

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations

Zborník vedeckých prác
z 23. medzinárodnej vedeckej konferencie

***Medzinárodné vzťahy 2022:
Aktuálne otázky svetovej
ekonomiky a politiky***

***International Relations 2022:
Current issues of world
economy and politics***

Proceedings of scientific works
from the 23rd International Scientific Conference
1st – 2nd December 2022
Publishing Ekonóm
2022

Recenzenti/Reviewers: Mgr. Michael Augustín, PhD.
Ing. Kristín Baculáková, PhD.
Ing. Adriana Baleha, PhD.
JUDr. Lucia Bocková, PhD.
Dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M
PhDr. Peter Csányi, PhD.
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc.
Ing. Tatiana Damašková, PhD.
Ing. Boris Dziura, PhD.
doc. Ing. Martin Grešš, PhD.
Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.
Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
JUDr. Klaudia Hraníková Pyteľová, PhD.
Dr. habil. Ing. Eva Jančíková, PhD.
Ing. Peter Jančovič, PhD.
Ing. Barbora Janubová, PhD.
Mgr. Martin Karas, PhD.
doc. PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.
doc. Milan Kurucz, CSc.
doc. Mgr. Boris Mattoš, PhD.
Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.
doc. Dr. Tomáš Imrich Profant
Ing. Leonid Raneta, PhD.
Mgr. František Škvrnda, PhD.
Ing. Natália Zagoršeková, PhD.
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Zostavovatelia/Editors: Ing. Ján Dančo
Ing. Júlia Kromková
Ing. Sofia Orlovská
Ing. Jakub Pernický
Ing. Juraj Sýkora
Mgr. Eva Vlková

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori/Authors are responsible for the content linguistic and stylistic editing of their papers.

Vychádza jedenkrát za rok/It is published annually.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov/University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, 2022

ISBN 978-80-225-5034-5
ISSN 2585-9412

Obsah/Content

Alexandra Arbter <i>Leadership in difficult times</i>	9
Michael Augustín <i>Arménsko-azerbajdžanská hraničná kríza</i> <i>The Armenia-Azerbaijan border Crisis</i>	24
Kristína Baculáková <i>Music Diplomacy: Insight into the most important milestones</i>	34
Andrianna Baleha <i>Bilaterálne obchodné vzťahy medzi Kazašskou a Tureckou republikou:</i> <i>výzvy a perspektívy</i> <i>Bilateral trade relations between the republic of Kazakhstan and Türkiye:</i> <i>challenges and perspectives</i>	39
Aishath Basma – Ahmed Aslam Waheed <i>A policy analysis of the waste management policy of Lhohi Island, Maldives</i>	48
Zuzana Beňová <i>Vybrané teórie medzinárodnej migrácie</i> <i>Selected theories of international migration</i>	54
Lucia Bocková <i>Vízové zoznamy v kontexte vízovej politiky Európskej únie</i> <i>Visa lists in the context of the visa policy of the European Union</i>	61
Katarína Brocková <i>Ozbrojený konflikt a ochrana zahraničných investícií</i> <i>Armed Conflict and Protection of Foreign Investment</i>	74
Josef Botlík – Milena Botlíková – Milena Janáková <i>Historical trace of totalitarian regimes in the contemporary soft power creation</i> <i>(analysis of information sources)</i>	82
Milena Botlíková – Josef Botlík <i>Dopady Covid 19 na finančnú výkonnosť hotelových reťazí</i> <i>Impact Covid 19 on the financial performance of hotel chains</i>	95
Alexander Burian – Doina Cazacu <i>Gender discrimination in humanitarian context</i>	103
Peter Csanyi <i>Minority Government in Slovakia in 2022</i>	112

Danijela Čanji <i>The approach of the European Union to international humanitarian law in the wake of the 2015 Central Mediterranean refugee crisis</i>	119
Eubomír Čech <i>Afganská problematika v centre záujmu Uzbekistanu a Kazachstanu Afghanistan issues in the center of interest of Uzbekistan and Kazakhstan</i>	130
Darijo Čerepinko – Ante Rončević – Biljana Marković <i>Metaverse and the future of business and communication</i>	141
Michaela Čiefová – Filip Kalaš – Andrej Kiner <i>Koncept vody v spoločenských a lingvistických súvislostiach – zhodnotenie projektu The concept of water in societal and linguistic contexts – project evaluation</i>	150
Tatiana Damašková <i>Sociálny štát v Českej republike a Slovenskej republike The welfare state in the Czech Republic and the Slovak Republic</i>	158
Ján Dančo <i>Vybrané otázky postavenia Iránskej islamskej republiky v medzinárodnom ekonomickom systéme Selected issues of the position of the Islamic Republic of Iran in the international economic system</i>	164
Peter Drábik – Michal Vávra <i>Consumer behavior in the decision-making process of recreational properties in selected regions of Slovakia</i>	173
Zuzana Duda <i>Vojna na ukrajine v diskurze islamských náboženských organizácií Ruskej federácie War in ukraine in discourse of Islamic religious organizations of Russian Federation</i>	197
Danuta Duda – Ivona Buryová – Radka Kubalová <i>Komparace příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku Comparison of contributions and benefits in maternity and parenthood in the Czech Republic and Slovakia</i>	205
Boris Dziura <i>Overview of the development of radical currents in Ukraine during the years 2014 – 2022</i>	215
Dorota Harakaľová <i>Návrhy Dánskeho kráľovstva na predĺženie kontinentálneho šelfu za hranicu 200 nm Submissions of the Kingdom of Denmark for extension of the continental shelf beyond 200 nm</i>	223

Ľubica Harakaľová <i>Inštitucionalizácia ochrany osobných údajov v EÚ a v krajinách V-4</i> <i>Institutionalization of personal data protection in the EU and in countries V-4</i>	236
Klaudia Hraniková Pyteľová <i>Sebaurčovacie právo národov a secesia z pohľadu medzinárodného práva</i> <i>The right of self-determination of peoples and secession from the international law point of view</i>	243
Peter Jančovič <i>Cluster analysis of European Union member states performance in terms of SDG indicators</i>	251
Barbora Janubová <i>Ekonomické náklady súvisiace s násilím – prípad Latinskej Ameriky a Karibiku</i> <i>The economic cost of violence – the case of Latin America and the Caribbean</i>	263
Henrich Juhás <i>Antidumpingové opatrenia a ich vplyv na zahraničnoobchodné vzťahy Európskej únie s Čínou</i> <i>Antidumping measures and their impact on the EU-China foreign trade relations</i>	272
Peter Juza <i>Medzinárodné vzťahy a systémová kvalita demokracie</i> <i>International relations and the systemic quality of democracy</i>	287
Martin Karas <i>Politický liberalizmus: radikálna ideológia obhajujúca status quo</i> <i>Political liberalism: radical ideology advocating status quo</i>	298
Lidiia Karpenko <i>Effective anti-corruption policy as the component of a legitimacy of the economic security system in Ukraine</i>	303
Marcel Kordoš <i>Slovak and spanish healthcare sectors – parallels and divers issues</i>	313
Patrik Kozár <i>Selected theoretical approaches to water and migration and their practical implementation: review of scientific literature</i>	328
Júlia Kromková <i>Súčasné trendy a perspektívy poľskej obrany</i> <i>Current trends and perspectives of Polish defense</i>	335
Mykhaylo Kunchka <i>K niektorým otázkam definície pojmu rozvoj</i> <i>On some issues of the definition of development</i>	347

Milan Kurucz <i>Rusko v súčasných maďarsko-poľských vzťahoch</i> <i>Russia in current Hungarian-Polish relations</i>	357
Ingrid Majerová <i>Vývoj prihraničných regiónů Česka, Poľska a Slovenska v kontextu indexu ľudského rozvoje</i> <i>Development of the border regions of Czechia, Poland and Slovakia in the context of the human development index</i>	368
Ivan Majchút <i>Sila a legitimita mimovládnych organizácií na medzinárodnej úrovni</i> <i>The power and legitimacy of non-governmental organisations on international level</i>	385
Mária Martinská – Dominika Černáková-Pažická – Juraj Šimko <i>Vlastenectvo a záujem mládeže o službu v ozbrojených silách Slovenskej republiky</i> <i>Patriotism and youth's interest in service in the armed forces of the Slovak Republic</i>	398
Boris Mattoš <i>Philatelic diplomacy as a soft power tool in reflection of the Russian invasion of Ukraine</i>	410
Nadia Mtchedlidze <i>Common Agricultural Policy of the European Union and Georgia</i>	419
Eva Muchová – Peter Leško <i>Eurozóna – postcovidové výzvy a dilemy</i> <i>Eurozone – postcovid challenges and dilemmas</i>	429
Jindřich Nový – Zdeněk Kropáč <i>Česká republika a problém legální migrace. Vybrané ekonomické a bezpečnostní souvislosti</i> <i>The Czech Republic and the problem of legal migration, selected economic and security context</i>	437
Tomáš Ondruška – Erika Pastoráková <i>Inovácie a nové technológie v oblasti poistenia v EÚ</i> <i>Innovations and new technologies in the insurance sector in the EU</i>	459
Sofia Orlovská <i>Populizmus ako determinant súčasného politického smerovania Argentíny</i> <i>Populism as a determining factor in Argentina's contemporary political direction</i>	466
Erika Pastoráková <i>Podpora súkromných úspor na dôchodok ako jeden z cieľov Európskej únie</i> <i>Support of private retirement savings as one of the objectives of the European Union</i>	473
Jakub Pernický <i>Analýza vývoja rozvojovej a humanitárnej pomoci počas pandémie Covid-19</i> <i>Analysis of development and humanitarian aid during the Covid-19 pandemic</i>	482

Viktória Peštová <i>Problematika transformácie ekonomiky Európskej únie na uhlíkovo neutrálne hospodárstvo</i> <i>The issue of the EU's transformation into a carbon-neutral economy</i>	491
Tomáš Imrich Profant <i>The function of education discourse in development</i>	499
Júlia Rakovská <i>Zmeny v štruktúre pracovnej sily v dôsledku technického pokroku</i> <i>Changes in the structure of the workforce as a result of technological progress</i>	507
Kristína Rankovová <i>Globálne vzdelávanie na Slovensku v postkoloniálnych súvislostiach</i> <i>Global education in Slovakia from the postcolonial perspectives</i>	513
Terézia Seresová <i>Ruský exodus v kontexte vojny na Ukrajine</i> <i>The Russian exodus in the context of the war in Ukraine</i>	523
Josef Smolík <i>Politický režim Nikaragujskej republiky v období po roce 2007</i> <i>Political regime of the Republic of Nicaragua in the period after 2007</i>	533
Juraj Sýkora <i>Vplyv vojny na Ukrajine na obnovenie iránskej jadrovej dohody</i> <i>Impact of the war in Ukraine on revival of the Iran nuclear deal</i>	548
Jakub Szabó <i>Economic sentiment synchronization in a time-frequency domain: endogeneity within the European monetary union?</i>	557
František Škvrnda <i>Antická ekonomika. Primitivistický vs. modernistický explanačný model</i> <i>Ancient economics. Primitivistic vs. Modernistic explanatory model</i>	571
Pavol Štuller <i>Indikátory vekového manažmentu na makro úrovni: korelačná analýza rôznych rokov v krajinách EU-27</i> <i>Age management indicators on the macro level: correlation analysis in EU-27 countries in different years</i>	578
Kamila Turečková – Lubomír Nenička – Karin Glacová <i>Zámecké brownfieldy: príčiny jejich vzniku v kontextu historických špecifik České republiky</i> <i>Chateau brownfields: causes of their formation in the context of the historical specificities of the Czech Republic</i>	596

Kamila Turečková – Jan Nevima – František Varadzin <i>Smart lavička mladým lidem nic neříká: případová studie na České republice</i> <i>Smart bench say nothing to young people: a case study in the Czech Republic</i>	607
Agnieszka Turska-Kawa <i>Demographic changes as a challenge for the electoral market in Europe</i>	617
Branislav Zagoršek <i>Internationalization of Slovak startups</i>	631
Natália Zagoršeková <i>Postoje nových európskych vlád k imigrácii</i> <i>New European governments' stance on immigration</i>	637
Lenka Zemanová – Samuel Chlpek <i>Vnímanie krajín V4 v rámci cestovného ruchu v stredoeurópskom priestore</i> <i>Tourism perception of the V4 countries in the Central European area</i>	646
Tetyana Zubro – Rudolf Kucharčík <i>Zahraničná politika štátu: ciele a nástroje</i> <i>Foreign policy of the state: goals and tools</i>	661

LEADERSHIP IN DIFFICULT TIMES

Alexandra Arbter

University of Applied Science Burgenland, Campus 1, 7000 Eisenstadt, e-mail: arbter@outlook.com

Abstract: This article aims to understand the impact of leadership through a change process in the course of difficult times, such as the recent pandemic, war, natural disasters, or other unpredictable economic events. It begins with the review of the theoretical foundations of change management and then links this process to an organizational development change process. Throughout this transformational process the leading force can either be through a management or leadership approach. The author deliberately separates these two perspectives and compares both, trying to highlight benefits versus disadvantages of each other.

Keywords: leadership, change, management, pandemic

JEL: H12, M10, O33

Introduction

While this paper is written, we found ourselves – *still* going “... through a rather extraordinary spike in uncertainty, change, and volatility by the COVID-19 pandemic”.¹ But it does not necessarily need to be a pandemic disrupting social and economic life - wars, natural disasters, immigration challenges, etc. all can lead to challenging times, especially for leadership.

In this paper the author will however focus on the past pandemic, which the dictionary of epidemiology finds the term pandemic described as follows: “A pandemic is an epidemic occurring on a scale that crosses international boundaries, usually affecting people on a worldwide scale”.² The purpose of this paper is to understand the recent impact of the COVID-19 pandemic on organizations and how standard change management was implemented, but more importantly how it was driven within an organization. We can establish a differentiation between management and leadership, but the one most impactful is to be evaluated in this article.

End of 2019, multiple cases of pneumonia with unknown cause occurred in Wuhan, Hube Province in China with most patients having a contact history with the Huanan seafood market.³ Subsequently more patients appeared with fever and cough symptoms. A novel corona virus was identified on 7 January 2020, through a throat swab sample of one patient by the Chinese Center for Disease Control and Prevention and was subsequently given the name of 2019nCoV by World Health Organization (WHO).⁴ The WHO announced a global public health emergency of international concern (PHEIC) and on March 11th of 2020 declared that outbreak as a global pandemic.⁵

¹ KOTTER, J. P. – AKHTAR, V. – GUPTA, G. (2021): Change: How organizations achieve hard-to-imagine results in uncertain and volatile times. John Wiley & Sons, p. 3.

² PORTA, M. (2014): A Dictionary of Epidemiology. In M. Porta (Ed.), (6 ed., pp. 376): Oxford University Press.

³ HUANG, C. – WANG, Y. – LI, X. – REN, L. – ZHAO, J. – HU, Y. – ZHANG, L. – FAN, G. – XU, J. – GU, X. (2020): Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. The lancet, 395(10223), 497-506.

⁴ ZAROCOSTAS, J.: Ibid. What next for the coronavirus response? (10222), 401.

⁵ CUCINOTTA, D. – VANELLI, M. (2020): WHO declares COVID-19 a pandemic. Acta Bio Medica: Atenei Parmensis, 91(1), 157.

From one day to another uncertainty and unpredictability at any kind of different levels started to unfold fast. Throughout the beginning “we challenge political and public skepticism illustrated by the incapacity of politicians and laypeople to listen and learn from scientific knowledge and professional know-how in the context of uncertainty and vulnerability”⁶, and so the first lockdowns were initiated one after the other across the world without a clear plan of what was to be next. At the same time the world’s economic development halted abruptly and the most impacted countries resembled about 40% of the global world economy⁷ and is only slowly recovering.

Looking back prior March 2020, businesses processes, operations and our world of work were rapidly transforming. We were in the middle of the Fourth Industrial Revolution, 4IR or also Industry 4.0 producing emergent, disruptive intelligence through information technologies⁸ enabling ever-improved levels of efficiencies through the help of big data, analytics and simulation, artificial intelligence, cloud storage, blockchain technologies and the industrial internet of things.⁹ Competitiveness, growth and tremendous innovation defined the order of the day. Technology and the human workforce were already in motion like shifting tectonic plates in regards of how to, where to and how long to work to achieve a global competitive advantage. Change was already in motion with well-designed business continuity plans, but no one was prepared for a complete loss of on-site workforce nor a home-office model or ensuring people coming ever back to work or not.

The uncertainty in form of the recent pandemic has upended not only personal daily life¹⁰, but also operational processes. Whilst reflecting to the first quarter of 2020, vanilla strategies¹¹ did not work, and classic change management was turned upside down without required technology in place. We observed that many employees did in fact not need to be co-located with their colleagues on-site to perform their job responsibilities. Entire workforces, teams or even individuals can operate well while being entirely distributed.¹² COVID-19 triggered an eruption of the issues which had been building up within work life for a long time and consequently, this pandemic forced an open mindset of senior leaders to the idea of adopting work from home possibilities which they did not do prior to the lockdowns and drive their teams from a remote setup. Many researchers raise the importance of change management, especially in such situations where organizations are (were) confronted with COVID-19.

The necessity to understand the value and complexity of change management and especially evaluating the best approach in model and driving it, is the topic of this paper. The author is aiming to identify through literature research first a foundation on change management and perspectives of it. Then investigating strategies of implementing change, and last moving aspects of change. Then the focus will move to leadership vs management,

⁶ LAWRENCE, R. J. (2020): Responding to COVID-19: What’s the Problem? *Journal of Urban Health*, 97(4), 583-587, p. 583.

⁷ CRAVEN, M. – LIU, L. – MYSORE, M. – WILSON, M. (2020): COVID-19: Implications for business. McKinsey & Company, 8.

⁸ BAI, C. – DALLASEGA, P. – ORZES, G. – SARKIS, J. (2020): Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective. *International journal of production economics*, 229.

⁹ DALENOGARE, L. S. – BENITEZ, G. B. – AYALA, N. F. – FRANK, A. G. (2018): The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. *International journal of production economics*, 204, 383-394.

¹⁰ COLLINS, C. (2020): Productivity in a pandemic. *Science*, 369(6504), 603-603. <https://doi.org/doi:10.1126/science.abe1163>

¹¹ KIM, W. C. – MAUBORGNE, R. (2014): *Blue ocean strategy, expanded edition: How to create uncontested market space and make the competition irrelevant*. Harvard business review Press.

¹² CHOUDHURY, P. (2020): *Our Work-from-Anywhere Future*. Harvard Business Review. Retrieved 01/09/2022 from <https://hbr.org/2020/11/our-work-from-anywhere-future>

a vital consideration when driving change. Lastly, in the conclusion the author reflects on these leadership process perspectives in regards of the recent pandemic.

1 Change Management

The transformation from a defined (current) state to another, but desired state¹³ can be understood as a principal definition of change. It correlates to the intention of any institution or organization to develop and become successfully competitive long term which makes change an omnipresent part of institutional and/or organizational life, on the strategic as well as on the operational level. In recent years such continuous transformations have become a challenging quest to accomplish for individuals, teams and organizations involved. This is not only in regards of consumer innovation or increased levels of customer satisfaction requirements, but also about increasing social, political, and economic context and influences within and where an organization operates.¹⁴

Progress and development through evolution is regarded as a constant aspect of nature, change and especially the competence of change management in organizational life has become considered a required and core competence.^{15 16} Moreover, multiple researchers highlight that organizational change cannot be disconnected from strategy, as without change there is no strategy forward.^{17 18} Therefore, there should be no doubt of expecting from leaders nowadays the ability to form a vision, understand their organization's ability and willingness to change and then be able to manage through the process of change effectively.

Managing change with all characteristics from defining, planning, implementing, measuring, controlling, and adjusting has been described as "the process of continually renewing an organization's direction, structure, and capabilities to serve the ever-changing needs of external and internal customers".¹⁹ Other scholars even go a step further including the organizational environment in the definition and stating, "against a backdrop of increasing globalization, deregulation, the rapid pace of technological innovation, a growing knowledge workforce, and shifting social and demographic trends, few would dispute that the primary task of management today is the leadership of organizational change".²⁰

Taking all these dimensions into consideration an organizational transformational effort becomes an overly complex and multilevel facing, but not only from a process point of view, but also taking the human reaction into the calculation: high degree of skepticism, hesitancy, or lack of enthusiasm of involved employees and stakeholder, etc. impacting any leader's competency to address successfully.

¹³ GALLI, B. J. (2018): Change management models: A comparative analysis and concerns. *IEEE Engineering Management Review*, 46(3), 124-132.

¹⁴ REIM, W. – PARIDA, V. – ÖRTQVIST, D. (2015): Product–Service Systems (PSS) business models and tactics—a systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 97, 61-75.

¹⁵ BURNES, B. (2004). *Managing change: A strategic approach to organisational dynamics*. Pearson Education.

¹⁶ MORAN, J. W. – BRIGHTMAN, B. K. (2001): Leading organizational change. *Career development international*, 6(2), 111-119.

¹⁷ KOTTLER, J. P. (2019): *Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World*. Harvard Business Review Press.

¹⁸ RIELEY, J. – CLARKSON, I. (2001): The impact of change on performance. *Journal of change management*, 2(2), 160-172.

¹⁹ MORAN, J. W. – BRIGHTMAN, B. K. (2001): Leading organizational change. *Career development international*, 6(2), 111-119, p. 111.

²⁰ GRAETZ, F. (2000): Strategic change leadership. *Management decision*, 38(8), 550-564, p. 550.

1.1 Theoretical foundations of change management

Change management can become a very wide area of research, therefore limiting the scope to ensure clarity and to limit intervention into and with other, especially social sciences. The approach taken here is looking at change management theory into three levels: the individual perspective, the group dynamics and the open systems school.²¹

- The individual perspective school looks at change through the individual perspective, but with two different approaches, characterized by Behaviorist and Gestalt-Field psychologists.
 - In behavioral theory, all behavior is learned (Pavlovian response), meaning rewarded behavior is likely to be repeated, consequently unrewarded is not. Concluding that changing behavior is conditional on changing conditions that trigger it.
 - Gestalt-Field psychologists represent the opinion that behavior results from how an individual interprets external stimuli and not only a product of it.
- The group dynamics school emphasizes team or group dynamics, arguing that the individual level is influenced by the overall team or group and acts as a function of the group environment or field.²² In other words, any interaction within a group i.e., group dynamics or forces influences individual behavior. Therefore, the focus of this school in regards of change is influencing group norms, roles and values.
- The open systems school looks at the whole organization, being exposed not only to internal sub-systems but also external environments which can compromise the overall organizational entity. Change here “is conducted through understanding and manipulating the subsystems so that the organization functions better overall and adapts to the environment in which it operates”.²³

Based on these three perspectives, one can view the wide range of impact of academic research including strategy, psychology, and sociology towards the topic of change management. However, one requires to consider that these perspectives do not have to be addressed individually, some researchers combine topics e.g., individual perspective and group dynamics or group dynamics and open systems.^{24 25} Such methodologies can make a structured approach rather difficult, therefore it is wise to consider the whole diversity of fundamental theories, and share an approach, where one is aware of the impact of the various perspectives and then evaluate their impact on a change approach.²⁶

This consideration is required when leadership considers and plans for change, especially considering the various types of change. In this aspect we differentiate planned change i.e., when business operations analysis identifies a defect that requires improvement, it then involves systematic and controlled change to help an organization to continuously improve

²¹ BURNES, B. (2004): *Managing change: A strategic approach to organisational dynamics*. Pearson Education.

²² LEWIN, K. (1947b): Group decision and social change. *Readings in social psychology*, 3(1), 197-211.

²³ BOURNE, M. – NEELY, A. – MILLS, J. – PLATTS, K. (2003): Why some performance measurement initiatives fail: lessons from the change management literature. *International Journal of Business Performance Management*, 5(2-3), 245-269. p. 248.

²⁴ DAWSON, P. M. (1994): *Organizational change: A processual approach*. Paul Chapman Publishing.

²⁵ STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. *California Management Review*, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

²⁶ BOURNE, M. – NEELY, A. – MILLS, J. – PLATTS, K. (2003): Why some performance measurement initiatives fail: lessons from the change management literature. *International Journal of Business Performance Management*, 5(2-3), 245-269.

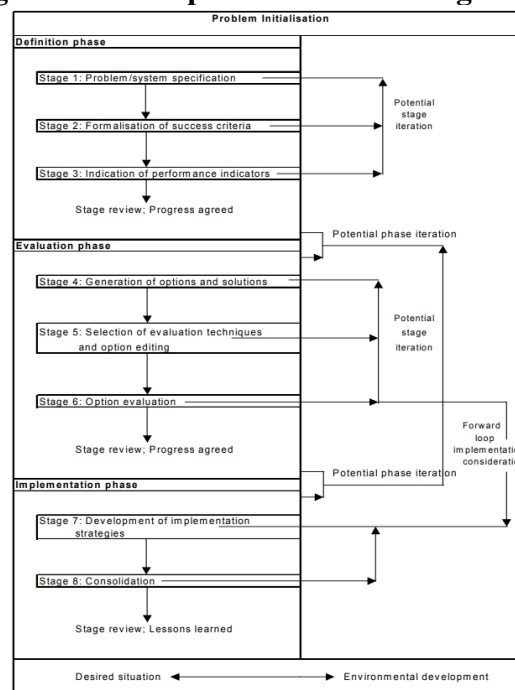
performance and effectiveness.²⁷ Unplanned change is on the other hand impacted by an unexpected external force and happens serendipitously due to a challenging a situation in the organizational environment which threatens to unsettle organizational business processes.²⁸

One more approach to analyze a change process can be by splitting change strategies even further: into soft and hard system models of change.^{29 30}

The hard systems model to manage change originated in the field of operations and systems management if logic and rationality support change objective development and their later achievement, resulting in a three-phase rational change model (figure 1) and includes a definition, evaluation and implementation phase clearly structured with process steps and reiterations.³¹ It further provides a clear view of the specific stages in the desired versus the environmental development.

On the other hand, we find the soft systems model approach which argues that any challenge can be rationalized. “Organizational development is about changing the organization from one situation, which is regarded as unsatisfactory, to another by means of social science techniques for change”.³² Individuals such as employees become the center of attention in this approach when being encouraged through social science techniques to provide feedback on the change process and outcomes and is being constantly modified to develop, a dynamic approach.³³

Figure 1: Three phase rational change model

Source: Mayon-White, B. (1993). Problem-solving in small groups: team members as agents of change. *Managing change*, 2, 132-142.

²⁷ STOLOVITCH, H. D. – KEEPS, E. J. (2006): Handbook of human performance technology: Principles, practices, and potential. John Wiley & Sons.

²⁸ SHAW, M. (2018): Unplanned change and crisis management. *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance*. Springer.

²⁹ PATON, R. A. – MCCALMAN, J. (2008): Change management: A guide to effective implementation. Sage.

³⁰ SENIOR, B. – FLEMMING, J. (2006): Organizational change. Pearson Education.

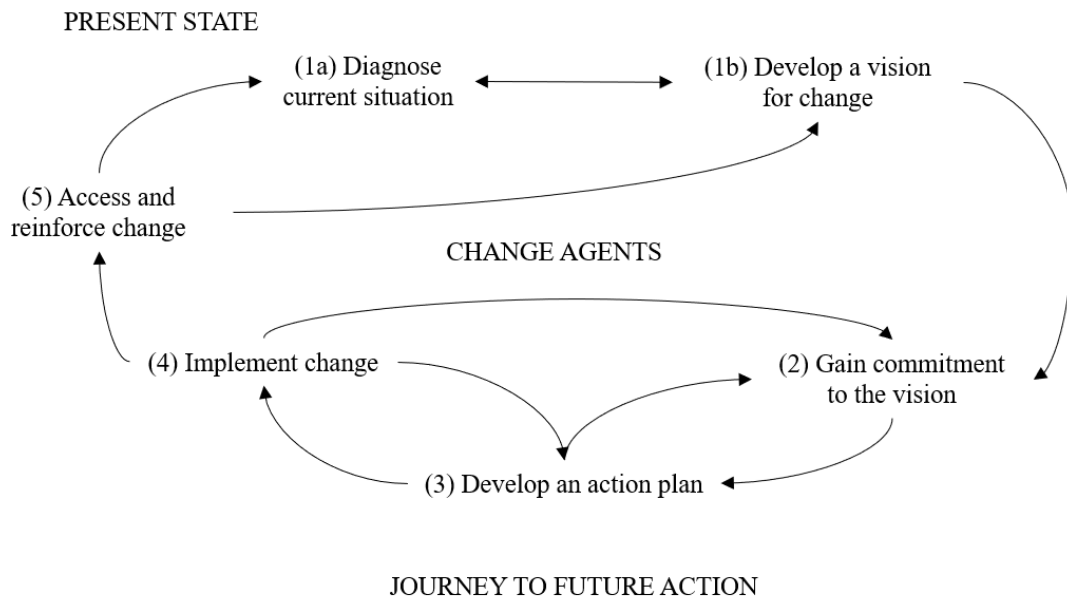
³¹ MAYON-WHITE, B. (1993): Problem-solving in small groups: team members as agents of change. *Managing change*, 2, 132-142.

³² PATON, R. A. – MCCALMAN, J. (2008): Change management: A guide to effective implementation. Sage. p. 129.

³³ SENIOR, B. – FLEMING, J. (2006): Organizational change. Pearson Education.

We then also find in figure 2 the view of an organizational development example where each arrow represents the continuous reiterations of phases during the change process, in other words the readjustment of the situation and approach. This is taking into consideration that there is leadership sponsoring or at least support in the overall approach.

Figure 2: Organizational development change process

Source: Mayon-White, B. (1993). Problem-solving in small groups: team members as agents of change. *Managing change*, 2, 132-142.

Some researchers contend the suitability of these change models and raise that the approach needs to be selected based on first the problem's complexity and second the intensity of interaction between the new system's requirements and its individuals interacting in and with it.³⁴ These researchers favor an approach with the support of the hard systems model, when complexity and intensity are low. Whereas others categorize the hard systems approach for being too difficult and the soft approach for attracting complicated issues.³⁵

In reality these two approaches are a pair, as for a successful change process one cannot lose sight of the rational objectives ahead, challenges present, but should also not dismiss people being involved to increase the chances of success.³⁶

1.2 Moving aspects of change

The basics of change mentioned in the previous chapter are rigid in nature. However, it is reasonable to assume that not all entered circumstances can ever be considered as equal and consequently not all such situations justify the same approach to change simply because principal environments are different, objectives are, stakeholders and customers are different, and people involved are. One can assert that "due to varying factors internal to

³⁴ BURNES, B. (2004): *Managing change: A strategic approach to organisational dynamics*. Pearson Education.

³⁵ ACKOFF, R. L. (1981): *The art and science of mess management*. *Interfaces*, 11(1), 20-26.

³⁶ HIATT, J. M. – CREASEY, T. J. (2003): *Change management: The people side of change*. Prosci.

an organization's environment, not all changes are the same; therefore, management needs to use different change models and methodologies depending on the situation".³⁷

In recent years change management techniques have proved an innovative manifestation in global moving ecosystems and require a specific mindset, "...change is certain and managing change is mandatory".³⁸ Other researchers highlight the increasing necessity to continuously adjust, implement and operate new practices in change practices due to environmental requirements and especially the speed of change impacting a business.³⁹ One can conclude that as the world is constantly changing, so are the requirements of change to any situation of an organization. We know that successful change management has been established as a prerequisite to endure and thrive in today's highly competitive and continuously evolving environment and global markets.⁴⁰

However, an astonishing aspect of organizational change is the low success rate of finishing a change project successfully. There is substantial proof that about 70% of all organizational change initiatives fail.^{41 42 43} This may imply an absence of effective change management frameworks providing clear guidance on planning, implementation and the management of change.^{44 45} Change management suffers from a wide variety of contradictory and confusing concepts and methodologies rather than providing a straightforward, applicable and developable approach. "Programs based primarily on the change drivers, ignoring the forces of resistance, are as prone to failure as those dealing primarily with the forces of resistance, ignoring the change drivers. What is needed is the choice of a change path based on a diagnosis of both the forces of change and resistance".⁴⁶

Already Kurt Lewin demonstrated through his research on change and thinking process, an approach called force field analysis which displays tension between environmental changes and (psychological) resistance.⁴⁷ By distinguishing between strong and weak forces of change as well as resistance, an equilibrium can be established in the benefit of the planned change process, or it remains in an unstable status until either force wins or gets balanced out.

³⁷ SCHECH-STORZ, M. D. (2013): Organizational change success in project management: A comparative analysis of two models of change [Capella University]. p. 20.

³⁸ DIJESH, K. – MARY, R. R. (2017): Analysis of change models and evolving business strategies for proposed change in dynamic environment. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 4(3), 1351-1357. p. 1351.

³⁹ PAWAR, A. – CHARAK, K. (2017): Study on adaptability of change management: review of Kurt Lewins and Kotter model of change. *Research Revolution International Journal of Social Science and Management*, 5(4), 79-83.

⁴⁰ LUECKE, R. (2003): *Managing change and transition* (Vol. 3). Harvard Business Press.

⁴¹ BURNES, B. (2011): Introduction: Why does change fail, and what can we do about it? *Journal of change management*, 11(4), 445-450.

⁴² DECER, P. – DURAND, R. – MAYFIELD, C. O. – MCCORMARK, C. – SKINNER, D. – PERDUE, G. (2012): Predicting implementation failure in organization change. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 16(2), 29.

⁴³ TODNEM, R. (2005): Organisational change management: A critical review. *Journal of change management*, 5(4), 369-380.

⁴⁴ STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. *California Management Review*, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

⁴⁵ BURNES, B. (2011): Introduction: Why does change fail, and what can we do about it? *Journal of change management*, 11(4), 445-450.

⁴⁶ STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. *California Management Review*, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743> p.29.

⁴⁷ LEWIN, K. (1947a): Frontiers in group dynamics: II. Channels of group life; social planning and action research. *Human relations*, 1(2), 143-153.

The approach to analyze moving parts in a change process through the forced field analysis has resurfaced in the past decades.^{48 49} However, little has been investigated to relate the forced field analysis to a specific selection of change paths (Strebels, 1992) in order to provide more solid guidance.⁵⁰

When dealing with complex, multi facing and layered change like in a pandemic, it is crucial to focus to identify forces of change and resistance, but also the standard change processes that may have been used to address these forces. “In organizations one cannot assume that everyone will agree with the assessment of the current position or that they will agree with the future scenario. This makes the transition problematic”.⁵¹

It seems helpful to categorize change approaches considering forces of resistance and different levels of support⁵², based upon two components of Lewin’s force-field model: strength of the forces promoting and resisting change (figure 3). The two axes display the level of resistance versus the force of change and provide an estimated scenario where and in what stage an organizational transformation is placed based on each force correlating with the other. This does not mean that the stage of change is firmly defined but helps to understand where weaknesses can be identified to move the process into a more promising position to drive the change process. By either toning the driving force or supporting more a weaker force a balance can be established.

Figure 3: A contingent approach to change

Resistance	PROACTIVE	REACTIVE	RAPID
Closed to change	Radical leadership	Organisational realignment	Organisational realignment
Can be opened to change	Top-down experimentation	Process Reengineering	Process Reengineering
Open to change	Bottom-Up experimentation	Goal cascading	Rapid adaption
	Weak	Moderate	Strong
	Change Force		

Source: Strebels, P. (1992). Choosing the right change path. California Management Review, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

⁴⁸ GAIVORONSKAYA, T. – VERMENNKOVA, L. – CHABANETS, E. – RYKOVA, A. (2021): Force Field Analysis and K. Lewin’s Change Model as leverages of “Lean University” principles in student environment. Kuban Scientific Medical Bulletin, 28(1), 152-165.

⁴⁹ MINKLER, M. – NI, A. – COOMBE, C. M. – FALBE, J. (2021): Using Force Field Analysis, SWOT Analysis, and Power Mapping as Strategic Tools in Organizing. Community Organizing and Community Building for Health and Social Equity, 476.

⁵⁰ STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. California Management Review, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

⁵¹ BOURNE, M. – NEELY, A. – MILLS, J. – PLATTS, K. (2003): Why some performance measurement initiatives fail: lessons from the change management literature. International Journal of Business Performance Management, 5(2-3), 245-269, p. 252.

⁵² STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. California Management Review, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

In order to better understand the various types of impacting forces Strebel categorizes three forms of them:⁵³

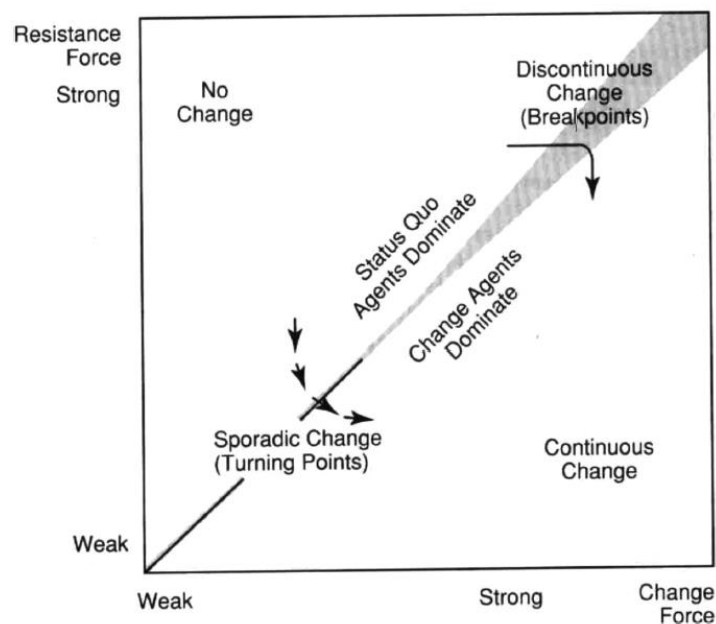
- “Established trends in the socio-political, economic, technological, competitive, and organizational environments.
- turning points that reflect the limits to the established trends (limits to the existing resources, capacity, investment, growth) and the stimuli promoting new trends (innovation, life cycle shifts, new players);
- internal change drivers in the form of organizational shifts, new managers, and change agents”.

These three categories are significant to consider in any transition or transformative planning, as it tackles old habits, the tipping point when things become unbearable and internal energies but also sheds a view on the individual aspect of potential resistance during a change process.

Only planning without taking into consideration the above three can become a timely and expensive endeavor. Each of them requires evaluation, and a mitigation plan to be included into the overall change process.

The model can and has been further developed in a more extended approach by placing these forces into four domains of change (figure 4) and then models how the interaction of potential forces between them in these domains can result.

Figure 4: Change arena

Source: Strebel, P. (1992). Choosing the right change path. California Management Review, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

Each domain corresponds with one of these forces depending at which stage they are (strong or weak). The top left quadrant status quo prevails, no changes will occur, because of high resistance and weak changing force. However bottom right displays same as in figure 3 strong commitment to change and almost no, if any resistance. Any change will rapidly happen when the situation finds itself in this quadrant with relevant artefacts.

⁵³ Ibid, p. 30.

The diagonal marking the boundary between status quo versus change agents (drivers). If the force of change continues to grow with low to zero resistance, it triggers the conversion of status quo supporters into change supporters and results in a turning point and the actual process of change begins.⁵⁴ This approach helps clarify and potentially even admit to forces of change and present these in a comprehensive way to individuals or teams involved. It is important to understand the motion of change and its impacting forces i.e., drivers, in order to be able to establish a plan of a reactive change plan in order to transform into a new desired stage.

2 Management approaches

Managing a change project is never a vanilla strategy approach⁵⁵, because already assessing the status quo of her you start will provide multiple viewpoints of people involved, requirements, etc. nor will there be an immediate agreement on objectives of stakeholders involved. Adding on this, lack of adequate time for planning and operations, flexibility and it's agility to pursue towards a specific goal and then added the prerequisite for communication skills, all form hurdles to overcome when changes and already existing threats face an organization.⁵⁶

Change also requires adjustment of an organization's central operations cohort, it triggers a series of different novel events with then a possibility of the exposure of weaknesses and uncertainty and treats.⁵⁷ When trying to justify the necessity for change (before it starts) modern change management literature shares the following areas of interest to consider

- To legitimize the need for change^{58 59 60 61 62 63}
- To create a shared vision^{64 65}
- To activating a change team^{66 67}
- Wide communication of the change^{68 69}

⁵⁴ STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. *California Management Review*, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>

⁵⁵ KIM, W. C. – MAUBORGNE, R. (2014): *Blue ocean strategy, expanded edition: How to create uncontested market space and make the competition irrelevant*. Harvard business review Press.

⁵⁶ MEANEY, M. – PUNG, C. (2008): *McKinsey global results: Creating organizational transformations*. The McKinsey Quarterly, 7(3), 1-7.

⁵⁷ RAFFERTY, A. E. – GRIFFIN, M. A. (2006): Perceptions of organizational change: a stress and coping perspective. *Journal of Applied Psychology*, 91(5), 1154.

⁵⁸ BURNES, B. (2004): *Managing change: A strategic approach to organisational dynamics*. Pearson Education.

⁵⁹ ECCLES, T. (1994): *Succeeding with change: Implementing action-driven strategies*. McGraw-Hill Book Company.

⁶⁰ KOTTER, J. P. (1996): *Leading change*. Harvard Business Press.

⁶¹ KOTTER, J. P. – COHEN, D. S. (2012): *The heart of change: Real-life stories of how people change their organizations*. Harvard Business Press.

⁶² PATON, R. A. – MCCALMAN, J. (2008): *Change management: A guide to effective implementation*. Sage.

⁶³ PUGH, D. (1993): Understanding and managing organizational change. *Managing change*, 2, 108-112.

⁶⁴ KOTTER, J. P. (1996): *Leading change*. Harvard Business Press.

⁶⁵ KOTTER, J. P. – KOTTER, J. – RATHGEBER, H. (2006): *Our iceberg is melting: Changing and succeeding under any conditions*. Pan Macmillan.

⁶⁶ GOSS, T. – PASCALE, R. (1993): The reinvention roller coaster: Risking the present for a powerful future. *Harvard Business Review*, 71(6), 97-106.

⁶⁷ SCHECH-STORZ, M. D. (2013): *Organizational change success in project management: A comparative analysis of two models of change* [Capella University].

⁶⁸ HIATT, J. M. (2006): *ADKAR: a model for change in business, government, and our community*. Prosci.

⁶⁹ LOWERY, M. S. (2010): *Change management in a dynamic information technology environment: Inquiries into the Adkar Model for change management results* [Regis University, Colorado, United States of America].

Although there is much disagreement in approach, models and considerations before a change actually begins, but there is one significant agreement across many researchers – that change comes with resistance which makes management commitment also essential.⁷⁰

In regards of commitment, Kotter highlights the importance to create a sense of urgency to support the development of a guiding coalition within top management⁷¹ This does require strong support and management through leadership actions i.e., behavior, communication and guiding policies.⁷²

Encouraging impacted individuals to encouraging to express their objections throughout the process before and avoiding them going underground through effective content management can help in avoiding resistance.^{73 74}

Hence throughout the process, change needs to be monitored, evaluated and once completed and implemented performance and progress needs to be followed and tracked to ensure there is no fall back into old habits impacting the organization in a negative way – but mainly it requires continuous and strong leadership by example.

2.1 Management vs leadership

The more we advance into the 21st century the focus of specific change agents turns towards an effective manager, who requires responding to the complexity of an environment and potential resistance of the workforce. Kotter is a strong advocate of having leadership support and impact by driving and sustaining changes required for an organization in order to compete in the current competitive dynamic world.⁷⁵

However, it is important to highlight that he differentiates between management as a process that keeps complex system, tools and people running and leadership as a set of processes that build organizations or adapts them to changing conditions.⁷⁶ When reviewing figure 5, it displays “that successful change is 70 to 90 percent leadership and only 10 to 30 percent management”.⁷⁷

⁷⁰ KANTER R. M. (2003): *The Challenge of Organizational Change: How companies experience it and leaders guide it*. Free Press - Simon and Schuster Inc.

⁷¹ KOTTER, J. P. (1996): *Leading change*. Harvard Business Press.

⁷² DUCK, J. D. (1993): *Managing change: The art of balancing*. Harvard Business Review, 71(6), 109-118.

⁷³ PUGH, D. (1993): *Understanding and managing organizational change*. Managing change, 2, 108-112.

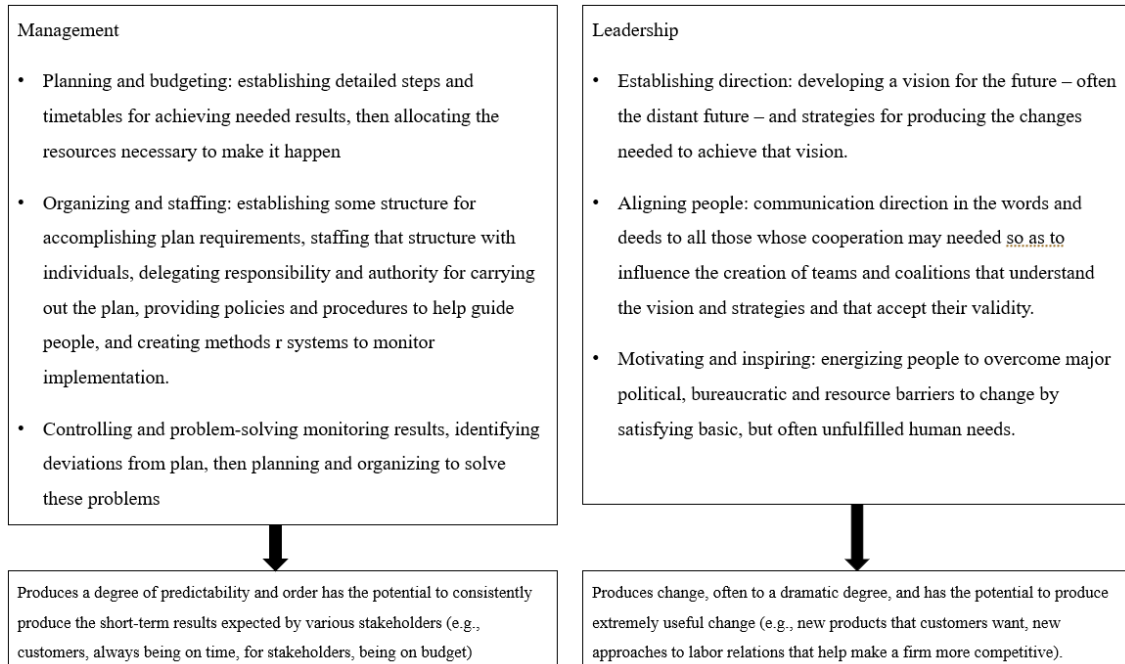
⁷⁴ GOSS, T. – PASCALE, R. (1993): *The reinvention roller coaster: Risking the present for a powerful future*. Harvard Business Review, 71(6), 97-106.

⁷⁵ KOTTLER, J. P. (2019): *Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World*. Harvard Business Review Press.

⁷⁶ KOTTLER, J. P. (1990): *Force for change: How leadership differs from management*. The Free Press, p. 25.

⁷⁷ Ibid. p. 26.

Figure 5: Management versus leadership

Source: Kotter, J. P. (1990). Force for change: How leadership differs from management. The Free Press, p. 25.

To better understand drivers of change Kotter created the view of two important components. First a linear multi-stage process: The 8 Steps for Leading Change which provides guidance and second the “driving force behind the process: leadership, leadership and still more leadership”.⁷⁸

Conclusion

Each of change perspectives can be found in any practical real-life change management activity and the importance in them is to not neglect their significance of impact when beginning a change project or process. The investigated models and forces aligned to domains are more than ever relevant in difficult times. The research on change management seems to have no ending, and reviewing multiple scientific articles the author comes to following conclusions

- One finds the same content replicated multiple times without proper citations or references possibly for the sake of publication without identifying or ensuring a scientific impact.
- Unfortunately, most organizations do not have much leadership, because of the approach and thinking to “manage change”.
- This wrong approach already roots in educations systems offering business management courses where people are little taught about leadership but a lot about management.
- There is no doubt that managing change is critical, as without it the whole transformation process can get out of control. Regrettably, for most organizations nowadays the greater task is leading change as they have become overmanaged and underled.

During the past pandemic impact on our lives, and professional environment we were able to observe the lack of action plan in response to the circumstances. Future studies may need to focus less on stable environments and more on unpredictable situations to provide

⁷⁸ KOTTER, J. P. (1996): Leading change. Harvard Business Press, p. 31.

a basic modus operandi which can be implemented immediately, however returning their focus more on leadership rather than management practices.

References:

1. ACKOFF, R. L. (1981): The art and science of mess management. *Interfaces*, 11(1), 20-26.
2. BAI, C. – DALLASEGA, P. – ORZES, G. – SARKIS, J. (2020): Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective. *International journal of production economics*, 229.
3. BOURNE, M. – NEELY, A. – MILLS, J. – PLATTS, K. (2003): Why some performance measurement initiatives fail: lessons from the change management literature. *International Journal of Business Performance Management*, 5(2-3), 245-269.
4. BURNES, B. (2004): *Managing change: A strategic approach to organisational dynamics*. Pearson Education.
5. BURNES, B. (2011): Introduction: Why does change fail, and what can we do about it? *Journal of change management*, 11(4), 445-450.
6. CHOUDHURY, P. (2020): *Our Work-from-Anywhere Future*. Harvard Business Review. Retrieved 01/09/2022 from: <https://hbr.org/2020/11/our-work-from-anywhere-future>
7. COLLINS, C. (2020): Productivity in a pandemic. *Science*, 369(6504), 603-603. <https://doi.org/doi:10.1126/science.abe1163>
8. CRAVEN, M. – LIU, L. – MYSORE, M. – WILSON, M. (2020): COVID-19: Implications for business. *McKinsey & Company*, 8.
9. CUCINOTTA, D. – VANELLI, M. (2020): WHO declares COVID-19 a pandemic? *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 91(1), 157.
10. DALENOGARE, L. S. – BENITEZ, G. B. – AYALA, N. F. – FRANK, A. G. (2018): The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. *International journal of production economics*, 204, 383-394.
11. DAWSON, P. M. (1994): *Organizational change: A processual approach*. Paul Chapman Publishing.
12. DECKER, P. – DURAND, R. – MAYFIELD, C. O. – MCCORMACK, C. – SKINNER, D. – PERDUE, G. (2012): Predicting implementation failure in organization change. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 16(2), 29.
13. DIJESH, K. – MARY, R. R. (2017): Analysis of change models and evolving business strategies for proposed change in dynamic environment. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 4(3), 1351-1357.
14. DUCK, J. D. (1993): *Managing change: The art of balancing*. Harvard Business Review, 71(6), 109-118.
15. ECCLES, T. (1994): *Succeeding with change: Implementing action-driven strategies*. McGraw-Hill Book Company.
16. GAIVORONSKAYA, T. – VERMENNKOVA, L. – CHABANETS, E. – RYKOVA, A. (2021): Force Field Analysis and K. Lewin's Change Model as leverages of "Lean University" principles in student environment. *Kuban Scientific Medical Bulletin*, 28(1), 152-165.
17. GALLI, B. J. (2018): Change management models: A comparative analysis and concerns. *IEEE Engineering Management Review*, 46(3), 124-132.
18. GOSS, T. – PASCALE, R. (1993): *The reinvention roller coaster: Risking the present for a powerful future*. Harvard Business Review, 71(6), 97-106.

19. GRAETZ, F. (2000): Strategic change leadership. *Management decision*, 38(8), 550-564.
20. HIATT, J. M. (2006): *ADKAR: a model for change in business, government, and our community*. Prosci.
21. HIATT, J. M. – CREASEY, T. J. (2003): *Change management: The people side of change*. Prosci.
22. HUANG, C. – WANG, Y. – LI, X. – REN, L. – ZHAO, J. – HU, Y. – ZHANG, L. – FAN, G. – XU, J. – GU, X. (2020): Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The lancet*, 395(10223), 497-506.
23. KANTER, R. M. (2003): *The Challenge of Organizational Change: How companies experience it and leaders guide it*. Free Press - Simon and Schuster Inc.
24. KIM, W. C. – MAUBORGNE, R. (2014): *Blue ocean strategy expanded edition: How to create uncontested market space and make the competition irrelevant*. Harvard business review Press.
25. KOTTER, J. P. (1990): *Force for change: How leadership differs from management*. The Free Press.
26. KOTTER, J. P. (1996): *Leading change*. Harvard Business Press.
27. KOTTER, J. P. (2019): *Accelerate: Building Strategic Agility for a Faster-Moving World*. Harvard Business Review Press.
28. KOTTER, J. P. – AKHTAR, V. – GUPTA, G. (2021): *Change: How organizations achieve hard-to-imagine results in uncertain and volatile times*. John Wiley & Sons.
29. KOTTER, J. P. – COHEN, D. S. (2012): *The heart of change: Real-life stories of how people change their organizations*. Harvard Business Press.
30. KOTTER, J. P. – KOTTER, J. – RATHGEBER, H. (2006): *Our iceberg is melting: Changing and succeeding under any conditions*. Pan Macmillan.
31. LAWRENCE, R. J. (2020): Responding to COVID-19: What's the Problem? *Journal of Urban Health*, 97(4), 583-587.
32. LEWIN, K. (1947a): Frontiers in group dynamics: II. Channels of group life; social planning and action research. *Human relations*, 1(2), 143-153.
33. LEWIN, K. (1947b): Group decision and social change. *Readings in social psychology*, 3(1), 197-211.
34. LOWERY, M. S. (2010): *Change management in a dynamic information technology environment: Inquiries into the Adkar Model for change management results*. Regis University, Colorado, United States of America.
35. LUECKE, R. (2003): *Managing change and transition (Vol. 3)*. Harvard Business Press.
36. MAYON-WHITE, B. (1993): Problem-solving in small groups: team members as agents of change. *Managing change*, 2, 132-142.
37. MEANEY, M. – PUNG, C. (2008): McKinsey global results: Creating organizational transformations. *The McKinsey Quarterly*, 7(3), 1-7.
38. MINKLER, M. – NI, A. – COOMBE, C. M. – FALBE, J. (2021): Using Force Field Analysis, SWOT Analysis, and Power Mapping as Strategic Tools in Organizing. *Community Organizing and Community Building for Health and Social Equity*, 476.
39. MORAN, J. W. – BRIGHTMAN, B. K. (2001): Leading organizational change. *Career development international*, 6(2), 111-119.
40. PATON, R. A. – MCCALMAN, J. (2008): *Change management: A guide to effective implementation*. Sage.
41. PAWAR, A. – CHARAK, K. (2017): Study on adaptability of change management: review of Kurt Lewins and Kotter model of change. *Research Revolution International Journal of Social Science and Management*, 5(4), 79-83.

42. PORTA, M. (2014): *A Dictionary of Epidemiology*. In M. Porta (Ed.), (6 ed., pp. 376): Oxford University Press.
43. PUGH, D. (1993): Understanding and managing organizational change. *Managing change*, 2, 108-112.
44. RAFFERTY, A. E. – GRIFFIN, M. A. (2006): Perceptions of organizational change: a stress and coping perspective. *Journal of Applied Psychology*, 91(5), 1154.
45. REIM, W. – PARIDA, V. – ÖRTQVIST, D. (2015): Product–Service Systems (PSS) business models and tactics-a systematic literature review. *Journal of Cleaner Production*, 97, 61-75.
46. RIELEY, J. – CLARKSON, I. (2001): The impact of change on performance. *Journal of change management*, 2(2), 160-172.
47. SCHECH–STORZ, M. D. (2013): *Organizational change success in project management: A comparative analysis of two models of change* Capella University.
48. SENIOR, B. – FLEMING, J. (2006): *Organizational change*. Pearson Education.
49. SHAW, M. (2018): *Unplanned change and crisis management*. *Global encyclopedia of public administration, public policy, and governance*. Springer.
50. STOLOVITCH, H. D. – KEEPS, E. J. (2006): *Handbook of human performance technology: Principles, practices, and potential*. John Wiley & Sons.
51. STREBEL, P. (1992): Choosing the right change path. *California Management Review*, 36(2), 29-51. <https://doi.org/10.2307/41165743>
52. TODNEM, R. (2005): Organisational change management: A critical review. *Journal of change management*, 5(4), 369-380.
53. ZAROCOSTAS, J. (2020): What next for the coronavirus response? *The lancet*, 395(10222), 401.

Contact:

Alexandra Arbter, MSc.

University of Applied Science Burgenland

Campus 1

7000 Eisenstadt

e-mail: arbter@outlook.com

ARMÉNSKO-AZERBAJDŽANSKÁ HRANIČNÁ KRÍZA¹

THE ARMENIA-AZERBAIJAN BORDER CRISIS

Michael Augustín

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: michael.augustin@euba.sk

Abstrakt: Jednou z najpálčivejších výziev novej reality na južnom Kaukaze sa po 44-dňovej vojne medzi Arménskom a Azerbajdžanom stala delimitácia a demarkácia štátnych hraníc medzi oboma krajinami. Krehké prímerie, ktoré sprostredkovala Ruská federácia, bolo za uplynulé dva roky veľakrát prerušené vzájomnými stretmi v prihraničných oblastiach v okolí *de iure* ešte niekdajšej sovietskej štátnej hranice. V poslednom období západná diplomacia prostredníctvom Európskej únie zintenzívnila svoju angažovanosť v regióne na úkor Ruska, ktoré po zahájení vojenskej intervencie na Ukrajine stráca úlohu hlavného moderátora v konflikte. Cieľom príspevku je zmapovať priebeh a kľúčové míľniky arménsko-azerbajdžanskej hraničnej krízy v rozmedzí rokov 2021 – 2022 s dôrazom na angažovanie sa hlavných aktérov (EÚ, Rusko, Turecko) v tejto kríze a s ohľadom na perspektívu uzavretia mierovej zmluvy, ktorej súčasťou by mala byť aj delimitácia a demarkácia novej arménsko-azerbajdžanskej štátnej hranice.

Kľúčové slová: Arménsko, Azerbajdžan, Náhorný Karabach, Ruská federácia, Zangezurský koridor, Minská skupina

JEL: F51, F53, L92

Abstract: One of the most urgent challenges of the new reality in the South Caucasus after the 44-day war between Armenia and Azerbaijan became the delimitation and demarcation of the state borders between the two countries. The fragile ceasefire mediated by the Russian Federation has been interrupted many times over the past two years by mutual clashes in the border areas around the *de iure* former Soviet state border. Recently, Western diplomacy through the European Union has intensified its involvement in the region at the expense of Russia, which, after the beginning of military intervention in Ukraine, (temporarily) loses its role as the main moderator in the conflict. The paper aims to map the progress and key milestones of the Armenia-Azerbaijan border crisis in 2021 – 2022, with an emphasis on the involvement of the main actors (the EU, Russia, Turkey) in the crisis and with regard to the prospect of concluding a peace treaty, which should also include delimitation and demarcation of the new Armenian-Azerbaijani state border.

Keywords: Armenia, Azerbaijan, Nagorno-Karabakh, Russian Federation, Zangezur corridor, Minsk group

JEL: F51, F53, L92

Úvod

V dohode o prímerí v Náhornom Karabachu, ktorá bola podpísaná 9. novembra 2020 a vstúpila do platnosti o deň neskôr, Arménsko súhlasilo s postupným odovzdaním troch okresov v regióne Náhorného Karabachu – Aghdam, Kalbadžar a Lačín, vďaka čomu Azerbajdžan znovu nadobudol územia, o ktoré prišiel vo vojne v 90. rokoch. Zároveň boli

¹ Príspevok bol pripravený a publikovaný ako čiastkový výstup z projektu VEGA č. 1/0842/21 – Vývoj kooperatívnej bezpečnosti a pozícia Slovenskej republiky.

pozdĺž kontaktnej línie v Náhornom Karabachu rozmiestnené mierové sily Ruskej federácie v sile 1960 vojakov, 90 obrnených vozidiel, 380 motorových vozidiel a špeciálnej techniky. Ruské jednotky dostali za úlohu kontrolovať aj koridor Lačín, ktorý zabezpečuje spojenie Republiky Arcach s Arménskom.² Mierový kontingent Ruskej federácie v súlade s dohodou o prímerí bude rozmiestnený v teréne po dobu piatich rokov, pričom toto obdobie sa automaticky predĺži na nasledujúce päťročné obdobie, ak niektorá zo strán šesť mesiacov pred uplynutím súčasného obdobia neoznámí svoj zámer ukončiť túto klauzulu. Klauzula dáva preto Azerbajdžanu určitú strategickú výhodu nad Ruskom, pretože môže toto predĺženie vetovať. Súčasťou dohody bolo tiež zabezpečenie priameho dopravného a ekonomického spojenia pre Azerbajdžan s ich exklávou Nachičevan cez Lačinský koridor a územie Arménskej republiky. Zároveň získanie strategicky dôležitého mesta Šuša a dobytie území južne od tohto mesta boli pre Azerbajdžan najväčšími územnými ziskami v prebiehajúcom konflikte o sporné územie.

Vďaka odovzdaniu území Kalbadžar a Lačín sa už Arménska republika a Republika Arcach nenachádzajú v bezprostrednom susedstve. Pred vojnou v r. 2020 neexistovala žiadna fyzická hranica medzi Arménskom a okupovanými územiami Azerbajdžanu. Hoci existovala *de iure* vytýčená hranica medzi bývalou Arménskou sovietskou socialistickou republikou a Azerbajdžanskou sovietskou socialistickou republikou, v skutočnosti boli hranice pod kontrolou Arménov takmer 30 rokov. Jednou z najpálčivejších otázok novej reality sa po 44-dňovom konflikte stala delimitácia a demarkácia štátnych hraníc medzi oboma krajinami.

Cieľom príspevku je zmapovať priebeh a kľúčové míľniky arménsko-azerbajdžanskej hraničnej krízy v rozmedzí rokov 2021 – 2022 s dôrazom na angažovanie sa hlavných aktérov (EÚ, Rusko, Turecko) v tejto kríze. Zároveň sme si kládli za cieľ zhodnotiť perspektívy definitívneho riešenia konfliktu – a teda, aký je potenciál dosiahnutia dohody na znení mierovej zmluvy a vyriešenia otázky delimitácie a demarkácie arménsko-azerbajdžanskej štátnej hranice.

1 Sprostredkovateľské úsilie Európskej únie

Po prihraničných stretoch, ktoré prebiehali celé leto a jeseň 2021, sa v novembri podarilo Vladimirovi Putinovi zorganizovať trilaterálne stretnutie s arménskym premiérom Nikolom Pašinjanom a azerbajdžanským prezidentom Ilhamom Alijevom. Pôvodne sa očakávalo, že Pašinjan a Alijev sa stretnú na výročie dohody o prímerí z 9. novembra 2020, stretnutie však bolo odložené po zlyhaní rokovaní. Kremľ oznámil, že lídri počas samitu 26. novembra 2021 prehodnotia implementáciu prímeria, predovšetkým časti týkajúcej sa odblokovania regionálnych dopravných a komunikačných kanálov. Politickí lídri sa počas trilaterálneho samitu v Soči dohodli na mechanizmoch, ktoré umožnia vytýčiť arménsko-azerbajdžanskú hranicu. Putin uviedol, že do konca roka bude vytvorená komisia s týmto mandátom. Dva dni po stretnutí, počas 15. summitu Organizácie pre hospodársku spoluprácu v Ašchabade v Turkménsku Alijev povedal, že „koridor Zangezur sa stáva realitou“. „Táto nová dopravná infraštruktúra bude základnou súčasťou východo-západných a severojužných koridorov,“ uviedol.³

² Republika Arcach, inokedy označovaná aj ako Náhorná karabašská republika, je označenie medzinárodne neuznaného štátu v juhozápadnom Azerbajdžane, ktorý vyhlásil nezávislosť od Azerbajdžanu v r. 1991.

³ Zangezur je historický a geografický prihraničný región v juhovýchodnom Arménsku na úpätí pohoria Zangezur, ktoré korešponduje so súčasťou arménskej provincie Syunik. Od konca vojny v r. 2020 Alijev presadzuje koncepciu dopravného „koridoru Zangezur“, ktorý by v prípade pripojenia k Azerbajdžanu zabezpečil jeho priame spojenie s Nachičevanskou autonómnou republikou a tým pádom aj s Tureckom. Nielen v minulosti, ale aj dnes zohráva dôležitú strategickú úlohu pre všetkých aktérov, ktorí majú na južnom Kaukaze svoje geopolitické

Arménska diplomacia poprela, že by sa Arménsko podieľalo na rokovaníach o poskytnutí koridoru Azerbajdžanu.⁴

Pašinjan a Alijev medzičasom súhlasili s návrhom stretnúť sa v Bruseli s predsedom Európskej rady Charlom Michelom. Stretnutie sa uskutočnilo 14. decembra 2021, deň pred konaním samitu lídrov EÚ, členských štátov a krajín Východného partnerstva. Alijev a Pašinjan sa zhodli, že by sa malo stavať na dohodách dosiahnutých v Soči, no významným pokrokom bolo najmä úspešné nadviazanie priameho komunikačného spojenia medzi ministrami obrany oboch krajín s cieľom znižovať napätie pozdĺž arménsko-azerbajdžanskej kontaktnej línie.⁵ Politickí lídri sa zhodli, že v súvislosti s plánovaným spustením rokovaní o delimitácii a demarkácii štátnej hranice medzi Arménskom a Azerbajdžanom bude potrebné podniknúť ďalšie konkrétne kroky na zníženie napätia na mieste, aby sa zabezpečila priaznivá atmosféra na rozhovory.⁶

Aj keď začiatok nového, konkurenčného formátu trilaterálnej spolupráce nevyzeral príliš entuziasticky, aj vzhľadom na reálnu situáciu v teréne, stretnutí, v ktorých Európska únia začala aktívne hrať rolu sprostredkovateľa, postupne pribúdalo. 4. februára 2022 usporiadali lídri Arménska a Azerbajdžanu online stretnutie za účasti Charla Michela a francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona. Medzičasom Ruská federácia napadla Ukrajinu a úplné prerušenie vzťahov medzi Ruskom a Západom spôsobilo, že akékoľvek spoločné kroky Ruska a Západu v otázkach týkajúcich sa stabilizácie situácie v regióne boli vysoko nepravdepodobné. Aj keď musíme dodať, že nie všetky členské štáty EÚ zdieľali názor prerušenia vzťahov s Ruskom. Napríklad maďarský premiér Viktor Orbán, dlhoročný spojenec ruského prezidenta Vladimíra Putina, sa vyjadril, že bude trvať na tom, aby Maďarsko zostalo v tomto prípade neutrálne a naďalej udržiavalo úzke ekonomické väzby s Moskvou.⁷

Následne 30. marca 2022 usporiadala EÚ v Bruseli stretnutie vysokých predstaviteľov Arménska a Azerbajdžanu s cieľom pokročiť v spoločnom úsilí nájsť riešenia problémov medzi oboma krajinami. Stretnutie medzi tajomníkom Bezpečnostnej rady Arménska Armenom Grigorjanom a asistentom prezidenta Azerbajdžanu Hikmetom Hadžijevom facilitoval osobitný predstaviteľ EÚ pre Zakaukazsko Toivo Klaar.⁸ Ďalšie stretnutie, ktoré sprostredkoval Michel, sa konalo 6. apríla 2022 za účasti hláv oboch štátov. Tu nastal výraznejší pokrok, keďže Pašinjan a Alijev sa dohodli, že poveria svojich ministrov zahraničných vecí, aby pracovali na príprave budúcej mierovej zmluvy, ktorá by riešila všetky podstatné otázky.⁹

Po tomto trilaterálnom bruselskom stretnutí predniesol Pašinjan 13. apríla 2022 zásadný prejav v arménskom parlamente, v ktorom nielen ohlásil zámer svojej vlády dospieť k mierovej dohode s Azerbajdžanom, ale ktorý predznamenal radikálny obrat v stratégii Arménskej republiky voči Náhornému Karabachu. Konštatoval, že hlavným cieľom rokovaní pre Jerevan už viac nebude dohoda o budúcom statuse Náhorného Karabachu v rámci Azerbajdžanu. Otázka statusu územia nepredstavuje cieľ, ale prostriedok na dosiahnutie nového cieľa: zabezpečenie

a ekonomické záujmy. Azerbajdžan požaduje, aby v arménskej provincii Syunik neexistovali žiadne arménske colné ani hraničné kontroly pre azerbajdžanských občanov a tovar prepravovaný z Azerbajdžanu do Nachičevanu. Po dokončení nastolenia sovietskej vlády v kaukazských republikách mal Zangezur pôvodne pripadnúť Azerbajdžanu práve kvôli praktickým dôvodom zachovania spojenia Nachičevanu s Azerbajdžanom. Oficiálne bol však v r. 1921 rozdelený na východný a západný, pričom jeho západná časť bola pripojená k Arménsku ako „symbol socialistického priateľstva“.

⁴ AVEDIAN, L. (2021): Armenia and Azerbaijan agree to create commission to demarcate border.

⁵ EUROPEAN COUNCIL PRESS TEAM (2021): Statement of President Charles Michel following the trilateral meeting with President Ilham Aliyev and Prime Minister Nikol Pashinyan.

⁶ Ibid.

⁷ CSANYI, P. (2022): Hungarian Parliamentary Elections 2022, s. 63.

⁸ EEAS PRESS TEAM (2022): Armenia/Azerbaijan: EU hosts high-level meeting in Brussels.

⁹ POGHOSYAN, B. (2022): The April 6 meeting of Pashinyan and Aliyev in Brussels: What next.

všetkých práv a bezpečnostných záruk pre karabašských Arménov.¹⁰ V prejave tiež adresoval nepriamu kritiku Ruskej federácii, konkrétne Organizácii zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (*Collective Security Treaty Organization*, ďalej CSTO), ktorú obvinil z nečinnosti, keď sa nerozhodla vyslať ani len monitorovaciu misiu počas lokálnej eskalácie konfliktu v máji 2021. Ide o významný posun v porovnaní s politikou, ktorú Arménsko presadzovalo počas uplynulých troch desaťročí, keďže Pašinjan *expressis verbis* uznal územnú celistvosť Azerbajdžanu a uviedol, že karabašská otázka sa netýka územia ako takého, ale garancie práv etnických Arménov, ktorí tam žijú.¹¹ Prejav vyvolal tlak domácej opozície na arménske politické vedenie a parlament neuznanej Republiky Arcach takisto s nevôľou reagoval na novú politickú polohu arménskej vlády. O deň neskôr na mimoriadnom zasadnutí 14. apríla prijal rezolúciu, v ktorej odsúdil plány na „*násilné začlenenie Arcachu do Azerbajdžanu v mene mieru medzi Arménskom a Azerbajdžanom*“.¹²

Bruselské trilaterálne stretnutie, ktoré sa odohralo 23. mája 2022 bolo z hľadiska jeho výsledkov doposiaľ najproduktívnejšie. Lídri potvrdili, že prvé zasadnutie spoločnej hraničnej komisie pre delimitáciu a demarkáciu spoločnej štátnej hranice sa uskutoční v nasledujúcich dňoch.¹³ Stalo sa tak už nasledujúci deň, pod vedením arménskeho podpredsedu vlády Mher Grigorjana a azerbajdžanského vicepremiéra Shahin Mustafajeva. Pašinjan a Alijev oboch krajín zároveň vydali nariadenie, ktorými zriadili štátne hraničné komisie zložené z vysokých štátnych úradníkov.¹⁴ Arménska štátna hraničná komisia sa skladá z ďalších 11 členov, azerbajdžanská je početnejšia a zahŕňa okrem predsedu 22 členov. V Bruseli zároveň padla zhoda ohľadom odblokovania dopravného spojenia a stanovenia zásad pre tranzitnú dopravu medzi Azerbajdžanom a Nachičevanom a medzinárodnú dopravu prostredníctvom komunikačnej infraštruktúry oboch krajín. Alijev a Pašinjan sa tiež dohodli na pokračovaní diskusie o budúcej mierovej zmluve, ktorú vedú tímy ministrov zahraničných vecí.¹⁵

Štvrté a zatiaľ posledné stretnutie, ktoré hostil Charles Michel v Bruseli, sa udialo 31. augusta 2022. Pašinjan a Alijev sa dohodli, že zintenzívnia prácu na dosiahnutí mierovej zmluvy a poverili svojich ministrov zahraničných vecí, aby sa do jedného mesiaca stretli a vypracovali návrhy textov. Taktiež bol dohodnutý termín, že najbližšie, už tretie zasadnutie spoločnej hraničnej komisie sa uskutoční v novembri v Bruseli. Druhé stretnutie v poradí sa odohralo len deň predtým v Moskve, kde strany diskutovali prevažne o organizačných a procesných otázkach týkajúcich sa práce komisie.¹⁶

2 Nová eskalácia napätia a jej dopady

Od začiatku augusta sa stretý v teréne opäť znásobili a jednotlivé strany sa vzájomne obviňovali z porušovania prímeria. Azerbajdžan asertívne pokračoval vo využívaní taktiky pohraničných eskalácií, prostredníctvom ktorých prinútil Arménsko urobiť ďalšie ústupky a prijať požiadavky Azerbajdžanu. Doposiaľ k najrozsiahlejšiemu porušeniu prímeria od skončenia 44-dňovej vojny prišlo v noci z 12. na 13. septembra 2022. Arménsko uviedlo, že pri pohraničných stretoch s Azerbajdžanom zahynulo najmenej 135 jeho vojakov,

¹⁰ Ibid.

¹¹ GÓRECKI, W. (2022): Yerevan's radical turn in its Nagorno-Karabakh policy.

¹² Ibid.

¹³ EUROPEAN COUNCIL PRESS TEAM (2022): Press statement by President Michel of the European Council following a trilateral meeting with President Aliyev of Azerbaijan and Prime Minister Pashinyan of Armenia.

¹⁴ MAMMADLI, N. (2022): Azerbaijani, Armenian Border Delimitation Commissions Hold First Meeting.

¹⁵ EUROPEAN COUNCIL PRESS TEAM (2022): Press statement by President Michel of the European Council following a trilateral meeting with President Aliyev of Azerbaijan and Prime Minister Pashinyan of Armenia.

¹⁶ MARTIROSYAN, A. (2022): Armenian-Azerbaijani talks in Moscow and Brussels: more contradictions than connections.

Azerbajdžan hlásil 71 mŕtvych v radoch svojich vojakov.¹⁷ Arménska strana hovorila o útoku Azerbajdžanu v plnom rozsahu a o intenzívnom ostreľovaní hlboko do arménskeho vnútrozemia, pričom pod paľbou bola aj civilná infraštruktúra.¹⁸ Mestá a dediny pod útokom sa nachádzali v provinciách Syunik, Gegharkunik a Vayots Dzor pozdĺž východnej hranice Arménska s Azerbajdžanom. Podľa azerbajdžanského ministerstva obrany boli príčinou provokácie arménskej strany a sabotážne aktivity arménskych ozbrojených síl.¹⁹ V skutočnosti však množstvo zdrojov tretích strán prišlo s informáciou, že to boli azerbajdžanské jednotky, ktoré spustili útok na arménske pozície na medzinárodne uznanom území Arménskej republiky.²⁰

Arménsko požiadalo Rusko o vojenskú pomoc podľa článku 4 CSTO. Odpoveď však bola nepresvedčivá a CSTO na túto priamu žiadosť odpovedalo iba prísľubom vyslania pozorovateľskej misie do regiónu, pričom blok fakticky vylúčil vyslanie jednotiek.²¹ Táto reakcia bola pre Pašinjana ako aj pre arménsku verejnosť veľkým sklamaním. Po návšteve území, kde došlo k stretom, vedúci predsunutého tímu misie CSTO Anatolij Sidorov vyhlásil, že je priskoro vyvodzovať akékoľvek závery.²² Je potrebné pripomenúť, že keď v januári 2022 aktivoval článok 4 kazašský prezident Tokajev, Rada kolektívnej bezpečnosti CSTO rozhodla o vykonaní mierovej operácie v Kazašskej republike – Rusko na žiadosť Kazachstanu reagovalo rýchlo a na druhý deň vyslalo jednotky.²³

Septembrové udalosti viedli počas nasledujúceho mesiaca k určitým posunom. Na zasadnutí Európskeho politického spoločenstva 7. októbra 2022 v Prahe došlo na stretnutí, ktoré sa odohralo medzi Alijevom, Pašinjanom, Michelom a francúzskym prezidentom Macronom, k dohode, že EÚ vyšle na arménsko-azerbajdžanskú hranicu civilnú misiu.²⁴ Obe strany sa dohodli aj na „vzájomnom uznaní územnej celistvosti a suverenity“, čo bola základná požiadavka Baku počas rokovaní o konečnej mierovej dohode.²⁵ Na návrh vysokého predstaviteľa Josepa Borrella bolo na zasadnutí Rady pre zahraničné veci 17. októbra 2022 prijaté rozhodnutie o zriadení Monitorovacej kapacity EÚ (EUMCAP). Prví pozorovatelia EÚ pôsobia na mieste od 20. októbra, pričom ide o 40 civilných expertov, ktorí sú v teréne nasadení na obdobie dvoch mesiacov.²⁶ Mandát misie je pozorovať situáciu v pohraničných regiónoch medzi Arménskom a Azerbajdžanom s cieľom podporiť budovanie dôvery medzi oboma krajinami monitorovaním dodržiavania prímeria z oboch strán a tiež podporiť prácu pohraničných komisií, ktoré riešia otázku delimitácie a demarkácie spoločnej štátnej hranice. Rusko kritizovalo rozhodnutie Európskej únie vyslať civilnú misiu na hranicu Arménska s Azerbajdžanom. Podľa stanoviska ruského ministerstva zahraničných

¹⁷ More than 200 dead in Armenia-Azerbaijan clashes this week (2022).

¹⁸ AVEDIAN, L. (2022): Breaking: Azerbaijan launches full-scale attack on Armenia.

¹⁹ KARIMLI, I. (2022): Armenia's Sabotage Attempts Trigger Deadly Clashes on Border with Azerbaijan.

²⁰ FREEDOM HOUSE (2022): Freedom House Condemns Azerbaijani Attacks on Armenia, Calls for Diplomacy; FRANTZMAN, S. J. (2022): Attacks on Armenia represent dangerous escalation – analysis; SEARIAC, H. (2022): Azerbaijan attacks Armenia: Is there another war on the horizon?; KUCERA, J. – MEJLUMYAN, A. (2022): Azerbaijan launches wide-ranging attacks against Armenia; DE WAAL, T. (2022): More Storm Clouds Gather Over Armenia, Azerbaijan.

²¹ RICKLETON, C. (2022): Russia's Unhappy Club: The CSTO.

²² CSTO (2022): The CSTO mission advance team visited several border areas between Armenia and Azerbaijan.

²³ EMTSEVA, J. (2022): Collective Security Treaty Organization: Why are Russian Troops in Kazakhstan?

²⁴ Európske politické spoločenstvo je širšia medzivládna platforma pre politickú diskusiu o budúcnosti Európy zahŕňajúca okrem členských štátov EÚ aj nečlenské európske štáty. Vznikla v r. 2022 po ruskej invázii na Ukrajinu. S návrhom založiť takúto platformu prišiel francúzsky prezident Emmanuel Macron počas francúzskeho predsedníctva v Rade EÚ. Prvý samit sa odohral v Prahe 6. – 7. októbra 2022 počas českého predsedníctva v Rade EÚ.

²⁵ MEJLUMYAN, A. – KUCERA, J. – ISAYEV, H. (2022): Armenia, Azerbaijan agree to EU mission on border.

²⁶ EEAS PRESS TEAM (2022): Q&A EU Monitoring Capacity to Armenia.

vecí Moskva vníma tento krok ako pokus vytlačiť sprostredkovateľské úsilie Ruskej federácie.²⁷ Šéf ruskej diplomacie Lavrov ešte niekoľko dní dozadu reagoval, že CSTO je pripravené vyslať do regiónu svoju vlastnú pozorovateľskú misiu.²⁸

Na pražskom hrade sa uskutočnilo ešte jedno bezprecedentné stretnutie – rozhovor tureckého prezidenta Erdogana s arménskym premiérom Pašinjanom. Stretnutie sa odohralo za zatvorenými dverami a napriek tomu, že neboli zverejnené podrobnejšie informácie, možno ho považovať za súčasť procesu normalizácie Turecka a Arménska, medzi ktorými v súčasnosti neexistujú diplomatické vzťahy. V decembri 2021 tieto dve krajiny vymenovali osobitných vyslancov na normalizáciu vzťahov.²⁹ Turecko a Arménsko sa tiež dohodli na otvorení svojich pozemných hraníc pre iných štátnych príslušníkov, ktorí nie sú tureckými alebo arménskymi občanmi.³⁰

Kým Pašinjan a Alijev sa s ruským prezidentom stretli naposledy v novembri 2021, obaja lídri krajín južného Kaukazu mali päť osobných stretnutí, z ktorých všetky sprostredkovala EÚ. Moskva sa pokúsila znovu prevziať iniciatívu a Vladimir Putin adresoval pozvanie na trilaterálne stretnutie predstaviteľom oboch republík na 31. októbra 2022 do Soči. Deň pred týmto samitom sa v Stepanakerte, *de facto* hlavnom meste Náhorného Karabachu, konala masívna demonštrácia približne 40-tisícov ľudí, ktorí prišli vyjadriť svoj protestný hlas proti možnosti, že arménska vláda postúpi kontrolu nad regiónom Azerbajdžanu.³¹ Samit žiadne významné závery nepriniesol, no Pašinjan povedal, že arménsky prístup k rokovaniam s Azerbajdžanom je plne v súlade s ruským návrhom nateraz zachovať *status quo* v Arcachu. Do záverečného trojstranného vyhlásenia sa však táto spoločná rusko-arménska predstava nedostala – na samotné naliehanie Ruska – aby sa situácia nedostala do slepej uličky.³²

Zatiaľ čo arménska strana verí, že k podpísaniu mierovej dohody dôjde do konca roka 2022, azerbajdžanské ozbrojené sily stále neopustili územia, ktoré obsadili v rámci arménskych hraníc počas útokov v polovici septembra.³³ Okrem toho, na druhé výročie ukončenia 44-dňovej vojny Alijev počas prejavu v meste Šuša v Náhornom Karabachu pohrozil novými útokmi na arménske územie.³⁴ Proces delimitácie a demarkácie štátnej hranice je zdĺhavý, pracný a nákladný proces. V aktuálnej situácii nie je veľmi pravdepodobné, že hraničné komisie do konca roka dôjdu k záverom, ktoré by urýchlili uzavretie samotnej mierovej zmluvy, keďže stanovenie spoločnej štátnej hranice a mierová zmluva sú spojené nádoby.

Záver

Spôsob, akým došlo k dohode o prímerí z novembra 2020, ako aj samotné nasadenie ruských mierových síl v konfliktnom regióne, výrazne posilnilo úlohu Ruskej federácie. Moskva pokladala tento výsledok za svoj politický triumf preto, že sa jej podarilo zatieniť ostatných aktérov, vrátane Turecka, marginalizovať západné veľmoci a po prvý raz od r. 1993 nadobudnúť vojenskú prítomnosť v Azerbajdžane.³⁵

Keďže Rusko a EÚ sa usilujú v konfliktnom regióne o ten istý výsledok, ich paralelné angažovanie by mohlo mať synergický efekt. V skutočnosti však Rusko (dočasne) stráca úlohu hlavného moderátora v konflikte, keďže sa plne sústreďuje na svoje vojenské aktivity na

²⁷ AVEDIAN, L. (2022): Russia criticizes EU agreement to send observer mission to Armenia-Azerbaijan border.

²⁸ AVETISYAN, A. (2022): CSTO 'ready' to send observers to Armenia-Azerbaijan border as EU approves own mission.

²⁹ Turkey, Armenia Vow to Continue Normalizing Relations (2022).

³⁰ Turkey, Armenia move further toward normalization (2022).

³¹ MEJLUMYAN, A. – KUCERA, J. – ISAYEV, H. (2022): Ahead of key summit, Armenians of Karabakh rally against Azerbaijani control.

³² AVEDIAN, L. (2022): Armenia supports Russian plan to maintain status quo in Artsakh.

³³ ERUYGUR, B. (2022): Armenia says it intends to sign peace deal with Azerbaijan by end of 2022.

³⁴ AVEDIAN, L. (2022): Aliyev threatens new attacks, admits Azerbaijan started 2020 war in Artsakh.

³⁵ DE WAAL, T. (2021): The Nagorny Karabakh Conflict in its Fourth Decade, s. 9.

Ukrajine a v dôsledku nepriaznivo sa vyvíjajúcej situácie nie je plne schopné kontrolovať južný Kaukaz ako jednu zo svojich sfér vplyvu. Moskva síce opakovane kritizovala snahy EÚ vytlačiť Rusko ako primárneho sprostredkovateľa na južnom Kaukaze. V priebehu roka 2022 západná diplomacia v regióne úspešne zintenzívnila svoje aktivity prostredníctvom trilaterálnych stretnutí sprostredkovaných EÚ. Iniciatívy Ruska tak zostávajú v zavesení. Neprispeje k tomu ani kritika arménskej vlády za to, že Rusko si nesplnilo svoje záväzky vyplývajúce z dohôd o kolektívnej obrane a vojensky nepodporilo Arménsko po útokoch Azerbajdžanu v polovici septembra 2022. Za doteraz najväčší úspech EÚ možno považovať vyslanie dvojmesačnej pozorovateľskej misie EUMCAP do prihraničného regiónu. Angažmánou EÚ však chýbajú systematické inštitucionálne kapacity v jej rokovaní s Arménskom a Azerbajdžanom, ale aj mandát medzinárodného spoločenstva. Na druhej strane, inštancia, ktorá tento mandát má – predsedníctvo Minskej skupiny OBSE – kvôli súčasným vzťahom Ruska a ostatných spolupredsedníckych západných štátov zostáva nefunkčné.

Nový prístup arménskej vlády vychádza z realistickejšieho zhodnotenia situácie v regióne. Pašinjan si uvedomuje, že Arménsko nepopierateľne prehralo vojnu v r. 2020, ako aj to, že Rusko aktuálne neponúka Arménsku žiadne skutočné bezpečnostné záruky, že postoj medzinárodného spoločenstva je viac naklonený zachovaniu územnej celistvosti Azerbajdžanu, ale tiež si je vedomý prítomnosti silnej opozície v samotnom Arménsku. Arménska strana bola ochotná urobiť kompromis a obetovať myšlienku nezávislosti Náhorného Karabachu za cenu normalizácie vzťahov a garancie ľudských práv etnickým Arménom žijúcim v Karabachu. Azerbajdžan šikovne využíva súčasnú nerovnovážnu geopolitickú situáciu a snaží sa, za kontinuálnej podpory Turecka (ktoré je v procese normalizácie vzťahov s Arménskom), maximalizovať svoju kontrolu území v arménsko-azerbajdžanskom pohraničí.

Po treťom zasadnutí spoločnej hraničnej komisie v Bruseli, ktoré sa uskutočnilo 3. novembra 2022, nie sú známe žiadne konkrétne výstupy z ich doterajších stretnutí.³⁶ Ani pri sprostredkovateľskom úsilí západných štátov v súčasnosti neexistuje žiadna záruka, že mierová zmluva bude v dohľadom čase podpísaná, keďže prisľuby oboch konfliktných strán, že sa zdržia použitia sily, striedajú vyhrážky Baku a iredentistické naratívy Alijeva, čo k budovaniu vzájomnej dôvery určite neprispieva.

Použitá literatúra:

1. AVEDIAN, L. (2021): Armenia and Azerbaijan agree to create commission to demarcate border. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 24. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2021/12/01/armenia-and-azerbaijan-agree-to-create-commission-to-demarcate-border/>
2. AVEDIAN, L. (2022): Aliyev threatens new attacks, admits Azerbaijan started 2020 war in Artsakh. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2022/11/09/aliyev-threatens-new-attacks-admits-azerbaijan-started-2020-war-in-artsakh/>
3. AVEDIAN, L. (2022): Armenia supports Russian plan to maintain status quo in Artsakh. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2022/11/02/armenia-supports-russian-plan-to-maintain-status-quo-in-artsakh/>
4. AVEDIAN, L. (2022): Breaking: Azerbaijan launches full-scale attack on Armenia. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2022/09/12/azerbaijan-launches-full-scale-attack-on-armenia/>

³⁶ Azerbaijani, Armenian border commission convenes for 3rd meeting (2022).

5. AVEDIAN, L. (2022): Russia criticizes EU agreement to send observer mission to Armenia-Azerbaijan border. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2022/10/12/russia-criticizes-eu-agreement-to-send-observer-mission-to-armenia-azerbaijan-border/>
6. AVETISYAN, A. (2022): CSTO 'ready' to send observers to Armenia-Azerbaijan border as EU approves own mission. [online]. In: *OC Media*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://oc-media.org/csto-ready-to-send-observers-to-armenia-azerbaijan-border-as-eu-approves-own-mission/>
7. Azerbaijani, Armenian border commission convenes for 3rd meeting (2022). [online]. In: *Daily Sabah*. [Citované 28. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.dailysabah.com/politics/azerbaijani-armenian-border-commission-convenes-for-3rd-meeting/news>
8. CSANYI, P. (2022): Hungarian Parliamentary Elections 2022. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Ekonóm, 2022, s. 59-66. [Citované 20. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2022/zborn%C3%ADk.pdf
9. CSTO (2022): The CSTO mission advance team visited several border areas between Armenia and Azerbaijan. [online]. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://en.odkb-csto.org/news/news_odkb/peredovaya-gruppa-missii-odkb-posetila-neskolko-uchastkov-na-granitse-armenii-i-azerbaydzhana/#loaded
10. DE WAAL, T. (2021): The Nagorny Karabakh Conflict in its Fourth Decade. [online]. In: *CEPS Working Document No. 2021-02, September 2021*. [Citované 19. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/the-nagorny-karabakh-conflict-in-its-fourth-decade/>
11. DE WAAL, T. (2022): More Storm Clouds Gather Over Armenia, Azerbaijan. [online]. In: *Carnegie Europe*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87976>
12. EEAS PRESS TEAM (2022): Armenia/Azerbaijan: EU hosts high-level meeting in Brussels. [online]. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://www.eeas.europa.eu/eeas/armeniaazerbaijan-eu-hosts-high-level-meeting-brussels_en
13. EEAS PRESS TEAM (2022): Q&A EU Monitoring Capacity to Armenia. [online]. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://www.eeas.europa.eu/eeas/qa-eu-monitoring-capacity-armenia_en
14. EMTSEVA, J. (2022): Collective Security Treaty Organization: Why are Russian Troops in Kazakhstan? [online]. In: *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ejiltalk.org/collective-security-treaty-organization-why-are-russian-troops-in-kazakhstan/>
15. ERUYGUR, B. (2022): Armenia says it intends to sign peace deal with Azerbaijan by end of 2022. [online]. In: *Anadolu Agency*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/armenia-says-it-intends-to-sign-peace-deal-with-azerbaijan-by-end-of-2022/2721610>
16. EUROPEAN COUNCIL PRESS TEAM (2021): Statement of President Charles Michel following the trilateral meeting with President Ilham Aliyev and Prime Minister Nikol Pashinyan. [online]. [Citované 24. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/12/14/statement-of-president-charles-michel-following-the-trilateral-meeting-with-president-ilham-aliyev-and-prime-minister-nikol-pashinyan/>

17. EUROPEAN COUNCIL PRESS TEAM (2022): Press statement by President Michel of the European Council following a trilateral meeting with President Aliyev of Azerbaijan and Prime Minister Pashinyan of Armenia. [online]. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/23/press-statement-by-president-michel-of-the-european-council-following-a-trilateral-meeting-with-president-aliyev-of-azerbaijan-and-prime-minister-pashinyan-of-armenia/>
18. FRANTZMAN, S. J. (2022): Attacks on Armenia represent dangerous escalation - analysis. [online]. In: *Jerusalem Post*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.jpost.com/international/article-717066>
19. FREEDOM HOUSE (2022): Freedom House Condemns Azerbaijani Attacks on Armenia, Calls for Diplomacy. [online]. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://freedomhouse.org/article/freedom-house-condemns-azerbaijani-attacks-armenia-calls-diplomacy>
20. GÓRECKI, W. (2022): Yerevan's radical turn in its Nagorno-Karabakh policy. [online]. In: *Center for Eastern Studies - Publications*. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-04-15/yerevans-radical-turn-its-nagorno-karabakh-policy>
21. KARIMLI, I. (2022): Armenia's Sabotage Attempts Trigger Deadly Clashes on Border with Azerbaijan. [online]. In: *Caspian News*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://caspiannews.com/news-detail/armenias-sabotage-attempts-trigger-deadly-clashes-on-border-with-azerbaijan-2022-9-13-47/>
22. KUCERA, J. - MEJLUMYAN, A. (2022): Azerbaijan launches wide-ranging attacks against Armenia. [online]. In: *Eurasianet*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eurasianet.org/azerbaijan-launches-wide-ranging-attacks-against-armenia>
23. MAMMADLI, N. (2022): Azerbaijani, Armenian Border Delimitation Commissions Hold First Meeting. [online]. In: *Caspian News*. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijani-armenian-border-delimitation-commissions-hold-first-meeting-2022-5-24-2/>
24. MARTIROSYAN, A. (2022): Armenian-Azerbaijani talks in Moscow and Brussels: more contradictions than connections. [online]. In: *Jam-News*. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://jam-news.net/armenian-azerbaijani-talks-in-moscow-and-brussels-more-contradictions-than-connections/>
25. MEJLUMYAN, A. – KUCERA, J. – ISAYEV, H. (2022): Ahead of key summit, Armenians of Karabakh rally against Azerbaijani control. [online]. In: *Eurasianet*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eurasianet.org/ahead-of-key-summit-armenians-of-karabakh-rally-against-azerbaijani-control>
26. MEJLUMYAN, A. – KUCERA, J. – ISAYEV, H. (2022): Armenia, Azerbaijan agree to EU mission on border. [online]. In: *Eurasianet*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eurasianet.org/armenia-azerbaijan-agree-to-eu-mission-on-border>
27. More than 200 dead in Armenia-Azerbaijan clashes this week (2022). [online]. In: *The Guardian*. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://guardian.ng/news/more-than-200-dead-in-armenia-azerbaijan-clashes-this-week/>
28. POGHOSYAN, B. (2022): The April 6 meeting of Pashinyan and Aliyev in Brussels: What next. [online]. In: *The Armenian Weekly*. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://armenianweekly.com/2022/04/11/the-april-6-meeting-of-pashinyan-and-aliyev-in-brussels-what-next/>

29. RICKLETON, C. (2022): Russia's Unhappy Club: The CSTO. [online]. In: *Radio Free Liberty / Radio Liberty*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.rferl.org/a/russia-club-csto-ukraine-military-alliance/32079498.html>
30. SEARIAC, H. (2022): Azerbaijan attacks Armenia: Is there another war on the horizon? [online]. In: *Deseret News*. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.deseret.com/u-s-world/2022/9/13/23351123/why-is-azerbaijan-attacking-armenia>
31. Turkey, Armenia move further toward normalization (2022). [online]. In: *Daily Sabah*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-armenia-move-further-toward-normalization>
32. Turkey, Armenia Vow to Continue Normalizing Relations (2022). [online]. In: *VOA - Voice of America English News*. [Citované 27. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.voanews.com/a/turkey-armenia-vow-to-continue-normalizing-relations/6482730.html>

Kontakt:

Mgr. Michael Augustín, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: michael.augustin@euba.sk

MUSIC DIPLOMACY: INSIGHT INTO THE MOST IMPORTANT MILESTONES

Kristína Baculáková

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Abstract: The paper examines the role of music diplomacy in the modern history. It focuses on a brief overview of the theory of music diplomacy and its place in theories of diplomacy. It provides insight into the most important events associated with music diplomacy. In the end, it answers the research question whether music diplomacy has its justification even today.

Keywords: music diplomacy, cultural diplomacy, soft power, war

JEL: Z10

Introduction

Music accompanies people since time immemorial. Although individual definitions of music differ around the world, music is present in every culture. It is therefore culturally universal. To this day, there is no exact consensus whether music did not originate before language or arose from the very melody of the language. Music is nowadays perceived as the resource of mood and emotion management. Music is an integrated activity, starting with composing and continuing with performing and listening. Music strongly influences personality and emotions. It can encourage and today it is already known that it can also have healing effects on the human psyche. Some researches even suggests that during the coronavirus pandemic, music was a means of maintaining mental health or mitigation of the negative psychological impact of isolation. The influence of music on a person is therefore undeniable. Music unites, breaks down barriers, brings together different personalities and cultures. And that is why it has been a part of diplomatic activities since the beginning.

The aim of the paper is to clearly map the history of music diplomacy, its definition and the most significant milestones associated with it. In our analysis, we ask the research question whether music diplomacy has its relevance even in the 21st century. The result is an overview of the most significant events where music either directly responded to conflict or mitigated the consequences of a cultural split or acted as a driving force for some activity or change.

1 Theory of the music diplomacy

Music diplomacy is part of cultural diplomacy. Cultural diplomacy is described as “a course of actions, which are based on and utilize the exchange of ideas, values, traditions and other aspects of culture or identity, whether to strengthen relationships, enhance socio-cultural cooperation, promote national interests and beyond; cultural diplomacy can be practiced by either the public sector, private sector or civil society.”¹ Cultural diplomacy is often classified as part of public diplomacy, however, they are not the same. Public diplomacy is often defined as “direct communication with foreign peoples, with the aim of affecting their

¹ Culturaldiplomacy. Org. (2022): What is Cultural Diplomacy. Definition.

thinking and, ultimately, that of their governments.”² Another scholar, Tuch, defined the public diplomacy as a “government’s process of communication with foreign publics in an attempt to bring about understanding for its nation’s ideas and ideals, its institutions and culture, as well as its national goals and policies.”³ Those basic definitions changed over time, as the nature of diplomacy itself changed, and as technological changes took place. Today, public diplomacy is often equated with state’s PR, and there has also been a shift away from the premise that only the state carries out public diplomacy. The concept of new public diplomacy also began to appear. The new diplomacy is primarily intended to reflect changes related to information technologies and their impact in society. Public opinion is becoming more important and new actors of public diplomacy are also emerging.⁴ Public diplomacy sometimes include activities, which cannot be understood as a part of cultural diplomacy and vice versa. The identification of terms often results from the fact that the activities of both branches have a direct impact on the public.

Cultural diplomacy has existed in practice since the time when the great trade routes began and the interaction of different cultures took place. However, the term cultural diplomacy appeared later. Cultural diplomacy represents the opposite to the hard power, i.e., one that uses military instruments. Cultural diplomacy is the way of communicating via culture, values, ideas.⁵

Music as a part of cultural diplomacy shaped the history for many times and many ways. We can divide its impact in three forms – representation, mediation and negotiations.⁶ A lot of knowledge about the music diplomacy in the history can be found in the work of Castiglione’s *Il Cortegiano* written in 1528.⁷ He refers to the importance of music in harmonious relations in the conversations he narrated as an ambassador for Italian princes as well as a papal nuncio. According to him, music is a necessity, not an ornament.⁸ Music was greatly honoured already in the ancient world of Rome and Greece. In recent history, the great role for the diplomacy as cultural exchange was played by the Roman court as a centre of cultural and musical spirit in the 18th century.⁹ At that time, diplomats were also music agents. Cultural and musical transfer, which was considered to be Italian, was in fact initiated by the foreign diplomats, mostly French and Spanish. Later on, music became the resource od model for acting in international relations. Not only “the way to conceive and to practice the music in international relations shape some conducts on diplomatic scenes”,¹⁰ but music became the object to diplomatic agenda.

2 Modern history of the music diplomacy in practice

In modern history, music has played an irreplaceable role in many diplomatic milestones, all over the world. The first, probably the most significant and most visible impact of music diplomacy in modern history were the activities during the Cold War. During this period, the USA sent musicians to strategically important regions to spread the good image of the American culture. Therefore, it can be stated, that musicians at that time played the role

² MALONE, G. (1985): *Managing public diplomacy*. *Washington Quarterly* 8: 199.

³ TUCH, H. (1990): *Communicating with the World*. *US Public Diplomacy overseas*, New York, p. 4.

⁴ GILBOA, E. (2008): *Searching for a Theory od Public Diplomacy*.

⁵ KIELDANOWICZ-RYNIEJSKA, M. (2009): *Cultural Diplomacy as Form of International Communication*.

⁶ AHRENDT, R. – FERRAGUTI, M. – MAHIER, D. (2014): *Music and Diplomacy from the Early Modern Era to the Present*

⁷ CASTIGLIONE, C. B. (1528): *The Book of the Courtier* in Ahrendt, R., Ferraguti, M., Mahier, D. (2014): *Music and Diplomacy*.

⁸ RAMEL, F. – PRÉVOST-THOMAS, C. (2018): *International Relations, Music and Diplomcay: Sounds and Voices*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

of the cultural ambassadors. The genres that the USA distributed in this way were really diverse - from jazz to folk, blues, country and avant-garde music. One of the most famous artists who brought American culture to the Soviet space and thus contributed to the creation of intercultural dialogue was Louis Armstrong. In 1958, American pianist Van Cliburn won the piano competition in Moscow. This was quite a bold signal, as it was essentially a competitor of a hostile country. Moreover, the Tchaikovsky Competition in Moscow was meant to be the demonstration of cultural power of the Soviet Union.¹¹ So, it was a great success of musical diplomacy.

Another prominent face of music diplomacy was the Beatles. It is no secret that the members of the group were opponents of the war in Vietnam. It can be said that they were members of the anti-war movement, and they translated their attitudes into their songs All You Need is Love, Give Peace a Chance and Revolution. At the end of the 70s, after the death of Mao Zedong and the rise of Deng Xiaoping, China finally began to open up to the world. In 1984, the first ever Western popular music concert was held in Beijing. It was Wham! that brought its Freedom tour to China and with it a whiff of Western culture as well. This concert was even captured in a separate documentary film from 1986 called Wham! in China: Foreign Skies.

However, it was not only conflicts or different political regimes that stirred the activities of music diplomacy. Even serious social problems or humanitarian crises have sparked initiatives by musicians all over the world. The most famous acts in connection with these problems were two charity songs that collected money for Africa in order to relief the famine. Band Aid produced the song Do They Know it's Christmas in 1984 and later on in 1985 USA for Africa released We Are the World. It is good to mention, that these were not the regular „bands“, but they were created just for this special purpose out of many famous musicians such as Bono, Phil Collins, Sting, Boy George, George Michael, members of Duran Duran, Status Quo, Ultravox, Kool and the Gang, U2 etc. Bob Geldof, who was mainly behind these projects, also came up with the Live Aid project. In 1985, the legendary Queen also appeared at the concert, and their less than 20-minute performance included the most important songs of their career. It was said that Queen stole the show that day. Geldof described them as the best performance of the day. The live stream was watched by 1,5 billion of people. Live Aid belongs to one of the most important milestones of cultural diplomacy in history.

From a recent history, maybe the most powerful song was written by the Korean K-pop artist Psy. The Gangnam style became the most-watched YouTube video in the history. The specific moves were reproduced by many politicians and UN Secretary Ban Ki—moon said about the song to be the „force for world peace.“¹²

Table 1 provides an overview of the most famous artists and their activities in connection with important events.

Table 1: Artist, songs and events related to music diplomacy

<i>Artist</i>	<i>Genre</i>	<i>Song</i>	<i>Year</i>	<i>Event</i>
Beatles	pop/rock	All You Need Is Love	1967	Vietnam war
John Lennon	pop/rock	Imagine	1971	World peace
Pink Floyd	rock	Another Brick in the Wall	1979	Berlin wall
U2	rock	Sunday Bloody Sunday	1983	Bloody Sunday
Wham!	pop	Concert in Beijing	1984	Open door policy
Band Aid	pop/rock	Do They Know It's Christmas	1984	Famine in Africa
USA for Africa	pop/rock	We Are the World	1985	Famine in Africa

¹¹ Cliburn. Org. (2022): Van Cliburn.

¹² China.org. cn. (2012): UN chief hails 'Gangnam Style' as a force for world peace.

Live Aid	pop/rock	concert	1985	Famine in Africa
Scorpions	rock	Wind of Change	1990	Fall of the Soviet Union
Green Day	punk/rock	American Idiot	2004	War in Iraq
Psy	K-pop	Gangnam Style	2012	World peace
The Rasmus Kalush Orchestra	pop/rock	In the Shadows of Ukraine	2022	War in Ukraine

Author's own processing

3 Contemporary challenges for music diplomacy

It might seem that music diplomacy is not so necessary these days. Various organizations point to world problems, acting like a driving force for many public personalities to serve as a face to speak. Social networks spread information at lightning speed. Until then, the Western world believed that it lived in peace. Today, however, the word nuclear war is used again. So what is the role of musical diplomacy in the 21st century in the era of social networking? It is thanks to social networks that the initiative of artists is available almost immediately to the largest possible audience. Social networks allow instant sharing of opinions. Despite this, there are still concrete artistic outputs that draw attention to social and political problems in the world. Even the current generation of musicians composes so-called protest songs. They react, for example, to racism, different approaches to human rights, LGBTI issues. Unfortunately, they also return to war, and not only historically.

The war in Ukraine mobilized several world personalities. The Eurovision Song Contest has long been considered a tool of cultural diplomacy (for example, during the Cold War). The year 2022 was also strongly in the spirit of current political events in the world. The winner was the Ukrainian group the Kalush Orchestra. With their performance, they sent a strong anti-war message. Although many criticize the competition, one cannot deny its important diplomatic role and tradition, at least in the European area. Kalush Orchestra created a significant collaboration with the Finnish group The Rasmus and recreated the group's most successful single - In the Shadows (of Ukraine). Of course, the composition reflects the state of war, while giving a strong message of patriotism "Our mission is to let as many people as possible know about this war and the courage of the Ukrainian people." (Kalush Orchestra official statement).

Conclusion

Today, music diplomacy is an inseparable part of the cultural diplomacy. It is one of the basic components of the so-called soft power. It went down in history with several important protest compositions and concerts, which not only changed the music world, but also helped draw attention to serious political events. Music diplomacy had an important role during the Cold War, but it still finds its place today. Along with technological changes in society and the economy, there has also been a change in the means of music diplomacy. The songs themselves do not need to be released on a physical medium, but are streamed immediately after production via subscription services and directly on the artists' social networks. In this way, the message that the artist sends goes directly to the audience. On the other hand, the influence of live events that carried out diplomacy directly in the designated country (at diplomatic negotiations, competitions, festivals, etc.) is disappearing.

References:

1. AHRENDT, R. – FERRAGUTI, M. – MAHIER, D. (2014): *Music and Diplomacy from the Early Modern Era to the Present*. New York. Palgrave. ISBN 978-1-137-46832-1

2. China.org. cn. (2012): UN chief hails 'Gangnam Style' as a force for world peace. [online]. Available at: http://www.china.org.cn/world/2012-10/11/content_26757692.htm
3. Cliburn. Org. (2022). Van Cliburn. [online]. Available at: <https://cliburn.org/van-cliburn/>
4. Culturaldiplomacy. Org. (2022): What is Cultural Diplomacy. [online]. Available at: https://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacyDefinition.PRIEZ
5. GILBOA, E. (2008): Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 55-77. [online]. Available at: <https://doi.org/10.1177/0002716207312142>
6. KIELDANOWICZ-RYNIEJSKA, M. (2009): *Cultural Diplomacy as Form of International Communication*. Institute for Public Relations Research, p. 1-21. [online]. Available at http://www.instituteforpr.org/wpcontent/uploads/Ryniejska_Kieldanowicz.pdf
7. MALONE, G. (1985): Managing public diplomacy. *Washington Quarterly* 8: 199.
8. TUCH, H. (1990): *Communicating with the World*. US Public Diplomacy overseas, New York, p. 4.

Contact:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Faculty of International Relations

University of Economics

Dolnozemská cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovakia

e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

BILATERÁLNE OBCHODNÉ VZŤAHY MEDZI KAZAŠSKOU A TURECKOU REPUBLIKOU: VÝZVY A PERSPEKTÍVY

BILATERAL TRADE RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND TÜRKIYE: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Andrianna Baleha

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: andrianna.baleha@euba.sk

Abstrakt: V danom príspevku analyzujeme vývoj obchodnej výmeny medzi Tureckom a Kazachstanom za posledné tri dekády (od nezávislosti Kazachstanu až po súčasnosť), na základe čoho sme stanovili rolu oboch krajín v ich zahraničnom obchode. Taktiež sa venujeme otázke vzájomného obchodu Turecka s inými štátmi Strednej Ázie, pre zhodnotenie ekonomického postavenia daného partnera v regióne. Pomocou analýzy komoditnej štruktúry bilaterálnej hospodárskej výmeny medzi Kazachstanom a Tureckom sme stanovili, či dochádza k jej diverzifikácii a kvalitatívnej zmene.

Kľúčové slová: zahraničný obchod, Kazašská republika, Turecká republika, Stredná Ázia
JEL: F10, F15

Abstract: In this paper, we analyze the development of trade exchange between Turkey and Kazakhstan over the last three decades (from the independence of Kazakhstan to the present day), on the basis of which we determined the role of both countries in their foreign trade. We also deal with the issue of Turkey's mutual trade with other Central Asian states, in order to evaluate the economic position of the given partner in the region. Using the analysis of the commodity structure of the bilateral economic exchange between Kazakhstan and Turkey, we determined whether it is diversifying and qualitatively changing.

Keywords: foreign trade, Republic of Kazakhstan, Republic of Türkiye, Central Asia

JEL: F10, F15

Úvod

V marci 2022 sa oslavuje 30. výročie nadviazania diplomatických stykov medzi Kazašskou republikou (ďalej Kazachstan) a Tureckou republikou (ďalej Turecko). Na stretnutí kazašského prezidenta Kasym-Žomart Tokajeva s prezidentom Turecka Recep Tayyip Erdoğanom k danej príležitosti v Nur-Sultane prejavili obe strany veľký záujem aj naďalej rozvíjať vzájomné vzťahy a upevňovať spoluprácu dvoch bratských národov na základe spoločnej histórie, kultúry, jazyka a náboženstva, pre udržiavanie stability a mieru v regióne.

Prezidenti deklarovali plán vybudovania „rozšíreného strategického partnerstva“, ktorý zahŕňa mnohé aspekty spolupráce: politiku, obranu, bezpečnosť, hospodárstvo, priemysel, investície, energetiku, životné prostredie, dopravu a tranzit, poľnohospodárstvo, ale aj kultúru, vzdelávanie a rozvoj vedy a techniky. Taktiež prezident Turecka vyjadril svoju všestrannú podporu a solidaritu s nezávislosťou, suverenitou, územnou celistvosťou a politickou stabilitou Kazachstanu.¹

¹ BEYAZ, Z. F. (2022): Otnošenija meždu Turcijej i Kazachstanom rešeno podnat' na uroveň „rasširenogo partnerstva“.

V danej náučnej publikácii sa budeme bližšie venovať hospodárskej spolupráci medzi štátmi, najmä ich vzájomnému obchodu. Na základe analýzy a komparácie údajov z databázy UNCTADstat, budeme skúmať tendenciu vývoja obchodnej výmeny medzi Tureckom a Kazachstanom za posledné tri dekády (od nezávislosti Kazachstanu až po súčasnosť), na základe čoho budeme môcť stanoviť rolu oboch krajín v ich zahraničnom obchode. Taktiež sa budeme venovať otázke vzájomného obchodu Turecka s inými štátmi Strednej Ázie, pre zhodnotenie ekonomického postavenia daného partnera v regióne. Pomocou analýzy komoditnej štruktúry bilaterálnej hospodárskej výmeny medzi Kazachstanom a Tureckom stanovíme, či dochádza k jej diverzifikácii a kvalitatívnej zmene.

1 Prehľad literatúry

Postavenie a vplyv Tureckej republiky v Strednej Ázii predstavuje značný záujem u mnohých domácich a zahraničných autorov. V súčasných reáliách transformácie geopolitickej dominancie svetových lídrov ako Rusko, Čína, USA a Európska únia v stredoázijskom regióne, daná problematika nadobúda ešte väčšiu aktuálnosť a dôležitosť.

Lubomír Čech vo vedeckom článku Kazachstan a jeho miesto v „turkickom svete“ podľa Turecka poukazuje, že *„hlavnou podmienkou pozitívneho vývoja situácie pre Turecko je posilnenie ekonomického bloku spolupráce s krajinami regiónu, čo doplní aktivity v kultúrnej a humanitárnej oblasti a vytvorí základ tureckého vplyvu v regióne.“* Na druhej strane autor zdôrazňuje, že Turecko nedisponuje dostatočnými vnútornými finančnými, vojenskými, technologickými a inými zdrojmi pre zabezpečenie líderskej pozície v „turkickom svete“, súčasťou ktorého je aj Kazachstan.²

Podľa Alexandra Vorobjeva, veľkou výhodou pre Kazachstan je alternatívnosť vzájomných hospodárskych vzťahov s Tureckou republikou. Zahraničná politika Kazachstanu, čo sa taktiež odzrkadľuje aj na zahraničnom obchode krajiny, je v značnej miere charakteristická pragmatizmom a multivektorovosťou. V prípade nepriaznivých obchodných podmienok z tureckej strany, Kazachstan bez väčšej ujmy pre svoju ekonomiku, môže zintenzívniť spoluprácu s inými medzinárodnými hráčmi (Ruskom a Čínou), ktoré sú dobre zastúpené v stredoázijskom regióne. Z iného uhlu pohľadu *„práve tento fakultatívny charakter interakcie s Tureckom, na rozdiel od menej alternatívneho charakteru vo vzťahoch s Ruskom, Čínou a Spojenými štátmi, robí spoluprácu Nur-Sultana s Ankarou flexibilnejšou, produktívnejšou, ktorá vzbudzuje sympatie k partnerskému štátu a zanecháva za sebou väčšiu chuť spolupracovať a upevňovať kontakty“*.³

Laumulin M. T. v príspevku Miesto a úloha Turecka v súčasnom svete predpokladá, že Kazachstan bude aj naďalej budovať spoluprácu s Tureckom v kontexte euroázijského vektoru zahraničnej politiky a strategickom partnerstve s Ruskom. Podľa autora, Astana bude balansovať medzi hlavnými regionálnymi a globálnymi hráčmi prítomnými v regióne. Napriek tomu, že Turecko nepredstavuje výraznú konkurenciu v ekonomickej oblasti, Ankara stále hrá dôležitú úlohu v politickej, kultúrnej a humanitárnej sfére, ktoré ovplyvňujú Astanu a kazašskú spoločnosť.⁴

Autor Remziye Yilmaz Bozkus, ktorý sa v svojom výskume orientuje na vnútorné a vonkajšie determinanty energetickej spolupráce medzi Tureckom a Kazachstanom, poukazuje na silnú závislosť Turecka od dodávok ropy a plynu z Ruska a Iránu. Dané krajiny sú hlavnými regionálnymi konkurentami Turecka a taktiež v mnohých otázkach zahraničnej politiky majú

² ČECH, L. (2022): Kazachstan a jeho miesto v „turkickom svete“ podľa Turecka, s. 66.

³ VOROBEV, A. (2021): Kazachstan i Turcija: opcional'naja družba.

⁴ LAUMULIN, M. (s. a.): Mesto i rol' Turcii v sovremennom mire.

protichodnú pozíciu oproti Ankarou. Z daného dôvodu autor poukazuje na veľký význam Kazachstanu, ako alternatívneho partnera v importe a tranzite energetických surovín.⁵

2 Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu Kazašskej a Tureckej republiky

Zahraničný obchod predstavuje značnú časť hospodárstva Kazašskej a Tureckej republiky. V roku 2020 podiel exportu tovarov a služieb na HDP Kazachstanu predstavoval 30 %. Avšak za posledné obdobie môžeme pozorovať klesajúcu tendenciu vývoja daného ukazovateľa. Daná tendencia sa odzrkadľuje aj na umiestnení Kazachstanu v ratingu krajín podľa ich ekonomickej otvorenosti. V roku 2020 sa Kazachstan umiestnil na 112. mieste zo 163 štátov s mierou otvorenosti 56,22 % HDP.⁶

Miera zahraničného obchodu Turecka má, naopak, rastúcu tendenciu vývoja počas celého sledovaného obdobia. V roku 2021 podiel exportu a importu na HDP krajiny dosahuje najvyšší ukazovateľ – 35 %.⁷ Otvorenosť tureckej ekonomiky je na úrovni 71,21 % HDP, čo zaraďuje krajinu na 73. priečku vo svete.⁸

V porovnaní s krajinami ako Luxemburg, Singapur, Malta alebo Slovensko, ktorých ekonomiky sa vyznačujú najvyššou otvorenosťou na svete (400 – 200 % HDP), sa Turecko a Kazachstan nachádzajú v strede daného ratingu.

Teritoriálna štruktúra a orientácia zahraničného obchodu Kazachstanu a Turecka sa taktiež odlišujú. V nasledujúcich tabuľkách sme znázornili postavenie oboch krajín v ich zahraničnom obchode.

V exporte Kazašskej republiky je z teritoriálneho hľadiska viditeľná tendencia diverzifikácie. V tabuľke č. 1 vidíme, že hlavnými smermi kazašského exportu sú Čína (19 %), Rusko (10 %) a India (4 %). Taktiež pozorujeme veľký podiel exportu Kazachstanu do krajín Európskej únie (Taliansko, Holandsko, Francúzsko, Švajčiarsko a Grécko). Ak by sme charakterizovali celkový objem exportu Kazachstanu do EÚ a nie do jednotlivých štátov, mohli by sme konštatovať, že EÚ je hlavným obchodným partnerom krajiny. V teritoriálnej štruktúre exportu Kazachstanu vidíme aj rozvoj regionálneho obchodu. Uzbekistan taktiež patrí medzi TOP 10 najväčších importérov z Kazachstanu. Okolo 4 % kazašského exportu smeruje k jeho regionálnemu susedovi. V zozname dôležitých obchodných partnerov sa nachádza aj Turecko, avšak jeho podiel dosahuje iba 4 %. V porovnaní s Čínou, Ruskom a EÚ je to značne nižší ukazovateľ.

Import Kazachstanu v roku 2021 sa podľa údajov v tabuľke 2 vyznačuje menším počtom obchodných partnerov s veľkým podielom na trhu. Kazachstan prevažne importuje z Ruska, Číny, Južnej Kórei a krajín Európskej únie. Podiel Turecka predstavuje 2 % z importu Kazachstanu.

⁵ BOZKUS, R. Y. (2018): Internal and External Determinants of Turkey-Kazakhstan Energy Collaboration, s. 116.

⁶ THE WORLD BANK (2022): Export of goods and services (% of GDP) – Kazakhstan.

⁷ THE WORLD BANK (2022): Export of goods and services (% of GDP) – Turkiye.

⁸ THE GLOBAL ECONOMY (2022): Trade openness – Country rankings.

Tabuľka č. 1: Teritoriálna štruktúra exportu Kazachstanu v roku 2021

	<i>Krajina</i>	<i>Export v mld. USD</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>
1	Čína	11 414	19
2	Taliansko	8 986	15
3	Rusko	6 286	10
4	Holandsko	4 237	7
5	Uzbekistan	2 718	4
6	Francúzsko	2 686	4
7	Turecko	2 612	4
8	India	2 177	3,5
9	Švajčiarsko	1 980	3
10	Grécko	1 858	3
	Celkovo	61 280	100

Tabuľka č. 2: Teritoriálna štruktúra importu Kazachstanu v roku 2021

	<i>Krajina</i>	<i>Import v mld. USD</i>	<i>Podiel na celkovom importe v %</i>
1	Rusko	15 024	36
2	Čína	7 039	17
3	Južná Kórea	5 118	12
4	Nemecko	1 969	5
5	USA	1 288	3
6	Taliansko	1 049	2
7	Turecko	1 010	2
8	Francúzsko	0,916	1
9	Uzbekistan	0,878	1
10	Bielorusko	0,714	1
	Celkovo	42 121	100

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade value and volume.

Zahraničný obchod Tureckej republiky sa vyznačuje veľkým počtom takmer rovnocenných, z pohľadu ich podielu na celkovom objeme, obchodných partnerov. V roku 2021 Turecko exportovalo svoj tovar prevažne do krajín Európskej únie (Nemecko, Taliansko, Španielsko, Francúzsko, Holandsko), USA, Iraku, Izraelu a Ruska. Ako vidíme v tabuľke č. 3 podiel Kazachstanu na celkovom exporte Tureckej republiky nedosahuje ani 1 %.

Teritoriálna štruktúra importu Turecka je veľmi obdobná s teritoriálnou štruktúrou exportu. Taktiež môžeme pozorovať v TOP 10 štátoch-importéroch Európsku úniu (Nemecko, Taliansko, Francúzsko, Španielsko, a Belgicko) a USA. Na rozdiel od exportu, hlavnými štátmi z ktorých Turecko dováža tovar je Čína, podiel ktorej dosahuje 12 % a Rusko 11 %. Kazachstan ani v importe nedosahuje významný podiel na celkovom objeme dovážaných tovarov.

Tabuľka č. 3: Teritoriálna štruktúra exportu Turecka v roku 2021

	<i>Krajina</i>	<i>Export v mld. USD</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>
1	Nemecko	19 311	9
2	USA	14 723	7
3	Spojené kráľovstvo	13 704	6
4	Taliansko	11 474	5
5	Irak	11 125	5
6	Španielsko	9 620	4
7	Francúzsko	9 123	4
8	Holandsko	6 765	3
9	Izrael	6 356	3
10	Rusko	5 775	3
40	Kazachstan	1 288	0,6
	Celkovo	225 219	100

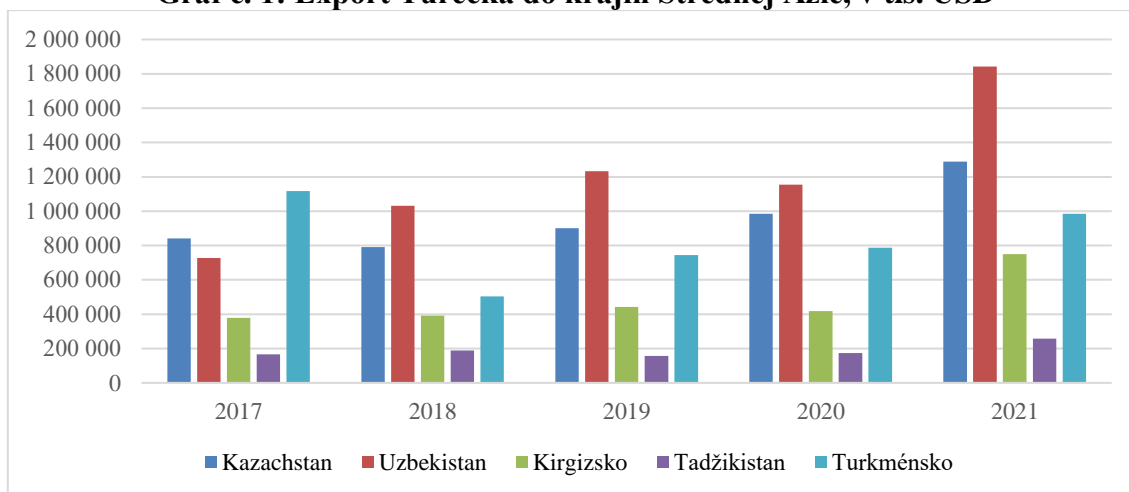
Tabuľka č. 4: Teritoriálna štruktúra importu Turecka v roku 2021

	<i>Krajina</i>	<i>Import v mld. USD</i>	<i>Podiel na celkovom importe v %</i>
1	Čína	32 239	12
2	Rusko	28 959	11
3	Nemecko	21 726	8
4	USA	13 148	5
5	Taliansko	11 562	4
6	India	7 936	3
7	Francúzsko	7 932	3
8	Južná Kórea	7 597	3
9	Španielsko	6 312	2
10	Belgicko	5 628	2
38	Kazachstan	1 595	0,6
	Celkovo	271 423	100

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade value and volume.

Súčasťou výskumu danej publikácie je analýza vzájomného obchodu Tureckej republiky s krajinami Strednej Ázie. Ako vidíme na grafe č. 1, za posledných päť rokov Turecko zvýšilo export svojej produkcie do daného regiónu. V roku 2017 celkový objem exportu dosahoval 3,2 mld. USD a do roku 2021 sa zvýšil o 2 mld. – 5,1 mld. USD. Teritoriálna štruktúra vzájomného obchodu Turecka s jednotlivými štátmi SÁ sa taktiež zmenila. V roku 2017 hlavným exportným partnerom Turecka bolo Turkménsko. V nasledujúcich rokoch výskumného obdobia väčšia časť tureckého exportu smerovala prevažne do Uzbekistanu a Kazachstanu. V roku 2021 podiel Kazachstanu v celkovom objeme exportu Turecka do SÁ predstavoval 25 %. Najväčší podiel tureckého exportu smeroval do Uzbekistanu – 36 %.

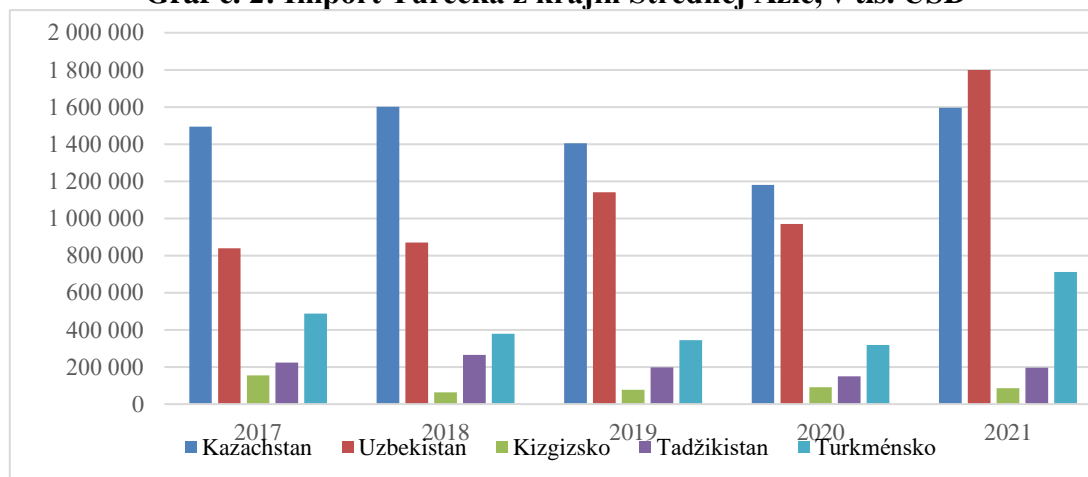
Graf č. 1: Export Turecka do krajín Strednej Ázie, v tis. USD

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade value and volume.

Vývoj importu do Turecka z regiónu Strednej Ázie od 2017 do 2021 mal mierne rastúcu tendenciu. V roku 2021 celkový objem importu dosahoval 4,4 mld. USA, čo je o 1,2 mld. viac ako v 2017. Vo vzájomnom obchode Turecka s regiónom Strednej Ázie pozorujeme aktívne saldo obchodnej bilancie. Rovnako ako v exporte, aj v importe sú hlavnými partnermi Turecka Uzbekistan a Kazachstan. Na grafe č. 2 môžeme vidieť ako sa za posledných päť rokov posilnil import práve z Uzbekistanu. V roku 2021 podiel importu z Uzbekistanu do Turecka dosiahol úroveň 41 %. Import z Kazachstanu bol o pár percent nižší a predstavoval 36 %, čo dokazuje skutočnosť, že Kazachstan prišiel o pozíciu hlavného obchodného partnera pre Turecko v regióne Strednej Ázie.

Graf č. 2: Import Turecka z krajín Strednej Ázie, v tis. USD

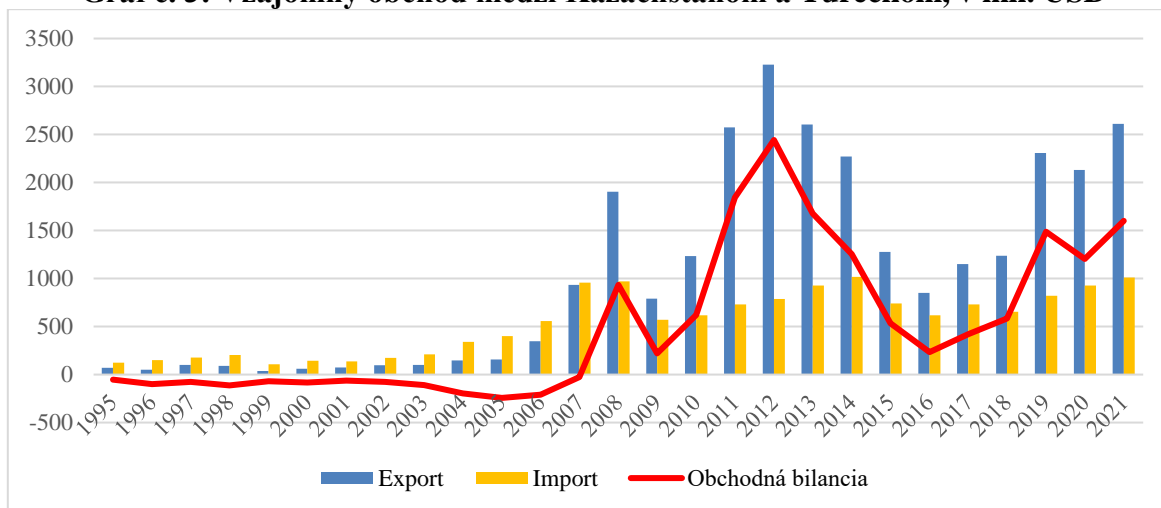

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade value and volume.

Na grafe č. 3 sme znázornili trend vývoja bilaterálneho obchodu medzi Tureckom a Kazachstanom od roku 1995 až po súčasnosť. Vzájomný obchod medzi štátmi sa za sledované obdobie zvýšil niekoľkonásobne, od 193 mil. do 3,6 mld. USD. Vedenie oboch štátov vyjadrilo politickú vôľu ohľadom prijatia nevyhnutných opatrení na zvýšenie stabilne rastúceho objemu bilaterálneho obchodu na 10 mld. USD v nasledujúcich rokoch.⁹

Obchodná bilancia Kazachstanu a Turecka je od roku 2008 aktívna. Výraznejší nárast obchodu medzi štátmi vidíme v roku 2008, 2012 a 2021. Dohoda o strategickom partnerstve podpísaná v roku 2009 pripravila pevný základ pre zintenzívnenie dynamického rozvoja bilaterálnych vzťahov medzi Tureckom a Kazachstanom. Avšak je potrebné poznamenať, že tendencia vývoja vzájomného obchodu je silne závislá od situácie na svetových komoditných trhoch. Ako vidíme na grafe, v bilaterálnom obchode medzi krajinami značne prevažuje kazašský export nad importom. Druhým dôležitým faktom, ktorý ovplyvňuje obchodnú bilanciu medzi štátmi je to, že v kazašskom exporte do Turecka absolútne dominujú suroviny (do 95 %).

Graf č. 3: Vzájomný obchod medzi Kazachstanom a Tureckom, v mil. USD

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade value and volume.

3 Komoditná štruktúra zahraničného obchodu Kazachstanu a Turecka

Podľa Štandardnej medzinárodnej obchodnej klasifikácie (SITC) v roku 2011 komoditná štruktúra exportu z Kazachstanu do Turecka pozostávala v 97 % z nerastných surovín a fosílnych palív. Ropa a zemný plyn tvorili polovicu (53 %) z vývozu Kazachstanu do Turecka. Poľnohospodárska produkcia, najmä pšenica, predstavovala iba 2 % z celkového exportu.

Export tureckých tovarov do Kazachstanu je viac diverzifikovaný a technologicky náročnejší. Medzi hlavné exportné položky patria: elektrické stroje a zariadenia, kovové výrobky (kovové konštrukcie a jeho časti, kontajnery na skladovanie a prepravu, klince, skrutky, matice a iné), rôzne priemyselné výrobky (šperky a predmety z drahých kovov, výrobky z plastov, zbrane a munícia), textilie a iné priemyselné stroje a súčiastky.

⁹ VOROBEV, A. (2021): Kazachstan i Turcija: opcional'naja družba.

**Tabuľka č. 5: Hlavné exportné tovary v zahraničnom obchode
Kazachstanu a Turecka v roku 2011**

	<i>Export z Kazachstanu do Turecka</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>	<i>Export z Turecka do Kazachstanu</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>
1	Ropa, ropné produkty a súvisiace materiály	36	Elektrické stroje, prístroje a spotrebiče	12
2	Neželezné kovy (meď, zinok)	28	Kovové výrobky	9
3	Zemný plyn	17	Rôzne priemyselné výrobky	8
4	Železo a oceľ	16	Textilná priadza a súvisiace výrobky	7
5	Obilniny (pšenica)	2	Ostatné priemyselné stroje a diely	7

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade structure.

**Tabuľka č. 6: Hlavné exportné tovary v zahraničnom obchode
Kazachstanu a Turecka v roku 2021**

	<i>Export z Kazachstanu do Turecka</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>	<i>Export z Turecka do Kazachstanu</i>	<i>Podiel na celkovom exporte v %</i>
1	Ropa, ropné produkty a súvisiace materiály	54	Odevy a odevné doplnky	26
2	Neželezné kovy (meď, hliník)	32	Textilná priadza a súvisiace výrobky	10
3	Zemný plyn	8	Špecializované stroje	7
4	Obilniny (pšenica)	1,8	Ostatné priemyselné stroje a ich časti	6
5	Zelenina a ovocie	1,4	Elektrické stroje, prístroje a spotrebiče	6

Prameň: UNCTADstat (2022): Trade structure.

Ako nám znázorňuje tabuľka č. 6, obchodná štruktúra kazašského exportu do Turecka sa za posledné desaťročie nezmenila. Aj v roku 2021 najväčší podiel na exporte predstavujú tovary z primárneho sektora hospodárstva. V porovnaní s rokom 2011 pozorujeme nárast objemu exportovanej ropy a ropných produktov o 18 %. Druhou najväčšou vyvázanou komoditou do Turecka sú neželezné kovy, najmä meď a hliník. Tendencia vývozu danej exportnej komodity je počas sledovaného obdobia zachovaná na približne rovnakej úrovni – okolo 30 %.

Môžeme pozorovať pokles v exporte zemného plynu zo 17 % v roku 2011 na 8 % v roku 2021. Poľnohospodárske produkty sú taktiež zastúpené v kazašskom exporte do Turecka, ale ich podiel dosahuje veľmi nepatrnú časť – 3,2 %.

Turecký export do Kazachstanu aj v roku 2021 pozostáva z tovarov, náročných na pracovnú silu, kapitál a nové technológie. Medzi hlavné exportné položky v súčasnosti zaradujeme dámske a panské oblečenie. Daný tovar v komoditnej štruktúre exportu v roku 2021 dosiahol podiel 26 %. Export špecializovaných strojov, ako napríklad stroje pre potravinársky priemysel, ľahký priemysel a spracovanie kože, stroje pre sektor poľnohospodárska a tlačiarenské služby, predstavujú okolo 7 %. Pod kategóriou ostatné priemyselné stroje a ich časti môžeme rozumieť čerpadlá, plynové kompresory a ventilátory,

vykurovacie a chladiace zariadenia, kotly, nádrže a iné, export ktorých tvorí 6 % z celkového exportu. Tendencia vývozu technologicky náročnej produkcie z Turecka do Kazachstanu je zachovaná počas celého sledovaného obdobia.

Záver

Cieľom Kazachstanu, ktorý je stanovený vo vládnom programe „Stratégia 2050,“ je: stať sa do roku 2050 jednou z 30 ekonomicky najvyspelejších krajín sveta. Turecko má v úmysle sa stať jednou z 10 najrozvinutejších krajín sveta do roku 2023, k 100. výročiu svojho založenia. Obe krajiny sú, so svojou mladou a dynamickou populáciou a hospodárskou výkonnosťou, ako aj s implementáciou mnohých sociálno-ekonomických reforiem a významnými investíciami do infraštruktúry, na dobrej ceste k dosiahnutiu stanovených cieľov. Rozvoj zahraničného obchodu a začlenenie sa do medzinárodného obchodného reťazca je jedným z dôležitých aspektov pre hospodársky rast oboch štátov. Významné miesto Kazachstanu a Turecka v turkickom svete s celkovým počtom obyvateľstva (a zároveň odbytovým trhom) cca 150 miliónov je ďalšou možnosťou čeliť súčasným hospodárskym a ekonomickým výzvam.¹⁰

Krajiny prejavujú veľký záujem a potenciál rozvoja vzájomného obchodu. Kazašská republika imponuje Turecku svojím pragmatizmom a politickým multivektorovým prístupom, bohatým surovinovým komplexom a relatívne rozvinutou infraštruktúrou pre ekonomickú činnosť. Priaznivá geostrategická poloha Kazachstanu v strede Eurázie a jeho aktívna účasť na rozvoji transeuroázijských dopravných koridorov v rámci implementácie čínskej Iniciatívy pásu a cesty (The Belt and Road Initiative) formujú z Kazachstanu atraktívneho partnera v stredoázijskom regióne.

Vzájomný obchod medzi Tureckou a Kazašskou republikou počas výskumného obdobia preukazuje rastúcu tendenciu vývoja. V roku 2021 sa daný ukazovateľ nachádzal na úrovni 3,6 mld. USD. Dosiahnutie celkového obchodného obratu 10 mld. USD, ktorý si ako cieľ stanovilo vedenie oboch štátov, v krátkodobom časovom horizonte považujeme za ambiciózne a ťažko realizovateľné. V súčasnosti ani Turecko, ani Kazachstan nie sú významnými obchodnými partnermi v teritoriálnej štruktúre ich zahraničného obchodu.

Tovarová štruktúra vzájomného obchodu za posledných desať rokov poukazuje na dlhoročnú tendenciu výmeny nerastných surovín zo strany Kazachstanu za tovary ľahkého priemyslu, priemyselné stroje a elektrické zariadenia zo strany Turecka. Avšak zvolená taktika oboch štátov diverzifikovať dodávky nevyhnutných komodít môže upevniť stabilitu, znížiť závislosť a následne aj vplyv významnejších partnerov pre dané krajiny.

Použitá literatúra:

1. BEYAZ, Z. F. (2022): Otnošeniya meždu Turcijej i Kazachstanom rešeno podňat' na uroveň „rasširenogo partnerstva“. [online]. In: *Anadolu agency*, 11. 05. 2022. [Citované 25. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.aa.com.tr/ru/политика/совместное-заявление-президентов-турции-и-казахстана/2584362>.
2. BOZKUS, R. Y. (2018): Internal and External Determinants of Turkey-Kazakhstan Energy Collaboration. In: *Journal of Economic Cooperation and Development*, 2018, roč. 39, 3, s. 115-144.
3. JUZA, P. (2022): Turkický svet – randevú v Samarkande. [online]. In: *Nové slovo*. [Citované 03. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://noveslovo.eu/2022/11/14/turicky-svet-randevu-v-samarkande/>.
4. ČECH, Ľ. (2022): *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2022*. Bratislava: EKONÓM, 2022. ISBN 978-80-225-4958-5

¹⁰ JUZA, P. (2022): Turkický svet – randevú v Samarkande.

5. LAUMULIN, M. T. (s. a.): Mesto i roľ Turcii v sovremennom mire. [online]. In: *International science complex Astana*, s.a. [Citované 03. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://isca.kz/ru/analytics-ru/3478>.
6. UNCTADSTAT (2022): Trade structure. [online]. 2022. [Citované 08. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://unctadstat.unctad.org/EN/>.
7. THE WORLD BANK (2022): Export of goods and services (% of GDP) – Kazakhstan. [online]. 2022. [Citované 09. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=KZ>.
8. THE WORLD BANK (2022): Export of goods and services (% of GDP) – Turkiye. [online]. 2022. [Citované 09. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=TR>.
9. THE GLOBAL ECONOMY (2022): Trade openness – Country rankings. [online]. 2022. [Citované 09. 11. 2022.] Dostupné na internete: https://www.Theglobaleconomy.com/rankings/trade_openness/.
10. VOROBYEV, A. (2021): Kazachstan i Turcija: opcional'naja družba. “. [online]. In: *RSMD*, 22. 04. 2021. [Citované 29. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kazakhstan-i-turtsiya-optcionalnaya-druzhba/>.

Kontakt:

Ing. Adrianna Baleha, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: adrianna.baleha@euba.sk

A POLICY ANALYSIS OF THE WASTE MANAGEMENT POLICY OF LHOHI ISLAND, MALDIVES

Aishath Basma^a – Ahmed Aslam Waheed^b

^a Faculty of Engineering, Science and Technology, The Maldives National University, Ameenee Magu, Male', Maldives, e-mail: ayshath.basma@gmail.com

^b Faculty of Engineering, Science and Technology, The Maldives National University, Ameenee Magu, Male', Maldives, e-mail: ahmed.aslam@mnu.edu.mv

Abstract: This policy paper focuses on understanding the waste management policy of a small island in the Maldives; N. Lhoi. Waste management has always been an issue in the country, due to the geographical dispersion of islands, and a vulnerable economy. However, proper and sustainable waste management is essential, to protect both human health and the quality of our environment, as our economy depends on tourism. The regulations implemented by the island council of N. Lhoi includes user pay principles, with reasonable fees taken from the residents to manage waste. Nonetheless, limitations such as free rider effects were identified. Recommendations to strengthen future policies include managing free riders, and prohibition of plastic products, for a sustainable waste management in the island.

Keywords: Sustainable waste management, policy, free rider, community

JEL: Q52

Introduction

The Maldives is a coastal archipelago country located in the Indian Ocean, consisting of approximately 1200 small coral islands, which are geographically dispersed. The economy of the country mainly depends on tourism industry, making it a necessity to maintain the beauty of the country. However, the island nation encounters several developmental issues, such as waste management and plastic pollution. The country was designated "a vulnerable Small Island Developing State" in the UNPD's 2010 Assessment of Development Results due to the impact of both global and regional human influences on the ecosystems.¹ The growth in economic activities and changes in consumer habits increase the amount of waste to be dealt with, making it a threat to the environment and local communities. It is alleged that improper waste management could have a negative impact on health, degrade the ecosystem on the islands, and limit economic growth.

Public and private sectors in the Maldives have developed various solid waste management frameworks: central and regional dumpsites, hybrid systems used by resorts, as well as "informal" practices implemented by local communities.¹ Most inhabited islands encounter challenges to convert from traditional waste management systems to a more systematic approach, due to the lack of essential infrastructure and experts in the field. However, currently there is a huge progress towards sustainable solid waste management in the country, especially in the capital city; Male' where a \$300 million project funded by Asian Development Bank (ADB) named "Greater Male' Waste to Energy Project" is on-going, and is the largest waste management initiative in the country. The process of waste collection and transportation has significantly improved by Waste Management Corporation Limited (WAMCO), a state-owned company that is currently in charge of collecting and transporting waste, and overall oversee regional waste management facilities across the country. With a

¹ MALATESTA, S. et al. (2015): The right place, p. 25-32.

mandate to promote suitable integrated waste management systems, WAMCO is responsible for waste management strategy and implementation at the national level.

For the local communities, waste management is a serious environmental challenge in terms of technical and regulatory aspects. The national government has a policy to eliminate the practice of dumping organic waste into the ocean, however due to the limited resources and lack of proper infrastructure, it is not being practiced. Although the island councils are aware of the negative impacts of ocean dumping, it is a better option than landfills, as most islands do not have enough space for landfills.² Effectiveness and implementation of such policies and regulations are vital to properly manage solid waste in the country.

1 Waste Management in N. Lhohi

N. Lhohi is a small island of Noonu Atoll, located towards the eastern side of the atoll rim. The island is 5.4Ha and is located near Manadhoo, the capital of Noonu Atoll. The living population of the island is 756, with 366 males and 390 females, and has 189 registered households in the island.³ The main income of the island is fishing and governmental occupations, and tourism has been introduced to the island recently.

Similar to most islands, waste management is a challenge to N. Lhohi. The island council makes an effort to prioritize waste management in the island, by enforcing the current national waste management policy (2013/R-58), and has established an island-level waste management policy. The Ministry of Environment, Climate Change and Technology is the national government body that governs national level waste management, and initiates projects and funds for local councils to handle waste management in the islands. Local awareness and involvement are essential for a safe and sustainable waste management in the island, as the negative health and environmental impacts would directly affect the population residing in the island. The island council has also practiced waste segregation by introducing composting, however the residents became less cooperative afterwards. According to the island council, the estimated amount of waste produced per day on the island is 200kg, whereas an estimate of 100kg organic waste is dumped to the sea on a daily basis. Half of the waste produced in the island is dumped into the ocean, degrading the marine and coastal ecosystems of the island. The increased number of mosquitoes and crows observed in the island are one of the many issues due to improper waste management.

This report identifies the strength and gaps of the waste management regulation in N. Lhohi, which can be addressed to policy-makers such as national governments, civil society organizations and relevant stakeholders when working towards an improved evidence-based policy decisions in the future.

2 Description of the Law or Regulation

The waste management regulation of N. Lhohi was established on 15th December 2021 by the local island council and is based on the National waste management policy (2013/R-58). Implementing a hybrid waste management strategy with top-down infrastructures and local community involvement was the primary goal of the national policy. This focuses on the solutions to address waste production and disposal. In order to establish waste management plans that control resource consumption and preserve the environment, the waste hierarchy mentioned in the policy is a useful tool.⁴ According to Malatesta et al., (2015), the national waste management policy is based on 5 main goals:

² NAUFAL, M. (n. d.): The barriers for Maldivian local small island governments to conducting waste management

³ AZHAR, H. – GIYAAS, I. (2020): Environmental impact assessment report for the development of sewerage system and water supply in N. Lhohi

⁴ KAPMEIER, F. – GONÇALVES, P. (2018): Wasted paradise? Policies for Small Island States to manage tourism-driven growth while controlling waste generation: the case of the Maldives, p. 172-221.

1. Establishing and activating waste management governance
2. Responsibilities and accountability for waste producers
3. Construction of waste management infrastructure
4. Activation of the regional waste management system
5. Improving consumer habits and waste management techniques

Currently the 5th Amendment of the national waste management policy (2020/R-109) is followed and it focuses on implementing waste segregation in the islands to four main categories; organic waste, plastic, metal and glass, and other waste. As the islands of Maldives are geographically dispersed, managing and financing waste management would slightly vary from one island to other, depending on the characteristics, such as population and income of the island. Various waste management strategies coexist in the same country due to this reason. Likewise, the local-level policy of N. Lhohi indicates the procedures for waste collection from households, waste transportation to island waste management centers, waste segregation and disposal, which are organized and operated by the island council.

This policy has an island-level economic perspective, which includes the user pay principle, to ensure sustainable management of waste in the island. The allocated fees for waste collection and transportation from waste generators are as follows:

- Monthly household fee: MVR150
- Monthly abandoned house fee: MVR130
- Monthly business/ shops fee: MVR200
- Monthly cafe/ restaurant fee: MVR400
- Monthly guesthouse fee: MVR300
- Monthly carpentry/ workshop fee: MVR200

The policy includes fines for the users that do not follow certain regulations and practice illegal dumping, and the detailed fining amounts are provided in the policy, as shown in Appendix A. Moreover, it has a strong focus on waste segregation, as followed by the 5th amendment of the national waste management regulation, and includes a detailed list of waste categories to be separated given in the policy. According to the island council, industrial level boat building is carried out in the island, and large amount of fiber works are carried out, leading to huge quantities of fiber waste produced in the island. Therefore, the management of fiber waste in the island is mentioned in the policy, including fees and fines.

3 Law or Regulation Analysis

3.1 Strengths of N. Lhohi Waste Management Policy

The importance of geographic characteristics related to waste generation, disposal, and dumping is evidence that an eco-centric worldview is essential for waste management policies, and this island-level policy emphasizes on that. This policy is a bottom-up approach where the local expertise practices and strategies are included, showing structured and well-established regulations. As per environmental economics, while there is a valid household need for island-based waste management improvements, the need for safe disposal and treatment is linked to a policy-level commitment to environmental protection.

One of the main strengths of this policy is the inclusion of User Pay Principle, as it enables optimum cost recovery and ensures a good service for the locals. Affordability is also taken into account as a means of creating a legitimacy, where a monthly fee of MVR100 from each household is reasonable and feasible to maintain an island-level waste management. The overall fees provided from households and businesses, must be able to cover the true costs for facilitating and managing the waste of the island. This would also provide an income for the workers in waste sector such as waste collectors, drivers.

The focus on waste segregation in the regulation is a huge step for sustainable waste management, as it can lead to fewer waste dumped into the ocean, or landfills. This provides an

opportunity to export plastic waste and metal waste to be recycled, producing an income from waste. Moreover, organic waste separated can be used for island-level composting, which solves the major problem of ocean dumping practiced in the island.

3.2 Limitations of N. Lhoi Waste Management Policy

Few gaps were analyzed within the waste management regulation of N. Lhoi. The 3R (reduce, reuse, recycle) based solid waste management approach is addressed in policy-making. In spite of that, in order to create an environment where traditional waste management and the 3R approach can coexist, proper policy and regulation must be strengthened at both the national and local levels. Waste minimization must be a first priority in the policy, to reduce waste generated in the island and thereby reducing persistent and harmful wastes to be delt in the waste management center.

Proper implementation of the policy needs to be assessed, as the traditional habits of dumpsite burning and ocean dumping are still in practice. This is also due to lack of resources available to completely prohibit these practices.

Free riders, known as the people who benefit without paying, increases the cost of the system and exert pressure on the service providers to enforce fee collection.⁵ Benefits of proper waste management are however accessible to free riders, just like any public good. There needs to be certain regulations and fines to prevent free riders. However, the willingness to pay (WTP) for proper waste management by the locals in a middle-income country is challenging. It also depends on proving and clearly seeing an improved waste management system in the island, for people, especially with anthropocentric views to understand the importance of sustainable waste management.

4 Recommendations

An integrated waste management system on the island that implements regulatory frameworks, develops regional technical strategies, and reduces the overall volume of waste is mandatory. The effectiveness of the policy need to be assessed by establishing and enhancing local government monitoring, reporting, and administration systems. In order to achieve multiple benefits, such as better resource utilization, cost effectiveness from waste management, increased availability of recovered materials, energy for production, cleaner and safer communities, and overall, a higher quality of life for the local community, it is crucial that the policy place a greater emphasis on reducing waste volume and focus on the 3R concept. Examples include recycling, composting, and the second-hand market for clothing and durable items, all of which undoubtedly have a business component because they extract economic value from the resource value in waste. Moreover, regulations can be made that rewards households or businesses that takes genuine part in waste reduction efforts of the island.

The integrated approach of waste management must also come with local awareness and capacity building. It is vital for the locals to understand the current waste management strategies, and be aware of the challenges of this huge process. As with any economic activity, waste management requires strong and clear budgeting, ideally activity-based, to ensure transparency about the expenditures and sources of funds. Being clearly aware of the waste management process in the island inclusive of the finances, would build social cohesiveness and increase the willingness to pay of the locals, decreasing the issue of free rider's effect. People would be willing to pay for something that is valuable rather than a third-party deciding it is significant. To promote sustainable waste management, fees should incorporate customer needs and be set at the threshold where need becomes a demand. Managing free riders rather than fining them is a better and feasible approach. For instance, enforcement

⁵ MINISTRY OF HOUSING TRANSPORT AND ENVIRONMENT (2010): Developing a user pays framework for island waste management services in the Maldives.

of tying the electricity bills with waste management fee is a pure enforcement measure that has been shown to result in increased payment rates. Another solution is to internalize external costs or negative externalities by including taxation to consolidate for the external costs, such as implementing Pigovian tax. This is a type of tax that is a charge per unit of an activity set at a rate equal to the negative externality.⁶

Republic of Vanuatu is a small island country, famous for ambitious ecotourism in the country, focuses on environmental protection and conservation, as the nation's prosperity and economic future depends on it. The waste management act of the country (No. 24 of 2014) promotes efficient waste services and operations. In 2018, the Honorable Minister of the island signed three orders under this act, that outlaw certain non-biodegradable plastics and address waste-related issues such as littering, and licensing private waste operators. A littering offence is included in the regulation, where a significant amount of fine is decided for people that deposit litter in public places. Moreover, there is a prohibition of using certain waste items, such as disposable containers, straws, as well as plastic bags, where people are not allowed to sell these products in the nation as well. These are valid offences and prohibitions that can be included in the waste management policies of the Maldives, both national and island level.

Conclusion

To conclude, it is important to study and review existing policies to identify the strengths and constraints, to implement more effective policies in the future. Ensuring that the current policy of waste management in N. Lhoi is functioning effectively, and prioritizing the promotion of sustainable waste management in a local-level is essential. It is hoped that the strengths and gaps identified in this policy paper is advantageous for the policy-makers. In order to reduce negative impacts on our fragile marine ecosystems, laws and regulations must pay special attention to the choice of technology and system design. The ecology, notably the long-term health of the coastal ecosystems and the aesthetic value of the beaches on the islands that make up the Maldives, depend on proper solid waste management.⁷ The true costs of mismanaged waste management leads to degradation of the environment, diminishing the international image of the Maldives, which affects the tourism industry and hence, the overall economy of the country.

References:

1. AZHAR, H. – GIYAAS, I. (2020): *Environmental impact assessment report for the development of sewerage system and water supply in N. Lhoi, Maldives*. Environment Protection Agency, 2020.
2. DEPARTMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND CONSERVATION (2018). Waste Management Act 2014, Republic of Vanuatu. [online] Available online: <https://environment.gov.vu/index.php/environment-conventions-and-agreements/laws/laws-depc/waste-management-act>
3. HARRIS, M. – ROACH, B. (2017): *Environmental and Natural Resource Economics: A Contemporary Approach (4th ed.)* Routledge.
4. KAPMEIER, F. – GONÇALVES, P. (2018): Wasted paradise? Policies for Small Island States to manage tourism-driven growth while controlling waste generation: the case of the Maldives. In: *System Dynamics Review*, 2018, Vol. 34, No. 1-2, pp. 172-221.

⁶ HARRIS, M. – ROACH, B. (2017): *Environmental and Natural Resource Economics: A Contemporary Approach*.

⁷ PETERSON, C. (2013): Assessment of solid waste management practices and its vulnerability to climate risks in Maldives tourism sector.

5. MALATESTA, S. – FRIEDBERG, D. – PECORELLI, V. – PIETRO, D. – CAJIAO, A. (2015): The right place. Solid waste management in the Republic of Maldives: between infrastructural measures and local practices. In: *Miscellanea Geographica*, 2015, Vol. 19, No. 2, pp. 25-32.
6. MINISTRY OF ENVIRONMENT AND ENERGY (2013): Waste management regulation (2013/R-58). Gazette of Maldives.
7. MINISTRY OF ENVIRONMENT, CLIMATE CHANGE AND TECHNOLOGY (2021): 5th amendment to waste management regulation (2021/R-109). Gazette of Maldives.
8. MINISTRY OF HOUSING, TRANSPORT, AND ENVIRONMENT (2010): Developing a user pays framework for island waste management services in the Maldives. [online] Available online: <http://saruna.mnu.edu.mv/xmlui/bitstream/handle/123456789/7112/User%20Pays%20Framework%20for%20Island%20Waste%20Management%20Services.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
9. MOHEE, R. – MAUTHOOR, S. – BUNDHOO, M. – SOMAROO, G. – SOOBHANY, N. – GUNASEE, S. (2015): Current status of solid waste management in small island developing states: A review. In: *Waste Management*, 2015, Vol. 43, pp. 539-549.
10. N. LHOHI ISLAND COUNCIL (2021): N. Lhoi waste management regulation.
11. NAUFAL, M. (2022): The barriers for Maldivian local small island governments to conducting waste management [Research Report]. Ritsumeikan Asia Pacific University.
12. PETERSON, C. (2013): Assessment of solid waste management practices and its vulnerability to climate risks in Maldives tourism sector. In: *Ministry of Tourism, Arts and Culture*, 2013. Available online: https://archive.tourism.gov.mv/downloads/tap/2014/Solid_Waste.pdf

Contact:

Aishath Basma

Department of Environment and Natural Sciences
 The Maldives National University
 Ameenee Magu
 Male'
 Maldives
 e-mail: s075549@student.mnu.edu.mv

Ahmed Aslam Waheed

Department of Environment and Natural Sciences
 The Maldives National University
 Ameenee Magu
 Male'
 Maldives
 e-mail: ahmed.aslam@mnu.edu.mv

VYBRANÉ TEÓRIE MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE

SELECTED THEORIES OF INTERNATIONAL MIGRATION

Zuzana Beňová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: zuzana.benova@euba.sk

Abstrakt: Predkladaná stať venuje pozornosť teóriám medzinárodnej migrácie. V úvode pristupujem k rozdeleniu jednotlivých teoretických prístupov, ktoré skúmajú migráciu do skupín na základe dvoch zvolených faktorov a sice faktorov, ktoré k migrácii vedú a úrovne rozhodovania migranta. Klasifikácia teórií na základe týchto kritérií slúži aj ako základ pre nasledujúce časti state. V nich sa venuje explicitná pozornosť dvom teóriám medzinárodnej migrácie a sice neoklasickej teórii migrácie a teórii duálneho trhu práce. V stati sú uvedené primárne charakteristiky týchto dvoch prístupov a zároveň aj kritika, ktorej čelia.

Kľúčové slová: migrácia, teórie, neoklasická teória migrácie, teória duálneho trhu práce
JEL: F22

Abstract: The presented article below pays attention to the theories of international migration. In the introduction, I provide the division of individual theoretical approaches that examine migration into groups based on two selected factors, namely the factors that lead to migration and the level of the migrant's decision-making. The classification of theories based on these criteria also serves as a basis for the following analysis. In paper there is an explicit attention to two theories of international migration, namely the neoclassical migration theory and the dual labor market theory. The article presents the primary characteristics of these two approaches as well as the criticism they face.

Keywords: migration, theories, neoclassical theory of migration, dual labor market theory
JEL: F22

Úvod

Teórie migrácie možno považovať za rôznorodú skupinu prístupov, ktoré sa snažia poskytnúť odpoveď na otázku, ktoré faktory samotnú migráciu vyvolávajú alebo ktoré odôvodňujú jej udržateľnosť v čase. Historicky staršie teórie migrácie obmedzovali analýzu faktorov, ktoré migráciu spôsobujú na ekonomický alebo v neskoršom období sociologický, respektíve sociálny prvok. Medzi takéto prístupy radíme napríklad neoklasickú teóriu migrácie, teóriu duálneho trhu práce, teóriu sociálnych sietí, novú ekonomiku pracovnej migrácie a mnohé ďalšie. Abstrahovanie od iných faktorov migrácie alebo vzájomnej kombinácie týchto faktorov spôsobovalo, že tieto prístupy k migrácii nedokázali dostatočne opísať a analyzovať migráciu. Čisto teoretické prístupy skúmajúce migráciu narážali na problém s ich náročnou uplatniteľnosťou v praxi či vysvetľovaním predmetných javov súvisiacich s migráciou ex post. Historicky novšie prístupy skúmajúce migráciu a zároveň súčasní autori začali abstrahovať od odôvodňovania a vysvetľovania migrácie čisto na základe teoretických postulátov. Zároveň kritici a oponenti historicky starších modelov migrácie zhodne tvrdia, že dané prístupy nie je možné aplikovať na súčasné rýchlo sa meniace geopolitické prostredie. Vzhľadom na uvedené daní autori opúšťajú od tvorby teoretických postulátov a medzinárodnú migráciu sa snažia vysvetliť prostredníctvom reálnych migračných tokov. Medzi takýchto autorov radíme napríklad Aranga, Cenkeru či Kurekovu. Často v praxi dochádza k opisu reálnych migračných

tokov napríklad prostredníctvom rozdelenia krajín medzinárodného spoločenstva na takzvané krajiny juhu a severu. Migračné toky, ktoré prebiehajú medzi týmito krajinami majú isté charakteristické črty, ktoré autori analyzujú a na základe nich prinášajú relevantné závery.¹ Predkladaná stať v úvodných kapitolách pristupuje k rozdeleniu základných teórií migrácie do jednotlivých skupín podľa dvoch zvolených skúmaných hľadísk. Následne pristupujem ku charakteristike neoklasickej teórie migrácie (50. a 60. roky 20. storočia) a teórie duálneho trhu práce (70. roky 20. storočia), ktoré napriek skutočnosti, že ich radíme k historicky starším teóriám migrácie patria aj v súčasnosti k najpoužívanejším a najcitovanejším vôbec. Dôvodmi výberu práve týchto dvoch teórií migrácie je najmä ich komplexnosť v komparácii s ostatnými teóriami. Najmä v prípade neoklasickej teórie migrácie platí, že na jej základoch boli vytvorené aj ďalšie teoretické prístupy ako napríklad teória ľudského kapitálu, ktorej sa v stati nižšie rovnako venujem Zároveň tieto teórie sú navzájom protikladné a teória duálneho trhu práce upozorňuje na nedostatky a vznikla ako kritika neoklasickej teórie migrácie. V stati nižšie upozorňujem na odlišné prvky daných teórií.

1 Rozdelenie teórií migrácie podľa zvolených hľadísk

Teórie migrácie je možné rozdeliť do viacerých skupín v závislosti od zvoleného kritéria. V prípade, že pristúpime k rozdeleniu jednotlivých teórií migrácie na základe úrovne rozhodovania, rozčleníme prístupy skúmajúce migráciu do troch základných skupín. Ak sa jednotliviec rozhoduje výlučne individuálne hovoríme o mikroúrovni rozhodovania. V takomto prípade možno proces rozhodovania obmedziť výlučne na konanie jednotlivca. Ak na rozhodnutie migrovať vplyvajú väzby, vytvorené migrantmi, ktorí migrovali v skoršom období a sú usadení v cieľovej destinácii, jedná sa o mezoúroveň analýzy faktorov migrácie. Najčastejšie používanou teóriou, ktorá pristupuje k opisu migrácie na základe vyššie uvedenej premisy je teória sociálnych sietí. Tá tvrdí, že migranti prichádzajúci do cieľovej destinácie v prvých vlnách akcelerujú migráciu v druhej, respektíve neskorších vlnách. Ak je rozhodnutie migrovať ovplyvnené makroekonomickými veličinami, v danom prípade sa jedná o makroúroveň analýzy faktorov migrácie. Tabuľka č. 1 nižšie prehľadne rozdeľuje teórie migrácie na základe vyššie uvedeného kritéria.

Tabuľka č. 1: Rozdelenie teórií migrácie na základe úrovni rozhodovania

Mikroúroveň	Mezoúroveň	Makroúroveň
Teória push a pull faktorov	Teória sociálneho kapitálu	Teória duálneho trhu práce
Neoklasická teória	Inštitucionálna teória	Teória svetových systémov
Teória sociálnych systémov	Teória sietí	Neoklasická makroekonomická teória
Behaviorálne modely	Kumulatívne príčinné súvislosti	
	Nová ekonomika pracovnej migrácie	

Zdroj: vlastné spracovanie autora podľa HAGEN-ZANKER, J. (2008): Why do people migrate? A review of the theoretical literature., s. 5.

Na rozdelenie teórií migrácie však môžeme použiť aj iné kritérium, tak ako napríklad Massey. Ten rozdeľuje teórie migrácie podľa motívov, ktoré ju spôsobujú do dvoch základných blokov.² Tieto faktory zároveň poskytujú odôvodnenie migrácie či už začiatkovej fáze migrácie alebo odôvodňujú jej pretrvávanie. Tak ako uvádza tabuľka č. 2 nachádzajúca sa nižšie prvý

¹ GALANSKÁ, N. (2014): Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky, s. 20-39.

² MASSEY, D. S. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal, s. 431-466.

blok teórií kladie dôraz na dôvody, ktoré migráciu vyvolávajú v jej začiatkovej fáze. Teórie v tejto kategórii sa zväčša odvolávajú na ekonomický prvok migrácie. V druhom bloku teórií migrácie sú najmä prístupy, akcentujúce sociologický prvok. Galanská dodáva, že spoločný sociologický prvok týchto teórií odôvodňuje ich udržateľnosť v čase a priestore.³

Tabuľka č. 2: Rozdelenie teórií migrácie podľa motívov rozhodovania

Začiatková fáza migrácie	Pretrvávajúca fáza migrácie
Neoklasická makroekonomická teória	Migrácia ako systém
Teória duálneho trhu práce	Teória svetových systémov
Teória svetových systémov	Teória sociálneho kapitálu
Teória push a pull faktorov migrácie	Inštitucionálna teória
Teória sociálnych systémov	Teória sociálnych sietí
Neoklasická mikroekonomická teória	Teória kumulatívnych príčin
Teória sociálnych systémov	
Nová ekonomika pracovnej migrácie	
Behaviorálne modely	
Migrácia ako systém	

Zdroj: vlastné spracovanie autora podľa MASSEY, Douglas S. et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal, s. 431-466.

Prienikom prvého a druhého bloku teórií môže byť vytvorenie ďalšej samostatnej teórie migrácie, ktorá nesie prvky oboch blokov. Takouto teóriou migrácie je teória relatívnej deprivácie. Teória relatívnej deprivácie v sebe zahŕňa prvky inicializačnej aj pretrvávajúcej fázy migrácie. Jej základom je diverzifikácia rizika v čase.⁴ Teória skúma proces rozhodovania migranta, ktorý je výsledkom porovnania príjmu domácnosti vo vysielajúcej krajine bez príjmov z remitencií a s príjmami z remitencií v začiatkovej fáze migrácie. Cenker poukazuje na skutočnosť, že teória relatívnej deprivácie obsahuje prvky pretrvávajúcej migrácie nakoľko vysvetľuje pôsobenie roztáčania migračnej špirály na základe rozširovania základnej databázy domácností s remitenčným príjmom zo zahraničia a tým sa rozširujúcim základom relatívne deprivovaných domácností bez remitenčného príjmu.⁵

Súčasní autori opúšťajú od determinácie migrácie na základe čistých teoretických postulátov a pristupujú k ich vzájomnej kombinácii alebo skúmajú migráciu na základe deskripcie a analýzy informácií o aktuálnych migračných trendoch. Teórie migrácie vychádzajúce výlučne z teoretických postulátov vysvetľujú migráciu ex post a nedokážu poskytnúť testovateľné hypotézy potrebné k empirickému výskumu.⁶ Obmedzenie ich výskumu výlučne na jednu skupinu faktorov spôsobuje, že nedokážu poskytnúť relevantné závery. Vzhľadom na uvedené sa do popredia dostáva prístup v skúmaní migrácie, ktorý kombinuje jednotlivé pozitívne stránky jestvujúcich teórií a opisuje ju ako celok, zahrňujúc príčiny, priebeh a dôsledky migrácie.⁷

2 Neoklasická teória migrácie

V nasledujúcich kapitolách príspevku venujem pozornosť dvom vybraným teóriám migrácie a síce neoklasickej teórii migrácie a teórii duálneho trhu práce. Chronologicky začínam s prvou uvedenou a síce neoklasickou teóriou migrácie.

³ GALANSKÁ, N. (2014): Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky, s. 20-39.

⁴ CENKER, M. (2014): Migrácia a rozvoj v globálnom kontexte, s. 194-209.

⁵ Ibid.

⁶ ARANGO, J. (2000): Explaining migration: a critical view, 2000, s. 283-296.

⁷ DIVINSKÝ, B. (2005): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti, s. 19.

Neoklasická teória migrácie ako je možné vyčítať zo samotného názvu tohto prístupu vychádza z neoklasického prúdu v ekonomickom myslení. Pre potreby predkladaného príspevku budem abstrahovať od opisu tohto prúdu ako celku. Neoklasická teória migrácie vychádza z predpokladu, že ústredným motívom migrácie sú mzdové rozdiely vo vysielajúcich a prijímajúcich krajinách. Vzhľadom na vyššie platové podmienky v druhej menovanej skupine, migranti opúšťajú krajiny pôvodu. Neoklasická teória migrácie zároveň prichádza k záveru, že migrácia je výlučne ovplyvnená situáciou na trhu práce a trhy ostatných výrobných faktorov na ňu takmer vôbec nevplyvajú. V prípade, že medzi mzdovými podmienkami vo vysielajúcich a prijímajúcich krajinách je možné sledovať proces konvergenzie, ktorý povedie až k ich eliminácii, migrácia sa zastaví, nakoľko pominie dôvod jej samotnej existencie.⁸ Neoklasická teória migrácie však nedostatočne upozorňuje na rozdielne správanie vysoko a nízkokvalifikovaných pracovníkov. Ako kritika, respektíve doplnenie tohto prístupu vznikla teória ľudského kapitálu.⁹ Na základe teórie ľudského kapitálu chce migrant maximalizovať svoj zisk z migrácie a vyberie si destináciu, v ktorej môže najlepšie uplatniť svoj kapitál a práve tu sa odlišuje správanie nízko a vysokoprijmovej skupiny migrantov. Vychádzajúc z teórie ľudského kapitálu vysokokvalifikovaní migranti si vyberajú destinácie, v ktorých môžu najlepšie uplatniť svoje vzdelanie a nízko kvalifikovaní migranti zohľadňujú pri výbere najmä existujúci dopyt po pracovnej sile v cieľovej destinácii, mzdové rozdiely vo vysielajúcej a cieľovej destinácii nie sú pri rozhodovaní migranta kľúčové, čo je zároveň v príkrom rozpore s hlavnými závermi neoklasickej teórie migrácie. Neoklasická teória migrácie prichádza k záveru, že rozhodnutie migrovať je výlučne ovplyvnené mikroekonomickou úrovňou. Štefančík doplnia že na rozhodnutie migrovať vplyva aj iný aspekt trhu práce a to nedostatočný dopyt po práci, ktorý výrazne presahuje ponuku práce vo vysielajúcich krajinách.¹⁰ Práve na tento aspekt trhu práce, od ktorého neoklasická teória migrácie abstrahuje sa odvoláva teória duálneho trhu práce, viď nižšie. Možno konštatovať, že v centre pozornosti neoklasickej teórie migrácie je jednotlivec, ktorý je racionálne rozmyšľajúci a prehodnocuje svoje rozhodnutie migrovať berúc do úvahy pozitíva a negatíva, ktoré mu tento krok prinesie. Neoklasická teória migrácie je vystavená kritike najmä pre jej náročnú uplatniteľnosť v praxi a absenciu schopnosti vytvárať predikcie a analýzy budúceho vývoja.¹¹ Kurekova tvrdí, že neoklasická teória migrácie nedokáže dostatočne vysvetliť imigráciu z krajín strednej Európy do západnej, nakoľko životné podmienky v oboch skupinách krajín sa od seba výrazne nelíšia.¹² Existuje opodstatnený predpoklad, že ak by jediným motívom migrácie boli mzdové rozdiely vo vysielajúcich a hostiteľských krajinách tak ako tvrdí neoklasická teória migrácie, bol by počet pracovných migrantov omnoho vyšší, než je v skutočnosti.¹³ Neoklasická teória migrácie vníma migráciu na mikroekonomickej úrovni a prichádza k záveru, že rozhodnutie migrovať vyplýva výlučne z individuálneho rozhodnutia migranta.¹⁴

3 Teória duálneho trhu práce

V rozpore so závermi neoklasickej teórie migrácie je teória duálneho trhu práce. Táto teória vychádza z presvedčenia, že samotnú migráciu ovplyvňujú priaznivé podmienky, ktoré sú prítomné v cieľovej destinácii. Práve tie sa stávajú ústrednými a rozhodujúcimi v procese

⁸ MASSEY, D. S. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal, s. 431-466.

⁹ CHRANČOKOVÁ, M. – SMRČKOVÁ, J. (2015): Hodnotenie faktorov migrácie študentov pomocou modelov štruktúrálnej rovnice, s. 3.

¹⁰ ŠTEFANČÍK, R. (2010): Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii, s. 58.

¹¹ ARANGO, J. (2000): Explaining migration: a critical view, s. 283-296.

¹² KUREKOVA, L. (2011): Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU EastWest flows, s. 18.

¹³ MASSEY, D. S. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal, s. 431-466.

¹⁴ Ibid.

rozhodovania migranta pri výbere cieľovej destinácie. Teória duálneho trhu práce nepokladá v procese rozhodovania za prioritné faktory, ktoré môžu viesť k emigrácii a sú prítomné v domovskej destinácii migranta, čo je zároveň považované za jeden z jej hlavných limitov a nedostatkov. Ústredným dôvodom migrácie je teda dopyt po pracovnej sile v hospodársky vyspelých štátoch, kam migranti smerujú. Piore, ktorý sa považuje za zakladateľa tejto teórie, vysvetľuje dopyt po pracovníkoch štyrmi základnými dôvodmi.¹⁵ Prvý dôvod, ktorý zvyšuje dopyt po pracovníkoch, je štrukturálna inflácia. V prípade, že zamestnávateľia nie sú v hospodárstve ochotní zvyšovať úroveň minimálnej mzdy a zároveň nedokážu uspokojiť dopyt po pracovnej sile, práve pracovní imigranti saturujú tento neuspokojený dopyt. Pracovní migranti nevyvíjajú tlak na zvyšovanie miezd, čo možno zo strany zamestnávateľov vnímať pozitívne vzhľadom na vývoj nákladov. Druhý dôvod, ktorý podľa Piore vysvetľuje migráciu, zahŕňa takzvané motivačné problémy. Piore vychádza z predpokladu, že vyššia mzda prináša zamestnancom aj lepšie spoločenské postavenie, čím sa zvyšuje motivácia tuzemských pracovníkov obsadzovať najmä vyššie platené pracovné pozície. Nízkopríjmová časť populácie má podľa Piore nižší sociálny status. Vzhľadom na skutočnosť, že väčšina populácie má záujem dosiahnuť lepšie spoločenské postavenie, vzniká deficit na pracovnom trhu a neschopnosť obsadiť pracovné pozície s nízkou ponúkanou mzdou. Práve na vyplnenie tohto deficitu sú využívaní pracovní migranti, ktorých hlavnou motiváciou pri migrácii nie je vidina dosiahnutia vysokého spoločenského postavenia, ale možnosť zamestnania sa a tak obsadzujú aj pracovné pozície s nízkou ponúkanou mzdou. Tretím dôvodom, ktorý podľa duálnej teórie trhu práce vysvetľuje migráciu, možno označiť ako ekonomický dualizmus, prítomný v prijímajúcich krajinách. Ekonomický dualizmus poukazuje na existenciu rozdielov na pracovnom trhu a kapitálovom trhu. Pracovníci, ktorí pracujú na vysokokvalifikovaných pozíciách s vyšším disponibilným príjmom, pôsobia nielen na pracovnom, ale aj kapitálovom trhu, nakoľko transformujú nadobudnuté poznatky na kapitál. Danou premenou sa ich spoločenský status zvyšuje rovnako ako platové podmienky. Pracovné pozície s nižšou pridanou hodnotou a väčšou fluktuáciou zamestnancov sa ocitnú v problémoch, nakoľko u pracovníkov sa stráca motivácia obsadzovať tieto pozície a práve vzhľadom na uvedené vzniká dopyt po zahraničných pracovníkoch, ktorí skôr spomínaný nedostatok vhodne vyplňajú. Posledným faktorom, ktorý spôsobuje dopyt po zahraničných pracovníkoch v prijímajúcich krajinách sú demografické zmeny.¹⁶ Tie možno sledovať napríklad v zmene postavenia ženy v spoločnosti, stúpajúcej miere rozvodovosti či klesajúcej natalite. To vedie napríklad k deficitu na pracovných pozíciách, ktoré pred nástupom vyššie spomínaných trendov obsadzovali ženy.

Massey dodáva, že na základe teórie duálneho trhu práce nie je v možnostiach vlád riadiť migráciu, nakoľko vzniká ako prirodzený výsledok hospodárskeho rastu v ekonomicky vyspelých štátoch.¹⁷ Teória duálneho trhu práce opisuje vzájomný vzťah zahraničných pracovníkov, ktorí prichádzajú do cieľových destinácií na základe jestvujúceho dopytu a problémom so štrukturálnou nezamestnanosťou miestnych, zatiaľ čo iné teórie sa existencii tejto väzby dostatočne, respektíve vôbec, nevenujú.¹⁸ Takiež upozorňuje na disparity požiadaviek zamestnávateľov a štruktúrou nezamestnaných v hostiteľskej krajine. Následkom masívnej imigrácie pracovníkov do hospodársky vyspelých štátov, tak ako ju opisuje teória duálneho trhu práce, môže byť zvyšovanie príjmovej nerovnosti medzi vysoko a nízko príjmovou časťou obyvateľstva.¹⁹ Mzdové disparity medzi tuzemským obyvateľstvom a pracovnými migrantmi môžu spôsobiť zánik strednej vrstvy a výrazne prehĺbiť ekonomické rozdiely medzi nimi. K tomuto javu dochádza najmä vo veľkomestách, ktoré sú centrom

¹⁵ PIORE, M. J. (1979): *Birds of Passage Migrant Labor and Industrial Societies*.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ MASSEY, D. S. (1993): *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*, s. 431-466.

¹⁸ ARANGO, J. (2000): *Explaining migration: a critical view*, s. 283-296.

¹⁹ KALMANOVÁ, Z. (2008): *Príčiny migrácie a migračné trendy*, s. 149.

zahraničnej migrácie. Dlhodobý nezáujem tuzemského obyvateľstva o obsadenie nízkoпрíjmových profesií zároveň kontinuálne zvyšuje objemy imigračných tokov, vrátane nelegálnych. Existuje aj niekoľko ďalších nedostatkov teórie duálneho trhu práce. Teória nedokáže napríklad vysvetliť migráciu rodinných príslušníkov migrantov do krajín západnej Európy po hospodárskej kríze v 70. rokoch 20. storočia. Ich rodinní príslušníci prišli do krajín západnej Európy po druhej svetovej vojne, nakoľko v daných krajinách po nich existoval vysoký dopyt, avšak Štefančík uvádza, že druhé vlny migrantov v 60. a 70. rokoch 20. storočia neboli v súlade s potrebami daných krajín a teória duálneho trhu práce ich vysvetliť nedokáže.²⁰ Teória duálneho trhu práce taktiež neposkytuje dostatočné zdôvodnenie migrácie medzi krajinami s podobným ekonomickým prostredím.²¹ Pozornosť kladie na pracovníkov, ktorí prichádzajú do cieľových destinácií, avšak absentuje v nej dostatočné zdôvodnenie motívov ich trvalého usadenia sa, čím postupne dochádza k zmene ich správania a viac už nemajú záujem obsadzovať pracovné pozície s nízkym mzdovým ohodnotením a tým pádom nižším sociálnym statusom. Teória duálneho trhu práce podrobne analyzuje a skúma trh práce v cieľovej destinácii migranta. Na rozdiel od neoklasickej teórie migrácie, ktorá poskytuje aj analýzu trhu práce vo vysielajúcej krajine migranta, teória duálneho trhu práce tento aspekt nepovažuje vo svojom výskume za prioritný a pozornosť kladie trhu práce v cieľovej destinácii.

Záver

Stat' vyššie venovala pozornosť klasifikácii vybraných teórií migrácie na základe dvoch zvolených faktorov, ktorými boli úroveň rozhodovania migranta a faktorov vedúcich k migrácii, ktoré zároveň odôvodňujú začiatočnú fázu migrácie a na druhej strane jej udržateľnosť v čase. K danému rozdeleniu teórií migrácie som pristúpila na základe skutočnosti, že prístupov a teoretických smerov ktoré sa zaoberajú migráciou je veľké množstvo. Ich klasifikáciou podľa vyššie uvedených zvolených hľadísk poskytujem jasný prehľad o základných prístupoch v skúmaní migrácie. Na základe prevedenej komparácie a rozdelenia teórií možno konštatovať, že historicky staršie modely migrácie sa primárne odvolávajú na jeden vopred zvolený prvok migrácie, či už ekonomický alebo sociálny. Súčasní autori od tohto prístupu abstrahujú a pristupujú k analýze reálnych migračných tokov.

Napriek mnohým nedostatkom neoklasickej teórie a teórie duálneho trhu práce sú aj v súčasnosti využívané na opis a analýzu migračných tokov. Pozitívnym aspektom týchto dvoch teoretických prístupov je najmä ich komplexnosť pri opise migrácie. Komplexnosť týchto teoretických prístupov je viditeľná najmä pri ich komparácii s inými teoretickými smermi opisujúcimi migráciu, ktoré totožne akcentujú ekonomický prvok migrácie.

Ich najvýraznejšími nedostatkami sú výlučne sústredenie sa na vybraný faktor a abstrahovanie od iných. V prípade neoklasickej teórie migrácie je pozornosť venovaná mzdovým rozdielom a migráciu vysvetľujú len na základe tohto faktora. Ako však uvádzajú kritici tohto prístupu, ak by reálne migrácia bola odôvodňovaná len mzdovými rozdielmi medzi vysielajúcou a prijímajúcou krajinou počet migrantov by bol mnohonásobne vyšší. Teória duálneho trhu práce tvrdí, že ústredným motívom migrácie je dopyt po pracovnej sile, ktorý je v cieľových destináciách migrantov neuspokojený z domácej ponuky pracovnej sily. Práve na saturáciu tohto dopytu prichádzajú zahraniční pracovníci, pre ktorých sú pracovné podmienky, či už v podobe mzdového ohodnotenia, ale aj iných oblastí dostatočne motivujúce a pôsobia ako ústredný faktor vedúci k migrácii.

²⁰ ŠTEFANČÍK, R. (2010): Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii, s. 65.

²¹ KUREKOVA, L. (2011): Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU EastWest flows, s. 18.

Použitá literatúra:

1. ARANGO, J. (2000): Explaining migration: a critical view. In: *International Social Science Journal*. [online]. 2000, vyd. 52, s. 283-296. [cit. 2021-10-13] Dostupné na <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00259>
2. CENKER, M. (2014): Migrácia a rozvoj v globálnom kontexte. In: *Rozvojové vzdelávanie Témy a metódy*. [online]. 2014, vyd. 2, s. 194-209. [cit. 2021-09-13] Dostupné na <https://www.nadaciapontis.sk/wp-content/uploads/2019/02/rozvoj-2014-blok-final.pdf>
3. DIVINSKÝ, B. (2005): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 2005, s. 19. ISBN 80-89149-04-9.
4. GALANSKÁ, N. (2021): Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky. In: *Almanach*. [online]. 2014, roč. 9, č. 2, s. 20-39. [cit. 2021-09-12] Dostupné na https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_2_2014.pdf
5. HAGEN-ZANKER, J. (2008): *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. Maastricht: Maastricht University Maastricht Graduate School of Governance, s. 5.
6. CHRANČOKOVÁ, M. – SMRČKOVÁ, J. (2015): Hodnotenie faktorov migrácie študentov pomocou modelov štruktúrnych rovníc. In: *13 th International Scientific Conference "Economic Policy in the European Union Member Countries"*. Ostrava : Technical University Ostrava, 2015, s. 3.
7. KALMANOVÁ, Z. (2018): Príčiny migrácie a migračné trendy. In: *Almanach* [online]. 2008, roč. 3, č. 2, s. 149. [cit. 2021-09-12]. Dostupné na <https://fmv.euba.sk/RePEC/brv/almnch/A2008-2.pdf>
8. KUREKOVA, L. (2018): Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU EastWest flows. In: *Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge*. [online]. 2011, s. 18. [cit. 2021-10-13]. Dostupné na https://www.researchgate.net/profile/Lucia-Mytna-Kurekova-2/publication/268393052_Theories_of_migration_Conceptual_review_and_empirical_testing_in_the_context_of_the_EU_East-West_flows/links/54f5c4e40cf2ca5efefd2442/Theories-of-migration-Conceptual-review-and-empirical-testing-in-the-context-of-the-EU-East-West-flows.pdf
9. MASSEY, D. S. et al. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. In: *Population and Development Review*. [online], roč. 19, č. 3, s. 431-466. [cit. 2021-02-11] Dostupné na https://isfcolombia.uniandes.edu.co/images/2019_intersemestral/14_de_junio/Theories_of_International_Migration.pdf
10. PIORE, M. J. (1979): *Birds of Passage Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. ISBN 9780511572210.
11. ŠTEFANČÍK, R. (2010)_ Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii. In: *Slovenská politologická revue*. 2010, roč. 10, č. 4, s. 58. ISSN 1335-9096.

Kontakt:

Ing. Zuzana Beňová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: zuzana.benova@euba.sk

VÍZOVÉ ZOZNAMY V KONTEXTE VÍZOVEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE

VISA LISTS IN THE CONTEXT OF THE VISA POLICY OF THE EUROPEAN UNION

Lucia Bocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lucia.bockova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok má za cieľ analyzovať problematiku vízových zoznamov v kontexte spoločnej vízovej politiky Európskej únie v oblasti krátkodobých víz. V článku sa venujeme právnej úprave kritérií, na základe ktorých Európska únia rozhoduje o liberalizácii vízového režimu s konkrétnou treťou krajinou. Patria medzi nich nelegálne prisťahovalectvo, verejný poriadok a bezpečnosť, hospodárske výhody, vonkajšie vzťahy EÚ vrátane rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, ako aj regionálna súdržnosť a reciprocita. Zároveň poukazujeme na zmeny vo vízových zoznamoch od roku 2001 až po súčasnosť. V závere sme dospeli k poznaniu, že vývoj zaradovania nečlenských krajín na spoločné vízové zoznamy EÚ je dynamický a je ovplyvňovaný problémami v oblasti migrácie a bezpečnosti, hospodárskymi aspektmi a vonkajšími vzťahmi.

Kľúčové slová: Európska únia, vízová politika, vízový zoznam

JEL: F53, K39

Abstract: The article aims to analyse the visa lists in the context of the common visa policy of the European Union for short term stays. The article deals with the legal regulation of the criteria on the basis of which the European Union decides on the liberalization of the visa regime with a specific third country. These include illegal immigration, public policy and security, economic benefits, the Unions' s external relations, including respect for human rights and fundamental freedoms, as well as regional cohesion and reciprocity. At the same time, we point out changes in the visa lists from 2001 to the present. In conclusion, we have recognised that the development of the inclusion of non-member countries on the common visa lists of the European Union is dynamic and is influenced by problems in the field of migration and security, economic aspects and external relations.

Keywords: European Union, visa policy, visa list

JEL: F53, K39

Úvod

Podľa medzinárodného práva každý štát sám rozhoduje o pripustení cudzincov na svoje územie, čo je jeden z prejavov suverenity štátu. Na vstup na územie štátu alebo precestovanie potrebujú cudzinci víza (vstupné alebo tranzitné).¹ Zoznam štátov, ktorých štátni príslušníci musia mať vízum, tzv. vízový zoznam, tvorí základ každej národnej vízovej politiky.

V uplynulých desaťročiach sa celosvetovo výrazne zvýšil počet osôb cestujúcich do zahraničia, pričom Európa patrí medzi najnavštevovanejšie kontinenty sveta. Právo kontrolovať vstup cudzincov sa týka aj členských štátov Európskej únie (ďalej aj „EÚ“). Počas európskeho integračného procesu však došlo k postupnému presunu suverenity v tejto oblasti z

¹ MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P. (2003): Medzinárodné verejné právo, s. 156.

členských štátov na EÚ a vízová politika EÚ sa stala integrálnou súčasťou schengenskej spolupráce.² EÚ v súčasnosti zodpovedá za spravovanie spoločnej politiky v oblasti krátkodobých víz.

Tento príspevok je venovaný jednému aspektu spoločnej vízovej politiky, konkrétne problematike spoločných vízových zoznamov nečlenských krajín. V príspevku si kladieme za cieľ objasniť, na základe akých skutočností EÚ jednostranne rozhoduje o krátkodobom bezvízovom styku s tretími krajinami. V prvej časti stručne vysvetľujeme podstatu vízovej politiky EÚ. Druhá časť mapuje právnu úpravu vízových zoznamov EÚ so zameraním na kľúčové kritériá pre liberalizáciu vízového režimu s konkrétnou treťou krajinou. V tretej časti uvádzame, ako boli od roku 2001 až po súčasnosť tretie krajiny zaradované na vízové zoznamy EÚ. Pre spracovanie problematiky bolo rozhodujúce štúdium širokého spektra zdrojov, najmä právnych predpisov EÚ a oficiálnych dokumentov inštitúcií EÚ v oblasti víz z rôznych časových období. Získané poznatky boli následne podrobené analýze a komparácii.

1 Základné aspekty vízovej politiky Európskej únie

V začiatkoch predstavovala vízová politika EÚ medzivládnu spoluprácu, zameranú na koordináciu národných pozícií, ktorej cieľom bolo kompenzovať bezpečnostné hrozby vyplývajúce zo zrušenia kontrol na vnútorných hraniciach schengenského priestoru. Prijatím Amsterdamskej zmluvy kooperácia v tejto oblasti nadobudla nadnárodný charakter a ako súčasť koncepcie vytvárania spoločného priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti sa už formuje ako jedna z politík EÚ.

V súčasnosti, v lisabonskom období³, je právnym základom spoločnej politiky v oblasti víz čl. 77 ods. 2 a) Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej aj „ZFEÚ“), podľa ktorého Európsky parlament a Rada prijímú v súlade s riadnym legislatívnym postupom opatrenia týkajúce sa spoločnej politiky v oblasti víz a iných povolení na krátkodobý pobyt.

Európska komisia (ďalej aj „Komisia“) definuje spoločnú vízovú politiku ako „súbor harmonizovaných pravidiel, ktoré sa vzťahujú na rôzne aspekty: i) spoločné „vízové zoznamy“ krajín, ktorých štátni príslušníci potrebujú na cestu do EÚ víza, a tých, ktoré sú od tejto požiadavky oslobodené; ii) vízový kódex, ktorým sa stanovujú postupy a podmienky vydávania krátkodobých víz; iii) jednotný formát vízovej nálepky a iv) vízový informačný systém (VIS), v ktorom sú zaznamenané všetky žiadosti o udelenie víza a rozhodnutia členských štátov vrátane osobných údajov žiadateľov, ich fotografií a odtlačkov prstov.“⁴

Podľa Komisie spoločná vízová politika plní dva hlavné ciele, ktorými sú „uľahčenie legitímneho cestovania a boj proti neregulárnej migrácii a bezpečnostným hrozbám“.⁵ Zároveň je to politika, ktorá je prepojená aj s ďalšími úniouými politikami. V globalizovanom svete sa spoločná vízová politika stáva čoraz dôležitejším prvkom vonkajších vzťahov EÚ.

² Začiatok schengenskej spolupráce je spojený s podpisom Schengenskej dohody dňa 14. júna 1985 medzi Belgickom, Holandskom, Luxemburskom, Nemeckom a Francúzskom. Dokumentom realizujúcim Schengenskú dohodu sa stal Dohovor o vykonávaní Schengenskej dohody, podpísaný 19. júna 1990. Postupne bol kreovaný tzv. schengenský systém, ktorého cieľom bolo zrušenie vnútorných hraničných kontrol medzi signatármi Schengenských dohôd a paralelné prijatie opatrení potrebných pre udržanie a zvyšovanie úrovne bezpečnosti v členských štátoch. Amsterdamská zmluva, podpísaná 2. októbra 1997, začlenila Schengenské acquis do práva EÚ. Na schengenskej spolupráci sa v súčasnosti podieľa 26 štátov.

³ Lisabonská zmluva bola podpísaná 13. decembra 2007.

⁴ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam, COM(2018) 251 final, bod 1.

⁵ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam, COM(2018) 251 final, bod 1.

Jadro vízovej spolupráce spočíva v právomoci EÚ regulovať vydávanie schengenských krátkodobých víz. Podľa čl. 2 ods. 2 vízového kódexu⁶ predstavuje takéto vízum „povolenie udelené členskými štátmi na:

- a) plánovaný pobyt na území členských štátov, ktorého dĺžka nepresahuje 90 dní v rámci akéhokoľvek 180-dňového obdobia, alebo
- b) tranzit cez medzinárodné tranzitné priestory letísk členských štátov.“

Krátkodobé víza sa spájajú najmä s cezhraničným pohybom cudzincov, napr. turistov alebo podnikateľov, ktorí majú v úmysle zdržať sa krátkodobo v schengenskom priestore alebo cez neho prechádzajú. Žiadosti o udelenie krátkodobých víz skúmajú a rozhodujú o nich konzulárne úrady členských štátov. Schengenské víza v súčasnosti vydáva 26 štátov.⁷ Jednotné vízum je platné na celom území členských štátov⁸, čím sa má na mysli schengenský priestor. Vízum vydané ktoroukoľvek členskou krajinou schengenského priestoru umožňuje cestovať aj do ostatných krajín Schengenu. Pre konkrétneho držiteľa jednotného víza to však neznamená neobmedzené právo na voľný pohyb v rámci schengenského priestoru, pretože by sa mal držať cestovného itinerára, ktorý uviedol za účelom vydania víza.⁹ Okrem jednotného víza môže byť schengenské vízum vydané ako vízum s obmedzenou platnosťou (platné len na území jedného alebo niekoľkých členských štátov) alebo letiskové tranzitné vízum (platné len na tranzit cez medzinárodné tranzitné priestory letísk členských štátov).¹⁰

Víza pre pobyt presahujúci 90 dní (tri mesiace) sú národné víza vydané jedným z členských štátov v súlade s jeho vnútroštátnym právom. Vydávanie dlhodobých víz je tak aj naďalej v právomoci členských štátov.

Súčasťou vízovej politiky EÚ je súhlas členských štátov so záväzným spoločným zoznamom krajín, ktorých štátni príslušníci potrebujú pri prechode vonkajších hraníc členských štátov za účelom krátkodobého pobytu v schengenskom priestore vízum (ďalej aj „čierny zoznam“) a zoznamom krajín, ktorých štátni príslušníci túto povinnosť nemajú (ďalej aj „biely zoznam“). Tomuto aspektu vízovej politiky EÚ sa venujeme v ďalších častiach príspevku.

2 Vývoj právnej úpravy vízových zoznamov

Vízový režim EÚ je „dedičstvom“ vízových politík jednotlivých členských štátov. Členské štáty podieľajúce sa na schengenskej spolupráci sa v 90. rokoch 20. storočia dohodli, že pri vízových zoznamoch sa má dosiahnuť úplná harmonizácia, teda je potrebné zaradiť všetky tretie krajiny na svete buď na „čierny zoznam“ alebo „biely zoznam“. Laube uvádza, že hľadanie konsenzu bolo náročné, keďže medzinárodné vzťahy jednotlivých členských štátov EÚ s tretími krajinami v oblastiach obchodu, koloniálnych väzieb, vojnových skúseností, či politickej príbuznosti boli rozdielne. Dosiahnutie jednomyselnosti o každej tretej krajine viedlo k zrušeniu mnohých bezvízových stykov zo strany členských štátov.¹¹ „Čierny zoznam“

⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 z 13. júla 2009, ktorým sa ustanovuje vízový kódex Spoločenstva (vízový kódex).

⁷ Z toho 22 členských štátov EÚ (Belgicko, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Švédsko, Taliansko) a 4 nečlenské krajiny pridružené k schengenskému priestoru (Island, Lichtenštajnsko, Nórsko, Švajčiarsko). Členské štáty EÚ, ktoré nie sú súčasťou schengenského priestoru (Bulharsko, Chorvátsko, Cyprus, Rumunsko, Írsko), schengenské víza nevydávajú.

⁸ Článok 2 ods. 3 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 z 13. júla 2009, ktorým sa ustanovuje vízový kódex Spoločenstva (vízový kódex).

⁹ MELONI, A. – GASPARI, J. – FERUZ, A. (2020): Human rights defenders in EU visa policy: Recommendations for reform. [online], s. 22.

¹⁰ Článok 2 ods. 4 a 5 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 z 13. júla 2009, ktorým sa ustanovuje vízový kódex Spoločenstva (vízový kódex).

¹¹ LAUBE, L. (2019): The relational dimension of externalizing border control: selective visa policies in migration and border diplomacy. [online]. In: Comparative Migration Studies, s. 5.

pozostával z tých tretích krajín, ktorých štátni príslušníci podliehali vízovej povinnosti vo všetkých členských štátoch Schengenu. Tretie krajiny, ktorých štátni príslušníci nepotrebovali víza do žiadnej členskej krajiny schengenského priestoru vytvorili „biely zoznam“. Podľa Den Heijera sa v „šedej zóne“ ocitli tie tretie krajiny, ktorých štátni príslušníci potrebovali víza aspoň do jedného členského štátu Schengenu, pričom väčšina z nich bola zaradená na „čierny zoznam“ a výnimky sa týkali najmä krajín s bývalými koloniálnymi väzbami na členské štáty.¹² Prvé nariadenia, ktoré určovali „čierny zoznam“ tretích krajín boli z rokov 1995 a 1999.¹³ Zahnutie veľkej väčšiny krajín na „čierny zoznam“ teda pochádzalo z medzivládneho obdobia Schengenu a nikdy nebolo riadne odôvodnené.¹⁴

V roku 2001 bola pôvodná medzivládna právna úprava nahradená nariadením (539/2001),¹⁵ ktorého právnym základom už boli revidované pravidlá vízovej politiky podľa Amsterdamskej zmluvy. Nové nariadenie obsahovalo „čierny zoznam“ aj „biely zoznam“ tretích krajín. Kritériá na určenie, či krajina podlieha vízovej povinnosti alebo je od nej oslobodená, obsahovala len preambula nariadenia, nie jeho normatívne ustanovenia, čím bolo potvrdené diskrečné rozhodovanie o tejto otázke. Medzi rozhodné kritériá patrili: nelegálne prisťahovalectvo, verejný poriadok a bezpečnosť štátu, vonkajšie vzťahy EÚ s príslušnými tretími krajinami aj aspekty regionálnej spojitosti a reciprocity. Tento stav trval do revízie v roku 2014, kedy došlo k presunu kritérií do normatívneho textu, konkrétne do čl. 1 nariadenia (539/2001). Zoznam kritérií bol zároveň doplnený o kritérium hospodárskych výhod, najmä z hľadiska cestovného ruchu a zahraničného obchodu a základné slobody.¹⁶

Vzhľadom k tomu, že dodržiavanie jednotlivých kritérií zo strany tretích krajín sa v priebehu rokov menilo, dochádzalo prostredníctvom častých revízií nariadenia (539/2001) k zmenám v zaradení konkrétnej krajiny na „čierny zoznam“ alebo „biely zoznam“. V záujme jasnosti a väčšej prehľadnosti došlo v roku 2018 k zrušeniu tohto nariadenia a prijatiu novej právnej úpravy.

V súčasnosti je problematika vízových zoznamov regulovaná novým nariadením (2018/1806),¹⁷ ktoré upravuje najmä: rozhodné kritériá na zaradenie tretích krajín na „čierny zoznam“ (príloha I nariadenia) alebo „biely zoznam“ (príloha II nariadenia), mechanizmus realizácie vízovej reciprocity a mechanizmus pre dočasné pozastavenie výnimky z vízovej povinnosti s treťou krajinou zaradenou na „biely zoznam“. V nasledujúcom texte podrobnejšie objasňujeme problematiku rozhodných kritérií.

Podľa čl. 1 nariadenia (2018/1806): „toto nariadenie určuje tretie krajiny, ktorých štátni príslušníci podliehajú vízovej povinnosti alebo sú od tejto povinnosti oslobodení, a to na základe hodnotenia vypracovaného zvlášť pre každý jednotlivý prípad a zameraného na rôzne kritériá súvisiace okrem iného s nelegálnym prisťahovalectvom, verejným poriadkom a bezpečnosťou štátu, hospodárskymi výhodami, najmä z hľadiska cestovného ruchu a

¹² DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 481.

¹³ Nariadenie Rady (ES) 2317/95 z 25. septembra 1995 o určení tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov víza; nariadenie Rady (ES) č. 574/1999 z 12. marca 1999 o určení tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov víza.

¹⁴ DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 481.

¹⁵ Nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 z 15. marca 2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.

¹⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 509/2014 z 15. mája 2014.

¹⁷ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1806 zo 14. novembra 2018 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.

zahraničného obchodu, a s vonkajšími vzťahmi Únie s príslušnými tretími krajinami, najmä vrátane rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, ako aj dôsledkov regionálnej súdržnosti a reciprocitu.“

Rozhodnutie o tom, či krajina predstavuje riziko nelegálneho prisťahovalectva je vykonávané na základe troch prvkov: hodnotenia štatistických informácií, posúdenia spoľahlivosti cestovných dokladov vydaných touto krajinou a posúdenia vplyvu readmisných dohôd. Tretia krajina by nemala byť štátom pôvodu značného počtu nelegálnych prisťahovalcov do členských štátov. Zároveň by mala vydávať spoľahlivé, biometrické pasy. Významným faktorom, ktorý podporuje toky neregulárneho prisťahovalectva do EÚ je skutočnosť, že členské štáty len s veľkými ťažkosťami vracajú zadržaných neregulárnych migrantov do krajín pôvodu, pretože orgány v týchto krajinách s nimi pri plnení žiadostí o readmisiu dostatočne nespupracujú.¹⁸ Preto je dôležité, aby tretie krajiny mali uzavreté readmisné dohody s EÚ, resp. členskými štátmi, na základe ktorých preberú povinnosť prijať vlastných štátnych príslušníkov vrátane nelegálnych migrantov späť na svoje územie.¹⁹

Kritériá spojené s verejným poriadkom súvisia s kriminalitou a bezpečnosťou. Na vízový režim má vplyv závažnosť, frekvencia a územný rozsah relevantných foriem trestnej činnosti, najmä v oblastiach boja proti zločineckým skupinám, ktoré pašujú migrantov, obchodujú s ľuďmi a drogami, terorizmu, či prania špinavých peňazí. Významným aspektom je tiež domáca bezpečnosť a možné ohrozenia verejného poriadku v členských štátoch. Zároveň je prítomný prvok solidarity medzi členskými štátmi, napríklad ak dochádza ohrozeniu bezpečnosti v niektorej členskej krajine, predpokladá sa, že vízovú povinnosť ostatné členské štáty podporia, hoci k ohrozeniu ich bezpečnosti nedochádza.²⁰

Pre mnohé tretie krajiny je získanie možnosti bezvízového cestovania do EÚ pre ich občanov kľúčovou politickou prioritou vo vzťahoch s EÚ.²¹ V oblasti vonkajších vzťahov sa prihliada na viaceré zásady. Podľa princípu solidarity, vízový režim môže odrážať špecifické, historické, politické, kultúrne väzby členského štátu ku konkrétnej tretej krajine a ostatné členské štáty ho rešpektujú. Pri zaraďovaní krajín na vízové zoznamy sa má prihliadať aj na princíp regionálnej súdržnosti, najmä ak sa jedná o krajinu, ktorej susedné alebo blízke štáty už majú bezvízový styk s EÚ. Ďalej sa uplatňuje princíp reciprocitu, napríklad ak tretia krajina jednostranne nepožaduje od občanov členských štátov EÚ pri vstupe na svoje územie víza, môže táto skutočnosť následne prispieť k recipročnému konaniu zo strany EÚ.²²

V roku 2014 bola ku kritériám hodnotenia pridaná požiadavka zohľadniť hospodárske výhody. Podľa Komisie sa hospodársky vplyv vízovej politiky v minulosti nebral v skutočnosti do úvahy.²³ Táto zmena vytvára priestor, aby EÚ prihliadala na výhody vyplývajúce z turizmu. V časoch hospodárskeho poklesu by sa EÚ mala snažiť svojou vízovou politikou dosiahnuť zvýšenie počtu turistov prichádzajúcich do Európy, pretože odvetvie cestovného ruchu sa stalo jedným z najväčších zdrojov zamestnanosti a príjmov v EÚ a hlavnou hybnou silou hospodárskeho rastu a rozvoja. Potenciál rastu má predovšetkým zvýšenie tokov cestovného

¹⁸ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam, COM(2018) 251 final. [online], bod 3.1.

¹⁹ GROS-TCHORBADJIYSKA, A. (2010): The Europeanization Of Visa Policy: A Transfer Of Sovereignty Shaped By Enlargement (Thesis). [online], s. 404-408.

²⁰ GROS-TCHORBADJIYSKA, A. (2010): The Europeanization Of Visa Policy: A Transfer Of Sovereignty Shaped By Enlargement (Thesis). [online], s. 408-409.

²¹ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam, COM(2018) 251 final. [online], bod 5.

²² GROS-TCHORBADJIYSKA, A. (2010): The Europeanization Of Visa Policy: A Transfer Of Sovereignty Shaped By Enlargement (Thesis). [online], s. 409-411.

²³ EURÓPSKA KOMISIA (2012): Oznámenie Komisie Rade a Európskemu Parlamentu: Implementácia a rozvoj spoločnej vízovej politiky v záujme podnietenia rastu v EÚ, COM(2012) 649 final. [online], s. 7.

ruchu z krajín s rýchlo sa rozvíjajúcim hospodárstvom.²⁴ V uvedenom kontexte je tiež významné prepojenie vízovej politiky a záväzkov, ktoré vyplývajú z obchodných dohôd EÚ.²⁵

Na hodnotenie vhodnosti oslobodenia od vízovej povinnosti vplýva aj situácia v nečlenských štátoch pri dodržiavaní ľudských práv. Zahrnutie ľudsko-právnych aspektov medzi kritériá bezvízového styku je výrazom úsilia EÚ podporiť v tretích krajinách prijímanie reforiem v oblasti dodržiavania princípov právneho štátu vrátane rešpektovania ľudských práv.²⁶

Z článku 1 nariadenia (2018/1806) vyplýva, že zoznam rozhodných kritérií nie je vyčerpávajúci a ani nie je bližšie špecifikované, ako majú byť vyvážené. Kvôli veľkej rôznorodosti situácií v tretích krajinách a vzájomným vzťahom s EÚ by sa jednotlivé kritériá zaradenia tretích krajín na „čierny zoznam“ alebo „biely zoznam“ mali používať flexibilne a miera „váhy“ každého z nich by sa mala posudzovať od prípadu k prípadu.

3 Zaradenie tretích krajín na vízové zoznamy

Zrušenie vízovej povinnosti možno chápať ako vedomé politické rozhodnutie, ktoré sa môže zmeniť v dôsledku rôznych politických či ekonomických zámerov.²⁷

Den Heijer objasňuje postup, v rámci ktorého dochádza k hodnoteniu vízového statusu konkrétnej tretej krajiny. Komisia v pravidelnom dotazníku žiada od členských krajín, aby odpovedali na otázky ohľadne plnenia alebo neplnenia kritérií zaradenia na vízový zoznam zo strany tretej krajiny. Následne Komisia tieto odpovede analyzuje, a ak aktuálny vízový štatút konkrétneho štátu spochybňujú viaceré členské krajiny, Komisia začne jeho komplexné posúdenie. V prípade možného oslobodenia od vízovej povinnosti sú súčasťou procesu rokovania o liberalizácii vízového režimu s treťou krajinou. V rámci dialógu Komisia predloží tretej krajine akčný plán liberalizácie vízového režimu aj plán opatrení, ktoré musí tretia krajina prijať, aby splnila podmienky na zrušenie vízovej povinnosti. Hodnotenie dosiahnutého pokroku je obsiahnuté v pravidelných správach Komisie.²⁸

Sagrera uvádza, že prvým krokom smerom k zavedeniu bezvízového režimu s EÚ je uzavretie dohody o zjednodušení vízového režimu medzi EÚ a treťou krajinou. V zmysle tejto dohody vízová povinnosť pre občanov tretej krajiny ostáva zachovaná, celý postup je však zjednodušený (napr. žiadatelia o vízum sú oslobodení od vízových poplatkov alebo je tento poplatok znížený, uplatňujú sa kratšie lehoty).²⁹

V súčasnosti sa bezvízový režim EÚ vzťahuje na 61 tretích štátov,³⁰ dva osobitné administratívne regióny Číny (Hongkong a Macao) a jeden územný celok, ktorý nie je uznaný za štát aspoň jednou členskou krajinou EÚ (Taiwan).

²⁴ EURÓPSKA KOMISIA (2012): Oznámenie Komisie Rade a Európskemu Parlamentu: Implementácia a rozvoj spoločnej vízovej politiky v záujme podnietenia rastu v EÚ, COM(2012) 649 final. [online], s. 2-7.

²⁵ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam, COM(2018) 251 final. [online], bod 4.

²⁶ MELONI, A. – GASPAR, J. – FERUZ, A. (2020): Human rights defenders in EU visa policy: Recommendations for reform. [online], s. 23.

²⁷ LAUBE, L. (2019): The relational dimension of externalizing border control: selective visa policies in migration and border diplomacy. [online]. In: Comparative Migration Studies, s. 5.

²⁸ DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 483.

²⁹ SAGRERA, R. H. (2014): The Impact of Visa Liberalisation in Eastern Partnership Countries, Russia and Turkey on Trans-Border Mobility. [online].

³⁰ Severné Macedónsko, Andorra, Spojené arabské emiráty, Antigua a Barbuda, Albánsko, Argentína, Austrália, Bosna a Hercegovina, Barbados, Brunej, Brazília, Bahamy, Kanada, Čile, Kolumbia, Kostarika, Dominika, Mikronézia, Grenada, Gruzínsko, Guatemala, Honduras, Izrael, Japonsko, Kiribati, Svätý Krištof a Nevis, Južná Kórea, Svätá Lucia, Monako, Moldavsko, Čierna Hora, Marshallove ostrovy, Maurícius, Mexiko, Malajzia, Nikaragua, Nauru, Nový Zéland, Panama, Peru, Palau, Paraguaj, Srbsko, Šalamúnove ostrovy, Seychely, Singapur,

Súčasťou vízovej politiky EÚ je dosiahnutie úplnej vízovej reciprocity s nečlenskými krajinami na „bielom zozname“. Za týmto účelom uzatvára EÚ s tretími krajinami dohody o zrušení víz pri krátkodobých pobytoch, ktorých cieľom je na recipročnom základe zabezpečiť bezvízový styk pre občanov EÚ a občanov tretej krajiny pri krátkodobých pobytoch na území druhej zmluvnej strany.³¹

Víza do EÚ potrebujú občania 102 tretích štátov³² a dvoch územných celkov, ktoré nie sú uznané za štát aspoň jednou členskou krajinou EÚ (Kosovo, Palestínsky správny orgán).

Už od začiatku právnej regulácie dvoch vízových zoznamov na úrovni EÚ bol počet tretích krajín zaradených na „čierny zoznam“ vždy vyšší v porovnaní s počtom štátov zahrnutých do schengenského „bieleho zoznamu“. Hoci uvedený fenomén pretrváva až do súčasnosti, z tabuľky č. 1 vyplýva, že od prijatia nariadenia (539/2001) došlo medzi zoznamami k viacerým „presunom“ tretích krajín a počet štátov zaradených na „biely zoznam“ vzrástol.

Tabuľka 1: Vývoj zaradenia tretích krajín na vízové zoznamy (2001-súčasnosť)

Právna úprava/ revízie (rok)	„Biely zoznam“ + zmeny	„Čierny zoznam“ + zmeny
Nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 z 15. marca 2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.	43 štátov + 2 dva osobitné administratívne regióny Číny (Hongkong a Macao)	131 štátov + 3 územné celky, ktoré nie sú uznané za štát aspoň jednou členskou krajinou EÚ (Východný Timor, Palestínsky správny orgán, Taiwan)
rok 2003 ³³		Ekvádor
rok 2006 ³⁴	Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Maurícius, Svätý Krištof a Nevis, Seychely	Bolívia

San Maríno, Salvador, Východný Timor, Tonga, Trinidad a Tobago, Tuvalu, Ukrajina, Spojené kráľovstvo, Spojené štáty americké, Uruguaj, Svätá stolica, Svätý Vincent a Grenadíny, Venezuela, Vanuatu, Samoa.

³¹ V súčasnosti má EÚ uzavretých 27 dohôd o zrušení vízovej povinnosti s tretími krajinami: Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Maurícius, Svätý Krištof a Nevis, Seychely, Čína (pre držiteľov diplomatických pasov), Brazília (2 dohody), Kolumbia, Šalamúnove ostrovy, Marshallove ostrovy, Tuvalu, Kiribati, Mikronézia, Palau, Peru, Tonga, Grenada, Východný Timor, Dominika, Samoa, Spojené arabské emiráty, Svätá Lucia, Svätý Vincent a Grenadíny, Trinidad a Tobago, Vanuatu.

³² Afganistan, Arménsko, Angola, Azerbajdžan, Bangladéš, Burkina Faso, Bahrajn, Burundi, Benin, Bolívia, Bhutan, Botswana, Bielorusko, Belize, Konžská demokratická republika, Stredoafriická republika, Kongo, Pobrežie Slonoviny, Kamerun, Čína, Kuba, Kapverdy, Džibutsko, Dominikánska republika, Alžírsko, Ekvádor, Egypt, Eritrea, Eswatini, Etiópia, Fidži, Gabon, Ghana, Gambia, Guinea, Rovníková Guinea, Guinea Bissau, Guyana, Haiti, Indonézia, India, Irak, Irán, Jamajka, Jordánsko, Keňa, Kirgizsko, Kambodža, Komory, Severná Kórea, Kuvajt, Kazachstan, Laos, Libanon, Srí Lanka, Libéria, Lesotho, Líbya, Maroko, Madagaskar, Malí, Mjanmarsko/Barma, Mongolsko, Mauritánia, Maldivy, Malawi, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Nepál, Omán, Papua-Nová Guinea, Filipíny, Pakistan, Katar, Rusko, Rwanda, Saudská Arábia, Sudán, Sierra Leone, Senegal, Somálsko, Surinam, Južný Sudán, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Sýria, Čad, Togo, Thajsko, Tadžikistan, Turkménsko, Tunisko, Turecko, Tanzánia, Uganda, Uzbekistan, Vietnam, Jemen, Južná Afrika, Zambia, Zimbabwe.

³³ Nariadenie Rady (ES) č. 453/2003 zo 6. marca 2003.

³⁴ Nariadenie Rady (ES) č. 1932/2006 z 21. decembra 2006.

rok 2009 ³⁵	Severné Macedónsko, Čierna Hora, Srbsko	Kosovo
rok 2010 ³⁶	Albánsko, Bosna a Hercegovina	
rok 2010 ³⁷	Taiwan	
rok 2014 ³⁸	Moldavská republika	
rok 2014 ³⁹	Dominika, Grenada, Kiribati, Kolumbia, Marshallove ostrovy, Mikronézia, Nauru, Palau, Peru, Samoa, Šalamúnove ostrovy, Spojené arabské emiráty, Svätá Lucia, Svätý Vincent a Grenadíny, Tonga, Trinidad a Tobago, Tuvalu, Vanuatu, Východný Timor	Južný Sudán
rok 2017 ⁴⁰	Gruzínsko	
rok 2017 ⁴¹	Ukrajina	
Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1806 zo 14. novembra 2018 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.	60 štátov + 2 osobitné administratívne regióny Číny (Hongkong a Macao) + 1 územný celok, ktorý nie je uznaný za štát aspoň jednou členskou krajinou EÚ (Taiwan)	102 štátov + 2 dva územné celky, ktoré nie sú uznané za štát aspoň jednou členskou krajinou EÚ (Kosovo, Palestínsky správny orgán)
rok 2019 ⁴²	Spojené kráľovstvo	

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Zaradenie jednotlivých krajín na „biely zoznam“ alebo „čierny zoznam“ sa po roku 2001 dialo postupne a bolo založené na rozličných dôvodoch.

Geopolitické dôvody tohto kroku môžeme identifikovať pri krajinách západného Balkánu (Severné Macedónsko, Čierna Hora, Srbsko, Albánsko, Bosna a Hercegovina) a krajinách Východného partnerstva (Moldavská republika, Gruzínsko, Ukrajina), z ktorých už väčšina získala štatút kandidátskej krajiny.⁴³ Zrušenie vízovej povinnosti pre túto kategóriu je založené najmä na pozitívnom ukazovateli významu úzkych zahraničnopolitických vzťahov.

³⁵ Nariadenie Rady (ES) č. 1244/2009 z 30. novembra 2009.

³⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1091/2010 z 24. novembra 2010.

³⁷ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1211/2010 z 15. decembra 2010.

³⁸ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 259/2014 z 3. apríla 2014.

³⁹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 509/2014 z 15. mája 2014.

⁴⁰ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/372 z 1. marca 2017.

⁴¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/850 zo 17. mája 2017.

⁴² Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/592 z 10. apríla 2019.

⁴³ Kandidátskymi krajinami sú Severné Macedónsko, Čierna Hora, Srbsko, Albánsko, Moldavská republika, Ukrajina.

Liberalizáciu vízového režimu využíva EÚ zároveň ako stimul, aby tieto krajiny prijímali potrebné reformy.⁴⁴

Primárne ekonomické dôvody presunu na „biely zoznam“ sú badateľné pri Spojených arabských emirátoch či Taiwane. V prípade Spojených arabských emirátov je významný objem obchodu s EÚ, veľká frekvencia priamych letov medzi oboma destináciami a rozvoj cestovného ruchu. Zároveň krajina dosahuje pokrok v oblasti ľudských práv a existuje nízke riziko nelegálnej migrácie do EÚ. Taiwan je tiež významným obchodným partnerom EÚ a riziko nelegálneho prisťahovalectva je veľmi nízke.⁴⁵

V rokoch 2006 a 2014 bol zrušený vízový režim s viacerými ostrovnými krajinami nachádzajúcimi sa v Karibiku, Indickom oceáne a Tichomorí. Riziko nelegálneho prisťahovalectva a ohrozenie verejného poriadku a bezpečnosti zo strany týchto štátov bolo minimálne. Pri ich zaradení na „biely zoznam“ zavážila aj popularita týchto ostrovov ako cieľových dovolenkových destinácií medzi občanmi EÚ a zároveň nepostačujúce konzulárne zastúpenie členských štátov EÚ na ich území.⁴⁶ Pri väčšine týchto štátov ide o recipročné oslobodenie od vízovej povinnosti prostredníctvom dohôd o zrušení vízovej povinnosti.⁴⁷ V roku 2022 však EÚ pozastavila vykonávanie takejto dohody o bezvízovom režime s Vanuatu.⁴⁸ Krajina v roku 2015 zaviedla program udeľovania občianstva investorom bez predchádzajúcich väzieb na Vanuatu. Tento systém umožňuje štátnym príslušníkom tretích krajín, ktorí potrebujú schengenské vízum, jednoducho získať štátne občianstvo Vanuatu, na základe ktorého majú bezvízový prístup do EÚ.⁴⁹ Keďže Vanuatu o prevažnej väčšine žiadostí rozhoduje kladne, podľa EÚ ich preverovanie zo strany Vanuatu nezaručuje vysokú úroveň bezpečnosti, čo predstavuje bezpečnostnú hrozbu pre členské štáty.⁵⁰

Ďalšiu skupinu tvoria krajiny Južnej Ameriky, z ktorých väčšina má bezvízový styk s EÚ, najmä v dôsledku úzkych kultúrnych a ekonomických väzieb s niektorými členskými štátmi, ktoré pochádzajú ešte z koloniálneho obdobia. Presun Ekvádoru a Bolívie na „čierny zoznam“ súvisel najmä s rizikom nelegálneho prisťahovalectva do EÚ podložený štatistickými údajmi. Naopak presun Kolumbie a Peru na „biely zoznam“ bol odôvodnený hospodárskym rastom oboch krajín a malým rizikom nelegálnej migrácie a dobrou spolupracou v oblasti readmisie.⁵¹

Zaradenie ďalších krajín do vízových zoznamov EÚ odráža vývoj v medzinárodnom práve, z ktorého vyplývajú zmeny v štatúte štátov, ale aj zmeny v európskom integračnom procese. Kosovo bolo po vyhlásení nezávislosti zaradené na „čierny zoznam“ a v súčasnosti je jedinou krajinou západného Balkánu, ktorá nemá bezvízový režim s EÚ. Rokovania Kosova

⁴⁴ MELONI, A. – GASPAR, J. – FERUZ, A. (2020): Human rights defenders in EU visa policy: Recommendations for reform. [online], s. 21.

⁴⁵ DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 483-485.

⁴⁶ DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 483-485.

⁴⁷ Takáto dohoda nie je uzavretá medzi EÚ a Nauru.

⁴⁸ RADA EÚ (2022): Vanuatu: Rada úplne pozastavila dohodu o bezvízovom režime. [online].

⁴⁹ Vykonávanie dohody sa rozhodnutím z marca 2022 čiastočne pozastavilo, pričom toto pozastavenie bolo obmedzené na bežné cestovné pasy, ktoré boli vydané od 25. mája 2015, keď sa začal výrazne zvyšovať počet žiadateľov, ktorým sa podarilo uspieť vo vanuatských systémoch udeľovania občianstva investorom. EÚ následne začala viesť dialóg s Vanuatu s cieľom napraviť okolnosti, ktoré viedli k tomuto pozastaveniu, no krajina sa doňho zmysluplne nezapájala. Preto EÚ prijala v novembri 2022 rozhodnutie o tom, že vykonávanie dohody by sa malo úplne pozastaviť v prípade všetkých štátnych príslušníkov Vanuatu.

⁵⁰ Rozhodnutie Rady (EÚ) 2022/366 z 3. marca 2022 o čiastočnom pozastavení vykonávania Dohody medzi Európskou úniou a Vanuatskou republikou o zrušení vízovej povinnosti pri krátkodobých pobytoch.

⁵¹ DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: European Journal of Migration and Law, s. 483-485.

s EÚ o tejto otázke začali v roku 2012 a hoci podľa Komisie krajina od roku 2018 spĺňala kritériá, členské štáty zatiaľ nedosiahli v tejto veci jednomyselný súhlas v Rade.⁵² Južný Sudán bol po svojom vzniku v roku 2011 tiež zaradený na „čierny zoznam“. Vystúpením Spojeného kráľovstva z EÚ v roku 2020 sa Spojené kráľovstvo stalo tretím štátom a následne bolo zaradené na „biely zoznam“, zatiaľ ako posledná krajina.

V blízkej budúcnosti môžeme očakávať zrušenie vízovej povinnosti pre občanov ďalších krajín v oblasti Perzského zálivu. V júni 2022 bol schválený mandát na začatie rokovaní o liberalizácii vízového režimu s Katarom a Kuvajtom, ktoré by mali vyústiť do uzavretia dvojstranných dohôd.⁵³ Riziko nelegálnej migrácie z týchto krajín je nízke a obe strany majú záujem rozvíjať vzájomnú hospodársku a obchodnú spoluprácu. Hoci pretrvávajú problémy v oblasti ľudských práv, v Katare a Kuvajte prebiehajú procesy spoločenskej transformácie vo viacerých oblastiach (práva žien, pracovné právo, sloboda náboženského vyznania, medzináboženský dialóg).⁵⁴

Záver

Spoločná politika v oblasti krátkodobých víz sa v EÚ rozvíja od 90. rokov 20. storočia. Jej integrálnou súčasťou sú harmonizované vízové zoznamy, ktoré v súčasnosti upravuje nariadenie (2018/1806). Platné vízum na vstup do schengenského priestoru potrebujú občania tých tretích krajín, ktoré nemajú bezvízový režim s EÚ a sú zaradené na „čierny zoznam“. Táto povinnosť sa nevzťahuje na občanov nečlenských krajín, ktoré majú s EÚ bezvízový režim a nachádzajú sa na „bielom zozname“. EÚ pri liberalizácii vízového režimu s konkrétnou treťou krajinou prihliada na viaceré kritériá, medzi ktoré patrí nelegálne prisťahovalectvo, verejný poriadok a bezpečnosť, hospodárske výhody, vonkajšie vzťahy EÚ vrátane rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, ako aj regionálna súdržnosť a reciprocita. Na vízovú politiku vplývajú najmä problémy v oblasti migrácie a bezpečnosti, hospodárske aspekty a všeobecné vonkajšie vzťahy. Jej vývoj na pôde EÚ je dynamický, čo dokazujú pomerne časté presuny tretích krajín medzi „čiernym zoznamom“ a „bielym zoznamom“.

V rámci procesu európskej integrácie sa vytvorením schengenského priestoru výrazne podporilo cestovanie v Európe. V načrtnutom kontexte znamená pre občanov tretích krajín liberalizácia vízového režimu medzi EÚ a ich domovským štátom veľmi konkrétny a hmatateľný benefit. Nárast počtu krajín na „bielom“ vízovom zozname EÚ prispieva k zvyšovaniu konkurencieschopnosti EÚ na globálnom trhu cestovného ruchu. A preto spoločná vízová politika EÚ je a mala by aj naďalej zostať nástrojom na uľahčenie cestovného ruchu a podnikania, no zároveň by mala zabrániť bezpečnostným rizikám a riziku neregulárnej migrácie do EÚ.

Použitá literatúra:

1. BRZOZOWSKI, A. – TAYLOR, A. (2022): No progress on EU visa liberalisation for Kosovo [online]. In: *Euractiv*, 12. 10. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/no-progress-on-eu-visa-liberalisation-for-kosovo/>

⁵² BRZOZOWSKI, A. – TAYLOR, A. (2022): No progress on EU visa liberalisation for Kosovo [online]. In: *Euractiv*.

⁵³ RADA EÚ (2022): Rada schválila mandát na rokovania o liberalizácii vízového režimu pre Kuvajt a Katar. [online].

⁵⁴ EURÓPSKA KOMISIA (2022): Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Regulation (EU) 2018/1806, listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Kuwait, Qatar), [online], s. 1-2.

2. DEN HEIJER, M. (2018): Visas and Non-discrimination. [online]. In: *European Journal of Migration and Law*, 20 (2018), 29. 11. 2018. [Citované 18. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://brill.com/view/journals/emil/20/4/article-p470_6.xml?language=en#ref_FN000048
3. EURÓPSKA KOMISIA (2012): *Oznámenie Komisie Rade a Európskemu Parlamentu: Implementácia a rozvoj spoločnej vízovej politiky v záujme podnietenia rastu v EÚ*, COM(2012) 649 final. [online]. 7. 11. 2012. [Citované 24. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0649:FIN:SK:PDF>
4. EURÓPSKA KOMISIA (2018): *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade: Prispôsobenie spoločnej vízovej politiky novým výzvam*, COM(2018) 251 final. [online]. 14. 3. 2018. [Citované 20. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0251>
5. EURÓPSKA KOMISIA (2022): *Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Regulation (EU) 2018/1806, listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement (Kuwait, Qatar)*, COM(2022) 189 final. [online]. 27. 4. 2022. [Citované 28. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0189>
6. GROS-TCHORBADJIYSKA, A. (2010): *The Europeanization Of Visa Policy: A Transfer Of Sovereignty Shaped By Enlargement (Thesis)*. [online]. [Citované 02. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://core.ac.uk/download/pdf/34471784.pdf>
7. LAUBE, L. (2019): *The relational dimension of externalizing border control: selective visa policies in migration and border diplomacy*. [online]. In: *Comparative Migration Studies*, 2019. [Citované 02. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/counter/pdf/10.1186/s40878-019-0130-x.pdf>
8. MELONI, A. – GASPARD, J. – FERUZ, A. (2020): *Human rights defenders in EU visa policy: Recommendations for reform*. [online]. Praha: CEELI Institute, 2020. [Citované 29. 10. 2022.] Dostupné na internete: http://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2021/05/CEELI_HR_Defenders_digital.pdf
9. MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P. (2003): *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: UK v Bratislave, 2003. ISBN 80-7160-175-6.
10. Nariadenie Rady (ES) 2317/95 z 25. septembra 1995 o určení tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov víza.
11. Nariadenie Rady (ES) č. 574/1999 z 12. marca 1999 o určení tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov víza.
12. Nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 z 15. marca 2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
13. Nariadenie Rady (ES) č. 453/2003 zo 6. marca 2003, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
14. Nariadenie Rady (ES) č. 1932/2006 z 21. decembra 2006, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
15. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 810/2009 z 13. júla 2009, ktorým sa ustanovuje vízový kódex Spoločenstva (vízový kódex).

16. Nariadenie Rady (ES) č. 1244/2009 z 30. novembra 2009, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
17. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1091/2010 z 24. novembra 2010, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
18. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1211/2010 z 15. decembra 2010, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
19. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 259/2014 z 3. apríla 2014, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
20. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 509/2014 z 15. mája 2014, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
21. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/372 z 1. marca 2017, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
22. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/850 zo 17. mája 2017, ktorým sa mení nariadenie Rady (ES) č. 539/2001 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc, a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
23. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1806 zo 14. novembra 2018 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
24. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/592 z 10. apríla 2019, ktorým sa mení nariadenie (EÚ) 2018/1806 uvádzajúce zoznam tretích krajín, ktorých štátni príslušníci musia mať víza pri prekračovaní vonkajších hraníc členských štátov a krajín, ktorých štátni príslušníci sú oslobodení od tejto povinnosti.
25. RADA EÚ (2022): *Rada schválila mandát na rokovania o liberalizácii vízového režimu pre Kuvajt a Katar*. [online]. 29. 6. 2022. [Citované 26. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2022/06/29/visas-council-approves-negotiating-mandate-on-visa-liberalization-for-kuwait-and-qatar/>
26. RADA EÚ (2022): *Vanuatu: Rada úplne pozastavila dohodu o bezvízovom režime*. [online]. 8. 11. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2022/11/08/vanuatu-council-fully-suspends-visa-free-travel-agreement/>
27. Rozhodnutie Rady (EÚ) 2022/366 z 3. marca 2022 o čiastočnom pozastavení vykonávania Dohody medzi Európskou úniou a Vanuatskou republikou o zrušení vízovej povinnosti pri krátkodobých pobytoch.
28. SAGRERA, R. H. (2014): *The Impact of Visa Liberalisation in Eastern Partnership Countries, Russia and Turkey on Trans-Border Mobility*. [online]. Brusel: CEPS, 2014.

[Citované 7. 11. 2022.] Dostupné na internete: http://aei.pitt.edu/50257/1/No_63_EU_Visa_Liberalisation.pdf

Kontakt:

JUDr. Lucia Bocková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lucia.bockova@euba.sk

OZBROJENÝ KONFLIKT A OCHRANA ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ

ARMED CONFLICT AND PROTECTION OF FOREIGN INVESTMENT

Katarína Brocková

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

Abstrakt: Vplyv ozbrojeného konfliktu na trvanie ochrany zahraničných investícií je témou v oblasti medzinárodného práva, ktorá v súvislosti s prebiehajúcim konfliktom na Ukrajine získava už aj v európskom kontexte veľmi praktický význam. Novodobé medzinárodné investičné právo ako oblasť hraničiaca a interagujúca s viacerými tématickými okruhmi medzinárodného práva verejného, najmä s medzinárodným humanitárnym právom, sa neustále dynamicky vyvíja a právny režim pre ochranu zahraničných investícií nie je ani zďaleka ustáleným monolitným celkom. Mnohé otázky vznikajúce v súvislosti s ochranou zahraničných investícií na území štátu zasiahnutým ozbrojeným konfliktom nemajú jednoznačné odpovede a pravdepodobný vývoj v tejto oblasti možno predpokladať len na základe obsahovej analýzy existujúcich prevažne bilaterálnych investičných dohôd, ako aj doposiaľ zverejnených rozhodnutí arbitrážnych tribunálov, pokiaľ sa k podobným otázkam vyjadrujú. Existujú však stále mnohé prípady, v ktorých nemožno jednoznačne určiť pravdepodobnosť úspechu žaloby zo strany zahraničného investora z dôvodu škody spôsobenej na jeho investícii v dôsledku alebo v súvislosti s ozbrojeným konfliktom. Cieľom tohto príspevku je analýza existujúceho právneho režimu pre prípad odškodnenia zahraničných investorov poškodených v dôsledku alebo v súvislosti s ozbrojeným konfliktom na území hostiteľského štátu, ako aj identifikácia problémov, ktoré zostávajú aktuálne na základe súčasnej právnej úpravy nevyriešené.

Kľúčové slová: zahraničné investície, ochrana zahraničných investícií, ozbrojený konflikt, národná bezpečnosť

JEL: K33

Abstract: The impact of an armed conflict on the duration of protection of foreign investments is a topic in the field of international law, which, in connection with the ongoing conflict in Ukraine, is already acquiring a very practical significance in the European context. Modern international investment law as an area bordering and interacting with several thematic areas of public international law, especially with international humanitarian law, is constantly developing dynamically, and the legal regime for the protection of foreign investments is far from a stable monolithic whole. Many issues arising in connection with the protection of foreign investments in the territory of a state affected by an armed conflict do not have clear answers, and probable developments in this area can only be assumed on the basis of the content analysis of the existing predominantly bilateral investment agreements, as well as the decisions of arbitral tribunals published so far, as far as similar issues are addressed. However, there are still many situations in which it is not possible to clearly determine the probability of success of a lawsuit by a foreign investor due to damage caused to his investment as a result of or in connection with an armed conflict. The aim of this contribution is to analyze the existing legal regime for the compensation of foreign investors injured as a result of or in connection with an armed conflict on the territory of the host state, as well as the identification of legal issues that remain currently unresolved.

Keywords: foreign investment, protectio of foreign investment, armed conflict, national security

JEL: K33

Úvod

Ozbrojený konflikt na Ukrajine, ktorý trvá už takmer rok, vystavil Európu výzvam, akým nečelila od konca II. svetovej vojny. Okrem obrovských ľudských strát prináša táto vojna aj škody materiálne, ktoré v neposlednom rade ovplyvňujú aj práva zahraničných investorov. Vzťahy medzi zahraničnými investormi a hostiteľskými štátmi sú upravené prevažne v bilaterálnych investičných dohodách, v ktorých sa signatárske štáty dohodnú na princípoch vzájomnej ochrany zahraničných investícií realizovaných investormi jedného signatárskeho štátu na území druhého signatárskeho štátu. V prípade rozpútania ozbrojeného konfliktu na území hostiteľského štátu preto vzniká otázka, či tieto investičné dohody zostávajú v platnosti a ak áno, v akej miere. V tejto súvislosti je dôležité uviesť, že môže vzniknúť niekoľko paralelných nie úplne totožných právnych situácií podľa toho, o investora z ktorej domovskej krajiny v konkrétnom prípade ide. Pokiaľ ide o aktuálny vojenský konflikt na Ukrajine, možno analýzu rozdeliť na dve základné časti podľa krajiny pôvodu investora. Ako je známe, krátko po vtrhnutí vojsk Ruskej federácie na územie Ukrajiny boli na Ukrajine prijaté opatrenia, ktorých výsledkom bola efektívna konfiškácia majetku Ruskej federácie a Bieloruska a investorov z Ruskej federácie a Bieloruska na území Ukrajiny. Touto otázkou sa budeme zaoberať oddelene, nakoľko koncepčne predstavuje úplne iný problém ako otázky súvisiace s potenciálnym odškodnením investorov z tretích krajín (ktoré nie sú zapojené do tohto ozbrojeného konfliktu na strane agresora) v dôsledku a v súvislosti s ozbrojeným konfliktom na Ukrajine.

1 Vybrané otázky súvisiace s ochranou práv zahraničných investorov v súvislosti s ozbrojeným konfliktom na Ukrajine

Základná právna úprava, ktorá obsahuje záruky pre zahraničných investorov v prípade vzniku škody na ich investícií na území hostiteľského štátu, predstavuje v prípade Ukrajiny jej bilaterálne investičné dohody a Zmluva o Energetickej charte, v prípade, že aj domovský štát investora je signatárom tejto dohody. Táto právna úprava však podlieha podrobnejšej analýze, pokiaľ ide o jej bezvýhradnú aplikáciu vzhľadom na aktuálne prebiehajúci ozbrojený konflikt.

Pre účely tejto analýzy sa budeme venovať vybraným bilaterálnym investičným dohodám, ktoré uzatvorila Ukrajina s Nemeckou spolkovou republikou, Slovenskou republikou a Ruskou federáciou.

Viacerí renomovaní medzinárodní právnici sa začali hlbšie zaoberať otázkou vplyvu ozbrojeného konfliktu na medzinárodné investičné zmluvy. V prvom rade je potrebné vysporiadať sa s otázkou, či medzinárodná investičná zmluva zostáva v platnosti aj po vypuknutí ozbrojeného konfliktu, pričom špeciálne v prípadoch, keď ide o ozbrojený konflikt medzi signatárskymi štátmi takejto bilaterálnej investičnej zmluvy. Na rozdiel od tradičného pohľadu, podľa ktorého má vznik ozbrojeného konfliktu za priamy následok ukončenie platnosti medzinárodných zmlúv, nazerá na túto otázku moderné medzinárodné právo komplexnejšie. Ako základné právne pramene pri skúmaní tejto otázky je potrebné brať do úvahy Viedenský dohovor o medzinárodnom zmluvnom práve,¹ Návrhy Článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie² vypracované Komisiou OSN pre medzinárodné právo (ILC), ako aj jej Návrhy článkov o vplyve ozbrojených konfliktov na medzinárodné zmluvy.³

¹ Vienna Convention on the Law of Treaties (1969), dostupné na https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf

² ILC (2001): Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

³ ILC (2011): Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries, dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf

Niektoré – avšak zd'aleka nie všetky – medzinárodné investičné zmluvy obsahujú viaceré ustanovenia, ktoré sa týkajú núdzových situácií vrátane ozbrojených konfliktov. Medzi takéto ustanovenia patria tzv. kompenzačné doložky, rozšírené vojnové doložky a bezpečnostné doložky. Naopak bežnou doložkou v medzinárodných investičných zmluvách, ktorá sa vzťahuje na ochranu investícií pred násilnými činmi, je ustanovenie o poskytnutí plnej ochrany a bezpečnosti.⁴ Na situácie spojené s násilím sa okrem toho vzťahujú aj princípy všeobecného medzinárodného práva týkajúce sa núdzového stavu a *force majeure*.

Pre posúdenie praktickej aplikácie vyššie uvedených pravidiel na konkrétne vzniknuté situácie je potrebné posudzovať obsah každej aplikovateľnej bilaterálnej investičnej dohody samostatne, nakoľko tieto nie sú totožné, hoci sa v mnohých ustanoveniach podobajú. Z toho vyplýva aj evidentný predpoklad, že miera ochrany zahraničných investorov sa bude líšiť podľa toho, o akú konkrétnu investičnú dohodu sa môže v danom prípade investor opierať a či je daná ochrana pre prípad potreby dostatočná.

Prvou otázkou, ktorá v danom prípade vzniká, je otázka pretrvávajúcej platnosti investičnej zmluvy v prípade vypuknutia ozbrojeného konfliktu. Ako sme načrtli vyššie, pre tento prípad je podľa návrhu Komisie OSN pre medzinárodné právo v článkoch o vplyve ozbrojených konfliktov na zmluvy, potrebné vychádzať z prezumpcie kontinuity.⁵ Tento predpoklad podporuje aj ustanovenie čl. 4 návrhu článkov o vplyve ozbrojených konfliktov na medzinárodné zmluvy, podľa ktorého pokiaľ zmluva samotná obsahuje ustanovenia o jej uplatňovaní počas ozbrojeného konfliktu, je potrebné tieto ustanovenia aplikovať.⁶ Okrem toho príloha k článku 7 obsahuje výpočet zmlúv, ktorých predmet úpravy implikuje, že zostanú sčasti alebo vcelku v platnosti aj počas ozbrojeného konfliktu. Medzi týmito zmluvami sa nachádzajú aj zmluvy o priateľstve, obchode a námornej plavbe a zmluvy týkajúce sa súkromných práv.⁷ Podľa zverejneného oficiálneho komentára k tomuto článku medzi tieto zmluvy patria aj bilaterálne investičné zmluvy.⁸ Hoci návrhy článkov o vplyve ozbrojených konfliktov na medzinárodné zmluvy nie sú zatiaľ kodifikovanou právnou úpravou, má sa vo všeobecnosti za to, že kodifikačné návrhy Komisie OSN pre medzinárodné právo odrážajú aktuálny stav medzinárodného obyčajového práva. Názor medzinárodných právnikov na túto otázku však tiež nie je jednoznačný, nakoľko niektorí odborníci poukazujú na nedostatočnú doterajšiu prax štátov na to, aby boli dané pravidlá považované automaticky za medzinárodnú obyczaj.⁹

Ak teda vychádzame z toho, že počas ozbrojeného konfliktu zostávajú bilaterálne investičné zmluvy v platnosti, je potrebné preskúmať, aký rozsah ochrany pre investorov v čase ozbrojeného konfliktu poskytujú. Vyššie spomenutá kompenzačná doložka je napríklad obsiahnutá v článku 4 bilaterálnej investičnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou v takomto znení:

„1. Ak investície investorov niektorej zmluvnej strany utrpia škody v dôsledku vojny, ozbrojeného konfliktu, výnimočného stavu, povstania, vzbury, nepokojov alebo iných podobných udalostí na území druhej zmluvnej strany, poskytne im táto druhá strana, ak ide o reštitúciu, odškodnenie, náhradu alebo inú formu vyrovnania, zaobchádzanie nie menej priaznivé než

⁴ Pozri napr. čl. 2 ods. 3 Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou o podpore a vzájomnej ochrane investícií, Oznámenie MZV SR č. 271/2009 Z.z., dostupné na <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2009/271/20090702>

⁵ Ibid ad 3, čl. 3.

⁶ Ibid ad 3, čl. 4.

⁷ Ibid. ad 3, príloha k článku 7.

⁸ Ibid. ad 3, komentár k prílohe k článku 7.

⁹ ACKERMANN, T, (2022): Investment treaties during armed conflict: Special protection for foreign investors?, Law&Government, 23 September 2022, dostupné na: <https://www.cambridgeblog.org/2022/09/investment-treaties-during-armed-conflict-special-protection-for-foreign-investors/>

aké poskytuje svojim vlastným investorom alebo investorom akéhokoľvek tretieho štátu. Výsledná platba bude bez meškania voľne prevoditeľná vo voľne zameniteľnej mene.

2. Bez ohľadu na odsek 1 tohto článku investorom jednej zmluvnej strany, ktorí utrpia na území druhej zmluvnej strany škodu v niektorom z prípadov uvedených v tomto odseku v dôsledku:
 - a) zabavenia ich majetku ozbrojenými silami alebo úradmi,
 - b) zničenia ich majetku ozbrojenými silami alebo úradmi, ktoré nebolo spôsobené v rámci boja, ani si to nevyžadovala situácia, bude poskytnuté odškodnenie alebo spravodlivá a primeraná náhrada škody, ktorá vznikla v období zabavenia alebo ako výsledok zničenia majetku. Výsledné platby budú bez meškania voľne prevoditeľné vo voľne zameniteľnej mene.“

Vyššie uvedené ustanovenie v prvom odseku obsahuje záväzok na odškodnenie zahraničného investora v prípade poškodenia jeho majetku v súvislosti s ozbrojeným konfliktom pri uplatnení princípu národného režimu a režimu najvyšších výhod. Na odškodnenie hostiteľský štát nezaväzuje, zaväzuje ho len uplatniť nediskriminačný prístup v prípade, že sa pre takéto odškodnenie sám rozhodne. V druhom odseku už obsahuje absolútny záväzok hostiteľského štátu poskytnúť investorovi kompenzáciu v prípade vzniku škody v prípade, že dôjde ku škode v dôsledku zabavenia alebo zničenia majetku ozbrojenými silami alebo úradmi. Ide o takzvanú rozšírenú vojnovú doložku, spočívajúcu v absolútnom záväzku hostiteľského štátu odškodniť investora v zmysle odseku 2 článku 4 vyššie uvedenej bilaterálnej investičnej dohody. Takéto ustanovenie však v investičných dohodách nie je pravidlom.

V bilaterálnej investičnej dohode medzi Nemeckom a Ukrajinou¹⁰ sa kompenzačná doložka nachádza v článku 4, poskytuje však investorom v prípade škody vzniknutej v dôsledku ozbrojeného konfliktu pri prípadnej kompenzácii – ak sa hostiteľský štát rozhodne poskytnúť kompenzáciu za škody spôsobené ozbrojeným konfliktom – len nárok na národné zaobchádzanie a zaobchádzanie podľa doložky najvyšších výhod. V bilaterálnej investičnej dohode medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou v kompenzačnej doložke obsiahnutej v článku 6 sa zmluvné strany zaviazali ešte v relatívne obmedzenejšom rozsahu zabezpečiť len zaobchádzanie v súlade s doložkou najvyšších výhod v prípade, ak sa hostiteľský štát sám rozhodne poskytnúť kompenzáciu za škody spôsobené ozbrojeným konfliktom – to znamená, že tento záväzok je ešte užší než záväzok obsiahnutý vo vyššie uvedenej investičnej zmluve medzi Nemeckom a Ukrajinou, kde je okrem režimu najvyšších výhod pri kompenzácii garantované aj národné zaobchádzanie.¹¹

Pokiaľ ide o uplatnenie štandardu plnej bezpečnosti a ochrany, tento je síce súčasťou väčšiny medzinárodných investičných zmlúv, v zmysle existujúcej judikatúry však zaväzuje hostiteľský štát, aby konal s náležitou starostlivosťou a zabránil, pokiaľ je to možné, škode na majetku zahraničného investora.¹² V podmienkach prebiehajúceho ozbrojeného konfliktu sú však možnosti hostiteľského štátu zabezpečiť plnú bezpečnosť a ochranu majetku zahraničných investorov objektívne zúžené, avšak nie úplne obmedzené.

Niektoré investičné zmluvy obsahujú aj tzv. bezpečnostné doložky, ktoré umožňujú hostiteľským štátom v záujme ochrany národných bezpečnostných záujmov prijať ďalekosiahle

¹⁰ Bilaterálna investičná dohoda medzi SRN a Ukrajinou, dostupné na: <https://edit.wti.org/app.php/document/show/47094a6c-cc68-48ee-8ed8-3dfbafac1f45>

¹¹ Bilateral investment treaty between the Russian Federation and Ukraine (1998), dostupné na <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2233/download>

¹² *AAPL v Sri Lanka, AMT v Zaire, Ampal-American v Egypt.*

ochranné opatrenia, ktoré by inak boli považované za porušenie záväzkov hostiteľského štátu.¹³ V dôsledku analýzy celého radu doterajších arbitrážnych rozsudkov zaoberajúcich sa aplikáciou bezpečnostných doložiek možno konštatovať, že národné bezpečnostné doložky majú potenciál anulovať celú škálu garancií pre investorov vrátane štandardu plnej bezpečnosti a ochrany ako aj nároku na ochranu pred nezákonným vyvlastnením.¹⁴

Pokiaľ ide o uplatnenie princípov medzinárodného obyčajového práva, v čase ozbrojeného konfliktu prichádza do úvahy v zmysle Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie odvolanie sa na stav núdze a vyššiu moc ako faktory vylučujúce zodpovednosť štátu za porušenie svojich medzinárodnoprávných záväzkov. V prípade porušenia záväzkov z medzinárodnej investičnej dohody by však hostiteľský štát musel preukázať nevyhnutnosť takéhoto konania na odvrátenie vážneho a bezprostredného nebezpečenstva. To je vzhľadom na charakter záväzkov hostiteľského štátu voči investorovi v zmysle investičnej dohody skôr menej pravdepodobné.¹⁵

Ak samostatne posúdime hypotetický prípad potenciálnej ochrany práv ruských investorov na území Ukrajiny, ktorých majetok bol ihneď po rozpútaní vojny do veľkej miery zablokovaný,¹⁶ v prvom rade treba vziať do úvahy bilaterálnu investičnú dohodu uzatvorenú medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou v roku 1998.¹⁷ Hneď na úvod treba ozrejmiť skutočnosť, že hoci Ruská federácia je v tomto ozbrojenom konflikte jednoznačným agresorom porušujúcim medzinárodné právo, ako bolo uvedené vyššie, neznamená to automaticky stratu platnosti všetkých zmlúv uzatvorených medzi týmito dvomi štátmi. Bilaterálna investičná dohoda navyše poskytuje práva na ochranu ich investícií priamo investorom, teda súkromným osobám, ktoré nemožno paušálne automaticky považovať za osoby spojené s režimom porušujúcim medzinárodné právo. Z pohľadu medzinárodného sankčného práva a z hľadiska uplatnenia práva na protiopatrenia možno však do značnej miery argumentovať skutočnosťou, že fyzické a právnické osoby pochádzajúce zo štátu, ktorý vykonáva nelegálnu vojenskú agresiu voči hostiteľskému štátu, môžu byť v určitých prípadoch legitímnym cieľom takýchto protiopatrení.¹⁸ Tieto však musia byť primerané a mať charakter donucovacích a teda zvrátiteľných opatrení. Princíp protiopatrení teda spočíva v tom, že majú primäť štát porušujúci medzinárodné právo, aby od takéhoto konania upustil a aby splnil svoje záväzky vyplatiť reparácie. Pokiaľ by tieto opatrenia mali trvalý a nie dočasný charakter, stratili by motivačný účinok, nakoľko by neexistovala možnosť na ich odstránenie v prípade splnenia povinností zo strany štátu porušujúceho medzinárodné právo. Ak by teda išlo napríklad o dočasné prevzatie kontroly nad podnikom, pozastavenie licencie alebo inú formu dočasného odňatia kontroly nad investíciou, a teda majetok zmrazený ruským investorom na Ukrajine by neprešiel nenávratne do cudzieho vlastníctva, predstavovalo by takéto konanie len výnimočne porušenie investičnej zmluvy.¹⁹ S ohľadom na existujúcu situáciu a legitimitu uplatnenia protiopatrení zo strany

¹³ PÉREZ-AZNAR, F. (2017): Investment Protection in Exceptional Situations (2017) 32 ICSID Rev 696, 697.

¹⁴ CMS v Argentina, *ICSID Case No ARB/01/8, Award (12 May 2005) paras 322–58*; CMS v Argentina, *ICSID Case No ARB/01/8, Decision on Annulment (25 September 2007) paras 128–36*;

¹⁵ SCHREUER, Ch. (2022): Investment Protection in Times of Armed Conflict. In *The Journal of World Investment & Trade*, 23(5-6), 701-715. Dostupné na: <https://doi.org/10.1163/22119000-12340266>

¹⁶ REUTERS (2022): Russian assets seized in Ukraine may be used for reconstruction, dostupné na: <https://www.reuters.com/world/europe/russian-assets-seized-ukraine-may-be-used-reconstruction-minister-2022-10-28/>

¹⁷ Russian Federation – Ukraine BIT (1998), dostupné na: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/2859/russian-federation---ukraine-bit-1998->

¹⁸ BOWETT, D. W. (1972): Economic Coercion and Reprisal by States, s. 1-12, 13 *Virginia Journal of International Law*, dostupné na <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/vajint13&div=4&id=&page=>

¹⁹ ACKERMANN, T. (2022): *The Effects of Armed Conflicts on Investment Treaties*, s. 263, Cambridge University Press.

Ukrajiny, by nebolo teda možné takéto konanie považovať za porušenie bilaterálnej investičnej zmluvy. Názory odborníkov sa však úplne nezhodujú a otvorenou zostáva otázka, či by investori po pominutí dôvodov na uplatnenie protiopatrení mali mať právo na kompenzáciu za vzniknuté škody za predpokladu, že ciele sankcie neboli namierené voči osobám, ktorých konanie priamo súviselo s protiprávnym konaním ich domovského štátu.²⁰ Zmrazenie majetku je preto do značnej miery obhájiteľné na rozdiel od definitívneho odňatia takéhoto majetku a jeho použitia napríklad na obnovu vojnou zničenej Ukrajiny, ako čoraz častejšie spomínajú predstavitelia ukrajinskej vlády²¹ ako aj predstavitelia niektorých iných európskych štátov a USA. Hoci by to bolo na prvý pohľad spravodlivé, ochrana súkromného majetku a princípy právneho štátu sú základným atribútom západných demokracií a preto nemožno od týchto zásad upúšťať ani v takýchto vypätých situáciách. Odňatie súkromného majetku formou priameho alebo nepriameho vyvlastnenia je bez adekvátnej kompenzácie zakázané takmer vo všetkých investičných dohodách, vrátane spomínanej rusko-ukrajinskej bilaterálnej investičnej dohody, i keď vo svojom celku táto zmluva neobsahuje plný diapazón štandardov ochrany zahraničných investícií tak, ako to býva pravidlom v ostatných investičných dohodách uzatváraných napríklad krajinami EÚ. Pokiaľ ide o prípadné ruské investície do energetického sektora na Ukrajine, tu treba podotknúť, že Ukrajina je signatárom Zmluvy o Energetickej charte, no Ruská federácia napriek podpisu túto zmluvu neratifikovala, a preto sa ruskí investori v tomto prípade na ochranu svojich investícií v energetike v zmysle tejto zmluvy spoliehať nemôžu. Do úvahy pripadá ešte scenár, v ktorom by hypoteticky ukrajinské úrady mohli siahnuť na majetok ruských investorov na území Ukrajiny a to v prípade, že by tento majetok bol získaný trestnou činnosťou alebo bol prostriedkom na páchanie trestnej činnosti. Vzhľadom na to, že Ruská federácia je agresorom páchajúcim na území Ukrajiny rozsiahle škody, rozširuje sa aj spektrum potenciálneho konania ruských entít a občanov na území Ukrajiny, ktoré môže vykazovať prvky trestnej činnosti. Nie je preto vylúčená ani možnosť, že časť majetku ruských investorov na území Ukrajiny môže byť na Ukrajine využívaná na kriminálne účely. V čase vojny a plného nasadenia sankčného mechanizmu voči agresorovi je škála činností, ktoré sú považované za trestné omnoho širšia ako v mierových časoch. Koniec koncov aj v Európskej únii, Spojených štátoch amerických či Kanade prebieha diskusia o novej konfiškácii – nielen zmrazení – súkromného majetku ruských oligarchov nachádzajúcich sa na sankčných zoznamoch práve na základe porušenia noriem trestného práva.²²

Záver

Rozsah, v akom práva investorov na ochranu svojej investície v hostiteľskom štáte, v ktorom sa odohráva ozbrojený konflikt, zostávajú zachované, v súčasnosti do značnej miery závisí od príslušnej bilaterálnej investičnej dohody, ktorú má domovský štát investora uzatvorenú s hostiteľským štátom. Hoci podľa väčšiny medzinárodných právnikov medzinárodné investičné zmluvy aj v čase ozbrojeného konfliktu zostávajú v platnosti, rozsah ochrany, ktoré investorom v takejto situácii poskytujú, je skôr obmedzený. Hoci jednotlivé investičné dohody obsahujú aj rozšírené vojnové doložky, ide skôr o výnimku a pre účel zabezpečenia právnej istoty pre investorov a ďalšiu podporu investícií aj do menej stabilných regiónov, by bolo vhodné na multilaterálnej úrovni pristúpiť k zjednoteniu pravidiel pre ochranu práv investorov v prípade vypuknutia ozbrojeného konfliktu. Táto multilaterálna právna úprava by však mala zohľadňovať tento problém v celej jeho komplexnosti aj vzhľadom

²⁰ PETERS, A. (2016): *Beyond Human Rights: The Legal Status of the Individual in International Law*. Cambridge University Press. ISBN online 9781316687123

²¹ *Ibid.* ad 1.

²² Brookings: *Proposals to Seize Russian Assets to Rebuild Ukraine*, Report, Session 22 of the Congressional Study Group, 22 December 2022, dostupné na: <https://www.brookings.edu/research/proposals-to-seize-russian-assets-to-rebuild-ukraine/>

na konsolidáciu medzinárodného investičného práva, *jus ad bellum* ako aj *jus in bello* a medzinárodného sankčného práva, ktoré vzhľadom na svoj dynamický vývoj zohráva dôležitú úlohu aj v prípade potenciálnych škôd spôsobených investorom, ktorí sa môžu stať terčom takýchto sankcií.

Použitá literatúra:

1. ACKERMANN, T. (2022): Investment treaties during armed conflict: Special protection for foreign investors? *Law&Government*, 23 September 2022, dostupné na: <https://www.cambridgeblog.org/2022/09/investment-treaties-during-armed-conflict-special-protection-for-foreign-investors/>
2. ACKERMANN, T. (2022): *The Effects of Armed Conflicts on Investment Treaties*. 263 s. Cambridge University Press. ISBN 978-1-009-20783-6.
3. BOWETT, D. W. (1972): Economic Coercion and Reprisal by States, s. 1-12, 13 *Virginia Journal of International Law*, dostupné na <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/vajint13&div=4&id=&page=>
4. Brookings: Proposals to Seize Russian Assets to Rebuild Ukraine, Report. Session 22 of the Congressional Study Group. 22 December 2022, dostupné na: <https://www.brookings.edu/research/proposals-to-seize-russian-assets-to-rebuild-ukraine/>
5. ILC (2001): Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
6. ILC (2011): Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries, dostupné na: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf
7. PÉREZ-AZNAR, F. (2017): Investment Protection in Exceptional Situations. *ICSID Rev*, (2017), 32, 696, 697.
8. PETERS, A. (2016): *Beyond Human Rights: The Legal Status of the Individual in International Law*. Cambridge University Press. ISBN online 9781316687123.
9. SCHREUER, Ch. (2022): Investment Protection in Times of Armed Conflict. *The Journal of World Investment & Trade*, 23(5-6), 701-715. Dostupné na: <https://doi.org/10.1163/22119000-12340266>
10. Vienna Convention on the Law of Treaties (1969). Dostupné na https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
11. Zmluva medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou o podpore a vzájomnej ochrane investícií. Oznámenie MZV SR č. 271/2009 Z. z., dostupné na <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2009/271/20090702>
12. Zmluva o ochrane investícií medzi SRN a Ukrajinou, dostupné na: <https://edit.wti.org/app.php/document/show/47094a6c-cc68-48ee-8ed8-3dfbafac1f45>
13. Russian Federation – Ukraine BIT (1998), dostupné na: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bit/2859/russian-federation---ukraine-bit-1998->
14. *AAPL v Sri Lanka, AMT v Zaire, Ampal-American v Egypt*.
15. CMS v Argentina. *ICSID Case No ARB/01/8, Award (12 May 2005) paras 322-358; CMS v Argentina, ICSID Case No ARB/01/8, Decision on Annulment (25 September 2007) paras 128-136.*

Kontakt:

Dr. habil. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

HISTORICAL TRACE OF TOTALITARIAN REGIMES IN THE CONTEMPORARY SOFT POWER CREATION (ANALYSIS OF INFORMATION SOURCES)¹

Josef Botlík ^a – Milena Botlíková ^b – Milena Janáková ^c

^a School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Univerzitní náměstí 1934/3,
733 40 Karviná, Czechia, e-mail: botlik@opf.slu.cz

^b Faculty of Philosophy and Science in Opava, Silesian University in Opava, Masarykova třída 343/37
746 01 Opava, Czechia, e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

^c School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Univerzitní náměstí 1934/3,
733 40 Karviná, Czechia, e-mail: mija@opf.slu.cz

Abstract: The current era is characterized by a high degree of polarization of society and an increase in intolerance supported by targeted information management and marketing, especially in the context of identifying truth and disinformation. The purpose of the paper was to identify and compare research on soft and hard power in the context of marketing manipulation and totalitarianism. For the contribution, heuristics and comparison of sources from the ProQuest database and analysis of the dynamics of the spread of information using the SLOPE method, regression and correlation analysis were used. Research conclusions confirm the strong polarization of society, the increase in targeted provocations and forgeries, which is more characteristic of forms of hard power. The added value of the research is the heuristics performed in the Scholarly Journals databases.

Keywords: information management, heuristic analysis, soft power, totalism, ProQuest

JEL: C65, F52, N90

Introduction

The political promotion of opinions, influencing people and societies by ruling elites and world powers, is currently the next stage of the Cold War, characterized by disinformation, purposeful distortion of facts, and misinterpretation of facts. This trend is strongly conditioned by social and information marketing and the substantial intensification of the process of creating global bipolarity, which is exacerbated by the Russian-Ukrainian conflict and the struggle for energy resources, "*Power is conveyed through resources, whether tangible or intangible. People notice resources*".² The integration of economic processes, the globalization of the interests of world authorities and transnational interests is conditioned by the globalization of information processes, which very significantly affect the boundaries between the forms of soft and hard power. It can be stated that these processes are currently developing into disinformation, which is a typical element of the globalization concept of information dissemination. Nye² states that "*Humans live in a web of inherited social forces, some of which are visible and others of which are indirect that we call 'structural.'*" The sharp increase in the dissemination of information through transnational social network platforms and the implementation of artificial intelligence in these processes removes the basic classification factor of soft power, as a tool of cultural and social influence on the population. In this way, the tools of soft power are gradually outgrowing to the tools of hard power. If we wanted to specify

¹ The article was created within the project HR Award CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014696 at, School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava

² NYE, J. S. (2021): Soft power: the evolution of a concept.

soft and hard instruments of power, or soft and hard power, it is clear that "*No one definition is accepted by all who use the word, and people's choice of definition reflects their interests and values*"². According to this author, soft power means the ability to influence others through attraction and persuasion, not coercion and payment, together with hard power, its meaning multiplies. It is a feature that is not new historically, Power is not only in whose army wins, but also in the fact whose idea and ability to influence the thinking of the public and the individual wins. In this context, we can mention soft power in the area of post-war Europe, when the eastern zone of influence (USSR) after the initial euphoria passed into forms of hard power (uprising in Hungary in 1956, entry of troops into Czechoslovakia in 1968). The opposite can be soft power leading to Marxist or pro-Soviet regimes and their suppression or destabilization by hard power in Cuba (hard power can be understood as the blockade of Cuba), in Chile (Salvador Allende, 1973 military coup supported by the CIA) or Iran (Iranian shah Muhammad Reza Pahlavi through the "white revolution" he gained the popularity of the population but did not gain the support of public opinion. Matterucci³ in his concept of soft power states that if power means the ability to obtain (or directly influence) the results one wants from others (especially by coercion or incentives), then soft power is "the ability to shape the preferences of others". If "others" want the same thing, because we share the same worldview, opinions, and culture, we can use their power to achieve "our" goal. Currently, especially in the context of the search for the causes of the Russian-Ukrainian conflict, the manipulation of public opinion, which is an essential factor of soft power, is increasingly coming to the fore. In order to understand the possible contradiction in the concept of the meaningful content of information that is disseminated globally mainly through social media and social networks, it is necessary to realize that anonymity plays a significant role here, depersonalization of confrontation and especially the subjective interpretation of value criteria and the inability to define values (moral, social, emotional, etc.) of humanity, individuals and different cultures. In this sense, the moral understanding of the truth, the value criteria of society and the point of view (and understanding) of the truth come into conflict. From this point of view, information and truth will always be interpreted differently from the point of view of opinion (political, religious, ideological, etc.) levels. Therefore, it will be understood as truth from one point of view, and from another point of view it will be understood as disinformation. The actual degree of truthful interpretation will therefore always be purposefully distorted and purposefully manipulated by one side of opinion. Thus, targeted disinformation becomes a standard means and tool of power. In this sense, the disinformation war (hybrid war) of Russia and China is mostly mentioned and there is talk of the introduction of false information by authoritarian states into the political processes of democratic countries, the term "sharp power" is mentioned as a tool for disinformation penetration into the information environment of a foreign country.⁴ Differentiating between "sharp power" and "soft power" can be difficult, although each works differently. According to Nye², the deceptive use of information for hostile purposes, i.e., "sharp power", is a type of "hard power". It remains debatable whether information management and marketing are a tool of soft or hard (sharp) power. An integral part of marketing-based soft and hard power is not only pushing misinformation, but also linguistically colored content in a targeted manner. In this case, it is not disinformation, but manipulation of the perception of the meaning and content of information in the sense of pushing feelings and emotionally colored information or a narrative (the enemy hit only 10 targets, our side hit dozens of targets; the enemy fired frantically and chaotically, our side hit with targeted missiles ... etc.). Manipulation of emotions is an important feature of social media politics, especially the manipulation of feelings

³ MATTERUCCI, A. (2005): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*

⁴ WALKER, C. – LUDWIG, J. (2017): *The meaning of sharp power: how authoritarian states project influence.* Foreign Affairs,

in the form of purposefully emotionally distorted information, by subverting feelings, changing the ability to recognize and understand emotions experienced by individuals and groups in the form of hiding or amplifying emotional stimuli. In the context of global influences, he published the results of four studies by Santos et al.,⁵ where, based on research on empathy in intra-party communication and communication between parties (which can be compared to communication within/outside the group in a social network environment), he identifies, among other things, specific tendencies in manipulation (for example, the effort to dialogue is labeled as weakness and concession, or the bearer of the effort to dialogue is labeled as an agent of a group with a different opinion, or as a collaborator). Therefore, many authors openly point to the need to identify disinformation links and targeted fictitious tools (fake profiles, false information, targeted forwarding and mass forwarding of information, etc.). In general, it can be stated that the purposeful manipulation of ideas, political perception, and the electoral process has a very long history, especially in terms of understanding western values and labeling them as "democratic". Both the USA and the USSR used these methods already during the Cold War. Authoritarian regimes have long tried to limit the appeal of the western form of democracy through social distortions and "fake news".⁶ From the point of view of differently understood democratic values (not for western forms of democracy), these distortions and untruths are viewed in the opposite light. Therefore, it is necessary to get rid of the political and ideological concept when applying soft power and promote opinions in the form of dialogue and compromise. In this context, the aim and purpose of the presented research was defined. The purpose of the paper was to identify and compare research related to soft, sharp, and hard power, especially in the context of manipulation of the opinions of individuals and groups in the historical context and the influence of totalitarian instruments. We confront these conclusions with the frequency of occurrence of key words in the media and scientific publications in connection with totalitarian regimes.

1 Literature review

Many authors point to the fact that issues of soft and hard forms of power are currently key in international affairs. A characteristic of soft power is that it is not coercive; it includes culture, political values, and foreign policy. Publications on soft power mostly refer to the potential of the tool or mention the failure or risks of the concept. For example, Prusa⁷ conducted a study on the possibilities of soft power in Brazil. Sancar⁸ pointed to Turkey's soft power potential in the Middle East, Caucasus, and Central Asia. The importance of soft power for alleviating the fear of the so-called "Chinese threat" was analyzed by Tony Tai-Ting Liu and Tsai,⁹ who mention the dual strategy of "harmonious worldview" and "good neighbor policy". However, these strategies were later dismissed as "sharp power". Other authors focus on characteristic forms of soft power development, especially on education or culture. E.g., Miranda and Bischoff¹⁰ analyzed the experiment of international education as a

⁵ SANTOS, L. A. et al. (2022): Belief in the Utility of Cross-Partisan Empathy Reduces Partisan Animosity and Facilitates Political Persuasion.

⁶ VSa (2018): Kdy se "měkká moc" stává "ostrou mocí"?

⁷ PRUSA, A. C. (2011): The "Soft power" power? Brazil's soft power strategy in world politics during the Lula presidency.

⁸ SANCAK, K. (2016): Soft power as a effect instruments in foreign policy: Turkey's soft power analysis and the assessment of its soft power capacity on Azerbaijan.

⁹ TONY TAI-TING LIU, – TSAI, T. (2014): Swords into ploughshares? China's soft power strategy in southeast Asia and its challenges.

¹⁰ MIRRANDA, J. A. – BISCHOFF, V. (2018): International education as soft power: the external policy test by Dilma Rousseff.

tool of soft power in foreign policy. Carbó-Catalan and Sanz¹¹ identify soft power perspectives through the concepts of cultural relations, intellectual collaboration, and cultural diplomacy and offer an interdisciplinary theoretical framework to approach cultural institutions and organizations that have previously been examined as isolated objects. Although some researches¹² have confirmed that there is a clear causal relationship that military hard power supports soft power but have not shown the opposite, Gallarotti¹³ points out that hard and soft power can act as connected vessels and, using the example of Russia in Ukraine of the conflict, shows that the use of hard power by Russia acted as a catalyst for soft power, for example from the point of view of NATO's penetration to the east (acceleration of the entry of Sweden and Finland, etc.). There are also publications that question the concept and significance of soft power. For example, Cordoba¹⁴ examined how the People's Republic of China developed its influence and prestige abroad in the past through its embassy in Berne, attributing this influence to soft power, but the authors questioned this influence and saw the increase in prestige rather in the implementation of clientelism and nepotism to diplomatic economic and financial ties. There are also studies that draw attention to the inconsistency or even the impossibility of an objective evaluation of soft power. For example, Dinçer¹⁵ investigated and tested how one country's soft power can be assessed in another country and concluded that it is problematic to explain the causality mechanism between attractiveness and foreign policy through surveys. Although most scientific publications question the instruments of soft power in communist or post-communist countries, and when analyzing the instruments of soft and hard power, there are also opinions that it is necessary to perceive these instruments in the context of the international system structure, where the United States, as a great power, must prevent other states from gaining power,¹⁶ there are also studies that attempt to objectively compare soft power in the context of the diplomacy of the Russian Federation and the USA. Parubochaya and Kenneth¹⁷ used comparative analysis to compare public diplomacy implementation practices and soft power demonstration. They also tried to identify the mechanisms of influence of public diplomacy on international processes in the creation of soft strategies. The study found that public diplomacy is one of the most important tools of "soft power" and identified the characteristics of the differences between the Russian and American interpretations of the terms "public diplomacy". From the above research, it is evident that soft power is one of the most influential concepts in the discipline of international relations, yet it is highly criticized for its ambiguity and analytical weakness, and therefore, it is necessary to continue clarifying and mapping the theory within the widening programs of political power research through thoughtful literature reviews.¹⁸

2 Methods and data

The ProQuest database was selected for data mining, which is currently the largest aggregated full-text database on the market. The ProQuest database is intended, among other

¹¹ CARBÓ-CATALAN, E. – ROIG, S. D. (Eds.) (2022): Culture as soft power: Bridging cultural relations, intellectual cooperation, and cultural diplomacy.

¹² CHEN, R. (2022): Does the growth of military hard power back up the growth of monetary soft power via data-driven probabilistic optimal relations?

¹³ GALLAROTTI, G. M. (2022): Esteem and influence: soft power in international politics.

¹⁴ CORDOBA, C. (2022): China-Swiss Relations During the Cold War, 1949-1989: Between Soft Power and Propaganda.

¹⁵ DINÇER, M. (2022): Can Soft Power Be Measured through Surveys? Turkey's Soft Power in Kosovo as a Case Study.

¹⁶ GALINDO PEÑA, A. (2018): Soft Power or Hard Power? Theoretical Reflections on Brazilian Foreign Policy.

¹⁷ PARUBOCHAYA, E. F. – KENNETH, J. K. (2022): "Soft power" tools in the USA and the Russian federation.

¹⁸ VLADIMIROVA, A. V. (2022): In search of soft power: mapping the expert community with a bibliometric network analysis.

things, as an offsite digital archive for the United States Congress. ProQuest is a multidisciplinary database providing full-text access to dissertations, primary sources, e-books, scholarly journals, historical and contemporary newspapers and periodicals, data sources, and other content of interest to researchers. Keywords were clustered by content; 10 basic clusters were defined. The first cluster contained a set of keywords related to totality (totality, totalitarian regime, authoritarianism and authoritarian regime), the second cluster contained keywords related to post-totalitarian regimes (socialism, communism, post-communist). The third cluster included political/regions/power groupings (USSR, Russia, China, USA, NATO, EU, Western Europe, Eastern Europe), the fourth cluster specified the forms of power (power, soft power, sharp power, hard power). The fifth cluster determined freedom/unfreedom, the sixth the form of government (democracy, dictatorship, terrorism). The seventh cluster served to specify the instruments of soft power (education, culture, national security, diplomacy). The eighth cluster identifies the relationship to the content of the information (true, false, hate, fake news, lie). The ninth cluster serves for time comparison (present, past, future, history), and the tenth cluster completes the identification with the term "marketing". Clusters were chosen empirically during the identification of the frequency of keywords. To finalize the obtained data, MS Excel tools were used, in particular, statistical function, contingency tables, and contingency charts were used. On the basis of publication data in scientific journals, a percentage of scientific interest was identified. Data were normalized to the interval $<0.1>$, whereby the maximum detected value for each combination was transformed to the value "1", the value "0" was given as a real zero value. For individual combinations of keywords, the increase and dynamics of the frequency of individual occurrences of keywords were identified using the SLOPE function (1). This function returns the direction of the regression line through the specified points in the y_array and x_array regions. The slope is the vertical distance divided by the horizontal distance between two points on the line and expresses the rate of change along the regression line.

$$\text{SLOPE}(\text{known_y's}, \text{known_x's}) \quad (1)$$

where "known_x's" is the sequence of years between which the increase/decrease of values is observed, "known_y's" are the observed values of frequency of occurrence for individual combinations of keywords. The SLOPE function calculates the slope of the regression curve based on formula (2). A linear function (straight line) was used as a regression curve. The values of the last three years were used as data points to determine the current trend; the data intervals for determining the frequency are from September 25 of the previous year to September 24 of the current year; the data are based on the update given by the maximum possible times deadline available for data collection.

$$b = \frac{\sum(x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sum(x - \bar{x})^2} \quad (2)$$

On the basis of the slope, the dynamics of the increase in the value of the frequency of occurrence of the relevant combination in the last three years is determined. Using the direction and the intersection with the Y-axis (INTERCEPT function (3)), the relative distance of the maximum value on the x-axis can then be calculated by the direction shape of the line (4), which identifies the general dynamics over the entire period in which the given combination of key terms can be observed, it indicates how long the relevant combination of key terms would take to reach the value of the grand total at the current growth rate.

$$a = \text{INTERCEPT}(\text{known_y's}, \text{known_x's}) = \bar{y} - \frac{\sum(x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sum(x - \bar{x})^2} \bar{x} = \bar{y} - \text{SLOPE}() \bar{x} \quad (3)$$

$$x = = \frac{y-INTERCEPT()}{SLOPE()} \quad (4)$$

3 Results and Discussions

The frequency of occurrence is not always authoritative, for example the combination of the keywords "totality", "soft" and "power" was identified in 1133 cases in total, during the 3 last three years 449 times, during two years 321 times and in the last year 160 times. But if the search was refined by the requirement "soft power" in a fixed connection, then the occurrences were only 52, 17, 8 and 5. In the case of this combination extended by "hate" the frequencies were 3, 2, 0, 0, while both publications in for the last 3 years, they had the term "soft power" only in the list of cited literature. The combination of the keywords "totality", "soft power" and "post-communism" identified 103 results in total (282 results for the keyword "post-communist"), but only one is published in scientific journals (the same publication was identified after the keyword was replaced "post-communism" for "terrorism", or when confusing "soft power" with "hard power"). Based on this combination of keywords, the activity of the Kremlin in relation to the Orthodox Church was identified (Soroka, 2022). The author came to the conclusion that when it comes to church-state interactions in the field of international relations, there are issues on which the ROC and Kremlin converge, issues where the Church affects the state's agenda, and issues where the state impacts ecclesial narratives. Most relevantly, the ROC has been incorporated into the Kremlin's foreign policy calculus along three critical dimensions: justifying and implementing Russia's com patriots policy, which Moscow insists gives it the authority to intervene in the internal affairs of states that are seen as violating the rights of ethnic Russians and Russian-speakers residing therein; projecting soft power beyond Russia's borders, mainly through the state-sponsored (but Church-instigated) "Russian world" project; and legitimating Russia's actions in conflict zones such as Syria ("protecting Christians") and Ukraine ("maintaining Slavic unity" while "fighting the falsification of history"), as well as more broadly ("opposing the militantly secular West and promoting 'true' European values"). If we focus on books in the given group of keywords, we reach similar conclusions, also related to the conflict in Ukraine.¹⁹ If we use the keyword "sharp power" instead of "soft power", then a single scientific publication dealing with the future of Hong Kong is identified in connection with "totalism".²⁰ However, if we use 'totalism' with 'hard power', we get 14,5,4,3, occurrences found, with the most relevant relating to the Covid pandemic, changing the world order, and targeted innovation management. In contrast, for the combination of the keywords "totalitarian regime" and "soft power", or "totalitarian regime", "soft power" and "post-communist", another research topic can be identified, regarding the corrupt environment in sports. Another key theme identified was the link between China, Hong Kong and Covid,²¹ which was identified for the key word combinations "totalitarian regime" "sharp power" "terrorism", (or "totalitarian regime" "sharp power", " history". If we combine the keywords "totalitarian regime" and "hard power", then the relevant references relate to the visions of Islam, Putin and the right and the future of China, while the link Putin - the right can also be found with the keyword "post-communist", or "Terrorism". If we examine the key word "authoritarianism", then in connection with the terms "soft power" "hate" we can identify themes also related to Islamization and globalization. If we replace "hate" with "post-communist" in this combination, we identify topics close to eastern

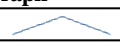
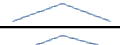
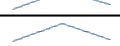

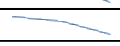

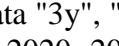
¹⁹ BREMER, T. – BRÜNING, A. – KIZENKO, N. (Eds.) (2022): Orthodoxy in two manifestations? The conflict in Ukraine as expression of a fault line in world orthodoxy.

²⁰ HARRISON, M. (2019): Does Hong Kong have a future?

²¹ YEOH, E. K. (2020): From the Hong Kong anti-extradition bill protests to China's Wuhan novel coronavirus pneumonia outbreak: Implications of two crises for the Chinese communist party's governance model.

Europe and the Western Balkans, but we also find a study related to Ukrainian nationalism. Another area identified is the literature that appears, for example, in the combination of the keywords "communism", "soft power" and "post-communist". Last but not least, the area mentioned in the introduction, social media, was also identified. For example, the keywords "China", "soft power"/"hard power" and "hate" indicate the issue of misinformation on Twitter. The effects of social media on the perception of a country's national security can be identified, for example, in Naqbi et al.,²² which shows a combination of marketing-related keywords ("marketing", "soft power", "hate"). Another problem is that control is being increasingly enforced, e.g., using artificial intelligence (keywords "Russia", "hard power" "hate"). In this context (keywords "Russia", "hard power", "terrorism"), we can also mention publications warning of the slowdown and loss of the dynamics of EU influence,²³ the mentioned study can also be indicated using the keywords "NATO", "hard power", "terrorism". Some key word combinations could not be found in scientific journals, they appeared only in books ("totality", "sharp power", "hate"; "totality", "sharp power", "post-communist"; "totality", "sharp power", "terrorism"; "totalitarian regime", "sharp power", "hate"; or "totalitarian regime", "sharp power", "post-communist"), or in theses and dissertations ("totalitarian regime", "hard power", "hate"; "socialism", "sharp power", "post-communist", etc.). The table in Figure 1 shows the 10 most frequent keyword combinations. It can be seen that this frequency is primarily due to a small number of words in combination (or a single word), not all keywords were tested separately due to a significant number of occurrences (USA, China, Russia, power, etc.) Nevertheless, from this table it is possible to find out that the highest frequency of the key link "soft power" was in combination with "terrorism", the occurrence of the word "totality" was found most often among stand-alone keywords.

Figure 1: Top 10 keyword combinations

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph
totality	18 893	7298	5063	2246	2235	2817	2246	5,5	
totality power	9942	3614	2506	1124	1108	1382	1124	8	
totality history	9086	3190	2242	1019	948	1223	1019	35,5	
totality power history	5919	1924	1335	606	589	729	606	8,5	
authoritarianism	5144	1832	1228	520	604	708	520	-42	
authoritarianism history	3281	1137	781	317	356	464	317	-19,5	
authoritarianism terrorism	760	296	202	79	94	123	79	-7,5	
"soft power" terrorism	633	188	109	42	79	67	42	-18,5	
"totalitarian regime"	525	125	81	29	44	52	29	-7,5	
totality terrorism	489	114	63	23	51	40	23	-14	

Source: own processing, ProQuest database

The data "total" indicates the total number of occurrences, the data "3y", "2y" and "1y" indicate cumulative counts for the last 3/2/1 years. The figures in the 2020, 2021 and 2022 columns do not indicate the number of publications in the respective year. These values indicate the number of publications in a time interval of one year with the end of the interval in the given year on the date of data mining (November 2022). The "graph" column shows the normalized (relative to the 0.1 interval) development of the values in the monitored three years.

Results showing an increase or decrease in the number of keywords published over time are qualitatively more informative. The table in Figure 2 shows the 10 keyword combinations with the largest increase (slope function). In this case, the combination of keywords is no longer

²² NAQBI, N. A. – MOMANI, N. A. – DAVIES, A. (2022): The influence of social media on perceived levels of national security and crisis: A case study of youth in the United Arab Emirates.

²³ PISKORSKA, B. (2022): Strategic Projects to Revitalise the European Union's Power in Global Affairs

affected by the absolute value of the number of occurrences, but by the relative increase/decrease.

It is noticeable that the biggest increase in the combination of words related to "soft power" is with the words "USSR" and "post-communist". However, it is also necessary to draw attention to the fact that the overall greatest increase can be observed in the combination of the words "totality" and "history", which indicates the fact that the topic of totality is reopening in the scientific world.

Figure 2: Top 10 keyword combinations – slope function

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph
totality history	9086	3190	2242	1019	948	1223	1019	35,5	
totality power history	5919	1924	1335	606	589	729	606	8,5	
totality power	9942	3614	2506	1124	1108	1382	1124	8	
totality	18 893	7298	5063	2246	2235	2817	2246	5,5	
totality hate power	443	145	104	49	41	55	49	4	
totality post-communist	98	32	25	15	7	10	15	4	
totality power post-communist	87	28	22	14	6	8	14	4	
USSR "soft power" post-communist	25	10	6	6	4	0	6	1	
totality "hard power"	14	5	4	3	1	1	3	1	
totality "hard power" history	13	5	4	3	1	1	3	1	

Source: own processing, ProQuest database

Comparing the frequency of occurrence of keywords over the last three years and the total number of occurrences, we identify combinations of keywords that occur only in the last three years, which means that these topics have not been given importance in scientific journals in the past. The table in Figure 3 shows the combinations of keywords published only in the last 3 years.

Figure 3: Publications only in the last 3 years function

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph
Russia "sharp power" post-communist	2	2	2	1	0	1	1	0,5	
Russia "sharp power" terrorism	2	2	2	1	0	1	1	0,5	
totality "soft power" post-communist	1	1	1	1	0	0	1	0,5	
totality "hard power" post-communist	1	1	1	1	0	0	1	0,5	
USSR "sharp power" hate	2	2	2	0	0	2	0	0	
"totalitarian regime" "sharp power"	1	1	1	0	0	1	0	0	
"totalitarian regime" "sharp power" terrorism	1	1	1	0	0	1	0	0	
"totalitarian regime" "sharp power" history	1	1	1	0	0	1	0	0	
communism "sharp power" post-communist	1	1	1	0	0	1	0	0	
USSR "sharp power" post-communist	1	1	1	0	0	1	0	0	
authoritarianism "sharp power" post-communist	2	2	1	0	1	1	0	-0,5	
China "sharp power" post-communist	2	2	1	0	1	1	0	-0,5	
NATO "sharp power" post-communist	2	2	1	0	1	1	0	-0,5	
EU "sharp power" post-communist	2	2	1	0	1	1	0	-0,5	
"sharp power" post-communist	2	2	1	0	1	1	0	-0,5	
totality "sharp power"	1	1	0	0	1	0	0	-0,5	
totality "sharp power" history	1	1	0	0	1	0	0	-0,5	
"totalitarian regime" "hard power" post-communist	1	1	0	0	1	0	0	-0,5	
USA "sharp power" post-communist	1	1	0	0	1	0	0	-0,5	
marketing "sharp power" post-communist	1	1	0	0	1	0	0	-0,5	
"totalitarian regime" "hard power" terrorism	2	2	0	0	2	0	0	-1	
NATO "sharp power" hate	2	2	0	0	2	0	0	-1	
marketing "sharp power" hate	2	2	0	0	2	0	0	-1	
marketing "sharp power" terrorism	3	3	0	0	3	0	0	-1,5	

Source: own processing, ProQuest database

It is noticeable that in the last 3 years there have been publications in combination with the keyword "sharp power", which means that research is also beginning to focus on the

information/disinformation level and the marketing of information. In combination with this keyword, keywords related to China, Russia, the EU, or NATO appear.

The following table in Figure 4 gives the median, maximum, minimum and average values of the number of scientific publications identified. The "%" column shows the percentage of publications in the total number of publications. Grouped values are packaged values for 3 years (2 years, 1 year), continuous values are continuous values for one year, while this year, is not a calendar year but indicates a period of one year from the date of data measurement, the year number indicates the year when the measurement ended. The table shows a relatively small frequency of identified occurrences. This was due to the deliberate combination of keywords so that an easily identifiable group of scientific articles was searchable.

Figure 4: The share of publications in the total number of publications.

keywords	total	grouped values			continuous values			slope	%	%	%	%
		3r	2r	1r	2020	2021	2022					
průměr	490,2	175	119	52,3	56,9	66,2	51,9	-2,51	51,89	26,28	16,94	8,67
medián	15,5	7	3	1	5	2	1	-1	40,21	18,88	9,56	5,69
max	18893	7298	5063	2246	2235	2817	2246	35,5	100	100	100	100
min	1	0	0	0	0	0	0	-42	0	0	0	0

Source: own processing, ProQuest database

For better explanatory power, publications above the median were further selected according to the proportion of publications in the last 3 years compared to the total number of publications. Thus, the distortion of the results in the table in Figure 4, when a very small number of identified publications were evaluated, was removed. In this case (table in Figure 5) not only combinations of keywords that occurred only in recent years are listed, but combinations with a usable number of publications and the highest share in the last 3 years are listed.

Figure 5: Share of values 3 years/total, values above the median.

keywords	total	grouped values			continuous values			slope	%	%	%	%
		3r	2r	1r	2020	2021	2022					
China "hard power" hate	26	18	12	2	6	10	2	-2	69,23	23,08	38,46	7,69
Russia "hard power" hate	19	12	7	2	5	5	2	-1,5	63,16	26,32	26,32	10,53
USA "hard power" hate	19	11	8	3	3	5	3	0	57,89	15,79	26,32	15,79
"hard power" hate	42	24	16	4	8	12	4	-2	57,14	19,05	28,57	9,52
marketing "soft power" hate	21	11	5	1	6	4	1	-2,5	52,38	28,57	19,05	4,76

Source: own processing, ProQuest database

In this case, the link to the key words "hard power" and "hate" is evident, so it is clear that the research leans more towards force assessment than towards diplomatic and non-violent solutions. The tables in Figures 6, 7 and 8 show the highest frequencies of occurrence of the keyword "soft power" according to the total number/share in the last 3 years/slope. A surprising finding is the fact that, in terms of absolute frequencies, the highest occurrence is together with the keyword "terrorism" and from individual countries, the most publications are mentioned in connection with China. When comparing the total share/3 years, if we also take into account the values in the "total" column, the interesting fact is that the combination of the keywords "marketing", "soft power" and "post-communist" is very significant, and the combination of "China" is also significant, "soft power" and "hate". If we consider the values of the slope function, then is dominant combination "USSR", "soft power" and "post-communist", so it is evident that there is a growing interest in the post-communist development of Russia and its non-violent influence on neighboring states.

Figure 6: The highest frequencies of occurrence of the keyword "soft power" according to the total number.

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph
"soft power" terrorism	633	188	109	42	79	67	42	-18,5	
China "soft power" terrorism	412	128	70	25	58	45	25	-16,5	
Russia "soft power" terrorism	350	100	47	22	53	25	22	-15,5	
EU "soft power" terrorism	318	91	48	18	43	30	18	-12,5	
USA "soft power" terrorism	273	94	51	23	43	28	23	-10	
NATO "soft power" terrorism	250	57	24	9	33	15	9	-12	
authoritarianism "soft power"	181	70	43	16	27	27	16	-5,5	
authoritarianism "soft power" history	141	57	36	15	21	21	15	-3	
"soft power" hate	115	44	28	10	16	18	10	-3	
"soft power" post-communist	94	30	15	10	15	5	10	-2,5	
EU "soft power" post-communist	80	25	12	8	13	4	8	-2,5	

Source: own processing, ProQuest database

Figure 7: The highest frequencies of occurrence of the keyword "soft power" according to the share in the last 3 years.

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	%	graph
totality "soft power" post-communist	1	1	1	1	0	0	1	0,5	100	
totality "soft power" hate	3	2	0	0	2	0	0	-1	66,667	
marketing "soft power" post-communist	11	7	2	2	5	0	2	-1,5	63,636	
authoritarianism "soft power" hate	12	7	4	3	3	1	3	0	58,333	
marketing "soft power" hate	21	11	5	1	6	4	1	-2,5	52,381	
"totalitarian regime" "soft power" post-communi	2	1	1	1	0	0	1	0,5	50	
socialism "soft power" post-communist	14	7	3	2	4	1	2	-1	50	
China "soft power" hate	62	30	17	5	13	12	5	-4	48,387	
authoritarianism "soft power" terrorism	56	27	17	8	10	9	8	-1	48,214	
communism "soft power" post-communist	32	15	7	3	8	4	3	-2,5	46,875	

Source: own processing, ProQuest database

Figure 8: The highest frequencies of occurrence of the keyword "soft power" according to the slope function.

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph	
USSR "soft power" post-communist	25	10	6	6	6	4	0	6	1	
"totalitarian regime" "soft power" history	10	3	3	2	0	1	2	1		
"totalitarian regime" "soft power"	12	3	3	2	0	1	2	1		
totality "soft power" post-communist	1	1	1	1	0	0	1	0,5		
"totalitarian regime" "soft power" post-communi	2	1	1	1	0	0	1	0,5		
"totalitarian regime" "soft power" terrorism	6	2	2	1	0	1	1	0,5		
authoritarianism "soft power" hate	12	7	4	3	3	1	3	0		
totality "soft power" terrorism	12	3	1	1	2	0	1	-0,5		
totality "soft power" hate	3	2	0	0	2	0	0	-1		
socialism "soft power" post-communist	14	7	3	2	4	1	2	-1		

Source: own processing, ProQuest database

The last table in Figure 9 shows a comparison of the occurrence of the keyword "soft power" with the terms "hate", "post-communism" and terrorism" according to individual groupings (state, military).

Figure 9: comparison of the occurrence of the keyword "soft power" with the terms "hate", "post-communism" and terrorism".

keywords	total	3y	2y	1y	2020	2021	2022	slope	graph	%
China "soft power" terrorism	412	128	70	25	58	45	25	-16,5		31,067961
Russia "soft power" terrorism	350	100	47	22	53	25	22	-15,5		28,571429
USA "soft power" terrorism	273	94	51	23	43	28	23	-10		34,432234
NATO "soft power" terrorism	250	57	24	9	33	15	9	-12		22,8
Russia "soft power" post-communist	68	25	12	7	13	5	7	-3		36,764706
China "soft power" hate	62	30	17	5	13	12	5	-4		48,387097
USA "soft power" hate	55	19	9	4	10	5	4	-3		34,545455
Russia "soft power" hate	49	16	6	2	10	4	2	-4		32,653061
China "soft power" post-communist	47	20	8	5	12	3	5	-3,5		42,553191
NATO "soft power" post-communist	44	14	7	4	7	3	4	-1,5		31,818182
USA "soft power" post-communist	41	17	7	7	10	0	7	-1,5		41,463415
NATO "soft power" hate	29	6	1	0	5	1	0	-2,5		20,689655
USSR "soft power" post-communist	25	10	6	6	4	0	6	1		40
USSR "soft power" hate	16	4	1	0	3	1	0	-1,5		25

Source: own processing, ProQuest database

It is obvious that "terrorism" has the highest weight among the additional keywords; in the comparison of individual countries, China is followed by Russia and the United States. It is interesting that the EU has fewer identifications than NATO. In combination with the keyword "hate" again, China is in first place, but it is followed by the USA and NATO.

Conclusion

The current time shows that it is very difficult to identify lies and truth, true information and misinformation. In this context, it is very difficult to apply, identify and analyze non-violent forms of state influence. The introduction of the term "sharp power" speaks of the fact that diplomatic and non-violent forms are increasingly being transformed into forceful solutions. It was evident from the analyzed scientific studies that the strong polarization of society leads to the promotion of a forceful solution and the method of compromise (political and other agreements) is not a priority. Given the fact that the scientific studies analyzed real environments, this finding can be generalized. The public is increasingly pressured to accept the view that force is the only right stance and compromise is a concession and means victory for the other side. For that reason, it is necessary to identify the essence of the truth or falsity of the content of the information. One of the analytical tools is the description and comparison of elementary, key phenomena and terms and their quantification by means of key words, the occurrences of which can then be analyzed and thereby obtain broader connections. The research we conducted by mining data from bibliographic databases serves precisely in this professional context, and the article offers information obtained from bibliometric network analysis that could be useful for understanding scientific approaches to soft power. Similar research was presented, for example, by Vladimirova,¹⁶ who worked with a network of authors represented by edges representing connections set to keywords. It demonstrated the considerable importance of bibliographic studies and demonstrated the importance of soft power through corresponding research interests. Our research proved the necessity of this type of analysis in agreement with the results of Vladimirova.¹⁶ It also demonstrated the ability to identify obscure and hidden relationships between keywords. The research currently contains several problematic factors. In the future, it would be appropriate to generate keywords based on the frequency of their occurrences and to create indexes for these words. It would also be appropriate to link individual identified published scientific outputs with other works of the same author, thus eliminating information redundancy. In the future, it is also necessary to

identify and eliminate duplicates in identified scientific publications resulting from the common intersection of keyword sets.

References:

1. BREMER, T. – BRÜNING, A. – KIZENKO, N. (Eds.) (2022): *Orthodoxy in two manifestations?: The conflict in Ukraine as expression of a fault line in world orthodoxy*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2022.
2. CARBÓ-CATALAN, E. – ROIG, S. D. (Eds.) (2022): *Culture as soft power: Bridging cultural relations, intellectual cooperation, and cultural diplomacy*. Walter de Gruyter GmbH, 2022.
3. CHEN, R. (2022): Does the growth of military hard power back up the growth of monetary soft power via data-driven probabilistic optimal relations? In: *Humanities & Social Sciences Communications*, 2022, vol. 9(1). DOI:<https://doi.org/10.1057/s41599-022-01048-0>.
4. CORDOBA, C. (2022): *China-Swiss Relations During the Cold War, 1949-1989 : Between Soft Power and Propaganda*. Taylor & Francis Group, 2022. ISBN 9781032111810.
5. DINÇER, M. (2022): Can Soft Power Be Measured through Surveys?: Turkey's Soft Power in Kosovo as a Case Study. In: *Cankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics Et Administrative Sciences*, 2022, vol. 12(1), pp. 326-362. DOI:<https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1089652>.
6. GALLAROTTI, G. M. (2022): Esteem and influence: soft power in international politics. In: *Journal of Political Power*, 2022, vol. 15(3), pp. 383-396. DOI: 10.1080/2158379X.2022.2135303.
7. GALINDO PEÑA, A. (2018): Soft Power or Hard Power? Theoretical Reflections on Brazilian Foreign Policy. In: *Revista De Relaciones Internacionales, Estrategia y Seguridad*, 2018, vol. 13(2), pp. 97-121. DOI:<https://doi.org/10.18359/ries.3164>.
8. HARRISON, M. (2019): Does Hong Kong have a future?. In: *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations*, 2019, 5, 3, 963-992.
9. MATTERUCCI, A. (2005): Soft Power: The Means to Success in World Politics [citation 11.11.2022] Available at: <https://www.diplomacy.edu/resource/soft-power-the-means-to-success-in-world-politics/>.
10. MIRRANDA, J. A. – BISCHOFF, V. (2018): International education as soft power: the external policy test by Dilma Rousseff. In: *Revista Ibero-Americana De Estudos Em Educação*, 2018, vol. 13(3), pp. 899-915. DOI:<https://doi.org/10.21723/riaee.v13.n3.2018.10096>.
11. NAQBI, N. A. – MOMANI, N. A. – DAVIES, A. (2022): The influence of social media on perceived levels of national security and crisis: A case study of youth in the United Arab Emirates. In: *Sustainability*, 2022, vol. 14, 17. DOI:<https://doi.org/10.3390/su141710785>.
12. NYE, J. S. (2021): Soft power: the evolution of a concept. In: *Journal of Political Power*, 2021, vol. 14(1), pp. 196-208. DOI: 10.1080/2158379X.2021.1879572.
13. PARUBOCHAYA, E. F. – KENNETH, J. K. (2022): "Soft power" tools in the USA and the Russian federation. In: *Vestnik Volgogradskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya 4, Istoriiia, Regionovedenie, Mezhdunarodnye Otnosheniia*, 2022, vol. 27(2). DOI:<https://doi.org/10.15688/jvolsu4.2022.2.21>.
14. PISKORSKA, B. (2022): Strategic Projects to Revitalise The European Union's Power In Global Affairs In The 21st Century. In: *Line Journal Modelling the New Europe*, 2022, vol. 39, pp. 150-173. DOI:<https://doi.org/10.24193/OJMNE.2022.39.07>.

15. PRUSA, A. C. (2011): *The "Soft power" power? Brazil's soft power strategy in world politics during the Lula presidency*. 2011, (Order No. 1502441). Available from Publicly Available Content Database. (910257713).
16. SANCAK, K. (2016): Soft power as a effect instruments in foreign policy: Turkey's soft power analysis and the assessment of its soft power capacity on Azerbaijan. In: *Turkish Economic Review*, 2016, vol. 3(1), pp. 225-234. DOI:<https://doi.org/10.1453/ter.v3i1.720>.
17. SANTOS, L.A. et al. (2022): Belief in the Utility of Cross-Partisan Empathy Reduces Partisan Animosity and Facilitates Political Persuasion. In: *Psychological Science*, 2022, vol. 3(9), pp. 1557-1573. DOI:<https://doi.org/10.1177/0956797622109859>
18. SOROKA, G. (2022): International relations by proxy? the kremlin and the russian orthodox church. *Religions*, 2022, vol. 13(3), p. 208. DOI:<https://doi.org/10.3390/rel13030208>.
19. TONY TAI-TING LIU. – TSAI, T. (2014): Swords into ploughshares? china's soft power strategy in southeast Asia and its challenges. In: *Revista Brasileira De Política Internacional*, 2014, vol. 57, 28. DOI:<https://doi.org/10.1590/0034-7329201400203>.
20. VLADIMIROVA, A. V. (2022): In search of soft power: mapping the expert community with a bibliometric network analysis. In: *Journal of Political Power*, 2022m vol. 15(3), pp. 556-571, DOI: 10.1080/2158379X.2022.2133431.
21. VSa (2018): Kdy se "měkká moc" stává "ostrou mocí"? Argument. Dostupné online [citation 11.11.2022] Available at: <http://casopisargument.cz/?p=17456>.
22. WALKER, C. – LUDWIG, J. (2017): The meaning of sharp power: how authoritarian states project influence. *Foreign Affairs*, 2016, [citation 11.11.2022] Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>.
23. YEOH, E. K. (2020): From the Hong Kong anti-extradition bill protests to China's Wuhan novel coronavirus pneumonia outbreak: Implications of two crises for the Chinese communist party's governance model. In: *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations*, 2020, vol. 6(3), pp. 1231-1441, XII-XIII.

Contact:

Ing. Josef Botlík

School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná, Czechia
e-mail: botlik@opf.slu.cz

Ing. Milena Botlíková, PhD.

Faculty of Philosophy and Science in Opava
Silesian University in Opava
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava, Czechia
e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

Mgr. Milena Janáková, PhD.

School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná, Czechia
e-mail: mija@opf.slu.cz

DOPADY COVID 19 NA FINANČNÍ VÝKONNOST HOTELOVÝCH ŘETĚZCŮ¹

IMPACT COVID 19 ON THE FINANCIAL PERFORMANCE OF HOTEL CHAINS

Milena Botlíková^a – Josef Botlík^b

^a Filosoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Masarykova 37, 746 01 Opava, Česká republika, e-mail: milena.botlikova@opf.slu.cz

^b Filosoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita v Opavě, Masarykova 37, 746 01 Opava, Česká republika, e-mail: botlik@opf.slu.cz

Abstrakt: Cestovní ruch patřil k dynamicky se rozvíjejícímu odvětví, který zaměstnává cca 250 tisíc pracovníků. S příchodem pandemie Covid 19 však došlo k uzavření ekonomik a tím k úplnému ochromení podnikání v oblasti hotelových služeb. Podniky se tak dostaly do velmi složité finanční situace, mnohé byly nuceny ukončit svou činnost, jiné se snaží opět nastartovat svůj rozvoj. S nástupem pandemie dochází k přehodnocení podnikových cílů, mnozí majitelé změnili priority a namísto maximalizace firmy je prioritou přežít. Pro úspěšnou podnikatelskou činnost a udržitelnost podniku je nutné sledovat finanční stabilitu podniku. Cílem článku bylo zhodnotit na vybraném vzorku hotelových řetězců schopnost plnit závazky, míru ziskovosti a případné ohrožení bankrotem za období 2018 a 2020.

Klíčová slova: finanční, řízení, likvidita, hotelové, řetězce, Česká republika

JEL: G17, G51, J31

Abstract: Tourism was a dynamically developing industry employing approximately 250,000 workers. However, with the advent of the Covid 19 pandemic, the economies were closed and thus the business in the field of hotel services was completely paralyzed. Businesses thus found themselves in a very difficult financial situation, many were forced to close their operations, and others are trying to restart their development. With the onset of the pandemic, business goals are being reassessed, many owners have changed their priorities, and instead of maximizing the company, survival is the priority. For successful business activity and sustainability of the company, it is necessary to monitor the financial stability of the company. The aim of the article is to evaluate, on a selected sample of hotel chains, the ability to fulfil obligations, the level of profitability and the possible threat of bankruptcy for the period 2018 and 2020

Keyword: financial, management, liquidity, hotels, Czech Republic

JEL: G17, G51, J31

Úvod

Udržitelnost cestovního ruchu je závislá na úrovni ubytovací infrastruktury. V případě absence nedostatečné ubytovací infrastruktury není možné zabezpečit udržitelnost cestovního ruchu. Udržení rozsahu ubytovacích služeb je podmíněno finančním řízením, jehož význam stoupl především v posledních letech, kdy covidová opatření, aktuální energetická krize a rostoucí inflace mají za následek finanční problémy mnoha ekonomických subjektů, které

¹ Článek vznikl v rámci projektu HR Award CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014696 na Filozoficko-přírodovědecké fakultě v Opavě Slezské univerzity v Opavě

mohou vyvolat ukončení činností mnoha podniků cestovního ruchu. Podnikatelé na základě vývoje minulých covidových let přehodnotili své cíle a původně prioritní cíl maximalizovat tržní hodnoty podniku se změnil na cíl přežití. Nejenže došlo k vyčerpávání trhu pracovních sil, mnohé podniky (restaurace a ubytovací služby) nebyly nebo nejsou schopny vzhledem k poklesu příjmů a zvyšujícím se nákladům zvládat své závazky. Finanční řízení je pro podniky významným procesem, který umožňuje plánovat, efektivně alokovat a využívat kapitál a přerozdělovat finanční výsledky hospodaření, významnou součástí finančního řízení je finanční analýza, která umožňuje komplexní náhled na finanční zdraví podniku. Finanční analýza představuje řadu vyhodnocení široké škály finančních ukazatelů a modelů, které umožňují signalizovat kritické momenty ve finančním řízení.² Mezi tyto ukazatele patří ukazatele rentability (ziskovosti), zadluženosti atd. Jedním z významných finančních ukazatelů pro stabilitu a výkonnost společnosti je také likvidita, která vypovídá o schopnosti podniku plnit své krátkodobé závazky, aniž by podnik zaznamenal ztráty. Jak uvádí Mareš,³ Geršl, Heřmánek,⁴ určením likvidity jde o snahu odhalit pravděpodobnost „defaultu“. Neschopnost splatit nebo časově protahovat uspokojení závazků představuje ztrátu důvěry obchodních partnerů, ztrátu platebních výhod atd. a případné riziko bankrotu. Čím je firma stabilnější, tím je méně riziková pro zákazníka.

1 Literární rešerše

Hodnocení výkonnosti hotelových služeb vychází z mnoha ukazatelů. Někteří autoři se shodují, že výkonnost je dána hodnotami spokojenosti zákazníků, dále pomocí ukazatelů ADR, RvPeR atd. Výkonnost podniků lze identifikovat na základě finančních ukazatelů, tzn., analýzou dat finančních dokumentů. Autoři pro hodnocení finančního zdraví využívání zejména ukazatele likvidity, ukazatele ROA a ROE a další. Heryán a Růčková⁵ uvedené ukazatele rozšířili o návratnost vloženého kapitálu a ukazatele pracovního kapitálu, aj. Ve vědecké literatuře nalezneme hodnocení finančního zdraví napříč odvětvovou strukturou, např. Alhassan⁶ hodnotil problematiku v oblasti zdravotnických služeb (82 zdravotnických zařízení). Problematikou likvidity a vztahy s dalšími ukazateli se zabývala Šeligová⁷ v oblasti těžby a dobývání, výrobě a službách, její výsledná zjištění vypovídají, že podniky se stabilní likviditou si mohou dovolit vyšší zadluženost, nicméně je nutné korigovat její výši tak, aby neakcelerovala propad likvidity podniku, dále se zmiňuje dokument o negativním vlivu mezi podílem stálých aktiv a celkových aktiv a likviditou v podnicích služeb, v případě, že se bude zvyšovat podíl stálých aktiv, pak dojde k poklesu likvidity podniku. Dále výzkum Šeligové prokázal, že vyšší podíl dluhu negativně koreluje s likviditou v energetickém odvětví, za předpokladu, že výnosnost aktiv je vyšší než úrok vztahující se k dluhovému kapitálu. Problematikou finančního zdraví v době covidové se zabývala Kajanová a Barteková,⁸ které se zabývaly problematikou likvidity a bonitou konkrétního modelu, považují likviditu za významný ukazatel v době krize. Rovněž finanční analýzy podniků cestovního ruchu jsou objektem zájmů odborné komunity. V minulosti se různí autoři zabývali

² GROFČÍKOVÁ, J. (2016): The USE of Financial Analysis Indicators for the Monitoring of Company Financial Situation and Elimination of Financial Risk, s. 248.

³ MAREŠ, D. (2014): Likvidita a solventnost, s. 261.

⁴ GERŠL, A. – HEŘMÁNEK, J. (2016): Indikátory finanční stability: výhody a nevýhody jejich využití v hodnocení stability finanční výkonnosti.

⁵ HERYÁN, T. – RŮČKOVÁ, P. (2019): Financial variables affecting the liquidity of those profitable medium-sized companies within tourism in Bulgaria, the Czech Republic and Poland, s. 182.

⁶ ALHASSAN, AL. (2023): Financial Health of Medical Schemes in South Africa, s. 1.

⁷ ŠELIGOVÁ, M. (2017): The Impact of Funding Sources on Corporate Liquidity in Energy Sector in the Czech Republic, s. 265.

⁸ KAJANOVÁ, J. – BARTEKOVÁ, N. (2021): Vplyv pandémie covid-19 na likviditu podniku, s. 174.

kapitálovou strukturou firem cestovního ruchu, mezi jiným i segmentem hotelnictví a pohostinství. Lima a kol.⁹ analyzoval finanční stabilitu mezi portugalskými hotelovými společnostmi, konstatoval, že ovlivňuje rentabilitu a je těsně spojena s návratností aktiv a vlastního kapitálu. Pro finanční stabilitu hraje podle Miletiće a Kramariće¹⁰ nebo Safaeva a kol.¹¹ značnou úlohu ziskovost, likvidita, pákový efekt, řízení zásob nebo koncentrace odvětví, Cédric a Prashant¹² rozšiřují soubor těchto ukazatelů o podmínky akvizice a správné načasování renovace hotelu. Malinić et al.¹³ ve své analýze získal výsledky, které naznačovaly, že pákový efekt klesá se ziskovostí, likviditou, hmatatelností a „cash gapem“ a zvyšuje se s příležitostmi k růstu. Zjistil, že nejspolehlivějšími proměnnými, které ovlivňují kapitálovou strukturu, jsou velikost firmy, příležitost k růstu a průměr odvětví. Podle Lima a kol.¹⁴ existuje vztah mezi likviditou a ziskovostí podniku a nedostatečná likvidita vede k poklesu počtu podniků. Mnoho podniků vlivem finanční nestability, ať již v důsledku nedostatečného řízení nebo sociálně ekonomické nestability trhu směřuje k bankrotům. Pro analýzu stavu finanční situace podniku existuje celá řada indexů, ať již bonitních nebo bankrotních, které již dnes představují základní metody hodnocení finanční situace podniku. Přestože vypovídací hodnota těchto indexů není příliš přesná,¹⁵ pomocí těchto indexů je společnost schopna identifikovat platební neschopnost a případný bankrot. Finanční stabilita je důkazem solventnosti společnosti v dlouhodobém horizontu.

2 Metodika a data

Cílem článku je zhodnotit schopnost hotelových řetězců uhrazovat své závazky, tzv. likviditu a vzhledem k socioekonomické situaci vzniklé vlivem pandemie pravděpodobnost možného bankrotu, který bude vzhledem k omezeným datům identifikován na základě modifikovaného Tafflerova modelu. Analýza zahrnuje hotelové řetězce působící na území ČR, s převahou působení v hlavním městě Praze, ale také v Mariánských Lázních a Karlových Varech, jejichž data jsou publikována v obchodním rejstříku¹⁶ České republiky za období 2018 – 2020, kdy rozsah časové analýzy v rozmezí tří období je podle Mareše¹⁷ dostačující. Toto období je charakteristické dynamickým rozvojem cestovního ruchu v letech 2018 a 2019, poslední interval představuje pro cestovní ruch období, kdy byl cestovní ruch nejvíce postiženým odvětvím v době pandemie Covid. Pro sledování byly vybrány hotelové řetězce působící na území České republiky, celkově do analýzy bylo zahrnuto 12 hotelových řetězců, které měly v obchodním rejstříku ucelené informace. Přestože na vybraném trhu působí 27 řetězců, vyloučené subjekty neposkytovaly dostatek informací (absence dat v databázi za zkoumané časové období, nově založený subjekt) nebo bylo použito odlišné účetní období. Finanční výkonnost ubytovacích podniků byla testována pomocí proměnných (tabulka 1)

⁹ LIMA S. – GOMES, L. – MALHEIROS, C. – LUCAS, A. (2021): Impact Factors on Portuguese Hotels' Liquidity,

¹⁰ MILETIĆ, M. – KRAMARIĆ, M. (2022): The influence of demographic, cultural, and educational background in the boardroom on firm performance—The Croatian evidence, s. 87.

¹¹ SAFAEVA, SR. – ISHANKHODJAEVA, DA. – DREVING, SR. – TARCHOKOV, SK. – GORLOVA, OE. (2022): Financial Strategies for Managing Hotel Business in the Context of Digitalization, s. 737.

¹² CÉDRIC P. – PRASHANT, D. (2020): What explains differing holding periods across hotel investments? A hazard rate Framework, s. 1, 6.

¹³ MALINIĆ, D. – DENČIĆ-MIHAILOV, K. (2013): Evidence from Italian hospitality industry, s. 2485.

¹⁴ LIMA S. – GOMES, L. – MALHEIROS, C. – LUCAS, A. (2021): Impact Factors on Portuguese Hotels' Liquidity.

¹⁵ KOPTA, D. (2006): Využití ukazatelů finančního zdraví při hodnocení zemědělských podniků.

¹⁶ OBCHODNÍ REJSTŘÍK (2022): Veřejný rejstřík podle subjektů.

¹⁷ MAREŠ, D. (2014): Likvidita a solventnost, s. 267.

a podobně jako doporučuje Zhang a kol.,¹⁸ byly hodnoty poměřovány s odvětvovými hodnotami za odvětví „Ubytování, stravování, pohostinství“¹⁹ z důvodu absence odvětvové analýzy za rok 2020 bude hodnota vycházet z roku 2019.

Tabulka 1: Ukazatelé finanční analýzy

Název indikátoru	Vyjádření ukazatele	kód
Likvidita okamžitá	Krátk. finanční majetek/krátk. závazky	L1
Likvidita pohotová	Krátk. finanční majetek + krátk. pohledávky/krátk. závazky	L2
Likvidita běžná	Oběžný majetek/krátk. závazky	L3
ROE - ziskovost	EAT/vlastní kapitál	ROA
Mod. Tafflerův model	Vzorec 1	MTM

Zdroj: Vlastní zpracování, ukazatele²⁰

Ukazatel likvidity je rozdělován podle likvidnosti aktiv (viz tabulka č. 1), v čitateli jsou uvedena aktiva od nejlídvinnějších po méně likvidní. Za krátkodobé dluhy považujeme krátkodobé závazky, krátkodobé bankovní úvěry a také finanční výpomoci. Likvidita je významná veličina z hlediska finanční rovnováhy firmy, v případě, že je podnik dostatečně likvidní je schopen uspokojit své věřitele a dostát svým závazkům. Příliš nízká likvidita signalizuje problémy, na druhou stranu příliš vysoká míra likvidity je nepříznivým jevem z pohledu vlastníků, jelikož finanční prostředky jsou neefektivně využívány a „ukrajují“ tak z rentability. (viz tabulka 1).

3 Vývoj finanční výkonnosti vybraných hotelových řetězců

Ve vybraném vzorku hotelových řetězců došlo v letech 2018–2019 k meziročnímu snížení průměrné hodnoty všech typů likvidity, následně rok 2020 vykazoval opětovný nárůst hodnot jednotlivých likvidit (s výjimkou likvidity L2). Co se týká hodnoty mediánu (střední hodnota), první z nich (L1) měla v čase klesající charakter. Medián je ve všech letech a ve všech typech likvidity nižší než průměrné hodnoty, což vypovídá, že 50 % hodnot je nižších než průměrné, graf 1 vypovídá o zkreslení průměru v důsledku odlehklých hodnot (příliš velké hodnoty nebo nízké hodnoty, viz obrázek 1). Všechny průměrné a mediánové hodnoty likvidit ve sledovaném období byly vyšší, než jsou hodnoty odvětvové, což znamená, že z vybraných 12 hotelových řetězců volí řada podniků odlišnou strategii likvidity, než je v odvětví obvyklé, viz tabulka 2.

Tabulka 2: Hodnoty likvidit vybraných hotelových řetězců

Doporučené hodnoty	0,2 – 0,5			1 - 1,5			1,5 -2		
	L1/18	L1/19	L1/20	L2/18	L2/19	L2/20	L3/18	L3/19	L3/20
Odvětví	0,25	0,14	x	0,58	0,4	x	0,63	0,43	x
průměr	0,931	0,560	0,744	2,033	1,509	1,473	2,719	2,215	2,419
medián	0,612	0,536	0,465	1,505	1,132	1,037	1,602	1,175	1,098
modus	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Zdroj: Vlastní zpracování, data Obchodní rejstřík²¹

¹⁸ ZHANG, Z. – ZHI, YE. – LING, F. (2020): Benchmarking contractors' financial performance: case study of Singapore, s. 183.

¹⁹ MPO (2022): Finanční analýza.

²⁰ RŮČKOVÁ, P. (2019): Finanční analýza: metody, ukazatele, využití v praxi, s. 226-228.

²¹ OBCHODNÍ REJSTŘÍK (2022): Veřejný rejstřík podle subjektů.

Průměrné a mediánové hodnoty okamžité likvidity se odchyľují také od doporučených hodnot. V roce 2018 se jednomu hotelovému řetězci podařilo udržet hodnoty okamžité likvidity v doporučeném rozmezí, jednalo se o řetězec v držení českých podnikatelů. V jednom případě oscilují hodnoty kolem nuly, což znamená, že podnik není schopen své závazky ani jednou uhradit. V roce 2019 a 2020 to bylo po dvou podnicích. Ostatních podniků likviditu drží nad nebo pod doporučenou hodnotou (blíže viz obrázek 1). V roce 2020 se již počíná projevovat krizové období, jeden podnik eviduje na svých bankovních účtech záporné saldo, tudíž je jeho okamžitá likvidita záporná, což může znamenat ohnisko nesolventnosti podniku. Tři podniky po celé sledované období držely značně vysoký finanční majetek oproti krátkodobým závazkům (L1 v roce 2018 – 2020 v rozmezí 1 – 4,5). Co se týká pohotové likvidity, mediánové hodnoty jsou dodrženy dle doporučení. V roce 2018 tři podniky a v roce 2019 pouze dva hotelové řetězce dodržely hodnoty v intervalu doporučené hodnoty pohotové likvidity (1 – 1,5), v roce 2020 to byl již jen jeden. Čtyři podniky z 12 hotelových řetězců mají v některém ze zkoumaných let vysoké hodnoty, kdy jeden z hotelů vykazuje v letech 2019 a 2020 likviditu na úrovni cca 6,69. Doporučenou hodnotu běžné likvidity pak nedosahuje jak průměrná, tak mediánová hodnota za roky 2018 – 2020, s výjimkou průměrné hodnoty za rok 2019. Nicméně pokud tak jako v předešlém hodnocení budeme striktně vycházet z doporučených hodnot, tak pouze v každém roce dvě firmy dodržely intervalové hodnoty 1,5 – 2,0 v roce 2019 a 2020 pak celkem ve třech společnostech. V celém sledovaném období dvě hotelové společnosti měly problémy s likviditou, udržovaly příliš velké množství finančních prostředků a jejich běžná likvidita se pohybovala až na úrovni 16. Pro hodnocení ziskovosti je možné zvolit ukazatel rentability, kdy hodnoty jsou stanoveny jako podíl hospodářského výsledku za účetní období a zvolené hodnoty vlastního kapitálu ROE, žádoucí je, aby tato hodnota měla rostoucí tendenci. Hodnoty výnosnosti podniků se značně odklání od hodnot obvyklých na trhu ubytovacích služeb, během období převažuje ukazatel se zápornými hodnotami. Průměrná hodnota i medián měly v počátku zkoumaného období rostoucí tendenci, vlivem nestabilního prostředí a uzavření činnosti v roce 2020 byly podniky ztrátové. Medián je v letech 2018 – 2020 vyšší než průměr, což vypovídá, že 50 % hodnot je značně vysokých oproti průměru. Z rozložení hodnot je zřejmé, že rok 2019 byl rokem stabilizace v mnoha podnicích, pandemie však narušila finanční stabilitu vybraných podniků., viz tabulka 3.

Tabulka 3: Výkonnost podniků – rentabilita vlastního kapitálu ROE (v %)

ROE	PRŮMĚR	MEDIAN	MODUS	Odvětvová hodnota	(-284; -142)	(-142; 0)	(0; 80)
2018	-9,772	6,522	n/a	0,33	1	4	7
2019	-0,282	11,240	n/a	0,36	1	1	10
2020	-88,836	-65,378	n/a	n/a	2	8	2

Zdroj: Vlastní zpracování

Jak bylo výše konstatováno, mnoho firem z důvodů lockdownu nemohlo realizovat svou činnost a mnoho podniků se dostalo do finančních problémů, s prodlužujícím se omezením ekonomiky a toků cestovního ruchu muselo mnoho podniků buď svůj provoz ukončit, nebo skončilo v likvidaci. Současná situace je opět v důsledku zvýšených nákladů a měnících se cestovatelských trendů ohrožena. To, zda podnik je schopen pokračovat nebo se majitelé mohou obávat případného bankrotu, je možné analyzovat na základě modifikovaného Tafflerova modelu (1)

$$\text{Modifikovaný Tafflerův model} = 0,53 * \frac{EBT}{KD} + 0,13 * \frac{OA}{CZ} + 0,18 * \frac{KD}{A} + 0,16 * \frac{T}{A} \quad (1)$$

kde: EBT hospodářský výsledek před zdaněním, KD krátkodobý dluh, OA oběžná aktiva, CZ cizí zdroje, A celková aktiva, T tržby.

Průměrná hodnota modifikovaného koeficientu má kolísavý trend, v roce 2018 dosáhl hodnot 0,87, kdy tedy lze říci, že ubytovací podniky neměly problémy s bankrotem, rok 2019 vypovídá o vysokých hodnotách, nicméně rok 2020 je rokem, kdy dochází k významnému poklesu hodnoty (průměr MTM = 0,12). Medián je nižší, což znamená, v souboru je více nižších hodnot než průměr (mediány 2018 = 0,8; 2019 = 1,05 a 2020 = -0,10). Je tedy zřejmé, že hodnota průměru je ovlivněna vysokou hodnotou hotelového řetězce F.

Z tabulky na obrázku 1 je zřejmé, že finanční stabilita podniků byla velmi slabá.

Obrázek 1: Výsledky modifikovaného Tafflerova modelu a jednotlivých ukazatelů za vybrané podniky

Hotelový řetězec	ROE			L1			L2			L3			MTM		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
A	-28,8	15,2	-21,13	0,00	0,00	0,00	0,88	0,02	0,03	0,88	0,02	0,03	-0,34	0,24	-0,38
B	32,8	30,9	-2,44	1,47	1,30	4,45	2,38	2,44	5,24	9,90	10,24	16,07	2,09	2,27	-0,01
C	-144,5	21,3	-112,78	0,09	0,33	-0,08	0,99	1,13	0,38	1,05	1,19	0,42	0,18	2,09	-0,38
D	3,0	1,5	-243,36	0,31	0,12	0,12	3,26	2,30	2,68	3,32	2,33	2,73	0,82	0,69	-1,16
E	-95,2	79,2	-282,69	0,10	0,53	0,04	1,05	1,86	0,70	1,06	1,88	0,70	0,53	1,14	-0,08
G	15,1	0,1	-155,29	0,92	0,47	0,59	2,12	1,14	0,98	2,15	1,16	1,03	1,03	0,78	0,26
H	15,3	14,7	-30,09	1,70	1,29	1,24	1,93	2,27	1,88	2,24	2,58	2,07	0,97	0,98	-0,12
F	61,6	-197,3	-100,67	0,69	0,60	0,01	1,08	0,94	0,36	1,17	1,03	0,40	1,09	1,09	0,76
I	10,0	6,6	-5,83	4,49	0,55	1,00	6,87	3,53	1,82	6,88	3,54	1,83	2,43	1,59	-0,26
K	-6,2	-0,2	75,03	0,68	0,81	0,63	0,83	0,89	0,70	0,83	0,89	0,70	0,34	0,32	-0,05
L	21,3	16,9	-20,83	0,55	0,56	0,51	1,04	0,87	1,09	1,11	0,94	1,16	0,77	0,80	0,27
M	-1,7	7,8	-165,95	0,18	0,17	0,42	1,97	0,71	1,82	2,03	0,77	1,88	0,57	0,66	-0,35

Poznámka MTM < 0,2 pravděpodobnost bankrotu, 0,2 < MTM < 0,3 nelze rozhodnout, MTM > 0,3 bez pravděpodobnosti bankrotu.

Zdroj: vlastní zpracování, podle Růčková²²

Závěr

Z vybraného souboru hotelových řetězce podnikajících na českém trhu ubytovacích služeb je zřejmé, že v rámci finančního řízení je řada těch, které nechávají své finanční prostředky ležet ladem, což v současné době a cca 18 % inflaci představuje finanční „nezodpovědnost“. K podobnému zjištění dospěli také Lima a kol²³, kdy ze tří sledovaných let mezi portugalskými hotely byly akceptovatelné pouze v jednom roku (2017). Společnost, která vykazovala vysoké záporné hodnoty ukazatele rentability vlastního kapitálu, měla po celou dobu problémy s bankrotem. Rovněž vykazovala odlišné hodnoty likvidit od doporučených a odvětvových, ale zde je zřejmé, že pravděpodobnost bankrotu je dána zápornými hospodářskými výsledky potažmo ukazatelem rentability vlastního kapitálu. Nicméně podniky s lepšími hodnotami likvidity vykazovaly rovněž problémy výkonnosti. Masový meziroční pokles tržeb (2020/2019) cca o 80 % (vlastní výpočty), byly příčinou finančních problémů. Podle Českého rádia²⁴ počet bankrotů od roku 2020 postupně roste, především v oblasti Karlovarska, místem kde se soustřeďuje řada hotelů z vybraného vzorku. Podle Kameníčkové²⁵ bylo „nejvíce bankrotů vyhlášeno, jako vždy, v odvětví obchod, dále jsou

²² RŮČKOVÁ, P. (2019): Finanční analýza: metody, ukazatele, využití v praxi.

²³ LIMA S. – GOMES, L. – MALHEIROS, C. – LUCAS, A. (2021): Impact Factors on Portuguese Hotels' Liquidity, s. 14 -16.

²⁴ ČESKÉ RÁDIO (2022): V Česku za poslední rok přibýlo bankrotujících firem, nejvíce na Karlovarsku.

²⁵ Ibid.

to profesní vědecké a technické činnosti. Nejhůře na tom byly společnosti v dopravě a skladování a ubytování, stravování a pohostinství“. V této situaci je nezbytné měření výkonnosti podniku pro každý podnik a výsledky těchto měření jsou důležité pro interní uživatele (vlastníci, zaměstnanci) i pro externí uživatele (zákazníci, banky), ale také pro monitoring pro volbu možných finančních strategií.

Použitá literatura:

1. ALHASSAN, AL. (2023): Financial Health of Medical Schemes in South Africa. In: *Finance Research Letters*, 2022, roč. 58, Article no. 103403.
2. CÉDRIC, P. – PRASHANT, D. (2020): What explains differing holding periods across hotel investments? A hazard rate Framework. In: *International Journal of Hospitality Management*, 2020, roč. 89, Article no. 102564.
3. ČESKÉ RÁDIO (2022): V Česku za poslední rok přibylo bankrotujících firem, nejvíc na Karlovarsku. [online]. In: *České rádio*, 10. 5. 2022 [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/v-cesku-za-posledni-rok-pribylo-bankrotujicich-firem-nejvic-na-karlovarsku-8750039>.
4. GERŠL, A. – HEŘMÁNEK, J. (2016): Indikátory finanční stability: výhody a nevýhody jejich využití v hodnocení stability finanční výkonnosti. [online]. In: Česká národní banka, 2021. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné z internetu: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/cs/financni-stabilita/.galleries/zpravy_fs/fs_2006/FS_2006_clanek_2.pdf.
5. GROFČÍKOVÁ, J. (2016): The USE of Financial Analysis Indicators for the Monitoring of Company Financial Situation and Elimination of Financial Risk. [online]. In VŠB- TU of Ostrava, 2016. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné z internetu: https://www.ekf.vsb.cz/share/static/ekf/www.ekf.vsb.cz/export/sites/ekf/mmfr-history/cs/2018/sbornik/Soubory/Part_I.pdf
6. HERYÁN, T. – RŮČKOVÁ, P. (2019): Financial variables affecting the liquidity of those profitable medium-sized companies within tourism in Bulgaria, the Czech Republic and Poland. In: *Research, Development and Education in Tourism*, 2019, s. 181-198.
7. KAJANOVÁ, J. – BARTEKOVÁ, N. (2021): Vplyv pandémie covid-19 na likviditu podniku. In: *Journal of Management and Economics MANEKO*, 2021, roč. 8, č. 2, s. 174-181.
8. KOPTA, D. (2006): Využití ukazatelů finančního zdraví při hodnocení zemědělských podniků. In: *International Scientific Days 2006*, Faculty of Economic and Management SAU in Nitra "Competitiveness in the EU – Challenge for the V4 countries" Hradecké ekonomické dny, s. 1059-1067.
9. LIMA S. – GOMES, L. – MALHEIROS, C. – LUCAS, A. (2021): Impact Factors on Portuguese Hotels' Liquidity. In: *Journal Risk Financial Management*, 2021, roč. 14, Article no. 144.
10. MALINIĆ, D. – DENČIĆ-MIHAILOV, K. (2013): Evidence from Italian hospitality industry. In: *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 2013, roč. 30, č. 8, s. 2845-2868.
11. MAREŠ, D. (2014): Likvidita a solventnost'. In: *Slovak Journal of Public Policy and Public Administration*, 2014, roč. 1, č. 4, s. 1-8.
12. MILETIĆ, M. – KRAMARIĆ, M. (2022): The influence of demographic, cultural, and educational background in the boardroom on firm performance – The Croatian evidence. In: *Journal Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 2022, roč. 1, s. 79-95.

13. MPO (2022): Finanční analýza. [online]. In: *Ministerstvo průmyslu a obchodu*, 2022. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné z internetu: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/analyticke-materialy-a-statistiky/analyticke-materialy/financni-analyza-podnikove-sfery-za-rok-2019--255382/>.
14. OBCHODNÍ REJSTŘÍK (2022): Veřejný rejstřík podle subjektů. [online]. In: *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*, 2022. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné z internetu: [https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-\\$firma](https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-$firma).
15. RŮČKOVÁ, P. (2019): *Finanční analýza: metody, ukazatele, využití v praxi*. 6. vyd. Praha: Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2028-4.
16. SAFAEVA, SR. – ISHANKHODJAEVA, DA. – DREVIING, SR. – TARCHOKOV, SK. – GORLOVA, OE. (2022): Financial Strategies for Managing Hotel Business in the Context of Digitalization. In: *International Journal of Computer Science and Network Security*, 2019, roč. 22, č. 9, s. 733-737.
17. ŠELIGOVÁ, M. (2017): The Impact of Funding Sources on Corporate Liquidity in Energy Sector in the Czech Republic. In: *5th International Scientific Conference Contemporary Issues in Business, Management and Education*, s. 264-271.
18. ZHANG, Z. – ZHI, YE. – LING, F. (2020): Benchmarking contractors' financial performance: case study of Singapore. In: *Journal of Financial Management of Property and Construction*, 2020, roč. 25, č. 3, s. 183-199.

Kontakt:

Ing. Milena Botlíková, Ph.D.

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
Masarykova 37
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: milena.botlikova@fpf.slu.cz

Ing. Josef Botlík

Obchodně podnikatelská fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
Česká republika
e-mail: botlik@opf.slu.cz

GENDER DISCRIMINATION IN HUMANITARIAN CONTEXT

Alexander Burian ^a - Doina Cazacu ^b

^a Faculty of Law, Department of Public Law, European University of Moldova, str. Ghenadie Iablocikin 2/1, Chisinau, Republic of Moldova, MD-2069, e-mail: alexandruburian@yahoo.com

^b Faculty of Law, Department of Public Law, European University of Moldova, Mihai Kogalniceanu street, 67, Chisinau, Republic of Moldova, MD-2009, e-mail: doina.cazacu@yahoo.com

Abstract: Gender equality in humanitarian crises is a sensitive topic and requires an individual approach, starting from the needs of each one according to gender. Gender-based violence, as a form of discrimination, is a violation of fundamental human rights protected by international human rights conventions, including the individual's right to security; the right to a high standard of physical and mental health; the right to be protected from torture or any cruel, inhuman or degrading treatment; and the right to life. The objectives of this research are summarized in a general analysis of international standards, recommendations, and policy documents of intergovernmental organizations, international non-governmental organizations, and other actors involved in armed conflicts regarding ensuring gender equality, including the case of the armed conflict in Ukraine.

Keywords: rights, equality, gender-based violence, women, men

JEL: F50, K33

Introduction

Gender equality can be defined as the freedom to develop personal skills and make choices without any limits by gender roles. Gender equality is achieved when men and women enjoy equal social goods, benefits, resources, and remuneration. An equality policy in no way aims to make men and women the same but to establish and preserve equal opportunities.

The subject of violence against women and girls has been analyzed and studied, especially with the intensification of armed conflicts in different regions of the world.

Gardam J. and Jarvis J. are critical of international humanitarian law's limited focus upon the "biological" difference of women.¹ Public International Law provides protection to women in the sexual and reproductive aspects of their lives.²

Ntombizozuko Dyani in the article „Protocol on the Rights of Women in Africa: Protection of women from sexual violence during armed conflict” examines the regulations of the Geneva Conventions (1949) and their additional protocols, which distinguish between international and non-international armed conflicts. International humanitarian law applies different rules depending on the nature of the armed conflict. Therefore, the protection afforded to those affected by international armed conflict differs from the protection afforded to those affected by internal armed conflict. The distinction is based on the premise that non-international armed conflicts raise issues of sovereign governance and not international

¹ GARDAM, J. – JARVIS, M. *Women, Armed Conflict and International Law*, Kluwer Law International, The Hague, 2001, p. 93.

² *Ibid.* p. 94.

regulation. Thus, the need to differentiate between the two categories is due to the regulations provided by international law.³

Kally Dawn Askin in the book „War Crimes Against Women. Prosecution in International War Criminals Tribunals⁴ mentions the importance of establishing, in reporting sexual assault, to demonstrate who the perpetrator is, who may be a common soldier, commander, political leader young, old, an academic or uneducated, a son, a father, a husband, a neighbor, a schoolteacher, a priest, a colleague, a hated enemy, a stranger, even a trusted friend.

Mainstreaming gender equality also reinforces a human rights-based approach to humanitarian action, which can be reached by respecting and protecting the rights and dignity, universally recognized values of every person as a human being. Therefore, mainstreaming gender equality in humanitarian action improves the impact of humanitarian strategies and interventions. Answers to the questions, what is gender, what is gender equality, and why these elements are essential for humanitarian action.⁵

Accidents caused by armed conflicts can affect women and men, boys and girls, because of their roles and relationships. Thus, men will fight more "spontaneously" in the event of a conflict, the likelihood of being wounded or even killed in battle, most often, arises from the quality of being a combatant or prisoner of war.⁶ They are also at risk of execution if they refuse to fight, as it is "manly" to fight to defend one's nation, clan or family. The role of women in these crises is not easy, given that they take over part of men's tasks, take care of the house, face the trauma of losses, and are also vulnerable to discrimination.

In an armed conflict, the situation of women and girls is even more complex, and the systemic, brutal, and frequent violence against women and girls has led the international community to take a stand and strengthen efforts to prevent, combat, and respond to violence in a humanitarian context. The vulnerability of women is also determined by the recent wars in the former Yugoslavia, Rwanda, Sierra Leone, Liberia, Nepal, and Afghanistan, as well as in other conflict zones, which have been marked by acts of violence against women and girls. An estimated 70% of non-combatant casualties in recent conflicts have been mainly women and children. Up to 500,000 women were raped in Rwanda during the 1994 genocide. About 60,000 women were raped during the war in Croatia and Bosnia and Herzegovina, and between 1991 and 2001, about 64,000 women were victims of sexual-related violence of war in Sierra Leone.⁷

Armed forces, taking advantage of the chaos of war, use sexual violence to maintain control to inflict violence on the most vulnerable communities affected by armed conflict.

1 International regulations regarding gender equality

Gender equality in a humanitarian context is an obligation arising both from international humanitarian law and international human rights law, such as: the Universal Declaration of Human Rights,⁸ the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR),⁹ the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR),¹⁰

³ NTOMBIZOZUKO, D., Protocol on the Rights of Women in Africa: Protection of women from sexual violence during armed conflict, In: AFRICAN HUMAN RIGHTS LAW JOURNAL, p. 172, <https://biblioteca.corteidh.or.cr/tablas/R21530.pdf>

⁴ ASKIN, D. K., War Crimes Against Women. Prosecution in International War Criminals Tribunals, 1997, p. xvi

⁵ IASC, Le guide des genres pour les actions humanitaires, 2017, p. 18.

⁶ Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war of 12 august 1949.

⁷ UN Security Council Resolution 1325 – 10 years since its adoption.

⁸ Universal Declaration of Human Rights (UDHR).

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights.

¹⁰ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

the Geneva Conventions of 1949 and the Optional Protocols of 1977,¹¹ in particular Convention (IV) on the Protection of Civilians in Time of War¹², the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination,¹³ the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 1979¹⁴ and the Optional Protocol of 2000;¹⁵ The Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) of July 17, 1998,¹⁶ the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote of October 25, 2007;¹⁷ as well as a series of recommendations and resolutions of the UN Security Council (Resolution no. 46/182 of 1991,¹⁸ Resolution 1888 of 2009¹⁹ etc.

International regulations prohibit discrimination based on sex, and this notion is to be understood as innate aspects that represent the totality of the anatomical-physiological characteristics that differentiate human beings into women and men. Gender is understood as the social aspect of relations between women and men, which manifests itself in all spheres of life. Gender aspects are learned and can differ from one culture to another, from one period to another.²⁰

The creation, by UN General Assembly Resolution no. 46/182 of 1991²¹ of the UN Inter-Agency Standing Committee (IASC) of a forum for the coordination of humanitarian actions, implies the implementation of a coherent and unified response to humanitarian crises, including by strengthening strategies and policies for the protection of women and girls against violence.

The European Union adopted the European Parliament Resolution of 5 May 2022 on the impact of the war against Ukraine on women.²²

Discrimination constitutes a violation of the rights enunciated in the international acts to protect human rights. The Declaration on the Elimination of Violence against Women, adopted in 1993 by the United Nations General Assembly, demonstrates international recognition that violence against women constitutes a violation of human rights and a form of discrimination against women.²³

There is no international legal instrument that defines „sexual and gender-based violence”, terms are used in different international regulations and reports: „sexual and other forms of gender-based violence”, „sexual and gender-based crimes”, „rape and other sexual violence”, „sexual violence”, „gender-based abuse”, „sexual offence and gender violence”, „sexual harassment”, „conflict-related sexual violence”, „sexual violence and wartime rape”, „sexual slavery”.²⁴

Many forms of gender-based violence (GBV) can be caused by disasters, armed conflicts, and other emergencies. In the early stages, when communities are shaken, people may be internally displaced, forced to relocate, and protection systems are not fully implemented. They may suspend their activity for various objective reasons. Most acts of GBV are sexual

¹¹ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II).

¹² Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.

¹³ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination 1966.

¹⁴ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1979.

¹⁵ Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 1999.

¹⁶ Rome Statute of the International Criminal Court, 1999.

¹⁷ Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007.

¹⁸ General Assembly Resolution 46-182 (1991).

¹⁹ Resolution 1888 (2009) / adopted by the Security Council at its 6195th meeting, on 30 September 2009.

²⁰ Vozian N., Teleucă V., Gender equality in Moldova. Guide for everyone. Chişinău, 2019.

²¹ UN General Assembly resolution 46/182.

²² European Parliament Resolution of 5 May 2022.

²³ Declaration on the Elimination of Violence against Women, General Assembly Resolution 46-182 (1991).

²⁴ BRAHAT, H. D. (2022): Sexual and gender-based violence in International Law: Making International Institutions work”, p. 20.

violence where the survivors/victims are women and girls. Sexual violence is the most immediate and dangerous type of gender-based violence in extreme emergencies.

"Conflict-related sexual violence" refers to incidents of sexual violence, i.e., rape, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy, forced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable severity against women, men, girls, or boys. Such incidents or patterns occur in conflict or post-conflict, or other crises (e.g., political conflict). They also have a direct or indirect connection to the armed conflict or political conflict, i.e., a temporal, geographical, and/or causal relationship.²⁵

General Recommendation no. 30 of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women states that violence against women and girls is a form of discrimination arising from gender inequalities, as elaborated by CEDAW. It draws attention to the role of conflict in exacerbating existing gender inequalities, which increases the risk of gender-based violence for women and girls. It also recognizes that there are continuities between gender-based violence that occurs before, during, and after conflict.²⁶

The UN Security Council, adopting the Resolutions in the field of preventing and combating violence against women and girls in a humanitarian context, mentions the need for states to contribute by developing and strengthening national policies in combating gender-based sexual violence in a humanitarian context. It also urges countries contributing peacekeepers to provide robust training on sexual exploitation and abuse before operations, including vetting their peacekeepers, conducting prompt and thorough investigations, and, where appropriate, following up and informing the United Nations promptly of the status and outcome of studies, and if necessary, request the United Nations to cooperate.²⁷

The UN Strategy for Intervention in Combating Gender-Based Violence in the Context of Armed Conflicts (SIGBVIHA)²⁸ is the first globally standardized mechanism that facilitates the multispectral approach to preventing and combating gender-based violence in humanitarian situations. Its purpose is to ensure an effective protection mechanism for women and girls subjected to gender-based violence in a humanitarian context by creating a cluster of international and regional organizations that will provide, in collaboration with member states, an adequate protection mechanism in the specified field.

The United Nations Plan of Action to Combat Sexual Violence in a Humanitarian Context²⁹ is another area of action comprising a network of thirteen organizations and entities launched in March 2007. The network aims to scale up United Nations system-wide efforts to combat sexual violence related to armed conflicts with the involvement of the Security Council in all relevant Resolutions as a critical coordination platform. United Nations entities, including Field Missions and Country Teams, may request technical and strategic support from the UN to improve coordination and cohesion on the ground. Accordingly, the Strategy designed aims to combat sexual violence with the deployment of coordination expertise dedicated to helping the field of advocacy and strengthening the knowledge of the people involved, including by launching and disseminating practical tools aimed at improving collective prevention, reporting, and response efforts to sexual violence during or after it in the context of armed conflict.

The principle of non-discrimination is enshrined in Article 21 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, according to which discrimination of any kind

²⁵ UN Peacekeeping: CONFLICT-RELATED SEXUAL VIOLENCE.

²⁶ Guidebook on CEDAW General Recommendation no. 30 and the UN Security Council Resolutions on Women, Peace and Security.

²⁷ Security Council Resolution 1888 (2009); Résolution 1960 (2010); Resolution 2767 (2019).

²⁸ (IASC) Guidelines for Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Settings, 2015.

²⁹ UN Action against Sexual Violence in Conflict.

is prohibited. The provisions of Article 23 of the Charter reaffirm equality between women and men, which must ensure in all fields.³⁰

2 Gender equality in the armed conflict in Ukraine

The response of the humanitarian actors is focused on the rights, dignity and protection of the whole community that is affected.

The armed conflict determined the increase in inequality, increased militarization and illicit flow of small arms and light weapons, which contributed, among other factors, to fueling widespread and systematic conflict-related sexual violence, even in the midst of a global pandemic.

According to the OSCE report, since the outbreak of the conflict, Ukraine has witnessed an increase in gender-based violence. Both the Ukrainian Minister of Foreign Affairs Dmytro Kuleba, and the Ukrainian MP Lesia Vasylenko, have levelled accusations of rape and other forms of sexual violence at the Russian forces. One of the incidents occurred in the village of Brovary, close to Kyiv, in which a drunken Russian soldier allegedly broke into a private house, killed the owner and then raped his wife several times, in the presence of her small child. There are allegations of rapes, including gang rapes, committed by Russian soldiers in many other regions in Ukraine. The rape or other forms of sexual violence may constitute a crime against humanity (Article 7(1)(g) of the RS) or a war crime (Article 8(2)(b)(xxii) of the RS). All allegations of such acts need to be properly investigated and those found guilty need to be brought punished.³¹

The European Parliament resolution of 5 May 2022 established that 7,1 million people have been displaced internally within Ukraine, including women and children in need of medical and mental health care, employment possibilities, proper schooling for children and accommodation and protection against sexual and gender-based violence. It is also noted that:

- ✓ many women have stayed in Ukraine and mobilized for combat or to provide non-combat support;
- ✓ women make up around 15 % of Ukraine's military and there are currently around 300 000 women in the battlefield;
- ✓ some women soldiers have been captured in Ukraine;
- ✓ there are indications that Ukrainian women soldiers in captivity have been tortured, humiliated and subjected to sexual violence;
- ✓ reports of such mistreatment are alarming and respecting the Geneva Convention provisions on the humane treatment of prisoners of war (Article 13) is of the utmost importance;
- ✓ women also make up a second line of defense, providing non-combat support as well as vital logistics including assistance in the evacuation of civilians;
- ✓ there is an increasing number of unofficial reports from survivors, but also intelligence reports, about sexual violence in the conflict;
- ✓ there are growing reports that rape, sexual harassment, torture, mass executions and genocide are being increasingly used by the Russian army as weapons of war against the civilian population in Ukraine;
- ✓ the use of sexual and gender-based violence (GBV) as a weapon is a war crime and should thus be prosecuted according to the provisions of international law and the Rome Statute of the ICC, particularly Articles 7 and 8 thereof, which define rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy and forced sterilization or any form of sexual violence as crimes against humanity and war crimes and equate them with torture and other serious war crimes,

³⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000.

³¹ Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 February 2022.

whether or not such acts are systematically perpetrated during international or internal conflicts, including those relating to sexual and other violence against women and girls.

The Istanbul Convention Preamble mentions that State parties are recognizing the ongoing human rights violations during armed conflicts that affect the civilian population, especially women in the form of widespread or systematic rape and sexual violence and the potential for increased gender-based violence both during and after conflicts. The basic principles of international humanitarian law and the Rome Statute of the International Criminal Court, mentioned in the Istanbul Convention Preamble, asserts individual criminal responsibility under international law for acts of violence committed primarily (but not exclusively) in a situation of armed conflict.³² Ukraine ratifies the Istanbul Convention in an emergency mode³³, in order to provide increased protection, focused on 4 pillars: Prevention, Protection, Prosecution and Co-ordinated policies.

The humanitarian actors have created some mechanisms to respond to the crisis generated by the armed conflict in Ukraine. So, in the countries where there is a large number of Ukraine refugees there are available such services from the UN, as accommodation, financial assistance, the transfer to the EU states or the origin countries, informational assistance for children and young people from Ukraine, helpline for the refugees and host families, the UN protection mechanism also provided a special instrument on reporting cases of abuse and sexual exploitation (the example of the Republic of Moldova).³⁴ The UN encourage reporting a concern, suspicious or an incident of sexual exploitation and abuse by a person working in the refugee response to UNHCR or to any other humanitarian organization and mention that it does not affect your rights nor your access to humanitarian assistance. Complaints are handled safely and confidentially: your name and personal information will not be shared with anyone or any organization without your consent.

Conclusion

The international community proposes the concept of state responsibility: States have a duty to protect human rights and to prevent and respond to human rights abuses. States have the obligation to prevent and punish the human rights violations. These obligations arise from the status of the states as subjects of international law, so that the international commitments they have assumed, being part of the international treaties in the field of human rights, in general, in the field of international humanitarian law, in particular, impose two categories of obligations: negative obligation - to refrain from any violation of international humanitarian law; positive obligation - ensuring the implementation and application of international humanitarian law at the national level.

Sexual violence, gender-based violence and violence against women are grave human rights violations, that perpetuate stereotypes related to sex/sexual roles and diminish human dignity and the independence of the individual, affecting the development of the human being. Represents the psychological, physical and sexual abuse the proclamation of women's inferiority and subordination and the perpetuation of men's power and control. Sexual and gender-based violence targets both the individual and the group of individuals and has a devastating effect on the lives of the victims, most often women and girls.

References:

1. ASKIN, K. D. (1997): *War Crimes Against Women. Prosecution in International War Criminals Tribunals*, 1997, p. xvi

³² Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, 2011.

³³ Ukraine ratifies the Istanbul Convention, 18.07.2022.

³⁴ Reporting Sexual Exploitation and Abuse, UNHCR in Moldova.

2. BRAHAT, H. D. (2022): Sexual and gender-based violence in International Law: Making International Institutions work”, Springer nature Ltp. Sigapore, 2022
3. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. [Online in: un.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf
4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>
5. Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse [Online in: rm.coe.int. 5. 10. 2022] [Cited 5. 10. 2022.] Available online <https://rm.coe.int/168046e1d9>
6. Declaration on the Elimination of Violence against Women, General Assembly Resolution 46-182 (1991) [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>
7. European Parliament Resolution of 5 May 2022 [Online in: europarl.europa.eu. 7. 10. 2022] [Cited 7. 10. 2022.] Available online https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_RO.html
8. Europe Concilium Convention Action against violence against women and domestic violence 2000 [Online in: coe.int. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>
9. GARDAM, J. – JARVIS, M. (2001): Women, Armed Conflict and International Law. Kluwer Law International, The Hague, 2001, p. 93
10. General Assembly Resolution 46-182 (1991) [Online in: humanitarianresponse.info. 4. 10. 2022] [Cited 4. 10. 2022.] Available online <https://www.humanitarianresponse.info/en/coordination/clusters/document/general-assembly-resolution-46-182>
11. Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war of 12 august 1949 [Online in: un.org. 3. 11. 2022] [Cited 3. 11. 2022.] Available online https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.32_GC-III-EN.pdf
12. Guidebook on CEDAW general recommendation no. 30 and the UN Security Council resolutions on women, peace and security [Online in: unwomen.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2015/Guidebook-CEDAW-General-Recommendation-30-Women-Peace-Security-en.pdf
13. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000 [Online in: un.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
14. IASC. Le guide des genres pour les actions humanitaires, [Online in: humanitarianresponse] [Cited 2. 11. 2022.] Available online: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/iasec_le_guide_des_genres_pour_les_actions_humanitaires.pdf, p. 18
15. IASC. Guidelines for Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Settings, 2015 [Online in: un.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/about-us/un-action/>
16. International Covenant on Civil and Political Rights [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
17. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [Online in: ohchr.org.] 3. 10. 2022 [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

18. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>
19. NTOMBIZOZUKO, D., Protocol on the Rights of Women in Africa: Protection of women from sexual violence during armed conflict, In: AFRICAN HUMAN RIGHTS LAW JOURNAL, p. 172, [Online in: biblioteca.corteidh.or], [Cited 2. 12. 2022.] Available online: <https://biblioteca.corteidh.or.cr/tablas/R21530.pdf>
20. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms>
21. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II) [Online in: ohchr.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and-0>
22. Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 february 2022, [Online in: osce.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] <https://www.osce.org/gsearch?qr=ukraine%20war%20crimes>
23. Resolution 1888 (2009) / adopted by the Security Council at its 6195th meeting, on 30 September 2009 [Online In: un.org. 6. 10. 2022] [Cited 6. 10. 2022.] Available online <https://digitallibrary.un.org/record/666430?ln=en>
24. Resolution 1888 (2009) [Online in: un.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/542/56/PDF/N0954256.pdf?OpenElement>;
25. Résolution 1960 (2010) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/698/35/PDF/N1069835.pdf?OpenElement>;
26. Resolution 2767 (2019) https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/04/resolution/resolution-2467-2019/S_RES_24672019_E.pdf
27. Rome Statute of the International Criminal Court [Online in: icc-cpi.int. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
28. Ukraine ratifies the Istanbul Convention, [Online In: coe.int. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] [https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/ukraine-ratifies-the-istanbul-convention#:~:text=The%20Convention%20will%20enter%20into,ratify%20the%20Convention%20\(more\).&text=Infographics%20and%20brochure%20on%20the,prosecution%20and%20co%2Dordinated%20policies](https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/ukraine-ratifies-the-istanbul-convention#:~:text=The%20Convention%20will%20enter%20into,ratify%20the%20Convention%20(more).&text=Infographics%20and%20brochure%20on%20the,prosecution%20and%20co%2Dordinated%20policies).
29. UN General Assembly resolution 46/182 [Online in: un.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/582/70/IMG/NR058270.pdf?OpenElement>
30. Universal Declaration of Human Rights (UDHR), [Online in: un.org. 3. 11. 2022] [Cited 3. 11. 2022.] Available online <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
31. UN Peacekeeping: Conflict-related sexual violence [Online in: peacekeeping.un. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online <https://peacekeeping.un.org/en/conflict-related-sexual-violence>
32. UN Security Council Resolution 1325 – 10 years since its adoption, [Online in : un.org. 2. 11. 2022] [Cited 2. 10. 2022.] Available online <https://www.un.org/fr/chronicle/>

article/les-conflits-armes-et-le-femmes-la-resolution-1325-du-conseil-de-securite-dix-ans-dexistence

33. VOZIAN N. – TELEUCA, V., Gender equality in Moldova. Guide for everyone. Chişinău, 2019 [Online in: unwomen.org. 3. 10. 2022] [Cited 3. 10. 2022.] Available online https://moldova.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20Moldova/Attachments/Publications/2020/ABC%20on%20GE_Ghid%20final_compressed%20%281%29.pdf

Contact:

Professor Alexander Burian, DrSc.

Faculty of Law
European University of Moldova
str. Ghenadie Iablocikin 2/1
Chisinau
Republic of Moldova, MD-2069
e-mail: alexandruburian@yahoo.com

Associate Professor Doina Cazacu, PhD.

Faculty of Law
Moldova State University
Mihai Kogalniceanu street, 67
Chisinau
Republic of Moldova, MD-2009
e-mail: doina.cazacu@yahoo.com

Minority Government in Slovakia in 2022

Peter Csanyi

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovakia, e-mail: peter.csanyi@euba.sk

Abstract: The goal of this paper is to analyze the reasons and troubles of the current Slovak government, which led to the formation of a minority government in fall 2022. Slovakia's government has lost its majority in parliament after a junior partner withdrew from the four-party coalition. Foreign Minister Ivan Korčok, Justice Minister Mária Kolíková, Education Minister Branislav Gröhlning and the party's leader and former Economy Minister Richard Sulík, all from the liberal Freedom and Solidarity (SaS) party, submitted their resignations at the end of August. With SaS no longer supporting the coalition in the parliament, the three parties of the coalition do not have the necessary 76 votes in the house, and rule as a minority government. It also means that the coalition has been struggling to function properly and in some cases has to rely on the votes of the opposition or even on far-right MPs.

Keywords: Slovakia, government, political parties, politics

JEL: N40

Introduction

Slovakia's ruling coalition lurched closer to collapse after a junior member threatened to pull its ministers out of the cabinet, depriving it of majority backing in parliament. The ruling alliance has repeatedly flirted with rupture since winning general elections in 2020 on a pledge to eradicate rampant corruption. Last year, the Freedom and Solidarity party (SaS), led by Richard Sulík, and orchestrated the ouster of then-Prime Minister Igor Matovič following a disagreement over managing the pandemic.¹

While the reconstituted cabinet, now led by Prime Minister Eduard Heger, has stumbled along since then, Sulík was demanding Matovič be removed as finance minister by Aug. 31, otherwise his party would abandon the coalition. Sulík accuses Matovič of betraying his ruling partners by pushing a billion-euro subsidy package for families through parliament without sufficient backing, and with the help of far-right lawmakers. Matovič, the leader of the largest ruling party Ordinary People and Independent Personalities (OĽaNO), refuses to leave.

A breakup would cast Heger's administration into minority status and force him to seek ad-hoc support in parliament to pass laws. His government will have to address the energy crisis in the coming months, approve the 2023 budget, and pass other legislation required for the nation of 5.4 million to draw hundreds of million euros from the European Union's recovery fund. A coalition collapse would also expose the government to no-confidence motions led by two opposition groups that now lead opinion polls, and could trigger early elections. Besides, former Prime Minister Robert Fico has launched a campaign to hold a referendum to oust the government.

1 Slovak coalition crisis ended with a minority government

Prime Minister Eduard Heger placed the stability of his coalition government at stake due to his reluctance to remove Finance Minister Igor Matovič from his post. One of the

¹ HORNAK, D. (2022): Slovakia Heads for Minority Cabinet as Ruling Coalition Splits.

coalition parties, Freedom and Solidarity (SaS), announced in summer that it would no longer accept the existing coalition deal (a legally non-binding document that sets out the rules and goals of the four-party coalition government) and demanded the sacking of Matovič, the least trusted minister according to polls, from the government.² The party added that it would leave the government if Prime Minister Eduard Heger (OLaNO) failed to draft a new coalition deal and have it approved by the coalition parties.

With the second highest number of lawmakers in the parliament out of the four coalition parties, the SaS remained to be the second strongest coalition party. One of the SaS' conditions was the removal of Matovič from the ministerial post. He was made to step down from the prime ministerial post last year, swapping chairs in the government with his party colleague Eduard Heger.

Prime Minister Eduard Heger has resisted a demand to sack his least popular minister, but his decision to preserve his party's unity costed his government its parliamentary majority. The prime minister, called the SaS demand "unrealistic" and accused the party of attempting to bring his government down.

Heger's government has expressed strong support for Ukraine in different ways, led Slovakia out of the coronavirus pandemic, gained a strategic Volvo investment, encouraged the investigation of high-profile corruption and organized crime cases to begin, and adopted an EU-backed recovery plan.

It was obvious that if Heger, a respected man among European leaders, fails to secure a parliamentary majority from September, his teetering government could put a number of planned reforms within the recovery plan and billions of euros in the EU's recovery fund at risk, among other things. This coalition crisis, which can be considered the second major clash in just over two years (the first ended with Matovič stepping down as prime minister in spring 2021), erupted in May after parliament refused to permit the arrest of Smer-SD MP and former prime minister Robert Fico when he was charged with criminal conspiracy by police. It reached its peak after parliament overrode a presidential veto to approve Matovič's so-called family package of economic measures, worth more than €1 billion, only by turning to far-right lawmakers for support.³

SaS, which could have vetoed the package by voting against it, but instead agreed merely to refrain from voting for it, wanted to oust the finance minister because of what it claims was his mismanagement of the public finances, and for his constant verbal attacks on SaS and its leader, Economy Minister Richard Sulík. Last year Matovič was willing to resign as Slovakia's prime minister only after some of his coalition partners had agreed to his several conditions, one of which included the stepping down of Economy Minister Richard Sulík. This year it was different. OLaNO is thus essentially disregarding the ultimatum issued by its coalition partner Freedom and Solidarity (SaS) in early July.

It meant that OLaNO head Igor Matovič would not resign as finance minister, Freedom and Solidarity (SaS) ministers would leave and SaS would officially become an opposition party. The government of Eduard Heger would no longer have the majority of votes in the parliament of 150 MPs to rely on. Finally, SaS leader Richard Sulík filed his resignation as economy minister at the beginning of September, followed by three SaS ministers - Ivan Korčok at foreign affairs, Mária Kolíková at justice, and Branislav Gröhling at education department.

With SaS no longer supporting the coalition in the parliament, the three parties do not have the necessary 76 votes in the house, and will rule as a minority government. After SaS leaves, there will be only 70 coalition MPs. If the parliament proves unable to pass laws, notably the state budget that should be approved in the autumn, an early election may follow.

² DLHOPOLEC, P. (2022): Ahead of energy crisis, minority government becomes a reality.

³ HUDEC, M. (2022): Slovakia inches toward minority government as ultimatum demands loom large.

2 Coalition struggles in parliament

Ministers from the Slovak center-right Freedom and Solidarity (SaS) party resigned at the beginning of September, leaving the coalition government short of a majority in the midst of an energy crisis and conflict in neighboring Ukraine. The resignations cast doubt over the long term survival of the NATO and European Union member country's center-right cabinet, which is trying to tackle soaring energy prices and has strongly backed Ukraine in its fight against Russia's invasion.

Almost a week after a group of ministers quit the coalition government, Prime Minister Eduard Heger delivered a list of candidates for vacant ministerial posts to President Zuzana Čaputová. On September 13, President Zuzana Čaputová appointed three new ministers at the Presidential Palace. Rastislav Káčer is the new foreign minister, Viliam Karas the justice minister and Karel Hirman the new economy minister. Temporarily, the prime minister took the education minister post, but three weeks later Ján Horecký was named as the new education minister.⁴

New ministers have been appointed and Freedom and Solidarity (SaS) has returned to parliament, but Slovakia's government has been struggling to function properly. With three of its ministers back in their parliamentary seats, SaS now holds 21 seats in the house. Even though the party said they were going to contribute their votes to open the September session of the parliament, the first one after the summer break, shortly before the session was scheduled on September 13 they specified they would not do so at the first attempt. SaS decided to test its former partners.

The coalition of OĽaNO, Sme Rodina and Za Ľudí now has 69 MPs in the house. To open the session, more than half of all 150 MPs need to vote to approve the session program, meaning the government must find at least seven votes among the opposition each time parliament convenes. On September 14, Speaker of Parliament Boris Kollár (Sme Rodina) made two attempts to open the session, but both failed. At the first attempt, 64 MPs were present at the vote while 71 were present for the second vote. Kollár then adjourned the session until September 20.⁵

In this precarious situation, parliament was scheduled to deal with an unprecedented number of draft laws during the September session. There were 147 points on the program, and more than 80 of them were MPs' own legislative initiatives rather than being proposed by government ministers.

Observers believe the increased activity of MPs might be either because they felt the chaotic situation in parliament might be a chance to have their own proposals passed, or because they were worried that the current parliamentary term might soon come to a premature end and elections called, and wanted to try to push through their projects before that happens.

Among the more controversial proposals was legislation to force shops to close on Sundays and a ban on rainbow flags on public buildings (from conservative OĽaNO MP Anna Záborská) as well as the introduction of registered partnerships, including for same-sex couples, from SaS MPs. Sme Rodina MPs want a further increase in child benefits, and a reduction in VAT on foodstuffs for schools, hospitals and social care homes to 5 percent. Meanwhile, SaS wants a cut in VAT on fuels and for restaurants.

Besides, an extraordinary session of parliament was held on September 13 for a no-confidence vote in Interior Minister Roman Mikulec (OĽaNO) initiated by the opposition Smer-SD party. SaS said they would not vote to oust Mikulec, but would like to initiate a no-confidence vote in Finance Minister Igor Matovič (OĽaNO). They claimed that several former and current members of the ruling coalition would back the move.

⁴ More information: Slovak Spectator (2022): President Čaputová appoints a conservative as education minister.

⁵ SYBERA, A. (2022): Slovakia's minority cabinet manages to open parliamentary session with help of opposition.

To oust Matovič, however, the whole opposition would need to back the proposal. While members of the Hlas party headed by former Prime Minister Peter Pellegrini was considering to vote against Matovič, Smer-SD leader Robert Fico did not want pave the way for SaS to come back into government.

Finally, in the proposal, which was also signed by members of the Hlas party of Peter Pellegrini, SaS listed the mismanagement of public finances, maintaining the society in a state of conflict, vulgar communication and attacks against the media as reasons for Matovič to be removed.

Slovak Finance Minister Igor Matovič faced a non-confidence in the National Council on October 4, but was saved by several far-right members, which also increasingly support coalition proposals.

Shortly after Freedom and Solidarity (SaS) left the coalition at the end of August, some commentators suggested that the coalition could continue with the help of three MPs, who got into the parliament on the candidate list of the far-right People's Party Our Slovakia. Tomáš Taraba, Štefan Kuffa, and his son Filip Kuffa style themselves in the role of conservative pro-Christian National council members.⁶ They are especially close to the coalition. We are Family party of National Council speaker Boris Kollár. Although Taraba, Kuffa, and Kuffa were very critical of the government and Matovič for a long time, they also were critical of Freedom and Solidarity and they don't want to open a way for their return.

After Matovič survived the no-confidence vote, three proposals submitted to the National Council by Taraba and Kuffa got into the second reading. These proposals, supposedly, have also been discussed at a coalition meeting. Furthermore, the new Law Minister openly stated that he negotiated the support of his proposals with Taraba.

Several National Council members from Matovič's Ordinary People and Independent Personalities (OLaNO) said that they consider cooperation with far-right members a "red line." Nine OLaNO members criticized Matovič before the non-confidence vote for his recent attacks on journalists, whom he called "progressive fascists", and refused to participate in the ballot.

3 Municipal and regional elections in Slovakia – the first test for minority government

Nearly 4.5 million people, including foreigners with permanent residence, went to the polls in Slovakia on October 29, 2022. The country, where a two-day pre-election moratorium was in force, held municipal and regional elections on the same day for the first time. Despite Ukraine being a neighbor and despite nearly 100,000 refugees with temporary protection status staying in Slovakia, candidates had avoided the topic of Ukrainian refugees in the campaign.⁷ Regional elections are not popular with people, while municipal elections fare better in terms of the turnout. Municipal and regional politics constitute one of the most important parts of the state, because they are the closest to people and respond to their requests based on what is needed in regions and municipalities and it was also the first test for the current minority government.

Observers had claimed the war in Ukraine was not a topic in the Slovak municipal and regional elections, even if they were the first elections to be held in the country since the start of Russia's invasion. The impacts of the war, like the energy crisis or the surging prices of building materials and food products, were addressed by candidates in different debates or their programs in how they affect, for example, the energy bills of schools or delay investment

⁶ HUDEC, M. (2022): Slovak minority government is increasingly relying on far-right MPs.

⁷ BalkanInsight (2022): Democracy Digest: Slovakia Braces for Regional, Municipal Elections.

projects. Nowadays, the armed conflicts are still common phenomenon after two World Wars, even despite of the mandatory prohibition of using forces and threats of force in international relations.⁸ The attitude towards solving the energy crisis might be one of the factors that influenced the election results. Local and regional governments, however, lack the competences and money to deal with these huge impacts and have to rely on the Slovak government and EU measures. It was obvious that local and regional topics indeed dominated the debates across the country before the elections and the war could be a major topic in the elections only if Slovakia would experience another big migration wave, which is not the case today.

We can confirm that the election results dispelled the worst fears. Many had concerns ahead of what was very likely the most wide-ranging set of elections that people in Slovakia have ever participated in. In the run-up, it came to seem that democracy had rarely had it harder. The regional and municipal elections – for which voting is only allowed in person, in the place of one’s residence – took place in the middle of the autumn school holidays, when people typically travel away from their homes. Election Day was noticeably shorter than usual, with polling stations closing at 20:00. Voters had to deal with four, and in Bratislava and Košice cities as many as six, different ballots. Besides, it was the first time that voters have been asked to deliver an electoral verdict since the 2020 election, which was followed by a lot of perceived and actual hardship during the pandemic, and a lot of political turmoil since that has left many people drained of any enthusiasm for politics and even for public affairs as such.

The results of municipal and regional elections in Slovakia released on October 29 showed that voters didn't use the ballot to punish the coalition government of Prime Minister Eduard Heger for high inflation driven by soaring energy prices or for the fight with their coalition partners. The heads of six of the country's eight regions were re-elected to their posts, while one of the two new leaders is the son of the previous leader, running as an independent, according to the results released by the Slovak Statistics Office. In the remaining region, a candidate supported jointly by the ruling coalition and opposition parties won in a result that still suggested the voters preferred stability over a change.

Political commentators agree that far-right and extremist forces are the losers of the municipal elections, as only a single representative from several far-right parties were elected to the city council. Both far-right political parties, Our Slovakia People’s Party (ĽSNS) and The Republic, failed despite both of them having candidates run in all eight regions for the regional president’s office.⁹ Regional elections in 2014 were the first elections in Slovakia, in which the far-right managed to overcome their previous poor results. Back then, Marian Kotleba, leader of the neo-Nazi ĽSNS, had been elected president of the Banská Bystrica self-governing region. Since then, Kotleba was sentenced for supporting and propagating sympathies towards the neo-Nazi movement.

The 2022 municipal and regional elections results are a victory for democratic forces and the true winners are independent candidates. Out of all elected mayors, more than 46% ran as independents. Former Prime Minister Peter Pellegrini’s social-democratic Hlas political party emerged as the strongest party in the regions with more than 9% of all mayors. The Non-parliamentary Alliance, which represents the Hungarian minority, came in second. Elections were also a failure for representatives of the government and the coalition, several of which decided to run for the municipal or regional council offices as most did not succeed.¹⁰

⁸ PYTELOVÁ, K. (2014): *Limity medzinárodného práva vo vzťahu ku konfliktným zónam*, s. 123.

⁹ HUDEC, M. (2022): *Far-right stumbles in Slovak municipal election*.

¹⁰ More information: *Official Results of Municipal and Regional Elections in Slovakia 2022*.

Conclusion

Slovakia's government has lost its majority in parliament after a junior partner, the liberal Freedom and Solidarity (SaS) party, withdrew from the four-party coalition. Although the four empty ministerial posts were already completed by new candidates, the minority government is still struggling with other challenges. For example, Slovak Prime Minister Eduard Heger's minority government managed to open a parliamentary session only after the opposition Smer-SD party of ex-premier Robert Fico backed the move. Heger's cabinet had failed to secure majority of deputies (76 of 150) to open a session on two previous occasions, casting doubt on its ability to govern and pass measures to combat the energy crisis.

The SaS had demanded Matovič's resignation as a condition for staying in the government. Matovič could still face a SaS-backed attempt to be removed by parliament majority, but the question is whether Smer-SD would support such move or would rather wait for a more propitious time to bring down the government and hold early elections. The dismissal of Matovič might actually reinforce the government by allowing the SaS to re-enter the cabinet. Recently Igor Matovič "survived" a no-confidence vote in the parliament thanks to three far-right MPs. It also could be a precedent and could cause more troubles for the minority government. A potential no-confidence vote in the minority government could lead to early elections, but Slovak citizens are not due to go to the polls until February 2024.

The results of regional and municipal elections in Slovakia released on October 29, 2022 showed that voters didn't use the ballot to punish the coalition government of Prime Minister Eduard Heger.¹¹ At least, not too much. The heads of six of the country's eight regions were re-elected to their posts as well as the most mayors of larger Slovak cities. Out of all elected mayors, more than 46% ran as independents. The 2022 municipal and regional elections results mean a victory for democratic forces and the true winners are independent candidates. On the other side, the far-right and extremist forces are the losers of the municipal elections, as only a single representative from several far-right parties were elected to the city council. However, the elections were also a failure for representatives of the government and the coalition, several of which decided to run for the municipal or regional council offices as most did not succeed.

References:

1. BALKANINSIGHT (2022): Democracy Digest: Slovakia Braces for Regional, Municipal Elections [online]. In: *www.balkaninsight.com*, [cited 2.11.2022]. Available at: <https://balkaninsight.com/2022/10/28/democracy-digest-slovakia-braces-for-general-elections/>.
2. DLHOPOLEC, P. (2022): Ahead of energy crisis, minority government becomes a reality [online]. In: *www.spectator.sme.sk*, [cited 26.10.2022]. Available at: <https://spectator.sme.sk/c/23001097/ahead-of-energy-crisis-minority-government-becomes-a-reality.html>.
3. HORNAK, D. (2022): Slovakia Heads for Minority Cabinet as Ruling Coalition Splits [online]. In: *www.bloomberg.com*, [cited 25.10.2022]. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-20/slovakia-heads-for-minority-cabinet-as-ruling-coalition-splits>.
4. HUDEC, M. (2022): Far-right stumbles in Slovak municipal election [online]. In: *www.euractiv.com*, [cited 2.11.2022]. Available at: https://www.euractiv.com/section/all/short_news/far-right-stumbles-in-slovak-municipal-elections/.
5. HUDEC, M. (2022): Slovakia inches toward minority government as ultimatum demands loom large [online]. In: *www.euractiv.com*, [cited 26.10.2022]. Available:

¹¹ The Associated Press (2022): Slovakian regional, mayoral elections back the status quo.

- https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/slovakia-inches-toward-minority-government-as-ultimatum-demands-loom-large/.
6. HUDEC, M. (2022): Slovak minority government is increasingly relying on far-right MPs [online]. In: *www.euractiv.com*, [cited 27.10.2022]. Available at: https://www.euractiv.com/section/all/short_news/slovak-minority-government-is-increasingly-relying-on-far-right-mps/.
 7. Official Results of Municipal and Regional Elections in Slovakia 2022 [online]. In: *SME*, [cited 2.11.2022]. Available at: <https://domov.sme.sk/c/23047827/oficialne-vysledky-komunalnych-a-vuc-volieb-2022.html>.
 8. PYTELOVÁ, K. (2014): Limity medzinárodného práva vo vzťahu ku konfliktným zónam. In *Konfliktné zóny na euroázijskom kontinente: zborník vedeckých prác*. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2014. ISBN 978-80-8167-019-0, s. 122-143. PMVP I-14-114-0.
 9. Slovak Spectator (2022): President Čaputová appoints a conservative as education minister [online]. In: *www.spectator.sme.sk*, [cited 27.10.2022]. Available at: <https://spectator.sme.sk/c/23024877/president-caputova-appoints-a-conservative-as-education-minister.html>.
 10. SYBERA, A. (2022): Slovakia's minority cabinet manages to open parliamentary session with help of opposition [online]. In: *www.intellinews.com*, [cited 28.10.2022]. Available at: <https://www.intellinews.com/slovakia-s-minority-cabinet-manages-to-open-parliamentary-session-with-help-of-opposition-257118/>.
 11. The Associated Press (2022): Slovakian regional, mayoral elections back the status quo [online]. In: *www.abcnews.go.com*, [cited 3.11.2022]. Available at: <https://abcnews.go.com/International/wireStory/slovakian-regional-mayoral-elections-back-status-quo-92379355>.

Contact:

PhDr. Peter Csanyi, PhD.

Department of International Political Relations

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovakia

e-mail: peter.csanyi@euba.sk

THE APPROACH OF THE EUROPEAN UNION TO INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE WAKE OF THE 2015 CENTRAL MEDITERRANEAN REFUGEE CRISIS

Danijela Čanji

Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava, Mlynské luhy 4,
821 05 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: danijela.canji@fses.uniba.sk

Abstract: This paper discusses the approach of the European Union (EU) towards ensuring respect with international humanitarian law (IHL) in the context of the non-international armed conflict in Libya and the refugee crisis the conflict has spurred. Theoretically, the paper is based on the constructivist approach to international law and politics. Methodologically, I utilize discourse analytical approach and review the EU's invocation of IHL (or the lack thereof) in this context. My main argument suggests that when examining the EU's discursive practices, one needs to adopt the pluralistic approach and focus not only on the structural determinants i.e., how the EU is being shaped by the international legal and normative structure but also on the interest and identity-based logic that underpin the EU's behaviour.

Keywords: European Union, international humanitarian law, discourse, constructivism
JEL: F53, K33

Introduction

The paper seeks to answer the question of how the EU discursively positions itself in relation to duty to respect and ensure respect with IHL in the context of the non-international armed conflict in Libya and the refugee crisis the conflict has spurred. As a starting point, I take the view that the EU as an actor in international politics with its own legal personality not only has to abide by the legal standards of IHL but importantly, its conduct must not encourage or assist in further violations of international law by third parties. I strive to speak to the existing literature that examines the nexus between the EU's external migration management and the EU's approach to international law more generally. This research area engages a broad community of scholarship including migration and refugee studies, border studies as well as other rights-based research traditions.

Generally speaking, one can notice that the existing scholarship mainly captures the EU's approach towards the management of refugee flows in the context of the Central Mediterranean by focusing on the specific practices the EU utilizes to externalize its border management and shoulder the responsibility for refugees and migrants to Libya that it deems to be a safe third country. I by no means want to suggest that the existing studies fail to address the practices through which the EU shapes international law, however, these debates mostly discuss the international refugee and human rights law standards that the EU appropriates failing to reflect on the importance of IHL and its applicability in the situations of armed conflict as well as in circumstances that come as a direct consequence of war, such as maritime refugee flows.

In an attempt to fill this gap in the existing literature, I resort to the international relations theory that provides us with useful analytical tools to address the compliance (or the lack thereof) of political entities with the legal constraints inherent in the international structure. In line with constructivist inspired accounts, my aim is to show that politics and law shall not be conceived as separate domains in international relations, but rather as mutually constitutive ones. For this purpose, I draw on the social constructivist paradigm in international

relations along with theorizing of Christian Reus-Smit who expanded the insights provided in the critical strand in constructivist literature. From the methodological point of view, I adopt qualitative method of discourse analysis as I turn to the analysis of deliberative discursive practices of the EU institutions. Specifically, given the complex institutional set-up of the EU, I focus my analysis on the communicative discourse of European Commission representatives because I believe that owing to Commission's roles and responsibilities defined in the treaties, discourse of this institution is to a great extent revealing of both motives and argumentative logic behind the EU policies, their implementation and (non)compliance with international law. Empirically, I focus on the relevant discourse of the von der Leyen Commission (2019-) looking at the ideas and discourses that underpin EU's response to the situation that emerged after the outbreak of events of 2015-2016 that were labelled as migration and refugee crisis. The discourse encompasses the expert discourse of the respective Commissioners that is expected to reflect and interpret the new legal and policy tools proposed under the reform package known as European Pact on Migration and Asylum (henceforth: Pact). This type of discourse is expected to be illustrative not only of the argumentative logic but also of the political motives behind the adoption of particular approach towards enforcement of international law.

The structure of the paper is as follows. In the first part, I present the fundamental premises of critical strand in constructivist thought in international relations along with the "conceptual vocabulary" that Christian Reus-Smit introduced to expand on the constructivist ideas. I also specify the main premises of the approach that informs the analysis of discourse. I then proceed to a short explanation of relevance of IHL in the EU's external action. The analytical section consists of the analysis of the Commission's communicative discourse. In the final part, I summarize my finding and offer a discussion on the problematique that the paper addresses.

1 Theoretical and methodological framework

This paper is positioned at the intersection of critical constructivist approach to politics and law in international relations and the approach advanced by Christian Reus-Smith that elaborates on the existing constructivist accounts. As a point of departure, critical constructivist international theory takes the idea that the behaviour of states is constrained and enabled by the international structure but that collective actors are also able to shape the structure themselves with their discourses and actions.¹ While not neglecting the importance of material structure, constructivist find intersubjectively constructed normative and ideational structure quintessential for enabling and constraining the behaviour of collective actors. As noted by Ted Hopf, "meaningful behaviour, or action is possible only within an intersubjective social context" where "actors develop their relations with, and understandings of, others through the media of norms and practices".² Constructivist theory also emphasizes the importance of social identities of actors that are not seen as pre-given and fixed but rather socially learnt and discursively (re)constructed and from this perspective, it is also important to establish "how an action does or does not reproduce both the actor and the structure".³ In other words, it is only by examining how socially and discursively constructed identities condition the actor's interest that we can understand the behaviour and actions of states and other collective actors in the international arena.

Against this background, constructivist understanding of the relationship between politics and law in international relations stresses their mutual constructedness putting the focus not only on how politics informs and conditions legal order but also on the constitutive

¹ WENDT, A. (1995): *Constructing International Politics*.

² HOPF, T. (1998): *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*, p. 173.

³ HOPF, T. (1998): *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*, p. 172.

power of law to shape the expression of politics. Based on such relationship, Reus-Smit talks about “two faces of the politics of international law”. He concurs with constructivist assumptions on the nature of politics and law but observes the incompleteness of the approach. Specifically, he criticizes the lack of specificity when it comes to A) differentiating politics from other normative and ruled-governed practices as well as B) difference between social and legal norms and manifestation of the effect of the law on politics.⁴ On the other hand, Reus Smit embraces the fact that constructivists seek to understand “reasons for action” emphasizing that “much argument in international relations is precisely over the legal validity of the justifications advanced by states and other actors in defence of their actions”.⁵ Smith’s theorizing is based on the view that politics encompasses reason and deliberation that inform political action, yet he puts forward the *interstitial conception of politics* arguing that constructivist scholars can benefit from more serious reflections on how political deliberation is constituted by intersection of different types of reason. He finds the following four types of reason are essential for identifying the justificatory practices that collective actors employ to communicate and (self-)legitimate their (in)action: idiographic, purposive, ethical, and instrumental reason. Idiographic reason refers to practices in which actors respond to their self-identity needs by articulating, demonstrating, and justifying the essence of their being and publicly communicating their self-image. Purposive deliberation occurs when actors readily articulate, demonstrate but also negotiate and revise their preferences in response to the dominant normative structure or in response to the interests of the specific actor in the international system. Ethical deliberation is concerned with the political action whereby collective actors seek to make their behaviour congruent with the prevailing normative structure. Finally, instrumental reason is based on practices that strategically secure the desired outcome “within environment constraints”.⁶

As mentioned in the introductory part, methodologically, the paper is situated in the qualitative realm of discourse analytical approaches that see discourse as the main analytical tool to examine social practices. In this paper, discourse is not merely seen a text or language. That is, it refers not only to “what is said, or the ideas that are the substantive content of discourse”, but also “who said what to whom where and why”.⁷ Similarly, as Epstein put it, discourses do not communicate “ready-made ideas but rather constitute them”.⁸ In this constitutive process, the articulators of discourse can follow cognitive arguments which are justified in terms of interest-based logic (what is) or they can be informed by normative logic of appropriate behaviour (what ought to be).⁹ In this paper, I focus on the communicative discourse which comprises the processes of deliberation and legitimation of the ideas that were previously developed in by political actors in the so-called coordinative policy sphere.¹⁰ Finally, it is worth noting in this respect that discourse as a fundamental component of political action can also be used strategically where actors can also “manipulate shared cognitive frames for their own political ends”.¹¹

2 The European Union and International Humanitarian Law

In this part, I highlight responsibilities of the EU as a regional organization that is not directly taking part in hostilities but is present in different ways in internal armed conflicts. I then demonstrate the relevance of the duty to ensure respect with IHL at the EU level and

⁴ REUS-SMIT, Ch. (2004): *The Politics of International Law*.

⁵ REUS-SMIT, Ch. (2004): *The Politics of International Law*, p. 18.

⁶ REUS-SMIT, Ch. (2004): *The Politics of International Law*. Cambridge, pp. 14-45.

⁷ SCHMIDT, V. A. (2010): *Taking ideas and discourse seriously*, p. 15.

⁸ EPSTEIN, C. (2008): *The power of words in international relations: Birth of an anti-whaling discourse*, p. 11.

⁹ SCHMIDT, V. A. (2010): *Taking ideas and discourse seriously*.

¹⁰ SCHMIDT, V. A. (2010): *Taking ideas and discourse seriously*.

¹¹ SUBOTIĆ, J. (2016): *Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change*, p. 611.

explain my alignment with the scholarship that sees the EU as an actor that is legally bound to ensure respect with IHL independently of its Member States.

2.1 The Relevance of IHL to the External Action of the EU

There is much debate in the existing literature on the extent to which the EU can be considered as an actor under international law. Drawing on Ramses A. Wessel and Joris Larik, I adopt the view that the EU is an international legal actor on its own right, that is, an entity that:

. . . interacts with third countries and international organizations (and even its own Member States) in ways which are legally and politically distinguishable from its constitutive Member States. In the global context, this entity thus has a stand-alone identity composed of values, interests, and policies which it seeks to define and promote internationally as its own.¹²

Hence, I take the view that the conduct of the EU as a regional organization and the actor in international law is worthy of studying on its own right. The EU has become a prominent actor on the international stage and by virtue of the legal personality it was granted after the Treaty of Lisbon came into effect, the EU has both rights and responsibilities in relation to other states and the international community as a whole.¹³ In other words, when acting on a global level, the EU is simultaneously guided by the law that shapes the institutional framework within which its external policies are formed as well as by the rules that govern the EU's relationship with the international legal order in which it operates.¹⁴

It is worth noting that the EU itself was brought into being by legal instruments i.e., the treaties that specify its foundation on the “values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights. . .”.¹⁵ TEU stipulates that the EU shall uphold and promote these values in its external relations and contribute to “the strict observance and the development of international law, including respect for the principles of the United Nations Charter”.¹⁶ Pursuant to Article 21(1) of the TEU:

The Union's action on the international scene shall be guided by the principles which have inspired its own creation, development and enlargement, and which it seeks to advance in the wider world: democracy, the rule of law, the universality and indivisibility of human rights and fundamental freedoms, respect for human dignity, the principles of equality and solidarity, and respect for the principles of the United Nations Charter and international law.¹⁷

The EU can thus be seen as both rule-based international actor and a promoter of rule-based international order.¹⁸ It has rights but also obligations stemming from both treaty and customary international law and must also face “consequences of a breach of IL in the law of international responsibility”.¹⁹

2.2 The EU and the Duty to “Ensure Respect” with IHL

All the aforementioned legal instruments with which the EU aims to uphold international law, including the respect for the UN Charter that gives rise to binding obligations

¹² WESSEL, R. A. – LARIK, J. (eds.) (2020): EU external relations law: Text, cases and materials, p. 60.

¹³ EUROPEAN UNION. Treaty on European Union, Article 47.

¹⁴ CREMONA, M. – SCOTT, J. (eds.) (2019): EU law beyond EU borders: The extraterritorial reach of EU law, pp. 373-374.

¹⁵ EUROPEAN UNION. Treaty on European Union, Article 2.

¹⁶ EUROPEAN UNION. Treaty on European Union, Article 3(5).

¹⁷ EUROPEAN UNION. Treaty on European Union, Article 21(1).

¹⁸ CREMONA, M. – SCOTT, J. (eds.) (2019): EU law beyond EU borders: The extraterritorial reach of EU law.

¹⁹ ZIEGLER, K. S. (2016): The Relationship between EU Law and International Law, pp. 42–61.

even for non-members of the UN²⁰, provide an entry point for the IHL.²¹ Given that it is no longer controversial to interpret the promotion and respect of the 1949 Geneva Conventions as providing a “nucleus for a system of collective responsibility”²², the EU as a member of the international community is equally expected to contribute to promotion and enforcement of this branch of international law. After all, the fundamental values of international community the EU upholds are expressed in IHL.

Respect and development of international law thus involves promotion of values and goals of IHL, especially the provision inherent in common Article 1 of the 1949 Geneva Conventions that urges for respect and ensuring of respect of IHL in all circumstances. As observed by Pfanner, there is a growing tendency of regional organizations such as the EU to participate, in various ways, in promotion of IHL and improvement of the situation of people affected by armed conflict.²³ Based on the common Article 1, the EU is bound by the IHL provisions not only to engage in efforts to prevent armed conflicts where possible but also to find peaceful solutions.²⁴ Drawing on Breslin²⁵, I treat the EU as having obligations under IHL to promote humanitarian law externally and ensure respect of humanitarian law by third states independently of its Member States. As an actor in its own right, the EU thus must not encourage violations by belligerent parties and must exert its influence, as far as possible to end hostilities in the case such violations take place.

One key mechanism through which the EU may influence promotion and enforcement of IHL are the Guidelines on Promoting Compliance with IHL (Guidelines) it adopted in 2005 and revised in 2009. The Guidelines are not legally binding instrument, but nevertheless make significant contribution to indicating the EU’s attachment to IHL. They identify measures that are available to the EU as a whole (and those at the disposal of the individual Member States) to promote compliance with IHL through its external relations. According to the Guidelines, promotion and respect of the IHL by the EU can take many forms but is not limited to: political dialogue, general public statements, demarches and/or public statements about specific conflicts, restrictive measures (sanctions), cooperation with other international bodies – namely the UN and the International Committee of the Red Cross (ICRC), crisis-management operations, prosecution of war criminals, training of third party armed forces and control of arms exports.²⁶

The last point that needs to be made in relation to my treatment of the EU as an actor that shall ensure compliance with IHL externally is that, in a similar way to Breslin, I hold that the EU can contribute to “furthering the aims of IHL and increasing its implementation by its policy objectives and initiatives of promotion and enforcement”.²⁷ Indeed, formulated policies are not merely abstract discourses but rather they also inform and legitimize particular behaviour.²⁸

²⁰ ZIEGLER, K. S. (2016): *The Relationship between EU Law and International Law*.

²¹ SASSÒLI, M. – CARRON, D. (2016): *EU Law and International Humanitarian Law*.

²² BOISSON DE CHAZOURNES, L. – CONDORELLI, L. (2000): *Common Article 1 of the Geneva Conventions Revisited: Protecting Collective Interests*, p. 69.

²³ PFANNER, T. (2009): *Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims*.

²⁴ PFANNER, T. (2009): *Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims*.

²⁵ BRESLIN, A. (2010): *Ensuring Respect: The European Union’s Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law*.

²⁶ EUROPEAN UNION (2009): *European Union Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law*, pp. 2-5.

²⁷ BRESLIN, A. (2010): *Ensuring Respect: The European Union’s Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law*, p. 383.

²⁸ STEINHILPER, E. – GRUIJTERS, R. J. (2018): *A Contested Crisis: Policy Narratives and Empirical Evidence on Border Deaths in the Mediterranean*.

3 The EU and the politics of international humanitarian law

One could observe that the European Migration Agenda of 2015 failed to introduce a sustainable approach to management of extraordinary refugee flows into EU territory, but also that it silenced the importance of IHL applicability when it comes to providing search and rescue assistance to people that embarked on dangerous maritime journeys many of whom escaped various forms of violence on the territory of the war-torn Libya. The silences on the discursive level of policy actors arguably shaped the dominant image about the nature of the Central Mediterranean migratory flows and allowed for categorization of people on the move as being irregular, illegal, or clandestine migrants. On this basis, migrants who escaped the conflict-ridden area could be easily misrepresented as persons who are not in need of international protection but have rather willingly submitted themselves to human smugglers with the aim to abuse the EU asylum system – practices that fall far from humane model of migration management.

In 2019, the von der Leyen Commission heralded the shift in the EU's approach to external migration management²⁹ whereby one would also expect a change to take place with respect to EU's relations with third states with poor human rights records such as Libya. However, such change did not happen nor the EU start to discursively acknowledge the importance of upholding the principles of IHL to which it is legally bound. In this respect it is instructive to look at the political deliberation of the European Commission representatives who took part in crafting the package of proposals.

The analysis of the communicative discourse of the European Commission representatives that were in charge of the process of the Pact's articulation suggests that all four types of political reasoning were present in such deliberation. It is noteworthy that the Commission engaged in discursive practices that aimed to de-securitize and de-politicize migrants with the aim to present migration as a normal phenomenon that has always been inevitable and enriching for the European society.³⁰ On this basis, the ideographical reasoning simultaneously underpinned by ethical elements was reflected in discourse that talked about the self-identity of the EU as a human rights promoter and protector that has traditionally acted as a refugee receiving community and in conformity with international law. The ideographic reasoning was supported with purposive arguments which featured most prominently with respect to justification of the motives behind the introduction of the policy change per se. In this respect, the Commission acknowledged that the Dublin regime ended in failure as well as that there is a need for a more efficient border procedure that would be fostered with the formal conclusion of the tailor-made partnerships with third countries to better manage (voluntary) returns.³¹ However, the important element that was omitted from the list of reforms and the deliberation that followed is the need to reconsider the existing cooperation with third parties and ensure that the EU's cooperation with third countries will not end in exposure of vulnerable people to dangerous situations that are related to violence from the conflict or come as a direct consequence of it. Instead, ethical concerns about ensuring human security of migrants as the subjects of such policy have been interwoven with instrumental questions of strengthening external dimension of the EU migration governance via combating criminal business of human smuggling which would ultimately safeguard the security of the Union, security of people in need of international protection heading to the EU territory and foster tailor-made relations with

²⁹ VON DER LEYEN, U. (2019): A Union that strives for more. My agenda for Europe. Political Guidelines for the Next European Commission 2019-2024.

³⁰ VON DER LEYEN, U. (2020): 'Press statement by President von der Leyen on the New Pact on Migration and Asylum'.

³¹ EUROPEAN COMMISSION (2020): Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum.

third states. The appeal to this triangulation by the Commission representatives is very important when it comes to tracing the discursive positioning and justificatory practices with respect to EU's (in)action in ensuring respect with international law externally.

Although, the tripartite objective of the Pact has been frequently invoked as an assurance of a “win-win-win” situation that the adoption of the Pact would bring,³² when addressing the specific purpose to which the Pact predominantly serves, the Commission was explicit in announcing that “saving lives has always been and will continue to be the Commission’s priority”.³³ When addressing the specific situation of seaborne migrants already as the Commissioner-designate for Home Affairs Ylva Johansson proclaimed that:

It is our [EU’s] moral duty and legal obligation to save lives at sea and grant protection to those fleeing persecution and serious harm, including as a result of war or conflict. The New Pact on Migration and Asylum will support this imperative in different ways, including opening and enlarging safe and legal pathways, ensuring a reliable and sustainable approach to search, and rescue and fighting against migrant smuggling.³⁴

One can observe that when referring to the people on the move who are part of maritime migratory flows, the European Commission’s discourse acknowledged the existence of armed conflicts as triggers for human mobility emphasizing the Pact’s commitment to upholding the existing legal obligations with respect to people in need of international protection. Moreover, these ethical considerations stood together with more idiographic arguments presenting the search and rescue element as an obligation that does not only stem from the law but also from the essence of being a value-based community and having a moral duty to protect vulnerable persons. In a similar vein, the Commission’s Communication on the new pact has stressed that the paradigmatic shift comes for the purpose of establishing a durable European framework for managing migration in an “effective and humane way, fully in line with our [European] values”.³⁵ This ideographically and ethically situated discourse was followed with more explicit acknowledgements that suggested that it is by virtue of what constitutes Europeanness that the EU shall assume global leadership in migration management and act as a role model for other countries.³⁶ Based on the respect of international law, the principle of non-refoulment and the fact that it is the “champion of human rights”, the European model of human mobility management, so the story went, shall be used to promote European approach globally.³⁷

The European Commission’s discourse thus clearly positioned the EU as a political entity and legal area that has consolidated the international law provisions on human rights protection. At the same time, however, the Commission’s narrative presented the EU’s cooperation with third countries on the fight of smuggling practices as connected with “fighting the root causes of migration” as well as aimed at the protection of fundamental rights of migrants in these countries.³⁸ By implication, such discourse suggests that in practice, the cooperation with third states directed to dismantle the smuggling business is going to be realized

³² KIRIŞCI, K. – MURAT, E. – EMINOĞLU, N. (2020): The EU’s “New Pact on Migration and Asylum” is missing a true foundation.

³³ JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, ‘Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate’.

³⁴ JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, ‘Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate’.

³⁵ EUROPEAN COMMISSION (2020): Communication from the Commission on a New Pact on Migration and Asylum.

³⁶ SCHINAS, M. (2020): ‘Speech by Vice-President Schinas on the New Pact on Migration and Asylum’.

³⁷ JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, ‘Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate’.

³⁸ VON DER LEYEN, U. (2020): ‘Press statement by President von der Leyen on the New Pact on Migration and Asylum’.

via cooperating with the same third countries that themselves need help with ensuring the respect of fundamental rights. In the context of the Central Mediterranean the obvious reference point has been Libya. In her response to the questions of the European Parliament as the then still the Commissioner-designate Johansson attempted to discursively legitimize the EU's future cooperation with Libyan actors denying their complicity in the cycle of abuse of refugees and migrants. Johansson strongly condemned the conditions under which migrants in Libyan have found themselves in specifying that:

The situation and conditions of migrants detained in Libya are unacceptable. I will continue calling on the Libyan authorities to empty and close detention centres, in close cooperation with the African Union and the United Nations. At the same time, we should continue to find ways to help the most vulnerable to leave Libya, working with UNHCR on initiatives like the emergency transit mechanism to provide a humanitarian corridor responding to urgent needs. This relies heavily on Member States increasing resettlement and we should continue to use every means, financial and other, to encourage this.³⁹

On this basis, without denying the intention of the EU to continue cooperation on migration with Libya and equipping it financially and technically, Johansson adopting instrumental reasoning portrayed the EU's future cooperation with Libya as a part of the broader EU's commitment to support refugee hosting communities. By doing so, such discourse completely silenced the fact that Libya is the only North African country which is not a signatory to the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol and that Libya's commitment in this respect is purely declaratory given the general absence of asylum law that would govern conditions for the granting of the asylum status and guarantees to persons in need of protection.⁴⁰ In addition, not only have refugees not been recognized by Libyan authorities as persons in need of protection and special treatment, but also the official rhetoric has systematically neglected the overall existence of refugees on Libyan territory for decades.⁴¹ On the one hand, the Commission recognized that the activities of smugglers and traffickers on the sea route from Libya are overlapping as well as that these networks are financed by "some" third states, however, the unlawful activities of Libyan Coast Guard that are involved in the push back operations⁴² were denied shifting the discursive focus to its humanitarian role:

It is the Libyan Coast Guard, which is responsible for Libyan territorial waters, and it is essential that they do this job in the right way. EU support through training helps to bring standards higher, to detect and dismantle smuggling activities and effectively prevent deaths in Libyan waters. The priority of this training is saving lives at sea and an essential part of it has been dedicated to human rights, in particular women's rights, and dignified treatment of migrants and refugees, in close partnership with IOM and UNHCR. . .⁴³

In the same communication, the Commissioner Johansson didn't take a clear stand on the question of whether the Libyan Coast Guard was carrying out illegal interception and was complicit in human smuggling. Such denial of the unlawful practices carried out by the Libyan Coastguard gives rise to immediate conclusions about the EU's position towards helping

³⁹ JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, 'Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate'.

⁴⁰ HAMOOD, S. (2008): EU-Libya Cooperation on Migration: A Raw Deal for Refugees and Migrants?

⁴¹ HAMOOD, S. (2008): EU-Libya Cooperation on Migration: A Raw Deal for Refugees and Migrants?

⁴² AL-DAYEL, N. – ANFINSON, A. – ANFINSON, G. (2021). Captivity, Migration, and Power in Libya.

⁴³ JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, 'Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate'.

refugees and the role of the third states. Moreover, the Commissioner refrained from deliberately denouncing the cooperation with Libyan authorities on migration, but she merely urged for closing the detention facilities silencing the fact that these are the only facilities meant for entrapping African migrants as well as that they are run by personnel with clear connections with both government officials and smugglers.⁴⁴ As a matter of fact, on the official visit to Libya that occurred a year later after these proclamations, Johansson did not urge the Libyan state representatives to close detention centres but rather to work on making the conditions better.⁴⁵ This example is also instructive as an illustration of *idiographic* reasoning of the Union as a self-proclaimed champion of human rights that is largely immune to the human rights abuses that are committed against African migrants in the detention centres as well as of its hypocrisy in terms of purposive arguments that speak about the fight against smugglers who are effectively the only option refugees can resort to if they manage to escape the detention in Libya. In effect, by resorting to the combination of the four types of reasoning the Commission creates an ambiguous discourse that silences the fact that EU's activities shall also be constrained by the laws of armed conflict. Subsequently, such discourse presents the conduct of the EU as well as its policies and laws on migration and asylum more generally as being in full line with the international law as well as with its own identity of human rights promoter and protector.

Conclusion

This paper examined how the EU discursively articulates its position towards ensuring respect with IHL in the context of the internal armed conflict in Libya and the refugee crisis the conflict has spurred. Looking at case of the EU's self-proclaimed policy change that was articulated with the introduction of the new Pact, I examined how the EU's justificatory discursive practices of the continuous disregard of international humanitarian provisions are communicated and deliberated on the institutional level. Such communicative discourse was expected to be illustrative of the new approach of the EU to sustainable way of migration management that does not compromise the values on which the EU is build and fully respects the international law provisions including the IHL.

Putting the focus on how the European Commission discursively presents the newly proposed instruments on external migration management as well as how it reflects on the existing cooperation with Libyan authorities, the analysis has established that the EU positioned itself as a refugee receiving community and adopted a broader view of the notion of refugee. That is, not limiting the refugee definition to the 1951 Refugee Convention, the Commission's discourse recognized that people in need of international protection shall also be protected from violence related to armed conflicts whether they are directly exposed to it or the danger to their lives and rights comes as a direct consequence of the armed conflict. By doing so, the EU recognized that its conduct is constrained by the law of armed conflict. Yet, at the same time however, the discourse of the Commission has silenced important strand of international law, that is, IHL applicability in this context. This allowed the EU to shift the discursive focus from the war-torn conditions that refugees face in Libya to their illegal mode of travel when heading to the EU. On this basis, the Commission's discourse sought to justify its future aims to further cooperation with Libya, a country that clearly exhibits the violations of humanitarian, refugee, and international human rights.

To wit, in Commission's discourse, one could trace all elements of political reasoning that have been articulated in ambiguous way providing grounds for the EU to present its behaviour as being in conformity with the existing normative and legal constrains embedded in

⁴⁴ AL-DAYEL, N. – ANFINSON, A. – ANFINSON, G. (2021): Captivity, Migration, and Power in Libya.

⁴⁵ JOHANSSON, Y. (2020): Opening statement at EU Member States and African Partners conference on countering smuggling.

different legal regimes and to discursively legitimize its future cooperation with thirds states that clearly cannot be considered safe third countries for cooperation on migration.

References:

1. AL-DAYEL, N. – A. ANFINSON – G. ANFINSON. (2021): Captivity, Migration, and Power in Libya. In: *Journal of Human Trafficking*, pp. 1-19.
2. BOISSON DE CHAZOURNES, L. - CONDORELLI, L. (2000): Common Article 1 Of the Geneva Conventions Revisited: Protecting Collective Interests. In: *Revue Internationale De La Croix-Rouge*, Vol. 82, No. 837, p. 67-87.
3. BRESLIN, A. (2010): Ensuring Respect: The European Union’s Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law. In: *Israel Law Review*, Vol. 43, No. 2, pp. 381-413.
4. CREMONA, M. – SCOTT, J. (eds.) (2019): *EU law beyond EU borders: The extraterritorial reach of EU law*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2019.
5. EPSTEIN, C. (2008): *The power of words in international relations: Birth of an anti-whaling discourse*. Cambridge, Mass: MIT Press.
6. EUROPEAN COMMISSION (2020): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a New Pact on Migration and Asylum. [online]. In: EUR-Lex, 2020. [Cited 21.11.2022] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TX-T/?uri=-C-OM%-3A202-0%3A609%3AFIN>
7. EUROPEAN UNION (2012): Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. [Online]. In: Portal of the Publications Office of the EU. 24.10.2022. [Cited 24. 10. 2022.] Available online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
8. EUROPEAN UNION (2009): European Union Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law. [Online]. In: Portal of the Publications Office of the EU. 24.10.2022. [Cited 24. 10. 2022.] Available online: <https://op.eur-opa.eu/en/home>
9. HAMOOD, S. (2008): EU–Libya Cooperation on Migration: A Raw Deal for Refugees and Migrants? In: *Journal of Refugee Studies*, Vol. 21, No. 1, pp. 19-42.
10. HOPF, T. (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. In: *International Security*, 1998, Vol. 23, No. 1, pp. 171-200.
https://ec.e-uropa.eu/com-mission/commissioners/2019-2024/johansson/announcements/opening-statement-eu-member-states-and-african-partners-conference-countering-smuggling_en
11. JOHANSSON, Y. (2019): Commissioner-designate for Home Affairs, ‘Answers to the European Parliament Questionnaire to the Commissioner-Designate’. [online]. In: European Commission website, 1 October 2019. [Cited 23.10.2022] Available at: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/johansson_en
12. JOHANSSON, Y. (2020): Opening statement at EU Member States and African Partners conference on countering smuggling. [online]. In: European Commission website, 13 July 2020. [Cited 23.10.2022] Available at:
13. JOHANSSON, Y. (2021): Partnerships are core of the Pact on Migration and Asylum, Libyan migratory and humanitarian situation among top priorities. [online]. In: European Commission website, 6 June 2021. [Cited 23.10.2022] Available at: https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/johansson/blog/partnerships-are-core-pact-migration-and-asylum-libyan-migratory-and-humanitarian-situation-among_en

14. KIRIŞCI, K. – MURAT, E. – EMINOĞLU, N. (2020): The EU's "New Pact on Migration and Asylum" is missing a true foundation. [online]. In: Brookings, 6 November, 2020. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/06/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/>
15. PFANNER, T. (2009): Various mechanisms and approaches for implementing international humanitarian law and protecting and assisting war victims. In: *International Review of the Red Cross*, Vol. 91, No. 874, pp. 279-328.
16. REUS-SMIT, Ch. (2004): *The Politics of International Law*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004. ISBN 9780511491641
17. SASSÒLI, M. – CARRON, D. (2016): EU Law and International Humanitarian Law. In: PATTERSON, D. – SÖDERSTEN A. (eds.) (2016). *A Companion to European Union Law and International Law*. Chichester, UK: Wiley Blackwell, 2016.
18. SCHINAS, M. (2020): 'Speech by Vice-President Schinas on the New Pact on Migration and Asylum'. [online] In: European Commission website, 23 September 2020. [Cited 23.10.2022] Available at: https://ec.europa.eu/communication/press-corner/detail/en/SPEECH_20_1736
19. SCHMIDT, V. A. (2010): Taking ideas and discourse seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. In: *European Political Science Review*, 2010, Vol. 2, No. 1, pp. 1-25.
20. STEINHILPER, E. – GRUIJTERS, R. J. (2018): A Contested Crisis: Policy Narratives and Empirical Evidence on Border Deaths in the Mediterranean. In: *Sociology*, Vol. 52, No. 3, pp. 515-533.
21. SUBOTIĆ, J. (2016): Narrative, Ontological Security, and Foreign Policy Change. In: *Foreign Policy Analysis*, 2016, Vol. 12, No. 4, pp. 610-627.
22. The European Guidelines on promoting compliance with international humanitarian law (IHL), Official Journal of the European Union, 2005/C 327/04.
23. VON DER LEYEN, U. (2019): A Union that strives for more. My agenda for Europe. Political Guidelines for the Next European Commission 2019-2024. [online] In: European Commission website, 2019. [Cited 23.10.2022] Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf
24. VON DER LEYEN, U. (2020): 'Press statement by President von der Leyen on the New Pact on Migration and Asylum'. [online] In: European Commission website, 23 September 2020. [Cited 23.10.2022] Available at: https://ec.europa.eu/communication/press-corner/detail/en/statement_20_1727
25. WENDT, A. (1995): Constructing International Politics. In: *International Security*, 1995, Vol. 20, No. 1, pp. 71-81.
26. WESSEL, R. A. – LARIK, J. (eds.) (2020): *EU external relations law: Text, cases and materials*. Oxford, UK; New York, NY: Hart Publishing, Bloomsbury Publishing Plc, 2020.
27. ZIEGLER, K. S. (2016): The Relationship between EU Law and International Law. In: PATTERSON, D. – SÖDERSTEN, A. (eds.) (2016): *A Companion to European Union Law and International Law*. Chichester, UK: Wiley Blackwell, 2016.

Contact:

Mgr. Danijela Čanji

Faculty of Social and Economic Sciences

Comenius University in Bratislava

Mlynské luhy 4

821 05 Bratislava

Slovak Republic

e-mail: danijela.canji@fses.uniba.sk

AFGANSKÁ PROBLEMATIKA V CENTRE ZÁUJMU UZBEKISTANU A KAZACHSTANU¹

AFGHANISTAN ISSUES IN THE CENTER OF INTEREST OF UZBEKISTAN AND KAZAKHSTAN

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Abstrakt: Situácia v Islamskom emiráte Afganistan po opätovnom ovládnutí krajiny Talibanom nie je dobrá. Zatiaľ čo väčšina štátov zaujala k novému vedeniu odmietavý postoj, krajiny Strednej Ázie vidia riešenie afganskej problematiky inou optikou. Jej základom je súčasné opatrné hľadanie možností, ako Afganistanu pomôcť. Riešenie nevidia v jeho izolácii, ale v snahe nájsť priechodné možnosti krajine pomôcť v rámci vízie regionálnej spolupráce. Vízie, ktorá by mala nahradiť neprijateľné historické dedičstvo tzv. „Veľkej hry“ a ktorá by zaistila všetkým zúčastneným stabilitu a prosperitu v rámci fungovania súčasného sveta. Článok ukazuje, čo všetko v ostatnom čase pre takúto perspektívu urobili dve najsilnejšie krajiny stredoázijského regiónu. Analyzuje pozitívne výsledky uzbeckého a kazašského úsilia, ale upozorňuje aj na úskalia, ktoré ho sprevádzajú. Napriek tomu, že je ešte priskoro hovoriť o dlhodobom a efektívnom strategickom partnerstve medzi Uzbekistanom, Kazachstanom a Afganistanom, je dôležité, že práca na vytvorení tohto pomyselného trojuholníka sa začala.

Kľúčové slová: Taliban, Islamský emirát Afganistan, spolupráca, Stredná Ázia, Uzbekistan, Kazachstan

JEL: F51, P45

Abstract: The situation in the Islamic Emirate of Afghanistan after the Taliban regained control of the country is not good. While most states have adopted a dismissive attitude towards the new leadership, the countries of Central Asia see the solution to the Afghan issue through a different lens. Its basis is the current careful search for ways to help Afghanistan. They do not see the solution in its isolation but in an effort to find transitory possibilities to help the country within the vision of regional cooperation. A vision that should replace the unacceptable historical legacy of the so-called "Great Game" and which would ensure stability and prosperity for all involved in the functioning of the contemporary world. The article shows what the two strongest countries of the Central Asian region have done recently for such a perspective. It analyses the positive results of the Uzbek and Kazakh efforts but also draws attention to the pitfalls that accompany them. Although it is still too early to discuss a long-term and effective strategic partnership between Uzbekistan, Kazakhstan and Afghanistan, the work to create this imaginary triangle must begin.

Keywords: Taliban, Islamic Emirate of Afghanistan, cooperation, Central Asia, Uzbekistan, Kazakhstan

JEL: F51, P45

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA *Vývoj kooperatívnej bezpečnosti a pozícia Slovenskej republiky*, č. projektu 1/0842/21.

Úvod

Drvivá väčšina odborníkov komentujúcich opätovné prevzatie moci Talibanom v Afganistane dnes doslova súperí v zostavovaní zoznamov početných výziev a hrozieb, ktoré z tejto krajiny vychádzajú alebo by potenciálne mohli vychádzať. Hovorí sa o:

- nebezpečenstve medzinárodného terorizmu,
- o perspektívach niekoľkomiliónových tokov utečencov a vnútorne vysídlených osôb,
- o možnom náraste produkcie afganských drog,²
- o problémoch cezhraničnej kriminality,
- o Afganistanu ako „zlyhávajúcom štátu“,
- o humanitárnej katastrofe v niektorých provinciách alebo v národnom meradle,
- o negatívnych dôsledkoch zmeny moci v Afganistane pre Blízky východ, Strednú a južnú Áziu, ako aj pre medzinárodný systém všeobecne.

Medzi expertmi na stredoázijské regionálne vzťahy sa výraznejšie začal prejavovať názor, že koordinovaná súčinnosť Uzbekistanu a Kazachstanu môže zvýšiť pravdepodobnosť dosiahnutia stability v konfliktnom Islamskom emiráte Afganistan.³ Afganská problematika zasiahla všetky krajiny postsovietskej Strednej Ázie, vrátane Kazachstanu a Uzbekistanu. Najmä s pohľadu toľko potrebnej regionálnej spolupráce, ktorej sa v ostatnom čase nedarilo. Preto považujeme za mimoriadne dôležité, že v decembri 2021 bola podpísaná deklarácia o spojeneckých vzťahoch medzi Uzbekou republikou a Kazašskou republikou, ktorá posúva bilaterálnu spoluprácu na novú úroveň a naznačuje pripravenosť na ďalšiu koordináciu prístupov aj v afganskom smere. V deklarácii strany zdôraznili potrebu zachovania obchodných, ekonomických, dopravných, logistických a energetických väzieb, ako aj poskytovania komplexnej medzinárodnej humanitárnej pomoci ľudu Afganistanu s ústrednou úlohou OSN.⁴ Cieľom článku je poukázať na prístup dvoch najsilnejších krajín regiónu Strednej Ázie k Islamskému emirátu Afganistan, ktorý vykazuje opatrnú ústretovosť a snahu riešiť neľahkú situáciu v krajine, kde sa opätovne ujal vlády kontroverzný Taliban.

1 Prístupy Uzbekistanu k afganskej otázke po nástupe Mirzijojeva do prezidentského úradu

Afganistan je krajina susediaca s Uzbekistanom. Hranice medzi týmito štátmi sú najkratšie, no zároveň aj najviac chránené. Od samého začiatku získania nezávislosti zaznamenával Uzbekistan hrozby, ako napríklad obchodovanie s drogami, obchodovanie so zbraňami a terorizmus.⁵ Otázkou stále zostáva, ako veľmi bude Taliban úspešný pri

² Ópiová ekonomika zamestnáva až 119 000 Afgancov a príjmy z domácej spotreby, výroby a exportu opiátov sa v roku 2019 odhadovali na 1,2 až 2,1 miliardy USD (od 7 % do 11 % HDP). Ekonomiku ópia poháňa nedostatok alternatívnych spôsobov obživy, slabý právny štát a ľahký prístup ku kľúčovým obchodným trasám. Hlavná úloha nezákonných činností v afganskej ekonomike, vrátane výroby ópia a pašovania, oslabuje celkovú správu vecí verejných a pripravuje vládu o veľmi potrebné príjmy. Z hľadiska podielu ekonomicky aktívneho obyvateľstva Afganistanu je až 80 % zamestnaných v poľnohospodárstve, pri čom 15 % sa venuje pestovaniu ópia (pozn. autora). ČECH, L. (2014): Drogový problém Afganistanu ako obmedzujúci faktor jeho ekonomickej obnovy, s. 356-372.

³ JUZA, P. (2021): Koordinácia na stredoázijský spôsob; IZTELEUOVA, E. (2022): Problema Afganistana na povestkach dňa Uzbekistana i Kazachstana.

⁴ Deklarácia o sojuzničeskich otnošenijach meždu Respublikoj Uzbekistan i Respublikoj Kazachstan (2021).

⁵ Islamské hnutie Uzbekistanu (angl. skratka IMU) – militantná islamistická hnutie založené v roku 1998 etnickými Uzbekmi z Ferganskej doliny (islamským ideológom Juldaševom a bývalým sovietskym výsadbárom Namanganom). Jeho pôvodným cieľom bolo zvrhnúť prezidenta Islama Karimova a z Uzbekistanu vytvoriť Islamský štát pod vládou ša ríe. V nasledujúcich rokoch sa prezentovalo ako spojenec Al-Káidy. Hnutie udržovalo v 90. rokoch vzťahy aj s afganským Talibanom. V rokoch 2001 – 2002 utrpelo ťažké straty počas Američanmi vedenej invázie do Afganistanu. Namangani bol zabitý, Juldašev a zvyšní bojovníci IMU utiekli so zvyškami

potlačení alebo aspoň neutralizácii buniek jeho politických konkurentov nachádzajúcich sa v krajine – miestnych jednotiek ISIS-K (tzv. ISIS-Khorasan) a Al- Kájdy.⁶ V Afganistane musí existovať politická hranica medzi islamskými „nacionalistami“ a islamskými „internacionalistami“ a tým druhým je potrebné zabrániť činnosti. Prvé kroky, ktoré Taliban podnikol proti svojim súperom, nevzbudzujú veľa optimizmu: Taliban ihneď po prevzatí moci v krajine prepustil tisíce väzňov, z väznice v Bagram, vrátane militantov ISIS-K a Al-Kájdy. Je však príliš skoro považovať toto, možno spontánne a neplánované rozhodnutie, za ukazovateľ dlhodobej stratégie Talibanu voči iným fundamentalistickým skupinám.⁷

Napriek všetkým týmto hrozbám sa vláda Uzbekistanu pokúšala riešiť afganskú otázku mierovou cestou, hoci k južnému susedovi pristupovala obozretne. Uzbekistan môžeme označiť v tomto zmysle ako krajinu, ktorá sa prezentovala medzi prvými ako platforma dialógu pri riešení vnútroafganských problémov, ktorá pomáhala pri realizácii rôznych ekonomických projektov, dodávala elektrinu a vybudovala aj sieť ciest spájajúcich regióny Afganistanu.⁸ Islam Karimov, predchodca súčasného prezidenta Š. Mirzijojeva, nebol vo vzťahu k Afganistanu prístupný až tak veľkej otvorenosti, hoci na medzinárodnej úrovni predložil množstvo iniciatív zameraných na stabilizáciu a nastolenie mieru v tejto krajine. Za zmienku stoja také iniciatívy ako „6 + 2“, „6 + 3“⁹ ale aj vytvorenie stáleho seminára o regionálnej bezpečnosti pod záštitou OSN atď.¹⁰

Vzťahy medzi Uzbekistanom a Afganistanom sa posunuli na novú úroveň a nabrali dynamickejší charakter až s nástupom Š. Mirzijojeva do prezidentského úradu. Uzbekistan prijal novú Stratégiu rozvoja na roky 2017 – 2021, ktorá hovorí o budovaní vzájomne výhodných a dobrých susedských vzťahov so susednými republikami a posilňovaní stability a bezpečnosti v regióne. Uzbekistan v aktualizovanej koncepcii svojej zahraničnej politiky deklaroval, že Taškent bude pokračovať vo svojej pragmatickej a konštruktívnej politike voči Afganistanu. Tento vývoj udalostí neznamená, že boli popierané potenciálne hrozby z Afganistanu, len zo strany uzbeckého vedenia zaznamenávame iný, lojálnejší uhol pohľadu. Preto sa v krátkom čase podarilo dosiahnuť nárast obchodu medzi krajinami (tabuľka 1).

Tab. 1: Obchodno-ekonomická spolupráca Uzbekistanu s Afganistanom v rokoch 2018 – 2021 (v tis. US dolárov)

Rok	Export	Import	Celkový obrat
2018	602503,1	2091,9	604602,1
2019	616959,9	2981,5	619941,4
2020	776737,5	2318,8	779056,3
2021 (január - september)	486732,7	2216,3	488949

Prameň: Goskomstat RUz (vlastná úprava)

Talibanu do Waziristanu, vo federálne spravovaných kmeňových oblastiach Pakistanu. IMU sa potom zameralo na boj proti pakistanským silám v kmeňových oblastiach, NATO a afganským silám v severnom Afganistane. V polovici roku 2015 jej vedenie verejne prisľúbilo vernosť Islamskému štátu (ISIS) a oznámilo, že IMU je súčasťou regionálnej pobočky skupiny.

⁶ LIEVEN, A. (2021): Who are the Islamic State in Afghanistan?

⁷ PHILP, C. (2021): Terrorist elite set free from Afghan Guantanamo Bay; Sovmestnoje zajavlenije ministrov inostrannykh del gosudarstv-členov ŠOS po itigam vstreči v formate Kontaktnoj grupy „ŠOS-Afganistan“(2021).

⁸ ČECH, L. (2021): Afgansko-uzbecká spolupráca ako jeden z možných faktorov stabilizácie afganskej ekonomiky, s. 169-178.

⁹ Na základe návrhu uzbeckého prezidenta Kontaktnej skupiny 6 + 2 fungujúcej pod záštitou OSN na riešenie situácie v Afganistane bola rozšírená na formát na 6 + 3 (za účasti Uzbekistanu, Tadžikistanu, Turkménska, Pakistanu, Číny, Iránu, USA a Ruska) o NATO ako organizácie, ktorá vykonávala protiteroristickú operáciu v Afganistane (pozn. autora).

¹⁰ KARIMOV, I. (2008): Address by President Islam Karimov at the NATO Summit.

Na údajoch v tabuľke vidíme, ako sa každoročne zvyšuje export a celkový obchodný obrat. Mirzijojev vkladá veľké nádeje do afganského trhu, kde do konca roka 2023 plánuje zvýšenie obchodného obratu na 2 miliardy amerických dolárov. Uzbekistan začal do susednej krajiny dodávať autá, potraviny a farmaceutické výrobky.

Výrazne sa posilnili väzby v energetickom, kultúrnom, humanitárnom a dopravnom sektore. Od roku 2018 mali afganskí maturanti možnosť pokračovať v nadstavbovom štúdiu vo vzdelávacom centre, ktoré je špeciálne otvorené pre afganských občanov pod Ministerstvom vyššieho a stredného odborného vzdelávania Uzbeckej republiky v Termeze. Centrum bolo otvorené v súlade s vyhláškou kabinetu ministrov Uzbeckej republiky zo dňa 13. 11. 2017 „O organizácii činnosti vzdelávacieho centra pre prípravu občanov Afganistanu pod ministerstvom vyššieho a stredného odborného školstva“ Uzbeckej republiky.“¹¹

V prvom roku štúdia nastúpilo do tohto zariadenia 110 ľudí. V období rokov 2018 – 2019 získalo bakalársky titul na Štátnej univerzite uzbeckého jazyka a literatúry v Taškente 96 ľudí. V roku 2020 sa v centre vzdelávalo 172 študentov.¹² Dňa 20. novembra 2020 bolo podpísané Memorandum o porozumení medzi Ministerstvom vysokého školstva Afganskej islamskej republiky a Ministerstvom vyššieho a stredného odborného vzdelávania Uzbeckej republiky, ktoré okrem možnosti študovať na uzbeckých vysokých školách zabezpečuje výmenu vzdelávacích a metodických materiálov, účasť odborníkov z oboch štátov na vzdelávacích podujatiach, interakciu vo výskumnej práci a spoločnú prípravu publikácií a článkov vo vedeckých časopisoch.¹³

Takýto krok k rozšíreniu spolupráce nepochybne pomáha zvýšiť úroveň vzdelania a kvalifikácie afganských občanov a znížiť nezamestnanosť v Afganistane. Existuje aj reálny predpoklad, že vzdelaná mládež bude navyše skeptickejšia voči propagande a aktivitám extrémistických a teroristických skupín, čo povedie k zníženiu úrovne hrozby terorizmu v Afganistane.

Ďalším potvrdením nadviazania vzťahov boli pravidelné telefonické rozhovory a stretnutia na vysokej úrovni. V tomto smere bola významná návšteva prezidenta Afganistanu v Uzbekistane na jeseň 2017. Počas stretnutia bol schválený Plán hospodárskej spolupráce. Bolo podpísaných viac ako 20 dokumentov a 40 spoločných zmlúv v hodnote 500 miliónov USD.¹⁴

Prečo má Uzbekistan záujem o mierové urovnanie konfliktu v Afganistane? Odpoveď hľadáme v možnostiach, ktoré Afganistan ponúka v otázke otvorenia prístupu k Indickému oceánu a Perzskému zálivu. To samozrejme môže zjednodušiť možnosť dodávania uzbeckého tovaru na čínske a európske trhy, ako aj zlepšiť hospodársku situáciu vo všetkých stredoázijských štátoch.

Z iniciatívy prezidenta Uzbekistanu sa uskutočnili dve medzinárodné konferencie. Prvá z nich sa uskutočnila na jar 2018 pod názvom „Mierový proces, bezpečnostná spolupráca a regionálne interakcie“. Druhá medzinárodná konferencia „Stredná a južná Ázia: regionálne vzťahy – výzvy a príležitosti“ sa konala v júli 2021. Na konferenciách sa zúčastnili predstavitelia ázijských a európskych štátov, medzinárodných a regionálnych organizácií. Výsledkom konferencií bolo podpísanie Taškentskej deklarácie a Spoločnej dohody, čo významne prispelo k ďalšiemu rozvoju spolupráce medzi štátmi Strednej a južnej Ázie.

Počas júlovej konferencie sa uskutočnilo zasadnutie platformy C5 + 1¹⁵ kde zúčastnené štáty diskutovali okrem iného o hrozbách a výzvach vyplývajúcich z nestabilnej situácie

¹¹ Uzbekistan i Afganistan podpísali Memorandum o sotrudničestve v sfere obrazovanija (2020).

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ IZTELEUOVA, E. (2022): The Afghan Issue on the Agendas of Uzbekistan and Kazakhstan.

¹⁵ JUZA, P. (2020): Američan v Strednej Ázi.

v Afganistane. V auguste 2021 však došlo ku zlomu, keď moc v krajine prevzal opätovne Taliban a tak sa na program dňa dostala otázka, ako táto zmena zmení regionálne vzťahy.¹⁶

2 Projekty spolupráce Uzbekistanu s Afganistanom ako cesta k budúcnosti

Vláda Uzbekistanu už dala jasne najavo, že Taškent v každom prípade nadviaže kontakt s novým vedením Afganistanu, a to z dvoch dôvodov.

Po prvé, Taškent nemá veľký priestor na manévrovanie. V Afganistane dominuje Taliban a narušené vzťahy medzi štátmi by boli pre Uzbekistan priamym ohrozením.

Po druhé, Uzbekistan má zo vzájomnej spolupráce významný ekonomický prínos. Týka sa to najmä exportu uzbeckých produktov na trhy Afganistanu, realizácie nadregionálnych projektov navrhovaných Uzbekistanom a dopravných spojení cez územie Afganistanu. Napríklad koncom októbra 2021 sa začali rokovania o železnici, ktorá vedie cez afganské územie. Náklady na projekt sa odhadujú na 5 miliárd dolárov.¹⁷ Cesta spojí krajiny Európskej únie, Ruskú federáciu, Uzbekistan, Afganistan, Pakistan, Indiu a krajiny juhovýchodnej Ázie.¹⁸ Prebiehajú tiež rokovania medzi Európskou úniou a Uzbekistanom o vytvorení humanitárneho centra v Termeze. Dohoda o účasti Európskej únie v tejto otázke naznačuje zmiernenie postoja Bruselu k Afganistanu a naznačuje ďalšiu spoluprácu s Uzbekistanom pri nastolení mieru a poriadku na afganskom území.

Na jednej strane, ak Uzbekistan zrealizuje všetky svoje transafgánske projekty a pomôže pri riešení afganskej otázky, môže nepochybne počítať s vedúcim postavením a ešte väčším uznaním v regióne. Povedie to k zlepšeniu vzájomných vzťahov medzi obidvomi krajinami a rovnako aj s hlavnými svetovými aktérmi. Uzbekistan sa tak vďaka aktívnemu politickému postaveniu a ekonomickej aktivite môže stať kľúčovým štátom v stredoázijskom regióne.

Na druhej strane, sú plány Uzbekistanu vo vzťahu k svojmu susedovi reálne? Dnes sa o tom v odborných kruhoch vedie diskusia. Prijme svetové spoločenstvo Taliban ako plnohodnotného člena svetovej politickej scény? Zmení sa súčasné vnímanie Talibanu ako sily na čele zlyhávajúceho štátu? Taliban bude musieť vynaložiť veľké úsilie, aby zastavil fragmentáciu krajiny a udržal svoje postavenie bez toho, aby v krajine hrozilo opätovné vypuknutie občianskej vojny. Už nebude platiť argument jeho hovorca v časoch prítomnosti vojsk USA a NATO v krajine, ktorý lakonicky komentoval prístup hnutia k prítomnosti zahraničných vojsk v krajine slovami – vy máte hodinky, my máme čas.¹⁹ Uzbekistan si zvolil cestu, ktorá nechce Afganistan izolovať. Usiluje o komunikáciu s novou vládou a má víziu pomôcť vybudovať moderný štát, ktorý splní všetky medzinárodné požiadavky a normy. Tento prístup považujeme za správny, pretože Afganistan potrebuje víziu ako ďalej v budúcnosti.

Potrebuje pokračovať aj v realizácii spoločných projektov. Jedným z takýchto dôležitých projektov je výstavba nového elektrického prenosového vedenia v Afganistane. Zmluva o jeho výstavbe bola podpísaná v roku 2017. Samotnú stavbu začala v roku 2018 saudská spoločnosť ACWA Power a 20. októbra 2020 bola za prítomnosti vlády Uzbekistanu podpísaná dohoda medzi Afganistanom a Ázijskou rozvojovou bankou o financovaní projektu výstavby elektrického prenosového vedenia Surkhan-Puli-Khumri. V rámci dohody je vyčlenených 110 miliónov amerických dolárov.

Projektovanie, výstavbu a prevádzka elektrických vedení v Afganistane bola zmluvne potvrdená medzi Národnými elektrickými rozvodmi Uzbekistanu a Da Afganistan Breshna

¹⁶ TOLIPOV, F. (2021): Uzbekistan vis-à-vis Afghanistan: New Vision of Old Challenges.

¹⁷ Srok načala stroiteľstva LEP v Afganistane prodlen do 31 avgusta 2022 (2022).

¹⁸ V čase prípravy tohto projektu nikto nepredpokladal komplikácie, ktoré nastanú v dôsledku vojenskej operácie Ruska voči Ukrajine (pozn. autora).

¹⁹ KRČMÁRIK, M. (2021): Západ má hodinky, Taliban čas.

Sherkat v decembri 2020. Od júla 2021, počas aktívneho postupu Talibanu smerom na Kábul, bola realizácia projektu v Afganistane pozastavená. V súčasnosti je projektom ukončená výstavba 500 kV elektrickej prenosovej siete na území Uzbekistanu (45 km od Surchanu po hranicu s Afganistanom). Zúčastnené strany sa dohodli na predĺžení termínu začatia stavebných prác v Afganistane do 31. augusta 2022. Úspešné dokončenie projektu zabezpečí Afganistanu dennú dodávku 24 miliónov kWh alebo 6 miliárd kWh ročne. Celková dĺžka trate podľa projektu je 245,6 km. Z toho 45 km pripadá na územie Uzbekistanu a 200,6 km na územie Afganistanu. Náklady na projekt v Afganistane predstavujú čiastku 100,1 milióna dolárov.²⁰

Uzbekistan v tomto smere nadväzuje na viacročné skúsenosti. Uzbekistan je spoľahlivým partnerom Kábulu v oblasti dodávok elektriny už viac ako 15 rokov. V porovnaní s rokom 2002 sa objem dodávok elektriny do Afganistanu zvýšil 30-krát, pričom od júla 2018 Uzbekistan znížil cenu elektriny dodanej do Afganistanu o 35 percent – zo 7,6 na 5 centov za 1 kW. Vybudovaním elektrického prenosového vedenia bude možné zvýšiť dodávky elektriny z Uzbekistanu do Afganistanu o 70 percent – až na 6 miliárd kWh ročne. Treba poznamenať, že spoločné uzbecko-afganské energetické projekty majú do značnej miery multiplikačný efekt. Podľa zahraničných expertov dnes obyvateľstvo Islamského emirátu Afganistan (IEA) čelí vážnemu nedostatku elektriny. Tento problém je obzvlášť akútny vo vidieckych oblastiach. Podľa britských expertov asi 70 percent obyvateľov IEA nemá prístup k elektrine. Navyše jeho spotreba za deň na obyvateľa je 140 kWh, pričom vo svete je to v priemere 3060 kWh. Vybudovaním elektrického vedenia sa nielen vyrieši najakútnejší problém nedostatku energie pre obyvateľstvo, ale otvorí sa aj ďalšie príležitosti na vytváranie výrobných kapacít a pracovných miest a spustenie nových podnikov v Afganistane. Prenosové vedenie zároveň spojí Kábul s jednotným energetickým systémom Strednej Ázie, čo poskytne príležitosť pre ďalšie aj ďalším stredoázijským krajinám (Tadžikistanu a Kirgizsku) dodávať elektrinu do Afganistanu, Pakistanu a Indie v rámci projektu CASA-1000.²¹

3 Vzťahy Kazachstanu s Afganistanom

Diplomatické vzťahy medzi Kazachstanom a Afganistanom boli nadviazané 12. februára 1992. Medzi štátmi sa aktívne rozvíjala obchodná a hospodárska spolupráca. Kazachstan dodával do Afganistanu poľnohospodársky a priemyselný tovar a zemný plyn. Kazachstan dovážal najmä poľnohospodárske produkty ako hrozno, zemiaky, čerstvé a sušené ovocie. Dynamiku rozvoja obchodnej a hospodárskej spolupráce dokumentuje tabuľka 2.

Tab. 2 Obchodno-ekonomická spolupráca Kazachstanu s Afganistanom v rokoch 2018 – 2021 (v tis. US dolárov)

Rok		Export	Import	Celkový obrat
2018		517576,6	4174,4	521753
2019		399016	2812,1	401828,1
2020		620716,4	1851,2	622567,5
2021 (január - september)		297636,3	3142,5	300778,7

Prameň: Goskomstat Ruz (vlastná úprava)

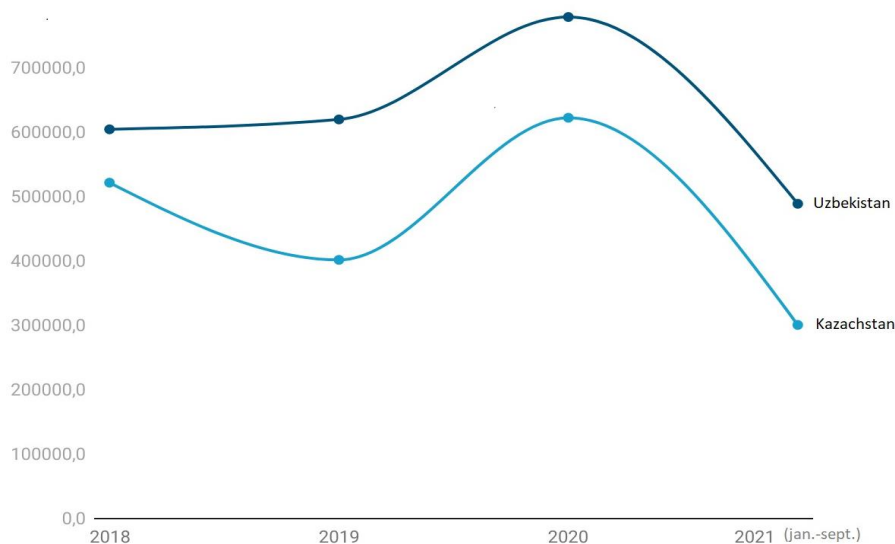
Kazachstan aj Uzbekistan dobre vedia, že otvorenie výstavby dopravných koridorov prinesie obidvom krajinám nové ekonomické možnosti. V súčasnosti, ak porovnáme celkový

²⁰ Srok načala stroiteľstva LEP v Afganistane prodlen do 31 avgusta 2022 (2022).

²¹ Afganistan – strategičeskaja vozmožnosť dlja ekonomičeskogo razvitija Central'noj Azii (2019).

obchodný obrat Kazachstanu a Uzbekistanu s Afganistanom, tak ukazovatele Uzbekistanu sú oveľa vyššie (viď graf 1).

Graf 1: Dynamika rastu tovarovej výmeny Uzbekistanu a Kazachstanu s Afganistanom v rokoch 2018 – 2021

Prameň: Goskomstat RUz (vlastná úprava)

Kazachstan nie je štátom hraničiacim s Afganistanom, a preto neexistuje žiadne priame ohrozenie národnej bezpečnosti, ktoré by mohlo pochádzať zo strany Talibanu. Zatiaľ čo pre Uzbekistan je v súčasnosti jednou z hlavných úloh urovanie situácie v Afganistane, Kazachstan zaujal vyčkávací postoj, kým sa situácia nevyjasní. Napriek rezervovanej pozícii však Kazachstan, podobne ako Uzbekistan, naďalej poskytuje humanitárnu pomoc občanom dlhodobo trpiacej krajiny a podporuje všetky mierové aktivity, keďže situácia v Afganistane môže priamo ovplyvniť a zhoršiť geopolitickú situáciu v celej Strednej Ázii.

Kazachstan vždy podporoval mierové zámery Uzbekistanu a sám prichádzal s podobnými iniciatívami. Napríklad 5. októbra 1992 na 47. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN prvý prezident Kazašskej republiky vyslovil myšlienku zvolať Konferenciu o opatreniach na budovanie interakcie a dôvery v Ázii (CICA).²² Hlavným cieľom CICA je vytváranie priateľských vzťahov medzi členskými štátmi, vrátane Afganistanu. Bezpečnosť prostredníctvom spolupráce je podstatou prístupu CICA a Kazachstan je pripravený využiť platformu konferencie v prípade Afganistanu.²³

Medzi Kazachstanom a Afganistanom sa aktívne rozvíjala predovšetkým kultúrna a humanitárna spolupráca. Kazachstan ako jeden z prvých riešil humanitárnu otázku Afganistanu a dlhodobo financoval programy na podporu Afganistanu. Napríklad v roku 2009 hlava Kazašskej republiky schválila Štátny vzdelávací program, na ktorý vláda vyčlenila 50 miliónov dolárov. V období rokov 2010 – 2017 bolo v rámci tohto programu vyškolených viac ako 1000 afganských občanov. K dnešnému dňu existuje 23 univerzít v Kazašskej

²² Okrem platformy Konferencia o vzťahoch a vytváraní dôvery v Ázii (CICA) sú pre rozvoj a bezpečnosť Strednej Ázie dôležité aj ďalšie aktivity v rámci Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (CSTO), Programu regionálnej hospodárskej spolupráce v Strednej Ázii (CAREC) a Regionálneho informačného a koordinačného centra v Strednej Ázii (CARICC).

²³ Kak vystrajivajetsja politika Kazachstana v novykh realizacijah Afganistana (2021).

republike, ktoré vyučujú afganských študentov. Napriek tomu, že štátny vzdelávací program bol ukončený v roku 2017, v roku 2018 bol podpísaný medzirezortný protokol, v rámci ktorého afganskí študenti mohli študovať v Kazachstanu až do roku 2021. Podobné možnosti mali aj afganskí učitelia. Túto možnosť dostalo 28 učiteľov na Al-Farabiho kazašskej národnej univerzite²⁴ na náklady Svetovej banky.

Napriek tomu, že Kazachstan oficiálne neuznal novú vládu Afganistanu, vzťahy medzi krajinami sa začali zlepšovať. V polovici októbra 2021 pricestovala do Kábulu na pracovnú návštevu špeciálna delegácia z Kazachstanu. Počas stretnutia boli prerokované otázky ďalšej obchodnej a hospodárskej spolupráce a dodávky humanitárnej pomoci. Uvažuje sa o možnosti pokračovať vo výstavbe dopravných koridorov, o ktoré majú záujem Uzbekistan aj Kazachstan. Realizácia týchto projektov otvorí obom krajinám nové ekonomické príležitosti. V prípade Kazachstanu platí, tak ako u väčšiny krajín, že čaká na konkrétne kroky nového afganského vedenia pod egidou Talibanu.

4 Postoj k Afganistanu z pohľadu stratégií obidvoch štátov

Ako sme uviedli v predchádzajúcom texte, priority pri dosahovaní mieru a poriadku v regióne pre Uzbekistan aj Kazachstan sú rovnaké. Preferenciou zahraničnej politiky Kazachstanu podľa Stratégie 2050 je celosvetové posilnenie regionálnej a národnej bezpečnosti. Kazachstan má v úmysle ďalej rozvíjať vzťahy s ázijskými krajinami, ako aj pomôcť stabilizovať nepokojnú bezpečnostnú situáciu v regióne. Najlepším spôsobom, ako stabilizovať Strednú Áziu, je vnútroregionálna spolupráca. Spolu so všetkými zainteresovanými partnermi a susednými štátmi má Kazachstan v úmysle usilovať sa o skoré politické urovanie a obnovu Afganistanu.²⁵

Uzbekistan vo svojich hlavných dokumentoch uvádza aj spôsoby riešenia problémov určené Afganistanu. V rozvojovej stratégii Nového Uzbekistanu sú ako priority definované posilňovanie dobrých susedských vzťahov a strategického partnerstva predovšetkým s krajinami Strednej Ázie a susednými štátmi. Uzbekistan deklaruje, že poskytne Afganistanu všetku možnú pomoc pri obnove mieru a stability, čím zabráni hospodárskej a humanitárnej kríze v tejto krajine. Šavkat Mirzijojev opakovane zdôraznil, že Afganistan je neoddeliteľnou súčasťou Strednej Ázie.²⁶

Pripomeňme, že tento názor vyvolal diskusiu medzi odborníkmi, novinármi a politikmi, keďže istým spôsobom spochybňuje zaužívaný názor, že Stredná Ázia zahŕňa len päť krajín bez Afganistanu. Ten je vnímaný skôr ako súčasť južnej Ázie. Pripúšťame, že začlenenie Afganistanu do regiónu Strednej Ázie môže priniesť rozpaky a zmätok do už aj tak nedokončeného integračného procesu v Strednej Ázii. Preto je dôležité rozlišovať, v akom zmysle sa potvrdzuje príslušnosť Afganistanu k Strednej Ázii – len v zmysle kultúrnej a historickej blízkosti národov alebo v zmysle politického zjednotenia Afganistanu s krajinami Strednej Ázie?

Oba štáty majú z ekonomického aj bezpečnostného hľadiska záujem o urýchlené vyriešenie problému a vyvíjajú v tomto smere aktivity na medzinárodnej diplomatickej scéne. Uzbekistan aktívne presadzuje svoju pozíciu prostredníctvom OSN. V júli 2021 prezident Uzbekistanu inicioval prijatie špeciálnej rezolúcie Valného zhromaždenia OSN o posilnení

²⁴ Kazašská národná univerzita Al-Farabi je univerzita s bohatými tradíciami, dlhoročnými skúsenosťami v akademickej a vedeckej oblasti. Je vedúcou inštitúciou vysokoškolského systému Kazašskej republiky. Univerzita, ktorá je členom Medzinárodnej asociácie univerzít a spoluzakladateľom Eurázijskej asociácie univerzít, bola prvou medzi univerzitami v Kazachstane a Strednej Ázii, ktorá podpísala Veľkú chartu univerzít v Bologni. Univerzita má 16 fakúlt, 67 katedier, 32 výskumných ústavov a stredísk (pozn. autora).

²⁵ Poslanie prezidenta Republiky Kazachstan – lídera nacji N. A. Nazarbajeva narodu Kazachstana. Strategija „Kazachstan – 2050“ (2012).

²⁶ Vystupenie Prezidenta Republiky Uzbekistan Šavkata Mirzijojeva na 76 -tojej sessiji Generálnej Assamblej Organizaciji Objedinennych Nacij (2021).

prepojenosti medzi Strednou a južnou Áziou. Vo vystúpení na 76. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN v septembri 2021 vyzval štáty, aby nenechali Afganistan osamotený s existujúcimi problémami. Mirzijojev je presvedčený, že rastúce hrozby, konflikty a nadnárodné výzvy vo svete si vyžadujú ďalšie posilňovanie medzinárodnej spolupráce. Pevný základ pre prácu v tomto smere položil Nový program OSN pre boj proti drogám v Strednej Ázii, podpísaný v Taškente 24. novembra 2021. Uzbekistan a UNODC majú tiež v úmysle vypracovať spoločný protidrogový akčný plán pre krajiny Strednej a južnej Ázie.

V prípade Kazachstanu reflektujeme aktívnu spoluprácu s OSN na prekonaní humanitárnej a potravinovej krízy v Afganistane. V tomto smere OSN tiež podporuje kazašskú iniciatívu na vytvorenie logistického centra v Almaty na doručovanie humanitárnej pomoci do Afganistanu. O rastúcej autorite Kazachstanu v tomto smere svedčí aj skutočnosť, že Agentúra Spojených štátov pre medzinárodný rozvoj (USAID) presťahovala svoje kancelárie z Kábulu do Almaty.

Prezident Kazašskej republiky sa 23. novembra 2021 stretol s generálnym riaditeľom Kancelárie OSN vo Viedni. Počas stretnutia boli prediskutované otázky spolupráce v boji proti obchodovaniu s drogami, organizovanému zločinu, počítačovej kriminalite, terorizmu a korupcii. Tokajev zdôraznil kľúčovú úlohu OSN a podporil aktívnu prácu organizácie v medzinárodných záležitostiach. Kazachstan tiež potvrdil svoj zámer spolupracovať s OSN v oblastiach trvalo udržateľného rozvoja, bezpečnosti a stability, najmä v súvislosti so súčasnou situáciou v Afganistane.²⁷

Záver

Dištancovanie sa od Afganistanu a jeho ignorovanie svetovým spoločenstvom môže zhoršiť situáciu nielen v tejto krajine, ale v celom regióne Strednej Ázie. Pre riešenie situácie za participácie svetovým spoločenstvom je potrebné vytvoriť akúsi platformu dialógu pre rokovania. Treba mať víziu, ako dosiahnuť spoločný konsenzus. Sme toho názoru, že Afganistan by nemal byť vynechaný zo zapojenia do svetových politických a ekonomických štruktúr. Tento proces má svoje vnútroafganské dimenzie, ale aj silný vonkajší rozmer. Práve v súvislosti s vplyvom vonkajšieho prostredia si kladieme otázku, ako veľmi nelichotivé historické dedičstvo tzv. „Veľkej hry“ ovplyvní budúce smerovanie Afganistanu. Bude mať svoje pokračovanie?

Vnútorňý vývoj v krajine môže priniesť viaceré scenáre a nemožno vylúčiť ani kontroverzie v rámci súčasného vedenia Talibanu a v hre je aj jeho súperenie s ISIS-K. Nové vedenie Afganistanu síce sľubuje zastavenie obchodovania s drogami, ale kvôli zmrazeniu všetkých svojich aktív na Západe môže väčšina obyvateľstva, ktorá zostala bez živobytia, prejsť na stranu ISIS, čím túto extrémistickú skupinu ešte viac posilní. Okrem toho v Afganistane pôsobí viac ako 20 teroristických skupín, ktoré predstavujú hrozbu nielen pre susediace štáty, ale pre celú Strednú Áziu. A v prípade sporov medzi skupinami a novou vládou je celkom pravdepodobné nové kolo konfliktov, ktoré bude mať za následok množstvo problémov ako pre civilné obyvateľstvo Afganistanu, tak pre celý región ako celok. V tomto prípade nie je vylúčený prílev utečencov a zintenzívnenie akcií extrémistických a teroristických skupín v susedných štátoch, čo je vysoko nežiaduce.

Problém bezpečnosti a stability regiónu sa týka všetkých krajín Strednej Ázie, niektorých vo väčšej, niektorých v menšej miere, no vďaka súdržnému a kolektívnemu konaniu je možné dopracovať sa k dobrým susedským vzťahom. Synergia spolupráce medzi Uzbekistanom a Kazachstanom zvyšuje pravdepodobnosť dosiahnutia stability v Afganistane.

Napriek vyhláseniam je ešte priskoro hovoriť o dlhodobom a efektívnom strategickom partnerstve medzi Uzbekistanom, Kazachstanom a Afganistanom. Za mimoriadne dôležité

²⁷ Prezident vstrelilsja s gendirektorom otdelenija OON v Ženeve (2021).

považujeme, že práca na vytvorení tohto pomyselného trianglu sa začala. Obe krajiny vedú dialóg so súčasným režimom v Afganistane a v rôznej miere pokračuje hospodárska, kultúrna a humanitárna spolupráca. Okrem toho pokračujú podporné programy pre Afganistan z Kazachstanu a Uzbekistanu. Vo všeobecnosti sú pozície a priority oboch krajín vo vzťahu k Afganistanu a regiónu podobné. Konsenzus o potrebe stabilizovať Afganistan a vízia regionálnej spolupráce sú v dnešnom rozhadanom a v napätí žijúcom svete príkladom hodným nasledovania.

Použitá literatúra:

1. ARIPOV, E. (2017): [online]. Uzbeksko-afganskije otnošenija: novyj etap dinamichnovo razvitiya. In: *uzembasy.kz* [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: <http://www.uzembassy.kz/ru/article/uzbeksko-afganskije-otnosheniya-novyj-etap-dinamichnogo-razvitiya>.
2. ARIPOV, E. (2019): Afganistan – strategičeskaja vozmožnost' dlja ekonomičeskovo razvitiya Central'noj Azii. [online]. In: *isrs.uz*. 18. 07. 2019. [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://isrs.uz/ru/smti-ekspertlari-sharhlari/afganistan-strategičeskaa-vozmožnost-dla-ekonomičeskogo-razvitiya-centralnoj-azii>.
3. ČECH, Ľ. (2014): Drogový problém Afganistanu ako obmedzujúci faktor jeho ekonomickej obnovy. [online]. In *Medzinárodné vzťahy*. Bratislava: FMV EU, 2014, 4 (XII), s. 356-372. [Citované 19. 10. 2022]. ISSN 1339-2751. Dostupné na: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/medzinarodne-vztahy/archiv/2014/MV_2014_4_356-373_Cech.pdf
4. ČECH, Ľ. (2021): Afgansko-uzbecká spolupráca ako jeden z možných faktorov stabilizácie afganskej ekonomiky. In: *Zborník vedeckých prác z 22. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2021: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: EKONÓM, 2021. s. 169-178. ISBN 978-80-225-4904-2. ISSN 2585-9412.
5. Deklaracija o sojuzničeskich otnošenijach meždu Respublikoj Uzbekistan i Respublikoj Kazachstan (2021). [online]. In: *uza.uz*. [Citované 12. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://uza.uz/ru/posts/deklaraciya-o-sojuznicheskix-otnosheniyax-mezhdu-respublikoy-uzbekistan-i-respublikoy-kazaxstan_326819.
6. IZTELEUOVA, E. (2022): The Afghan Issue on the Agendas of Uzbekistan and Kazakhstan. [online]. In: *cabar.asia*. [Citované 09. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cabar.asia/en/the-afghan-issue-on-the-agendas-of-uzbekistan-and-kazakhstan>
7. JUZA, P. (2020): Američan v Strednej Ázii. 06. február 2020 [online]. In: *noveslovo.sk*. [Citované 13. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://noveslovo.sk/c/American_v_Strednej_Azii.
8. JUZA, P. (2021): Koordinácia na stredoázijský spôsob. [online]. In: *noveslovo.sk*. [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://www.noveslovo.sk/c/Koordinacia_na_stredoazijsky_sposob.
9. Kak vystrajivajetsja politika Kazachstana v novyh realijach Afganistana (2021). 1 сентября, 2021 [online]. In: *caa-network.org*. [Citované 14. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.caa-network.org/archives/22151/kak-vystraiivaetsya-politika-kazahstana-v-novyh-realiyah-afganistana>.
10. KARIMOV, I., (2008). Address by President Islam Karimov at the NATO Summit. [online]. In: *pressservice.uz*. [Citované 13. 10. 2022.] Dostupné na internete: Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan, March 4, 2008. [cit. 25.7. 2012]. Dostupné na internete: [http://pressservice.uz/en/content/glava_gosudarstva/#en/news/show/vistupleniya/address_by_president_islam_karimov_at_th/-](http://pressservice.uz/en/content/glava_gosudarstva/#en/news/show/vistupleniya/address_by_president_islam_karimov_at_th/)

- <https://mift.uz/ru/news/uzbekiston-va-afoniston-talim-soasida-amkorlik-turisida-memorandum-imzoladi>.
11. KRČMÁRIK, M. (2021): Západ má hodinky, Taliban čas. 7. 10. 2021, [online]. In: *svet.sme.sk*. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://svet.sme.sk/c/6088341/zapad-ma-hodinky-taliban-cas.html>.
 12. LIEVEN, A. (2021): Who are the Islamic State in Afghanistan? [online]. In: *responsiblestatecraft.org*. [Citované 16. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://responsiblestatecraft.org/2021/08/26/who-are-the-islamic-state-in-afghanistan/?fbclid=IwAR3vpA4rpGm3s7ioPDvUsTaO2GFOwvnY4nQ-3FYAgBq54rtBtuyNwpS2yTc>.
 13. PHILP, C. (2021): Terrorist elite set free from Afghan Guantanamo Bay. The Sunday Times. [online]. In: *thetimes.co.uk*. 15.08.2021. [Citované 15. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.thetimes.co.uk/article/thousands-of-terrorism-suspects-freed-as-taliban-seize-bagram-prison-q98fbk7v0>.
 14. Poslanije prezidenta Respubliki Kazachstan – lidera naciji N. A. Nazarbajeva narodu Kazachstana. Strategija „Kazachstan – 2050“ (2012). [online]. In: *primeminister.kz*. [Citované 19. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://primeminister.kz/assets/media/strategiya-kazakhstan-2050.pdf>.
 15. Prezident vstretilsja s gendirektorom otdelenija OON v Ženeve (2021). [online]. In: *kapital.kz*. [Citované 14. 10. 2022.] Dostupné na internete: 30. 11. 2021, <https://kapital.kz/gosudarstvo/100769/prezident-vstretilsya-s-gendirektorom-otdeleniya-oon-v-zheneve.html>.
 16. Sovmestnoje zajavlenije ministrov inostrannykh del gosudarstv-členov ŠOS po itigam vstreči v formate Kontaktnoj gruppy „ŠOS-Afganistan“(2021). [online]. In: *mfa.tj*. [Citované 17. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.mfa.tj/ru/main/view/8264/sovmestnoe-zayavlenie-ministrov-inostrannykh-del-gosudarstv-chlenov-shos-po-itogam-vstrechi-v-formate-kontaktnoi-gruppy-shos-afganistan>.
 17. Srok načala stroitel'stva LEP v Afganistane prodlen do 31 avgusta 2022 (2022). [online]. In: *gazeta.uz*. [Citované 17. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.gazeta.uz/ru/2022/07/26/surkhan/>.
 18. TOLIPOV, F. (2021): Uzbekistan vis-à-vis Afghanistan: New Vision of Old Challenges. [online]. In: *tillotomafoundation.org*. [Citované 20. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://tillotomafoundation.org/f/uzbekistan-vis-%C3%A0-vis-afghanistan-new-vision-of-old-challenges>.
 19. Uzbekistan i Afganistan podpisali Memorandum o sotrudničestve v sfere obrazovanija (2020). [online]. In: *mift.uz*. 22. 11. 2020. [Citované 18. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://mift.uz/ru/news/uzbekiston-va-afoniston-talim-soasida-amkorlik-turisida-memorandum-imzoladi>.
 20. Vystuplenije Prezidenta Respubliki Uzbekistan Šavkata Mirzijojeva na 76 - toj sessiji Genetal'noj Assamblej Organizaciji Objedinennykh Nacij (2021). [online]. In: *president.uz*. 21. 09. 2021. [Citované 20. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://president.uz/ru/lists/view/4632>.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubomir.cech@euba.sk

METaverse AND THE FUTURE OF BUSINESS AND COMMUNICATION

Darijo Čerepinko^a – Ante Rončević^b – Biljana Marković^c

^a University North, Department of Public Relations, Jurja Križanića 31b, 42 000 Varaždin, Croatia,
e-mail: darijo.cerepinko@unin.hr

^b University North, Department of Economy, Jurja Križanića 31b, 42 000 Varaždin, Croatia,
e-mail: ante.roncevic@unin.hr

^c University North, Department of Economy, Jurja Križanića 31b, 42 000 Varaždin, Croatia,
e-mail: biljana.markovic@unin.hr

Abstract: Interpersonal trust is, according to behavioral economists and scholars in the field of social psychology, an important element of human interaction. Communication scholars also amplify the significance of trust in interpersonal relation and communication. With the rise of virtual spaces and virtual worlds and digital artefacts such as crypto-currencies the importance of trust may become the key issue of human interdependence and cooperation. In this paper authors examine theoretical and empirical concepts of trust applied to different virtual and mixed reality settings from the economic and communication perspective.

Keywords: metaverse, mixed reality, trust, communication, business

JEL: M21, Z13

Introduction

According to Ball¹ the first use of the term Metaverse could be found in Neal Stephenson's novel 'Snow Crash' published in 1992 in which he describes a virtual world filled with digital artefacts and avatars of real people that mutually interact to obtain certain goals, whatever they could be and for whatever reason. Even earlier, William Gibson's² *Neuromancer* introduced a virtual reality (VR) world called *Cyberspace* with almost the same functions and levels of interaction but many authors before them played with the same idea – as early as 1935³. Spielberg⁴ showed in his 2018 movie 'Ready Player One' what a virtual world (called OASIS) could look like and gave his imagination a space to envision what consequences in 'the real world (RW)' the existence of such a simulacrum could produce to a social order and institutions or to a society as a whole. Metaverse and its variation from science fiction (SF) artworks are fully immersive and virtual in every sense of the word and even though current technology is only partly there, many companies and organizations, led by Meta Platforms (former Facebook who appropriated the name Metaverse), are incorporating the prefix Meta into their business activities and domains⁵. Virtual world such as Second life⁶ (2D) and Decentraland⁷ already exist and although they have huge figures concerning potential market capitalization, their average

¹ BALL, M. (2022): The metaverse: and how it will revolutionize everything, p. 14.

² GIBSON, W. (2019): *Neuromancer* (1984). In *Crime and Media* (pp. 86-94). Routledge.

³ BALL, M. (2022): The metaverse: and how it will revolutionize everything, p. 15.

⁴ SPIELBERG, S. – SILVESTRI, A. – PENN, Z. – CLINE, E. – DE LINE, D. (2018): *Ready player one*. USA: Warner Bros.

⁵ BALL, M. (2022): The metaverse: and how it will revolutionize everything, p. 8-10.

⁶ <https://secondlife.com/>

⁷ <https://decentraland.org/>

number of daily users are still slim⁸ and Meta Platforms Horizon Worlds is not performing much stronger at the moment.⁹ However, some aspects of virtual reality are widely present in not fully immersive variations such as augmented reality (AR) and mixed reality (MR) with technological giants such as Google and Facebook investing in research of various applications in their products and possibly in everyday life.

Most of the mentioned science fiction works describe utopian world inside virtual reality and dystopian real world outside of the VR set. With VR technologies improving rapidly over past decade,¹⁰ the aim of this article is to, through several theoretical perspectives, examine if the same grim predictions of utopian virtual world and dystopian physical reality could occur regarding social order and institutions in business and communication. In that sense, the term Metaverse will be used to describe some possibly occurring future virtual world and not a company or products by Meta Platforms.

1 Trust and the society

As Rotter¹¹ pointed out ‘the entire fabric of our day-to-day living, of our social world, rests on trust (...) almost all our decisions involve trusting someone else’. Evans and Krueger¹² define interpersonal trust as a mental construct with implications for social functioning and economic behavior and from various points interpersonal trust enhanced with social institutions and social order emerging from a social contract is a building block of almost all human interactivities. Whether social contract is seen from a perspective of Hobbes, Locke and Rousseau or Kant and Rawls is rather irrelevant as long as it’s serve its purpose: to provide certain form of protection and security for which the agents/citizens are willing to give up of the certain degree of their personal or natural rights or freedom. In such a environment model choosers, usually in a position of representation, choose appropriate principle and rules for a chosen model which in turn deliver institutions and order that is accepted by real individuals willingly participating in the given model with ability to change any of the elements of the model, including individuals in positions of representation.¹³

Giddens¹⁴ proposes that social action and thus change is achieved through interplay of agency (i.e. free will of the individuals) and structures in which agents willingly reinforce those structures (i.e. resources and rules) that benefit them within the context negotiated through signification, legitimation and domination, each of which serve specific purpose. Signification uses language and discourse to provide meaning of the social structure, legitimation is achieved through use and reuse of established structures and domination defines positions of power and representation. Jensen¹⁵ asserts that the key channel of negotiation between agency and structure is always the medium in which given negotiations are taking place with its own levels of interactivity and possibilities for discussion.

Habermas¹⁶ calls this channel or space for negotiation between agency and structure, or in his interpretation between individuals and the social institutions, most notably the state, a

⁸ <https://www.theverge.com/2022/10/13/23402418/decentraland-metaverse-empty-38-users-dappradar-wallet-data>;

⁹ <https://www.gamesindustry.biz/metaverse-flagship-metaverse-horizon-worlds-struggling-to-attract-and-retain-users>

¹⁰ XIONG, J et al. (2021). Augmented reality and virtual reality displays: emerging technologies and future perspectives.

¹¹ ROTTER, J. B. (1970): Generalized expectancies for interpersonal trust, p. 443.

¹² EVANS, A. M. – KRUEGER, J. I. (2009): The psychology (and economics) of trust. p. 1003.

¹³ D'AGOSTINO, F. – GAUS, G. – THRASHER, J. (2019): Contemporary Approaches to the Social Contract, The Stanford Encyclopedia of Philosophy.

¹⁴ GIDDENS, A. (1984): The constitution of society: Outline of the theory of structuration.

¹⁵ JENSEN, K. B. (2011): New media, old methods–Internet methodologies and the online/offline divide. p. 23

¹⁶ HABERMAS, J. (2006): Political Communication in Media Society. Communication Theory, Vol 16, no 4.

public sphere. With the rise of mass media, the public sphere, previously predominantly conducted in physical spaces of public squares and saloons, transformed into a media sphere where negotiation was conducted through edited – and gated – conversations between the public and the elites in the position of power. McQuail¹⁷ warns that in the media sphere, one of the key obligations of mass media is to, among others, reinforce the strength of and trust in the social order and social institutions. However, market approach to mass media gradually erased the thin lines between the topics of public interest and insights into private life of the individuals with the public image or of the public interest and that drove to the expansion of private or semi-private content into the media sphere which, in turn, bury the discussion on important issues concerning interplay of agency and structure. Fiske and Hartley¹⁸ revealed that the majority of the British TV viewers classified BBC program as garbage in the 1976 although the British public broadcaster was and still is a role model of how a public media should operate. Deterioration of public sphere became even more obvious after Reagan (and Thatcher in UK) deregulations of media¹⁹ and enhanced slow but steady introduction of various infotainment formats. This, consequently, led to further decline in trust of the media but trust in other social institutions remained relatively strong.²⁰ Habermas' line of thinking comes from a critical perspective in which one of the crucial question is ownership of the 'means of production', whether in the sphere of economy as explained by Marx or language as explained by for example Hall.²¹

McLuhan²² claims, following perspective of technological determinism, that not only a medium of conversation impacts the negotiation process but impacts the society as a whole and the way individuals understand the world they are living in and consequently social institution they build are in direct connection to the main media of communication within society. Although his theories are often disputed,²³ Levinson²⁴ showed that his predictions were correct to some degree, especially concerning the digital era and the rise of digital media.

Finally, another important perspective that explains connection between the trust and society is symbolic interactionism celebrated by Blummer and Mead²⁵ states that people live in symbolic universes, mediated through language they use to explain the world both inside and outside their heads. By this approach every social institution and every individual is a mental, symbolic construct and trust in the construct is key ingredient of all human activities with multiple scholars following their work stating in various ways that even if something is, in hindsight, proven wrong, the effects of believing that something is real is real in its consequences in all aspects of individual and societal life.

2 Digital and the society

Miller and Horst²⁶ define the digital as everything that is produced by or could be reduced to a binary code which means that, in present state of the technology it's possible to a certain degree of accuracy and precision, to create or recreate in digital spaces almost

¹⁷ MCQUAIL, D. (2010): *McQuail's Mass Communication*, Sage.

¹⁸ FISKE, J. (2004): *Reading television*. Routledge.

¹⁹ HOLT, J. (2011): *Empires of entertainment: Media industries and the politics of deregulation, 1980-1996*. Rutgers University Press.

²⁰ LA PORTA, R. (1996): *Trust in large organizations*. National Bureau of Economic Research

²¹ HALL, S. (2020): *The work of representation*. In *The Applied Theatre Reader* (pp. 74-76). Routledge.

²² MCLUHAN, M. (1994): *Understanding media: The extensions of man*. MIT press.

²³ MARCHESSAULT, J. (2004): *Marshall McLuhan*. Sage, p. 51.

²⁴ LEVINSON (2003): *Digital McLuhan: A guide to the information millennium*. Routledge.

²⁵ BLUMER, H. (1986): *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Univ of California Press.

²⁶ MILLER, D. – HORST, H. A. (2012): *The digital and the human: A prospectus for digital anthropology*. *Digital anthropology*, p. 3.

everything that ever was, is or will or could be based on the innumerable number of various combinations of zeros and ones. That implies that the worlds envisioned by Stephenson, Gibson or Spielberg and others mentioned in the introduction of this article, are not only possible, but a matter of time and technological advancements. With the rise of the internet, early prophets of digitalization,²⁷ envisioned the prosperity and betterment of all aspects of everyday life that was not only predictable but also deemed unavoidable. And indeed, in the early days of the internet, benefits of a global network with the possibility for anyone with a connectible device to connect and engage in an activity of their choice with low or greatly reduced transaction costs brought digital communities together and produced digital commons such as Wikipedia or Linux.²⁸

However, various prominent authors are presenting evidence that introduction of internet in different areas of human interaction can cause significant disruptions^{29 30 31} both to business activities, communication and trust in social institutions and social order. Since 2016 Reuters institute for Journalism reports³² that most of their respondents acquire news from digital sources marking a somewhat of a threshold into the era where individuals' worldview is formed in the digital environment.

Rise of internet platforms that form sort of a monopoly, which is understandable from the point of Metcalfe's law³³ (the value of a telecommunications network is proportional to the square of the number of connected users of the system), pose a significant threat to the very fabric of social order³⁴ but creation of monopoly or oligopoly is a threat to the market and business itself, especially when, as seen in the case of former president of the United States Donald J. Trump and Twitter, the market is poorly regulated or even deregulated and key decisions are left to private owners of the networks and their *discretionary power* to arbitrary impose certain rules and regulations or to arbitrary break them when it's suits them best. Problem with networked monopolies is that, once the access to the network is denied, for whatever reason, there is no equally valuable provider with the same or similar bid. For example, once one's account is forbidden on Twitter, a network predominantly used by public figures and elites to communicate with each other's and their followers, which in turn enables them to exclude intermediaries (mass-media system), there is at the present moment, no better network to replace the loss.

Social network sites (SNS) driven communication leads to many other fallacies such as creation of the echo-chambers³⁵ in which users surround them self with mostly likeminded individuals and their views and beliefs are inflated and reaffirmed. Combined with the personalized algorithms that present users with different versions of their SNS's newsfeeds it could cause that everyone is getting different information about world around them or at least not providing opposite views which could lead to further distrust of the public sphere mediators

²⁷ CURRAN, J. (2012). Reinterpreting the internet. In *Misunderstanding the internet* (pp. 9-39). Routledge.

²⁸ SHIRKY, C. (2009) *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Penguin Press

²⁹ PARKER G. G. – VAN ALSTYNE, M. W. – CHOUDARY, S. P. (2016): *Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy? and How to Make Them Work for You*.

³⁰ BRANTS, K. (2013): *Trust, Cynicism and Responsiveness*. in *Rethinking journalism: Trust and participation in a transformed news landscape*. Routledge

³¹ NORRIS, P. (2011): *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press

³² NEWMAN, N. et al. (2016): *Digital News Report, Survey Report*. Reuters Institute Digital News Report. Oxford

³³ HENDLER, J. – GOLBECK, J. (2008): Metcalfe's law, Web 2.0, and the Semantic Web. *Journal of Web Semantics*, 6(1), 14-20.

³⁴ FUKUYAMA, F. – RICHMAN, B. – GOEL, A. (2021): How to save democracy from technology: ending big tech's information monopoly. *Foreign Aff.*, 100, 98.

³⁵ CINELLI, M. et al. (2021): The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9)

and create realities filled with fake or misleading information³⁶ Shearmur,³⁷ through examination of perspectives of Putnam, Popper and others conclude that what seemed to be one of the greatest advantages of internet – connectivity and cooperation – is to extent degrading same processes in the real world because satisfying those needs in virtual space is replacing meeting people in various interactions, activities and collectives and that sequentially reduce exposure not only to other people but also to their worldviews in broadest sense. It also reduces the possibility that one's view, values and ideas are socially tested and contested which is essential for any meaningful discussion in the public sphere. Furthermore, when discussion is transferred into digital sphere³⁸ it tends to be more uncivilized and comments tend to be more harmful compared to face-to-face communication, possibly because in digital forms communicators don't see a person but their digital identity, one that lacks many if not all non-verbal and other expressions used to mediate face-to-face interpersonal conversation.

Additionally, digital identities could be temporary or presenting fake identities or multiple and that reduce the concern of later social repercussion that often mediate the behavior of the individuals involved in real life interactions. When almost only indicator used to value online behavior (in every sense) is number of interactions and number of profiles whose data can be sold to advertisers, such an environment not only enables but enhances all forms of inappropriate and unacceptable interactions.

Lastly, net neutrality is another problem that could arise with increase of strictly market approach to the digital domain causing not only monopolies and oligopolies that users can't avoid (due to Metcalfe's law), but limiting those in inferior economic state to even participate in the networked life, as Economides and Tåg³⁹ point out. Bandura and Walters⁴⁰ explained what a devastating impact to society a limited access to knowledge (and to information, especially in information age) could have and applied on global scale exclusion from the global monopoly network of any sort would only deepen the gap between the *haves and have nots* and further boost inequality but also all sort of societal problem arising from such an exclusion: shrinking business, education, communication and other opportunities (including gradual dissolving of any public sphere) for a significant number of planet' population in a moment when global cooperation in solving global problems is not only desirable, but indeed essential to surviving of the human race and present ecosystem.

3 Metaverse and the society

At this moment not one of the mentioned virtual reality micro cosmoses have reach a critical point regarding the number of users nor is the access technology widely penetrated into society on a global or any national level but in the foreseeable future arise of one of the virtual worlds to a position that *OASIS* has in Ready Player One is not unfounded. Thus, answers to the question of the future of business and communication in some prospective 3D world shall be based on pondering theoretical assumptions and research findings presented in previous chapters.

Foremost, the question if the Metaverse is to be perceived as real is answered by social interaction perspective and the clear answer is yes, as long as their users perceive it as real or at

³⁶ ALLCOTT, H. – GENTZKOW, M. (2017): Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of economic perspectives*, 31(2), 211-36.

³⁷ SHEARMUR, J. (2022): Knowing alone? <https://ideje.hr/>

³⁸ ANDERSON, A. et al. (2014): The "nasty effect:" Online incivility and risk perceptions of emerging technologies. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, 373-387

³⁹ ECONOMIDES, N. – TÅG, J. (2012): Network neutrality on the Internet: A two-sided market analysis. *Information Economics and Policy*, 24(2), 91-104.

⁴⁰ BANDURA, A. – WALTERS, R. H. (1977): *Social learning theory* (Vol. 1). Prentice Hall

least until its users are willing to suspend their disbelief,⁴¹ a phenomenon observed in many virtual or symbolic settings. Therein, their actions in the Metaverse shall have consequences in a real world and open possibilities for both business and communication, as well as any other use or gratification users may gain through the interactions. If similar trends from the contemporary internet research hold, and based on Metcalfe's law, the world providing most possibilities for connections with other users and thus probably the Metaverse with largest number of users shall gain a foothold but in order to gain a monopolistic status it should probably offer enough reasons to stay inside its immersive interface providing (if online behavior of present days internet users⁴² is any indicator of potential future activities) various information and learning abilities, news about events that shouldn't be missed, ways to interact with family and friends, to meet other people and to be entertained.

Transfer of everyday activities into Metaverse shall probably disrupt many of the real life social institutions since there would cease a need for them in a real world, which is in terms with Giddens Structuration theory. Change in the medium of negotiation and change of resources shall require new social institutions to be produced in order to satisfy arising agency and connectivity. This process, however, shall further destabilize existing social institutions on all levels of regulation forecasting a need to establish a space for negotiation both between the Metaverse owners and its users as well as between Metaverse owners and the national and supranational institutions on various topics reaching from infrastructure neutrality to control and ownership of digital production to regulation of digital identities and consequences of the actions of those entities both in digital and material world.

Establishing a public sphere inside the Metaverse, especially when it reaches critical mass of users that will use it as an everyday source for information, could not be left to the initiative of the sole owners of the Metaverse and mechanism for content control should be established by external entities particularly if engagement remains only or one of the few performance and market indicators. Facilitating negotiation and forming communication conditions that respect individual freedom but also individual rights to privacy and protection is important in avoiding tyranny and any forms of autocracy or self-serving tendencies of the individuals in the position of power. Furthermore, type of the content, ownership of it, access to it and sharing of earnings from it should also be considered as one of the key topics for discussion.

4 Conclusion

In conclusion, Metaverse could heighten further divisions between those who are prepared for the expected technological advancements and those who are excise and afraid to use it: ones and zeros – to use McLuhanesque comparison. Internet, and any future variations of it in digital space must be regarded as critical – not only communication but social – infrastructure and there should be an urgent need to regulate it in order to enable it to retain its public purpose and should not be left to exclusively market principles. Once it becomes not only a space for everyday interactions but the space that exclusion from means a social death, in order to avoid real life dangers and disorder, a new social contract needs to be negotiated and access granted to every citizen of the Earth under the same conditions. Global institutions strong enough to enforce such an accord are yet to be built and global cooperation on the matter yet to be establish but without it, as theory and research suggest, human race is facing further alienation, separation and possibly revolutions that could lead to decline of the civilization levels reached with the introduction of digital technologies.

⁴¹ BÖCKING, S. (2008): Suspension of disbelief. The international encyclopedia of communication.

⁴² KEMP, S. (2021): Digital 2021: Global overview report.

References:

1. ALLCOTT, H. – GENTZKOW, M. (2017): Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of economic perspectives*, 31(2), 211-36.
2. ANDERSON, A. A. – BROSSARD, D. – SCHEFELE, D. A. – XENOS, M. A. – LADWIG, P. (2014): The “nasty effect:” Online incivility and risk perceptions of emerging technologies. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, 373-387. doi:10.1111/jcc4.12009
3. BALL, M. (2022): *The Metaverse: and how it will revolutionize everything*. Liveright Publishing.
4. BANDURA, A. – WALTERS, R. H. (1977): *Social learning theory* (Vol. 1). Prentice Hall: Englewood cliffs.
5. BLUMER, H. (1986): *Symbolic interactionism: Perspective and method*. Univ of California Press.
6. BÖCKING, S. (2008): Suspension of disbelief. *The international encyclopedia of communication*.
7. BRANTS, K. (2013): Trust, Cynicism and Responsiveness. in Chris Peters, M.J. Broersma (eds.). *Rethinking journalism: Trust and participation in a transformed news landscape*. London: Routledge, 15-27.
8. CABRAL, L. M. (2005): *The economics of trust and reputation: A primer*. New York University and CEPR, 2005.
9. CINELLI, M. – DE FRANCISCI MORALES, G. – GALEAZZI, A. – QUATTROCIOCCHI, W. – STARNINI, M. (2021): The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9), e2023301118.
10. CURRAN, J. (2012): Reinterpreting the internet: James Curran. In *Misunderstanding the internet* (pp. 9-39). Routledge.
11. D'AGOSTINO, F. – GAUS, G. – THRASHER, J. (2019): "Contemporary Approaches to the Social Contract", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/contractarianism-contemporary/>>.
12. ECONOMIDES, N. – TÅG, J. (2012): Network neutrality on the Internet: A two-sided market analysis. *Information Economics and Policy*, 24(2), 91-104.
13. EVANS, A. M. – KRUEGER, J. I. (2009): The psychology (and economics) of trust. *Social and Personality Psychology Compass*, 3(6), 1003-1017.
14. FISKE, J. (2004): *Reading television*. Routledge.
15. FUKUYAMA, F. – RICHMAN, B. – GOEL, A. (2021): How to save democracy from technology: ending big tech's information monopoly. *Foreign Aff.*, 100, 98.
16. GIBSON, W. (2019): *Neuromancer* (1984). In *Crime and Media* (pp. 86-94). Routledge.
17. GIDDENS, A. (1984): *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Univ. of California Press.
18. HABERMAS, J. (2006): *Political Communication in Media Society*. *Communication Theory*, Vol 16, no 4, 411-426.
19. HALL, S. (2020): The work of representation. In *The Applied Theatre Reader* (pp. 74-76). Routledge.
20. HENDLER, J. – GOLBECK, J. (2008): Metcalfe's law, Web 2.0, and the Semantic Web. *Journal of Web Semantics*, 6(1), 14-20.
21. HOLT, J. (2011): *Empires of entertainment: Media industries and the politics of deregulation, 1980-1996*. Rutgers University Press.

22. JENSEN, K. B. (2011): New media, old methods—Internet methodologies and the online/offline divide. *The handbook of internet studies*, 14, 43.
23. KEMP, S. (2021): Digital 2021: Global overview report. DataReportal. Recuperado de <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report>.
24. LA PORTA, R. – LOPEZ-DE-SILANES, F. – SHLEIFER, A. – VISHNY, R. W. (1996): Trust in large organizations. National Bureau of Economic Research
25. LEVINSON, P. (2003): *Digital McLuhan: A guide to the information millennium*. Routledge.
26. MARCHESSAULT, J. (2004): *Marshall McLuhan*. Sage.
27. MCCHESENEY, R. W. (2013): *Digital disconnect: How capitalism is turning the Internet against democracy*. The New Press
28. MCLUHAN, M. (1994): *Understanding media: The extensions of man*. MIT press.
29. MCQUAIL, D. (2010): *McQuail's Mass Communication*, Sage.
30. MILLER, D. – HORST, H. A. (2012): The digital and the human: A prospectus for digital anthropology. *Digital anthropology, Media International Australia*, 3-35.
31. NEWMAN, N. – FLETCHER, R. – LEVY, D. – NIELSEN, R. (2016): *Digital News Report, Survey Report*. Reuters Institute Digital News Report. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
32. NORRIS, P. (2011): *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
33. PARKER, G. G. – VAN ALSTYNE, M. W. – CHOUDARY, S. P. (2016): *Platform Revolution: How Networked Markets Are Transforming the Economy? and How to Make Them Work for You*. WW Norton & Company.
34. ROTTER, J. B. (1970): Generalized expectancies for interpersonal trust. *American Psychologist*, 26, 443–452.
35. SHEARMUR, J. (2022): *Knowing alone?* <https://ideje.hr/wp-content/uploads/2022/12/Knowing-Alone.pdf>
36. SHIRKY, C. (2009): *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. New York, Penguin Press, 2009
37. SPIELBERG, S. – SILVESTRI, A. – PENN, Z. – CLINE, E. – DE LINE, D. (2018): *Ready player one*. USA: Warner Bros.
38. XIONG, J. – HSIANG, E. L. – HE, Z. – ZHAN, T. – WU, S. T. (2021): Augmented reality and virtual reality displays: emerging technologies and future perspectives. *Light: Science & Applications*, 10(1), 1-30.

Contact:

Assoc. Prof. Darijo Čerepinko, PhD

University North, Varaždin

Department of Public Relations

Jurja Križanića 31b

42 000 Varaždin

Croatia

e-mail: darijo.cerepinko@unin.hr

Full Prof. Ante Rončević, PhD

University North, Varaždin

Department of Economy

Jurja Križanića 31b

42 000 Varaždin

Croatia
e-mail: ante.roncevic@unin.hr

Biljana Marković, PhD
University North, Varaždin
Department of Economy
Jurja Križanića 31b
42 000 Varaždin
Croatia
e-mail: Biljana.markovic@unin.hr

KONCEPT VODY V SPOLOČENSKÝCH A LINGVISTICKÝCH SÚVISLOSTIACH – ZHODNOTENIE PROJEKTU¹

THE CONCEPT OF WATER IN SOCIETAL AND LINGUISTIC CONTEXTS – PROJECT EVALUATION

Michaela Čiefová^a – Filip Kalas^b – Andrej Kiner^c

^a Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

^b Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: filip.kalas@euba.sk

^c Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: andrej.kiner@euba.sk

Abstrakt: Predkladaný príspevok si kladie za cieľ predstaviť predbežné výsledky interdisciplinárneho projektu mladých vedeckých pracovníkov s názvom *Koncept vody v spoločenských a lingvistických súvislostiach*, ktorý je počas roka 2022 implementovaný na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Príspevok okrem predbežných výsledkov poukazuje aj na ďalšie vedecké otázky, ktoré v priebehu výskumu boli sformulované, avšak ktorým nebola venovaná pozornosť vzhľadom na časové a rozpočtové možnosti projektu. Riešiteľský kolektív je presvedčený, že realizovaným výskumom významne prispel k rozšíreniu aktuálneho stavu poznania, a úspešne naplnil stanovené výskumné ciele projektu.

Kľúčové slová: voda, diskurz o vode, environmentálna migrácia, environmentálne povedomie, korpusová lingvistika, interdisciplinárny výskumný projekt

JEL: F22, Q25, Z13

Abstract: The present contribution aims to summarize the preliminary results of the interdisciplinary project of young scholars titled *The concept of water in societal and linguistic contexts*, that has been implemented at the University of Economics in Bratislava throughout the year 2022. Apart from the preliminary results, the paper points out further scientific inquiries and issues that the research team has encountered during their research, but that have not been properly investigated due to the limited duration of the project and financial reasons. The project team is convinced their research has substantially contributed to the current state of knowledge, and that they have successfully fulfilled the research objectives formulated within the project proposal.

Keywords: water, water discourse, environmental migration, environmental awareness, corpus linguistics, interdisciplinary research project

JEL: F22, Q25, Z13

Úvod

Voda predstavuje nevyhnutný predpoklad života na zemi. Často je dôvodom migrácie a vysídľovania obyvateľstva, konfliktov, je nenahraditeľná v poľnohospodárstve či priemysle. Vzhľadom na tieto skutočnosti je voda aj predmetom vedeckého bádania naprieč rozličnými vedeckými disciplínami.

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov s názvom „Koncept vody v spoločenských a lingvistických súvislostiach“ č. I-22-103-00.

Cieľom predloženého príspevku je zhrnúť najvýznamnejšie závery plynúce z výskumu členov riešiteľského kolektívu v rámci interného projektu mladých vedeckých pracovníkov. Projektový zámer *Koncept vody v spoločenských a lingvistických súvislostiach* získal financovanie na kalendárny rok 2022. Členovia riešiteľského kolektívu pôsobia na dvoch fakultách Ekonomickej univerzity v Bratislave, konkrétne na Fakulte aplikovaných jazykov a Fakulte medzinárodných vzťahov. Riešiteľský kolektív je štvorčlenný, pričom k jeho rozšíreniu z pôvodných troch členov došlo len nedávno. Úvodom je potrebné upozorniť na skutočnosť, že v čase elaborácie tohto príspevku projekt stále prebieha. Okrem toho sa v čase finalizovania tohto textu nachádza niekoľko odborných článkov a konferenčných príspevkov v recenzných konaniach. Z uvedeného dôvodu je potrebné na výsledky sumarizované nižšie stále nazerať ako na predbežné, nakoľko reflektujú len ohraničenú časť výskumnej práce členov projektového tímu.

Riešiteľský kolektív sa počas svojich bádání snažil zohľadniť interdisciplinárny charakter pojmu voda. Na vodu teda bolo nazerané v nasledujúcich kontextoch:

1. Voda ako príčina migrácie a (i)mobility;
2. Voda ako politické a ekonomické aktívum;
3. Voda ako súčasť klimatickej zmeny;
4. Voda ako (metaforický) jazykový prostriedok.

Niektoré výstupy z projektu reflektujú viacero z uvedených kontextov, iné príspevky rozvíjajú detailnejšie len jednu rovinu.

1 Teoretický rámec skúmania

Vzhľadom na interdisciplinaritu projektu a stanovené ciele sa výskum opiera o tematicky rôznorodú poznatkovú bázu. Študovaná literatúra preto zahŕňa spoločenské vedy, migračné štúdie, vedy o životnom prostredí, či jazykovedu a príbuzné disciplíny. V nasledujúcej kapitole uvádzame najpodstatnejšie teoretické východiská našej práce.

Migrácia je všadeprítomný fenomén, s ktorým sa stretávame vo všetkých dobách a na všetkých miestach, pričom ľudia migrovali z rôznych dôvodov: environmentálnych, ekonomických, politických, humanitárnych, sociálnych a kultúrnych. Ako z názvu tohto článku vyplýva, migrácia už nie je skúmaná v spojitosti s ekonomickými či politickými faktormi, ale aj v spoločenských súvislostiach: vodou a inými environmentálnymi a klimatickými javmi. Niekoľko miliónov migrantov už uvádza zhoršovanie životného prostredia a zmenu klímy ako hlavné hnacie sily svojho rozhodnutia migrovať.² Voda bola vždy hnacou silou ľudskej mobility, migrácie či vysídľovania. Voda, ktorá je primárnym objektom skúmania diskutovaného projektu, je však čoraz dôležitejšia v kontexte environmentálnej migrácie a zmeny klímy. Väčšina štúdií o vzťahu medzi vodou a environmentálnou migráciou je zameraná na extrémne prírodné podmienky a katastrofy, ktoré buď obmedzujú poľnohospodársku produkciu, sťažujú prístup k pitnej vode a tým pádom robia danú oblasť neobývateľnou. O medzinárodnej migrácii v súčasnosti diskutuje verejnosť, zákonodarcovia a odborníci či akademici v mnohých oblastiach, avšak environmentálna migrácia ako taká je pomerne novou oblasťou skúmania migrácie.³ Pod týmto pojmom rozumieme pohyb osoby alebo osôb, ktoré sú väčšinou v dôsledku náhlejšej alebo postupnej zmeny životného prostredia či klímy nútené opustiť svoje obvyklé bydlisko, či už v rámci krajiny alebo mimo nej.⁴

² IOM (2009): Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence.

³ BOSE, P. – LUNSTRUM, E. (2014): Introduction Environmentally Induced Displacement and Forced Migration, s. 5-11.

⁴ IOM (2019): Glossary on Migration.

Počas skúmania spojitostí medzi vodou a migráciou sme sa stretli s viacerými teóriami. Jedna z nich tvrdí, že voda a zmena klímy majú neúmerný vplyv na pohlavie.⁵ V praxi to znamená, že ženy majú tendenciu čeliť negatívnym environmentálnym javom v menšej miere ako muži. Autorov podporujúcich takéto tvrdenie je viacero. Napríklad podľa Lambrou a Piana sú ženy, ktoré žijú v nízkopríjmových poľnohospodárskych oblastiach, najzraniteľnejšie voči klimatickým udalostiam (vrátane sucha a záplav).⁶ Možno to vysvetliť tým, že sú to predovšetkým ženy, ktoré sú zodpovedné za domácnosť a získavanie vody. Na druhej strane, muži migrujú vo väčšej miere z ekonomických dôvodov, nakoľko zabezpečujú počas nepriaznivých udalostí potrebné finančné zdroje, čo má za následok fakt, že ženy sú následne odkázané na vedenie domácnosti. Tu sa nám otvára sociálny aspekt migrácie a otázka identity, kedy ženy musia prebrať rolu mužov.⁷ Je náročné načrtnúť konkrétne hybné sily ľudskej migrácie, preto si za cieľ v jednom z príspevkov stanovujeme poukázať na faktor vody v procese dobrovoľnej či nedobrovoľnej migrácie.

Nakoľko jedna z rovín skúmaných v rámci projektu je rovina environmentálna, považovali sme za potrebné venovať pozornosť aj konceptu environmentálneho povedomia.⁸ Environmentálne povedomie možno podľa Slovenskej agentúry životného prostredia definovať ako „zvyšovanie poznatkov a informácií o aktuálnom stave prírody, ekologických trendoch, vývoji, formách myslenia a tradíciách v oblasti starostlivosti o životné prostredie.“⁹ Podľa inej definície ide o pochopenie životného prostredia, nevyhnutnosti jeho ochrany a dopadov antropogénnej činnosti naň.¹⁰

Téma vody sa vyskytuje aj v lingvistických prácach. Príkladom je Mocková¹¹, ktorá analyzuje španielske frazeologizmy obsahujúce komponent *voda* a ich preložiteľnosť do slovenčiny. Autorka konštatuje, že z hľadiska všeobecného prekladu neexistujú pre všetky fenomény každodenného života spojenia s figuratívnym významom, napr. *ehar el agua* – krsť alebo *decir agua* – pozor! Davidko¹² skúma výskyt slova „voda“ a príbuzných výrazov v anglofónnych ekonomických textoch. O metaforike vody v ekonomických textoch píše aj Corbacho Sánchez¹³, ktorý konfrontuje nemecké a španielske frazeologizmy vychádzajúc z konceptuálnej metafory „peniaze sú voda.“ Takéto lingvistické interlingválne komparácie odhaľujú jednak konvergentnú jednak divergentnú predstavu o vode ako takej, jej sémantikom poli v genealogicky nepríbuzných jazykoch či o kultúrnych postojoch. Faktom je, že existuje množstvo štúdií venovaných vode z frazeologického pohľadu. Z daného dôvodu sme sa v rámci tohto projektu snažili nazerať na vodu kontextuálne a distribučne. Zaujímali nás predovšetkým výskyt rôznych lexém v okolí slova „voda“, a teda jej spájateľnosť (kolokabilita) s inými lexémami, dôsledkom čoho vznikajú jednotlivé či už pevné alebo voľné kolokácie.

2 Výskumné ciele a metódy riešenia projektu

V rámci projektového návrhu si riešiteľský kolektív stanovil tri nosné výskumné ciele, ktoré sú bližšie rozpracované v jednotlivých čiastkových výstupoch. Ide o nasledovné ciele:

1. Analýza aktuálnych migračných trendov a úlohy vody v daných procesoch;
2. Skúmanie vody v súvislosti s environmentálnymi problémami; prepojenie témy na

⁵ WRATHALL, D. et al. (2018).

⁶ LAMBROU, Y. – PIANA, G. (2006): Gender: The missing component of the response to climate change.

⁷ ANDERSON, T. – SHAMSUDDOHA, M. D. – DIXIT, A. (2016): Climate change knows no borders: An analysis of climate induced migration, protection gaps and need for solidarity in South Asia.

⁸ Anglicky *environmental awareness*.

⁹ SLOVNÍK ENVIRONMENTÁLNEJ TERMINOLÓGIE (2022): Detail termínu: environmentálne povedomie.

¹⁰ PACHAMAMA ALLIANCE (2022): Environmental Awareness.

¹¹ MOCKOVÁ, N. (2019): Voda v španielskej a slovenskej frazeológii: problematika prekladu, s. 26-39.

¹² DAVIDKO, N. (2012): The concept of ‚water‘ in the metaphors of economic discourse, s. 39-50.

¹³ CORBACHO SANCHEZ, A. (2009): Zur Wassermetaphorik in Phraseologismen der Wirtschaftssprache. Eine kognitive Studie anhand des Deutschen und Spanischen, s. 37-45.

environmentálnu diplomaciu a migráciu;

3. Preskúmanie konceptu vody ako jazykového prostriedku, a to jednak výskyt daného pojmu v metaforách, ako aj výrokov politikov v kontexte problematiky vody (slovenská, nemecká a anglická jazyková mutácia).

Okrem uvedených výskumných cieľov si riešiteľský kolektív stanovil jeden špecifický cieľ, a síce dosiahnuť synergiu s aktuálne prebiehajúcimi či ukončenými vedeckými projektami na EUBA. Riešiteľský kolektív považuje splnenie uvedeného špecifického cieľa za úspešné, nakoľko viaceré výstupov z daného projektu je súčasne výstupom z iných projektov, napr. schémy VEGA alebo Európske partnerstva.

Metódy využívané v parciálnych výskumoch sú najmä kvalitatívneho charakteru. Okrem základných metód ako analýza, syntéza, indukcia a dedukcia využíva riešiteľský kolektív metódu deskripcie, komparácie, či analýzy diskurzu a obsahovej analýzy. Prieskum environmentálneho povedomia bol uskutočnený formou dotazníka. Ako sme uviedli vyššie, interdisciplinárny charakter projektu vyžadoval rešerš rozmanitej odbornej literatúry. Za účelom naplnenia niektorých výskumných cieľov bolo potrebné odvolávať sa aj na dennú tlač. Jazykovedný výskum sa opiera najmä o poznatky korpusovej lingvistiky, s využitím metódy korpusovej analýzy.

V jednom z článkov o vode a migrácii sme uskutočnili prieskum vedeckého diskurzu, ktorý študuje migračné toky vyvolané problémami s vodou. Táto štúdia sa riadila kvalitatívnou metodológiou založenou na prehľade publikácií v databázach ako SCOPUS a Web of Science (WoS). Na základe uvedených vedeckých metód sme analyzovali trendy vo vývoji prístupu vedcov k skúmanej téme a prostredníctvom analýzy odborných publikácií charakterizovali hlavné črty súčasného diskurzu zameraného na migráciu a problémy súvisiace s vodou vo svete. Ďalší článok mal za cieľ zmapovať súčasný stav v Indii, kde životné prostredie zohráva hlavnú úlohu pri pohybe obyvateľstva.

V rámci jazykovedného výskumu sme mali pôvodne venovať pozornosť najmä frazeologickej stránke lexémy voda. Keďže sme však počas rešeršovania a čítania literatúry zistili, že po tejto stránke už vzišlo niekoľko výstupov, rozhodli sme sa náš výskumný cieľ mierne modifikovať a upriamiť pozornosť zväčša na kontext, v ktorom sa lexéma voda vyskytuje, a na slová, ktoré sú v jej okolí veľmi frekventované.

3 Priebeh projektu, projektové aktivity a predbežné výsledky

Na začiatku kalendárneho roka 2022 sa členovia riešiteľského kolektívu stretli s cieľom rozplánovať si jednotlivé aktivity a výstupy z projektu so zohľadnením disponibilných finančných prostriedkov. Prvé mesiace projektu predstavovali najmä fázu zhromažďovania literatúry. Ďalšie stretnutie projektového tímu prebehlo v septembri.

Na tomto stretnutí boli definované aktivity do ukončenia projektu. Okrem toho bol riešiteľský kolektív v nepretržitom kontakte.

So zreteľom na projektový zámer bola časť výsledkov spracovaná formou vedeckých článkov a zaslaná do domácich i zahraničných odborných žurnálov, zvyšné výstupy predstavujú príspevky na medzinárodných vedeckých konferenciách. Napriek relatívne krátkemu trvaniu projektu sa členom riešiteľského kolektívu podarilo do zaslania tohto textu¹⁴ publikovať čiastkové výskumy v dovedna štyroch konferenčných príspevkoch. Ďalšie konferenčné príspevky ako aj ďalšie publikačné výstupy sú v čase prípravy tohto príspevku v recenzných konaniach, resp. príprave, okrem iného aj do tohto zborníka. Vydanie niekoľkých výstupov očakávame do zverejnenia tohto zborníka.

¹⁴ Prvá polovica novembra 2022.

Prvé výsledky projektu boli odprezentované na konferencii doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Fakulty medzinárodných vzťahov, ktorá sa uskutočnila začiatkom júna vo Virte pri Komárne. V článku s názvom *Voda ako hnacia sila migrácie v Indii: prehľad literatúry*¹⁵ sme identifikovali jednu z najkľúčovejších ekonomík sveta, ktorá čelí problému s odlevom ľudí a nedostatku pitnej vody. India je krajina, ktorá má ideálne predispozície akcelerovať ekonomicky, pričom úroveň znečistenia životného prostredia je na vysokej úrovni. India sa ukázala ako najrýchlejšie rastúca ekonomika na svete a očakáva sa, že v priebehu nasledujúcich 10 – 15 rokov bude jednou z troch najvýznamnejších ekonomických veľmocí na svete. Avšak vysoké tempo industrializácie a nadmerné využívanie zdrojov podzemnej vody predstavuje ohrozenie pre krajinu s 1,4 miliardou obyvateľov.¹⁶ Zistili sme, že nedostatok vody spolu s kombináciou negatívneho dopadu klimatických zmien vyvíja kontinuálny tlak na prírodné zdroje, vrátane vody. Jej nedostatok v poľnohospodárstve zapríčiňuje výpadky v pestovaní pšenice či ryže. Dallmann a Millock poukazujú na fakt, že medzinárodná migrácia mierne stúpa v reakcii na pretrvávajúce obdobie nedostatku zrážok a následného sucha, čo sa odzrkadľuje aj na príklade Indie.¹⁷ Na druhej strane sú environmentálne dôvody sekundárnym dôsledkom nedostatku vody. Primárny motív je obmedzenie poľnohospodárskych aktivít, kvôli ktorým sú obyvatelia nútení migrovať do regiónov s lepšími podmienkami.

Ďalší článok mapoval súčasný stav vo svete.¹⁸ Po analýze vybraných článkov sme zistili, že environmentálna migrácia je vnímaná ako krátkodobý jav, ktorý súvisí predovšetkým s kvalitou života. Medzi najčastejšie skloňovanými regiónmi postihnutými nedostatkom vody alebo jej zlou kvalitou, ktorá zapríčiňuje odliv obyvateľstva sú predovšetkým krajiny Afriky a Ázie, ale taktiež Mexiko, Brazília a krajiny globálneho Juhu. Oblasťam, ktorým sa vo vedeckom diskurze venujú akademici z celého sveta, zahŕňajú otázky bezpečnosti, udržateľnosti a budúceho vývoja. Zaujímavosťou, na ktorú sme narazili pri našom výskume a následnej hĺbkovej textovej analýze vedeckého diskurzu je to, ako dotknutá populácia vníma problémy súvisiace s vodou. Dlhodobé udalosti, ako sú napr. suchá, znižujú pravdepodobnosť vnútornej migrácie, zatiaľ čo náhle, neočakávané udalosti, ako sú povodne alebo iné poveternostné šoky, však majú tendenciu migračné toky zvyšovať.

Aktuálne problémy vody na území Slovenskej republiky mapuje príspevok s názvom *Interdisciplinary Discourse on the Current Issues of Water in Slovakia*, ktorý bol odprezentovaný na konferencii organizovanej Fakultou aplikovaných jazykov EUBA *Jazyk a politika* dňa 30. 9. 2022. V predmetnom príspevku skúmame vodu a s ňou súvisiace problémy v rámci troch dimenzií, konkrétne politickú, spoločenskú a hospodársku, a napokon environmentálnu dimenziu. Konštatujeme, že voda a problémy s ňou súvisiace by sa mali stať prioritou vlád ako aj samospráv. Nezanedbateľnú úlohu pritom zohráva environmentálne povedomie a snahy o jeho zvyšovanie.¹⁹

Geograficky ohraničený charakter má aj článok s názvom *University Students' Perception of Environmental Issues*, ktorý úspešne prešiel recenzným konaním v zahraničnom vedeckom časopise, a ktorý by mal byť v dohľadnej dobe zverejnený. Ide o článok nadväzujúci na nedávno publikovaný výskum, v rámci ktorého sme skúmali environmentálne povedomie študentov EUBA.²⁰ Pokým v už zverejnenej časti výskumu

¹⁵ KINER, A. (2022): Voda ako hnacia sila migrácie v Indii: prehľad literatúry, s. 179-186.

¹⁶ RAMESH, R. – SHIV KUMAR, K. – ESWARAMOORTHY, S. – PURVAJA, G. R. (1995): Migration and contamination of major and trace elements in groundwater of Madras City, India, s. 126-136.

¹⁷ DALLMANN, I. – MILLOCK, K. (2017): Climate variability and inter-state migration in India, s. 560-594.

¹⁸ KINER, A. – KOZÁR, P. (2022): Water and Environmental Migration: Scientific Discourse Analysis.

¹⁹ ČIEFOVÁ, M. – ZAGORŠEKOVÁ, N. (2022): Interdisciplinary Discourse on the Current Issues of Water in Slovakia, s. 45-53.

²⁰ BACULÁKOVÁ, K. – ČIEFOVÁ, M. (2021): Environmentálne povedomie študentov Ekonomickej univerzity v Bratislave, s. 7-20.

hodnotíme úroveň environmentálneho povedomia študentov, rukopis *University Students' Perception of Environmental Issues* má za cieľ zodpovedať otázku, aké problémy životného prostredia sú z pohľadu študentskej časti populácie najkritickejšie, a ako možno zvýšiť motiváciu ľudí správať sa ohľaduplnejšie voči životnému prostrediu.

Do jazykovednej sekcie možno zaradiť nasledujúce dva príspevky. Prvý príspevok s názvom *Depiction of water scarcity in German mass media*²¹ je súčasťou už v poradí siedmeho zborníka *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie VII*, kde je publikovaný taktiež článok²² mapujúci vývoj environmentálnej migrácie a vody v čase, ako aj vyššie spomenutý článok o problémoch súvisiacich s vodou na Slovensku.

Druhý príspevok s názvom *Analyse der Lexeme Wasser and water in diachronner Perspektive* bol odprezentovaný na *XX. medzinárodnej konferencii Odborná komunikácia v zjednotenej Európe* v Banskej Bystrici dňa 6. októbra 2022. Príspevok sa zaoberá vývojom sémantiky slova *voda*, pričom mapuje jeho nominálne, adjektívne a verbálne kolokáty naprieč siedmimi desaťročiami. Samotný príspevok bude súčasťou zborníka, ktorý sa pripravuje.

Konferencia *Medzinárodné vzťahy 2022* je poslednou konferenciou, na ktorej bude mať riešiteľský kolektív zastúpenie. Predkladaný príspevok je teda posledným, sumarizačným konferenčným príspevkom z projektu, avšak nie posledným výstupom, keďže niekoľko ďalších je stále v príprave. Príkladom je článok skúmajúci vedeckú diplomáciu Slovenskej republiky, ktorý bude do konca tohto kalendárneho roka zaslaný do domáceho odborného žurnálu.

Záver

Na základe pozorovaných prameňov možno konštatovať, že environmentálna migrácia má predovšetkým ekonomické a sociálne determinanty. Migračné toky sú zväčša tvorené ľuďmi, ktorých primárnym zdrojom obživy je poľnohospodárska činnosť. Kľúčovým posolstvom je, že problémy s vodou určite vyústia do vyšších migračných tokov na globálnej úrovni, a preto táto téma zostane stredobodom nášho budúceho výskumu. Na druhej strane sa niektorí autori domnievajú, že ide skôr o regionálny charakter a je malá pravdepodobnosť veľkého nárastu medzinárodnej migrácie. Týmito zisteniami konštatujeme, že články zmapovali aktuálny stav skúmanej problematiky vo svete a potvrdzujeme, že záujem o environmentálnu migráciu, vodu a nedobrovoľný pohyb obyvateľstva je vzhľadom na zhoršujúce sa klimatické podmienky čoraz markantnejší.

Ako už bolo spomenuté, z lingvistickej sekcie tohto projektu vzišli dva príspevky. Záverom možno konštatovať, že medzi jednotlivými jazykovými systémami (angličtina, nemčina) možno nájsť jasné zhody, hlavne v oblasti zachytenia a mapovania kolokácií. Jasná odlišnosť nastáva v kontexte, v ktorom sa kolokácie vyskytujú a diskurze, ktorý tým zachytávajú. Potvrdilo sa, že nástroje korpusovej lingvistiky sa javia ako efektívne a nevyhnutné pomôcky pri distribučnej, sémantickej a diskurznej analýze.

Sme presvedčení, že výskumné aktivity riešiteľov projektu rezultovali v zistenia významne obohacujúce aktuálny stav poznania. Domnievame sa, že vzhľadom na aktívne participácie na niekoľkých medzinárodných vedeckých konferenciách sa nám podarilo výsledky výskumnej práce aj dostatočne diseminovať. Počas výskumu sa navyše vyskytli ďalšie výskumné otázky, ktoré budú preskúmané už nad rámec tohto projektu, prípadne v rámci budúcich výskumných projektov. Príkladom sú problémy súvisiace s vodou (nie len) na území Slovenskej republiky, ktoré bude potrebné monitorovať aj v budúcnosti, čím sa otvára priestor pre ďalší výskum. Rovnako možno rozšíriť prieskum environmentálneho povedomia na väčšiu časť populácie Slovenskej republiky, alebo preskúmať rozdiely úrovne environmentálneho povedomia študentov prírodných a spoločenských vied.

²¹ KALAŠ, F. (2022): *Depiction of Water in German mass media*, s. 161-171.

²² KINER, A. – KOZÁR, P. (2022): *Water and Environmental Migration: Scientific Discourse Analysis*, s. 194-206.

Použitá literatúra:

1. ANDERSON, T. – SHAMSUDDOHA, M. D. – DIXIT, A. (2016): Climate change knows no borders: An analysis of climate induced migration, protection gaps and need for solidarity in South Asia.
2. BACULÁKOVÁ, K. – ČIEFOVÁ, M. (2021): Environmentálne povedomie študentov Ekonomickej univerzity v Bratislave. In: *Jazyk v kultúre – kultúra v jazyku*, 2021, s. 7-20.
3. BOSE, P. – LUNSTRUM, E. (2012): Environmentally induced displacement and forced migration. In: *Refuge*, 2012, roč. 29, č. 5, s. 5-11.
4. CORBACHO SANCHÉZ, A. (2009): Zur Wassermetaphorik in Phraseologismen der Wirtschaftssprache. Eine kognitive Studie anhand des Deutschen und Spanischen. In: *Revista de Lingüística*, roč. 4, č. 1, s. 37-45.
5. CORPUS OF HISTORICAL AMERICAN ENGLISH. Dostupné na internete: <https://www.english-corpora.org/>.
6. ČIEFOVÁ, M. – ZAGORŠEKOVÁ, N. (2022): Interdisciplinary Discourse on the Current Issues of Water in Slovakia. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie VII.*, 2022, roč. 7, s. 45-53.
7. DALLMANN, I. – MILLOCK, K. (2017): *Climate variability and inter-state migration in India*, CESifo Economic Studies 63, s. 560-594.
8. DAS DIGITALE WÖRTERBUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE. Dostupné na internete: <https://www.dwds.de/>.
9. DAVIDKO, N. (2012): The concept of ‚water‘ in the metaphors of economic discourse. In: *Verbum*, roč. 3, s. 39-50.
10. DIE ZEIT KORPUS. Dostupné na internete: https://www.dwds.de/ds-tar/zeit_www/diacollo/?query=&format=cloud&corpus=zei.
11. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM) (2009): *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*. Ženeva, 2009. ISBN 978-92-9068-454-1.
12. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION (IOM) (2019): *Glossary on Migration*. Ženeva, 2019, 248 s. ISSN 1813-2278.
13. KALAŠ, F. (2022): Depiction of Water in German mass media. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie VII.*, 2022, roč. 7, s. 161-171. Dostupné na internete: https://conferences.euba.sk/jazykapolitika/www_write/files/2022/kalas.pdf.
14. LAMBROU, Y. – PIANA, G. (2006): *Gender: The missing component of the response to climate change*. Rome: FAO, 2006.
15. MOCKOVÁ, N. (2019): Voda v španielskej a slovenskej frazeológii: problematika prekladu. In: *Lingua et Vita*, roč. 8, č. 1, s. 26-39.
16. KINER, A. (2022): Voda ako hnacia sila migrácie v Indii: prehľad literatúry. In: *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2022*, 2022, roč. 21, s. 179-186.
17. KINER, A. – KOZÁR, P. (2022): Water and Environmental Migration: Scientific Discourse Analysis. In: *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie VII.*, 2022, roč. 7, s. 194-206.
18. PACHAMAMA ALLIANCE (2022): Environmental Awareness. [online]. In: *Pachamama Alliance*. [Citované 11. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://pachamama.org/environmental-awareness>.
19. RAMESH, R. – SHIV KUMAR, K. – ESWARAMOORTHY, S. – PURVAJA, G. R. (1995): Migration and contamination of major and trace elements in groundwater of Madras City, India. In: *Environmental Geology*, roč. 25, č. 2, s. 126-136.

20. ROTH, T. (2014): *Wortverbindungen und Verbindungen von Wörtern*. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2014.
21. SKETCH ENGINE. Dostupné na internete: <https://www.sketchengine.eu/>.
22. SLOVNÍK ENVIRONMENTÁLNEJ TERMINOLÓGIE (2022): Detail termínu: environmentálne povedomie. [online]. In: *Enviroportál*, 2022. [Citované 11. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://terminologia.enviroportal.sk/word/3062>.
23. VAJÍČKOVÁ, M. (2019): Theoretische Aspekte der Kollokationen. In: ĎURČO, P. – VAJÍČKOVÁ, M. – TOMÁŠKOVÁ, S. (eds.): *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Nümbrecht: Kirsch Verlag, s. 11-50.
24. WRATHALL, D. et al. (2018): *Water stress and human migration: a global, georeferenced review of empirical research*. FAO Land and Water Discussion Paper, 2018, 11.

Kontakt:

Mgr. Michaela Čiefová, PhD.

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Mgr. Filip Kalaš, PhD.

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: filip.kalas@euba.sk

Mgr. Andrej Kiner

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: andrej.kiner@euba.sk

SOCIÁLNY ŠTÁT V ČESKEJ REPUBLIKE A SLOVENSKEJ REPUBLIKE

THE WELFARE STATE IN THE CZECH REPUBLIC AND THE SLOVAK REPUBLIC

Tatiana Damašková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tatiana.damaskova@euba.sk

Abstrakt: Cieľom článku je stručne popísať teoretický rámec konceptu sociálneho štátu a jeho aplikovateľnosť v Českej republike (ČR) a Slovenskej republike (SR), ktoré prešli procesom transformácie na trhovú ekonomiku a procesom európskej integrácie. Budeme sa tiež zaoberať otázkou, do akej miery je možné harmonizovať sociálne politiky členských štátov EÚ.

Kľúčové slová: sociálny štát, sociálna politika

JEL: O51, P51, Z13

Abstract: The aim of the article is to briefly describe the theoretical framework of the welfare state concept and its applicability in the Czech Republic (CR) and the Slovak Republic (SR), which have gone through the process of transformation to a market economy and the process of European integration. We will also deal with the question to what extent it is possible to harmonize the social policies of the EU member states.

Keywords: social state, social policy

JEL: O51, P51, Z13

Úvod

Novodobá história sociálneho štátu v Európe siaha do 19. storočia, keď vláda Otta von Bismarcka v Nemecku zaviedla systém sociálneho poistenia pracujúcich. Odvtedy sociálny štát prešiel osobitým vývojom a dodnes je to stále sa vyvíjajúci model. Cieľom tohto článku je stručne popísať teoretický rámec konceptu sociálneho štátu a jeho aplikovateľnosť v Českej republike (ČR) a Slovenskej republike (SR), ktoré začiatkom 90-tych rokov naštartovali proces transformácie totalitného plánovaného hospodárstva na trhovú hospodárstvo založené na demokratických princípoch. Budeme sa tiež zaoberať otázkou, do akej miery je možné harmonizovať sociálne politiky členských štátov EÚ.

1 Teoretické východiská

Za prototyp sociálneho štátu v odbornej literatúre sa považuje tzv. Bismarckov model sociálneho poistenia pracujúcich, ktorý sa v Nemecku zaviedol koncom 19. storočia. Ďalším medzníkom vo vývoji bolo obdobie po prvej svetovej vojne spojené s vojnovým utrpením a hospodárskymi a sociálnymi otrasmami spôsobenými Veľkou hospodárskou krízou v 30. rokoch 20. storočia, kedy sa vo mnohých krajinách prijímali prosociálne zákony. Po druhej svetovej vojne sa začína nová etapa sociálnych reforiem. Tak napríklad v Anglicku bol zavedený univerzálny systém sociálneho poistenia, životné minimum, ako aj štátne vzdelávacie programy.

V 90. rokoch dánsky sociológ Esping-Andresen¹ navrhol typologické rozdelenie modelov sociálneho štátu, podľa ktorého západné štáty sa delili na tri typy na základe nasledujúcich kritérií vo vzťahu k sociálnemu zabezpečeniu: rozsah štátnych zásahov do sociálnej sféry; kombinácia súkromných a verejných opatrení; zásahy štátu do prerozdelenia bohatstva; úloha rodiny a sociálnych služieb.² Prvý *liberálny* alebo *anglosaský* model je typický pre USA, Veľkú Britániu, Írsko a Švajčiarsko. V rámci tohto typu sociálneho štátu má každý občan garantovaný minimálny príjem na pokrytie základných potrieb potravín, bývania a zdravotnej starostlivosti. Sociálny systém je financovaný z poistného a daní vyberaných jednotnou sadzbou. Primárnu zodpovednosť má štát a programy sociálneho poistenia tvoria jeden systém, však zásahy štátu sú minimálne. Druhy *konzervatívny* alebo *korporativistický* typ sociálneho štátu tiež známy ako Bismarckov model je založený na sociálnom poistení, ktoré je financované predovšetkým z odvodov pracujúcich a zamestnávateľov do nezávislých poistných fondov. Fondy (korporácií) spravujú úspory a výdavky na komerčnej báze. Úloha štátu je v tomto prípade skôr regulačná. Predstavitelia tejto skupiny sú Nemecko, Rakúsko, Francúzsko a krajiny Beneluxu. Tretí *sociálno-demokratický* alebo *škandinávsky* model, kde rozsiahly systém sociálneho zabezpečenia je financovaný najmä vysokými daňami s progresívnou stupnicou zdaňovania. Je potrebné poznamenať, že v dôsledku krízy tohto modelu na konci minulého storočia, spôsobenej nadmernými verejnými výdavkami a nepružným zdaňovaním, museli škandinávské štáty pristúpiť k liberálnym reformám. Do tejto skupiny patria Švédsko, Dánsko, Fínsko a Nórsko.³

Esping-Andersenova typológia sociálneho štátu vytvorila teoretickú bázu pre ďalší výskum. Ferrera⁴ a Bonoli⁵ navrhli novu skupinu štátov južnej Európy, ktoré čiastočne zodpovedajú obom kritériám liberálneho a konzervatívneho typu. Tento typ sociálneho štátu bol vo vedeckej literatúre akceptovaný ako južný model do ktorého sú zaradene Taliansko, Španielsko a Portugalsko. Ďalší autori Deken a Kudernatsch⁶ vyčlenili štáty bývalého socialistického bloku strednej a východnej Európy ako osobitnú skupinu štátov, ktoré nespĺňali podmienky ani jedného z pôvodných modelov sociálneho štátu.⁷ Zlyhanie a krach komunistického režimu, po ktorom v krajinách strednej a východnej Európy nasledoval nástup demokraticky orientovaných vlád, vytvorili unikátne podmienky pre transformáciu totalitného systému s plánovanou ekonomikou na systém liberálneho trhového hospodárstva, založený na princípoch demokracie.

2 Vývoj sociálneho štátu v Českej republike a Slovenskej republike

Český sociológ Potůček definuje sociálny štát ako „štát, v ktorom sa v zákonoch, vo vedení a postojoch ľudí, v aktivitách inštitúcií a v praktickej politike presadzuje myšlienka, že sociálne podmienky, v ktorých žijú ľudia nie sú vecami jedincov či rodín, ale aj vecou verejnou.“⁸ Podľa Potůčka a Radičovej rozdelenie Československa na konci roku 1992 a vznik dvoch samostatných štátov vytvoril jedinečný prirodzený sociálny experiment.⁹ Podobne ako v iných krajinách strednej a východnej Európy prvé roky transformácie v Česku a na Slovensku

¹ ESPING-ANDERSEN, G. (1989): Three Worlds of Welfare Capitalism.

² GOLINOWSKA, S. (2009): A Case Study of the European Welfare System Model in the Post-communist Countries.

³ DAMAŠKOVÁ, T. (2015): Teória sociálneho štátu.

⁴ FERRERA, M. (2008): The European Welfare State: Golden Achievements, Silver Prospects.

⁵ BONOLI, G. (1997): Classifying Welfare States: a Two Dimensional Approach.

⁶ DE DEKEN, J. – KUDERNATSCH, M. (1992): Sociální politika a politika solidarity: Existují perspektivy pro sociální demokracii ve střední a východní Evropě?

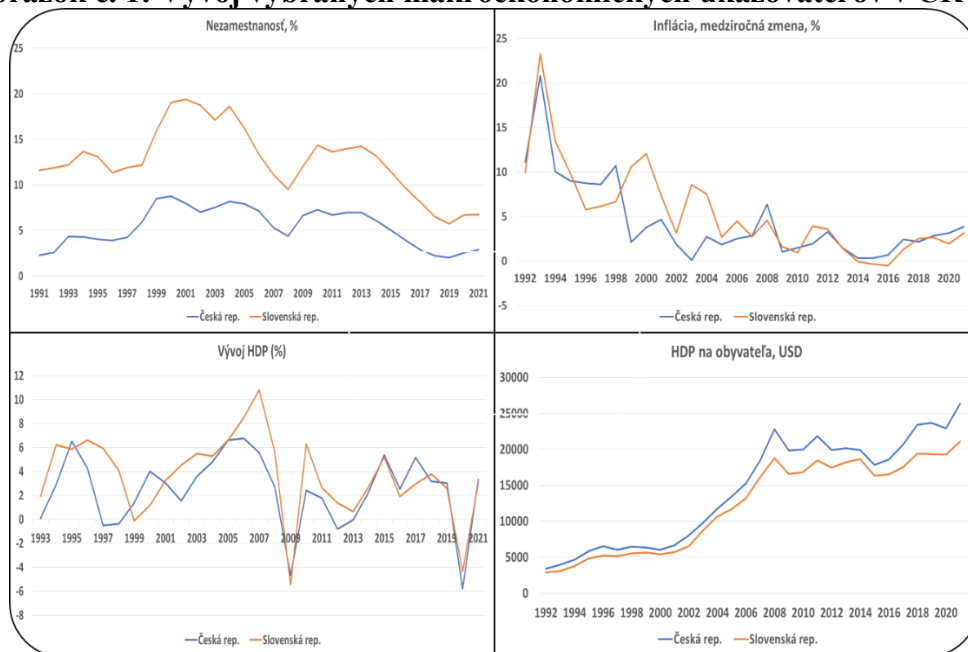
⁷ FENGER, H. (2007): Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, s. 2.

⁸ POTŮČEK, M. a kol. (2005): Veřejná politika.

⁹ POTŮČEK, M. – RADIČOVÁ, I. (1997): Splitting the welfare state: the Czech and Slovak cases, s. 1.

priniesli hlbokú ekonomickú krízu. Grafy na obr. 1 ukazujú kritický stav v sociálno-ekonomickej oblasti v oboch krajinách na začiatku 90. rokov, nízku úroveň HDP na obyvateľa, viac ako 20% mieru inflácie a na Slovensku viac ako 20% mieru nezamestnanosti. To všetko spôsobilo neistotu v spoločnosti a naliehavú potrebu určitých foriem sociálnej ochrany.

Obrázok č. 1: Vývoj vybraných makroekonomických ukazovateľov v ČR a SR

Zdroj: vypracované autorom na základe údajov Svetovej banky, <https://data.worldbank.org/indicator>

Nasledujúce reformy uskutočnené v ČR a SR v 90. rokoch pomohli naštartovať ekonomiku a ako môžeme vidieť z grafov na obr. 1 docielili pozitívny vývoj HDP, niekoľkonásobný nárast HDP na obyvateľa, výrazný pokles nezamestnanosti a inflácie. Základným koncepčným dokumentom reformy sociálneho sektora sa stal „Scenár sociálnej reformy“, ktorý bol vypracovaný a schválený ešte na federálnej úrovni československej vlády. Plán na vytvorenie univerzálneho a jednotného systému sociálneho zabezpečenia zahrnul všeobecné povinné zdravotné a sociálne poistenie a štátnu sociálnu pomoc.¹⁰ Podstatou sociálnej reformy sa stala aktívna politika zamestnanosti a liberalizácia sociálneho zabezpečenia na základe poisťného systému bismarkovského typu, rozvoja sociálneho systému pomoci pre ľudí v núdzi. V dôsledku reforiem sociálneho zabezpečenia v ČR a SR sa vyvinuli veľmi podobné systémy, ktoré po formálnej stránke možno priradiť ku konzervatívnemu korporativistickému typu.

Ďalej by sme chceli poznamenať, že v odbornej literatúre prevláda názor, že krajiny bývalého socialistického bloku stále nespĺňajú znaky žiadneho modelu a vyčnievajú do samostatných skupín.¹¹ Na potvrdenie tohto tvrdenia v roku 2007 Fenger aplikoval hierarchickú zhlukovú analýzu postavenia krajín strednej a východnej Európy a krajín bývalého ZSSR v Esping-Andersenovej typológii a poukázal na charakteristické črty určitých skupín. Nižšie uvádzame prehľad premenných, ktoré boli použité v tejto analýze.¹²

¹⁰ POTŮČEK, M. – RADIČOVÁ, I. (1997): Splitting the welfare state: the Czech and Slovak cases, s. 10.

¹¹ FENGER, H. J. M. (2007). Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, s. 2.

¹² FENGER, H. J. M. (2007). Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, s. 27.

Charakteristika vládnych programov:

- Celkové vládne výdavky
- Všeobecné zdravotné výdavky
- Vládne výdavky na zdravotníctvo
- Verejné výdavky na vzdelávanie
- Počet lekárov na 1000 osôb
- Výdavky na sociálnu ochranu (% HDP,)
- Príjmy zo sociálnych odvodov (% HDP)
- Daň z príjmu a dane z príjmov právnických osôb (% HDP)
- Individuálne dane (% z celkových vládnych príjmov)
- Platby štátnym zamestnancom (% HDP; 2002)

Sociálna situácia

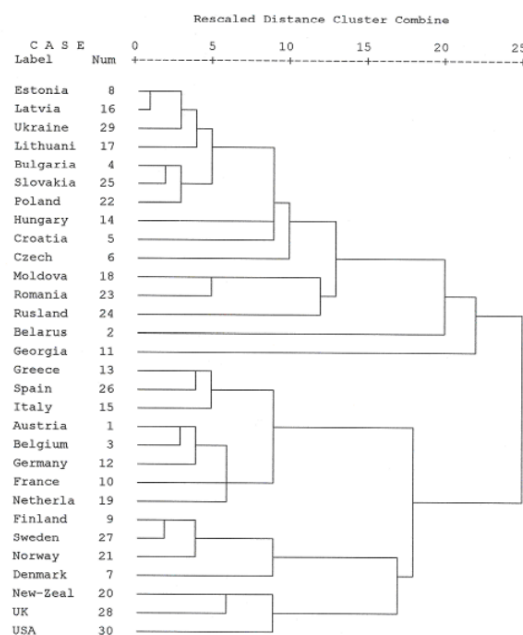
- Nerovnosť (GINI-koeficient)
- Účasť žien (% žien na celkovej pracovnej sile)
- Tempo rastu HDP
- Celková miera plodnosti (narodených detí na jednu ženu)
- Miera inflácie
- Dĺžka života
- Dojčenská úmrtnosť (< 5 rokov, na 1 000 pôrodov)
- Nezamestnanosť

Politická účasť

- Úroveň dôvery

Výsledky analýzy, ktoré vidíme na obr. 2 zoskupili SR, ČR, Bulharsko, Chorvátsko, Maďarsko a Poľsko do jedného klastra. Autor prichádza k záveru, že táto skupina sa najviac približuje k západným krajinám Esping-Andersonovho modelu a rozdiely sú hlavne v sociálnej situácii a v menšej miere vo vládnych programoch. Podľa Fenger a „pravidelným opakovaním tejto analýzy a jej doplnením kvalitatívnymi analýzami by sme mohli byť jedného dňa schopní určiť charakteristické črty rozvinutého postkomunistického typu sociálneho štátu“.¹³

Obrázok č. 2: Hierarchická zhluková analýza

Zdroj: Fenger, H. J. M. (2007), s. 21

¹³ FENGER, H. J. M. (2007). Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, s. 18.

Spoločná sociálna politika EÚ

Prijatie Lisabonskej stratégie EÚ v roku 2000 malo naštartovať proces harmonizácie sociálnych politík jednotlivých krajín. Ako uvádza Scharpf „priebeh európskej integrácie od 50. rokov 20. storočia vytvoril základnú asymetriu medzi politikami, ktoré podporujú efektívnosť trhu, a politikami, ktoré podporujú sociálnu ochranu a rovnosť.“¹⁴ Takže hospodárske politiky v značnej miere boli koordinované na úrovni EÚ, zatiaľ čo sociálne politiky zostali na národnej úrovni. V dôsledku toho sú národné sociálne štáty limitované „nadradenosťou“ pravidiel hospodárskej integrácie.¹⁵

Európska rada v Lisabone rozhodla uplatniť otvorenú metódu koordinácie v oblasti sociálnej politiky podľa ktorej politické rozhodnutia boli ponechane na národnej úrovni. EÚ sa snaží zlepšiť národné sociálne politiky prostredníctvom presadzovania spoločných cieľov a spoločných ukazovateľov a prostredníctvom komparatívnych hodnotení výkonnosti národnej politiky s dôrazom na vzájomné uznávanie a konvergenciu. Podľa čl. 145 Zmluvy o fungovaní, EÚ podporuje koordináciu vnútroštátnych politík zamestnanosti. V čl. ZFEÚ 9 zakotvuje „horizontálny“ charakter sociálnej politiky; to znamená, že pri vykonávaní akýchkoľvek sektorových politík musí EÚ brať do úvahy požiadavky na vysokú úroveň zamestnanosti a primeranú sociálnu ochranu.¹⁶¹⁷

Výbor EÚ pre sociálnu ochranu, zriadený podľa článku 160 Zmluvy o fungovaní EÚ (ZFEÚ), radí inštitúciám EÚ vo všetkých aspektoch politiky sociálnej ochrany a zohráva kľúčovú úlohu v európskom semestri. Medzi úlohy výboru patrí: monitorovanie sociálnych podmienok v EÚ a vývoja politík sociálnej ochrany v krajinách EÚ; podpora výmeny informácií a koordinácie prístupov sociálnej politiky medzi vládami EÚ a Európskou komisiou; príprava správ, stanovísk a iných prác na žiadosť Rady EÚ, Komisie alebo z vlastnej iniciatívy.¹⁸ Ale na rozdiel od národných štátov sa v oblasti sociálnej politiky EÚ nevenuje ani tak finančnému prerozdeleniu, ako skôr právnej regulácii. Je potrebné dodať, že regulačný príspevok Európskej únie k riešeniu sociálnych problémov je však v zásade malý, keďže väčšina sociálnych a pracovných otázok je stále regulovaná národnou legislatívou. Tak podľa Schapfa jednotná európska sociálna politika nie je politicky realizovateľná pri existujúcej rôznorodosti vnútroštátnych systémov sociálneho zabezpečenia. Spoločne riešenie by sa dalo dosiahnuť rámcovou koordináciou pre skupiny krajín, ktoré čelia podobným ekonomickým a inštitucionálnym výzvam reformy sociálneho štátu.¹⁹

Záver

Súčasťou organizácie každého členského štátu EÚ je rozsiahla sociálna agenda, ktorá predpokladá primerane štátne zásahy v sociálnej oblasti. Potrebu takýchto zásahov pociťuje spoločnosť najmä v krízových obdobiach. Počas realizácie sociálnej politiky v posledných troch desaťročiach prešli sociálne štáty ČR a SR zásadnými zmenami a značne sa priblížili sociálnym štátom západnej Európy. Pri hľadaní odpovede na otázku aký typ sociálneho štátu je aplikovateľný pre ČR a SR republiku sme prišli k záveru, že tieto krajiny stále sa zaraďujú do samostatnej skupiny s blízkymi krajinami centrálnej Európy. Tento článok sa môže stať východiskom pre ďalší výskum a vedeckú spoluprácu v stredoeurópskom regióne.

¹⁴ SCHARPF, F. W. (2002): The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity, s. 647.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ European Union. (2022): Summary of EU legislation. Monitoring the effectiveness of EU countries' social protection policies.

¹⁷ BUTORINA, O. V. et al. (2017): Európska integrácia, s. 345.

¹⁸ EUROPEAN UNION (2022): Summary of EU legislation. Monitoring the effectiveness of EU countries' social protection policies.

¹⁹ SCHARPF, F. W. (2002): The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity, s. 665.

Použitá literatúra:

1. BUTORINA, O. V. et al. (2017): *Európska integrácia*. Moskva: Aspect Press, 2017. ISBN 978-5-7567-0918-6.
2. DAMAŠKOVÁ, T. (2015): Teória sociálneho štátu. In *Sociálno-ekonomická revue: vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne*. Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2015, roč. 13, č. 3, s. 82-90.
3. DE DEKEN, J. J. – KUDERNATSCH, M. (1992): Sociální politika a politika solidarity: Existují perspektivy pro sociální demokracii ve střední a východní Evropě?/Social policy and the politics of solidarity: Are there any prospects for social democracy in East-Central Europe? [online]. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 1992, 28(3), 351-368. [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/41131083>.
4. GOLINOWSKA, S. (2009): A Case Study of the European Welfare System Model in the Post-communist Countries-Poland. In *Polish Sociological Review*, 2009, No. 166, pp. 273-296. ISSN 1231-1413.
5. ESPING-ANDERSEN, G. (1989): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1989. ISBN 9780745607962.
6. EUROPEAN UNION (2022): *Summary of EU legislation. Monitoring the effectiveness of EU countries' social protection policies*. [online]. [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legalcontent/summary/monitoring-the-effectiveness-of-eu-countries-social-protection-policies.html>.
7. FENGER, H. J. M. (2007): Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. [online]. In *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 2007, 3(2), 1-30. [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: <http://hdl.handle.net/1765/34876>.
8. POTŮČEK, M. – RADÍČOVÁ, I. (1997): Splitting the welfare state: the Czech and Slovak cases. [online]. In *Social research: an international quarterly*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, Vol. 64, 1997, 4, p. 1549-1587. ISSN 0037-783X [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.martinpotucek.cz/wp-content/uploads/2019/10/splitting-welfare.pdf>.
9. POTŮČEK, M. a kol. (2005): *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. 399 strán, ISBN 80-86429-50-4.
10. SCHARPF, F. W. (2002): The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity. [online]. In *JCMS*, 2002, Volume 40, Number 4, pp. 645-670. [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: https://pure.mp-g.de/rest/items/ite-m_123-4614/component/file_2052900/content.
11. WORLD BANK (2022): *Indicators*. [online]. [Cit. 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator>.

Kontakt:

Ing. Tatiana Damašková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: tatiana.damaskova@euba.sk

VYBRANÉ OTÁZKY POSTAVENIA IRÁNSKEJ ISLAMSKÉJ REPUBLIKY V MEDZINÁRODNOM EKONOMICKOM SYSTÉME

SELECTED ISSUES OF THE POSITION OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN IN THE INTERNATIONAL ECONOMIC SYSTEM

Ján Dančo

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jan.danco@euba.sk

Abstrakt: Dopad sankčných opatrení bezprecedentných rozmerov uvalených na Iránsku islamskú republiku je viditeľný vo viacerých oblastiach. Odzrkadľuje sa nie len v socio-ekonomických dopadoch na miestne obyvateľstvo, ale vplýva aj na finančné a kapitálové toky medzi Iránom a zahraničím. Zároveň tak výrazne ovplyvňuje iránske väzby so zahraničnými investormi. Cieľom predloženého príspevku je definovať niektoré problémy súvisiace s ochranou iránskych investícií v zahraničí a zahraničných investorov v Iráne v kontexte sankčných opatrení.

Kľúčové slová: Iránska islamská republika, sankcie, investície, Zmluva o priateľstve

JEL: F21, F50, F51

Abstract: The impact of sanctions of unprecedented dimensions imposed on the Islamic Republic of Iran is visible in several areas. It is reflected not only in the socio-economic impacts on the local population, but also affects the financial and capital flows between Iran and abroad. At the same time, it significantly fulfills Iranian ties with foreign investors. The aim of the presented ap is to define some problems related to the protection of Iranian investments abroad and foreign investors in Iran in the context of sanctions.

Keywords: Islamic Republic of Iran, sanctions, investment, Treaty of Friendship

JEL: F21, F50, F51

Úvod

Za posledné desaťročia je možné sledovať nárast využitia sankčným opatrení upravených v rámci Charty OSN.¹ Ich účinok sa pritom častokrát dostáva do kontrastu so socio-ekonomickým dopadom, ktorý predstavujú pre obyvateľstvo krajiny, na ktorú boli aplikované. Zároveň dopadá aj na zahraničný obchod a zhoršuje postavenie krajiny v medzinárodnom ekonomickom systéme. Jednou z krajín, ktorá je za posledné desaťročia najviac zaťažená sankciami je Iránska islamská republika. Ich dopad je viditeľný predovšetkým na značnej izolácii na medzinárodnom poli, v ktorej sa krajina nachádza. Prispieva k tomu aj protizápadná rétorika miestneho režimu, ktorá formuje zahraničnú politiku tohto islamského štátu a zvyšuje nedôveryhodnosť krajiny medzi zahraničnými partnermi, ale aj spoločnosťami pripravenými v Iráne investovať.

Primárnym cieľom príspevku je objasniť vybrané problémy spájané so sankčnými opatreniami, ktoré boli uvalené na Iránsku islamskú republiku od 80. rokov minulého storočia a vplývajú na postavenie krajiny v medzinárodnom ekonomickom systéme. Práca zasahuje do problematiky medzinárodného ekonomického práva, najmä do oblasti medzinárodného práva

¹ Pozri kapitolu 1.

na ochranu investícií. V tomto smere je cieľ príspevku bližšie orientovaný na problematiku vplyvu sankcií na investičné prostredie v Iráne a iránske podniky vyrábajúce v zahraničí.

Z hľadiska adekvátnejšieho porozumenia témy je značná časť článku venovaná historickému exkurzu a povahe protiiránskych sankcií. V procese zabezpečovania potrebných informácií a dát bola využitá predovšetkým metóda obsahovej analýzy textov.

1 Prehľad a povaha sankčných opatrení uvalených na Iránsku islamskú republiku

Za prvotný faktor vplývajúci na zavedenie série sankčných opatrení je možné označiť zmenu na iránskej vnútro politickej scéne, ale aj v zahraničnopolitickej orientácii krajiny, ktorú so sebou priniesli revolučné udalosti z roku 1979. Zmena zahraničného diskurzu založená na odtrhnutí sa od spolupráce so západnými krajinami na čele so Spojenými štátmi americkými uvrhla Irán do obdobia medzinárodnej izolácie. Nasledujúce desaťročia bola na Irán uvalená séria viacerých sankčných opatrení zo strany predovšetkým západných krajín, pričom základné dôvody vedúce k ich aplikácii je možné zdefinovať do troch okruhov – porušovanie základných ľudských práv a slobôd, podpora terorizmu a nejasnosti súvisiace s iránskym jadrovým programom.² Rad prvých sankcií bol na Irán uvalený zo strany Spojených štátov amerických po tom, čo v novembri roku 1979 došlo k obsadeniu americkej ambasády v Teheráne zo strany protestujúceho davu počas Iránskej islamskej revolúcie. Viacerí predstavitelia veľvyslanectva boli následne násilne zadržaní. Spojené štáty v snahe o prepustenie rukojemníkov aplikovali vo vzťahu k Iránu sériu sankcií vrátane zákazu importu iránskej ropy, zmrazenie iránskych aktív v amerických dolároch a zavedenie rozsiahleho obchodného embarga.³

Druhá etapa amerických sankcií vznikla ako výsledok zdržanlivého postoja Spojených štátov vo vzťahu k Iránsko-irackému ozbrojenému konfliktu, ku ktorého vypuknutiu došlo začiatkom 80. rokov. S cieľom udržať rovnováhu medzi Iránom a Irakom tak, aby žiadna z bojujúcich strán nezískala dominantné postavenie v regióne, ktoré by mohlo ohrozovať kľúčové americké záujmy, bola vládou Spojených štátov v roku 1983 spustená operácia Staunch, ktorá si kládla za cieľ obmedziť export amerických zbraní do Iránu. Iránsku pozíciu na medzinárodnej scéne zhoršil aj krok Spojených štátov z roku 1984, ktorým zaradili Iránsku islamskú republiku na zoznam krajín podporujúcich terorizmus. Následne v roku 1987 na základe vládneho nariadenia došlo k pozastaveniu importu iránskej produkcie smerom do Spojených štátov.⁴

Ako vznikajúcu hrozbu začalo postupom času vnímať medzinárodné spoločenstvo iránsky jadrový program, ktorý krajina spustila v 50. rokoch minulého storočia. Po roku 1979 sa začali objavovať náznaky, že nová iránska vláda môže jadrový program využiť na výrobu zbraní hromadného ničenia s cieľom zaistiť si dominantné postavenie v blízkovýchodnom regióne.⁵ S cieľom zabrániť Iránu k obohacovaniu uránu nad povolenú hranicu boli na krajinu uvalené ďalšie série sankcií nie len zo strany Spojených štátov ale aj zo strany OSN a Európskej únie.

Legitimita sankcií zo strany OSN vychádza z článkov 39 a 40 Charty OSN. Na základe článku 39 je Bezpečnostná rada OSN oprávnená určiť, či nedošlo k ohrozeniu alebo porušeniu mieru a taktiež aké opatrenia majú byť prijaté na to, aby došlo k náprave danej skutočnosti.⁶ Na základe článku 40 Charty OSN môže následne Bezpečnostná rada vyzvať dotknuté strany

² MAJIDI, A. F. – ZAROUNI, Z. (2020): The Impact of Sanctions on the Economy of Iran.

³ MALONEY, S. (2015): Iran's Political Economy Since the Revolution, p. 429-430.

⁴ FAYAZMANESH, S. (2003): The politics of the US economic sanctions against Iran, p. 225-227.

⁵ ARMAJANI, J. (2020): Shia Islam and Politics, s. 74-76.

⁶ Charta OSN, článok 39.

k tomu, aby prijali opatrenia vedúce k nastoleniu požadovaného stavu.⁷ V prípade nesplnenia požiadaviek môže Bezpečnostná rada na základe článku 41 Charty OSN rokovať o prijatí donucovacích opatrení. Jednou z možností je aj uvalenie sankcií spočívajúce v obmedzení ekonomických aktivít so spornou stranou.⁸ Vo vzťahu k Iránu boli na pôde Bezpečnostnej rady OSN prijaté štyri kľúčové rezolúcie ako výsledok pochybností ohľadom iránskeho jadrového programu. V roku 2006 bola ako prvá prijatá Rezolúcia BR OSN 1737 zakazujúca výlučne prevod takých výrobkov, poskytovanie technickej a finančnej pomoci ktorá bezprostredne súvisí s jadrovým priemyslom. Následne bola o rok neskôr prijatá Rezolúcia BR OSN 1747 zakazujúca Iránu dodávať a predávať zbrane a s tým súvisiaci materiál. Rezolúcia BR OSN 1803 z roku 2008 sa sústredila na zákaz cestovania a zmrazenie aktív vybraných Iráncov a iránskych subjektov. Poslednou zo série sankčných systémov zameraných na iránsky jadrový program bola Rezolúcia BR OSN 1929 z roku 2010 posilňujúca zbrojné embargo a zakazujúca Iránu takú činnosť, ktorá je spojená s odpaľovaním rakiet a balistických striel. Táto rezolúcia zároveň umožňuje krajinám pridať na sankčný zoznam taký materiál alebo tovar, pri ktorom jestvuje potenciálne podozrenie, že môže Iránu dopomôcť k jeho jadrovým aktivitám.⁹

Európska únia sa v nadväznosti na sankčné opatrenia prijaté na pôde OSN rozhodla prijať autonómne sankcie zasahujúce do oblasti vzájomného obchodu ale aj finančného sektora. Boli prijaté opatrenia na zmrazenie aktív Iránskej centrálnej banky a veľkých iránskych komerčných bánk a stanovenie mechanizmov oznamovania a schvaľovania pre prevody finančných prostriedkov nad určité sumy do iránskych finančných inštitúcií.¹⁰ V nadväznosti na rozhodnutie Rady EÚ boli iránske finančné inštitúcie v roku 2012 odstrihnuté od komunikačných služieb poskytnutých v rámci systému SWIFT.¹¹

Prelomovou udalosťou sa pre iránsku zahraničnopolitickú orientáciu stalo zvolenie *Hassana Rouhaníno* ako predstaviteľa umierneného krídla do pozície prezidenta Iránskej islamskej republiky. Nadviazanie komunikačných kanálov so západnými krajinami malo za následok podpísanie Spoločného komplexného akčného plánu (známeho ako Jadrová dohoda alebo JCPOA¹²) medzi Iránom a skupinou krajín - Spojenými štátmi americkými, Ruskou federáciou, Čínou, Francúzskom, Nemeckom a Spojeným kráľovstvom. Dohoda predstavovala pre Irán záväzok obmedziť proces obohacovania uránu nad povolenú mieru a zároveň poskytovala garanciu zrušenia sankcií, ktoré boli na Irán kvôli jadrovému programu uvalené.¹³ Aj napriek pozitívnym prognózam pre iránsku ekonomiku nastal v roku 2018 zlom v postoji zo strany Spojených štátov, ktoré sa rozhodli od tejto dohody odstúpiť a zaviedli voči Iránu nové kolo sankcií.¹⁴

Aj navzdory črtajúcej sa novej jadrovej dohode medzi Iránom a západnými mocnosťami bola na jeseň roku 2022 zo strany viacerých krajín zavedená séria nových protiiránskych opatrení ako odpoveď na potláčanie ľudských práv a slobôd počas protestov, ktoré v tomto roku zasiahli. Hlavným dôvodom na nespokojnosť miestneho obyvateľa bola smrť mladej Iránky kurdskeho pôvodu *Masha Amini*, ktorá zomrela po policajnom zadržaní v nadväznosti na porušovanie príkazu zahaľovania žien na verejnosti. Európska únia v súvislosti so zásahmi iránskych úradov počas protestov na podporu iránskych žien zaviedla sériu sankcií vrátane zákazu cestovania a zmrazenia aktív vybraných osôb. Okrem toho došlo ku zákazu sprístupňovania finančných prostriedkov uvedeným jednotlivcom a subjektom zo strany

⁷ Charta OSN, článok 40.

⁸ Charta OSN, článok 41.

⁹ SUZUKI, K. (2019): Iran: The role and effectiveness of UN sanctions, p. 182-185.

¹⁰ Rada EÚ (2022): Iran: EU restrictive measures.

¹¹ SWIFT (2012): SWIFT instructed to disconnect sanctioned Iranian banks following EU Council decision

¹² z angl. Joint Comprehensive Plan of Action

¹³ HEIDBRINK, CH. – NOCK, P. J. (2021): Der US-Iran-Konflikt und die fehlenden Gesichter der Macht, p. 2.

¹⁴ ARMAJANI, J. (2020): Shia Islam and Politics, p. 77.

občanov a spoločností Európskej únie.¹⁵ Práve odstrihnutie Iránu od siete SWIFT znemožňuje presun finančných prostriedkov a zmrazenie viacerých iránskych aktív v zahraničí výrazne vplýva na postavenie Iránu v medzinárodnom ekonomickom systéme a má za následok úpadok nie len obchodných väzieb ale aj celkovej investičnej činnosti.

2 Legalita sankčných opatrení na príklade súdneho sporu medzi Iránom a Spojenými štátmi americkými v rámci MSD v Haagu

Z medzinárodnoprávneho aspektu je prvotným záujmom využitia sankcií vynesenie zodpovednosti za protiprávne konanie a docielenie stavu predchádzajúcemu takémuto konaniu. Štáty tak majú právo reagovať na také konanie, ktoré nie je v súlade s medzinárodnými normami cestou viacerých sankčných opatrení uvalených na porušovateľa týchto noriem.¹⁶ Z hľadiska povahy môžu byť pri tom sankcie uvalené nie len na štáty a príslušné subjekty ale aj na individuálne osobnosti politického, ekonomického či spoločenského života v danej krajine.¹⁷ Jestvuje rad oprávnených prostriedkov, ktorými sa má štát možnosť brániť sankčným postihom. V prípade Iránskej islamskej republiky sa miestny režim dlhodobo usiloval presvedčiť západné krajiny, ktoré na neho uvalili sankcie kvôli kontroverznému jadrovému program, že miera obohacovania sa uránom nie je nad povolené normy a krajina sa neusiluje o výrobu jadrových zbraní. Odôvodňoval to aj neustálou prítomnosťou zahraničných pozorovateľov z Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu (MAAE) vykonávajúcich dohľad nad dodržiavaním iránskych záväzkov vyplývajúcich z jadrovej dohody. Ani tieto tvrdenia však nepresvedčili predstaviteľov administratívy bývalého prezidenta Spojených štátov *Donalda J. Trumpa* k tomu aby v roku 2018 vypovedal jadrovú dohodu s Iránom a obnovil tak sériu sankcií namierených voči islamskému štátu.¹⁸

Spôsoby akými mohla Iránska islamská republika na toto konanie Spojených štátov reagovať boli limitované absenciou Iránu vo významných ekonomických organizáciách predovšetkým Svetovej obchodnej organizácie WTO. Iránsky režim sa preto rozhodol v roku 2018 podať žalobu na Medzinárodný súdny dvor v Haagu, v ktorej sa domáhal preskúmania týchto sankcií a ich údajnej kontradikcie so Zmluvou o priateľstve, hospodárskych vzťahoch a konzulárnom práve medzi Iránom a Spojenými štátmi americkými z roku 1955.¹⁹ Vo svojej žiadosti o určenie dočasných opatrení, ktorá bola predložená na Medzinárodný súdny dvor dňa 16. júla 2018 predkladá Iránska islamská republika konkrétne porušenia, ku ktorým na základe zmluvy o priateľstve došlo práve zavedením protiiránskych sankcií zo strany Spojených štátov. V žiadosti je uvedené, že Spojené štáty porušili celkovo šesť článkov tejto zmluvy a to konkrétne:

- Článok IV ods. 1, ktorý vyžaduje, aby strany poskytli spravodlivé zaobchádzanie so štátnymi príslušníkmi a spoločnosťami druhej strany, zakazuje neprimerané alebo diskriminačné opatrenia, ktoré by poškodzovali legálne nadobudnuté práva a záujmy iránskych štátnych príslušníkov a spoločností, a vyžaduje, aby strany zabezpečili že ich zákonným zmluvným právam sú poskytnuté účinné prostriedky presadzovania;
- Článok VII ods. 1, ktorý zakazuje obmedzenia pri uskutočňovaní platieb, prevodov a iných prevodov finančných prostriedkov na územie alebo z územia druhej zmluvnej strany;
- Článok VIII ods. 1, ktorý vyžaduje, aby zmluvné strany poskytli výrobkom druhej zmluvnej strany a výrobkom určeným na vývoz na územia druhej zmluvnej strany

¹⁵ Rada EÚ (2022): Iran: EU sanctions perpetrators of serious human rights violations.

¹⁶ RUYSS, T. (2017): Sanctions, retortions and countermeasures: concepts, international legal framework, p. 19.

¹⁷ SUZUKI, K. (2019): Iran: The role and effectiveness of UN sanctions, p. 192-193.

¹⁸ ARMAJANI, J. (2020): Shia Islam and Politics, p. 77.

¹⁹ KLEIN, N. (2021): Iran and its encounters with the International Court of Justice, p. 641-644.

zaobchádzanie, ktoré nie je menej priaznivé ako zaobchádzanie poskytované podobným výrobkom alebo určeným na vývoz do ktorejkoľvek tretej strany krajiny vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa ciel, iných poplatkov, nariadení a formalít pri dovoze akéhokoľvek produktu druhej strany alebo v súvislosti s ním;

- Článok VIII ods. 2, ktorý zakazuje zmluvným stranám ukladať obmedzenia alebo zákazy na dovoz akéhokoľvek výrobku druhej zmluvnej strany alebo na vývoz akéhokoľvek výrobku na územie zmluvnej strany, pokiaľ dovoz/vývoz podobného výrobku do všetkých zmluvných strán v tretích krajinách je podobne obmedzený alebo zakázaný;
- Článok IX ods. 2, ktorý vyžaduje, aby strany poskytli štátnym príslušníkom a spoločnostiam druhej zmluvnej strany zaobchádzanie, ktoré nie je menej priaznivé ako zaobchádzanie poskytované štátnym príslušníkom a spoločnostiam ktorejkoľvek tretej krajiny, pokiaľ ide o všetky záležitosti týkajúce sa dovozu a vývozu;
- Článok X ods. 1, ktorý zaručuje slobodu obchodu a plavby medzi územiami oboch strán.²⁰

Irán zároveň v tomto dokumente uvádza svoj jednoznačný nesúhlas s postojom Spojených štátov amerických k JCPOA a ich odstúpeniu od tejto zmluvy z roku 2018. Odvoláva sa pri tom na samotné zistenia pozorovateľov MAAE, ktorí nezaznamenali výrazné porušenia tejto zmluvy zo strany Iránu a ktorých výsledná správa bola prijatá zvyšnými signatármi JCPOA vrátane Európskej únie.²¹ Na základe zistených skutočností boli dňa 3. októbra 2018 zo strany MSD vydané predbežné opatrenia, podľa ktorých majú Spojené štáty americké umožniť Iránu dovoz liekov a zdravotníckych pomôcok, ďalej potravín a poľnohospodárskych komodít a taktiež náhradných dielov a vybavenia potrebných na zabezpečenie chodu civilného letectva.²² Viacerí odborníci sa zhodujú, že obmedzenie dovozu humanitárnych a zdravotníckych potrieb prispievajú k zhoršujúcemu sa zdravotnému stavu iránskej populácie. Potvrdzujú to aj závery expertov Rady OSN pre ľudské práva. Na základe ich tvrdení sú mnohé farmaceutické a medicínske spoločnosti sankčnými systémami odrádzane od spolupráce s Iránskou islamskou republikou. Príkladom je obmedzenie dovozu obvazov a bandáží zo Švédska, ktoré umocňuje šírenie kožných chorôb predovšetkým medzi iránskou detskou populáciou.²³ Reakciou Spojených štátov bolo následné odstúpenie od Zmluvy o priateľstve.²⁴

Paradoxnou stránkou na celom spore je, že Irán sa za účelom docielenia zrušenia sankcií začal odvolávať na zmluvu so Spojenými štátmi, ktorá bola medzi oboma krajinami prijatá ešte v časoch iránskej monarchie, významne podporujúcej prozápadnú orientáciu krajiny. Aj na tomto príklade je pritom viditeľná disproporcía v postojoch iránskeho vládneho režimu dlhodobo zastávajúceho negatívny postoj voči Západu. Protizápadný naratív a ideológia využívaná vládnyim režimom sa tak častokrát strieda s pragmatickosťou v snahe získania výhodnejšieho postavenia pre Iránsku islamskú republiku. Zároveň je tento spor možné označiť za prelomový z hľadiska určovania rozsahu jednotlivých sankcií. Je dôležité, aby medzi postihnutými sektormi nebol taký druh obchodu, ktorého obmedzenie by mohlo prispieť k vzniku humanitárnej či zdravotníckej krízy medzi miestnym obyvateľstvom.

²⁰ Žiadosť o indikáciu predbežných opatrení z dňa 16. júla 2018, s. 9-10.

²¹ Ibid.

²² Rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora z 3. októbra 2018.

²³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2021): Over-compliance with US sanctions harms Iranians' right to health.

²⁴ KLEIN, N. (2021): Iran and its encounters with the International Court of Justice, p. 643.

3 Osobitosti vplyvu sankčných opatrení na ochranu zahraničných investorov v Iráne a iránskych investícií v zahraničí

Na základe údajov z oficiálnych dát Konferencie Spojených národov pre obchod a rozvoj (UNCTAD) má Iránska islamská republika uzatvorené bilaterálne investičné zmluvy so 73 krajinami vrátane Slovenskej republiky.²⁵ Okrem dopadu na obchodné väzby majú sankcie významný vplyv aj na finančné a investičné toky medzi jednotlivými krajinami.²⁶ Potenciálne nové sankčné opatrenia tak predstavujú pre spoločnosti pripravené investovať v Iráne dodatočné riziko, ktoré môže narušiť ich investičné zámery. Popri sankciách je však investovanie v tejto krajine ovplyvnené aj ďalšími dvoma významnými premennými – iránskymi domácimi investičnými predpismi vyznačujúcimi sa mnohými osobitosťami a zároveň medzinárodným investičným právom. Iránska ústava prikladá v tejto súvislosti významne právomoci miestnym orgánom moci. Článok 77 ústavy dáva iránskemu Poradnému zhromaždeniu povinnosť schváliť zmluvy medzi Iránom a zahraničím, vrátane zmlúv investičného charakteru.²⁷ V prípade možnosti vzniku investičných sporov a ich následnému riešeniu prisudzuje článok 139 iránskej ústavy významné kompetencie Rade expertov, ktorá to musí schváliť a Poradnému zhromaždeniu, ktoré musí byť informované.²⁸ Možné riziko pri riešení sporov vzniknutých z investícií predstavuje aj absencia Iránu vo významných medzinárodných organizáciách ako sú WTO či MIGA.²⁹ Zvýšené kompetencie miestnych orgánov v investičnom prostredí tak môžu popri sankčných opatreniach predstavovať ďalšiu prekážku v očiach zahraničných investorov pri posudzovaní investičných zámerov v Iráne.

Na úrovni iránskej vnútroštátnej legislatívy bol v roku 2002 prijatý zákon týkajúci sa podpory a ochrany zahraničných investícií (FIPPA), za účelom vytvorenia priaznivejších podmienok pre zahraničných investorov. Zahraničným investorom je umožnené investovať vo všetkých odvetviach, kde je povolený prístup súkromnému sektoru. FIPPA stanovuje pre zahraničných investorov viacero výhod. Článok 8 im poskytuje nediskriminácie v porovnaní s domácimi výrobcami³⁰ a článok 9 pripúšťa zo strany iránskej vlády kompenzácie v prípade vyvlastnenia.³¹ Sporným pre investorov sa javí byť článok 2 obmedzujúci rozsah pôsobnosti investície. Tá by mala byť sústredená buď na ekonomický rast, modernizáciu technológií, mala by poskytnúť nové pracovné príležitosti v krajine, alebo zvýšiť kvalitu výrobkov a tým aj konkurencieschopnosť iránskej ekonomiky na zahraničných trhoch. Zároveň by nemala predstavovať žiadnu hrozbu pre národnú bezpečnosť a iránsky verejný záujem.³² Práve tieto časti zákona limitujúce účel investície môžu medzi zahraničnými investormi vzbudzovať nedôveru v iránske investičné prostredie.

Aj navzdory viacerým rizikám, ktoré so sebou prinášajú sankcie ale aj prístup domácej vlády, v súčasnosti v Iráne podniká niekoľko zahraničných spoločností. Napriek novej sérii protiiránskych sankcií z roku 2018, ktoré spôsobili významný pokles investičných tokov do krajiny, iránske Ministerstvo priemyslu, ťažby a obchodu schválilo v období medzi marcom 2021 a júlom 2022 prístup zahraničným investíciám vo výške 131 miliónov USD. Podľa údajov 84 % z týchto investícií smerovalo do priemyselnej výroby, 10 % do ťažobného sektora a

²⁵ UNCTAD (2022): International Investment Agreements Navigator: Iran, Islamic Republic of.

²⁶ European Central Bank (2019): Building bridges: central banking law in an interconnected world, p. 159.

²⁷ Ústava Iránskej islamskej republiky z roku 1979, článok 77.

²⁸ Ústava Iránskej islamskej republiky z roku 1979, článok 139.

²⁹ GHODOOSI, F. (2014): Combatting Economic Sanctions: Investment Disputes in Times of Political Hostility, a Case Study of Iran., p. 1749.

³⁰ Foreign Investment Promotion and Protection Act (FIPPA), článok 8.

³¹ Foreign Investment Promotion and Protection Act (FIPPA), článok 9.

³² Foreign Investment Promotion and Protection Act (FIPPA), článok 2.

približne 6 % tvorili obchodné projekty. Medzi krajiny s najväčším objemom investícií v krajine je možné zaradiť Turecko, Čínu, Nemecko, Afganistan a Indiu.³³

V súčasnom období je možné determinovať niekoľko investičných sporov, v ktorých je Irán zainteresovaný a ktoré súvisia so sankčnými opatreniami uvalenými na túto krajinu. Tie ovplyvňujú finančné a kapitálové toky nie len smerom do Iránu, ale majú zásadný vplyv aj na iránske spoločnosti podnikajúce v zahraničí. Za najvýznamnejšie spory presahujúce oblasť investícií je možné považovať prípad Anglo-Iránskej ropnej spoločnosti z 50. rokov minulého storočia ako aj zriadenie medzinárodného arbitrážneho tribunálu pre riešenie sporov medzi Iránom a Spojenými štátmi z roku 1981, ako výsledok revolučných udalostí z roku 1979 a následného násilného obsadenia veľvyslanectva Spojených štátov amerických v Teheráne.³⁴ Množstvo rozhodnutí tohto tribunálu je možné považovať za významné z hľadiska ich prínosu pre ďalšie obdobie sporov medzi investormi a štátmi.

V súčasnom období je možné vidieť niekoľko investičným sporov, ktorých sa protiiránske sankcie priamym či nepriamym spôsobom dotkli. Jedným z nich je spor medzi iránskymi bankami Bank Melli a Bank Saderat a štátom Bahrajn. S podporu týchto bank bola v Bahrajne založená Future Bank, ktorá bola neskôr obvinená z napomáhania pri obchádzaní sankcií uvalených na Irán. Závery tribunálu so sídlom v Haagu rozhodli v prospech dvoch iránskych bank, ktorým mala na základe rozhodnutia vyplatiť bahrajnská vláda kompenzácie vo výške 270 mld. USD za všetky náklady a straty súvisiace so zatvorením Future Bank.³⁵

Do problémov sa dostala aj iná iránska spoločnosť investujúca v Južnej Kórei. Investičný spor medzi najväčším akcionárom iránskej investičnej skupiny Entekhab Industrial Group – Dayyani a Juhokórejskou republikou ohľadom odkúpenia spoločnosti Daewoo Electronics bol na pôde UNCITRAL rozhodnutý v prospech iránskeho investora.³⁶ Problematickou otázkou sa stal spôsob, akým by mal byť tento iránsky investor od juhokórejskej vlády odškodnený. Kvôli sankciám zasahujúcim v tomto prípade bankový sektor nebolo juhokórejskej strane umožnené tieto kompenzácie vyplatiť. Po viacerých rokoch bola Úradom pre kontrolu zahraničných aktív (OFAC) Ministerstva financií USA v januári 2022 vydaná špeciálna licencia umožňujúca Južnej Kórei odškodniť rodinu Dayyani pomocou amerického finančného sektora bez toho, aby šlo o porušenie sankčných opatrení.³⁷ Práve zlepšenie postavenia iránskych investorov v zahraničí aj na základe týchto vybraných investičných sporov by mohlo predstavovať kľúčový faktor, ktorý by mohol motivovať iránsku vládu k zintenzívneniu rokovaní so západnými krajinami ohľadom odstránenia ekonomických reštrikcií.

Záver

Vplyv sankčných opatrení na postavenie Iránskej islamskej republiky v medzinárodnom ekonomickom systéme je viditeľný nie len v oblasti medzinárodného obchodu s tovarmi a službami, ale zasahuje aj iránske finančné a investičné toky. Popri špecifikách miestnej legislatívy a rozdielnostiach v kultúrnej a sociálnej oblasti sú sankcie jedným z najdôležitejších faktorov vplyvujúcich na rozhodovací proces zahraničných investorov o alokácii kapitálu v tejto islamskej krajine. Je možné konštatovať, že vplyv sankcií obmedzujúci využitie finančných a kapitálových tokov prispieva k destabilizácii iránskeho investičného prostredia, ktoré je aj z hľadiska nedostatočnej legislatívy možné označiť za vysoko rizikové. Sankcie zároveň spôsobujú problémy iránskym spoločnostiam investujúcim v zahraničí, a to buď

³³ TEHERAN TIMES (2022): Over \$131m of foreign investment approved in industrial, mining, trade sectors.

³⁴ GHODOOSI, F. (2014): Combatting Economic Sanctions: Investment Disputes in Times of Political Hostility, a Case Study of Iran, p. 1735-1742.

³⁵ WARRICK J. – MEKHENNET S. (2021): Iranian banks notch win in dispute over sanctions enforcement.

³⁶ MOHAMMAD, Reza Dayyani et al. v. The Republic of Korea, PCA Case No. 2015-38

³⁷ SINAEE, M. (2022): US Allows Seoul To Pay \$63m In Overdue Damages To Iranian Investor.

priamou alebo nepriamou cestou. Je dôležité, aby aj v záujme vlastných investorov iránska vláda pokračovala v rokovaní so západnými partnermi v snahe oživiť jadrovú dohodu znamenajúcu uvoľnenie sankčných opatrení, ktoré by v konečnom dôsledku nepomohli len samotným iránskym investorom v zahraničí, ale s veľkou pravdepodobnosťou by opäť naštartovali investičné toky prúdiace do Iránu podobne ako tomu bolo vo roku 2015 po podpise JCPOA.

Použitá literatúra:

1. ARMAJANI, J. (2020): *Shia Islam and Politics*. London: Lexington Books, 2020. ISBN 978-1-7936-2135-1.
2. EUROPEAN CENTRAL BANK (2019): Building bridges: central banking law in an interconnected world. [online]. 2019. [Citované 4. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://iris.unito.it/bitstream/2318/1722072/1/2019%20Viterbo%20-%20Extraterritorial%20Sanctions%20-%20ECB%20Legal%20Conference.pdf>
3. FAYAZMANESH, S. (2003): The politics of the US economic sanctions against Iran. In *Review of radical political economics*, 35(3), pp. 221-240, . [online]. 2003. [Citované 4. 11. 2022] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/profile/SasanFayazmanesh/publication/228638767_The_Politics_of_the_US_Economic_Sanctions_Against_Iran/links/5c7d4937299bf1268d385379/The-Politics-of-the-US-Economic-Sanctions-Against-Iran.pdf.
4. Foreign Investment Promotion and Protection Act (FIPPA), [online]. [Citované 5. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://policy.asiapacificenergy.org/node/2998>.
5. GHODOOSI, F. (2014): Combatting Economic Sanctions: Investment Disputes in Times of Political Hostility, a Case Study of Iran. In *Fordham International Law Journal*, 37(6), pp. 1732-1786, Dostupné na internete: <https://co-re.ac.uk/download/pdf/144230047.pdf>
6. HEIDBRINK, CH. – NOCK, P. J. (2021): Der US-Iran-Konflikt und die fehlenden Gesichter der Macht. In: *Austrian Journal of Political Science*, 2021, Vol. 50, No. 3, pp. 1-12. ISSN: 2313-543. Dostupné na internete: <https://weba.pp.uib-k.ac.at/ojs/index.php/OEZP/article/view/3433/2896>.
7. Charta OSN [online]. [Citované 5. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
8. KLEIN, N. (2021): Iran and its encounters with the International Court of Justice. In *Melbourne Journal of International Law*, 21(3), pp. 620-652.
9. MAJIDI, A. F. – ZAROUNI, Z. (2020): The Impact of Sanctions on the Economy of Iran. In: *The Open Access Journal of Resistive Economics (OAJRE)*, Volume 8, 2020, No. 4. E-ISSN 2345-4954. Dostupné na internete: http://www.oajre.ir/art-icl-e_125414_c63c233ba645983e9d2178f5030c69a9.pdf
10. MALONEY, S. (2015): *Iran's Political Economy Since the Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. ISBN 978-0-521-50634-2.
11. MOHAMMAD, Reza Dayyani et al. v. *The Republic of Korea*, PCA Case No. 2015-38. [online]. 2015 [Citované 5. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.italaw.com/cases/6741>.
12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2021): Over-compliance with US sanctions harms Iranians' right to health, [online]. 2021. [Citované 6. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2021/10/over-compliance-us-sanctions-harms-iranians-right-health>.
13. Rada EÚ (2022): *Iran: EU restrictive measures* [online]. [Citované 5. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/iran/>

13. Rada EÚ (2022): *Iran: EU sanctions perpetrators of serious human rights violations*, [online]. 2022. [Citované 5. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/17/iran-eu-sanctions-perpetrators-of-serious-human-rights-violations/>.
14. MEDZINÁRODNÝ SÚDNY DVOR (2018): Rozhodnutie MSD z 3. októbra 2018. [online]. 2018. [Citované 3.11.2022] Dostupné na internete: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/175/175-20181003-ORD-01-00-EN.pdf>.
15. RUYSS, T. (2017): Sanctions, retortions and countermeasures: concepts and international legal framework. In *Research Handbook on UN Sanctions and International Law*, pp. 19-51, Dostupné na internete: <https://www.o-hchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/UCM/ReportHRC48/Academia/submission-tom-ruys-2.pdf>.
16. SINAEI, M. (2022): US Allows Seoul To Pay \$63m In Overdue Damages To Iranian Investor. In *Iran International* [online]. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iranintl.com/en/202201131442>.
17. SUZUKI, K. (2019): Iran: The role and effectiveness of UN sanctions. In *Economic sanctions in international law and practice*, pp. 178-199, Dostupné na internete: file:///C:/Users/Monika/Downloads/10.4324_9780429052989-13_chapterpdf.pdf.
18. SWIFT (2012): *SWIFT instructed to disconnect sanctioned Iranian banks following EU Council decision*. [online]. 2012. [Citované 5. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.swift.com/insights/press-releases/swift-instructed-to-disconnect-sanctioned-iranian-banks-following-eu-council-decision>.
19. TEHRAN TIMES (2022): *Over \$131m of foreign investment approved in industrial, mining, trade sectors*. [online]. 2022. [Citované 7. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.tehrantimes.com/news/475220/Over-131m-of-foreign-investment>.
20. Žiadosť o indikáciu predbežných opatrení z dňa 16. júla 2018. [online]. 2018. [Citované 7. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.icj-ij.org/public/files/case-related/175/175-20180716-REQ-01-00-EN.pdf>
21. WARRICK, J. – MEKHENNET, S. (2021): Iranian banks notch win in dispute over sanctions enforcement. In *Washington Post* [online]. 2021. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/national-security/bahrain-iran-future-bank/2021/11/26/0a1d1b3a-4cad-11ec-b0b0-766bbbe79347_story.html.
22. UNCTAD (2022): International Investment Agreements Navigator: Iran, Islamic Republic of [online]. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/countries/98/iran-islamic-republic-of>.
23. Ústava Iránskej islamskej republiky z roku 1979 [online]. [Citované 5. 11. 2022] Dostupné na internete: https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf.

Kontakt:

Ing. Ján Dančo

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava 5
 Slovenská republika
 e-mail: jan.danco@euba.sk

CONSUMER BEHAVIOR IN THE DECISION-MAKING PROCESS OF RECREATIONAL PROPERTIES IN SELECTED REGIONS OF SLOVAKIA

Peter Drábik ^a – Michal Vávra ^b

^a Faculty of Commerce, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: peter.drabik@euba.sk.

^b Faculty of Commerce, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: michal.vavra@euba.sk.

Abstract: The period of the lockdowns greatly affected the growth of recreational properties' prices. Therefore, in the given period, we are recording a jump increase the most in 2021, when the situation in Slovakia gradually improved. The main goal of the contribution is to determine the most desirable localities in the Slovak recreational real estate market, with a closer focus on the consumer's decision-making process. To achieve this goal, we used primary research using a standardized questionnaire, which we then processed using theoretical and empirical research methods. We also used secondary research of scientific literature or statistical portals to the identification of the economic impact of these properties on specific regions. The final output of this article will be identifying the influencing factors and expectations in specific regions, Záhorie, Liptau and the Tatras, along with an economic expression of the scope of recreational properties for the studied regions.¹

Keywords: recreational property, recreational regions, impact factors, consumer behaviour, Slovakia, pandemic

JEL: R12, R23, O18

Introduction

The COVID-19 pandemic significantly impacted people's social life, related to isolation, quarantine, and often ban on going out. Mainly people living in the city centers, but also from other parts of the cities sought refuge in the countryside, where they bought recreational properties, due to the possibility of isolation within the framework of a place with free access to nature and the use of cognitive-cultural opportunities, sports, or recreation-relaxation opportunities themselves. For many municipalities, it had a beneficial effect, mainly for economic reasons, as it was possible to ensure increased reception for the subsequent regional development of the given area. Also, from the point of view of demography, it was possible to ensure an increased number of inhabitants, which impacts the state budget and its redistribution between individual regions/municipalities. At the same time, we note the poor availability of domestic scientific literature in recreational real estate on the territory of Central Europe. Recreational properties have, as a result, an increase in the number of residents, a change in ownership rights, a change in the territorial plan, or construction in several regions of the Slovakia during the COVID-19.

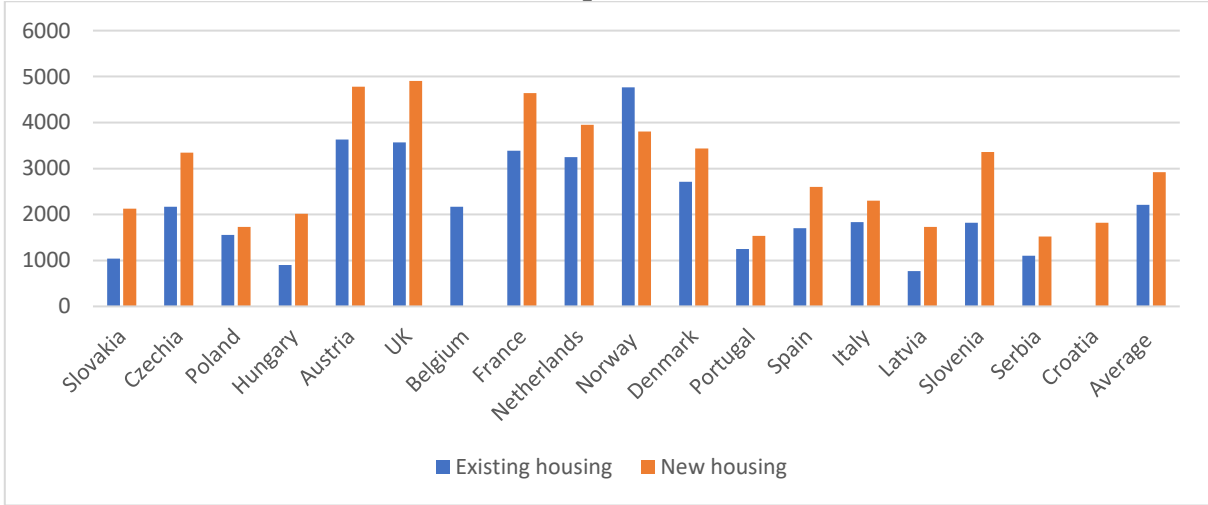
From the point of view of international aspects within the European Union, housing policy occupies an autonomous position. This position is related to the fact that the institutions of the European Union do not have direct influence and competence to solve the housing issue, as well as at the level of the member states themselves. For this reason, indirect effects are

¹ This work has been supported by the Scientific Grant Agency of the Ministry of Education of the Slovakia (Project KEGA 032EU-4/2020).

applied within the European Union using international conventions, such as Strategy 2020. The Strategy 2020 program focused on reducing social inclusion with an impact on material deprivation. Currently, Agenda 2030 is directly applied. By applying and fulfilling the Agenda 2030 convention, achieving the goals will ensure the necessary sustainable growth and development of the community in the transition to a circular economy. The European Union and the UN believe that achieving the goals within the 2030 Agenda will help ensure affordable and high-quality housing for the broadest possible range of residents of the given countries and regions.

However, when the epidemiological situation in Europe began to deteriorate in 2020 in European estate market also began to change gradually. According to a study carried out in 2021 by the consulting company Deloitte, 55% of respondents said that the coronavirus pandemic would change the real estate market in the short term, but 41% see the consequences of the pandemic as worse when they foresee a lasting effect on the real estate market in the medium term. This also shows that up to 64% of respondents in Europe expect a deterioration in housing availability. Also, 73% of respondents expected increased real estate prices². This phenomenon was also confirmed in Figure 1, which is based on data taken from Statista and the real estate portal nehnuteľnosti.sk, we defined the state of the price level for the year 2021 in selected countries (19) in Europe. At the same time, we also defined the average value within both investigated levels. We focused on two levels each year: the price level per m2 for new recreational properties and the price level per m2 for existing residential properties. Due to missing data, only one plane was defined for Belgium and Croatia. To better understand the residential real estate market, we are the following Figure 1.

Figure 1 Comparison of average sales price of new and existing residential property in Europe for 2021

Source: Author used data from Statista and Nehnuteľnosti.sk, 2022

Overall, the total average price per m2 for existing residential properties in Norway was at a level of €4,765/m2. The following country that had the highest price level in the given parameter was Austria at €3,628/m2, followed by Great Britain with an average price level for existing residential properties at €3,565/m2. This also corresponds to the phenomenon when the average price level per m2 of newly built residential properties is among the highest in this comparison. In this case, the highest value of the newly built residential real estate is in Great Britain at €4,905/m2, followed by Austria at a price level of €4,782/m2 and France at an average

² DELOITTE. (2021): *Property Index 2021*.

price level of €4,639/m². The total average measured value for existing properties was €2,212.82/m²; for newly built properties, this price level was, on average, at €2,917/m².

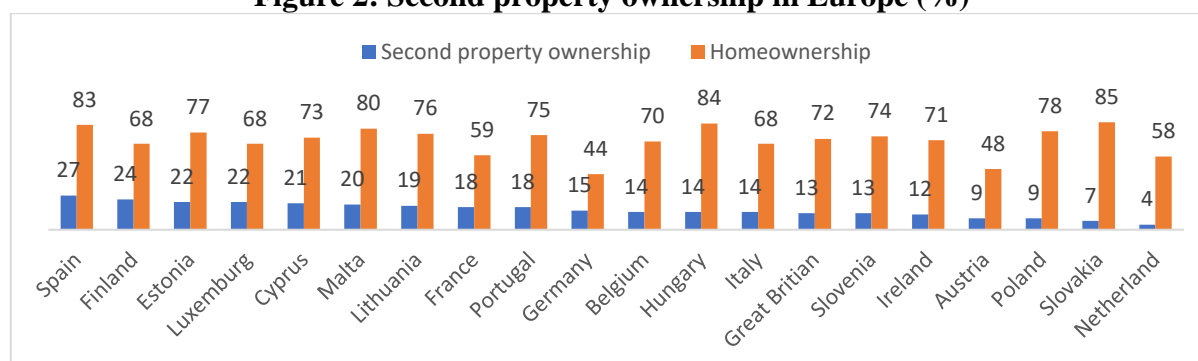
In a closer comparison of countries exclusively belonging to the V4 region, we can see that the highest measured price value for already existing residential properties was recorded in the Czech Republic, when the price level was at the level of €2167/m², followed by Poland with an average value of €1556/m², Slovakia with an average value at the level of €1042.88/m² and Hungary at a price level of €901/m². For newly built residential properties, the highest place belongs to the Czech Republic with an average price level of €3,342/m², followed by Slovakia with €2,123/m², Hungary with €2,014/m² and Poland with €1,729/m².

After all, it should be noted that in countries where it is demographically and culturally possible to own residential property (Northern Europe), it creates the necessary price stimulus/demand for the residential property market itself; thus, the price is higher than in other countries. We can characterize residential real estate according to its function: primarily real estate intended for living or secondary real estate. It is the issue of secondary real estate, where we include: recreational real estate, investment real estate, and apartments. That is real estate, whose primary function is not year-round living.

Currently, little comprehensive, harmonized statistical information has been made on the size of the secondary real estate segment in the European Union and Europe itself. This causes significant limitations from the point of view of measurement methodology and data processing between countries. Most of the statistical data come from regional surveys carried out at the level of individual countries, regions and even at the local level, which is not surprising given that most research on SPO to date has focused on its use for recreational and tourism activities and the impact on areas, in whose features are found³. By combining these statistical sources, secondary real estate represents a significant share of the total housing stock at the European level. The Nordic countries seem to lead in this regard, where around 30% of households own secondary real estate⁴.

In order to understand the current state of the recreational properties we are investigating within the European real estate market; it is necessary to measure the activity of primary and secondary ownership. That is why we characterized it in more detail in Figure 2.

Figure 2: Second property ownership in Europe (%)

Source: Author was taken data from Wind et al., 2019

³ GALLEN, N. - MACE, A. - TEWDWR-JONES, M. (2005): *Second homes: European perspectives and UK policies*.

⁴ SKAK, M. - BLOZE, G. (2017): *Owning and letting of second homes: What are the drivers? Insights from Denmark*, p. 693-712.

In 2022, the largest real estate network in the world RE/MAX published a report on European Housing 2021, where it stated that their real estate agencies perceive a significant trend of secondary real estate in countries such as the Czech Republic, Finland, Slovakia, Greece, Italy, and the Netherlands, with a closer focus on recreational real estate⁵. As stated by Wind et al. (2019), "*Insofar as one can only own a secondary property if one also owns a primary residence, it might be expected that countries with high homeownership rates would also have high levels of SPO. Indeed, we find a significant positive relationship between SPO and homeownership rates in the 20 countries under observation ($R = 0.24$, $P < 0.05$). To a certain extent, this means that institutional arrangements that promote homeownership also translate into significant incentives to own secondary properties*"⁶. From this confirmed hypothesis, we can define the differences between countries. At the same time, the highest rate of primary and secondary real estate ownership is recorded mainly in countries closely associated with countries that, due to demographic or cultural characteristics, most often implement it within households.

The growing interest in the recreational real estate segment in recent years has been highlighted by several foreign authors who have dealt with the characteristics and trends related to more general developments in housing markets and housing policy⁷. However, in the V4 region, the issue is significantly less researched by local authors, and data acquisition is minimal.

For this reason, the ambition of the presented contribution is to highlight and analyze consumer behavior from the point of view of the decision-making process in selected regions of Slovakia based on primary research. Next, a main part of the article is analyzing the economic impact of recreational real estate on selected regions in the territory of the Slovakia using the processing of secondary research. At the same time, based on the conducted primary research, we will use demographic variables to characterize the necessary influencing factors and expectations when solving the question of recreational housing from the point of view of the buyer. The conclusion of this submitted contribution will be an analysis of the economic impact of recreational real estate on the regions of Záhorie, Liptau and Tatras. At the same time, we will express influencing factors and expectations in defined localities, which make decisions when choosing and buying real estate in each region.

1 Literature Review

To understand the importance of the difference between other types of real estate in the framework of Slovak legislation, it is necessary to define the main distinctions. From the point of view of legislation Act no. 50/1976 Coll., the Spatial Planning and Building Regulations (Building Act) are recreational properties regulated based on Section 139b as a simple building. Next, it is necessary to note the findings in § 139b par framework. One letter b) of the Building Act, where facilities for individual recreation are included in the category of simple buildings. In this case, the legislation does not recognize specific allocation for specific aspects such as its technical parameters (number of floors, size of the building, used material) and the actual use of the land from the point of view of development. These factors are influenced only by local building authorities and their permits in the framework of spatial plans. Nevertheless, from the legislative principles, recreational real estate is considered from the point of view of the legal status of permanent residence, as recreational real estate cannot accept the possibility of permanent residence. When accepting the possibility of permanent residence, the essence and meaning of recreational real estate are lost, and thus it becomes a full-fledged resident's primary

⁵ RE/MAX Europe (2021): *European Housing Report 2021*.

⁶ WIND, B. - DEWILDE, C. - DOLING, J. (2020): Secondary property ownership in Europe: Contributing to asset-based welfare strategies and the 'really big trade-off'.

⁷ AALBERS, M. et al. (2018): *Buy-to-let gewikt en gewogen*.

residence. It also contradicts the general perception that recreational real estate is used for recreational activities, while at the same time, it is not inhabited for more than ½ a year.

In the domestic professional literature, we do not find much interest in the researched issue of real estate. Therefore, we will primarily use foreign professional authors to characterize this issue.

For a long time, the phenomenon of recreational real estate has been most widely used in the Nordic Scandinavian countries, where they prefer the designation "*second home*". The reason for the popularity of this issue in these regions is their historical demographic curve associated with regular urbanization or the connection to a healthy lifestyle⁸. While the historical life of the citizens characterizes this strong tradition from the point of view of government programs used in the latter half of the 20th century to support real recreational real estate to improve the possibility of building health⁹. In 2014, there were more than 1,510,000 recreational properties in Sweden, Finland, and Norway¹⁰. They made up at least 1/5 of all properties in these countries. Several authors defines that at least 1/2 of the inhabitants of these countries have direct (as an owner) or indirectly (within family or friends) access to at least one recreational property, whereby the given number increases every year¹¹. Retired people are most interested in recreational real estate. At the same time, people in these countries invest a similar amount of money as they do in their real estate, in which they have a permanent residence¹². The phenomenon where ownership of a recreational home reduces earlier retirement, especially for men, and the chance of premature death¹³. The right places for an active recreational stay are more sought after by men, while women prefer a passive recreational stay¹⁴. Also, several authors, the note mainly four motivational factors for the direct ownership or rental of recreational real estate^{15 16}:

- Investment opportunity,
- Social activity with family and friends,
- Cultural and recreational life,
- Relaxation from the urban environment.

Along with this, the importance of the tradition factor must also be perceived, as many recreational properties are inherited within families, and it is where the family meets. This is also related to the natural development towards higher standards, expectations, or the use of modern materials has a great impact on the regional infrastructure (network sectors, roads, sewerage), which at the same time has an impact on the need for nature protection and the possibility of public access to nature¹⁷. More than 90% of people visiting their holiday

⁸ HILTUNEN, M. J. - REHUNEN, A. (2014): Second home mobility in Finland: Patterns, practices and relations of leisure oriented mobile lifestyle.

⁹ ARNESEN, T. – ERICSSON, B. (2016): *Second Homes in Europe: Lifestyles Issues and Policy Responses*.

¹⁰ ÅKERLUND, U. et al. (2015): Health, well-being and second homes: An outline of current research and policy challenges.

¹¹ ADAMIAK, C. - PITKÄNEN, K. - LEHTONEN, O. (2017): Seasonal residence and counterurbanization: the role of second homes in population redistribution in Finland.

¹² HILTUNEN, M. J. - PITKÄNEN, K. - VEPSÄLÄINEN, M. - HALL, C. M. (2016): *Second Homes in Europe: Lifestyles Issues and Policy Responses*.

¹³ HARTIG, T. - FRANSSON, U. (2009): Leisure home ownership, access to nature and health: a longitudinal study of urban residents in Sweden.

¹⁴ ÅKERLUND, U. et al. (2015): Health, well-being and second homes: An outline of current research and policy challenges.

¹⁵ HOOGENDOORN, G. - MARJAVAARA, R. (2018). Displacement and second home tourism: A debate still relevant or time to move on?

¹⁶ HALL, C. M. - MÜLLER, D. K. (2018): *The Routledge Handbook of Second Home Tourism and Mobilities*.

¹⁷ VITTERSØ, G. (2007): Norwegian Cabin Life in Transition.

properties use a car due to the distance¹⁸. Along with this, high pressure is created on infrastructure and environmental pollution. Nevertheless, according to statistics, 8 out of 10 cottages are owned by owners who do not have a permanent residence in the given village¹⁹. From an economic point of view, it is an essential factor, as we record the transfer of private and investment capital from the city to the given region. This has a direct consequence of the possibility of obtaining a larger amount of money with the help of taxes and fees for the municipality, which gives the municipality the necessary funds for its development. To this must be added the potential use of the cottage owners' financial resources in local businesses and shops.

Along with this, the possible complementary advantage of the municipality must not be opposed, thanks to which the municipality can regularly add these funds to its local budget regarding its territorial plan and other regulations. The local government should be active in providing the possibility of building recreational properties already in the planning phase of the territorial plan²⁰. Create conditions for keeping owners of recreational properties for as long as possible during the year, as the owners value the given region with the offered possibilities the most, which is also related to the use of local businesses and services. At the same time, the created complementary benefit can increase job opportunities in the given region and create the necessary value for subsequent development. The main economic aspects of recreational real estate on the territory are taxes from the point of view of finance (income from local taxes for the municipality and their subsequent use for the development of the place), development of the region (use of foreign financial capital with the development of the local area, as well as an increase in the offer goods and services related to recreational real estate) and the local region (from the point of view of the construction possibilities in the given area, with subsequent concern for real estate and its effect on the functional design of the village)²¹. At the same time, the connection of the economic aspect with the localization aspect should be noted, as the location, the accessibility of goods and services, cultural and recreational opportunities, or the distance from the permanent residence of the owner has a significant influence on the fulfilment of this aspect, and therefore the possibilities of subsequent evaluation by the municipality²².

The use of the investment potential of regional areas combined with the use of redistribution of land resources from marginal agriculture and abandoned industrial sites to the development of recreational real estate can cause a socio-economic effect on the development of infrastructure, housing, and tourism²³. More recreational properties in concentrated areas lead to economic, long-term socio-cultural and ecological sustainability²⁴. It is these concentrated areas that can provide easy access to social and cultural services and, at the same time, can be protected areas with significant natural amenities. The increased popularity of recreational properties also helps due to the worsening by COVID-19, which created the necessary pressure and impetus for purchasing recreational properties. It directly affected the primary regions offering this option. However, this also had the consequence that people began to prefer living within the framework of suburbanization in the surrounding cities, with closer access to cultural and recreational activities and the lower population density itself²⁵.

¹⁸ DYBEDAL, P. - FARSTAD, E. (2012): Ingen tar tog til hytta lenger.

¹⁹ ARNESEN, T. - TEIGEN, H. (2019): *Fritidsboliger som vekstimpuls i fjellområdet*.

²⁰ MOE, W. K. (2019): *Mer å tjene på hytteboomen lokalt*.

²¹ ERICSSON, B. - ARNESEN, T. - VORKINN, M. (2010): *Ringvirkninger av fritidsbebyggelse*.

²² TILLER, Å. V. (2020). *Development of a circular economy model for the leisure-related economy and investigation of potential of implementing. A case study of the leisure-related economy at Oppdal, Norway*.

²³ OVERVÅG, K. (2010): *Second Homes and Maximum Yield in Marginal Land: The Re-Resourcing of Rural Land in Norway*.

²⁴ VELVIN, J. - KVIKSTAD, T. M. - DRAG, E. - KROGH, E. (2013): *The Impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway*.

²⁵ BATTY, M. (2020): *The Coronavirus crisis: What will the post-pandemic city look like?*

Due to the weak interaction of the study of recreational real estate in the middle of Slovakia and its impact, which was mainly recorded during the first years of the COVID-19 pandemic, it is necessary to study this area from several angles, with a connection to the identified effects on individual regions. However, for a deeper understanding of the researched issue, one cannot forget regional possibilities, demography, traditions, and customs in an individual country. They have the most significant influence on the development of the given industry in individual countries around the world, as well as on the consumer's decision-making process. Therefore, even the definition of the consumer from the point of view of his decision-making process will have differences in several aspects in several countries. Nevertheless, the correct understanding of the consumer in this area can contribute to the subsequent development of the village (regardless of various external influences).

2 Methodology

The ambition of the presented contribution is to specify consumer behavior using demographic variables, whereby we will characterize the necessary influencing factors and expectations when solving the issue of recreational housing from the point of view of the collected primary data. Next, we will define the most desirable regions by gender in more detail. With the help of this phenomenon, we can determine the most important aspects of interest for the studied region from the possibility of owning recreational real estate. We will also analyse the economic impact of recreational real estate on selected regions on the territory of Slovakia. In terms of research methods, we used both primary and secondary research. We conducted the primary research using a standardized questionnaire using the Google Form platform at the end of the 2021. The reason for using this platform was mainly to get opinions from a broad spectrum of people on the Facebook social network. We focused on people using fan pages focused on cottages and gardens. The standardized questionnaire was divided into four separate parts. The questionnaire itself consisted of 18 questions, of which 6 classification questions, 3 dichotomous questions, 3 scale questions, 3 polynomial questions, 2 multiple-choice questions and 1 selective question. A total of 120 respondents from all over Slovakia participated in this research. To achieve the primary goal of this article, it will be essential to use necessary knowledge from domestic but also foreign scientific and professional literature, which will help us understand the examined issue. However, it should be noted that due to the small sample, the results may not be directly applicable to the given regions, but they may serve as a prerequisite for a more detailed study of this issue. It will also be essential to understand this issue from the point of view of people from the given area so that the given results are applicable. We used several scientific methods based on a theoretical base to process the obtained data and knowledge. Among such methods, we include analysis, synthesis, evaluation, abstraction, induction, deduction, and comparison. At the same time, we also used empirical methods that helped us achieve the primary goal. We summarized the acquired knowledge by the following methods and logically arranged it. To process the knowledge base, which consists of domestic and foreign sources, we used the method of abstraction to set aside the most important facts. The method of synthesis revealed the interrelationships between the various areas of research. Through induction and deduction, we logically evaluated the results found, which helped us find a connection between the given aspects. Using the comparison method, the individual data were evaluated together with the respective genders. Mathematical and statistical methods were used to process the results of the questionnaire. In this article, the authors used the method of analysis and synthesis to obtain and process the necessary statistical data. For better understanding, these statistics were presented graphically in the form of tables and graphs. The article contains 10 tables and 6 figures.

We used to meet the goal ANOVA: Two-Factor Without Replication in Microsoft Excel. ANOVA tests are used to determine whether you have significant results from tests or

surveys. For a better understanding of the research participants, we will define the individual demographic characteristics in the following table. An overview of demographic variables is shown in Table 1.

Table 1: Demographic data of the surveyed respondents

Gender:		Age:		Residence:		Working status:	
Female	51.7%	<20	4.2%	Bratislava region	45%	student	16.7%
Male	49.3%	20-29	44.2%	Trnava region	15%	self-employed	15%
		30-39	20%	Nitra region	5%	legal person	15%
		40-49	9.2%	Trenčín region	6%	unemployment	2%
		50-59	13.3%	Žilina region	3%	fully employment	42.5%
		60-69	8.3%	Banska Bystrica region	5%	Half time employment	0.8%
		70>	0.8%	Prešov region	10%	pensioner	5%
				Košice region	11%	maternity leave	3%
Educational attainment:				Average monthly income:			
primary education				-	0 - 400,- Euro		17.5%
secondary education with the graduation				35%	401 – 800,- Euro		14.1%
secondary education without the graduation				0.8%	801 - 1200,- Euro		20.8%
higher education i. degree				10.8%	1201 - 1600,- Euro		24.2%
higher education ii. degree				50.1%	1601 – 2000,- Euro		17.5%
higher education iii. degree				3.3%	over 2001,- Euro		5.9%

Source: Own calculations based on data from primary research (2022)

For a better expression of the data from the primary research, we will present the data as part of the distribution in a standardized questionnaire. As part of the first section, we used a polytomous question to ask respondents about their relationship to recreational real estate. We found that 52.5% of the total number of respondents own recreational real estate. In absolute terms, this represents 63 respondents. In a closer analysis of the ownership ratio from the point of view of gender, we found that 74.6% of women own recreational real estate out of the total number of female respondents. In the next part of the research, we used polynomial and multiple-choice questions on defined factors influencing decision-making on the issue of recreational housing, their intensity of influence and preferred housing options within recreational real estate. Next, using scientific methods - analysis and synthesis, we examined the given factors more closely from the point of view of the degree of intensity. In the Table 2 we have characterized standard deviations and the average measured value tending closer to the value of 5 corresponds to the increased perception of this factor as a decisive factor in solving the problem of recreational real estate.

Table 2: Statistical parameters of selected influencing factors

	Average measured value	Standard deviation
Real estate price	3.60	0.95
Property location	4.44	0.38
Co-ownership of the land	3.32	1.74
Property condition	3.90	0.80

Property equipment	2.86	1.61
Connection to engineering networks	3.78	1.11
Human factor	3.02	1.47
Environmental of real estate	2.40	1.24
Aesthetic side of real estate	3.37	1.49
View from the property	3.54	1.54
Civic amenities	3.08	1.36
Land size	3.24	1.60
Land type	2.70	1.60
Soil type	2.29	1.50
Personal reasons	2.63	1.75
Used material for real estate	2.56	1.38
Residents of the regions	2.68	1.80
Property environment	3.65	1.42
Long-term land contract and the right of way	3.00	2.90
Availability by car	3.51	1.58
Land settlement	1	0

Legend: * Used 5-point Likert scale (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree)

Source: Own calculations based on data from primary research (2022)

In the framework of this section, we also dealt with the preference from the point of view of living in a city or a village. From an overall point of view, out of 57 respondents who do not own recreational real estate, a total of 34 of them prefer it, which represents 59.6%. Out of 34 respondents, 24 male respondents prefer it. Living in the village is preferred by 23 respondents (40.4%), of which 18 respondents are male. On the other hand, among respondents who own recreational real estate, 32 respondents (50.8%) out of a total of 63 prefer living in the city. and 31 respondents (49.2%) prefer living in the village. 22 female and nine male respondents prefer living in the village. 25 female and seven male respondents prefer to live in the city. So, we can say that when owning a recreational property, interest in life in the village increases.

The authors of the article focused on answering the chosen hypotheses (H0) research questions (RQ):

H0: There is no significant difference between consumers means of the specific regions.

H0: There is no significant difference between consumers means of the decision-making factors.

RQ1: What locations and influencing factors were most requested by Slovak respondents?

RQ2: How did the economic impact of the sale of recreational properties develop within the studied regions?

To answer the hypotheses, we used primary research data and official statistical portals. Research questions were also answered using primary or secondary research of scientific and professional literature and statistical portals. We analyzed deviations using ANOVA: Two-Factor Without Replication to determine the critical phenomena.

The final output of this article will express the answers to our research hypotheses and research questions, together with the economic expression of the scope of recreational real estate in the region of Záhorie, Liptau and Tatras. At the same time, we will express influencing factors and expectations in defined localities, which make decisions when choosing and buying real estate in each region.

The findings that the authors acquired while researching this issue further led him to a comprehensive analysis of the issue of recreational real estate in Central Europe, due to the low

level of scientific activity in this area. A true understanding of this part of the real estate market, which has a great impact especially on smaller regions and municipalities, can have a great impact on the future development of this scientific discipline.

3 Results and discussion

H0: There is no significant difference between consumers means of the specific regions.

H0: There is no significant difference between consumers means of the decision-making factors.

For a better understanding of the variance of the investigated parameters, we used ANOVA: Two-factor Without Replication to answer our hypotheses. In the Table 3 only the key values of the ANOVA: Two-factor Without Replication are recorded: F-value, the F-critical value, the Alpha, and the P-value, as well as the differences between the measured values of the F-value and the F-critical, and the Alpha and P-value values.

Table 3: Results of evaluation of hypotheses by ANOVA: Two-factor Without Replication

Hypothesis	F-Value	F-Critical		F> F-Critical	Alpha	P- Value	Alpha > P- Value
H0 (regions)	155.1644	3.244818		F> F-Critical	0.05	5.23E-19	Alpha > P- Value
H0 (factors)	10.40669	1.867332		F> F-Critical	0.05	8.41E-10	Alpha > P- Value

Source: Own processing based on data from primary research (2022)

Based on the above results in Table III (F> F-Critical and Alpha > P- Value) we reject the null hypothesis, and so at the 95% level of confidence we conclude there is significant difference in consumers for the specific regions, and for studied decision-making factors.

RQ1: What locations and influencing factors were most requested by Slovak respondents?

Recreational real estate is a specific segment in real estate, whether due to the legislative, technical, or the very cultural nature. For this reason, this perception is also specific from the consumer's point of view, and it cannot be united. The consumer's decision-making process is made up of his internal and external factors, which are specific to him. Nevertheless, we can find a breakthrough in the field of recreational real estate. In his research, the authors focused on the most common influencing factors determining the purchase of the recreational real estate. As part of the research, the authors also focused on the preferred regions of respondents to purchase recreational real estate in Slovakia. A closed polynomial question with the possibility of a maximum selection of 3 regions in the Slovakia was used to obtain data within the standardized questionnaire. We recorded this data in a Table 4 by a demographic variable - gender.

Table 4: Preferred regions of respondents in the field of recreational real estate by gender

	Female Σ 62 respondents	Male Σ 58 respondents
Bratislava	9.68%	8.62%
Záhorie	41.94%	10.34%
Podunajsko	1.61%	1.72%
Dolné Považie	4.84%	1.72%
Stredné Považie	3.23%	-
Horné Považie	4.84%	1.72%

Dolné Pohronie	-	-
Pohronie	6.45%	-
Hont	-	5.17%
Turiec	3.23%	-
Horehronie	6.45%	3.45%
Liptau	51.61%	43.1%
Kysuce	9.68%	3.45%
Orava	51.61%	8.62%
Podpoľanie	3.23%	1.72%
Novohrad	-	-
Gemer	1.61%	-
Spiš	1.61%	58.62%
Košický	4.84%	1.72%
Šariš	-	-
Horný Zemplín	1.61%	27.59%
Dolný Zemplín	4.84%	1.72%
Zamagurie	-	-
Horná Nitra	3.23%	3.45%
Tatras	25.81%	74.14%

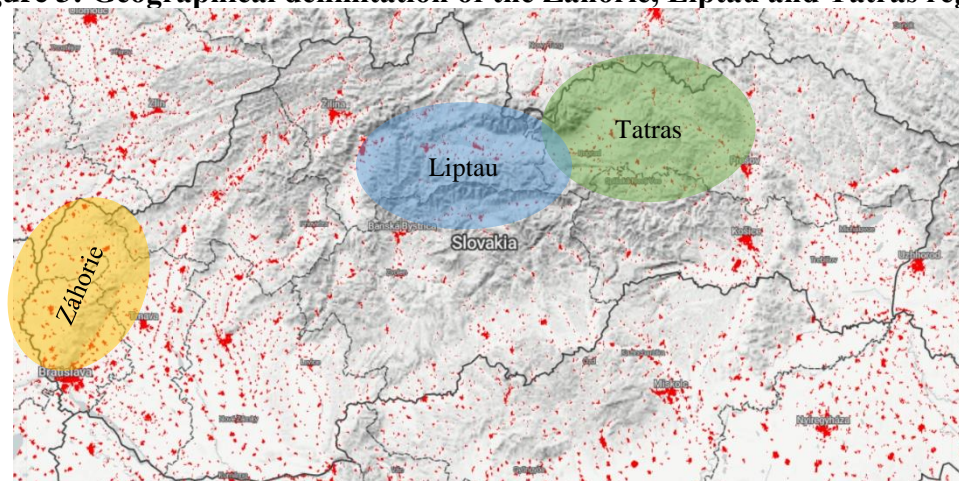
Source: Own processing based on data from primary research (2021)

We can record high differences between the studied genders based on the presented data. The respondents' most preferred place for the purchase of recreational real estate would be the Liptau region, where up to 51.61% of female and 43.1% of male respondents preferred the chosen region. Consequently, the common features are at a minimal percentage score, and for this reason, the authors will focus on the high differences in the preferences of respondents by gender. We also found a high positive perception among the female respondents in the Orava region, which 51.61% of respondents would have chosen in the same way as the Liptau region. We can expect from these respondents a strong positive impact on the northern parts of our Slovakia and related cultural and natural aspects.

On the other hand, Male respondents prefer the eastern parts of the Slovakia to a greater extent. In the Tatras region, 74.14% of male respondents expressed a strong positive association with purchasing recreational real estate. In contrast, only 25.81% of female respondents would prefer this area. We also have this phenomenon in the Spiš region, where 58.62% of male respondents preferred this area, while only 1.61% of female respondents. This is also confirmed by the higher interest in the Horný Zemplín area, which is preferred by 27.59% of male respondents. Even in this case, only 1.61% of female respondents prefer this region. From the point of view of female respondents, there is a strong interest in the west of Slovakia, namely the Záhorie region. The Záhorie region was preferred by 41.94% of female respondents and only 10.34% of male respondents. We did not notice such high differences in other regions of Slovakia.

Due to the characterized data presented in the Tables 5-7, we will characterize the defined regions based on higher preference for both genders and analyse the specific influencing factors in the given preferred region by consumers. For this reason, we will describe the region of Záhorie, Liptau and Tatras in more detail, which we have shown graphically in the Figure 3.

Figure 3: Geographical delimitation of the Záhorie, Liptau and Tatras regions

Source: The image of the Slovakia is downloaded from the Copernicus land monitoring service and the defined region is the author's own processing, (2022)

Záhorie

The Záhorie region is in the west of Slovakia. It borders Austria, with which the Morava River forms the border and the Czech Republic. In the southeast, it is bordered by the ridge of the Little Carpathians. Most of the area is occupied by the Záhorská nížina, which connects the Lower Moravian reflection and the White Carpathians in the north. It consists of Skalica, Senica, Malacky (except for the municipalities of Stupava, Marianka and Borinka) and the southern part of the district of Myjava (without the municipalities of Podkylava, Hrašné, Krajné and Kostolné). The area of the Záhoria region represents 2262.86 km², which means a little over 4.6% of the territory of Slovakia (49036 km²). Approximately 300,000 people live in the Záhorie region, which represents 5.5% of the total population of Slovakia. In total, there are 91 towns and villages in the Záhorie region. The Záhorie region itself has a well-established road infrastructure, as the D2 motorway connecting the Czech Republic and the capital of the Slovakia passes through the whole of Záhorie. From the point of view of recreational and cultural aspects, we can describe this region as very diverse, with many cultural monuments and several protected areas. Záhorie Protected Landscape Area protects some parts of Záhorie; the first lowland protected landscape area in Slovakia. The Landscape Area takes 275.22 km² and is divided into two separate parts - north-eastern and western. The Little Carpathians Protected Landscape Area and Biele Karpaty Protected Landscape Area are partly situated in Záhorie.

As part of the study of the Záhorie area, we note the strong impact of suburbanization from the perspective of the capital of Slovakia. Záhorie represents an attractive part of the hinterland of Bratislava, where suburbanization took place in a fragmentary way at the end of the 1980s, which had a predominantly spontaneous and highly fragmented character²⁶. The interest in this area was a reaction to the interest in living in the countryside with good accessibility to Bratislava and the high attractiveness of the environment of this part of the Bratislava hinterland²⁷. After the year 2000, Záhorie is again experiencing an intensive suburbanization process, accentuated by the increasing possibilities of the region itself in terms of road infrastructure.

²⁶ GAJDOŠ, P. - MORAVANSKÁ, K. (2020): *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov Záhorie*.

²⁷ GAJDOŠ, P. - LALÍKOVÁ, D. (1987): *Formovanie sociálno-priestorových štruktúr v širšom zázemí veľkého mesta*.

In the mentioned research study focused on the suburbanization of the Záhorie region, the primary research to achieve the goal also focused on new immigrants. The mentioned sample of new immigrants was at the level of 788 respondents. In the mentioned primary research, it was precisely these newly immigrated inhabitants who reacted most positively to influencing factors such as Living in a family house (20.4%); Garden, possibility to adjust the surroundings of the house (19.5%); Rural lifestyle preference (13.2%); Financial possibilities, more affordable possibility to secure housing (13%) as well as accessibility to Bratislava (12%) (Gajdoš and Moravanská, 2020). All the expressed factors formed a high intensity of the degree of influence in the decision-making on the issue of housing in the Záhorie region. In recreational housing, we are seeing a similar trend of factors affecting respondents in the decision-making process. The expressed factors and their intensity of influence are determined based on data extraction only of those respondents who preferred the Záhorie region. We can take a closer look at the decisive influencing factors in Table 5.

Table 5: Extracted intensity of the influence of factors within the decision-making process of respondents in the issue of the purchase of recreational real estate in the Záhorie region

Gender	Female / Male				
	Factors / Variables	Average value	measured	Standard deviation	
	Real estate price	3.81	3.50	0.40	0.30
	Property location	4.50	4.83	0.26	0.17
	Co-ownership of the land	3.35	4.33	1.04	1.47
	Property condition	4.12	3.00	0.43	1.20
	Property equipment	2.77	3.33	1.94	0.67
	Connection to engineering networks	3.85	4.33	1.02	0.67
	Human factor	2.96	2.00	1.56	1.20
	Environmental of real estate	2.73	2.00	1.32	1.20
	Aesthetic side of real estate	3.77	2.67	1.06	4.67
	View from the property	3.62	4.33	1.93	0.27
	Civic amenities	3.35	3.17	1.44	0.97
	Land size	3.58	3.83	1.85	1.37
	Land type	2.50	3.17	1.78	0.57
	Soil type	2.58	1.83	1.29	0.97
	Personal reasons	2.73	2.50	2.20	2.70
	Used material for real estate	2.50	2.50	1.62	0.70
	Residents of the regions	2.38	3.33	1.53	2.67
	Property environment	3.77	3.50	1.22	1.50
	Long-term land contract and the right of way	3.65	2.33	1.44	5.07
	Availability by car	4.08	3.33	1.75	2.67

Legend: * The closed polynomial question used selects the intensity of the influence (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree)

Source: Own calculations based on data from primary research (2021)

In the examined phenomena expressing the factors involved in deciding on the purchase of a recreational real estate in the Záhorie region, we recorded a strong intensity of factors of common factors in both genders examined. The strongest factor is the location of the real estate, the intensity of which was up to 4.83 for the average measured value for men and 4.50 for the average measured value for women. The factor of connecting the real estate to networks was also a powerful decisive factor for the respondents, which prevailed to a greater extent among

male respondents at the level of 4.33 and women at the level of 3.85. We recorded a strong impact intensity for female respondents for the car availability factor, which reached an average measured value of 4.08, and for male respondents to 3.33. Similarly, we recorded a strong impact on factors such as the price of real estate, the aesthetic side of real estate, and the real estate environment. For male respondents, the factors outlook from real estate and co-ownership of land reached the same average measured value of 4.33 as the factor of network connection. From the overall point of view, we perceive the same opinions in subjective factors, such as location, real estate price, or accessibility by car. However, differences in objective factors, such as networking, co-ownership of land, or the prospect of real estate between the genders. For this reason, we can assume the most common internal factors of the consumer and his consumer behavior when choosing recreational real estate in the Záhorie region.

Liptau

The Liptau region is in the north of Slovakia, and the territorial unit consists of the districts of Liptovský Mikuláš and Ružomberok. It is in the southeastern part of the Žilina self-governing region in the Liptau Basin, which is surrounded by the most important and highest mountains - the High Tatras in the east, the Western Tatras and Choč Mountains in the north, the Low Tatras in the south and the Great Fatra in the west. Thanks to the excellent natural conditions with cultural and historical monuments and preserved folk architecture, Liptau is one of the most beautiful and most sought-after regions of Slovakia.

The area of the Liptau region represents more than 2000 km², which represents a little over 4.1% of the territory of Slovakia (49,036 km²). The Liptau region has about 140,000 inhabitants, representing 2.6% of the total population of Slovakia. The Liptau region itself has a well-established road infrastructure, as the D1 motorway connects a large part of eastern Slovakia with the capital Bratislava passes through the entire Liptau region.

From the point of view of recreational and cultural aspects, we can describe this region as very diverse, with many cultural monuments and several protected areas. The Liptau region is rich in cultural monuments and is characterized by distinctive folk architecture and folklore (Vlkolínec, Východná and others). The ski resorts offer skiers great conditions for downhill and cross-country skiing. The most sought-after winter resorts are Demänovská dolina, Jasná, Chopok,. Lovers of ski mountaineering are familiar with two valleys - Žiarska and Demänovská. In addition to skiing and hiking, the region also offers less traditional sports such as paragliding, rafting, horseback riding, caving, sightseeing flights, climbing, cycling, hunting, and fishing. The longest Slovak river Váh (403 km) flows through it in the central part with the Liptau Mara reservoir with important summer recreation and water sports centers. This area is very popular for recreational activities in Slovakia.

Due to the high attractiveness of the area, we will describe in more detail the decisive influencing factors, which we will express in Table 6. The defined factors and their intensity of influence are determined based on data extraction only of those respondents who preferred the Liptau region.

Table 6: Extracted intensity of the influence of factors within the decision-making process of respondents in the issue of the purchase of recreational real estate in the Liptau region

Gender	Female / Male			
	Average measured value	measured	Standard deviation	
Real estate price	4.00	3.96	0.32	0.37
Property location	4.47	4.84	0.32	0.22
Co-ownership of the land	3.03	4.2	1.13	2.25

Property condition	4.31	3.08	0.35	0.58
Property equipment	2.78	2.28	1.92	0.29
Connection to engineering networks	4.00	3.92	0.71	0.49
Human factor	2.84	2.2	1.36	0.50
Environmental of real estate	2.78	1.32	1.14	0.64
Aesthetic side of real estate	3.75	2.36	1.16	0.74
View from the property	3.44	3.68	1.74	0.48
Civic amenities	3.25	2.24	1.23	0.44
Land size	3.47	2.32	1.48	0.56
Land type	2.63	4.08	1.47	2.08
Soil type	2.19	1.92	1.38	0.24
Personal reasons	2.69	2.68	2.09	0.64
Used material for real estate	2.41	3.48	1.60	1.09
Residents of the regions	2.38	4.2	1.66	1.83
Property environment	3.63	4.52	1.15	0.68
Long-term land contract and the right of way	3.56	4.24	0.90	2.19
Availability by car	4.00	2.92	1.29	2.16

Legend: * The closed polynomial question used selects the intensity of the influence (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree)

Source: Own calculations based on data from primary research (2021)

In the examined phenomena expressing the factors involved in deciding on the purchase of recreational real estate in the Liptau region, we recorded a strong intensity of factors of common factors in both examined genders. The strongest factor is the location of the real estate, the intensity of which reached up to 4.84 average measured value for men and 4.47 average measured value for women. It reached a similar level as in the Záhorie region. Compared to the Záhorie region, we note the first difference and that the respondents put the real estate price factor second in the intensity of the impact. It reached an average measured value of 4 for women and 3.96 for men. A powerful, decisive factor for the respondents was also the factor of connecting the real estate to the networks, which prevailed to a greater extent for female respondents at the level of 4.0 and men at the level of 3.92. We recorded a strong impact intensity for female respondents in the car availability factor, which reached an average measured value of 4.0, and for male respondents in 2.92. We also recorded a strong influence among female respondents on land size factors when they reached an average measured value of 3.47. From the point of view of female respondents, we recorded the most significant difference in the aesthetic aspect of real estate, which reached an average value of 3.75, while for men, it was 2.36. For male respondents, the intensity of factors such as the material used on real estate (3.48), residents of the given region (4.2), real estate environment (4.52), co-ownership of land (4.2) or type of land (4.08) had a more significant effect than for female respondents. In the examined region of Liptau, we recorded significant consumer differences between the genders in several examined factors. Therefore, we can assume this is due to the high attractiveness of the region itself, which creates a huge number of conditions for recreational activities compared to the Záhorie region. As a result, the similar influencing factors recorded deepen between the individual genders studied.

Tatras

The Tatras region is in the north of Slovakia, and the territorial unit consists of the districts of Poprad and Kežmarok (except the municipalities of the Kežmarok district located behind Spišská Magura, which belong to the Zamagurie region). The Tatras are a border

mountain range divided into the High, Belianske and Western Tatras. Four-fifths of it lies in the territory of northern Slovakia. The Slovak-Polish state border borders the Tatras from the north. In the south, the Tatra peaks descend steeply into the Tatra Basin. Thanks to the excellent natural conditions with cultural and historical monuments and preserved folk architecture, the Tatra region is one of the most beautiful and most sought-after regions of Slovakia, while it has year-round usability. The main functions of the High Tatras region are long-term recreation, winter sports, spa treatment, hiking, climbing and natural attractions.

The area of the Tatra Region is approximately 2250 km², representing just over 4.6% of Slovakia's territory (49 036 km²). About 178 000 inhabitants live in the Tatras region, which means 3.26% of the total population of Slovakia. The Tatra region itself has a well-established road infrastructure due to the strong influence of tourism.

From the point of view of recreational and cultural aspects, we can describe this region as very diverse, with many cultural monuments and several protected areas. The Tatras region is surrounded by three national parks: the Tatra National Park in the west, the Slovak Paradise National Park in the southeast, and the Low Tatras National Park in the southwest. In several villages, you can still find monuments of folk architecture (e.g., the town of Ždiar), several of which are in the open-air museum under Lubovňa Castle. This area is very popular for recreational activities in Slovakia. Due to the high attractiveness of the area, we will describe in more detail the decisive influencing factors, which we will express in Table 7. Defined factors and their intensity of influence are determined based on data extraction only of those respondents who preferred the Tatra region.

Table 7: Extracted intensity of the influence of factors within the decision-making process of respondents in the issue of the purchase of recreational real estate in the Tatras region

Gender	Female / Male				
	Factors / Variables	Average value	measured	Standard deviation	
	Real estate price	4.06	4.28	0.46	0.30
	Property location	4.31	4.77	0.23	0.18
	Co-ownership of the land	2.63	3.51	1.58	2.64
	Property condition	4.38	3.81	0.52	1.44
	Property equipment	3.25	1.84	1.93	0.90
	Connection to engineering networks	4.00	3.40	0.53	1.24
	Human factor	3.13	2.40	1.85	0.91
	Environmental of real estate	2.81	1.56	1.76	1.40
	Aesthetic side of real estate	3.75	2.53	1.13	0.64
	View from the property	4.13	4.07	0.52	0.54
	Civic amenities	3.56	2.49	1.20	0.83
	Land size	3.19	3.14	2.03	2.08
	Land type	3.06	3.56	2.20	1.92
	Soil type	1.94	2.28	2.06	0.44
	Personal reasons	3.25	2.77	2.87	0.75
	Used material for real estate	2.44	3.28	1.73	0.78
	Residents of the regions	2.63	3.67	1.98	1.61
	Property environment	3.44	4.16	1.20	0.81
	Long-term land contract and the right of way	2.94	3.67	1.40	1.94
	Availability by car	3.94	3.26	0.33	1.62

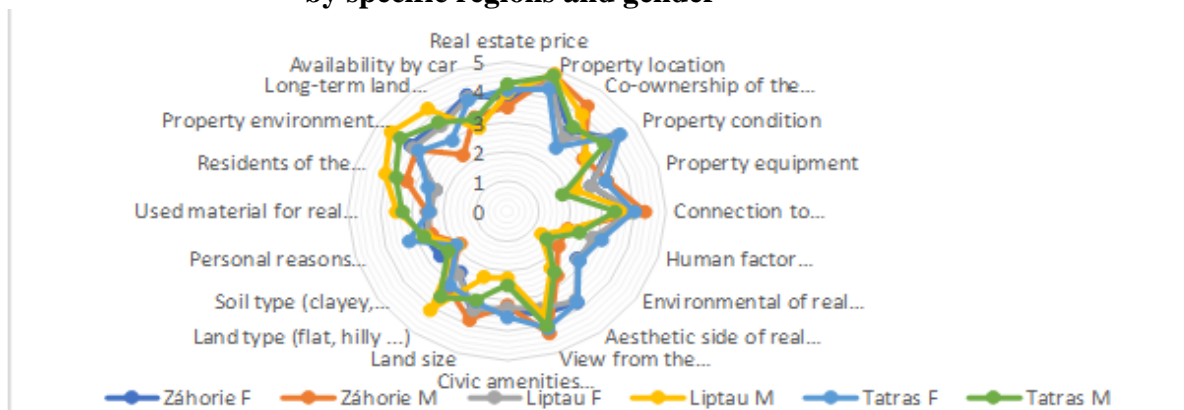
Legend: * The closed polynomial question used selects the intensity of the influence (1 = strongly negative, 5 = strongly positive). Source: Own calculations based on data from primary research (2021)

As in the previous cases, we record factors within the examined Tatras region when deciding on the purchase of the recreational real estate in the Liptau region, we recorded a strong intensity of factors of common factors in both examined genders. The strongest factor is the location of the real estate, the intensity of which was up to 4.77 averages for men and 4.31 for women. It reached a similar level as in the other regions studied. At the same time, we are seeing a match with the second most intense factor influencing the price of real estate. It reached an average measured value of 4.28 for women and 4.06 for men. In the researched region of the Tatras, we record a very strong decisive factor in the state of real estate compared to the other researched regions, which recorded a value of 4.38 for women and 3.81 for men. Connecting real estate to networks was also a very strong decisive factor for respondents, which prevailed to a greater extent among female respondents at level 4.0 and at a male level at 3.40. We recorded a similarly strong impact intensity among the respondents in terms of real estate outlook, land size, and accessibility by car. The aesthetic aspect of real estate, which reached a value of 3.75 for female respondents and only 2.53 for male respondents, significantly influences the fact that female respondents significantly affect the difference. We record a similarly high difference in the property equipment factor, which reached a value of 3.25, while for men, the value was at the level of 1.84. Women's respondents are also more significantly affected by civic amenities (3.56) and personal reasons (3.25). Male respondents are more significantly influenced by factors such as the real estate environment (4.16), type of land (3.56), co-ownership of the land (3.51), used material for real estate (3.28), or residents of the region (3.67).

Evaluation of decision-making factors of Slovak consumers in recreational properties in the specific regions

In the examined region of the Tatras, we recorded more significant differences between the genders in several examined factors. Therefore, we can assume this is due to the high attractiveness of the region itself, which creates a huge number of conditions for recreational activities compared to the Záhorie region. We see similar features in the Liptau region, but we still have more significant differences. Thus, we can say that individual consumer behavior differs from the geographical location, significance, tradition, economic strength, demography, or recreational opportunities of the region and thus adapts to the region's expectations for the consumer. These differences suggest a trend in consumer behavior in the possibility of buying holiday property, which adapts to the current price level. For better understand we make Figure 4, when we will show difference between regions by decision-making factors via gender.

Figure 4: Average measured value of influencing factors and their influence by specific regions and gender

Source: Authors' own processing based on data from primary research (2022)

From the point of view of the expressed factors, we can divide them by region and by gender. For that reason, for a better understanding, we have included it in Figure 5.

Figure 5: Average measured value of influencing factors and their influence by specific regions and gender

Gender	Male	<i>Property location, Co-ownership of the land, Real estate price, View from the property, Connection to engineering networks, and Property environment</i>
	Female	<i>Property location, Property condition, Real estate price, Availability by car and the Aesthetic side of real estate</i>
Region	Záhorie	<i>Connection to engineering networks, Availability by car, Property condition and then Real estate price, View from the property dominated</i>
	Liptau	<i>Property environment, Real estate price, Connection to engineering networks, Long-term land contract and the right of way and Property Condition</i>
	Tatras	<i>Real estate price, view from the property, Property Condition, Property environment and Connection to engineering networks</i>

Source: Authors' own processing based on data from primary research (2022)

We can therefore summarize that, in addition to the standard (location and financial factors) factors, women were interested in the property's overall structural and aesthetic condition and accessibility. For men, in addition to the known factors, there were also factors dealing with the property's ownership status, the view from the property, and its technical Connection to utility networks. These differences indicate customs within the individual genders.

To understand the chosen mutuality's, we performed a correlation matrix to find the mutual interaction in the given parameters while we graphically represented it in Figure 6.

Figure 6: Correlation matrix in specific regions of Slovakia

	<i>Záhorie</i>	<i>Liptau</i>	<i>Tatras</i>
<i>Záhorie</i>	1		
<i>Liptau</i>	0,82036046	1	
<i>Tatras</i>	0,74581182	0,93739691	1

Source: Author's own processing based on data from primary research, 2022

The stated results define, in all cases, a significant positive correlation in the investigated regions. Therefore, we can perceive the overall results as acceptable for further research of recreational properties.

RQ2: How did the economic impact of the sale of recreational properties develop within the studied regions?

The economic impact of this type of real estate, which experienced its most significant from the point of view of the financial value offered during the epidemiological situation, is recorded in Table 8. We note that the average size of the recreational real estate residential area

in Slovakia is 75 m² (without the surrounding land belonging to it). With the general assumption that 40% of the undetected real estate in these areas is recreational real estate built outside the law, we will record them in a separate line in Table 9 for better specification.

Table 8: Development of recreational real estate prices in € in the period 2019 – 2022 in the specific's regions

Region / Year	2019	2020	2021	03/2022	21/22
Záhorie (Senica, Skalica, Malacky, Myjava (south part))	52 000	67 600	105 187.5	86 550	-17.72%
Liptau (Liptovský Mikuláš, Ružomberok)	51 000	66 300	76 687.5	74 475	-2.89%
Tatras (Poprad, Kežmarok)	45 000	58 500	91 575	83 437.5	-8.89%

Source: Author's own processing based on Nehnutelnosti.sk, NARKS, 2021

The period of the pandemic and lockdowns greatly affected the growth of recreational properties' prices, which became a symbol of freedom, isolation, and internal security from the point of view of protection against the given disease. Therefore, in the given period, we are recording a jump increase compared to 2019, and the most in 2021, when the situation in our conditions gradually improved. This directly affected the average price of this type of real estate when the average price for at least 75 m² of living space (without the area of the adjacent land) represented an average price of at least €105,187.5 in Záhorie. Compared to 2019, it was an average increase of 102.28%, while a higher increase was recorded in the Tatra region, where it represented an increase of 103.5% to an average level of €91,575. After a significant improvement in the situation, this trend experienced a steeper fall in 2022, when every region studied experienced a fall-the most pronounced in Záhorie at 17.72% and, conversely, the lowest in Liptau.

Table 9: Analysis of the specific's regions of Slovakia

	Malacky **	Senica	Skalica	Myjava* **	Liptauský Mikuláš	Ružomberok	Kežmarok	Poprad
Area in ha	86301	68326	35708	27251	134103	64680	62981	110465
∑ owners	310106	570011	241578	197333	917227	660674	263862	431148
∑ flats	7771	7275	7504	5173	13207	9322	6614	22958
∑ house with reg. number	23661	23251	17121	8904	28605	18868	17667	25220
∑not detected*	8	30	6	3	11	7	19	38
recreational property after 2016	126	101	1	1	28	6	14	13
∑ recreational property	617	391	26	25	329	104	310	67
recreational property/house with reg. number in %	2.60	1.68	0.15	0.28	1.15	0.55	1.75	0.22
Current tax rates per m ² for recreational properties in €	2	1.095	0.40	1.32	0.45	0.80	0.88	1.30
Current rates of average fee for municipal waste and small construction	0.0477	0.0891	0.097	0.0931	0.0740	0.099	0.0767	0.0810

waste per person per calendar day €								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

Source: Authors' own processing based on data from secondary research (2022)

*On the assumption that 40% of undetected properties are recreational properties

**included without the municipalities of Marianka, Stupava a Borinka

***included without the municipalities of Podkylava, Hrašné, Krajné and Kostolné

In Table 9, we specified individual regions based on their geographic, demographic, and economic factors. In the case of some regions, we separated municipalities that do not belong to the mentioned regions and therefore also degraded the individual factors. Subsequently, we expressed the total number of recorded recreational properties currently registered in the real estate cadaster. Various tax rates apply to cottages and structures for individual recreation. The highest tax rate is recorded in the village of Malacky, where the rate for this type of property is currently €2 per m². We also recorded the lowest tax rate for recreational real estate in the village of Skalica, which also belongs to the Záhorie region. Next, we recorded the highest tax rate in Myjava at the level of 1.32 and then in Poprad at the level of €1.30. Due to the definition of only district cities, we will proceed with the average rate of €1.1311 per m² for this type of real estate for the needs of expansion to the district units themselves. This rate was defined by the Association of Cities and Towns of Slovakia (ZMOS) based on an internal analysis of the Ministry of Finance for this type of real estate²⁸ Depending on the location, the total income from taxes on buildings and land accounts for an average of 17% of the total income tax income remitted to the local self-government in the studied regions.

On the other hand, the average income from the fee for municipal and small construction waste is more significant for individual regions. However, despite the obtained values for district cities, we will count on a median average value of €0.0822 per person per calendar day. For this reason, we calculate for individual regions based on the average fee value within the region. The resulting values are shown in Table 10.

Table 10: Economic expression of the investigated factors

Region / Income	Average income from property tax from recreational properties in €*	Average income from the fee for municipal waste and small construction waste in €**	Expected income from residents' recreational activities in €***	Σ
Záhorie (Senica, Skalica, Malacky, Myjava-south part)	89837.62	63543.35	508320	661701
Liptau (Liptavský Mikuláš, Ružomberok)	36732.47	25982.60	207840	270555
Tatras (Poprad, Kežmarok)	31981.85	22622.26	180960	235564
Σ	158551.94	112148.21	897120	1167820

Source: Authors' own processing based on data from secondary research (2022)

*We use logical mathematical formula as the average rate of the property tax fee x the number of recreational properties x the average area of the property (without the surrounding land belonging to it). Due to the high variability of land area, we did not consider this phenomenon in the final calculation.

**For the resulting calculation, we will use a logical formula, namely the rate per person and calendar day x 2 (assuming at least two residents) x 365 calendar days x number of recreational properties.

***For the resulting calculation, we will use the assumption that with an average ownership relationship of two people, they will spend at least €80 per month on one recreational property within the region x 6 (months = 180 days) x number of recreational properties.

²⁸ ZDRUŽENIE MIEST A OBCÍ (2022): *Analytická štúdia, Miestne dane a poplatky ako nástroj na skvalitnenie života obyvateľov miest a obcí.*

The resulting values indicate the expected income to individual regions via recreational properties using property taxes and fees for municipal waste and small construction waste. However, this economic impact is much higher as visitors to these recreational properties also use their financial capital within the region to cover living conditions and material security. That is why we still worked with the hypothesis that with an average ownership relationship of two people, they spend at least €80 per month on one recreational property within the region. Assuming a stay in the property of fewer than 183 days is expected, a minimum cost of €480 for one recreational property of used financial capital. Therefore, this economic impact increased in total by at least €897,120. We recorded the most in the Záhorie region, €508,320.

Conclusion

The influence of the worsened external factor of epidemiology in our territory directly impacted the resulting frenzy in our real estate environment for recreational properties. The ambition of the presented contribution is to specify consumer behavior using demographic variables, whereby we will characterize the necessary influencing factors and expectations when solving the issue of recreational housing from the point of view of the collected primary data. Using the primary research findings, we analysed the intensity of the effects of the most well-known factors influencing consumer behavior when choosing a recreational property to buy in specific regions Záhorie, Liptau and Tatras. At the same time, we identified the socio-economic impact on these regions from the financial capital provided by this type of real estate, which is strongly rooted in Slovakia, creating an interaction with socio-economic, demographic, or environmental value for the given region. Perceiving the year 2022 as the post-covid era in the given sector is gradually cooling the market's massive growth, but despite this, real estate prices are not returning before 2020. The main reason is that the perception of recreational real estate has changed, especially among younger generations, and that is why they remain constant requested investment in Slovakia. This is evidenced by several new development activities in the given area, as take changes in several territorial plans of municipalities. We can therefore assume that after the long-term stagnation of this market, there will be a gradual rebirth from the point of view of creating added value of interest and providing opportunities for a new generation of consumers.

However, it should be noted that the primary research was carried out before the unjustified invasion of the Russian Federation on the territory of the sovereign state of the Republic of Ukraine, the economic recession, and the energy crisis. Since most of the external factors are clearly described, there is a high assumption that they would also impact the consumer's decision-making process in this area. The primary research was carried out under the external factor of the worsened epidemiological situation. Therefore, it is essential to perceive that the results can be perceived primarily from that point of view and serve as a possible assumption in investigating this area in the influence of current external factors on consumer behavior. This creates space for subsequent academic research, which does not sufficiently cover this area in the Central European area. There is a lack of theoretical and practical research on the public or private sector within this area. This research can help in the subsequent perception of needs by consumers, the effect of which can be the territorial unit's effort to increase its attractiveness and therefore to acquire new residents or owners in their cadastral territory with a direct effect on their socio-economic and regional development.

References:

1. AALBERS, M. et al. (2018): *Buy-to-let gewikt en gewogen*. [online] In: KU Leuven, 2018. [Cited 14. 10. 2022.] Available online: https://www.sp.nl/sites/default/files/onderzoek_buy_to_let_0.pdf

2. ADAMIAK, C. – PITKÄNEN, K. – LEHTONEN, O. (2017): Seasonal residence and counterurbanization: the role of second homes in population redistribution in Finland. In *GeoJournal*, 2017, Vol. 82, No. 5, pp. 1035-1050.
3. ÅKERLUND, U. et al. (2015): Health, well-being and second homes: An outline of current research and policy challenges. In *Matkailututkimus*, 2015, Vol. 11, No. 1, pp. 43-54.
4. ARNESEN, T. – ERICSSON B. (2016): *Second Homes in Europe: Lifestyles Issues and Policy Responses*. New York: Routledge, 2016. ISBN 9781409450719
5. ARNESEN, T. – TEIGEN, H. (2019): *Fritidsboliger som vekstimpuls i fjellområdet*. [online]. In Høgskolen i Innlandet [Cited 14. 10. 2022.] Available online: https://brage.inn.no/inn-xmlui/bitstream/handle/11250/2630705/Skriftserien21_19_online.pdf?sequence=1.
6. BATTY, M. (2020): The Coronavirus crisis: What will the post-pandemic city look like? In *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 2020, Vol. 47, No. 4, pp. 547–552.
7. BUCHHORN, M. et al. (2020): Copernicus Global Land Service: Land Cover 100m: Version 3 Globe 2015-2019: Product User Manual. [online]. In: *Zenodo*, Available online: <https://research.wur.nl/en/datasets/copernicus-global-land-service-land-cover-100m-collection-3-epoch-4>.
8. DELOITTE (2021): *Property Index 2021*. [online]. In: *Deloitte*, 2021. [Cited 08. 10. 2022.] Available online: <https://www2.deloitte.com/ce/en/pages/real-estate/articles/property-index-2021.html>.
9. DYBEDAL, P. – FARSTAD, E. (2012): Ingen tar tog til hytta lenger, In *Samferdsel*, 2012, Vol. 7, pp. 4-5.
10. ERICSSON, B. – ARNESEN, T. – VORKINN, M. (2010): *Ringvirkninger av fritidsbebyggelse*. [online]. In Høgskolen i Innlandet [Cited 14. 10. 2022.] Available online: https://brage.inn.no/inn-xmlui/bitstream/handle/11250/2630705/Skriftserien21_19_online.pdf?sequence=1.
11. GAJDOŠ, P. – LALÍKOVÁ, D. (1987): Formovanie sociálno-priestorových štruktúr v širšom zázemí veľkého mesta. In *Životné prostredie*, 1987, Vol. XXI., No. 6.
12. GAJDOŠ, P. – MORAVANSKÁ, K. (2020): *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy a jej hodnotenie z pohľadu obyvateľov Záhorie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2020.
13. GALLENT, N. – MACE, A. – TEWDWR-JONES, M. (2005): *Second homes: European perspectives and UK policies*. London: Routledge, 2005. ISBN 9781315243580
14. HALL, C. M. – MÜLLER, D. K. (2018): *The Routledge Handbook of Second Home Tourism and Mobilities*. London: Routledge, 2018. ISBN 978-1-138-67831-6.
15. HARTIG, T. – FRANSSON, U. (2009): Leisure home ownership, access to nature and health: a longitudinal study of urban residents in Sweden. In *Environment and Planning A*, 2009, Vol. 41, No.1, pp. 82-96.
16. HILTUNEN, M. J. – PITKÄNEN, K. – VEPSÄLÄINEN, M. – HALL, C. M. (2016): *Second Homes in Europe: Lifestyles Issues and Policy Responses*. New York: Routledge, 2016. ISBN 9781409450719.
17. HILTUNEN, M. J. – REHUNEN, A. (2014): Second home mobility in Finland: Patterns, practices and relations of leisure oriented mobile lifestyle. In *Fennia – International Journal of Geography*, 2014, Vol. 192, No. 1, pp. 1-22.
18. HOOGENDOORN, G. – MARJAVAARA, R. (2018). Displacement and second home tourism: A debate still relevant or time to move on? In *The Routledge handbook of second home tourism and mobilities*. London: Routledge, 2016. ISBN 9781315559056.

19. MOE, W. K. (2019): *Mer å tjene på hytteboomen lokalt*. [online]. In: Forskning.no, 2021. [Cited 06. 10. 2022.] Available online: <https://forskning.no/fritidhøgskolen-i-innlandet-naeringsliv/mer-a-tjene-pa-hytteboomen-lokalt/1590059>.
20. OVERVÅG, K. (2010): Second Homes and Maximum Yield in Marginal Land: The Re-Resourcing of Rural Land in Norway. In *European Urban and Regional Studies*, Vol. 17, pp. 3-16.
21. PERS, A. S. – LAGERQVIST, M. – NORDIN, U. (2018): The family and the second home: On building sandcastles, sharing places and the passing of time. London: Routledge, 2018. ISBN 9781315559056.
22. RE/MAX Europe. (2021): *European Housing Report 2021*. [online]. In: RE/MAX Europe, 2021. [Cited 15. 10. 2022.] Available online: <https://www.remax.eu/en/blog/european-housing-report-2021>.
23. SKAK, M. – BLOZE, G. (2017): Owning and letting of second homes: What are the drivers? Insights from Denmark. In *Journal of Housing and the Built Environment*, 2017, Vol. 32, No. 4, pp. 693-712.
24. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR (2022): *Domy, Domy – rozšírené výsledky*. [online]. In: Štatistický úrad SR, 2022. [Cited 17. 10. 2022.] Available online: <https://www.scitanie.sk/domy/rozsirene-vysledky>.
25. TILLER, Å. V. (2020): *Development of a circular economy model for the leisure-related economy and investigation of potential of implementing. A case study of the leisure-related economy at Oppdal, Norway*. [online]. In: Norwegian University of Science and Technology, Trondheim. [Cited 11. 10. 2022.] Available online: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2776934>
26. ÚRAD GEODÉZIE, KARTOGRAFIE A KATASTRA SR (2022): *Štatistiky, Poskytnutie sumárnych údajov z KN o pôdnom fonde*. [online]. In: Úrad geodézie, kartografie a katastra SR, 2022. [Cited 17. 10. 2022.] Available online: <https://kataster.sk/geodesy.sk/eskn-portal/statistiky>.
27. VELVIN, J. – KVIKSTAD, T. M. – DRAG, E. – KROGH, E. (2013): The Impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway. In *Tourism Economics*, 2013, Vol. 19, pp. 689-705.
28. VITTERSØ, G. (2007): Norwegian Cabin Life in Transition, In *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2007, Vol. 7, pp. 266-280.
29. WIND, B. – DEWILDE, C. – DOLING, J. (2020): Secondary property ownership in Europe: Contributing to asset-based welfare strategies and the ‘really big trade-off’. In *International Journal of Housing Policy*, 2020, Vol. 20, No. 1, pp. 25-52.
30. ZDRUŽENIE MIEST A OBCÍ (2022): *Analytická štúdia. Miestne dane a poplatky ako nástroj na skvalitnenie života obyvateľov miest a obcí*. [online]. In *Združenie miest a obcí*, 2022. [Cited 14. 10. 2022.] Available online: <https://www.zmos.sk/miestne-dane-a-poplatky-ako-nastroj-na-skvalitnenie-zivota-obyvatelov-miest-a-obci-oznam/mid/419520/html>.

Contact:

doc. Ing. Peter Drábik, PhD., MSc.

Faculty of Commerce

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: peter.drabik@euba.sk

Ing. Michal Vávra
Faculty of Commerce
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: michal.vavra@euba.sk

VOJNA NA UKRAJINE V DISKURZE ISLAMSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH ORGANIZÁCIÍ RUSKEJ FEDERÁCIE

WAR IN UKRAINE IN DISCOURSE OF ISLAMIC RELIGIOUS ORGANIZATIONS OF RUSSIAN FEDERATION

Zuzana Duda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: zuzana.rozkosova@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je prostredníctvom kvalitatívnej obsahovej analýzy identifikovať hlavné črty a naratívne rámce používané v kontexte vojny na Ukrajine v roku 2022 v diskurze islamských náboženských organizácií v Ruskej federácii. Predkladaný príspevok sa najprv stručne venuje základným teoretickým východiskám, následne sú bližšie charakterizované jednotlivé črty skúmaného diskurzu. Môžeme konštatovať, že náboženský vodcovia nasledujú ruskú rétoriku vlastenectva, antagonizmu voči Západu a údajného boja proti nacizmu. Naša analýza naznačuje, že diskurz islamských náboženských organizácií odzrkadľuje diskurz produkovaný prezidentskou administratívou.

Kľúčové slová: Ukrajina, Rusko, náboženstvo

JEL: F50, Z12

Abstract: The aim of the paper is to identify, through qualitative content analysis, the main features and narrative frames used in the context of the war in Ukraine in 2022 in the discourse of Islamic religious organizations in the Russian Federation. The presented paper first briefly deals with the basic theoretical starting points, then the individual features of the examined discourse are characterized in more detail. We can state that the religious leaders follow the Russian rhetoric of patriotism, antagonism towards the West and the alleged fight against Nazism. Our analysis suggests that the discourse of Islamic religious organizations mirrors the discourse produced by the presidential administration.

Keywords: Ukraine, Russia, religion

JEL: F50, Z12

Úvod

Náboženskú organizáciu možno charakterizovať ako určitý typ organizovania ľudského spoločenstva, disponujúci definovaným vnútorným systémom, schopný vytvárať orgány moci, plniť vnútorné a reprezentatívne funkcie a definovať povinnosti a práva svojich veriacich.¹ Organizácia, ktorá sa považuje za depozitár viery, nesie zodpovednosť aj za verejnú sféru. Túto zodpovednosť môže pretaviť do činnosti predovšetkým prostredníctvom svojich prívržencov – ovplyvňovaním ich svetonázoru, mobilizáciou k činnosti proti záujmom vládcov alebo na ich podporu, presvedčaním, aby sa aktívne zúčastňovali na politike vo všeobecnosti, aby volili vo voľbách alebo zakladali strany. Organizácia navyše ovplyvňuje verejnú sféru ako inštitúcia, okolo ktorej sa zhromažďujú občania (potenciálny elektorát), inštitúcia, ktorá pôsobí ako nezávislá, oddelená jednotka, často majúca postavenie právneho subjektu a ako špecifická, viac či menej vplyvná záujmová skupina, ktorá má vlastnú administratívu a disciplinovaný, oddaný personál (klérus). Môže byť i nadnárodným subjektom, inými slovami, neteritoriálnym,

¹ CURANOVIČ, A. (2012): The Religious Factor in Russia's Foreign Policy: Keeping God on Our Side, s. 7.

mimovládny útvarom, ktorý vykonáva relatívne slobodnú cezhraničnú činnosť ovplyvňujúcu vzťahy v rámci štátov a medzi nimi.² Na všeobecnej úrovni je pre politickú mobilizáciu nevyhnutná určitá forma organizácie a náboženské inštitúcie poskytujú na tento účel hotové organizácie, ktoré majú často prístup k médiám, značné ekonomické aktíva a medzinárodné komunikačné siete. V skutočnosti je v mnohých nedemokratických režimoch chránený štatút náboženských inštitúcií jediným formátom, v ktorom sa ľudia môžu organizovať. Ľudia, ktorí sú aktívni v náboženských organizáciách, majú tendenciu rozvíjať organizačné a vodcovské schopnosti, ktoré sú užitočné aj pre politické aktivity. Často sú tiež vystavení mobilizačnému úsiliu svojich náboženských organizácií, ako aj politickým posolstvám a morálnym posolstvám, ktoré sa samy osebe od politických posolstiev až tak nelíšia. Náboženské organizácie tiež pomáhajú rozvíjať medziľudské siete, ktoré sú užitočné pre politickú mobilizáciu.³ Náboženských aktérov môžeme chápať ako aktérov, ktorí majú jedinečné politické kapacity, vrátane osobitných právomocí posväcovať alebo stigmatizovať politické programy, naplniť politickú činnosť morálnym alebo duchovným významom a poskytovať precítené odpovede medzi náboženskými prívržencami na mobilizáciu ľudového sentimentu.⁴ Práve náboženstvo a náboženské organizácie v krajine sú pre kremľskú propagandu mimoriadne dôležité a masová komunikácia sa stáva kľúčovou arénou globálnej politiky. V tomto kontexte je častým predmetom výskumu ruská pravoslávna cirkev a rola islamských náboženských organizácií, ako predstaviteľov druhého najrozšírenejšieho náboženstva v Ruskej federácii, je pomerne prehliadaným fenoménom. Naš príspevok sa preto zameria na tri islamské náboženské organizácie na federálnej úrovni a to Centrálna duchovná správa moslimov Ruska (*Tsentrál'noye dukhovnoye upravleniye musul'man Rossii* – TsDUM Ruska), jej kvázi konkurenčná organizácia Rada muftiov Ruska (*Sovet Muftiyev Rossii* – SMR) a tretia organizácia, ktorou je Koordinačné centrum moslimov Severného Kaukazu (*Koordinatsionnij Tsentr Musul'man Severnogo Kavkaza* – KTsMSK). Práve tie predstavujú tri najvplyvnejšie islamské náboženské organizácie v krajine. Ich vodcovia sedia v správnych orgánoch krajiny i medzinárodných radách, oficiálne prispievajú k medzináboženským a štátno-náboženským politikám a o ich vyhláseniach pravidelne informujú najdôležitejšie médiá v Ruskej federácii.

1 Cieľ a metodika

Cieľom článku je prostredníctvom kvalitatívnej obsahovej analýzy identifikovať hlavné črty a naratívne rámce používané v kontexte vojny na Ukrajine v roku 2022 v diskurze islamských náboženských organizácií v Ruskej federácii. Do analýzy boli zahrnuté informácie publikované na oficiálnych webových stránkach skúmaných organizácií (<https://cdum.ru/>, <https://muslim.ru/> a <https://kcmsk.ru/>). Tieto zdroje boli doplnené údajmi z ruských spravodajských webov. Kvalitatívna obsahová analýza je výskumná metóda, ktorá sa zaoberá prepájaním textových dát so špecifickými udalosťami, aktivitami alebo fenoménmi, ktoré sú predmetom výskumu. Súčasťou analýzy je preto identifikácia a vyhodnotenie tém, ktoré z textu vyplývajú.⁵ Kvalitatívna obsahová analýza predpokladá, že je možné odhaliť významy, motívy a účely vložené do textu a odvodiť platné skryté alebo podkladové významy, ktoré sú pre výskumníka zaujímavé.⁶

2 Výsledky a diskusia

V skúmaných textoch troch islamských náboženských organizácií sme identifikovali nasledujúce hlavné črty.

² CURANOVIĆ, A. (2012): *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy: Keeping God on Our Side*, s. 7.

³ FOX, J. – SANDLER, S. (2004): *Bringing religion into international relations*, s. 13.

⁴ HAYNES, J. (2021): *Handbook On Religion And International Relations*, s. 45.

⁵ HALPERIN, S. – HEATH, O. (2020): *Political Research: Methods and Practical Skills*, s. 374.

⁶ WEBER, R. P. (1990): *Basic Content Analysis*, s. 72-76.

Nepriatelia a ich charakteristika. Ako nepriatelia a vinníci aktuálnej situácie sú označované krajiny Západu, USA, NATO. Sú buď otvorene definovaní alebo iba naznačení – *západné mocnosti/Kyjevský režim/nezodpovední politici na Západ/tí, ktorí si vzali Ukrajinu za rukojemníkov/nacionalisti zastupujúci ukrajinský ľud/spoza oceánu, z nenásytnej Ameriky/kolektívny Západ*. Európske štáty sú vykresľované ako zvädzané americkým vplyvom – *Amerika a jej európski nohsledi*. Príklady: „*Udalosti na Ukrajine boli inšpirované Spojenými štátmi a krajinami NATO a boli výsledkom tradične závistlivého postoja Západu k Rusku.*“⁷ „*Najmä teraz, vo všeobecnej chaos, ktorý vytvárajú Spojené štáty - veľký podvodník a dobrodruh spolu so svojimi stúpenkami. ... Vlády týchto krajín hrajú úlohu Antikrista!*“⁸ Vyššie uvedeným subjektom sú zároveň pripisované rôzne negatívne charakteristiky – *destabilizujúce sily, morálne skorumpované, nábožensky deviantné*. Dokonca, ako je uvedené vyššie, aj výraz *Antikrist*. Príklad: „*Zároveň je pod omáčkou takzvanej západnej demokracie zvonku hlúpo implantovaná ideológia, dôkladne presýtená kultom agresívneho nedostatku spirituality, materiálneho konzumu a morálnej zvrátenosti.*“⁹ Negatívne príbehy o Západe slúžia cieľom ruského vedenia mnohými spôsobmi: znižujú dôveryhodnosť západnej kritiky Ruska a legitimizujú správanie Ruska v očiach verejnosti.

Kolektivistické pojmy boli ďalšou výraznou črtou skúmaného diskurzu, pričom išlo o najčastejšie opakované pojmy ako *vlast', my, národ či bratia*. Príklady:

- „*vlast'*“ – *obrovská vlast'/zjednotená vlast'/národná vlast'/údel našej vlasti,*
- „*my*“ – *my, moslimovia Ruska, spolu s našimi pravoslávnyimi krajanmi/my sa nevzdáme/my máme stred Zeme/len my môžeme zastaviť novú vlnu nacizmu,*
- „*národ*“ – *národy našej vlasti/národy našich krajín/solidarita národov,*
- „*bratia*“ – *bratské národy našich krajín, zjednotené spoločným osudom/žiť v harmónii a bratskej spolupráci/bratský ukrajinský ľud/bratovražedné krviprelievania/bratské národy Ruska.*

Samotné Rusko je opisované ako *naša zjednotená veľmoc/veľké Rusko/jednotné Rusko/bezhrančná vlast'* a je, spolu s jeho obyvateľmi, často glorifikované. Príklad: „*V tento deň vzdávame hold našim odvážnym krajanom, ktorí v ťažkých časoch uprednostňujú záujmy vlasti nad svojimi vlastnými. Chceme tiež vyjadriť vďaku a úctu ich rodičom za výchovu takýchto synov, na ktorých je celé Rusko právom hrdé.*“¹⁰ Samotný prezident V. Putin je označovaný ako *národný vodca/dôstojný vodca*. Jeho vyzdvihovanie môže posilňovať myšlienku, že centralizované vedenie je potrebné na ochranu národa. Príklad: „*Sláva Všemohúcemu, dostali sme takého národného vodcu, o akom snívajú všetky národy.*“¹¹

Inštrumentalizácia dejín. Ako príklady možno v tejto súvislosti uviesť nasledovné slovné spojenia – *žiť v harmónii ako to po stáročia odkázali naši predkovia / náš štát, ktorý po stáročia zjednocoval veľké a malé národy / v stáročnej histórii Ruska bolo veľa ťažkých časov / na kostiach našich predkov / národy, ktoré sú stáročia spojené / impozantné ponaučenie z Veľkej vlasteneckej vojny*. Zároveň sa náboženský predstavitelia vo svojich vyjadreniach uchýľujú k historickým paralelám. Starostlivo sú spájané príbehy, ktoré rekonštruujú minulosť, aby podporili svoju víziu národnej identity a jej idealizovanej úlohy v globálnej politike. Príklad: „*Pamätáme si na činy našich predkov počas prvej svetovej vojny, Veľkej vlasteneckej vojny, dagestanských milícií, obyčajných ľudí, ktorí v 90. rokoch čelili invázii teroristov a neváhali*

⁷ TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy RF zayavil, chto sobytiya na Ukraine stali sledstviyem zavisti Zapada.

⁸ TsDUM (2022): Muftiy Tadzhuiddin schitayet, chto bez Rossii ni odnoy problemy v mire ne reshit'.

⁹ TsDUM (2022): Sheykh-ul-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnóm ruskom narodnom sobore.

¹⁰ KTsMSK (2022): Zayavleniye liderov musul'manskikh religioznykh organizatsiy Rossiyskoy Federatsii.

¹¹ TsCDUM (2022): Verkhovnyy muftiy vystupil na Vserossiyskoy konferentsii «Islam v polikul'turnom prostranstve Rossii: tysyacheletnyaya traditsiya družby i dobrososedstva».

*brániť svoju zem. Ich odvaha a hrdinstvo, ich neuveriteľné úsilie pri dosiahnutí víťazstva nad nepriateľom.*¹²

Apely na spirituálnej úrovni. Náboženský predstavitelia v tomto kontexte napríklad tvrdia, že skutočný obraz toho, čo sa dnes deje na svetovej scéne, je ďaleko od toho, po čom stvoriteľ volá vo svojich zjaveniach či prostredníctvom svojich poslov, ktoré sú vyjadrené v písnoch, pričom spomínajú okrem Koránu aj Tóru a Bibliu.¹³ Ďalej sa vraj na základe „*Alahovo náboženstvo volá po pomoci a súcite bez toho, aby rozlišovalo tých, ktorí to potrebujú na základe náboženského, národného alebo územného.*“¹⁴ V skúmanom diskurze sa zároveň často nachádzajú odkazy z náboženských textov. Príklad: *Korán hovorí: „Ak do vás niekto zasahoval, vy zasahujte ďalej proti nemu, rovnako ako on zasahoval do vás.*“¹⁵

Samotní náboženský predstavitelia vnímajú svoje postavenie ako svätú povinnosť – povinnosť duchovných pastierov a samých seba ako osobitne zodpovedných prispievať k riešeniu zachovania božského svetového poriadku.¹⁶ Ochrana vlasti je podľa nich „*svätá povinnosť*“¹⁷, ďalej tiež „*postulát vyplývajúci zo samotnej viery*“¹⁸ a taktiež, je „*obrovský hriech a zločin nielen pred štátom a ľudstvom, ale aj pred Bohom, ak človek nebráni svoju vlasť!*“¹⁹ Predstavitelia skúmaných organizácií zároveň vyhlásili, že „*všetci moslimovia, ktorí boli s vierou v Alaha zabíjajú pri plnení svojej povinnosti chrániť svoju vlasť, svojich spoluobčanov, sú mučeníkmi.*“²⁰

V skúmaných textoch sme ďalej identifikovali nasledujúce naratívne rámce, ktoré sa používajú pri formovaní verejného vnímania vojny na Ukrajine.

Prvým z nich je naratív, že Rusko a Ukrajina sú jeden národ, Ukrajina je vazalom Západu a Západ je vo vojne s Ruskom. Príklady: „*Obyvatelia Ruska, Bieloruska a Ukrajiny sú jeden národ. Ale intrigy Antikrista nás rozhádali. Brat išiel proti bratovi.*“²¹ „*Dnes sú na Donbase a na Ukrajine naše deti, naši bratia. A nikto na Západe nemôže povedať ani slovo, že tam nemáme právo nastoliť poriadok. Možno bude potrebné urobiť poriadok aj v Európe.*“²² Tu platí predpoklad, že suverenita Ukrajiny je „*umelá*“ – nepovažuje sa za nezávislého aktéra. Namiesto toho sa národné záujmy Ukrajiny (a odpor voči ruskej agresii) považujú za projekciu údajných západných geopolitických ambícií voči Rusku. Prejavy zdôrazňujú, že Rusko neustále čelí ohrozeniu svojej suverenity a národnej identity zo strany nepriateľov. Príklady: „*S Ruskom sa už 30 rokov neustále zaobchádza s cynickým klamstvom, s pokusmi o nátlak a vydieranie.*“²³ „*Na medzinárodnej scéne sa tlak na našu krajinu neustále zvyšoval a rastie až do súčasnosti. Snažia sa Rusko izolovať ekonomicky, na úrovni diplomacie, ponížujú našich športovcov,*

¹² KTMSK (2022): Zayavleniye liderov musul'manskikh religioznykh organizatsiy Rossiyskoy Federatsii.

¹³ TsDUM (2022): Sheykh-ul'-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore.

¹⁴ SMR (2022): Uraza-bayram – prazdnik, napolnenny svetom i lyubov'yu ko vsemu miru.

¹⁵ KTMSK (2022): Zayavleniye liderov musul'manskikh religioznykh organizatsiy Rossiyskoy Federatsii.

¹⁶ TsDUM (2022): Sheykh-ul'-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore.

¹⁷ TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy pozdravil zhiteley sela Surkino s otkrytiyem mecheti.

¹⁸ TsDUM (2022): Sheykh-ul'-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore.

¹⁹ TsDUM (2022): Talgat Safa Tadzhuiddin posetil Kazanskoye vyssheye tankovoye komandnoye ordena Zhukova Krasnoznamennoye uchilishche.

²⁰ RUSSIA-ISLAMIC WORLD (2022): Ismail Berdiev: 'The Power of our Country Lies in its Multinational People'.

²¹ TsDUM (2022): V g.Salavat RB sostoyalas' konferentsiya «Religioznaya deyatelnost' imamov, mukhtasibov i akhundov v Respublike Bashkortostan».

²² TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy prinimayet uchastiye v Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Mezhreligioznyy dialog kak osnova mira na Balkanakh».

²³ TsDUM (2022): Zayavleniye rasshirennogo plenuma Shura - Prezidiuma Tsentral'nogo Dukhovnogo upravleniya musul'man Rossii.

zbavujú ich práva súťažiť pod vlajkami svojej krajiny...“²⁴ V dôsledku toho je vojna koncipovaná ako súčasť úsilia Západu oslabiť a/alebo potlačiť ruský vplyv v jeho tradičných oblastiach záujmu. Účelom tohto rámca je predstaviť Západ ako zodpovedného za eskaláciu a zakryť úlohu Ruska ako agresora a podnecovateľa vojny na Ukrajine. Je dôležité poznamenať, že tento typ argumentácie bol prítomný už roky pred súčasnou fázou vojny. Naratívy zároveň rámcujú, ako Rusi na všetkých úrovniach spoločnosti, vrátane náboženskej elity, interpretujú svetovú politiku – Západ hľadá globálnu dominanciu a koná bez náležitej konzultácie s ostatnými. Príklady: „Čoraz viac si uvedomujeme, že v modernom svete dominuje tendencia presadzovať geopolitický koncept unipolárneho sveta, ktorý zodpovedá záujmom jednej superveľmoci. Záujmy iných štátov sa zároveň jednoducho neberú do úvahy alebo sa arogantne ignorujú.“²⁵ „Priblížili sme sa k pochopeniu toho, aká iluzórna bola stabilita bývalého svetového poriadku – svetového poriadku, ktorý sa nám mení pred očami. Bývalý svetový poriadok bol z veľkej časti založený na skrývaní problémov, na maskovaní zásadných rozdielov, na pokrytectve, na ignorovaní hlasov celých civilizácií – vrátane islamskej a ruskej!“²⁶ Riešením, ktoré uprednostňuje ruské vedenie, je vyjadrené v ruských výzvach k „multipolarite“. „Vyjadrujeme úprimnú vďaku (vodcom krajiny) za ich solidaritu, jednotu rozhodnutí a akcie v tomto historickom, kritickom období budovania novej multipolárnej éry v dejinách celého ľudstva.“²⁷ Moslimskí predstavitelia tiež zdôrazňujú, že mnohé moslimské krajiny zaujali priateľský postoj k Rusku a podporovali ho, proti vôli a údajnému tlaku západných krajín²⁸ a že islamský svet a Čína s nimi zaobchádzali bez toho, aby odsúdili „vojenskú operáciu na vykorenenie fašizmu“, preto podľa nich vo svete existuje pochopenie pre ich ciele.²⁹

Práve fašizmus a nacizmus je ústrednou myšlienkou druhého naratívu, podľa ktorého má Ukrajina „nacistickú vládu“ a Rusko musí znova poraziť nacizmus. „Dnes prebieha vynútená špeciálna vojenská operácia na Ukrajine a na Donbase, keď sa naši vojaci postavili prsiami, aby vykorenili nacizmus a fašizmus v bratskej krajine.“³⁰ Základom tohto výkladového rámca je politika zvolená v Rusku, v ktorej sú vlastenectvo a národná jednota spojené so spomienkou na víťazstvo v druhej svetovej vojne nad nacizmom. Príklad: „Mená našich obrancov vlasti moslimského pôvodu nájdeme v Knihách slávy, v múzeách víťazstva a v múzeách venovaných víťazstvu vo Veľkej vlasteneckej vojne po celej krajine. Sme na nich hrdí, pamätáme si ich a ctíme si ich v modlitbách, nikdy nezabúdame na hrdinov našej vlasti.“³¹ Pri mobilizácii napríklad tiež náboženský predstavitelia kážu vojakom: „Idete brániť svoju krajinu, svojich rodičov, rodiny pred fašistickým morom, ako nás svojho času bránili naši otcovia.“³² Na základe tejto spomienky sa buduje obraz Ukrajiny ako nepriateľa a hrozby a Ruska ako bojovníka proti nacizmu. Príklady: „Prezident Vladimír Putin dostal viac ako 80 % podporu obyvateľstva a dotiahne do cieľa špeciálnu operáciu, ktorá zaručí, že ani fašizmus,

²⁴ SMR (2022): Uraza-bayram – prazdnik, napolnenny svetom i lyubov'yu ko vsemu miru

²⁵ TsDUM (2022): Sheykh-ul-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom ruskom narodnom sobore.

²⁶ SMR (2022): Vystupleniye Muftiya Sheykha Ravilya Gaynutdina na VII S'yezde liderov mirovykh i traditsionnykh religiy.

²⁷ TsDUM (2022): «Id-al'-Fitr» – den' vozdayaniya za blagiye dela.

²⁸ SMR (2022): Uraza-bayram – prazdnik, napolnenny svetom i lyubov'yu ko vsemu miru.

²⁹ TsDUM (2022): V Yoshkar-Ole proshli III Khafizitdinovskiyechteniya «Islam v Povolzh'ye: traditsionnyye tsennosti, vyzovy, perspektivy».

³⁰ TsDUM (2022): Mediagruppa «Rossiya segodnya» – organizator press-konferentsii, posvyashchennoy 1100-letiyu prinyatiya Islama Volzhskoy Bulgariyey.

³¹ SMR (2022): Vystupleniye muftiya sheykha Ravilya Gaynutdina na Plenum DUM RF.

³² SMR (2022): Muftiy Zinnat khazrat Sadykov: Vy otpravlyayetes' zashchishchat' svoyu stranu, svoikh roditeley, sem'i ot fashistkoy chумы, kak nashi ottsy zashchishchali nas v svoye vremya. V Tyumeni mobilizovannykh provodili na dopolnitel'nyu podgotovku.

ani nacizmus sa nás a hlavne našich detí nedotknú.“³³ „Žiadni fašisti ani paraziti by nemali existovať vedľa nás, lebo potom nebude dosť dichlórvosu“³⁴.“³⁵

Tretím naratívom, ktorý sme identifikovali v diskurze islamských náboženských organizácií je, že Rusko je na strane dobra, proti zlu. Na rozdiel od predchádzajúcich interpretačných rámcov sú v centre tohto rámca ruské činy. Týmto rámcom sa snažia legitimizovať vojnu ako obranu dobra pred zlom. Jasným príkladom je nasledujúce vyjadrenie: „*Toto je skutočne konfrontácia medzi Pravdou a Lžou, Dobrom a Zlom, konfrontácia s Antikristom – Dajjalom,*³⁶ *Spojenými štátmi konajúcimi v tejto úlohe, snažiac sa rozdrviť všetky národy sveta pod svojou novou koloniálnou päťou!*“³⁷ V tomto kontexte tiež tvrdia, že „*budúci spôsob života a osud celého svetového ľudstva v konečnom dôsledku závisia od výsledkov prebiehajúcej špeciálnej vojenskej operácie na Ukrajine.*“³⁸ V západnom svete dnes podľa náboženských predstaviteľov prekvitá nová forma nacizmu, ktorá ohrozuje nielen suverenitu Ruska, ale „*stavia sa aj proti všetkým vyznávačom tradičných hodnôt abrahámskych náboženstiev*“³⁹ a keďže ich vec je „*správna a spravodlivá, Alah pomáha tým, ktorí sú na správnej ceste.*“⁴⁰

Záver

Cieľom článku bolo prostredníctvom obsahovej analýzy identifikovať hlavné črty a naratívne rámce používané v kontexte vojny na Ukrajine v roku 2022 v diskurze islamských náboženských organizácií v Ruskej federácii. Analýza zahŕňala informácie zverejnené na oficiálnych webových stránkach skúmaných organizácií. V skúmaných textoch sme identifikovali hlavné črty diskurzu a to – protizápadné naratívy, používanie kolektivistických pojmov, inštrumentalizácia histórie a snahy o apelovanie na spirituálnej úrovni. Následne boli identifikované tri naratívne rámce používané náboženskou elitou pri formovaní verejného vnímania vojny na Ukrajine. Islamské náboženské organizácie v Rusku deklarovali svoju silnú podporu ruskej invázii na Ukrajinu, mobilizácii v krajine a nezákonnej anexii nových území a opakovane vyzývajú na podporu vlády a ochranu vlasti. Na základe výberu jazykových vzorov môžeme konštatovať, že náboženský vodcovia nasledujú ruskú rétoriku vlastenectva, antagonizmu voči Západu, údajného boja proti nacizmu. Naša analýza naznačuje, že diskurz islamských náboženských organizácií odzrkadľuje diskurz produkovaný prezidentskou administratívou.

Použitá literatúra:

1. CURANOVIĆ, A. (2012): *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy: Keeping God on Our Side*. New York: Routledge. ISBN-13 978-0415688314.
2. FOX, J. – SANDLER, S. (2004): *Bringing religion into international relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. ISBN 1-4039-6551-X.
3. HALPERIN, S. – HEATH, O. (2020): *Political Research: Methods and Practical Skills*. Oxford University Press. ISBN-13 978-0198820628.

³³ SMR (2022): Rossiya i Turtsiya - sotrudnichestvo vo imya mira.

³⁴ Dichlórvos je chemická zlúčenina na ničenie škodcov.

³⁵ TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy RF zayavil, chto sobytiya na Ukraine stali sledstviyem zavisti Zapada.

³⁶ Dajjal predstavuje postavu v islamskej eschatológii podobnú Antikristovi v kresťanstve.

³⁷ TsDUM (2022): Sheykh-ul-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore.

³⁸ TsDUM (2022): Sheykh-ul-Islam Talgat Safa Tadzhuiddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore.

³⁹ SMR (2022): Doklad Rushana Abbyasova na Mezhdunarodnoy konferentsii «Pravoslaviye i Islam – mezkhkonnatsional'nyy dialog v dostizhenii global'nogo mira».

⁴⁰ SMR (2022): Vystupleniye muftiya sheykha Ravilya Gaynutdina na Plenum DUM RF.

4. HAYNES, J. (2021): *Handbook On Religion And International Relations*. Edward Elgar Publishing. ISBN 978 1 83910 024 6.
5. RUSSIA-ISLAMIC WORLD (2022): Ismail Berdiev: 'The Power of our Country Lies in its Multinational People'. [online]. 17. 03. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://russia-islworld.ru/en/rossia/ismail-berdiev-the-power-of-our-country-lies-in-its-multinational-people-2022-03-17-23364/>.
6. SMR (2022): Doklad Rushana Abbyasova na Mezhdunarodnoy konferentsii «Pravoslaviye i Islam – mezhkonnessional'nyy dialog v dostizhenii global'nogo mira». [online]. 15. 11. 2022. [Citované 15. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/279/35330/>.
7. SMR (2022): Muftiy Zinnat khazrat Sadykov: Vy otpravlyayetes' zashchishchat' svoyu stranu, svoikh roditeley, sem'i ot fashistkoy chumy, kak nashi ottsy zashchishchali nas v svoye vremya. V Tyumeni mobilizovannykh provodili na dopolnitel'nyu podgotovku. [online]. 11. 10. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/759/34942/>.
8. SMR (2022): Rossiya i Turtsiya - sotrudnichestvo vo imya mira. [online]. 15. 04. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/283/33061/>.
9. SMR (2022): Uraza-bayram – prazdnik, napolnenny svetom i lyubov'yu ko vsemu miru. [online]. 14. 09. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/298/33296/>.
10. SMR (2022): Vystupleniye muftiya sheykha Ravilya Gaynutdina na Plenum DUM RF. [online]. 23. 09. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/287/34684/>.
11. SMR (2022): Vystupleniye Muftiya Sheykha Ravilya Gaynutdina na VII S"yezde liderov mirovykh i traditsionnykh religiy. [online]. 14. 09. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://muslim.ru/articles/287/34574/>.
12. TsDUM (2022): «Id-al'-Fitr» – den' vozdayaniya za blagiye dela. [online]. 02. 05. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11284/>.
13. TsDUM (2022): Mediagruppa «Rossiya segodnya» – organizator press-konferentsii, posvyashchenoy 1100-letiyu prinyatiya Islama Volzhskoy Bulgariyey. [online]. 19. 05. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11301/>.
14. TsDUM (2022): Muftiy Tadzhuddin schitayet, chto bez Rossii ni odnoy problemy v mire ne reshit'. [online]. 04. 07. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/43/11352/>.
15. TsDUM (2022): Sheykh-ul'-Islam Talgat Safa Tadzhuddin vystupil na XXIV Vsemirnom russkom narodnom sobore. [online]. 25. 10. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.cdum.ru/news/44/11468/>.
16. TsDUM (2022): Talgat Safa Tadzhuddin posetil Kazanskoye vyssheye tankovoye komandnoye ordena Zhukova Krasnoznamennoye uchilishche. [online]. 01. 09. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11402/>.
17. TsDUM (2022): V g.Salavat RB sostoyalas' konferentsiya «Religioznaya deyatel'nost' imamov, mukhtasibov i akhundov v Respublike Bashkortostan». [online]. 21. 07. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11375/>.
18. TsDUM (2022): V Yoshkar-Ole proshli III Khafizitdinovskiye chteniya «Islam v Povolzh'ye: traditsionnyye tsennosti, vyzovy, perspektivy». [online]. 03. 03. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/47/11245/>.
19. TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy pozdravil zhitel'nykh sela Surkino s otkrytiyem mecheti. [online]. 02. 07. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11350/>.

20. TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy prinimayet uchastiye v Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Mezhreligioznyy dialog kak osnova mira na Balkanakh». [online]. 29. 08. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11400/>.
21. TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy RF zayavil, chto sobytiya na Ukraine stali sledstviyem zavisti Zapada. [online]. 09. 07. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/43/11361/>.
22. TsDUM (2022): Verkhovnyy muftiy vystupil na Vserossiyskoy konferentsii «Islam v polikul'turnom prostranstve Rossii: tysyacheletnyaya traditsiya druzhby i dobrososedstva». [online]. 02. 07. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11349/>.
23. TsDUM (2022): Zayavleniye rasshirennogo plenuma Shura - Prezidiuma Tsentral'nogo Dukhovnogo upravleniya musul'man Rossii. [online]. 24. 02. 2022. [Citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://cdum.ru/news/44/11232/>.

Kontakt:

Ing. Zuzana Duda

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: zuzana.rozkosova@euba.sk

KOMPARACE PŘÍSPĚVKŮ A DÁVEK V MATEŘSTVÍ A RODIČOVSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ A NA SLOVENSKU¹

COMPARISON OF CONTRIBUTIONS AND BENEFITS IN MATERNITY AND PARENTHOOD IN THE CZECH REPUBLIC AND SLOVAKIA

Danuta Duda^a – Ivona Buryová^b – Radka Kubalová^c

^a Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie a veřejné správy,
Univerzitní nám. 1934/3,73340 Karviná, email: duda@opf.slu.cz

^b Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie a veřejné správy,
Univerzitní nám. 1934/3,73340 Karviná, email: buryova@opf.slu.cz

^c Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Katedra ekonomie a veřejné správy,
Univerzitní nám. 1934/3,73340 Karviná, email: kupalova@opf.slu.cz

Abstrakt: Příspěvek analyzuje a komparuje finanční dávky v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku. Zvolené téma je pro ilustraci zpracováno formou schémat systémů sociálního zabezpečení pro Českou republiku a Slovensko. Článek se konkrétně zaměřuje na peněžitou pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek, otcovskou dávku, porodné či těhotenskou dávku. Cílem příspěvku je představit a porovnat rozdíly ve struktuře systémů sociálního zabezpečení se zaměřením na uvedené dávky a také na jejich výši v České republice a na Slovensku. V příspěvku jsou použité metody popis, analýza a komparace. K získání dat a informací použitých v příspěvku byla použita literatura i legislativa České republiky a Slovenska. Výsledky analýzy a komparace budou přínosem nejen pro vědeckou, ale i pro laickou veřejnost.

Klíčové slová: Dávka otcovské poporodní péče, komparace, peněžitá pomoc v mateřství, porodné, rodičovský příspěvek, sociální zabezpečení, těhotenské dávka.

JEL: H55, K31

Abstract: The paper contains an analysis and comparison of financial benefits during maternity and parenthood Czech Republic and Slovakia. As an illustration, the chosen topic is processed in a form of individual diagrams of social security schemes for Czech Republic and Slovakia. The article specifically focuses on maternity benefit, parental allowance, paternity benefit, pregnancy benefit or birth grant. The aim of the paper is to present and compare the differences in the structure of social security schemes with the focus on the mentioned benefits, as well as their amount in the Czech Republic and Slovakia. The chosen methods used in the paper are description, analysis, and comparison. Both literature and the legislation of Czech Republic and Slovakia were used to obtain the data and information used in the paper. The results of the analysis and the comparison shall contribute not only to the experts but also to the general public.

Keywords: Comparison, maternity benefit, birth grant, parental benefit, paternity benefit, pregnancy benefit, social security.

JEL: H55, K31

¹ Tento článek vznikl za podpory projektu SGS/19/2022 “Systémy sociálního zabezpečení ve vybraných středoevropských zemích se zaměřením na oblast mateřství a rodičovství“.

Úvod

Tématem článku je sociální a finanční otázka dávek a příspěvků v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku. Článek se zaměřuje na legislativu v České republice a na Slovensku týkající se dávek během těhotenství, mateřství a rodičovské dovolené. Záměrem předloženého příspěvku je v deskriptivní formě srovnat systémy sociálního zabezpečení zaměřené konkrétně na příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku a vizuálně i věcně specifikovat jejich vzájemné podobnosti a dílčí odlišnosti. Budou představeny jednotlivé systémy příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku, kdy bylo nutné vycházet ze sekundárních zdrojů zejména zastoupených příslušnými zákony, které mají analyzovanou oblast v gesci. Tyto standardní dokumenty případně doplňují další relevantní odborné zdroje, které textovou část dodatečně specifikují nebo konkretizují.

Přidanou hodnotou příspěvku je provedená apriorní komparace koncipována na pozadí deduktivního srovnání dílčích systémů příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství mezi Českou republikou a Slovenskem, v kapitolách 2 a 3. Nutno dodat, že s ohledem na národní zvláštnosti a dynamiku změn v oblasti sociálních systémů je takto provedená komparace systémů příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství těmto omezením podřízena a je jimi objektivně limitována. Provedené srovnání těchto dvou sociálních schémat v kontextu řady obsahových odlišností je ilustrativní a zjednodušené s cílem přehledně představit klíčové prvky jednotlivých národních systémů. Příspěvek nemá empirickou část.

Cílem příspěvku je představit a porovnat rozdíly ve struktuře systémů sociálního zabezpečení se zaměřením na vybrané dávky (peněžitá pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek, otcovská dávka, porodné či těhotenská dávka) a také na jejich výši v České republice a na Slovensku.

1 Současný stav poznání

Podpora mateřství a rodičovství je součástí sociální politiky a národní rodinné politiky v každé vyspělé společnosti. Schopnost zajistit finanční příjem na pokrytí potřeb dítěte a rodičů v podobě mateřských spolu s dobou potřebnou na péči o dítě je jedním z ukazatelů sociálního rozvoje každé země (Krebs 2015², Koldinská 2015³). V České republice mateřskou a rodičovskou dovolenou řeší Kocourková (2011)⁴, Halířová (2011)⁵, Štangová (2016)⁶, Dudová (2018)⁷ a další. Na Slovensku se jedná o autory Treľová (2021)⁸, Pakšiová (2021)⁹ nebo Treľová a Kulháněk (2019)¹⁰. Dle Halířové (2012)¹¹ těhotenství, porod a mateřství jsou důležité společenské události, které vyžadují intenzivní pomoc státu každé ženě. Tato pomoc je poskytována v různých formách. Kromě nezbytné zdravotní péče (prenatální a postnatální péče, lékařská péče přímo související s porodem) spočívá pomoc zaměstnaným ženám v jejich osvobození od plnění pracovních povinností a v zajišťování hmotného zabezpečení v tomto období. Halířová (2012)¹² také poukazuje na skutečnost čerpání mateřské dovolené alespoň 6

² KREBS, V. a kol. (2015): Sociální politika. 391 s.

³ KOLDINSKÁ, K. (2015): Sladňování pracovního a rodinného života z pohledu práva EU, s. 12.

⁴ KOCOURKOVÁ, J. (2011): Czech Republic: normative or choice - oriented system?, s. 51.

⁵ HALÍŘOVÁ, G. (2011): Nástup na mateřskou dovolenou - právo nebo povinnost?, s. 445.

⁶ ŠTANGOVÁ, V. (2016): Mateřská versus rodičovská, s. 2.

⁷ DUDOVÁ, I. a kol. (2018): Sociální politika. 236 s.

⁸ TREĽOVÁ, S. (2021): Leave of parents with employee status in the context of European legislation, s. 350.

⁹ PAKŠIOVÁ, R. (2021): Zákonné sociálne a zdravotné poistenie v roku 2021, s. 16.

¹⁰ TREĽOVÁ, S. – KULHÁNEK, R. (2019): Maternity and Parental Leave of Employed Mothers and Fathers in the Context of Slovak Legislation, s. 349.

¹¹ HALÍŘOVÁ, G. (2012): Maternity Leave and the Related Legal Questions, s. 44.

¹² HALÍŘOVÁ, G. (2012): Maternity Leave and the Related Legal Questions, s. 34.

týdnů před termínem porodu a uvádí, že je to v zájmu jak těhotných zaměstnankyň, tak v zájmu zdraví nenarozeného dítěte, je proto nutné, aby ženy začaly čerpat mateřskou dovolenou včas, zdržely se práce a zbytečně neohrožovaly své těhotenství, zdraví a poslání mateřství. Dle Jonášové, Frýdlové a Svobodové (2012)¹³ české matky jednoho dítěte zůstávají doma průměrně tři roky, což má velmi hluboký dopad na jejich profesní i osobní život. Některé výzkumy v oblasti motivace k mateřství ukazují, že nelze pominout genderovou dělbu práce v rodině i ve společnosti. S tím souvisí i genderové nastavení pracovního trhu nebo fungování institucionální péče, jako jsou např. školky (Hašková a Zamykalová 2006)¹⁴. Podobně se k problému sladování profesního a rodinného života, který se přímo týká výchovy dětí a který hluboce ovlivňuje schopnost žen kombinovat pracovní a rodinné povinnosti, věnují Koldinská (2015),¹⁵ Kocourková (2011)¹⁶ a Štangová (2016)¹⁷. Shodují se v názoru, že jsou to stále především ženy, které opouštějí pracovní místo, aby se staraly o děti (Koldinská 2015¹⁸, Kocourková 2011¹⁹ a Štangová 2016²⁰). Saxonberg (2015)²¹ se zabýval vlivem Evropské unie na rodinnou politiku v post-komunistických zemích na příkladu České republiky a Polska. Zatímco přímý vliv vidí jako slabý, který se týká maximálně genderově neutrálního znění některých zákonů obou zemí, významně poukazuje na roli zřízených organizací, které monitorují genderový mainstreaming především ve vztahu k masmédiím. Ty podle Saxonberga mohou nepřímo ovlivňovat postoje populace i tvůrců rodinných politik.

2 Příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství v České republice

Příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství v České republice jsou: peněžité pomoci v mateřství, porodné, dávka otcovské poporodní péče a rodičovský příspěvek.

Výše peněžité pomoci v mateřství činí 70 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den²². Žádost o dávku podává zaměstnankyně (zaměstnanec) před nástupem na čerpání dávky u svého zaměstnavatele (ten ji předá příslušné Okresní správě sociálního zabezpečení (dále jen OSSZ)). Osoba samostatně výdělečně činná (dále jen OSVČ) podává žádost o dávku u příslušné OSSZ. Dle § 195 zákoníku práce České republiky²³ v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; porodila-li zároveň 2 nebo více dětí, přísluší jí mateřská dovolená po dobu 37 týdnů. Mateřskou dovolenou zaměstnankyně nastupuje zpravidla od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku osmého týdne před tímto dnem.

Nárok na peněžitou pomoc v mateřství vzniká pouze za splnění dvou daných podmínek. Žadatelka o peněžitou pomoc v mateřství musí být v době nástupu na dávku nemocensky pojištěna (tj. z příjmu ze zaměstnání je odváděno pojistné na sociální zabezpečení), nebo musí trvat ochranná lhůta ze skončeného nemocenského pojištění. K tomu musí splňovat druhou, specifickou podmínku – být nemocensky pojištěna minimálně 270 dnů v posledních dvou

¹³ JONÁŠOVÁ, K. – FRÝDLOVÁ, P. - SVOBODOVÁ, L. (2012): Maternity Leave, or Parental Time? Seven Czech Mothers on Their Experience with Working and Raising Children in Different EU Countries, s. 27.

¹⁴ HAŠKOVÁ, H. – ZAMYKALOVÁ, L. (2006): „Mít děti – co je to za normu? Či je to norma?“, s. 51.

¹⁵ KOLDINSKÁ, K. (2015): Sladování pracovního a rodinného života z pohledu práva EU, s. 20.

¹⁶ KOCOURKOVÁ, J. (2011): Czech Republic: normative or choice - oriented system?, s. 55.

¹⁷ ŠTANGOVÁ, V. (2016): Mateřská versus rodičovská, s. 3.

¹⁸ KOLDINSKÁ, K. (2015): Sladování pracovního a rodinného života z pohledu práva EU, s. 23.

¹⁹ KOCOURKOVÁ, J. (2011): Czech Republic: normative or choice - oriented system?, s. 68.

²⁰ ŠTANGOVÁ, V. (2016): Mateřská versus rodičovská, s. 3.

²¹ SAXONBERG, S. (2015): The Indirect Future Influence of the EU on Post-communist Family Policy, s. 523.

²² Česká správa sociálního zabezpečení (2021): O jaké nemocenské pojištění se zajímáte?

²³ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

letech před nástupem na tuto dávku (to je zhruba 9 měsíců nemocenského pojištění v rozložení dvou let)²⁴.

Porodné. Zatímco dřív se porodné vyplácelo plošně všem bez ohledu na výdělek, od roku 2011 stát tuto sociální dávku poskytuje pouze rodinám s nízkými příjmy. Lze ji navíc čerpat jen na první a druhé dítě. Porodné se vyplácí jednorázově. Na první narozené dítě přispěje stát 13 tisíc korun, na druhé 10 tisíc korun. Porodné na třetí a další dítě se již nevyplácí. Nárok na porodné ovšem vznikne pouze rodinám, jejichž příjem je nižší než 2,7násobek životního minima (§ 45 a § 46 zákona o státní sociální podpoře).^{25,26}

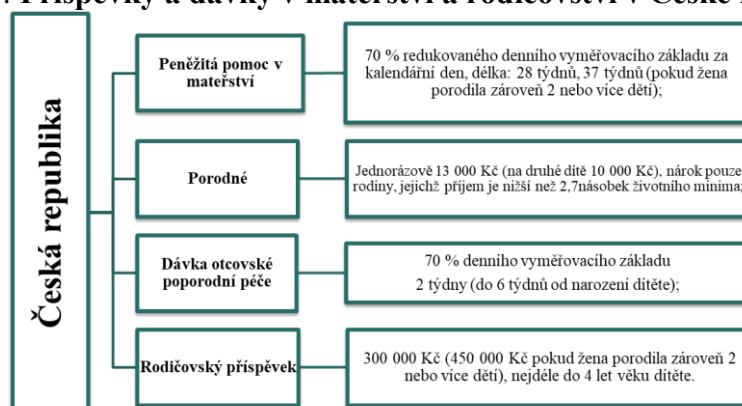
Od 1. února 2018 byla v České republice zavedena *dávka otcovské poporodní péče* v délce jednoho týdne. Od 1. 1. 2022, v návaznosti na směrnici Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU, může být otcovská čerpána v délce 2 týdnů. Nástup na ni je možný v období 6 týdnů od narození dítěte nebo převzetí dítěte do péče. Den nástupu si může každý určit sám, ale přerušované čerpání možné není. Výše otcovské za kalendářní den činí 70 % denního vyměřovacího základu.

Nárok na *rodičovský příspěvek* má rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině, a to až do vyčerpání celkové částky 300 000 Kč, nejdéle do 4 let věku tohoto dítěte. V případě, že nejmladším dítětem v rodině jsou 2 a více dětí narozených současně, má rodič nárok až na vyčerpání celkové částky 450 000 Kč. Při podání žádosti rodič volí i měsíční výši čerpání rodičovského příspěvku. Pro stanovení výše rodičovského příspěvku je rozhodující výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenské v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte podle zákona o nemocenském pojištění. Volbu výše rodičovského příspěvku je možno měnit jedenkrát za tři měsíce.²⁷

Studentky a nezaměstnaní v evidenci Úřadu práce České republiky: Studium se nepovažuje za dobu pojištění. Studentce, pokud by nastupovala na peněžitou pomoc v mateřství v době studia, z tohoto důvodu nárok na dávku nevznikne. Stejně tak nezaměstnaní, rovněž nárok na peněžitou pomoc v mateřství nemají, protože nejsou nemocensky pojištěni. Obě tyto skupiny mají však nárok na *rodičovský příspěvek*, dávku státní sociální podpory, kterou vyplácí Úřad práce České republiky.²⁸

Schéma 1 jasně všechny tyto dávky v České republice vymezuje

Schéma 1: Příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství v České republice

Zdroj: vlastní zpracování

²⁴ Česká správa sociálního zabezpečení, Úřad práce (2014): Peněžítá pomoc v mateřství, rodičovský příspěvek.

²⁵ Zákon č. 117/1995 Sb., zákon o státní sociální podpoře.

²⁶ V případě narození prvorozených dvojčat nebo jiných vícčetat je porodné 23 tisíc korun (tedy součet částek za první a druhé dítě). Pokud je už doma jedno dítě a narodí se dvojčata, porodné je jen 10 tisíc.

²⁷ Ministerstvo práce a sociálních věcí (2021): Rodičovský příspěvek.

²⁸ Česká správa sociálního zabezpečení (2021): O jaké nemocenské pojištění se zajímáte?

3 Příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství na Slovensku

Příspěvky a dávky v mateřství a rodičovství na Slovensku jsou: mateřská dávka, rodičovský příspěvek, příspěvek při narození dítěte, těhotenská dávka a těhotenské stipendium.

Nárok na *mateřskou dávku* vzniká žadatelce, která byla nemocensky pojištěna minimálně 270 dnů v posledních dvou letech před porodem. Mateřská dávka přísluší ženě po dobu 34 týdnů, matce samoživitelce přísluší mateřská dávka po dobu 37 týdnů. Pokud žena porodila zároveň 2 nebo více dětí, přísluší jí mateřská dávka po dobu 43 týdnů (Dudová, 2018). Na mateřskou dovolenou zaměstnankyně zpravidla nastupuje od počátku šestého týdne před očekávaným termínem porodu, nejdříve však od počátku osmého týdne před tímto termínem (§ 48 zákona o sociálnom poistení Slovenskej republiky)²⁹. Výše mateřské dávky činí 75 % denního vyměřovacího základu anebo pravděpodobného denního vyměřovacího základu (§ 293feg zákona o sociálnom poistení Slovenskej republiky)³⁰.

Rodičovský příspěvek se vyplácí oprávněné osobě do tří let věku dítěte, resp. do šesti let věku dítěte, pokud jde o dítě s dlouhodobým nepříznivým zdravotním stavem.

Výše rodičovského příspěvku v roce 2022 je:

- a) 280 eur měsíčně, pokud žadatelka neměla nárok na mateřskou dávku,
- b) 383,80 eur měsíčně, pokud žadatelka měla nárok na mateřskou dávku.

Pokud oprávněná osoba zajišťuje řádnou péči o *dvě a více současně narozených dětí*, tak tato částka se zvýší o 25 % na každé dítě. Pokud oprávněná osoba nedbá nejméně tři po sobě následující kalendářní měsíce o *řádné plnění povinné školní docházky dalšího dítěte v její péči*, rodičovský příspěvek se *sníží o 50%*³¹.

Příspěvek při narození dítěte se vyplácí jednorázově. Na jednorázový příspěvek při narození dítěte má nárok matka, která dítě porodila, resp. otec dítěte, pokud matka dítěte zemřela anebo po ní bylo vyhlášené pátrání anebo bylo dítě svěřené do osobní péče otce na základě právoplatného rozhodnutí soudu (§ 2 odst. 1 zákona o prispievku pri narodení dieťaťa a prispievku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov)³².

Výše příspěvků při narození dítěte je:

- 829,86 euro, pokud jde o dítě narozené z prvního až třetího porodu,
- 151,37 euro, pokud jde o dítě narozené z čtvrtého a dalšího porodu.

Pokud se matce dítěte současně narodilo 2 a více dětí, příspěvek se zvyšuje o 75,69 euro na každé dítě (§ 4 zákona o prispievku pri narodení dieťaťa a prispievku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov)³³.

Od 1.4.2021 Sociální pojišťovna Slovenskej republiky měsíčně vyplácí peněžní dávku s názvem *těhotenská dávka*. Uvedená peněžní dávka má sloužit těhotné ženě na kompenzaci zvýšených výdajů v těhotenství, jako např. strava, ošacení, zdravotní péče a jiné. Nárok na těhotenskou dávku vzniká 27. týden před očekávaným termínem porodu (tj. od 13. týdne těhotenství) a zaniká dnem skončení těhotenství. Nárok na těhotenskou dávku vzniká žadatelce, která byla nemocensky pojištěna minimálně 270 dnů v posledních dvou letech před začátkem 27. týdne před očekávaným termínem porodu. Výše těhotenské dávky je 15 % denního vyměřovacího základu anebo pravděpodobného denního vyměřovacího základu (§ 47a – 47c zákona o sociálnom poistení Slovenskej republiky)³⁴.

²⁹ Zákon č. 461/2003 Z. z., zákon o sociálnom poistení Slovenskej republiky.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (2021): Rodičovský príspevok.

³² Zákon č. 383/2013 Z. z., zákon o prispievku pri narodení dieťaťa a prispievku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov

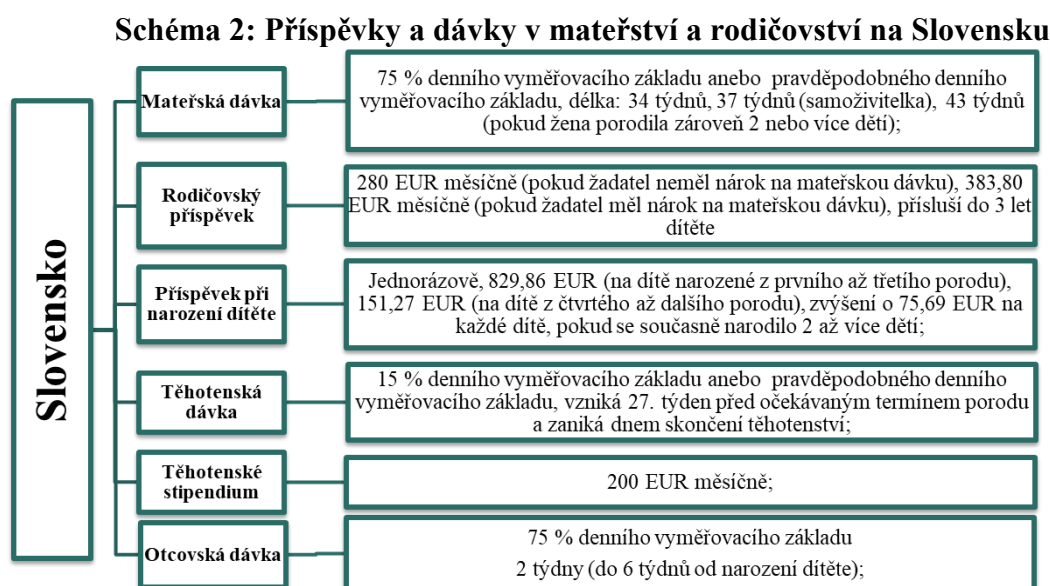
³³ Tamtéž.

³⁴ Zákon č. 461/2003 Z. z., zákon o sociálnom poistení Slovenskej republiky.

Těhotné studentky mohou podat žádost o *těhotenské stipendium*. Od 1.4.2021 začaly vysoké a střední školy prostřednictvím státního rozpočtu vyplácet novou dávku pro těhotné studentky s názvem těhotenské stipendium, a to podle: § 149a zákona č. 245/2008 Z. z. o výchově a vzdělávání (školský zákon) a o změně a doplnění některých zákonů³⁵ – u studentek střední školy a § 96b zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách v znění pozdějších předpisů³⁶ – u studentek vysokých škol. Nárok na těhotenské stipendium vzniká 27. týden před očekávaným termínem porodu (tj. od 13. týdne těhotenství) a zaniká dnem skončení těhotenství. Výše těhotenského stipendia je 200 euro měsíčně. O přiznání těhotenského stipendia rozhoduje ředitel střední školy nebo rektor vysoké školy (případně děkan fakulty).

Otcovská dávka. Sociální pojišťovna SR začala od 1. listopadu 2022 poskytovat svým pojištěncům nový typ dávky, a to konkrétně otcovskou dávku. Dávka je určena pro tatínky a po splnění zákonných podmínek ji budou moci pobírat nejvýše 14 kalendářních dnů v období šesti týdnů po narození dítěte. Výše otcovské dávky činí 75 % denního vyměřovacího základu anebo pravděpodobného denního vyměřovacího základu.

Schéma 2 jasně všechny tyto dávky a příspěvky na Slovensku vymezuje.

Zdroj: vlastní zpracování

4 Komparace příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku

S odkazem na věcný záměr příspěvku a metodiku výzkumu je v této kapitole představena zjednodušená komparace sociálních systémů týkajících se výhradně oblastí příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství. Srovnávací schéma vychází z dílčích informací z jednotlivých zemí k aktuálnímu období a hodnoty národních měn jsou přepočítány na české koruny dle měnového kurzu České národní banky ke dni 7. 9. 2022, kdy kurz eura byl na úrovni 24,63 CZK/EUR. Základní porovnané informace jsou zpracovány v následující Tabulce 1.

Dávky a příspěvky v mateřství a rodičovství mohou záviset na počtu narozených dětí a na skutečnosti, zda se jedná o vícero děti či nikoli.

Porodné – jedná se o jednorázovou dávku, kdy na Slovensku je poskytnuta při narození každého dítěte, kdežto v České republice je dávka poskytnutá pouze u prvních dvou dětí. Slovensko nabízí 829,86 eur (20439 korun českých) v rámci jednorázového příspěvku při narození prvního až třetího dítěte, u čtvrtého a dalšího porodu je tato částka menší, jedná se

³⁵ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchově a vzdělávání (školský zákon) a o změně a doplnění některých zákonů.

³⁶ Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o změně a doplnění některých zákonů.

o 151,37 euro (3728 korun českých). Tato částka na Slovensku se navyšuje při narození vícčet a není podmíněna příjmem rodiny. V České republice nárok na porodné ovšem vznikne pouze rodinám, jejichž příjem je nižší než 2,7násobek životního minima.

Slovensko dále poskytuje těhotenskou dávku, případně pro studentky částku 200 euro měsíčně. Těhotenská dávka vzniká 27. týden před očekávaným termínem porodu (tj. od 13. týdne těhotenství) a zaniká dnem skončení těhotenství. Česká republika tuto dávku neposkytuje.

V České republice činí výše peněžité pomoci v mateřství 70 % redukováného denního vyměřovacího základu za kalendářní den a na Slovensku je od 1. května 2017 ve výši 75 % redukováného denního vyměřovacího základu za kalendářní den. Peněžité pomoci v mateřství se v České republice poskytuje v délce 28 týdnů. Pokud žena porodí dvojčata nebo vícčata prodlužuje se doba na 37 týdnů. Na Slovensku je délka poskytnutí peněžité pomoci v mateřství v délce 34 týdnů, ovšem matky samozivitelky mohou zažádat o prodloužení mateřské až na 37 týdnů a matky vícčet až na 43 týdnů.

Otcovská dávka je na Slovensku rovněž vyšší než v České republice, činí 75 % denního vyměřovacího základu za kalendářní den. V České republice dávka otcovské poporodní péče činí 70 % denního vyměřovacího základu za kalendářní den. Nicméně ČR poskytuje dávku otcovské poporodní péče již od 1. února 2018, Slovensko tuto dávku zavedlo teprve od 1. listopadu 2022.

Na mateřskou dovolenou navazuje rodičovská dovolená spojená s pobíráním rodičovského příspěvku. Na Slovensku lze rodičovský příspěvek pobírat jen do 3 let věku dítěte, kdežto v České republice až do 4 let věku dítěte. Druhý rozdíl je, že na Slovensku nemají jednotnou sumu od státu. V České republice je celková výše dávky ve výši 300 000 Kč a výše měsíční částky se odvíjí na základě toho, jak dlouho je v plánu příspěvek čerpat (nejdéle do 4 let věku dítěte). Na Slovensku jsou jednotné měsíční dávky. V roce 2022 byla výše rodičovského příspěvku na měsíc v přepočtu na české koruny ve výši 6 896 nebo 9 453 Kč (záleží od toho, zda žadatelka měla nárok na mateřskou dávku či nikoliv). Rozdíl nalezneme také u dvou a více narozených dětí současně. V tomto případě je v České republice dávka v celkové výši 450 000 Kč, kdežto na Slovensku se rodičovský příspěvek zvyšuje o 25 % na každé dítě, které se narodilo současně (tzn. u trojčet se příspěvek zvyšuje o 50 %).

Poslední zajímavostí je, že některé skupiny obyvatel jsou národními systémy zvýhodňovány. V tomto směru je na tom lépe Slovensko, které reflektuje ve svých dávkách a příspěvcích samozivitele, vícčata, počet dětí, těhotné ženy (včetně studujících žen) či roli otce. Z výše uvedeného lze subjektivně tvrdit, že zajímavější sociální systém týkající se mateřství a rodičovství mají na Slovensku, kde je poskytováno vyšší porodné pro první až třetí dítě, speciální dávku získávají těhotné ženy, jsou zvýhodňovány i studující těhotné ženy a také mateřská dovolená je delší než v České republice.

V Tabulce 1 se nachází srovnávací schéma dávek a příspěvků v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku.

Tabulka 1: Srovnávací schéma dávek a příspěvků v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku (8. 9. 2022; v korunách českých)

Stát	Mateřství					Rodičovský příspěvek	Maximální délka rodičovského příspěvku	Systém reflektuje
	Počet dětí	Těhotenská dávka	Porodné	Peněžité pomoci v mateřství	Otcovská dávka			
Česká republika	První	není	13000**	70%* 28 týdnů při každém narození	70%* 2 týdny (do 6 týdnů od	dohromady 300000 nebo dohromady	do 4 let dítěte	- počet dětí (omezení) - roli otce - vícčata
	Druhé		10000**					

				jednoho dítěte	narození dítěte)	450000 v případě vícčetat		
	vícčetata		23000**	70%* 37 týdnů				
Slovensko	první až třetí porod	15% *od 13. týdne těhotenství nebo od 13. týdne těhotenství 4926 měsíčně pro studentky	20439	75%* 34 týdnů	75%* 2 týdny (do 6 týdnů od narození dítěte)	6896 nebo 9453 měsíčně, zvýšení o 25 % na každé dítě, pokud se současně narodí dvě nebo více dětí	do 3 let dítěte	- počet dětí (omezení) - roli otce -samoživitelé - status studenta - vícčetata - těhotenství
	čtvrtý a další porod		3728	při každém narození jednoho dítěte / 43 týdnů				
	vícčetata		+1864 za každé další dítě, pokud se současně narodí dvě nebo více dětí	při narození vícčetat/ 37 týdnů pro samoživitelé/samoživitelky				

* dávka závislá na vyměřovacím základu

** pouze pro rodiny s nízkými příjmy

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Komparace příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství v České republice a na Slovensku ukázala na patrné rozdíly jak v legislativě obou zemí, tak i v podmínkách nároku na vyplácení či v jejich délce. Při zpracovávání údajů autorky vycházely ze sekundárních zdrojů – příslušné legislativy obou států a z odborných publikací českých a slovenských autorů. K objektivní komparaci bylo třeba analyzovat legislativní i příspěvkový systém, a následně zvolit takovou metodiku, která by ukázala, zdali jsou zkoumané systémy podobné a který ze sledovaných států je finančně štedřejší.

Bylo třeba brát v úvahu několik faktorů: podmínky nároku na finanční příspěvek v mateřství a rodičovství, dalším faktorem byla výše finančního příspěvku u všech jmenovaných dávek či faktor délky trvání příspěvků a dávek v mateřství a rodičovství v obou zemích.

Z výsledků analýzy a komparace vyplynulo, že zajímavější sociální systém v oblasti mateřství a rodičovství má Slovensko, kde je poskytována vyšší dávka porodného pro první až třetí dítě a dávka je plošná. Na Slovensku také existuje speciální dávka pro těhotné ženy, a to i studující, která je spojena s vyššími životními náklady v období těhotenství. Také mateřská dovolená je delší než v České republice. Jediné, co na Slovensku absentovalo, byla otcovská dávka. Nicméně s úpravou příslušné legislativy došlo ke změně a od 1. listopadu 2022 se i na Slovensku otcové dočkali této dávky. Pozitivem v České republice je flexibilita čerpání rodičovského příspěvku, kde si může rodič zvolit délku čerpání a měnit ji po třech měsících.

V současné době je stále diskutovanější délka rodičovské dovolené v České republice, která může být až 4 roky. Tato dávka může být ve své délce kontroverzní vzhledem k obtížnějšímu návratu matek na trh práce, udržení si pracovních pozic a profesních kompetencí.

Použitá literatura:

12. Česká správa sociálního zabezpečení (2021): O jaké nemocenské pojištění se zajímáte? [online]. [Citované 13. 09. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.cssz.cz/penezita-pomoc-v-materstvi>.

13. Česká správa sociálního zabezpečení, Úřad práce (2014): Peněžité pomoci v mateřství, rodičovský příspěvek. ISBN 978-80-87039-37-3.
14. DUDOVÁ, I. a kol. (2018): *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 9788081688669.
15. HALÍŘOVÁ, G. (2011): Nástup na mateřskou dovolenou – právo nebo povinnost? In: *Právní fórum*, roč. VIII, č. 10, s. 441-447. ISSN 1214-7966.
16. HALÍŘOVÁ, G. (2012): Maternity Leave and the Related Legal Questions. In: *Studia Prawnoustrojowe*, roč. 16, č. 1, s. 33-44. ISSN 1644-0412.
17. HAŠKOVÁ, H. – ZAMYKALOVÁ, L. (2006): „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ In: *Biograf*, roč. 13, č. 40-41, s. 3-53. ISSN 1211-5770.
18. JONÁŠOVÁ, K. – FRÝDLOVÁ, P. – SVOBODOVÁ, L. (2012): Maternity Leave, or Parental Time? Seven Czech Mothers on Their Experience with Working and Raising Children in Different EU Countries. In: *Gender Studies, o. p. s.* [online]. [Citované 30. 10. 2020.] Dostupné na internetu: https://gender-studies.cz/download/Maternity-Leave_ParentalTime.pdf.
19. KOCOURKOVÁ, J. (2011): Czech Republic: normative or choice - oriented system? In: KAMERMAN, S. – MOOS, P. (eds.): *The politics of parental leave policies: Children, parenting, gender and the labour market*, s. 51-68. ISBN 9781847420671.
20. KOLDINSKÁ, K. (2015): Smládkování pracovního a rodinného života z pohledu práva EU. In: *Pracovní právo 2015: Smládkování pracovního a rodinného života: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*, s. 12-23. ISBN 978-80-210-8121-5.
21. KREBS, V. a kol. (2015): *Sociální politika*. 6. přeprac. vyd. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7478-921-2.
22. Ministerstvo práce a sociálních věcí (2021): Rodičovský příspěvek. [online]. [Citované 13. 09. 2022.] Dostupné na internetu: <https://www.mpsv.cz/-/rodicovsky-prispevek>.
23. PAKŠIOVÁ, R. (2021): Zákonné sociálne a zdravotné poistenie v roku 2021. In: *Účtovníctvo – audítorstvo – daňovníctvo: v teórii a praxi*. Bratislava: Slovenská komora certifikovaných účtovníkov, roč. 29, č. 1, s. 11-16. ISSN 1335-2024.
24. SAXONBERG, S. (2015): The Indirect Future Influence of the EU on Post-communist Family Policy. In: *Social policy & Administration*, roč. 49, č. 4, s. 512-529. DOI: 10.1111/s12145, ISSN 0144-5596.
25. Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU.
26. ŠTANGOVÁ, V. (2016): Mateřská versus rodičovská. In: *Rodinné listy*, roč. 5, č. 6, s. 2-3, ISSN 1805-0824.
27. TRELOVA, S. (2021): Leave of parents with employee status in the context of European legislation. In: *Ad Alta-Journal of interdisciplinary research*, s. 348-352, ISSN 1804-7890.
28. TRELOVA, S. – KULHANEK, R. (2019): Maternity and Parental Leave of Employed Mothers and Fathers in the Context of Slovak Legislation. In: *33rd International-Business-Information-Management-Association (IBIMA) Conference 2019*, s. 6698-6705. ISBN 978-0-9998551-2-6.
29. Zákon č. 117/1995 Sb., zákon o státní sociální podpoře.
30. Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o změně a doplnění některých zákonů Slovenskej republiky.
31. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchově a vzdělávání (školský zákon) a o změně a doplnění některých zákonů Slovenskej republiky
32. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

33. Zákon č. 383/2013 Z. z., zákon o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov Slovenskej republiky.
34. Zákon č. 461/2003 Z. z., zákon o sociálnom poistení Slovenskej republiky.

Kontakt:

Mgr. Danuta Duda, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
e-mail: duda@opf.slu.cz

Mgr. Ivona Buryová, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
e-mail: buryova@opf.slu.cz

Ing. Radka Kubalová, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
e-mail: kubalova@opf.slu.cz

OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF RADICAL CURRENTS IN UKRAINE DURING THE YEARS 2014 – 2022¹

Boris Dziura

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Abstract: The article presents the possible background and vectors of the development of radical political forces in Ukraine, primarily during 2014–2022. This text should be understood as the conclusion of our research, which has so far been presented at various conferences and publications in Slovakia and abroad in the years 2019–2022. It presents the roots and development of a given, very specific political phenomenon, that, after 2014, in the conditions of the Ukrainian military operation: ATO (later JFO), developed differently than in the case of other radical movements in the world, which are always scrupulously suppressed by state authorities. Ukraine's freedom struggle necessitates the use of all determined political and military forces, so it is entirely conceived as an analysis of the given situation, with an emphasis on describing the situation and estimating the vector of further development using available literary and Internet sources and with understanding for given sources.

Keywords: Euromaidan, Ukraine, political radicalism, NSBM

JEL: Z18, Z19

Introduction

It has been an open secret that there have been violent extremists among the ranks of the Russian federation's military and Donbass separatists from the start of Russia's aggression in Ukraine in 2014 to the heinous attack by the Russian federation in February 2022, as we showed in our article from 2019.² On the Ukrainian side, there have also been specific powers present. Unlike in Russia, their previous activism was not hidden; rather, it was accepted as part of the history of such battalions' (namely, individuals') early activity, without allowing such members of such a military unit to escape further from the rule of law of the state of Ukraine.³ Various literal sources still consider their activity in a very confusing way⁴ and sometimes in a completely negative way.⁵ Thus, in Ukraine, there have been activists and artists (e.g. Levkin, A., from the music group M818th and organization called Wotanjugend), who have presented themselves openly and described in their own words their rich political, cultural, and military activity.⁶ It must be understood that, with the outbreak of the war in Donbass in the spring of 2014 and the subsequent positioning of the Russian regime in favour of so-called Eurasianism,⁷ the Putin's rule (and, to some extent, Lukashenka's regime in Belarus too) became a true enemy for many nationalists and regime opponents in the post-Soviet area. Since February 2022, the

¹ This article is published in the frame of the research project VEGA: Spoločenské Tipping Points a udržateľný ekonomický rast, Nr. 1/0812/19 (Social Tipping Points and sustainable economic growth).

² DZIURA, B. – RANETA, L. (2019): The Role of Volunteer Military Units during ATO in Donbass Conflict. Their Impact on the Ongoing Reform of ZSU, p. 231-237.

³ MCCALLUM, A. (2022): Much Azov about nothing: How the 'Ukrainian neo-Nazis' canard fooled the world.

⁴ PUGLISI, R. (2015): Heroes or villains? volunteer battalions in Post-Maidan Ukraine.

⁵ MALTSEV V. (2017): Azov Phenomenon How Ukrainian Neo-Nazis became Influential Political Force.

⁶ ARCHIVE.TODAY (2019): Intervju M818th dlja Zolotoj Zary.

⁷ FULLER, S. (2022): Eurasianism as the deep history of Russia's discontent.

Ukrainian government has officially supported the intention of Russian citizens, regardless of their status, to join Ukraine's military.⁸

The whole purpose of the article is to show the roots of the Ukrainian patriotic and right-wing currents from a different perspective, where the unique author's personal experience in the author's personal experience has also been used. In the article itself, various literature sources are mentioned, mostly from the scientific field and they deal with the pre- and post-Euromaidan right-wing currents phenomenon. The focus lays on the period after 2014 and the most common method has been the analysis of chosen sources and the knowledge is also based on the authors' own contacts, knowledge, overview and personal experience in Ukraine's area after 2014. All of this has been transformed into the following text. As the author has avoided the economic impact of the activity of named currents, the whole concentration lies on analysis, comparison of various sources, by minimising the use of non-scientific sources as far as it has been possible. The author has also used sources by mentioning texts from the main figures of the scene (Semenyaka, O. or Levkin, A.) and also using the sources from the university's environment which deal with right wing extremism at expert level (Mareš, M.) or junior expert level (Đurík, P.). Previous author's research (by Dziura, B. as well as by Raneta, L.) was included in the article too.

1 Origin and development

Since Euromaidan 2014, there has been no large big-tent organization or political party in Ukraine that provides full "shelter" to such people. On the contrary, since the first elections in free Ukraine in 2014, the radical patriotic parties have only had relatively marginal direct political power in the Ukrainian parliament (Verkhovna Rada of Ukraine).⁹

Thus, the military conflict in the east of the country still needed motivated troops, who knew the reason for their fight. Sometimes the right support came from military organizations supported by Ukraine.¹⁰ However, not every time everything was organized in such a professional manner, and due to the nature of such organizations, the following entities were only tolerated without much official support from the government's side. However, such a situation is unfortunately nothing new for Ukraine. The roots of patriotic, radical movements with the intention of defending Ukraine lay in the 1930s' with the creation of the Ukrainian Nationalist Organization (OUN).¹¹ OUN was active mostly in the western part of today's Ukraine, and it brought a renewal of nationalistic ideas. In fact, tragic events such as the "Volyn tragedy" in the 1940s will be avoided in the article, with the text instead focusing on current issues. But it is also important to remember that since Germany's defeat in 1945, following the Soviet Union's forced renewal, and the subsequent defeat of Ukrainian combatants after 1949, Ukraine has had only a little hope of achieving any form of independence. The majority of activities had to be coordinated by the Ukrainian diaspora.¹²

Nowadays, we may divide the sources of inspiration for modern Ukrainian nationalistic organizations into three parts. The most of the literature nowadays focuses solely on the political background. Partly based on such organizations' and individuals' philosophical or cultural backgrounds. One of the best examples is the Ukrainian political party Svoboda,¹³ with its extensive roots and activities over the last decades. We can conclude from the past, that it is

⁸ FIGHTFORUKRAINE (2022): International Legion of Defense of Ukraine.

⁹ UMLAND, A. – FEDORENKO, K. (2021): Between Frontline and Parliament: Ukrainian Political Parties and Irregular Armed Groups in 2014 – 2019.

¹⁰ AZOV (2022): Vijskova Škola Imeni Polkovnyka Jevhena Konovalcja.

¹¹ MARPLES, R. D. (2007) : Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine.

¹² CANADIAN INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES (1995): Yournal of Ukrainian Studies.

¹³ OLSZAŃSKI, T. A. (2011): Svoboda party – the new phenomenon on the Ukrainian right-wing scene.

typical for this type of entity in Ukraine to develop constant manifestations and intertwinements of all previous and possibly future activities, as well as merge with similar organizations, without gaining official political power.

2 The Ukraine's war against Putin's Russia and the special position of the black metal and NSBM subculture¹⁴

Black metal is a very specific form of music, with a certain level of ideological background, connected mainly to the dark side of European heritage and all sorts of cults and legends, and with a specific audience that can be found worldwide. One of the sub-genres is often called NSBM.¹⁵ In Ukraine, a lot of groups have at least a specific level of understanding for some elements of the above mentioned sub-genre. As in the case of radical political parties in Ukraine, even the avant-garde cultural sphere are very connected, and contrary to the western part of Europe, it is not only about entertainment. On the contrary. With the start of the war in Donbass in 2014, it brought the immediate focus of various individuals towards specific cultural events and the manifestation of various activities that should have led to the support of Ukraine's military (ZSU). We assume, that in scientific literature some scholars do continue to take the work and dedication of such bands and organizations in limited way only (and providing readers afterwards with only restricted results of research, even in works dedicated exclusively to the academic world). Without trying to understand a very specific situation that has been going on for more than 8 years.¹⁶ Kharkiv has undoubtedly been the main center of such a scene, while Kyiv has unquestionably been the political and financial center. In the capitol, the musical scene originated in Kharkiv (with the main band Nokturnal Mortum) found the right venue for presenting their art, and Kyiv itself brought the possibility of further connection with political and military power as well. Something that transcends musical subculture is the fact that the main bands that have been acting very forcefully in pushing their own radical political agenda are e.g. M818th, with their own label, Militant Zone. The band and its leader are active in organizing one of the biggest radical, political, and musical festivals worldwide since 2015, held in Kyiv (Asgardsrei).¹⁷ As somehow connected, we can also present Young Flame Fest held in 2019 in Ukraine, but this one has been more oriented on sports and competition without the huge impact of alternative rock/metal music of the above mentioned bands. The mentioned scene in Ukraine, however, is a web of various activities aimed at portraying Ukraine to its adversaries as strong as possible. On the other hand, we believe that, aside from the fact that such activities and events are not really welcome in Western society (despite freedom of expression), they may have assisted (in point of motivation) at least certain groups of people in Ukraine (from the right side of political spectrum) surviving (literally) the hardest times since February 2022. Unfortunately, exactly such activities may have led to the endless "excuses" of the Russian regime for attacking Ukraine.¹⁸ And the previous activities of labels such as Lost Reich records (Russia) and connections to German labels such as Darker than Black records and Purity through Fire (Germany), which are, btw, two of the most important and influential labels in the entire BM scene worldwide with the most valuable bands and activities of other influential bands, such as Kamaedzیتca (Belarus), Absurd (Germany), Peste Noire (France), Kroda (Ukraine), Goatmoon (Finland), Evil (Brazil), and Der Stürmer

¹⁴ BUESNEL, R. (2020): National Socialist Black Metal: a case study in the longevity of far-right ideologies in heavy metal subcultures.

¹⁵ MUSTAMO, A. (2020): The Crisis of the Welfare State and the Politics of the Past in Black Metal and Folk Metal Subcultures.

¹⁶ ĐURÍK, P. (2021): Current threats in terrorism.

¹⁷ NILAN, P. (2021): The Youth Appeal of Far-Right Music Festivals.

¹⁸ KATCHANOVSKI, I. (2016): The far right in Ukraine during the 'euromaidan' and the war in Donbas.

(Greece), were, according to our research, often used in Russian media outlets (and unfortunately not only by them) as examples of events and activities completely presented in an extremely negative way towards Ukraine.¹⁹

3 "Today Ukraine, tomorrow Rus' and the whole of Europe!?"²⁰

It is possible to say that even the academic world in Kyiv shows understanding for avant-garde ways of thinking. This was the case until the full-fledged war with Russia in 2022. One of the main proponents has been Ms. Olena Semenyaka.²¹ She represents the ideal fusion of philosophical, cultural, partially political, and partially military activity within the framework of the Azov Battalion structure and has been active in general for more than a decade.²² She is frequently referred to as a key figure in Ukraine's nationalistic scene, but still has good contacts in the Russian speaking scene as well, in this case so-called Russkyj Centr (Russian center) created by activists and dissidents who escaped Putin's Russia.²³ The combination of her high-quality philosophical articles and the radical changes that post-Maidan Ukraine offered were used on her side. Since 2016, the main projects she has supported have been the "Reconquista-Pan Europa" project and the "Pact of Steel" conferences. According to her own words: "Reconquista is a central aspect of our communication with Europe's other nationalist forces. By spreading our news, we make it clear that Azov has the same objectives they have for Europe. That allows us to forge ties with the other conservative forces."²⁴ The Pact of Steel Conference has been a one-of-a-kind event that featured speakers from the political, military, and cultural worlds, as well as having an impact on certain levels of politics (particularly in the Baltic region).²⁵ Also, the idea of Intermarium is still alive in Ukraine (especially within right-wing parties and circles) and was presented once again in a very specific way. (Our presentation of Intermarium projects was presented earlier this year in a different article).²⁶ The whole idea of Intermarium is also presented in the works of various other academics.²⁷ There are also different organizations and entities that are to be mentioned. Namely National Corps and also Plomiń club.²⁸ Further activities included the formation of the National Corps (Druzhyna),²⁹ which is structured similarly to similar far-right political organizations from Ukraine but has had limited electoral success. In the House of Cossacks in Kyiv (located in the heart of city of Kyiv), in their own words metapolitical club named Plomiń (Flame) has been active. It should have helped to show and support the presentation of the intellectual side of the Azov Battalion as an organization with many activities for a very different audience of people (of Ukrainian/European origin).³⁰ We wish to mention also:

¹⁹ SALTSSKOG, M. – CLARKE, C.P. (2020): In: Russia Matters. Ukraine Is Emerging as Critical Node for White-Supremacy Extremists.

²⁰ MILLER, C. (2018): Azov, Ukraine's most prominent ultranationalist group, sets its sights on U.S.

²¹ SEMENYAKA, O. (2013): When the gods hear the call: The Conservative-revolutionary potential of black metal art.

²² MAPPING MILITANT ORGANIZATIONS. (2022): Azov Movement.

²³ 24 KANAL (2015): V Kieve sozdali russkij centr .Sredi učastnikov - rossijskie nacionalisty.

²⁴ NONJON, A. (2022): Olena Semenyaka, the "first lady" of Ukrainian nationalism.

²⁵ SEMENYAKA, O. (2016): Presentation the ideas of a Latvian Intermarium theorist in Kyiv.

²⁶ DZIURA, B. (2022): Intermarium and the Three Seas Initiative in the context of contemporary developments in Poland and Ukraine.

²⁷ LARUELLE, M. – RIVERA, E. (2019): Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium.

²⁸ PLOMIN CLUB (2022): Plomin.

²⁹ UMLAND, A. (2020): The Far Right in Pre- and Post-Euromaidan Ukraine: From Ultra-Nationalist Party Politics to Ethno-Centric Uncivil Society.

³⁰ KOVALENKO, K. (2020): Ne xodjat' na vybory, xočut' nosyty zbroju, poxovaly feminizm u truni. Xto taki "Sriblo trojandy" - velykyj profajl orhanizaciji.

Wotanjugend,³¹ and Misanthrop Division.³² In the case of both bodies, the size is, we assume, very limited, but the main value (for fighting Ukrainian forces) lies in professional presentation and support of motivation for the fighting front soldiers (as it has been since 2014). We may also add, that the main value of both entities lies in their ability to clearly present their ideas to a broad audience, if needed.

Conclusion

In our article, we wanted to present in brief all of the streams, the main individuals, the political, cultural, and, to some extent, para- and military entities that have played a significant role in Ukraine's freedom fight, as well in the strange and difficult war period from 2014 to 2022. Due to the fact the Russian regime's war is full-scale and extremely brutal, we cannot predict if specific personas, organizations, or institutions (even their buildings) in Ukraine that have helped to organize and spread information will survive. One of the proofs of the difficulty of such tasks might be the Russian attack that occurred at the very beginning of the 2022 war against the relevant Ukrainian company (Musical Hall) in Kharkiv. This company has also been very important in the worldwide production of rock merchandise. Sometimes even journalists are producing reports,³³ which are helping, in a certain way, the Russian propaganda. Others are more relevant³⁴ And, as in previous cases, the Russian regime will use the never-ending excuse for such excesses because of the named Ukrainian activities and spread ideas. In the article, we attempted to discover and analyse several aspects of the development on the right side of the political spectrum in Ukraine. With the denying of certain elements of this very interesting movement, the following lack of their proper presentation in scientific literature leads only to a half-right understanding of the current situation. But without the full future Ukrainian military victory and the complete defeat of the Russian regime, it is impossible to predict the trajectory of development of such currents.

References

1. ARCHIVE.TODAY (2019): Intervju M818th dlja Zolotoj Zari [online]. In: *Archive.today*, 2019. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://archive.ph/JTzhL>
2. AZOV (2022): Vijskova Škola Imeni Polkovnika Jevhena Konovalcja (2022): [online]. In: *Azov*, 2022. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://azov.org.ua/military-school/>.
3. BLABBERMOUTH (2022): Popular Ukrainian Underground Heavy Metal Merchandise Shop Kolovorot Heavily Damaged In Russia's Attack, [online]. In: *BLABBERMOUTH*, 2022. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://Blabbermouth.Net/News/Popular-Ukrainian-Underground-Heavy-Metal-Merchandise-Shop-Kolovorot-Heavily-Damaged-In-Russias-Attack>
4. BUESNEL, R. (2020): National Socialist Black Metal: a case study in the longevity of far-right ideologies in heavy metal subcultures. [online]. In: *Patterns of Prejudice*. 2020. [Cited 13.12.2022.] Available online: <https://do-i.org/10.1080/00-31322X.2020.1800987>.

³¹ MAREŠ, M. (2015): Kapitel 5 Gegenwärtige rechtsextremistische Radikalisierung in Ostmitteleuropa aus sicht der terroristischen Bedrohung.

³² YUDINA, N. (2015): Russian Nationalists Fight Ukrainian War.

³³ DIVITA, J. (2022): Russian Attack Destroys Metal Merch Shop With Racist Affiliations.

³⁴ BLABBERMOUTH (2022): Popular Ukrainian underground heavy metal merchandise shop Kolovorot heavily damaged in Russia's attack, BLABBERMOUTH.NET.

5. CANADIAN INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES (1995): *Journal of Ukrainian Studies*, vol 21 issue 1-2 [online]. In: *CIUS-ARCHIVES* 1995. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://cius-archives.ca/collections/show/89>.
6. DZIURA, B. – RANETA, L. (2019): *The Role of Volunteer Military Units during ATO in Donbass Conflict. Their Impact on the Ongoing Reform of ZSU*. [online]. In: *Conference Proceedings 20th International Scientific Conference at Smolenice Castle 28th - 29th November 2019*. Bratislava: EKONÓM publishing, 2019. ISBN 978-80-225-4686-7. ISSN 2585-9412, p. 231-237 [Cited 18.11.2022.] Available online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencia-smolenice/2019/smolenice_2019.pdf
7. DZIURA, B. (2022): *Intermarium and the Three Seas Initiative in the context of contemporary developments in Poland and Ukraine*, [online]. In: *Economic, Political And Legal Issues Of International Relations 2022 Proceedings Of An International Scientific Conference Held Online On June 3-4, 2022*. EKONÓM Publishing, [Cited 18.11.2022.] Available online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2022/zborn%C3%ADk.pdf.
8. DIVITA, J. (2022): *Russian attack destroys Metal Merch Shop with racist affiliations*, [online]. In: *Loudwire*, 2022. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://loudwire.com/kolovorot-metal-merch-shop-ukraine-destroyed-russia/>
9. ĎURÍK, P. (2022): *Current threats in terrorism*. [online]. In: *Digitální knihovna UTB, 2022* [Cited 18.11.2022.] Available online: https://digilib.k.utb.cz/bit-stream/handle/10563/50362/%C4%8Fur%C3%ADk_2022_dp.pdf?sequence=-1.
10. FEDORENKO, K. – UMLAND, A. (2021): *Between frontline and Parliament: Ukrainian political parties and irregular armed groups in 2014–2019*, [online]. In: *SSRN*, 2022. [Cited 18.11.2022.] Available online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3902511
11. FIGHTFORUKRAINE (2022): *International Legion of Defense of Ukraine* [online]. [Cited 13.12.2022.] Available online: <https://fightforua.org>.
12. FULLER, S. (2022): *Eurasianism as the Deep History of Russia's discontent* [online]. In: *Taylor & Francis*, 2022 [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131857.2022.2054330>.
13. MAPPING MILITANT ORGANIZATIONS. (2022): *Azov Movement*. In: *Stanford University*, 2022 [Cited 13.12.2022.] Available online: <https://ci-sac.fsi.stan-ford.edu/mappingmilitants/profiles/azov-battalion>.
14. KATCHANOVSKI, I. (2016): *The far right in Ukraine during the 'euromaidan' and the war in Donbas*, [online]. In: *SSRN*, 2016. [Cited 18.11.2022.] Available online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2832203.
15. KOVALENKO, K. (2020): *Ne xodjat' na vybory, xočut' nosyty zbroju, poxovaly feminizm u truni. Xto taki "Sriblo trojandy" - velykyj profajl orhanizaciji*, [online]. In: *BABEL*, 2020. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://babel.ua/texts/40616-ne-hodyat-na-vibori-hochut-nositi-zbroyu-pohovali-feminizm-u-truni-hto-taki-sriblo-troyandi-velikiy-profayl-organizaciji>.
16. LARUELLE, M. – RIVERA, E. (2019): *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium*. [online]. In: *Institute for European, Russian and Eurasian Studies (IERES)*. 2019. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/blogs.gwu.edu/dist/8/1076/files/2020/11/IERES-papers-no.-1-March-2019.pdf>.
17. MALTSEV, V. (2017): *Azov Phenomenon How Ukrainian Neo-Nazis became Influential Political Force*[online]. In: *IGCP*, 2017. [Cited 18.11.2022.] Available online: https://shron1.chtyvo.org.ua/Maltsev_Vladislav/Azov_Phenomenon_How_Ukr

- ainian_Neo-Nazis_became_Inuential_Political_Force_anhl.pdf?PHPSESSID=siq2g64mkehikhenjlojfn2l3.
18. MAREŠ, M. (2015): Kapitel 5 Gegenwärtige Rechtsextremistische Radikalisierung in Ostmitteleuropa Aus Sicht Der Terroristischen Bedrohung. [online]. In: *Jahrbuch Terrorismus* 7, 2015-2016. [Cited 18.11.2022.] Available online: <http://www.jstor.org/stable/24916728>.
 19. MARPLES, D. (2007). Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine. [online]. In: *Central European University Press*, 2007. [Cited 18.11.2022.] Available online: <http://www.jstor.org/stable/10.7829/j.ctt-2jbn86>.
 20. MCCALLUM, A. (2022): Much Azov about nothing: How the 'Ukrainian neo-Nazis' canard fooled the world [online]. In: *Monash University*, 2022. [Cited 16.11.2022.] Available online: <https://lens.monash.edu/@politics-society/2022/08/19/138499-2/much-azov-about-nothing-how-the-ukrainian-neo-nazis-canard-fooled-the-world>.
 21. MILLER, C. (2018) Azov, Ukraine's most prominent ultranationalist group, sets its sights on U.S., Europe, [online]. In: *Radio Free Europe / Radio Liberty*. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://www.rferl.org/a/azov-ukraine-s-most-prominent-ultranationalist-group-sets-its-sights-on-u-s-europe/29600564.html>.
 22. MUSTAMO, A. (2020): The Crisis of the Welfare State and the Politics of the Past in Black Metal and Folk Metal Subcultures. [online]. In: *SAGE JOURNALS*, 2020 [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://doi.org/10.1177/1103308819836318>
 23. NILAN, P. (2021): The Youth Appeal of Far-Right Music Festivals. [online]. In: *MDPI*, 2021. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://doi.org/10.3390/youth1010003>.
 24. NONJON, A. (2022): Olena Semenyaka, the "First Lady" of Ukrainian nationalism. [online]. In: *Illiberalism Studies Program*, 2020. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://www.illiberalism.org/olena-semenyaka-the-first-lady-of-ukrainian-nationalism/#22>.
 25. OLSZAŃSKI, T.A. (2011): Svoboda party – the new phenomenon on the Ukrainian right-wing scene. [online]. In: *ETH Zürich*, 2011. [Cited 18.11.2022.] Available online: https://www.files.ethz.ch/isn/136008/commentary_56.pdf
 26. PLOMIN CLUB (2022): In: *Plomin* [Cited 13.12.2022.] Available online: <https://plomin.club/>
 27. PUGLISI, R. (2015): Heroes or villains? Volunteer battalions in Post-Maidan Ukraine [online]. In: *ETH Zürich*, 2015. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://www.files.ethz.ch/isn/189593/iaiw1508-1.pdf>.
 28. SALTSKOG, M. – CLARKE, C.P. (2020): Rebuttal: Ukraine Is Emerging as Critical Node for White-Supremacy Extremists, [online]. In: *Russia Matters*, 2020. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://www.russia-matters.org/analysis/rebuttal-ukraine-emerging-critical-node-white-supremacy-extremists>.
 29. SEMENYAKA, O. (2013): When the gods hear the call: The Conservative-revolutionary potential of black metal art . [online]. In: *Politosophia*, 2013. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://politosophia.org/page/when-the-gods-hear-the-call.html>.
 30. SEMENYAKA, O. (2016): Presentation the ideas of a Latvian intermarium theorist in Kyiv, [online]. In: *Ukrainian Crusade*, 2016. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://ukrainiancrusade.blogspot.com/2016/12/presentation-ideas-of-latvian.html>.
 31. UMLAND, A. (2020): The far right in pre- and post-Euromaidan Ukraine: from ultranationalist party politics to ethno-centric uncivil society [online]. In: *Project Muse*, 2020. [Cited 18.11.2022.] Available online: <https://mu-se.jhu.edu/issue/42249>.

32. YUDINA, N., (2015): Russian Nationalists Fight Ukrainian War. [online]. In: *Journal on Baltic Security*, 2015. [Cited 18.11.2022.] Available online: https://www.academia.edu/75410635/Russian_Nationalists_Fight_Ukrainian_War
33. 24 KANAL (2015):V Kieve sozdali russkij centr .Sredi učastnikov - rossijskie nacionalisty, (2015) [online]. In: <https://24tv.ua>, 2015. [Cited 18.11.2022.] Available online:https://24tv.ua/ru/v_kie-ve_sozdali_russkij_ce-ntr_sredi_uchast-nikov__rossijskie_nacionalisty_n619768.

Contact:

Ing. Boris Dziura, PhD.

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: boris.dziura@euba.sk

NÁVRHY DÁNSKEHO KRÁĽOVSTVA NA PREDĹŽENIE KONTINENTÁLNEHO ŠELFU ZA HRANICU 200 NM

SUBMISSIONS OF THE KINGDOM OF DENMARK FOR EXTENSION OF THE CONTINENTAL SHELF BEYOND 200 NM

Dorota Harakaľová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Abstrakt: Príspevok pojednáva o podaniach Dánskeho kráľovstva na predĺženie kontinentálneho šelfu za hranicu 200 NM predložených Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu. Príspevok si dáva za cieľ charakterizovať jednotlivé podania Dánskeho kráľovstva predložené Komisii, prípadné reakcie zainteresovaných štátov na ne a v prípade, ak boli prijaté, tak aj analyzovať odporúčania Komisie. Najväčšia pozornosť sa venuje podaniu v súvislosti s oblasťou na sever od Faerských ostrovov, keďže je to jediné podanie, ku ktorému Komisia prijala odporúčania. Vychádzame predovšetkým z primárnych zdrojov, ktorými sú jednotlivé podania Dánskeho kráľovstva, odporúčania prijaté Komisiou pre hranice kontinentálneho šelfu a ďalších informácií uvedených na portáli Komisie.

Kľúčové slová: UNCLOS, kontinentálny šelf, Dánske kráľovstvo, Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu

JEL: K33

Abstract: The paper discusses the submissions of the Kingdom of Denmark for the extension of the continental shelf beyond the limit of 200 NM submitted to the Commission on the Limits of the Continental Shelf. The contribution aims to characterize the individual submissions of the Kingdom of Denmark submitted to the Commission, possible reactions of the interested states to them and, if they were accepted, to analyze the Commission's recommendations. Most attention is paid to the submission relating to the area north of the Faroe Islands, as it is the only submission on which the Commission has adopted recommendations. We are primarily based on primary sources, which are the individual submissions of the Kingdom of Denmark, the recommendations adopted by the Commission on the Limits of the Continental Shelf and other information listed on the Commission's portal.

Keywords: UNCLOS, continental shelf, Kingdom of Denmark, Commission on the Limits of the Continental Shelf

JEL: K33

Úvod

Kontinentálny šelf je inštitútom morského práva, ktorý pobrežnému štátu priznáva výlučné práva nad zdrojmi šelfu, ktoré iný štát nemôže využívať bez jeho súhlasu. Tento inštitút je založený na geologických charakteristikách, ale medzi vedeckým a právnym šelfom existujú určité rozdiely.

Dohovor o morskom práve (1982) v článku 76 definuje šelf nasledovne: „kontinentálny šelf pobrežného štátu zahrňuje morské dno a podložie, ktoré leží za hranicami pobrežného mora po celej prirodzenej dĺžke pevninského územia až k vonkajšej hranici kontinentálneho okraja, alebo do vzdialenosti 200 námorných míľ od základných línií, od ktorých sa meria šírka

pobrežného mora tam, kde vonkajšia hranica kontinentálneho okraja nedosahuje túto vzdialenosť“. Právna definícia nezahŕňa teda len samotný geologický kontinentálny šelf, ale celý kontinentálny okraj.

Článok 76 berie do úvahy dve kritériá – prirodzené predĺženie kontinentu a vzdialenosť 200 NM. Kontinentálny šelf, tak ako je charakterizovaný v UNCLOS, je len právna fikcia.¹ V skutočnosti môže pobrežný štát mať šelf užší alebo širší ako garantuje definícia UNCLOS. V prípade, že je šelf užší, môže si nárokovať šelf až do hranice 200 NM od základných línií. Ak vonkajší okraj šelfu nepresahuje hranicu 200 NM, vonkajšia hranica sa vytýči priamymi líniami spájajúcimi pevné body (určené geografickými súradnicami), ktoré nepresahujú svojou dĺžkou 60 NM.

Dohovor však priznáva štátom právo predĺžiť svoj kontinentálny šelf za hranicu 200 NM za splnenia kritérií stanovených v článku 76. Na kontrolu tvrdení pobrežných štátov podporujúcich predĺženie ich šelfu a skúmanie predložených údajov bola zriadená Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu (*Commission on the Limits of the Continental Shelf, CLCS*). CLCS poskytuje neustranný pohľad a nezávislú vedeckú expertízu vo vzťahu k jednostranným nárokom štátov na kontinentálny šelf. Skladá sa z 21 členov, ktorí sú odborníkmi v oblasti geológie, geofyziky a hydrografie a sú zvolení zmluvnými štátmi z radov ich štátnych príslušníkov s náležitým zreteľom na potrebu zabezpečiť spravodlivé zemepisné zastúpenie.

Dánske kráľovstvo podalo Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu 5 čiastočných podaní – na oblasť na sever od Faerských ostrovov (2009), *Faroe-Rockall Plateau Region* (2010) obe podané spolu s vládou Faerských ostrovov; podanie v súvislosti s južným kontinentálnym šelfom Grónska (2012), neskôr podaný nárok na severovýchodný kontinentálny šelf Grónska (2013) a ako posledný nárok na severný kontinentálny šelf Grónska v roku 2014.²

Štáty musia svoj nárok na predĺženie predložiť CLCS v lehote 10 rokov od účinnosti UNCLOS pre príslušný štát. UNCLOS však neuvádza žiadnu sankciu v prípade, že štát túto lehotu nedodrží. Dohovor Dánske kráľovstvo podpísalo v roku 1982, ratifikovalo 16. novembra 2004 a dohovor preň vstúpil do platnosti 16. decembra 2004.

Príspevok si dáva za cieľ charakterizovať jednotlivé podania Dánskeho kráľovstva predložené Komisii, prípadné reakcie zainteresovaných štátov na ne a v prípade, ak boli prijaté, tak aj analyzovať odporúčania Komisie. Najväčšia pozornosť sa venuje podaniu v súvislosti s oblasťou na sever od Faerských ostrovov, keďže je to jediné podanie, ku ktorému Komisia prijala odporúčania. Vychádzame predovšetkým z primárnych zdrojov, ktorými sú jednotlivé podania Dánskeho kráľovstva, odporúčania prijaté Komisiou pre hranice kontinentálneho šelfu a ďalších informácií uvedených na portáli Komisie.

1 Severný kontinentálny šelf Faerských ostrovov

Čiastočné podanie dánskej a faerskej vlády týkajúce sa oblasti severne od Faerských ostrovov (obr. 1) bolo podané 29. apríla 2009 a vyjadрили sa k nemu Island a Nórsko – ani jeden zo štátov nemal námietky.

Existovali niektoré nevyriešené otázky v súvislosti s vymedzením kontinentálneho šelfu v oblasti viac ako 200 NM od základných línií Faerských ostrovov, pevninského Nórska, Islandu, ostrova Jan Mayen, Grónska a Svalbardu (Špicberg), označované ako tzv. *Banana Hole*. 20. septembra 2006 sa Dánsko, Island a Nórsko dohodli na postupe určovania delimitačnej čiary v južnej časti *Banana Hole*. Bol dohodnutý postup (ktorý je obdobný vo viacerých prípadoch), že keď akýkoľvek z týchto štátom predloží svoju dokumentáciu týkajúcu

¹ MAGNÚSSON, B. M. (2015): *The Continental Shelf Beyond 200 Nautical Miles: Delineation, Delimitation and Dispute Settlement*, s. 8.

² DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA (2022): *Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf*.

sa vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu, ostatné štáty oznámia generálnemu tajomníkovi OSN, že nemajú námietky proti tomu, aby Komisia dokumentáciu posúdila a vydala na tomto základe odporúčania. Ďalej platí, že odporúčaniami Komisie nie je dotknuté predloženie dokumentácie do týchto štátov v neskoršom štádiu alebo otázka bilaterálnych vymedzení kontinentálneho šelfu medzi týmito štátmi.³

Komisia prijala odporúčania k tomuto návrhu 12. marca 2014. Je to jediné dánske podanie, ku ktorému už Komisia už vydala svoje odporúčania (obr. 2).⁴

Navrhované vonkajšie hranice kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM pozostávajú z kombinácie bodov vzorca hrúbky sedimentu (Gardinerov vzorec) a obmedzenia vzdialenosti 350 NM. V prípade, že chce štát predĺžiť hranicu kontinentálneho šelfu za 200 nm, musí najskôr určiť, kde sa nachádza okraj kontinentu. Môže si vybrať jednu z preň výhodnejších možností obsiahnutých v čl. 76 ods. 4 písm. a), ktoré určujú vonkajšiu hranicu kontinentálneho okraja. Prvou je línia, ktorá spája najvzdialenejšie body, z ktorých na každom je hrúbka usadených hornín najmenej 1 % najkratšej vzdialenosti od takéhoto bodu k úpätiu kontinentálneho svahu. Jednoduchšie povedané, je to miesto, kde hrúbka sedimentov dosahuje aspoň 1 % najkratšej vzdialenosti k úpätiu kontinentálneho svahu. Teoreticky to znamená, že ak by boli sedimenty hrubé 1 kilometer, okraj šelfu by bol vzdialený 100 kilometrov od úpätia. Vzorec pri použití možnosti čl. 76 ods. 4 a) i) je teda X metrov od úpätia kontinentálneho svahu vynásobené $0,01 X$ hrúbky prítomných sedimentov. Tento spôsob sa nazýva aj „Írsky vzorec“ alebo „Gardinerov vzorec“, pretože jeho autorom bol P. R. Gardiner, geológ, ktorý bol súčasťou írskej delegácie na tretej konferencii o morskom práve.⁵

Kľúčovým aspektom pri určovaní vonkajšej hranice právneho šelfu je úpätie kontinentálneho svahu, a je jedno či berieme do úvahy vyššie uvedený Gardinerov vzorec alebo Hedbergov vzorec pozostávajúci z línie, ktorá spája body, ktoré sú vo vzdialenosti maximálne 60 míľ od úpätia kontinentálneho svahu.

Na základe posúdenia technickej a vedeckej dokumentácie obsiahnutej v čiastočnom podaní a dodatočných informácií uvedených Komisia dospela k záveru, že na kontinentálnom okraji severne od Faerských ostrovov sú body úpätia svahu splňajú požiadavky článku 76 a kapitoly 5 usmernení. Komisia odporučila, aby tieto body označujúce úpätie svahu tvorili základ pre stanovenie vonkajšej hranice kontinentálneho okraja severne od Faerských ostrovov.⁶

Severne od Faerských ostrovov sú časti vonkajšieho okraja kontinentálneho okraja založené na pevných bodoch odvodených pomocou vzorca vzdialenosti 60 NM, pričom sa využívajú štyri body úpätia kontinentálneho svahu na kontinentálnom okraji severne od Faerských ostrovov v súlade s ustanovením uvedeným v článku 76 4 písm. a) bod ii) UNCLOS. Komisia súhlasila so spôsobom, akým Dánsko tieto body stanovilo.

Dánsko ďalej predložilo sedem pevných bodov založených na ustanovení o hrúbke sedimentu v článku 76 ods. 4 písm. a) bod i) UNCLOS. Hoci podkomisia súhlasila s postupom uplatňovaným Dánskom na stanovenie bodov hrúbky sedimentu pomocou bodov úpätia svahu, nesúhlasila s metodikou, v ktorej Dánsko preukázalo kontinuitu sedimentov. Po sérii prezentácií subkomisie aj delegácie a predložení niekoľkých dodatočných seizmických línií

³ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2009): Statement by the Chairman of the Commission on the Limits of the Continental Shelf on the progress of work in the Commission.

⁴ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2014): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by the Kingdom of Denmark.

⁵ SMITH, R.W. - TAFT, G. (2000): Legal Aspects of the Continental Shelf, s. 19.

⁶ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2014): Recommendations of the Commission on the Limits of the Continental Shelf in regard to the partial submission made by the government of the Kingdom Of Denmark together with the government of the Faroes in respect of the continental shelf North of the Faroe Islands On 29 April 2009.

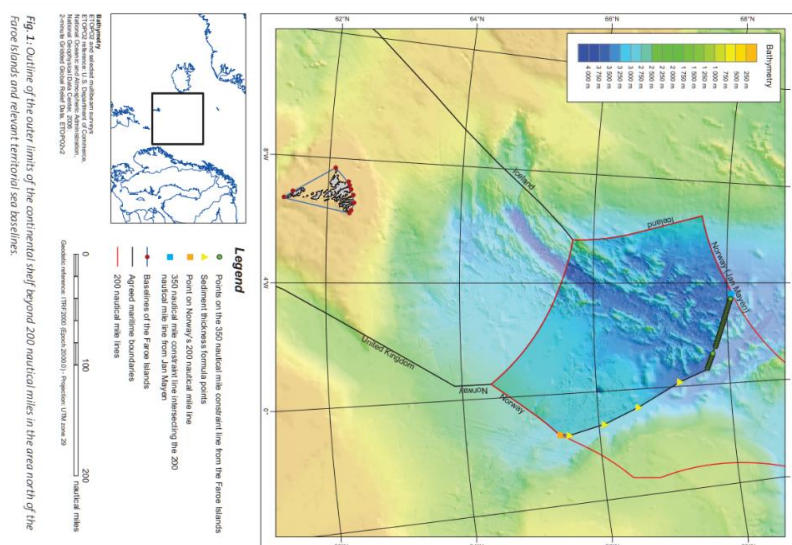
Dánskom a anotovanej mape hrúbky sedimentu subkomisia súhlasila, že má informácie, ktoré hľadala na ilustráciu continuity sedimentu medzi každým Gardinerovým bodom a príslušným bod úpätia, z ktorého bola odvodená. Delegácia bola upozornená na menšie chyby v predložení, ktoré zaznamenala podkomisia počas posudzovania predloženia, a Dánsko v každom prípade predložilo podkomisii príslušné opravy.

Keďže Komisia akceptovala stanovisko Dánska, že hrebeň Ægir je podmorský hrebeň, uplatňuje sa ustanovenie článku 76 ods. 6 UNCLOS, že pevné body tvoriace líniu vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu nesmú presiahnuť 350 NM od základných línií. Vonkajšiu hranicu v regióne severne od Faerských ostrovov ako ju stanovilo Dánsko, tvorí iba línia obmedzenia vzdialenosti 350 NM, s čím Komisia vydala súhlasné stanovisko.

Vonkajšie hranice kontinentálneho šelfu vyplývajú z použitia kombinácie obmedzení uvedených v UNCLOS. V regióne severne od Faerských ostrovov, ako sa uvádza v čiastočnom podaní Dánska z 29. apríla 2009, vonkajšia hranica kontinentálneho šelfu pozostáva z pevných bodov spojených priamymi čiarami, ktorých dĺžka nepresahuje 60 NM. Pevné body sú stanovené v súlade s článkom 76 UNCLOS a zahŕňajú body nachádzajúce sa vo vzdialenosti 200 NM od pevninskej časti Nórska a ostrova Jan Mayen (Nórsko).

Komisia v odporúčaniach súhlasila s určením pevných bodov uvedených sa stanovujú vonkajšie hranice kontinentálneho šelfu Dánska severne od Faerských ostrovov. Komisia odporúča, aby sa vytýčenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu Dánska severne od Faerských ostrovov uskutočnilo v súlade s článkom 76 ods. podľa súradníc zemepisnej šírky a dĺžky a odporučila, aby Dánsko pristúpilo k stanoveniu vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu na základe týchto odporúčaní.⁷

Obrázok 1: Vymedzenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM na sever od Faerských ostrovov uvedených v podaní Dánskeho kráľovstva

Zdroj: Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of the Faroes to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Continental Shelf North of the Faroe Islands (2009)

⁷ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2014): Recommendations of the Commission on the Limits of the Continental Shelf in regard to the partial submission made by the government of the Kingdom Of Denmark together with the government of the Faroes in respect of the continental shelf North of the Faroe Islands On 29 April 2009.

Obrázok 2: Hranice kontinentálneho šelfu podľa odporúčani Komisie pre hranice kontinentálneho šelfu

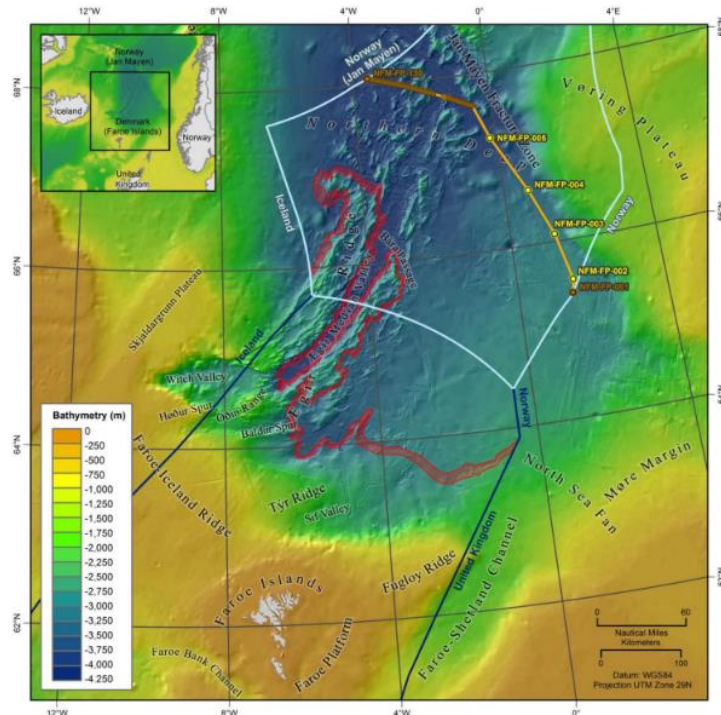

Figure 8: The outer limits of the continental shelf North of the Faroe Islands

Zdroj: Recommendations of the Commission on the Limits of the Continental Shelf in regard to the partial submission made by the government of the Kingdom of Denmark together with the government of the Faroes in respect of the continental shelf north of the Faroe Islands on 29 April 2009.

2 Južný kontinentálny šelf Faerských ostrovov

K čiastočnému podaniu z 2. decembra 2010⁸ (prezentované 31. marca 2011) ohľadom *Faroe-Rockall Plateau Region* (obr. 3) sa vyjadril Island. Keďže v oblasti Hatton-Rockall, ktorá je súčasťou podaného nároku, je časť islandského kontinentálneho šelfu, ktorý je však predmetom prekrývajúcich sa nárokov Dánska, Írska a Spojeného kráľovstva. Vláda Islandu teda neudelila súhlas na posudzovanie nároku Komisiou. Island preto nezaradil túto oblasť do svojho nároku podaného Komisii 30. apríla 2009 a uviedol, vykoná samostatné podanie vzhľadom na túto oblasť neskôr.⁹

⁸ THE KINGDOM OF DENMARK (2010): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of the Faroes to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of the Faroe Islands.

⁹ PERMANENT MISSION OF ICELAND (2011): Communications received with regard to the submission made by Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.

Obrázok 3: Vymedzenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM v oblasti Faroe-Rockall Plateau uvedených v podaní Dánskeho kráľovstva

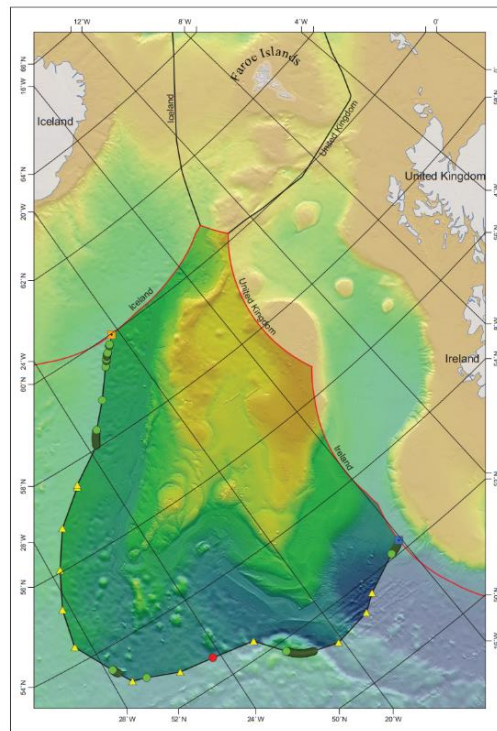

Figure 1: Outline of the outer limits of the Southern Continental Shelf of the Faroe Islands.

Zdroj: Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of the Faroes to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of the Faroe Islands (2010)

Vláda Dánska spolu s vládou Faerských ostrovov vydali komuniké, v ktorom nevidia dôvod na blokovanie posudzovania návrhu podaného Komisii v tejto veci zo strany ostatných štátov. V dôsledku toho, podľa názoru Dánska, posúdenie podaní Írska a Spojeného kráľovstva podliehalo jeho súhlasu. Uvádza tiež, že Dánsko udelí Komisii súhlas, aby posúdila podania Spojeného kráľovstva a Írska za predpokladu, že sa súčasne s nimi posúdi aj jeho podanie týkajúce sa regiónu *Faroe-Rockall Plateau*. Rovnako bolo uvedené, že Island má tiež nárok, ktorý sa prekrýva s časťami regiónu, aj keď nepredložil žiadosť týkajúcu sa tejto oblasti v rámci 10-ročného obdobia predpísaného dohovorom. V tejto súvislosti, Dánsko zastáva názor, že ak by Island predložil takéto podanie, aj to by sa mohlo pridať k súčasnému posudzovaniu všetkých podaní týkajúcich sa tohto regiónu.¹⁰

3 Južný kontinentálny šelf Grónska

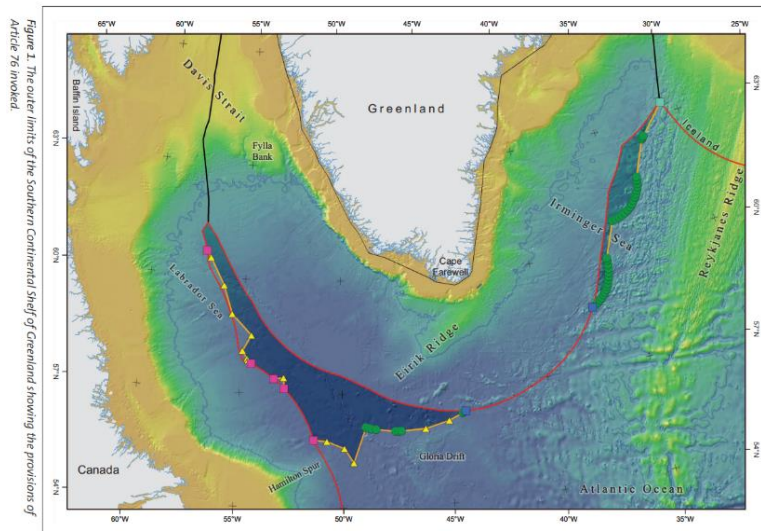
Dánske kráľovstvo predložilo 14. júna 2012 Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu v súlade s článkom 76 ods. 8 dohovoru informácie o hraniciach kontinentálneho šelfu vo vzdialenosti nad 200 NM vzhľadom na južný kontinentálny šelf Grónska.

V roku 2012 išlo o čiastočné podanie vlády Dánskeho kráľovstva spolu a uvádza v ňom, že má v úmysle predložiť samostatné informácie o námorných oblastiach severne a severovýchodne od Grónska. K návrhu sa vyjadrila Kanada (2012) a Island (2013). Ani jeden

¹⁰ PERMANENT MISSION OF DENMARK (2010): Note from the Permanent Mission of Denmark to the Secretary-General of the United Nations accompanying the lodgment of the submission.

štát nenamietal posúdenie podaného návrhu, pričom Kanada vzala na vedomie možné prekrytie nároku Dánska s vlastným nárokom podaným neskôr.¹¹

Obrázok 4: Vymedzenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM na juh od Grónska uvedených v podaní Dánskeho kráľovstva

Zdroj: Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of Greenland (2012)

Južný kontinentálny okraj Grónska siaha od pevninskej časti Grónska po Irmingerovo more na východe, cez Eirikov chrbát na juhu a k Labradorskému moru na západe.

Čiastočné podanie Dánska v súvislosti s južným kontinentálnym šelfom Grónska bolo predložené 17. augusta 2016 na 41. zasadnutí Komisie. V čiastočnom podaní sú dve samostatné časti k vonkajším hraniciam južného kontinentálneho šelfu Grónska za 200 NM – juhozápadná časť v Labradorskom mori a východná časť v Irmingerovom mori.

V juhozápadnej časti sa vonkajšie hranice končia na 200 NM línii Kanady na severe a juhu a potom na 200 NM línii Grónska na východe. V tomto podaní využívajú Gardinerov aj Hedbergov vzorec pre určenie vonkajšej hranice kontinentálneho okraja. Vo východnej časti sa vonkajšie hranice končia 200 NM líniov Grónska na juhu a 200 NM líniov Islandu na severe. Vonkajšie hranice medzi týmito bodmi sú vymedzené priamkami spájajúcimi pevné body Hedbergovho vzorca v súlade s článkom 76 ods. 7 dohovoru.¹²

Výmenou nót z 15. marca 2012 vláda Dánskeho kráľovstva a vláda Kanady dospeli k dohode, že keď jeden štát odovzdá Komisii svoje podanie týkajúce sa vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu v Labradorskom mori, druhý štát bezodkladne odošle diplomatickú nótu generálnemu tajomníkovi OSN, v ktorej mu oznámi, že nemá námietky proti posúdeniu podania Komisiou, a uvedie, že odporúčania Komisie týkajúce sa podania nemajú vplyv na posúdenie vlastných návrhov Komisiou a záležitosti týkajúce sa vymedzenia hraníc medzi týmito dvoma štátmi.

¹¹ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2013): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by the Kingdom of Denmark.

¹² THE KINGDOM OF DENMARK (2012): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of Greenland.

Vonkajšie hranice Islandu navrhnuté v jeho návrhu podanom 29. apríla 2009 sa prekrývajú s východnou časťou južného kontinentálneho šelfu Grónska. Záležitosť je predmetom konzultácií medzi stranami.¹³ Komisia k návrhu ešte nevydala odporúčania.

4 Severovýchodný kontinentálny šelf Grónska

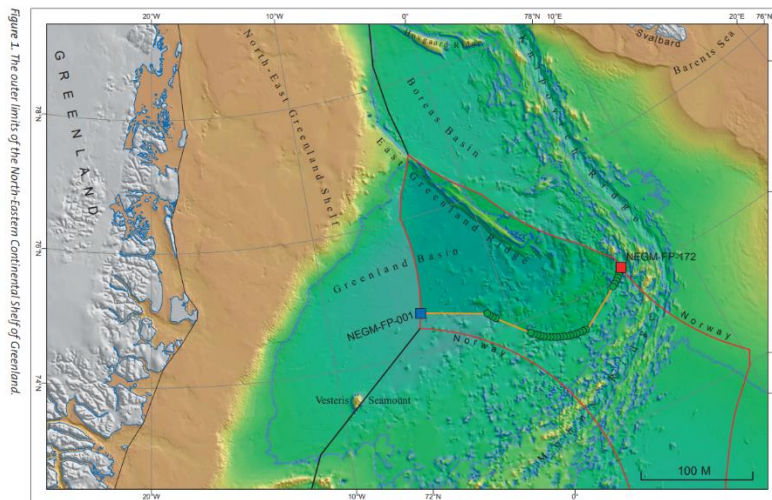
Dánsko podalo spoločne s vládou Grónska 26. novembra 2013 Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu čiastočné podanie týkajúce sa oblasti severovýchodne od Grónska (obr. 5). Dánsko svoj návrh prezentovalo takisto 17. augusta 2016 ako predchádzajúci návrh.

Opäť ide o čiastočné podanie, v ktorom sa uvádza, že Dánsko má v úmysle predložiť samostatné informácie o morských oblastiach severne od Grónska. K návrhu sa vyjadrilo Nórsko, ktoré síce nenamietalo s prerokovaním podania Komisiou, ale predmetnú oblasť medzi Grónskom a Svalbardom (Špicbergami) označuje ako „spornú“.¹⁴

Severovýchodný kontinentálny okraj Grónska je pasívny kontinentálny okraj siahajúci približne 1300 km od 70° na juhu po 82° severnej zemepisnej šírky na severe. Šírka kontinentálneho šelfu sa pohybuje od približne 60 km v južnej a severnej časti okraja po viac ako 300 km v strednej časti.¹⁵

Vonkajšie hranice severovýchodného kontinentálneho šelfu Grónska sú vymedzené priamymi čiarami spájajúcimi pevné body podľa Hedbergovho vzorca v súlade s článkom 76 ods. 7 Dohovoru. Vonkajšie hranice končia na 200 NM línii Grónska na západe a na 200 NM línii Nórska (Svalbard) na východe.¹⁶

Obrázok 5: Vymedzenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM na severovýchod od Grónska uvedených v podaní Dánskeho kráľovstva

Zdroj: Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The North-Eastern Continental Shelf of Greenland (2013)

¹³ THE KINGDOM OF DENMARK (2012): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of Greenland.

¹⁴ PERMANENT MISSION OF NORWAY TO THE UNITED NATIONS (2014): Communications received with regard to the submission made by Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.

¹⁵ THE KINGDOM OF DENMARK (2013): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The North-Eastern Continental Shelf of Greenland.

¹⁶ THE KINGDOM OF DENMARK (2013): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The North-Eastern Continental Shelf of Greenland.

Jedna otázka v súvislosti s vymedzením severovýchodného kontinentálneho šelfu Grónska zostáva nevyriešená. Jeho vonkajšie hranice sa prekrývajú s vonkajšími hranicami kontinentálneho šelfu Nórskeho kráľovstva. Nórske kráľovstvo predložilo 27. novembra 2006 svoj návrh týkajúci sa troch samostatných oblastí v Barentsovom mori, Severnom ľadovom oceáne a Nórskom mori a Komisia v súvislosti s týmto návrhom prijala odporúčania 27. marca 2009.

Dánske kráľovstvo spolu s vládou Grónska a Nórske kráľovstvom podpísali 20. februára 2006 dohodu o vymedzení kontinentálneho šelfu a rybolovných oblastí v oblasti medzi Grónskom a Svalbardom. Dohoda nadobudla platnosť 2. júna 2006. V preambule dohody zmluvné strany vyjadrili svoj zámer vrátiť sa k vymedzeniu kontinentálneho šelfu nad 200 NM v súvislosti so stanovením jeho vonkajších hraníc.

Dňa 24. januára 2007 vláda Dánskeho kráľovstva spolu s vládou Grónska oznámili generálnemu tajomníkovi Organizácie Spojených národov, že s odvolaním sa na oddiel 6.2 zhrnutia návrhu Nórskeho kráľovstva Dánsko/Grónsko nevzniesli námietky proti Komisii posúdi údaje a iné materiály predložené Nórske kráľovstvom a vydá odporúčania k tejto časti podania. Takáto úvaha a odporúčania nemajú vplyv na neskoršie predloženie údajov a iných materiálov zo strany Dánska/Grónska ani na akékoľvek budúce vymedzenie kontinentálneho šelfu medzi Dánskom/Grónskom a Nórskom.

Vláda Nórskeho kráľovstva oznámila vláde Dánskeho kráľovstva, že nemá námietky proti tomu, aby Komisia zvažila a vydala odporúčania týkajúce sa tohto čiastočného predloženia. Takáto úvaha a odporúčania nebudú mať vplyv na žiadne budúce vymedzenie.

V súlade s vyššie uvedeným Dánske kráľovstvo požiadalo, aby Komisia zvažila údaje a iný materiál v tomto čiastočnom predložení týkajúcom sa severovýchodného kontinentálneho šelfu Grónska a vydala odporúčania týkajúce sa tohto čiastočného predloženia bez toho, aby bolo dotknuté vymedzenie kontinentálneho šelfu medzi Dánskom/Grónskom a Nórskom. S touto žiadosťou súhlasili oba štáty.

5 Severný kontinentálny šelf Grónska

Ďalšie podanie Komisii bolo Dánskym kráľovstvom predložené 15. decembra 2014, tentokrát vo vzťahu k severnému kontinentálnemu šelfu Grónska (obr. 6). Ide o čiastočné podanie vlády Dánskeho kráľovstva spolu s vládou Grónska.

Tento návrh je obzvlášť zaujímavý, pretože jeho podaním sa Dánsko stalo prvou krajinou, ktorá si nárokovala suverenitu nad Severným pólom. Dánsky nárok sa zakladá na tvrdení, že kontinentálny šelf Grónska je spojený s Lomonosovým chrbtom nachádzajúcim sa na dne Severného ľadového oceánu a je prirodzeným predĺžením grónskej pevniny. Dánska a grónska vláda si spoločne nárokuje šelf s rozlohou približne 900 000 km². Predloženiu nároku Komisii predchádzalo 12 rokov zberu potrebných vedeckých dát. Dánsko investovalo do zberu a spracovania dát na podporu svojho nároku približne 44,3 miliárd eur.¹⁷

K podanému nároku sa vyjadrilo Nórsko, Kanada, Ruská federácia a USA.¹⁸ Nórsko súhlasilo s prerokovaním návrhu s ohľadom na „spornú oblasť“, Kanada nenamietala, Ruská federácia upozornila na možný prekrývajúci sa nárok, ale nenamietala posudzovaniu Komisiou, pričom uviedla, že akékoľvek odporúčania Komisie týkajúce sa dánskeho návrhu nemajú vplyv na práva Ruskej federácie počas posudzovania ruského návrhu ani na delimitáciu

¹⁷ PETERSEN, T. (2014): Denmark claims North Pole.

¹⁸ COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2015): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by the Kingdom of Denmark.

kontinentálneho šelfu medzi Ruskou federáciou a Dánskom.¹⁹ Uvedené 3 body boli v podstate obsahom dohody, ktorú 7. marca 2014 uzavreli Dánske kráľovstvo spolu s vládou Grónska a Ruskou federáciou uzavreli výmenou nót.²⁰

USA uviedli, že ich nárok na kontinentálny šelf sa môže prekrývať so šelfom Grónska, ale prerokovaniu nenamietali s obdobným dodatkom ako Ruská federácia – že rozhodnutie Komisie nebude mať vplyv na vymedzenie kontinentálneho šelfu USA ani vzájomnej delimitácie medzi USA a Dánskom.

V tomto návrhu sú využité oba vzorce, vzdialenosť 350 NM a dokonca aj línia 100 NM od izobaty 2500 m.

Obrázok 6: Vymedzenie vonkajších hraníc kontinentálneho šelfu za hranicou 200 NM na sever od Grónska uvedených v podaní Dánskeho kráľovstva

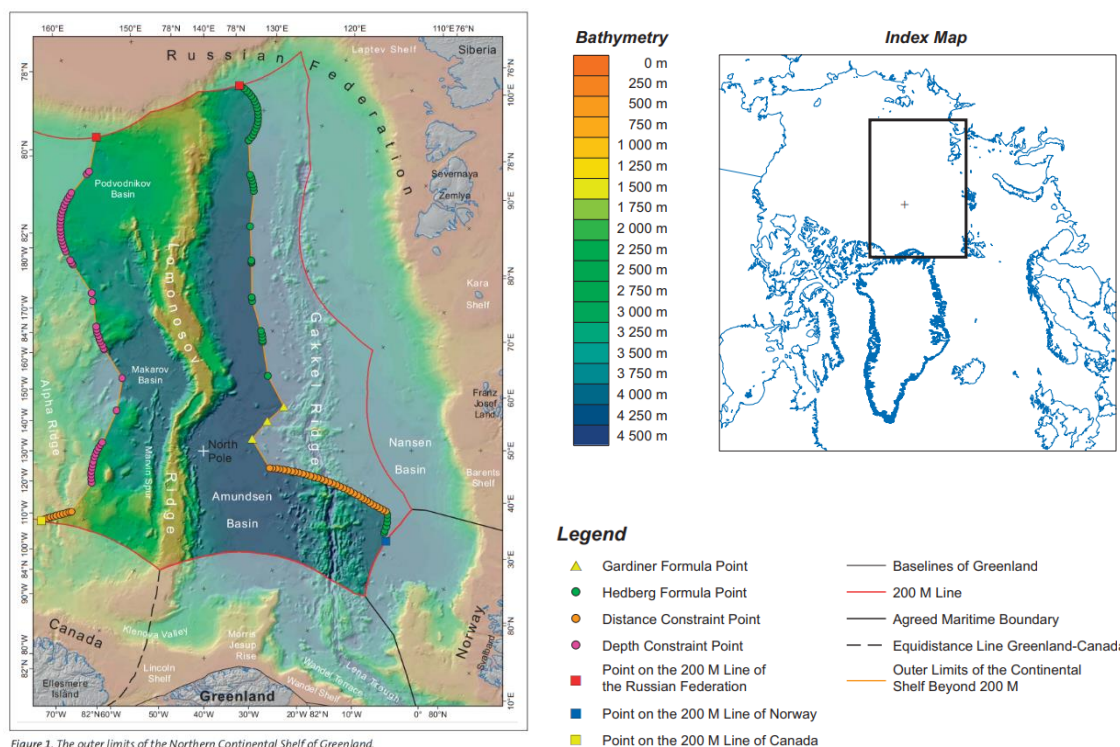

Figure 1. The outer limits of the Northern Continental Shelf of Greenland.

Zdroj: Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Northern Continental Shelf of Greenland. Executive Summary (2014)

Počas prípravy tohto čiastočného predloženia uskutočnilo Dánske kráľovstvo pravidelné konzultácie s Kanadou. Z týchto konzultácií vyplynulo, že vonkajšie hranice kanadského kontinentálneho šelfu sa budú v neskôr podanom návrhu prekrývať s vonkajšími hranicami severného kontinentálneho šelfu Grónska. Kanada svoj nárok vznesla v roku 2013.

¹⁹ PERMANENT MISSION OF THE RUSSIAN FEDERATION TO THE UN (2015): Communications received with regard to the submission made by the Kingdom of Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf.

²⁰ KINGDOM OF DENMARK (2014): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Northern Continental Shelf of Greenland. Executive Summary.

Záver

Posúdenie všetkých nárokov štátov podaných Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu možno potvrdiť aj desaťročia. Komisii bolo podaných spolu 93 návrhov, 9 čiastočne revidovaných návrhov a zatiaľ rozhodla len o 35 z nich, čo je pomerne málo. Je to spôsobené tým, že na posúdenie nároku je nutné preskúmať všetky podklady a mapy predložené štátmi a zloženie Komisie je z personálnej stránky malé. Preto sú jednotlivé nároky posudzované tak dlho a Komisia rozhoduje o nárokoch na predĺženie šelfu v poradí, v akom ich obdržala.

V prípade, že Komisia pre hranice kontinentálneho šelfu potvrdí štátom nároky, ktoré jej predložili, hranice si budú štáty určiť vzájomne medzi sebou na základe bilaterálnych rokovaní a zmlúv o delimitovaní hraníc. Komisia je totiž len vedeckým orgánom a nie je oprávnená riešiť územné spory medzi štátmi.

Dánske kráľovstvo podalo Komisii pre hranice kontinentálneho šelfu 5 čiastočných podaní – na oblasť na sever od Faerských ostrovov (2009), *Faroe-Rockall Plateau Region* (2010) obe podané spolu s vládou Faerských ostrovov; podanie v súvislosti s južným kontinentálnym šelfom Grónska (2012), neskôr podaný nárok na severovýchodný kontinentálny šelf Grónska (2013) a ako posledný nárok na severný kontinentálny šelf Grónska v roku 2014. Komisia zatiaľ vydala odporúčania len k jednému z Dánskych predložených podaní. Dánsko podalo svoj nárok na predĺženie šelfu zahŕňajúci aj severný pól spomedzi arktických štátov ako posledné, takže o jeho nároku Komisia rozhodne ako o poslednom v poradí. Hranice v sporných oblastiach, ktoré sú predmetom ostatných podaní, budú musieť stanoviť dotknuté štáty len vzájomne na základe negociácií a dvojstranných zmlúv.

Použitá literatúra:

1. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2009): Recommendations of the Commission on the Limits of the Continental Shelf in regard to the partial submission made by the government of the Kingdom of Denmark together with the government of the Faroes in respect of the continental shelf north of the Faroe Islands on 29 April 2009. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk28_09/2014_03_14_SCDNK_REC_COM_20140521.pdf.
2. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2009): Statement by the Chairman of the Commission on the Limits of the Continental Shelf on the progress of work in the Commission. [online]. Dostupné na internete: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/536/21/PDF/N0953621.pdf?OpenElement>.
3. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2013): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by Denmark. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_dnk_61_2012.htm.
4. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2014): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_dnk_28_2009.htm.
5. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2014): Recommendations of the Commission on the Limits of the Continental Shelf in regard to the partial submission made by the government of the Kingdom Of Denmark together with the government of the Faroes in respect of the continental shelf North of the Faroe Islands On 29 April 2009. [online] Dostupné na internete: <https://www.un.org/>

- depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk28_09/2014_03_14_SCDNK_REC_COM_20140521.pdf.
6. COMMISSION ON THE LIMITS OF THE CONTINENTAL SHELF (2015): Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submissions to the Commission: Submission by Denmark. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/submission_dnk_76_2014.htm.
 7. DIVISION FOR OCEAN AFFAIRS AND THE LAW OF THE SEA (2022): Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf [online]. Dostupné na internete: http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm.
 8. DOHOVOR ORGANIZÁCIE SPOJENÝCH NÁRODOV O MORSKOM PRÁVE (z 10. decembra 1982).
 9. MAGNÚSSON, B. M. (2015): The Continental Shelf Beyond 200 Nautical Miles: Delineation, Delimitation and Dispute Settlement. Brill Nijhoff, Leiden.
 10. PERMANENT MISSION OF DENMARK TO THE UNITED NATIONS (2010): Note from the Permanent Mission of Denmark to the Secretary-General of the United Nations accompanying the lodgment of the submission. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk54_10/dnk_fr.pdf.
 11. PERMANENT MISSION OF ICELAND TO THE UNITED NATIONS (2011): Communications received with regard to the submission made by Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk54_10/isl_5apr11.pdf
 12. PERMANENT MISSION OF NORWAY TO THE UNITED NATIONS (2014): Communications received with regard to the submission made by Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk68_13/2014_01_21_NO_R_NV_UN_001_14-00060.pdf.
 13. PERMANENT MISSION OF THE RUSSIAN FEDERATION TO THE UN (2015): Communications received with regard to the submission made by the Kingdom of Denmark to the Commission on the Limits of the Continental Shelf. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk76_14/2015_07_21_RUS_NV_NV_001_15-00554.eng.pdf
 14. PETTERSEN, T. (2014): Denmark claims North Pole, December 15, 2014. [online]. Dostupné na internete: <http://barentsobserver.com/en/arctic/2014/12/denmark-claims-north-pole-15-12>.
 15. SMITH, R.W. - TAFT, G. (2000): Legal Aspects of the Continental Shelf, In: COOK, P.J., CARLETON, C.M. (2000): Continental Shelf Limits: The Scientific and Legal Interface. Oxford University Press, New York, 17-24.
 16. THE KINGDOM OF DENMARK (2009): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of the Faroes to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Continental Shelf North of the Faroe Islands. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk28_09/dnk2009executivesummary.pdf.
 17. THE KINGDOM OF DENMARK (2010): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of the Faroes to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of the Faroe Islands. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk54_10/SFMExecutive_Summary_secure.pdf.

18. THE KINGDOM OF DENMARK (2012): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Southern Continental Shelf of Greenland. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk61_12/DNK2012_EX_SUM_S_GREENLAND.pdf
19. THE KINGDOM OF DENMARK (2013): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The North-Eastern Continental Shelf of Greenland. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk68_13/DNK2013_ES.pdf.
20. THE KINGDOM OF DENMARK (2014): Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf The Northern Continental Shelf of Greenland. Executive Summary. [online]. Dostupné na internete: https://www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk76_14/dnk2014_es.pdf.

Kontakt:

Ing. Mgr. Dorota Harakalová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

INŠTITUCIONALIZÁCIA OCHRANY OSOBNÝCH ÚDAJOV V EÚ A V KRAJINÁCH V-4

INSTITUTIONALIZATION OF PERSONAL DATA PROTECTION IN THE EU AND IN COUNTRIES V-4

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

Abstrakt: Ochrana osobných údajov sa stala významnou oblasťou ochrany ľudských práv najmä v súvislosti s technologickým pokrokom vo svete, keď výmena akýchkoľvek údajov je možná online. EÚ významne prispieva k ochrane osobných údajov prijímaním legislatívnych opatrení a najmä uložením povinnosti transponovať normy EÚ do národnej legislatívy. Dôležitým nástrojom ochrany osobných údajov občanov členských štátov EÚ je vytvorenie nezávislej národnej autority, ktorá je aj represívnym orgánom voči porušeniam príslušnej legislatívy. Cieľom článku je popísať štruktúru fungovania národných autorít na ochranu osobných údajov a na príklade vybraných ukazovateľov popísať ich činnosti. V článku sme využili databázu právnych aktov EÚ Eur-lex, webové stránky národných úradov a ich výročné správy.

Kľúčové slová: ochrana osobných údajov, nariadenia EÚ, úrad na ochranu osobných údajov

JEL: K2, O38

Abstract: The protection of personal data has become an important area of human rights protection, especially in connection with technological progress in the world, when the exchange of any data is possible online. The EU contributes significantly to the protection of personal data by adopting legislative measures and, in particular, by imposing the obligation to transpose EU standards into national legislation. An important tool for the protection of personal data of citizens of EU member states is the creation of an independent national authority, which is also a repressive body against violations of the relevant legislation. The aim of the article is to describe the structure of the functioning of national authorities for the protection of personal data and to compare their activities. In the article, we used the Eur-lex database of EU legal acts, websites of national authorities and their annual reports.

Keywords: personal data protection, EU regulations, personal data protection office

JEL: K2, O38

Úvod

Ochrana osobných údajov patrí v členských štátoch EÚ medzi základné ľudské práva, v praxi sa častejšie stretávame s pojmom GDPR (General Data Protection Regulation). Právo na ochranu osobných údajov je stanovené v Charte základných ľudských práv Európskej únie. Už v preambule je ustanovené, že „na tento účel je potrebné posilniť ochranu základných práv s ohľadom na vývoj spoločnosti, sociálny pokrok, vedecký a technický rozvoj, a to zviditeľnením týchto práv v charte.“¹ V článku 8 Charty je ďalej uvedené, že akékoľvek údaje môžu byť spracované len na základe súhlasu dotknutej osoby a táto má právo vedieť, aké údaje sa spracúvajú. V Charte je tiež uvedené, že na kontrolu pravidiel je ustanovený nezávislý orgán.

¹ Charta základných ľudských práv Európskej únie.

Pri spracovaní problematiky ochrany osobných údajov sme vychádzali zo základných legislatívnych dokumentov EÚ – nariadení o ochrane osobných údajov z roku 2016 a z roku 2018. V týchto nariadeniach sú vymedzené povinnosti členských štátov pri ochrane dát svojich občanov a zároveň sú v ňom ustanovené authority, ktoré sú zodpovedné za dodržiavanie ochrany osobných údajov a tiež kontrolné mechanizmy na dodržiavanie ochrany osobných údajov. V druhej časti popisujeme štruktúru autorít, ktoré sú v členských štátoch EÚ v rámci združenia V-4 zodpovedné za ochranu osobných údajov ich občanov. Pri spracovaní článkov využívame legislatívne dokumenty EÚ zverejnené na stránke EUR-lex a internetové stránky vlád členských štátov EÚ.

1 Legislatívny a inštitucionálny rámec ochrany osobných údajov v EÚ

Prvým legislatívnym dokumentom na ochranu osobných údajov bola Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov. Predmetom smernice bola ochrana základných ľudských práv a slobôd, najmä ochrana súkromia, v súvislosti s osobnými údajmi. Táto smernica prijala princípy kvality spracovania údajov, ktoré sa uplatňujú aj v súčasných smerniciach – princíp spravodlivosti, zákonnosti, primeranosti, relevantnosti, bezpečnosti.

Zásadným krokom EÚ smerom k ochrane osobných údajov občanov EÚ, ale aj firiem, bolo predloženie reforiem ochrany osobných údajov, ktoré uviedla v januári 2012 Európska komisia. Tieto reformy reagovali na rýchly postup a rozvoj digitálnych technológií. Reformy súviseli s iniciatívou EÚ pod názvom Jednotný digitálny trh. Dohoda inštitúcií EÚ – Európskej rady, Európska komisie a Európskeho parlamentu vyústila k schváleniu Nariadenia (EÚ) 2016/679 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov a Smernici (EÚ) 2016/680 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov súvisiacich s trestnými činmi alebo s výkonom trestných sankcií a o voľnom pohybe. Obe tieto smernice mali povinnosť členské štáty transponovať do svojich vnútroštátnych smerníc do 6. mája 2018.²

Podľa všeobecného nariadenia o ochrane údajov (GDPR) musia všetky členské štáty EÚ oznámiť Komisii tieto ustanovenia: o orgánoch na ochranu údajov, o sankciách a o zosúladení práva na ochranu údajov s právom na slobodu prejavu a na informácie. V prípade, že členský štát EÚ reguluje ochranu údajov na vnútroštátnej úrovni, mali by sa Komisii oznámiť aj tieto ustanovenia: spracúvanie osobných údajov v súvislosti so zamestnaním, povinnosti mlčanlivosti, obmedzenia prenosu konkrétnych kategórií údajov z dôležitých dôvodov verejného záujmu a iné opravné prostriedky namiesto správnych pokút.

Podľa článku 29 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995: „Každý členský štát zabezpečí, aby jeden a alebo viac štátnych orgánov bolo zodpovedných za monitorovanie uplatňovania ustanovení v rámci jeho územia.“³ Podľa tejto Smernice bola vytvorená pracovná skupina, ktorá skúmala uplatniteľnosť ustanovení predmetnej smernice do vnútroštátneho práva členských štátov a tiež skúmala úroveň ochrany osobných údajov v členských štátoch EÚ a tretích krajinách. Členmi pracovnej skupiny boli zástupcovia dozorného orgánu členského štátu EÚ, zo zástupcov orgánu zriadených pre inštitúcie a orgány Spoločenstva a zástupcu Komisie.

² Nariadenia (EÚ) 2016/679 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov.

³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov.

Na základe už spomínaného Nariadenia(EÚ) 2016/679 bol vytvorený Európsky výbor pre ochranu údajov.⁴ Výbor pozostáva z vedúceho predstaviteľa jedného dozorného orgánu každého členského štátu a európskeho dozorného úradníka pre ochranu údajov, alebo ich zástupcov, jeho zloženie je teda podobné ako v predchádzajúcej Smernici 95/46/EHS. Výbor zastupuje jeho predseda, na zasadnutiach sa zúčastňuje zástupca Komisie, avšak bez hlasovacieho práva. Podľa článku 70 Smernice plní Európsky výbor pre ochranu údajov rozsiahle úlohy. Poskytuje poradenstvo EK v oblasti ochrany osobných údajov, vydáva usmernenia, odporúčania, navrhuje postupy pri ochrane osobných údajov, vydáva akreditáciu pre certifikačné subjekty, podporuje spoločné programy pre vzdelávanie, zabezpečuje zverejňovanie rozhodnutí dozorných orgánov a súdov a pod.⁵ Výbor vypracúva výročnú správu o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní v Únii a v relevantných prípadoch aj v tretích krajinách a medzinárodných organizáciách. Správa sa zverejní a zašle Európskemu parlamentu, Rade a Komisii.

Dňa 23. októbra 2018 vstúpilo do platnosti Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (EÚ) 1725/2018 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov inštitúciami, orgánmi, úradmi a agentúrami Únie a o voľnom pohybe takýchto údajov. Týmto nariadením sa zrušilo Nariadenie (ES) č. 45/2001 a rozhodnutie č. 1247/2002/ES, ktorým sa pôvodne zriadila pozícia Európskeho dozorného úradníka pre ochranu údajov. Podľa nového nariadenia sa právomoci dozorného úradníka posilňujú, monitoruje uplatňovanie ustanovení tohto nariadenia pri všetkých operáciách spracúvania údajov vykonávaných niektorou inštitúciou alebo niektorým orgánom Únie (článok 52).⁶ Európsky dozorný úradník pre ochranu údajov má rozsiahle úlohy, ale má tiež vyšetrovacie právomoci, má tiež povoľovacie právomoci a právomoci v oblasti poradenstva, spolupracuje tiež s národnými dozornými orgánmi na ochranu osobných údajov. Európsky parlament a Rada na základe vzájomnej dohody vymenujú Európskeho dozorného úradníka pre ochranu údajov na funkčné obdobie piatich rokov, a to na základe zoznamu vypracovaného Komisiou v nadväznosti na verejnú výzvu pre uchádzačov.

V programovacom období 2014 – 2020 bola ochrana osobných údajov financovaná v rámci programu Práva, rovnosť a občianstvo. V programovacom období 2021 – 2027 bude ochrana údajov financovaná v rámci okruhu 2. Súdržnosť, odolnosť a hodnoty.⁷

2 Ochrana osobných údajov v krajinách V-4

Úrad pro ochranu osobních údajů v České republice je ústřední správní úřad pro ochranu osobních údajov, zriadený bol s účinnosťou od 1. júla 2000. To, že je správny znamená, že úrad nie je súd, ale že je súčasťou výkonnej moci a postupuje prostriedky správneho práva, primárne vydávaním rozhodnutí, t. j. správnych aktov. Významnou činnosťou úradu je jeho prednášková a edukačná činnosť, organizácia rôznych seminárov a konferencií. Organizačná štruktúra úradu je členená do troch sekcií – sekcia dozoru, sekcia medzinárodnej spolupráce a práva na informácie a sekciu kancelárie. Jednotlivé sekcie sa členia na odbory a oddelenia, spolu ich je 27,⁸ problematiku úradu zabezpečuje cca 100 zamestnancov, úrad má

⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 95/46/EHS z 24. októbra 1995 o ochrane fyzických osôb pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov.

⁵ Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1725 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov inštitúciami, orgánmi, úradmi a agentúrami Únie a o voľnom pohybe takýchto údajov.

⁶ Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (EÚ) 2018/1725 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov inštitúciami, orgánmi, úradmi a agentúrami Únie a o voľnom pohybe takýchto údajov.

⁷ European Commission (2021): Facts and Figures The EU's 2021-2027 long-term Budget and NextGenerationEU, p. 28.

⁸ Úrad pro ochranu osobních údajů.

predsedu a dvoch podpredsedov. V roku 2021 Úrad vybavil 2430 podnetov a sťažností, vykonal 52 kontrol a udelil 40 pokút, odpovedal na 1651 písomných dopytov.⁹

V uplynulo období najviac ovplyvňovalo fungovanie úradu situácia v súvislosti s COVID-19, kde rôzne protiepidemické opatrenia súviseli so zhromažďovaním a evidovaním osobných údajov. V tejto súvislosti Úrad pro ochranu osobních údajů v České republice uložil Ministerstvu vnútra ČR pokutu vo výške 975 tisíc českých korún za priestupok, a to kvôli aplikácii Karanténa a zhromažďovaním dát o osobách v izolácii Políciou České republiky.¹⁰

Predchodcom poľského Urzędu ochrony danych osobowych bolo Biuro Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, ktoré vzniklo 30. mája 1998.¹¹ Na čele úradu stojí prezident a jeden viceprezident. Organizačná štruktúra má 2 časti – kancelária úradu a časť ochrany osobných údajov so svojimi oddeleniami resp. divíziami. Samostatnú divíziu tvorí napr. divízia vzdelávania a to v rámci oddelenia medzinárodnej spolupráce a vzdelávania; oddelenie sťažností má 4 divízie, samostatne každú pre verejný sektor, súkromný sektor, zdravotníctvo, zamestnanci a vzdelávanie a tiež finančné, poisťovacie a telekomunikačné služby.¹² Činnosť úradu zabezpečuje cca 270 zamestnancov. V roku 2021 prijal úrad 12 946 oznámení o porušení, úrad vykonal kontrolu v 22 subjektoch, a uložil 158 rozhodnutí – správnych príkazov, ktoré obsahovali osobitný príkaz na výkon uložený stranám. Bol to najvyšší počet rozhodnutí, ktoré boli predložené na výkon od roku 2013.¹³

Podobne ako v roku 2020 aj v roku 2021 bolo úrad poskytol 2 141 informácií ako reakciu na písomné dopyty v súvislosti COVID-19, bolo to však menej cca o 600 ako v predchádzajúcom roku 2020. V tejto súvislosti úrad vydal rozhodnutie, podľa ktorého v súčasnom právnom stave neexistujú žiadne ustanovenia, ktoré by zamestnávateľovi poskytli právny základ požadovať informácie od zamestnancov o očkovaní.¹⁴

Dozorným orgánom na ochranu osobných údajov v Maďarsku je Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság – NAIH (Hungarian National Authority for Data Protection and Freedom of Information). Ako z názvu maďarskej autority na ochranu osobných dát vyplýva, táto sa zaoberá aj slobodným prístupom k informáciám. Úrad tak ako ho poznáme v súčasnej podobe vznikol až 1. januára 2012, dovtedy sa v Maďarsku ochranou osobných údajov zaoberal ombudsman resp. Úrad splnomocnenca na ochranu údajov, ktorý sa ochranou osobných údajov zaoberal od roku 1995. NAIH nie je právneho hľadiska právneho nástupcom úradu splnomocnenca, existuje tu kontinuita v podobe prevzatia údajov a spracovaním rovnakých prípadov a tiež z hľadiska organizačno-personálneho kontinuita nastala.¹⁵ V súčasnosti má úrad cca 120 zamestnancov, na čele je prezident (predseda) a jeden viceprezident, v organizačnej štruktúre je 22 oddelení alebo odborov.¹⁶

V roku 2021 riešil úrad 8 064 prípadov, ktoré však zahŕňajú aj slobodný prístup k informáciám, úrad vykonal 49 kontrol, vo výročnej správe z roku 2021 je zmienených 1 941

⁹ Úrad pro ochranu osobních údajů.(2022): Výroční zpráva 2021.

¹⁰ Úrad pro ochranu osobních údajů.(2022): Výroční zpráva 2021.

¹¹ Biuro Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, (2000): Sprawozdanie z działalności generalnego inspektora ochrony danych osobowych za okres 23.04.1998 r. – 30. 04. 1999.

¹² Urząd ochrony danych osobowych. (2022): Organisational Structure.

¹³ Urząd ochrony danych osobowych.(2022): Sprawozdanie z działalności prezesa Urzędu ochrony danych osobowych w roku 2021.

¹⁴ Urząd ochrony danych osobowych.(2022): Sprawozdanie z działalności prezesa Urzędu ochrony danych osobowych w roku 2021.

¹⁵ National Authority for Data Protection and Freedom of Information. (2011): Summary Report 2012.

¹⁶ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság.

vyšetrovacích postupov.¹⁷ V roku 2020 úrad reagoval na 2 992 telefonických dopytov, doručených mu bolo 15 026 písomných dopytov a vybavil písomne 9 968 vybavení.¹⁸

V Slovenskej republike pôsobí Úrad na ochranu osobných údajov Slovenskej republiky, ktorý vznikol 1. septembra 2002. Na čele úradu je predseda, ktorý má jedného podpredsedu, v súčasnosti úrade pracuje cca 50 zamestnancov. V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že úrad nemá už viac ako dva a pol roka svojho predsedu, ktorého na 5-ročné funkčné obdobie volí Národná rada SR. Na rozdiel od ostatných autorít na ochranu osobných údajov v štátoch V-4 je organizačná štruktúra jednoduchá, v podstate obsahuje kanceláriu úradu a 4 odbory bez ďalšej štruktúry rozdelenej napr. na oddelenia alebo divízie.¹⁹

V roku 2021 úrad vykonal 59 kontrol, začal 218 správnych konaní, V sledovanom období úrad za porušenie právnych predpisov v oblasti ochrany osobných údajov právoplatne uložil 53 pokút v súhrnnej výške 110 900 eur.²⁰

Uvedené kvantitatívne ukazovatele by si vyžadovali podrobnejšiu analýzu, pričom by bolo potrebné špecifikovať jednotlivé úkony úradov na ochranu osobných údajov t. j. napr. či sa jedná o rozhodnutia správneho orgánu, dopyty písomné alebo ústne, počty vykonaných kontrol, informácie spadajúce pod zákon o slobodnom prístupe k informáciám a pod. Pri tejto kvantitatívnej a kvalitatívnej analýze je potom potrebné zohľadniť počet obyvateľov členských štátov V-4, čo však nebolo cieľom tohto článku.

Záver

V článku sme popisovali štruktúry národných autorít na ochranu osobných údajov a na príklade vybraných ukazovateľov sme popisovali činnosť v rámci úradov členských štátov V-4. Napriek tomu, že štruktúra výročných správ je identická, štruktúra kvantitatívnych ukazovateľov je rôzna a vyžaduje si prísne právne posúdenie o aké prípady sa jedná. Pri podrobnej analýze by sme mohli napr. skúmať intenzitu porušovania práv na ochranu osobných údajov, takisto by sme mohli identifikovať mieru porušenia v súkromnom alebo verejnom sektore. Ochrana osobných údajov v EÚ má veľký potenciál skúmania či už v rovine právnej analýzy, kvantitatívnej alebo kvalitatívnej, to však nebolo cieľom nášho článku.

Ochrane osobných údajov sa v členských štátoch EÚ venuje primeraná pozornosť v súlade s požiadavkami vyplývajúcimi z právnych aktov EÚ, ktoré boli transponované do národnej legislatívy. Vo všetkých štátoch sú zriadené nezávislé národné authority, ktorých činnosť je predovšetkým smerovaná k ochrane osobných údajov. V Maďarsku je činnosť úradu spojená so slobodným prístupom k informáciám. Samostatnou analýzou by sa mohlo skúmať, či problematike slobodného prístupu k informáciám sa venuje generálne, za všetky štátne a verejné inštitúcie alebo systém je rovnaký ako napr. v SR. Organizačne sú úrady kreované približne podobne, pri Slovensku musíme konštatovať, že organizačná štruktúra pôsobí veľmi jednoducho a nespĺňa nároky súčasných potrieb a pre občana je tým pádom neprehľadná, pretože nedáva informáciu, akú agendu odbory spracúvajú, ak sa chce svoj problém riešiť čo najrýchlejšie. Počty zamestnancov jednotlivých úradov na ochranu osobných údajov sa odvíjajú od množstva agendy a spracovaných podnetov, zhruba pomerne kopírujú počet obyvateľov štátov V-4.

Z výročných správ autorít na ochranu osobných údajov vyplýva, že problematika ochrany osobných dát je veľmi rozsiahla, agenda sa neustále rozširuje čo do počtu, ale aj rozsahu kontrolných činností. Osobitne boli úrady vyhľadávané počas obdobia COVID-19

¹⁷Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság. (2021): A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2021. évi tevékenységéről B/18074.

¹⁸ Report of the Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (Hungarian National Authority for Data Protection and Freedom of Information) on its activities in 2020 B/14647.

¹⁹ Úrad na ochranu osobných údajov SR. (2022): Štruktúra úradu.

²⁰ Úrad na ochranu osobných údajov SR. (2022): Správa o stave ochrany osobných údajov za rok 2021.

nielen zo strany fyzických osôb, ale aj zo strany právnických osôb, kedy riešili množstvo podnetov týkajúcich sa zverejňovania osobných dát občanov. Tiež technologický pokrok prinášajúci možnosti okamžitého zdieľania dát vytvára situácie, kedy sú potrebné zásahy zo strany štátu, aby boli zabezpečené základné ľudské práva. Bohužiaľ, ostatné krízové situácie v EÚ naznačujú, že štát si svoje úlohy nie vždy plní dôsledne. Dôkazom sú aj niektoré rozhodnutia správnych orgánov autorít na ochranu osobných údajov napr. v Českej republike. Aj keď na jednej strane považujú podnikatelia a firmy ochranu osobných údajov za veľkú administratívnu záťaž, je potrebné si uvedomiť, že ochrana osobných údajov sa ich ako občanov týka tiež. Je preto potrebné využívať národné authority predovšetkým ako inštitúciu, ktorá pomáha uplatňovať základné ľudské právo – právo na súkromie.

Použitá literatúra:

1. BIURO GENERALNEGO INSPEKTORA OCHRONY DANYCH OSOBOWYCH. (2000): Sprawozdanie z działalności generalnego inspektora ochrony danych osobowych za okres 23. 04. 1998 r. – 30. 04. 1999 r. [online]. [Citované 01. 11. 2022] Dostupné na internete: https://archiwum.giодо.gov.pl/data/filemanager_pl/32.pdf.
2. EUROPEAN COMMISSION (2021): Facts and Figures The EU's 2021-2027 long-term Budget and NextGenerationEU.[online]. [Citované 04. 12. 2022] Dostupné na internete: <file:///C:/Users/USER/Downloads/the%20eus%202021-2027%20long-term%20budget%20and%20nextgenerationeu-KV0221232ENN.pdf>.
3. CHARTA ĽUDSKÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE. [online]. [Citované 24. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>.
4. NARIADENIA (EÚ) 2016/679 O OCHRANE FYZICKÝCH OSÔB PRI SPRACÚVANÍ OSOBNÝCH ÚDAJOV A O VOĽNOM POHYBE TAKÝCHTO ÚDAJOV. [online]. [Citované 24. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.
5. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2018/1725 O OCHRANE FYZICKÝCH OSÔB PRI SPRACÚVANÍ OSOBNÝCH ÚDAJOV INŠTITÚCIAMI, ORGÁNMI, ÚRADMI A AGENTÚRAMI ÚNIE A O VOĽNOM POHYBE TAKÝCHTO ÚDAJOV. [online]. [Citované 27. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1725&from=EN>.
6. NEMZETI ADATVÉDELMI ÉS INFORMÁCIÓSZABADSÁG HATÓSÁG. (2011): National Authority for Data Protection and Freedom of Information Summary Report 2012 [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: https://naih.hu/files/2012-1st-Q-DPA-English-Report--final_3_-A5v2.pdf.
7. NEMZETI ADATVÉDELMI ÉS INFORMÁCIÓSZABADSÁG HATÓSÁG. (2021) Report of the Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (Hungarian National Authority for Data Protection and Freedom of Information) on its activities in 2020 B/14647 [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: https://naih.hu/files/NAIH_annual_report_2020.pdf.
8. NEMZETI ADATVÉDELMI ÉS INFORMÁCIÓSZABADSÁG HATÓSÁG. (2022): A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2021. évi tevékenységéről B/18074 [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: <file:///C:/Users/USER/Downloads/NAIH-eves-beszamolo-2021-evi-tevekenysegrol.pdf>.
9. NEMZETI ADATVÉDELMI ÉS INFORMÁCIÓSZABADSÁG HATÓSÁG. [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.naih.hu/>.

10. SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY 95/46/EHS Z 24. OKTÓBRA 1995 O OCHRANE FYZICKÝCH OSÔB PRI SPRACOVANÍ OSOBNÝCH ÚDAJOV A VOĽNOM POHYBE TÝCHTO ÚDAJOV. [online]. [Citované 26. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=EN>.
11. ÚRAD NA OCHRANU OSOBNÝCH ÚDAJOV SR. (2022): Správa o stave ochrany osobných údajov za rok 2021 [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: https://dataprotection.gov.sk/uouu/sites/default/files/sprava_o_stave_ochrany_osobnych_udajov_za_rok_2021.pdf.
12. ÚRAD NA OCHRANU OSOBNÝCH ÚDAJOV SR [online]. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://dataprotection.gov.sk/uouu/sk/content/struktura-uradu>.
13. URZĄD OCHRANY DANYCH OSOBOWYCH (2022): Sprawozdanie z działalności prezesa Urzędu ochrony danych osobowych w roku 2021[online]. [Citované 02. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://uodo.gov.pl/pl/437>.
14. URZĄD OCHRANY DANYCH OSOBOWYCH. [online]. [Citované 02. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://uodo.gov.pl/pl>.
15. ÚŘAD PRO OCHRANU OSOBNÍCH ÚDAJŮ. (2022): Výroční zpráva 2021[online]. [Citované 30. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.uouu.cz/publikace/ds-2087/p1=2087>.
16. ÚŘAD PRO OCHRANU OSOBNÍCH ÚDAJŮ. [online]. [Citované 30. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.uouu.cz/index.asp>.

Kontakt:**Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

SEBAURČOVACIE PRÁVO NÁRODOV A SECESIA Z POHLADU MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

THE RIGHT OF SELF-DETERMINATION OF PEOPLES AND SECESSION FROM THE INTERNATIONAL LAW POINT OF VIEW

Klaudia Hraníková Pytel'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

Abstrakt: Seburčovacie právo a inštitút secesie patria k neustále rozoberaným témam vo vede medzinárodného práva. Oba koncepty medzinárodného práva je možné spájať so vznikom nových štátov, a to na úkor pôvodných suverénnych celkov. Pre 20. storočie je charakteristické „štiepenie“ veľkých politických celkov, čo má nielen právne presahy do súčasnosti. Hlavným cieľom príspevku je prostredníctvom obsahovej analýzy seburčovacieho práva a otázok spojených so secesiou a zásadou uti possidetis načrtnúť hlavné prístupy k skúmanej problematike z medzinárodnoprávneho hľadiska.

Kľúčové slová: seburčovacie právo, secesia, zásada uti possidetis juris

JEL: K33, K38

Abstract: The right of self-determination and the institute of secession are among the constantly discussed topics in the theory of international law. Both concepts of international law can be associated with the emergence of new states to the prejudice of original sovereign entities. The 20th century is characterized by the "splitting" of large political entities, which not only has legal implications to the present. The main goal of the contribution is through the content analysis of the right of self-determination and issues related to the secession and the principle of uti possidetis to outline the main approaches to the researched issue from the international law point of view.

Keywords: right of self-determination, secession, principle of uti possidetis juris

JEL: K33, K38

Úvod

Seburčovacie právo národov predstavuje jeden zo základných princípov medzinárodného práva, a je zároveň považované za kogentnú normu. Seburčovacie právo je premisa garantovaná medzinárodným právom pre skupinu osôb označenú ako národ (nie pre národnostnú skupinu). Daná premisa je založená na koncepte, že samotný národ je držiteľom daného práva. Kľúčovou myšlienkou pri rozvoji tohto konceptu tak v tradičnom medzinárodnom práve, ako aj v modernom, zostáva „potreba zaručiť určité práva „národu“¹, aj keď mu chýba „štát“².

Keď sa na konci 2. svetovej vojny začalo posilňovať právo na seburčenie (po 1. svetovej vojne boli pokusy považovať ho za všeobecnú normu medzinárodného práva neúspešné), toto právo bolo koncipované len v prospech národov žijúcich na územiach, ktoré

¹ Preklad z anglického jazyka, a to slova „Peoples“.

² ARCHIBUGI, D. (2003): A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective s. 489.

nemali samosprávu, ale záviseli od koloniálnych mocností.³ Sebaurčenie bolo vymedzené ako právo týchto národov rozhodovať o svojej politickej budúcnosti, pričom toto právo bolo viazané na status národa pod koloniálnou nadvládou.⁴ Krátko po tom, čo sa toto pravidlo stalo záväzným (aj keď nie bez viacerých prekážok), počet entít s nárokom na sebaurčenie vzrástol do takej miery, že s určitými obmedzeniami zahŕňal aj pôvodné obyvateľstvo ako aj nekolonizované skupiny obyvateľstva, ktoré sa samé označovali za národ. V tomto smere sa stali nápomocnými medzinárodné inštrumenty, a to najmä Deklarácia OSN o udelení nezávislosti koloniálnym krajinám a národom (1960), Medzinárodný pakt OSN o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966) spolu s Medzinárodným paktom OSN o občianskych a politických právach (1966) a Deklaráciou OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970). Na základe týchto dokumentov sa časť vedy medzinárodného práva prikláňa k tzv. širšiemu sebaurčovaciemu právu,⁵ a to aj pre skupiny, ktoré nie sú kolóniami.

Vo všeobecnosti možno právo na sebaurčenie chápať ako právo národov slobodne určovať svoje politické postavenie a usilovať sa o svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj. V tejto súvislosti sa vyformovala teória sebaurčenia, ktorá ospravedlňuje odtrhnutie národa od jeho existujúceho materského štátu. Avšak základným predpokladom, resp. podmienkou odtrhnutia je, že je to chápané ako posledná možnosť, a to len v situáciách, keď je národ ako skupina obyvateľstva utláčaný alebo keď vláda materského štátu legitímne nezastupuje záujmy tejto skupiny. Spomínané deklarácie OSN⁶ obsahujú ustanovenia o sebaurčení odtrhnutím/secesiou, ale tiež v kontexte chápania ako finálnej možnosti, a iba v rámci dekolonizačnej paradigmy, pričom je možné badať splnenie podmienky utláčania, ako aj nedostatočného zastupovania záujmov materským štátom. Zároveň je treba zdôrazniť fakt, že obe deklarácie potvrdili dôležitosť princípu územnej celistvosti existujúcich štátov, a že sebaurčenie môže viesť k územnému rozvratu existujúcich štátov len v extrémnych prípadoch útlaku alebo kolonizácie.

Hlavným cieľom príspevku je prostredníctvom obsahovej analýzy sebaurčovacieho práva a otázok spojených so secesiou a zásadou *uti possidetis* načrtnúť hlavné prístupy k skúmanej problematike z medzinárodnoprávneho hľadiska.

1 Sebaurčovacie právo ako norma medzinárodného práva?

Záväzok medzinárodného spoločenstva štátov k sebaurčeniu všetkých národov bol potvrdený podpísaním Charty Organizácie Spojených národov (ďalej len OSN) v roku 1945. Článok 1 ods. 2 Charty OSN uvádza, že jedným z cieľov OSN je presadzovať rozvoj priateľských vzťahov medzi národmi „založených na rešpektovaní princípu rovnakých práv a sebaurčenia národov.“⁷ „Princíp“ sebaurčenia sa v Charte Organizácie Spojených národov spomína len dvakrát, a oba razy iba stručne, a to raz v zmienenom kontexte rozvíjania „priateľských vzťahov medzi národmi“, a ešte raz všeobecne v spojení s princípom právnej rovnosti štátov/ „rovných práv... národov.“⁸ Chartou OSN stanovený „princíp“ sebaurčenia sa

³ Pozri napr. STERIO, M. (2013): The Right to Self-Determination under International Law: Selfistans, Secession, and the Rule of the Great Powers.

⁴ Niektorí autori to označujú ako koloniálne sebaurčenie alebo obmedzené sebaurčovacie právo (restricted self-determination, napr. CRUZ, F. M. (2018): The Right to Self-Determination of Peoples: Notes on its Compatibility With Three Models of Global Order.

⁵ V anglickom znení tzv. wide self-determination.

⁶ Deklarácia OSN o udelení nezávislosti koloniálnym krajinám a národom (1960) a Deklarácia OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970).

⁷ Charta OSN a pozri napr. HIGGINS, R. (1995): Problems and Process: International Law and How We Use It od s. 112.

⁸ Pozri čl. 2 Charty OSN.

následne rozvinul do „práva“ na sebaurčenie. Tento vývoj vyvrcholil v desaťročí medzi rokmi 1960 a 1970, keď sa veľká väčšina bývalých kolónií osamostatnila. Prvý dokument, Deklaráciu OSN o udelení nezávislosti koloniálnym krajinám a národom⁹ prijalo Valné zhromaždenie OSN v roku 1960. Deklarácia o koloniálnej nezávislosti vyhlásila nevyhnutnosť rýchleho a bezpodmienečného ukončenia kolonializmu vo všetkých jeho formách a prejavoch, a zároveň ustanovila, že všetky národy majú právo na sebaurčenie.¹⁰ K „objasneniu“ niektorých otázok spojených so sebaurčovacím procesom prispela Deklarácia OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970). Deklarácia o priateľských vzťahoch zopakovala premisu Charty OSN, a teda skutočnosť že „všetky národy“ majú právo na sebaurčenie, pričom identifikovala dva ciele, ktoré sa majú dosiahnuť jej realizáciou, a to podpora priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi a rýchle ukončenie kolonializmu.¹¹ Spomínaná deklarácia neobsahuje žiadnu definíciu národov a ani nenaznačuje, že by jedným z cieľov sebaurčenia malo byť poskytnutie každému etnicky odlišnému zoskupeniu získanie štátnosti. V ustanoveniach deklarácie je opätovne potvrdené, že sebaurčenie možno dosiahnuť prostredníctvom nezávislosti, slobodného združovania alebo integrácie, ako aj „vstupom do akéhokoľvek iného politického statusu slobodne určeného národom“¹². Z kontextu deklarácie vyplýva, že zásada územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti je nadradená zásade sebaurčenia, pretože „nič v predchádzajúcich odsekoch“ nemožno vykladať tak, že sa povoľuje alebo podporuje „akékoľvek konanie“, ktoré by narušilo tieto zásady¹³. Toto obmedzenie sa však vzťahuje len na tie štáty, ktoré sa správajú „v súlade s princípom rovnakých práv a sebaurčenia národov, ako je opísaný vyššie, a teda majú vládu zastupujúcu všetkých ľudí patriacich k danému územiu štátu, a to bez rozdielu rasy, vierovyznania alebo farby pleti“¹⁴. Vo vede medzinárodného práva je možné stretnúť sa s názormi, že Deklarácia o priateľských vzťahoch odráža všeobecné medzinárodné obyčajové právo. Každopádne, je možné tento názor prevziať, ale len v zužujúcom význame, a teda len vo vzťahu k identifikácii zásad medzinárodného práva, a nie ich obsahovému určeniu.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach a Medzinárodný pakt o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach (v oboch sú ustanovenia týkajúce sa sebaurčenia v článku 1) vymedzujú práva všetkých ľudí slobodne si určiť svoj status. V konečnom dôsledku, sú vyššie spomenuté dva pakty, jedinými právne záväznými dokumentmi (sú medzinárodnými zmluvami, na rozdiel od deklarácií OSN, ktoré sú len nezáväznými rozhodnutiami príslušnej medzinárodnej organizácie), v ktorých je právo na sebaurčenie vymedzené. Prvý odsek spoločného článku 1 hovorí: „*Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický status a slobodne sledujú svoj hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj.*“ Vo vzťahu k citovanému článku je v prvom rade treba zdôrazniť, že sebaurčenie je právo, ktoré patrí skupine osôb označenej ako „národ“, nie

⁹ Známa aj ako Deklarácia OSN o koloniálnej nezávislosti/ UN G.A. Res. 1514 (prijatá 14 Decembra 1960).

¹⁰ Pozri Deklaráciu OSN o koloniálnej nezávislosti/ UN G.A. Res. 1514 (prijatá 14 Decembra 1960).

¹¹ Pozri Deklaráciu OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970).

¹² Pozri Deklaráciu OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970) .. „*independence, free association, or integration, as well as through "the emergence into any other political status freely determined by a people."*

¹³ Pozri Deklaráciu OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970) s. 8 ... „*Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States*“.

¹⁴ Pozri Deklaráciu OSN o zásadách medzinárodného práva o priateľských vzťahoch a spolupráci medzi štátmi (1970) s. 8 ... „*the principle of equal rights and self-determination of peoples as described above and thus possessed of a government representing the whole people belonging to the territory without distinction as to race, creed or colour*“.

jednotlivcom. Výbor pre ľudské práva, ktorý vznikol ako kontrolný mechanizmus vo vzťahu k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach, sa viackrát explicitne vyjadril k nemožnosti vzniesť sťažnosť na výbor pre porušenie článku 1, a to s odôvodnením, že sťažnosť môžu podať iba jednotlivci¹⁵. V Paktoch je však badateľný dvojitý rozmer chápania sebaurčovacieho práva, a to interné a externé poňatie, čo bolo následne potvrdené aj prostredníctvom praxe v medzinárodnom spoločenstve, ako aj vedou medzinárodného práva. V rámci interného sebaurčenia ide o využitie vnútroštátnych prostriedkov vyjadrujúcich autonómne postavenie danej skupiny, pričom externé sebaurčenie využíva vonkajšie prostriedky, ktoré spravidla môžu viesť k odtrhnutiu sa od existujúceho štátu. Článok 27 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach stanovuje, že „v tých štátoch, v ktorých existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, sa osobám patriacim k takýmto menšinám nesmie odopierať právo... požívať vlastnú kultúru, vyznávať a praktizovať svoje vlastné náboženstvo alebo používať svoj vlastný jazyk.“¹⁶ Je treba poznamenať, že veľa národov a menšín bolo schopných využiť a uplatniť svoje vnútorné sebaurčovacie právo v rámci svojho materského štátu ako napr. Škótsko v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska, ako aj rôzne menšiny napr. pôvodného domorodého obyvateľstva v Austrálii alebo Brazílii. V zásade možno konštatovať, že vnútorné sebaurčovacie právo je menej kontroverzné aj vďaka tomu, že neporušuje zásadu územnej celistvosti materského štátu.

A teda, keďže je vonkajšie sebaurčovacie právo kolektívnym právom, subjektom oprávneným uskutočniť sebaurčovací proces a požívať subjektívne práva a povinnosti spojené s týmto procesom, je jedine národ. V medzinárodnom priestore sa ustálilo presvedčenie, že skupina osôb označená pojmom národ, musí spĺňať objektívne aj subjektívne požiadavky.¹⁷ Medzi objektívne požiadavky sa zaraďujú spoločné charakteristiky, akými sú jazyk, náboženstvo, história, kultúrne dedičstvo a územná celistvosť. Subjektívna požiadavka spočíva v samotnom chápaní národa ako národa odlišného a odlišiteľného od ostatných skupín osôb a od menšín.

2 Princíp secesie ako norma medzinárodného práva?

Na rozdiel od sebaurčovacieho práva národov, princíp secesie nie je právom, dokonca je vo veľkej miere otázna miera súladu s normami medzinárodného práva, a to zvlášť vo vzťahu k princípu teritoriálnej integrity štátov/územnej celistvosti existujúcich štátov, ako aj obyčajovej zásade *uti possidetis*.

V teoretickej rovine, je secesia legálnym spôsobom vzniku nového štátu, ale to len za predpokladu, že odtrhajúce sa „územie“ získalo oficiálny a legálny súhlas územného suveréna s odtrhnutím časti jeho územia. Ako príklad možno uviesť vznik Južného Sudánu, ktorému predchádzalo prechodné obdobie stanovené mierovou zmluvou, ktorá zároveň obsahovala aj súhlas Sudánu s odtrhnutím južných provincií.

Zároveň, samozrejme, v medzinárodnom práve neexistuje zákaz secesie. V prípade, ak sa štát rozpadne¹⁸ v dôsledku napr. občianskej vojny, v medzinárodnom práve nie je obsiahnutý žiadny právny limit pre uznanie dvoch alebo viacerých nástupníckych štátov, nakoľko je takéto uznanie jednostranným (a v zásade aj suverénnym) aktom už existujúceho subjektu, v rámci ktorého prejavuje vôľu vstúpiť do právnych zväzkov s novovznikajúcimi štátmi (pri rozpade ako spôsobe vzniku nových štátov zároveň predpokladáme „neregulovateľnú spontánnosť“, ktorá je spravidla spojená s nepriehľadnou situáciou ozbrojeného konfliktu). Uznanie práva

¹⁵ Pozri napr. Human Rights Committee's General Comment 23 on art. 27 / U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 3 (1997)

¹⁶ Pozri spomínaný článok 27 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

¹⁷ Pozri napr. STERIO, M. (2013): The Right to Self-Determination under International Law: Selfistans, Secession, and the Rule of the Great Powers.

¹⁸ Napríklad Badinterova arbitrážna komisia pre Juhosláviu, ako aj OSN určujú za spôsob zániku Juhoslávie práve rozpad.

skupiny na odtrhnutie sa od existujúceho štátu je však niečím iným a nemožno si to zamieňať s inštitútom uznania, a vo veľkej miere súvisí s ďalšou kogentnou zásadou medzinárodného práva, a to zásadou územnej celistvosti a teritoriálnej integrity existujúcich štátov. Pre existujúce, suverénne štáty je rešpektovanie ich územnej celistvosti kľúčovým princípom, čo je v konečnom dôsledku výsledkom nadobudnutia znakov štátnosti, ako aj výsledkom *de iure* uznania, teda ide o uznanie ich postavenia ako štátu, a to ako rovnoprávneho a suverénneho člena medzinárodného spoločenstva.

V súčasnosti sa všeobecne uznáva, že hranice novovznikajúcich štátov sú určené prostredníctvom aplikácie zásady *uti possidetis juris*, ktorá predstavuje obyčajové pravidlo správania sa. A táto zásada sa uplatňuje aj vtedy, keď je v rozpore s princípom sebaurčenia¹⁹. „Jednoducho povedané, doktrína *uti possidetis juris* stanovuje, že štáty vznikajúce po dekolonizácii pravdepodobne zdedia koloniálne administratívne hranice, ktoré mali v čase nezávislosti.“²⁰ Posledné desaťročia ukázali, že *uti possidetis juris* sa vzťahuje na všetky prípady, v ktorých je potrebné určiť hranice nových štátov, a to nielen v pôvodnom chápaní len vo vzťahu k dekolonizačnému procesu. Tak sa napríklad *uti possidetis juris* použilo na určenie hraníc štátov, ktoré vznikli rozpadom Sovietskeho zväzu, Československa a Juhoslávie.

3 Problémy praxe?

Vznik legálneho a záväzného sebaurčovacieho práva je spojený najmä s dekolonizačným hnutím, ktoré vrcholilo v 60tych rokoch 20. storočia, a v tomto kontexte hlavnou myšlienkou bolo „oslobodenie sa od nadvlády“. Takmer 100 území označených ako koloniálne podľa Charty OSN (konkrétne kapitoly XI a XII) sa stalo nezávislými, a následne členskými štátmi OSN.

Tabuľka 1: náčrt rôzneho chápania, argumentácie a možných aplikovateľných noriem

<i>argumenty príslušných skupín</i>	<i>príklady štátov</i>	<i>aplikovateľné právne normy</i>
sebaurčenie sa národa spod koloniálneho panstva	India, Alžírsko, Angola atď. (takmer 100 členských štátov OSN)	Charta OSN, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach
odtrhnutie sa od materských štátov na základe rôznych dôvodov a v rôznych situáciách	<ul style="list-style-type: none"> • napr. Chorvátsko, Slovinsko, štáty ZSSR (cca 20 štátov od r. 1989)²¹ • napr. Kosovo 	<ul style="list-style-type: none"> • bez konkrétnych medzinárodno-právnych pravidiel/ v prípade bývalej Juhoslávie a ZSSR možno aplikovať ako spôsob zániku rozpad a následný vznik nového štátu secesiou • nelegálna secesia bez súhlasu materského štátu
Vnútorne sebaurčenie sa v rámci materského štátu <ul style="list-style-type: none"> • národ • domorodé/pôvodné obyvateľstvo • národnostné menšiny 	<ul style="list-style-type: none"> • napr. Škótsko • napr. Austrálski domorodci alebo pôvodné obyvateľstvo v USA alebo Kanade • napr. Baskovia 	<ul style="list-style-type: none"> • Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach • práva menšín upravené skrz vnútroštátnu legislatívu príslušného štátu

Pozn.: vlastné spracovanie

¹⁹ Pozri napr. SHAWT, M. (1996): The Heritage of States: The Principle of Uti Possidetis Juris Today.

²⁰ RATNER, S. (1996): Drawing a Better Line: UTI Possidetis and the Borders of New States, s. 590.

²¹ Do tejto kategórie niektorí autori zaraďujú aj vznik Slovenskej republiky v roku 1993.

V tomto smere je zaujímavé aj vnímanie vzniku Slovenskej republiky (ďalej len SR) v roku 1993, a to najmä zahraničnou vedou zaoberajúcou sa sebaurčovacím procesom a secesiou, a to práve na rozdiel od chápania vzniku Československej republiky (ďalej len ČSR) v roku 1918, kde pri domácich a zahraničných autoroch ide o v zásade zhodné poňatie. „Vznik ČSR odzrkadľoval snahy a túžby Čechov a Slovákov realizovať samostatný štát, ktorý by zabezpečil aj práva menšín v rámci demokratickej Európy.“²² Vo všeobecnosti sa uvádza, že v roku 1918 sa rozpadlo Rakúsko-Uhorsko a v rovnakom roku sa „Čechoslováci“ sebaurčili cez tzv. Washingtonskú deklaráciu²³ 17. októbra 1918, a následne slávnostným aktom vyhlásenia samostatného Československého štátu 28. októbra 1918.²⁴

Pre vznik SR v roku 1993 sa v zahraničnej vede medzinárodného práva uvádza ako spôsob vzniku štátu odtrhnutie/secesia od materského štátu, ktorým v tom čase bola Československá federatívna republika s následným sukcesorom v podobe Českej republiky. „Slovenský príklad je však jedinečný v tom, že odtrhnutie od materského štátu prebehlo s minimálnou nevráživosťou a bez násilia, ktoré spravidla sprevádza iné secesionistické hnutia“²⁵. Pre správnosť treba uviesť, že Československá federatívna republika mala dva nástupnícke štáty, a to Českú a Slovenskú republiku, ktoré obe vznikli rozdelením pôvodného subjektu (a jeho následným zánikom).

Záver

V roku 1995, Medzinárodný súdny dvor v rozsudku k prípadu *East Timor*, označil sebaurčovacie právo národov ako „jednu z nenahraditeľných a esenciálnych zásad súčasného medzinárodného práva.“²⁶

Zásadných otázok vo vzťahu k sebaurčovaciemu právu je viacero, ale jednou z „najnevyriešiteľnejších“ sa javí otázka, ktoré skupiny je možné považovať za národ, a ktoré iba za národnostnú menšinu (čo však *prima facie* nie je otázkou medzinárodného práva verejného, keďže to spravidla vyplýva z iného ako právneho nazerania na danú problematiku). V medzinárodno-právnej teórii sa vyvinuli rôzne dimenzie chápania obsahovej a definičnej stránky sebaurčovacieho práva, ktoré sú viac či menej prepojitelné buď na národ alebo na národnostnú menšinu, ktoré sa však danou otázkou nezaoberajú, a primárne ju ani neriešia. V rovine medzinárodného práva je možné hovoriť najmä o vonkajšom a vnútornom sebaurčení. Vonkajší aspekt sebaurčovacieho práva sa rozvíjal najmä počas kolonizácie, resp. v rámci dekolonizačného procesu a tzv. „boja“ o nezávislosť. Vnútorný aspekt sebaurčovacieho práva možno datovať do obdobia studenej vojny a obzvlášť súvisí s „právom ľudí participovať na rozhodovacích procesoch v štáte.“²⁷ Vonkajšie sebaurčenie sa vykonáva spravidla odlúčením skupiny obyvateľstva od materského štátu, čo je z medzinárodno-právneho hľadiska ťažšie vyhodnotiť ako legálne alebo nelegálne, a to vzhľadom na konkurujúce si všeobecné zásady medzinárodného práva verejného, a teda na jednej strane právo národa na sebaurčenie a zásadu právnej rovnosti, a na druhej strane zásadu suverenity štátu a územnej celistvosti, ako aj obyčajovú zásadu *uti possidetis juris*.

²² CSANYI, P. (2012): Influence of Different Factors on the Political System of the Interwar Czechoslovak Republic, s. 2.

²³ Declaration of Independence of the Czechoslovak Nation by its Provisional Government.

²⁴ Pozri napr. VINK, M. (2012): The Competition For Self-Determination In Czechoslovakia, 1918-1919, s. 42.

²⁵ OSTERLAND, H. A. (1993): National Self-Determination and Secession: The Slovak Model, s. 658 alebo napr. PHILPOTT, D. (1998): Self-Determination in Practice.

²⁶ Rozsudok prípadu East Timor (1995), s. 102, ods. 29.

²⁷ RAIČ, D.: Statehood and the Law of Self-Determination, s. 237.

Použitá literatúra:

1. ARCHIBUGI, D. (2003): A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective. In: *Constellations*, 2003, roč. 10, č. 4, s. 488-505.
2. CRUZ, F. M. (2018): The Right to Self-Determination of Peoples: Notes on its Compatibility With Three Models of Global Order. In: *Mexican Law Review*, 2018, roč. 11, č. 1. ISSN 1870-0578.
3. CSANYI, P. (2012): "Influence of Different Factors on the Political System of the Interwar Czechoslovak Republic", In: *Political Science Forum*, Trenčín, Slovakia, 2012.
4. DECLARATION ON THE GRANTING OF INDEPENDENCE TO COLONIAL COUNTRIES AND PEOPLES 1960 A/RES/1514(XV) [online]. In: www.refworld.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: Refworld | Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.
5. DECLARATION ON PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW CONCERNING FRIENDLY RELATIONS AND CO-OPERATION AMONG STATES IN ACCORDANCE WITH THE CHARTER OF THE UNITED NATIONS 1970 A/RES/2625(XXV). [online]. In: www.refworld.org. [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: Refworld | Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.
6. HIGGINS, R. (1995): *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Oxford: Clarendon Press, 1995. ISBN 978-0198764106.
7. HUMAN RIGHTS COMMITTEE's General Comment 23 on art. 27 (50th Sess. 1994), reprinted in Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 3 (1997) [online]. In: www.refworld.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: Refworld | CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities).
8. INTERNATIONAL COVENANT ON CIVIL AND POLITICAL RIGHTS 1966 [online]. In: www.ohchr.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: International Covenant on Civil and Political Rights | OHCHR.
9. INTERNATIONAL COVENANT ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS 1966 [online]. In: www.ohchr.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights | OHCHR.
10. OSTERLAND, H. A. (1993): National Self-Determination and Secession: The Slovak Model. In: *Case Western Reserve Journal of International Law (JIL)*, 1993, ro. 25, č. 3, článok 7, s. 655-702.
11. PHILPOTT, D. (1998): Self-Determination in Practice. In: *Margaret Moore (ed.), National Self-Determination and Secession*. New York: Oxford University Press, 1998.
12. RAIČ, D. (2002): *Statehood and the Law of Self-Determination*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2002, s. 515. ISBN 904111890.
13. RATNER, S. (1996): Drawing a Better Line: UTI Possidetis and the Borders of New States. In: *American Journal of International Law*, 1996, roč. 90, č. 4, s. 590-624.
14. Rozsudok prípadu East Timor (1995)/ Case Concerning East Timor (Portugal v Australia) Merits, Judgment, ICJ Reports r. 1995. [online]. In: www.icj-cij.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: 084-19950630-JUD-01-00-EN.pdf (icj-cij.org).
15. SHAWT, M. (1996): The Heritage of States: The Principle of Uti Possidetis Juris Today. In: *British Yearbook of International Law*, 1996, roč. 67, č. 1, s. 75-154.

16. STERIO, M. (2013): The Right to Self-Determination under International Law: Selfistans, Secession, and the Rule of the Great Powers. In: *British Yearbook of International Law*, 2013, roč. 83, č. 1, s. 197-201.
17. UNITED NATIONS CHARTER. [online]. In: www.un.org [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: UN Charter | United Nations.
18. VINK, M. (2012): The Competition For Self-Determination In Czechoslovakia, 1918-1919. In: *New Zealand Slavonic Journal*, roč. 46, s. 41-69.

Kontakt:

JUDr. Klaudia Hraníková Pytel'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

CLUSTER ANALYSIS OF EUROPEAN UNION MEMBER STATES PERFORMANCE IN TERMS OF SDG INDICATORS

Peter Jančovič

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: peter.jancovic@euba.sk

Abstract: The implementation of Sustainable Development Goals (SDGs) and related targets, adopted by all UN Member States in 2015, can be monitored at various levels using global, regional or national SDG indicators. The present paper deals with progress of EU Member States towards sustainable development using data from the EU SDG indicator set that was developed by the European Commission due to policy relevance and statistical quality of indicators. The aim of the paper is to categorize EU Member States into broader groups based on similar performance in selected SDG indicators. To reach the aim of this paper, cluster analysis with Eurostat data from 2015 and 2020 is employed. The results show that the best-performing groups of countries in terms of progress towards SDGs are cluster 1, consisting of the Benelux countries, France, Germany and Denmark, and cluster 5 made up of Austria, Finland, Sweden and Slovenia. On the contrary, the worst performance in selected SDG indicators was shown by cluster 2, which comprises Romania and Bulgaria, followed by cluster 3 consisting of Greece, Spain, Italy, Cyprus, Malta, Ireland, as well as the Visegrad countries that joined this cluster in 2020. The results also indicate that more advanced EU economies, especially Western and Northern European countries, tend to achieve better results in most of SDG indicators as compared to less developed Central and Eastern as well as Southern European countries.

Keywords: Sustainable Development Goals, European Union, cluster analysis, EU SDG indicator set, progress towards SDGs

JEL: F63, I30, Q01

Introduction

Sustainable development is defined by the United Nations as “*development that meets the needs of the present generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs*”¹. In general terms, sustainable development has the three main dimensions, such as economic, social and environmental dimension. In 2015, all United Nations Member States adopted the 2030 Agenda for Sustainable Development (2030 Agenda) that is represented by 17 Sustainable Development Goals, also known as the Global Goals, with 169 associated targets which are integrated and indivisible.² The SDGs and related targets are being monitored through a set of global, regional as well as national indicators. The international community should achieve 17 SDGs by 2030.³ The implementation of SDGs and related targets requires the mobilization of available resources, as well as the engagement of many stakeholders, such as governments, private sector, civil society, the UN system and other actors. In this regard, the European Union (EU) and its Member States play an important role.

The European Union, in coordination with the Member States, has fully committed itself to delivering on the 2030 Agenda and its implementation through its external and internal

¹ UNITED NATIONS (2022): Sustainable Development Goals.

² UNITED NATIONS (2022): Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development.

³ It is important to note that the Sustainable Development Goals are not legally binding.

policies, as outlined for instance in European Commission's Communication *Next steps for a sustainable European future – European action for sustainability* (2016), *The European Consensus on Development* (2017), *The European Green Deal* (2019) and Commission Staff Working Document *Delivering on the UN's Sustainable Development Goals – A Comprehensive Approach* (2020).⁴ Monitoring of SDG implementation is carried out at the global, regional, national, local and thematic levels. To monitor the implementation of SDGs at the regional level, the European Commission has developed a set of sustainable development indicators which have been selected for their policy relevance for the EU as well as for their statistical quality.⁵ The present paper deals with the current progress of EU Member States towards the SDGs compared to 2015, as a reference year when the 2030 Agenda was adopted. In this context, the aim of this paper is to categorize European Union Member States into broader groups according to the similarities and dissimilarities between them in terms of progress towards the Sustainable Development Goals. The Member States of the EU are classified into relatively homogeneous groups based on selected SDG indicators provided by Eurostat. In terms of methodology, the agglomerative hierarchical cluster analysis technique is used.

This paper is organized as follows. Section 1 provides a brief overview of literature on the use of cluster analysis to categorize selected countries into similar groups based on their progress towards SDGs. Section 2 presents methodology and data applied in cluster analysis. In section 3, the results of hierarchical cluster analysis are presented. Last section concludes the present paper with the main findings.

1 Literature Review

In a few studies, researchers used cluster analysis to classify selected countries into relatively homogeneous groups in terms of the implementation of the Sustainable Development Goals. Çağlar and Gürler used non-hierarchical cluster analysis technique, applying K-means method, to classify 110 worldwide countries in terms of SDGs progress.⁶ They further examined each cluster based on socioeconomic and politico-cultural structure of the countries. The authors identified five clusters within which countries with more advanced socioeconomic and politico-cultural structure tend to have better SDGs progress.⁷ Çağlar and Gürler found that most of EU countries belong to the best-performing cluster in terms of achieving the SDGs, except for Austria, Czechia, Hungary, Luxembourg and Slovakia that were not included in the analysis, as well as Bulgaria, Croatia and Romania that belong to the cluster with relatively lower mean SDG index. Researchers such as Adamišin et al.,⁸ Allievi et al.,⁹ Drastichová,¹⁰

⁴ EUROPEAN COMMISSION (2022): Sustainable Development in the European Union. Overview of progress towards the SDGs in an EU context, p. 3.

⁵ EUROPEAN COMMISSION (2022): Monitoring and reporting the SDGs in an EU context.

⁶ ÇAĞLAR, M. – GÜRLER, C. (2022): Sustainable Development Goals: A cluster analysis of worldwide countries.

⁷ Ibid.

⁸ ADAMIŠIN, P. et al. (2015): Cluster analysis of Central and Southeast Europe via selected indicators of sustainable development.

⁹ ALLIEVI, F. et al. (2011): Grouping and ranking the EU-27 countries by their sustainability performance measured by the Eurostat sustainability indicators.

¹⁰ DRASTICHOVÁ, M. (2020): Cluster Analysis of Sustainable Development Goal Indicators in the European Union.

Drastichová and Filzmoser,¹¹ Huttmanová,¹² Petrov et al.¹³ used cluster analysis to classify European countries into broader groups based on their performance in terms of selected sustainable development indicators. Allievi et al. employed hierarchical agglomerative clustering technique to categorize 27 Member States of the EU into similar groups based on their sustainability performance in economic, social and environmental dimension measured with selected indicators provided by Eurostat.¹⁴ Huttmanová evaluated the management of sustainable development in 28 European Union countries through selected nine indicators from 2014, using hierarchical cluster analysis.¹⁵ She found that more developed EU countries, such as Germany, France, Italy, United Kingdom and Spain, achieve better results in the field of sustainability. Huttmanová concluded that the European Union does not create a homogeneous group of countries in terms of sustainable development.¹⁶

Petrov et al. employed 15 multi-metric sustainable development indicators to classify 10 Southeast European countries into distinctive clusters.¹⁷ They used hierarchical clustering method and squared Euclidean distance as a measure of the similarity or differences between the clusters. Petrov et al. identified three clusters, whereas the two of them consisted of EU Member States and the third one was made up of candidate and potential candidate countries. Drastichová applied hierarchical cluster analysis to classify 28 EU Member States and Norway into similar groups of countries according to their performance in selected nine SDG indicators, using data from 2007 and 2016.¹⁸ The author employed Ward's method of clustering together with squared Euclidean distance. Using data from 2016, Drastichová identified four clusters – cluster 1 consists of more advanced EU countries, such as Benelux countries, Austria, Germany, France and the UK, cluster 2 contains Baltic, Southeast and Southern countries, cluster 3 is made up of the Visegrad countries, Slovenia, Malta and Ireland, and cluster 4 consists of the four developed Northern countries.¹⁹ Drastichová concluded that cluster 4 represents the most sustainable group of countries, while cluster 2 has the worst performance in sustainable development. These results are supported by the findings of Drastichová and Filzmoser who also argued that the most developed EU countries (Northern countries, Benelux countries, Germany, France, Austria, the UK) have the best performance in sustainable development, while relatively least developed EU countries, such as Bulgaria and Romania, tend to have the worst performance in the SDGs.²⁰

The European Union has published several reports focused on the implementation and monitoring of achievements in SDGs. The most recent report titled *Sustainable development in the European Union – 2022 edition* shows that the pace of achieving individual Sustainable Development Goals varies within the EU.²¹ Over the past five years, the EU has made the most

¹¹ DRASTICHOVÁ, M. – FILZMOSER, P. (2019): Assessment of Sustainable Development Using Cluster Analysis and Principal Component Analysis.

¹² HUTTMANOVÁ, E. (2016): Sustainable Development and Sustainability Management in the European Union Countries.

¹³ PETROV, V. et al. (2018): Assessing sustainability of the Southeast European economies.

¹⁴ ALLIEVI, F. et al. (2011): Grouping and ranking the EU-27 countries by their sustainability performance measured by the Eurostat sustainability indicators.

¹⁵ HUTTMANOVÁ, E. (2016): Sustainable Development and Sustainability Management in the European Union.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ PETROV, V. et al. (2018): Assessing sustainability of the Southeast European economies.

¹⁸ DRASTICHOVÁ, M. (2020): Cluster Analysis of Sustainable Development Goal Indicators in the European Union.

¹⁹ Ibid.

²⁰ DRASTICHOVÁ, M. – FILZMOSER, P. (2019): Assessment of Sustainable Development Using Cluster Analysis and Principal Component Analysis.

²¹ EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union – 2022 edition.

significant progress towards five SDGs – 16 (Peace, justice and strong institutions), 1 (No poverty²²), 8 (Decent work and economic growth), 7 (Affordable and clean energy) and 9 (Industry, innovation and infrastructure). The EU has also achieved good results in the implementation of SDGs 3 (Good health and well-being), 14 (Life below water) and 5 (Gender equality). On the other hand, progress towards the rest of the SDGs was considerably slower.²³ The report also provides an overview of the progress of individual EU Member States towards the SDGs, based on the EU SDG indicator set. The study emphasises the importance of considering natural conditions and historical developments of individual EU Member States when analysing their status and progress towards the SDGs.²⁴

2 Methodology and Data

The aim of this paper is to categorize European Union Member States into broader groups according to the similarities and dissimilarities between them in terms of progress towards the Sustainable Development Goals. The purpose of classifying the Member States of the EU into relatively homogeneous groups is to analyze the implementation of the SDGs in a wider (international) context and identify the specifics of groups of EU countries. To classify EU Member States into similar groups based on progress towards SDG indicators, cluster analysis and Eurostat data from 2015 and 2020 were applied.

The cluster analysis can be defined as a set of techniques that classifies cases (variables or observations) into groups (clusters) which are relatively homogeneous within themselves and relatively heterogeneous between each other.²⁵ Cluster analysis algorithms can be divided into hierarchical and non-hierarchical, while the former one is subdivided into agglomerative and divisive clustering algorithms.²⁶ In this paper, we use agglomerative hierarchical clustering technique that allows us to determine an appropriate number of clusters during the clustering process, as well as obtain a dendrogram as the output of cluster analysis. At the beginning of agglomerative hierarchical clustering, each case forms its own individual cluster, and subsequently similar cases are merged together until every case is grouped into one single cluster.²⁷

Regarding the method of clustering, we use Ward's method where the dissimilarity between two clusters is defined to be the loss of information from joining the two clusters. Loss of information is found by measuring the increase in the error sum of squares, or the sum of squared deviations of each pattern from the centroid for the cluster.²⁸ This method is appropriate for quantitative variables. We employ the squared Euclidean distance as a measure of distance or similarity between the cases, which is the most commonly used distance metric in terms of Ward's method of clustering.

The set of observations includes 27 EU Member States: Belgium (*BE*), Bulgaria (*BG*), Czechia (*CZ*), Denmark (*DK*), Germany (*DE*), Estonia (*EE*), Ireland (*IE*), Greece (*EL*), Spain (*ES*), France (*FR*), Croatia (*HR*), Italy (*IT*), Cyprus (*CY*), Latvia (*LV*), Lithuania (*LT*), Luxembourg (*LU*), Hungary (*HU*), Malta (*MT*), Netherlands (*NL*), Austria (*AT*), Poland (*PL*), Portugal (*PT*), Romania (*RO*), Slovenia (*SI*), Slovakia (*SK*), Finland (*FI*) and Sweden (*SE*).

²² The latest available data on reducing poverty and social exclusion come from 2019 and therefore do not reflect the COVID-19 pandemic's impacts.

²³ EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union – 2022 edition.

²⁴ Ibid.

²⁵ YIM, O. – RAMDEEN, K. T. (2015): Hierarchical Cluster Analysis: Comparison of Three Linkage Measures and Application to Psychological Data.

²⁶ HANSEN, P. – JAUMARD, B. (1997): Cluster analysis and mathematical programming.

²⁷ YIM, O. – RAMDEEN, K. T. (2015): Hierarchical Cluster Analysis: Comparison of Three Linkage Measures and Application to Psychological Data.

²⁸ KING, R. S. (2015): Cluster Analysis and Data Mining. An Introduction, p. 44.

The European Commission has created a set of SDG indicators in accordance with their policy relevance for the European Union and their statistical quality. The purpose of the *EU SDG indicator set* is to monitor progress towards the achievement of the SDGs in an EU context.²⁹ The EU set of SDG indicators is in line with the United Nations list of global indicators, but it is not completely identical.³⁰ The indicator set consists of 101 indicators that are structured along 17 SDGs, whereas 31 of them are multi-purpose indicators (MPIs)³¹ which are used to monitor more than one goal.³² The data are reviewed annually and reported in Eurostat. The data used for cluster analysis come from Eurostat's *EU SDG indicator set*. A set of SDG indicators which are employed in cluster analysis can be found in Table 1. Selected indicators are structured along the 17 SDGs and contain a brief description of the variable. Indicators related to SDG 14 (Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development) were excluded from the analysis, since they are not relevant to five landlocked EU Member States.

Table 1: Overview of SDGs and corresponding indicators used for cluster analysis

No	Goal	Selected indicator and its description
1	End poverty in all its forms everywhere	SDG_1: <i>People at risk of poverty or social exclusion</i> (% of total population). This indicator corresponds to the sum of persons who are at risk of poverty after social transfers, severely materially deprived or living in households with very low work intensity.
2	End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture	SDG_2: <i>Agricultural factor income per annual work unit (AWU)</i> (Chain linked volumes (2010), euro per annual work unit – AWU). This indicator measures the income generated by farming and it is a partial labour productivity measure in agriculture.
3	Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages	SDG_3: <i>Healthy life years (HLY) at birth</i> (in years). This indicator measures the number of remaining years that a person of specific age is expected to live without any severe or moderate health problems.
4	Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all	SDG_4: <i>Tertiary educational attainment</i> (% of the population aged 25-34). This indicator measures the share of the population aged 25-34 who have successfully completed tertiary studies (e.g., university, higher technical institutions etc.).
5	Achieve gender equality and empower all women and girls	SDG_5: <i>Gender employment gap</i> (in percentage points). This indicator measures the difference between the employment rates of men and women aged 20 to 64. The employment rate is calculated by dividing the number of persons aged 20 to 64 in employment by the total population of the same age group.
6	Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all	SDG_6: <i>Population having neither a bath, nor a shower, nor indoor flushing toilet in their household</i> (% of the total population).
7	Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all	SDG_7: <i>Share of renewable energy in gross final energy consumption</i> (in %). This indicator measures the share of renewable energy consumption in gross final energy consumption, i.e., energy used by end-consumers plus grid losses and self-consumption of power plants.
8	Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all	SDG_8: <i>Employment rate</i> (% of the total population). This indicator measures the share of the population aged 20 to 64 which is employed. Employed persons are defined as all persons who, during a reference

²⁹ EUROPEAN COMMISSION (2022): Monitoring and reporting the SDGs in an EU context.

³⁰ EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, p. 19.

³¹ MPIs include, inter alia, indicators such as people at risk of poverty or social exclusion (SDGs 1,10), tertiary educational attainment (SDGs 4,5,9), share of renewable energy in gross final energy consumption (SDGs 7,13) and employment rate (SDGs 8,10).

³² EUROPEAN COMMISSION (2022): Sustainable Development in the European Union. Overview of progress towards the SDGs in an EU context.

		week, worked at least one hour for pay or profit or were temporarily absent from such work.
9	Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation	SDG_9: <i>Gross domestic expenditure on R&D</i> (% of GDP). This indicator measures combined public and private investment in R&D, which comprises creative work undertaken on a systematic basis in order to increase the stock of knowledge to devise new applications.
10	Reduce inequality within and among countries	SDG_10: <i>Income distribution</i> (quintile share ratio). The indicator is calculated as the ratio of total income received by the 20% of the population with the highest income (the top quintile) to that received by the 20% of the population with the lowest income (the bottom quintile). The higher this ratio, the bigger the income inequality.
11	Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable	SDG_11: <i>Recycling rate of municipal waste</i> (% of total municipal waste). This indicator measures the tonnage recycled from municipal waste divided by total municipal waste arising.
12	Ensure sustainable consumption and production patterns	SDG_12: <i>Circular material use (CMU) rate</i> (% of total material use). The indicator measures the share of material recovered and fed back into the economy – thus saving extraction of primary raw materials – in overall material use. CMU is the ratio of the circular use of materials to the overall material use.
13	Take urgent action to combat climate change and its impacts	SDG_13: <i>Net greenhouse gas emissions</i> (index, 1990=100). The indicator measures total national emissions from all sectors of the greenhouse gases emission inventories including international aviation and indirect CO ₂ . The indicator is presented as net emissions including land use, land use change and forestry.
14	Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development	–
15	Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss	SDG_15: <i>Share of forest area</i> (% of the total land area). This indicator measures the proportion of forest ecosystems in comparison to the total land area. The wider FAO definition of forest (all forest area FAO) is employed, i.e., forests together with other wooded land.
16	Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels	SDG_16: <i>Corruption Perceptions Index (CPI)</i> . This indicator is a composite index based on a combination of surveys and assessments of corruption from 13 different sources and scores and ranks countries based on how corrupt a country's public sector is perceived to be, with a score of 0 representing a very high level of corruption and a score of 100 representing a very clean country. The CPI is published by Transparency International.
17	Strengthen the means of implementation and revitalize the Global Partnership for Sustainable Development	SDG_17: <i>Official development assistance (ODA)</i> (% of GNI). ODA consists of grants or loans that are undertaken by the official sector with the objective of promoting economic development and welfare in recipient countries.

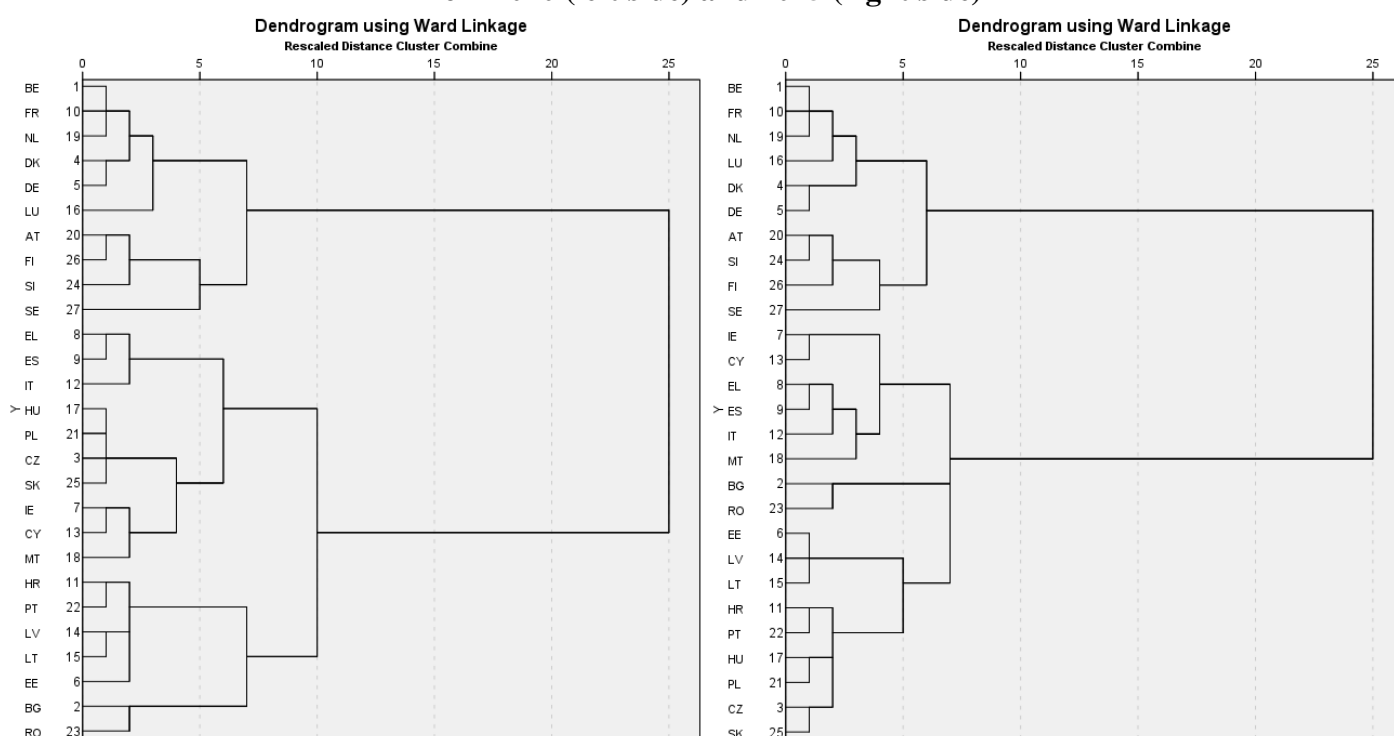
Source: Author's own elaboration based on EUROSTAT (2022): SDGs by goals.

We use data from 2015, as a reference year when the SDGs have been adopted by the United Nations, and 2020 as the most recent year for which all data are available, except for the indicator *share of forest area* (SDG 15), for which the latest data are from 2018. The values of all variables are standardized in order to avoid the problems caused by scale differences. The cluster analysis is performed in the statistical software *SPSS Statistics*.

4 Results and Discussion

The results of cluster analysis for the years 2020 and 2015 are shown through the dendrogram (Figure 1). In both years, five clusters can be determined at a similar distance in the dendrogram. Using data from 2020, cluster 1 consists of six Western European countries, such as the Benelux countries³³, Germany, France and Denmark. Cluster 2 contains only Bulgaria and Romania. Cluster 3 is made up of the Visegrad Group countries³⁴, five Southern European countries, such as Greece, Spain, Italy, Cyprus and Malta, as well as Ireland. Cluster 4 consists of the Baltic states³⁵, Croatia and Portugal. Finally, cluster 5 is composed of two Northern European states, such as Finland and Sweden, as well as Austria and Slovenia. As compared to 2015, clusters 1, 2 and 5 remained unchanged. The composition of clusters 3 and 4 has changed slightly in the period under review. The Visegrad Group countries belonged to cluster 4 in 2015, but they shifted into cluster 3 in 2020. Therefore, there were no significant changes in the composition of clusters between 2015 and 2020.

Figure 1: The results of cluster analysis – dendrogram, using data from 2020 (left side) and 2015 (right side)

Note: Cluster membership in 2020 (dendrogram on the left): cluster 1 – BE, FR, NL, DK, DE, LU, cluster 2 – BG, RO, cluster 3 – EL, ES, IT, HU, PL, CZ, SK, IE, CY, MT, cluster 4 – HR, PT, LV, LT, EE and cluster 5 – AT, FI, SI, SE. Cluster membership in 2015 (dendrogram on the right): cluster 1 – BE, FR, NL, LU, DK, DE, cluster 2 – BG, RO, cluster 3 – IE, CY, EL, ES, IT, MT, cluster 4 – EE, LV, LT, HR, PT, HU, PL, CZ, SK and cluster 5 – AT, SI, FI, SE.

Source: Author's own elaboration using SPSS Statistics.

Table 2 reports the average values of SDG indicators within each of the five clusters, as well as the overall average of all 27 EU Member States. In 2020, cluster 1 has, on average, the best performance in indicators related to the SDGs 2, 4, 6, 11, 12, 16 and 17. Thereby, cluster 1 has comparatively the best results in the fields of labour productivity in agriculture, tertiary school attainment, share of people living in households with basic sanitary facilities, recycling

³³ Belgium, Netherlands and Luxembourg.

³⁴ Czechia, Hungary, Poland and Slovakia.

³⁵ Estonia, Latvia and Lithuania.

rate of municipal waste, circular use of materials, perception of corruption in the public sector and the ratio of ODA to GNI (Table 2). On the contrary, cluster 1 as a whole shows the worst performance in terms of the share of forest area (SDG 15) in both years. Between 2015 and 2020, cluster 1 made a progress towards all SDG indicators, except for the indicators related to SDGs 10 and 16. Overall, almost all values of SDG indicators, apart from the indicators used for SDGs 7 and 15, were above the EU-27 average in 2020.

Cluster 2, consisting only of Bulgaria and Romania, shows relatively poor performance in sustainable development policies. In 2020, cluster 2 had the worst results in 11 (SDGs 1, 2, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 16 and 17) out of 16 SDG indicators used in the cluster analysis. On the contrary, cluster 2 achieved the best results regarding net greenhouse gas emissions index (SDG 13) as compared with other clusters. In line with European Climate Law, the EU's target is to reduce net greenhouse gas emissions by at least 55% until 2030 compared to 1990.³⁶ Romania has already achieved this target, with the value of net greenhouse gas emissions index equals to 34.6 in 2020, and Bulgaria is close to achieve the target with the present value of index 49.3.³⁷ Between 2015 and 2020, the values of 13 out of 16 SDG indicators improved. However, this group of countries remained below the EU-27 average in terms of almost all SDG indicators, with the exception of indicators used for SDGs 3, 13 and 15 (Table 2).

In 2020, cluster 3 was the best performing group of EU countries in terms of indicator related to SDG 3 – healthy life years at birth (HLY), which focuses on the quality of life spent in a healthy state.³⁸ This was mainly due to Southern European countries that tend to achieve higher HLY values. On the other hand, cluster 3 had the worst performance in sustainable development indicators such as gender employment gap (SDG 5), share of renewable energy in gross final energy consumption (SDG 7) and net greenhouse gas emissions index (SDG 13). Cluster 3 reached the values better than the overall EU-27 average only in five indicators out of sixteen in 2020. In 2015, cluster 3 consisted of the same EU Member States, i.e. Southern European countries and Ireland, less the Visegrad countries (see Figure 1). Between 2015 and 2020, this cluster improved the score of 12 out of 16 SDG indicators.

Cluster 4 showed the best results in indicator related to SDG 5 (gender employment gap) and the worst results in SDG 3 (healthy life years at birth) in 2020. Overall, the values of 6 out of 16 SDG indicators were above the EU-27 average in 2020. Between 2015 – 2020, the average values of 14 out of 16 SDG indicators improved, except for indicators used for SDGs 3 and 10 (Table 2). It is important to note that the Visegrad Group countries left cluster 4 between 2015 and 2020. In 2015, cluster 4, including the Visegrad countries, had better results in the SDGs as compared to cluster 3. In 2020, cluster 3, where the Visegrad countries shifted to, showed slightly worse results in implementation of the SDGs as compared to cluster 4. The results of cluster analysis indicate that the Visegrad group countries moved from better performing cluster in 2015 (cluster 4) towards cluster with relatively worse sustainable development performance in 2020 (cluster 3), whereas the other EU countries remained unchanged within each cluster.

Cluster 5 had, on average, the best performance in indicators related to the SDGs 1, 7, 8, 9, 10 and 15 in 2020 (Table 2). This cluster is the best performing group of countries in terms of the number of people at risk of poverty or social exclusion, share of renewable energy, employment rate, investment in R&D, income distribution and the share of forest area. With the exception of Slovenia, cluster 5 countries have already achieved the EU's aim of increasing the share of renewable energy sources in gross final energy consumption to at least 32% by

³⁶ EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, p. 369.

³⁷ EUROSTAT (2022): SDGs by goals.

³⁸ EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, p. 70.

2030.³⁹ Following cluster 1, cluster 5 achieved the second-best results in sustainable development policies. In 2020, almost all values of SDG indicators, apart from the indicators used for SDGs 2 and 12, were above the EU-27 average. Between 2015 and 2020, cluster 5 recorded positive progress in 12 out of 16 SDG indicators.

Table 2: Average values of indicators within clusters and the EU-27 average

<i>Indicator</i>	<i>Year</i>	<i>Cluster 1</i>	<i>Cluster 2</i>	<i>Cluster 3</i>	<i>Cluster 4</i>	<i>Cluster 5</i>	<i>EU-27</i>
SDG_1	2020	18.78	34.60	19.86	22.58	16.15	20.67
	2015	18.90	43.90	26.65	24.13	17.43	24.00
SDG_2	2020	33,691.67	6,803.50	17,929.80	9,864.20	19,235.50	19,308.07
	2015	31,164.17	5,007.00	19,000.17	9,326.11	16,544.00	17,078.19
SDG_3	2020	62.75	62.75	64.29	57.20	63.35	62.38
	2015	62.43	61.20	65.78	57.30	61.65	61.26
SDG_4	2020	48.87	28.95	42.14	43.80	44.95	43.38
	2015	42.65	28.65	41.15	37.19	41.53	39.29
SDG_5	2020	7.30	13.80	14.18	5.34	5.75	9.74
	2015	8.82	12.00	16.17	8.64	5.85	10.19
SDG_6	2020	0.15	14.10	0.49	3.48	0.20	1.93
	2015	0.17	20.80	0.22	4.12	0.23	3.03
SDG_7	2020	18.13	23.90	17.17	32.80	41.37	24.36
	2015	13.16	21.52	12.26	22.90	36.96	20.35
SDG_8	2020	75.12	68.95	71.47	74.76	76.30	73.42
	2015	72.98	62.85	63.95	70.29	73.65	69.43
SDG_9	2020	2.53	0.66	1.31	1.31	2.94	1.77
	2015	2.34	0.72	0.99	1.18	2.84	1.61
SDG_10	2020	4.35	7.32	4.44	5.41	3.82	4.72
	2015	4.18	7.72	5.51	5.29	3.82	5.05
SDG_11	2020	52.88	24.15	33.44	33.92	50.25	39.65
	2015	51.25	21.30	26.31	27.47	49.78	35.34
SDG_12	2020	18.47	1.95	8.97	6.64	9.40	10.19
	2015	15.37	2.40	5.92	6.31	8.10	8.21
SDG_13	2020	69.45	41.95	82.19	61.74	65.28	70.09
	2015	79.92	52.25	106.58	65.53	88.53	80.27
SDG_15	2020	25.38	41.75	34.73	52.40	61.45	40.40
	2015	24.37	39.40	32.15	44.20	61.98	39.39
SDG_16	2020	79.17	44.00	55.00	60.00	76.50	63.67
	2015	81.33	43.50	57.33	57.89	78.75	65.00
SDG_17	2020	0.68	0.13	0.21	0.14	0.52	0.34
	2015	0.64	0.09	0.17	0.12	0.61	0.32

Source: Author's own elaboration based on data obtained from EUROSTAT (2022): SDGs by goals.

To sum up, clusters 1 (Benelux countries, France, Denmark and Germany) and 5 (Austria, Finland, Sweden and Slovenia) show the best results in terms of progress towards achieving the SDGs as compared to other groups of EU Member States. These clusters performed best regarding average values of several selected SDG indicators in both years. On the contrary, cluster 2, consisting of Romania and Bulgaria, has, on average, the worst performance in most of SDG indicators (11 out of 16 indicators) that were analysed in 2015 as well as 2020. In both years, the second-worst performing group of EU countries was cluster 3, consisting of Southern European countries (Greece, Spain, Italy, Cyprus, Malta) and Ireland in 2015 that were joined by the Visegrad Group countries in 2020.

In the dendrogram, we can observe some regional and historical specifics of EU Member States regarding the implementation of the SDGs. For instance, the Visegrad Group countries, Western European countries, Baltic states and two eastern Balkan countries (Bulgaria and

³⁹ Ibid., p. 369.

Romania) are closest to each other in terms of progress towards sustainable development, as can be seen in Figure 1. In general, more advanced economies of the EU, especially Western and Northern European states, tend to achieve better results in most of SDG indicators as compared to less developed Central and Eastern as well as Southern European countries. This is supported by the findings of some other authors, such as Drastichová and Filzmoser.⁴⁰ The results of cluster analysis also indicate that European Union Member States do not create a homogenous group of countries regarding progress towards sustainable development. This is supported by many other researchers, such as Huttmanová, who reached the same conclusion, even though she used data from 2014.⁴¹

Conclusion

The aim of this paper was to categorize 27 EU Member States into broader groups according to the similarities and dissimilarities between them in terms of progress towards the SDGs. Using agglomerative hierarchical cluster analysis, all EU Member States were classified into relatively homogeneous groups based on 16 selected SDG indicators provided by Eurostat. Furthermore, we compared progress of identified clusters towards sustainable development between two years – 2015 as the reference year when the 2030 Agenda and the SDGs have been adopted, and 2020 as the most recent year for which relevant data are available.

In both years, five clusters were identified at a similar distance. The best-performing groups of EU countries in terms of sustainable development policies were cluster 1, consisting of the Benelux countries, France, Denmark and Germany, as well as cluster 5 made up of Austria, Finland, Sweden and Slovenia. On the contrary, the worst performance in average values of SDG indicators was shown by cluster 2, comprising Romania and Bulgaria, followed by cluster 3 consisting of Greece, Spain, Italy, Cyprus, Malta, Ireland in 2015 and the Visegrad Group countries that joined this cluster in 2020. Except for the Visegrad countries' shift from cluster 4 in 2015 into cluster 3 in 2020, there were no changes in the composition of clusters. Therefore, the groups of EU countries remain relatively homogeneous in terms of their performance in sustainable development policies.

The results of cluster analysis indicate that more advanced EU economies, especially Western and Northern European countries, tend to achieve better results in most of SDG indicators as compared to less developed Central and Eastern as well as Southern European countries. Furthermore, we can observe some regional specifics regarding the implementation of the SDGs, such as the Visegrad Group countries, Benelux countries, Baltic states, two eastern Balkan countries (Bulgaria and Romania) and Southern European countries, which are close to each other in terms of progress towards the SDGs. In general, the average performance of clusters in terms of selected SDG indicators improved between 2015 and 2020, even though EU economies were negatively affected by the COVID-19 pandemic in 2020. To sum up, European Union Member States do not create a homogenous group of countries regarding progress towards sustainable development. The pace of achieving the SDGs varies not only among individual EU Member States, but also among identified groups of countries.

References:

1. ADAMIŠIN, P. et al. (2015): Cluster analysis of Central and Southeast Europe via selected indicators of sustainable development. [online]. 2015. [Cited 4. 11. 2022.] Available online: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43045309>.

⁴⁰ DRASTICHOVÁ, M. – FILZMOSE, P. (2019): Assessment of Sustainable Development Using Cluster Analysis and Principal Component Analysis.

⁴¹ HUTTMANOVÁ, E. (2016): Sustainable Development and Sustainability Management in the European Union Countries.

2. ALLIEVI, F. et al. (2011): Grouping and ranking the EU-27 countries by their sustainability performance measured by the Eurostat sustainability indicators. [online]. 2011. [Cited 2. 11. 2022.] Available online: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/147572/eBook_2011-15.pdf.
3. ÇAĞLAR, M. – GÜRLER, C. (2022): Sustainable Development Goals: A cluster analysis of worldwide countries. In: *Environment, Development and Sustainability*, 2022, Vol. 24, No. 6, pp. 8593-8624.
4. DRASTICHOVÁ, M. – FILZMOSEK, P. (2019): Assessment of Sustainable Development Using Cluster Analysis and Principal Component Analysis. In: *Problems of Sustainable Development*, 2019, Vol. 14, No. 2, pp. 7-24.
5. DRASTICHOVÁ, M. (2020): Cluster Analysis of Sustainable Development Goal Indicators in the European Union. In: BILGIN, M. H. et al. (eds.): *Eurasian Economic Perspectives*, Cham: Springer, 2020, pp. 99-124. ISBN 978-3-030-35040-6.
6. EUROPEAN COMMISSION (2022): Monitoring and reporting the SDGs in an EU context. [online]. 2022. [Cited 9. 11. 2022.] Available online: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/monitoring-and-reporting-sdgs-eu-context_en.
7. EUROPEAN COMMISSION (2022): Sustainable Development in the European Union. Overview of progress towards the SDGs in an EU context. [online]. 2022. [Cited 7. 11. 2022.] Available online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-catalogues/-/KS-06-22-017>.
8. EUROSTAT (2022): SDGs by goals. [online]. 2022. [Cited 4. 11. 2022.] Available online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/database>.
9. EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union – 2022 edition. [online]. 2022. [Cited 15. 11. 2022.] Available online: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-flagship-publications/-/ks-09-22-019>.
10. EUROSTAT (2022): Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context. [online]. 2022. [Cited 10. 11. 2022.] Available online: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/publications>.
11. HANSEN, P. – JAUMARD, B. (1997): Cluster analysis and mathematical programming. In: *Mathematical Programming*, 1997, Vol. 79, No. 1, pp. 191-215.
12. HUTTMANOVÁ, E. (2016): Sustainable Development and Sustainability Management in the European Union Countries. In: *European Journal of Sustainable Development*, 2016, Vol. 5, No. 4, pp. 475-482.
13. KING, R. S. (2015): *Cluster Analysis and Data Mining. An Introduction*. Dulles: Mercury Learning and Information, 2015. ISBN 978-1-938549-38-0.
14. PETROV, V. et al. (2018): Assessing sustainability of the Southeast European economies. In: *Ekonomika Poljoprivrede*, 2018, Vo. 65, No. 2, pp. 519-529.
15. UNITED NATIONS (2022): Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development. [online]. 2022. [Cited 6. 11. 2022.] Available online: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
16. UNITED NATIONS (2022): Sustainable Development Goals. [online]. 2022. [Cited 6. 11. 2022.] Available online: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>.
17. YIM, O. – RAMDEEN, K. T. (2015): Hierarchical Cluster Analysis: Comparison of Three Linkage Measures and Application to Psychological Data. In: *The Quantitative Methods for Psychology*, 2015, Vol. 11, No. 1, pp. 8-21.

Contact:

Ing. Peter Jančovič, PhD.

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: peter.jancovic@euba.sk

EKONOMICKÉ NÁKLADY SÚVISIACE S NÁSILÍM – PRÍPAD LATINSKEJ AMERIKY A KARIBIKU

THE ECONOMIC COST OF VIOLENCE – THE CASE OF LATIN AMERICA AND THE CARIBBEAN

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova @euba.sk

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá mierou kriminality a násilia v štátoch Latinskej Ameriky a Karibiku a jej dôsledkami na ekonomické náklady krajín. Prostredníctvom analýzy a komparácie hodnotíme efektívnosť nákladov latinskoamerických a karibských štátov. Dochádzame k záveru, že náklady sú neefektívne a navrhujeme alokovať finančné prostriedky krajín do vzdelávania, zdravotníctva, zlepšovania kvality života, čo by viedlo k predchádzaniu kriminálnej činnosti.

Kľúčové slová: miera násilia, náklady na kriminalitu, Latinská Amerika a Karibik

JEL: G28, I32, K42

Abstract: The paper deals with the level of crime and violence in the countries of Latin America and the Caribbean and its consequences for the economic costs of the countries. Through analysis and comparison, we evaluate the cost effectiveness of Latin American and Caribbean countries. We come to the conclusion that the costs are inefficient, and we propose to allocate the countries' financial resources to education, healthcare, improving the quality of life, which would lead to the prevention of criminal activity.

Keywords: violence rates, costs of crime, Latin America and the Caribbean

JEL: G28, I32, K42

Úvod

Príspevok sa zaoberá mierou kriminality a násilia v štátoch Latinskej Ameriky a Karibiku (LAK) a jej dôsledkami na ekonomické náklady krajín. Cieľom príspevku je charakterizovať mieru a charakter násilia v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku, s dôrazom na jednotlivé subregióny a vybrané krajiny. Ďalším cieľom je preskúmanie výšky nákladov spojených s kriminalitou, pričom rozlišujeme náklady ako podiel hrubého domáceho produktu, náklady v nominálnej hodnote a náklady na osobu. Prostredníctvom analýzy a komparácie hodnotíme efektívnosť nákladov latinskoamerických a karibských štátov.

V prvej časti sa venujeme definícii násilia a teoretickým prístupom k meraniu násilia v spoločnosti. Nasleduje druhá časť, v ktorej analyzujeme charakter násilia konkrétne v regióne LAK a jej subregiónoch. Posledná, tretia časť, je venovaná nákladom LAK na kriminalitu. V tejto časti porovnávame mieru a štruktúru nákladov LAK s vyspelými štátmi sveta a v závere zhodnotíme ich efektívnosť.

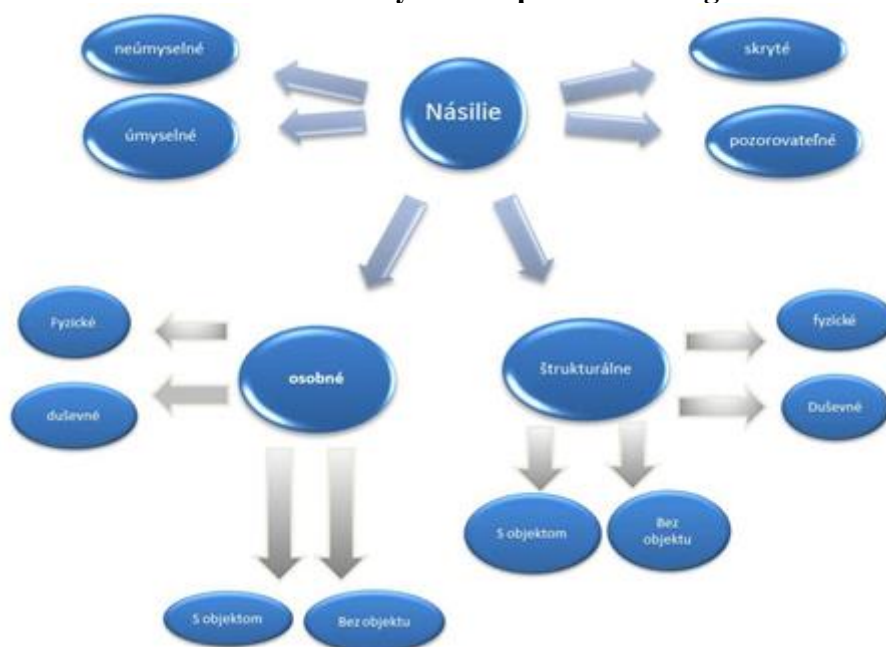
1 Kriminalita ako ukazovateľ násilia

Násilie chápeme ako fyzický a/alebo psychický nátlak voči inej osobe/osobám. Násilie má rôzne formy, ktoré prvýkrát komplexne popísal nórsky sociológ Johan Galtung vo svojom

diele Násilie, mier a výskum mieru (*Violence, peace and peace research*).¹ Rozlišoval medzi úmyselným/neúmyselným, skrytým/pozorovateľným, osobným/štrukturálnym násilím, ktoré ďalej delil na fyzické/psychické a s objektom/bez objektu (Obr. 1). Všetky formy násilia sú závažné a deformujú spoločnosť, a to nielen zo sociálneho hľadiska. Vysoká miera násilia spôsobuje ekonomickú záťaž pre krajiny a bráni ďalšiemu (nielen) ekonomickému rozvoju. Navyše, ide o zlyhanie verejných politík a štátneho aparátu.

V kontexte viktimológie je zaujímavé a opodstatnené sledovať, že najčastejšími obeťami násilných zločinov sú osoby patriace k nízko príjmovým skupinám. James Gilligan v knihe *Násilie: Úvahy o národnej epidémii (Violence: Reflections on a National Epidemic)* dochádza k záveru, že u populácii patriacej k nižším príjmovým skupinám zaznamenávame zvýšenú mieru úmrtí, pričom členov vyšších príjmových skupín nepostihujú úmrtia v takej vysokej miere, resp. sa dá hovoriť o relatívne vysokom rozdieli.² Taktiež sa v jeho skúmaní, podobne ako u Galtunga, objavuje myšlienka určitej kolektívnej zodpovednosti spoločnosti za násilné konanie jednotlivcov.

Obr. 1: Formy násilia podľa Galtunga

Pozn: Vlastné spracovanie podľa Galtung, 1969, s.173.

Empiricky sa miera násilia v spoločnosti dá skúmať z viacerých hľadísk. Nezákonné konanie je jasne definované zákonmi, avšak reálnu mieru násilia môžeme iba odhadnúť. Nie všetko protiprávne konanie či násilnosti sú ohlasované, a tým teda nevstupujú do štatistík. Skúmanie miery násilia v konkrétnych spoločnostiach je teda obmedzené na oficiálne vykazované štatistiky a prieskumy, ktoré sú skôr sporadického charakteru. Najjednoduchším ukazovateľom miery násilia sú trestné činy so smrteľnými následkami (miera vražd). Druhotne k hodnoteniu násilia slúžia štatistiky iných trestných činov (krádeže, zneužívanie, domáce násilie), ktorých zmapovanie je však oveľa náročnejšie. Z tohto dôvodu sa primárne v našom výskume zameriavame na skúmanie násilia prostredníctvom miery vražd. Ekonomické, sociálne dopady a náklady sa rôznia podľa charakteru násilného činu.

¹ GALTUNG, J. (1969): *Violence, Peace and Peace Research*, s. 169-173.

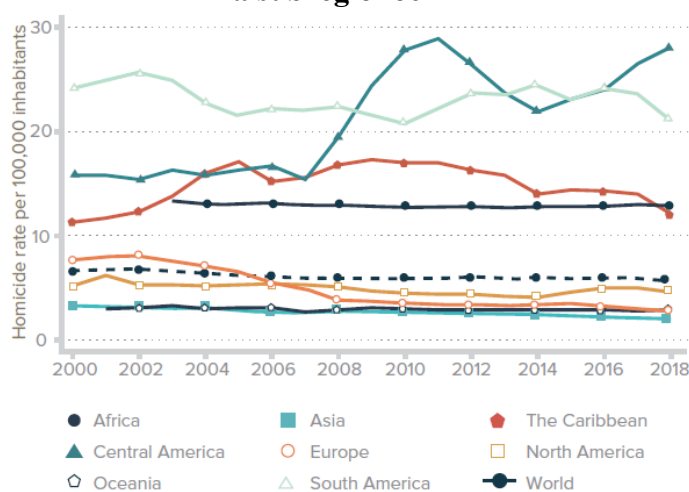
² GILLIGAN, J. (1996): *Violence: Reflections on a National Epidemic*.

2 Charakter násilia v Latinskej Amerike

LAK je najnebezpečnejším regiónom sveta. Ide o dlhodobý trend a napriek obdobiam ekonomického rastu, sa miera násilia neznižuje. Latinoameričania tvoria iba 8 % svetovej populácie, ale sú zodpovední až za jednu tretinu všetkých úmyselných zabití na svete³ a šesť z desiatich krádeží sú spojené s násilnými dôsledkami. Navyše, za posledné štvrtstoročie sa počet krádeží strojnásobil.⁴

Miera vražd medzi rokmi 1995 – 2012 dosahovala 20 – 25 na 100 tisíc osôb a 42 z 50 najnebezpečnejších miest sa nachádzalo práve v LAK.⁵ Podľa dostupných dát miera úmyselných úmrtí v celom regióne je na úrovni vyše 20 zo 100 tisíc.⁶ Avšak, región v rámci tohto ukazovateľa nie je konzistentný. Najviac nebezpečný subregión je Stredná Amerika, vôbec s najvyšším počtom vražd na svete. Spoločne s Južnou Amerikou a Karibikom dosahujú dlhodobu hodnotu nad svetovým priemerom (graf 1).

Graf 1: Miera úmyselných vražd na 100 000 obyvateľov v regiónoch sveta a subregiónoch LAK

Prameň: Regional Human Development Report. (2021): The Links Between Violence, Inequality And Productivity, s. 187.

Zaznamenávame veľké rozdiely v miere násilia naprieč regiónom, jednotlivými subregiónmi aj jednotlivými krajinami. Niektoré štáty vykazujú až niekoľkonásobne vyššiu mieru násilných úmrtí v porovnaní s ostatnými. V rámci Strednej Ameriky najvyššiu mieru dosahuje Salvádor, Honduras a Guatemala (graf 2).⁷ Treba podotknúť, že po náraste násilie v Salvádore v roku 2018 zaznamenávame pokles miery úmrtnosti na 37/100 tisíc obyvateľov v roku 2019.⁸ V Karibiku zaraďujeme medzi najnásilnejšie krajiny Jamajku, Svätý Krištof a Nevis, Bahamy a Svätú Luciu. Jamajka s hodnotou 45 vražd na 100 tisíc obyv. je s výrazným odstupom najnebezpečnejšou krajinou subregiónu, Bahamy (19/100 tisíc obyv.) zaznamenávajú mierne klesajúci trend a Sv. Krištof za posledné roky výrazný pokles z 44 na 19 úmyselných úmrtí na 100 tisíc obyv. naopak, na ostrove Sv. Lucie zaznamenávame opätovný

³ ARJONA, A. (2021). The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda, s. 5.

⁴ REID, M. (2017): Forgotten Continent: A History of the New Latin America, s. 274.

⁵ REID, M. (2017): Forgotten Continent: A History of the New Latin America, s. 274.

⁶ SVETOVÁ BANKA. (2022): Intentional homicides (per 100,000 people) – Latin America & Caribbean.

⁷ ARJONA, A. (2021). The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda, s. 6.

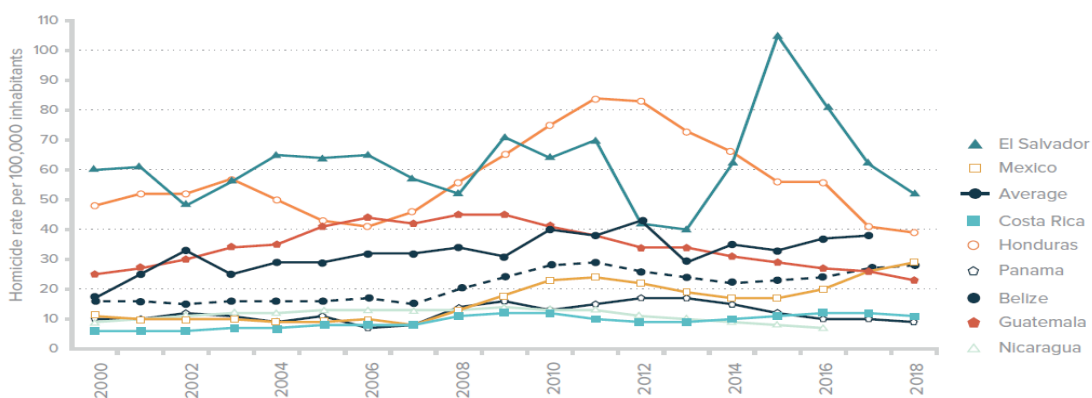
⁸ UNODC. (2021): Intentional homicide.

nárast vrážd od roku 2018.⁹ V subregiónu Južnej Ameriky dlhodobo v miere násilia dominujú Venezuela, Brazília a Kolumbia, nachádzajúc sa nad úrovňou priemeru subregiónu. Po náraste miery vrážd od roku 2010 zaznamenávame v Brazílii pokles v roku 2019 (20/100 tisíc obyv.) a opätovný nárast v 2020 (22/100 tisíc obyv.).¹⁰ V Kolumbii zaznamenávame klesajúci trend od začiatku 21. storočia. Venezuela (s poslednými dostupnými štatistikami za rok 2017) je stále najnebezpečnejšou krajinou subregiónu, pričom vzhľadom na politickú a ekonomickú nestabilitu predpokladáme nárast miery násilia (nielen úmyselných úmrtí) za posledné roky. Caracas kvôli vysokej miere kriminality sa zvykne označovať ako *najvražednejšie hlavné mesto na svete*.¹¹ Čo sa týka variácie v rámci jednotlivých štátov, tiež hovoríme o vysoko nerovnomernom rozložení. Tento trend je výrazný takmer vo všetkých juhoamerických krajinách, a tiež v Mexiku, kde je vysoká miera kriminality spojená predovšetkým s organizovaným zločinom. K jedným z najnebezpečnejších regiónom v Mexiku patrí okrem hlavného mesta aj štát Michoacán. Dôležitým faktorom v šírení násilia v Mexiku je rozmach organizovaného zločinu a tzv. *self-defence groups*, ktoré sú prítomné až v 20 z 32 mexických štátov. Podľa Muggah a Tobón, zatiaľ čo niektoré štáty a mestá v Mexiku majú mieru vrážd nad 200 na 100 000 obyvateľov, najpokojnejšie miesta v krajine majú mieru pod 2/100 tisíc obyv.¹² Priemerná miera úmyselných zabití v Mexiku sa pohybuje okolo 28/100 tisíc obyv.¹³ V brazílskych mestách, São Paule a Rio de Janeiro, je dlhodobo prítomná vysoká miera násilia, ale treba podotknúť, že vďaka reformám sa podarilo znížiť mieru vrážd vo favelách o 75 % medzi rokmi 2008 – 2012.¹⁴

Naopak, v regióne a jednotlivých subregiónoch sú aj krajiny, kde miera kriminality je nízka, porovnateľná s vyspelými štátmi. Napríklad obyvatelia Čile majú menšiu pravdepodobnosť stať sa obeťou násilného konania ako obyvatelia USA (6,5/100 tisíc obyv.). V krajinách s nízkou mierou úmyselných zabití ako Čile (4/100 tisíc obyv.), Argentína (5/100 tisíc obyv.) a Bolívia (7/100 tisíc obyv.)¹⁵ nie sú tieto zločiny výsledkom organizovaného zločinu, ale sú spojené s udalosťami bežnej delikvencie (hádky, lúpeže).

Všeobecne platí, že zločiny nie sú koncentrované iba vo veľkých mestách, ale aj vo vidieckych oblastiach, kde nie ojedinele, že kontrolu nad územím de facto vykonávajú gangy.

Graf 2: Miera úmyselných vrážd v Strednej Amerike

Prameň: ARJONA, A. (2021). The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda, s.7.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ VALENZUELA AGUILERA, A. (2013): Power, Territory, Social Control of Space in Latin America, s. 24.

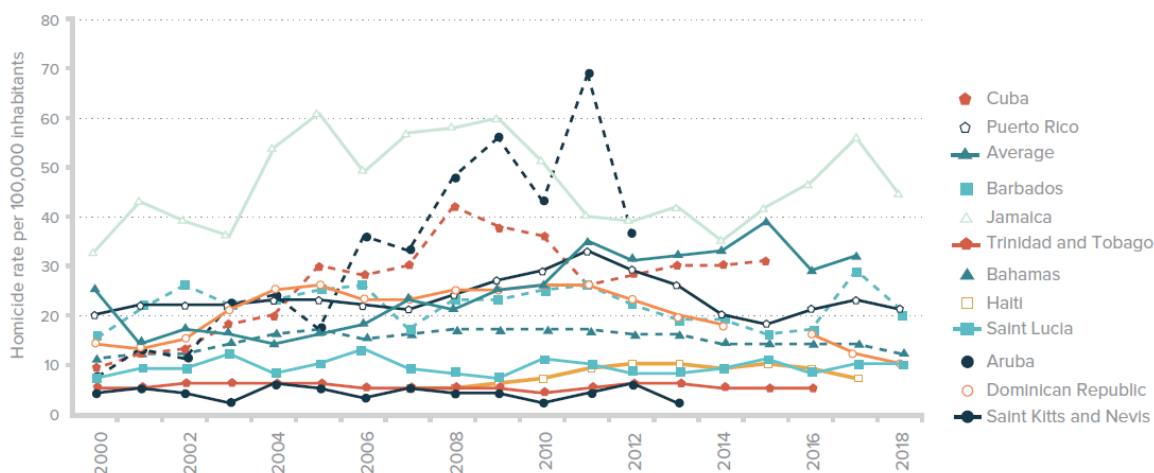
¹² MUGGAH, R. - TOBÓN, K. A. (2018): Citizen security in Latin America: Facts and figures, s. 6.

¹³ UNODC. (2021): Intentional homicide.

¹⁴ REID, M. (2017): Forgotten Continent: A History of the New Latin America, s. 276.

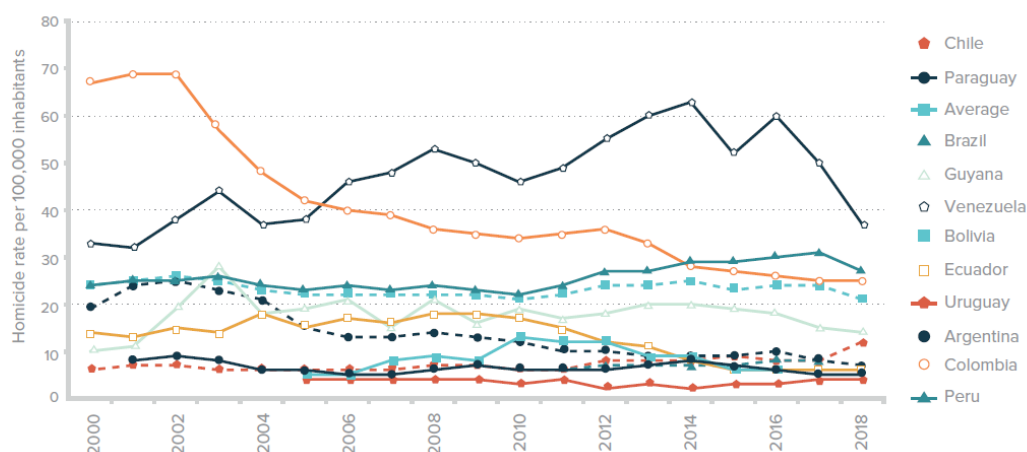
¹⁵ UNODC. (2021): Intentional homicide.

Graf 3: Miera úmyselných vražd v Karibiku

Prameň: ARJONA, A. (2021). The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda, s.7.

Graf 4: Miera úmyselných vražd v Južnej Amerike

Prameň: ARJONA, A. (2021). The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda, s.7.

2.1 Faktory vysokej miery násilia

Za faktory, ktoré viedli k súčasnej vysokej miere násilia v regióne LAK, zaraďujeme systematické nedostatky v latinskoamerických spoločnostiach. Ide o dlhodobý problém chaotického rozvoja miest, rozšírenia organizovaného zločinu (obchod s drogami, nelegálnymi zbraňami, pašeráctvo, únosy), korupcia, poddimenzovaného systému vzdelávania, vysoká miera nerovnosti, nezáujem politických elít, neefektívna justícia a prokuratúra a v neposlednom rade nedôvera obyvateľov voči policajným zložkám, ktorá pramení z brutality policajných zložiek počas 90. rokov, kedy sa v regióne vo väčšine krajín viedla vojna proti drogovým kartelom. Navyše, polícia v LAK je v podriadenej úlohe voči armádnym zložkám a častokrát je regulovaná prostredníctvom ministerstiev obrany. Brutálne zásahy zo strany polície sú dodnes kontroverznou témou, nakoľko prispievajú k zvyšovaniu miery vražd v regióne, zároveň však sú odpoveďou na militarizáciu (primárne) miest, kde rýchlo vzrástla kriminalita kvôli rapidnej a chaotickej urbanizácii (najmä v 80. a 90. rokoch), ktorej výsledkom bolo vytvorenie chudinských štvrtí. V niektorých mestách, napr. Rio de Janeiro, sa už uskutočnili reformy s cieľom tzv. pacifikácie policajných zložiek.

Nezáujem riešiť zločiny (nielen násilné) a korupcia policajných zložiek a v súdnom systéme sú v regióne tiež významnou prekážkou v boji proti násiliu. V Latinskej Amerike a Karibiku je v priemere odsúdených iba 20 páchatel'ov zo 100 spáchaných vražd, pričom svetový priemer je 43.¹⁶ Naopak, pri trestaní páchatel'ov zločinov dochádza v niektorých prípadoch k výrazne prísne hodnoteniu, tzv. politika *La mano dura*. To je príklad Salvádoru, kde páchatel' bol odsúdený odňatím slobody aj za priestupky, pričom väznice boli pod kontrolou gangov. To viedlo k zvýšeniu kriminality a brutality v Salvádore. Problém s väznicami, ktoré sa de facto nie sú pod kontrolou štátu, je prítomný takmer vo všetkých stredoamerických krajinách aj v Brazílii. Dokonca, vo väzniciach je miera vražd trikrát vyššia ako v bežnej populácii v LAK.¹⁷

Vysoká miera korupcie a organizovaný zločin sa stali súčasťou štátneho aparátu väčšiny krajín LAK. Hovoríme teda o tzv. neobčianskych demokraciách (*uncivil democracies*).¹⁸

Čo sa týka vzdelávacieho systému, je jednoznačne neefektívny a slabo financovaný. Dôsledkom tejto skutočnosti dochádza k polarizácii detí podľa toho, k akej príjmovej skupine patria ich rodičia. Významným fenoménom v regióne sú mladí ľudia (15-24 rokov) označovaní ako *nis-nis*, čiže nezamestnaní a zároveň neštudenti. Odhaduje sa, že ich je okolo 20 miliónov. Práve táto skupina je náchylná stať sa súčasťou organizovaného zločinu a páchať trestné činy. V regióne bol zaznamenaný vysoký výskyt mladistvých, ktorý pracujú ako nájomní vrahovia (*sicariatos*).¹⁹ Závažnou skutočnosťou je aj problém detí žijúcich na ulici (*children of the street*), ktoré sú tiež rizikovou skupinou, náchylnou nájsť si domov v rámci gangov.

Násilie sa z hľadiska vykonávateľa dá rozdeliť na subkategórie: kriminálne, politické, sociálne a domáce násilie. Vo všetkých troch vykazuje región LAK nadsvetový priemer.

3 Náklady spojené s násilím

Ekonomickým nákladom na kriminalitu a násilie sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť. Náklady spojené s násilím rozdeľujeme na priame a nepriame. Priame náklady, čiže vynaložené na škody, straty v dôsledku trestnej činnosti, verejné a súkromné výdavky na bezpečnosť, zabezpečovanie systému trestného súdnictva a správu väznic, predstavujú pre celý región približne 3,5 % HDP ročne, čo je trikrát viac ako v rozvinutých krajinách.²⁰ Jaitman vo svojej štúdiu pracuje s dolnou hranicou odhadovaných priemerných nákladov 2,41 % HDP a vrchným odhadom 3,55 % HDP.²¹

Rozlišujeme nepriame, sociálne náklady trestnej činnosti (náklady spojené s obeťami z hľadiska straty kvality života v dôsledku vražd a iných násilných trestných činov a ušlý príjem väzenskej populácie), náklady vynaložené neverejným sektorom (výdavky firiem a domácností na prevenciu kriminality, najmä výdavky na bezpečnostné služby) a náklady vynaložené vládou (verejné výdavky na súdnictvo, policajné služby a správu väznic). Z celkových výdavkov pri členení podľa sektora sa 37 % vynakladá v súkromnom sektore, 42 % vo verejnom sektore a 21 % zodpovedá sociálnym nákladom, ako je napríklad viktimizácia (ujma v dôsledku trestného konania).²² Práve poslednú skupinu, sociálne náklady, je najťažšie kvantifikovať, čiže pracujeme s odhadmi.

Najvyššie výdavky podľa podielu z HDP sú vynakladané v krajinách Strednej Ameriky a v niektorých krajinách sú dokonca dvojnásobne vyššie v porovnaní s regionálnym

¹⁶ REID, M. (2017): *Forgotten Continent: A History of the New Latin America*, s 275.

¹⁷ REID, M. (2017): *Forgotten Continent: A History of the New Latin America*, s 277.

¹⁸ JANUBOVÁ, B. (2016): *Štrukturálne a osobné násilie v Južnej Amerike*, s. 516.

¹⁹ SANCHEZ, M.(2006): *Insecurity and Violence as New Power Relation in Latin America*, s. 188.

²⁰ REID, M. (2017): *Forgotten Continent: A History of the New Latin America*, s 274.

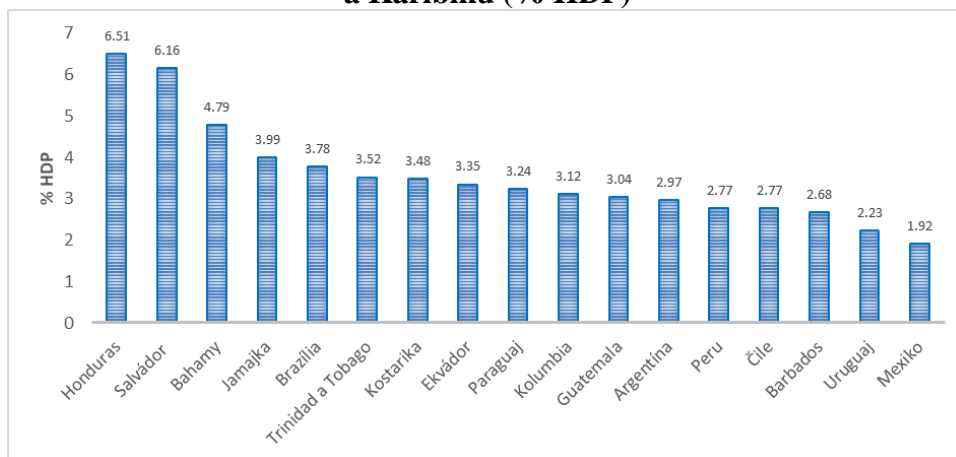
²¹ JAITMAN, L. (2017): *The Costs of Crime and Violence*, s. 26.

²² FOCUSECONOMICS. (2017): *How much is crime costing Latin America?*

priemerom. V Hondurase dosahujú výdavky súvisiace s trestnou činnosťou 6,51 % HDP, v Salvádore 6,16 % HDP a Bahamy 4,79 % HDP. Na druhej strane, Mexiko vynakladá najmenej výdavkov v pomere k HDP krajiny. Napríklad Brazília, krajina s najvyššou mierou obetí v absolútnych číslach, zaznamenáva rastúci trend výdavkov na bezpečnosť do 4,5 % HDP.²³

V rokoch 1996 až 2015 sa v najväčšej latinskoamerickej krajine zvýšil priemerný počet vražd z 35 000 na viac ako 54 000 ročne. Zároveň, podľa odhadov v tomto období prišla brazílska ekonomika viac ako 119 miliárd amerických dolárov v potenciálnej výrobnnej kapacite kvôli kriminalite a náklady na bezpečnosť sa strojnásobili.²⁴

Graf 5: Náklady súvisiace s kriminalitou (horná hranica) v Latinskej Amerike a Karibiku (% HDP)

Prameň: JAITMAN, L. (2017): The Costs of Crime and Violence, s. 27.

Podľa štúdie Medzi-americkéj banky pre rozvoj náklady v LAK na trestnú činnosť zodpovedajú približne 300 USD na osobu. Najvyššie náklady na osobu vynakladajú Trinidad a Tobago a Bahamy (vyše 1000 USD v PKS). Tretou krajinou, s výraznejším odstupom, je Argentína (662 USD v PKS), nasledujú Čile, Brazília a Salvádor. Najnižšie náklady na obyvateľa vynakladajú Guatemala, Paraguaj a Honduras (medzi 200 a 300 USD v PKS).²⁵ V prípade Hondurasu zaznamenávame kontrast v porovnaní nákladov vyjadrených ako percento z HDP a nákladov vo vyjadrení na obyvateľa, čo jasne poukazuje na relatívnu chudobu krajiny. V nominálnej hodnote najvyššie náklady vynakladajú Brazília (120 mld. USD), s výrazným odstupom Mexiko (41 mld. USD), Argentína (29 mld. USD) a Kolumbia (20 mld. USD).²⁶ Naopak, najmenej vynakladajú karibské štáty (Barbados, Bahamy, Jamajka) vzhľadom na veľkosť ich ekonomík, nasledované Paraguajom, jednou z najchudobnejších ekonomík Južnej Ameriky.

Priemerné náklady súvisiace s kriminalitou LAK sú vyššie ako priemer vyspelých štátoch sveta (graf 6), a to pri všetkých zložkách (vládne, súkromné výdavky, náklady na viktimizáciu, nákladmi na uväznenie). V LAK tvoria najväčší podiel vládne výdavky, nasledované súkromnými, nákladmi na viktimizáciu a nákladmi na uväznenie. Tento trend je typický aj pre jednotlivé subregióny s výnimkou Strednej Ameriky, kde súkromné výdavky prevyšujú vládne. Súkromné aj vládne výdavky sú v rozvinutých krajinách nižšie v porovnaní

²³ IGARAPÉ INSTITUTE. (2018): The costs of violent crime in Brazil amount to 4.5% GDP a year.

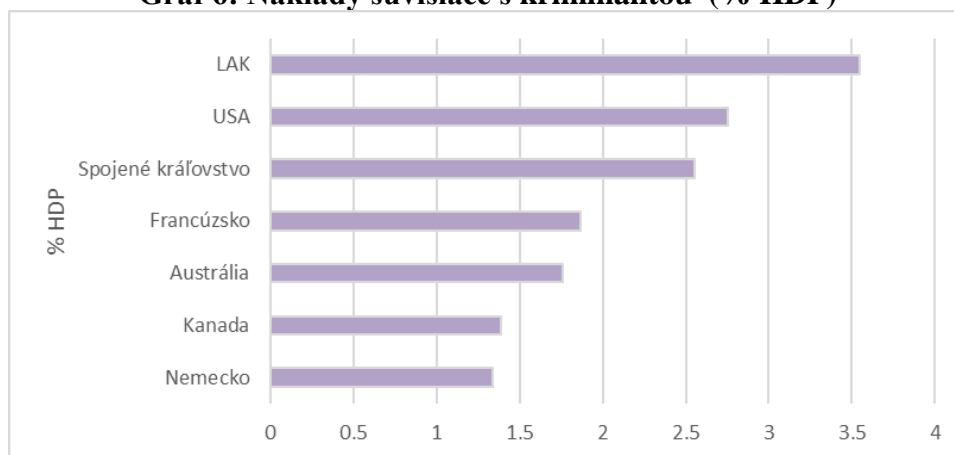
²⁴ IGARAPÉ INSTITUTE. (2018): Brazil Violence Cost.

²⁵ JAITMAN, L. (2017): The Costs of Crime and Violence, s. 27-29.

²⁶ *Ibid.*

s LAK, ale napríklad náklady na uväznenie v USA (0,45 % HDP)²⁷ prevyšujú tie v LAK (0,20 % HDP).²⁸ Tento fakt súvisí s vysokou mierou uväznenia v USA na rozdiel od LAK. Z rovnakého dôvodu sa náklady na uväznenie celkovo vo vyspelých štátoch približujú tým, ktoré vynakladajú LAK štáty.

Graf 6: Náklady súvisiace s kriminalitou (% HDP)

Prameň: The Costs of Crime and Violence, s.26

Záver

Riešeniu tohto problému sa doteraz nevenovala veľká pozornosť a takisto ani v prieskumoch Latinobarometra samotné latinskoamerické obyvateľstvo nepovažuje vysokú mieru násilia a nízku bezpečnosť za najzávažnejší problém. Alarmujúce, vysoké hodnoty násilných úmrtí a ostatných zločinov však jasne poukazujú na závažný problém, ktorý je a v budúcnosti bude predstavovať významný problém pri rozvoji latinskoamerických ekonomík.

Okrem sociálnych dopadov na spoločnosti zaznamenávame aj priame ekonomické dôsledky v podobe nákladov, ktoré sú v priemere LAK oveľa vyššie ako vo vyspelých ekonomikách sveta. Napriek vysokej miere nákladov vynaložených v dôsledku kriminality, sú tieto náklady neefektívne. Krajiny s podobnou mierou nákladov môžu čeliť veľmi odlišným mieram vražd a iných zločinov. Investície do bezpečnosti obyvateľov nemusia byť priamo spojené so zlepšením bezpečnosti ľudí, nakoľko ide o riešenie už vzniknutých kriminálnych činov a nezahŕňajú aj prevenciu. Preto viaceré štúdie a odborníci (IGARAPÉ inštitút, Jaitman (2017), Arjona (2021), Reid (2017) etc.) odporúčajú alokovať výdavky skôr do vzdelania, zdravotníctva a zlepšovania životnej úrovne a kvality života obyvateľov. Tiež je podstatné obnoviť dôveru občanov k inštitúciám, predchádzať recidíve páchateľov aj vďaka reforme väzenského a súdneho systému. Kvôli vysokej miere kriminality, okrem už vyššie spomenutého, krajiny zaznamenávajú ekonomické straty v dôsledku uväznenia a úmrtia potenciálnych pracovných síl a rozšírenej čiernej, nelegálnej ekonomiky, čo predstavuje nepriame náklady súvisiace s kriminalitou.

Použitá literatúra:

1. ARJONA, A. (2021): *The Effects of Violence on Inequality in Latin America and the Caribbean: A Research Agenda*. UNDP. 55 s.

²⁷ JAITMAN, L. (2017): *The Costs of Crime and Violence*, s. 28.

²⁸ JAITMAN, L. (2017): *The Costs of Crime and Violence*, s. 41.

2. FOCUSECONOMICS. (2017): How much is crime costing Latin America? [online]. In: *FocusEconomics*. Dostupné na internete: How much is crime costing Latin America? | FocusEconomics (focus-economics.com)
3. GALTUNG, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. In: *Journal of Peace Research*. 1969, roč. 6, č. 3, s. 167-191.
4. GILLIGAN, J. (1997). *Violence: Reflections on a National Epidemic*. Vintage Books. 1997. 196 s. ISBN 978-0679779124.
5. IGARAPÉ INSTITUTE. (2018): Brazil Violence Cost. [online]. In: *Igarapé Institute*. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://igarape.org.br/en/brazil-violence-cost/>
6. IGARAPÉ INSTITUTE. (2018): The costs of violent crime in Brazil amount to 4.5% GDP a year. [online]. In: *Igarapé Institute*. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://igarape.org.br/en/the-costs-of-violent-crime-in-brazil-amount-to-4-5-gdp-a-year/#:~:text=%E2%80%9CThe%20poor%20governance%20of%20Brazil's,the%20The%20New%20York%20Times.>
7. JAITMAN, L. (2017): *The Costs of Crime and Violence*. Inter-American Development Bank, 2017.
8. JANUBOVÁ, B. (2016): Štrukturálne a osobné násilie v Južnej Amerike. In: *Medzinárodné vzťahy 2016. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, s. 512-524.
9. MUGGAH, R. – TOBÓN, K. A. (2018): Citizen security in Latin America: Facts and figures. [online]. Igarapé Institute. Dostupné na internete: [Citizen-Security-in-Latin-America-Facts-and-Figures.pdf \(igarape.org.br\)](#)
10. REID, M. (2017): *Forgotten Continent: A History of the New Latin America*. Yale University Press, Veľká Británia, 2017. ISBN 978-0-300-22465-8
11. SANCHEZ, M. (2006). Insecurity and Violence as New Power Relation in Latin America. In: *ANNALS*, 2006, roč.606, s. 178-195.
12. SVETOVÁ BANKA (2022): Intentional homicides (per 100,000 people) – Latin America & Caribbean. [online]. In: *Svetová banka*. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: [Intentional homicides \(per 100,000 people\) – Latin America & Caribbean | Data \(worldbank.org\)](#)
13. UNODC (2021): Intentional homicide. [online]. In: *UNODC*. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: [dp-intentional-homicide-victims | dataUNODC](#)
14. VALENZUELA AGUILERA, A. (2013). Power, Territory, and the Social Control of Space in Latin America. In: *Latin American Perspectives*, 2013, roč. 40, č. 2, s. 21-34.

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: barbora.janubova@euba.sk

ANTIDUMPINGOVÉ OPATRENIA A ICH VPLYV NA ZAHRANIČNOOBCHODNÉ VZŤAHY EURÓPSKEJ ÚNIE S ČÍNOU¹

ANTIDUMPING MEASURES AND THEIR IMPACT ON THE EU-CHINA FOREIGN TRADE RELATIONS

Henrich Juhás

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: henrich.juhás@euba.sk

Abstrakt: Európska únia využíva politiku ochranných obchodných nástrojov voči dovozu tovarov z tretích krajín, ktorý potenciálne ohrozuje jej domácich výrobcov. Dovozy niektorých tovarov z Číny do Európskej únie sú často realizované s využitím nekalých obchodných praktík, najmä vo forme dumpingu. Z dôvodu ochrany svojho vnútorného trhu EÚ implementuje ochranné obchodné opatrenia voči čínskemu dovozu vo forme antidumpingových ciel. Hlavným cieľom príspevku je preskúmať vývoj a vplyv antidumpingových opatrení na dovoz tovarov z Číny do EÚ s prihliadnutím na efektivitu zavedených opatrení. Príspevok tiež poukáže aj na perspektívy fungovania týchto nástrojov v budúcnosti a predloží možnosti ich zlepšenia v rámci zahraničnoobchodných vzťahov medzi EÚ a Čínou.

Kľúčové slová: antidumpingové opatrenia, Európska únia, Čína, dovoz, protekcionizmus
JEL: F13, F19

Abstract: The European Union uses a policy of trade defence instruments against the import of goods from third countries, that potentially threaten its domestic producers. Imports of certain goods from China to the European Union are often made using unfair business practices, especially in the form of dumping. In order to protect its internal market, the EU implements trade defence measures against Chinese imports in the form of antidumping duties. The main aim of the article is to examine the development and impact of antidumping measures on the import of goods from China to the EU, considering the effectiveness of the measures implemented. The article will also point out the perspectives of the functioning of these instruments in the future and present the possibilities of their improvement within the framework of foreign trade relations between the EU and China.

Keywords: antidumping measures, European Union, China, import, protectionism
JEL: F13, F19

Úvod

Čína sa postupom času stala krajinou, ktorá dokáže vyrábať a dodávať lacnejšie produkty prakticky do celého sveta, pričom využíva svoju komparatívnu výhodu v podobe lacnej pracovnej sily. Dôležitý je aj rozdiel v ekonomickej štruktúre Číny od akejkoľvek inej veľkej ekonomiky.²

Čínska ekonomika sa v posledných rokoch stáva čoraz väčším motorom rastu svetového obchodu, k čomu napomáha aj rastúci podiel jej exportných aktivít a snahy preniknúť na nové svetové trhy. Činnosti čínskych exportérov súvisiace s týmto cieľom sú však vo väčšine

¹ Tento príspevok je súčasťou výskumného projektu VEGA 1/0039/20 „Význam Eurázijskej Hospodárskej únie pre formovanie hospodárskych stratégií EÚ (s implikáciami SR)“.

² BALÁŽ, P. et al. (2019): Medzinárodné podnikanie.

prípadov prešetrované pre nekalé obchodné praktiky, ktoré predstavujú potenciálnu hrozbu pre domáci trh a výrobcov. V tomto kontexte sa Čína stala krajinou, ktorá čelí najväčšiemu počtu implementovaných ochranných obchodných nástrojov uložených na tovar s pôvodom v tejto krajine na celom svete. Štatút Číny ako takzvanej „netrhovej“ ekonomiky uľahčuje členom WTO uvaliť vyššie antidumpingové clá na čínsky tovar, ktorý ohrozuje domácich výrobcov.³

Výnimkou nie je ani Európska únia, ktorá vedie obchodné spory s Čínou ako jedným z popredných dovozných partnerov, ktoré sa postupom času stali až bežnými či kontroverznými. Kolísavý trend globálnej ekonomickej situácie však často vedie spotrebiteľov a dovozcov z EÚ k preferovaniu lacnejších čínskych výrobkov. Motívy implementácie opatrení EÚ na ochranu obchodu voči čínskym výrobkom sú zložité a je potrebné ich pozorne a objektívne monitorovať. EÚ zreformovala pravidlá ochrany obchodu v roku 2017, čo bola prvá veľká revízia pravidiel za dlhé roky. Táto reforma pútala pozornosť najmä z dôvodu publikovania nových správ týkajúcich sa deformácií trhov Číny a Ruska. Spomedzi rôznych zmien bola najvýznamnejšou a pre Čínu najkontroverznejšou nová antidumpingová metodika navrhnutá tak, aby sa zamerala na deformácie trhu spôsobené zásahmi štátu. Hoci sa o tejto metodike hovorí, že je neutrálna, jej cieľom je zamerať sa na Čínu alebo iné krajiny, ktoré EÚ považuje za netrhové ekonomiky.⁴

Uvedené ochranné obchodné nástroje a ich uplatňovanie zo strany EÚ má za cieľ chrániť európskych výrobcov a samotný európsky trh ich zavedením s cieľom znížiť potenciálne nebezpečný čínsky dovoz do EÚ. Najviac používaný nástroj voči čínskemu dovozu je antidumpingové clo, ktoré je predmetom nášho skúmania.

1 Prehľad existujúcej literatúry

Problematikou ochranných obchodných nástrojov EÚ využívaných na ochranu európskeho trhu sa zaoberajú najmä zahraniční autori. Štúdiom dostupnej literatúry v prioritne impaktovaných časopisoch sme zistili, že v rámci tejto problematiky prevládajú vedecké publikácie skúmajúce konkrétne obchodné prípady.

Hakobyan pracoval s konkrétnym prípadom dumpingového dovozu z Číny v roku 2009 do EÚ, konkrétne sa zamerával na hliníkovú fóliu. Autor skúmal dôsledky antidumpingových ciel EÚ na tento produkt. Po zavedení ciel sa vývoz z týchto krajín do EÚ značne znížil, teda považoval zavedenie cla za efektívne. Zaujímavou informáciou je, že tento pokles bol sprevádzaný súčasným zvýšením vývozu z týchto krajín do USA, čo naznačuje značný odklon obchodu.⁵

V roku 2013 vytvorili Nita a Zanardi prieskum efektívnosti tzv. „reviews“, teda prípadov prešetrení pred uplynutím platnosti opatrení, počas platnosti opatrení a pred implementáciou opatrení. Na základe štatistických metód a regresie prišli k zaujímavým záverom, najmä v prípade Číny. Percentuálna hodnota zavedených ochranných ciel EÚ voči Číne sa po prvom predbežnom preskúmaní mierne zvýšila (v rámci iných skúmaných krajín sa znížila), čo evokovalo zistenie ďalšieho dumpingového správania čínskych subjektov.⁶

Dunoff a Moore sa zaoberali konkrétnym prípadom antidumpingových opatrení na určitú obuv dovážanú z Číny do oblasti EÚ, ktorý vyústil až k rokovaniu orgánu WTO na urovnávanie sporov. Zaoberali sa otázkou, či sú súčasné globálne pravidlá dumpingu a zákony o nápravných opatreniach všeobecne dobre navrhnuté tak, aby fungovali vo svete globalizovaných dodávateľských reťazcov a off-shoringu. Podľa nich je systém EÚ na evalváciu dumpingu a ujmy z neho plynúcu zle navrhnutý a antidumpingové clá majú tendenciu

³ WU, M. (2016): The “China, Inc.” Challenge to Global Trade Governance.

⁴ KRIVOSUDSKÁ, S. – DRUŽBACKÁ, B. – JUHÁS, H. (2021): Aktuálne otázky Európskej únie vo vzťahu k vybraným tretím krajinám: vedecká monografie.

⁵ HAKOBYAN, S. (2017): Do Anti-dumping Duties Still Matter? The Curious Case of Aluminum Foil.

⁶ NITA, A. C. – ZANARDI, M. (2013): The First Review of European Union Antidumping Reviews.

poškodzovať tie firmy z EÚ, ktoré sú najviac integrované do svetového hospodárstva, pričom spoločnostiam z EÚ, ktoré vyrábajú výlučne pre európskych spotrebiteľov, poskytujú len dočasnú a prinajlepšom len obmedzenú pomoc. Štúdia týchto autorov ďalej prináša záver, že Čína má tendenciu využívať agresívnejší postoj a argumenty pri riešení sporov na pôde WTO ako doteraz. Čína v súvislosti s antidumpingovými opatreniami EÚ na obuv vznesla široké a početné obvinenia. Zatiaľ čo WTO zamietla väčšinu sťažností, čínsky prístup môže podľa autorov predznamenávať podobné agresívne argumenty v budúcich obchodných sporoch na pôde WTO.⁷

Liu skúmala v roku 2014 všetky dovtedy platné antidumpingové opatrenia proti čínskym výrobkom. Jeho analýza empiricky dokázala, že antidumpingové opatrenia EÚ proti Číne sa riadili svetovým antidumpingovým modelom tým, že sa zamerali na priemyselné výrobky náročné na prácu a zdroje. Poukázal na skutočnosť, že počet antidumpingových opatrení proti Číne vzrástol po jej vstupe do WTO. Väčšinu vývozu z Číny teda tvoria čiastočne spracované a surovínové produkty, po ktorých je na trhoch EÚ veľký dopyt. Kvôli menším technickým prekážkam obchodu a neelastickému dopytu si väčšina svetových výrobcov konkuruje vo veľmi úzkych kategóriách produktov. To vedie k silnejšej globálnej obchodnej konkurencii a uľahčuje podávanie antidumpingových žiadostí z krajín dovozu. Liberalizácia obchodu a vyšší stupeň priemyselnej koncentrácie teda pôsobia ako faktory podporujúce rast antidumpingových prešetrovaní EÚ voči Číne. Liberalizácia svetového obchodu však podľa tohto autora z dlhodobého hľadiska pozitívne prispieva k rozvoju bilaterálneho obchodu medzi EÚ a Čínou. Historická reforma otvárania ekonomiky Číny evidentne dokázala, že liberalizácia obchodu a integrácia do svetového ekonomického výrobného reťazca sú najefektívnejšie spôsoby, ako podporiť vysoký ekonomický rast. Podľa jeho odporúčaní by sa antidumpingové obchodné spory medzi EÚ a Čínou mohli vyriešiť intenzívnejším bilaterálnym dialógom, čím by sa dvojstranné obchodné partnerstvo medzi EÚ a Čínou naďalej zlepšovalo.⁸

Voituries a Wang poskytli ekonomické a politické zhodnotenie pozadia dohody uzatvorenej medzi EÚ a Čínou po obchodnom spore o zavedení antidumpingových opatrení zo strany EÚ na dovoz fotovoltaiických modulov. Podľa autorov išlo o opatrenie prijaté na základe nepresvedčivých argumentov, berúc do úvahy najmä výber tzv. analógovej krajiny, ktorá mala priniesť výpočet normálnej hodnoty tovaru, resp. referenčnej trhovej ceny. Spočiatku to bola cena v USA, ktorá však bola ovplyvnená existujúcimi ochrannými obchodnými opatreniami zavedenými zo strany USA. Zvolený bol teda trh Indie, výber ktorého však bol podľa autorov nepresvedčivý, keďže v čase, keď EÚ začala prešetrovanie, India očakávala, že začne antidumpingové vyšetrovanie dovozu fotovoltaiických modulov do krajiny. Podľa autorov bol v tomto prípade silnejší aspekt politickej ekonomie. Výsledkom tejto analýzy konkrétnej problematiky je odporúčanie, aby EÚ a Čína zvažili vytvorenie konštruktívnych a preventívnych mechanizmov s cieľom stabilizovať obchod a zefektívniť svoje hospodárske vzťahy. EÚ a Čína by mohli teda podľa autorov vytvoriť tzv. „pre-WTO mechanizmus“, ktorý by podobným obchodným sporom v budúcnosti zabránil. V rámci tohto mechanizmu by priemyselné odvetvia EÚ mohli rokovať s čínskymi úradníkmi a zástupcami priemyslu namiesto toho, aby svoje sťažnosti podávali priamo Európskej komisii. Mechanizmus by mohol slúžiť aj ako spoločná iniciatíva na identifikáciu produktov, pri ktorých transfer technológií a iné faktory môžu vyvolať ďalšie obchodné spory a ohroziť impulz pre inovácie v EÚ. Poskytol by tiež platformu pre diskusie medzi EÚ a Čínou o tom, ako znížiť nerovnováhu medzi ich politikami podpory domácich výrobcov. Na druhej strane by EÚ podľa zistení autorov mala

⁷ DUNOFF, J. – MOORE, M. (2014): Footloose and duty-free? Reflections on European Union – Anti-Dumping Measures on Certain Footwear from China.

⁸ LIU, Y. (2014): The EU's Antidumping Actions Against Chinese Products.

byť pripravená predložiť spoľahlivé argumenty na podporu svojich ochranných obchodných opatrení ako svojej konečnej politickej reakcie, aby zdôraznila a obhájila ich relevantnosť.⁹

Jabbour et al. analyzujú v roku 2019 prostredníctvom údajov francúzskych a čínskych firiem a medzinárodných obchodných transakcií komplexné účinky antidumpingových opatrení EÚ proti čínskym výrobkom na výkonnosť všetkých kategórií dotknutých firiem. Podľa ich kritických zistení poškodzujú antidumpingové opatrenia Európskej únie produktivitu, zamestnanosť a medzinárodnú konkurencieschopnosť firiem závislých od dovozu. Účinky antidumpingových ciel sú podľa ich výsledkov medzi firmami heterogénne a závisia od produktivity firiem závislých od dovozu a rovnako od významu cieľových produktov v celkovom dovoze týchto firiem. Negatívne účinky antidumpingových opatrení sa podľa nich sústreďujú medzi najproduktívnejšie firmy závislé od dovozu a firmy, ktoré sa najviac spoliehajú na priamy dovoz cieľových výrobkov. Zaujímavým zistením je aj to, že antidumpingové opatrenia EÚ na čínske výrobky majú aj pozitívny vplyv na výkonnosť niektorých zostávajúcich čínskych vývozcov. Niektorí zvyšujú investície do výskumu a vývoja a v dôsledku toho prežívajú na trhu EÚ a zlepšujú svoju produktivitu, zvyšujú zamestnanosť a medzinárodnú konkurencieschopnosť, teda absorbujú efekty opatrení. Celkovo však výsledky poukazujú na neefektívnosť antidumpingových ciel ako ochranných obchodných nástrojov.¹⁰

Schiavo, Tomasi a Zhu vo všeobecnosti skúmali antidumpingové opatrenia voči Číne od roku 1980 do roku 2015, pričom označili Čínu za preferovaný cieľ na iniciovanie obchodných opatrení. Na základe svojich zistení týkajúcich sa vývozných aktivít čínskych vývozcov dospeli k záveru, že antidumpingové clá majú negatívny vplyv na obchodné toky, pričom obe veľké obchodné rozpätia prispievajú k zníženiu hodnoty vývozu. Vyjadrili tiež obavy, že v súvislosti s konzekvenciami vyplývajúcimi z obchodnej vojny medzi USA a Čínou a krízou odvolacieho orgánu WTO nebude inštitúcia na urovnávanie sporov schopná v budúcnosti riadne fungovať.¹¹

Uvedený prehľad ukazuje, že zistený vplyv antidumpingových opatrení EÚ na dovoz z Číny nie je rovnaký. Niektorí autori hovoria o účinnosti nástrojov, iní dokázali vo svojich publikáciách opak. Vidíme tiež, že autori skúmali vplyv týchto opatrení na rôznych príkladoch a tiež priniesli rôznorodé výsledky. V tejto súvislosti vidíme potenciál na ďalšie skúmanie účinnosti antidumpingových opatrení EÚ voči čínskym výrobkom na konkrétnych príkladoch.

2 Metodika príspevku

Hlavným cieľom príspevku je preskúmať vývoj a vplyv antidumpingových opatrení na dovoz tovarov z Číny do EÚ s prihliadnutím na efektívnosť zavedených opatrení. Autor chce dokázať, či zavedenie antidumpingového cla na výrobky z Číny do EÚ negatívne ovplyvňuje množstvo dovozu. Z tohto dôvodu je potrebná efektívna metodika, ktorá pomáha vyjadriť vzťah medzi zavedením cla a dovezeným množstvom. Tento článok čerpá z kvalitatívnych metód zahŕňajúcich analýzu sekundárnych údajov a informácií.

Najprv autor analyzoval postavenie Číny v bilaterálnom obchode s EÚ vo všeobecnosti, analyzovaných bolo posledných 10 rokov. Ďalej sa zaoberal opatreniami na ochranu obchodu uplatňovanými proti čínskym výrobkom a ich komoditnou štruktúrou. Skúmal tiež obchodnú intenzitu bilaterálneho obchodu medzi Čínou a EÚ s prihliadnutím na vplyv opatrení na ochranu obchodu. Tieto analýzy boli realizované jednofaktorovými ukazovateľmi hodnotenia zahraničného obchodu, pričom pri odvodzovaní výsledkov z tohto hodnotenia boli dôležité metódy indukcie a dedukcie. Pre získanie najaktuálnejších výsledkov bola použitá metóda pozorovania, najmä vzhľadom na neustále sa vyvíjajúcu situáciu a aktualizáciu opatrení EÚ na

⁹ VOITURIES, T. – WANG, X. (2015): Real challenges behind the EU–China PV trade dispute settlement.

¹⁰ JABBOUR, L. et al. (2019): The good, the bad and the ugly: Chinese imports, European Union antidumping measures and firm performance.

¹¹ SCHIAVO, S. – TOMASI, C. – ZHU, M. (2020): Antidumping activities against China: patterns and effects.

ochranu obchodu. Veľmi dôležitou metódou použitou v práci bola metóda porovnávania. V rámci nej boli porovnávané makroekonomické výsledky či výsledky jednofaktorových ukazovateľov v rámci jednotlivých skúmaných rokov. Autor porovnával aj vplyv cla na dovoz výrobkov v rôznych skupinách výrobkov. V článku boli tiež využité aj ďalšie metódy, ako sú grafické znázornenia, obrázky alebo tabuľky. Zdrojom údajov v rámci výskumu boli najmä online zdroje vo forme odborných článkov alebo publikácií alebo údaje z databáz nástrojov na ochranu obchodu Európskej komisie, ITC, TARIC a pod. Využitá bola aj regresná analýza, pričom boli vybrané produkty z komoditnej skupiny najviac ovplyvnenej opatreniami EÚ, kde autor zisťoval vplyv antidumpingových ciel na dovážané množstvo, štatistické údaje boli vyňaté z Eurostatu.

V súvislosti s problematikou si autor ako predmet regresnej analýzy vybral antidumpingové clá uvalené Európskou úniou na vybrané krajiny, ktoré dovážajú komoditu HS 722511 a vplyv týchto ciel na počet dovozov tejto komodity. V regresnom modeli boli použité nasledujúce premenné:

- „Import722511“ – hodnota dovozu sledovanej skupiny komodít do EÚ v tisícoch dolárov ročne, r. 2021, závislá premenná, údaje použité z databázy ITC,
- „Cla_21“ – antidumpingové clá uvalené Európskou úniou na dovoz vybranej komoditnej skupiny z 29 krajín (krajín, ktoré vykazovali kladné hodnoty dovozu tejto komodity do EÚ) v %, platné pre rok 2021, nezávislá premenná, údaje použité z databázy TARIC,
- „Export_sh“ – podiel exportu danej krajiny (partnera) na svetovom exporte vo vybranej komoditnej skupine v %, rok 2021, nezávislá premenná, údaje použité z databáz ITC a EUROSTAT,
- „HDP_pc“ – hrubý domáci produkt sledovaných partnerov na obyvateľa v roku 2021, v amerických dolároch, nezávislá premenná, údaje použité z databázy UNCTADstat.

Tabuľka 1 Deskriptívna štatistika datasetu HS722511

<i>HS 722511</i>	<i>Import_722511</i>	<i>Cla_21</i>	<i>Export_sh</i>	<i>HDP_pc</i>
Priemer	14876.00	4.8862	3.4029	36.145
Medián	2180.00	0.0000	0.22735	31.676
Minimum	2.00	0.0000	0.0000	1.9000
Maximum	166400	39.000	26.106	115.87
Smerod. odchýlka	26784.0	11.378	6.7654	26.132
Šikmosť	2.3746	2.0712	2.2320	1.0928
Rozpätie	19429.0	0.0000	3.0252	36.653
Ex. Špicatosť	5.5341	2.8254	3.9586	1.2714
Spolu	29	29	29	29

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe údajov programu Gretl.

V tabuľke 1 je zobrazená popisná štatistika HS 722511. Upozorniť môžeme najmä na heterogenitu súboru údajov, ktorá zároveň predstavuje výrazné obmedzenie nášho výskumu. Rozhodli sme sa pokračovať s časovými radmi s prihliadnutím na viacnásobnú regresnú analýzu. Pomocou výskumných metód a ekonometrických nástrojov sme vytvorili ekonometrickú rovnicu pomocou lineárneho regresného modelu a odporúčanej techniky.¹² Na dátové vstupy sme použili Microsoft EXCEL a na spracovanie dát a výpočty GRETL. Rozhodli sme sa preskúmať vplyv výšky AD ciel na dovoz vybranej skupiny komodít, pričom tá bola vybraná podľa dovezeného množstva a úrovne a vývoja antidumpingového cla.

¹² LUKÁČIK, M. – SLOSIAR, V. (2010): Základy práce s ekonometrickým programom GRETL.

Náš súbor teda obsahuje 4 premenné, kde závislou premennou y_i je dovoz sledovanej skupiny komodít, ktorý je ovplyvnený výškou antidumpingového cla uloženého Európskou úniou na dovoz konkrétnej skupiny výrobkov na rok 2021 (x_{i1}), podiel exportu partnera na rok 2021 (x_{i2}) a HDP na obyvateľa partnera na rok 2021 (x_{i3}).

Lineárny model má tvar: $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \beta_3 x_{i3} + u_i$, pričom v našom prípade metóda najmenších štvorcov dáva tvar:

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{i1} + \hat{\beta}_2 x_{i2} + \hat{\beta}_3 x_{i3}; \quad (1)$$

kde:

\hat{y}_i - závislá (vysvetľujúca premenná),

$\hat{\beta}_0, \hat{\beta}_1, \hat{\beta}_2, \hat{\beta}_3$ – odhadované premenné.

Bola zvolená nasledujúca hypotéza:

H: Zvyšujúca sa úroveň antidumpingového cla EÚ negatívne ovplyvňuje počet dovážaných čínskych výrobkov.

2.1 Jednofaktorový indikátor hodnotenia zahraničného obchodu

Využitým indikátorom je Index obchodnej intenzity (TII), ktorý bol vybraný, nakoľko je považovaný za kvantifikáciu jednotného podielu exportu. Môžeme ním zistiť, či skúmaná krajina vyváža do inej krajiny percentuálne viac, ako svet v priemere. Rovnako podľa odborníkov index nedisponuje žiadnym údajovým skreslením, takže môžeme porovnávať štatistiky medzi krajinami a rôznymi časovými úsekmi, napr. aj keď export rýchlo rastie.¹³

Tento index sa využíva na zistenie, či objemy vzájomného obchodu medzi dvoma vybranými krajinami dosahujú väčšie alebo menšie hodnoty, než je očakávané vzhľadom na ich pozície vo svetovom hospodárstve. Index vyjadrujeme ako pomer podielu vývozu krajiny i do krajiny j k celkovému vývozu krajiny i a podielu vývozu do krajiny j k hodnote celkového svetového vývozu. Vzorec pre jeho výpočet je nasledovný:¹⁴

$$TII_{ij} = (x_{ij}/X_{it}) / (x_{wj}/X_{wt}); \quad (2)$$

kde:

x_{ij} – hodnota exportu krajiny i do krajiny j ;

X_{it} – hodnota celkových exportov krajiny i do celého sveta

x_{wj} – hodnota svetových exportov do krajiny j ;

X_{wt} – celková hodnota svetových exportov.

Výsledky tohto výpočtu vieme interpretovať nasledovne (Kašťačková, 2021):¹⁵

- ak $TII = 1$ – indikuje to fakt, že vyvážajúca krajina i vyváža do krajiny j rovnaký pomer, aký prislúcha krajine j v súvislosti s jej podielom na svetovom dovoze;
- ak $TII > 1$ – v tomto prípade ide o skutočnosť, že krajina i vyváža do krajiny j vo väčšom pomere, ako je podiel krajiny j na svetovom dovoze. Inými slovami, obchodné toky sú vo vyšších hodnotách, ako sú očakávané vzhľadom na pozíciu a význam krajín vo svetovom hospodárstve. Ide teda o intenzívny vzájomný obchodný vzťah skúmaných krajín;

¹³ RAJ, S. – AMBROSE, B. (2014): A brief analysis of India-Japan bilateral trade: a trade intensity approach.

¹⁴ WORLD BANK (2010): Trade indicators.

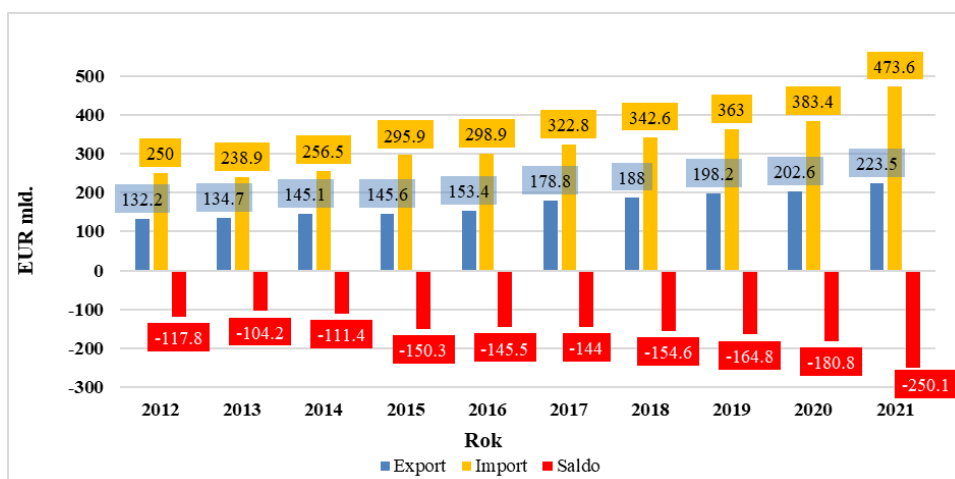
¹⁵ KAŠŤÁKOVÁ, E. (2021): Nové výzvy a konzekvencie na medzinárodné obchodné operácie – spôsoby analýzy konkurencieschopnosti exportu.

- ak $TII < 1$ – tento výsledok poukazuje na nízku obchodnú výmenu medzi skúmanými krajinami, resp. na nižšej úrovni, ako je očakávané.

3 Výsledky práce

Čína je považovaná za jedného z najdôležitejších obchodných partnerov EÚ. V rámci zahraničnoobchodných vzťahov týchto krajín prevláda dovoz z Číny do EÚ nad vývozom EÚ do Číny, čo potvrdzuje aj nasledujúci graf.

Graf 1 Vývoj zahraničného obchodu medzi EÚ a Čínou v sledovanom období 10 rokov (2012 – 2021, v mld. EUR)

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa EUROSTAT (2022): Database

Z predchádzajúcej analýzy vyplýva, že Európska únia dosahuje zápornú obchodnú bilanciu s Čínou počas celého sledovaného obdobia od roku 2012. Najnižšie hodnoty boli dosiahnuté v roku 2021. Čo sa týka exportu EÚ, počas celého obdobia zaznamenávame kontinuálny rastúci trend. Rovnaký trend vidíme aj v dovoze do EÚ s vyššími hodnotami ako v každom predchádzajúcom roku.

V rámci komoditnej štruktúry dovozu z Číny do EÚ prevláda tovarová skupina HS 85, Elektrické stroje a zariadenia a ich časti, ďalej nasledujú skupiny HS 84, Jadrové reaktory, kotly a HS 63, Ostatné celkom dohotovené textilné výrobky. Vývoz EÚ do Číny zahŕňa TOP 3 komoditné skupiny, medzi ktoré patria: HS 84, Jadrové reaktory, kotly, HS 87, Vozidlá iné ako železničné a HS 85, Elektrické stroje a zariadenia a ich časti.¹⁶

V ďalšej časti analyzujeme ochranné obchodné opatrenia implementované voči čínskemu dovozu zo strany EÚ.

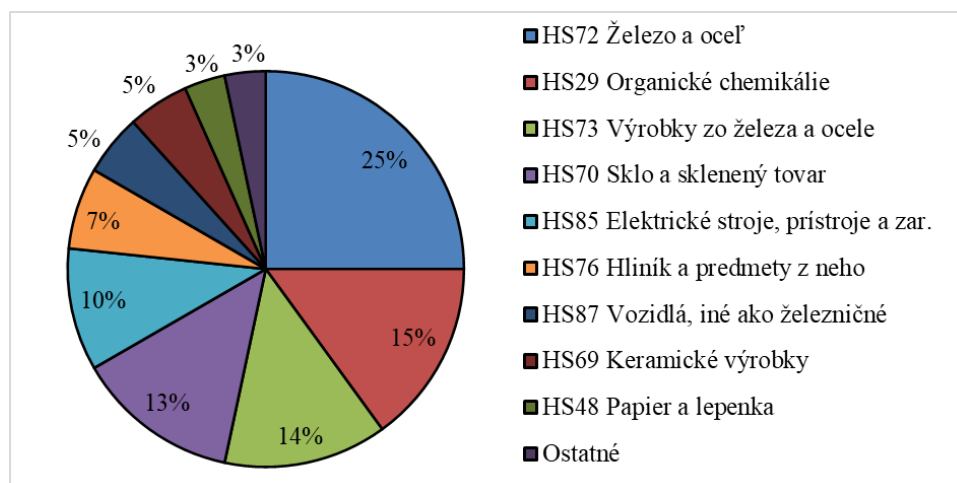
3.1 Implementácia ochranných obchodných nástrojov EÚ na čínske tovary

Ako sme už spomínali, EÚ implementuje ochranné obchodné nástroje voči čínskym tovarom vo forme antidumpingových opatrení vo vyššej miere, ako je to v prípade antisubvenčných opatrení. Z tohto dôvodu sú predmetom skúmania práve antidumpingové opatrenia.

V nasledujúcom grafickom znázornení uvádzame komoditnú štruktúru tovarov, voči ktorým EÚ implementovala ochranné nástroje obchodu vo forme antidumpingového cla v sledovanom období od roku 2012 po rok 2021.

¹⁶ EUROSTAT (2022): Database.

Graf 2 Komoditná štruktúra antidumpingových opatrení EÚ voči Číne (2012-2021)

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa: EURÓPSKA KOMISIA (2022a): Trade defence investigations

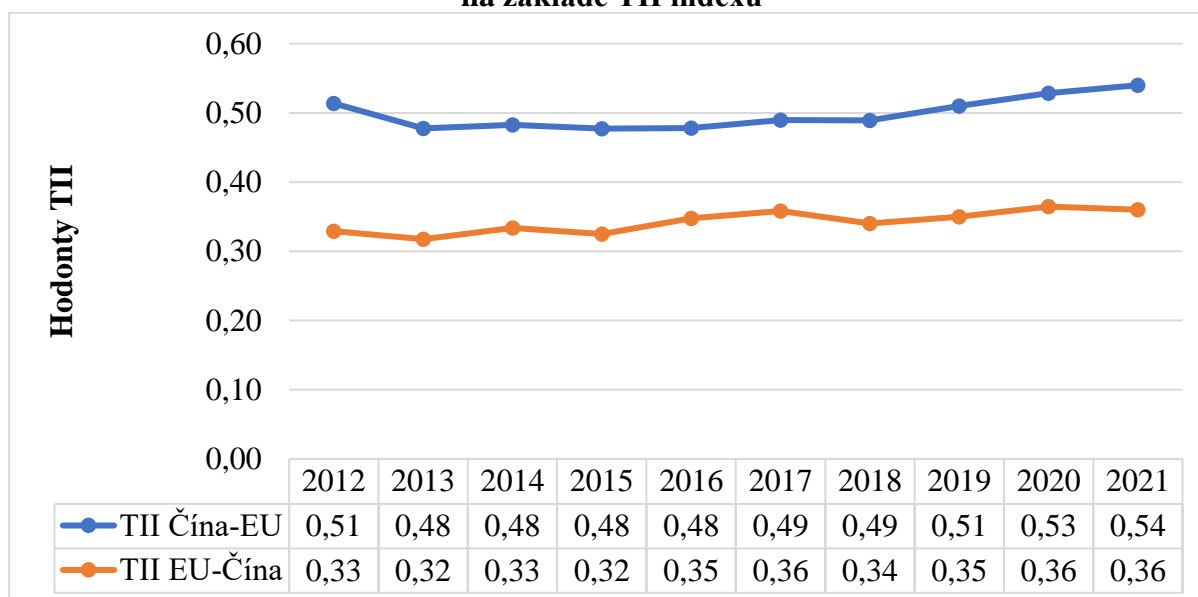
Graf 2 ilustruje, že najvyšší počet antidumpingových opatrení voči Číne EÚ implementovala v rámci skupiny výrobkov HS72 Železo a oceľ, ktorá predstavuje 25 % z uvedených opatrení. Nasleduje tovar v skupine HS29 Organické chemikálie, čo predstavuje 15 % opatrení. Nasledujú so 14 % Výrobky zo železa a ocele (HS73), ktoré však v spojení so súvisiacou skupinou výrobkov HS72 tvoria takmer 40 % z celkového počtu antidumpingových opatrení voči Číne. Skupina HS70 Sklo a sklenený tovar predstavovala 13 % z opatrení. Desaťpercentnú hranicu opatrení uzatvára HS85 Elektrické stroje, prístroje a zariadenia, ktorá bola v roku 2021 najviac dovážanou komoditou do Európskej únie z Číny. Táto skutočnosť teda dokazuje, že aj na najdovážanejšiu skupinu výrobkov sa vzťahujú antidumpingové opatrenia EÚ. Opatreniam na ochranu európskeho obchodu vo forme antidumpingových ciel podlieha ďalší kov, a to hliník a výrobky z neho (HS76), ktorý od roku 2012 predstavuje 7 % opatrení. Skupina HS87 Vozidlá, iné ako železničné spolu s HS69 Keramické výrobky dosiahli po 5 %. Trojpercentnú hranicu uzatvára HS48 Papier a lepenka a do grafu sme zaradili aj údaje o ostatnom tovare, ktorých percento mier bolo oproti iným údajom zanedbateľné, takže spolu tvoria len 3 %.

Na zistenie vplyvu opatrení na ochranu obchodu na vzájomné obchodné vzťahy využijeme aj analýzu prostredníctvom intenzity obchodu medzi sledovanými krajinami.

3.2 Obchodná intenzita medzi Čínou a EÚ

Nasledujúci graf prezentuje výsledky analýzy intenzity obchodu medzi EÚ a Čínou a naopak. Použili sme index obchodnej intenzity (2), pričom potrebné údaje boli získané z databázy ITC za sledované obdobie rokov 2012 až 2021.

**Graf 3 Vývoj intenzity obchodu medzi Čínou a EÚ v rokoch 2012 až 2020
na základe TII indexu**

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa: ITC. (2022): Trade Map.

Z grafu 3 je zrejmé, že v rokoch 2012 až 2021 dosiahol index intenzity vzájomného obchodu Číny s EÚ (TII Čína-EU) hodnoty nižšie ako 1, čo interpretujeme tak, že intenzita aktivity čínskych exportérov smerom do krajín EÚ je nízka. Inými slovami, Čína vyváža do EÚ v pomere menej tovaru, ako do zvyšku sveta. Môžeme povedať, že v sledovaných rokoch index osciloval okolo hodnoty 0,5, pričom viditeľný nárast nastal až v roku 2019 a mierne rastúci trend si drží aj v poslednom sledovanom roku. Vzhľadom na aktuálnu pozíciu Číny vo svetovom obchode by sme očakávali vyššiu úroveň intenzity obchodu. Túto situáciu však mohli vyvolať okrem iných faktorov aj uplatňované ochranné obchodné opatrenia, ktoré sčasti odradili čínskych exportérov predávať svoj tovar, ktorý podlieha ochranným clám, na európskych trhoch.

Ak sa však pozrieme na intenzitu obchodu z opačného pohľadu, index vzájomného obchodu EÚ s Čínou (TII EU-Čína), dosahoval v sledovanom období ešte nižšie hodnoty a viac sa vzdialil od hodnoty rovnej 1, čo nám ilustruje veľmi nízku intenzitu vývozných aktivít európskych exportérov do Číny. EÚ teda do Číny vyváža v pomere menej tovaru, ako do zvyšku sveta.

V nasledujúcej analýze skúmame vplyv implementovaných antidumpingových opatrení na hodnoty dovozu konkrétnych tovarov z vybranej komoditnej skupiny.

3.3 Vývoj dovozu vybraných čínskych tovarov podliehajúcich antidumpingovému clu EÚ

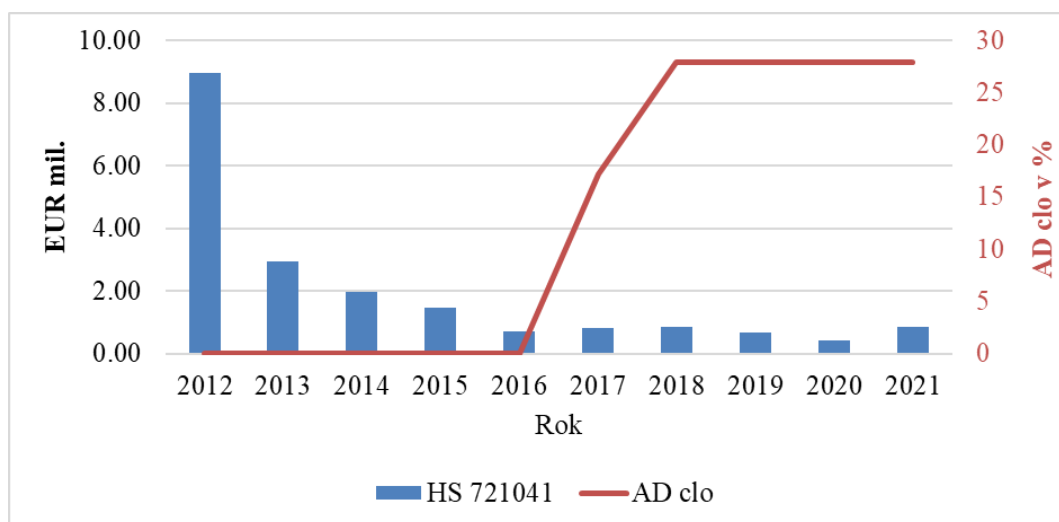
Nasledujúca analýza sa týka vplyvu opatrení EÚ na ochranu obchodu vo forme antidumpingového (AD) cla na dovoz z komoditnej skupiny HS 72. Túto skupinu tovarov sme vybrali na základe čiastkového výsledku v kapitole 3.1, kde sme dokázali, že práve táto komoditná skupina je najviac zastúpená v rámci antidumpingových opatrení EÚ voči Číne. Problematiku skúmame jednotlivo pre každý tovar, pričom berieme do úvahy hodnoty dovozu pred a počas platnosti antidumpingového cla s použitím grafického znázornenia výsledkov.

Vybrali sme tovar z podskupín:¹⁷

- HS 721041 - Ploché valcované výrobky zo železa alebo z nelegovanej ocele, v šírke 600 mm alebo väčšej, inak pokovované alebo potiahnuté,
- HS 721931 - Ploché valcované výrobky z nehrdzavejúcej ocele so šírkou 600 mm alebo väčšou, po valcovaní za studena (úberom za studena) už ďalej neupravené,
- HS 722511 - Ploché valcované výrobky z ostatnej legovanej ocele, so šírkou 600 mm alebo väčšou, z kremíkovej elektrotechnickej ocele.

Dôvodom výberu týchto výrobkov bolo vysoké antidumpingové clo uvalené na dovoz týchto čínskych výrobkov do EÚ, pričom vieme efektívne sledovať vplyv výšky cla na výšku dovozu tohto tovaru z Číny.

Graf 4 Vývoj dovozu HS 721041 do EÚ z Číny pred a počas doby platnosti antidumpingového cla (2012-2021)

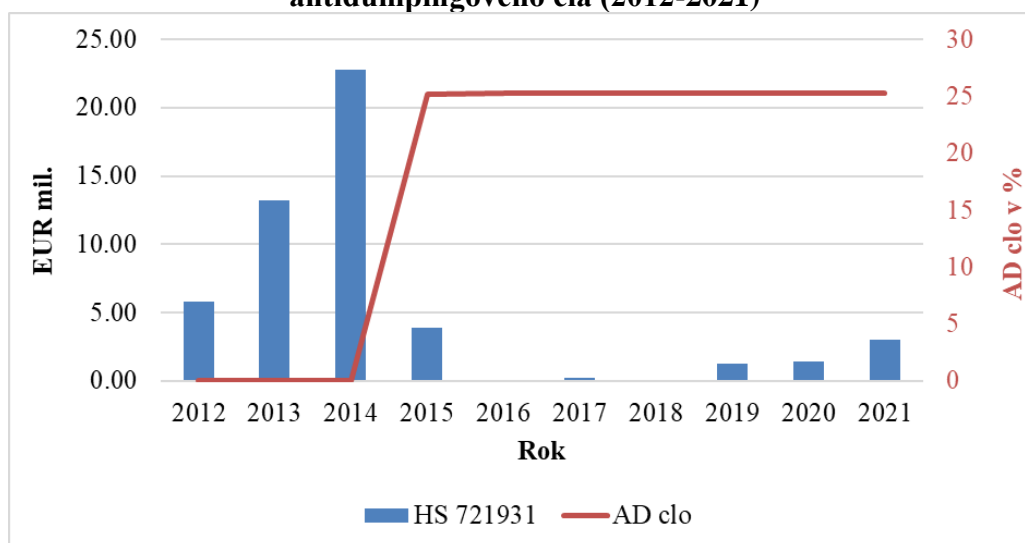

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT. (2022): Database

Predchádzajúci graf 4 zobrazuje vývoj hodnoty dovážaného tovaru HS 721041 z Číny do EÚ pred a počas platnosti AD cla implementovaného na tento tovar. Z grafu vyplýva, že hodnota dovozu tohto tovaru bola v roku 2012 najvyššia, pričom dosiahla takmer 9 mil. EUR. Po tomto roku začal dovoz klesať. V roku 2017 bolo zavedené dočasné AD clo na dovoz tohto tovaru vo výške 17,2 %, pričom paradoxne s týmto clo mierne vzrástol aj dovoz. O rok neskôr bolo na dovoz tohto tovaru uvalené konečné antidumpingové clo vo výške 27,90 %, čo malo negatívny vplyv na hodnotu dovážaného tovaru, takže trend začal klesať až do konca roku 2020. V roku 2021 evidujeme menší nárast hodnoty dovozu tohto druhu tovaru, čo môže mať za následok zvýšená aktivita čínskych výrobcov, ktorí boli schopní sčasti absorbovať clo. V tomto prípade teda vidíme, že uloženie antidumpingového cla na dovoz tohto tovaru prinieslo želaný výsledok, no posledný rok bola efektívnosť cla oslabená, preto je nutná jeho revízia.

¹⁷ EURÓPSKA KOMISIA. (2022b): TARICová konzultácia.

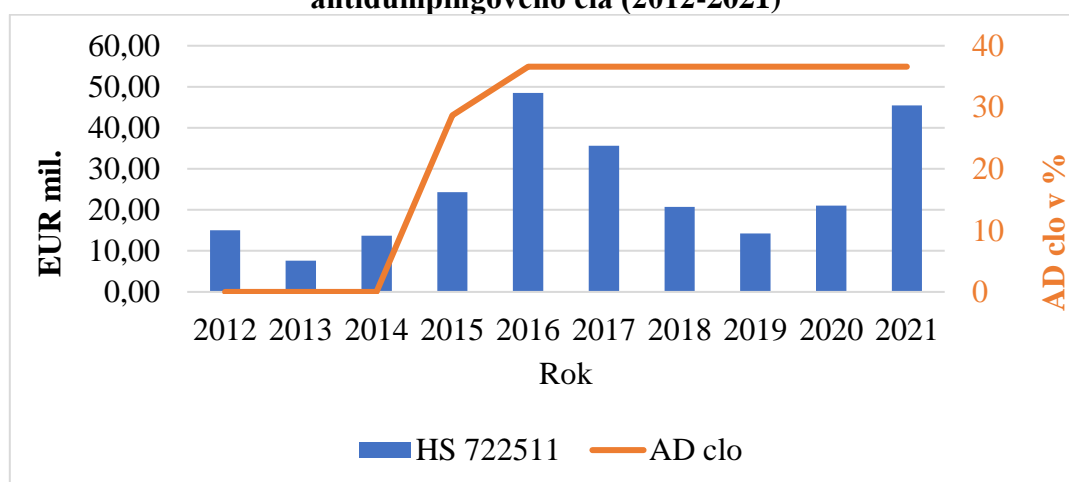
Graf 5 Vývoj dovozu HS 721931 do EÚ z Číny pred a počas doby platnosti antidumpingového cla (2012-2021)

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT. (2022): Database.

V grafe 5 môžeme vidieť rastúci trend dovozu komodity HS 721931 od roku 2012 do roku 2014. Po tomto roku bolo zavedené dočasné AD clo vo výške 25,2 %. Aj po jeho zavedení môžeme vidieť markantný pokles hodnoty dovážaného tovaru o takmer 19 mil. EUR. V nasledujúcom roku bolo zavedené definitívne AD clo vo výške 25,3 %, pričom dovoz tejto komodity klesol ešte viac, až pod hodnotu 1 mil. EUR. Následne však v rokoch 2019, 2020 a 2021 opäť zaznamenávame rastúci trend, takže efektívnosť AD cla sa v posledných sledovaných rokoch znižuje. Dôvodom mohli byť opäť aktivity stabilných čínskych exportérov, ktorí sa dokázali etablovať na zvýšenú úroveň AD cla a postupne zvyšovali svoje aktivity na európskych trhoch, clo teda absorbovali aj v tomto prípade. Rovnako môžu byť za týmto nárastom aj obavy vyplývajúce z pandemickej krízy, pričom čínski exportéri a európski spotrebitelia si chceli udržať svoje ekonomické postavenie.

Graf 6 Vývoj dovozu HS 722511 do EÚ z Číny pred a počas doby platnosti antidumpingového cla (2012-2021)

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT. (2022): Database.

Grafické znázornenie efektu AD cla na dovoz komodity HS 722511 ukazuje kolísavý trend v hodnote dovozu z Číny medzi rokmi 2012 a 2014. V roku 2015 však bolo na dovoz tohto tovaru uvalené dočasné AD clo vo výške 28,7 %, no hodnota dovozu komodity sa zvýšila.

Paradoxne najvyššiu hodnotu dosiahol dovoz tejto komodity v roku 2016, a to takmer 50 mil. EUR, zatiaľ čo konečné antidumpingové clo vo výške 36,6 % už bolo v tomto roku v platnosti. Želaný efekt prinieslo AD clo až v rokoch 2017 až 2019 v podobe poklesu hodnoty dovozu. Zmena nastala v roku 2020, kedy zaznamenávame nárast dovozu tohto tovaru o takmer 7 mil. EUR. V roku 2021 hodnota dovozu opäť výrazne stúpila aj napriek platnému AD clu, ktorého efekt opäť čínski vývozcovia absorbovali a ich vývozné aktivity na trh EÚ sa zvýšili. Požadovaný efekt AD cla vidíme opäť len čiastočne a v roku 2021 sa začal vytrácať ako v predchádzajúcich analýzach, no v tomto prípade je pokles efektivity AD cla najväčší.

3.4 Meranie vplyvu antidumpingového cla na dovážané množstvo komodity HS 722511 z Číny do EÚ

Túto analýzu sme vykonali pomocou regresnej analýzy v programe Gretl. Konkrétnu komoditu sme vybrali v súvislosti s najvyššími výkyvmi hodnôt dovozu v sledovanom období. V modeli sme skúmali, či výška antidumpingového cla alebo jeho uplatňovanie ovplyvňuje dovoz komodity v rámci tovarovej skupiny, ktorá je predmetom prešetrovania. Inými slovami, či ide o vzťah – čím vyššie antidumpingové clo, tým nižšia hodnota dovozu skúmanej komoditnej skupiny z krajiny do EÚ. Podiel vývozu a HDP na obyvateľa boli vybrané ako nezávislé premenné, ktoré by okrem samotného antidumpingového cla mohli potenciálne ovplyvniť úroveň dovozu do EÚ. Po zadaní všetkých vstupných údajov sme získali výsledok, ktorý ilustrujeme v nasledujúcom výpise z programu Gretl.

Tabuľka 2 Výstup z modelu v programe GRETl zobrazujúci vzťah medzi dovozom vybranej komodity a nezávislými premennými – antidumpingovým clom, podielom exportu a HDP na obyvateľa.

Model 1: OLS, using observations 1-29
Dependent variable: Import_722511

	Coefficient	Std. error	t-ratio	p-value	
Const	3540.51	6538.11	0.5415	0.5929	
Cla_21	-3002.37	737.39	- 4.0720	0.0004	***
Export_sh	6787.23	1252.42	5.4190	1.26e-05	***
HDP_pc	79.66	136.68	0.5828	0.5662	

Mean dependent var	14845.55	S.D. dependent var	26783.98
Sum squared resid	8.51e+09	S.E. of regression	18454.98
R-squared	0.576104	Adjusted R-squared	0.525237
F(3, 25)	11.32558	P-value (F)	0.000070
Log-likelihood	-323.8667	Akaike criterion	655.7335
Schwarz criterion	661.2026	Hannah-Quinn	657.4463

White's test for heteroskedasticity - Test statistic: LM = 11.7426

with p-value = $P(\text{Chi-square}(6) > 11.7426) = 0.067964$.

Test for normality of residual - Test statistic: Chi-square(2) = 65.6012

with p-value = $5.6869e-15$.

Prameň: vlastné spracovanie autora na základe výstupu z modelu Gretl.

Najdôležitejším záverom regresnej analýzy je, že výšku AD ciel môžeme považovať za významný determinant ovplyvňujúci hodnotu dovozov. Z výsledkov ilustrovaných v predchádzajúcej tabuľke je zrejmé, že odhadované koeficienty ("Cla_21" a "Export_sh") sú štatisticky významné vo vzťahu k p-hodnote na hladine významnosti $\alpha = 0,01$, okrem

premennej "HDPpc" , čo je štatisticky nevýznamné. Sledovaný koeficient „Cla_21“ má hodnotu -3002,37, čo je možné interpretovať tak, že ak zvýši antidumpingové clo uložené na danú komoditnú skupinu o jednu jednotku, dovoz tovaru danej komoditnej skupiny do EÚ sa zníži o 3002,37 peňažných jednotiek. Interpretovať môžeme aj ďalší výsledok, a to tak, že pri zvýšení exportného podielu európskeho partnera o jednu jednotku, sa dovoz tovarov sledovanej komoditnej skupiny zvýši o 6787,23 peňažných jednotiek. Hodnota korelačného determinantu (R²) je v tomto modeli na úrovni 57,6 %. V tomto prípade sme použili regresný model na vysvetlenie 57,6 % variability závislej premennej. Na záver môžeme konštatovať, že naša hypotéza sa týmto modelom potvrdila, keďže sme ukázali, že zvýšenie hodnoty antidumpingového cla o jednu jednotku zníži hodnotu dovozu do EÚ o cca 3 000 peňažných jednotiek. Praktická analýza však ukázala, že tento vzťah je platný ihneď po uložení antidumpingového cla. Keď je clo v platnosti dlhšie, malo by sa prehodnotiť, pretože môže stratiť účinnosť.

Záver

Čína ako jeden z popredných obchodných partnerov EÚ zároveň čelí najväčšiemu počtu ochranných obchodných nástrojov, ktoré EÚ iniciovala na čínske tovary, pričom najviac je ovplyvnená komoditná skupina železa a ocele.

Napriek stabilnej pozícii Číny v globálnom obchode nie je intenzita obchodu medzi touto krajinou a EÚ taká vysoká, ako sa očakávalo. Táto skutočnosť môže byť spôsobená mnohými faktormi, pričom jedným z nich môžu byť opatrenia na ochranu obchodu implementované EÚ na produkty z Číny. Opatrenia však nemali negatívny vplyv na trend vývoja intenzity obchodu, je prítomná len stagnácia. Intenzita obchodu v opačnom pohľade bola však ešte nižšia.

Praktická analýza vzťahu medzi antidumpingovým clom a hodnotou dovozu v konkrétnych podskupinách tovarovej skupiny HS72 Železo a oceľ z Číny priniesla rôznorodé výsledky. Antidumpingové clo uložené na dovoz komodity HS 721041 vyhodnotené ako účinné pri znižovaní hodnoty dovozu týchto komodít v čase po jeho implementácii. Posledné sledované roky však priniesli opačný efekt – dovoz tovaru sa začal zvyšovať. Analýza antidumpingového cla uloženého na dovoz komoditnej skupiny HS 721931 preukázala mierne klesajúcu účinnosť tohto cla, keďže hodnota dovozu začala počas jeho platnosti v posledných 2 sledovaných rokoch stúpať, rovnako, ako v predchádzajúcom prípade. Najväčší nedostatok v účinnosti AD cla EÚ sme však evidovali v analýze dovozu tovaru HS 722511, kde počas posledného roka rástla hodnota dovážanej komodity najrýchlejšie. V konečnom dôsledku sú tieto výsledky v súlade so zisteniami Jabbour et al. o možnej neúčinnosti antidumpingových cieľ na dovoz z Číny do EÚ. Dôvodmi zvyšovania hodnoty dovozu aj napriek platnému clu môžu byť rôzne, no aj v súvislosti s osobnými rozhovormi priamo s predstaviteľom oddelenia Komisie pre ochranné nástroje môžeme usúdiť, že najpravdepodobnejším dôvodom je tzv. absorpcia cla, kedy čínske subjekty vedia prispôbiť svoju ekonomickú činnosť tak, aby ich uvedené clo ovplyvňovalo čo najmenej,

Regresná analýza vykonaná v praktickej analýze merania dovozu komoditnej skupiny HS 722511 priniesla záver, na základe ktorého môžeme usúdiť, že keď sa antidumpingové clo uložené na danú skupinu komodít zvýši o jednu jednotku, dovoz tovaru tejto komoditnej skupiny do EÚ sa zníži približne o 3000 peňažných jednotiek. Naša hypotéza sa týmto modelom potvrdila, keďže sme preukázali, že zvýšenie hodnoty antidumpingového cla o jednu jednotku zníži hodnotu dovozu do EÚ. Praktická analýza však dokázala, že tento vzťah platil na začiatku uplatňovania antidumpingových cieľ, no neskôr, počas platnosti nezmenenej úrovne cla, stratilo účinnosť.

Po zvážení všetkých výsledkov môžeme konštatovať, že účinnosť antidumpingových cieľ uvalených na čínske výrobky bola iba čiastočná. Z tohto dôvodu môžeme navrhnúť

odporúčenie pre EÚ, aby sa antidumpingové clá a ostatné nástroje pravidelnejšie revidovali na základe retrospektívneho posúdenia ich efektivity. Rovnako je potrebný riadny manažment politiky týchto nástrojov, aby sa dosiahla čo najvyššia efektívnosť aj v budúcnosti. Znamená to, že táto otázka sa musí naďalej podrobne skúmať, keďže vzťah medzi antidumpingovými clami a dovozmi výrobkov sa individuálne líši.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ, P. (2019): *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava: Sprint 2, 2019. ISBN 978-80-89710-51-5.
2. DUNOFF, J. – MOORE, M. (2014): Footloose and duty-free? Reflections on European Union – Anti-Dumping Measures on Certain Footwear from China. In: *World Trade Review*, 2014, roč. 13, č. 2, s. 149-178.
3. EURÓPSKA KOMISIA (2022a): *Trade defence investigations*. [online]. Dostupné na internete: <https://tron.trade.ec.europa.eu/investigations/ongoing>.
4. EURÓPSKA KOMISIA. (2022b): *TARICová konzultácia*. [online]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/taric_consultation.jsp?Lang=sk&Expand=true&SimDate=20221025.
5. EUROSTAT (2022): *Database*. [online]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
6. HAKOBYAN, S. (2017): Do Anti-dumping Duties Still Matter? The Curious Case of Aluminum Foil. In: *World Trade Review*, 2017, roč. 17, č. 4, s. 557-574.
7. ITC. (2022): *Trade Map*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.trademap.org/>
8. JABBOUR, L. et al. (2019): The good, the bad and the ugly: Chinese imports, European Union antidumping measures and firm performance. In: *Journal of International Economics*, 2019, roč. 117, s. 1-20.
9. KAŠŤÁKOVÁ, E. (2021): *Nové výzvy a konzekvencie na medzinárodné obchodné operácie – spôsoby analýzy konkurencieschopnosti exportu*. Prezentácia PowerPoint, 2021.
10. KRIVOSUDSKÁ, S. – DRUŽBACKÁ, B. – JUHÁS, H. (2021): *Aktuálne otázky Európskej únie vo vzťahu k vybraným tretím krajinám: vedecká monografia*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, 2021. ISBN 978-80-7556-104-6.
11. LIU, Y. (2014): The EU's Antidumping Actions Against Chinese Products. In: *International Journal of Management and Economics*, 2014, roč. 37, č. 1, s. 152-168.
12. LUKÁČIK, M. – SLOSIAR, V. (2010): Základy práce s ekonometrickým programom GRETL. [online]. In: *FEM SPU*, 2010. [Citované 2.11.2022]. Dostupné na internete: <https://spu.fem.uniag.sk/cvicenia/ksov/obtulovic/EKONOMETRIA/GRETL%20popis.pdf>.
13. NITA, A. C. – ZANARDI, M. (2013): The First Review of European Union Antidumping Reviews. In: *The World Economy*, 2013, roč. 36, č. 12, s. 1455-1477.
14. RAJ, S. – AMBROSE, B. (2014): A brief analysis of India-Japan bilateral trade: a trade intensity approach. In: *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2014, roč. 10, č. 2, s. 1-7.
15. SCHIAVO, S. – TOMASI, C. – ZHU, M. (2020): Antidumping activities against China: patterns and effects. In: *Economia Politica*, 2020, roč. 38, č. 1, s. 1-24.
16. VOITURIES, T. – WANG, X. (2015): Real challenges behind the EU–China PV trade dispute settlement. In: *Climate Policy*, 2015, roč. 15, č. 5, s. 670-677.
17. WORLD BANK (2010): Trade indicators. [online]. In: *World Bank*, 2010. [Citované 2. 11. 2022.] Dostupné na internete: https://wits.world-bank.org/wi-ts/wi-ts/wits-help/Content/Utilities/e1.trade_indicators.htm

18. WU, M. (2016): The “China, Inc.” Challenge to Global Trade Governance. In: *Harvard International Law Journal*, 2014, roč. 57, č. 2, s. 261-324.

Kontakt:

Ing. Henrich Juhás

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: henrich.juhas@euba.sk

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY A SYSTÉMOVÁ KVALITA DEMOKRACIE

INTERNATIONAL RELATIONS AND THE SYSTEMIC QUALITY OF DEMOCRACY

Peter Juza

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2,
040 59 Košice, Slovenská republika, e-mail: peter.juza@upjs.sk

Abstrakt: Cieľom tohto textu je sformulovať niekoľko pripomienok k tomu, ako možno pristupovať k výskumu systémovej kvality demokracie v kontexte témy jej aplikácie v medzinárodných vzťahoch a ako neoddeliteľnej súčasťou socio-vedeckých teórií. Pojem systém-kvalita systému-slúži najmä na objasnenie rozsiahlych a zložitých procesov vo fungovaní medzinárodných vzťahov. Charakteristika medzinárodných vzťahov ako systému predstavuje najširší spôsob ich vyšetovania a interpretácie. Vývojový, historický pohľad na systém medzinárodných vzťahov v kontexte demokracie znamená, že hoci je založený na poznaní časovej dimenzie vývoja, postupného priebehu udalostí, javov a procesov, nemal by viesť iba k jednoduchej chronologickej interpretácii.

Kľúčové slová: Demokracia, medzinárodné vzťahy, systémová kvalita, teória

JEL: F 50

Abstract: The aim of this thesis is to formulate a few comments on how one can approach the research of the systemic quality of democracy in the context of the topic of its application in international relations and as an integral part of socioscientific theories. The concept of system-system quality-serves, in particular, to clarify large-scale and complex processes in the functioning of international relations. The characteristic of international relations as a system represents the widest way of their investigation and interpretation. A developmental, historical view of the system of international relations in the context of democracy means that, although it is based on the knowledge of the temporal dimension of development, the gradual course of events, phenomena, and processes, it should not result only in a simple chronological interpretation.

Keywords: Democracy, international relations, systemic quality, theory

JEL: F 50

Úvod

Politické vedy najčastejšie vysvetľujú princípy demokracie a demokratizácie v jednotlivých krajinách *vnútornými* sociálno-politickými procesmi na ktoré ale substantívne vplývajú *vonkajšie* fenomény. Práve vonkajšie fenomény, ich väzby a vplyv sú zatiaľ teóriu nedostatočne osvojené a preštudované. Teórie demokracie si vytyčujú oblasť svojho skúmania. Túto oblasť svojho skúmania potom aj popisujú. Formulujú pojmy a taktiež vytvárajú koncepcie, či modely a zovšeobecnenia a podrobujú sa vnútornej konfrontácii, kritike a potrebným modernizačným revíziám. V zásade možno povedať, že demokratizmus je princípom medzinárodných vzťahov, aj keď... Totiž, demokracia, ako už bolo povedané na mnohých fórach a bolo napísaných tisíce traktátov, v širšom zmysle slova je optimálnym systémom vzťahov medzi ľuďmi v rámci všetkých vrstiev spoločenského života konkrétnych spoločností.

Základnými subjektami medzinárodných vzťahov sú ale nie indivíduá, aj keď zohrávajú arci dôležitú úlohu, ale spoločenstvá, národy, štáty, aliancie štátov a rôzne iné inštitúty (*ako celky*). Teplo, voda, fotosyntéza..., sú základom evolučného vývoja neživého sveta, tak stabilita, dôvera a spolupráca všetkých odličov ľudstva je základom progresu v rámci medzinárodných vzťahov. Takáto spolupráca je ale možná len pri dodržaní demokratických základov rovnosti a rovnoprávnosti všetkých aktérov (*štátov, národov...*) v rámci tohto procesu, čo ale neodmieta duch (*korektného*) súperenia. Aj preto - v podmienkach globalizácie a vzájomnej závislosti (*previazanosti*) štátov - získavajú medzinárodné vzťahy stále väčší systémový charakter. Pritom nejde o teoretickú tému, ale stále viac a viac o praktické otázky svetovej politiky.

Cieľom (*všeobecným*) tohto textu je pomocou komparatívnej analýzy formulovať niekoľko teoretických poznámok (*ako platformu k diskusii*) k tomu, ako je možné v podmienkach úrovne politických vied na Slovensku pristupovať k výskumu systémovej kvality demokracie v kontexte s témou jej aplikácie v teórii medzinárodných vzťahov, ako nedeliteľnej súčasťi spoločenskovedných teórií.

Ďalej, hlavným praktickým cieľom (*cieľmi*), je predovšetkým vyhnúť sa šoku z budúcnosti a v rámci ideológie vzdelanosti pokúsiť sa analyzovať a zosumarizovať:

- 1) ako (*a akým spôsobom*) sa utvárajú predstavy o demokracii, systéme demokracie v rámci medzinárodných vzťahov. Teda, či je v rámci medzinárodných vzťahov samotná demokracia, ako obsahový produkt kognitívnych procesov a najmä či sa jej obsah a význam mení v závislosti od dobového a sociálneho kontextu;
- 2) ďalej, ako sa v rámci intenzifikácie ľudského vývoja, či vývoja ľudstva, prejavujú zásadné korekcie smerovania súčasného vývoja demokracie ovplyvňovaného dynamikou medzinárodných vzťahov;
- 3) samozrejme, naša pozornosť sa bude venovať aj tomu, ako sa chovajú systémy v turbulencii, ako vzniká poriadok z chaotických podmienok (*a vice versa*) a ako dynamické systémy dosahujú vyššie úrovne rozmanitosti, či vyššia úroveň rozmanitosti a komplexnosti znamená aj potrebu vyššiu sofistikovanosť súvzťažnosti v systéme demokracia – medzinárodné vzťahy;
- 4) na záver budeme venovať pozornosť okruhu nového svetového poriadku založeného na demokracii a nebezpečenstvu scenárov možnej *rezignácie* systémovej demokracie v rámci medzinárodných vzťahov. Ak by sa tak stalo, došlo by k presunu a k zníženiu hladiny všeobecnej bezpečnosti, napriek tomu že podľa A. Maslowa,¹ pre jednotlivca a pre spoločnosť je právo na bezpečnosť vyššie než ktorékoľvek iné právo.

Teórie demokracie tvoria súčasť politickej teórie, ktorá sa dlho vyvíjala: najskôr ako súčasť filozofie, neskôr politickej filozofie a sociológie a hovoria o praxi a o tom, ako sa táto prax môže modifikovať (*transformovať*). Preto aj súvzťažnosť demokracie a medzinárodných vzťahov nemožno skúmať len na základe voľne dostupných parametrov, ale musia sa brať do úvahy rôzne doplnkové faktory a premenné – *napr. geopolitická bonita aktérov medzinárodných vzťahov, ekonomická kondícia, politické systémy...*, ale aj sociálna psychológia v jednotlivých krajinách. Jednako, demokratická transformácia, pod vplyvom medzinárodnej situácie v krajinách strednej a východnej Európy začiatkom 90-tych rokov nás čiastočne oprávňuje uvažovať o tom, že naša vedecká disciplína (*v podmienkach Slovenskej republiky*) už môže *analyzovať* vývoj, *identifikovať* tendencie a paradigmu a *komentovať* strategické smerovanie s akceptáciou významu medzinárodných vzťahov.

Medzinárodné vzťahy sa v súčasnej teórii (*v rámci spoločenských vied*) objasňujú ako fenomén systémového charakteru. Pojem systému sa začal v teórii medzinárodných vzťahov používať od druhej polovice 50. rokov 20. storočia v rámci scientizmu. Od 60. rokov sa stal frekventovaným pojmom a spravidla sa s ním pracuje vo väčšine parciálnych teórií

¹ MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation, originally published in *Psychological Review*, 1943, Vol. 50 #4.

medzinárodných vzťahov. Najvšeobecnejšie možno označiť systém na základe charakteristiky *Ludwiga von Bertalanffyho*, autora všeobecnej teórie života a jedného zo zakladateľov všeobecnej teórie systémov. Bertalanffy totiž zovšeobecnil princípy *celostnosti, organizovanosti, ekvifinality a izomorfizmu* a akcentoval súhrn prvkov, ktoré sa nachádzajú vo vzájomnej interakcii.²

Je veľmi zaujímavé, že s pojmom *demokracia* sa stretávame predovšetkým tam, kde sú práva jednotlivca do istej miery obmedzené právami spoločnosti. Zatiaľ čo v obecnom povedomí je pojem demokracie vnímaný v predovšetkým kontexte so slobodami a právami jedinca, v medzinárodných dokumentoch sa s demokraciou stretávame väčšinou tam, kde sa jedná o isté obmedzenia práv jednotlivca v záujme spoločnosti. Tento nezachytáva všetky javy a elementy medzinárodných vzťahov. Je to pohľad, ktorý ako podstatné vyzdvihuje tie komponenty a vzťahy, ktoré dávajú základné charakterové vlastnosti medzinárodnému systému. Na jednej strane je vnímaný, ako statický prierez vzťahov štátov, alebo ako historicky premenný a relatívne usporiadaný súbor konkrétnych vzťahov.

Pojem systém – *systémová kvalita* – slúži najmä na objasnenie rozsiahlych a zložitých procesov vo fungovaní medzinárodných vzťahov. Charakteristika medzinárodných vzťahov ako systému predstavuje najširší spôsob ich skúmania i interpretácie. Charakter a spôsoby používania pojmu systém, systémová kvalita demokracie, pri skúmaní medzinárodných vzťahov postupne prerástli do *systémového pohľadu* na ne. Napriek svojej rozsiahlosti a rozmanitosti nepredstavuje systémový pohľad samostatnú teóriu či koncepciu medzinárodných vzťahov. Ide najmä o *všeobecno-vedecký* spôsob skúmania medzinárodných vzťahov, v ktorom nejde o výkladový, opisný pohľad, ale má predovšetkým *metodologický význam*.

Systémový pohľad v teórii medzinárodných vzťahov možno uplatniť tromi spôsobmi. *Prvým* je systémový prístup, *druhý* predstavuje systémová teória a *po tretie* ide o systémovú analýzu. Tieto spôsoby uplatnenia systémového pohľadu navzájom súvisia a dopĺňajú sa. V rámci *systémovej teórie kvality demokracie* ďalej objasňujeme systém medzinárodných vzťahov v celku, ako aj základné časti, ktoré ho tvoria, ich pôsobenie v prostredí a spätný vplyv prostredia na fungovanie systému atď. V rámci systémovej teórie sa vytvárajú a používajú kategórie, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje ucelené objasnenie medzinárodných vzťahov v celku i ich prvkov.

Medzinárodné vzťahy sú veľkým – viacnásobne (*na viacerých úrovniach*) - zloženým systémom, ktorý sa vytvára na najvyšších stupňoch fungovania (*usporiadania*) sveta ako výsledok interakcie (*vzťahov a konaní podmienených záujmami*) štátov a ďalších aktérov medzinárodných vzťahov. Ide o otvorený systém s veľkým množstvom vstupov a výstupov pre demokraciu. Prvky systému (*najmä štáty*) sú okrem toho veľmi odlišné nielen z hľadiska veľkosti a sily, ale aj vnútorného usporiadania, charakteru, orientácie a pod. Prejavuje sa v nich špecifika sociálnej interakcie ľudí a ich zoskupení a sú výrazne podmienené ich vôľou, vedomím, hodnotovou orientáciou a pod., a protirečivo v nich pôsobia fenomény výberu (*voľby*), motivácie, percepcie, identity, prestíže, autority atď.

Vývojový, historický pohľad na systém medzinárodných vzťahov v kontexte demokracie znamená, že hoci sa zakladá na poznávaní časovej dimenzii vývoja, postupného priebehu udalostí, javov a procesov, nemal by vyústiť len do jednoduchého chronologického výkladu. V prvom rade ide o logické objasnenie vzniku a vývoja systému medzinárodných vzťahov, príčin, podmienok a faktorov, ktoré nie sú vždy očividné a často nie sú ani na prvý pohľad bezprostredne spojené.

² BERTALANFFY, L. (1969): *General System Theory : Foundations, Development, Application.*, Braziller Incorporate, George, 1969.

Medzinárodné vzťahy a demokracia

Koncepcia Polyarchie R. Dahla dala demokracii určitú hodnotovú a ontologickú zakotvenosť.³ Zakotvenie (*R. Dahl*) vidí v uplatňovaní organizačných zásad polyarchie, v tom, že sa naplňajú tie aktivity, ktoré sú demokraticky pevné a politickotvorné. V rámci medzinárodných vzťahov existujú protichodné smery medzi jej jednotlivými aktérmi. Realitou je konfrontácia medzi právne chránenými záujmami. Konfrontácia – konflikt medzi aktérmi – je podstatou politického napätia, ktoré ohrozuje systémovú demokraciu. Otázkou je, čo s tým?

Ak horíme o koncepcii demokracie R. Dahla – *polyarchii*, tu je potrebné sa vrátiť ku koreňom, resp. začať analýzou predpokladov klasickej demokracie. Veď už podľa Platóna sú politické znalosti a vedomosti základom kráľovskej vedy, najvyšším umením: “*Žiadne iné umenie, ani veda nemajú prednosť či väčšie právo než kráľovská veda pri starostlivosti o spoločnosť a pri vláde ľuďom obecné*”. Dahlov dialóg s históriou – *realitou* – je nemilosrdný, čo znamená že je svojim spôsobom pesimistický. Zvažuje rôzne nebezpečenstvá pre demokratický vývoj, vychádzajúci z byrokracie, politických strán..., súboru intelektuálov, ktorých možno označiť ako odborníkov na politiku. Podstatným prvkom Dahlovho uvažovania sú radikálne rezy medzi formami demokracie – minulej, súčasnej, pričom ani do budúcnosti nevidí možnosti k úplnému naplneniu demokratických ideálov, čo ale nemožno považovať sa diskreditáciu týchto ideálov.

Veľká časť teórií demokracie a teórií procesov demokratizácie opisuje medzinárodný kontext ako štruktúru, ktorá nemá ucelenú logiku, formu, ciele a lídra. Všeobecne sa preferuje téza, že rozhodujúcimi silami v nich (*procesoch*) sú predovšetkým vojenské (*silové*) skupiny kreované a kreujúce biznis elity a tiež rôzne a rôznorodé spoločenské (*občianske*) organizácie. Koncom 80-tych rokov minulého storočia však bola výhybka aktivít nastavená na vplyv jednotlivých štátov (*napr. USA*), nadnárodných organizácií (*typu Európska únia*), medzinárodných organizácií (*OSN*), vojensko-politických blokov (*NATO*), ale tiež transnacionálnych ľudskoprávných a ekologických sietí (*Amnesty International, Greenpeace...*). Dnešné NATO sa už nedrží (*a ani sa nemá snahu tváriť, že tomu tak nie je*) svojej - tzv. *Harmelovej doktríny*, ktorá hovorila o dvoch tézach:

- udržať dostatočnú vojenskú silu a politickú solidaritu;
- a usilovať sa o stabilnejšie vzťahy tak, aby mohli byť riešené zásadné politické otázky.

Stratil sa v rámci liberálnej demokracie záujem o dialóg, spoluprácu a udržiavanie schopnosti kolektívnej obrany? F. Zakaria, ľahkosťou jeho štýlu vlastnou, použil termín „*neliberálna demokracia*“, ktorý sa udomácnil v akademických a politických diskusiách.⁴ Totiž sme svedkami toho, že sa môžeme stretnúť s demokraciami, kde nie sú liberálne hodnoty prioritnými. Vzniká logická otázka – a môže tomu byť naopak? Sú (*existovali*) politické systémy, ktoré sa definujú ako liberálne a nie sú demokratickými? Príkladom je Chile pri vláde A. Pinocheta – ekonomicky liberálny systém, ale z pohľadu sociálno-politického – nie!

Nedemokratický liberalizmus je de facto režim, kde je prítomný len druhý element známeho triptychu: *moc ľudu, volená ľuďom a pre ľud*. To znamená, že participácia občanov na moci sa stáva resp. je formálna a neefektívna a riadenie, vrátane formovania zahraničnopolitickej orientácie nie je v záujme väčšiny.

Vlna globalizácie

Vlna globalizácie, ktorá bola v 90-tych rokoch pozitívne hodnotená ako symbol, resp. podmienka rastu svetovej ekonomiky, ale aj ako prostriedok rozšírenia myšlienok a praktík liberálnej demokracie, pomerne skoro sa prejavila aj jej menej príťažlivá charakteristika.

³ DAHL, R. (1995): *Demokracie v právnom štáte?* Praha: Readers International, 1995.

⁴ ZAKARIA, F. (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997, Vol. 76, No. 6 (November/December).

Priepasť medzi objektívnymi zmenami vo svete ako celku a stagnácia reálnej politiky (*vrátane politického myslenia*) podkopáva samotné základy demokracie. Fundament systému demokracie a medzinárodných vzťahov v klasickom chápaní, to je to, o čo nám v texte ide.

Mimo nákladov na globalizáciu a sekundárnych globalizačných procesov (*deformovanie tradičných spoločností*), pozorujeme dve vzájomne prepojené súvislosti – revolučné situácie:

1. geopolitickú (*s následným vplyvom na celý systém medzinárodných vzťahov a svetovej politiky*);
2. sociálno-politickú.

Revolučná situácia deštruuje fungovanie všetkých normatívnych systémov - vrátane práva a morálky. To znamená aj medzinárodného práva a morálnych princípov v rámci medzinárodných vzťahov. Normatívne systémy môžu fungovať len v normálnych podmienkach. Počas revolúcií (*Francúzsko v 18. storočí, Rusko začiatkom 20. storočia*) bola norma potlačená účelovosťou (*cieľom*), zákon stratil svoj vplyv a morálka sa javila zbytočnou. V rámci tohto poznania je potrebné akcentovať, že medzinárodné spoločenstvo a medzinárodné vzťahy v tomto smere *neboli* výnimkou.

Prvá revolučná transformácia – *geopolitická* – je spojená s koncom 80-tych rokov, keď došlo k deštrukcii pomerne stabilného bipolárneho systému a postupne sa od krátkeho obdobia *monopolarity* posúva k určitej forme *multipolarity*, ktorá zabezpečuje (*zabezpečí*) širšiu platformu stability a demokracie v medzinárodných vzťahoch. Spomenutá *monopolarita* bola historicky krátkym obdobím a jej postupné ukončenie je dôsledkom faktu, že ani v dejinách ľudstva nikdy nevládla svetu (*celosvetovo*) len jedna supervelmoc. Ihneď, keď sa vyjavila takáto anomália, tak sa na medzinárodnej scéne začali procesy zrovnoprávniť sa s dominujúcim centrom. Možno je si ťažko predstaviť, že medzinárodné právo a demokratické vzťahy budú fungovať normálne pokiaľ sa neustáli funkčnosť nového systému (*alebo sa vráti ten starý, čo je ale zväčša málo pravdepodobné*).

Druhá revolučná situácia je priamo spojená so spomenutou prvou. Liberálna demokracia (*ktorá mala podľa F. Fukuyamu navždy zvíťaziť nad svojim ideovým oponentom na celom svete*) sa stala vážnym komponentom a súčasťou zahraničnej politiky celého západného sveta a tiež väčšiny medzinárodných organizácií (*vrátane OSN*). Lenže sublimácia ideového protivníka, síce nie hneď, ale s časovým posunom odhalila rozpor medzi liberalizmom a demokraciou. Táto kríza vzťahu liberalizmu a demokracie, ktorá vychádza z ich dialektického rozporu (*podľa Platóna – morálka, alebo superčlovek*) sa pretavila aj do sféry svetovej politiky a medzinárodných vzťahov.

Ako kľúčové vníma F. Fukuyama práve kultúrne rozdiely, prostredníctvom ktorých je možné pochopiť veľké nerovnosti vznikajúce medzi ľuďmi žijúcimi v mestských kozmopolitných oblastiach s lepším prístupom k vzdelaniu a k práci a naopak tými, ktorí žijú v menších mestách a na vidieku (*ako j rozdiely medzi krajinami*). No a tiež tvrdil, že prípadný koniec dejín bude nielen smutný, ale aj nudný.

Hnev občanov, ktorí stratili dôveru v demokratické inštitúcie a politických lídrov je vo veľkej miere oprávnený a podľa F. Fukuyamu ide aj o dôsledok arogancie ľudí s liberálnejšími postojmi, ktorí napríklad voličov populistov jednoducho označujú za rasistov či xenofóbov.⁵ Dôsledkom rýchlej globalizácie a zmeny rovnováhy síl v rámci medzinárodných vzťahov dochádza k situácii že de facto sa demokracia dostala do skoro vojnového stavu s liberalizmom. V globalizovanom svete sú hrozbou pre demokraciu a medzinárodné vzťahy nielen autoritárne režimy. Brzdiačim faktorom je aj liberalizácia finančných trhov, ktoré outseiderizujú slabé štáty v rámci medzinárodných vzťahov.

⁵ FUKUYAMA, F. (2005): *Veľký rozvrat*. Bratislava: AGORA, 2005.

Kvalita demokracie a bezpečnosť

Rozsiahlosť a mnohostrannosť chápania bezpečnosti vedie k zložitosti jej teoretického vymedzenia a charakteristiky, ktoré majú viaceré aspekty. Ide najmä o aspekt *ontologický*, *gnozeologický*, *axiologický* a *praktický*. V čom, resp. v ktorých aspektoch spočívajú?

1. v *ontologickom* aspekte ide o reálnu existenciu bezpečnostných javov a procesov o ich spojenie s bytím človeka a spoločnosti, a ich reálne pôsobenie v nich.
2. *gnozeologický* (*epistemologický*) aspekt spočíva predovšetkým v schopnosti poznávať bezpečnostné javy a procesy v spoločenskom živote, v ich objasňovaní, v používanej terminológii, rozpracovaní teórie a metód ich skúmania s dôrazom na odhaľovanie ich špecifiky.
3. *axiologický* aspekt je spojený najmä s hodnotením bezpečnostných javov a procesov, ich stavu (úrovne) a tendencií vývoja a pôsobenia v spoločenskom živote.
4. *praktický* (*praxeologický*) súvisí s tým, ako sa poznanie a hodnotenie reálne existujúcich bezpečnostných javov a procesov premieta do riešenia problémov, ktoré sa v tejto oblasti i v celom živote spoločnosti objavujú. Tieto aspekty sú navzájom podmienené a prepojené a vyúsťujú do úsilia o komplexný (*holistický*) prístup k bezpečnosti v živote súčasnej spoločnosti.

V rozvoji civilizácie začali predstavovať pre človeka nebezpečenstvá aj iní ľudia, čo sa stalo zreteľným najmä po tom, ako získanie majetku viedlo k vzniku nerovnosti v spoločnosti a k úsiliu o jeho ochranu a rozširovanie mocenskými prostriedkami, pri uplatňovaní ktorých sa používalo sociálne násilie, vrátane ozbrojeného. *Bezpečnosť* sa stala otázkou priority spojenou s prežitím v spoločnosti a riešením spoločenských problémov až vtedy, keď sa objavili moc a bohatstvo a sociálne subjekty, ktoré sa zakladali na nich.

Na tomto základe sa vytvorila spoločenská nerovnosť ľudí, ktorá priniesla aj kvalitatívne nové problémy v bezpečnostnej oblasti. Od týchto čias sa stali najvýznamnejším bezpečnostným problémom otázky vojny a ozbrojeného násillia ako nástrojov využívaných pri riešení spoločenských problémov spojených s mocou a bohatstvom, ktoré zatienili ostatné otázky, dotýkajúce sa bezpečnosti ľudského života – teda otázky kvality realizácie demokracie v medzinárodných vzťahoch.

Tu treba spomenúť, že v roku 1954 predstaviteľ humanistickej psychológie A. H. Maslow vytvoril klasifikáciu potrieb (*Maslowova pyramída potrieb*), v ktorej zaradil potrebu *bezpečia* na druhé miesto po fyziologických (*homeostatických*) potrebách.⁶ Táto potreba vystupuje do popredia v situáciách spojených so stratou sociálnej istoty, v podmienkach ekonomického či existenčného zlyhania. Zakladá sa na tom, že individuum nepocituje ohrozenia a nachádza sa v (*medzinárodnom*) prostredí, kde cíti poriadok, stabilitu, spoľahlivosť, je oslobodené od strachu, úzkosti, chaosu a pod. Niekedy sa táto potreba interpretuje aj ako životná istota. *Bezpečnosť* sa v tomto chápaní zaraďuje medzi nižšie potreby, ale až po jej naplnení (*aspoň čiastočnom*) sa môžu realizovať potreby vyššie (*sú náležitosti a lásky, uznania a sebarealizácie*).

⁶ MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation, originally published in *Psychological Review*, 1943, Vol. 50.

Obrázok 1: Maslowova pyramída potrieb

V roku 1997 knižne publikoval Richard Rotry text: *Dosiahnutie našej krajiny Lavicové myšlienky v Amerike dvadsiateho storočia*. Upozorňuje, že liberálne Lavicové sily v USA sústreďujú sa na rasové, etnické, náboženské, kultúrne a sexuálne menšiny ignorujú narastajúci rozpor medzi bohatými a chudobnými. Medzi bohatými a chudobnými krajinami, čím sa rozpor medzi demokraciou a spravodlivosťou v rámci medzinárodných vzťahov stáva súčasťou neskorších riešení. A treba povedať, že ide o zväčša o silové riešenia, ktoré majú v rámci medzinárodných vzťahov krátku trvácnosť.⁷

Súčasný konflikt medzi liberalizmom a demokraciou sa koncentruje do toho, že liberálne elity začali atak na iných demokratov, nazývajú ich populistami. Populistami sa z ich videnia stali všetci tí, ktorí majú iný pohľad na (*zahraničnú*) politiku. Podľa R. Dahrendorfa, to čo je populizmom pre jedného človeka – to je demokracia pre druhého a naopak.⁸ Konflikt súdržnosti a rôznorodosti a globalizácia spôsobili vlnu migrácie, ktorá spôsobuje krízu v rámci Európskej únie. Proste ľudia (*síce*) môžu žiť tam kde sa dá, ale nie tam, kde liberálne elity chcú (*v konkrétnom – určenom mieste*). V rámci medzinárodných vzťahov sa tieto elity voči iným subjektom medzinárodného práva správajú autokraticky (*nedemokraticky*). To bude mať za dôsledok možno až fatálne sociálno-politické straty, pre zatiaľ zjednotenú Európu. Tá sa môže dostať do permanentnej krízy, z ktorej sa nemusí dostať, čo bude mať dôsledky pre medzinárodné vzťahy a svetovú politiku ako takú. Vráťane spochybnenia témy demokracie (*bol a je Brexit víťazstvom populizmu nad elitizmom, demokracie nad liberalizmom..?*).

Na druhej strane sa určite posilní snaha – *to čo je hyperglobalizáciou atakované* – národný štát, ako kolíska demokracie a ako subjekt medzinárodného práva, ktorý je schopný spoluurčovať a dodržiavať demokratické pravidlá v rámci medzinárodných vzťahov.

Naopak, ekonomický liberalizmus v kombinácii s nekontrolovanými globálnymi finančnými trhmi + sociálny liberalizmus (*ktorý zvyšuje individuálny záujem nad záujem, resp. záujmy spoločnosti*) deštruuje spojenia a siete, ktoré sa vytvorili v rámci medzinárodných vzťahov. Ich snaženie je nacielené na podkopávanie základov národných štátov – kolísky demokracie a subjektov, ktoré garantujú demokratické vzťahy v rámci svetovej politiky. Niektoré subjekty medzinárodného práva Západu sa snažia implantovať – špeciálne smerom na východ a na juh – také sociálne modely, ktoré začali likvidovať ich tradičné inštitúty, čo nakoniec buď viedlo ku kolapsu týchto štátov, alebo k dlhodobému a nezlomnému odporu. Univerzalizmus tak *prehral*.

⁷ RORTY, R. (1994): *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*. Harvard University Press, 1997, s. 90.

⁸ DAHRENDORF, R. (2003): Acht Anmerkungen zum Populismus [Eight Notes on Populism]. *Transit-Europäische Revue*, 2003. No. 25, s. 156.

Nárast rozmanitosti spoločností odhaľuje dva fenomény – nacionalizmus a demokraciu (*súbežne liberalizmus a demokraciu*), ktoré demonštrujú skôr negatívne, než pozitívne aspekty svojich protirečivých vzťahov. Tu sa natíska otázka, na ktorú sme nenašli, resp. nemáme jednoznačnú odpoveď. Môže existovať demokracia všeobecne bez stabilných štátov v stabilnom systéme medzinárodných vzťahov? V protiklade sa stáva ťažko rozlišovať význam podstatu zmien, vplyvov a konfliktov. Takéto kolízie majú kultúrno-historické korene.

Nakoniec aj najvplyvnejšia svetová mocnosť, ktorá sa snaží s pomocou vojenskej sily a systémom sankcií presadiť svoje videnie sveta na báze pravidiel liberálnej demokracie, postupne uznáva, že takýto poriadok v rámci medzinárodných vzťahov úplne nevyhádza z pravidiel medzinárodného práva. Švajčiarsky právnik Emer de Vattel, už v roku 1758 písal o základoch medzinárodného práva vo svojej práci *Právo národov alebo zásady prirodzeného práva, ktoré sa vzťahujú na správanie a záležitosti národov a suverénov*, kde akcentuje tému *politickej rovnováhy*, či skôr *rovnováhy síl*. Inak povedané, už vtedy preferoval v rámci medzinárodných vzťahov stav, keď žiadna z mocností by *nemala absolútne dominovať pri vytváraní podmienok pre iných*.⁹ Pritom podmienkami pre vznik a fungovanie aliancií, ktoré môžu zaistiť systémové fungovanie medzinárodných vzťahov na demokratickom princípe je potreba zaistenia v čo najvyššej miere predpovedateľnosti chovania aliančného partnera. Čo je však možné len pri dodržiavaní demokratických pravidiel a potlačenia liberálneho vnímania sveta.

Len si pripomeňme, že už v deväťdesiatych rokoch boli vojny medzi Slovincami a Srbmi, medzi Chorvátmi a Srbmi, medzi Bosniakmi a Srbmi. Všetky boli v Európe a všetky strany sa dopúšťali vojnových zločinov. Ale prišlo ešte horšie. V marci 1999 začali USA a NATO agresívnu vojnu proti Srbsku na základe falošných správ a vulgárnej protisrbskej propagandy. Samozrejme, bez mandátu OSN. Z hľadiska medzinárodného práva ruská invázia na Ukrajinu 24. februára tiež bola porušením čl. 2 ods. 4 Charty OSN. V januári 1999 NATO vydalo ultimátum, ktoré by bolo neprijateľné tak pre Srbsko, ako pre akýkoľvek iný štát. Konferencia v Rambouillet vo Francúzsku nepriniesla riešenie napätia medzi Srbskom a Kosovskou oslobodeneckou armádou (*UCK*). V Rambouillet NATO požadovalo právo „*zaistiť mier a bezpečnosť*“ nielen v Kosove, ale aj v celom Srbsku. Inými slovami, Srbsko by sa muselo vzdať svojej suverenity v prospech NATO, čo by žiadny suverénny štát neurobil. Keď to Srbsko odmietlo, začalo NATO bombardovanie, ktoré trvalo viac než dva mesiace a ktorého cieľom bolo podľa NATO poslať Srbsko späť do „*doby kamennej*“. Išlo o hrubé porušenie medzinárodného práva.

Realizmus a jeho revitalizácia

Širší kontext teórie Kennetha Waltza, ktorú popísal vo svojej *Teórii medzinárodnej politiky*, umožnil vzostup tzv. *teórie racionálnej voľby* k dominancii využívajúcej systémovú kvalitu demokracie. Podľa neho je ekonómia základným predpokladom racionálneho konania v rámci medzinárodných vzťahov, ako aj systémového skvalitnenia demokracie.¹⁰

Od roku 1997 je v USA vydávaný prostredníctvom Národnej spravodajskej rady USA (*združenie spravodajských služieb USA*) dokument *Globálne trendy*.¹¹ Aktuálne vydanie predpovedá vývoj sveta do roku 2040 nasledujúco:

1. *globálne výzvy* – klíma, choroby, finančné krízy a strata biologickej rozmanitosti;
2. *demografické zmeny* – svet rýchle starne a vytvorí sa tlak na migráciu a spory samotné pochopenie a realizáciu migrácie;
3. *životné prostredie* – zvýšenie fyzických účinkov na klimatické zmeny;

⁹ VATTEL, E. (1758) : *Le Droit Des Gens, Ou Principes de la Loi Naturelle, Appliqués À La Conduite Et Aux Affaires Des Nations Et Des Souverains [The Law of Nations]*. Chapter III, § 47-48. 1758.

¹⁰ WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*, Reading: Addison Wesley, 1979.

¹¹ Plný text pozri: www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf.

4. *nárast zadlženosti a zmeny v obchode* – mnohé vlády môžu zistiť, že majú menšiu flexibilitu a vplyv na demokraciu;
5. *vplyv technológií* – môžu *dočasne* znížiť vplyv na klimatické zmeny a nezamestnanosť;
6. *zmeny v spôsobe vládnutia* – bude pretrvávať napätie medzi spoločenstvami a ich vládami z dôvodu nesúladu medzi tým, čo verejnosť očakáva a čo vlády chcú (*pod kuratelou zvonku môžu*) poskytnúť;
7. *nárast migrácie* – tlak z migračného potenciálu bude narastať;
8. *roztrieštenosť komunit, štátov a medzinárodného systému* – zložitosť riešenia nadnárodných problémov je umocňovaná narastajúcimi rozporami a roztrieštenosťou vo vnútri komunit, štátov a medzinárodného systému.
9. a teraz, z nášho pohľadu to najdôležitejšie – ako by, podľa USA analytikov – mal vyzeráť *medzinárodný systém*. Pravdepodobne nebude mať žiadny štát dominantné postavenie vo všetkých regiónoch, alebo oblastiach a dominantný vplyv na profiláciu medzinárodného systému. Tieto interakcie pravdepodobne privedú k vzniku geopolitického prostredia náchylnejšieho ku *konfliktom a nestabilnejšiemu vzťahu ku kvalite demokracie v rámci medzinárodných vzťahov*.

No a žiaľ, k stretu nahráva pokles demokratického svedomia a významu medzinárodného práva a spochybňovanie doterajšieho usporiadania sveta, pričom je jasné, že toto usporiadanie nemôže byť absolútne statické. Do popredia sa dostáva: *zmanipulované myslenie, neobjektívne závery, absencia vedomia a východiská postavené na omyloch*.

Záver

V našom texte sme poukázali na to, akým spôsobom sa utvárajú predstavy o demokracii v rámci medzinárodných vzťahov. Kde demokracia je ako „*produkt*“ kognitívnych procesov a ktorého obsah a význam sa mení v závislosti od dobového a sociálneho kontextu.

Priepasť medzi objektívnymi zmenami vo svete ako celku a stagnácia reálnej politiky (*vrátane politického myslenia*) podkopáva samotné základy. Fundament systému demokracie a medzinárodných vzťahov v klasickom chápaní. Zygmunt Bauman uverejnil v roku 2012 strhujúcu stať o charaktere spoločnosti, politiky a ekonomiky „*Doba interregna*“.¹² Píše sa v nej, že sme svedkami a zažívame odumieranie *starého poriadku* a jeho troch pilierov: *územia, štátu a národu*. Územná suverenita nie je suverenitou, globálna demokracia sublimovala a permanentná neistota produkuje miznutie princípov demokracie v medzinárodných vzťahoch, ktorá bola základom medzinárodnej politiky.

Intenzifikácia ľudského vývoja, či vývoja ľudstva, prináša zásadné korekcie do smerovania súčasného vývoj demokracie. Kultúrne, sociálne a najmä ekonomické limity prinášajú nové ohraničenia systémovej kvality demokracie. Doplnkovou, alebo dodatočnou skúškou demokracie sa stala globalizácia – čo je aj aktuálnou výzvou pre našu vedu – aká je kvalita demokracie v systéme medzinárodných vzťahov z pohľadu jej systémovej kvality.

Pritom metodologický prístup môže byť rôzny:

- *všeobecno-vedecko-populárny;*
- *sociálno-humanitárny;*
- *špecificko-vedecký.*

Problém je aj nielen v inštitucionálnej štruktúre, najmä v nepripravenosti ku kompromisom. Vo svete, v ktorom svetové mocnosti majú rôzne systémy hodnôt, pohybom môže dôjsť k narastajúcemu chaosu.

Nový svetový poriadok založený na demokracii sa nesmie dostať na hranicu systémovej krízy a nesmie sa dopustiť materializácia scenáru, keď *rezignuje systémová demokracia v rámci medzinárodných vzťahov*. Nič nemá, nakoniec aj pyramída Maslowa to potvrdzuje, taký

¹² BAUMAN, Z. (2012): Times of interregnum. *Ethics and Global Politics* 5, 2012, No. 1.

význam pri realizácii demokracie v rámci medzinárodných vzťahov, ako bezpečnosť, pretože právo na bezpečnosť je vyššie než ktorékoľvek iné právo. Bezpečnosť je podmienkou demokracie, pritom ale demokracia nevytvára bezpečnosť. A máme tu ešte jeden fenomén - tzv. falošné demokracie (*faux democracies*), prostredníctvom ktorých sa využíva nutná vojenská sila, čo de facto je v priamom kontrapunkte s podstatou a substanciou demokracie.¹³ Súčasný svet nie je dokonalý a ani nikdy nebude. Štáty sa budú snažiť o svoju (výlučne svoju) bezpečnosť a nie o bezpečnosť suverénna - občana - ak ta konajú niečo v spojitosti s občanom, tak len preto, aby si štát demokraticky vytvoril bezpečnú zónu pred občanom.

Na demokratizáciu, ako tendenciu smerovania súčasného sveta, poukazujú mnohí (aj slovenskí) autori. Pritom táto samotná kategória má dva zásadné významy, resp. pod týmto názvom sa rozumie:

- nárast počtu štátov sveta, ktoré sú vo svojej podstate demokratické;
- posilnenie, stabilizácia a rozšírenie demokratických inštitútov (*a procedúr*) v rôznych štátoch sveta.

Pri všetkom nezabúdajme, že rastúca množina štátov s prívlastkom demokratické sa nevyvíjala priamočiara, ale s rôznymi zákrutami, omylmi, slepými uličkami. Demokracia tak nehrá žiadnu úlohu, pokiaľ sa nezmení prístup k bezpečnosti v rámci systémovej kvality demokracie na platforme medzinárodných vzťahov.

Použitá literatúra:

1. ALEXIS DE TOCQUEVILLE (2003): *Starý režim a revolúcie*. Praha: Academia, 2003, ISBN 80-200-0980-9.
2. BAUMAN, Z. (2012): Times of interregnum. *Ethics and Global Politics* 5, 2012, No. 1, pp. 49-56.
3. BERTALANFFY, L. (1969): *General System Theory: Foundations, Development, Application*. Braziller Incorporate, George, 1969, ISBN 0807604534.
4. BOCHIN, M. – LETKOVSKÁ, O. (2010): *Politické usporiadanie (teoretická analýza)*. Prešov: SAMO-AAMM, 2010. ISBN 978-80-89123-09-4.
5. COHEN, P. N. (2018): *Enduring Bonds Inequality, Marriage, Parenting, and Everything Else That Makes Families Great and Terrible*. University of California Press, 2018. ISBN 978-80-5202-9239-0.
6. ČERMÁK, V. (1997): *Otázka demokracie, 3) spoločnosť a štát*. Olomouc: Nakladateľstvo OLOMOUC, 1979. ISBN 80-7182-041-5.
7. ČERMÁK, V. (1999): *Otázka demokracie, 5) funkcie demokracie*. Olomouc: Nakladateľstvo OLOMOUC, 1999. ISBN 80-7182-088-1.
8. DAHL, R. (1995): *Demokracie v právnom štáte?* Praha: Readers International, 1995. ISBN 80-901813.
9. DAHRENDORF, R. (2003): Acht Anmerkungen zum Populismus [Eight Notes on Populism]. *Transit-Europäische Revue*, 2003, No. 25.
10. DEWEY, J. (1984): *The Public and Its Problems in The Later Works of John Dewey 1925-1953*. Vol. 2. Southern Illinois University Press, 1984.
11. ETZIONI, A. (2008): *Security First: For a Muscular, Moral Foreign Policy*. New Haven (Ct.), London: Yale Univ. Press, 2008.
12. FISCHER, J. L. (2005): *Krise demokracie*. Kniha prvá: Svoboda. Praha: Univerzita Karlova, 2005. ISBN 80-246-0658-5.
13. FUKUYAMA, F. (2005): *Veľký rozvrat*. Bratislava: AGORA, 2005. ISBN 80-969394-1-6.

¹³ ETZIONI, A. (2008): *Security First: For a Muscular, Moral Foreign Policy*. New Haven (Ct.), London: Yale Univ. Press, 2008.

14. GBÚROVÁ, M. (2013): *K problematike deformácií súčasnej demokracie v stredoeurópskom priestore*. In: GOŇCOVÁ, M. a kol. *DEMOKracie?* Brno: MU Brno, 2013. ISBN 978-80-210-6487-4.
15. JUZA, P. (2016): *Otázka polyarchie*. Trnava: PeIn, 2016. ISBN 978-80-972361-0-6.
16. LIPPMANN, W. (2013): *A Preface to Politics*. HardPress Publishing, 2013.
17. MASLOW, A. H. (1943): A Theory of Human Motivation, originally published in *Psychological Review*, 1943, Vol. 50 #4.
18. RORTY, R. (1994): *Achieving Our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*. Harvard University Press, 1997. P. 90.
19. VATTEL, E. (1758) : *Le Droit Des Gens, Ou Principes de la Loi Naturelle, Appliqués À La Conduite Et Aux Affaires Des Nations Et Des Souverains [The Law of Nations]*. Chapter III, §§ 47-48. 1758.
20. WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*. Reading: Addison Wesley, 1979.
21. WATSON, A. (1992): *The Evolution of International Society*. Routledge, 1992. P. 230, 244.
22. ZAKARIA, F. (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997, Vol. 76, No. 6 (November/December).

Kontakt:

prof. h. c. doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Šrobárova 2

040 59 Košice

Slovenská republika

e-mail: peter.juza@upjs.sk

POLITICKÝ LIBERALIZMUS: RADIKÁLNA IDEOLÓGIA OBHAJUJÚCA STATUS QUO

POLITICAL LIBERALISM: RADICAL IDEOLOGY ADVOCATING STATUS QUO

Martin Karas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: martin.karas@euba.sk

Abstrakt: Tento príspevok sa zaoberá politickým liberalizmom. Cieľom príspevku je analýza paradoxu politického liberalizmu, ktorý vznikol ako radikálna ideológia požadujúca transformáciu politicko-ekonomického systému absolutistických monarchií v Európe, a v súčasnosti predstavuje politickú ideológiu, ktorá obhajuje existujúci status quo, prípadne požaduje iba jeho kozmetické úpravy. V prvej časti príspevok popisuje historické skutočnosti, ktoré stoja za týmto paradoxom. V druhej časti sa príspevok snaží prostredníctvom stručnej analýzy myšlienok J.S. Milla a J. Deweyho dokázať, že princípy politického liberalizmu umožňujú radikálny prístup k spoločenskej zmene aj v súčasnom politicko-ekonomickom usporiadaní.

Kľúčové slová: liberalizmus, politické ideológie, spoločenská zmena, John Stuart Mill, John Dewey

JEL: B1, P00

Abstract: This article is concerned with political liberalism. The goal of this article is to analyze the paradox of political liberalism, which formed as a radical ideology demanding a transformation of the political and economical system of absolutist monarchies in Europe, and today represents a political ideology that defends the status quo, or demands only cosmetic changes thereof. The first part of the article provides a brief description of historical circumstances that lie behind this paradox. The second part of the article seeks to demonstrate that the principles of political liberalism allow for a radical approach to social change even in today's political and economic system through a brief analysis of the relevant ideas of J. S. Mill and J. Dewey.

Keywords: liberalism, political ideologies, social change, John Stuart Mill, John Dewey

JEL: B1, P00

Úvod

Tento príspevok sa zaoberá liberalizmom ako politickou ideológiou. Cieľom príspevku je kritická analýza vývoja politického liberalizmu v 19., 20. a 21. storočí. Východiskovou tézou príspevku je, že aplikácia myšlienok politického liberalizmu v súčasnej politickej praxi ignoruje jeho historický charakter a možnosť adaptácie jeho základných princípov na modernú politicko-ekonomickú realitu. Článok poukazuje na paradox politického liberalizmu, ktorý vznikol ako radikálna politická ideológia, ktorej cieľom bola fundamentálna zmena spoločenských inštitúcií s cieľom dosiahnutia väčšej spoločenskej spravodlivosti a v súčasnosti predstavuje liberalizmus politickú ideológiu, ktorá v mnohých prípadoch funguje ako hrádza proti snahe o spoločenskú zmenu. V prvej časti sa článok zaoberá tým, ako sa s týmto problémom (ne)vysporiadal politický liberalizmus v 19. a na začiatku 20. storočia. V druhej

časti článok ukazuje, ako je možné sa na základe klasických liberálnych princípov dopracovať k radikálnemu postoju k spoločenskej zmene v súčasnom politicko-ekonomickom systéme.

1 Dilema politického liberalizmu

Politický liberalizmus je na základe minimálne niektorých kritérií možné považovať za najúspešnejšiu politickú ideológiu v modernej histórii. Hlavnú zásluhu na tom má najmä fakt, že tá najzásadnejšia spoločenská zmena od konca 17. storočia, prechod od absolutistických monarchií k reprezentatívnym formám vlády na základe konceptu právneho štátu, predstavoval základnú požiadavku klasického liberalizmu od čias J. Locke a T. Painea. Politický liberalizmus sa však od 19. storočia stal obeťou vlastného úspechu.

Kritika absolutistickej monarchie zo strany klasických liberálov vychádzala z porozumenia politickému usporiadaniu v ktorom dominantnou spoločenskou autoritou vo všetkých oblastiach života jednotlivca bol absolutistický štát (a v niektorých oblastiach cirkev). Liberálne revolúcie a rozšírenie ich myšlienok viedlo k obmedzeniu dominancie nedemokratických inštitúcií v politickej oblasti, čo sa z dnešného uhlu pohľadu dá rozhodne považovať za úspech. Približne od 19. storočia tak dochádzalo k zmene mocenskej štruktúry v krajinách Západu. Okrem štátu, ktorý sa postupne demokratizoval vznikali nové mocenské centrá v podobe koncentrovaného kapitálu. Liberalizmus, ktorého principiálny postoj ku koncentrácii moci mimo demokratickú kontrolu je negatívny sa tak musel postaviť pred dilemu, ako sa k tomuto novému systému postaviť. Podporovať jeho logické vyústenie v podobe laissez faire kapitalizmu, požadovať jeho reformu v súlade s neskorším princípom sociálneho štátu, alebo požadovať radikálnu zmenu.

V princípe došlo na základe tejto dilemy k rozdeleniu liberalizmu v politickej praxi na zástancov laissez faire politiky vo vzťahu k ekonomike v súlade s tradíciou obmedzenia moci štátu a princípom slobody podnikania, a zástancov intervencionizmu v ekonomike s cieľom zabezpečiť maximálny možný rozvoj jednotlivcov bez ohľadu na ich spoločenské postavenie v súlade s dôrazom, ktorý liberalizmus kladie na individualizmus.¹ Tretia možnosť, teda požiadavka na radikálnu zmenu spoločenských štruktúr sa v liberálnej politickej praxi nikdy neobjavila, a to aj napriek tomu, že (ako uvidíme neskôr) takýto prístup bol plne v súlade s tradíciou liberálnej politickej ideológie.

Ani jedna z pozícií, ktoré si liberáli zvolili v praxi tak nerefletovala radikalizmus liberalizmu z obdobia pred 19. storočím, vzhľadom na to, že tieto nové pozície akceptujú spoločenský status quo, a líšia sa iba v tom, akými nástrojmi chcú eliminovať tie javy, ktoré sú vnímané ako negatívne. V praxi sa tak liberalizmus stal paradoxne zástancom konzervatívneho prístupu k spoločenskej zmene, ktorý je založený na akceptácii existujúcich spoločenských štruktúr a snahe o ich prípadné vylepšenie, nie však ich elimináciu alebo nahradenie. V tomto kontexte je nutné poukázať na to, že pojem radikalizmus v tomto článku neodkazuje na tradíciu radikálneho liberalizmu v Spojenom kráľovstve v 30-tych a 40-tych rokoch 19. storočia, a podobné hnutia, ktoré sa týmto termínom označovali napríklad v revolučných rokoch 1848 – 1849. Radikalizmus týchto hnutí sa prejavoval najmä v požiadavke na rozširovanie volebného práva. V otázkach politickej ekonomie tieto hnutia neboli radikálne v zmysle v akom koncept radikalizmu používa tento článok, teda v zmysle požiadavky na radikálnu zmenu ekonomického systému (s výnimkami – viď ďalej – J. S. Mill).

2 Liberalizmus ako radikálna ideológia v industriálnej spoločnosti

V tejto časti článok ukáže, ako je možné v tradícii liberalizmu prístupit' k požiadavkám na radikálnu zmenu politicko-ekonomického systému v súčasnosti, bez opustenia tradičných liberálnych princípov. Na dosiahnutie tohto cieľa budú v tejto časti prezentované postoje

¹ HEYWOOD, A. (2021): Political ideologies: An introduction, s. 55.

liberálnych mysliteľov, ktoré poukazujú na to, že liberalizmus ako politická ideológia nemusí nutne zastávať jednu z pozícií predstavených v predchádzajúcej časti. To znamená, že liberalizmus nie je odkázaný na presadzovanie dvoch relatívne konzervatívnych postojov: 1) obhajoba minimálneho štátu a 2) obhajoba sociálneho štátu. Liberalizmus je politická ideológia, ktorá ponúka možnosť požadovať radikálnu zmenu v spoločnosti založenú na princípoch demokracie a experimentovania s novými formami ekonomických inštitúcií.

V centre „konzervativizmu“ politického liberalizmu od 19. storočia stojí akceptácia štátneho kapitalizmu (prípadne laissez faire kapitalizmu) ako ekonomického systému. V súčasnom svete zrejme nie je možné nájsť liberálnu politickú stranu, ktorá by čo i len naznačovala, že môžu existovať aj alternatívne politicko-ekonomické systémy, ktoré lepšie korešpondujú so základnými liberálnymi princípmi. Ak sa však pozrieme na históriu liberalizmu ako politickej ideológie, tak nájdeme hneď niekoľko z hlavných predstaviteľov liberalizmu, ktorí túto možnosť nielen pripúšťali, ale aktívne vyzývali na jej praktické preskúmanie.

J. S. Mill je všeobecne považovaný za zakladateľa moderného politického liberalizmu. Jeho „princíp ujmy“ je často používaný na obhajobu minimálneho štátu. Možno trochu paradoxne, J. S. Mill mal oveľa negatívnejší pohľad na ekonomický systém založený na súkromnom vlastníctve výrobných faktorov, ako si mnohí liberáli uvedomujú. Tento postoj je viditeľný najmä v neskorších vydaniach jeho hlavného diela *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*,² v jeho esejách o socializme³ a v jeho autobiografii.⁴ Záver jeho analýzy je pomerne neurčitý a v súlade s dôrazom liberalizmu na empirickú vedu požaduje „skúšku“ alternatívnych foriem ekonomických inštitúcií v praxi. Záverom jeho analýzy (väčšinou socialistických) alternatív ku kapitalizmu je, že sa jedná o „otázku, ktorá bude ešte dlho otvorená,... na ktorú odpoveď bude získaná postupne, a to jednak skúškou komunistických princípov v priaznivých podmienkach, a vylepšeniami, ktoré budú postupne aplikované v súčasnom systéme súkromného vlastníctva.“⁵ To znamená, že Mill necháva konečné slovo v otázke, či je lepšie vylepšovať súčasný ekonomický systém, alebo ho nahradiť novým, dáva empirickému testovaniu jednotlivých systémov za priaznivých okolností.

Čo sa týka konkrétnych alternatívnych systémov, ktoré Mill analyzoval, tak z morálneho hľadiska dáva jednoznačne prednosť modelom kooperatívnej ekonomiky, a to ako v porovnaní s koncepciou socialistického konceptu diktatúry proletariátu, tak v porovnaní s ešte stále relatívne nerozvinutým kapitalizmom svojej doby. Kooperatívny prístup k ekonomike, mal podľa Milla potenciál priniesť „morálnu revolúciu spoločnosti“ a dosiahnuť „vyriešenie existujúceho sporu medzi kapitálom a robotníkmi, transformáciu ľudského života,...“.⁶ Práve kooperatívne podniky považoval Mill z morálneho hľadiska za nadradené klasickým korporáciám, ale samozrejme aj štátom riadenej ekonomike. Ohľadom ich efektívnosti však nedospel k nijakým záverom.

J. Dewey bol pravdepodobne najvýznamnejším predstaviteľom „progresívneho“ liberalizmu v prvej polovici 20. storočia. Dewey kritizoval snahu niektorých svojich kolegov o aplikáciu princípov klasického liberalizmu bez ohľadu na meniace sa politicko-ekonomické skutočnosti. „Postoje a metódy ranného liberalizmu“ považoval za „neefektívne vo vzťahu k problémom spoločenskej organizácie a integrácie“.⁷ Dewey nezatraca snahu moderného

² MILL, J. S. (1884). *Principles of Political Economy: With Some of Their Applications to Social Philosophy*.

³ MILL, J. S. (1879): *Chapters on Socialism*.

⁴ MILL, J. S. (1873): *Autobiography*.

⁵ MILL, J. S. (1879): *Chapters on Socialism*, s. 710.

⁶ MILL, J. S. (1884): *Principles of Political Economy: With Some of Their Applications to Social Philosophy*, s. 523.

⁷ DEWEY, J. (1963): *Liberalism and social action*, s. 27.

liberalizmu o podporu „sociálnej legislatívy“, ale zároveň dodáva, že „liberalizmus stratí svoj zmysel, ak sa nepokúsi ísť ďalej smerom k socializácii produktívnych síl takým spôsobom, aby bola sloboda jednotlivca podporovaná ekonomickým systémom“.⁸ Dewey samozrejme ako liberál vo všeobecnosti odmietal socialistickú interpretáciu potreby spoločenskej zmeny, a to najmä nutnosť a potrebu násilnej revolúcie, avšak to mu nebránilo v tvrdej kritike existujúceho ekonomického systému a požiadavke na jeho radikálnu zmenu. Jeho slávny výrok „pokiaľ zostane politika tieňom, ktorý na spoločnosť vrhá veľký biznis, utlmenie tieňa nezmení jeho podstatu,“ vyjadruje jeho negatívny postoj k jednoduchej snahe o vylepšenie existujúceho systému, s ktorou sa moderný liberalizmus zjavne uspokojil.

Dewey bol zástancom „industriálnej demokracie“, požadoval rozšírenie demokracie nielen v politickej sfére, kde obdivoval úspechy svojich liberálnych predchodcov, ale vo všetkých sférach života človeka. Napriek tomu, že jeho hlavnou oblasťou záujmu bolo vzdelávanie, kde tiež požadoval nový demokratickejší prístup, tak bol takisto advokátom demokracie v ekonomickej sfére. Dewey počas svojho života nenavrhol konkrétnu podobu svojho konceptu „industriálnej demokracie“.⁹ Jeho pragmatická filozofia mu koniec koncov ani neumožňovala vytvárať utopické konštrukcie. Ešte väčší dôraz ako Mill však kládol na experimentovanie v oblasti demokratickej produkcie, či už pod taktovkou štátu, alebo na základe kooperatívnych princípov. Jeho záver je však v rozpore s vnímaním liberalizmu ako politickej ideológie, ktorá by sa mala snažiť iba o vylepšovanie existujúceho systému. Jeho záverom vo vzťahu k liberalizmu bolo že „ranný liberalizmus považoval súperiace konanie jednotlivcov za nástroj spoločenského blahobytu, ktorý mal byť hlavným cieľom. Musíme obrátiť túto perspektívu a uvedomiť si, že spoločná (*socialized*) ekonomika je nástrojom slobodného rozvoja jednotlivca, ktorý by mal byť hlavným cieľom“.¹⁰

Mill a Dewey navyše nepredstavujú v liberálnej teórii nejakú výnimku. Analýzu si určite zaslúži napríklad prístup T. Painea k otázkam agrárnej spravodlivosti vo vzťahu k vlastníctvu pôdy¹¹, alebo postoj W. Humboldta k súkromnému vlastníctvu¹². Napriek tomu už na základe takejto stručnej analýzy je možné konštatovať, že určite neplatí, že liberalizmus musí nevyhnutne obhajovať súčasný ekonomický systém a snažiť sa iba o jeho vylepšenie, či už smerom k minimálnemu štátu, alebo smerom k sociálnemu štátu. Myšlienky najvýznamnejších liberálnych filozofov naznačujú, že východiská liberalizmu môžu rovnako viesť k odmietnutiu súčasného politicko-ekonomického systému a snahu o jeho nahradenie na základe nedogmatického experimentovania s alternatívnymi inštitucionálnymi usporiadaniami.

Záver

Článok sa zaoberal politickým liberalizmom, ako politickou ideológiou s radikálnou minulosťou, ktorá napriek tomu v súčasnosti obhajuje konzervatívny prístup k spoločenskej zmene, založený na akceptovaní tradičných inštitúcií a snahe o ich postupné vylepšovanie. Zatiaľ čo je bezpochyby možné, že práve tento prístup k spoločenskej zmene prinesie najlepšie výsledky, tento článok sa snažil preukázať, že napriek tomu, čo naznačuje súčasná politická prax, liberalizmus nie je odkázaný na marginálne zisky v rámci status quo, ale umožňuje požadovať radikálnu zmenu spoločenských pomerov aj v modernej industriálnej spoločnosti. Analýza Deweyho a Millových myšlienok ohľadom moderného kapitalizmu naznačuje, že odpoveď na to, ktorý prístup (radikálny alebo konzervatívny) liberalizmu je správny je empirickou otázkou, na ktorú odpoveď môžeme získať iba empirickým testovaním alternatív

⁸ Ibid. s. 88.

⁹ DEWEY, J. (1929): Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World: Mexico--China--Turkey, s. 35.

¹⁰ DEWEY, J. (1963): Liberalism and social action, s. 90.

¹¹ PAINE, T. (1999) [1795-1796]: Agrarian Justice.

¹² VON HUMBOLDT, W. (1993): The Limits of State Action (1792).

k tradičným ekonomickým štruktúram. V praxi to znamená najmä experimentovanie z kooperatívnymi a demokratickými formami podnikania.

Použitá literatúra:

1. DEWEY, J. (1929): *Impressions of Soviet Russia and the Revolutionary World: Mexico--China--Turkey* (Vol. 10). New York: New Republic, 1929. ISBN 978-1-0136-46-751.
2. DEWEY, J. (1963): *Liberalism and social action* (Vol. 74). New York: Capricorn Books, 1963. ISBN 978-1-5739-27-536.
3. DEWEY, J. – HOOK, S. (1991): *The Later Works of John Dewey, Volume 17, 1925 – 1953: 1885 – 1953, Miscellaneous Writings*. Illinois: Southern Illinois University Press, 1991. ISBN 978-0-8093-28-277.
4. HEYWOOD, A. (2021): *Political ideologies: An introduction*. Londýn: Bloomsbury Publishing, 2021. ISBN 978-1-3520-11-838.
5. MILL, J. S. (1873): Autobiography, in *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume I*, ed. John M. Robson, introduction by Lord Robbins. Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1967, ISBN 0-8020-2368-1.
6. MILL, J. S. (1879): Chapters on Socialism, in *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume V - Essays on Economics and Society Part II*, ed. John M. Robson, introduction by Lord Robbins, Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1967, ISBN-10: 0865976589.
7. MILL, J. S. (1884): *Principles of Political Economy: With Some of Their Applications to Social Philosophy (Vol. 1)*. New York: D. Appleton, 1884. ISBN 978-1-0156-78-910.
8. PAINE, T. (1999): *Agrarian Justice*. [online]. In: Grundskyld, Lillerød, 1999. [Citované 10. 10. 2022] Dostupné na internete: <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/Paine1795.pdf>.
9. VON HUMBOLDT, W. (1993): *The Limits of State Action (1792)*, ed. JW Burrow. Indianapolis: Liberty Fund, 1993. ISBN 978-0-8659-71-097.

Kontakt:

Mgr. Martin Karas, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: martin.karas@euba.sk

EFFECTIVE ANTI-CORRUPTION POLICY AS THE COMPONENT OF A LEGITIMACY OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM IN UKRAINE

Lidiia Karpenko

Local Self-Government and Territorial Development Department Educational and Scientific Institute of Public Service and Management of the National University "Odesa Polytechnic", Genueska 22, 650 09, Odessa, Ukraine, e-mail: Lidiiko888@gmail.com

Abstract: This paper investigates the modern vectors of the effective anti-corruption policy formation as the component of a legitimacy of the economic security system in Ukraine. The article presents practical recommendations for improving effective anti-corruption policy in Ukraine and ways for using of state regulatory imperatives to combat systemic corruption in the national economy. The paper examines in detail the historical evolution of views on the basis of the origin and perception of corruption in public relations; explores and substantiates the key foundations of systemic corruption and its basic varieties; studies the anti-corruption strategy of Ukraine in 2020-2024. The author considers and substantiates the implementation of the experience of foreign countries in the area against corruption in national legislation, the barometer of global corruption in the coordinates of the economic development of Ukraine.

Keywords: anti-corruption dirigism, anti-corruption policy, economic security, global corruption barometer, corruption, living wage.

JEL: E02, F52, G18

Introduction

In Ukraine, as in the whole world, corruption is classified as one of the main political, economic and social problems. It is recognized as one of the most threatening phenomena of our time, which affects the efficiency of the state authorities, inhibits economic development, threatens many elements of the constitutional and social order, as well as the national security of the state. Corruption undermines the foundations of democratic system, trust in the government, violates the principles of the rule of law, justice and equality before the law, responsibility for the committed act, fair competition; leads to the growth of the shadow economy and the decline of the state's authority in the international community. In the absence of systemic opposition to corruption on the part of the state and society, it is capable of spreading and taking root in social relations and in the state system as a whole.

Corruption issues today are the global trend, and the area against corruption is a kind of "fashion" of the 21-st century. Corruption embodies its shadowy, secretly sinister essence in the corrupt elements of political, social and economic destruction. Preventing and combating corruption is one of the most discussed issues at the international level, namely: the United Nations, the Organization for Economic Cooperation and Development, the Independent non-profit organization Global Integrity, the World Bank, the International Monetary Fund, the United States Agency for International Development (USAID), etc. Each of these institutions deals with a wide range of issues in the area of corruption: an analysis of the causes, scope and consequences of this ominously destructive phenomenon, the implementation of regulatory imperatives to combat corruption.

International ratings show that corruption has sporadic manifestations on the territory of civilized and economically developed countries, while in Ukraine this phenomenon is permanent and is based on a whole complex of illegal actions and actions aimed at obtaining

illegal benefits and illegal enrichment. In the Ukrainian dimension, corruption is a multifaceted political, socio-economic and psychologically immoral phenomenon. Due to this, the circle of corruption beneficiaries is unprecedentedly wide. The fault of the state power here is indisputable. After all, throughout the existence of Ukraine as an independent state, corruption has acquired significant proportions and is currently systemic. And this, despite the adoption of a diverse list of normative legal acts of the highest legal force (laws) in the anti-corruption direction, as well as presidential decrees and official resolutions and orders of the executive authorities, which were not actually implemented.¹

However, regulatory anti-corruption imperatives acquire real effectiveness only when they take into account existing objectivities, are based on the political will of the head of state and inspire the confidence of the masses, that is, they reflect basic state and public interests and priorities and, what is especially important, work ahead of schedule. Effective counteraction to this systemic and malignant phenomenon requires strict and strictly controlled application of a wide range of state regulatory anti-corruption imperatives. As a rule, the latter are based on basic principles, laws, regulations, instructional requirements, orders, etc. At the same time, laws as normative legal acts of higher legal force are increasingly ignored and not perceived as a defining imperative, that is, a mandatory rule for the orderly performance of official duties and public behaviour. Therefore, there are good reasons to argue that in the domestic territories, systemic corruption is actually displacing the state as an imperative (determining) subject of power, appropriating and deforming fundamentally important public attributes.²

The purpose of the article is theoretical justification and development of practical recommendations for improving effective anti-corruption policy as a component of the legitimacy of the economic security system in Ukraine; the use of state regulatory imperatives to combat systemic corruption in the national economy.

The object of the study is the organizational, managerial and regulatory principles of the application of state regulatory imperatives of combating corruption in the national economy in Ukraine.

1 Literature review

The analysis of international legal documents shows the existence of different approaches to understanding corruption. Various theoretical and applied aspects of combating corruption are presented in a large number of scientific works, in particular by lawyers, economists, political scientists, civil servants.

Many scholars have paid attention to the study of effective anti-corruption policy as the component of a legitimacy of the economic security system in Ukraine. A wide range of issues related to research in the area of state regulatory imperatives to combat systemic corruption in the national economy. For example, Melnyk M. (2001)³ presents corruption according essence, concepts, and countermeasures in his monograph. Mykhalchenko M. (2014)⁴ in the work paid attention to corruption in Ukraine according political and legal analysis. Research in the formation of ways to timely detection and neutralization of corruption risks can be seen in articles of scientist Voloshenko A. (2015).⁵ Vasilyeva O. (2019)⁶, for instant, had dedicated

¹ BARNICK, K. – BRAEMER, J. – LUDWIG, J. (2007): *Korruption. About the Index. Economic Freedom.*, p. 2.

² DROBYAZKO, S. (2020): Resource supporting of business economic security at the micro and macro levels, p. 313.

³ MELNYK, M. (2001): *Corruption: essence, concepts, countermeasures*, p. 304.

⁴ MYKHALCHENKO, M. (2010): *Corruption in Ukraine: political and legal analysis*. Mykhaylenko, M. – Mykhaylenko, O. – Nevmerzhitskyi, E.: Ipiend, K., 2010, p. 614.

⁵ VOLOSHENKO, A. V. (2015): *Ways to timely detection and neutralization of corruption risks*, p. 318

⁶ VASILYEVA, O. (2019): *Foreign experience of anti-corruption activities in public authorities*. In: *Investments: practice and experience*, 2019, No. 13, p. 62

her works to foreign experience of anti-corruption activities in public authorities. Karpenko (2019) is working on the issues of innovative trends in the process modelling of international strategies and anti-corruption policy, the systematic of fundamental factor models.⁷ Naumchuk K. (2021) explores modern factors in influencing the development of anticorruption activities of the state.⁸

However, despite the sufficiently large amount of scientific output and the interest of domestic and foreign researchers in the chosen topic in the process of forming the state anti-corruption policy, the very mechanism of preventing the occurrence of corruption in state authorities, which is the main reason for belonging to the most corrupt countries in the world, remains insufficiently researched. The ineffective mechanisms that exist today necessitated the development of new and improvement of existing forms and methods of state control over the implementation of the state's anti-corruption policy.

2 Data and methodology

The existence of systemic corruption in Ukraine negatively affects both the foreign and domestic policies of the state. This makes it necessary to seriously review the already existing anti-corruption measures and to eliminate the gaps by means of legislative regulation of these issues.

Thus, the main goal of state policy in the area of combating corruption should be the creation of an effective system for preventing and combating these phenomena, identifying and overcoming social preconditions and consequences, exposing corruption offenders, and mandatorily bringing the guilty to justice. Successful counteraction of corruption crime is possible in the presence of appropriate legislation, its effective application by competent state authorities and coordination, public awareness of the implementation of measures to prevent and counter corruption crime, interaction of civil society institutions with state authorities in the sphere of formation and implementation of state anti-corruption policy, support anti-corruption measures by civil society.

Let's consider and justify the expediency of the anti-corruption strategy in Ukraine. The Anti-Corruption Strategy is the document that helps to ensure that all authorities work together to combat corruption. The development and coordination of the implementation of the Anti-Corruption Strategy is the responsibility of the National Agency for the Prevention of Corruption (NAPC), assigned to it at the legislative level. To ensure the high quality of the document, the NAPC involved experts, social activists, international partners and all interested citizens in writing the strategy through online discussions held in early July.

Every year, the NAPC evaluates the implementation of the Anti-Corruption Strategy by preparing a National Report on the implementation of the principles of the anti-corruption policy. Also, thanks to this, changes can be made to the state program for the implementation of the Strategy every year so that this document does not lose its relevance. The proposed anti-corruption strategy will cover 2020-2024. What are the main principles of the new anti-corruption strategy?

The development of the Strategy is based on 5 main principles:

- optimization of the country functions and local self-government. In particular, it is envisaged to deprive the authorities of excessive powers and eliminate the duplication of their functions;

- reduction of the human factor and increase in transparency and efficiency in relations between the state and citizens and organizations. This will be achieved thanks to the

⁷ KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models, p. 350.

⁸ NAUMCHUK, K. (2021): Analysis of modern factors in influencing the development of anticorruption activities of the state, p. 118.

introduction of the rules of general administrative procedure and digitization of most processes and services;

- creation of convenient and legal alternatives to corrupt practices;
- ensuring effective state control over compliance by public servants with the rules of moral behaviour and requirements of the anti-corruption legislation;
- ensuring the inevitability of responsibility for corruption and corruption-related offenses.

Effective prevention and anti-corruption are impossible without the coordinated work of all state institutions. Without an anti-corruption strategy, state institutions act chaotically: the measures introduced by them to prevent corruption may be ineffective, since they only take place in one small area. The anti-corruption strategy unites the authorities into a single team and helps them to cooperate to achieve the best results. The OON Convention against Corruption, signed by Ukraine, speaks of coordination as a necessary condition for an effective fight against corruption.

3 Key research findings

The effective development of the state consists of the whole system of national security elements. One of the most important is economic security, which serves as the basis for the prosperous life of the population, preservation of their sovereignty and ensuring the appropriate standard of the population living. At the current stage of the development of the Ukrainian state, the shadow economy and corruption should be considered as one of the main threats to national security and one of the most significant obstacles to the development of Ukraine.⁹

Considering the problem in such a combination, it should be noted that the phenomenon of corruption and the shadow economy are mutually generating factors. In turn, corruption and the shadow economy threaten the existence of not only the country's economic security, but also the state itself. The phenomenon of corruption is one of the reasons that the standard of the population living is quite low, its manifestations become an obstacle to the development of the economy, the formation of a civil society and do not allow to fight crime effectively. One of the main barriers that prevent attracting foreign investments and being an investment-attractive state is the shadow economy, which threatens the economic security of the state.

Having considered the functions of ensuring economic security, it should be noted that any of the functions presented differ in their assigned and views. Therefore, at the legislative level, it is necessary to more clearly prioritize the functions necessary to form the proper level of economic security, which in reality has certain problems.

Despite the fact, the country's development aspirations can be more successful by increasing the transparency of public authorities: accelerating the pace of improving e-government (increasing transparency); establishing monitoring of the expenses of civil servants and establishing compliance with the submitted declarations; application of a simplified mechanism for issuing licenses, permits, public procurement, etc.

Compliance with these tips will accelerate the country's economic growth and increase the level of citizen confidence in the public service, because the country's economic security is realized through public financing, the basis of which is always GDP, and acts as a lever that is necessary to ensure the sustainability of all types of state security from internal and external threats, promotes competitiveness at the international level.

The success of the economic security of the state depends on a greater extent for the successful development of the economic system as a whole, taking into account all possible components that are in certain connections and dependencies of all components. The main reason for the need to combat corruption in the system of ensuring the economic security of the

⁹ KARPENKO, L. – PASHKO, P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility, p. 3.

state is the presence of constantly functioning phenomena of a negative nature, the scale of which is constantly increasing and beyond the capabilities of public administration to manage them. Most of the negative phenomena, including corruption, are caused by the lack of a well-founded strategy that meets the needs of development based on economic guidelines and contributes to the development of theoretical foundations. If economic security is neglected, it is possible to achieve not only negative consequences of a socio-economic nature, but also contribute to the deterioration of the state of economic sectors, increase the level of dependence on import positions, therefore there is an urgency to identify the negative factors of the influence of corruption on the state economic security.

State authorities endowed with functions that guarantee economic security, the main ones are shown in the Table 1.

Table 1: Functions of guaranteeing economic security

Function	Characteristics of the function	Impact on the state economic security
Informational	Used to constantly inform subjects of economic security about the appearance or occurrence of real and potential threats	Increases the level of the state economic security
Preventive	Associated with the use of a set of measures aimed at preventing or reducing economic losses, and with the possibility of preventive measures aimed at preventing the occurrence of potential threats in the economic sphere	Plays a key role in the timely detection of possible negative consequences in ensuring the economic security of the state
Prognostic	It is manifested in the development of scientific bases for predicting the prospects of economic development in the future	In essence, it boils down to the development of forecasts of long-term programs for economic development, taking into account potential threats
Regulatory	Consists of strengthening the relationship between economic policy and the main directions of innovative and socio-economic development of the state and administrative-territorial units. The protective function of the mechanism is reduced to the strengthening of economic security, including control over compliance with legislative norms, as well as the ability of the mechanism to ensure economic security to perform the role of a means of influencing security subjects on the inviolability and protection of their own national interests, national values from internal and external encroachments	Effective provision of economic state security through the implementation of uniform regulations for the regulation of this process by all business entities
Control	It is manifested in the control over the correctness of the use of appropriate methods and levers by subjects of economic security in a specific situation related to the protection of national interests and the prevention of potential threats	It requires the creation of a separate body that would carry out control over the economic security of the state

Source: NAUMCHUK, K. (2021): Analysis of modern factors in influencing the development of anticorruption activities of the state, p. 116.

Corruption is a negative phenomenon that negatively affects the economic policy of the state, the most destructive of which are:

- decrease in the level of GDP, which at the same time reduces the level of investment and innovation activity, reduces the scientific and technical potential, reduces the number of studies of strategically important areas in innovation, weakens state regulation and control;

- low level of reproduction processes, overcoming structural deformation, creation of dependence of the national economy on external factors, decrease in the rate of development of the domestic market;
- irrationality of export services, which led to an increase in debt dependence, an increase in the number of internal and external debts;
- growth of the share of foreign capital in strategically important sectors of the economy;
- low efficiency of antimonopoly policy and the mechanism of state regulation thereof;
- low efficiency of the use of fuel and energy complexes, slow rates of diversification of their supply sources.¹⁰

Therefore, the mentioned threats are a reflection of the real state of affairs of economic security of the state, which covers all spheres of life and development of a person, but is constantly dependent on manifestations of corruption, which is caused by the abuse of official position for personal enrichment. Also, the presence of legislative gaps, which are largely related to the need to solve problems related to ensuring effective control over the export of raw materials of natural origin. These factors are not only a real threat to the economic security of Ukraine, but also directly undermine the foundations of national security.

The Global Corruption Barometer is an annual sociological study by Transparency International, which is conducted to find the corruption perception index, citizens' opinions about which state and public institutions are the most corrupt, and take into account the practical experience of dealing with corruption. The study also takes into account respondents' assessment of the effectiveness of the authorities' activities in combating corruption. The study has been conducted annually since 2003 in more than 60 countries around the world.

The next step of the study is considered appropriate to carry out calculations to compare the subsistence minimum in Ukraine in accordance with international standards in 2017-2021 (see Table 2).

¹⁰ MÉON, P. – WEILL, L. (2010): Is corruption an efficient grease? p. 244.

**Table 2: Comparison of the size of the subsistence minimum in Ukraine
in accordance with international standards in 2017-2022**

2017					
The actual size of the LW* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, %
2954	1624	4080	27.2	-2456	-60.2
2018					
The actual size of the LV* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, %
3161	1700	4395	29.3	-2695	-61.3
2019					
The actual size of the LV* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, %
3706	1936	4410	29.4	-2474	-56.1
2020					
The actual size of the LV* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, UAN
3967,89	2189	4500	30.0	-2311	-51.4
2021					
The actual size of the LV* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, UAN
4477,52	2393	4335	28.9	-1942	-44.8
2022 (data of the Ukraine Finance Ministry from 1, July, 2022 to 30, November, 2022)					
The actual size of the LV* in the prices of August, UAH	Legislated amount of LW*, UAH	LW* according to OON standards (\$5 per day), UAH	UAH exchange rate against the dollar (included in the budget), UAH	Deviation of legally established LW* from LW* according to the OON standard	
				Absolute deviation, UAN	Relative deviation, UAN
...	2509	4290	28.6	-1781	-41.5

LW* - Living Wage Source: UGUR, M. – DASGUPTA, N. (2011): Evidence on the economic growth impacts of corruption in low-income countries and beyond¹¹; TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2022)¹².
The Global Anti-Corruption Coalition; UKRSTAT (2022): Statistics¹³.

¹¹ UGUR, M. – DASGUPTA, N. (2011): Evidence on the economic growth impacts of corruption in low income countries and beyond. In: *A systematic review*. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.

¹² TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2022): The Global Anti-Corruption Coalition. [online]. In: *Transparency International*. [Cited 21. 10. 2022.] Available at: <http://www.transparency.org/>.

¹³ UKRSTAT (2022): Statistics [online]. In: *Ukrstat*. [Cited 21. 10. 2022.] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

The calculations show that over the past 6 years there has been a negative absolute and relative deviation of the legally established LW from the LW according to the OON standard, which indicates a negative state in the economy of Ukraine, a lack of funds in the budget. Specifically, the effective fight against corruption and the return of funds to the budget or the promotion of the preservation of funds, the prevention of theft are considered as components of the system of economic development and economic security of Ukraine.

Conclusions

The main results of the study are expressed as follows:

1. The existence of systemic corruption in Ukraine negatively affects both the foreign and domestic policies of the state. According to GRECO, Ukraine is in the same row as the countries that are considered the most corrupt in Europe. This makes it necessary to seriously review the already existing anti-corruption measures and to eliminate the gaps by means of legislative regulation of these issues.

2. When analyzing the concept of systemic corruption, we consider that it expedients to proceed from the following varieties: political corruption, power-oligarchic corruption, corporate-clan corruption, offshore corruption, administrative and bureaucratic corruption, economic corruption, domestic corruption.

3. The conducted research revealed an insufficient reflection in domestic science and in legislative documents of the strategic importance of issues characterizing political corruption as a systemic criminal phenomenon and a key threat to national security. Also, the analysis of the manifestations of political corruption according to the hierarchical levels of state power that it affects allows us to conclude that Ukraine currently lacks effective state regulators to prevent and overcome political corruption.

4. One of the ways of usurpation of power is power-oligarchic corruption - the combination of political and economic corruption, which manifests itself through the merging of business and politics, directing the efforts of oligarchic circles to monopolize power. In Ukraine, clan-corruption relations are the cemented monolith that unites law enforcement agencies, the prosecutor's office, and courts, which is the reason for the amorphousness of efforts to counter the illegal enrichment of domestic business and officials. Characteristic signs of corporate-clan corruption are: clannishness, cronyism (family), nepotism, protectionism, favoritism. Corporate-clan corruption is organically connected with political corruption.

5. The effective fight against corruption in Ukraine requires proper legislative support, the formation of an effective system of state institutions, ensuring proper coordination of the formation and implementation of anti-corruption policy, and preventive measures to prevent corruption. The development of such an institutional system must comply with international standards and best global practice. Ukraine joined the international anti-corruption movement, ratifying a number of international legal documents and developing national anti-corruption legislation based on them.

6. The anti-corruption strategy is a document that helps to ensure teamwork of all authorities to fight corruption. The development and coordination of the implementation of the Anti-corruption Strategy is the responsibility of the National Agency for the Prevention of Corruption (NAPC), assigned to it at the legislative level. In order to ensure the high quality of the document, NAZK involved experts, public activists, international partners and all interested citizens in the writing of the strategy through online discussions that took place in early July.

7. The study of the foreign experience of anti-corruption allows us to state that it is impossible to avoid well-established mechanisms of legal, organizational, personnel, and informational and explanatory support for anti-corruption policy. The most important measures to prevent and stop corruption, as evidenced by the experience of successful countries in the fight against corruption, include the following:

- formation of the highly effective legal strategy and strong anti-corruption legislation;

- creation of the well-established system of state institutions, organizations and divisions, capable of ensuring high-quality implementation of anti-corruption decisions at a high professional level;

- increasing the level of management processes transparency; improvement of control and reporting; reduction of power monopoly, etc.

8. Overcoming corruption risks and reducing corruption offenses will be possible if certain directions are implemented in the activities of social protection institutions: adoption of internal ethical standards and implementation of control over conflicts of interest in the public service, increase of procedural independence of employees at the executive level (inspector, specialist, social worker); development of the function of internal financial control and anti-corruption.

9. Taking into account international recommendations, we strongly support the need to create systems that ensure appropriate supervision of discretionary decisions (when confirming the right to receive state assistance or to receive social services); regulating conflicts of interest and ensuring transparency through the reporting and/or control of personal assets and liabilities, ensuring that contacts between government officials and businessmen are inappropriate and that officials can report cases of corruption without jeopardizing personal safety and professional status.

References:

1. BARNICK, K. – BRAEMER, J. – LUDWIG, J. (2007): Korruption. About the Index. Economic Freedom. [online]. In: *Heritage Foundation*. [Cited 21. 10. 2022.] Available online: <http://www.heritage.org/index/about> 182. (kleine) Geschichte der Bestechung.
2. DROBYAZKO, S. (2020): Resource supporting of business economic security at the micro and macro levels. In: *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2020, 10(1), pp. 307-320. ISSN 2029-7017 (print). ISSN 2029-7025 (online)
3. MELNYK, M. (2001): Corruption: essence, concepts, countermeasures: monograph. M. I. Melnyk. Kyiv: Atika, 2001, pp. 304.
4. MYKHALCHENKO, M. (2010): Corruption in Ukraine: political and legal analysis. Mykhaylenko, M. – Mykhaylenko, O. – Nevmerzhitskyi, E.: Ipiend, K., 2010, p. 614.
5. VOLOSHENKO, A. V. (2015): Ways to timely detection and neutralization of corruption risks. In: *Actual problems of the economy*, 2015, No. 12 (174), pp. 312-321.
6. VASILYEVA, O. (2019): Foreign experience of anti-corruption activities in public authorities. In: *Investments: practice and experience*, 2019, No. 13, pp. 62-65.
7. KARPENKO, L. (2019): Innovative Trends in the Process Modelling of International Strategies: Systematic of Fundamental Factor Models. In: *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management*, 2019, Vol. 95, pp. 349-354. ISBN 978-94-6252-790-4
8. NAUMCHUK, K. (2021): Analysis of modern factors in influencing the development of anticorruption activities of the state. In: *Socioworld-social Research & Behavioral Sciences*, 2021, Vol. 03, issue 03, pp. 116-122.
9. KARPENKO, L. – PASHKO, P. (2019): Formation of the system of fair businesspractice of the company under conditions of corporate responsibility. In: *Academy of Strategic Management Journal, London*, 2019, Vol. 18 (2), pp. 1-8. Print ISSN 1544-1458; Online ISSN 1939-6104.
10. MÉON, P. – WEILL, L. (2010): Is corruption an efficient grease? In: *World Development*, Vol. 38, pp. 244-259.
11. UGUR, M. – DASGUPTA, N. (2011): Evidence on the economic growth impacts of corruption in low income countries and beyond. In: *A systematic review*. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London. ISBN 978-1-907345-21-0.

12. TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2022): The Global Anti-Corruption Coalition. [online]. In: *Transparency International*. [Cited 21. 10. 2022.] Available at: <http://www.transparency.org/>.
13. UKRSTAT (2022): Statistics [online]. In: *Ukrstat*. [Cited 21. 10. 2022.] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Contact:

prof. Lidiia Karpenko, DrSc.

Local Self-Government and Territorial Development Department
Educational and Scientific Institute of Public Service and Management
of the National University "Odesa Polytechnic"

Genueska 22

65009, Odessa

Ukraine

e-mail: Lidiako888@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2888-2477

SLOVAK AND SPANISH HEALTHCARE SECTORS – PARALLELS AND DIVERS ISSUES

Marcel Kordoš

Faculty of Social and Economic Relations, Alexander Dubček University in Trenčín, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

Abstract: Healthcare sector in EU is currently struggling with many challenges. There is a constant discussion about the need for systemic changes, which would bring not only an increase in the quality of services provided but also better financial coverage. The goal of the paper is based on the comparison analysis within the Spanish and Slovak healthcare sectors to figure out the problematic aspects regarding the Spanish and Slovak healthcare sector further development. The data from OECD and Slovak National Health Information Center, Ministry of Health, Consumption and Social Welfare of Spain and Spanish National Institute of Statistics are to be used. To improve the situation, it is necessary to support the human capital and to eliminate issues such as planning, security, motivation and stabilization of human resources - high turnover, overloading of current employees in the security system, where the problem concerns nurses, social workers, but also doctors.¹

Keywords: doctors and nurses, wages and salaries, healthcare professionals

JEL: F66, J45, I11

Introduction

The paper deals with the problematic aspects regarding the Slovak and Spanish healthcare sectors labor markets and their further development. The countries have been picked up to figure out the parallels and divers issues between an older and newer EU member state, both countries have been hit by the recent debt crisis in Eurozone area, as well as because of the migration issue – healthcare professional tend to look for a job in “richer” EU member states and the lack of the staff is to be replaced by immigrants from non-EU states (eastern Europe countries versus Latin America countries). Within the theoretical part the issues of health care system within the Spanish and Slovak national economies’ structure, and Spanish and Slovak labor force in health care sector are to be illustrated. Based on the data from the Medical Yearbook of Slovak Republic published by National Center for Health Information, the OECD data as well as the Government of Spain - Ministry of Health, Consumption and Social Welfare and Spanish National Institute of Statistics the issues such as the number of employees in healthcare; the wages and salaries issue in Spanish and Slovak health care sectors as well as the structure of health care workers in Spain and Slovak Republic by gender, occupation, age structure of doctors and nurses and at last the analysis of health care workers according to education are to be observed.

The internal composition of the national economy is represented by the structure of national economy, and within its assessment the views of sectoral and territorial structure are presented. The sector structure consists of companies with the same or related focus, while individual sectors can be divided into subsectors. Healthcare falls under the fifth sector. This

¹ This paper was supported by the Slovak Ministry of Education’s grant agency - Slovak Research and Development Agency: „Personnel management processes set-up in hospitals and their impact on the migration of physicians and nurses to work abroad“. Project registration number: [Reg. No.: APVV-19-0579].

sector of development services is represented by services ensuring the improvement of the quality of life, preservation and cultivation of human potential.² The healthcare system in Slovakia is managed by health insurance companies, which conclude contracts with health care providers and individually negotiate the quality, prices and volumes. The Office for Healthcare Supervision operates as an independent monitoring body for the healthcare market and the Ministry of Healthcare is the main regulatory authority.³

The provision of services is decentralized, performed by both public and private providers. They have signed contracts with health insurance companies to be entitled to reimbursement. General practitioners and outpatient specialists can be independent private or public providers. The ownership and management of most public hospitals is also decentralized at the regional level, although through the central state administration, responsibility for the management of one third of public hospitals is maintained. Health insurance companies have contracts with hospitals and sometimes even directly with departments that cover different types and volumes of healthcare services. All residents should be enrolled in one of the health insurance companies. The share of the population that is not covered is therefore in practice significantly lower than 5%. More than 80% of healthcare expenditures are financed from public sources. Sources of income are mainly contributions paid by employers and employees and represent about two thirds of total public expenditure on health care. The remaining third of the total comes from general tax revenues for the payment of contributions for categories of the population, such as dependent family members, students, and pensioners. The largest cost item in Slovak health care system consists of medicines and medical devices and the preventive care is the smallest.⁴

If we focus on Spain in recent times, the official antecedents of health policy date back to 1883, with the creation of the Commission for Social Reforms, according to data available from the National Institute for Health Management (Instituto Nacional de Gestión Sanitaria). The main objective of the creation of the mentioned Commission was to study all issues related to the welfare of the working class that had appeared as a result of the Industrial Revolution, which was beginning to consolidate at this stage. In 1903, the Institute of Social Reforms, which had replaced the Commission, presented a study on the advisability of creating a National Popular Insurance Fund, the seed of what would later become the National Welfare Institute. The most important social advances of the period were the introduction of the Compulsory Workers' Retirement Insurance in March 1919 and the Compulsory Maternity Insurance in 1923. At the beginning of the 1960s, the so-called professionalization of healthcare began to take hold in Spain, with the creation of large health centers to provide healthcare coverage for an increasingly larger part of the population. This period can be considered the beginning of what would later become universal healthcare provision. Thus, in 1963, the classic schemes of welfare and social insurance were abolished and replaced by the development of the Social Security system, although it was not until 1974 that the Revised Text of the General Social Security Law was approved, which modified and extended health care benefits, leading to a substantial increase in health care spending.⁵

² NEMEC, J., et al. Z. (2021): Efficiency of Public Procurement in the Czech and Slovak Health Care Sectors, p. 130; ZAJAC, R. – PAZITNY, P. – MARCINCIN, A. (2004): Slovak reform of health care: From fees to systemic changes, p. 414.

³ HOERBST, A. et al. (2011): The status of IT service management in health care - ITIL (R) in selected European countries; SOLTES, V. – GAVUROVA, B. 2014. Slovak Hospitals' Efficiency - Application of the Data Envelopment Analysis, p. 10.

⁴ JANTOSOVA, L. (2014): Application of Method Benchmarking in Evaluation Healthcare Facilities in Slovakia; KRAJNAKOVA, E. – VOJTOVIC, S. 2020. Global Trends in the Labor Market and Balance of Losses and Benefits from Labor Migration, p. 6.

⁵ RODRÍGUEZ BLAS, M. del Carmen. (2020): Public Health Expenditure Statistics - Estadística de Gasto Sanitario Público; COLEGIO DE MEDICOS.

Regarding the types of healthcare in Spain, depending on the ownership of the services, there are two types of health care in Spain: public health care and private health care. Public health: Health services depend on the respective governments. The public health service is in charge of developing health policies. Private healthcare: Healthcare services are provided by private companies. In terms of the territorial distribution, there are two levels of care. Primary Care - by means of a work team, individuals, the family, and the community are attended to, carrying out activities of health promotion, prevention, cure, and rehabilitation. Specialized care - a complementary care that is carried out in hospitals and specific centers. Hospitals vary widely in type. Type of care they provide. Firstly, there are general hospital, in which several medical, surgical, or mixed specialties are grouped together without a clear predominance of any of them, the general health law establishes that there must be at least one in each health area. Secondly, specialized hospital, where more than 65% of its beds in operation are destined to patients in a single medical or surgical area, there are pediatric hospitals, geriatric hospitals... these hospitals attend to more than one health area.⁶

1 Problem Formulation and Methodology

The research task of this paper is focused on the assessment how Spanish and Slovak healthcare sector staff changes are affecting the labor market stabilization within this sector. The goal of the paper is based on the labor force situation analysis within the Spanish and Slovak healthcare sector to figure out the problematic aspects regarding the Spanish and Slovak healthcare sector labor market and its further development. To accomplish this goal, methods such as analysis, comparison, synthesis, and logical deduction are to be used. Subsequently the analysis will lead to synthesis and prognosis by means of abstraction method eliminating the less important factors to set general statements and opinions. Basic data will be drawn from generally accepted institutions, evaluating the Spanish and Slovak healthcare sector such as OECD, Slovak Ministry of Health and Slovak National Health Information Center as well as the Government of Spain - Ministry of Health, Consumption and Social Welfare and Spanish National Institute of Statistics.

2 Spanish Healthcare Sector Analysis

In this section we will deal with several topics, starting with a discussion of the health care options available in Spain, the evolution of public health spending in different years, some of the differences between men and women in this sector, and we will finish by analyzing the situation of doctors before and at the end of the Covid pandemic outbreak.

Regarding the *evolution of public health expenditure at the national level* as shown in Table 1, public health expenditure in 2020 in Spain amounted to €75025 million, representing 6,0 per cent of gross domestic product (GDP). Per capita expenditure amounted to €1593 per capita.⁷

Table 1: Consolidated public health expenditure. Millions of Euros, percentage of GDP and euros per inhabitant. Spain, 2016-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Million Eur	65,728	66,683	68,590	71,114	75,025
% of GDP	6,1	6,0	5,9	5,9	6,0
Eur per capita	1,416	1,436	1,474	1,522	1,593

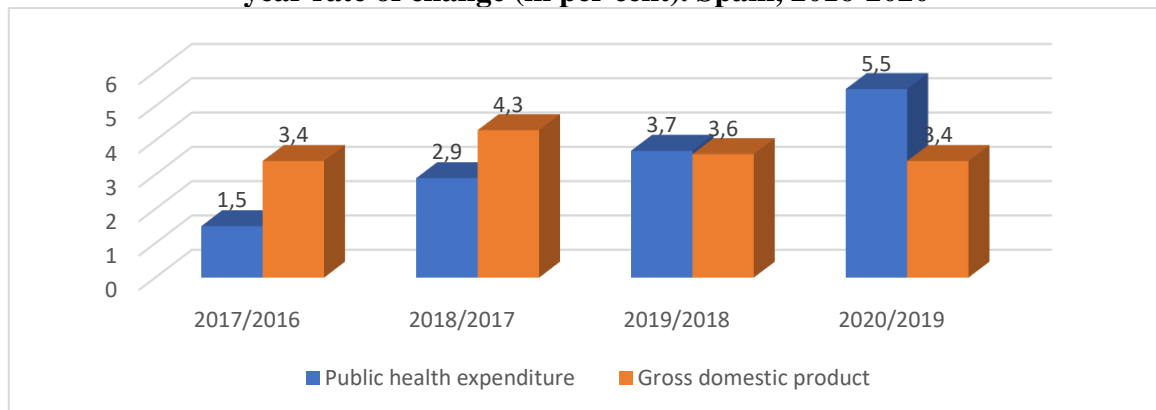
Source: own elaboration by NATIONAL STATISTICS INSTITUTE OF SPAIN. (2021)

⁶ CIUDAD de SALAMANCA. (2021): Type of Healthcare in Spain - Tipo de Sanidad en España, p. 2.

⁷ NATIONAL STATISTICS INSTITUTE OF SPAIN (2021).

Next, Figure 1 shows the year-on-year rate of change in public health expenditure and gross domestic product over the period 2016-2020.

Figure 1: Consolidated public health expenditure and gross domestic product. Year-on-year rate of change (in per cent). Spain, 2016-2020

Source: own elaboration by RODRÍGUEZ BLAS, M. del Carmen. (2020): Public Health Expenditure Statistics.

It should be noted that in addition to public spending, there is also private spending which, although it is a much higher figure, represents 2,7% of the total Spanish GDP of 33800 (million Euros). One piece of information that makes Spanish healthcare unique is that Spain continues to be the country in the world with the highest percentage of organ donors per million inhabitants. The World Transplant Registry has released the data for 2021 and, as a result of the pandemic, both donations and interventions have fallen by around 18 percent in all countries. In spite of this, Spain has maintained its leadership in donations for 29 consecutive years.⁸

In terms of the *Spanish public expenditure issue* according to the data in Table 2, we can see how Spain has one of the smallest public expenditures per capita compared to other countries of the European Union such as Germany, France, Italy, Portugal. But this difference is also noticeable with the big countries outside Europe such as the USA, England, Japan, and so on.

⁸ EPDATA. (2021): Healthcare in Spain, statistics, data and graphics - Sanitarios en España, estadística.

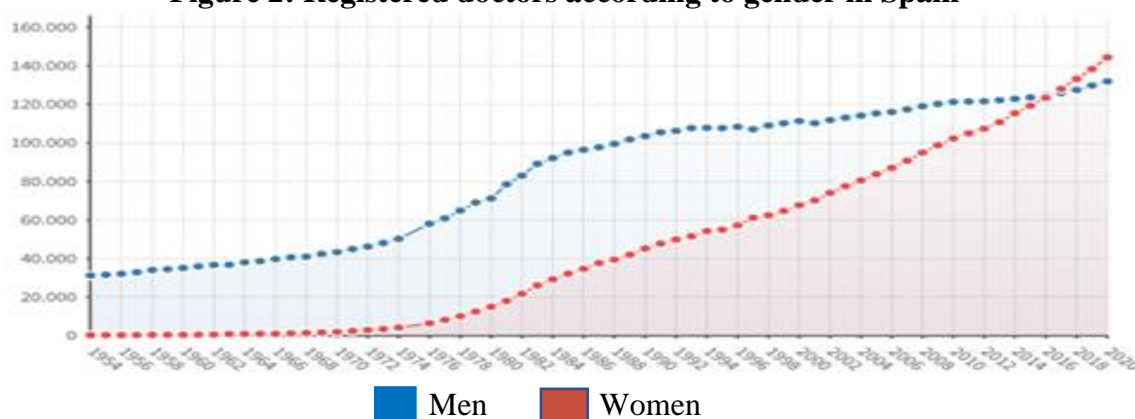
Table 2: Countries with the highest and lowest values of selected indicators in 2012

Country	Year	Percentage of Public Health Spending as a percentage of total Health Spending (Public + Private)	Public Health Spending in mil. €	Public Health Spending (% of Total public spending)	Public Health Expenditures as % of GDP	Health Public Expenditures per capita in €	in %
Spain	2020	73,26%	88063,0	15,28%	7,85%	1859 €	11,34%
Germany	2021	86,02%	393331,0	19,88%	11,02%	4730 €	10,85%
Great Britain	2021	82,90%	266794,2	18,74%	9,90%	3961 €	-3,02%
France	2020	84,71%	238079,9	15,47%	10,34%	3523 €	7,17%
Italy	2021	75,58%	126857,0	13,42%	7,15%	2142 €	8,53%
Portuguese	2021	63,96%	15150,2	13,01%	7,17%	1471 €	15,17%
USA	2020	84,76%	2917490,7	22,55%	15,95%	8801 €	11,79%
Japan	2020	83,35%	409861,4	23,64%	9,28%	3249 €	-0,08%
China	2019	56,11%	384473,7	9,07%	3,00%	268 €	7,95%
Hungary	2021	71,43%	8172,5	10,08%	5,30%	840 €	7,64%
Czechia	2020	87,68%	17438,3	15,18%	8,10%	1630 €	11,50%
Slovenia	2020	72,41%	3233,5	13,62%	6,89%	1538 €	9,15%
Slovakia	2020	80,35%	5372,6	13,27%	5,84%	984 €	5,04%

Source: own elaboration by DATOS MACRO. (2020): Comparison: Health Public expenditure.

When it comes to *registered doctors according to gender in Spain* in the following Figure 2 we can see the evolution of the number of registered doctors according to gender from 1954 to 2020, we can see that until 1972-1973, no woman worked in this sector and it was all men who could work in this sector, but in 2016 the number of men and women were equal, until 2021 where women dominate in this sector.

Figure 2: Registered doctors according to gender in Spain

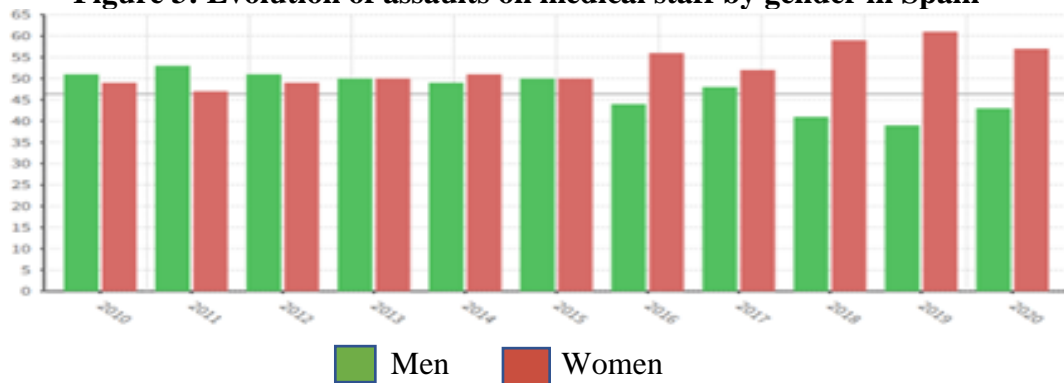

Source: own elaboration by EPDATA. (2021): Healthcare in Spain, statistics, data and graphics.

The health profession has a predominantly female presence. In 14 out of the 16 professions analyzed, there were more female than male members in 2020. The professions

analyzed are doctors, nurses, pharmacists, dentists, psychologists, veterinarians, opticians, speech therapists, dieticians. The nursing profession is the most numerous with a total of 325018 people representing 35.96% of the total, followed by the medical profession representing 30,55% with 276191 people in this profession. But the differences between genders do not end here, in the following graph we can see the aggressions received by health personnel, where we can see that in the last 4-5 years the aggressions against women have increased while those against male health personnel have decreased. As it can be seen in Figure 3, furthermore, with regard to the different types of aggressions suffered, in nine out of ten cases there were insults and threats, mostly to women (60%), while the remaining 10% were aggressions that ended in physical injuries, suffered by both men and women (50% vs. 50%).⁹

Figure 3: Evolution of assaults on medical staff by gender in Spain

Source: own elaboration by EPDATA. (2021): Healthcare in Spain, statistics, data and graphics.

Within *the employment status of medical professionals at the end of 2019 in Spain*, more than 36 percent of medical professionals working in the public health system do not have a permanent position, and 55,4 percent of them have not obtained a position through competitive examinations for more than six years. These are some of the main conclusions drawn from the 6th wave of the 'Survey on the situation of the medical profession in Spain', promoted by the General Council of Official Medical Associations (CGCOM) and the State Confederation of Medical Unions (CESM), and which has been carried out on a sample of 20000 health professionals, who had to answer an online questionnaire between 20 October and 13 November 2019, before the pandemic caused by the new coronavirus.¹⁰

Another significant issue is *Spanish doctors' perception of tiredness at work*. In addition, 55,7 per cent are emotionally tired. Almost 25% are very tired of their work and a little more than 30% are somewhat tired. While the majority of healthcare professionals with almost 35% say that they are only sometimes tired, it says a lot about what healthcare workers may be going through, only 10% say that they are not tired with their work.¹¹

Regarding *the situation of doctors 2021 by Spanish autonomous communities* we can see in the following graph provided by El Pais (newspaper) that the health workers contracted by the autonomous communities to control the Covid patients in the hospitals, not all will continue to be contracted, depending on each community they have adopted one measure or another. As shown in Figure 4, in case of Andalucía there is the community that will leave more health workers without work, in other communities like Galicia, the new incorporations will

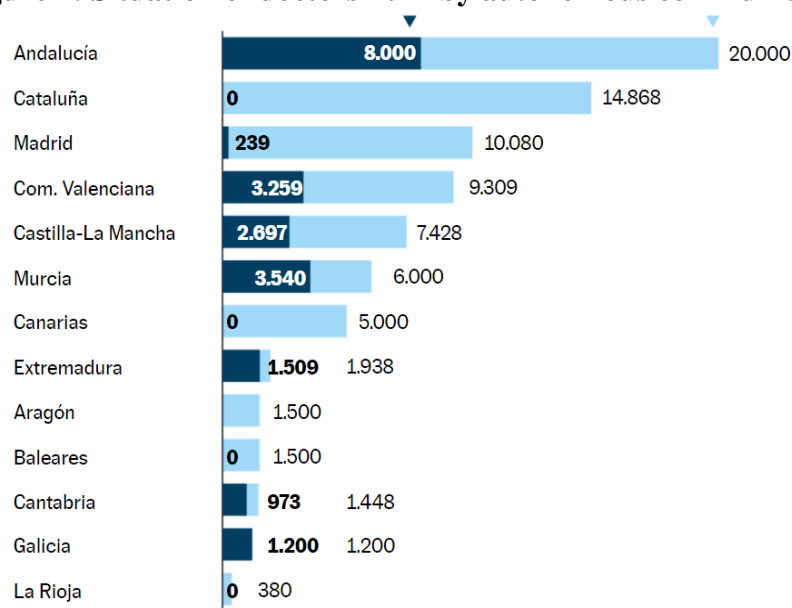
⁹ EPDATA. (2021): Healthcare in Spain, statistics, data and graphics - Sanitarios en España, estadística.

¹⁰ DIAZ, E. (2021): Spanish doctors are the lowest paid in Europe, Germans earn three times more - Los médicos españoles son los peor pagados de Europa, los alemanes ganan tres veces más, p. 4.

¹¹ POR I. P. NOVA. (2019): Spain needs more and more foreign doctors: double in 15 years - España cada vez necesita más médicos extranjeros: el doble en 15 años, p. 3.

have to look for another job as the 1200 new employees will not renew any, in other places like Aragon, Balears or Catalonia all the contracted health workers will continue to work.¹²

Figure 4: Situation of doctors 2021 by autonomous communities

Note: No data from Asturias, Castilla and León, Navarra, País Vasco, Ceuta and Meilla
 Source: POR I. P. NOVA. (2019): Spain needs more and more foreign doctors: double in 15 years.

Finally, the last issue to be analyzed is *the wage differentials between doctors and nurses in Europe and Spain*. Spanish doctors receive on average an income of 53000 euros gross per year, which is 45 per cent less than their French counterparts (96000 euros) and almost 60 per cent less than German (125000 euros) and British (129500 euros) doctors. However, the 129000 euros for British doctors is a far cry from the 250400 euros that US doctors earn on average. This is what the report on medical salaries in Spain, which Redacción Médica reported, and which was compiled with the participation of more than 526 Spanish doctors from 25 specialties, makes clear.¹³ "The difference between the income received by Spanish medical professionals and the rest of the European countries is evident", points out Bernardo Schubsy, Editorial Director of Medscape Global. The study also shows the differences in salaries between men and women in the medical sector in Spain. The study reveals that men earn on average 12000 euros gross per year more than their female colleagues. Age, in turn, is one of the determining factors in the salaries of Spanish doctors. According to the Medscape report, Spanish medical professionals surveyed under the age of 45 reported earning less than 40000 euros gross per year. On the other hand, Spanish doctors over 45 years of age report an income of more than 55000 euros gross per year.¹⁴

In terms of *wage developments*, the UK was the country where the highest number of doctors (19 per cent) reported having benefited from a pay rise in the past year. Meanwhile, 16

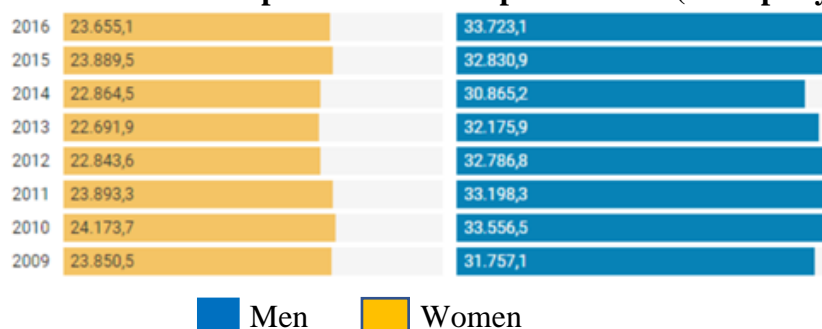
¹² MOUZO, J. (2021): Las comunidades prescindieron de al menos 21.000 sanitarios de refuerzo contratados durante la pandemia, p. 2.

¹³ POR I. P. NOVA. (2019): Spain needs more and more foreign doctors: double in 15 years - España cada vez necesita más médicos extranjeros: el doble en 15 años p. 2.; DATOS MACRO.

¹⁴ MOUZO, J. (2021): Las comunidades prescindieron de al menos 21.000 sanitarios de refuerzo contratados durante la pandemia p. 4.

per cent of Spanish and German medical professionals said they had seen their income increase compared to 15 per cent of French doctors surveyed. However, salary increases are not shown in all countries. In Germany, for example, 35 per cent of health professionals say they have suffered a pay cut. The same is true for the UK and France, where 29 per cent and 18 per cent of professionals are affected respectively. In the case of Spain, only 15 per cent of health professionals reported having suffered a decrease in the amount they receive for their professional activity.¹⁵ In the USA the pay gap between 35- and 54-year-old is around \$200000 per year, according to another Medscape analysis. The research, based on responses from 18903 US healthcare professionals, shows that doctors aged 35-44 have a median salary of \$346,000. In the 45-54 age group, health professionals earn about \$376000. The median salary for doctors under 35 years of age is about \$281000.¹⁶

Figure 5: Salaries of health professionals in Spain in 2020 (EUR per year)

Source: own processing by NATIONAL STATISTICS INSTITUTE OF SPAIN: (2021).

The crucial problematic aspect in Spain is that *female doctors are paid less than male doctors*. In Figure 5 we can see the difference between the average salary of healthcare professionals reflected in women and men, the blue color corresponds to that of men in which we can see the great difference in salary between the two genders, with women represented by a yellow color. This is one of the concerns that the Spanish government is trying to change in order to reach a salary that is the same for both men and women.

3 Slovak Healthcare Sector Analysis

Firstly, the number of health care employees according to the OECD data is to be analyzed. In 2020 the density of doctors in Slovakia was similar to the EU average (3,4 doctors per 1000 inhabitants compared to 3,6), but the number of nurses was below the EU average. Slovakia is one of the few countries that reported a reduction in the number of nurses between 2000 and 2019. In 2020, there was an evident shortage of healthcare workers and their uneven geographical distribution. The density of doctors per 1000 inhabitants is very high in Bratislava region (6,51). The density in Košice (3,82) and Žilina (3,59) regions is lower, but higher than the national average of 3,4. In the regions of Trnava (2,63), Trenčín (2,54), Prešov (2,93), Nitra (2,72) and Banská Bystrica (2,95), the density is less than three doctors per 1,000 inhabitants compared to national average – 3,4. The capital region has considerably more doctors than the rest of the country. Another problem is that doctors are aging as a workforce, and there are legitimate concerns about having enough new doctors available to replace those who will retire

¹⁵ MAGRANER, X. (2022): El 59% de los agresores en sanidad son hombres; el 19%, reincidentes p. 4.

¹⁶ DIAZ, E. (2021): Spanish doctors are the lowest paid in Europe, Germans earn three times more - Los médicos españoles son los peor pagados de Europa, los alemanes ganan tres veces más, p. 3.

in the upcoming years. More than one third (36%) of all physicians in 2020 were aged 55 and over, which is approximately 6700 out of 18600 physicians.¹⁷

Next step in terms of our observations is the wages and salaries issue in Slovak health care sector. Physicians' and nurses' incomes have grown faster than in other sectors of the economy since 2011, which has made these professions more attractive to medical students and reduced the migration of health professionals to other countries. The average annual salary of doctors increased by more than 50% between 2011 and 2020 - EUR 33 000 in 2020, the salary of nurses increased by approximately 40% - EUR 14500 in 2020, slightly above the national average wage in 2020 being EUR 14000. Regarding the gender structure of medical staff as of 31 December 2020, 110778 employees were registered in the health care system; 23913 men and 86865 women worked for health care providers or in other health care organizations in Slovak Republic.¹⁸ Table 3 provides an overview of the number of employees in the period from 2017 to 2020. The number of health care workers in 2020 increased by 1446 persons compared to 2019, which represents an increase of 1,3%.

Table 3: Number of health care workers in the period from 2017 to 2020

Year	2017	2018	2019	2020
number of employees	107 896	107 729	109 332	110 778
increase in the number of natural persons	1 214	-167	1 603	1 446
Increase/decrease in %	1,13%	-0,16%	1,47%	1,31%

Source: own processing by NHIC: (2021). The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

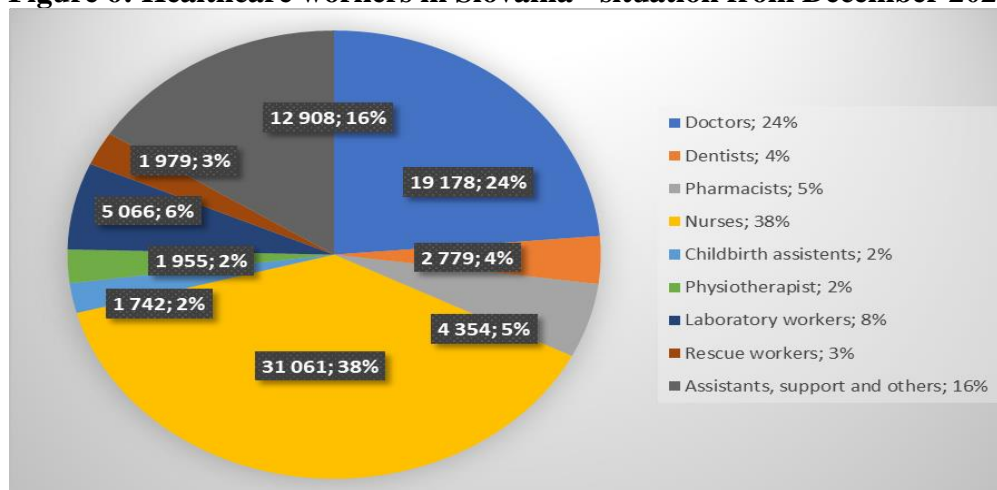
In 2020, more than 100000 healthcare workers were employed in Slovakia, of which 82000 as direct healthcare professionals and the rest as support in infrastructure, accounting and other departments. According to the data from Figure 5, the largest share of health professionals in Slovakia are nurses (38%) and then doctors (24%). Currently, there is a lack of doctors in Slovakia - mainly general practitioners and nurses. In 2020, there were 5,7 nurses per thousand inhabitants, while the average of OECD countries was 8,8.¹⁹

¹⁷ OECD/European Observatory on Health Systems and Policies. (2020): Slovakia: Health profile of the country 2019, State of Health in the EU.

¹⁸ NATIONAL HEALTH INFORMATION CENTER (NHIC). (2021): The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

¹⁹ SLOVAK MINISTRY OF HEALTH. (2022): Labor Statistics.

Figure 6: Healthcare workers in Slovakia - situation from December 2021

Source: Own processing by SLOVAK MINISTRY OF HEALTH. (2022): Labor Statistics.

As it can be seen in Figure 6, as of 31 December 2021, nurses accounted for 38,3%, doctors 24,2%, paramedics 6,1%, pharmacists 5,3%, dentists 4,1%, medical laboratory technicians 8%. Data from National Health Information Center indicates there were 19454 doctors registered in Slovakia, which is more than 3564 doctors per 100000 inhabitants of Slovak Republic. The rising trend in the number of doctors in the last decade continued in 2020. Since 2010, 1344 doctors have been added to Slovak healthcare system, which represents an increase of 7,4%. Compared to 2019, the number of doctors in 2020 increased by 1,4% (by 276 persons). The number of dentists grew at a slower pace. At the end of 2020, there were 2853 dentists in the register, while year-on-year, compared to 2019, their number increased by 2,7% and compared to 2010 by 7,1%. In the observed year 2020, there were 31309 nurses, which represents 5736 nurses per 100000 inhabitants. The number of nurses had a declining trend in the period 2016-2020. The most intensive growth in the last ten years has been recorded in the profession of nurse. In 2020, there were 646 practical nurses per 100000 inhabitants. Table 4 shows that compared to 2019, there were 219 practical nurses, which in terms of the rate of increase represented an increase of 6,6%.²⁰

Table 4: Number of health care workers in the period from 2017 to 2020

Year / the number	doctors	dentists	nurses	practical nurses
2016	145	5	-262	239
2017	145	54	279	406
2018	-256	22	-451	272
2019	570	56	329	178
2020	276	74	248	219
In total	1 344	190	-1 436	2 097

Source: own processing by NHIC. (2021): The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

In terms of the age structure of doctors, the period from 2017 to 2020 was made up of the largest share of doctors over the age of 60, with 10,9% aged 60-64 and 15,5% aged 65 and

²⁰ NATIONAL HEALTH INFORMATION CENTER. (2021): 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

over. Table 5 indicates that doctors aged 40-49 were also strongly represented, namely 22,4% and 30-39 years 21,4%. According to Table 5, nurses were most numerous in the age groups 40-49 years, namely 37,5% and 50-59 years – 28,0%.²¹

Table 5: Age structure of doctors and nurses share in the period 2019 - 2020

Age group percentage	2019		2020	
	doctors	nurses	doctors	nurses
20 – 29	11,5	14,2	11,7	16,2
30 – 39	21,0	21,2	21,4	22,3
40 – 49	23,1	15,8	22,4	16,4
50 – 59	17,7	12,7	18,1	11,5
60 – 64	12,5	15,7	10,9	12,5
65+	14,2	20,6	15,5	21,2

Source: own processing by NHIC. (2021): The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

Table 6: Slovak healthcare sector professions salaries in 2020

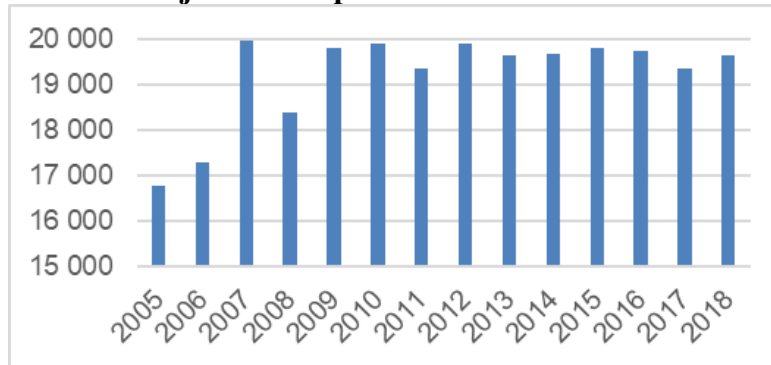
Occupation	Salary in €	Occupation	Salary in €
Nutrition assistant	633 - 1 291	Childbirth assistant	764 – 1 464
Dental hygienist	789 - 1 536	Orderly	623 – 1 010
chiropractor	732 – 1 232	Public health officer	737 – 1 340
Head nurse	863 – 1 566	Superior nurse	796 – 2 044
Hygienic	655 – 1 244	Nurse	732 – 1 258
Doctor	1 017 – 3 227	Paramedic	843 – 1 723
Practical nurse	709 – 1 202	Dentist	788 – 2 812

Source: own processing by NHIC. (2021): The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

As part of the analysis regarding the employees' evaluation in Slovak healthcare sector, Table 6 shows the minimum and maximum range of salaries in the most common occupations in healthcare. Among the most earning there are doctors and head nurses. This is mainly due to the lack of doctors, who often go abroad after university graduation, where there are more modernly equipped hospitals and higher salaries. Occupations where there is no condition of education in health care, such as the paramedic is one of the least paid places in healthcare. Wage differences depend on labor supply and demand, the cost of living and the difficulty of work.

²¹ NATIONAL HEALTH INFORMATION CENTER. (2021): 2020 Health Yearbook of Slovak Republic.

Figure 7: The number of jobs development in medical facilities in Slovak Republic

Source: OECD. (2020): Slovakia: Health profile of the country 2019.

The number of jobs in healthcare facilities was only 16780 in 2005, then increased to almost 20000 in 2007. In the following years, the number of jobs fluctuated around 19600. In 2018, there were 19644 jobs in healthcare facilities.²² Figure 7 illustrates that the number of doctors in health care facilities is slightly growing, which is due to the decision of senior doctors to stay in healthcare and practice their profession despite the possibility of retirement.

Discussion and Conclusions

Generally speaking, healthcare is a sector with many highly educated professionals. Many of them get into managerial positions and, in addition to narrowly specialized activities, they also have to perform managerial activities, which they often reach only with their own knowledge, experience, or by completing courses or specialized studies with a focus on management in healthcare. It is not even possible to be surprised by such a situation, as medical study is really demanding, highly professional and its study focus is not built on managerial work. In practice, however, these managers lack managerial skills, literally in their very foundations. Therefore, in our opinion, developing certain innovative approaches in management will not be a strength of health managers. This is not the only reason why the healthcare sector is currently struggling with many problems. There is a constant discussion about the need for systemic changes, which would bring not only an increase in the quality of services provided but also better financial coverage.

Our research outcomes correspond with the statements of research studies declaring that medical facilities in Slovak Republic are deeply understaffed.²³ The evolution of the number of nurses employed in the health care system by age shows that the situation will continue to deteriorate as a result of their retirement. The inflow of nurses is not sufficient due to the high share of outgoing graduates for work abroad. The situation is exacerbated by the emigration of sisters abroad. The shortage of workers in Slovak healthcare sector has far-reaching consequences, witnessed daily by people seeking help in general and specialist outpatient clinics, hospitals, and other healthcare organizations. In addition, the effects are felt by nurses working for wages below the average gross wage in national economy, working in twelve-hour shifts, half of them being nightshifts, several per month for weekends or holidays, increasing number of patients per nurse on duty, work is physically and mentally demanding, stress, work burnout and others. The numbers of doctors, dentists or other health professionals are similar.

²² SLOVAK MINISTRY OF HEALTH. (2022): Labor Statistics; OECD. (2020): Slovakia: Health profile of the country 2019.

²³ SZABO, S. et al. (2020): Demotivation of Medical Staff in Selected Health Facility in Slovakia; TUPÁ, M. (2020): Personálne zabezpečenie systému zdravotníctva v Slovenskej republike kvalifikovanými sestrami v kontexte pracovnej emigrácie, p. 89.

Government is supposed to respond to this unfavorable situation and to ensure a sufficient level of health care for all people in Slovakia.

The conclusion reached in this work is that with each passing year, public spending on health services is increasing, especially in recent years due to the global pandemic. Also, that Spain is one of the countries that contributes the most as a % of GDP to public health spending, although compared to other European countries, it is still at the bottom, which is why in other countries such as Germany, France, or the United Kingdom their doctors can earn on average 2 or 3 times more than a Spanish doctor. Other data to highlight would be the differences between genders, especially in salaries between men and women, the latter being the majority in this health sector. There are also differences between doctors depending on which autonomous community they belong to, in some due to the pandemic crisis, they have had to cut medical staff while others have decided to continue with all those who helped in the worst months but apart from this difference the most curious is that within Spain not all the autonomous communities distribute the same percentage of GDP to the health sector so that within the same country whether you are from one community or another you can have better services and doctors with a lower or higher salary.

To put in a nutshell, when it comes to similar or comparable issues between Slovak and Spanish healthcare sectors the doctors' perception of tiredness at work along with the burnout syndrome is similar, in both countries a regional discrepancy can be observed in terms of medical professionals and nurses' shortage, and the need the working positions to be filled by staff from abroad seems to be a challenge in both countries. On the other hand, the differences can be seen in aspect such as public health expenditure and gross domestic product being in bigger amount than in Slovakia, there is also bigger and increasing share of women employed in healthcare sector in Spain, also the Spanish healthcare sector employees do not complain about low wages as much Slovak ones do, finally Spanish health care staff is not unsatisfied with the working climate and equipment as it can be indicated by Slovak colleagues.

References:

1. CIUDAD de SALAMANCA. (2021): Type of Healthcare in Spain - Tipo de Sanidad en España. [online]. In: *Ciudad de Salamanca*. [Cited 3. 9. 2022.] Available online: http://www.ciudaddesalamanca.es/informacion/tipo_de_sanidad_en_espana.php.
2. COLEGIO DE MEDICOS. (2019). [online]. In: *Colegio de Medicos*. [Cited 13. 10. 2022.] Available online: <https://www.cgcom.es/>.
3. DATOS MACRO. (2022): Comparison: Health Public expenditure. [online]. In: *Datos Macro*. [Cited 23. 10. 2022.] Available online: <https://datosmacro.expansion.com/estado/gasto/salud?anio=2021>.
4. DIAZ, E. (2021): Spanish doctors are the lowest paid in Europe, Germans earn three times more - Los médicos españoles son los peor pagados de Europa, los alemanes ganan tres veces más. [online]. In: *Cambio19*, 21. 10. 2021. [Cited 13. 10. 2022.] Available online: <https://www.cambio16.com/el-salario-de-los-medicos-espanoles-es-de-los-peores-de-europa/>.
5. EPDATA. (2021): Healthcare in Spain, statistics, data and graphics - Sanitarios en España, estadística, datos y gráficos. [online]. In: *EPDATA*. [Cited 16. 10. 2022.] Available online: <https://www.epdata.es/datos/sanitarios-espana-estadistica-datos-graficos/535>.
6. HOERBST, A. – HACKL, W. O. – BLOMER, R. – AMMENWERTH, E. (2011): The status of IT service management in health care - ITIL (R) in selected European countries, 2011. In: *BMC MEDICAL Informatics and Decision Making*, Vol. 11, Article number 76, pp. 1-12. DOI: 10.1186/1472-6947-11-76.

7. JANTOSOVA, L. (2014): Application of Method Benchmarking in Evaluation Healthcare Facilities in Slovakia, 2014, In: *Aktualne Problemy Podnikovej Sfery*, Vol. 13, No. 4, pp. 153-159.
8. KRAJNAKOVA, E. – VOJTOVIC, S. (2020): Global Trends in the Labor Market and Balance of Losses and Benefits from Labor Migration. In: *19th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 - Sustainability in the Global-Knowledge Economy*. Vol. 74, No. 05012, pp. 1-8. DOI: 10.1051/shsconf/20207405012.
9. MAGRANER, X. (2022): El 59% de los agresores en sanidad son hombres; el 19%, reincidentes. [online]. In: *Redaccion Medica*, 30. 6. 2022. [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://www.redaccionmedica.com/secciones/ministerio-sanidad/el-59-de-los-agresores-en-sanidad-son-hombres-el-19-reincidentes-6258>.
10. MOUZO, J. (2021): Las comunidades prescinden de al menos 21.000 sanitarios de refuerzo contratados durante la pandemia. [online]. In: *El Pais*, 25. 10. 2021. [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://elpais.com/sociedad/2021-10-25/las-comunidades-prescinden-de-al-menos-21000-sanitarios-de-refuerzo-contratados-durante-la-pandemia.html>.
11. NATIONAL HEALTH INFORMATION CENTER (NHIC). (2021): *The 2020 Health Yearbook of Slovak Republic*. Bratislava: National Center for Health Information, 2021. ISBN 978-80-89292-71-4.
12. NATIONAL STATISTICS INSTITUTE OF SPAIN. (2021). [online]. In: *National Statistics Institute of Spain*. [Cited 13. 10. 2022.] Available online: <https://www.ine.es/>.
13. NEMEC, J. – KUBAK, M. – DONIN, G. – KOTHEROVA, Z. (2021): Efficiency of Public Procurement in the Czech and Slovak Health Care Sectors. In: *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, Vol. 62, pp. 115-133.
14. OECD/European Observatory on Health Systems and Policies. (2020): *Slovakia: Health profile of the country 2019, State of Health in the EU*. Brussels: OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, 2020. ISBN 978-9-2499-92-75.
15. POR N. (2019): Spain needs more and more foreign doctors: double in 15 years - España cada vez necesita más médicos extranjeros: el doble en 15 años. [online]. In: *Redaccion Medica*, 16. 9. 2019. [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://www.redaccionmedica.com/secciones/sanidad-hoy/espana-cada-vez-necesita-mas-medicos-extranjeros-el-doble-en-15-anos-8105>.
16. RODRÍGUEZ B. (2020): *Public Health Expenditure Statistics - Estadística de Gasto Sanitario Público*. [online]. In: Government of Spain. Ministry of Health, Consumption and Social Welfare. [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://www.mscbs.gob.es/estadEstudios/estadisticas/docs/EGSP2008/egspPrincipalesResultados.pdf>.
17. SLOVAK MINISTRY OF HEALTH. (2022): Labor Statistics. [online]. In: *Slovak Ministry of Health* [Cited 13. 10. 2022.] Available online: <https://www.health.gov.sk>.
18. SOLTES, V. – GAVUROVA, B. (2014): Slovak Hospitals' Efficiency - Application of the Data Envelopment Analysis. In: *Psychology and Psychiatry, Sociology and Healthcare, Education*, Vol. 2, pp. 773-784.
19. SZABO, S. – MIHALCOVA, B. – LUKAC, J. – GALLO, P. – CABINOVA, V. – VAJDOVA, I. (2020): Demotivation of Medical Staff in the Selected Health Facility in Slovakia, 2020. In: *E & M Ekonomie a Management*, Vol. 23, No. 2, pp. 83-95.
20. TUPÁ, M. (2020): Personálne zabezpečenie systému zdravotníctva v Slovenskej republike kvalifikovanými sestrami v kontexte pracovnej emigrácie, 2020, In: *Zdravotnicke listy*, Vol. 8, No. 1, pp. 38-46.

21. ZAJAC, R. – PAZITNY, P. – MARCINCIN, A. (2004): Slovak reform of health care: From fees to systemic changes. In: *Finance a úvěr – Czech Journal of Economics and Finance*. Vol. 54, No. 9-10, pp. 405-419.

Contact:

Ing. Marcel Kordoš, PhD.

Faculty of Social and Economic Relations

Alexander Dubček University in Trenčín

Študentská 2

911 50 Trenčín, Slovak Republic

e-mail: marcel.kordos@tnuni.sk

SELECTED THEORETICAL APPROACHES TO WATER AND MIGRATION AND THEIR PRACTICAL IMPLEMENTATION: REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE¹

Patrik Kozár

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: patrik.kozar@euba.sk

Abstract: The increasing frequency and magnitude of environmental risks owing to changing climatic determinants has numerous direct and indirect impacts on the world population. One of the most frequently used mechanisms to manage these changes is to relocate population to safer locations. Water can undoubtedly be regarded as one of the determinants affecting population's displacement. The principal objective of the paper is to provide an outline of selected theories dealing with water and its impact on migration by applying scientific methods such as research analysis and comparison. In this paper we also attempt to provide practical outcomes to water-induced migration based on a search of the scientific literature.

Keywords: water, migration, environmental migration

JEL: F22, 015

Introduction

The interplay of environmental change and migration has been a universal phenomenon since the dawn of mankind. On one hand, influences caused by the environment where people live in have long been a determinant driving migration, as people have naturally moved from threatened areas to more favourable places searching for better conditions for life. On the other hand, as agriculture, industrialization and urbanization have shaped our lives, the way people live, and the nature, it has to be stated that the environmental impact of migration is a universal phenomenon. The connection between migration, environment and climate change has increasingly been examined since the 1990s. A particular focus was laid on the dynamic relationship between environmental change and migration.² Due to the research and the ongoing migration flows, the necessity for a more precise study has emerged to be able to provide evidence and guidance for the inclusion of migration into specific environmental policies and, conversely, the environment in migration policies. As the United Nations University Institute for Water, Environment and Health (UNU-INWEH) states in its report, global migration has been increasing since the 1990s.³ People are forced to leave their homes looking for safety, better livelihoods, or, last but not least, better economic and career opportunities. Environmental drivers of migration such as degradation of land, water pollution, or climate change appear to be a stronger phenomenon as the time passes by. As millions of people face multiple water crises, daily needs related to water quality, water supply, water surplus or water scarcity become critical for both survival and livelihoods. As a consequence of the above-mentioned needs, a crisis can lead into a conflict and act as a migration trigger, being either

¹ The paper was prepared within the project of young teachers, researchers and PhD students entitled The Concept of Water in Societal and Linguistic Contexts, No. I-22-103-00.

² MACH, E. (2017): Water and Migration: How far would you go for water?, p. 80.

³ NAGABHATLA, N. – POURAMIN, P. – BRAHMBHATT, R. – FIORET, C. – GLICKMAN, T. – NEWBOLD, K. B. – SMAKHTIN, V. (2020): Water and Migration: A Global Overview, p. 5.

voluntary or forced. However, the type of migration would depend on the circumstances. Current migration-related interventions, including migration management funding, continue to focus on response mechanisms, while understanding the drivers or so-called “push factors” of migration is limited.⁴ Accurate and well-documented evidence, as well as quantitative information on these phenomena, is either absent or underrepresented in the literature and policy discourse.

Humans have migrated and settled in different areas of the world for thousands of years. Various factors, including economic, political, cultural and demographic factors, are known to interact synergistically with environmental events and therefore influence individuals' decision to migrate or remain.⁵ Migration, facilitated by advances in transportation, economic inequalities, and globalization, has been accelerating both domestically and internationally over the past 100 years than previously observed. Migration can often be regarded as an "adjustment strategy" with a positive context being assumed. However; the realities faced by migrants are underrepresented.⁶ The aim of the present paper is to provide a clear cross-section of some selected theories on the subject of water and its effects on migration through the application of scientific methods such as search analysis, comparison. Such an outline of theories can help the reader to understand the nature of the problem and provide the state of the art of the issue under study in the scientific fields. It is important to consider the issue of water-induced migration from both a practical and a theoretical point of view. For this reason, we seek in this paper, based on research in the scientific literature, to present practical measures and probable solutions for water-related migration.

1 Literature review on water and migration

It can be stated that nowadays migration is no longer driven solely by economics or political conflicts.⁷ Water- and climate-driven migration has become a major global development issue. Several million migrants have previously described “degradation of the environment” and “climate change” to be the major reason for deciding to leave their homeplace. Alarming, this number could rise to tens of millions in the course of the next 20 years and hundreds of millions over the next 50 years. IOM projections propose that by 2050 an additional 200 million human beings identified as environmental migrants will have been displaced by environmental factors, with extreme water events being a reason for migration. According to the IOM, after 2050, this could be up to a billion environmental migrants.⁸

As stated by Warner et al., degradation of the environment, water scarcity, water stress and climate change are triggers for migration.⁹ In addition, regions with high population rate and limited renewable freshwater resources are undergoing new migration trends and patterns.¹⁰ Water and climate-related impacts are changing from indirect to having direct influence on people's decision to leave their homeplace and migrate. In resource-poor settings, these impacts are known to seriously deteriorate a country's socio-economic fabric. In addition to the decrease of tourism, the Small Island Developing States (SIDS) face serious problems, including higher insurance costs, food and water insecurity, and adverse health outcomes related to freshwater

⁴ Ibid.

⁵ IOM – International Organization for Migration (2020): World Migration Report 2020, p. 253.

⁶ Ibid.

⁷ MILETTO, M. – CARETTA, M.A. – BURSCHI, F. – ZANLUCHI, G. (2017): Migration and its interdependencies with water scarcity, gender and youth employment, p. 4.

⁸ IOM – International Organization for Migration (2020): World Migration Report 2020, p. 6.

⁹ WARNER, K. – HAMZA, M. – OLIVER-SMITH, A. – RENAUD, F. – JULCA, A. (2010): Climate change, environmental degradation and migration. Natural Hazards, pp. 689.

¹⁰ Ibid.

access and accessibility issues.¹¹ Around the world, vulnerable communities that depend heavily on land and water resources for their livelihoods struggle to adapt to change, and migration often remains the only option.¹²

Concurrently, the recent literature on water-induced migration has principally focused on humanitarian evaluation or post-migration contexts. Unless the situation is addressed and classified as "disaster", the point to which water and climate crises can directly or indirectly affect human mobility and impact human beings, families, and children, is not well recognized. As the IOM states, quantitative studies that concentrate on migration triggered by water quality are also limited. In addition, where quantitative data and information are available, in the form of national records on water and climate-related migration, these mostly focus on internal migration. Currently, the migration discourse seems to be dominated by post-migration reaction contexts, while less attention is paid to the driving forces.¹³ More thorough insight on the connections between water and migration is therefore relevant to ensure that policy decisions concerning migration are relevant and thus can transform people's lives.

2 Theoretical approaches to migration and water

Significant information on the amount of people forced to migrate because of drought, desertification, and other environmental problems was provided by Myers by looking at the problem of environmental displacement. Based on the data, most of the glitches directly concerned water.¹⁴ In his analysis, he emphasized that it is complicated to distinguish between environmental and economic refugees as there are different factors forcing people to migrate (e.g. unemployment, rapid urbanization, conflict, and pandemics). The author also stressed that the absence of official recognition of the issue concerning environmental refugees impedes the introduction of preventive measures that would reduce the need for people to migrate. Expanding the refugee approach to environmental refugees and deepening the understanding of environmental refugees through an analysis of the root reasons of the problem, would be an important step forward according to Myers.¹⁵

Warner also examined the migration potentials associated with environmental change by examining the role of the socio-ecological system in human migration.¹⁶ Empirical proof from three countries - Mozambique, Vietnam and Egypt - illustrated how both rapid (e.g. floods and earthquakes) and slow (e.g. degradation of land, logging, water scarcity and drought) environmental determinants contribute to migration. As Warner argues, knowing the difference between these two types of environmental determinants provides an advantageous starting point for comprehending the potential governance needs of migrants, as well as the gaps in current institutions and strategies for managing human migration. According to his analysis, new governance approaches are essential to manage environmental migration with greater adaptability and participation.¹⁷

Some of the connections between water and migration were discussed by Jägerskog and Swain. Based on the Syrian refugee crisis, the authors illustrate how water scarcity has become an important catalyst for migration.¹⁸ Most importantly, the necessity to dissect oversimplified

¹¹ GHEUENS, J. – NAGABHATLA, N. – PERERA, E.D.P. (2019): Disaster-risk, water security challenges and strategies in small island developing states (SIDS), p. 637.

¹² WWAP – World Water Assessment Programme. (2019): The United Nations World Water Development Report 2019: leaving no one behind, p. 5.

¹³ IOM – International Organization for Migration (2020): World Migration Report 2020, p. 19.

¹⁴ MYERS, N. (2010): Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century, p. 609.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ WARNER, K. (2010): Global environmental change and migration: governance challenges, p. 402.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ JÄGERSKOG, A. – SWAIN, A. (2016): Water, migration and how they are interlinked, p. 7.

and fortuitous connections between water scarcity and migration that can lead to flawed policy responses was highlighted by the analysis. Jägerskog and Swain propose considering water scarcity as one of numerous push factor multipliers for large-scale population migration.¹⁹

Miletto et al. also considered the interplay between water scarcity, youth unemployment and migration.²⁰ According to the authors, the assessment elucidated the existence of a range of interrelated determinants such as climate change, water scarcity, degradation of the ecosystem, job losses and age inequality. All the factors play a role in triggering environmental migration. According to the authors, a different approach to addressing the triggers of migration would be more open and inclusive water-related governance, involving an extensive range of stakeholders in water stewardship.

Jobbins et al. examined the role of water as a driver of migration from the view of four groups: migrants, migrant communities of origin, service providers and political community.²¹ In their paper, they elucidated how intricate and indirect the function of water in migration decision-making can be. Therefore, there is a requirement to understand who migrants are, why they have changed their locations and how these issues relate to their water needs. However, as their paper emphasizes, the low visibility of migrants in data often limits insight on their demands and reduces the responsibility of governments and service providers.²²

Relationships between water stress and migration were analysed by Wrathall et al. By assessing 116 peer-reviewed empirical research articles,²³ this investigation focused on four categories of water and migration issues: agricultural issues (e.g., drought, alterations in growing seasons); flood vulnerability (e.g. rivers, coastal flooding); water infrastructure glitches (e.g. water scarcity or water quality); and water-related conflicts (e.g. social conflicts over access to or utilisation of water resources). The study revealed that migratory responses to water stress are contextual and also alter depending on the region. However, they all had one common feature: the probability of migration rises as households go through the multiple local adaptation approaches available. Therefore, according to the authors, adaptation approaches – such as sustained investment in local livelihood diversification and social safety for the most vulnerable groups – can be crucial to diminish incentives to migrate as a method of avoiding water scarcity.²⁴

Some researchers also explored the influence of water scarcity on water conflict. Almer et al. studied a possible link between water scarcity shocks and the scope of small-scale conflicts (e.g. in the form of violent riots).²⁵ Their data for sub-Saharan Africa showed the influence of the ongoing drought scenario on the proportion of unrest. Selby and Hoffman²⁶ also explored the relationship between water scarcity and internal conflict in the states of Sudan and South Sudan. Their analysis highlighted that it is problematic to address water scarcity without taking into consideration other economic, social, and political factors.

¹⁹ Ibid.

²⁰ MILETTO, M. – CARETTA, M. A. – BURSCHI, F. – ZANLUCHI, G. (2017): Migration and its interdependencies with water scarcity, gender and youth employment, p. 5.

²¹ JOBBINS, G. – LANGDOWN, I. – BERNARD, G. (2018): Water and sanitation, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development, p. 6.

²² Ibid.

²³ WRATHALL, D. J. – VAN DEN HOEK, J. – WALTERS, A. – DEVENISH, A. (2018): Water stress and human migration: a global, georeferenced review of empirical research, p. 3.

²⁴ Ibid.

²⁵ ALMER, C. – LAURENT-LUCCHETTI, J. – OECHSLIN, M. (2017): Water Scarcity and Rioting: Disaggregated Evidence from Sub-Saharan Africa, p. 194.

²⁶ SELBY, J. (2019): Climate change and the Syrian civil war, Part II: The Jazira's agrarian crisis, p. 262.

3 Options for the practical implementation of the policy

The International Organization for Migration (IOM) - the UN Migration Agency - believes that well-managed, proactive migration management benefits all and can make a valuable contribution to environmental advancement and restoration.²⁷ Migration can have positive impacts by relieving pressure on local capacities to cope with environmental challenges, utilizing migration as an adaptation strategy, and channelling migrant remittances into infrastructure. However, there must be a timely and well-designed migration policy response. Based on IOM's experience at policy and operational levels and its work with States, migrants and migrant communities, the organization proposes the following policy recommendations as a proactive means to address problems of human mobility in water resource management and water security in migration management.²⁸

- *Consider* the full spectrum of water-related human mobility and set relevant policies to tackle different migration dynamics.
- *Implement* policy intrusions throughout the migration cycle to encourage people stay, assistance people move, and help them move.
- *Integrate* migration into the framework of water resource management and share water management issues within migration management.
- *Apply* a human rights framework to water resource management and operationalize migration management to guarantee water safety for all.
- *Prevent* forced types of migration by identifying water and safety hotspots, proactively adopting community stabilization programs in target areas, or generating frameworks for seasonal migration to mitigate pressure on water resources.
- *Consider* two main approaches in the interconnections between migration and water: how environmental migration can be driven and how pressure on water resources can be heightened as a consequence of migration flows.
- *Adopt* community-based and participatory approaches and inspire co-development of migrant and host communities.²⁹

In order to ensure water safety for all, migration and climate change must be addressed by international water governance. The development benefits of migration and its life-saving intention must be recognised. In fact, migration alone cannot solve problems with water accessibility, however, it can be part of the solution. Hence, taking concrete policy action in timely manner will bring about being better readiness for the future to tackle migration- induced migration.

Conclusion

Generally, it can be stated that the connection between the three elements; water, climate and migration is intricate and cannot be conveniently quantified or separated from other contributing and driving factors. It is needed to know a specific local context to better comprehend the specific triggers of these connections. Water, climate, and other environmental influences synergistically generate a variety of effects and consequences - migration is one such consequence. The connections between migration and water are still poorly understood and limited, particularly as far as quantitative information is concerned. Deteriorating quality of water can itself be a migration trigger as it affects availability of water. The increasing occurrence of extreme water events pose threats to human life and property that can act as

²⁷ IOM – International Organization for Migration (2020): World Migration Report 2020, p. 19.

²⁸ These recommendations are based on IOM's contribution to the Global High-Level Panel on Water and Peace (2017).

²⁹ A MATTER OF SURVIVAL (2017): Report of the Global High-Level Panel on Water and Peace, p. 24.

triggers for migration. Extremes directly or indirectly affect water quantity and quality; for instance, accessible sources of drinking water are polluted by flooding, which then affect their availability. There is a severe paucity of institutional and community capacity development to tackle many dimensions of migration, particularly in the developing regions of the Global South.³⁰ In the present work, we provided an outline of the scientific context for exploring migration, in which water is an essential factor. Based on the research, we identified alternatives for the practical execution of changes and measures that would eventually help improve the situation of migrants. As the paper showed, a major step on this issue would be to widen the approach to refugees to encompass particularly environmental refugees, and to deepen the awareness of environmental refugees through an analysis of the root reasons for the problem. In summary, however, this paper offers only very limited aspects of water-induced migration, so we hope that the paper will also inspire researchers in academia to engage in further investigation in this area.

References:

1. ALMER, C. – LAURENT-LUCCHETTI, J. – OECHSLIN, M. (2017): Water Scarcity and Rioting: Disaggregated Evidence from Sub-Saharan Africa. [online]. In: *Journal of Environmental Economics and Management*, 2017, Vol. 86, pp. 193-209. Available online: <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.06.002>.
2. GHEUENS, J. – NAGABHATLA, N. – PERERA, E. D. P. (2019): Disaster-risk, water security challenges and strategies in small island developing states (SIDS). In: *Water*, Vol. 11(4), pp. 637. Available online: <https://doi.org/10.3390/w11040637>.
3. IOM – International Organization for Migration. (2020). [online]. In: *World Migration Report, 2020*, [Cited 01. 11. 2022.] Available online: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf.
4. IOM – International Organization for Migration. (2009): Migration, Environment and Climate Change: Assessing the evidence. [online]. In: *IOM*. [Cited 01. 11. 2022.] Available online: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrationandenvironment.pdf>.
5. JÄGERSKOG, A. – SWAIN, A. (2016): *Water, migration and how they are interlinked*. Stockholm: SIWI, 2016.
6. JOBBINS, G. – LANGDOWN, I. – BERNARD, G. (2018): *Water and sanitation, migration and the 2030 Agenda for Sustainable Development*. London: Overseas Development Institute (ODI). [Cited 01. 11. 2022.] Available online: <https://odi.org/en/publications/water-and-sanitation-migration-and-the-2030-agenda-for-sustainable-development>.
7. A MATTER OF SURVIVAL (2017): *Report of the Global High-Level Panel on Water and Peace*, 2017, pp. 109, ISBN: 978-2-8399-2726-0.
8. MACH, E. (2017): Water and Migration: How far would you go for water? In: *International Organization for Migration*, 2017, pp. 79-90.
9. MYERS, N. (2010): Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, 2010, pp. 609-613. Available online: <https://doi.org/10.1098/rstb.2001.0953>.
10. MILETTO, M. – CARETTA, M.A. – BURSCHI, F. – ZANLUCHI, G. (2017): *Migration and its interdependencies with water scarcity, gender and youth employment*. UNESCO, 2017. ISBN 978-92-3-100235-9.

³⁰ WWAP – World Water Assessment Programme. (2019): The United Nations World Water Development Report 2019: leaving no one behind, p. 34.

11. NAGABHATLA, N. – POURAMIN, P. – BRAHMBHATT, R. – FIORET, C. – GLICKMAN, T. – NEWBOLD, K. B. – SMAKHTIN, V. (2020): Water and Migration: A Global Overview. In: *UNU-INWEH Report Series*, 2020, vol. 10.
12. SELBY, J. (2019): Climate change and the Syrian civil war, Part II: The Jazira's agrarian crisis. In: *Geoforum*, 2019 Vol. 101, pp. 260-274. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.06.010>.
13. WARNER, K. – HAMZA, M. – OLIVER-SMITH, A. – RENAUD, F. – JULCA, A. (2010): Climate change, environmental degradation and migration. In: *Natural Hazards*, 2010, Vol. 55(3), pp. 689-715. doi:10.1007/s11069-009-9419-7.
14. WARNER, K. (2010): Global environmental change and migration: Governance challenges. In: *Global Environmental Change*, 2010, Vol. 20(3), pp. 402-413. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.12.001>.
15. WRATHALL, D. J. – VAN DEN HOEK, J. – WALTERS, A. – DEVENISH, A. (2018): *Water stress and human migration: a global, georeferenced review of empirical research*. Land and Water Discussion Paper n.11. FAO. Rome, Italy, pp. 28. ISBN 978-92-5-130426-6.
16. WWAP (World Water Assessment Programme). (2019): The United Nations World Water Development Report 2019: leaving no one behind. [online]. In: *UNESCO*, 2019. [Cited 01. 11. 2022.] Available online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367306>.

Contact:

PhDr. Patrik Kozár

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: patrik.kozar@euba.sk

SÚČASNÉ TRENDY A PERSPEKTÍVY POLSKEJ OBRANY

CURRENT TRENDS AND PERSPECTIVES OF POLISH DEFENSE

Júlia Kromková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: julia.kromkova@euba.sk

Abstrakt: Tento článok venuje pozornosť poľskej obrane a jej aktuálnym trendom. V úvode približuje bezpečnostné prostredie v Poľsku na pozadí ruskej invázie na Ukrajinu. V prvej časti príspevku charakterizujeme Zákon o obrane a vlasti ako hnaciu silu v aktuálnej poľskej obrannej politike. Možnosti a limity posilňovania poľskej obrany z materiálneho a personálneho hľadiska sú identifikované v druhej časti príspevku. Zameriavame sa na špecifiká v oblasti teritoriálnej štruktúry poľských armádnych nákupov aj novovytvorenú zložku poľských ozbrojených síl. V tretej časti článku poukazujeme na perspektívy poľskej obrany, pričom akcentujeme význam investícií do vedy a výskumu a podpory domáceho zbrojného priemyslu.

Kľúčové slová: Poľsko, obrana, armáda, bezpečnosť, vojna, NATO

JEL: H56, F50, L34

Abstract: The presented article below pays attention to the current trends and perspectives of Polish defence. In the introduction, we describe the security environment in Poland in the context of the Russian invasion of Ukraine. The first part of the paper characterizes the Homeland Defence Act as a driving force in current Polish policy. The possibilities and limits of strengthening Polish defence from the material and personnel point of view are identified in the second part of the article. We focus on the territorial structure of Polish military purchasing as well as the newly created structure of the Polish Armed Forces. In the third part, we highlight the perspectives of Polish defence, emphasising the importance of investment in R&D and support for the arms industry.

Keywords: Poland, defence, army, security, war, NATO

JEL: H56, F50, L34

Úvod

Vojna na Ukrajine prináša pre poľskú domácu a zahraničnú politiku nové výzvy a prehodnocovanie doterajších postojov. Promptná poľská odhodlanosť podporovať Ukrajinu humanitárne, finančne aj vojensky zvyšuje u ostatných (európskych) vlád renomé Poľska ako štátu, ktorý konštantne upozorňoval, že Rusko bude pokračovať v konfrontačnej politike voči Západu a zachová agresívny postoj v zahraničnej a bezpečnostnej politike predstavujúci priamu hrozbu pre Poľsko a východné krídlo NATO,¹ ale súčasne znižuje potenciál úspešnosti poľských reformných politík v oblasti právneho štátu či ekologickej transformácie. Prebiehajúci konflikt je katalyzátorom modernizácie poľskej armády začatej aktualizovaním Koncepcie národnej obrany Poľska z roku 2017.² V reakcii na zmeny v poľskom bezpečnostnom prostredí v druhej dekáde 21. storočia koncepcia za základné pochybenie stanovila nedostatočné zhodnotenie trendov a geopolitickej situácie Poľska vedúce k presvedčeniu, že potenciálne hrozby v regióne môžu predstavovať len nešťatní aktéri. Ruská

¹ MINISTRY OF NATIONAL DEFENCE (2017): The Defence Concept of the Republic of Poland, s. 23.

² Ide o 3. aktualizáciu od konca studenej vojny, aktualizácie z rokov 2004 – 2006 a 2008 neboli implementované.

anexia Krymu v marci 2014 a následná (skrytá) bojová podpora proruských separatistov v Donbase viedla k zásadnej zmene filozofie národnej bezpečnosti v Poľsku akcentujúcej predovšetkým aspekt zbrojenia a nevyhnutnosť reforiem v sektore obrany.

1 Poľsko ako suverén (európskej) bezpečnosti

Strana Právo a spravodlivosť (PiS) od svojho návratu k moci v roku 2015 odmieta model Občianskej platformy budovať dobre technologicky vybavenú, ale nie početnú armádu, ktorý by podľa PiS smeroval k odzbrojeniu Poľska. Obranná politika v Poľsku prešla v posledných rokoch dynamickým vývojom a *Si vis pacem, para bellum* sa v poľskej interpretácii ruskej invázie na Ukrajine stáva ústredným motívom budovania silných ozbrojených zložiek.³

1.1 Vnímanie východnej hrozby v strategických dokumentoch

V poľskej povojnovej histórii bol osobitý dôraz na ruskú (agresívnu) politiku v poľskom strategickom dokumente prvýkrát stanovený v Koncepcii národnej obrany Poľska (máj 2017). Koncepcia označuje Rusko za zdroj vojenskej hrozby a jeho politiku definuje ako primárnu bezpečnostnú výzvu pre Poľsko.⁴

Podľa uvedenej koncepcie musia poľské ozbrojené sily vo výhlade do roku 2032 preukázať pripravenosť v každom ohľade, a to pravidelným obstarávaním najmodernejšej a najvýkonnejšej vojenskej techniky, početnosťou vojenského personálu, ako aj využívaním overených a už aplikovaných riešení.⁵ Ako sekundárnu úlohu dokument zdôrazňuje pripravenosť Poľska zapojiť sa do mierových stabilizačných misií. Charakteristické črty histórie poľského štátu a národa kreujú podstatu bezpečnostnej politiky a obrannej stratégie krajiny. Na pozadí posilňovania kolektívnej obrany NATO predstavuje kľúčovú metú rozvoj vlastnej národnej obrany a odstrašujúceho potenciálu Poľska, ktorý by v regióne strednej a východnej Európy odvrátil úspech potenciálneho agresora v scenári hybridnej vojny.⁶

Do napĺňania poľských cieľov v oblasti obrany osobitným spôsobom zasahuje verejný diskurz. Silná podpora NATO a domácej armády je dlhodobým trendom prieskumov verejnej mienky v Poľsku. Vysoká informovanosť o armádnych výdavkoch a výsledkoch kombinovaná dôrazom na vlastenecké princípy ponúka poľskej vláde jednoduchšie dosiahnutie celospoločenského konsenzu. Dôveru v NATO aj poľskú armádu deklaruje priemerne 80 % respondentov, pričom nedôvera v obe inštitúcie dlhodobo klesá.⁷ V praxi vysokej úrovni dôvery zodpovedá rozhodnosť v krízových situáciách, a to v podobe promptnej reakcie poľskej armády na bezpečnostné a migračné výzvy na hranici s Bieloruskom alebo aktuálneho posilnenia prítomnosti NATO v Poľsku.

1.2 Zákon o obrane vlasti ako hnacia sila v poľskej obrannej politike

Migračný tlak na východnej hranici v roku 2021 umocnil pocit zvýšenej pohotovosti a viedol k vyhláseniu výnimočného stavu na hraniciach s Bieloruskom. V reakcii na nové geopolitické trendy vláda oznámila zámer vytvoriť z Poľska najsilnejšiu vojenskú mocnosť v strednej Európe snažiac sa osloviť vlasteneckého ducha národa. Zákon o obrane vlasti (HDA), ktorý PiS prvýkrát predstavila v októbri 2021, stanovil ambiciózny cieľ zdvojnásobiť

³ MORAWIECKI, M. (2022): We are preparing the strongest possible army to ensure the security of Poland, s. 2.

⁴ Ďalšími hrozbami pre Poľsko sú štrukturálna nestabilita na východe a juhu Európy, destabilizácia regiónu MENA, pribúdajúce teroristické útoky, oslabenie politickej súdržnosti v štruktúrach NATO a EÚ, hospodárske a demografické zmeny, nové technológie boja.

⁵ MINISTRY OF NATIONAL DEFENSE (2017): Polish Defence in the Perspective of 2032.

⁶ TERLIKOWSKI, M. (2017): Defence and Industrial Policy in Poland: Drivers and Influence, s. 4.

⁷ TILLES, D. (2022): NATO, army & EU Poles' most trusted institutions; government, state media & constitutional court the least.

počet príslušníkov ozbrojených síl, obnoviť systém záloh, modernizovať armádu a kontinuálne zvyšovať armádny rozpočet. Rozpočet na obranu sa mal do roku 2030 zvýšiť z 2,2 % (približne 12,5 mld. EUR) na 2,5 % HDP. Do roku 2035 sa malo do armády investovať približne 110 mld. EUR a počet príslušníkov ozbrojených síl sa mal zvýšiť zo 110 000 na 250 000. Ruská vojna na Ukrajine mení Poľsko na strategického hráča v dôsledku čoho sa komplexná reforma poľských ozbrojených síl výrazne urýchlila. V marci 2022 prijatý HDA (účinný od 23. apríla 2022) predpokladá zvýšenie rozpočtu na obranu na najmenej 3 % HDP, a to nie v roku 2026, ako sa pôvodne predpokladalo, ale už v roku 2023. Naplnením tohto záväzku sa Poľsko v pomere výdavkov na obranu k HDP dostane na tretie miesto za Grécko (3,82 %) a USA (3,52 %). Podľa návrhu zákona o štátnom rozpočte na rok 2023 budú výdavky na obranu predstavovať 21,445 mld. EUR.⁸ Vyššia úroveň financovania poľskej armády stimuluje jej rýchlejší rozvoj. V rámci HDA bol zavedený Fond na podporu ozbrojených síl ako špeciálny mechanizmus, ktorý umožní získať dodatočné finančné prostriedky na vyzbrojenie a modernizáciu. Špeciálny fond nespadá pod kontrolu parlamentu a obchádza aj zákonné povinnosti konsolidácie rozpočtu. Jeho financovanie majú zabezpečiť štátne dlhopisy, dlhopisy národnej rozvojovej banky BGK alebo príspevky zo štátneho rozpočtu. V roku 2022 sú prostriedky podporného fondu v hodnote 20 mld. PLN (4,2 mld. EUR) a v roku 2023 majú dosiahnuť úroveň 50 mld. PLN (10,5 mld. EUR).⁹ Ďalším cieľom je zväčšenie poľskej armády na 300 000 vojakov. Podľa ministerstva obrany má plán modernizácie armády do roku 2035 stáť 524 mld. PLN (115 mld. EUR).¹⁰

Napriek tomu, že interná politika Poľska sa vyznačuje množstvom konfliktov a boj ohľadom smerovania krajiny pretrváva aj v rámci štruktúr PiS, v rámci problematiky vojenskej politiky našli rozhádané strany zriedkavý konsenzus. Takmer jednomyselné schválenie HDA v Sejme a Senáte potvrdzuje, že potrebu posilnenia armády z hľadiska jej personálneho zloženia, veľkosti, ako aj výzbroje, podporujú vo vnútri aj navonok všetky časti poľského politického spektra. Hoci boli ustanovenia zákona vypracované ešte pred ruskou agresiou proti Ukrajine, je zrejmé, že dokument bol pripravený s cieľom čeliť expanzívnej ruskej politike v regióne a napriec dokumentom sa zdôrazňuje nevyhnutnosť pripraviť sa na potenciálny útok agresora. Plán rozširovania armády bol zdôvodnený rapidným zhoršením bezpečnostných podmienok, ktoré Poľsku ako frontovému štátu nedávajú inú možnosť, ako sa radikálne prezbrojiť a stať sa jednou z najlepších európskych armád. Predseda PiS J. Kaczyński obhajuje víziu Poľska, ktoré sa v prípade ozbrojeného konfliktu môže a musí spoliehať predovšetkým na vlastné sily a je schopné čeliť ruskému revanšizmu až do príchodu spojencov. Podľa poľského prezidenta A. Dudu musia poľské ozbrojené sily disponovať najlepším možným vybavením, aby odradili každého potenciálneho útočníka a poľskí vojaci zbrane nikdy nemuseli použiť v bojovej praxi.¹¹

1.3 Poľské obranné ambície v kontexte ruskej invázie

Od svojho vstupu do NATO Poľsko vníma Alianciu a transatlantické bezpečnostné záruky pre Európu v podobe viditeľnej vojenskej prítomnosti USA na európskom kontinente, ako piliere svojej bezpečnosti. Na začiatku 21. storočia, keď sa Rusko prezentovalo ako perspektívny partner Západu a NATO sústredilo pozornosť na konflikty mimo svojho územia, Poľsko principiálne trvalo na tom, aby Aliancia nestratila schopnosť plniť svoju primárnu úlohu kolektívnej obrany. Zatiaľ čo západná Európa interpretovala hrozby pre východnú a strednú

⁸ MINISTERSTWO FINANSÓW (2022): Rada Ministrów przyjęła projekt budżetu na 2023 rok.

⁹ THE CHANCELLERY OF THE PRIME MINISTER (2022): More troops and more money for defence – the Council of Ministers adopted a draft Homeland Defence Act.

¹⁰ SWIERCZYNSKI, M. (2022): Making Polish military great again.

¹¹ DUDA, A. (2022): Potrzebujemy wyposażyc polską armię jak najszybciej.

Európu ako relatívne malé a diplomaticky zvládnuteľné, poľský pohľad značne poznačila politika ústupkov Chamberlainovho typu.¹² Majúc na pamäti ťažkú historickú empiriu Poľsko dlhodobo varovalo Západ, že Rusko môže zmeniť rovnováhu síl v Európe vo svoj prospech. Poľský postoj bol na začiatku milénia vnímaný ako spiatočnícky. V súvislosti s inváziou na Ukrajinu sa vnímanie Poľska modifikuje. Poľsko kedysi odsúvané na vedľajšiu koľaj ako postkomunistický štát, v ktorom rusofóbia tvorí súčasť geopolitického myslenia, sa teraz stal hlavnou oporou východného krídla Aliancie. Diplomacký a vojenský kredit Poľska exponenciálne rastie, čo poľská pravicová vláda využíva na presadzovanie predvolebného programu. Na jednej strane zdôrazňuje zraniteľnosť Poľska ako krajiny, ktorá s Ukrajinou zdieľa 332-km hranicu, na druhej strane prejavuje záujem stať sa pilierom úsilia Západu o projektovanie moci vo východnej Európe. Súčasný rozsah zbrojenia a masívne zvyšovanie vojenských výdavkov ukazujú, že Poľsko má väčšie ambície ako len byť jedným z 30 členských štátov Aliancie.

2 Poľsko ako nastupujúca európska vojenská veľmoc

Obnovený ruský ultranacionalizmus a porušenie zmlúv stimuluje poľskú vládu k progresu v rámci pripravovaných plánov zbrojenia. Poľský minister obrany M. Błaszczak v júli 2022 oficiálne predstavil ambíciu, že Poľsko chce vybudovať najsilnejšiu pozemnú armádu spomedzi členov NATO v Európe. Aktuálne poľské tempo vyzbrojovania a rozširovania vojenskej základne naznačuje vysoký potenciál dosiahnutia stanovenej méty, ale súčasne prináša konkrétne limity a obmedzenia poľských obranných plánov.

2.1 Teritoriálna štruktúra nákupov v sektore obrany

Poľská remilitarizácia sa nezakladá len na odstrašení hrozieb prichádzajúcich z východu, ale vychádza aj z minulosti Poľska zradeného (západnými) veľmocami, ktoré prisľúbili poľský národ chrániť. Početné nákupy armádnej techniky majú zároveň urýchliť modernizáciu ozbrojených síl a nahradiť 30-40 ročné sovietske bojové systémy tvoriace väčšinu výzbroje poľskej armády a zvýšiť jej obranyschopnosť.

Aktuálny trend uzatvárania kontraktov odráža nové dlhodobé vojenské ciele Poľska a reflektuje vývoj politických vzťahov medzi Poľskom a EÚ. Vládnuca strana PiS mieni realizovať nákupy zbraní len v krajinách EÚ, ktoré zastavia svoju vojnu proti Poľsku a nebudú ho obviňovať z absencie právneho štátu.¹³ Poľsko dôrazne posilňuje svoje strategické vzťahy s USA, Ukrajinou a krajinami strednej a východnej Európy. Vypuknutie vojny osobitne prehĺbilo poľskú vojenskú spoluprácu s USA a Poľsko sa pustilo do najväčšieho nákupu konvenčných amerických zbraní v histórii. Uvedomujúc si potenciál USA a ich záväzok chrániť kľúčového člena NATO na prahu Ukrajiny sa Poľsko voči súčasnej administratíve zachováva pragmaticky. Ocenenie poľskej odhodlanosti pri pomoci Ukrajine zo strany J. Bidena stojí v kontraste s jeho predvolebnou kritikou, ktorý označil poľskú vládu spolu s Bieloruskom za súčasť vzostupu totalitných režimov vo svete.¹⁴ V marci 2022 poľská vláda podpísala zmluvu na nákup systému protivzdušnej a protiraketovej obrany Patriot/IBCS v rámci programu Wisła za 4,5 mld. EUR.¹⁵ Aktuálne prebieha proces prijímania a implementácie systému Wisła do poľských ozbrojených síl. Poľsko sa dodávkou objednaných batérií stane druhou krajinou na svete s najmodernejšími súpravami Patriot so systémom IBCS. Poľské vzdušné sily sú už vybavené americkými stíhacími lietadlami F-16 a podľa kontraktu z roku 2020 majú byť doplnené o 32 lietadiel F-35 za 4,4 mld. EUR. V jari 2022 bola podpísaná dohoda o doposiaľ

¹² McBRIDE, J. (2022): Poland: Europe's Newest Military Superpower?

¹³ KARNITSCHNIG, M. – KOŚC, W. (2022): Meet Europe's coming military superpower: Poland.

¹⁴ TVP WORLD (2020): Biden categorizes Poland alongside Belarus as totalitarian regimes.

¹⁵ MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ (2022): System Patriot.

najväčšom nákupe v histórii poľskej armády. Dodávka 250 tankov M1A2 Abrams od spoločnosti General Dynamics vrátane podporných vozidiel, mostíkov a logistického a výcvikového balíka za 4,9 mld. EUR je kompenzáciou za 240 tankov sovietskej výroby poslaných na Ukrajinu. Poľsko zároveň od USA nakúpi aj 116 použitých tankov rovnakej verzie. Proces doplnenia poľskej vojenskej techniky má urýchliť 288 mld. EUR,¹⁶ ktoré Kongres USA investuje do Poľska v rámci zahraničnej vojenskej pomoci na účinné odstránenie a obranu proti zvýšenej ruskej hrozbe. Nákupom 500 odpaľovacích zariadení M142 HIMARS začalo Poľsko realizovať raketový program Homar. Pri zvyšovaní kapacít raketových síl a delostrelectva sa očakáva vysoká úroveň polonizácie techniky a jej integrácia s poľským systémom riadenia boja.¹⁷ Za menej očakávaný krok od poľskej vlády v oblasti zvyšovania obranných výdavkov možno považovať rozhodnutie zo septembra 2022, že na posilnenie vzdušných síl krajiny nakúpi 96 vrtuľníkov AH-64E Apache¹⁸ v doposiaľ nezverejnenej sume. Predpokladá sa, že všetky poľské Apache budú novovyrobené a prispedia k zvýšeniu interoperability a spolupráce medzi Poľskom, armádou USA a krajinami NATO.

2.1.1 Rozvoj poľsko-kórejského partnerstva na pozadí snáh o diverzifikáciu

Na zabezpečenie vojenskej dominancie v kontinentálnej Európe sa ťažiskom poľských vojenských výdavkov v uplynulom období stáva Južná Kórea, s ktorou poľské ministerstvo obrany uzatvorilo veľké zbrojné dohody na nákup tankov, lietadiel a ďalších zbraní. Na základe rámcovej dohody s juhokórejskou spoločnosťou Hyundai Rotem Poľsko nadobudne 1 000 hlavných bojových tankov, pričom 180 tankov K2 Black Panther generácie 3+ (2 mld. EUR) bolo objednaných okamžite. Špeciálna verzia tankov K2 môže v širšom horizonte prelomiť dominanciu USA (M1 Abrams) a Nemecka (Leopard) na európskom trhu obrnených vozidiel. Zdôrazňované sú hlavne technické prednosti moderných kórejských strojov, ktoré sú podobnej veľkosti ako Leopard či Abrams, ale o 10 t ľahšie, čo v kombinácii s rovnakou jednotkou pohonu poskytuje lepší pomer hmotnosť/výkon, ako aj lepšiu manérovosť v teréne. Dôležitým prvkom poľsko-kórejskej spolupráce je proces postupnej polonizácie jednotlivých šarží. Na základe modifikovanej licenčnej zmluvy sa má zvyšných 820 tankov od roku 2026 vyrábať v Poľsku. Očakávaná hodnota nákupu tankov K2 je aktuálne vo výške 10 mld. EUR. Súčasťou objednávok je aj 672 samohybných húfníc K9 Thunder vo verzii K9A1 od spoločnosti Hanwha Defense, 48 ľahkých bojových lietadiel FA-50 a 218 raketometov K239 Chunmoo, pri ktorých sa v budúcnosti rovnako očakáva výroba v poľskej licencií.¹⁹ Poľsko od ázijskej spolupráce očakáva transfer technológií a finančné úspory, nakoľko kórejské vojenské vybavenie je priemerne lacnejšie ako americké a európske alternatívy a vzťahuje sa naň prísny časový harmonogram výroby. Rýchlosť zväčšovania poľskej armády a potreba jej udržiavania prinesie Južnej Kórei dlhé obdobie výhod a posilňovania vplyvu. Tento trend potvrdzuje, že poľská vláda vníma pri nákupe obrannej techniky hlavne ich politický rozmer a zohľadňuje tlak Európy v súvislosti s kontroverznými reformami súdnictva a ďalšími sporovými otázkami v Poľsku. Preferencia dodávateľov mimo európskeho kontinentu ilustruje aj súčasnú úroveň poľsko-nemeckých bilaterálnych vzťahov a osobitne pri tankoch K2 poľskí predstavitelia zdôrazňujú, že ich výhodou je hlavne ich nenemecký pôvod.

¹⁶ U.S. EMBASSY & CONSULATE IN POLAND (2022): United States Invests \$288.6 Million in New Foreign Military Financing for Poland.

¹⁷ BLASZCZAK, M. (2022): Zwiększamy zdolności wojsk rakietowych i artylerii!

¹⁸ MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ (2022): Mariusz Blaszczak: Kolejne dobre wieści!

¹⁹ AGENCJA UZBROJENIA (2022): Umowy wykonawcze na czołgi i haubice z Korei.

2.1.2 Reverzibilita poľsko-nemeckých vzťahov

Zostrenie poľskej rétoriky voči Nemecku v súvislosti so zhoršujúcim sa konfliktom Poľska a EK nie je vojnou na Ukrajine pozastavené. Vládnuca strana PiS využíva súčasné dianie aj na to, aby brojila voči „nemeckým plánom na ovládnutie Európy, ktoré by zbavili Poliakov práva na sebaurčenie.“²⁰ Tento naratív v PiS ožil aj v súvislosti s oznámenou reformou procesu obstarávania zbraní a vojenského materiálu pre Bundeswehr, ktoré podľa predstaviteľov PiS nemusí byť skutočne namierené proti Rusku, ale možno aj proti Poľsku. Aktuálny poľský nákupný zoznam zbraní neobsahuje nemecké výrobky a popri politických otázkach sa poľskej verejnosti pripomínajú rôzne zaváhania nemeckého zbrojárskeho priemyslu charakterizovaného vysokými cenami, neprímeranými dodacími lehotami či požiadavkami na náhradné diely. Napriek zložitým bilaterálnym vzťahom a pohnutej histórii je posilňovanie poľskej armády jasným benefitom pre Nemecko, ktoré je Poľskom oddelené od ruskej sféry vplyvu. Poľsko má aktuálne viac tankov a húfnic ako Nemecko a smeruje k tomu, aby vybudovalo oveľa väčšiu armádu, pričom do roku 2035 plánuje dosiahnuť úroveň 300 000 vojakov v porovnaní so súčasnými 170 000 nemeckými vojakmi.²¹

Nemecko a hlavné inštitúcie EÚ podľa PiS stratili (veľkú) časť politickej a diplomatickej autority pre ich slabú reakciu na ruskú inváziu, preto sa strana domnieva, že nastal vhodný čas na otvorenie otázky vojnových reparácií z čias druhej svetovej vojny. Poľsko s najväčšou pravdepodobnosťou nedostane odškodnenie vojnových strát za 1,3 bilióna EUR, avšak v rámci úsilia o zdôraznenie svojej subjektivity v EÚ môže dosiahnuť podkopanie príbehu Nemecka ako morálnej veľmoci, ktorá tvrdí, že sa plne vyrovnala so svojou nacistickou minulosťou.

3 Perspektívy rozvoja poľských ozbrojených síl

Od zrušenia všeobecnej brannej povinnosti v roku 2010 Poľsko čelí problémom s hľadáním dostatočného počtu príslušníkov ozbrojených síl. V roku 2016 boli s cieľom výrazne zvýšiť poľský vojenský potenciál ministrom obrany A. Macierewiczom vytvorené Sily teritoriálnej obrany (WOT) ako piata zložka ozbrojených síl a obdoba americkej Národnej gardy.²² Na rozdiel od klasických záloh majú WOT obmedzené trvanie. Tvoria ich vojaci a dobrovoľníci bez predchádzajúcich skúseností v ozbrojených silách, ktorí absolvujú dvojtýždňový výcvik a následne zdokonaľovacie kurzy. WOT boli zriadené v reakcii na čoraz zložitejšiu geopolitickú situáciu, v praxi sa stali hlavne školou vlasteneckej výchovy a oddanosti lokálnym komunitám.²³ Myšlienka založenia WOT získala v Poľsku opodstatnenie až po vzore Ukrajiny pri nasadzovaní ozbrojených civilistov na posilnenie regulárnych ozbrojených síl. V súčasnosti má poľská armáda približne 150 000 vojakov, z toho 30 000 príslušníkov WOT, ktorí podliehajú priamo ministerstvu obrany. Tvárou v tvár pribúdajúcim hybridným hrozbám pre Poľsko je zámerom vlády vytvoriť spolu 17 brigád a rozšíriť počty WOT na 50 000 príslušníkov. Napriek tomu, že WOT rozširujú ozbrojené sily, nedisponujú skutočnou bojovou silou ani ťažkou technikou a v prípade ozbrojeného konfliktu môže dôjsť k početnejším fyzickým stratám. Majú pôsobiť v čase vojny aj mieru, vytvorenie tohto nového a samostatného typu ozbrojených síl je však predmetom polemík a sporov.

Ústrednou súčasťou plánov na prezbrojenie Poľska je zavedenie jednoročnej dobrovoľnej základnej vojenskej služby. Nový náborový systém je navrhnutý tak, aby oslovil

²⁰ BIELECKI, T. (2022): Kaczyński: UE to narzędzie dominacji Berlina nad Polską. Prawda czy fałsz?

²¹ GlobalFirepower (2022): 2022 Poland Military Strength, 2022 Germany Military Strength.

²² V poľských dejinách majú koncepcie „teritoriálnej obrany“ bohatú tradíciu. Už v časoch Piastovcov sa armáda skladala z panovníkovej družiny (ekvivalent profesionálnych síl) a neprofesionálneho vojska zriadeného na obranu určitého územia zostavené prevažne z roľníkov alebo z mešťanov.

²³ POLSAT NEWS (2016): Macierewicz: Wojska Obrony Terytorialnej to nie będzie prywatny folwark ministra.

hlavne početné skupiny poľskej robotníckej triedy, garantuje finančné stimuly na úrovni profesionálnych vojakov či prednosť pri uchádzaní sa o prácu vo verejnej správe.²⁴ Intenzívna militarizačná kampaň v podobe grafič propagujúcich vojenskú službu, náborových stredísk alebo vojenských piknikov sa snaží ukázať, že byť vojakom poľskej armády nie je len služba, ale aj perspektívna práca a príležitosť na osobný rozvoj. Vojenské aspekty sa presunuli aj do poľských škôl. Branná výchova sa stala súčasťou školských osnov a medzi nový obsah učiva patria aj strelecké cvičenia, prežitie v bojových akciách alebo prvá pomoc pri použití konvenčných zbraní. Ministerstvo školstva argumentuje, že nejde o militarizáciu detí, ale o potrebné zručnosti v prípade eskalácie konfliktu.²⁵ Poľsko je v súčasnosti krajinou s najnižšou mierou vlastníctva zbraní v Európe a EÚ, na 100 obyvateľov pripadá len 2,5 strelnej zbrane, v dôsledky vojny sa obnovila diskusia o uvoľnení prísnej legislatívy ohľadom držby strelných zbraní a zjednodušení získania povolení na výstavbu strelníc v Poľsku.²⁶

V prospech rozširovania armády je v Poľsku naklonená aj verejnosť. Trendom prieskumov verejnej mienky je rastúca podpora obnovenia všeobecnej brannej povinnosti.²⁷ Vláda považuje za priaznivý faktor aj pozitívny vzťah Poliakov k svojej armáde prameniáci z historickej skúsenosti krajiny a nevyhnutným bojom za jej slobodu (na rozdiel od poľských susedných štátov EÚ).

Súčasná medzinárodná situácia akcentuje význam ozbrojených síl, pričom v ponímaní vládnucej strany je vyšší počet vojakov priamo úmerný vyššiemu pocitu bezpečia v krajine. Plán dvojnásobného rozšírenia ozbrojených síl je uprednostňovaný napriek tomu, že krajina bojuje s recesiou zosilnenou energetickou krízou na celom kontinente. Podľa vrcholových predstaviteľov vlády by obmedzujúce ekonomické vyhliadky nemali odrádzať od modernizácie armády a obdobné ambície by mali vzbudiť aj ostatné východoeurópske štáty.²⁸

Okrem ekonomických nákladov predstavený plán nezodpovedá súčasnému demografickému vývoju ani tempu rastu poľských ozbrojených síl. Po 7 rokoch pri moci PiS a napriek intenzívnemu náborovému úsiliu a rastu armádných plátov sa podarilo zvýšiť počty profesionálnej armády len o 13 %. Počet vojakov sa zvýšil z 96 000 v roku 2015 na 113 000 v roku 2021, od roku 2022 začal celkový počet profesionálnych vojakov stagnovať. Síce ministerstvo obrany vykazuje medziročný nárast o takmer 2 500, dôvodom zvýšenia je zmena spôsobu výpočtu v podobe evidovania študentov vojenských vysokých škôl po absolvovaní prvého ročníka ako profesionálnych vojakov. Poľskú generáciu vo veku 35 až 45 rokov aktuálne tvoria 3 milióny mužov, pričom v mladších generáciách ich počet klesá. Nízky počet novonarodených detí zároveň naznačuje pesimistickejšie vyhliadky na regrutáciu. Ďalším dôležitým aspektom je deficit vojenského personálu v poľskej armáde, pričom poľské divízie pozemných síl sú v priemere kompletne z dvoch tretín.²⁹ Popri štrukturálnych problémoch možno za dodatočnú príčinu deficitu považovať zriadenie WOT, ktoré sú nielen finančne nákladné, ale preberajú veliteľský a odborný personál z pravidelných ozbrojených síl.³⁰

Ambiciózný cieľ dosiahnuť celkový počet 300 000 vojakov môže v skutočnosti znamenať ohrozenie koncepcie posilnenia poľskej armády. V čase, keď poľská vojenská a civilná obrana prehodnocuje svoju budúcnosť je zrejmé, že absencia realizmu pri odhadovaní cieľov a schopností sa môže stať rovnakou hrozbou ako úplná nečinnosť. Poľsko je v bezpečí

²⁴ CENTRALNE WOJSKOWE CENTRUM REKRUTACJI (2022): Dobrowolna zasadnicza służba wojskowa – Zostań żołnierzem Rzeczypospolitej.

²⁵ CZARNEK, P. (2022): This is not about the militarization of children.

²⁶ WORLD POPULATION REVIEW (2022): Gun Ownership by Country 2022.

²⁷ CBOS (2022): Co Polacy sądzą o przywróceniu powszechnego poboru do wojska? Sondaż.

²⁸ KACZYŃSKI, J. (2022): Tylko Polska silna armią i patriotyzmem będzie przeciwnikiem nie do zaatakowania.

²⁹ LEPP, D. (2021): Poland's Military Capability 2020, s. 7.

³⁰ POLCIKIEWICZ, Z. (2016): WOT w systemie bezpieczeństwa narodowego Polski, s. 410.

silou svojej armády a spojenectiev, ktorých je súčasťou, a preto si nemôže dovoliť 300 000-člennú armádu priemernej kvality, nedostatočného výcviku alebo technologickej zaostalosti.

3.1 Modernizácia armády ako impulz pre rozvoj (domáceho) priemyslu

Bezpečnosť bola a zostáva prioritou vlády PiS. Vedúci politickí predstavitelia zdieľajú novú víziu silne vyzbrojenej východnej Európy, ktorá sa má zrodiť v Poľsku. Poľské vojenské výdavky sa za posledné dve desaťročia vyše zdvojnásobili, z 5 mld. EUR v roku 2000 na 11,7 mld. EUR v roku 2020, resp. 13,3 mld. EUR v roku 2021 (2,12 % HDP PL).³¹ Najnákladnejšou položkou je nákup zbraňovej techniky, pričom ministerstvo obrany argumentuje, že principiálne objednáva zbrane vyrobené poľským obranným priemyslom, vytvára v ňom výrobné príležitosti a zvyšuje jeho výrobný potenciál. Za prvý polrok 2022 podpísal minister obrany nákupy zbraní v hodnote viac ako 10,4 mld. EUR, čo tvorí takmer polovicu všetkých nákupov zbraní za uplynulých 7 rokov, pričom kľúčové objednávky získali etablované zbrojárske spoločnosti zo zahraničia. Zvýšené výdavky si nevyžadujú ani schválenie parlamentom, a to ani v prípade najväčších položiek obstarávania.

Trendom uplynulých desaťročí ostáva, že Poľsko na získanie nových kapacít uprednostňuje spoluprácu založenú na kompenzáciách a hotové akvizície pred výskumom a vývojom. Aj keď význam vlastného zbrojného priemyslu vzhľadom na zhoršovanie poľského bezpečnostného prostredia rastie, mnohé špičkové technológie zostávajú pre poľské domáce obranné podniky nedostupné. Rozpočet na národné projekty v oblasti výskumu, vývoja a inovácií v oblasti obrany zostáva na (skromnej) úrovni cca 1 mld. EUR. V dekáde 2011 – 2020 bolo uzatvorených spolu 120 dohôd, pričom ich financovanie tvorilo len 1,4 % celkových výdavkov na obranu.³² Podľa vlády je veľkou pridanou hodnotou vlajkových objednávok z roka 2022 vysoká úroveň polonizácie ako stimulu obnovy poľského priemyselného potenciálu. Vzhľadom na charakter kontraktov je splnenie tejto vízie otáznou. Pri obstaraní bojových lietadiel F-35, systému protivzdušnej obrany Patriot alebo bojových tankov M1A2 je dôraz na výskum rámcovo zohľadnený len v rámci adaptácie nadobudnutých systémov poľským požiadavkám a podpory ich životnosti za prípadného použitia poľských subsystémov.

Z dlhodobého hľadiska by mala byť strategickým cieľom poľského zbrojárskeho priemyslu skutočná výroba, nie finálna montáž. Gigantické objednávky môžu podnietiť rozvoj v prípade, že nimi Poľsko získa aj prístup k zdrojovým kódom, účasť domácich expertov na modernizačných prácach či alternatívnu výrobu náhradných dielov. Podľa ministerstva obrany môže nadväzovanie spolupráce so zahraničnými partnermi v obrannom priemysle zabezpečiť silnú pozíciu a rastúci vplyv poľských ozbrojených síl.³³ Na demonštrovanie tejto ambície v praxi musí byť poľský priemysel partnerom zahraničných koncernov, schopný prevziať technológie, realizovať dodávky a budovať kapacity.

Pre budúcnosť poľského obranného priemyslu je rovnako určujúce nenaplniť len očakávanie poľskej armády, ale sústrediť sa aj na export. Tieto dva piliere budú základom rozvoja a stabilnej existencie obranného priemyslu. Pri výzve, pred ktorou dnes Poľsko stojí, môže ťažiť zo svojej relatívne bohatej tradície inovácií v oblasti obrany z medzivojnového obdobia, kedy sa na poľskej domácej pôde navrhovali a vyrábali nové modely lietadiel a obrnených vozidiel.³⁴ V období studenej vojny prežil poľský obranný export obdobie úplnej sovietskej podriadenosti. Aj napriek snahe ZSSR obmedziť prístup jeho satelitov k najmodernejším systémom, sa Poľsku podarilo uviesť na trh originálne technológie. V roku

³¹ SIPRI (2022): Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 2015-2021.

³² DMITRUK, T. (2021): Prace badawczo-rozwojowe w obszarze polskiej obronności.

³³ BLASZCZAK, M. (2022): Wzmacniamy Wojsko Polskie i rozwijamy krajowy przemysł zbrojeniowy. Priorytetem rządu jest bezpieczeństwo, s. 2.

³⁴ TERLIKOWSKI, M. (2022): Defence Innovation: New models and procurement - The Polish Case, s. 6.

1964 Poľsko uviedlo prvú stíhačku TS-11 Iskra ako hlavné výcvikové lietadlo poľských vzdušných síl, ktoré sa vyvážalo aj do Indie a v prevádzke ostalo až do roku 2020.³⁵ Vrtuľník W-3 Sokół, prvý kompletne navrhnutý a vyrobený vrtuľník v Poľsku z roku 1979, je dodnes súčasťou vzdušných síl mnohých krajín.³⁶

3.2 Uskutočiteľnosť poľských ambícií v sektore obrany

Bezprecedentný proces modernizácie ozbrojených síl, ktorý sa v Poľsku začal ako reakcia na pribúdajúce (nielen) východné hrozby, je výbornou príležitosťou na znovuvybudovanie silného poľského obranného priemyslu. V uplynulých rokoch sa však technologický pokrok zrýchlil natoľko, že ani najvyspelejším štátom nestačí len disponovať najmodernejšími zbraňami a vojenským vybavením. Vojensky najsilnejšie štáty so stabilnými investíciami do výskumu a vývoja sa spoliehajú primárne na export svojho najnovšieho obranného know-how a nákupu licencií. Pre Poľsko ide stále o métu, ku ktorej sa v strednodobom horizonte môže priblížiť, ale nemôže ju dosiahnuť. Silu a schopnosti ozbrojených síl Poľska nebude determinovať ich početnosť, ale predovšetkým stupeň ich modernosti. Súčasne poľský obranný výskum potrebuje ustálenosť eliminujúcu potenciálne zlyhania prebiehajúcich programov pre sústavné zmeny koncepcie rozvoja armády, nedostatočné financovanie alebo unáhlené politické rozhodnutia.

Cieľom článku nie je spochybniť ambicióznosť zvyšovania poľských výdavkov na obranu, ale obrátiť pozornosť na ich uskutočiteľnosť a motívy, ktoré vojenské investície vedú. Vzhľadom na dôležitosť bezpečnosti pre poľských voličov je potrebné vnímať cieľ vlády stať sa najväčšou a najsofistikovanejšou nejadrovou vojenskou mocnosťou v Európe aj v kontexte budúcoročných parlamentných volieb. Poľská ekonomika bola v posledných rokoch silná, avšak v aktuálnej geopolitickej konjunktúre je úroveň plánovaných vojenských výdavkov bezprecedentná a schopnosť Poľska financovať obrovskú vojenskú expanziu diskutabilná.

V uplynulom období možno v poľskej obrane sledovať trend neustálej improvizácie namiesto presného plánovania výdavkov. Rovnováha medzi vojenskými výdavkami a celkovým hospodárskym rozvojom krajiny by mala zohľadňovať naliehavé strategické a operačné požiadavky armády, nie momentálne potreby politických predstaviteľov.

Záver

Poľská obrana prichádza do mimoriadne ťažkého obdobia, v ktorom budú vyhliadky na jej budúcnosť priamo úmerné rizikám, a preto si vyžaduje obozretnú a prezieravú politiku, ktorá ponúka riešenia v dlhodobom horizonte. Vzhľadom na deklarováný cieľ vlády vybudovať z Poľska najsilnejšiu vojenskú mocnosť v strednej Európe, možno očakávať, že význam ozbrojených síl ako nástroja poľskej štátnej politiky bude rásť. Kríza na poľskej východnej hranici a ruská invázia na Ukrajinu sa stali výborným odrazovým mostíkom na posilnenie politickej podpory, čoho výsledkom je projekt dvojnásobného rozšírenia armády a zvýšenia výdavkov na obranu. Ako sme poukázali v článku, aktuálne ciele majú viac revolučný, než evolučný charakter a absentuje v nich strategická reflexia. Kvantitatívny rast poľských ozbrojených síl ani masívne rozširovanie zbrojného arzenálu Poľsku v konkurencii ostatných európskych vojenských mocností nemusia stačiť. Poľsko čaká zložitý proces, ktorý si na to, aby bol úspešný, vyžaduje silnú politickú vôľu, odhodlanie dodržiavať prijaté stratégie, adekvátne obranné rozpočty a potrebné investície do domáceho priemyslu, vojenského výskumu a vývoja.

³⁵ MILITARY FACTORY (2021): PZL TS-11 Iskra. Twin-Seat Jet Trainer Aircraft [1964].

³⁶ SOBCZAK, G. (2022): AW139W for Polish Armed Forces coming from Polish factories.

Použitá literatúra:

1. AGENCJA UZBROJENIA (2022): Umowy wykonawcze na czołgi i haubice z Korei. In: *Wojsko Polskie* [online]. 2022. [Citované 27. 9. 2022] Dostupné na internete: <https://www.wojsko-polskie.pl/au/articles/aktualnosci/umowy-wykonawcze-na-czolgi-i-haubice-z-korei/pdf/>.
2. BIELECKI, T. (2022): Kaczyński: Unia Europejska to narzędzie dominacji Berlina nad Polską. Prawda czy fałsz?. [online]. In: *OKO press*, 17. 09. 2022. [Citované 4. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://oko.press/bielecki-o-micie-niemieckiej-dominacji-w-ue>.
3. BLASZCZAK, M. (2022): Wzmacniamy Wojsko Polskie i rozwijamy krajowy przemysł zbrojeniowy. Priorytetem rządu jest bezpieczeństwo. [online]. In: *Wojsko Polskie*. 2022, 3 s. [Citované 06. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.wojsko-polskie.pl/articles/tym-zyjemy-v/wzmacniamy-wojsko-polskie-i-rozwijamy-krajowy-przemysl-zbrojeniowy-priorytetem-rzadu-jest-bezpieczenstwo/pdf/>.
4. CBOS (2022): Co Polacy sądzą o przywróceniu powszechnego poboru do wojska? Sondaż. [online]. In: *TVP.Info*, 10. 08. 2022. [Citované 2. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.tvp.info/61758610/-przywrocenie-powszechnego-poboru-do-wojska-sondaz>.
5. CZARNEK, P. (2022): This is not about the militarization of children. [online]. In: *IPN Press Agency War in the neighborhood: IPN updates*, 04. 07. 2022. [Citované 30. 9. 2022] Dostupné na internete: https://www.ipn.md/en/war-in-the-neighborhood-ipn-updates-7978_1090835.html.
6. CENTRALNE WOJSKOWE CENTRUM REKRUTACJI (2022): Dobrowolna zasadnicza służba wojskowa. [online]. In: *Wojsko Polskie*, 2022. [Citované 17. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.wojsko-polskie.pl/zostanzolnierzem/dobrowolna-zasadnicza-sluzba-wojskowa/>.
7. DMITRUK, T. (2021): Prace badawczo-rozwojowe w obszarze polskiej obronności. [online]. In: *Nowa Technika Wojskowa*, 2021, č. 5. ISSN 1230-1655 [Citované 13. 10. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.magnum-x.pl/sklep/nowa-technika-wojskowa/id-2021/ntw-5-2021>.
8. DUDA, A. (2022): Potrzebujemy wyposażyć polską armię jak najszybciej. [online]. In: *Twitter Kancelaria Prezydenta*, 5. 9. 2022. [Citované 17. 10. 2022] Dostupné na internete: https://twitter.com/prezydentpl/status/1566707386164846593?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1566707386164846593%7Ctwgr%5E2e49ee6b82a456b248d71f5b5597c4d005513780%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fpolskieradio.pl%2F395%2F7784%2Fartykul%2F3031683poland-must-be-armed-E28098to-the-teethE28099-to-deter-aggressors-president.
9. GlobalFirepower (2022): *2022 Poland Military Strength, 2022 Germany Military Strength*. [online]. 2022. [Citované 5. 11. 2022] Dostupné na internete: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id= poland.
10. KACZYŃSKI, J. (2022): Kaczyński: Tylko Polska silna swoją armią i patriotyzmem będzie przeciwnikiem nie do zaatakowania. [online]. In: *WNP parlamentarny.pl - najnowsze wiadomości*, 03. 07. 2022. [Citované 15. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/kaczynski-tylko-polska-silna-swoja-armia-i-patriotyzmem-bedzie-przeciwnikiem-nie-do-zaatakowania,598556.html>.
11. KARNITSCHNIG, M. – KOŚC, W. (2022): Meet Europe's coming military superpower: Poland. [online]. In: *Politico*, 2022. [Citované 21. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/europe-military-superpower-poland-army/>.
12. LEPP, D. (2021): Poland's Military Capability 2020. [online]. In: *FOI Reports*, 2021, 12 s. [Citované 02. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.foi.se/report-summary?reportNo=FOI%20Memo%207597>.

13. LIMANOWSKI, B. (1957): Historia demokracji polskiej w epoce porozbiorowej. Warszawa: Książka i wiedza, 1957. 412 s.
14. McBRIDE, J. (2022): Poland: Europe's Newest Military Superpower? [online]. In: *Geopolitical Monitor – Situation Reports*, 28. 7. 2022, [Citované 7. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.geopoliticalmonitor.com/poland-europes-newest-military-superpower/>.
15. MILITARY FACTORY (2021): PZL TS-11 Iskra. Twin-Seat Jet Trainer Aircraft [1964]. [online]. In: *Military Factory - Aviation/Aerospace*, 24. 9. 2020. [Citované 04. 11. 2022] Dostupné na internete: https://www.militaryfactory.com/aircraft/detail.php?aircraft_id=1597.
16. MINISTERSTWO FINANSÓW (2022): Rada Ministrów przyjęła projekt budżetu na 2023 rok. [online]. In: *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*, 2022. [Citované 1. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/finanse/rada-ministrow-przyjela-projekt-budzetu-na-2023-rok2>.
17. MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ (2022): Mariusz Blaszczak: Kolejne dobre wieści!. 2022. [Citované 11. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://twitter.com/mblaszczak/status/1567869293945036802>.
18. MINISTRY OF NATIONAL DEFENCE (2017): Main Threats and Challenges. [online]. In: *The Defence Concept of the Republic of Poland*. 2017, s. 22-37. [Citované 30. 9. 2022] Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/national-defence/defenceconcept-publication>.
19. MINISTRY OF NATIONAL DEFENSE (2017): Polish Defence in the Perspective of 2032. [online]. 2017. [Citované 21. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/national-defence/defenceconcept-publication>.
20. MORAWIECKI, M. (2022): We are preparing the strongest possible army to ensure the security of Poland. [online]. In: *Gov.pl News*, 08. 09. 2022. 4 s. [Citované 24. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/primeminister/prime-minister-mateusz-morawiecki-we-are-preparing-the-strongest-possible-army-to-ensure-the-security-of-poland>.
21. POLCIKIEWICZ, Z. (2016): Wojska Obrony Terytorialnej w systemie bezpieczeństwa narodowego Polski. [online]. In: *Acta Scientifica Acedemiae Ostroviencis*, 2016, č. 4, s. 410-411. ISSN 2300-1739. [Citované 21. 10. 2022] Dostupné na internete: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-99a69fa5-32a6-42fc-8012-daa458d1c65f>.
22. POLSAT NEWS (2016): Macierewicz w Sejmie: Wojska Obrony Terytorialnej to nie będzie prywatny folwark ministra. [online]. 2016. [Citované 2. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2016-11-04/macierewicz-w-sejmie-wojska-obrony-terytorialnej-to-nie-bedzie-prywatny-folwark-ministra/>.
23. SIPRI (2022): Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 2015 – 2021. [online]. 2022. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://milex.sipri.org/sipri>.
24. SOBCZAK, G. (2022): AW139W for Polish Armed Forces coming from Polish factories. [online]. In: *MILMAG Military Magazine* 24. 01. 2022. [Citované 05. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://milmag.pl/en/aw139w-for-polish-armed-forces-coming-from-polishfactories/>.
25. SWIERCZYNSKI, M. (2022): Making Polish military great again. In: *Reporting Democracy*. [online]. 2022. [Citované 1. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://balkaninsight.com/2022/02/08/making-polands-military-great-again/>.

26. TERLIKOWSKI, M. (2017): Defence and Industrial Policy in Poland: Drivers and Influence. [online]. In: *ARES Policy Paper*, 18, 2017, s. 4-8. [Citované 20. 10. 2022] Dostupné na internete: https://www.iris-france.org/wpcontent/uploads/2017/07/Ares_Defence_Industrial_Policy_in_Poland_July_2017.pdf.
27. TERLIKOWSKI, M. (2022): Defence Innovation: New models and procurement implications The Polish Case. [online]. In: *ARES Policy Paper*, 23, 2022, s. 2-19. [Citované 07. 11. 2022] Dostupné na internete: <https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2022/03/Ares-73-Policy-Paper-DefInnov-Poland-March-2022.pdf>.
28. THE CHANCELLERY OF THE PRIME MINISTER (2022): More troops and more money for defence – the Council of Ministers adopted a draft Homeland Defence Act. [online]. In: *Gov.pl News*, 22. 02. 2022. [Citované 20. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://www.gov.pl/web/primeminister/more-troops-and-more-money-for-defence--the-council-of-ministers-adopted-a-draft-homeland-defence-act>.
29. TVP WORLD (2020): Biden categorizes Poland alongside Belarus as totalitarian regimes. [online]. In: *Telewizja Polska*, 18. 10. 2020. [Citované 15. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://fb.watch/gYrpW-AmRK/>; <https://theworld.org/media/2022-03-25/once-deemed-totalitarian-regime-biden-poland-expected-show-nato-unity>.
30. TILLES, D. (2022): NATO, army & EU Poles' most trusted institutions; government, state media & constitutional court the least. [online]. In: *Notes From Poland*, 2022. [Citované 13.10.2022] Dostupné na internete: <https://notesfrompoland.com/2022/06/09/nato-army-government-state-media-constitutional-court-the-least/>.
31. U.S. EMBASSY & CONSULATE IN POLAND (2022): United States Invests \$288.6 Million in New Foreign Military Financing for Poland. [online]. [Citované 29. 10. 2022] Dostupné na internete: https://pl.usembassy.gov/new_military_financing/#:~:text=United%20States%20Invests%20%24288.6%20Million%20in%20New%20Foreign%20Military%20Financing%20for%20Poland,-Home%20%2F%20News%20%26%20Events&text=The%20Congress%20of%20the%20United,Foreign%20Military%20Financing%20for%20Poland.
32. WORLD POPULATION REVIEW (2022): Gun Ownership by Country 2022. [online]. [Citované 27. 10. 2022] Dostupné na internete: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gun-ownership-by-country>.

Kontakt:

Ing. Júlia Kromková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: julia.kromkova@euba.sk

K NIEKTORÝM OTÁZKAM DEFINÍCIE POJMU ROZVOJ

ON SOME ISSUES OF THE DEFINITION OF DEVELOPMENT

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Abstrakt: Teoretici a predstavitelia z praxe sa začali zaoberať pojmom rozvoj ešte pred začiatkom vzniku rozvojovej ekonómie ako vedy. So zavedením globálnych iniciatív na pôde medzinárodných organizácií ako OSN sa tento fenomén stal viac diskutovaným a skúmaným, čo vychádzalo z praktickej potreby hodnotenia pokroku. Príspevok hľadá odpoveď na otázky definovania pojmu rozvoj s použitím jeho užšieho a širšieho vymedzenia dostupného vo vedeckej a odbornej literatúre. Pre pochopenie tohto konceptu uvádzame aj tradičné pohľady na rozvoj, ktoré sa sformovali od konca druhej svetovej vojny (napríklad prístup modernizácie, teórie závislosti, a neoliberalizmu). Čiastkovo spomíname aj koncepty postrozvoja alebo udržateľného rozvoja. Pre pochopenie pojmu rozvoj skúmame jeho základné prvky a dimenzie.

Kľúčové slová: rozvoj, definícia, dimenzie rozvoja, modernizácia, teória závislosti, neoliberalizmus, postrozvoj

JEL: F63, O10

Abstract: Theorists and peoples from practice began to explore the concept of development even before the beginning of development economics as a science. With the advent of global initiatives within international organisations such as the UN, this phenomenon has been increasingly discussed and studied because of the practical need to assess progress or failure in the development process. This article attempts to find an answer to the question of how the term development, in its narrow and broader sense, is defined in the academic literature. In order to understand this concept, we introduce the traditional perspectives on development that have emerged since the end of World War II, i.e. we apply the approach of modernisation, dependency theory and neoliberalism. Due to the content limitation of the contribution, we also partially mention the concepts of postdevelopment or sustainable development. To understand the development, we examine its basic elements and dimensions.

Keywords: development, definition, dimensions of development, modernization, dependency theory, neoliberalism

JEL: F63, O10

Úvod

Dosiahnutie pozitívnych zmien je objektívnym a primárnym cieľom každej spoločnosti. Zvýšenie úrovne príjmu, blahobytu, či ekonomických príležitostí obyvateľstva predstavovalo a stále predstavuje zásadnú úlohu nielen v rozvojových štátoch. Na dosiahnutie týchto prirodzených cieľov sa realizuje široká paleta rôznych verejných politik alebo súkromných iniciatív. Realita vyžaduje overenie týchto snáh a hodnotenie miery rozvoja, ktorý bol dosiahnutý. Otázkou širokej verejnosti, ako aj špecialistov z oblasti ekonomického rozvoja, zostávajú nástroje a spôsoby merania rozvoja. Pričom kľúčovou otázkou je samotné určenie tohto procesu a cieľa, ktorý politici a odborníci nazývajú rozvojom. Vyriešenie danej úlohy je zložitá.

Pojem rozvoj predstavuje pre nás intuitívne poňatie, ktoré môže byť inak interpretované na jednej strane laickou verejnosťou a na druhej strane odborníkmi z rozmanitých oblastí spoločenských či prírodných vied. V prípade snahy o vysvetlenie rozvoja si pravdepodobne každý predstaví realitu, kde nie je problematické zabezpečenie základných životných potrieb ako jedlo, odev alebo prístrešie, dostupnosť základných služieb ako vzdelanie či zdravotníctvo, plnohodnotné využívanie základných práv a slobôd. Málokto si môže predstaviť rozvoj bez zabezpečenia základnej kvality života, nehovoriac už o duchovnom uspokojení. Samozrejme, dimenzie rozvoja sa týkajú aj iných aspektov života, ale hlavným cieľom ekonómov zostáva skúmanie otázky životnej úrovne a materiálneho blahobytu. Asi najzaužívanejším meradlom zlepšenia životnej úrovne je úroveň príjmu vyjadrený prostredníctvom hrubého národného príjmu na osobu. Táto aplikácia však bola viackrát kritizovaná z dôvodu jej obmedzeného vysvetlenia sociálnych aspektov rozvoja. Dôležitou tézou sa stal princíp podľa ktorého rozvoj nemôže byť vnímaný len ako dynamika vývoja čisto ekonomických kategórií (ako produkcia či spotreba).

Cieľom článku je vysvetlenie pojmu rozvoj s použitím jeho užšieho a širšieho vymedzenia. Zdôvodňujeme nedostatok aplikácie užšieho vymedzenia zameraného výlučne na dosiahnutie ekonomického rastu. Pre naplnenie cieľa skúmame širokú paletu dimenzií a prvky rozvoja. Uvádzame tradičné pohľady na rozvoj vrátane modernizácie, teórie závislosti a neoliberalizmu. Spomíname tiež udržateľný rozvoj a postrozvoj. Treba zdôrazniť, že si uvedomujeme rozdiel medzi rozvojom a ekonomickým rozvojom, ktorý je predmetom skúmania tohto príspevku, avšak používame tieto termíny ako synonymá.

1 Rozvoj ako ekonomický fenomén

Podľa viacerých rozvojových ekonómov chýba konceptu rozvoj jediná všeobecne akceptovateľná definícia¹, čo je možné zdôvodniť jeho zložitým a komplexným charakterom zahŕňajúcim nie len sociálne ale aj ekonomické či politické, resp. inštitucionálne dimenzie. Podľa Haslama a kol.² alebo de Janvryho a Sadouleta³ rozvoj je sporným pojmom, ohľadom ktorého existujú široké odborné diskusie zamerané na jeho význam, prístupy dosiahnutia, či dokonca relevantnosť. Za obdobie vývoja rozvojovej ekonomie a štúdií zameraných na rozvojové štáty, ktoré sa datuje od začiatku druhej polovice 20. storočia, boli zavedené dve základné chápania rozvoja, resp. ekonomického rozvoja.

V užšom zmysle je chápanie rozvoja spojené s ekonomickým rastom. Užšiu definíciu ponúkajú Todaro a Smith, ktorí uvádzajú, že z tradičného hľadiska znamená rozvoj „dosahovanie trvalo udržateľného tempa rastu príjmu na obyvateľa.“⁴ Zdôrazňujú význam ekonomického rastu, ktorý by mal presahovať tempo rastu populácie. Najrozšírenejším ukazovateľom na meranie rozvoja považujú mieru rastu reálneho HNP na osobu, ktorá zohľadňuje množstvo statkov a služieb dostupných pre spotrebu či investície jednotlivca. V kontexte tradičného a čisto len ekonomického chápania bol rozvoj v minulosti spojený so štrukturálnymi zmenami v národnom hospodárstve, ktoré by sa malo transformovať s agrárneho na industriálne kde jadro ekonomiky predstavuje priemysel a rozvinutý sektor služieb. Napríklad, aj Encyclopædia Britannica definuje ekonomický rozvoj ako „proces, ktorým sa jednoduché národné ekonomiky s nízkymi príjmami transformujú na moderné priemyselné ekonomiky.“⁵ Podobné chápanie ekonomického rozvoja spoločnosti sa často spája s teóriou

¹ Pozri napr. Ikejiaku (2009), De Janvry a Sadoulet (2016), Haslam, Schafer, a Beudet (2017).

² HASLAM, P. A. – SCHAFFER, J. – BEAUDET, P. (2017): Introduction to International Development: Approaches, Actors, Issues, and Practice, s. 16.

³ JANVRY, DE A. – SADOULET, E. (2016): Development Economics, s. 35.

⁴ TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2015): Economic Development, s. 16.

⁵ Encyclopædia Britannica (2022).

štádií ekonomického rastu Rostowa,⁶ kde spoločnosť smeruje k fáze zrelosti, t. j. k fáze v ktorej ekonomický rast výrazne predbieha rast populácie. V odbornej literatúre rozvoj ako čisto ekonomický fenomén bol dlho zaužívaný. Výnimkou boli niektoré novodobé úvahy. Pričom uvažovalo sa o vytvorení širokých ekonomických príležitostí, ktoré by sa pozitívne prejavili na sociálnych aspektoch spoločnosti. Avšak, podobný prístup k chápaniu rozvoja často ignoroval zásadné sociálno-ekonomické otázky ako nerovnosť, chudoba, či nezamestnanosť. Prístup k chápaniu rozvoja sa začal meniť len začiatkom 70. rokov 20. storočia.⁷

2 Definovanie pojmu rozvoj zo širšieho hľadiska

Druhou skupinou vymedzenia pojmu rozvoj je jeho širšia definícia, ktorá sa vykryštalizovala počas evolúcie rozvojovej ekonómie ako vedy. Treba však zdôrazniť, že objektívne faktory zlyhania v sociálno-ekonomickom rozvoji chudobnejších krajín sveta sa stali napriek ich ekonomickým úspechom pravdepodobne najvýznamnejším stimulom pre tzv. redefiníciu rozvoja. Priekopníkmi v tejto oblasti sú Seers⁸ a Goulet,⁹ pričom sa citujú ich úvahy o definícii rozvoja asi najčastejšie v rozvojovej literatúre. Seers, napríklad, podobne ako viacero jeho kolegov z oblasti rozvojových štúdií, poukazuje na viacdimenzionálnu podstatu rozvoja,¹⁰ ktorý súvisí s realizáciou potenciálu ľudskej bytosti. Dospieva k záveru, že na dosiahnutie rozvoja, resp. realizácie potenciálu, je potrebných šesť základných podmienok, vrátane 1) príjmu na pokrytie životných nákladov, 2) zamestnania, ktoré prispieva k rozvoju osobnosti a sebaúcte, 3) rovnomernej distribúcii príjmov, 4) vzdelania, 5) politickej participácie, a 6) národnej autonómie spojenej s ekonomickou a politickou nezávislosťou konkrétnej spoločnosti. Podobne ako Seers, disponuje revizionistickým pohľadom na koncept rozvoja aj Goulet, ktorý poukazuje na zabezpečenie základných životných potrieb (jedlo, oblečenie, zdravie, a prístrešie), sebaúctu, a slobodu ako na základné zložky rozvoja. V rámci svojich argumentov autori apelujú na neadekvátnosť úvah o ekonomickom raste ako o potenciálnom nástroji na uspokojenie základných fyzických potrieb, ktoré môžu ale nemusia prispieť k rozvoju v jeho viacrozmerných aspektoch. Sen,¹¹ laureát Nobelovej ceny a známy rozvojový ekonóm, nadväzuje na týchto autorov a zdôrazňuje úlohu slobôd. Tvrdí, že rozvoj by nemal byť vnímaný len ako rastúce príjmy, čo reflektuje z užším chápaním rozvoja, ale skôr ako zvyšovanie základných slobôd jednotlivcov. V tomto kontexte spomína chudobu, a to predovšetkým ako obmedzenie slobody, ktoré brzdí snahu o zlepšenie životnej úrovne. Podobné neslobody môžu obmedzovať prístup k zdravotným a sociálnym službám či základným politickým a ekonomickým právam, ako aj k povzbudzovaniu rodovej alebo etnickej nerovnosti.

Todaro a Smith citujú vyššie uvedených autorov a uvádzajú rozvoj ako „fyzickú realitu aj stav mysle, v ktorom si spoločnosť prostredníctvom určitej kombinácie sociálnych, ekonomických a inštitucionálnych procesov zabezpečila prostriedky na získanie lepšieho života“.¹² Stotožňujú sa s názorom Sena a potvrdzujú potrebu väčšej pozornosti voči slobodám, kultúrnym a ľudským hodnotám, ktoré nielen skvalitnia materiálny život, ale podnietia aj individuálnu či národnú sebaúctu potrebnú pre celkové dosiahnutie rozvoja. Podľa záverov Todaro a Smitha treba rozvoj chápať ako „viacrozmerný proces zahŕňajúci veľké zmeny

⁶ ROSTOW, W. (1960): *The Stages of Economic Growth*, s. 59.

⁷ TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2015): *Economic Development*, s. 17.

⁸ SEERS, D. (1972): *What are we trying to measure?*, s. 21.

⁹ GOULET, D. (1971): *The Cruel Choice: A New Concept in the Theory of Development*, s. 360.

¹⁰ Ako uvádzajú Sumner a Tribe (2008) „dimenzie rozvoja sú mimoriadne rozmanité, zahŕňajúce ekonomické, sociálne, politické, právne a inštitucionálne štruktúry, technológie..., životné prostredie, náboženstvo, umenie a kultúru.“

¹¹ SEN, A. (1999): *Development as Freedom*, s. 717.

¹² TODARO, M. P. – SMITH, S. C. (2015): *Economic Development*, s. 24.

v spoločenských štruktúrach, ľudových postojoch a národných inštitúciách, ako aj zrýchlenie ekonomického rastu, zníženie nerovnosti a odstránenie chudoby.“¹³ Podobnú definíciu uvádza aj Goldemberg, ktorý rozvoj vysvetľuje ako proces samostatného rastu alebo slobodného rastu dosahovaného osobnou účasťou na vlastných záujmoch pod vlastnou kontrolou. Poukazuje aj na cieľ rozvoja, ktorým je eliminácia chudoby, poskytovanie produktívneho zamestnania a uspokojovanie základných potrieb celej spoločnosti. To znamená spravodlivú distribúciu všetkých výhod vrátane potravín, bývania, vzdelávania a zdravotníckych služieb, i čistej vody.¹⁴

K širším definíciám rozvoja môžeme zaradiť aj abstraktnú, ktorá často vyvoláva viac otázok ako odpovedí, čo je možné odôvodniť samotnou podstatou pojmu. McLean, napríklad, používa nejasné vysvetlenie a definuje rozvoj ako „zmenu z niečoho menšieho alebo nedokonalého na žiaduci stav“,¹⁵ pričom uznáva jeho viacdimenzionálnu podstatu. Vymedzenie McLeana môžeme chápať ako široké. Autor apeluje na rozvoj skôr ako normatívny koncept, čo určuje nedostatok akéhokoľvek pokusu o jednu všeobecne akceptovateľnú definíciu. Podľa Peeta a Hartwicka znamená rozvoj „dosiahnutie lepšieho života pre každého“,¹⁶ čo je tiež veľmi komplexnou a nejasnou odpoveďou na vymedzenie tohto pojmu. Spomenutý Seers taktiež tvrdí, že rozvoj je o pozitívnom výsledku. Problém definície konceptu vyzdvihujú aj Todaro a Smith, ktorí uvádzajú, že „pojmom rozvoj môže pre rôznych ľudí znamenať rôzne veci“.¹⁷ Nutnosť návrhu pracovnej definície zdôrazňujú nevyhnutnosťou sledovania rozvojového procesu v jednotlivých krajinách sveta. Definíciu rozvoja ponúka Adebo, ktorý podobne ako McLean chápe tento pojem zo širokého hľadiska. Uvádza, že rozvoj predstavuje „proces, ktorý sa zaoberá schopnosťou ľudí v konkrétnej oblasti počas vymedzeného obdobia riadiť a vyvolávať pozitívnu zmenu, to znamená predvídať, plánovať, chápať a monitorovať zmeny, a znižovať alebo odstraňovať nechcené alebo neoprávnené zmeny“.¹⁸ Kľúčovým prvkom rozvoja, ktorý môže vyvolať pozitívnu zmenu, je podľa Adeboho vzdelanie. Môžeme teda povedať, že vzdelanie predstavuje najpodstatnejší nástroj na prenos vedomostí v priestore a v čase potrebných pre trvalý sociálno-ekonomický rozvoj obyvateľstva.

Komplexné chápanie rozvoja ponúkajú aj Sanmer a Tribe,¹⁹ ktorí tvrdia, že existujú tri rozlíšiteľné definície rozvoja vrátane historického, politického, a postmodernistického. Podľa prvého predstavuje koncept rozvoja proces štruktúrnych sociálnych zmien tykajúcich sa sociálno-ekonomických štruktúr (právo vlastníctva, technológie, organizácia výroby, inštitucionálne štruktúry, právo). Druhá konceptualizácia rozvoja sa týka politik v rámci ktorých sa používajú nástroje na hodnotenie ich úspešnosti. Autori spomínajú kvantitatívne merateľné ukazovatele, ako napríklad miléniové rozvojové ciele (MDG). Tu môžeme spomenúť taktiež Ciele trvalo udržateľného rozvoja OSN (SDG) alebo indikátory ako index ľudského rozvoja (HDI). Posledná konceptualizácia – postmodernistická definícia rozvoja – upozorňuje na západný koncept modernizácie, ktorý bol vnucovaný rozvojovému svetu, čo neskôr viedlo k vzniku alternatívnych, odlišných od predstáv Západu, pohľadov na rozvoj. Alternatívny pohľad na rozvoj, napríklad, uvádzame v nasledujúcich častiach článku.

¹³ TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2015): *Economic Development*, s. 18.

¹⁴ GOLDEMBERG, J. (1993): *The Leap-Frogging Approach to National Development*, s. 240.

¹⁵ IKEJIKU, B. (2009). *The Concept 'Development' Revisited towards Understanding: in the Context of Sub-Saharan Africa*, s. 33.

¹⁶ PEET, R. – HARTWICK, E. (2015). *Theories of development: contentions, arguments, alternatives*, s. 1.

¹⁷ TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2015): *Economic Development*, s. 16.

¹⁸ ADEBO, O. (1991). *Leadership and Concept of Development*, s. 231.

¹⁹ SUMNER, A. – TRIBE, M. A. (2008): *International development studies: Theories and methods in research and practice*, s. 12.

Tabuľka 1: Prehľad dimenzií a základných prvkov rozvoja

Autor	Dimenzie a základné prvky rozvoja
Seers (1979)	primeraný príjem na pokrytie potrieb základného prežitia, zamestnanie, zlepšenie distribúcie príjmov, vzdelanie, politická účasť, národná ekonomická a politická autonómia
Gaulet (1971), Sen (1999), Todaro a Smith (2015)	schopnosť uspokojovať základné potreby, sebaúcta, sloboda
Ray (1998)	fyzická kvalita života, politické práva a slobody, vzdelanie
Sunmer a Tribe (2008)	ekonomická, sociálna, politická, právne a inštitucionálne štruktúry, technológie, životné prostredie, náboženstvo, umenie a kultúra
De Janvry a Sadoulet (2016)	Prijem a rast príjmu, nižšia zraniteľnosť pred šokmi, uspokojenie základných potrieb v zdravotníctve a vzdelaní, udržateľnosť využitia zdrojov, široko definovaná uspokojivá kvalita života

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa zdrojov uvedených v tabuľke.

Poslednou teóriou, ktorá vysvetľuje rozvoj ako viacdimenzionálny prístup sa stal prístup založený na ľudských právach.²⁰ Podľa OSN, ktorá je hlavným propagátorom tejto myšlienky, vlády by mali zlepšiť prístup svojho obyvateľstva k základným potrebám života, zdravotnej starostlivosti, bezpečnosti, spravodlivosti a politickým právam. V prípade tohto prístupu by mal byť rozvoj identifikovaný ako zabezpečenie ľudských práv.

3 Tradičné pohľady na rozvoj

Po druhej svetovej vojne zaznel v roku 1949 prejav amerického prezidenta Harryho S. Trumana, ktorý môžeme považovať za začiatok presadzovania princípu ekonomických slobôd a hodnôt západného sveta smerom k rozvojovým štátom. Vo svojom prejave prezident Spojených štátov amerických presadzoval potrebu propagovať v rozvojových krajinách výsledky vedecko-technického pokroku a kapitalistické základy ekonomiky. Trumanove tézy boli zamerané na problémy potravinovej bezpečnosti, poukazoval na boj proti chorobám, ako aj na nízku úroveň ekonomického rozvoja jednotlivých krajín. Ako riešenie navrhoval prevod kapitálu, technickej pomoci a znalostí od rozvinutých krajín k rozvojovým krajinám. V tomto období vznikla preto prvá koncepcia rozvoja zameraná na proces transformácie od nerozvinutého stavu k vyspelému, t. j. obdobnému bohatým štátom Západu. So vznikom iniciatívy smerujúcej z americkej administrácie bol postavený základ pre začiatok tzv. éry modernizácie alebo tradičného pohľadu na rozvoj s názvom modernizácia. V rámci tohto prístupu bolo navrhnutých niekoľko kritérií na meranie rozvoja, ktoré vychádzajú z dvoch základných konceptov – rozvoja (ang. development) a zaostalosti (ang. underdevelopment).²¹ Na strane zaostalosti spomína Truman nedostatočné množstvo jedla, choroby, primitívny ekonomický systém a chudobu. Rozvoj vníma cez prizmu zručnosti a technických znalostí zabezpečujúcich vedecko-technický a priemyselný pokrok.

Pohľad na rozvoj iniciovaný prezidentom Spojených štátov amerických sa neskôr stal základom pre tézu súvisiacu s možnosťou dobehnutia rozvojových štátov do úrovne blahobytu bohatej (rozvinutej) spoločnosti Západu. S rozvojom kritiky tohto pohľadu bol ponúknutý zo strany niektorých teoretikov pochádzajúcich s rozvojových krajín súbor tzv. artefaktov rozvoja, ktoré sú prítomné v priemyselne rozvinutých západných štátoch či Japonsku. Nnoli, napríklad, zaraduje medzi tieto artefakty industrializáciu, ekonomický blahobyt, vojenskú hegemoniu, pokročilé technológie, urbanizáciu, a parlamentnú demokraciu.²² S historickým vývojom

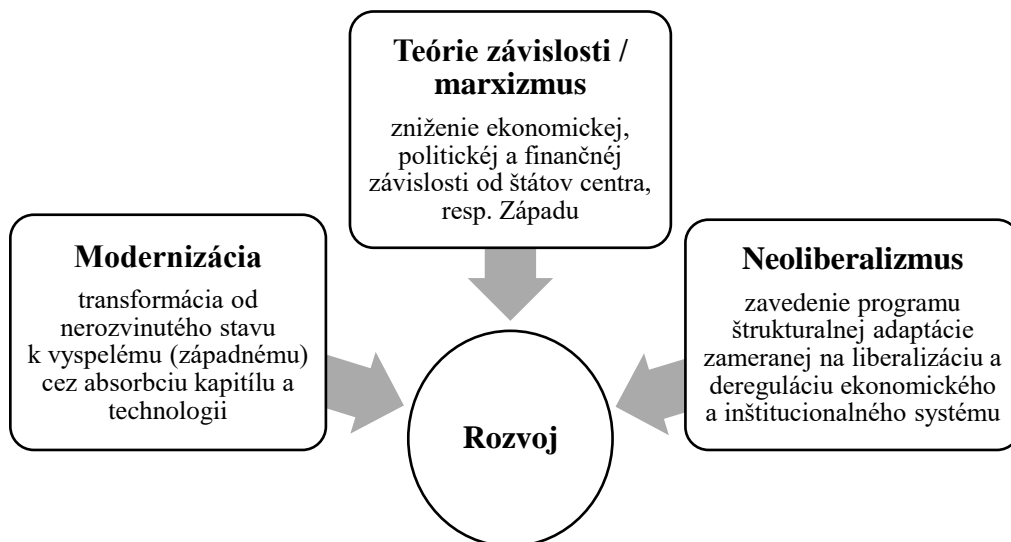
²⁰ UVIN, P. (2007): From the right to development to the rights-based approach: how 'human rights' entered development, s. 597.

²¹ HASLAM, P. A. – SCHAFFER, J. – BEAUDET, P. (2017): Introduction to International Development: Approaches, Actors, Issues, and Practice, s. 4-5.

²² NNOLI, O. (1981): Path to Nigeria Development, s. 264.

svetového hospodárstva a politických procesov sa nestal pohľad modernizácie na rozvoj jediným správnym prístupom a bol doplnený ďalšími.

Obrázok 1: Tradičné pohľady na rozvoj

Prameň: vlastné spracovanie autora podľa Rabie (2016) a Vokes (2018).

Od začiatku druhej polovice 20. storočia sa objavili argumenty v prospech alternatívneho pohľadu na rozvoj, ktorý vychádzal, na rozdiel od predchádzajúcej koncepcie modernizácie, z obmedzení vzťahov medzi vyspelými štátmi a rozvojovými krajinami. Koncom 40. a začiatkom 50. rokov 20. storočia boli publikované práce Singera²³ a Prebischa²⁴ o problémoch rozvojových krajín, ktoré skúmali princíp zapájania chudobnejších krajín Juhu do medzinárodnej deľby práce. Ako dôsledok bola naformulovaná tzv. Singerova-Prebischova hypotéza, ktorá predpokladala pokles relatívnych cien primárnych komodít vyjadrených v hotových výrobkoch, t. j. zhoršenie výmenných relácií štátov exportujúcich primárne výrobky. Autori tým kritizovali celosvetový systém výmeny tovarov a medzinárodnú deľbu práce, ktorá ochudobňuje štáty periférie napriek vnútorným pokusom o rozvoj. Rozchádzali sa tiež v názoroch na mechanizmus tvorby cien v bohatom a chudobnom svete, hoci sa zhodovali na obmedzení ekonomickej interakcie periférnych krajín s bohatými štátmi Západu zavedením obchodných obmedzení. Postuláty periférnej ekonomiky boli neskôr využité ekonomickou školou marxistov, ktorí vnímali rozvoj ako rozšírenie národnej sebestačnosti, sebourčenie, či zníženie závislosti. Komplexná definícia, ktorá by zodpovedala úvahám marxistov charakterizuje rozvoj ako „zhodu štrukturalných zmien a oslobodenia ľudí od vykorisťovania a útlaku udržiavaného medzinárodnou kapitalistickou buržoáziou a ich vnútornými kolaborantmi.“²⁵ V rámci tejto definície, kľúčovými prvkami sú štrukturalná transformácia spoločnosti a politického systému, i rozvoj potenciálu ľudí. Z tohto pohľadu nie je rozvoj výlučne ekonomickým ale aj politickým fenoménom, čo rozširuje jeho chápanie a zahŕňa dosiahnutie politických cieľov.

²³ SINGER, H. W. (1949): Economic progress in underdeveloped countries, s. 1.

²⁴ PREBISCH, R. (1950): The economic development of Latin America and its principal problems, s. 1.

²⁵ OFFIONG, D. A. (1982): Imperialism and Dependency, Obstacles to African Development, s. 304.

Začiatkom 70. rokov minulého storočia dochádza k negatívnej udalosti súvisiacej s geopolitickým napätím na Blízkom východe, v dôsledku čoho sa niekoľkonásobne zvyšujú ceny energetických surovín. Príchod ropných šokov mal ekonomické dôsledky pre rozvojové štáty. Mnohé krajiny neboli schopné splácať zahraničné dlhopisy,²⁶ prudko narástla inflácia a nezamestnanosť. V dôsledku zahraničných hospodárskych otrasov zaznamenali začiatkom 80. rokov mnohé štáty neschopnosť pokrytia deficitov platobných bilancií. K vyriešeniu dlhových kríz sa následne zapojili medzinárodné finančné inštitúcie ako Svetová banka, Medzinárodný menový fond (IMF) alebo parížsky či londýnsky klub. S pomocou tzv. programu štrukturálnej adaptácie (ang. structural adjustment program) začali brettonwoodské finančné inštitúcie presadzovať neoliberálnu rozvojovú politiku.²⁷ Politika hospodárskeho rozvoja navrhovaná ako súčasť programu pozostávala z liberalizácie obchodu, cenovej a mzdovej deregulácie, devalvácie národných mien a privatizácie štátnych podnikov. Reformy mali automaticky nasmerovať národné ekonomiky smerom k sociálno-ekonomickému rozvoju. Za najdôležitejšiu prekážku rozvoja považovali medzinárodné finančné inštitúcie veľký podiel štátnych podnikov s predimenzovaným personálom, nízkou efektívnosťou riadenia a korupčným komponentom. Podobne ako predchádzajúci pohľad pridáva neoliberálne vnímanie veľkú pozornosť politickému prvku v koncepte rozvoja. Podľa neoliberálnej školy možno dosiahnuť ekonomický rozvoj najlepšie v liberálnom politickom prostredí, ktoré predpokladá predvídateľný a transparentný rámec pravidiel a inštitúcií potrebných pre podnikanie v súkromnom a verejnom sektore. Inými slovami politický rozvoj je nevyhnutným predpokladom pre ekonomický rozvoj.

4 Postrozvoj a udržateľný rozvoj

Koncept postrozvoja²⁸ alebo tzv. postrozvojová teória je relatívne novodobá časť rozvojových štúdií, ktorá vznikla počas stratených dekád v 80. rokoch 20. storočia na základe súboru prác venovaných kritike vtedy vedúceho konceptu rozvoja.²⁹ Myšlienka postrozvojových teoretikov bola postavená na probléme zlyhania rozvoja v dosahovaní deklarovaných cieľov súvisiacich so zvýšením sociálno-ekonomických štandardov, vrátane eliminácie chudoby a nerovnosti, v krajinách tretieho sveta. Podľa predstaviteľov postrozvojovej školy viedol vtedy platný koncept rozvoja k negatívnym zmenám v kultúrnych, sociálnych a ekonomických dimenziách, ktoré potlačili spoločenské sebavedomie v rozvojových štátoch.³⁰ Kritike podľahli zo strany postrozvojového prúdu aj spôsoby dosiahnutia rozvoja, ktoré sú západocentrické a založené na industrializácii – neudržateľnej štrukturálnej zmene. Vzhľadom na heterogénnosť miestnych kultúr a historických podmienok je takáto cesta dosiahnutia rozvoja irelevantná. Na rozdiel od západných predstáv sa zástupcovia postrozvoja prikláňajú k myšlienkovému pluralizmu v procese rozvoja. Predmetom záujmu postrozvojovej školy je miestna kultúra a vedomosti, ako aj propagácia lokálnych pluralitných hnutí, pričom hospodárstvo rozvojových štátov musí byť založené na solidarite a reciprocite.³¹

Ďalším prúdom kritizujúcim ekonomický rozvoj je myšlienka vyzdvihujúca nebezpečenstvo spojené s vysokým hospodárskym rastom a neustále zvyšujúcou sa spotrebou, ktoré zabraňujú obnoviteľnosti prírodných zdrojov. S týmto prúdom v oblasti rozvojových

²⁶ RUSNÁK, J. – NÁMEŠNÝ, L. (2014): Príspevok geografov k ekonomike rozvojových štátov, s. 336.

²⁷ VOKES, R. (2018): African perspectives on development, s. 15-16.

²⁸ Pozri napr. Profant (2022).

²⁹ Pozri napr. Illich (1979) a Escobar (1984).

³⁰ MATTHEWS, S. J. (2010): Postdevelopment theory.

³¹ ESCOBAR, A. (2018): Designs for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds, s. 312.

štúdií sa spája termín udržateľný rozvoj, ktorý bol zavedený v roku 1987 a popisuje rozvoj ako „uspokojovanie potrieb súčasnosti bez toho, aby mohol ohroziť schopnosť budúcich generácií uspokojovať svoje vlastné potreby“. Inými slovami udržateľný rozvoj môžeme definovať ako „model ekonomického rastu, v ktorom sa využívanie zdrojov zameriava na uspokojenie ľudských potrieb pri zachovaní životného prostredia tak, aby tieto potreby mohli byť uspokojované nielen v súčasnosti, ale aj pre budúce generácie“.³² V rámci konceptu udržateľného rozvoja boli vyzdvihnuté kľúčové problémy podľa ktorých súčasný ekonomický systém musí byť prehodnotený v prospech spoločnosti zameranej na hospodárnejšie využívanie prírodných zdrojov a energetických komodít. Medzi tieto výzvy môžeme zaradiť zmenu klímy, spotrebu energie, chudobu, stratu biodiverzity, a pod.

Záver

Príspevok sa zameriaval na skúmanie pojmu rozvoj s použitím jeho užšieho a širšieho vymedzenia. Zdôvodňujeme nedostatočnosť aplikácie užšej definície, ktorá určuje rozvoj ako dosiahnutie ekonomického rastu vyjadreného cez rast príjmu na obyvateľa. Naša argumentácia spočíva hlavne v dôležitosti ostatných dimenzií rozvoja a teoretických predstáv o rozvoji či jeho relevantnosti, ktorá je objektom vedeckého badania novodobých pohľadov ako udržateľný rozvoj i postrozvoj. Pre pochopenie širšieho vymedzenia sme uviedli vybrané dimenzie a prvky, čo umožnilo analyzovať viacrozmernosť rozvoja. Ako výsledok konštatujeme, že rozvoj môžeme chápať ako proces dosahovania určitých cieľov, ktoré by mali viesť k pozitívnej zmene. Medzi základné ciele rozvoja zaraďujeme 3 základné úlohy. Po prvé, zabezpečenie produkcie pre životné potreby, ako sú jedlo, prístrešie, oblečenie, zdravotná starostlivosť, vzdelanie a rozšírenie ich distribúcie s dosahom na všetky vrstvy spoločnosti. Súhlasíme so širším chápaním rozvoja a ako druhú úlohu uvádzame zvyšovanie životnej úrovne a individuálneho sebavedomia. Po tretie, zabezpečenie ekonomických, politických, a občianskych slobôd. Navrhujeme nasledujúcu širšiu definíciu, ktorá vymedzuje rozvoj, resp. ekonomický rozvoj ako zvýšenie ekonomického blahobytu, elimináciu chudoby, nerovnosti, či nezamestnanosti, i zabezpečenie ekonomických a politických slobôd potrebných pre dosiahnutie sebavedomia a sebarealizácie jednotlivcov.

Použitá literatúra:

1. ADEBO, O. (1991): Leadership and Concept of Development. In: OBASANJO, O. – MABOGUNJE, A. (ed.): *Element of Development*. 1991. 231 p. ISBN 978-3-1191-92.
2. BARAN, P. A. (1957): *The Political Economy of Growth*. New York: Monthly Review Press, 1957. ISBN 978-0-8534-50-764.
3. ESCOBAR, A. (1984): Discourse and power in development: Michel Foucault and the relevance of his work to the Third World. In: *Alternatives*, 1984, roč. 10, č. 3, s. 377-400.
4. FRANK, A. G. (1971): *Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology*. London: Pluto press, 1971. 55 s. ISBN 978-0-9028-18-033.
5. GOLDEMBERG, J. (1993): The Leap-Frogging Approach to National Development. In: *Facing the Challenge: Responses to the Report of the South Commission*. 1993. s. 240-245. ISBN 978-1-8564-91-778.
6. GOULET, D. (1971): *The Cruel Choice: A New Concept in the Theory of Development*. New York: Atheneum, 1971. ISBN 978-0-6897-03-416.

³² RABIE, M. (2016): A Theory of Sustainable Sociocultural and Economic Development. s. 17.

7. HASLAM, P. A. – SCHAFFER, J. – BEAUDET, P. (2017): *Introduction to International Development: Approaches, Actors, Issues, and Practice*. Ontario: Oxford University Press, 2017. ISBN 978-0-19-901890-1.
8. IKEJIAKU, B. (2009). The Concept 'Development' Revisited towards Understanding: in the Context of Sub-Saharan Africa. In: *Journal of Politics and Law*, 2009, roč. 1, č. 4, s. 31-38.
9. ILLICH, I. (1979). Outwitting the "developed" countries. In: WILBER, C. K. – JAMESON, K. P. (eds.): *The political economy of development and underdevelopment*, 1979, s. 401-409. Dostupné na internete: <https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/30088/S4900192.pdf?sequence=1>.
10. JANVRY, DE A. – SADOULET, E. (2016): *Development Economics*. New York: Routledge, 2016. ISBN 978-1-1388-85-318.
11. MATTHEWS, S. J. (2010): Postdevelopment theory. [Online.] In: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2010. [Citované 12. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-39>.
12. NNOLI, O. (1981). *Path to Nigeria Development*. California: Zed press. ISBN 978-0-8623-202-18.
13. OFFIONG, D. A. (1982): *Imperialism and Dependency, Obstacles to African Development*. Washington, D. C.: Howard University Press, 1982. ISBN 978-0-8825-812-79.
14. PEET, R. – HARTWICK, E. (2015). *Theories of development: contentions, arguments, alternatives*. New York: Guilford Press, 2015. ISBN 978-1-4625-195-90.
15. PREBISCH, R. (1950): The economic development of Latin America and its principal problems. [Online]. In: *ECLA*, 1950. [Citované 19. 10. 2022.] Dostupné na https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/30088/S4900192_en.pdf
16. PROFANT, T. I. (2022): *Kritika rozvoje: od kolonialismu k postrozvojové praxi*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5040-1.
17. RABIE, M. (2016): *A Theory of Sustainable Sociocultural and Economic Development*. London: Palgrave Mcmillan, 2016. ISBN 978-1137579515.
18. RAY, D. (1998): *Development Economics*. New Jersey: Princeton University Press, 1998. ISBN 0-691-01706-9.
19. ROSTOW, W. (1960): *The Stages of Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960. ISBN 978-0-5214-092-85.
20. RUSNÁK, J. – NÁMEŠNÝ, L. (2014): Príspevok geografov k ekonomike rozvojových štátov. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2014, roč. 12, č. 4, s. 334-355.
21. SEERS, D. (1972): What are we trying to measure? In: *Journal of Development Studies*, 1972, roč. 8, č. 3, s. 21-36.
22. SEN, A. (1999): *Development as Freedom*. New York: Anchor, 1999. ISBN 978-0-3857-202-74.
23. SINGER, H. W. (1949): Economic progress in underdeveloped countries. In: *Social Research*, 1949, roč. 16, č. 1, s. 1-11.
24. SUMNER, A. – TRIBE, M. A. (2008): *International Development Studies: Theories and Methods in Research and Practice*. London: SAGE Publications, 2008. ISBN 978-1-4129-2945-5.
25. TODARO, M.P. – SMITH, S.C. (2015): *Economic Development*. Boston: Pearson, 2014. ISBN 978-0-13-340678-8.
26. UVIN, P. (2007): From the right to development to the rights-based approach: how 'human rights' entered development. In: *Development in Practice*, 2007, roč. 17, č. 4-5, s. 597-606.

27. VOKES, R. (2018): African perspectives on development. In: BINS, T. – Lynch, K. – NEL, E. (Ed.): *The Routledge Handbook of African Development*. New York: Routledge, 2018. ISBN 978-1-138-89029-9.

Kontakt:

Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

RUSKO V SÚČASNÝCH MAĎARSKO-POĽSKÝCH VZŤAHOCH¹

RUSSIA IN CURRENT HUNGARIAN-POLISH RELATIONS

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, milan.kurucz@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je preskúmať príčiny rozdielneho prístupu Poľska a Maďarska k napadnutiu Ukrajiny Ruskom a jeho vplyv na dvojstranné vzťahy medzi oboma krajinami, vrátane ich vzájomnej podpory v sporoch s EÚ. Teoretickým rámcom riešenia týchto otázok je koncept závislej trhovej ekonomiky, vplyv hospodárskych, sociálnych a politických zmien v Poľsku a Maďarsku po globálnej finančnej kríze na ich zahraničnú politiku.

Kľúčové slová: Maďarsko, Poľsko, Rusko, zahraničná politika, závislé trhové ekonomiky
JEL: F50, F51, F52

Abstract: The aim of the contribution is to examine the causes of Poland's and Hungary's different approach to Russia's invasion of Ukraine and its impact on bilateral relations between the two countries, including their mutual support in disputes with the EU. The theoretical framework for investigation is the concept of dependent market economies, the impact of economic, social and political changes in Poland and Hungary after global financial crisis on their foreign policy.

Keywords: Hungary, Poland, Russia, foreign policy, dependent market economies
JEL: F50, F51, F52

Úvod

Poľsko a Maďarsko majú dlhodobu blízke vzťahy, ktorých korene siahajú do histórie a súvisia, okrem iného, s maďarskou podporou poľského zápasu za nezávislosť v 19. storočí, s účasťou Poliakov v maďarskej revolúcii roku 1848, ako aj so spoluprácou opozičných síl oboch krajín v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Skutočne strategický význam však nadobudla spolupráca oboch krajín v druhom desaťročí dvadsiateho prvého storočia, keď sa v dôsledku politických zmien v oboch krajinách zhoršili ich vzťahy s inštitúciami EÚ. Boli kritizované za také zmeny v ich politických systémoch, ktoré viedli k oslabovaniu liberálnej demokracie, vrátane nezávislosti súdnictva a opatreniami vládnucich strán na podriadenie si mediálnej sféry.

Úsilie EÚ zastaviť a obrátiť takýto vývoj sa premietla do spustenia procedúry podľa článku sedem zmluvy o EÚ voči Maďarsku a Poľsku pre vážne porušenie základných hodnôt EÚ sformulovaných v článku 2 zmluvy, ktorú iniciovala Európska komisia. Vzájomná podpora oboch krajín v tomto procese, ktorý by mohol viesť až k pozastaveniu ich členských práv v EÚ, je pre nich mimoriadne dôležitá. Týka sa to aj podmienovania vyplácania z prostriedkov z európskych fondov, ako aj fondu obnovy dodržiavaním zásad právneho štátu v súlade finančnými záujmami EÚ.²

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č.2/0152/10 Tendencie vývoja súčasného kapitalizmu – protirečenia a konflikty.

² BARAGIA, A. – BONELLI, M.: Linking Money to Values (2022).

Napriek podobným ekonomickým a politickým procesom po globálnej finančnej kríze v roku 2008, ktoré sa prejavili v posilňovaní úlohy národného kapitálu, v odklone od liberálnej demokracie (aj keď v rôznej miere), v zdôrazňovaní národnej suverenity a vo verbálnych i praktických sporoch s EÚ, sa politika oboch krajín vo vzťahu k Rusku nielen odlišuje, ale je priamo protikladná. Táto skutočnosť je zaujímavá najmä vzhľadom na to, že protiruský sentiment bol všeobecne, ale najmä v kruhoch nacionalistickej pravice, v oboch krajinách vždy silný.

Cieľom príspevku je preskúmať príčiny rozdielneho prístupu Poľska a Maďarska k napadnutiu Ukrajiny Ruskom a jeho vplyv na dvojstranné vzťahy medzi oboma krajinami, vrátane ich vzájomnej podpory v sporoch s EÚ. Teoretickým východiskom pre riešenie týchto otázok je koncept závislej trhovej ekonomiky, vplyv hospodárskych, sociálnych a politických zmien po globálnej finančnej kríze na poľskú a maďarskú zahraničnú politiku.

1 Vzťahy Maďarska a Poľska s Ruskom po skončení studenej vojny

Hospodárske a politické zmeny uskutočnené v Maďarsku a Poľsku po roku 1989 viedli k vzniku trhovej ekonomiky a liberálno-demokratického politického systému. V hospodárskej oblasti v oboch krajinách získal prevahu nadnárodný kapitál, ktorý sa v politickej oblasti opieral o liberálne a postkomunistické sociálnodemokratické strany. Ideologicky bol tento proces podporený diskurzom „Európy“, ktorý bol vyjadrením historického primátu Západu a jeho prijatia ako modelu transformácie postkomunistických spoločností. Tento diskurz zohral dôležitú úlohu v integrácii stredoeurópskych štátov do kapitalistického svetového hospodárskeho systému.³

Podstatnou súčasťou uvedených zmien bol radikálny obrat zahraničnej politiky krajín regiónu, ktorý spolu s vnútornými zmenami reflektoval aj novú geopolitickú realitu po rozpade Sovietskeho zväzu. Orientovali sa na vytvorenie úzkych vzťahov so Spojenými štátmi a západoeurópskymi krajinami, ktoré na konci dvadsiateho a začiatku dvadsiateho prvého storočia vyústili do vstupu do NATO a EÚ. Tak Poľsko, ako aj Maďarsko spájalo s týmito procesmi realizáciu svojich ambícií o posilnenie svojho regionálneho postavenia.

V deväťdesiatych rokoch prešiel vzťah Maďarska a Poľska k Rusku určitým vývojom, ktorý súvisel tak s vnútropolitickým zmenami v Rusku, od hospodárskeho úpadku k stabilizácii a rastu a spolu s tým k stále sebavedomejšej a aktívnejšej zahraničnej politike. Maďarské politické elity v prvej polovici deväťdesiatych rokov nevnímali Rusko ako vážnu bezpečnostnú hrozbu a bolo skôr na okraji ich pozornosti. V tomto období sa viac sústreďovali na riziká, ktoré prinášala vojna v Juhoslávii.⁴ Poľsko podpísalo v roku 1992 s Ruskom Zmluvu o priateľstve a susedskej spolupráci, ktorá okrem iného zahŕňovala uznanie nedotknuteľnosti hraníc medzi oboma krajinami a záväzok uskutočňovať pravidelné bezpečnostné konzultácie, ako aj odmietnutie podpory štátov, ktoré by zaútočili na jednu zo zmluvných strán. Ale už v tomto období sa začali prejavovať rôzne prístupy oboch krajín k európskej bezpečnostnej architektúre. Rusko sa prikláňalo k vytvoreniu systému celoeurópskej bezpečnosti, zatiaľ čo Poľsko vyjadrilo svoj jednoznačný záujem o vstup do NATO, ktoré chápalo ako záruku svojej bezpečnosti.⁵

Predovšetkým v druhej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia sa v súvislosti s rozhodnutiami vlád tak Poľska, ako aj Maďarska uchádzať sa o členstvo v NATO podporené americkou stratégiou na rozšírenie aliancie o krajiny strednej a východnej Európy viedlo k vzniku nedôvery medzi Ruskom na jednej strane a krajinami strednej Európy vrátane Poľska a Maďarska na strane druhej. V prípade Maďarska došlo k výraznému zhoršeniu dvojstranných

³ MELEG, A. (2016): *Átmeneti osztály és hegemonia*, s. 81.

⁴ RÁCZ, A. (2015): *Towards Increasingly Balanced Relations: Hungary and Russia Since 1989*, s. 176.

⁵⁵ ADAMSKI, Ł – MALGIN, A. (2015): *Polish-Russian relations 1989 – 2012: On the way to Mutual Understanding*, s. 67-68.

vzťahov s Ruskom po nástupe pravicovej koalíciej vlády vedenej FIDESZ, ktorá často využívala protiruský tón ovplyvnený blížiacim sa vstupom Maďarska do NATO a s ním súvisiacimi zhoršujúcimi sa vzťahmi medzi USA a Ruskom. Aféra s ruským konvojom dodávok pre Srbsko deklarovaných ako humanitárna pomoc, ktorého tranzit vlada cez maďarské územie nepovolila vzhľadom na sankcie OSN proti Srbsku týkajúcich sa dodávok zbraní a pohonných hmôt mimoriadne vyostrieli maďarsko-ruské vzťahy a podľa niektorých hodnotení dosiahli najnižšiu úroveň od roku 1956. V. Orbán nepodpísal dohodu o modernizácii vojenských lietadiel MIG 29, ktoré boli vo výzbroji maďarskej armády a k napätiu medzi Maďarskom a Ruskom prispeli aj obchodné spory. Išlo najmä o snahu spoločnosti Gazprom v spolupráci s rakúskymi partnermi ovládnuť firmu MOL.⁶ V tomto období došlo k takmer úplnému obmedzeniu politických kontaktov, o čom svedčí skutočnosť, že počas rokov 1998 – 2002 bol najvyššie postaveným maďarským predstaviteľom, ktorý navštívil Moskvu štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí.⁷ Po jedenástom septembri 2001, keď došlo ku krátkemu zlepšeniu rusko-amerických vzťahov, sa maďarská vláda pokúsila o revíziu svojej politiky voči Rusku, avšak bez odzvy na ruskej strane (napriek všetkej snahe sa V. Orbánovi nepodarilo získať pozvanie na návštevu Moskvy).⁸ K zlepšeniu maďarsko-ruských vzťahov došlo až po návrate socialistov a liberálov k moci, pričom zmena maďarského prístupu bola motivovaná hlavne obchodnými záujmami, predovšetkým snahou o obnovenie tradičných pozícií jej agrárnych a potravinárskych producentov na ruskom trhu.

Vo vzťahoch Poľska k Rusku zohrávali na prelome dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia oveľa významnejšiu úlohu ako v prípade Maďarska historické, ideologické a geopolitické faktory. Negatívne vplývali na dvojstranné vzťahy polemiky týkajúce sa interpretácie historických udalostí, ako napríklad Pakt Molotov – Ribentrop alebo katyňské popravy. Historické skúsenosti Poľska, vrátane ich selektívneho vnímania politickými elitami mali za následok, že stálym rysom poľskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky bol strach z Ruska.⁹

Poľské vládnuce elity vychádzali na konci deväťdesiatych rokov z predstavy, že ich v pozícia v EÚ bude závisieť od vzťahov Poľska s ich východnými susedmi (Ukrajinou, Bieloruskom, ale aj s Moldavskom), ktoré v tom čase patrili do Spoločenstva nezávislých štátov s rozhodujúcou úlohou Ruska. V rámci východnej dimenzie svojej zahraničnej politiky sa zameralo na podporu takej transformácie politického, hospodárskeho a právneho systému týchto krajín, ktoré by ich priblížili k EÚ.¹⁰ Na druhej strane Rusko považovalo bývalé sovietske republiky a za sféru svojho vplyvu a nechcelo pripustiť oslabenie svojich pozícií v tomto priestore. Ukázalo sa, že Poľsko a Rusko majú v tomto priestore protichodné geopolitické ciele.¹¹ Dvojstranné poľsko-ruské vzťahy komplikovala aj podpora Varšavy americkým zámerom na rozmiestnenie prvkov systému protiraketovej obrany na jej území. Oficiálne bola pripravenosť Poľska podieľať sa na realizácii tohto z plánu deklarovaná v roku 2005 konzervatívnou vládou K. Marcinkiewicza a neskôr aj kabinetmi J. Kaczyńskiego (2006 – 2007) a Donalda Tuska (2007 – 2014). V roku 2008 Poľsko podpísalo príslušnú dohodu s USA, ale k jej realizácii už nedošlo, lebo administrácia B. Obamu sa vzdala plánu na vybudovanie protiraketovej obrany v strednej Európe.¹²

⁶ RÁCZ, A. (2015): Towards Increasingly Balanced Relations: Hungary and Russia Since 1989, s. 181.

⁷ Tamtiež, s. 183.

⁸ BÍRÓ, Z. (2006): A magyar-orosz politikai kapcsolatok (1991–2005), s. 90.

⁹ ZIĘBA, R. (2019): Poland's Foreign and Security Policy, s. 6.

¹⁰ V roku 2009 Poľsko spolu so Švédskom iniciovali vznik Východného partnerstva medzi členskými štátmi a Arménsko, Azerbajdžanom, Bieloruskom, Gruzínskom, Moldavskom a Ukrajinou.

¹¹ ŐZLAY, F. – ARAS, B. (2008): Polish – Russian relations. History, geography and geopolitics, s. 36.

¹² ADAMSKI, Ł – MALGIN, A. (2015): Polish-Russian relations 1989-2012: On the way to Mutual Understanding, s. 69-70.

2 Zahraničná politika Maďarska a Poľska po finančnej kríze roku 2008 a ich vzťahy s Ruskom

Finančná kríza roku 2008 vo významnej miere ovplyvnila globálnu ekonomiku i národné hospodárstva štátov, ale mala aj politické a sociálne dopady. Prejavila sa aj na zahraničnej politike štátov (aj keď v nie rovnakej miere). Jednou z hlavných otázok, na ktorú európske spoločnosti hľadali po kríze odpoveď bol spôsob zladenia národných politických a ekonomických preferencií s požiadavkami medzinárodných trhov, inštitúcií a aktérov. V celom rade krajín sa presadzovala a často získala rozhodujúci vplyv pravicovo nacionalistická odpoveď na túto otázku (aj keď existovali aj ďalšie politické a hospodárske reakcie na dôsledky krízy).¹³

Nacionalistická odpoveď na krízu bola spojená s tlakom na obnovenie určitého stupňa národnej suverenity ktorá má politickú a hospodársku dimenziu. Politicky spochybňovala legitimitu medzinárodných záväzkov a ich premietnutie do domácej politiky. V hospodárskej oblasti išlo o selektívny tlak proti globalizácii a regionálnej integrácii obchodu, financií a pracovného trhu.¹⁴

Reálne možnosti pravicovo nacionalistickej reakcie na krízu v značnej miere závisela od zmien v pomere síl hospodárskych, sociálnych a politických aktérov v jednotlivých krajinách, ale aj od ich postavenia vo svetovom hospodárskom systéme. V Poľsku a Maďarsku sa najvýraznejšie prejavovalo úsilie národného kapitálu o posilnenie vlastného postavenia na úkor nadnárodného kapitálu, ktoré sa spojilo so snahou nacionalistických strán o presadenie svojich mocenských záujmov.¹⁵ Išlo o opatrenia ekonomického nacionalizmu, teda pozitívnu diskrimináciu domácich ekonomických aktérov zo strany štátu. Tak v Poľsku, ako aj v Maďarsku sa tieto opatrenia zamerali predovšetkým na sféru financií a ostatných služieb, ktoré boli kontrolované zahraničným kapitálom. V oboch krajinách však mal svoje osobitosti. Opatrenia FIDESZ boli reakciou na požiadavky domácich podnikateľov, ktorí sa cítili marginalizovaní.¹⁶ V prípade Poľska, na ktoré kríza mala v porovnaní s Maďarskom len obmedzené dopady a bolo považované za európskeho šampióna rastu, vychádzala iniciatíva z domáceho manažmentu zahraničných bánk (kompradorskí bankári), ktorí boli frustrovaní relatívnou stratou kontroly nad rozhodovaním vo svojich bankách. Prejavovalo sa, okrem iného, stiahnutím likvidity do sídiel bánk v zahraničí a centralizáciou nadnárodných bánk. U poľských kompradorských bankárov sa formovalo presvedčenie, že nadnárodné spoločnosti majú národnosť a štátna intervencia do ekonomiky je normou.¹⁷

Pravicovo nacionalistické strany, FIDESZ v Maďarsku a Právo (PiS) a spravodlivosť v Poľsku spojili vo svojej politike reprezentáciu záujmov vrstiev poškodených neoliberaálnou transformáciou s požiadavkami národnej buržoázie pričom ich integrujúcou ideológiou boli národná suverenita, národná solidarita na základe etnickej príbuznosti a obrana kultúrnej identity. Tieto tradičné prístupy sú využívané v novom kontexte globalizácie chápanej ako hrozba pre národné spoločenstvo. Banks a Gingrich označujú tento nacionalizmus za neonacionalizmus.¹⁸

¹³ BOHLE, D. (2021): The Financial Crisis, National Policy Responses and the Rise of Conservative Nationalism, s. 105.

¹⁴ BOHLE, D. (2021): Financial Crisis, National Policy Responses and the Rise of Conservative Nationalism, s. 110.

¹⁵ SCHEIRING, G. (2020): The Retreat of Liberal Democracy; NACZYK, M. (2022): Taking back control: comprador bankers and managerial developmentalism in Poland.

¹⁶ BOHLE, D. (2021): Financial Crisis, National Policy Responses and the Rise of Conservative Nationalism, s. 120.

¹⁷ NACZYK, M. (2022): Taking back control: comprador bankers and managerial developmentalism in Poland, 1656-1657.

¹⁸ BANKS, M. – GINGRICH, A. (2006): Introduction Neo-Nationalism in Europe and Beyond.

Nacionalizmus v podmienkach krajín závislej trhovej ekonomiky, a teda aj Maďarska a Poľska, nadobudol ešte výraznejší protizápadný charakter, keďže korene krízy v medzinárodnom finančnom systéme boli výrazne ovplyvnené západnými krajinami.¹⁹ Táto protizápadnosť bola v príkrom rozpore s ideologickým konceptom „Európy“ ktorý bol prevládajúcim v čase hospodárskej a politickej transformácie a zmeny zahraničnopolitickej orientácie krajín strednej Európy na začiatku deväťdesiatych rokov. V zahraničnej politike FIDESZ i PiS sa prejavovala v požiadavke obnovenia suverenity, transformácie EÚ na úniu národných štátov, kde by jej členovia mali výlučné rozhodovacie právomoci. Následkom krízy bola aj snaha rozšíriť hospodárske a politické styky za hranice Európskej únie na nové centrá hospodárske a mocenské centrá a získať väčšie manévrovacie možnosti v hospodárstve i politike.

Maďarsko tieto nové prístupy premietlo do politiky otvárania sa východu, ktorá sa explicitne opierať o tézu krízy Západu.²⁰ Táto politika sa zameriavala na rozvoj stykov s Ruskom, Čínou, Tureckom, Indiou, ale aj ďalšími ázijskými štátmi. Poľská zahraničná a obchodná politika sa tiež zameriava na Áziu, pričom hlavná pozornosť je venovaná poľsko-čínskym vzťahom. Čína je po Nemecku druhým najväčším exportérom na poľský trh. V roku 2020 hodnota dvojstrannej obchodnej výmeny dosiahla 30 mld. USD a medziročne vzrástla o 12 %. Poľsko má tiež značný logistický význam pre prepravu čínskych tovarov do Európy. Čo sa týka technologickej spolupráce v prípade participácie firmy Huawei na zavádzaní 5G sietí Poľsko, na rozdiel od Maďarska zvolilo opatrnejší prístup a vzalo do úvahy americké výhrady.²¹

Úplne odlišne sa v nových podmienkach vyvíjali vzťahy Maďarska a Poľska k Rusku. Maďarská vládna strana FIDESZ po roku 2010, keď po prvýkrát získala dvojtretinové víťazstvo v parlamentných voľbách zásadne zmenila svoju ruskú politiku, úplne sa vzdala kritického hodnotenia Ruska zo začiatku tohto milénia. Významnú úlohu v tomto obrate zohrali najmä hospodárske hľadiská, predovšetkým snaha o rozšírenie exportných trhov a získanie nových investícií, ako aj zabezpečenie energetických zdrojov.²² V roku 2014 sa maďarská vláda bez výberového konania rozhodla poveriť ruskú firmu Rosatom výstavbou dvoch nových reaktorov jadrovej elektrárne Paks. Rusko poskytlo Maďarsku úver vo výške 10 mld. eur, ktoré majú pokryť 80 percent celkových nákladov na výstavbu. Význam tejto investície je daný tým, že z jadra sa v krajine vyrába viac ako 50 percent elektrickej energie.²³ Oba nové bloky by mali byť odovzdané do prevádzky v roku 2030.

Takmer 90 percent svojej spotreby plynu pokrýva Maďarsko dodávkami z Ruska. Vláda V. Orbána po svojom nástupe k moci napriek predchádzajúcej tvrdej kritike svojich socialistických predchodcov za to, že odmietala participovať na budovaní trás plynovodov z alternatívnych zdrojov (NABUCCO), sa sama priklonila k pokračovaniu spolupráce s Ruskom. Maďarsko podporovalo budovanie plynovodu Južný prúd, ktorý mal obísť Ukrajinu, ale Rusko nakoniec projekt kvôli sankciám po okupácii Krymu zrušilo. V roku 2021 teda ešte pred ruskou inváziou na Ukrajinu Maďarsko podpísalo dlhodobú, pätnásťročnú dohodu o dodávkach zemného plynu v objeme 4,5 mld. metrov kubických ročne. Plyn prúdi do Maďarska cez Srbsko a Rakúsko a obchádza Ukrajinu.²⁴

¹⁹ NACZYK, M. (2015): BUDAPEST in WARSAW: Central European Business Elites and the Rise of Economic Patriotism since the Crisis, s. 7.

²⁰ Új világrendröl beszélt Orbán Viktor (2010).

²¹ PASZAK P. (2021): Poland-China Relations in 2021: Current State and Prospects.

²² VÉGH, ZS. (2015): Hungary's „Eastern Opening“ policy toward Russia: ties that bind, s. 53.

²³ Tamtiež, s. 59.

²⁴ PORTFOLIO (2021): Szíjjártó Peter: Megvan az úk gázszesződés.

Import ropy z Ruska pokrýva takmer 90% domácej spotreby. Preto malo Maďarsko strategický záujem na tom, aby sankcie EÚ neohrozili dovoz tejto suroviny a svoj záujem aj na pôde Únie tvrdo presadzovalo a požadovalo výnimku zo zákazu dovozu, aj za cenu vetovania celého balíka sankcií. Výsledkom tvrdých negociácií bolo schválenie výnimky týkajúcej sa dodávok ropy potrubím, čo bolo v súlade s maďarskými požiadavkami.²⁵

Poľsko dlhodobo uprednostňuje vo vzťahoch s Ruskom geopolitické, historické a bezpečnostné hľadiská pred hospodárskymi.²⁶ Pre PiS sú vzťahy s Ruskom kľúčovým prvkom jej zahraničnopolitickej a bezpečnostnej agendy. Vo svojom programe prijatom v roku 2014 ešte pred víťazstvom vo voľbách v roku 2015 odmietalo spoluprácu s Ruskom ako krajinou porušujúcou základné princípy medzinárodného práva. Hlavnou myšlienkou tohto dokumentu je presadzovanie tvrdej politiky voči Rusku.²⁷

Politika Poľska sa od Maďarska líši aj v otázke energetickej bezpečnosti. Veľký dôraz sa kladie na zvyšovanie nezávislosti od dovozu plynu z Ruska. Na konci deväťdesiatych rokov nákup ruského plynu tvoril takmer 100 percent z celkového poľského dovozu. Postupne však dochádzalo k znižovaniu importu a v roku 2017 jeho podiel klesol na 70 %. V súvislosti s energetickou bezpečnosťou je dôležitou tá skutočnosť, že podiel zemného plynu v energetickom mixe Poľska dosahuje len 12 percent, pričom 30 percent uspokojuje z vlastných potrieb,²⁸ takže reálna závislosť od ruského plynu bola v porovnaní s Maďarskom alebo aj s ďalšími európskymi krajinami vždy veľmi nízka. Poľsko za posledné desaťročie podniklo reálne kroky na diverzifikáciu zdrojov ropy a postupné zbavenie sa závislosti od importu z Ruska. Po uvedení do prevádzky LNG terminálu Świnoujście začalo Poľsko dovážať plyn z Kataru (v roku 2020 – 2,3 mld m³) a z USA (1,0 mld m³).²⁹ Kľúčovým z hľadiska diverzifikácie je však plynovod Baltik, ktorý bol odovzdaný do prevádzky v októbri 2022 a jeho kapacita by mala v roku 2023 dosiahnuť 10 mld. m³, teda množstva, ktoré Poľsko doviezlo z Ruska v roku 2020 cez plynovod Jamal.³⁰ Táto skutočnosť je podstatná vzhľadom na to, že v decembri 2022 vyprší platnosť poľsko-ruskej dohody o dodávkach zemného plynu. Poľsko sa rozhodlo v súvislosti s postupným vylúčením uhlia z výroby elektrickej energie ako kľúčovej podmienky dosiahnutia cieľa uhlíkovej neutrality začať budovať jadrové elektrárne. S jej výstavbou poverila americkú spoločnosť Westinghouse, čo znamená, že aj v oblasti jadrovej energetiky sa vydala inou cestou ako Maďarsko.³¹

3 Postoj k vojne a jeho vplyv na dvojstranné vzťahy maďarsko-poľské vzťahy

Ako sa líši dlhodobá maďarská a poľská zahraničná politika voči Rusku, tak sú diametrálne odlišné ich hodnotenia invázie Ruska na Ukrajinu, ako aj konkrétne kroky vlád počas vojny. Vo vyjadreniach oficiálnych poľských predstaviteľov je agresia voči Ukrajine charakterizovaná ako imperiálna vojna, ktorej cieľom je obnoviť ruské impérium. Na imperiálne zámery Ruska sa kladie v týchto hodnoteniach osobitný dôraz.³²

Maďarsko síce odsúdilo napadnutie Ukrajiny, ale príčinu vojny vidí premiér V. Orbán v bezpečnostných obavách Ruska vyplývajúcich z možného členstva Ukrajiny v NATO, čo je

²⁵ EUROPEAN COUNCIL (2022): EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014).

²⁶ ZIĘBA, R. (2018): Glowne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich, s. 9-10.

²⁷ ŻĘGOTA, K. (2019): Polish-Russian relations as reflected in the programmes of right-wing political parties in Poland, s. 132-133.

²⁸ ZIĘBA, R. (2018): Glowne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich, s. 25.

²⁹ IEA (2021): Poland Natural Gas Security Policy – Analysis.

³⁰ TILLES, D. (2022): New Polish gas pipeline from Norway to reach full capacity ahead of schedule.

³¹ KOŚC, W. (2022): Coal-fired Poland goes nuclear.

³² EURONEWS (2022): Exclusive: Poland's PM on Ukraine war, 'imperial' Russia, and 'short-sighted' EU states; CSIS (2022): Poland and the War in Ukraine: A Conversation with Zbigniew Rau, Poland's Minister of Foreign Affairs.

v zhode s oficiálnym ruským zdôvodnením agresie. Maďarský predseda vlády je presvedčený, že keby bol prezidentom USA Donald Trump a nemeckou kancelárkou A. Merkelová, k vojne by nikdy nedošlo.³³

Poľsko sa v plnej miere angažuje v humanitárnej a vojenskej podpore Ukrajiny. Po USA a Veľkej Británii je jej vojenská pomoc tretia najväčšia a dosiahla 1,8 mld. USD.³⁴ Poľské územie je aj dôležitým logistickým uzlom pre dodávky vojenského materiálu Ukrajine. Na rozdiel od toho Maďarsko je odhodlané zostať mimo konfliktu, neposkytovať vojenskú pomoc Ukrajine a neumožniť ani dodávky zbraní cez Maďarské územie.³⁵ Iný, ústretový prístup však Maďarsko zvolilo v humanitárnych záležitostiach, keď po vypuknutí vojny poskytlo rozsiahlu pomoc ukrajinským utečencom. Zároveň však maďarský kabinet zablokoval schválenie spoločného úveru EÚ vo výške 18 mld. eur, ktorý mal Ukrajine pomôcť udržať v chode jej hospodárstvo a verejné služby s odôvodnením, že uprednostňuje poskytovanie bilaterálnej pomoci. Takýto blokačný prístup je radom členských štátov EÚ dávany do súvislosti s pozastavením vyplácania časti prostriedkov z fondov Únie a vyvíjaním politického tlaku na ústretovejší postup voči Maďarsku v riešení tejto otázky.³⁶

Rozdielne pristupujú Poľsko a Maďarsko k sankciám EÚ voči Rusku. Poľsko patrí k tým členským štátom Únie, ktoré sa zasadujú za tvrdý postup a jednoznačne sa napríklad postavilo za zastavenie importu ropy, uhlia a plynu z Ruska. Maďarsko sa spolu s ďalšími štátmi, naopak, zasadzovalo za výnimky z embarga, čo vyplýva z vysokého stupňa energetickej závislosti od Ruska. Okrem politických hľadísk je poľská pozícia daná najmä podstatne nižšou energetickou závislosťou od Ruska.

Maďarsko schválilo všetky sankčné balíčky, ktoré EÚ do októbra 2022 prijala. V. Orbán a ďalší vládni predstavitelia však dlhodobo spochybňujú účinnosť sankcií a poukazujú na to, že poškodzujú členské štáty EÚ viac ako Rusko. Maďarský premiér tvrdí, že sankcie nie je potrebné zrušiť, ale ich treba znova premyslieť a za problém považuje realizáciu sankcií. Európskym záujmom podľa neho nie nahradenie energetickej závislosti od Ruska závislosťou od USA.³⁷

Tento priamo protikladný prístup Maďarska a Poľska k vojne Ruska proti Ukrajine mal devastačný vplyv na blízke vzťahy oboch krajín. Po okupácii Krymu Maďarsko, napriek odhlasovaniu sankcií EÚ voči Rusku, pokračovalo v osobitnej ruskej politike. Táto skutočnosť však nespôsobila vážnejšie problémy v maďarsko-poľských vzťahoch. Tie sa prejavili až po invázii Ruska na Ukrajinu. Došlo k výraznému ochladeniu dvojstranných vzťahov, čo potvrdil premiér Morawiecki svojím vyhlásením, že poľské a maďarské cesty sa po útoku Ruska na Ukrajinu rozišli.³⁸ V takejto situácii je podstatnou otázkou, ako tieto rozpory ovplyvnia možnosti spoločného postupu Maďarska a Poľska v EÚ. Napriek protichodným stanoviskám k Rusku a jeho agresii voči Ukrajine obe krajiny spájajú rovnaké hospodárske záujmy súvisiace s vyplatením finančných prostriedkov z európskych fondov i fondu obnovy. Na základe legislatívy podmieňujúcej vyplatenie prostriedkov z fondov EÚ dodržiavaním zásad právneho štátu bolo zatiaľ pozastavené vyplácanie prostriedkov z kohéznych fondov pre Maďarsko

³³ MINISZTERELNOK (2022): Orbán Viktor előadása a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban.

³⁴ BUCHHOLZ, K. (2022): Where military aid to Ukraine comes from.

³⁵ REUTERS (2022): Hungary will stay out of Ukraine war.

³⁶ POLITICO (2022): Hungary infuriates EU with block on €18B Ukraine aid.

³⁷ CICERO (2022): In eigener Sache: Podiumsdiskussion mit Viktor Orbán.

³⁸ POLSKIERADIOPL (2022): Polish PM: Poland and Hungary on different paths following Russia's invasion of Ukraine.

i Poľsko. V prípade Maďarska ide 7,5 mld. eur³⁹ a v prípade Poľska o 31 mld. eur.⁴⁰ Od Maďarska požaduje Európska komisia implementáciu sedemnástich antikorupčných opatrení, vrátane vytvorenia tzv. orgánu integrity a od poľskej vlády sa vyžaduje obnovenie nezávislosti súdov, najmä zrušenie disciplinárnej komory.

Tieto spoločné záujmy našli odzvu aj v určitom zmiernení poľských stanovísk voči Maďarsku a v zdôrazňovaní ochoty spolupracovať s Maďarskom v rôznych oblastiach aj napriek rozdielnym pozíciám v otázke vojny na Ukrajine.⁴¹

Budúcnosť maďarsko-poľských vzťahov a charakter ich spolupráce na pôde EÚ bude v značnej miere závisieť od toho, ako medzinárodné postavenie oboch krajín ovplyvní súčasná vojna. To podmieni aj odpoveď na otázku, či bude môcť pokračovať predvojnové strategické partnerstvo Poľska a Maďarska. Podľa niektorých hodnotení, už v súčasnosti je strategické partnerstvo PiS a FIDESZ založené na spoločných antifederalistických názoroch na budúcnosť EÚ a odmietaní liberálno-l'avicového konsenzu EÚ v kultúrnych otázkach redukované na taktickú spoluprácu v odpore proti tlaku Únie v otázkach právneho štátu.⁴²

Záver

Príbuzné hospodárske, sociálne a politické procesy po finančnej a hospodárskej kríze v roku 2008 v Poľsku a Maďarsku, posilnenie pozícií národného kapitálu a nacionalisticko-populistický obrat v politike vyjadrený nástupom k moci FIDESZ a PiS, sa prejavil aj v zahraničnej politike oboch krajín. Zdôrazňovanie národnej suverenity a kritika Západu mali za následok komplikáciu vzťahov predovšetkým s EÚ. Na druhej strane posilnenie iných hospodárskych a mocenských centier najmä v Ázii viedli obe krajiny k presvedčeniu o nutnosti rozšíriť svoje hospodárske, ale aj politické kontakty do tohto priestoru, a tým v určitej miere vyvažovať predovšetkým vplyv EÚ na svoje hospodárstvo a politiku. Diametrálne protikladný bol však postoj Poľska a Maďarska voči Rusku a vážne zasiahlo do dvojstranných vzťahov úplne rozdielne hodnotenie agresie Ruska voči Ukrajine. Odlišná politika Maďarska a Poľska voči Rusku napriek analogickým negatívnym historickým skúsenostiam má v značnej miere hospodárske i geopolitické príčiny. Medzi hospodárskymi je pravdepodobne najvýznamnejší otázka rozdielneho stupňa energetickej závislosti. Geopoliticky sú kľúčovými faktormi protikladné záujmy Poľska a Ruska v postsovietskych krajinách hraničiacich s Poľskom. Maďarsko v tomto priestore, s výnimkou Ukrajiny, kde žije početnejšia maďarská menšina, nevyvíja významnejšie a už vôbec nie konkurenčné aktivity vo vzťahu k ruskej politike. Pre Maďarsko na rozdiel od Poľska história nie je predmetom zahraničnopolitických sporov s Ruskom, čo je v istej miere dané i spomínanými geopolitickými činiteľmi.

Ruská otázka bude pravdepodobne aj po skončení vojny na Ukrajine negatívne ovplyvňovať maďarsko-poľské vzťahy. Očakáva sa, že súčasný rusko-ukrajinský konflikt posilní medzinárodné postavenie Poľska, ale budúca pozícia Maďarska v Európe i vo svete je skôr neistá. Napriek týmto rozdielom však problematické vzťahy Poľska a Maďarska s EÚ, pri zachovaní súčasnej konštelácii sociálnych a politických síl v oboch krajinách, budú nútiť oboch partnerov k spolupráci.

Použitá literatúra:

1. ADAMSKI, Ł. – MALGIN, A. (2015): Polish-Russian relations 1989 – 2012: On the way to Mutual Understanding. In: ZAGORSKI, A. (ed.): *Russia and East Central*

³⁹ EURONEWS (2022): Brussels calls for €7.5 billion EU funding cut from Hungary over rule of law concerns.

⁴⁰ NOTESFROMPOLAND (2022): EU withholding billions in cohesion funds from Poland over rule-of-law concerns.

⁴¹ EURACTIV (2022): Morawiecki: Poland to revive relations with Hungary.

⁴² SZCZERBIAK, A. (2022): How has the Russian invasion of Ukraine affected Polish government's EU strategy.

- Europe After the Cold War. A Fundamentally Transformed Relationship.* 2015, s. 59-94.
2. ARAGGIA, A. – BONELLI, M. (2022): Linking Money to Values. The new Rule of Law. Conditionality Regulation and its Constitutional Challenges. In: *German Law Journal*, 2022, roč. 23, č. 2, s. 131-156.
 3. BANKS, M. – GINGRICH, A. (2006): Introduction Neo-Nationalism in Europe and Beyond. In: *Neo-Nationalism in Europe and Beyond: perspectives from Social Anthropology*, 2006, s. 1-26.
 4. BOHLE, D. (2021): The Financial Crisis, National Policy Responses and the Rise of Conservative Nationalism. In: *The legacy of the Global Financial Crisis*, 2021, s. 105-126.
 5. TIDEY, A. (2022): Brussels calls for €7.5 billion EU funding cut from Hungary over rule of law concerns. [online]. In: *Euronews*, 19. 9. 2022. [citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/09/18/brussels-calls-for-75b-of-eu-funds-to-be-cut-from-hungary-over-rule-of-law-concerns>.
 6. BUCHHOLZ, K. (2022): Where military aid to Ukraine comes from. [online]. In: *Statista*, 2022. [citované 5. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.statista.com/chart/27278/military-aid-to-ukraine-by-country/>.
 7. KOŚC, W. (2022): Coal-fired Poland goes nuclear. [online]. In: *Politico*, 31. 10. 2022. [citované 18. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/jacek-sasin-korea-france-lipka-coal-fired-poland-goes-nuclear/>.
 8. COUNCIL (2022): EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014). [online]. In: *European Council*, 2022. [citované 30. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>.
 9. TILLES, D. (2022): EU withholding billions in cohesion funds from Poland over rule-of-law concerns. [online]. In: *Notes from Poland*, 17. 10. 2022. [citované 12. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://notesfrompoland.com/2022/10/17/eu-withholding-billions-in-cohesion-funds-from-poland-over-rule-of-law-concerns/>.
 10. EURONEWS (2022): Exclusive: Poland's PM on Ukraine war, 'imperial' Russia, and 'short-sighted' EU states. [online]. In: *Euronews*, 5. 5. 2022. [citované 12. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/05/exclusive-poland-s-pm-on-ukraine-war-imperial-russia-and-short-sighted-eu-states>.
 11. BURCHARD, H. (2022): Hungary infuriates EU with block on €18B Ukraine aid online. [online]. In: *Politico*, 10. 11. 2022. [citované 18. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/article/germany-annalena-baerbock-hungary-europe-play-poker-aid-ukraine/>.
 12. THAN, K. (2022): Hungary will stay out of Ukraine war. [online]. In: *Reuters*, 15. 3. 2022. [citované 12. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/world/europe/tens-thousands-rally-support-hungarys-orban-election-nears-2022-03-15/>.
 13. THIELE, U. (2022): In eigener Sache: Podiumsdiskussion mit Viktor Orbán. [online]. In: *Cicero*, 11. 10. 2022: [citované 16. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/world/europe/tens-thousands-rally-support-hungarys-orban-election-nears-2022-03-15/>.
 14. MELEG, A. (2016): Átmeneti osztály és hegemonia. Előadás Szelényi Iván tiszteletére. In: *Eszmélet*, č. 112, 2016, s. 78-91.
 15. KRZYSZTOSZEK, A. (2022): Morawiecki: Poland to revive relations with Hungary. [online]. In: *Euractiv*, 5. 9. 2022. [citované 16. 9. 2022.] Dostupné na internete: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/morawiecki-poland-to-revive-relations-with-hungary/.

16. NACZYK, M. (2022): Taking back control: comprador bankers and managerial developmentalism in Poland. In: *Review of International Political Economy*, 2022, roč. 29, č. 5, s. 1650-1674.
17. NACZYK, M. (2014): BUDAPEST in WARSAW: Central European Business Elites and the Rise of Economic Patriotism since the Crisis. [online]. In: *Researchgate*, 2014. [citované 18. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/272679787_Budapest_in_Warsaw_Central_European_Business_Elites_and_the_Rise_of_Economic_Patriotism_Since_the_Crisis.
18. TILLES, D. (2022): New Polish gas pipeline from Norway to reach full capacity ahead of schedule. [online]. In: *Notes from Poland*, 26. 9. 2022. [citované 16. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://notesfrompoland.com/2022/09/26/new-polish-gas-pipeline-from-norway-to-reach-full-capacity-ahead-of-schedule/>.
19. MINISZTERELNOK (2022): Orbán Viktor előadása a XXXI. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. [online]. In: *Miniszterelnok*, 23. 7. 2022. [citované 16. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>.
20. ÖZLAY, F. – ARAS, B. (2008). Polish – Russian relations. History, geography and geopolitics. In: *East European Quarterly*, 2008, roč. 42, č. 1, s. 27-41.
21. PASZAK P. (2022): Poland-China Relations in 2021: Current State and Prospects. [online]. In: *Warsaw Institute*, 29. 1. 2021. [citované 14. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>.
22. *Poland and the War in Ukraine: A Conversation with Zbigniew Rau, Poland's Minister of Foreign Affairs* (2022): [online], [citované 16. 11. 2022] Dostupné na Poland and the War in Ukraine: A Conversation with Zbigniew Rau, Poland's Minister of Foreign Affairs | Center for Strategic and International Studies (csis.org)
23. BERGMANN, M. (2022): Poland Natural Gas Security Policy – Analysis. [online]. In: *CSIS*, 28. 9. 2022. [citované 16. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxi-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>.
24. POLSKIERADIO (2022): Polish PM: Poland and Hungary on different paths following Russia's invasion of Ukraine. [online]. In: *Polskie Radio*, 30. 7. 2022. [citované 15. 9. 2022.] Dostupné na Polish PM: <https://www.polskieradio.pl/395/9766/Artykul/3011134,Polish-PM-Poland-and-Hungary-on-different-paths-following-Russias-invasion-of-Ukraine>.
25. RÁCZ, A. (2015): Towards Increasingly Balanced Relations: Hungary and Russia Since 1989. In: *Russia and East Central Europe After the Cold War. A fundamentally Transformed Relationship*, 2015, s. 167-200.
26. SCHEIRING, G. (2020): *The Retreat of Liberal Democracy. Authoritarian Capitalism and the Accumulative State in Hungary*. London: Palgrave Macmillan, 2020. ISBN 978-3-030-48754-6.
27. S. BÍRÓ, Z. (2006): A magyar-országi politikai kapcsolatok (1991-2005). [online]. In: *AnZdoc*, 2022. [citované 15. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://adoc.pub/sz-biro-zoltan-a-magyar-orszag-politikai-kapcsolatok-.html>.
28. SZCZERBIAK, A. (2022): How has the Russian invasion of Ukraine affected Polish government's EU strategy. [online]. In: *The Polish Politics Blog*, 6. 3. 2022. [citované 1. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2022/06/03/how-has-the-russian-invasion-of-ukraine-affected-the-polish-governments-eu-strategy/>.

29. Portfolio (2021): Szíjjártó Peter: Megvan az úk gázszeszződés. [online]. In: *Portfolio*, 30. 8. 2021. [citované 15. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.portfolio.hu/uzlet/20210830/szijjarto-peter-megvan-a-gazszerzodes-498342>.
30. NOL (2010): Új világréndről beszélt Orbán Viktor. [online]. In: *NOL*, 30. 8. 2010. [citované 30. 4. 2022.] Dostupné na internete: http://nol.hu/kulfold/uj_vilagrendrol_beszelt_orban_viktor-789901.
31. VÉGH, Z. (2015): Hungary's „Eastern Opening“ policy toward Russia: ties that bind? In: *International Issues and Slovak Foreign Policy*, 2015, roč. 24, č. 1-2, s. 47-65.
32. ŻĘGOTA, K. (2019): Polish-Russian relations as reflected in the programmes of right-wing political parties in Poland: a quattitative and qualitative anlysis In: *Baltic Region*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 125-141.
33. ZIĘBA, R. (2018): Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich In: *Stosunki Międzynarodowe*, 2018, roč. 54, č. 3, 2018, s. 9-34.
34. ZIĘBA, R. (2019): *Poland 's Foreign and Security Policy: Problems of Compatibility with the Changing International Order*. Springer Nature, 2019. ISBN 978-3-0-30-30696-0.

Kontakt:

doc. Milan Kurucz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: milan.kurucz@euba.sk

VÝVOJ PŘÍHRANIČNÍCH REGIONŮ ČESKA, POLSKA A SLOVENSKA V KONTEXTU INDEXU LIDSKÉHO ROZVOJE¹

DEVELOPMENT OF THE BORDER REGIONS OF CZECHIA, POLAND AND SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF THE HUMAN DEVELOPMENT INDEX

Ingrid Majerová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám. 1934/3,
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: majerova@opf.slu.cz

Abstrakt: Jedním ze způsobů, jak sledovat úspěšnost či neúspěšnost kohezní politiky v regionech Evropské unie, je porovnat některé ukazatele hodnotící úroveň lidského rozvoje. Cílem tohoto příspěvku bylo vytvořit kompozitní index na regionální úrovni NUTS 2, a to Index příhraničního regionálního rozvoje (IPRR) u deseti příhraničních regionů České republiky, Polska a Slovenska v letech 2011 a 2019. Tento index byl vytvořen z devíti socioekonomických ukazatelů, kompilovaných do třech subindexů. Pro konstrukci výše uvedeného indexu byla použita Min-Max metoda. Byl stanoven a na základě výsledků potvrzen předpoklad zvyšování lidského rozvoje a snižování regionálních disparit ve sledovaných regionech.

Klíčová slova: příhraniční regiony, lidský rozvoj, Index příhraničního regionálního rozvoje, metoda Min-Max, NUTS 2, korelace

JEL: I31, O15, P46

Abstract: One way to monitor the failure or success of the cohesion policy in EU regions is to compare certain indicators assessing the level of human development. The objective of this paper was to create a composite index at the regional level NUTS 2, and so Index of Border Regional Development (IPRR) in the ten border regions of the Czech Republic, Poland and Slovakia in the between-crises years 2011 and 2019. This index was created from nine socioeconomic indicators, compiled into three sub-indexes. The Min-Max method was used for construction of the above index. The assumption about increasing of human development and reducing regional disparities in the monitored regions was ascertained and, based on results, also confirmed.

Keywords: Border regions, Human development, Index of Border Regional Development, Min-Max method, NUTS 2, Correlation

JEL: I31, O15, P46

Úvod

Měření rozvoje na základě ekonomických ukazatelů, jako je ekonomický růst, růst (mezi)národního obchodu, investic nebo technologického pokroku, je jedním z tradičních způsobů zkoumání rozvoje v různých zemích či regionech. V posledních desetiletích se však stále více pozornosti věnuje lidskému rozvoji, který je o lidech, o rozšiřování jejich možností

¹ Článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace v roce 2022 a projektu CZ.02.1.01/0.0/0.0/17_049/0008452 „SMART technologie pro zlepšení kvality života ve městech a regionech“.

žit plnohodnotný a kreativní život.² Tento přístup je stále více přijímán nejen odborníky, ale také akademiky, výzkumníky či politiky v mnoha zemích.

I když se samotný lidský rozvoj nejčastěji měří indexem lidského rozvoje, existují i další ukazatele, jako je Index udržitelného ekonomického blahobytu, Hrubé národní štěstí,³ Indikátor skutečného pokroku, Index ekonomického blahobytu⁴ nebo také Index kvality života.⁵ Někteří autoři vytvářejí své vlastní indikátory pro co nejširší pokrytí různých aspektů dopadu na kvalitu a rozvoj lidstva, což je také případ tohoto článku.

Cílem článku bylo vytvořit kompozitní index na regionální úrovni NUTS 2, nazvaný Index příhraničního regionálního rozvoje (IPRR) u všech regionů česko-polsko-slovenského příhraničí. V případě České republiky se jedná o tři NUTS 2 regiony: Moravskoslezsko (CZ08), Střední Morava (CZ07) a Severovýchod (CZ05), pět regionů Polska: Dolnoslaskie (PL51), Opolskie (PL52), Malopolskie (PL21), Slaskie (PL22), Podkarpacie (PL82) a dva regiony Slovenska: Stredné Slovensko (SK03) a Východné Slovensko (SK04). Vývoj byl sledován v mezikrizovém období v letech 2011 (po odeznění globální ekonomické krize) a 2019 (před krizí pandemickou). Byl stanoven předpoklad úspěšné kohezní politiky EU v těchto regionech a zvyšování hodnot indexů ve smyslu zlepšení úrovně lidského rozvoje.

Tento článek navazuje na stávající výzkum v této oblasti,^{6,7,8} kdy výzvou bylo získat nová socioekonomická data na regionální úrovni, což je mnohem složitější než na národních úrovních. Pro účely tohoto článku byl vytvořen Index příhraničního regionálního rozvoje jako rozšíření HDI za účelem získání lepšího kompozitního indexu. Bylo vybráno devět socioekonomických ukazatelů: tři ekonomické ukazatele (hrubý národní důchod na obyvatele, výdaje na VaV a dlouhodobá nezaměstnanost), tři ukazatele vzdělanosti (terciárně vzdělaná populace, účast na vzdělávání a odborné přípravě a mladí lidé bez zaměstnání a vzdělání) a tři ukazatele v oblasti zdraví (očekávaná délka života při narození, počet zdravotnického personálu – lékařů a kojenecká úmrtnost). Tato skupina ukazatelů vytvořila tři dimenze: ekonomickou, vzdělanostní a zdravotní. U proměnných byla testována jejich neexistence vysoké korelovanosti pomocí párové korelace a pro konstrukci indexu je použita metoda Min-Max.

Volbu indikátorů ovlivnilo nejen jejich tradiční použití v případě HDI (HND na obyvatele, vzdělání, naděje dožití při narození), ale zejména jejich vazba na subnárodní rozvoj. To se potvrdilo v kontextu nedávné pandemické situace například v oblasti dostupnosti zdravotnického personálu.

Článek má následující strukturu: druhá část představuje současný stav poznání, třetí část popisuje model a metodologii použitou v článku. Čtvrtá část podrobně pojednává o výsledcích a pátá část zhodnocuje dosažené výsledky.

1 Současný stav poznání

Vzhledem k tomu, že Index lidského rozvoje je primárně indikátorem měřeným na národní úrovni, odhadovaným pro zemi jako celek, nelze jej obecně aplikovat všemi ekonomikami v jejich regionech.⁹ Někteří autoři tak analyzovali regionální rozvoj podle

² MADAN, S. (2012): Human Development and Poverty – a Perspective Across Indian States.

³ VAN DEN BERGH, J. C. J. M. (2009): The GDP Paradox, s. 117.

⁴ OSBERG, L. – SHARPE, A. (2005): How should we measure the “economic” aspects of well-being? s. 311.

⁵ MARTÍN, J.C. – MENDOZA, C. (2013): A DEA Approach to Measure the Quality-of-Life in the Municipalities of the Canary Islands, s. 335.

⁶ MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2016): Factor Analysis as an Alternative Approach to Measurement of Human Development, s. 180.

⁷ MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2017): The measurement of human development using the Ward method of cluster analysis, s. 239.

⁸ MAJEROVÁ, I. (2018): Regional Development and its Measurement in Visegrad Group Countries.

⁹ BASU, S. – BASU, P. (2005): Regional Disparity in Australia: Analysis of Gender Development Index, s. 56.

principů HDI a někteří z nich zavedli své vlastní upravené indexy, aby lépe odrážely místní podmínky daných zemí.^{10,11}

V první skupině můžeme jmenovat Noorbakhshe,¹² který porovnával lidský vývoj 26 iránských provincií (regionů), dále Gaye a Jhu,¹³ kteří analyzovali 73 subnárodních, národních a regionálních zpráv o lidském rozvoji v letech 1998 – 2009, nebo Lengfelderovou a Cazabatovou¹⁴ s jejich aktualizací 75 reportů o lidském rozvoji v letech 2010 – 2016. Schrott a kol.¹⁵ použili principy HDI pro tvorbu regionálních indexů v rakouských provinciích a okresech. Rodionov a kol.¹⁶ zkoumali dopad indexu lidského rozvoje a Giniho indexu na reálný hrubý regionální produkt na zaměstnanou osobu v 68 regionech Ruské federace v období let 2000 – 2014. Globální rozvojová laboratoř¹⁷ na svých webových stránkách prezentuje Subnational Human Development Index (SHDI), kde jsou data přepočtením oficiálního HDI (vytvořeného UNDP) na subnárodní úroveň.

Naproti tomu Jamal a Khan¹⁸ analyzovali trendy v pákistánských regionálních indexech lidského rozvoje v období mezi lety 1998 a 2005. Gnesi a kol.¹⁹ zveřejnili Index regionální kvality rozvoje s cílem poskytnout vícerozměrné měřítko rozvoje italských regionů na základě 41 jednotlivých ukazatelů z různých zdrojů. Složený index se rovnal aritmetickému průměru sedmi makroukazatelů, z nichž každý odpovídá průměru standardizovaných hodnot ukazatelů, které jej tvoří. Jurado a Perez-Mayo²⁰ vypočítali srovnávací multidimenzionální index ekonomického blahobytu pro španělské autonomní komunity na základě dimenzí upravené spotřeby, reálného bohatství, spravedlnosti a ekonomické bezpečnosti na obyvatele. Hardeman a Dijkstra²¹ vyvinuli kompozitní ukazatel schopný měřit vzorce a trendy lidského rozvoje v regionu EU v roce 2012. Použili šest ukazatelů: průměrnou délku života, dětskou úmrtnost, obyvatelstvo bez zaměstnání a vzdělání, všeobecné terciární vzdělání, čistý disponibilní příjem a míru zaměstnanosti. Silva a Ferreira-Lopes²² navrhli index regionálního rozvoje pro Portugalsko na úrovni NUTS 3. Kromě tří tradičních dimenzí HDI (příjem, vzdělání a zdraví) zahrnoval index další dvě, správu a životní prostředí. Meyer a kol.²³ zavedli rozvojový index, který bylo možné použít na národní, provinční a regionální úrovni, jenž zahrnoval 17 kvantitativních proměnných složených do čtyř dílčích indexů.

¹⁰ PAGLIANI, P. (2010): Influence of regional, national and sub-national HDRs, s. 8.

¹¹ GAYE, A. – JHA, S. (2010): A review of conceptual and measurement innovations in national and regional human development reports, 1998-2009, s. 5.

¹² NOORBAKHSH, F. (2002): Human development and regional disparities in Iran: a policy model, s. 927.

¹³ GAYE, A. – JHA, S. (2010): A review of conceptual and measurement innovations in national and regional human development reports, 1998-2009, s. 5.

¹⁴ LENGFELDER, C. – CAZABAT, C. (2016): A Review of Conceptual and Measurement Innovations in National and Regional Human Development Reports, 2010-2016, s. 10.

¹⁵ SCHROTT, L. – GÄCHTER, M. – THEURL, E. (2015): Regional Development in Advanced Countries: a Within-Country Application of the Human Development Index for Austria, s. 1.

¹⁶ RODIONOV, D. G. – KUDRYAVTSEVA, T. J. – SKHVEDIANI, A. E. (2018): Human development and income inequality as factors of regional economic growth, s. 323.

¹⁷ GDL (2022): Subnational Human Development Index, online.

¹⁸ JAMAL, H. – KHAN, A.J. (2007): Trends in regional human development indices, s. 9.

¹⁹ GNESI, C. – SERGE, E. – VILLA, A. (2010): Come si vive in Italia? Rapporto QUARS 2010 – Indice di qualità regionale dello sviluppo, s. 4.

²⁰ JURADO, A. – PEREZ-MAYO, J. (2012): Construction and Evolution of a Multidimensional Well-Being Index for the Spanish Regions, s. 259.

²¹ HARDEMAN, S. – DIJKSTRA, L. (2014): The EU Regional Human Development Index.

²² SILVA, R. – FERREIRA-LOPES, A. (2014): A Regional Development Index for Portugal, s. 1055.

²³ MEYER, D. F. – JONGH, J. D. – MEYER, N. (2016): The Formulation of a Composite Regional Development Index, s. 100.

Co se týká metod používaných při měření lidského rozvoje, Lai²⁴ použil k měření a analýze pokroku lidského rozvoje v čínských provinciích od roku 1990 Spearmanův koeficient korelace. Někteří autoři analyzovali lidský rozvoj na regionální úrovni pomocí shlukové analýzy, jako například Yang a Hu²⁵ v případě Číny v letech 1982 až 2003 nebo Kasim a kol.²⁶ v případě regionálního HDI Iráku v roce 2006. Tito autoři rozdělili regiony výše zmíněných ekonomik do čtyř shluků. Majerova a Nevima²⁷ provedli shlukovou analýzu prostřednictvím modifikovaného indexu lidského rozvoje vytvořeného pro 46 regionů zemí Visegrádské skupiny Plus (země V4 a Slovinsko a Rakousko) na úrovni NUTS 2. Autoři definovaly, ale nepotvrdily, hypotézu dynamizace regionů. Stejní autoři²⁸ také aplikovali faktorovou analýzu lidského rozvoje ve stejné skupině zemí. Jejich předpoklad, že nejdůležitějším faktorem lidského rozvoje je ekonomická úroveň (měřená HDP na obyvatele), se nepotvrdil a bylo zjištěno, že nejdůležitější roli hraje celoživotní vzdělávání.

Výše uvedené mimo jiné také ukazuje na různorodost výběru ukazatelů používaných k měření úrovně lidského rozvoje. Pro účely tohoto článku byl tento výběr inspirován mnoha studiemi, které ukázaly vazby na danou problematiku. Ukazatel HND byl zvolen podle Senova přístupu,²⁹ který považoval příjem za primární prostředek k dosažení lidského rozvoje. Ve zprávě OECD³⁰ se tvrdí, že HND může být nejpřesnějším odrazem národního bohatství vzhledem k dnešní mobilní populaci a globálnímu obchodu, především v zemích, ve kterých působí mnoho zahraničních firem. Tato skutečnost odráží ekonomickou situaci sledovaných ekonomik a jejich regionů, proto byl tento ukazatel zahrnut do tvorby IPRR. Druhá proměnná, dlouhodobá nezaměstnanost, má nejpříjemnější dopad na rodinné zdroje prostřednictvím ušlého výdělku, který narůstá s každým dalším týdnem nezaměstnanosti.³¹ Dlouhodobá nezaměstnanost je spojena s vysokými náklady pro postižené jednotlivce i pro společnost jako celek; je hlavní příčinou chudoby a sociálního vyloučení a vytváří dodatečné dlouhodobé náklady pro systémy zdravotní péče a sociální služby.³² Dalším ukazatelem jsou výdaje na výzkum a vývoj a jejich nárůst je velmi důležitý pro zvýšení konkurenceschopnosti.³³ Tyto výdaje jsou jedním z hlavních impulsů technologického pokroku pro zlepšení ekonomického blahobytu a růstu.³⁴ Podle Bednáře a Haláskové³⁵ je jedním z hlavních tahounů lidského rozvoje transformace technologií v podobě výdajů na výzkum a vývoj. Dle Balcerzaka a kol.³⁶ jsou investice do výzkumu a vývoje nezbytnou podmínkou pro podporu blahobytu v daných ekonomikách.

²⁴ LAI, D. (2003): Principal component analysis on human development indicators of China, s. 3019.

²⁵ YANG, Y. – HU, A. (2008): Investigating Regional Disparities of China's Human Development with Cluster Analysis: A Historical Perspective, s. 417.

²⁶ KASIM, J. – FRON, H. – YAQUB, H. (2011): Using cluster analysis to assess the dimensions of the HDI in Iraq for 2006, s. 625.

²⁷ MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2017): The measurement of human development using the Ward method of cluster analysis, s. 245.

²⁸ MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2016): Factor Analysis as an Alternative Approach to Measurement of Human Development, s. 185.

²⁹ SEN, A. (1999): Development as Freedom, s. 10.

³⁰ OECD (2022): Gross national income, online.

³¹ AUSTIN, N. – MITCHELL, J. – LINDNER, S. (2013): Consequences of long-term unemployment, s. 20.

³² DUELL, N. – THURAU, L. – VETTER, T. (2016): Long-term unemployment in the EU: Trends and policies, s. 15.

³³ BOČKOVÁ, N. (2013): Visegrad Four Countries: Evaluation in R&D Sectors of Performance, s. 876.

³⁴ ARISTOVNIK, A. (2014): Efficiency of the R&D Sector in the EU-27 at the Regional Level: An Application of DEA, s. 519.

³⁵ BEDNÁŘ, P. – HALÁSKOVÁ, M. (2018): Innovation performance and R&D expenditures in Western European regions: Divergence or convergence? s. 210.

³⁶ BALCERZAK, A. – PIETRZAK, P. – BERNARD, M. (2015): Research and Development Expenditures and Quality of Life in European Union Countries, s. 285.

Kromě VaV se jako nejučinnější faktor posilující ekonomický růst jeví podíl dospělé populace s terciárním vzděláním.³⁷ Tento druh vzdělávání hraje stále nejdůležitější roli v ekonomickém blahobytu a rozvoji, protože pouze vyšší úroveň vzdělání a dovedností jsou vnímány jako dostatečné k tomu, aby země mohly konkurovat v globalizovaných znalostních sektorech.³⁸ Další vzdělávání a odborná příprava jsou, v podobě celoživotního vzdělávání, také velmi důležité, protože systém vzdělávání dospělých (od 25 do 64 let) má tendenci přetvářet stávající ekonomické rozdíly prostřednictvím vyšších frekvencí rekvalifikací a zvyšování kvalifikace u vzdělanějších dospělých s vyšší úrovní příjmů.³⁹ Podle Heada a kol.⁴⁰ je účast v tomto způsobu vzdělávání nástrojem hospodářského růstu. Negativní dopad však lze nalézt v případě nezaměstnanosti mladých lidí: podle UNDP⁴¹ po krizi vzrostla a od té doby zůstala vysoká a dokonce se dále zvyšuje, což ukazuje, jak mohou být dopady šoku zvláště závažné pro zranitelné skupiny. Na osobní úrovni tito jedinci trpí chudobou a sociálním vyloučením.^{42 43}

Volba dalších ukazatelů z oblasti zdravotnictví byla zřejmá. Michaud a van Soest⁴⁴ tvrdí, že v mnoha průmyslových zemích existuje pozitivní souvislost mezi zdravím, bohatstvím a populací; zdraví má tendenci stoupat s úrovní ekonomického rozvoje země,⁴⁵ zlepšení zdraví má navíc tendenci snižovat úmrtnost kojenců.⁴⁶ Anand a Bärnighausen⁴⁷ tvrdí, že ve více než 80 zemích existuje silný vztah mezi zdravotnickým personálem a kojeneckou úmrtností, která poté ovlivňuje očekávanou délku života. Poslední jmenovaný ukazatel je nejběžněji používaným měřítkem pro popis zdraví populace a odráží celkovou úroveň úmrtnosti populace.^{48 49} Sharma⁵⁰ tvrdí, že očekávaná délka života při narození je používána jako hodnota zdraví populace, a přestože zdraví je multidimenzionální pojem, délka života je jedním z jejich nejpoužívanějších ukazatelů. Podle Niua a Melenberga⁵¹ má příjem na hlavu pro většinu zemí OECD významný vliv na očekávanou délku života, následovanou nižší úmrtností. Kojenecká

³⁷ STERLACCHINI, A. (2008): R&D, higher education and regional growth: Uneven linkages among European regions, s. 1096.

³⁸ FAGGIAN, A. – MODREGO, F. – MCCANN, P. (2019): Human capital and regional development. Handbook of regional growth and development theories, s. 133.

³⁹ WEF (2017): White Paper. Accelerating Workforce Reskilling for the Fourth Industrial Revolution. An Agenda for Leaders to Shape the Future of Education. Gender and Work, s. 13.

⁴⁰ HEAD, A.J. – VAN HOECK, M. – GARSON, D.S. (2015): Lifelong learning in the digital age: A content analysis of recent research on participation, s. 1.

⁴¹ UNDP (2020): 2020 Human Development Perspectives. COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery, s. 20.

⁴² IONUT, J. (2020): The Impact of Young People Neither In Employment nor In Education or Training Rate on the People at Risk of Poverty Rate after Social Transfers in European Union, s. 2828.

⁴³ ILO (2022): Youth unemployment, online.

⁴⁴ MICHAUD, P. C. – VAN SOEST, A. (2008): Health and wealth of elderly couples: Causality tests using dynamic panel data models, s. 1312.

⁴⁵ SEMYONOV, M. – LEWIN-EPSTEIN, N. – MASKILEYSON, D. (2013): Where wealth matters more for health: The wealth–health gradient in 16 countries, s. 10.

⁴⁶ BLOOM, D. – CANNING, D. (2003): Health as human capital and its impact on economic performance, s. 304.

⁴⁷ ANAND, S. – BÄRNIGHAUSEN, T. (2004): Human resources and health outcomes: cross-country econometric study, s. 1603.

⁴⁸ TIMONIN, S. – SHKOLNIKOV, V.M. – JASILIONIS, D. – GRIGORIEV, P. – JDANOV, D.A. – LEON, D.A. (2016): Disparities in length of life across developed countries: measuring and decomposing changes over time within and between country groups, s. 14.

⁴⁹ CUTLER, D. – DEATON, A. – LLIERES-MUNEY, A. (2006): The determinants of mortality, s. 97.

⁵⁰ SHARMA, R. (2018): Health and economic growth: Evidence from dynamic panel data of 143 years, s. 1.

⁵¹ NIU, G. – MELENBERG, B. (2014): Trends in mortality decrease and economic growth.

úmrtnost je zásadním ukazatelem pro sledování úrovně zdravotní a sociální nerovnosti, která souvisí s dimenzemi lidského rozvoje na celém světě.^{52 53 54}

2 Data a metody

Cílem tohoto článku je zjistit úspěšnost politik soudržnosti EU v podobě regionálního rozvoje ve všech společných příhraničních regionech Česka, Polska a Slovenska v období mezi lety 2011 a 2019. Tyto regiony mají nejen geografickou, ale také ekonomickou blízkost, spolupracují například v rámci Evropského seskupení územní spolupráce TRITIA.⁵⁵

Prvotní data byla získána z regionální databáze Eurostatu⁵⁶ a GDL⁵⁷ a jejich aplikovatelnost byla ověřena prostřednictvím párové korelace. Po ověření vhodnosti ukazatelů byly vytvořeny dílčí indexy použitím Min-Max metody.⁵⁸ Poté byl geometrickým průměrováním vytvořen Index příhraničního regionálního rozvoje, IPRR.

2.1 Data a model

Výběr zemí a jejich regionů byl kromě dostupnosti dat ovlivněn i jejich blízkým geografickým, historickým a ekonomickým vývojem. V případě České republiky se jedná o tři NUTS 2 regiony: Moravskoslezsko (CZ08), Střední Morava (CZ07) a Severovýchod (CZ05), v případě Polska se jedná o pět regionů: Dolnoslaskie (PL51), Opolskie (PL52), Malopolskie (PL21), Slaskie (PL22), Podkarpacie (PL82) a v případě Slovenska jde o dva regiony: Stredné Slovensko (SK03) a Východné Slovensko (SK04). Časové období bylo ohraničeno dvěma krizemi – rok po konci globální ekonomické krize v těchto regionech (analýza roku 2011) a rokem před krizí pandemickou (analýza roku 2019).

Údaje za výše uvedené regiony byly získány z regionální databáze Eurostatu, která obsahuje různá data za regiony NUTS 1 až 3 a databáze GDL, pro údaje regionálního hrubého národního důchodu. Výběr indikátorů byl ovlivněn jak použitými proměnnými v HDI, tak i co nejlepší identifikací prvků lidského rozvoje v regionech. Pro účely tohoto článku bylo vybráno devět regionálních socioekonomických proměnných, které byly dostupné pro všechny kraje v obou letech. Jednotky, kódy a vzájemné dopady jsou uvedeny v Tabulce 1.

Do subindexů byly zahrnuty tři ekonomické ukazatele (HND na obyvatele, výdaje na VaV a dlouhodobá nezaměstnanost), tři ukazatele vzdělanosti (obyvatelstvo s terciárním vzděláním, lidé účastníci se vzdělávání a odborné přípravy a mladí lidé, kteří nejsou zaměstnáni ani se nevzdělávají), tři zdravotní proměnné (očekávaná délka života při narození, počet zdravotnického personálu - lékařů a kojenecká úmrtnost). Všechny proměnné jsou aplikovány na roky 2011 (po globální krizi) a 2019 (před pandemickou krizí).

Absolutní hodnoty proměnných nejsou pro konstrukci složeného indexu vhodné, proto byly použity ukazatele relativní (v případě hrubého národního důchodu byla použita logaritmizace). Některé z proměnných jsou považovány za pozitivní z hlediska rozvoje a jiné

⁵² LEE, K. S. – PARK, S. C. – KHOSHNOOD, B. – HSIEH, H. L. – MITTENDORF, R. (1997): Human development index as a predictor of infant and maternal mortality rates, s. 1755.

⁵³ ALIJANZADEH, M. – ASEFZADEH, S. – MOOSANIAYE ZARE, S. A. (2016): Correlation Between Human Development Index and Infant Mortality Rate Worldwide, s. e35330.

⁵⁴ ANELE, C. R. – HIRAKATA, V. N. – GOLDANI, M. Z. et al. (2021): The influence of the municipal human development index and maternal education on infant mortality: an investigation in a retrospective cohort study in the extreme south of Brazil, s. 1.

⁵⁵ Z hlediska nomenklatury NUTS2, je v TRITII angažován ze slovenské strany pouze část regionu Žilina (samostatný region v rámci NUTS3), Banskobystrický region, tvořící druhou část (a také samostatnou NUTS3) se v seskupení neangažuje.

⁵⁶ EUROSTAT (2022): Regional Database, online.

⁵⁷ GDL (2022): Subnational Human Development Index, online.

⁵⁸ UNDP (2016): Human Development Report 2016. Human Development for Everyone, s. 25.

za negativní. Tento předpoklad je testován v následující části a směr dopadu je velmi důležitý pro výběr správného způsobu použití metody měření (viz dále).

Tabulka 1: Indikátory regionálního rozvoje

<i>Indikátor</i>	<i>jednotka</i>	<i>kód</i>	<i>vliv</i>
Hrubý národní důchod (log)	na osobu v PPP	ND	pozitivní
Výdaje na vědu a výzkum	na osobu v PPS	VV	pozitivní
Dlouhodobá nezaměstnanost	% procento ekonomicky aktivního obyvatelstva (věk 15-64)	DN	negativní
Terciární vzdělanost	% celkové populace	TV	pozitivní
Účast na vzdělávání a školení (celoživotní vzdělávání)	% procento obyvatel (věk 25-64)	MP	pozitivní
Mladí lidé bez vzdělání a odborné přípravy	% celkové populace (věk 15-24)	MB	negativní
Očekávaná délka života při narození	roky	DD	pozitivní
Zdravotnický personál – doktoři	na sto tisíc obyvatel	ZD	pozitivní
Míra dětské úmrtnosti	%	DU	negativní

Pramen: vlastní zpracování

Popis použitých ukazatelů je následující: První zvolenou proměnnou je logaritmovaný hrubý národní důchod na hlavu v paritě kupní síly (ND). HND je celková částka peněz vydělaných jednotlivci a podniky, která se používá k měření a sledování bohatství národa z roku na rok. Toto číslo zahrnuje hrubý domácí produkt země plus příjem, který získává ze zahraničních zdrojů⁵⁹. HND na obyvatele odráží ekonomickou výkonnost všech subjektů v regionu. Proto je vhodnější pro vytvoření složeného indexu, kdy vyšší HND na hlavu je spojen s vyšší úrovní rozvoje, jeho vývoj je tedy pozitivní.

Výdaje na výzkum a vývoj (VV) jsou všechny výdaje v této oblasti prováděné v rámci statistické jednotky nebo sektoru ekonomiky během určitého období bez ohledu na zdroj financí.⁶⁰ Výzkum a vývoj je činnost zahrnující významné přesuny zdrojů mezi jednotkami, organizacemi a sektory zejména mezi vládou a dalšími aktéry. Pro účely tohoto příspěvku byl použit relativní ukazatel na obyvatele v PPS. Přepočten na standardy kupní síly (PPS) je založen na národních paritách kupní síly (PPP), které také pravidelně vypočítává a zveřejňuje Eurostat. Tento ukazatel je pozitivní pro regionální rozvoj.

Ukazatel dlouhodobé nezaměstnanosti (DN) podle pohlaví a věku v regionech NUTS 2 zahrnuje všechny obyvatele ve věku 15 a více let a je vyjádřen jako procento populace na pracovní síle ve věku 15 – 64 let. Tento ukazatel (jeho vysoká úroveň) má negativní dopady na regionální rozvoj více než míra nezaměstnanosti, protože představuje sociální problém spojený s negativními dopady na ekonomické aktivity.

Podíl terciárně vzdělaných lidí (TV) na populaci kraje v produktivním věku, souvisí se schopností lidí (a regionů) reflektovat znalostní potřeby ekonomiky a pozitivně odráží také úroveň lidského rozvoje. V rámci něj se realizuje první (úroveň 5) a druhý (úroveň 6) stupeň terciárního vzdělávání: první stupeň terciárního vzdělávání nevede přímo k pokročilé výzkumné kvalifikaci (Ph.D.), zatímco druhý stupeň k ní vede.

Míra účasti na vzdělávání a odborné přípravě (MP) je procento regionální populace ve věku 25 až 64 let, které se účastní vzdělávání a odborné přípravy zahrnující všechny vzdělávací aktivity prováděné po celý život (po ukončení počátečního vzdělávání) s cílem zlepšit znalosti, dovednosti a kompetence v rámci osobních, občanských, sociálních nebo pracovních

⁵⁹ OECD (2022): Gross national income, online.

⁶⁰ OECD (2015): Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, s. 80.

perspektiv. Díky tomuto formálnímu i neformálnímu vzdělávání a celoživotnímu učení si lidé rozšiřují možnosti zvýšení svých příjmů, blahobytu a rozvoje. Vyšší hodnoty jsou spojeny s vyšší úrovní vzdělání a odborné přípravy.

Indikátor mladí lidé, kteří nejsou zaměstnáni ani se nezúčastňují vzdělávání nebo odborné přípravy (MB) odpovídá procentu celkové populace dané věkové skupiny (mezi 15 a 24 lety), která není zaměstnána ani se neúčastní dalšího vzdělávání nebo odborné přípravy (ani formální, ani neformální). Věková skupina byla vybrána tak, aby doplnila věkové rozmezí používané pro vytváření kompozitní index, aby se eliminovaly příliš vysoké korelace nebo autokorelace. Tato proměnná má negativní vliv na vývoj lidského rozvoje.

Očekávaná délka života při narození (DD) je průměrný počet let, které zbývá prožít člověku, pokud je po zbytek svého života vystaven současným podmínkám úmrtnosti (věkové specifické pravděpodobnosti úmrtí). Odráží úroveň zdraví a kvalitu života a měří kvalitativní aspekty zdravého života. Jeho vysoké hodnoty jsou spojeny s vyšší úrovní lidského rozvoje – čím vyšší je průměrná délka zdravého života v regionu, tím je rozvinutější.

S vyšší úrovní ekonomického rozvoje souvisí vyšší hodnoty počtu zdravotnických pracovníků. Ukazatel zdravotnického personálu (ZD) zahrnuje lékaře, kteří působí v oblasti zdravotnictví, bez ohledu na sektor zaměstnání (tj. zda jsou nezávislí, zaměstnaní v nemocnici nebo u jiného poskytovatele zdravotní péče). Míry hustoty se používají k popisu dostupnosti tohoto druhu zdravotnického personálu a vyjadřují se jako jejich počet na 100 000 obyvatel.

Kojenecká úmrtnost (DU) je poměr celkového počtu úmrtí dětí do jednoho roku k počtu tisíc živě narozených dětí v daném roce. Regionální rozdíly v kojenecké úmrtnosti mohou odrážet rozdíly v bohatství a výdajích na zdravotní péči a lze je považovat za indikátor pro měření úrovně socioekonomické rozmanitosti v rámci regionů.

2.2 Použitá metoda

Pro splnění cíle tohoto příspěvku byl vytvořen kompozitní index regionálního rozvoje, a to použitím modelu Min-Max. U indexu IPRR byl zvolen nejen tento stejný metodologický způsob jako v případě konstrukce HDI, ale také stejný princip jeho tvorby. Složkové indikátory mají stejnou váhu a byly rozděleny do příslušných dimenzí s pozitivním nebo negativním vlivem na vývoj. Vhodnost vybraných ukazatelů, jejich váha a dopad byla testována pomocí párové korelační analýzy založené na testu hypotézy lineárního vztahu v rámci Pearsonova korelačního koeficientu.

Při použití stejných vah se totiž může stát – kombinací vysoce korelovaných proměnných (s koeficientem více než $\pm 0,90$) – že do indexu může být zaveden prvek dvojího započítání.⁶¹ V reakci na tento problém jsou indikátory testovány na statistickou korelaci a teprve poté vybírány ty indikátory, které vykazují její nižší stupeň (nicméně vyšší než 0). Výsledky párové korelace ukazatelů, které nevykazovaly vysokou korelaci (ani korelaci nulovou) jsou vidět v Tabulce 2.

⁶¹ OECD (2008): Handbook on Constructing Composite Indicators, s. 32.

Tabulka 2: Párové korelace v letech 2011 a 2019

2011	<i>ND</i>	<i>VV</i>	<i>DN</i>	<i>TV</i>	<i>MP</i>	<i>MB</i>	<i>DD</i>	<i>ZD</i>	<i>DU</i>
ND	1								
VV	-0,67	1							
DN	0,54	-0,37	1						
TV	-0,19	-0,47	-0,23	1					
MP	-0,59	0,92	-0,40	-0,63	1				
MB	0,82	-0,72	0,85	-0,05	-0,72	1			
DD	-0,23	0,39	-0,75	0,09	0,28	-0,60	1		
ZD	-0,24	0,66	0,35	-0,77	0,68	-0,12	-0,24	1	
DU	0,28	-0,59	0,62	0,28	-0,61	0,68	-0,61	-0,09	1
2019	<i>ND</i>	<i>VV</i>	<i>DN</i>	<i>TV</i>	<i>MP</i>	<i>MB</i>	<i>DD</i>	<i>ZD</i>	<i>DU</i>
ND	1								
VV	0,56	1							
DN	-0,65	-0,57	1						
TV	0,41	0,41	-0,21	1					
MP	0,58	0,75	-0,44	-0,40	1				
MB	-0,61	-0,61	0,77	0,05	-0,55	1			
DD	0,02	0,57	-0,62	0,12	0,10	-0,35	1		
ZD	-0,24	0,22	0,33	-0,88	0,56	-0,05	-0,24	1	
DU	-0,42	-0,68	0,82	0,12	-0,52	0,88	-0,68	0,01	1

Pozn.: všechny korelace jsou statisticky významné na úrovni $\alpha=0,05$.

Pramen: vlastní výpočty.

Jak ukazuje výše uvedená tabulka, všechny ukazatele vykazovaly v obou sledovaných letech hodnoty indexu korelace do hodnoty $\pm 0,90$, takže nebyly z další analýzy vyloučeny. Na základě toho bylo použito výše uvedených devět indikátorů se stejnou vahou a byly vytvořeny tři dimenze, každá se třemi indikátory: dvěma pozitivními a jedním negativním (viz Tabulka 3).

Tabulka 3: Indikátory – dimenze, kódy a směry hodnot

<i>Dimenze</i>	<i>Indikátory</i>	<i>Index</i>
ekonomická	ND (+) VV (+) DN (-)	EK
vzdělanostní	TV (+) MP (+) MB (-)	VZ
zdravotní	DD (+) ZD (+) DU (-)	ZV

Pramen: vlastní výpočty.

Metodika konstrukce kompozitního indexu se řídí logikou výpočtu HDI.^{62,63} Výpočet indexu IPRR byl však upraven na podmínky sledovaných zemí. Za prvé nebyly použity stejné min/max hodnoty pro výpočet indexu vycházející z dat rozvojových zemích. Pro vypovídací schopnost vytvořeného indexu IPRR byla vybrána (min/max) data členských zemí EU, což lépe odpovídá komparaci regionů. Za druhé, byl vybrán vyšší počet ukazatelů, které tak lépe odrážejí lidský rozvoj na regionální úrovni.

Po výběru a otestování vhodných indikátorů bylo nutné definovat minimální a maximální hodnoty pro každý indikátor v obou sledovaných letech. Pro stanovení minim byly zvoleny nejhorší výsledky jednotlivých indexů ze všech regionů NUTS 2 Evropské unie a nejlepší pro jejich maxima. Hodnoty ukazatelů, regionů a zemí jsou uvedeny v Tabulce 4 a lze zde pozorovat velké rozdíly mezi regiony EU.

Tabulka 4: Minimální a maximální hodnoty indikátorů v rámci EU v letech 2011 a 2019

Indikátor	2011		2019	
	MIN	MAX	MIN	MAX
ND*	9 262 (Severozapaden, BG)	11 410 (Brussel, BE)	9 517 (Severozapaden, BG)	11 420 (Hamburg, GE)
VV	4,3 (Severozapaden, BG)	2962,3 (Brabant wallon, BE)	19,9 (Severen tsentr., BG)	3971,9 (Stuttgart, GE)
DN	0,6 (Westosterreich, AT)	13,6 (Ciudad de Ceuta, ES)	0,2 (Praha, CZ)	16,8 (Ciudad de Melilla, ES)
TV	9,9 (Severozápad, CZ)	55,7 (Brabant wallon, BE)	15,9 (Nord-Est, RO)	66,4 (Brabant wallon, BE)
MP	0,7 (Sud-Vest Oltenia, RO)	35,9 (Hovestaden, DK)	0,7 (Sud-Vest Oltenia, RO)	35,8 (Sydsverige, SE)
MB	2,9 (Praha, CZ)	34,5 (Severozapaden, BG)	2,7 (Praha, CZ)	25,7 (Voreio Aigaio, EL)
DD	70,0 (Latgale, LV)	83,7 (Com. de Madrid, ES)	73,7 (Severozapaden, BG)	85,8 (Com. de Madrid, ES)
ZD	134,6 (Flevoland, NL)	885,9 (Ciudad de Ceuta, ES)	126,5 (Flevoland, NL)	905,8 (Ciudad de Ceuta, ES)
DU	0,8 (Valle d'Aosta, IT)	11,3 (Sud-Est, RO)	1,0 (Molise, IT)	9,4 (Yugoiztochen, BG)

Pramen: vlastní výpočty na základě dat databázi GDL (2022) * a Eurostat (2022).

K určení různých indexů byly použity dva typy výpočtů: index pro proměnné s kladným směrem (1):

$$I_{hodnota} = \frac{(I_{realR} - I_{minR})}{(I_{maxR} - I_{minR})} \quad (1)$$

a index pro proměnné se záporným směrem (2):

$$I_{hodnota} = \frac{(I_{realR} - I_{maxR})}{(I_{minR} - I_{maxR})} \quad (2)$$

⁶² HARDEMAN, S. – DIJKSTRA, L. (2014): The EU Regional Human Development Index, s. 8.

⁶³ GDL (2022): Subnational Human Development Index, online.

kde $I_{hodnota}$ je hodnotou devíti komponentních indikátorů, $I_{real R}$ je aktuální hodnota daného indikátoru příhraničního regionu, $I_{min R}$ je minimální hodnota regionálního indikátoru v rámci EU a $I_{max R}$ je maximální hodnota regionálního indikátoru v rámci EU.

Hodnoty EK, VZ a ZV jsou vypočteny jako aritmetický průměr hodnot tří složek každé dimenze I_S (3):

$$I_S = \frac{I_{h,1} + I_{h,2} + I_{h,3}}{3} \quad (3)$$

Index příhraničního regionálního rozvoje je pak vypočítán jako geometrický průměr všech výše uvedených indexů, jak je uvedeno v (4).

$$IPRR = \sqrt[3]{EK \cdot VZ \cdot ZD} \quad (4)$$

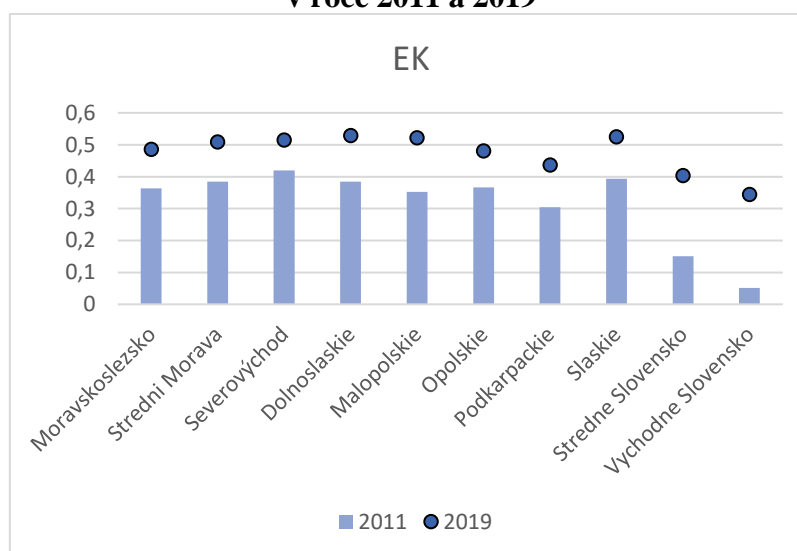
Výsledky výše uvedeného výpočtu jsou použity pro analýzu v další části článku. Ve sledovaném období (2011 a 2019) bylo očekáváno zvyšování hodnot indexu a snižování rozdílů hodnot IPRR v rámci NUTS 2 krajů.

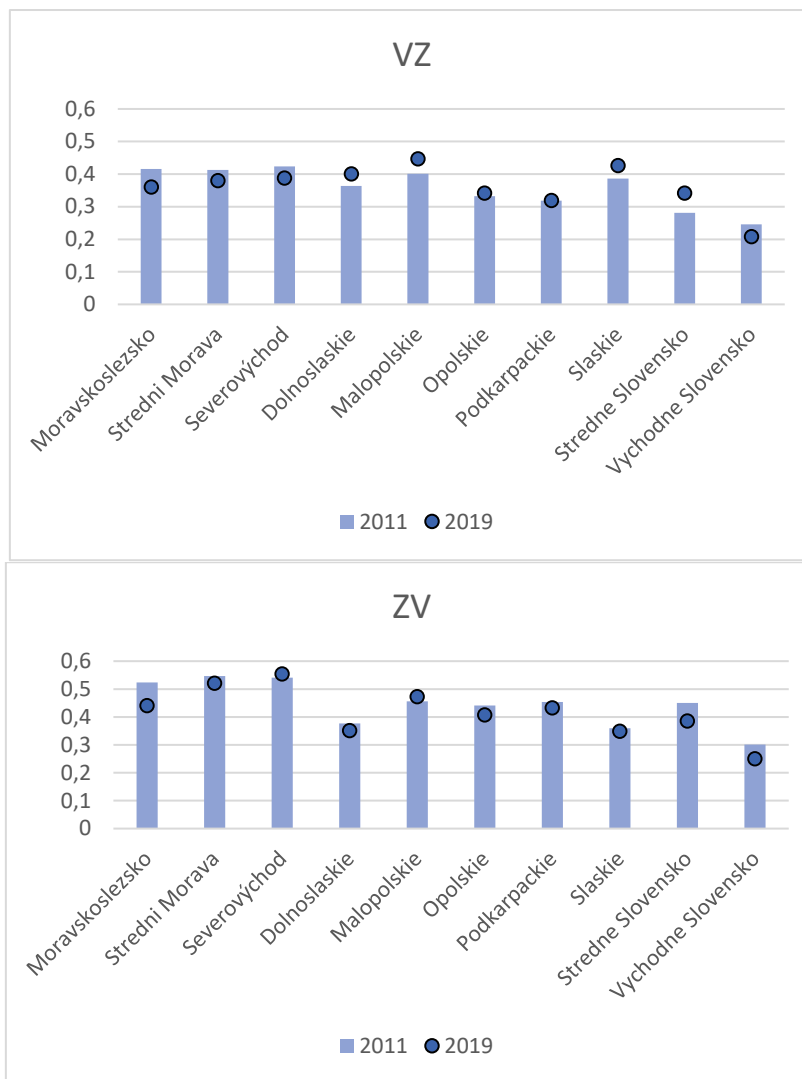
3 Výsledky a diskuze

Pro vytvoření Indexu příhraničního regionálního rozvoje byly použity tři dimenze regionálního rozvoje pro každý příhraniční region tří sledovaných zemí v letech 2011 a 2019. U těchto dimenzí byl poté geometrickým průměrem vypočítán index IPRR. Výsledky jsou následující:

Co se týče vytvořených subindexů, tak nejlepší hodnoty byly dosaženy v českých regionech, následovány regiony polskými a poté slovenskými (viz Graf 1). Z pohledu regionů, největší rozdíly mezi byly zaznamenány v ekonomickém subindexu a nejnižší byly zaznamenány v subindexu vzdělání. Rozdíly byly nejen mezi zeměmi, ale i mezi regiony každé země – největší rozdíly mezi regiony jednotlivých zemí byly zaznamenány na Slovensku a nejmenší v Česku, a to ve všech subindexech.

Graf 1: Vývoj sub-indexů ekonomického, vzdělání a zdraví v regionech v roce 2011 a 2019

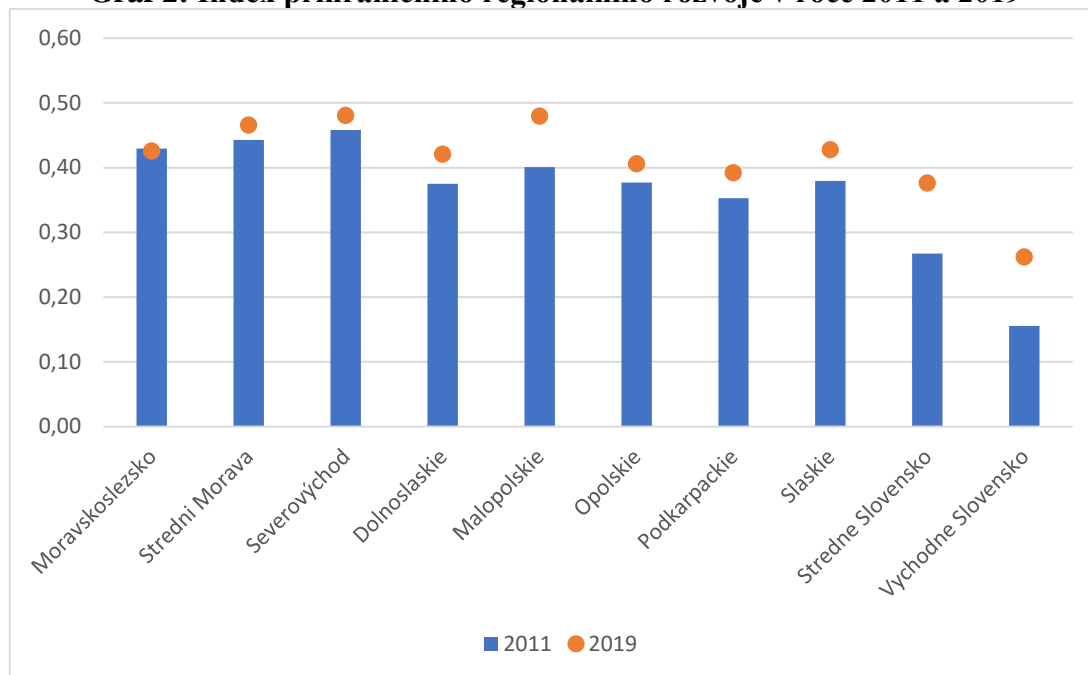

Pramen: vlastní zpracování

Jak již bylo zmíněno, nejvyšších hodnot indexu bylo v obou sledovaných obdobích dosaženo v příhraničních krajích České republiky, následovány regiony polskými a poté slovenskými (viz Graf 2). Při pohledu na změny mezi lety 2011 a 2019 je vývoj ve sledovaných regionech odlišný – zatímco nejvíce si polepšily nejméně rozvinuté příhraniční regiony na Slovensku, nejnižší změna indexu byla dokonce nulová – v případě Moravskoslezského kraje. Všeobecně všechny tři české regiony vykázaly nejnižší změnu (v průměru něco málo přes jedno procento), ve srovnání s 11 % zlepšením regionů slovenských a 5 % zlepšením v regionech polských.

Graf 2: Index příhraničního regionálního rozvoje v roce 2011 a 2019

Pramen: vlastní zpracování

Závěr

V souladu s cíli stanovenými v tomto článku byl vytvořen kompozitní Index regionálního rozvoje ve vybraných středoevropských ekonomikách, které sdílejí společné hranice (Česká republika, Polsko a Slovensko), a to v počátečním a posledním roce sledovaného období mezi dvěma krizemi (2011 a 2019). Pro výpočet kompozitního indexu na základě metody Min-Max a geometrického průměru bylo použito devět ukazatelů z oblasti ekonomické, vzdělanostní a zdravotní úrovně. Účelem bylo zjistit úspěšnost či neúspěšnost kohezní politiky v této části Evropy a pozitivní změny ve snižování regionálních disparit ve sledovaných regionech.

Vývoj kompozitního indexu IPRR byl ve všech sledovaných příhraničních regionech, s výjimkou regionu Moravskoslezska pozitivní, a to různou měrou: nejvyšší progresse bylo dosaženo v regionech nejméně vyspělých (ve smyslu lidského rozvoje), tedy regionech slovenských, nejnižšího nárůstu naopak dosáhly regiony s vysokou úrovní rozvoje, tedy regiony české. Zpomalení růstu vyspělejších regionů bylo kompenzováno zvýšenou rychlostí u regionů méně vyspělých, proto lze konstatovat, že kohezní politika Evropské unie byla v tomto směru úspěšná.

Ačkoliv jsou výsledky studie uspokojivé, samotný článek naráží na několik limitů. Limitace lze pozorovat jednak v omezené dostupnosti dat pro některé regiony – v případě rozšíření posloupné časové řady chybí v některých regionech údaje v daných obdobích. Dalším problémem je problematický sběr dat na regionální úrovni ve smyslu využití statistických regionů – vhodnější by bylo použití nižších nomenklatur (ve formě NUTS 3), ale chybí vhodná data pro tvorbu indexů na této regionální úrovni.

Budoucí výzkum se proto zaměří jak na rozšíření časové řady, tak na příhraniční regiony dalších zemí EU a analýzu dopadu pandemie Covid-19 na hodnoty lidského rozvoje v těchto regionech. Získané výsledky by poté mohly sloužit jako vodítko pro efektivnější přijímání různých opatření v mnoha oblastech lidské existence.

Použitá literatura:

1. ALIJANZADEH, M. – ASEFZADEH, S. – MOOSANIAYE ZARE, S. A. (2016): Correlation Between Human Development Index and Infant Mortality Rate Worldwide. In: *Biotech Health Sci.*, 2016, roč. 3, č. 1, e35330.
2. ANAND, S. – BÄRNIGHAUSEN, T. (2004): Human resources and health outcomes: cross-country econometric study. In: *The Lancet*, 2014, roč. 364, č. 445, s. 1603-1609.
3. ANELE, C. R. – HIRAKATA, V. N. – GOLDANI, M. Z. et al. (2021): The influence of the municipal human development index and maternal education on infant mortality: an investigation in a retrospective cohort study in the extreme south of Brazil. In: *BMC Public Health*, 2021, roč. 21, č. 194, s. 1-12.
4. ARISTOVNIK, A. (2014): Efficiency of the R&D Sector in the EU-27 at the Regional Level: An Application of DEA. In: *Lex Localis*, 2014, roč. 12, č. 3, s. 519-531.
5. AUSTIN, N. – MITCHELL, J. – LINDNER, S. (2013): *Consequences of long-term unemployment*. Washington, DC: The Urban Institute.
6. BALCERZAK, A. – PIETRZAK, P. – BERNARD, M. (2015): Research and Development Expenditures and Quality of Life in European Union Countries. In: *Ekonomia i Prawo*, 2015, roč. 14, č. 3, s. 285-302.
7. BASU, S. – BASU, P. (2005): Regional Disparity in Australia: Analysis of Gender Development Index. In: *International Review of Business Research Paper*, 2005, roč. 1, č. 2, s. 56-66.
8. BEDNÁŘ, P. – HALÁSKOVÁ, M. (2018): Innovation performance and R&D expenditures in Western European regions: Divergence or convergence? In: *Journal of international studies*, 2018, roč. 11, s. 210-224.
9. BLOOM, D. – CANNING, D. (2003): Health as human capital and its impact on economic performance. In: *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*, 2003, s. 304-315.
10. BOČKOVÁ, N. (2013): Visegrad Four Countries: Evaluation in R&D Sectors of Performance. In: *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 873-880.
11. CUTLER, D. – DEATON, A. – LLIERES-MUNEY, A. (2006): The determinants of mortality. In: *Journal of Economic Perspectives*, 2006, roč. 20, č. 3, s. 97-120.
12. DUELL, N. – THURAU, L. – VETTER, T. (2016): *Long-term unemployment in the EU: Trends and policies*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2016.
13. EUROSTAT (2022): *Regional Database*. [online]. In: *Eurostat*. [Citováno 3. 10. 2022.] Dostupné na internetu: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database>.
14. FAGGIAN, A. – MODREGO, F. – MCCANN, P. (2019): Human capital and regional development. In: *Handbook of regional growth and development theories*, 2019. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, s. 133-151.
15. GAYE, A. – JHA, S. (2010): *A review of conceptual and measurement innovations in national and regional human development reports, 1998-2009*. New York: UNDP, 2010.
16. GDL (2022): Subnational Human Development Index. [online]. In: *Global Data Lab. 2022*. [Citováno 3. 10. 2022.] Dostupné na internetu: <https://globaldatalab.org/shdi>.
17. GNESI, C. – SERGE, E. – VILLA, A. (2010): Come si vive in Italia? Rapporto QUARS 2010 – Indice di qualità regionale dello sviluppo. [online]. In: *SCRIBD*, 2010. [Citováno 5. 10. 2022.] Dostupné na internetu: <https://www.scribd.com/document/89126214/quars-2010>.
18. HARDEMAN, S. – DIJKSTRA, L. (2014): The EU Regional Human Development Index. In: *JRC Science and Policy Reports*, 2014.

19. HEAD, A. J. – VAN HOECK, M. – GARSON, D. S. (2015): Lifelong learning in the digital age: A content analysis of recent research on participation. In: *First Monday*, roč. 20, č. 2.
20. ILO (2022): Youth unemployment. [online]. In: *ILO*, 2022. [Citováno 5. 10. 2022.] Dostupné na internetu: https://www.ilo.org/global/research/global-reports/youth/2012/WCMS_180989/lang--en/index.htm.
21. IONUT, J. (2020): The Impact of Young People Neither In Employment nor In Education or Training Rate on the People at Risk of Poverty Rate after Social Transfers in European Union. [online]. In: *Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management*, s. 2827-2838. [Citováno 6. 10. 2022.] Dostupné na internetu: https://www.researchgate.net/publication/329520229_The_Impact_of_Young_People_Neither_In_Employment_nor_In_Education_or_Training_Rate_on_the_People_at_Risk_of_Poverty_Rate_after_Social_Transfers_in_European_Union.
22. JAMAL, H. – KHAN, A. J. (2007): *Trends in regional human development indices*. Karachi: Social Policy and Development Centre, 2007.
23. JURADO, A. – PEREZ-MAYO, J. (2012): Construction and Evolution of a Multidimensional Well-Being Index for the Spanish Regions. In: *Soc Indic Res*, 2012, roč. 107, s. 259-279.
24. JURADO, A. – PEREZ-MAYO, J. (2012): Using cluster analysis to assess the dimensions of the HDI in Iraq for 2006. In: *Journal of Research Diyala humanity*, 2012, roč. 49, s. 625-649.
25. KASIM, J. – FRON, H. – YAQUB, H. (2011): Using cluster analysis to assess the dimensions of the HDI in Iraq for 2006. In: *Journal of Research Diyala humanity*, 2011, 49, s. 625-649.
26. LAI, D. (2003): Principal component analysis on human development indicators of China. In: *Social indicators research*, 2003, roč. 61, č. 3, s. 319-330.
27. LEE, K. S. – PARK, S. C. – KHOSHNOOD, B. – HSIEH, H. L. – MITTENDORF, R. (1997): Human development index as a predictor of infant and maternal mortality rates. In: *J Pediatr*, 1997, roč. 131, č. 3, s. 430-443.
28. LENGFELDER, C. – CAZABAT, C. (2016): *A Review of Conceptual and Measurement Innovations in National and Regional Human Development Reports, 2010-2016*. New York: UNDP, 2016.
29. MADAN, S. (2012): Human Development and Poverty – a Perspective Across Indian States. In: *Statistika*, 2012, roč. 49, č. 4, s. 81-94.
30. MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2016): Factor Analysis as an Alternative Approach to Measurement of Human Development. In: *International Journal of Economics and Statistics*, 2016, roč. 4, s. 180-185.
31. MAJEROVA, I. – NEVIMA, J. (2017): The measurement of human development using the Ward method of cluster analysis. In: *Journal of International Studies*, 2017, roč. 10, č. 2, s. 239-257.
32. MAJEROVÁ, I. (2018): Regional Development and its Measurement in Visegrad Group Countries. In: *Deturope*, 2018, roč. 10, č. 2, s. 17-37.
33. MARTÍN, J. C. – MENDOZA, C. (2013): A DEA Approach to Measure the Quality-of-Life in the Municipalities of the Canary Islands. In: *Soc Indic Res*, 2013, roč. 113, s. 335-353.
34. MEYER, D. F. – JONGH, J. D. – MEYER, N. (2016): The Formulation of a Composite Regional Development Index. In: *International Journal of Business and Management Studies*, 2016, roč. 8, č. 1, s. 100-116.

35. MICHAUD, P. C. – VAN SOEST, A. (2008): Health and wealth of elderly couples: Causality tests using dynamic panel data models. In: *Journal of Health Economics*, 2008, roč. 27, č. 5, s. 1312-1325.
36. NIU, G. – MELENBERG, B. (2014): Trends in mortality decrease and economic growth. In: *Demography*, 2014, roč. 51, č. 5, s. 1755-1773.
37. NOORBAKHS, F. (2002): Human development and regional disparities in Iran: a policy model. In: *Journal of International Development*, 2002, roč. 14, č. 7, s. 927-949.
38. OECD (2008): *Handbook on Constructing Composite Indicators: METHODOLOGY AND USER GUIDE*. Paris: OECD Publications Service, 2008.
39. OECD (2015): *Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*. Paris: OECD Publications Service, 2008.
40. OECD (2022): *Gross national income* [online]. In: *OECD*, 2022. [Citováno 16. 10. 2022.] Dostupné na internetu: <https://data.oecd.org/natincome/gross-national-income.htm>.
41. OSBERG, L. – SHARPE, A. (2005): How should we measure the “economic” aspects of well-being? In: *Review of Income and Wealth*, 2005, roč. 51, č. 2, s. 311-336.
42. PAGLIANI, P. (2010): *Influence of regional, national and sub-national HDRs*. New York: UNDP, 2010.
43. RODIONOV, D. G. – KUDRYAVTSEVA, T. J. – SKHVEDIANI, A. E. (2018): Human development and income inequality as factors of regional economic growth. In: *European Research Studies Journal*, 2018, roč. 21, č. 2, s. 323-337.
44. SEMYONOV, M. – LEWIN-EPSTEIN, N. – MASKILEYSON, D. (2013): Where wealth matters more for health: The wealth–health gradient in 16 countries. In: *Social science & medicine*, 2013, roč. 81, s. 10-17.
45. SEN, A. (1999): *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Publishing, 1999.
46. SHARMA, R. (2018): Health and economic growth: Evidence from dynamic panel data of 143 years. In: *PLOS ONE*, 2018, roč. 13, č. 10.
47. SCHROTT, L. – GÄCHTER, M. – THEURL, E. (2015): Regional Development in Advanced Countries: a Within-Country Application of the Human Development Index for Austria. In: *DANUBE: Law and Economics Review*, 2015, roč. 6, č. 1, s. 1-23.
48. SILVA, R. – FERREIRA-LOPES, A. (2014): A Regional Development Index for Portugal. In: *Soc Indic Res*, 2014, roč. 118, s. 1055-1085.
49. STERLACCHINI, A. (2008): R&D, higher education and regional growth: Uneven linkages among European regions. In: *Research Policy*, 2008, s. 37, č. 6-7, s. 1096-1107.
50. TIMONIN, S. – SHKOLNIKOV, V. M. – JASILIONIS, D. – GRIGORIEV, P. – JDANOV, D. A. – LEON, D. A. (2016): Disparities in length of life across developed countries: measuring and decomposing changes over time within and between country groups. In: *Popul Health Metr*, 2016, s. 14-29.
51. UNDP (2016): *Human Development Report 2016. Human Development for Everyone*. New York: United Nations Development Programme, 2016.
52. UNDP (2022): *2020 Human Development Perspectives. COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery*. New York: United Nations Development Programme, 2022.
53. VAN DEN BERGH, J.C.J.M. (2009): The GDP Paradox. In: *Journal of Economic Psychology*, 2009, roč. 30, s.117-135.
54. WEF (2017): White Paper. Accelerating Workforce Reskilling for the Fourth Industrial Revolution. An Agenda for Leaders to Shape the Future of Education. In: *Gender and Work*. Geneva: World Economic Forum, 2017.

55. YANG, Y. – HU, A. (2008): Investigating Regional Disparities of China's Human Development with Cluster Analysis: A Historical Perspective. In: *Social Indicators Research*, 2008, roč. 86, č. 3, s. 417-432.

Kontakt:

Dr. Ing. Ingrid Majerová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3

733 40 Karviná

Česká republika

e-mail: majerova@opf.slu.cz

SILA A LEGITIMITA MIMOVLÁDNYCH ORGANIZÁCIÍ NA MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI

THE POWER AND LEGITIMACY OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS ON INTERNATIONAL LEVEL

Ivan Majchút

Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika Liptovský Mikuláš, Demänovská 393,
031 01 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: ivan.majchut@aos.sk

Abstrakt: Cieľom tohto článku je charakterizovanie sily mimovládnych organizácií na medzinárodnej úrovni a vymedzenie ich legitimity v predmetnej problematike. Uvedený cieľ je dosahovaný pomocou základných metód vedeckého výskumu – analýzy, syntézy a komparácie relevantných teoretických prác renomovaných zahraničných a domácich autorov zaoberajúcich sa skúmanou i súvisiacou problematikou. Pozornosť je venovaná vzostupu nadnárodného mimovládneho sektoru, miestu mimovládneho sektoru v globálnom poriadku a jeho legitimite. Legitimita nadnárodného mimovládneho sektoru je posudzovaná ako z pohľadu vnímania jeho existencie a pôsobenia tak aj z normatívneho pohľadu na uvedenú problematiku.

Kľúčové slová: mimovládne organizácie, medzinárodné vzťahy, sila, legitimita

JEL: K40

Abstract: The aim of this article is to characterize the power of non-governmental organizations in international society and define their legitimacy in the mentioned matter. The stated aim is achieved using the basic methods of scientific research - analysis, synthesis and comparison of relevant theoretical works of renowned foreign and domestic authors dealing with the researched and related issues. Attention is paid to the rise of the international non-governmental sector, the place of the non-governmental sector in the global order and its legitimacy. The legitimacy of the international non-governmental sector is assessed both from the point of view of the perception of its existence and activities, as well as from the normative point of view of the mentioned issue.

Keywords: non-governmental organisations, international relations, power, legitimacy

JEL: K40

Úvod

Formovanie svetového poriadku a jeho princípy boli vždy diskutabilné. Rozdiely v životnej úrovni bohatých a chudobných ľudí inšpirovali filozofov, mysliteľov, aktivistov k jeho spochybňovaniu. Tí sa zamýšľali nad správnosťou a vhodnosťou globálnych pravidiel a inštitúcií. Otázkou je, čo môže predstavovať legitimitu globálneho poriadku v ére tzv. globalizácie.¹ Inými slovami, kto sú legitímni členovia súčasného medzinárodného a svetového spoločenstva a podľa akých konkrétnych pravidiel a noriem by mali konať aby mohli byť vnímaní ako legitímni? Často sa ukazuje, že vývoj pod hlavičkou globalizácie odhaľuje rozpory medzi ideálmi a realitou súčasného rozloženia síl, čo si vyžaduje naliehavé úvahy o tom ako ideály a prax zjednotiť a ako vytvoriť nové chápanie legitimacy.²

¹ KAGAN, R. (2004): America's Crisis of Legitimacy, s. 2.

² HELD, D. (2004): Global Covenant. The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus, s. 45.

Expanzia počtov, poslaní a vplyvov medzinárodných mimovládnych organizácií podnecujú diskusiu o legitímnosti a oprávnenosti účasti na globálnom vládnutí. Konkrétne, do akej miery tvoria nadnárodné mimovládne organizácie „legitímnu“ časť globálneho poriadku a či by mali existovať nejaké limity. Ak áno – tak aké? Táto otázka je relevantná už len preto, že niektoré mimovládne organizácie boli kritizované (napr. kvôli ideologickej motivácii) a označované za nedostatočne zodpovedné, netransparentné a nereprezentatívne. Otázka konštituovania legitímnosti v globálnom poriadku má významný dosah na medzinárodný mimovládny sektor. Hlavne preto, že nadnárodná občianska spoločnosť predstavuje čoraz väčší podiel v problematike globálneho vládnutia.

Z uvedeného dôvodu sa cieľom tohto článku stalo charakterizovanie sily mimovládnych organizácií na medzinárodnej úrovni a vymedzenie ich legitimacy v predmetnej problematike. Uvedený cieľ je dosahovaný pomocou základných metód vedeckého výskumu – analýzy, syntézy a komparácie, pričom pozornosť je sústredená na vzostup nadnárodného mimovládneho sektoru, miesto mimovládneho sektoru v globálnom poriadku, a jeho legitimitu. Zároveň sú v predmetnom článku využité relevantné teoretické východiská nachádzajúce sa v prácach renomovaných zahraničných a domácich autorov zaoberajúcich sa skúmanou i súvisiacou problematikou.

1 Nadnárodný mimovládny sektor na vzostupe

Dôležitým aspektom v diskusii o globálnom poriadku je úloha, ktorú v tejto problematike zohráva mimovládny sektor a jeho vplyv na vnímanie jeho legitimacy na medzinárodnej úrovni. V posledných troch desaťročiach počet mimovládnych organizácií rapídne narastal a to predovšetkým tých ktoré pôsobia v medzinárodnom prostredí. Narastal nielen ich počet, ale násobili sa aj oblasti záujmu, v ktorých systematicky pôsobia. Nadnárodné mimovládne organizácie sa pohybovali v tradičných aktivitách a podporných činnostiach, ale aj nových úlohách ako je vytváranie etických štandardov a kódexov a ich dodržiavanie, rokovania s vládnymi aj súkromnými aktérmi a práca na kontrakt pre vlády.³

Výrazne narástol počet neziskových organizácií, zaoberajúcich sa cezhraničnými aktivitami. Na medzinárodnej úrovni aktívne pôsobí viac než 20 tisíc sietí mimovládnych organizácií a 90% z nich vzniklo v priebehu posledných 30 rokov.⁴ Aj keď vychádzame z toho, že dnešný medzinárodný systém sa zhoduje svojimi charakteristikami s tými v minulosti, medzi teoretikmi medzinárodných vzťahov a historikmi sa vedú rozsiahle diskusie o jednotlivých podobách tohto systému. Pochopenie tých minulých ale predovšetkým pochopenie toho súčasného nám môže pomôcť pri porozumení dynamiky týchto systémov.⁵ Nadnárodný mimovládny sektor sa výrazne rozšíril v mnohých aspektoch a mimovládni aktéri menia „pomer síl“ vo svoj prospech.

Súčasný dynamický vývoj ľudskej civilizácie so sebou prináša okrem množstva pozitívnych javov (napr. rozvoj demokracie, dopravy, vývoj nových technológií, rastúca informatizácia spoločnosti, nové liečebné postupy, atď.) i celý rad negatív, ktoré sa v podmienkach prehlbujúcej sa globalizácie a z nej vyplývajúceho „zmenšovania vzdialeností“ a „zrýchľovania času“ prejavujú v podobe najrôznejších bezpečnostných hrozieb. A to tak hrozieb prírodných, ako aj spoločenských. Kým v prvom prípade ide o hrozby, ktoré sú človekom len veľmi ťažko ovplyvniteľné, pretože sú dielom prírody a vyplývajú predovšetkým z prírodných zákonov, v druhom prípade ide jednoznačne o hrozby zapríčinené človekom a jeho konaním.⁶ Každá činnosť, dej alebo jav prebiehajúci v prírode i v spoločnosti sa môže teda

³ FLORINI, A. M. (2000): *The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society*, s. 3.

⁴ EDWARDS, M. (2000): *NGO Rights and Responsibilities: A New Deal for Global Governance*, s. 9.

⁵ VARECHA, J. (2019): *Konfliktné prvky v medzinárodných systémoch*, s. 296.

⁶ IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019): *Terorizmus: Globálna bezpečnostná hrozba*, s. 5.

v konkrétnych podmienkach stať nekontrolovateľný a spôsobiť ujmy. Je nevyhnutné pochopiť, v čom je podstata týchto nežiaducich zmien. Ak človek pochopí ich príčiny, môže hľadať cesty eliminovania rizík, ako aj príznakov a odstrániť tieto negatívne javy ešte pred ich negatívnym pôsobením na systém.⁷ V jednom aj druhom prípade, majú svoje nezastupiteľné miesto ako štátni tak neštátni aktéri.

Samozrejme, že organizovaná občianska aktivita mala vždy svoje miesto na medzinárodnej úrovni a bolo by mylné domnievať sa, že táto expanzia je niečo nové, alebo neočakávané. Historicky, niektoré „neštátne“ inštitúcie uplatňovali viac sily voči štátu ako mimovládne organizácie dnes.⁸ Celkovo však je mimovládny sektor v posledných rokoch väčší, viditeľnejší, lepšie organizovaný a sofistikovanejší vo svojich vzťahoch k politickým inštitúciám a médiám.

Obvyklý obraz mimovládnej organizácie, poskytujúcej úľavu od utrpenia je stále platný, ale už nie je typický. Poslania a stratégie mnohých mimovládnych organizácií sa časom vyvíjali. Napríklad prvé povojnové nadnárodne vytvárané mimovládne organizácie sa zaoberali poskytovaním efektívnej podpornej operácie počas humanitárnej krízy, ako je zásobovaním potravinami, zdravotníckou starostlivosťou a poskytovaním prístrešia. Spôsobilosti v podporných operáciách boli postupne doplňované s dôrazom na „vlastníctvo“ a svojpomoc. Niektoré mimovládne organizácie sa zameriavali na negatívne dopady pôsobenia a podpornej politiky vládnych a medzivládnych organizácií na ekonomiku a spoločnosť rozvojových krajín.⁹ V súčasnosti sa však viac počíta s ich pôsobením v podobe medzinárodných aktérov ako s neoddeliteľnou súčasťou celkovej stratégie reformy konfliktom postihnutých krajín.¹⁰

Nadnárodné mimovládne organizácie musia vyvinúť veľa síl a energie na získanie a udržiavanie svojho vplyvu na medzinárodnej úrovni. V podstate vo svojej práci využívajú jednu z dvoch stratégií (alebo ich kombináciu):

- Stratégia odmietania,
- Stratégia tlaku.

Stratégia odmietania predstavuje globálne sociálne hnutie ako alternatívu k súčasnému poriadku. Logikou tohto „odmietavého“ prístupu je, že vplyvom globalizácie sa nepodarilo účinne riešiť otázky sociálnej spravodlivosti, primeranej ochrany životného prostredia, obmedzenia vojen a chudoby, čo v mnohých prípadoch viedlo k zhoršeniu všetkých zmienovaných problémov.

Stratégia tlaku predstavuje diametrálne odlišný súbor politík. Jedná sa o uplatňovanie potrieb, čo spočíva vo vytváraní tlaku na novú globálnu politiku cez justičné a environmentálne otázky. Zároveň sa však niektoré mimovládne organizácie snažia priamo s vládami a korporáciami zapojiť do väčšieho vplyvu na ich politiku. Charakteristický znak tohto kooperatívneho prístupu spočíva v snahe presvedčiť kľúčových aktérov vo verejnom a súkromnom sektore aby zmenili pravidlá k lepšiemu.

Mnohé nadnárodné mimovládne organizácie sa snažia, aby im boli poskytnuté niektoré práva v medzinárodných organizáciách. Mnohé nadnárodné mimovládne organizácie sú ochotné spolupracovať so súkromným sektorom v snahe zlepšiť globálne pracovné práva a podporovať sociálnu zodpovednosť korporácií. Takáto spolupráca zahŕňa dialóg a diskusiu,

⁷ BELAN, L. – UCHAL, M. (2018): Narušenie bezpečnosti, s. 30.

⁸ Typickým príkladom je „Východoindická spoločnosť“ (po angl. East India Company), ktorá zásadným spôsobom ovplyvňovala politiku Veľkej Británie a mnohých ďalších krajín západnej Európy.

⁹ KORTEN, D. C. (1990): Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda, s. 152.

¹⁰ KOMPAN, J. – HRNČIAR, M. (2021): The Security Sector Reform of the Fragile State as a Tool for Conflict Prevention, s. 96.

formálne poradenstvo, dohodu o dobrovoľných kódexoch a štandardoch a nezávislé monitorovacie programy.¹¹

Niektoré nadnárodné mimovládne organizácie úzko spolupracujú s jednotlivými vládami, prijímajú finančné prostriedky a pôsobia ako poradcovia orgánom štátnej správy. Napríklad, rôzne národné vlády zamestnávajú mimovládne organizácie prostredníctvom rozvojových projektov.¹² Kontakt s vládnymi inštitúciami poskytuje nadnárodným mimovládnym organizáciám možnosť ovplyvniť politické inštitúcie, pričom z vládnej perspektívy takto využívané organizácie môžu poskytnúť zručnosti a znalosti potrebné napríklad na pochopenie potrieb v odľahlých oblastiach, alebo potrieb menších.

V úzkej spolupráci so skupinami občianskej spoločnosti možno tiež vylepšiť obraz inštitúcií s poškodeným verejným imidžom. Napríklad podporou dialógu s mimovládnymi organizácií sa pokúsila Svetová banka odvrátiť kritiku svojich environmentálnych a sociálnych politík.

Nadnárodné mimovládne organizácie môžu byť veľmi inovatívne v ich spolupráci so súkromným a vládnym sektorom. Niektoré z nich prispeli k medzinárodnej politickej diskusii vypracovaním kódexov správania sa. V podstate nachádzali kvázi - právne riešenie problémov, ktoré vychádzajú z existujúcich medzinárodných zmlúv. Jedným z príkladov je sieť európskych mimovládných organizácií, pracujúcich na báze odborových a partnerských organizácií, ktorá bojuje za spravodlivejšie normy v odevnom priemysle vytváraním nových noriem a kódov.¹³

Ďalším príkladom je Transparency International, založená v 90-tych rokoch na riešenie problému globálnej korupcie a fakt, že inštitúcie ako napr. Svetová banka boli ochotné problém riešiť. Transparency International navrhla množstvo inovatívnych projektov, ako napr. poskytnutie zoznamu ročného hodnotenia korupcie a schému transparentnosti kontraktov pre rozvojové krajiny.¹⁴

Efektivita nadnárodných mimovládných organizácií v ovplyvňovaní činnosti súkromných korporácií a politických aktérov závisí samozrejme od mnohých faktorov:

- miera do akej je schopná príslušná organizácia využiť tlak médií a verejnej mienky v konkrétnom prípade,
- miera do akej je vláda, alebo dotknutá korporácia pripravená na ústupky,
- zraniteľnosť korporácie na pokusy narušiť jej imidž,
- miera do akej sú dohody vymáhateľné a tak ďalej.

Zatiaľ čo na jednej strane niektoré nadnárodné mimovládne organizácie zaznamenali pozoruhodné úspechy, napr. úspech kampane za pracovné práva proti korporácii Nike, alebo rastúca popularita hnutia za spravodlivý obchod, na strane druhej je celý rad korporácií, ktoré podobným vplyvom úspešne odolávajú. Zrejším nebezpečenstvom pre mimovládne organizácie je, že ich partneri profitujú zo spojenia s „etickými“ aktérmi bez toho aby nejaké významné ústupky urobili.

Kultúra niektorých medzinárodných organizácií, ako sú Medzinárodný menový fond (International Monetary Fund – IMF) a Svetová obchodná organizácia (World Trade Organisation – WTO), je nesmierne odolná proti ďalšiemu skúmaniu a angažovaniu sa občianskej spoločnosti. Napriek týmto obmedzeniam sa nadnárodným mimovládnym organizáciám darí aj naďalej vytvárať vplyv na globálnej úrovni.

Je to v dvoch kľúčových oblastiach:

¹¹ WADDELL, S. (2003): Global Action Networks A Global Invention Helping Business Make Globalisation Work for All, s. 39.

¹² Viac pozri na: <http://www.fundsforngos.org/tag/projects/>

¹³ Viac pozri na: <http://www.cleanclothes.org>

¹⁴ Viac pozri na: <http://www.transparency.org>

- nadnárodné mimovládne organizácie sú oproti minulosti bezprostrednejšie prepojené s ovplyvňovaním politiky a agendou korporácií,
- prostredníctvom účasti v globálnych sieťach a organizáciách majú niektoré mimovládne organizácie väčší „cezhraničný“ vplyv.

To opätovne vyvoláva dôležitý súbor otázok o oprávnenosti ich vplyvu.

2 Mimovládny sektor v globálnom poriadku

Prehlásenie o tom či niektorá aktivita je alebo nie je legitímna znamená vo všeobecnosti posudzovanie podľa konkrétneho súboru pravidiel a noriem. V podstate akékoľvek konanie je právoplatné ak ho tak posúdi príslušná autorita v súlade s dohodnutým súborom pravidiel a vhodných, alebo plánovaných účinkov.¹⁵ „Legitimita“ je všeobecne chápaná ako právo byť a robiť niečo v spoločnosti – pocit, že organizácia je zákonná, prípustná a opodstatnená vo svojom zvolenom variante pôsobenia.¹⁶

Tento koncept je niekoľkoúrovňový. Súčasne zahrňuje dohodu a aj pravidlá. Označiť niektoré správanie za legitímne, alebo nelegitímne si vyžaduje znalosť pravidiel, ale aj znalosť spôsobu ako takéto správanie hodnotiť a súdiť. Inými slovami, „legitimita“ má čo do činenia s osobnou morálkou, ako aj s ústavnými princípmi. Čo jeden môže považovať za legitímne, v očiach iného sa to môže zdať neospravedliteľné.

Kým politickí teoretici a sociológovia majú tendenciu nesúhlasiť s tým čo legitimita znamená v domácom kontexte, ešte výraznejšie je to u teoretikov v oblasti medzinárodných vzťahov. Čo znamená „legitímne“ konanie v kontexte medzinárodného spoločenstva je obzvlášť ťažké vzhľadom na nedostatok akýchsi kritérií – ako napríklad globálna ústava, alebo zastrešujúci orgán (panovník či globálna svetová vláda).

To presvedča niektorých analytikov, že akákoľvek diskusia o legitimitate na medzinárodnej úrovni nemá zmysel – to čo je považované za legitímne konanie je nakoniec vždy odrazom hrubej sily. Vždy je tu nebezpečenstvo, že legitimita je to, čo si mocný aktér vytvoril. Silní sa budú vždy pokúšať legitimizovať svoje konanie v súvislosti s celým radom pravidiel a princípov (ako napr. morálne alebo civilizačné hodnoty, národné záujmy, interpretácie medzinárodného práva atď.) a ten druhý bude vždy tvrdiť, že takéto konanie je „nelegitímne“ podľa sústavy konkurenčných noriem.

Ako s pojmami „terorizmus“, „civilizácia“ alebo „sloboda“ budeme vždy narážať na riziko, že tvrdenia o „legitimitate“ alebo „nelegitimitate“ nám povedia viac o pokusoch získať morálnu prevahu v politických diskusiách, než nám dá zmysel pre „pravdu“.

Ak by sa použilo znamienko rovnosti medzi legitimitou a výkonom moci prostredníctvom sily (s využitím vyššie uvedenej argumentácie), tak by sa zjednodušil pohľad na mnohé prípady. V dnešnom globálnom kontexte sa aj najmocnejší aktéri (či už sa jedná o vlády, medzinárodné organizácie, súkromné korporácie, alebo mimovládne organizácie) snažia ospravedlniť svoje konania podľa nejakých dohodnutých noriem, alebo súboru dohodnutých pravidiel. Zmieňovaní aktéri okrem toho hľadajú aj efektívne spôsoby vzájomnej kooperácie, čo by legitimitu ich činnosti podporilo.

Taká je aj diskusia o legitimitate invázie koalíčných síl pod vedením USA v roku 2003 do Iraku. Mnohí ju s využitím relevantných argumentov považujú za nelegitímnu. Avšak jej zástancovia starostlivo formulujú svoje argumenty v právnej terminológii (porušenie rezolúcií BR OSN) s odkazom na morálne imperatívy (oslobodenie Iráčanov). Myšlienka legitimacy má v takýchto prípadoch zmysel.

¹⁵ BEETHAM, D. (2013): *The Legitimation of Power*, s. 48.

¹⁶ EDWARDS, M. (2000): *NGO Rights and Responsibilities: A New Deal for Global Governance*, s. 20.

Nastolené pravidlá by mali byť záväzné aj pre veľmoci a tie by tiež mali konať v súlade s nimi. Aj v systéme, kde nikto nie je oprávnenou autoritou, môže existovať množstvo pravidiel a konvencií, ktoré poskytujú zdroje pre náš úsudok, či je niečo legitímne alebo nie je. Môže to byť v súlade z formálne schválenými ustanoveniami v medzinárodných dohodách, alebo to môže byť na základe zvykového práva.

Rôzne skupiny občianskej spoločnosti, antiglobalisti, médiá, politici a akademici naprieč rôznymi kontinentmi vyjadrili hlboké znepokojenie nad legitimitou moci súčasného svetového poriadku. Zmeny v štruktúre moci v podmienkach globalizácie vytvorili úroveň nezodpovednosti a nedostatku priamej občianskej kontroly politikov a tie sú považované za neprijateľné. Presuny v moci spôsobili medzery medzi realitou a ideálmi demokratickej a zodpovednej moci v modernej a liberálnej spoločnosti.¹⁷

V tejto súvislosti je možné poukázať na dve základné otázky:

- ktorí aktéri by mali uplatňovať právomoci na medzinárodnej úrovni,
- ktoré pravidlá by mali usmerňovať ich činnosť.

Procesy globalizácie poskytli ekonomickú a politickú moc aktérom, ktorí nie sú dostatočne zodpovední voči občanom (v porovnaní s formálnou zodpovednosťou, v ktorej sú demokratické štáty voči svojim voličom).

Medzivládne a súkromné organizácie uplatňujú svoj vplyv na politiku štátov a to napriek tomu, že nemajú dostatok priamej zodpovednosti voči občanom. IMF a Svetová banka napríklad majú značný vplyv na finančnú a rozvojovú politiku vlád prostredníctvom nástrojov, ako napríklad politická podmienenosť, čo zasahuje do národnej správy najmä z pohľadu rozvojových krajín. A pritom nemajú v dotknutej krajine ani zodpovedajúce zastúpenie a ani zodpovednosť.

Obdobne je to so silnými aktérmi v súkromnom sektore napr. v súvislosti medzinárodnými penzijnými fondmi. Nadnárodné korporácie uplatňujú svoj významný vplyv na rozhodovanie o investíciách, o živote pracujúcich ľudí a daňovej politike vlád členských štátov, pričom chýba formálna zodpovednosť za ich aktivity voči občanom, ktorých v konečnom dôsledku ovplyvňujú. Ďalším častým objektom kritiky sú globálne médiá ktoré, ako vyplýva z ďalšieho textu, sú nadnárodnými mimovládnyimi organizáciami.

Ďalším komplikujúcim faktorom v dileme legitimacy nie je len otázka, ktoré subjekty môžu legitímne uplatňovať moc na globálnej úrovni, ale ako, podľa akých pravidiel a zásad. Ak sa nadnárodné mimovládne organizácie zapojili do politických procesov a ovplyvňujú rozhodovania na globálnej úrovni, potom by to malo byť zohľadnené v nejakých pravidlách a normách o transparentnosti, zodpovednosti a zastúpení.

Zlyhávanie národných demokratických štruktúr v súvislosti s globalizáciou so sebou prináša istú formu kozmopolitnej demokracie, ktorá so sebou prináša demokratizáciu globálnych štruktúr od OSN smerom nadol. Ako už bolo naznačené, zatiaľ neexistuje žiadne normatívne kritérium, podľa ktorého je možné určiť, alebo zmerať legitimitu pravidiel. Koncepty, ako kozmopolitná demokracia a zodpovednosť „súťažia“ s mnohými inými zásadami, z ktorých aktéri čerpajú. Hlavne keď odôvodňujú svoje konania, či už od náboženských hodnôt, existujúcich medzinárodných zmlúv, národných záujmov až po „záujem štátu“.

Typickým príkladom je vnímanie migrantov v Európe. Na jednej strane je migrácia vnímaná pozitívne tým, že môže prispieť k rozvoju a zlepšeniu hospodárskych a sociálnych podmienok v cieľovej krajine, alebo môže viesť k nerovnosti tým, že prispieva k erózii kultúr, etnických skupín a národných štátov. Prúdy migrantov sú často vnímané ako ohrozenie identity

¹⁷ HELD, D. (1995): Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance, s. 4.

prijímajúceho štátu a často považované za hrozbu pre jeho základné hodnoty a v tomto zmysle je migrácia vnímaná ako ohrozenie národnej bezpečnosti.

Spoločnosť môže reagovať na hrozbu straty identity dvoma spôsobmi: prostredníctvom činností vykonávaných v rámci spoločnosti (v danej komunite), alebo sa snaží presunúť problém do politického alebo vojenského sektora. Na štátnej úrovni môže hrozbu imigrácie riešiť legislatíva a hraničné kontroly. Na kolektívnej alebo individuálnej úrovni je na túto hrozbu poukázané prostredníctvom protestných kampaní, demonštrácií a do týchto akcií môžu byť zapojení i neštátni aktéri.

V samotnom korpuse medzinárodného práva je možné identifikovať konkurenčné normy: „zákony štátov“ chrániace národné záujmy na jednej strane verzus „zákony ľudstva“ presadzujúce a chrániace záujmy jednotlivcov.¹⁸

Účasť mimovládneho sektoru na globálnom vládnutí je teda súčasťou väčšieho komplexu diskusie o hlavných princípoch pôsobenia na medzinárodnej úrovni. Z pohľadu mnohých antiglobalistov a reprezentantov občianskej spoločnosti, súčasné globálne štruktúry prikladajú veľkú váhu trhovým podielom a príliš malú váhu záujmom humanity a princípom sociálnej a ekonomickej spravodlivosti.

3 Zdroje legitimacy

Nadnárodné mimovládne organizácie sa odvolávajú na celý rad zdrojov svojej legitimacy. Stratégie jednotlivých organizácií v odôvodňovaní svojej existencie sa rôznia prípad od prípadu. Využívajú niektorý z nižšie uvedených zdrojov, ich kombináciu alebo siahajú aj po ďalších tu nepopísaných zdrojoch.

Mnohé nadnárodné mimovládne organizácie opodstatňujú svoje medzinárodné aktivity na základe ponímania univerzálnej ľudskej dôstojnosti, alebo globálnej spravodlivosti. Mimovládne organizácie, ktoré presadzujú dodržiavanie ľudských práv zo strany vlád na celom svete, alebo sa špecializujú na získavanie potravín a prístrešia pre vojnových utečencov, vysvetľujú a zdôvodňujú svoje aktivity z hľadiska nášho spoločného morálneho záväzku. Odvolávajú sa na povinnosť zaobchádzať s každým človekom rovnako, alebo na našu zodpovednosť za zvýšenie povedomia vo vzťahu k zníženiu utrpenia na celom svete. Z tohto pohľadu majú národné hranice a pojem „cezhraničné“ aktivity malý morálny, alebo praktický význam.

Nadnárodné mimovládne organizácie často legitimizujú svoju činnosť v rámci medzinárodných právnych noriem, ako sú Medzinárodné dohovory o ľudských právach, alebo Dohovor o právach dieťaťa. Tieto medzinárodné dohovory sú často citované ako zdroj vyššie uvedených morálnych nárokov.¹⁹

Do ďalšej skupiny legitímnosti mimovládnych organizácií patrí finančná/politická nezávislosť. Niektoré nadnárodné mimovládne organizácie ostro zdôrazňujú svoju nestrannosť a odvolávajú sa na čisto humanitárnu etiku. Niektoré skúmajú vládne dokumenty ľudských práv a nedostanú žiadne financie z vládnych zdrojov, či už priamo alebo nepriamo.

Niektoré organizácie priznávajú, že dostávajú finančné prostriedky zo štátnych zdrojov, alebo že úzko spolupracujú s vládou. Jedným dychom však dodávajú, že ich to posilňuje. Práve tým zdôvodňujú, že nie sú obeťou finančných záväzkov voči privátnym korporáciám, ktoré by si ich mohli kúpiť.

Existencia rozsiahlej členskej základne môže byť využitá na prezentovanie legitimacy kampaní nadnárodných mimovládnych organizácií. Napr. Amnesty International využíva verejnú mobilizáciu cez kampane hromadným písaním listov, ako nástroj na vyvíjanie tlaku na vlády.

¹⁸ HELD, D. (1995): Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance, s. 163.

¹⁹ Pozri napríklad <http://www.amnesty.org>.

Prezentovanie legitimacy prostredníctvom „vyjadrovania sa za“ zneužívané, alebo okrajové skupiny, ako sú deti alebo utečenci, alebo ich podpora významne pozdvihla význam takejto nadnárodnej organizácie a tým aj jej lobovania a jej účasti na stanovovaní noriem medzinárodných organizácií.

Nadnárodné mimovládne organizácie často využívajú svoje odborné znalosti ako formu prezentovania legitimacy. Mnohé organizácie vytvárajú expertízy v podobe znalostných databáz, spracovávajú dokumentácie a spisujú skúseností zo špecifických oblastí aby ju takouto formou potvrdili. Zdôrazňujú, že nimi spracované dokumenty môžu byť použité ako zdroj pre prácu vlád, médií a ostatných aktérov občianskej verejnosti.

Nadnárodné mimovládne organizácie taktiež často využívajú partnerstvo s mocnými aktérmi, či už sa jedná o vlády, medzinárodné organizácie, finančné inštitúcie, alebo korporácie. Partnerstvom s takýmto aktérom, alebo získaním podpory z jeho strany využívajú na prezentovanie legitimacy svojej činnosti.

Na mnohé z uvedených odôvodňovaní svojej legitimacy boli v záujme spochybnenia vplyvu mimovládnych organizácií na nadnárodnej úrovni vznesené rôzne protiargumenty. V podstate sú tieto protiargumenty zamerané na rozsah v ktorom, aj napriek predpokladu miery verejnej moci, mimovládne organizácie odôvodňujú svoje postavenie ako demokratické zastúpenie vo vzťahu k verejnosti a zodpovednosti k nej.

Legitímna vláda, v modernom liberálnom ponímaní, je zvolená svojimi občanmi, pracuje v intenciách ústavy a ďalších stanovených právnych noriem a očakáva sa, že bude plniť svoje predvolebné sľuby. Vlode, ktorá to nedokáže, hrozí že stratí všetku alebo čiastočnú legitímnosť.²⁰

Nadnárodným mimovládnym organizáciám niečo také nehrozí. Ničím nie je definovaný volebný obvod občanov – voličov. Nadnárodná mimovládna organizácia predstavuje spleť zainteresovaných strán a nejedná sa o občanov – voličov. Je to zložitá skupina, ktorá zahŕňa veľkých finančných sponzorov, členov alebo podporovateľov a klientov (príjemcov pomoci, či už sa jedná o konkrétne skupiny, alebo ľudstvo ako celok).

Ako už bolo vyššie uvedené, mnohé nadnárodné mimovládne organizácie opodstatňujú svoje aktivity nie z hľadiska demokratických procesov, verejného záujmu, alebo úrovne reprezentatívnosti, ale s odkazom na konkrétne hodnoty a záujmy. Jedná sa o záujmy určitej skupiny (utečenci, deti v chudobe, týrané ženy, ohrozené druhy, ...) a pritom samotná skupina ich nevyslovila.

Porovnanie štátnej – neštátnej a verejnej – súkromnej sily vo všeobecnosti vedie k jednej z troch možností.

V prvej človek narazí na tvrdenie, že mimovládnym organizáciám chýba legitimita, pretože rozšírený globálny vplyv nie je v súlade s rozšírenou zodpovednosťou alebo reprezentatívnosťou. Jadrom tohto tvrdenia je predstava, že zatiaľ čo mimovládne organizácie často tvrdia, že zastupujú verejnosť (konajú v prospech chudobných, pomáhajú zneužitým ženám, ochraňujú životné prostredie,...) v praxi to môžu byť nereprezentatívne a nedemokratické inštitúcie. Vláda sa v demokratickej spoločnosti zodpovedá za svoje činy svojim voličom. Komu sa zodpovedajú aktivisti? Z toho môže vyplývať, že vlády stále majú väčšiu procesnú legitimitu, než väčšina mimovládnych organizácií.

Osobitným problémom v tomto smere je potenciálny konflikt záujmov medzi zainteresovanými stranami vo vnútri nadnárodnej mimovládnej organizácii. Nadnárodné mimovládne organizácie boli napríklad kritizované, že kladú vo svojich kampaniach príliš veľký dôraz na „Severné záujmy a hodnoty“ s cieľom získať publicitu a stať sa atraktívnymi pre darcov.²¹ To podkopáva ich zodpovednosť a reprezentatívnosť, pretože ľudia, ktorých životy

²⁰ GAUS, D. (2011): The Dynamics of Legitimation. Why the study of political legitimacy needs more realism, s. 16.

²¹ HUDOCK, A. C. (1999): NGOs and Civil Society: Democracy by Proxy?, s. 75.

nadnárodné mimovládne organizácie ovplyvňujú, nemajú vplyv na spôsob vedenia ich kampaní.

Ďalší procedurálny problém sa týka toho, ako dochádza ku vplyvu na reprezentáciu mimovládnej organizácie. Ak nie je jasný vzťah medzi mimovládnymi organizáciami a tými ktorých podporujú, potom by mohlo byť stanovené, ktoré mimovládne organizácie majú práva v globálnych inštitúciách a ktoré nie. Nebezpečenstvom je, že organizácie s najväčšími zdrojmi a najefektívnejšími taktikami môžu mať nenáležitý vplyv na agendy a politiky. Ďalším problémom je nedostatok formálnej zodpovednosti či už vo vzťahu k verejnosti alebo zúčastneným stranám, čo umožňuje niektorým mimovládnym organizáciám zámerne vytvárať neprehľadné finančné postupy ako aj financovať zakázané teroristické organizácie.

Druhá skupina argumentov sa zameriava na zložité vzťahy medzi hodnotami nadnárodných mimovládnych organizácií a rozsahom, v ktorom je možné identifikovať bežne ponímané hodnoty a záujmy na globálnej úrovni. Jedným z argumentov je, že vzhľadom na nedostatočné zastúpenie a demokraciu vo vnútri mimovládnych organizácií sa nepodarí presne reflektovať hodnoty ich klientov a sú odtrhnuté od komunít, ktorým sa pokúšajú pomôcť.²² Samozrejme, existuje mnoho potenciálnych konfliktov záujmov a hodnôt medzi nadnárodnými mimovládnymi organizáciami a ľuďmi, ktorých ovplyvňuje ich činnosť. Jednou z takých oblastí je životné prostredie, kde sa objavilo napätie medzi Severnými skupinami, snažiacimi sa o ochranu a o zachovanie životného prostredia tým, že oponujú budovaniu rozsiahlych priehrad a výrubu pralesa a ekonomickými záujmami ľudí, ktorí tam žijú.²³

Praktickou otázkou je, ako previesť hodnoty do činnosti. Oveľa hlbšou skepsou je možnosť identifikovať súbor hodnôt a záujmov na globálnej úrovni. Dokonca aj tí, čo optimisticky písali o možnostiach demokratizácie v medzinárodných rozmeroch, vyjadrujú pochybnosti o schopnostiach nadnárodných mimovládnych organizácií prekonať miestne záujmy a reprezentovať tie globálne.²⁴ Z tohto pohľadu, globálne hodnoty nemôžu presahovať základné rámce stanovené v medzinárodných zmluvách. Nadnárodné mimovládne organizácie budú vždy predstavovať určité skupiny, ktoré sa snažia svoje záujmy riešiť na globálnej úrovni. Mimovládne organizácie zohrávajú dôležitú úlohu v inštitucionálnom prepojení rôznych úrovní riadenia, ale nemôžu nahradiť štáty ako zástupcovia spoločenstva hodnôt a záujmov. Ak budeme tvrdiť, že iba politické štruktúry, v zmysle formálnych, ústavných a demokratických štruktúr, môžu byť skutočne reprezentatívne, tak je narušená predstava, že mimovládne organizácie môžu konať ako zástupcovia univerzálnych ľudských hodnôt na globálnej úrovni.

Tretia skupina argumentov, spochybňujúcich legitimitu nadnárodných mimovládnych organizácií, sa sústreďuje, nie na to ako a prečo zdôvodňujú svoje pôsobenie, ale na výsledky ich činnosti a efektivity ich aktivít. Tento pohľad tvrdí, že aj keď sú morálne alebo procesné dôvody činnosti nadnárodných mimovládnych organizácií presvedčivé, ich expanzívna úloha vo svetovej politike je nelegitímna ich nedostatkami a neefektívnosťou (samozrejme, že pre niektoré to platí viac a pre niektoré menej).

Publicita v médiách môže zvýšiť pozornosť verejnosti, avšak v snahe o zvýšenie sledovanosti môže byť komplexnosť pohľadu značne skreslená, či už v pozitívnom alebo negatívnom ohľade. Ďalšia kritika v zmienenom ohľade sa zameriava na skutočnosť, že nadnárodné mimovládne organizácie nemajú dostatočné prostriedky na učenie sa zo svojich skúseností a že často neposkytujú skutočné dôkazy o svojich úspechoch alebo aplikácii poučenia sa zo skúseností iných. Tieto argumenty sú spojené s argumentmi na procedurálnej báze. Z uvedeného vyplýva, že mimovládne organizácie sú náchylné na spôsobovanie chýb, pretože nie sú predmetom podrobného skúmania, ktoré vyplýva z verejného úradu alebo konkurencie na trhu.

²² EDWARDS, M. (2000): *NGO Rights and Responsibilities: A New Deal for Global Governance*, s. 23.

²³ HUDOCK, A. C. (1999): *NGOs and Civil Society: Democracy by Proxy?* Kapitola 2.

²⁴ HELD, D. (1995): *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, s. 270.

4 Kríza legitimity

Čiastočne v dôsledku uvádzanej kritiky, zobrali predstavitelia občianskej spoločnosti problematiku legitimity nadnárodných mimovládnych organizácií vážne a predstavili programy na dosiahnutie väčšej transparentnosti, zodpovednosti a zastúpenia v rozhodovacích procesoch. Aj keď sa jedná o hodnotný krok, je potrebné odstúpiť z tejto diskusie a posúdiť do akej miery je „problém legitimity“ tak jednoduchý, alebo naopak tak zložitý problém.

Mnohé tvrdenia vypracované o nadnárodných mimovládnych organizáciách majú pochybnú hodnovernosť. Existuje veľké množstvo dôkazov o tom, že nadnárodné mimovládne organizácie sú predmetom prísnych kritérií externého hodnotenia a podliehajú pravidelným interným kontrolným procesom a auditom. Po tom všetkom sú nadnárodné mimovládne organizácie, v závislosti od poskytovateľov finančnej podpory, pod neustálym tlakom aby preukázali svoju dôveryhodnosť a zodpovednosť za svoje aktivity. Snahou je zavádzať mechanizmy na účely predchádzania podvodným činnostiam alebo legalizácii príjmov z trestnej činnosti.

Pretrváva tendencia výhradne sa spoliehať na procedurálne posúdenie legitímnosti nadnárodných mimovládnych organizácií. Sú posudzované podľa legitimity liberálnych demokratických štátov ako ústavne vymedzených inštitúcií s definovanými hodnotami, pričom sa predpokladá ich neoprávnenosť. Do procesu sú vnášané subjektívne pocity, že im chýba veľké množstvo, alebo všetky z definovaných charakteristík.

Toto štátne – neštátne porovnanie slúži na podryvanie legitimity jadra nadnárodných mimovládnych organizácií. Objektom spochybňovania môže byť napr. stratégia zdôvodňovania svojich aktivít, pokiaľ ide o univerzálnosť ľudských práv, alebo dodržiavania globálneho konsenzu. Takto legitimizované stratégie môžu byť napadnuté, že zanedbávajú dôležité rozdiely medzi jednotlivými kultúrami.

To vyvoláva otázku, prečo využívať takéto konkrétne procesné posudzovanie. Využívať liberálne obmedzenia verejnej moci na posudzovanie legitímnosti nadnárodných mimovládnych organizácií? Liberálne demokratické hodnoty sa stali v našom chápaní použitia verejnej moci tak všadeprítomné, že môžeme predpokladať ich uplatňovanie na všetky štátne i neštátne inštitúcie. Právne normy a politika nie sú považované za legitímne kým neboli prijaté prostredníctvom demokratického procesu.²⁵

Avšak neexistuje žiaden dôvod domnievať sa, že formy ktoré takéto hodnoty uplatnia budú napodobňovať štátne inštitúcie (zastúpenie na základe volieb, transparentnosť prostredníctvom verejného rozhodovania, či zverejňovanie podrobných finančných informácií). Argument, že mimovládne organizácie sú nedemokratické, pretože nie sú formálne zastupované, alebo neumožňujú priamu účasť zainteresovaných subjektov na rozhodovaní v lepšom prípade znamená zlyhanie politickej predstavivosti a v horšom prípade znamená snahu skresliť ako nadnárodné mimovládne organizácie skutočne fungujú.

Existuje celý rad spôsobov, v ktorých mimovládne organizácie formálne nereprezentujú názory ľudí, ale pritom spĺňajú formálne kritéria legitimity. Príkladom môže byť sieť nadnárodnej mimovládnej organizácie, napriek tomu, že nemá žiadnu formálnu členskú základňu a pritom energicky lobuje vo vláдах v celom rade ekologických alebo sociálnych otázok. Kým by sa mohlo na prvý pohľad zdať, že má táto organizácia nedostatok legitímnosti kvôli nedostatku riadneho zastúpenia, dôkladnejším pohľadom možno zaznamenať reprezentatívnosť na základe plnej moci cez úzke vzťahy s ďalšími mimovládnyimi organizáciami, ktoré majú rozsiahle členstvo.

Veľké organizácie, ktoré môžu preukázať rozsiahlu verejnú podporu (napr. Amnesty International a Oxfam International) často pracujú so sieťou menších mimovládnych organizácií. Väčšia organizácia súhlasí s ich prehláseniami o svojom poslaní, hodnotách

²⁵ DWORKIN, R. (2011): What Is a Good Life?, s. 7.

a cieľoch a tým im poskytuje vyššiu úroveň verejnej podpory. Okrem toho môžu nadnárodné mimovládne organizácie dosiahnuť formu demokratickej legitimity na základe úzkej spolupráce s vládami, ktoré boli zvolené voličmi.

Kritici mimovládnych organizácií nezohľadňujú svoje vlastné normy, pretože prehliadajú skutočnosť, že ich existencia je zakotvená v medzinárodných zmluvách odsúhlasených demokratickými vládami. Počet ľudí, ktorí svojim členstvom, prehlásením, alebo financiami podporujú nadnárodné mimovládne organizácie je teda zavádzajúci údaj o ich potenciálnej legitímnosti. Viac než kritizovať mimovládne organizácie za nedostatok konkrétnych mechanizmov, by sa oplatilo preskúmať aké nové formy legitimity vytvoriť v tomto sektore a ktoré by sa mohli ďalej využívať.

Oveľa vážnejším problémom je, že porovnanie medzi „štátnou legitímnosťou“ a „neštátnou nelegitímnosťou“ je mylné. Neberie do úvahy, do akej miery samotné štáty nedôsledne plnia demokratické štandardy reprezentácie, zodpovednosti a transparentnosti. Na jednej strane je to kritika mimovládnych organizácií a ich obviňovanie z nezákonnosti a na druhej strane chybné aktivity vlád a korporácií čím strácajú v očiach verejnosti svoju legitimitu. Je nutné posudzovať rozdiely medzi verejnými a súkromnými záujmami a ochrániť občanov pred zneužitím moci tak aby prijímané rozhodnutia boli v súlade s verejným záujmom. V praxi však existuje priepasť medzi ideálmi ústavne prípustnej verejnej moci a realitou moderného riadenia v podmienkach globalizácie.

Na Západe sú authority a verejná integrita demokratického štátu konfrontované s rastúcou snahou prenikania súkromnej moci a záujmov do verejných záležitostí. Dochádza k privatizácii verejného majetku, ovplyvňovaniu obchodovania na ideologických základoch a tesnému prepojeniu záujmov vlád a korporácií. V USA môžeme vidieť úzke prepojenie ropných spoločností s vládou administratívou a jeho vplyv na americkú politiku k životnému prostrediu. Lobovanie v prospech súkromných záujmov sa stalo súčasťou každodennej kultúry politiky.

Mimovládne organizácie môžu byť spájané s touto privatizáciou verejnej moci. Zásadným rozdielom mimovládnych organizácií vo vzťahu k aktérom v súkromnom sektore je ich nezisková povaha existencie.²⁶ V podstate pôsobia ako kontrola a protiváha k dominancii trhových záujmov, kritizujú vlády, ktoré porušujú práva svojich občanov, upozorňujú na skorumpované firmy a verejných činiteľov, odhaľujú sociálnu a ekonomickú nespravodlivosť a pod. Kľúčovým legitimizujúcim aspektom týchto aktivít je samozrejme fakt, že v mnohých prípadoch vláda už vytvorila potrebné normy, ale tie sú stále porušované a nedarí sa ich realizovať.

Ekologické hnutie je jednou z oblastí, v ktorej majú nadnárodné mimovládne organizácie svoju významnú úlohu pri zdôrazňovaní rozsahu zhoršovania životného prostredia a strate biodiverzity, zlyhávania štátov po celom svete pri riešení tohto stavu pri realizácii svojich zmluvných záväzkov. Skupiny ako Greenpeace či Friends of the Earth vnucujú otázky životného prostredia do agend vlád.

Týmto skupinám môže byť vytýkaný nedostatok transparentnosti, presadzovanie svojich myšlienok porušovaním práv a noriem, páchanie vecnej nepresnosti. Svojou činnosťou však v skutočnosti upozorňujú na neschopnosť konvenčnej politiky riešiť tieto problémy, alebo zabezpečiť realizáciu dohodnutých riešení. Inými slovami, nadnárodné mimovládne organizácie majú legitimitu, ktorá je odvodená z (často zlyhávajúcej) legitimity štátov.

Porovnávanie mnohých kritik legitimity nadnárodných mimovládnych organizácií v kontraste legitimity štátnych a neštátnych aktérov je nepresvedčivé. Mimovládne organizácie sú často porovnávané s idealizovanými inštitúciami, ktoré majú nedostatočný vzťah k realite

²⁶ To však samozrejme neznamená, že niektoré mimovládne organizácie sú v pozadí vytvorené za iným účelom. Nie je vylúčené, že niektoré sú podporované súkromnými korporáciami tak aby napríklad „správne“ ovplyvnili politiku životného prostredia.

moderného riadenia a ktoré sa v podmienkach globalizácie nejasne profilujú v rozdieloch medzi verejnou a súkromnou mocou. Iróniou je, že v kritike mimovládnych organizácií vystupuje štát ako model legitímnej moci a pritom integrita štátu ako verejného orgánu na pôsobenie vo verejnom záujme bola narušená. Kritickým problémom nie je otázka či by mali byť mimovládne organizácie zodpovednejšie a transparentnejšie, pretože v ideálnom svete by každá inštitúcia takou mala byť. Otázkou je či je prospešné vnímať pôsobenie mimovládnych organizácií ako inštitúcií s nedostatkom legitimacy, keď sa porovnávajú s tým čo je v skutočnosti menej než ideálnou inštitúciou.

Môžeme sa zamerať na to ako môžu nadnárodné mimovládne organizácie získať formu legalizácie porovnateľnú s tou, ktorou oplývajú štáty. Tým ale riskujeme, že mimovládne organizácie budú naďalej čerpať svoju legitimitu zo skutočnosti, že mnohé aspoň ponúknu kritický pohľad na chybný systém. To však neznamená, že zavedené procedurálne reformy sú nesprávne. Hrozí, že diskusia bude skreslená štátnym – neštátnym porovnaním. Takže, rola nadnárodných mimovládnych organizácií, udržiavaná v tzv. „kríze legitimacy“ na globálnej úrovni nebude závisieť na rozlišovaní „štátnych“ a „neštátnych aktérov“, ale ako už bolo vyššie napísané, na všeobecnom probléme o tom ako bude limitovaná a regulovaná sila v podmienkach globalizácie.

Rastúci význam aktivít nadnárodných mimovládnych organizácií sa stal neoddeliteľnou súčasťou diskusie o zmysle legitímnych aktivít na medzinárodnej úrovni. Nadnárodné mimovládne organizácie sú kritizované za nedostatok legitimacy z troch konkrétnych dôvodov:

- nedostatok procesných kontrol a rovnováh,
- tendencia odôvodňovať svoje aktivity v terminológii hodnôt,
- nedostatok účinnosti.

Tieto tvrdenia sú obmedzené tým, že neberú do úvahy nové alebo atypické spôsoby, ktorými môžu nadnárodné mimovládne organizácie dosiahnuť legitimitu porovnateľnú so štátmi. Taktiež sú obmedzené skutočnosťou, že tvrdenia majú tendenciu byť zakorenené v porovnaní medzi legitímnosťou štátov a nelegitímnosťou mimovládnych organizácií, pričom nedokážu uznať, že štátna moc sa v praxi odchyľuje od liberálnych noriem. Rola mimovládnych organizácií v monitorovaní ako kontrole štátnej moci a v upozorňovaní na jej chyby je aj naďalej dôležitá. Tak ako aj rola prijímania procesných kódexov správania, legitímne založená v poňatí zodpovednosti, reprezentatívnosti a transparentnosti.

Záver

Výzvou do budúcnosti bude správne chápanie miesta nadnárodných mimovládnych organizácií v medzinárodnom spoločenskom poriadku. Predovšetkým to bude výzva pre správne previazanie sociálnych a normatívnych aspektov chápania a definovania ich existencie a pôsobenia. Takáto komplexnosť vyžaduje, aby sa neprijímali tak pevné definície, ako je tomu napríklad v legislatíve liberálno-demokratického štátu. Avšak, prijaté definície budú súvisieť s normatívnym základom pre výkon moci na medzinárodnej úrovni.

Problém lokalizácie a definovania legitimacy nadnárodných mimovládnych organizácií je zložitý vzhľadom na to, že legitimita je ako sociálny tak aj normatívny koncept. Na jednej strane, legitimita závisí na vnímaní ľudí a to do diskusie vnáša prvok relativity. Nadnárodné mimovládne organizácie sú legitímne v niektorých aspektoch vzhľadom na to, že sú v niektorých oblastiach vnímané ako viac legitímne než štáty. Na druhej strane, koncept legitimacy vyžaduje isté normatívne meradlo, či už vo forme dohodnutých postupov, pravidiel, hodnôt a zdrojov legitimacy podľa ktorých sa hodnotí či aktér a/alebo jeho činnosť je legitímna a či nie. Skutočnosť, že žiadne takéto meradlo na medzinárodnej úrovni neexistuje a že rôzne normatívne štandardy sú v nesúlade, komplikuje problém ešte viac.

Použitá literatúra:

1. BEETHAM, D. (2013): *The Legitimation of Power*. London: Bloomsbury Publishing, 2013. ISBN 978-1-1373-611-72.
2. BELAN, L. – UCHAE, M. (2018): Narušenie bezpečnosti. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2018: 9. Medzinárodná vedecká konferencia*, 2018, s. 29-38. ISBN 978-80-8040-568-7.
3. DWORKIN, R. (2011): What Is a Good Life? [online]. In: *The New York Review*, 10. 2. 2011. [Citované 28. 09. 2022]. Dostupné na internete: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2011/feb/10/what-good-life/>.
4. EDWARDS, M. (2000): *NGO Rights and Responsibilities: A New Deal for Global Governance*. London: The Foreign Policy Centre, 2000. ISBN 978-1-9035-580-03.
5. FLORINI, A. M. (2000): *The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2000. ISBN 978-0-8700-317-93.
6. GAUS, D. (2011): *The Dynamics of Legitimation. Why the study of political legitimacy needs more realism*. [online]. In: *ARENA*, 8. 9. 2011. [Citované 28. 09. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2011/wp-08-11.pdf>.
7. HELD, D. (2004): *Global Covenant. The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*. Cambridge: Polity Press, 2004. ISBN 978-0-7456-335-34.
8. HELD, D. (1995): *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford: University Press, 1995. ISBN 978-0-8047-268-70.
9. HUDOCK, A. C. (1999): *NGOs and Civil Society: Democracy by Proxy?* Cambridge: Polity Press, 1999. ISBN 978-0-7456-164-90.
10. IVANČÍK, R. – NEČAS, P. (2019): *Terorizmus: Globálna bezpečnostná hrozba*. Ostrava: Key Publishing, 2019. ISBN 978-978-80-7418-319-5.
11. KAGAN, R. (2004): America's Crisis of Legitimacy. In: *Foreign Affairs*, 2004, roč. 83, č. 2, s. 65-87.
12. KOMPAN, J. – HRNČIAR, M. (2021): The Security Sector Reform of the Fragile State as a Tool for Conflict Prevention. In: *Politické vedy*, 2021, roč. 24, č. 2, s. 87-107. ISSN 1335-2741.
13. KORTEN, D. C. (1990): *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*. West Hartford: Kumarian Press, 1990. ISBN 978-0-9318-168-40.
14. VARECHA, J. (2019): Konfliktné prvky v medzinárodných systémoch. In: *Interpolis*, č. 18, 2019. s. 295-305.
15. WADDELL, S. (2003): *Global Action Networks A Global Invention Helping Business Make Globalisation Work for All*. In: Greenleaf Publishing, 2003, Winter 2003, s. 27-42.

Kontakt:

doc. Ing. Ivan Majchút, PhD.

Katedra bezpečnosti a obrany

Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši

Demänovská 393

031 01 Liptovský Mikuláš

Slovenská republika

e-mail: ivan.majchut@aos.sk

VLASTENECTVO A ZÁUJEM MLÁDEŽE O SLUŽBU V OZBROJENÝCH SILÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PATRIOTISM AND YOUTH'S INTEREST IN SERVICE IN THE ARMED FORCES OF THE SLOVAK REPUBLIC

Mária Martinská ^a – Dominika Černáková-Pažická ^b – Juraj Šimko ^c

^a Akadémia ozbrojených síl Slovenskej republiky, Demänovská cesta 393, 031 01 Liptovský Mikuláš,
Slovenská republika, e-mail: maria.martinska@aos.sk

^b Ministerstvo obrany, Sekcia ľudských zdrojov, Kutuzovova 13, 832 47 Bratislava,
Slovenská republika, e-mail: dominika.cernakova@mil.sk

^c Akadémia ozbrojených síl Slovenskej republiky, Demänovská cesta 393, 031 01 Liptovský Mikuláš,
Slovenská republika, e-mail: juraj.simko@aos.sk

Abstrakt: Článok sa venuje teoretickému vymedzeniu pojmu mládež, štruktúre mládeže a osobitne vojenskej mládeži. Budúcnosť ozbrojených síl, úspech regrutácie do profesionálnej armády významne závisí od toho, či bude mať mládež záujem o službu v armáde, aký má postoj k obrane vlasti a vlastenectvu. Výskum prezentovaný v článku sa zameriava na bližšie empirické poznanie vzťahu mládeže k otázkam vlastenectva a prioritne na otázku záujmu mládeže o vstup do ozbrojených síl Slovenskej republiky.

KLúčové slová: mládež, regrutácia, ozbrojené sily, empirický výskum

JEL: L2, F5, F52, F66

Abstract: The article is devoted to the theoretical definition of the term youth, the structure of youth and especially military youth. The future of the armed forces, the success of recruitment into the professional army depends significantly on whether the youth will be interested in serving in the army, what is their attitude towards the defense of the homeland and patriotism. The research presented in the article focuses on a closer empirical knowledge of the youth's relationship to issues of patriotism and, as a priority, on the question of the youth's interest in joining the armed forces of the Slovak Republic.

Keywords: Youth, Recruitment. Armed Forces, Empirical research

JEL: L2, F5, F52, F66

Úvod

Zo vzťahu mládež a ozbrojené sily vyplývajú pre politiku štátu a osobitne pre vojenskú politiku a sociológiu mnohé aspekty, ktorými je sa potrebné zaoberať a ktoré je potrebné skúmať. Preto je prístup sociológie ku skúmaniu mládeže v ozbrojených silách založený na ponímaní mládeže ako jednej z mnohých sociálnych skupín nielen v ozbrojených silách ale tiež v celej spoločnosti, ktorej sú ozbrojené sily organickou súčasťou. V každej spoločnosti, ktorá sa rozhodne prejsť k plne profesionalizovaným ozbrojeným silám, zmena, kedy do týchto ozbrojených síl prestanú povinne prichádzať najmä mladí ľudia (vek 18 – 28 rokov) takmer výhradne z mužskej časti populácie, vedie k vzniku viacerých nových javov, ktoré bude potrebné poznávať. Preto je potrebné charakterizovať vybrané a významné aspekty vzťahu mládeže a ozbrojených síl v daných podmienkach spoločenského života a vývoja. Ide najmä o otázky vyplývajúce zo vzťahu mládeže k službe v profesionálnych ozbrojených silách, ktorý sa výrazne mení kvalitatívnou zmenou ich postavenia v danej spoločnosti.

Tento kvalitatívny posun v charaktere ozbrojených síl (armády) vedie tiež k výrazným zmenám pohľadu verejnosti na ich postavenie, pretože sa: podstatne zníži početný stav

ozbrojených síl; kvalitatívne sa mení obsah i rozsah výcviku; mení sa priebeh vojenskej služby (vojenská kariéra); nastali zmeny v sociálnom zabezpečení vojakov; mladí ľudia slúžia na základe vlastnej voľby; dĺžka služby je rôzna a to na základe kontraktu atď. Výsledkom týchto kvalitatívnych zmien je významná zmena sociálnej štruktúry ozbrojených síl najmä z aspektu mládeže (vojenská mládež).¹ Budúcnosť armády, konkrétne úspech regrutácie do profesionálnych ozbrojených síl významne závisí od vlasteneckého cítenia mladých ľudí čo je zároveň predpokladom záujmu mládeže o službu v ozbrojených silách Slovenskej republiky. Ministerstvo obrany, Sekcia ľudských zdrojov v spolupráci s Akadémiou ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši pravidelne monitoruje záujem mládeže o otázky bezpečnosti a obrany Slovenskej republiky. Okrem pravidelného monotematického výskumu zameraného v prvom rade na bližšie empirické poznanie vzťahu mládeže a armády a prioritne na otázku záujmu mládeže o vstup do armády, bol iniciovaný projekt zameraný na vlastenectvo a analýzu vlasteneckého cítenia mladých ľudí realizovaný v rokoch 2021 – 2022. Významné zistenia z týchto projektov MO SR prinášame v nasledujúcom príspevku.

1 Mládež ako sociodemografická skupina a jej štruktúra

Mládežou sa v spoločnosti zaoberá špecifická odvetvová sociologická disciplína sociológia mládeže, ktorej objektom je mládež ako sociálny jav, charakterizovaný ako určitý súhrnný obraz všetkých mladých ľudí určitého veku; skúmanie osobitostí mládeže (teda aj mládeže v ozbrojených silách) a napokon empirický výskum konkrétnej skupiny mladých ľudí. Týmto pojmom sa označuje tiež vekovo vymedzená vrstva spoločnosti, pre ktorú sú charakteristické určité spoločenské znaky sociálno-ekonomické, psychologické a biologické, pričom vekové ohraničenie vzhľadom k jednotlivcovi nie je hlavné. Je najhomogénnejšou sociálnou skupinou v sociálnej štruktúre spoločnosti. Bio-psycho-sociálne rysy mládeže sú síce podmienené procesmi biologického dospievania, ale tieto sú súčasťou procesov socializácie jednotlivca. Podstatnou sociálnou rolou mládeže je príprava na prevzatie samostatných spoločenských pozícií, ktoré sú spojené s fungovaním spoločnosti.²

Mládež možno charakterizovať ako vekovú sociálnu skupinu, ktorej jednotlivci zaujímajú v spoločnosti celkom určitú sociálnu pozíciu a spoločnosť im pripisuje určitý sociálny status, z napĺňania ktorého pre túto osobitú sociálnu skupinu vyplývajú v danej spoločnosti osobité spoločenské roly, ktoré sú adekvátne stupňu hospodárskeho a kultúrneho rozvoja danej spoločnosti, ktorej štruktúru tvorí.

Z tohto prístupu možno urobiť niektoré závery: nie je (neexistuje) mládež vôbec, ale vždy je len mládež v určitej konkrétnej spoločnosti, mládež konkrétnej spoločnosti nepredstavuje len monolitný celok, ale je celkom vnútorne diferencovaným, a napokon mládež je javom premenlivým a to nielen v priestore ale aj čase.

Mládež je zároveň chápaná ako sociálna skupina, so sociálnu štruktúrou, v ktorej existujú vlastné medziľudské (sociálne) vzťahy, názory a postoje jej členov k životu a tiež spoločnosti.

¹ Určitým synonymom pojmu vojsko je napriek zjednodušeniu pojem "armáda", ktorý používa v súčasnosti tiež Česká republika (Armáda ČR) a používa sa tiež v sociológii armády (vojenskej sociológii): ČUKAN, K. (2007) a kol.: Mládež a armáda, s. 5.

² Mládež je tiež možné chápať ako spoločenský faktor, objavujúci sa pravidelne v každej spoločnosti, ktorý trvá prechodne a tvorí základ pre ďalšiu štruktúru dospeléj spoločnosti. Je prechodnou i univerzálnou kategóriou. Univerzálnou preto, lebo predstavuje štádium sociálneho života, ktorým by mala každá dostatočne dlho žijúca osoba prejsť. Prechodnou preto, lebo nikto v tomto štádiu svojho života nezotrvá dlhú dobu a určite nie navždy, aj keď toto štádium môže byť v prípade určitých kultúr a individuí predĺžené (skrátene). Je a nie je súčasťou sociálnej štruktúry spoločnosti. Vyrastá síce zo spoločenskej štruktúry, do ktorej sa narodila a nesie jej pečať, ale svojou vlastnou aktivitou vytvára novú štruktúru, ktorá je viac alebo menej odlišná od tej predchádzajúcej. Vzťah "mládež a spoločnosť" dáva spoločnosti tej doby vývojové impulzy, ktoré trvajú spravidla iba po určité prechodné obdobie.

Ide o prechodnú existenciu týchto sociálnych skupín s relatívne krátkou dobou trvania jej vplyvu na svoje okolie, najmä na spoločnosť ako celok.³

Mládež sa môže chápať i ako "mladá generácia", kedy mladosť vyjadruje základný rys generácie, ktorý z demografického aspektu vyjadruje štatistickú jednotku. Mládež má snahu združovať sa a za účelom presadenia svojich záujmov v danej spoločnosti sa aj inštitucionalizovať. Potom sa môže vymedziť aj ako inštitúcia, ako súhrn inštitucionálne umožnených vplyvov spoločnosti na mládež a mládeže na spoločnosť, ktoré berú do úvahy kontinuitu vývoja danej spoločnosti a jej subsystému – mládeže, ktorá ako inštitúcia zohráva buď akceleračnú (urýchľuje vývoj danej spoločnosti) alebo tiež retardačnú – tyranskú (vývoj spoločnosti brzdí) funkciu.⁴

Z uvedeného vyplýva, že pre sociálnu skupinu mládeže sú charakteristické najmä nasledujúce jej prejavy: sociálna progresivita (priebojnosť, snaha dosiahnuť vyššie ciele a úroveň, než dosiaľ existuje v danej spoločnosti), ale v individuálnom rozmere niekedy aj agresivita; sociálna neistota, ktorá spravidla vyplýva z celkovej nepripravenosti mladých ľudí na život a prácu v spoločnosti, na zaujatie aspoň priznaných sociálnych pozícií a napĺňanie z toho vyplývajúcich sociálnych rolí, ako aj na začlenenie do zložitého systému sociálnych interakcií a vzťahov a podobne; sociálne názory (vrátane sociálno-etických), ktoré sú spojené s hodnotovou orientáciou mladých ľudí; osobitné (špecifické) postavenie v spoločnosti, ktoré vyplýva z predchádzajúcich charakteristík: napríklad z toho, že práve mladých ľudí sa snažia získať na svoju stranu rôzne skupiny dospelých; vedomie mládeže o svojom sociálnom postavení – diferencovane podľa vekových kategórií, podľa sociálnej pozície v spoločnosti a na základe plnenia určitých sociálnych rolí.

2 Vojenská mládež a jej štruktúra

Vojenskú mládež možno považovať za subsystém mládeže každej konkrétnej spoločnosti. Vyjadruje jeden zo základných štruktúrnych znakov, to zn. členenie mládeže podľa profesie, ktorú musí po určitú dobu vykonávať. Ďalšia jej štrukturalizácia (diferenciácia) je možná podľa buď všeobecných znakov, akými sú vzdelanie, národnosť, záujmová orientácia a pod. alebo podľa špecifických znakov, ktoré sú vlastné len armáde. Pri určitom zjednodušení je možné hovoriť o štruktúrálnej dvojstupňovitosti, čo znamená, že vojenská mládež: má svoju vlastnú „vnútornú“ štruktúru, ktorej elementami sú jednotlivé sociálne skupiny alebo jednotlivci – príslušníci ozbrojených síl (vojaci); vystupuje ako element niekoľkých väčších štruktúr, ako súčasť väčšieho sociálneho celku (spoločnosti).

Ak je mládež samostatná sociálna skupina v danej spoločnosti, ktorá sa odlišuje od detí, dospelých a starých svojim spôsobom správania sa, myslenia, životným štýlom, iným systémom vzorov, noriem, hodnôt a pod., potom vojenská mládež (mládež v ozbrojených silách

³ Podľa OSN a UNESCO sa mládež definuje ako funkčná veková skupina od 15 do 24 rokov, v dokumentoch Rady Európy sa za mladých ľudí považujú osoby vo veku od 13 do 30 rokov. Novšie údaje ukazujú, že Slovenská republika mala k 31. decembru 2017 5 443 120 obyvateľov. Napríklad v roku 2017 sa v Slovenskej republike narodilo 57969 živých detí a zomrelo 53 914 osôb. Prírodný prírastok obyvateľstva tak dosiahol 4 055 osôb. Zahraničnou migráciou získala Slovenská republika 3 722 osôb (pristáhovalo sa 7188 a vystáhovalo sa 3 466 osôb). Celkový prírastok obyvateľstva Slovenska bol 7777 osôb. Z celkového počtu obyvateľov tvorila 35,5 % mládež do 30 rokov t. j. 1 931 633 ľudí (51,2 % mužov a 48,8 % žien) Vid: Správa o mládeži 2018. Situačná analýza cit. 2019-1-16]. Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/8035_som_2018.pdf

⁴ ČUKAN, K. (2007): Mládež a armáda, s. 5; MACHÁČEK, L. (2003): Mládež, občianstvo, participácia ONDREJKOVIČ, P. (2002): Globalizácia a individualizácia mládeže, 132 s. ONDREJKOVIČ, P. (2003): Základy sociológie mládeže, s. 116. POLONSKÝ, D. – MATIS, J. (2003): Vybrané kapitoly zo sociológie výchovy a vzdelávania dospelých v ozbrojených silách, s. 33; GREJTÁK, M. (2008): Extrémizmus mladých ľudí v spájajúcej sa Európe, s. 68-7.

– armáde) je špecifická sociálna skupina mládeže. Je prienikom mládeže a personálnej zložky vojenskej inštitúcie – ozbrojených síl (armády).⁵

Mládež v ozbrojených silách je vo svojom osobitnom správaní determinovaná nielen znakmi vojenskej organizácie, ale tiež špecifickými činnosťami (vojenské činnosti, chápané ako zjednotenie materiálnej a personálnej zložky vojenskej inštitúcie zložkou kompetenčnou), ktorými sa naplňa základná funkcia ozbrojených síl – armády. Osobitosťou vojenskej mládeže je jej príprava na prevzatie sociálnej pozície vo vojenskej organizácii a identifikácia s výkonom pracovných rol. Ak inštitucionalizované roly danej pozície výkonom zamestnania možno zjednodušené chápať ako vojenské povolanie, potom sa identifikuje aj s vojenským povolaním. Táto jej príprava je prvou etapou procesu profesionalizácie (prerod profesionálneho vojaka, administratívnej jednotky profesionálnej armády, v jej novú kvalitu – vo vojenského profesionála, ktorá trvá spravidla od 18 do 24 rokov fyzického veku človeka.

Tento proces je charakteristický začleňovaním sa jednotlivca do osobitej sociálnej skupiny – vojenskej organizácie. Jeho ukončenie nie je závislé od fyzického veku, ale od získania sociálnej zrelosti a dĺžka jej získania závisí najmä od konkrétnych rovin (hladín) v ktorých sa príprava uskutočňuje. Ako v zmiešanej, tak aj v profesionálnej armáde sa táto príprava uskutočňuje v dvoch základných rovinách (hladinách): v hladine mužstva a poddôstojníkov, kedy je kratšia a v hladine dôstojníkov a generálov, kedy je táto príprava omnoho dlhšia.

2.1 Sociálne skupiny vojenskej mládeže a ich charakteristika

Najpodstatnejším znakom pre ďalšiu diferenciaciu mládeže v ozbrojených silách (vojenskej mládeže) je vzťah k ozbrojeným silám (armáde), ktorý môže byť založený: buď na donútení (povinná vojenská služba založená na základe všeobecnej brannej povinnosti), platná pre všetkých občanov bez výnimky (vrátane žien) alebo s výnimkami (ženy a výhrada svedomia); alebo na vlastnom rozhodnutí (všeobecná branná povinnosť buď platí alebo neplatí), ktoré je založené buď na kontrakte (zamestnanecký vzťah) – vojak z povolania alebo profesionálny vojak alebo na dobrovoľnej službe – vojak dobrovoľník (milicionár, domobranec a pod.). Neberú sa do úvahy „žoldnieri – individualisti“ alebo „žoldnieri – súkromnej armády“ aj keď niektoré krajiny (ľudské spoločnosti ich inštitúcie štáty) služby žoldnierov významne využívajú a to buď priamym najímaním žoldnierov do svojich ozbrojených síl alebo najímaním súkromných armád.

Podľa spomínaného vzťahu k ozbrojeným silám (armáde) je možné vojenskú mládež ešte ďalej diferencovať.

V miličnom type ozbrojených síl (armády) na:

- vojenskú mládež profesionálneho dôstojníckeho zboru, tvorenú mládežou vo veku 20 až 30 rokov, plniacich z vlastnej vôle (dobrovoľne) všeobecnú brannú povinnosť výkonom vojenského povolania, ktorí sú v procese prípravy na vojenské povolanie a identifikácie sa s ním.
- vojenskú mládež neprofesionálneho (teda miličného) dôstojníckeho zboru, tvorenú mládežou vo veku 20 až 30 rokov, ktorí plnia z vlastnej vôle (teda dobrovoľne) všeobecnú brannú povinnosť výkonom aktívnej vojenskej služby (výcvik milicionára), aktívnej zálohy a neskôr zálohy;
- vojenskú mládež miličného zboru mužstva a poddôstojníkov, tvorenú mládežou vo veku 18 až 30 rokov, plniacich z vlastnej vôle (dobrovoľne) všeobecnú brannú povinnosť výkonom aktívnej vojenskej služby (výcvik milicionára), aktívnej zálohy a neskôr zálohy;

⁵ MATIS, J. - HAMAJ, P. - MARTINSKÁ, M. (2008): Sociológia armády, s. 148-152.

V konštruktívnom (zmiešanom) type ozbrojených síl (armády) na: študentov vojenských škôl, tvorených:

- študentmi vojenských gymnázií, vojenských stredných škôl a učilíšť (vek 14 až 19 rokov), kde sa jedná o mládež v post pubertálnom veku a v období rannej adolescencie. (V sociálnej štruktúre spoločnosti patrí medzi stredoškolskú mládež, ktorá sa pripravuje na svoje povolanie alebo na štúdium na vysokej škole);
- študentmi vysokých vojenských škôl a vojenských akadémií (vo veku 18 až 25 rokov), kde ide o mládež v období neskorkej adolescencie a rannej dospelosti. Charakteristická je pre nich príprava na povolanie – v súlade s potrebami vojenskej praxe a so základnými funkciami armády. Prioritnou požiadavkou je ich identifikácia s vojenským povolaním a s vojenskými aspektmi výchovy, vzdelávania a výcviku.
- vojakov povinnej služby – vojenská základná, náhradná alebo prípravná služba (vek 18 až 28 rokov), kde ide o obdobie neskorkej adolescencie.⁶ – vojenskú mládež vojakov z povolania (v ďalšej činnnej službe) – práporčiaci a dôstojníci – vek rôzny (19 – 30 rokov) – ide o mládež v období rannej dospelosti (prípadne neskorkej adolescencie u stredoškolsky vzdelaných práporčiacov a dôstojníkov). Ich hlavným poslaním a úlohou je prevzatie vojenskej funkcie, orientácia a adaptácia sa v novom vojenskom prostredí útvaru a jednotky a napokon identifikácia sa s vojenským povolaním, ktoré je pre nich celoživotným povolaním. Sú viac teoreticky pripravení, no bez praktických skúseností.

V profesionálnom type ozbrojených síl (armády) na:

- kadetov pre hladinu prípravy dôstojníka v trvaní od 3 do 5 rokov (vojaci čakatelia pre hladinu mužstvo a poddôstojníci), ktorých charakteristika je obdobná ako u mládeži vo veku od 18 do 21 rokov, no v profesionálnych ozbrojených silách sa pre obidve hladiny služby (dôstojnícku a mužstva a poddôstojníkov) pripravujú na výkon základných sociálnych pozícií;⁷ vojenská mládež mužstva a poddôstojníkov je tvorená mládežou vo veku do 25 – 30 rokov, ktorú možno pri určitom zjednodušení stotožniť s už spomínanou kategóriou vojakov povinnej služby, no v profesionálnych

V ozbrojených silách majú úplne inú sociálnu pozíciu, pretože sa vojenskou službou na kontrakt nepripravujú na plnenie všeobecnej brannej povinnosti, ale ju svojou službou – výkonom vojenského povolania) plnia: vojenská mládež dôstojníkov (dôstojnícka mládež) je tvorená mládežou vo veku od 20 do 30 rokov a možno ju tiež pri určitom zjednodušení stotožniť s vojenskou mládežou vojakov z povolania (vojakov v činnnej službe) aj keď v profesionálnej armáde sú v procese rozvoja základných kvalít vojenského profesionála, ich hlavným poslaním a úlohou je tiež prevzatie vojenskej funkcie, orientácia a adaptácia sa v novom vojenskom prostredí útvaru a jednotky a napokon identifikácia sa s vojenským povolaním, ktoré však už pre nich nie celoživotným povolaním.

⁶ Charakteristické pre túto skupinu sú všeobecné bio-psychické, sociálnoekonomické a duchovné znaky ako pre mladých ľudí najmä vo veku 18 až 21 rokov (väčšina), čo znamená, že sú: anatomicky, psychicky ale i rozumovo vyspelí; ich názory a sudy sú skôr jednostranné, nepremyslené a najmä unáhlené s tendenciou k prílišnému zovšeobecňovaniu; sú pomerne impulzívni a bezprostredne veľmi ovplyvniteľní najmä po citovej stránke; majú pomerne silnú snahu o vlastnú sebarealizáciu, zo sociálnoekonomického hľadiska sa len postupne a pomaly osamostatňujú spod vplyvu rodičov či inštitúcií a v podstate sa pripravujú na svoje budúce povolanie (parameter ako rýchlosť, hĺbku a dĺžku osamostatňovania nastavuje najmä daná konkrétna spoločnosť, no závisia aj od tlaku mládeže); po duchovnej stránke sa u nich postupne upevňuje ich svetonázorová orientácia a na základe nej si utvárajú vlastné postoje k životu, k spoločnosti, k priateľom, k práci a pod.;

⁷ Kadeti sa pripravujú vo vojenskej vysokej škole na základnú funkciu v daných ozbrojených silách, ktorá zodpovedá vojenskej hodnosti poručík. Ich príprava sa končí slávnostnou promóciou a vyradením do tejto hodnosti. Vojak čakateľ sa pripravuje v základnej výcvikovej škole (základnom výcviku) na základné funkcie, zodpovedajúce hodnosti vojak (E-1). Jeho príprava končí po 30 dňoch výcviku ustanovením do hodnosti vojak (E-1) no pokračuje ďalej buď v odbornej výcvikovej škole daného druhu vojska (OS SR napr.: letecko a PVO alebo pozemné vojsko) alebo v poddôstojníckej akadémii.

Ďalšie aspekty (pohľady) diferenciacie vojenskej mládeže, ktoré možno ešte využiť a nie sú tak podstatné, už nezvýrazňujú rozdiely medzi miličnou, zmiešanou (konskripčnou) a profesionálnou armádou.

3 Empirické zistenia z oblasti regrutácie mládeže do Ozbrojených síl SR v Slovenskej republike

Poznanie a rešpektovanie charakteristických črt v procese prípravy a vedenia mladých ľudí v armáde má neobyčajne veľký praktický význam pre veliteľov (nadriadených) všetkých stupňov. Obzvlášť dôležité je využiť ich v čase nástupu na výkon vojenskej služby a následne v celom období ich adaptácie na vojenskú službu – na výkon vojenského povolania. Poznanie problematiky mládeže pre výkon veliteľskej alebo technickej funkcie v armáde je predpokladom pre voľbu správne zameraného výchovného pôsobenia a riadiacej činnosti. Dôležité je najmä poznanie nastupujúcich brancov (budúcich vojenských profesionálov) na výkon profesionálnej služby – ich názory, postoje a tiež ich hodnotenie z predchádzajúceho pracoviska alebo zo školy, ako aj ich všeobecnú sociálno-psychologickú charakteristiku. Na základe toho je možné voliť optimálne, mentalite mládeže blízke formy, metódy i prostriedky výchovného vplyvu. Na základe výsledkov výskumu Národného osvetového centra v Bratislave z decembra 2002 sa dalo konštatovať, že záujem o profesionálnu službu medzi mladými ľuďmi dosahuje mieru 23 % z celej mladej populácie – boli to takí, ktorí prejavovali priamy záujem o službu v armáde (zhruba 2 %) a tí, ktorí nevylúčili možnosť pracovať v armáde v budúcnosti (21 %). Túto skupinu tvorilo 22,9 % mladej slovenskej populácie. V období rokov 2002 až 2006 sa miera záujmu o službu v armáde medzi mladými stabilizovaná a dlhodobo sa nemenila. Tých, ktorí boli ochotní zaoberať sa o službu v armáde bolo zhruba 25 %.

Regrutácia v začiatkoch profesionalizácie mohla (a reálne to tak aj bolo) v najširšom svojom zábere počítať s tým, že službu v profesionálnej armáde nevyklučuje zhruba každý piaty až štvrtý mladý človek. Išlo samozrejme len o tých, ktorí nezamietli myšlienku pracovať v profesionálnej armáde. Miera reálneho záujmu, resp. počet tých, ktorí uviedli, že by mali záujem vstúpiť do ozbrojených bola niekoľko krát nižšia, ale bola dostatočne vysoká, na to, aby pokryla potreby vznikajúcej profesionálnej armády.

Súčasná situácia v záujme o službu v ozbrojených silách ukazuje trend rapidného znižovania záujmu mladých ľudí o tento typ profesie. Výrazne sa znížil rozsah regrutačných zdrojov aj preto, že za desať rokov sa počet mladých ľudí vo veku od 18 do 30 rokov znížil približne o štvrtinu. Znižovanie záujmu nastalo podľa našich výsledkov už v roku 2007 – ukazuje to výskum MO SR, ktorý sa uskutočnil v októbri a novembri 2007. Vo výskume v roku 2007 bolo oslovených 1095 mladých ľudí z celého Slovenska vo veku od 16 do 30 rokov, vzorka bola reprezentatívna v znakoch: pohlavie, vek, kraj, veľkostná skupina obce, vzdelanie.⁸

3.1 Aktuálny záujem mladých ľudí o vykonávanie štátnej služby profesionálneho vojaka

V roku 2017 bol vykonaný Ministerstvom obrany Slovenskej republiky (MO SR) monotematický výskum medzi mládežou na Slovensku.⁹ Terénna fáza výskumu sa uskutočnila v termíne od 2. 10. 2017 do 16. 10. 2017 technikou dotazníka na dvoch reprezentatívnych vzorkách. Vzorku tvorilo 816 respondentov z radov mladých ľudí vo veku od 18 do 28 rokov. Vzorka bola reprezentatívna v znakoch: pohlavie, vek, vzdelanie, kraj a veľkosť sídla bydliska. Témy, výskumu tvorili: záujem mládeže o otázky súvisiace s vojenstvom a armádou, názor mládeže na obranu vlasti, názor mladých na potrebu a existenciu armády, prestíž vojenského

⁸ ČUKAN, K. (2011): Záujem mladých o vojenskú profesiu, s. 42; ČUKAN, K. – POLLÁKOVÁ, E. (2007): Študenti stredných škôl - cieľová skupina výskumného záujmu vojenských sociológov, s. 36-45.

⁹ CZIRÁK, P. – ČUKAN, K. et al. (2016): Výskum stredoškolskej mládeže, s. 53.

povolania, záujem mládeže o službu v profesionálnej armáde, regrutácia do ozbrojených síl SR, dôvody pre a proti vstupu do armády, názor na členstvo Slovenskej republiky v NATO, mládež a bezpečnostné hrozby, stručný pohľad na hodnotový svet mladých.

Výskum realizovaný v roku 2017 ukázal, že potenciálny záujem mladých ľudí o povolanie profesionálneho vojaka nie je príliš vysoký, aktuálne ho prejavilo 3,2 % respondentov. Takých, ktorí uviedli, že je to pre nich prijateľná možnosť vstúpiť do OS SR, bolo 8,7 %. Z tých, ktorí majú aktuálny záujem o službu v OS SR tvoria necelé dve tretiny muži a viac ako jednu tretinu ženy. Respondenti, ktorí uviedli, že zatiaľ nemajú v tejto otázke celkom jasno, tvorili 8,6 % a ďalších 4,4 % sa vyjadrilo, že sa nemôžu stať profesionálnym vojakom, nakoľko im to znemožňujú zdravotné dôvody. Zatiaľ o takejto možnosti neuvažovala menej ako tretina respondentov (30,4 %) a približne dve pätiny respondentov takúto možnosť zásadne vylučuje (44,4 %). Na základe porovnania aktuálnych údajov s údajmi z výskumu z roku 2016 možno konštatovať, že u mladých ľudí vo veku od 18 do 28 rokov sa znížil záujem o povolanie vojenského profesionála. Pokiaľ v roku 2007 pripúšťali takúto možnosť 16,7 %, v tomto výskume v roku 2016 je to len 11,9 %. Z výskumu vyplýva, že väčšina mládeže vníma ozbrojené sily ako dôveryhodnú inštitúciu. Viac ako tri štvrtiny respondentov uviedlo, že našim ozbrojeným silám úplne, resp. skôr dôveruje (79,4 %), opačný názor vyslovil iba každý ôsmy respondent (13,4 %), 7,2 % respondentov nevedelo vyjadriť svoj názor na túto otázku.

V roku 2019 môžeme pozorovať aj nárast počtu profesionálnych vojačiek v Ozbrojených silách Slovenskej republiky – 12 705 profesionálnych vojakov, z toho 1 519 ženských kolegyň. V roku 2017 sme nemali ani jednu plukovníčku, v nasledujúcom roku pribudla jedna, no a v roku 2019 boli dve. Najviac žien bolo v hodnostiach vojak 2. stupňa, rotný a nadporučík. Čo sa týka štúdia na Akadémii ozbrojených síl (AOS) generála M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, na základe porovnaní s predchádzajúcimi rokmi je možné konštatovať, že klesá záujem o štúdium na Akadémii ozbrojených síl. Štatistiky boli o niečo lepšie, keď sa k záujemcom radili aj uchádzači o štúdium na Leteckej fakulte v Košiciach či Fakulte vojenského zdravotníctva v Hradci Králové. Od roku 2016 sa na AOS hlásilo priemerne 492 uchádzačov, no a v roku 2019 klesol tento záujem na číslo 415 a podobné tendencie môžeme sledovať aj v súčasnosti.¹⁰

4 Prieskum úrovne vlastenectva u kadetov AOS

Pre návrh opatrení vedúcich k zefektívneniu obsahovej a procesualnej stránky zvyšovania vlastenectva u kadetov je v súčasnosti (2022 – 2023) realizovaný vedecko-výskumný projekt, iniciovaný Ministerstvom obrany – Sekciou ľudských zdrojov v spolupráci s Katedrou bezpečnosti a obrany a Katedrou spoločenských vied a jazykov.

Projekt neustále prebieha a v úvodnej predvýskumnej fáze bolo potrebné identifikovať aktuálnu mieru vlastenectva u kadetov a taktiež stav v jednotlivých zložkách vlastenectva. Uvádzame najzaujímavejšie výsledky prvej fázy výskumného projektu.

Cieľom sociologického prieskumu medzi kadetmi Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, bolo identifikovať aktuálny stav vlastenectva.

Pre naplnenie tohto cieľa bol využitý kvantitatívny dotazníkový prieskum, v ktorom bola použitá technika online zberu údajov prostredníctvom google forms a zverejnenie vytvoreného hypertextového linku na verejnom mieste dostupnom pre kadetov AOS. Výber vzorky pozostával zo samovýberu so spätným vyhodnotením reprezentativity dát podľa vybraných znakov (pohlavie a ročník štúdia).

Prieskum sa uskutočnil v období od 10. do 18. februára 2022. Pre potreby zostavenia dotazníka bol operacionalizovaný pojem vlastenectvo a následne boli určené prvky a indikátory

¹⁰ Personálny úrad OS SR Liptovský Mikuláš. 2019. Štatistická ročenka personálu OS SR 2016 – 2020.

vlastenectva, ktorý je jedným z morálnych princípov každého národa. Je to vzťah jedinca k vlastnému rodisku, štátu, národu, svojej minulosti, jazyku, kultúre.

Tabuľka 1 Prvky a indikátory miery vlastenectva

Prvky	Indikátory
vzťah k rodisku, štátu, národu, histórii, jazyku, kultúre	blížkosť k miestu narodenia/miestu bydliska; blízkosť k SR; blízkosť k národu, histórii, jazyku, kultúre; dôvera
pocit hrdosti na príslušnosť k národu	miera hrdosti na vlastný jazyk, históriu (vybrané historické udalosti), umenie, šport, fungovanie demokracie, politický vplyv a úspechy SR vo svete (medzinárodná integrácia)
pocit hrdosti na záujmy a hodnoty SR	miera hrdosti, že SR vyznáva mier, demokraciu, ľudské práva; miera hrdosti na členstvo v EÚ a NATO;
konatívna stránka	ochota prejavovať vlastenectvo v konaní, spôsoby prejavov vlastenectva (slovná, v správaní, ...), vplyv na morálne konanie

Zdroj : SEEUZ MO, 2022.

Prieskumné otázky:

PV O1: Aká je celková miera vlastenectva (index) u kadetov AOS?

PV O2: Ktorý prvok vlastenectva je u kadetov na najvyššej/najnižšej úrovni?

PV O3: Súvisí konatívna stránka vlastenectva s niektorým prvkom vlastenectva viac ako s inými prvkami?

PV O4: Ktorý prvok vlastenectva u kadetov najviac ovplyvňuje morálku a následné morálne konanie?

PV O5: Má vek kadetov (postup do vyšších ročníkov/absolvovanie predmetov s prvkami vlastenectva) vplyv na zvyšovanie miery vlastenectva?

Reprezentativita súboru:

Výberový súbor tvorený samovýberom – aj napriek tomu, do vzorky sa dostala reprezentatívna skupina respondentov z hľadiska znakov pohlavie a ročník štúdia. Vzorku teda môžeme považovať za spoľahlivý zdroj informácií poukazujúci na trendy názorov študentov AOS. Návratnosť bola vysoká, dotazníky vyplnilo viac ako 80 % z celkového počtu 530 kadetov AOS.

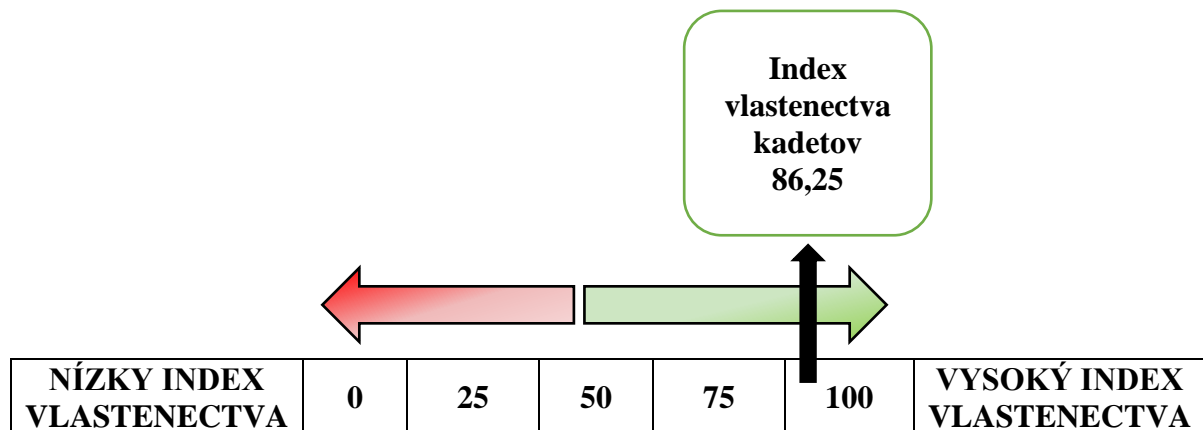
Medzi najzaujímavejšie zistenia patrí, že: respondenti hodnotili samých seba z hľadiska niektorých vlastností, ktoré boli v rámci indikátorov vlastenectva identifikované ako významné. Všetky výroky týkajúce sa najmä osobnosti a charakteru respondentov boli označené výnimočne vysokým percentom (nad 90 %), čo je možné považovať za pozitívny trend vo vzťahu k stavu vlastenectva. Najvýraznejšou črtou, ktorú respondenti u seba subjektívne identifikovali, je ochota dodržiavať pravidlá (98,2 %). Táto vlastnosť je významná nielen pre budovanie vlastenectva, ale aj v celej filozofii a morálke služby v ozbrojených silách. Podobne dôležité sú v tomto kontexte aj nasledujúce črty – morálne zásady (97,3 %), demokratické princípy (96,3 %) a tímový duch (96,3 %). Jedinou problémovou oblasťou sa ukázala byť oblasť solidarity a akceptácie menšín žijúcich na Slovensku. Relatívne vysoké percento (35,8 %) respondentov vyjadrilo názor, že sa nepovažuje za človeka, ktorý chápe menšiny ako pozitívny prvok našej spoločnosti. Opäť je možné konštatovať, že tento výsledok odráža celospoločenské nastavenie na Slovensku.

4.1 Niektoré závery prieskumu vlastenectva u kadetov AOS

PV O1: Aká je celková miera (index) vlastenectva u kadetov AOS?

Pre vyjadrenie celkovej miery vlastenectva u kadetov AOS sme zvolili jednoduchý sumačný index tvorený ordinálnymi premennými v otázkach 1., 2., 3., 6. a 7. Na škále 0 až 100, kde 0, predstavuje najhorší – nízky index vlastenectva a 100 najlepší výsledok – vysoký index vlastenectva, je výsledný index vlastenectva u kadetov na úrovni 86,25. Tento výsledok môžeme považovať za pozitívny.

Obrázok 1 Výsledný index vlastenectva u kadetov AOS

Zdroj: MO SEĽUZ, 2022.

PV O2: Ktorý prvok vlastenectva je u kadetov na najvyššej/najnižšej úrovni?

Najhodnotnejším prvkom vlastenectva u kadetov sú hodnoty ľudských práv a slobôd. Najmenšie zastúpenie medzi deklarovanými prvkami vlastenectva je členstvo Slovenskej republiky v NATO.

PV O3: Súvisí konatívna stránka vlastenectva s niektorým prvkom vlastenectva viac ako s inými prvkami?

Korelačný koeficient sledovaných prvkov vlastenectva pri hľadaní vzťahu ku konatívnej stránke vlastenectva sa ukázal ako podobne významný pri všetkých prvkoch. To znamená, že všeobecne so stúpajúcou mierou vlastenectva stúpa aj ochota prejavovať vlastenectvo v konaní. Ani jeden prvok nepreukázal výnimočne väčšiu koreláciu.

PV O4: Ktorý prvok vlastenectva u kadetov najviac ovplyvňuje morálku a následné morálne konanie?

Najvyššia korelácia sa preukázala pri ľudských právach a slobodách. Čím je pre kadetov dôležitejšie, aby Slovenská republika vyznávala tieto hodnoty, tým viac stúpa úroveň subjektívne hodnoteného morálneho konania.

PV O5: Má vek kadetov (postup do vyšších ročníkov/absolvovanie predmetov s prvkami vlastenectva) vplyv na zvyšovanie miery vlastenectva?

Vek kadetov a adekvátne zvyšovanie ročníka, ktorý navštevujú, preukázal koreláciu s dvomi prvkami vlastenectva – hrdosťou na Ozbrojené sily SR a názorom na menšiny žijúce na Slovensku. Výsledky poukazujú na výraznejšiu potrebu zavádzať predmety s danou tematikou do obsahu vzdelávania budúcich dôstojníkov.

Prieskum medzi kadetmi Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika bol realizovaný tesne pred vypuknutím vojenského konfliktu na Ukrajine. Porovnanie výsledkov rovnakého prieskumu v nasledujúcich rokoch by mohlo priniesť zaujímavé posuny vo vnímaní vlastenectva u kadetov. re komparáciu je možné efektívne využiť navrhnutý index vlastenectva, a to nie len pre porovnávanie trendov indexu vlastenectva v čase u kadetov, ale aj pre

komparáciu s ďalšími skupinami profesionálnych vojakov (všeobecne profesionálni vojaci, velitelia).

Záver

Sociologické skúmanie mládeže umožňuje systematickú analýzu postojov mládeže a participácie mládeže na spoločenských zmenách. V súčasnosti sa utvára tak prepotrebný referenčný rámec na komplexnú charakteristiku mládeže z aspektu premien jej sociálnej štruktúry a vývoja jej sociálnej mobility a tiež úrovne a foriem občianskej participácie mládeže v politickom systéme danej spoločnosti. Osobitná pozornosť sa venuje mládežou osvojovaným spoločenským hodnotám a normám, vzorom správania a odborným vedomostiam získavaných v záujme spoločenského pokroku a generačnej kontinuity. Ako kľúčová sa ukazuje potreba posilnenia občianskeho a hodnotového vzdelávania naprieč celým systémom vzdelávania a prostredníctvom podpory rozvoja práce s mládežou v oblasti participácie na veciach verejných a živote spoločnosti. Aj naďalej ostáva ako významná potreba podporovať participáciu mladých ľudí na živote spoločnosti na všetkých úrovniach, od národnej, cez regionálnu až po miestnu. Je potrebné vytvoriť a efektívne nastaviť mechanizmy na podporu zapojenia mladých ľudí do rozhodovania na všetkých týchto úrovniach. Je dôležité aktívne prizývať mladých ľudí do tvorby politík, ktoré sa týkajú ich životov. Za dôležitú pokladáme aj prácu s verejnou mienkou. Pokiaľ verejnosť nebude vedieť o význame participácie mladých ľudí na živote spoločnosti, nebude ani záujem túto tému presadzovať a podporovať. K zmenám, ktoré by mladí ľudia radi v budúcnosti na Slovensku presadili, patria napr. ľahší prístup k bývaniu, lepšie finančné ohodnotenie práce, vyššia kvalita verejného života, ale aj väčší dôraz na morálku, hodnoty a medziľudské vzťahy.

Najčastejšie uvádzanými motivačnými faktormi vstupu do ozbrojených síl SR sú materiálne – finančné aspekty (a to aj napriek tomu, že rastie podiel tých mladých ľudí, ktorí si uvedomujú, že nástupné platy v OS SR nie sú vysoké), sociálne benefity a istota zamestnania, menej je to už zaujímavosť práce a spoločenská prestíž vojenského povolania (ktoré boli motívmi ešte v nedávnej minulosti...).

Regrutácia do armády musí počítať aj s demotivačnými faktormi a s tým, že vojenské povolanie je rizikovým povolaním. Pre mnohých je to povolanie, na výkon ktorého nemajú osobnostné predpoklady, ale aj s ďalšími negatívnymi faktormi, ako sú napríklad: stav na trhu práce, nedostatočná branná výchova mládeže, nevypočítateľná „politika“ médií či rýchle zmeny a trendy v životnom štýle mládeže.

Čiastočne prípravu obyvateľstva na obranu štátu upravuje zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky. Podľa § 3 ods. 1 je príprava obyvateľstva súčasťou celkovej prípravy na obranu štátu a ods. 5 definuje obsah takejto prípravy ako – informovanie na úseku obrany štátu a rozvoj branného povedomia a pripravenosti občanov SR na obranu štátu. Príprava obyvateľstva zahŕňa aj súhrn opatrení vo výchovno-vzdelávacom procese v základných a stredných školách, ktoré sa uskutočňujú prostredníctvom štátnych vzdelávacích programov.

Prieskum medzi kadetmi AOS je možné považovať za spoľahlivý zdroj informácií o miere a charakteristikách vlastenectva u študentov. Vzhľadom na vzorku, ktorá reprezentatívne odráža kadetov z hľadiska pohlavia a ročníka štúdia, môžeme výsledky považovať za prevažujúce názorové trendy. Všetky prvky vlastenectva zadané v metodologickej časti majú vo všeobecnosti u kadetov vysokú úroveň. Tento výsledok potvrdzuje predpoklad prítomnosti bližšieho vzťahu k svojej krajine u budúcich profesionálnych vojakov. Pozitívny stav vlastenectva u kadetov je vyjadrený aj vysokou úrovňou súhrnného indexu vlastenectva.

Pozitívne pocity k svojej krajine sú u kadetov dôležitým základným kameňom budovania ich morálneho a hodnotového nastavenia, ktoré je pre službu v ozbrojených silách nevyhnutné. Napriek celkovému pozitívnemu výsledku poukázal prieskum aj na niekoľko prvkov vlastenectva, ktoré môžu signalizovať potrebu väčšej intervencie v budovaní vlastenectva kadetov. Je evidentné, že medzi kadetmi prevažuje najmä vnútorné prežívanie pocitov vlastenectva, pričom konatívna stránka, teda slovné prejavy či prejavy v správaní sú na mierne nižšej úrovni a preto je potrebné zapracovať do vzdelávania najmä vzťah a hrdosť na históriu a vojenskú históriu Slovenska, monitorovať dlhodobý negatívny vzťah k obyvateľom a politike a posilňovať chápanie významu kolektívnej bezpečnosti a záväzkov voči EU a NATO.

Použitá literatúra:

1. BARANOWSKA, A. (2015): Wpływ służby poza granicami kraju na jakość życia rodziny wojskowej – casus polski. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. *Súčasný stav a možný vývoj rodiny profesionálneho vojaka*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2015, s. 39-54. ISBN 978-80-8040-499-4.
2. BELAN, L. – PETRUFOVÁ, M. (2021): Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v krízových situáciách. In: *Politické vedy*, 2021, 24, No. 1, s. 70-94.
3. CZIRÁK, P. – ČUKAN, K. et al. (2016.): *Výskum stredoškolskej mládeže*. Bratislava: MO SR, 2016. Interný dokument.
4. ČERNÁKOVÁ, D. – ZBOROŇOVÁ, M. (2021): *Inovácie v profesijnom vzdelávaní – príklady dobrej praxe ako inšpirácia pre OS SR*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2021. ISBN 978-8-0804-060-59.
5. ČERNÁKOVÁ, D. (2021): *Negatívne dopady demografického vývoja ako determinujúceho činiteľa bezpečnostného prostredia na Ozbrojené sily SR*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2021. ISBN 978-8-0804-060-66.
6. ČUKAN, K. a kol. (2007): *Mládež a armáda*. Bratislava: MO SR, 2007. ISBN 80-89261-04-3.
7. ČUKAN, K. (2011): *Záujem mladých o vojenskú profesiu*. In: *Obrana*, 2011, roč. 19, č. 9, s. 42. ISSN 1336-1910.
8. ČUKAN, K. – POLLÁKOVÁ, E. (2007): Študenti stredných škôl – cieľová skupina výskumného záujmu vojenských sociológov. In: *Mládež a spoločnosť*, 2007, roč. 13, č. 1, s. 36-45. ISSN 1335-1109.
9. CZIRÁK, P. – ČUKAN, K. et al. (2016a): *Výskum stredoškolskej mládeže (zameraný na zistenie záujmu študentov o službu v ozbrojených silách SR a na ďalšie témy súvisiace s pôsobením OS SR, Záverečná správa zo sociologického prieskumu realizovaného od januára – apríla 2016*. Bratislava: MO SR, 2016. Interný dokument.
10. CZIRÁK, P. – ČUKAN, K. et al.: (2016b). *Výskum – Názory profesionálnych vojakov na vybrané spoločensky nežiaduce javy v rezorte obrany. Záverečná správa zo sociologického prieskumu realizovaného od apríla – júna 2016*. Bratislava: MO SR, 2016. Interný dokument.
11. GREJTÁK, M. (2008): Extrémizmus mladých ľudí v spájajúcej sa Európe. FPV ŽU v Žiline: Časopis. *ACTA HUMANICA*, 2/2008, s. 68-73. ISSN 1336-5126.
12. MACHÁČEK, L. (1996): *Občianska participácia a mládež*. Bratislava: SÚ SAV, 1996. ISBN 8089261-04-3.
13. MARTINSKÁ, M. – PAŽICKÁ, D. – ŠIMKO, J. (2022): *Predvýskum úrovne vlastenectva u kadetov AOS*. Bratislava: MO SR, 2022. Interný dokument.

14. MATIS, J. – HAMAJ, P. – MARTINSKÁ, M. (2008): *Sociológia armády: základy sociológie vojny a armády pre príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2008. ISBN 978-80-8040-361-4.
15. ONDREJKOVIČ, P. (2002): *Globalizácia a individualizácia mládeže*. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0689-0.
16. ONDREJKOVIČ, P. (2003): *Základy sociológie mládeže*. Nitra: FSV UKF, 2003. ISBN 80-8050658-2.
17. Personálny úrad OS SR Liptovský Mikuláš (2019): *Štatistická ročenka personálu OS SR 2016-2020*. Interné dokumenty.
18. POLONSKÝ, D. – MATIS, J. (2003): *Vybrané kapitoly zo sociológie výchovy a vzdelávania dospelých v ozbrojených silách*. Liptovský Mikuláš: VA FPV, 2003. ISBN 80-8040-220-5.
19. MINISTERSTVO ŠKOLSTVA (2018): *Správa o mládeži 2018. Situačná analýza* [online]. In: *Ministerstvo školstva SR, 2018*. [Citované 9. 10. 2022.] Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/8035_som_2018.pdf.
20. ŠROBÁROVÁ, S.: (2015) Crisis intervention in terms of gender differences. Rec. Vojtech Tkáč, 2015. In: *Research reflections on the Current Problems in Society in the Context of Social Work II*, 2015, roč. 1, s. 161-174.
21. ŠROBÁROVÁ, S. (2020) Young people up to 24 years on the labour market in a small Slovak town. In: *Society*, 2020, roč. 4, s. 290-300.
22. TOMÁŠEK, R. – ČERNÁKOVÁ, D. (2021): Analysis of the participation of the Slovak Republic in peacekeeping operations. In: *Interpolis*, 2021, s. 363-371.

Kontakt:

PhDr. Mária Martinská PhD.

Katedra spoločenských vied a jazykov
Akadémia ozbrojených síl M. R. Štefánika
Demänovská cesta 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: maria.martinska@aos.sk

PhDr. Dominika Černáková-Pažická

Ministersvo obrany
Sekcia ľudských zdrojov
Kutuzovova 8
832 47 Bratislava
Slovenská republika,
e-mail: dominika.cernakova@mil.sk

Mgr. Juraj Šimko, PhD.

Katedra spoločenských vied a jazykov
Akadémia ozbrojených síl M. R. Štefánika
Demänovská cesta 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: juraj.simko@aos.sk

PHILATELIC DIPLOMACY AS A SOFT POWER TOOL IN REFLECTION OF THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE¹

Boris Mattoš

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: boris.mattos@euba.sk

Abstract: The attack of the Russian Federation at Ukraine on 24 February 2022 caused a large number of responses in countries around the world, ranging from harsh economic or diplomatic sanctions down to various social and cultural activities. It is an unprecedented situation and one form of responding to it can also be seen in the so called philatelic diplomacy. Postal stamp production, as part of the postal service, falls, in various extent, under control of different countries. They often use special stamp issues, in particular, for declarative purposes, such as subscription to various forms of international cooperation at bilateral and international levels and/or historical and cultural heritage. As observed in the case of events in Ukraine, states or their authorised agencies have been able, by their stamp issues, to promptly respond to the Russian invasion and express their attitudes towards the general public. The article points out at a new dimension of the diplomacy – philatelic diplomacy - and outlines examples of what philatelic diplomacy can mean from the viewpoint of international relations and diplomacy as well as its dimension to contribute to growing number of expert resources pointing out at attributes of philatelic diplomacy and its trends. The subject of this article was also to draw the professional public's attention to a new terminological concept and therefore it was necessary to theoretically define the concept of philatelic diplomacy.

Keywords: philatelic diplomacy, stamp creation, soft power, war in Ukraine

JEL: F50, N40, O38

Introduction

Postal stamps originated as a result of postal reform proposed by sir Rowland Hill in Great Britain in 1837. First stamps – Penny Black and Two Pence Blue – were issued three years later, on 6 May 1840.² The key change introduced by the Hill reform was, along with introduction of the single tariff, the fact that the postal service has become a prepaid service. Mounting and subsequent cancellation of the postal stamp documented that the consignment had been paid for by the sender in advance, whereas, until then, the payment had been at the expense of the recipient.³

The first postal stamp presented, again proposed by R. Hill, Queen Victoria. The tradition of portraying the monarch on British stamps has survived until today and each Royal Mail stamp features the silhouette of the sovereign and, simultaneously, the United Kingdom is the only country in the world whose stamps do not need to contain the name of the country.

¹ This article was elaborated within the research project VEGA no. 1/0836/21 “Creation of the adequate model of ethics and integrity conduct of institutions in the area of scientific-research activities on the basis international comparison and setup of related determining attributes for its effective implementation and functioning”.

² NOVÁK, R. (2021): Poštovní známky – koníček, nebo investice, p. 14.

³ If the addressee refused to receive the consignment, the costs of its delivery were borne by the carrier. As the costs of postal charges were unacceptably high for certain social groups, they bypassed them by encoding the message in the letter, for example in the form of various form of address, etc. Eliminating such cases was one of motivations of the referred Hill's reform.

In our region, the Austrian Empire joined the system of postal stamps inspired by the Great Britain in 1850, acting as a significant European power with more than 50 million inhabitants. One interesting feature, unlike the Penny Black, is that the first stamp of 26 April 1850 did not depict the head of the emperor but the double-headed eagle. However, it was only considered to be a provisional solution until the issue of the first stamp with the picture of the monarch.⁴

Besides a historical excursion, another purpose of the survey is to analyse the influence of political and cultural mission and attitudes of the government to certain events depicted in the stamp production in the context of the diplomatic practice. In order to accomplish the outlined goal, we applied scientific methods of abstraction, analysis and synthesis.

1 Postal stamp as a political and identifying tool of the state

We can refer to, as an important moment in the history of our stamp production, the establishment of Czechoslovakia (ČSR) on 28 October 1918. Prior to the existence of the independent republic, stamps used in the Czechoslovak territory originated in three countries: Austria (territory of Bohemia and Moravia), Hungary (Slovakia) and Germany (Hlučín Region). The new state took over both, legislation as well as all valuables, including postal ones, as valuables of the new state. Therefore, Austrian and Hungarian stamps were valid in parallel for limited time also in the ČSR, while it is important to note that certain parts of the new republic for under the real control of the Czechoslovak government as late as in 1924.⁵ However, issue of the first Czechoslovak stamp was among important tasks already back in the first days of existence of the new republic. Out of several motifs, such as Sokol and Ján Hus, the winner was apolitical Hradčany (Prague Castle),⁶ which was ordered from well-known Art Nouveau painter Alfons Mucha. He had literally hours to complete the job, which shows the pressure that was made on the issuance of the first stamp of the new state of Czechs and Slovaks. One interesting feature accompanying it is the fact that the nominal value was expressed only in the numeral, without referring to the currency. The official title of the Czechoslovak currency originated only at the beginning of 1919.⁷

Especially for newly established counties, as we have illustrated in the case of origin of the ČSR in 1918, postal stamps form a part of new state identity building. They define it inwards as well as to abroad. After all, postal stamps travel all over the world and thus define the message the country wants to send out. Even though the primary goal is always to provide for continuity of the postal service, the attention paid to stamp production is even more visible. Just for comparison, let us use an example of the later history. After independence of Slovenia was announced on 25 June 1991, Post of Slovenia was set up on 1 July, which was still during the so called ten-day war between Slovenia and Yugoslavia, caused by the emancipation efforts of Ljubljana. Slovenia issued its first stamp on 26 December 1991 with a simple motif of state coat of arms that forms a part of the Slovenian flag.⁸

Stamps have both, the artistic value and they are official government documents conveying messages to the domestic and international public. They celebrate the nation by means of presentation of national characteristics, cultural heritage and history.⁹

⁴ PELIKÁN, J. – POUR, B. – HIRŠ, P. (2020): Rakousko 1850, p. 13.

⁵ KLIM, J. – ŠTOLFA, J. – FILÍPEK, Z. (2014): Československo 1918 – 1939, Part 1, p. 11.

⁶ OBROVSKÝ, P. (2018): Před sto lety vyšla první československá poštovní známka. Zdobil ju motiv Hradčan.

⁷ ŠÁRA, F. (2018): Před 100 lety vydalo Československo svou první známku.

⁸ CERAR, E. – KOZJEK, A. – STANOVNIK, K.: Museum of Post and Telecommunication, p. 16.

⁹ ROSENHECK, U. (2016): Philatelic Remembrances: Stamps, National Identity, and Shifting Memories of WWII in Brazil, p. 117.

2 International treaties and postal diplomacy

When issuing postal valuables, countries respect international treaties, above all the Constitution and Acts of the Universal Postal Union, Universal Postal Convention, Postal Payment Services Agreement as well as philately regulations and Universal Postal Union codes, etc. In the Slovak Republic, the issuer of postal valuables titled “Slovensko” is the Slovak Post Company / Slovenská pošta, a.s.,¹⁰ whereby the issue plans of postal stamps and other postal valuables are approved by the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic. Specific competence in this process is vested with the Minister, who can approve issue plans, including the theme and artistic rendering of postal valuables. The Minister of Transport also appoints and recalls members of the Stamp Production Theme Committee.¹¹

In general, it is possible to say that states maintain their imaginary monopoly for approving and issuing postal stamps even though there are certain differences. For example, in the Czech Republic, stamps are issued by the Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic¹² and the Czech Post Company / Česká pošta is only in charge of the technical aspect of stamp issuing. That decision making power however predetermines the government to use postal stamps also as a means of soft power. And, it is not only because postal stamps can travel from the country that issues them to the entire world.

One specific tool is issue of international stamp series. Every year, the Slovak Post issues one to five such joint stamps,¹³ whereas it is either an issue based on a bilateral agreement (e.g., joint issue of the postal stamp with Poland on the occasion of the 100th anniversary of the birth day of Pope John Paul II in 2020 or joint issue of the stamp with the motif of M. R. Štefánik with France in 2003) or issue of a stamp valid in several countries (e.g., joint issue with Czechia, Hungary and Poland on the occasion of the 20th anniversary of the establishment of the Visegrad Group in 2021 or joint issue with the Czech Republic, the City State of Vatican and Republic of Bulgaria on the occasion of the 1150th anniversary of arrival of Apostles St. Cyril and Methodius to Great Moravia in 2013). Similar issues are often presented at official press releases or other social events with the presence of official representatives of both or more countries. Joint issues are used by states to also present their good relations¹⁴ and harmony in joint values.

3 Reflexion of the attack at Ukraine in stamp production

The attack of the Russian Federation at Ukraine that started early in the morning on 24 February 2022 caused a strong response of international society, above all, not limited to, in the form of economic sanctions. The current course of events and unprecedented attack, defined by Moscow as “special military operation”, have also led to massive response from among cultural community, redefinition of various types of international relations with the Russian Federation, including reactions in the field of stamp production. It was absolutely natural that such reflexion has been, traditionally, the strongest in the region of Baltic States and Central Europe.

¹⁰ Slovak Post Company (Slovenská pošta) provides the so called universal service based on the postal services licence issued by the Post regulatory office in 2012. The current successor of the office and the regulator in this field is the Slovak Republic is the Regulatory authority for electronic communications and postal services. The scope of the universal service, i.e. the mode of receiving and delivering letters, packages and money orders in the territory of the whole republic under the same terms are defined in Act No. 324/2011 Coll. on postal services.

¹¹ Directive of the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic No. 3/2018 on approving issue plans and postal valuables.

¹² See Act No. 29/2000 Coll. on postal services.

¹³ The full list of international issues of postal stamps. Available online: : <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/postove-sluzby-9/znamkova-tvorba/medzinarodne-vydania-postovych-znamok>.

¹⁴ One of many examples is the stamp issued in Estonia on 17 June 2022 to commemorate one century of diplomatic relations between Estonia and the USA.

In this connection, it is necessary to also remind that the response in the field of stamp production is also present in Ukraine itself. Probably the best known stamp is the one with the motif of attack of the Russian army at the Snake Island and resistance of the Ukrainian army against sizeable predominance. Ukrainian Post issued a stamp in multiple million issue,¹⁵ with the defender of the island showing raised middle finger to the attacking ship reminding the communication between attackers and Ukrainian defenders of the island.¹⁶ Immediately after the issue of 12 April 2022, huge demand of collectors for the stamp occurred, with lines in front of the main post office in Kiev lasting for few hours¹⁷ and its market value subsequently rose to 10 to 50 multiple. The Ukraine Post Company had to suspend its sale due to enormous demand on its eshop.

The demand for the stamp was also fed by the fact that two days after its issue, the Ukrainian Army sank cruiser Moskva, which significantly reduced the fighting capacity of the Russian Federation in that sea. Obviously, also in response to the huge demand of (not only) philatelic community, the Ukrainian Post, on the occasion of the Day of the Marines, 23 May 2022, reissued the stamp added with a new visual feature – postmark reading “Done!”¹⁸ The very fact of using the anglicism indicates that the stamp and its mission is aimed at the international, primarily western auditorium.

The very issues of the Ukrainian Post show the power of the, at the first sight underrated, soft power, such as stamp production in different states. Of course, it is necessary to add that it is an extraordinary situation, moreover, the vulgar message of defenders of the Snake Island had become, before used as the motif for stamp production, a de facto pop-culture message. A clear and easy to read slogan of opponents of the Russian attack. That stamp edition was presented by relevant media in the western world, the stamp itself has become subject to reproduction also in other media types, e.g. various souvenirs.

Responses to the situation in Ukraine also occurred in several other countries, including Slovakia, that issued, along with their approved issue plans, extraordinary issues of stamps to support the attacked country.

Latvia was the first country to issue postal stamp to support Ukraine. It was a block of three stamps with the nominal value of EUR 1.44, which was issued on 10 March in 20,000 pieces, whereby the block itself sold for nine euros. Half of that amount was intended for local charity organisation Ziedot.lv, for its support program for Ukraine. The stamp features a motif of both national flags of Latvia and Ukraine, the coupon was completed with motifs from both countries – Independence Monument in Kiev and Freedom Memorial in Riga.¹⁹

Exactly one month after the attack at Ukraine, on 24 March, also Estonia issued a stamp titled “Glory to Ukraine”. The stamp features the peace dove flying in front of the Ukrainian flag. While the inscription “Glory to Ukraine” is in Ukrainian “Слава Україні!”, the

¹⁵ TASR (2022): Ukrajinská pošta vydala sériu známok, ktorá vyjadruje ukrajinský vzdor

¹⁶ The instruction of Marine Roman Hrybov “Russian military ship, go to ...!” has become one of the strongest and best known slogans of the Russian invasion to Ukraine. In the first days following it, its viral spread was also amplified by the information that all thirteen defenders of the Snake Island died in the attack. Later, it was shown that they were captured by the Russian Army. Hrybov’s message had become, in between, the leitmotif used in various forms of communication and it was also used by Kiev administration that announced a contest for a stamp with this theme, with more than 500 authors from both, Ukraine and other countries from all over the world, submitting their proposals. See also: MAREK, J. (2022): „Ruská válečná lodi, jdi do ...“, vzkazuje už i ukrajinská poštovní známka. Lidí ji pořizují pro vnuky jako svědectví o době. [online]

¹⁷ ARRAF, J. (2022): Ukraine's Profane Stamp Become That Has Become a Symbol of Resistance Sells Out.

¹⁸ PRESS RELEASE (2022): Volodymyr Zelenskyy canceled „Russina warship... Done!“ postage stamp issued on the Day of the Marines of Ukraine.

¹⁹ VĀRPA, G. (2022): Latvijas Pasts releases a stamp block in support of Ukraine: half of its sales will be donated.

accompanying text “Estonia support Ukraine” is in Estonian.²⁰ The stamp issue was 50,000, with the nominal value of EUR 1.90.

A stamp to support Ukraine “We are with You”²¹ issued in Poland on 25 March was presented by the Ministry of Foreign Affairs in a non-traditional manner at the press conference, whereby one of presenting guests at the event was a representative of the Ambassador of Ukraine in Warsaw.²² The stamp issue was 3 million.

Austrian Post released, on 31 March, a stamp issue of 200,000 pieces with a simple motif of Ukrainian flag and inscription “Hilfe für die Ukraine” in cooperation with two charity organisations UNICEF and Nachbar in Not. The stamp with the nominal value of one euro was sold with an extra fee of two euros dedicated to two cooperating organisations providing support to Ukraine.²³

A response to the situation in Ukraine also came from the Post of Croatia that issued, on 12 April, in the aftermath of events in Ukraine, a stamp titled “Za mir u Ukrajini” with the theme of yellow field with rape seed and blue sky, indicating to the flag of Ukraine, with the issue of 30,000.²⁴ The Ministry of Foreign and European Affairs of Croatia referred to the issue of the stamp as an act of solidarity expression and, simultaneously, in the press release, it reminded of the 30th anniversary of bilateral relations, emphasizing that Ukraine was the one of the first countries to recognize sovereignty of the Republic of Croatia on 11 December 1991 and that Croatia was one of the first countries to recognize independence of Ukraine on 5 December 1991.²⁵

A specific situation occurred in the Czech Republic. The Czech Post did not issue a separate stamp to support Ukraine but, on 9 May, introduced a postal stamp with added themes as a tribute to Ukraine. The set was composed of seven official stamps with the motif of Dancing House in Prague. The 7 stamps were around the centre block with the map of Ukraine, added with coupons with the Ukrainian flag and the logo of the Czech Post. Each stamp had the value of 39 Czech Korunas, i.e. the current rate for sending letters and postcards in the EU. In its official statement,²⁶ the Czech Post claimed that it was the fastest and simplest way how to issue a postal valuable that can pay tribute to the people of Ukraine suffering due to the aggression of Russia. Even despite that such issue of the Czech Post can clearly count to responses to the Russian aggression of February 2022, it stands out in our summary because it did not make use of stamp production, i.e. issue of a separate stamp. Thus, the response has rather philatelic value, the message only exists in the combination of the stamp (without a clear message to the matter) completed with the coupon or the set as such. Another difficulty is that the stamp has been distributed only to selected places in Prague and Brno, not the entire postal network.

The Slovak Republic responded only at the end of summer of 2022, when the Ministry of Transport and Construction of the Slovak Republic approved the issue of stamp titled Solidarity with Ukraine and date of issue 16 September 2022 with the nominal value of EUR 0.75. It features the motif of a crying mother from Ukraine who found asylum in the territory of Slovakia. The author of the graphic design is Peter Konečný and he was selected from proposed works of Slovak and Ukrainian artists at exhibition titled Solidarity with Ukraine.²⁷ The stamp issue was 500,000.

²⁰ PRESS RELEASE (2022): A postage stamp to support Ukraine will be released for sale.

²¹ JASINA, Ł. (2022): „We are with you! – My s vami!“ Symbolic postage stamp to manifest solidarity with Ukraine.

²² WITOWSKI, D. (2022): Jesteśmy z Wami! – specjalny znaczek wyrazem wsparcia dla Ukrainy.

²³ PRESS RELEASE (2022): Standing together for peace: Help for the people of Ukraine.

²⁴ PRESS RELEASE (2022): Za mir u Ukrajini.

²⁵ PRESS RELEASE (2022): Hrvatska pošta napravila marku u znak potpore ratom pogodenoj Ukrajini.

²⁶ VITÍK, M. (2022): Česká pošta vzdává známkou hold ukrajinským hrdinům.

²⁷ DORČÁKOVÁ, I. (2022): Pošta vydá známku Solidarita s Ukrajinou.

Discussion on definition delineation

Diplomacy, as the official activity of state authorities for international relations, whose role is to implement the foreign policy of the state, defend rights and interest of the state changes in the course of time along with changing conditions. Traditional forms of diplomacy are confronted with new challenges and, naturally, its new dimensions appear.

In theory and practice, we encounter several dimensions of diplomacy, or types of diplomatic engagement whose emergence is a response to ongoing changes in society. Clearly distinguishing and defining the different dimensions of diplomacy is a challenge, articulated by several authors, they discuss economic or business, public, crisis, conference or cultural dimensions of diplomacy.

As in the theory of international relations and diplomacy, in the studies of philatelic diplomacy, there is also an analysis of the interaction of philately and the state in the implementation of their foreign policy goals and programs. In this sense, the phenomenon of philatelic diplomacy is a relatively new subject of research for scientists.

Philatelic diplomacy can be defined as a new term originated on the basis of the need to explain and analyze impacts of, above all, political and cultural messages and attitudes of states to certain events depicted in the stamp production in order to spread presented message and influence the attitude of the public in the country and abroad in order to win support of the general public for such attitudes.

Strygin categorises the concept of philatelic diplomacy to categories of geopolitics.²⁸ It would be more suitable to assign it to the public diplomacy and the soft power. The notion of public diplomacy occurred in the theory of international relations and diplomatic practice in the mid-1960s. It represents a new dimension of classical diplomacy, whose development was accelerated by application of information technologies in the process of globalisation. Public diplomacy belongs to the concept, which has always been present in the traditional diplomacy, however, its importance is dynamically growing and foreign ministries put increasing emphasis on it. It forms a part of the so called soft power as the ability to persuade people by means of culture, values and ideas as the opposite to the so called hard power that is pushed through using the military force. In international relations theory today, public diplomacy can be characterized as stated by Pajtinka, as a set of state or state-sponsored activities that are primarily oriented towards the general public abroad and that aim to influence public opinion and, through it, to change the behavior of political elites in their favor.²⁹

Even though there is no uniform definition, we consider it as direct communication with foreign and domestic public aimed at influencing its thinking and, in the end, the thinking and decision making of relevant bodies in states in international relations.³⁰

The information revolution on the verge of the 20th and 21st century had enormous impact on the development of public diplomacy and spread of foreign policy information. Acceleration of the flow of information has required the need for immediate and flexible response by political representatives. Similarly, like many other instruments of diplomacy, also the philatelic diplomacy is still developing in response to social changes, current challenges in multiple fields and it can take part in certain such changes.

Conclusions

Responses of states to the attack of the Russian Federation at Ukraine in the stamp show several trends that are, at the first sight, not surprising at all. One of the findings is an extraordinarily fast response of Baltic State and Poland that were able to release special issues

²⁸ STRYGIN A. V. (2015): *Philatelic Diplomacy in the System of the Global Economic Cooperation and Its Role in Realization of the Geopolitical Goals*, p. 356.

²⁹ PAJTINKA, E. (2008): *Verejná diplomacia*, p. 185.

³⁰ RUSIŇÁK, P. et al. (2012): *Diplomacia – úvod do štúdia*, pp. 53-54.

in the course of around one month after the attack. In that case, it is necessary to admit that it was a prompt response as the very decision on issuing a stamp must have been made just few days after the first attack that was a shock for most of the world. Afterwards, the issuer had to find the author or authors of the stamp design, select the final version and take several procedural steps to the issue itself, including communication with international organisations.

When judging the steps taken by Slovakia, it is worth mentioning that it issued such stamp seven months after the attack and more than half a year later than in Latvia, which was the first to support Ukraine by means of a special issue. However, this step, also due to its significant time delay, could induce a feeling of the chance lost. The Slovak Post failed to make use of the charity dimension of possible issue, like in the case of Austria, which was selling stamps with extra fee for the benefit of charity organisations working with refugees from Ukraine and also expressed its clear position of social responsibility. Slovakia also failed to utilise this soft power tool in philatelic diplomacy and issue a special block of stamps that has a significantly higher philatelic and collectors' value.

Special stamp issues with the theme of Russian attack and support to Ukraine certainly form a separate chapter of the philatelic diplomacy as it is a multiplied reflection of the course of events in international politics. Even though postal stamps and conventional post service are in the defensive to other forms of communication as a result of digitalisation, the importance of this soft power tool cannot be underrated today. They are, at least, an important signal of the policy of state that has the monopoly for issuing stamps and the stamp production, to abroad.

References:

1. ARRAF, J. (2022): Ukraine's Profane Stamp Become That Has Become a Symbol of Resistance Sells Out. [online]. In: *New York Times*, 20. 4. 2022 [Cited 17. 9. 2022.] Available online: <https://www.nytimes.com/live/2022/04/20/world/ukraine-russia-war-donbas?smtyp=cur&smid=tw-nytimes#ukraines-profane-stamp-that-has-become-a-symbol-of-resistance-sells-out>.
2. CERAR, E. – KOZJEK, A. – STANOVNIK, K.: *Museum of Post and Telecommunication*. Nova Gorica: Grafika Soča, 2009.
3. DORČÁKOVÁ, I. (2022): Pošta vydá známku Solidarita s Ukrajinou. [online]. In: *Slovenská pošta*, 16.9.2022 [Cited 4. 10. 2022.] Available online: https://www.posta.sk/subory/41432/2022_09_14-ts_znamka-ukrajina.pdf
4. JASINA, Ł. (2022): „We are with you! – My s vamy!“ Symbolic postage stamp to manifest solidarity with Ukraine. [online]. In: *Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland*, 25.3.2022 [Cited 22. 9. 2022.] Available online: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/we-are-with-you--my-z-vamy-symbolic-postage-stamp-to-manifest-solidarity-with-ukraine>
5. KLIM, J. – ŠTOLFA, J. – FILÍPEK, Z. (2014): *Československo 1918 – 1939. I. část*. Praha: Nakladatelství EUROPRINTY, 2014. ISBN 978-80-905175-5-4.
6. MAREK, J. (2022): „Ruská válečná lodi, jdi do ...“, vzkazuje už i ukrajinská poštovní známka. Lidí ji pořizují pro vnuky jako svědectví o době. [online]. In: *radiozurnal.rozhlas.cz*, 6. 5. 2022 [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/ruska-valecna-lodi-jdi-do-vzkazuje-uz-i-ukrajinska-postovni-znamka-lide-ji-8737822>.
7. NOVÁK, R. (2021): *Poštovní známky – koníček, nebo investice*. Praha: Nakladatelství EUROPRINTY, 2021. ISBN 978-80-270-8507-1.
8. OBROVSKÝ, P. (2018): Před sto lety vyšla první československá poštovní známka. Zdobil ju motiv Hradčan. [online]. In: *ČT24*, 18.1 2. 2018 [Cited 3. 10. 2022.] Available online: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2683214-pred-sto-lety-vysla-prvni-ceskoslovenska-postovni-znamka-zdobil-ji-motiv-hradcan>

9. PAJTINKA, E. (2008): Verejná diplomacia. In: *Diplomatická služba členského štátu EÚ v procese európskej integrácie*, 2008, p. 185-200.
10. PELIKÁN, J. – POUR, B. – HIRŠ, P. (2020): *Rakousko 1850*. Monografie a špecializovaný katalóg. 2020, vlastný náklad.
11. PRESS RELEASE (2022): Volodymyr Zelenskyy canceled „Russina warship... Done!“ postage stamp issued on the Day of the Marines of Ukraine. [online] In: *president.gov.ua* [Cited 30. 9. 2022.] Available online: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-pogasiv-poshtovu-marku-russkij-voyennij-75309>.
12. PRESS RELEASE (2022): Standing together for peace: Help for the people of Ukraine. [online]. In: *Österreichische Post*, 16. 3. 2022 [Cited 9. 9. 2022.] Available online: <https://www.post.at/en/p/z/commemorative-stamp-april-ukraine>.
13. PRESS RELEASE (2022): A postage stamp to support Ukraine will be released for sale. [online]. In: *Omniva*, 21. 3. 2022 [Cited 22. 9. 2022.] Available online: https://www.omniva.ee/about_us/news/all_news/news/a_postage_stamp_to_support_ukraine_will_be_released_for_sale&is_mobile=false.
14. PRESS RELEASE (2022): Za mir u Ukrajini. [online]. In: *Hrvatska pošta*, 2. 4. 2022. [Cited 4. 11. 2022.] Available online: <https://www.posta.hr/za-mir-u-ukrajini/9441>.
15. PRESS RELEASE (2022): Hrvatska pošta napravila marku u znak potpore ratom pogodenoj Ukrajini. [online]. In: *Dalmacija News*, 6. 4. 2022 [Cited 14. 10. 2022.] Available online: <https://www.dalmacijanews.hr/clanak/6e07-hrvatska-posta-napravila-marku-u-znak-potpore-ratom-pogodenoj-ukrajini#/clanak/6e07-hrvatska-posta-napravila-marku-u-znak-potpore-ratom-pogodenoj-ukrajini>.
16. PRESS RELEASE (2022): Ukrajinská pošta vydala sériu známok, ktorá vyjadruje ukrajinský vzdor. [online]. In: *TASR*, 12. 4. 2022 [Cited 22. 11. 2022.] Available online: <https://www.teraz.sk/import/ukrajinska-posta-vydala-seriu-znamok/626343-clanok.html>.
17. ROSENHECK, U. (2016): Philatelic Remembrances: Stamps, National Identity, and Shifting Memories od WWII in Brazil. In: *The Latin Americanist*, Vol 60, Issue 1, pp. 115-137. ISSN:1557-203X
18. RUSIŇÁK, P. et al. (2012): *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3480-2.
19. Smernica Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky č. 3/2018 o schvaľovaní emisných plánov a poštových cenín. [online]. In: *Ministerstvo dopravy SR*, 1. 1. 2021. [Cited 22. 11. 2022.] Available online: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/postove-sluzby-9/znamkova-tvorba/smernica-mdvrr-sr-c-2-2011-o-schvalovani-emisneho-planu-postovych-znamok-a-nych-postovych-cenin-pdf-152-kb>.
20. STRYGIN, A. V. (2015): Philatelic Diplomacy in the System of the Global Economic Cooperation and Its Role in Realization of the Geopolitical Goals. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2015, Vol. 6, No. 5, 356-359.
21. ŠÁRA, F. (2018): Před 100 lety vydalo Československo svou první známku. [online]. In: *novinky.cz*, 18. 12. 2018 [Cited 23. 9. 2022.] Available online: <https://www.novinky.cz/clanek/historie-pred-100-lety-vydalo-ceskoslovensko-svou-prvni-znamku-40262754>
22. VĀRPA, G. (2022): Latvijas Pasts releases a stamp block in support of Ukraine: half of its sales will be donated. [online]. In: *Latvijas Pasts*, 10. 3. 2022 [Cited 14. 9. 2022.] Available online: https://pasts.lv/en/footer/Useful_Information/News/philately_news/6796-latvijas-pasts-releases-a-stamp-block-in-support-of-ukraine-half-of-its-sales-will-be-donated.

23. VITÍK, M. (2022): Česká pošta vzdáva známkou hold ukrajinským hrdinům. In: *Česká pošta*, 9. 5. 2022 [Cited 24. 9. 2022.] Available online: <https://www.ceskaposta.cz/-/ceska-posta-vzdava-znamkou-hold-ukrajinskym-hrdinum>.
24. WITOWSKI, D. (2022): Jesteśmy z Wami! – specjalny znaczek wyrazem wsparcia dla Ukrainy. [online]. In: *Poczta Polska*, 25.3.2022 [Cited 2.11.2022.] Available online: <https://media.poczta-polska.pl/pr/734006/jestesmy-z-wami-specjalny-znaczek-wyrazem-wsparcia-dla-ukrainy>.
25. Zákon č. 29/2000 Sb. o poštovních službách. [online]. In: *EPI*, 22. 2. 2000. [Cited 2.10.2022.] Available online: <https://www.epi.sk/zzcr/2000-29>.

Contact:

doc. Mgr. Boris Mattoš, PhD.

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: boris.mattos@euba.sk

COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION AND GEORGIA

Nadia Mtchedlidze

Faculty of Management, Comenius University in Bratislava, Odbojárov 10,
820 05 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: mtchelidze1@uniba.sk

Abstract: The present research paper is dedicated towards enhancing our understanding about the Common Agricultural Policy's (hereinafter: CAP) possible implications on Georgia's agricultural sector. The aim of the methodology used in the article was to determine how the CAP can contribute to the development of Georgia's agricultural sector. The results of the empirical testing indicate that positive changes will occur if the country becomes an EU member in general and will be integrated into the CAP. More specifically, a national framework should be established within which it would be possible to put into operation the CAP principles and the EU standards. In this case, the disadvantages of the CAP will be minimized, and the opportunities can be maximized.¹

Keywords: Common Agricultural Policy, European Union, Association Agreement, Eastern Partnership.

JEL: F15, P33, Q18

Introduction

Common Agricultural Policy represents a successful example of the unified policy over the territory of the EU states. Its creation was an action directed towards raising agricultural productivity in Europe after World War II.² As one of the oldest policies of the EU it had gone a long way of changes and development. Policy adjustments have been taking place due to the current needs of the agricultural sectors in the member states.

A series of studies evaluate the CAP effects on the EU states from economic and historical perspective. Unfortunately, there is a limited body of literature available that investigate the policy impact on the developing countries. The main aim of the present article is to show that the CAP goes beyond the EU borders and has important implications on the EU partner countries also.

EU – Georgia (hereinafter: jointly referred to as "the Parties") relations has started since 1992, after the independence of Georgia from Soviet Union. Intensive cooperation between the parties has started since 2003, after the Rose revolution, when Georgia actively launched political and economic reforms and demonstrated its aspirations to become the part of the EU.³

In 2009, Georgia joined the Eastern Partnership initiative and actively cooperates with both bilateral and multilateral dimensions of the EaP.⁴

The new stage of the relations began in June 27, 2014 when the association agreement was signed, and it came into force in July 2016. The Association Agreement (AA) is an action plan for Georgia's closer relations with the EU, which covers almost all spheres of political, social and economic life of the country. AA aims at political association and gradual economic

¹ The author is a PhD. student.

² ACKRILL, R. (2000): The Common Agricultural Policy, p. 22.

³ MFA of GEORGIA (2022): Chronology of major events of EU-Georgia cooperation.

⁴ Ibid.

integration with the EU by increasing Georgia’s engagement in EU policies and programmes. It also includes a Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) component and provides considerable concrete mechanisms for approximation and harmonization the legislation with the EU.⁵

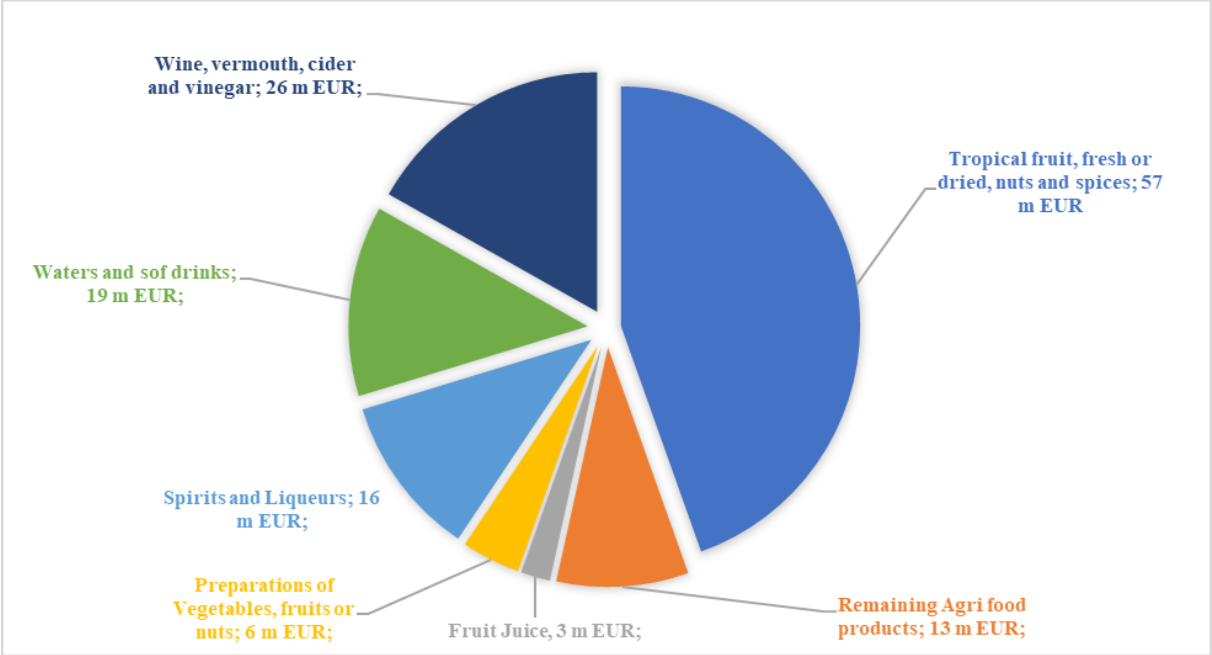
1 EU agricultural trade relations with Georgia

Agriculture has been the key element of negotiations between EU-Georgia. The EU implemented several projects for improving its competitiveness. The trade between Georgia and the European Union has been developing over the years, and today the EU is Georgia's one of the main trading partner.

Generally, Georgia imports from the EU the following agri-food products: Spirits and liqueurs; Beet and cane sugar; Food preparations; Chocolate, confectionary and ice-cream; Offal, animal meats fats and other meat etc.⁶

On the other hand, Georgia’s top exported commodities to the EU according to figure 1 were: tropical fruit, fresh or dried, nuts and spices; Wine, vermouth, cider and vinegar; Spirits and liqueurs; Preparations of vegetable, fruit or nuts; fruit juices; water and soft drinks etc.

Figure 1. Top EU agri-food imports from Georgia in 2021

Source: Agri Food Trade Statistical Factsheet, European Union and Georgia, p.6.

Agri-food trade between the parties had been growing by signing the Association Agreement. However, besides there has not been sharp increase in Georgia’s export. It might have the following reasons:

1. European non-tariff barriers (i.e. technical and quality requirements), which are oriented to consumer protection, are still very difficult to satisfy for Georgian exporters;
2. Russian market is still open for major agricultural products and Georgian farmers prefer to export their production to neighbour country without any technical barriers or any excessive regulations.

⁵ EMERSON, M. – KOVZIRIDZE, T. (2016): Deepening EU-Georgian Relations: What, Why and How?, p. 1.
⁶ DG AGRI TRADE FOOD STATISTICAL FACTSHEET (2022): European Union and Georgia, p. 5.

2 Evaluation of agricultural sector in Georgia

Georgia is a small developing country with the population of 3,688,600. Out of this, 59.68% live in cities and 40.33% in rural areas. (Data is obtained from the website of the National Statistics office of Georgia). Georgia's favourable climate stimulates production of a wide variety of agricultural products such as grapes and wine, nuts (hazelnuts, walnuts, and chestnuts), apples, peaches, citrus fruits apricots etc. During Soviet Union Georgia was one of the main exporters of agricultural products and the sector was stronger and more resilient.

For Georgia, agriculture has traditionally been an essential sector of the economy and main source of income for its rural population. Despite this fact, agriculture's contribution to GDP has been decreasing. This tendency can be caused by several reasons in the country: lack of knowledge and technology transfer, high costs and expensive financial resources for farmers, depopulation of rural areas, lack of modern services, poor access to funds, poor infrastructure etc. Another problematic issue is that the producers are mainly small farmers which is not priority for the common agricultural policy of the European Union.

In effort to bring country close to the EU standards several important steps must be done. Firstly, Georgia should produce agri-food products in which it has a competitive advantage. Production of competitive products means effective utilization of national resources and will lead to increase the welfare of population.

Secondly, Georgia needs to find special niches for acquiring the EU market. Georgian hazelnut has such perspective. In recent years Georgia became one of the largest producers and exporter of this product. Focusing on the developing of Mediterranean production, particularly hazelnuts can lead to positive outcomes for Georgia's agriculture.⁷ This product can be competitive on the EU market and it has high prospective.

Agriculture in Georgia faces a lot of problems and challenges. One of the main reasons of the rural poverty is the low level of agricultural productivity. Georgia's Agriculture sector is composed of highly-fragmented small-scale family holdings, which is not advantage for the CAP. Moreover, the high degree of land ownership fragmentation is a root cause of the low level of agricultural productivity.⁸

As Hubbard noted: "the design of the CAP from the outset, and subsequently in its reforms, not only ignored small farms, but forced them either to amalgamate or exit the sector via structural change. Small farms were perceived as an obstacle in the modernisation of EU agriculture".⁹ Many economic theories confirm that small-farms are less effective and have less export potential. Small-scale farmers in Georgia are mainly focused on their own demands, they played their roles in the economic crisis but are incompatible with development of the agricultural sector. Taking into consideration the hard-social background and poverty level in the country, also from economic viewpoint, priority should be given to the commercialization of small-scale farms and their transformation into relatively large farmers' unions.

Considering the CAP priorities, Georgia's agricultural sector has the following advantages:

➤ Favourable climate conditions and fertile soil stimulate production of different agricultural products.

➤ As the EU imports most part of its Mediterranean products, concentrating on the development of hazelnut production can be a profitable for Georgia's agricultural sector (Chochia, 2013).

⁷ CHOCHIA, A. (2013): Models of European Integration: Georgia's Economic and Political Transition (Doctoral Dissertation), p. 43.

⁸ PELLILO, A. – KOCHLAMAZASHVILI I. – KAKULIA, N. (2014): Agriculture and Rural Development in Western Georgia: A Baseline Assessment, p. 3.

⁹ HUBBARD, C. (2009): Small Farms in the EU: How Small is Small?, p. 2.

➤ Increasing the agricultural sector competitiveness in Georgia can be considered as another success story of the CAP like in the EU-N10¹⁰ and contribute to the policy trustworthiness in the eye of the EU members states and outside the world.

3 Methods and procedures of the research

As stated in the research objectives, present article aims to evaluate the CAP influence on the developing countries particularly on Georgia's example. There are numerous studies conducted about the CAP, explaining the policy from economical and historical viewpoint, where major focus is on the policy influence on the EU member states.

Some researchers have addressed to the problem how the CAP influences on the third countries. However, the topic is not still fully investigated. In the process of increasing the EU relations to its Eastern neighbor countries, it is interesting to evaluate the policy implications on Georgia, especially after signing the Association Agreement with the EU and deepening the relations between the parties. The topic can be considered as of highly important for Georgia and academic sources are lacking about it so far.

In order to enhance the objectivity and purpose of the research hypotheses are presented in the current article.

The following formulation has been chosen for null hypothesis:

Ho: If Georgia joins the EU, the CAP will not have any significant impact on the development of its agricultural sector.

There is a relationship between two variables. Georgia has the aspirations to become the EU member in future. In case of the EU enlargement the CAP will be an important component in the negotiation process. The null hypothesis states that there will not be any impact on the Georgia's agriculture sector.

The alternative or directional hypothesis (H1) that will be tested is:

H1: If Georgia joins the EU, the CAP can contribute positively to the development of its agricultural sector.

In case the Ho hypothesis will be rejected or we cannot prove it, another alternative is stated above. If Georgia joins the EU, the CAP can contribute positively to the development of the agricultural sector.

Both hypotheses will be tested by analysing the obtained data and introducing SWOT and TOWS analysis. SWOT will help us to identify and categorize the factors of CAP influence (strengths, weaknesses, opportunities and threats) on Georgia. It addresses to find the answer to the question: "Will the CAP bring only positive impacts or are there some threats hidden?"

Finally, TOWS analysis will provide certain strategies for each possible outcome.

4 What role can the CAP play in the future EU enlargement?

The CAP already plays an important role in the EU-Georgia relations. In case of deepening the relations between the parties, its importance will increase more. As agricultural sector traditionally has been an essential for the country's economy and population. As we discussed earlier the EU supports implementing lots of different programmes to support rural development process in Georgia.

Analysis of Georgia's agriculture sector has showed some negative aspects:

- Low level of professionalism and training in rural communities;
- Gaps related to standards, regulations, legislation and comparison information;
- Poorly developed food safety system including Sanitary and Veterinary level.

¹⁰ The EU-N10 refers to the ten "new" countries that joined the EU in May 2004: Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia.

Taking these facts into account, the introduction of EU standards needs to be done gradually and carefully. Georgia’s agriculture sector has potential to be attractive for the EU common policy in general and can play a crucial role in the negotiation process. Reforming agricultural sector according to the regulations of the CAP can be a pre-condition to get closer to the EU.

The extension of the CAP to the Caucasus would be one of the greatest challenges for the enlargement of the EU. In Georgia agriculture has greater relative importance in terms of employment. On the other hand, the CAP is one of the most important EU policies. It is not surprising that the negotiations on agricultural policies with Georgia can be the most controversial in the enlargement process. The overall effect of the CAP extension is difficult to predict; however, this paper tries to examine the potential consequences that an extension of the CAP could have on agricultural production in Georgia.

From the experience of the CAP extension to EU-N10, possible consequences for Georgia can be:

- Special pre- and post- accession programmes will be implemented;
- Rural development policy schemes will be introduced;
- Georgia will get financial support from the EU. Georgian farmers will be able to get Direct payments and take part in training programmes;
- Georgian consumers will have access to high quality and safe food.
- Agricultural products export will increase.

5 SWOT and TOWS analysis of the CAP future impact on Georgia

This chapter presents a comprehensive analysis and concludes the CAP impacts for Georgia. Main findings how the policy can influence the Georgia’s agricultural sector are concluded in the SWOT analysis which evaluates the policy’s strengths, weaknesses, opportunities and threats (See Table 1).

Table 1. SWOT analysis of the CAP in Georgia

STRENGTHS	WEAKNESSESS
<ul style="list-style-type: none"> • Liberal trade regimes – DCFTA, GSP+. • Supports developing the large size farms. • Emphasis will be given to the food security, sustainable development, and climate change. • Ensures the modernization of the agricultural sector. • Stimulates investments in the agricultural sector and finance infrastructural projects. 	<ul style="list-style-type: none"> • Limited access to the EU funds in comparative with other members states. • Insufficient knowledge of the requirements of the EU market and CAP. • Policy instruments will not be fully tailored to the country needs.

OPPORTUNITIES

THREATS

- **Effective implementation of the ENPARD¹¹ and strong involvement of the governmental institutions in the DCFTA implementation.**
- **Strengthening the Small and Medium Sized Enterprises who fit international standards.**
- **The number of well-educated farmers will increase.**
- **Exchanging experience with other EU members, particularly Slovakia.**
- **Integrating into Common policy will enhance the agricultural trade.**

- Increasing the migration of people from rural to urban regions.
- Political instability
- Possible external economic factors.
- Economic overdependence on the third countries (Russia, Turkey, and China).

After indicating all the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the policy it is interesting to introduce some strategies how CAP benefits can be maximized. TOWS analysis presented below is an excellent method that indicates how to use strengths to maximize opportunities and how to minimize weaknesses and avoid threats.

TOWS ANALYSIS	<i>Strengths</i>	<i>Weaknesses</i>
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Supports developing the large-size farms; 2. Emphasis will be given to the food security, sustainable development and climate change. 3. Ensures the modernization of the agricultural sector. 4. Stimulates investments in the agricultural sector and finances infrastructural projects. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Limited access to the EU funds 2. Insufficient knowledge of the requirements of the EU market and CAP; 3. Policy instruments will not be fully tailored to the country needs
<p><i>Opportunities</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Strengthening the SMEs who fit international standards. 2. The number of well-educated farmers will increase. 3. Integrating into Common policy will enhance the agricultural trade 	<p>SO STRATEGIES:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Effective implementation of the ENPARD and strong involvement of governmental institutions in DCFTA implementation (S1 O2, S3 O3; S4 O4); 2. Exchanging experience with other EU members, particularly Slovakia (S3 S4 O3). 	<p>WO STRATEGIES:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. CAP collaboration with domestic policy (W2 O2; W3 O3). 2. Implementation of the local development programmes for farmers (W2 W3 O2; W3 O1)

¹¹ The European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development implemented since 2013 in Georgia.

<i>Threats</i>	ST STRATEGIES:	WT STRATEGIES:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Increasing the migration of people from rural to urban regions; 2. Geopolitical instability; 3. Possible external and internal economic factors; 4. Economic over-reliance on the third countries (Russia, Turkey and China). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ensure a fair standard of living in rural areas by implementing infrastructural projects (S3 S4 T1 T3) 2. Motivate rural population by offering them small micro loans, free training programmes or other social (S3 S4 T1 T3) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Establishment of a framework within which it would be possible to put into operation the CAP principles and EU standards (W1 W2 W3 T2 T3 T4)

SO strategies are so called, ‘maxi-maxi’ strategies which show how strengths can be used to benefit from existing external opportunities. The first one ‘effective implementation of ENPARD and DCFTA’ are essential steps for the agricultural sector development in Georgia. ENPARD has already resulted in some major achievements. It is expected that it will generate more positive results in future if there will be strong involvement of governmental institutions in the process.¹²

Second strategy refers to ‘exchanging experience with other EU members, for example with Slovakia as well. Close cooperation to the EU countries is another opportunity for Georgia. So far different kinds of projects are implemented between the countries. For instance, 2-year EU-funded project “Georgia on the European Way: Creation of Effective Model for DCFTA and SME Strategy Implementation” was launched in April 2017. The project was implemented by GLOBSEC and different Georgian organizations were also involved in it.¹³

Next strategies are ST strategies, that show how to take advantage of the strengths and to avoid real and potential threats. The first is to “ensure a fair standard of living in rural areas by implementing infrastructural projects.” It is undoubtedly true that in economically weak regions agriculture is the main source of income. In the rural areas of Georgia economic circumstances are very poor. Implementing infrastructural projects could be the first vital step which ultimately would lead to the improved life conditions for rural population.

Second strategy which has the similar aim is to motivate rural population by offering them small micro loans, free training programmes or other social benefits. The provision of financial aid would have a favourable effect on labour productivity and would stimulate the improvement of production and would make rural areas habitable.

WO strategies focus on using opportunities to overcome weaknesses and they are called ‘Mini-Maxi’ strategies. As applying EU standards and requirements is another concern for Georgia, the domestic policy should collaborate with the CAP. It is difficult to satisfy the EU requirements in the absence of a stable domestic agricultural policy which shares the same principles and goals as the CAP. This approach assumes also that local-policy makers should consider the rationale of the CAP as it is the possibility to achieve a meaningful rationalization of agricultural sector.

The second WO strategy is related to the implementation of the local development programmes for farmers. The action programme should cover broad areas: agricultural training; study visits to EU countries; assessing current market situation; methods of obtaining financial

¹² CHITAIA, M. (2020): ENPARD – Georgia’s Breakthrough in Agriculture and Rural Development, p. 7.

¹³ GLOBSEC (2018): Georgia on European Way: Creation of Effective Model for DCFTA and SME Strategy Implementation.

resource etc. Achieving an agricultural sector resilience, competitiveness and sustainability is impossible without paying attention to the development of human capital.

The EU states are characterized by aging farming population, but the EU constantly encourages younger farmers to enter the sector. The CAP new reform 2023 will provide the strong support framework and a wide range of measures for young farmers.¹⁴ Depopulation of rural areas is also common problem for Georgia. Local programmes should intend to attract young people and motivate them to start farming.

Finally, WT strategies called 'Mini-Mini' are focused on minimizing weaknesses and avoid threats. The major strategy introduced here includes the establishment of a framework within which it would be possible to put into operation the CAP principles and EU standards. This is quite general phrase so if we would try to narrow down the scope the result is: introduce different kinds of national projects and implement them on regional level. Those projects should provide farm managers and agricultural workers with general training related to the EU requirements. Better understanding the real scope of the EU standards for producing competitive production and export them overseas.

Conclusion

The present article has analysed the CAP impact on the EU eastern partner country - Georgia. The CAP is one the most hotly debated policy of the EU. Its importance is constantly increasing, and its operating area goes beyond the EU borders and highly affects the countries trading with the EU. The present study was designed to evaluate the policy from different perspectives and show the practical case of its influence on the developing country.

Nowadays, there is an extensive discussion about the future EU enlargement. Georgia aspires to become EU member due to many reasons. Agricultural sector has always had disproportionally high importance for Georgia, but it faces many problems in the country. Future integration to the EU opens new opportunities for it and the CAP effects on the sector should be evaluated carefully.

Before interpreting our results, we remind the reader that Georgia is not a candidate country of the EU and it is hard to make prognosis about its real membership. For this reason, H0 and H1 hypotheses were introduced in the research.

In case Georgia joins the EU, the CAP will spread over its agricultural sector. Considering the CAP subsidies and aids, agricultural sector will be modernized and more market-oriented. Thanks to different kinds of EU programmes, the rural regions will experience positive changes. The main drivers of the CAP such as increasing the productivity, innovation, focus on sustainable development, food security and climate change will become major priorities for Georgia.

SWOT and TOWS analyses presented in the final part of the paper helped us to highlight the important factors and discuss their relevance. Results indicate that the CAP can contribute positively to the development of the agricultural sector. The main principles of the policy will be applied to Georgia and emphasis will be given to raising the productivity and agricultural income. Being part of the CAP means also satisfying the EU standards and produce quality and healthy food for consumers. In this way the consumers rights will be preserved. Other important advantages are upgrading the farmers skills and modernizing agriculture by implementing infrastructural projects.

Returning to the hypothesis it is now possible to state that H1 can be proved and the integration to the CAP for Georgia means the constant development of the economy and agricultural sector.

¹⁴ COUNCIL (2022): Key reforms in the new CAP.

Yet there are some weaknesses and threats of the CAP. The major one is the depopulation of rural areas and geopolitical instability. The main aim of the research was not only listing the factors but also providing some strategies and recommendations. For this purpose, TOWS analysis provided the general strategies how the weaknesses and threats can be minimized and how strengths and opportunities can be maximized.

The main strategies are:

[1] Effective implementation of the ENPARD and strong involvement of governmental institutions in DCFTA implementation (S1 O2, S3 O3; S4 O4);

[2] Exchanging experience with other EU members (S3 S4 O3).

[3] CAP collaboration with domestic policy (W2 O2; W3 O3).

[4] Implementation of the local development programmes for farmers (W2 W3 O2; W3 O1)

[5] Ensure a fair standard of living in rural areas by implementing infrastructural projects (S3 S4 T1 T3).

[6] Motivate rural population by offering them small micro loans, free training programmes or other social benefits (S3 S4 T1 T3).

[7] Establishment of a framework within which it would be possible to put into operation the CAP principles and EU standards (W1 W2 W3 T2 T3 T4).

The most important limitation of the paper lies in the fact that it is hard to estimate when Georgia will become an EU member. However, the study is still unique as it tried to determine the EU impact on Georgia's agricultural sector and this research can be added to the limited body of the literature on this topic and give more inspiration to the researchers for further investigation.

References:

1. ACKRILL, R. (2000): *The Common Agricultural Policy*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000. ISBN 978-1841271262.
2. CHITAIA, M. (2020): ENPARD – Georgia's Breakthrough in Agriculture and Rural Development. [online]. In: *Eu4Georgia*, 2020. [Cited 20. 10. 2022.] Available online: https://eu4georgia.eu/wp-content/uploads/Enpard_Brochure_Engsmall.pdf.
3. CHOCHIA, A. (2013): *Models of European Integration: Georgia's Economic and Political Transition (Doctoral Dissertation)*. Tallin: Tallin University of Technology, 2013. ISBN 978-9949-23-508-7.
4. DG AGRI TRADE FOOD STATISTICAL FACTSHEET. (2022): European Union and Georgia. [online]. In: *Council*, 2022. [Cited 18. 10. 2022.] Available online: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-05/agrifood-georgia_en_0.pdf
5. MFA of Georgia (2022): Chronology of major events of EU-Georgia cooperation. [online]. In: *The official website of the Ministry of Foreign affairs of Georgia*, 2022. [Cited 15. 10. 2022.] Available online: საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრო - მნიშვნელოვანი მოვლენების ქრონოლოგია.
6. EMERSON, M. – KOVZIRIDZE, T. (2016): *Deepening EU-Georgian Relations: What, Why and How?* Brussels: Center for European Policy Studies, 2016. ISBN 978-1-78660-167-4.
7. GEOSTAT Database (2022). National Statistics office of Georgia. [online]. In: *Geostat*, 2022. [Cited 15. 10. 2022.] Available online: <https://www.geostat.ge/ka>.
8. PELLILO, A. – KOCHLAMAZASHVILI, I. – KAKULIA, N. (2014): *Agriculture and Rural Development in Western Georgia: A Baseline Assessment*. [online]. Tbilisi: ISET, International School of Economics, 2014. [Cited 15. 10. 2022.] Available online: <https://www.careevaluations.org/wp-content/uploads/Agriculture-and-Rural-Development-in-Western-Georgia-A-Baseline-Assessment.pdf>

9. Project Publication, (2017): *Georgia on European Way: Creation of Effective Model for DCFTA and SME Strategy Implementation*. [online]. In: *GLOBSEC*, 2017. [Cited 01. 11. 2022.] Available online: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/georgia-european-way-creation-effective-model-dcfta-and-sme-strategy>.
10. HUBBARD, C. (2009): *Small Farms in the EU: How Small is small?* Seminar Paper. [online]. In: European Association of Agricultural Economists (EAAE), 2009, [Cited 16. 10. 2022.], Available online: <https://ageconsearch.umn.edu/record/52852>

Contact:

Nadia Mtchedlidze

Faculty of Management

Comenius University in Bratislava

Odbojárov 10

820 05 Bratislava

Slovak Republic

e-mail: mtchedlidze1@uniba.sk

EUROZÓNA – POSTCOVIDOVÉ VÝZVY A DILEMY¹

EUROZONE – POSTCOVID CHALLENGES AND DILEMAS

Eva Muchová ^a – Peter Leško ^b

^a Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: eva.muchova@euba.sk

^b Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: peter.lesko@euba.sk

Abstrakt: V súčasnosti Európska únia čelí energetickej kríze a ponukovým šokom spojeným s vysokou infláciou. Európska centrálna banka je jednou z kľúčových inštitúcií v EÚ, ktorá by mala reagovať na vysokú mieru inflácie a prehlbujúcu sa zadlženosť členských krajín. Možnosti posilnenia eurozóny pred budúcimi šokmi a krízami sú stále otvorenou otázkou. Na jednej strane je spoločná centrálna banka realizujúca spoločnú monetárnu politiku, na druhej strane je 19 členských štátov s vlastnou fiškálnou politikou. Politická integrácia a prehlbovanie integračných procesov sú zrejme jedinou cestou k fungujúcej menovej únii. Priechodnosť smerovania k politickej únii v členských krajinách je však polemickou záležitosťou.

Kľúčové slová: Európska centrálna banka, eurozóna, menová únia, inflácia, dlh

JEL: F02, F45

Abstract: The European Union is currently facing energy crisis and supply shocks associated with high inflation. The European Central Bank is one of the key institutions in the EU, which should respond to the high rate of inflation and deepening indebtedness of member countries. The possibilities of strengthening a fragile Eurozone facing future shocks and crises are still an open question. It is a fact on the one hand there is a common central bank implementing a common monetary policy, on the other hand, there are 19 member states with their own fiscal policy. Political integration and deepening of integration processes are obviously the only way to an efficient monetary union. The acceptance of the direction towards political union in the member countries is still a controversial issue.

Keywords: European central bank, eurozone, monetary union, inflation, debt

JEL: F02, F45

Úvod

Pred viac ako desiatimi rokmi zažila eurozóna dlhovú krízu, ktorá poznamenala ďalší vývoj európskej integrácie. Všeobecne akceptovaným faktom sa stala téza o krehkosti projektu európskej integrácie a o rizikových faktoroch, ktoré môžu otriasť eurozónou. Potvrdilo sa, že je takmer nemožné realizovať účinnú spoločnú monetárnu politiku pre heterogénne zoskupenie, akým eurozóna bezpochyby je. V súčasnosti Európska únia (EÚ) čelí ďalšiemu testu – po dlhovej kríze, migračnej kríze prichádza energetickej kríze a ponukové šoky spojené s vysokou infláciou. Európska centrálna banka (ECB) je jednou z kľúčových inštitúcií v EÚ, ktorá musí na tieto výzvy reagovať. Je nestabilita v eurozóne výsledkom neočakávaných udalostí alebo pramení zo systémových chýb zabudovaných v samom projekte menovej únie v Európe? Bolo možné využiť pri kreovaní menovej únie poznatky ekonomickej vedy? Príspevok sa zameriava

¹ Príspevok bol vypracovaný s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0338 a projektu KEGA č. K-20-035-00.

na riziká a výzvy, ktoré stoja pred EÚ. Vychádzame pritom z teórie, ktorá bola odignorovaná tvorcami menovej únie. Nelichotivo vyznievajú aj vyjadrenia svetových ekonómov k doterajšiemu fungovaniu menovej únie. Aktuálne eurozóna čelí dvom problémom – inflácii a zadlženosti krajín. Možnosti posilnenia eurozóny pred budúcimi šokmi a krízami sú stále otvorenou otázkou.

1 Menová únia - teoretické prístupy

Teória optimálnej menovej oblasti (OMO) sa pokladá za nástroj analýzy a hodnotenia úplnej menovej integrácie. Je všeobecne vnímaná ako teoretický základ pre analýzu výhodnosti členstva v menovej únii, ktorý umožňuje hodnotiť hlavné náklady a úžitky z prijatia spoločnej meny. Renesancia tejto teórie nastala práve v súvislosti s myšlienkou postupného prehlbovania európskej integrácie. Priekopníkom teórie je Róbert Mundell, ktorý spolu s ďalšími ekonómami vymedzil kritéria definujúce optimálnu menovú oblasť, pričom analyzovali prostriedky umožňujúce udržať vonkajšiu rovnováhu pri súčasnom udržaní vnútornej rovnováhy, to znamená udržaní plnej zamestnanosti a nízkej inflácie. Medzi najdôležitejšie kritéria, ktoré boli stanovené ako relevantné z hľadiska posúdenia, či potenciálne krajiny tvoria optimálnu menovú oblasť patria: mobilita pracovnej sily, otvorenosť ekonomiky, diverzifikácia výroby, cenová a mzdová flexibilita, približne rovnaká miera inflácie, fiškálna integrácia a politické faktory.

Konvergenčné kritéria stanovené v Maastrichtskej zmluve boli zamerané na dosiahnutie nominálnej (a tým do určitej miery aj reálnej) konvergenencie, s cieľom znižovať existujúce rozdiely medzi členskými krajinami EÚ už pred vytvorením EMÚ. Z histórie menových únií vyplýva, že prechod na režim menovej únie sa väčšinou udial rýchlo, bez tranzitných období a požiadaviek typu nominálnych konvergenčných kritérií. Podobne ani teória optimálnej menovej oblasti neuvádza podmienky konvergenčných kritérií maastrichtského typu, ale zdôrazňuje pružný trh práce a mobilitu pracovnej sily ako dôležitých kritérií pre úspešné fungovanie menového zoskupenia.

V roku 1992 už pred vznikom EMÚ uverejnil *The Economist* príspevok amerického profesora Martina Feldsteina, ktorý vyvolal vlnu reakcií. Feldstein upozornil, že prechod k spoločnej mene môže viesť k zvýšeniu nezamestnanosti a rastu cyklických výkyvov v jednotlivých krajinách. Prenesenie kompetencií v oblasti menovej politiky na ECB povedie k vyššej miere inflácie.² Ďalší významný ekonóm Paul Krugman predpokladal, že menová únia bez plnej politickej únie bude mať vážne fiškálne následky a vzniknú problémy z dôvodu väčších asymetrických šokov, ekonomickej rôznorodosti krajín a menšej mobility pracovnej sily.³ Roger W. Dornbusch považoval snahu dosiahnuť menovú úniu za podmienok stanovených v Maastrichtskej zmluve za jeden z najneúžitečnejších bojov v európskej histórii.⁴ Negatívne postoje významných ekonómov pokračovali aj po spustení projektu EMÚ. V roku 2000 Feldstein ironicky poznamenal, že ECB je nútená robiť monetárnu politiku pre „Európu ako celok“, čo v praxi znamená – robiť takú politiku, ktorá je vhodná pre tri najväčšie krajiny eurozóny.⁵ Podľa Feldsteina si Európania neuvedomili, že Európa bude reagovať na cyklické zníženie dopytu v regiónoch odlišne ako Amerika. V USA zníženie dopytu v regióne vedie k zníženiu miezd, ktoré umožňuje udržať nezamestnanosť a vyvolá mobilitu práce do regiónov so zvýšeným dopytom. Tieto procesy včítane fiškálneho federalizmu absentujú v EÚ. Dalším zdrojom konfliktu podľa Feldsteina bude pokus o jednotný daňový systém. Najmä ak by sa dane používali na redistribúciu príjmov medzi európskymi krajinami. Krugman, ktorý je

² FELDSTEIN, M (1992): The Case Against EMU.

³ KRUGMAN, P. (1992): Second Thoughts on EMU, s. 191.

⁴ DORNBUSCH, R. (1996): Euro Fantasies.

⁵ FELDSTEIN, M. (2000): Europe Can't Handle the Euro.

tvrdým kritikom eura, považuje spoločnú menu za omyl. Upozorňuje tiež na veľké náklady spojené s prípadným opustením eurozóny a zavedením vlastnej meny, právny chaos a následne obdobie neistoty.⁶

Milton Friedman považoval euro za veľkú chybu, ktorá môže spôsobiť turbulencie v európskych krajinách. Euro bolo podľa neho prijaté pre politické, a nie pre ekonomické, dôvody. Eurom sa rozdiely medzi krajinami EÚ len zvýrazia, neočakáva, že dôjde k zjednoteniu politického systému.⁷ Podľa Stiglitzu spoločná mena zvýraznila rozdiely medzi Nemeckom (veriteľskou Európou) a „dlžníckymi krajinami“ na čele s Gréckom. Je to neudržateľný stav, eurozóna sa buď zmení na plnohodnotnú menovú úniu so spoločnou fiškálnou politikou, alebo sa rozpadne na dve – tri kompatibilnejšie časti. To však bude znamenať čiastočný návrat k národným menám. Vysoká nezamestnanosť a sociálne problémy v niektorých európskych krajinách môžu viesť k nárastu napätia, ktoré môže viesť k riešeniam podobným Brexitu.⁸

Treba uviesť, že jedným z najvýznamnejších zástancov EMÚ bol nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Robert Mundell, podľa ktorého členské krajiny eurozóny nielenže získali menu porovnateľnú s dolárom, ale získavajú aj väčší vplyv na fungovanie medzinárodného menového systému. Mundell považoval euro za jeden z najvydarenejších experimentov v dejinách peňažnej politiky a očakával, že zavedenie spoločnej meny bude postupne viesť k politickej integrácii v Európe.⁹

Na možné riziká upozorňujú aj európski ekonómovia napr. P. de Grauwe a W. Sinn. Po vstupe krajín do menovej únie sa pomer síl posunul v prospech finančných trhov v porovnaní so suverénnymi štátmi. Pred vytvorením projektu EMÚ sa očakávalo, že členstvo v únii posilní členské krajiny. Nastal presný opak: vstup do menovej únie spôsobil oslabenie vlád členských krajín. Takéto nebezpečenstvo nehrozí v nezávislých krajinách bez spoločnej meny, kde vlády tvoria dlh vo vlastnej mene. Investori vedia, že tieto vlády sú podporované centrálnou bankou, ktorá je pripravená (alebo môže byť donútená) poskytnúť všetku hotovosť, ktorá je potrebná pre vládu v čase krízy.

2 Inflačné riziká

G. Haberler a J. M. Fleming zdôrazňujú, že iba krajiny s približne rovnakou mierou inflácie môžu uzatvoriť a udržať pevné menové kurzy.¹⁰ Pokiaľ miera inflácie medzi krajinami zostáva na nízkej či približne rovnakej úrovni počas určitého obdobia, obchodovanie medzi krajinami zostáva na stabilnej úrovni, čo vedie k vyrovnanej obchodnej bilancii medzi krajinami a znižuje potrebu zmien v nominálnom výmennom kurze. Rozličné miery inflácie sú hlavnou príčinou nerovnováh na bežnom účte. Ekonómovia sa zhodujú, že systém fixných kurzov medzi krajinami nemá nádej na úspech, ak príliš divergujú miery inflácie. Aký je stav v súčasnej eurozóne? Miera inflácie výrazne diverguje naprieč menovou úniou (graf 1).

⁶ KRUGMAN, P. (2017): Europe has a problem, but Le Pen is not the answer.

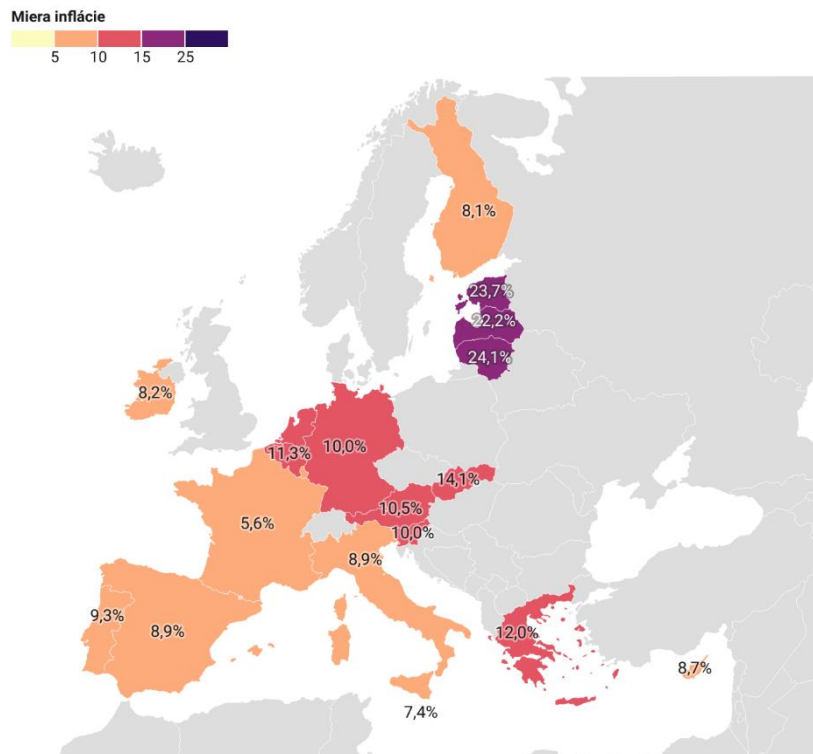
⁷ FRIEDMAN, M. (2002): Why the Euro is a Big Mistake.

⁸ STIGLITZ, J. (2016): The Euro and its Threat to the Future of Europe, s. 122, 273.

⁹ MUCHOVÁ, E. (2002): R. A. Mundell, s. 26.

¹⁰ HABERLER, G. (1970): The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions, s. 119.

Graf 1: Miera inflácie v krajinách eurozóny, September 2022

Pozn.: Vlastné spracovanie.
Prameň: Trading Economics.

V súčasnosti krajiny eurozóny čelia výrazným inflačným tlakom. Prudký nárast inflácie po ponukovom šoku spôsobenom dopadmi pandémie, energeticou krízou a konfliktom na Ukrajine postavilo ECB do komplikovanej pozície. Prvá dilema je spojená so stagfláciou, ktorej bude musieť ECB čeliť. V dôsledku ponukových šokov prudko vzrástla inflácia, čo viedlo k poklesu kúpnej sily, následne rezultujúceho do poklesu výroby. Ak ECB chce bojovať s infláciou, musí realizovať reštriktívnu monetárnu politiku a pristúpiť k zvýšeniu úrokovej sadzby. To však bude mať negatívny vplyv na výrobu, čo v krajnom prípade môže viesť k recesii. Na druhej strane, ak sa chce ECB vyhnúť recesii nemôže výrazne zvýšiť úrokové sadzby, čo znamená znížený manévrovací priestor pre kontrolu inflácie, ktorá sa môže stať permanentným javom v eurozóne. ECB tak stojí pred dilemou: boj proti inflácii môže spôsobiť recesiu, ale boj s recesiou môže spôsobiť, že inflácia bude trvalá.¹¹

Druhý problém, ktorému čelí ECB je voľba medzi bojom proti inflácii s rizikom vytvorenia finančnej nestability v eurozóne a opatreniami eliminujúcimi finančnú nestabilitu s pretrvávajúcou infláciou. Ak ECB poskytne neobmedzené množstvo likvidity krajinám, ktoré zažívajú krízu likvidity cez nový program TPI (Transmission Protection Instrument), tým vytvorí dodatočnú likviditu v systéme, čo je v protiklade s bojom s infláciou. ECB preto bude musieť znížiť likviditu predajom štátnych dlhopisov z nízkorizikových krajín (ako napr. Nemecko a Holandsko). V dôsledku toho ECB bude čoraz viac akumulovať vysokorizikové štátne dlhopisy na úkor nízkorizikových štátnych dlhopisov. To však môže spôsobovať politické pnutia v eurozóne. Druhé možné riešenie je pripustenie inflácie nad úroveň 2 %, čo je odporúčané viacerými ekonómami.

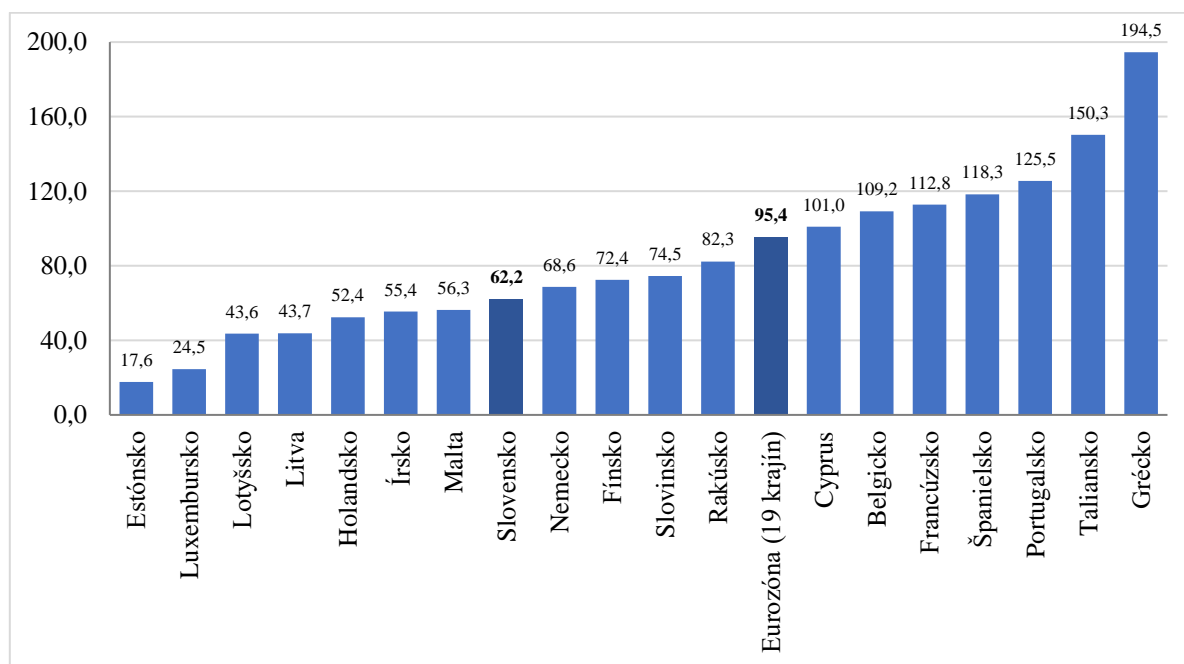
Možno konštatovať, že inflácia sa v eurozóne zvyšuje. V septembri 2022 dosiahla úroveň 10,6 % a v pobaltských krajinách sa v súčasnosti zaznamenáva miera inflácie presahujúca 20 %. V máji 2021 kurz eura voči doláru bol 1,20; 3. novembra 0,97 USD za 1

¹¹ DE GRAUWE, P. (2022): Towards a New Euro Crisis?, s. 276.

EUR. Strata dôvery v euro ohrozuje stabilitu menovej únie, pretože môže vyvolať inflačnú špirálu a viesť k úniku kapitálu. Jedným z faktorov, ktoré neprispievajú k optimizmu je aj vývoj v najsilnejšej ekonomike eurozóny – v Nemecku. Ceny výrobcov boli v auguste o 46 % vyššie v porovnaní s rovnakým obdobím v roku 2021. Vzhľadom na dlhodobú koreláciu medzi tempom rastu výrobných a spotrebiteľských cien to naznačuje, že spotrebiteľské ceny by mohli ďalej rásť. Cenová stabilita, ktorá by mala byť hlavným cieľom ECB je ohrozená.

ECB odmieta zodpovednosť za súčasný vývoj inflácie v eurozóne. Podľa W. Sinna však ECB svojimi rozhodnutiami významne prispela k rastu cien vrátane cien energií.¹² Od globálnej hospodárskej krízy v roku 2008 ECB umožnila, aby sa peňažná zásoba zvýšila dvakrát rýchlejšie (relatívne k outputu) v porovnaní s FED-om. Z tohto rastu bolo 83 % výsledkom nákupov vládnych dlhopisov z krajín eurozóny zo strany ECB. Mnohé členské krajiny eurozóny ignorovali maastrichtské pravidlo týkajúce sa výšky dlhu v pomere k HDP. Dodatočné pôžičky vo výške 750 miliárd EUR boli prezentované ako snaha pomôcť všetkým krajinám EÚ vyrovnať sa s dôsledkami pandémie COVID-19, predovšetkým však boli určené na podporu slabších periférnych ekonomík.¹³ V dôsledku pôsobenia viacerých faktorov sa celkový verejný dlh siedmych krajín eurozóny posunul výrazne nad 100 % HDP (graf 2).

Graf 2: Verejný dlh v krajinách eurozóny, 2021

Pozn.: Vlastné spracovanie.

Prameň: Eurostat.

ECB zareagovala na krízový vývoj oneskorenie, neadekvátne a tak prispela k oslabeniu eura. Porovnanie s FED-om pre ECB nevyznieva pozitívne. FED signalizoval zámer zvyšovať úrokové sadzby v júni 2021. Európska centrálna banka obhajovala menovú politiku až do júla 2022, kedy zaviedla prvé zvýšenie úrokových sadzieb za ostatných 11 rokov. To spôsobilo zvyšovanie rozdielu medzi úrokovými sadzbami týchto dvoch ekonomických blokov a podnietilo odlev kapitálu z EÚ.

¹² SINN, W. (2022): The ECB Has Been Driving EU Inflation.

¹³ SINN, W. (2022): The End of the EU's Free Lunch.

3 Fiškálne riziká

Ďalším relevantným kritériom, ktoré absentovalo pri projekte EMÚ je fiškálny federalizmus. V menovej únii by sa podľa P. Kenena mala časť národných rozpočtov nevyhnutne sústrediť na nadnárodnú úroveň.¹⁴ Centralizovaný rozpočet by umožnil krajinám alebo regiónom, ktoré sú postihnuté negatívnymi šokmi, príjem automatických transferových platieb. K podobnému záveru dospela aj MacDougallova správa publikovaná už v roku 1977. Podľa nej by vytvorenie menovej únie v Európe mala sprevádzať výrazná centralizácia rozpočtov na európskej (nadnárodnej) úrovni. Tieto názory sa však pri vzniku menovej únie odignorovali.

Využívanie fiškálnej politiky je v krajinách eurozóny obmedzené z dôvodu neukončených integračných procesov. Keďže krajiny eurozóny sa vzdali vlastnej meny, stratili tiež možnosť v krajnom prípade monetizovať dlh a takto aj za cenu zvýšenej inflácie splatiť svoje záväzky. Ak investori očakávajú problémy so splatením dlhu, požadujú vyššie rizikové prirážky, čo zvyšuje náklady na obsluhu dlhu a zvyšuje pravdepodobnosť jeho nesplatenia. Bez centrálnej banky, ktorá slúži ako ručiteľ poslednej inštancie aj pre záväzky vlády, sa tak ekonomika môže dostať do nepriaznivej rovnováhy, ktorú sprevádza strata dôvery. V takejto situácii prerastá kríza likvidity do krízy solventnosti. Ten istý mechanizmus, ktorý robí krajinu zraniteľnú voči samo sa naplňajúcim proroctvám vedie k tomu, že v menovej únii môže dôjsť k nákaze, kedy dlhová kríza v jednej krajine prerastá do dlhovej krízy v ostatných krajinách.¹⁵

Vytvorenie Európskeho fondu finančnej stability (EFSF) a Európskeho stabilizačného mechanizmu (ESM) bolo snahou riešiť tento problém. Krajina v dlhovej kríze sa v menovej únii nemôže spoľahnúť na využitie monetárnej alebo fiškálnej expanzie, preto musí zvoliť internú devalváciu. Pokles cien a miezd však vedie k rastu reálnej hodnoty dlhu a sťažuje jeho splácanie. Zostáva otáznosť, či kapacita ESM je dostatočná, ak by sa prejavila dlhová kríza vo veľkých krajinách eurozóny. EFSF-ESM nevytvára možnosť fiškálnych transferov v rámci menovej únie a preto nerieši nevyhnutný fiškálny rámec eurozóny.¹⁶

V septembri 2012 ECB oznámila, že je pripravená poskytnúť neobmedzenú podporu likvidity na trhoch so štátnymi dlhopismi tzv. program priamych menových transakcií (OMT). Tento program sprevádzalo vyjadrenie vtedajšieho guvernéra ECB Maria Draghiho, že je „ochotný urobiť čokoľvek, čo bude treba“, aby zachránil euro. ECB zaviazaním sa k neobmedzeným nákupom štátnych dlhopisov počas krízy eliminovala rizikové faktory, čo prispelo ku konvergencii výnosov. Grécke, španielske a talianske dlhopisy sa stali pre súkromných investorov atraktívne. To potvrdilo dôležitosť inštitútu veriteľa poslednej inštancie na trhoch štátnych dlhopisov, t. j. centrálnu banku ochotnú poskytnúť neobmedzené množstvo likvidity na trhoch so štátnymi dlhopismi. ECB sa týmto krokom priblížila postaveniu centrálnych bánk v nezávislých krajinách, čo sa považuje za jeden z faktorov ochrany eurozóny v čase krízy.¹⁷ ECB spustením programu OMT vytvorila dôležitý menový nástroj na stabilizáciu trhov so štátnymi dlhopismi v eurozóne.

V roku 2020 ECB prijala núdzový pandemický program nákupu aktív (pandemic emergency purchase programme PEPP). Bol to program rozsiahlych nákupov vládnych dlhopisov zo strany ECB. Inováciou tohto programu bola absencia podmienenosti. Zatiaľ čo program OMT bol spojený s úsporným programom vlád prijímajúcich pomoc, PEPP neobsahuje žiadne podmienujúce požiadavky.

Ďalším prelomom v politikách EÚ bol Plán obnovy. Nástroj NextGenerationEU je pokrytý z pôžičiek, ktoré bude v mene EÚ realizovať Európska komisia, pričom využije diverzifikovanú stratégiu financovania vrátane emisie spoločných dlhopisov. Polovica výnosov

¹⁴ KENNEN, P.B. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas, s. 51.

¹⁵ DE GRAUWE, P. (2011): Governance of a fragile Eurozone, s. 7.

¹⁶ DE GRAUWE, P. (2011): Governance of a fragile Eurozone, s. 12.

¹⁷ DE GRAUWE, P. (2022): Towards a New Euro Crisis?, s. 274.

z tejto emisie dlhopisov by mala byť použitá na prevody (nie pôžičky) do krajín, ktoré boli pandémiou najviac zasiahnuté. Bol to dôležitý krok smerom k rozpočtovej únii, v ktorej nadnárodný orgán získava právomoc vydávať dlh, za ktorý spoločne ručia všetky členské krajiny. Tento spoločný výdavkový program financovaný emisiou eurobondov by mal posilniť dôveru v budúcnosť eurozóny. Hlavným prvkom nástroja NextGenerationEU je mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti, z ktorého sa poskytujú prostriedky v objeme 723,8 mld. EUR s cieľom podporiť reformy a investície v krajinách EÚ.

Európska komisia prezentovala zámery, ako by sa mali vytvoriť zdroje na splatenie úverov. Medzi zdrojmi sa objavili položky ako digitálna daň, daň z finančných transakcií a nový spoločný základ dane z príjmov právnických osôb. Je dôležité upozorniť, že plán prijatý na obnovu európskych ekonomík sa považuje za „hamiltonovský moment“ v európskej integrácii, pretože súvislosti spojené s plánom obnovy vykazujú znaky prehlbovania integračného procesu a smerovania EÚ k federalizácii a k politickej únii.

Záver

Eurozóna zostáva krehkým projektom. Na jednej strane je spoločná centrálna banka realizujúca spoločnú monetárnu politiku, na druhej strane je 19 členských štátov s vlastnou fiškálnou politikou. Dôležitým predpokladom pre fungujúcu menovú úniu sú členské krajiny s približne rovnakou ekonomickou úrovňou, pretože len v tom prípade môže byť spoločná monetárna politika účinná. V prípade divergentného vývoja ECB nie je schopná zacieliť svoje nástroje diferencovane na jednotlivé členské krajiny. Využívanie fiškálnej politiky je v krajinách eurozóny obmedzené z dôvodu neukončených integračných procesov. V súčasnosti čelí eurozóna dvom makroekonomickým problémom: inflácií a prehlbujúcemu sa zadlžovaniu krajín. ECB sa nachádza v komplikovanej situácii. Má sa zamerať na opatrenia eliminujúce recesiu a stagfláciu, alebo má prioritizovať boj s infláciou cez zvyšovanie úrokových sadzieb? Otvorenou zostáva aj otázka dôveryhodnosti a kredibility ECB ako veriteľa poslednej inštalácie, čo je ďalším z faktorov krehkosti eurozóny.

Použitá literatúra:

1. DE GRAUWE, P. (2011): Governance of a fragile Eurozone. [online]. In: *CEPS working Documents*. [Citované 10.11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/governance-fragile-eurozone/>.
2. DE GRAUWE, P. – YUEMEI, J. (2011): The fragility of the Eurozone: Has it disappeared? In: *Journal of International Money and Finance*, 120, 2022, s. 102546.
3. DE GRAUWE, P. (2022): Towards a New Euro Crisis?. In: *Intereconomics*, 2022, roč. 57, č. 5, s. 273-277.
4. DORNBUSCH, R. (1996): Euro Fantasies. In: *Foreign Affairs*, 1996. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/1996-09-01/euro-fantasies>
5. FELDSTEIN, M (1992): The Case Against EMU. In: *The Economist*, 13. 7. 1992.
6. FELDSTEIN, M. (2000): Europe Can't Handle the Euro. In: *The Wall Street Journal*, 8. 2. 2000. Dostupné na: <https://www.wsj.com/articles/SB949963213930482277>
7. FRIEDMAN, M. (2002): Why the Euro is a Big Mistake. In: *Scotland on Sunday*, 18. 8. 2002
8. HABERLER, G. (1970): The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions. In: *Approaches to Greater Flexibility in Exchange Rates*, 1970, s. 115-123.
9. KENEN, P. B. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In: *Monetary Problems of the International Economics*, 1969, roč. 3, s. 41-60.
10. KRUGMAN, P. (1992): Second Thoughts on EMU. In: *Japan and the World Economy*, 1992, roč. 4, s. 187-200.

11. KRUGMAN, P. (2017): Europe has a problem, but Le Pen is not the answer. [online]. In: *New York Times*, 11. 4. 2017. [Citované 15. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://krugman.blogs.nytimes.com/2017/04/11/europe-has-problems-but-le-pen-is-not-the-answer/>.
12. MUCHOVÁ, E. (2002): R. A. Mundel. In: *BIATEC*, 2002, roč. 10, s. 26-29.
13. SUNDAY (2002): Why the Euro is a Big Mistake. In: *Sunday*, 18. 8. 2002.
14. SINN, H. W. (2022): The ECB Has Been Driving EU Inflation. [online]. In: *Project Syndicate*, 2022. [Citované 6. 11. 2022.] Dostupné na internete: www.project-syndicate.org.
15. SINN, H. W. (2022): The End of the EU's Free Lunch. [online]. In: *Project Syndicate*, 2022. [Citované 10. 11. 2022.] Dostupné na internete: www.project-syndicate.org.
16. STIGLITZ, J. (2016): The Euro and its Threat to the Future of Europe. In: *Allen Lane*, 2016.

Kontakt:

prof. Ing. Eva Muchová, PhD.

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: eva.muchova@euba.sk

Ing. Peter Leško, PhD.

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: peter.lesko@euba.sk

ČESKÁ REPUBLIKA A PROBLÉM LEGÁLNÍ MIGRACE. VYBRANÉ EKONOMICKÉ A BEZPEČNOSTNÍ SOUVISLOSTI

THE CZECH REPUBLIC AND THE PROBLEM OF LEGAL MIGRATION, SELECTED ECONOMIC AND SECURITY CONTEXT

Jindřich Nový^a – Zdeněk Kropáč^b

^a Fakulta bezpečnostního managementu Policejní akademie České republiky Praha, Lhotecká 559/7,
143 00 Praha – Kamýk, e-mail: novy@polac.cz

^b Fakulta bezpečnostního managementu Policejní akademie České republiky Praha, Lhotecká 559/7,
143 00 Praha – Kamýk, e-mail: kropac@polac.cz

Abstrakt: Příspěvek je zaměřen na deskripci a pilotní analýzu problematiky legální migrace v její aktuální podobě v podmínkách České republiky se zaměřením na vybrané ekonomické a bezpečnostní aspekty tohoto jevu. Cílem příspěvku je podat základní analytický pohled podpořený reálnými daty v zájmové oblasti. Podrobněji je zkoumána problematika vývoje pobytu osob z Ukrajiny vzhledem k probíhajícímu válečnému konfliktu. V první části je zhodnocená situace do zahájení válečného konfliktu na Ukrajině a v následujícím je uvedena kvantitativní komparace ukazatelů po zahájení války na Ukrajině a její vliv na legální migraci v podmínkách České republiky. Příspěvek se jen okrajově dotýká problematiky nelegální migrace, který je v této souvislosti vnímán, jako relativně samostatný. Z reálně existujících souvislostí se autoři věnují především otázkám ekonomických a bezpečnostních dopadů pobytu cizinců na situaci v České republice.

Klíčová slova: migrace, migrant, legální migrace, uprchlík, náklady migrace

JEL: F22, K42

Abstract: The paper focuses on a description and pilot analysis of the issue of legal migration in its current form in the Czech Republic, with a focus on selected economic and security aspects of this phenomenon. The aim of the paper is to provide a basic analytical perspective supported by real data in the area of interest. The issue of the development of the stay of persons from Ukraine in the context of the ongoing war conflict is examined in more detail. The first part assesses the situation before the start of the war in Ukraine and the following part presents a quantitative comparison of indicators after the start of the war in Ukraine and its impact on legal migration in the conditions of the Czech Republic. The paper touches only marginally on the issue of illegal migration, which is seen, in this context, as relatively separate. From the real existing context, the authors focus mainly on the issues of economic and security implications of the stay of foreigners on the situation in the Czech Republic.

Keywords: migration, migrant, legal migration, refugee, migration costs

JEL: F22, K42

Úvod

Zvýšený příliv migrantů do Evropy způsobený klimatickými změnami, světovou hospodářskou krizí a válečnými konflikty vyvolává stále mnoho etických, praktických politických a ekonomických otázek. Napříč občanskou společností hostitelských zemí, včetně jejího politického establishmentu, probíhá intenzivní diskuze o sociálních, ekonomických, bezpečnostních a lidsko-právních souvislostech migrace, hodnocených z hlediska jejich příznivých či negativních dopadů na společnost. V rámci těchto diskuzí se setkáváme s širokým

spektrům postojů od sekuritizační a kriminalizační rétoriky populistického typu po volnomyšlenkářské neoliberalní ideologie o bezvýhradnosti pozitivních přínosů migrace pro společnost.

Úkolem a odpovědností státu je zaujmout k fenoménu migrace objektivní přístup a na základě kvalitativních a kvantitativních analýz formulovat strategii uskutečňování imigrační politiky v souladu s humanitárními závazky České republiky. Organickou součástí imigrační politiky, jako souboru cílů a nástrojů určeného k prosazování státní moci na poli regulace migrace je integrační politika.

Integrační politika s ohledem na odlišnost kultur, ze kterých imigranti přicházejí, musí být schopná přijmout soubor opatření na inkorporaci imigrantů do majoritní společnosti, do jejího občanského, kulturního a sociálně-ekonomického systému. Vedle jasně vymezeného obsahu imigrační politiky je v odpovědnosti státu přijetí vhodné bezpečnostní strategie, schopné uspokojivě se vyrovnávat s rizikovými společenskými, ekonomickými a bezpečnostními dopady migrace.

Ve většině takových diskurzů jsou obvyklým výchozím bodem čísla a definice. Chápání reálných změn může nám všem lépe chápat měnící se svět. Mezinárodní organizace pro migraci Organizace spojených národů (IOM) ve své pravidelné zprávě o stavu migrace ve světě z roku 2022 odhaduje, že v roce 2020 žilo na světě asi 281 milionů mezinárodních migrantů. Takové číslo se může zdát ohromující, ale třeba si zároveň uvědomit, že se jedná jen o zhruba 3,6 procent světové populace. I když drtivá většina obyvatel Země žije v zemích svého původu, zajímavý je rostoucí trend migrace v celosvětovém měřítku. Počet mezinárodních migrantů se neustále zvyšuje. Udaný počet 281 milionu osob v roce 2020 byl o 128 milionů více než v roce 1990 a více než trojnásobek odhadovaného počtu v roce 1970.¹ Mezinárodní organizace pro migraci OSN od roku 2000 vydává každé dva roky souhrnnou zprávu, aby tak přispěla k lepšímu chápání migrace, jako složitého reálného společenského jevu.

Zkoumání fenoménu migrace se věnuje řada vědců po celém světě. Například Drbohlav² ve své publikaci uvádí ke způsobu chápání kategorie migrace následující: „Mezinárodní migrace musí být zkoumána nikoliv samostatně, sama o sobě, ale v kontextu probíhajících a v čase se proměňujících zejména sociálních, ekonomických, politických, demografických, ale i geografických jevů a procesů. Obtížnost výzkumu procesu mezinárodní migrace plyne z komplexity, vzájemného prolínání faktorů, z proměnlivosti, kontextu a „víceúrovňového zprostředkování“, vše navíc v dynamice globálních proměn současného světa (Levit, Jaworsky 2007).³ To, že je mezinárodní migrace je integrální součástí širších společenských a dalších souvisejících procesů a nelze ji zkoumat od nich odtrženě, ale v konkrétním kontextu, připomínají i další autoři. (Massey 1988,⁴ Tilly 2007⁵ a další).

Složitost příčin vzrůstající dynamiky globální migrace generuje další problém spočívající v tom, že nemůže být ze své podstaty nikdy přesně kvantifikována a měřena, a v praktické rovině není dosud dostatečně účinně systémově regulována. Jak ukazuje uvedená pravidelná zpráva IOM, získáváme však v tomto směru stále účinnější nástroje k lepšímu pochopení klíčových rysů mezinárodní migrace. V této souvislosti je třeba si uvědomit zvláštní naléhavost požadavku na schopnost koncepčního a kreativního myšlení a schopnost rychlé a včasné reakce politické a vládní reprezentace zkoordinovat jednotlivé složky státní správy.

¹ Viz. International Organisation For Migration. World Migration Report 2022, s. 3.

² DRBOHLAV, D. (2015): Ukrajinská pracovní migrace v Česku, s. 25.

³ Viz. LEVITT, P. – JAWORSKY, B. N. (2007): Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends

⁴ Viz. MASSEY, D. S. (1988): Economic Development and International Migration in Comparative Perspective.

⁵ TILLY, C. (2007): Trust Networks in Transnational Migration.

Problémem je také definiční nejasnost používaných pojmů migrant a migrace. Například ve slovníku základních pojmů migrace⁶ Mezinárodní organizace pro migraci (IOM UN) se můžeme dočíst, že kategorie „migrant“ je „zastřešující pojem, který není definován mezinárodním právem, odráží běžné laické chápání člověka, který se odstěhuje z místa obvyklého bydliště, ať už v rámci země nebo přes mezinárodní hranici, dočasně nebo trvale, a to z různých důvodů.“

Termín „migrace“ je ve slovníku definován „jako pohyb osob mimo jejich obvyklé místo bydliště, ať už přes mezinárodní hranici nebo v rámci státu.“

Pro potřeby tohoto příspěvku jsou použity definice uvedené ve slovníku pojmů, který je součástí pravidelných čtvrtletních zpráv o migraci, předkládanými Odborem azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky (OAMP). Zde je pojem „migrant“ definován jako „osoba, která se nachází mimo teritorium státu, jehož je občanem či státním příslušníkem, a která pobývá v cizí zemi více než jeden rok, bez ohledu na důvody, dobrovolně či nedobrovolně, legálně či ilegálně.“ Pojem „migrace“ je v tomto slovníku definován jako „přesun jednotlivců i skupin v prostoru; může být krátkodobá, dlouhodobá, trvalá i opakovaná (cirkulární).“⁷

Důsledkem migrace je realita pobytu cizinců na území státu a jednotlivé státy se s touto problematikou musí vyrovnávat při respektování zásad mezinárodního práva, smluvního práva EU a platných zákonů dané země. Příspěvek si klade za cíl provést pilotní analýzu souvislostí vývoje fenoménu pobytu cizinců na území České republiky ve vybraném období a na základě dat analyzovat vzniklou situaci z pohledu vybraných ekonomických a bezpečnostních aspektů tohoto stavu.

Obsah příspěvku se zabývá výhradně tzv. „legální migrací“, tedy „procesem řízeného, státem kontrolovaného přistěhovalectví, kdy Česká republika může imigraci regulovat prostřednictvím vízové praxe (udělení víza) a prostřednictvím pobytových oprávnění (vydáním povolení k pobytu).“⁸

Příspěvek svým obsahem neřeší problematiku tzv. „nelegální migrace“, která probíhá bez kontroly a řízení ze strany cílových zemí, kdy cizinci vstupují do cílových zemí, či v nich pobývají bez řádného oprávnění.⁹ Tuto problematiku považují autoři za relativně samostatný problém a zmiňují se o ní pouze okrajově. Cílem příspěvku je, aby na základě kvantitativní analýzy dostupných dat popsal reálný průběh a vazby v procesu legální migrace s podrobnějším náhledem do oblasti ekonomických a bezpečnostních souvislostí.

Gestorem problematiky mezinárodní migrace a mezinárodní ochrany v České republice na úrovni legislativní, koncepční, analytické i realizační je Ministerstvo vnitra České republiky. V rámci Ministerstva vnitra za tuto oblast zodpovídá Odbor azylové a migrační politiky (OAMP), který vznikl v roce 2000 sloučením odboru pro uprchlíky a odboru pro imigraci a ochranu státních hranic. Odbor azylové a migrační politiky vykonává působnost ministerstva v oblasti mezinárodní ochrany, uprchlictví, vstupu a pobytu cizinců, koncepce integrace cizinců v rámci státního integračního programu, schengenské spolupráce, ochrany hranic a návratové politiky. Odbor má dále svěřenou působnost pro řízení organizační složky státu Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra. Na řešení problémů migrace a azylu se podílejí Odbor všeobecné správy a Odbor správních činností. V rámci Policie České republiky vykonává působnost Služba cizinecké policie.

⁶ Glossary on Migration. (2019) In International Migration Law, 34.

⁷ Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci II. Slovník pojmů.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

1 Legální migrace na území České republiky – výchozí podmínky

Pobyt cizinců v ČR se řídí zejména zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a pro specifické skupiny cizinců zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů. Dále zákonem č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů (uplatnění tohoto institutu je podmíněno tím, že dočasná ochrana cizinců bude vyhlášena rozhodnutím Rady Evropské unie).

Dále jsou v platnosti zákony, prostřednictvím kterých je reagováno na aktuální situaci v oblasti legální migrace na území České republiky, tzv. Lex Ukrajina. Konkrétně jde o zákon č. 65/2022 Sb., o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny, vyvolaným invazí vojsk Ruské federace a zákon číslo 198/2022 Sb., kterým došlo ke změnám výše uvedeného zákona č. 65/2022 Sb. V oblasti poskytování náhrad cizincům s udělenou dočasnou ochranou.

Migrační politika České republiky je zakotvena v rámci společných politik Evropské unie a její provádění do odpovídající míry vyplývá ze společných právních nástrojů Unie. Mezi specifické oblasti migrace, které jsou nejvíce regulovány společnými politikami Evropské unie, patří především mezinárodní ochrana, ochrana vnější hranice Evropské unie a oblast návratů (včetně vyhošťování neoprávněně pobývajících cizinců).

Důležitým koncepčním dokumentem, který ovlivňuje pobyt cizinců na území České republiky je „Strategie migrační politiky České republiky,“ která byla přijata vládou České republiky dne 29. 7. 2015 usnesením vlády č. 621 o Strategii migrační politiky České republiky a Komunikační strategii České republiky k migraci. Tento materiál definuje ve svém obsahu klíčové zásady migrační politiky českého státu, stanovuje základní a dlouhodobé cíle v dané oblasti. Materiál vypracovalo Ministerstvo vnitra České republiky. Mimo jiné se v preambuli tohoto dokumentu uvádí následující:

„Česká republika, i Evropská unie jako celek, proto musí prosazovat a účinně provádět migrační politiku s jednoznačnými východisky:

- přijímat legální migranty a usnadnit vstupní procesy se zřetelem na potřebu zachování konkurenceschopnosti v globálním ekonomickém prostředí;
- migrantům, kteří vědomě nezvolí legální cestu do Evropské unie, nebo jsou k tomuto donuceni vnějšími okolnostmi, zajistit přístup k mezinárodní ochraně nebo návrat do zemí původu za současného dodržování principu non-refoulement;
- zajistit takovou míru integrace cizinců trvale pobývajících na území České republiky, která zamezí bezpečnostním rizikům a negativním společenským jevům a povede k soudržnosti společnosti a ochraně práv jejích členů;
- aktivně provádět Strategii migrační politiky České republiky, vnější dimenzi migračních politik, včetně pomoci uprchlíkům a podpory bezpečnostní stabilizace asociálně-ekonomického rozvoje zdrojových a tranzitních zemí migrace.¹⁰

Vstup, pobyt a vycestování z území České republiky je v kompetenci Ministerstva vnitra, Ministerstva zahraničních věcí a Policie ČR.

Cizinec může na území ČR pobývat přechodně nebo trvale. Podle §1, odst. 2 zákona č. 326/1999 Sb., se cizincem rozumí „fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie.“¹¹

Pod pojmem „přechodný pobyt“ se rozumí „v obecné rovině jakýkoli povolený pobyt cizince na území České republiky, který není pobytem trvalým; jedná se rovněž o typ pobytu, který je určen pro cizince, kteří jsou občany některého ze států Evropské unie nebo pro státní

¹⁰ Ministerstvo vnitra ČR. (2015): Strategie migrační politiky České republiky, s. 4-5.

¹¹ Zákon č. 326/1999 Sb.

příslušníky třetích zemí, kteří nejsou rodinnými příslušníky občanů EU a plánují pobývat na území České republiky přechodně déle než tři měsíce.“¹² Komplexně řeší problematiku přechodného pobytu hlava III. Zákona č. 326/1999 Sb.

Často je využíván také termín „krátkodobý pobyt,“ který se rozumí „pobyt v maximální délce 90 dní v jakémkoli 180denním období, kterým se rozumí období 180 dnů bezprostředně předcházející každému dni pobytu (délka pobytu je určována podle vstupních a výstupních razítek vyznačených na hraničním přechodu do příslušného cestovního dokladu). Evropská legislativa pak pro účely těchto krátkodobých pobytů rozlišuje třetí země na ty, jejichž občané pro vstup a krátkodobý pobyt na území států uplatňujících společnou vízovou politiku musejí disponovat vízem a na ty, kteří jsou od tohoto požadavku osvobození.“¹³

V článku je dále používán pojem „trvalý pobyt,“ pod kterým se rozumí „jeden z druhů povolení k pobytu pro cizince na území České republiky, nejčastěji je udělován po splnění podmínky nepřetržitého pobytu na území České republiky, dále může být udělen bez podmínky předchozího nepřetržitého pobytu na území České republiky či po řízení k mezinárodní ochraně.“¹⁴

2 Vývoj legální migrace na území České republiky do konce roku 2021

Do konce roku 2021 se situace v oblasti legálního pobytu cizinců, kteří měli zaevidovaný povolený pobyt na území České republiky vyvíjela poměrně kontinuálně se znatelnou tendencí mírného růstu. Tento trend je ilustrován v tabulce 1. Za šest sledovaných let se zvýšil počet cizinců se zaevidovaným a povoleným pobytem na území České republiky celkem o 164 436 osob.

Tabulka 1: Vývoj počtu cizinců třetích zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky a cizinci zemí EU + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska, včetně cizinců s platným azylem.

Stav k 31.12.	Počet cizinců s legálním pobytem na území České republiky
r. 2016	496 413
r. 2017	526 811
r. 2018	566 931
r. 2019	595 881
r. 2020	634 790
r. 2021	660 849

Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. Statistika. Cizinci s povoleným pobytem

V tabulce 2 jsou zobrazeny údaje o cizincích podle kritérií pohlaví a země původu, specificky ze zemí EU, Ruska, Ukrajiny a Vietnamu. V celkovém počtu cizinců uváděném ve statistice Českého statistického úřadu nejsou započítány osoby s platným azylem.

Tabulka 2: Cizinci podle pohlaví a státního občanství ke dni 31.12.2021

Cizinci celkem	Z toho muži	Z toho ženy	Země EU	Ostatní země	Z toho specificky		
					Ukrajina	Vietnam	Rusko
658 564	372 196	286 368	222 168	436 396	196 637	64 808	45 154

Zdroj: Český statistický úřad. Bez cizinců s uděleným azylem¹⁵

¹² Viz. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci II. 2022. Slovník pojmů.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Český statistický úřad (2022): Pobyt cizinců na území České republiky.

Z hlediska věkové struktury cizinců s evidovaným a povoleným pobytem na území České republiky bylo nejvíce osob v produktivním věku. Menší počet cizinců byl z řad mladistvých a z osob v seniorském věku. Tyto skutečnosti uvedené v tabulce 3 jsou čerpány ze statistiky Českého statistického úřadu.¹⁶

Tabulka 3: Zastoupení cizinců podle věku k 31.12.2021

Cizinci celkem	Mladistvé osoby [stáří 0-14 let]	Osoby produktivního věku [stáří 15-64 let]	Senioři [nad 65 let]
658 564	69 663	552 892	36 009

Zdroj: Český statistický úřad

Většina cizinců volila pro svůj pobyt především metropolí České republiky a další velká města. Důvodem volby byly především příznivé podmínky pro získání zaměstnání, vyšší dostupnost bydlení a v neposlední řadě také skutečnost, že v těchto místech se již nacházely organizační složky státu a zástupci dobrovolnických organizací, které byly schopny nově přichozím cizincům poskytovat podporu při vyřizování nezbytných administrativních úkonů k legalizaci jejich pobytu a pomoc při získání bydlení a zaměstnání. Zajímavý je pohled na podíl cizinců pobývajících např. v Praze, kde ke konci roku 2021 jejich podíl činil už téměř 20 % obyvatel hlavního města. Uvedené skutečnosti ilustruje tabulka 4.

Tabulka 4: Počty cizinců podle místa pobytu v České republice k 31.12.2021

Místo pobytu	Počet cizinců zde žijících	Podíl cizinců na počtu obyvatel v %
Praha město	236 229	18,52
Brno město	41 221	10,86
Plzeň město	22 618	12,01

Zdroj: Český statistický úřad a výpočty autorů

Česká republika byla v minulosti často kritizována médii v zahraničí i tuzemsku za to, že není příliš vstřícná přijímání cizinců na své území. Její migrační politika byla údajně nepříliš vstřícná zejména k uprchlické vlně z roku 2015 a následujících.

V České republice byly připraveny potřebné kapacity na zvládnání příchodu cizinců v intencích předchozích historických zkušeností.

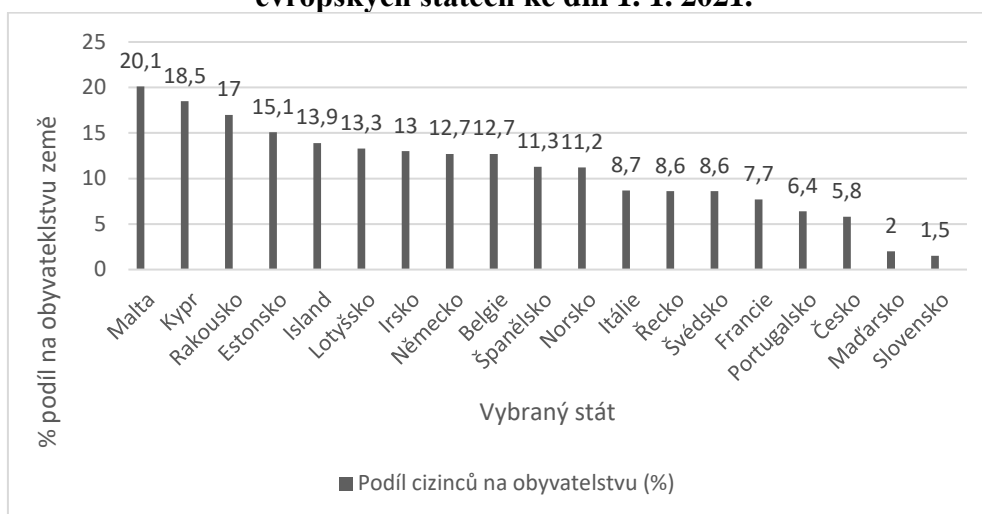
Koncentrace přichozích do velkých měst a centrálních aglomerací logicky souvisela se skutečností, že v těchto oblastech již existovali příbuzenské a přátelské vztahy, což umožňovalo snazší adaptaci na podmínky života v cizí zemi. Důležitou okolností také bylo možné zaměstnání, které v metropolích bylo dostupnější.

Jaký byl podíl cizinců na obyvatelstvu ve vybraných evropských státech (v %) podle údajů Eurostatu ke konci roku 2021 ukazuje graf 1.¹⁷

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Viz. Eurostat (2022): Statistic Explained.

Graf 1: Podíl cizinců vyjádřený v procentech na 1 000 obyvatel ve vybraných evropských státech ke dni 1. 1. 2021.

Zdroj: Eurostat. Upraveno autory

3 Vývoj legální migrace v České republice od zahájení ruské agrese na Ukrajině 24. února 2022

Zcela odlišně se vyvíjela problematika legální migrace do zahájení agrese Ruska vůči Ukrajině 24. 2. 2022 a v období následujícím po ruské invazi, kdy občané Ukrajiny hledající bezpečí a ochranu opouštěli svoji zemi a dosud migrují do zahraničí v rozsahu, do té doby zcela nevídaném.

Jak uvádí na svých oficiálních stránkách OECD, zatímco dosažení 3 milionů syrských uprchlíků trvalo asi 2 roky, na Ukrajině bylo tohoto čísla dosaženo za méně, než 3 týdny!¹⁸

Tuto změnu nejlépe dokládají číselné údaje o dynamice počtu cizinců na území České republiky, ale dále způsoby legalizace jejich pobytu. Informace použité v tomto příspěvku se opírají o veřejně dostupné a průběžně aktualizované údaje Odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky a Ředitelství správy cizinecké policie. Čerpáno bylo též ze zdrojů Českého statistického úřadu.

Tabulka 5 uvádí vývoj počtu cizinců ze třetích zemí se zaevidovaným a povoleným pobytem na území České republiky a cizinců ze zemí Evropské unie, včetně cizinců z Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska. Zaznamenává stav k 30. 9. 2022, zveřejněný Ministerstvem vnitra České republiky v pravidelné měsíční zprávě o počtu cizinců s povoleným pobytem.¹⁹

Z uvedených údajů v tabulce 5 je zřejmý nárůst počtu cizinců se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky za devět měsíců roku 2022 o 430 249 osob. Z tohoto počtu bylo uděleno celkově 331 350 pobytů trvalých a dalších 759 748 přechodných pobytů pro cizince ze 3. zemí a cizince pocházející z Evropské unie + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska.

¹⁸ Viz. DUMONT, J. Ch. – LAURENT, A. (2022): The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries, s. 1.

¹⁹ Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistika. Cizinci s povoleným pobytem.

Tabulka 5: Vývoj počtu cizinců 3. zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky a cizinci zemí EU + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejska

Období	Trvalý pobyt	Přechodný pobyt	Cizinců celkem
k 31. 12. 2018	290 679	276 252	566 931
k 31. 12. 2019	300 684	259 197	595 881
k 31. 12. 2020	309 608	325 182	634 790
k 31. 12. 2021	321 892	338 957	660 849
k 30. 09. 2022	331 350	759 748	1 091 098

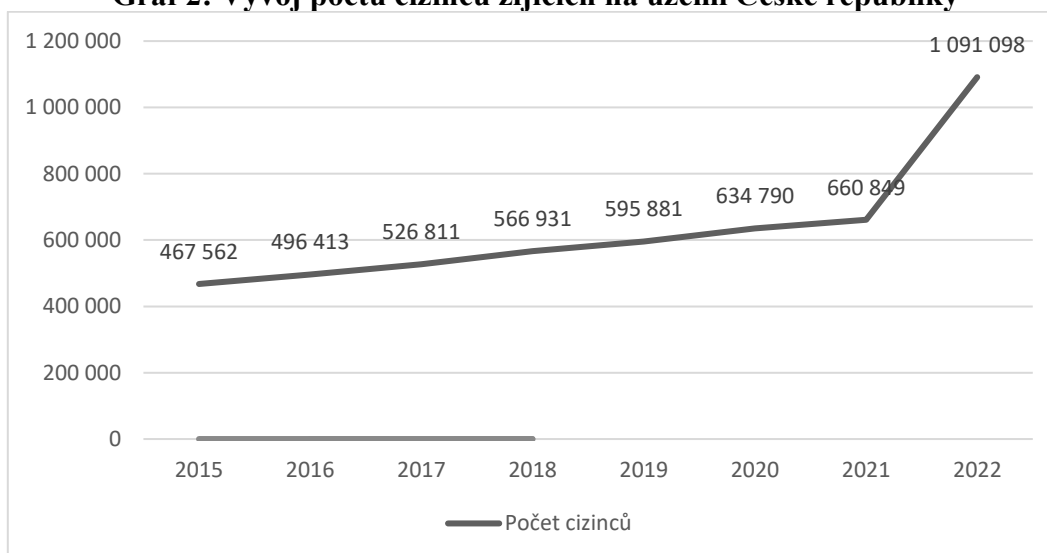
Zdroj: MV ČR. Statistiky. Cizinci s povoleným pobytem

Masivní migrace osob v průběhu roku 2022, jak uvádí Ministerstvo vnitra České republiky²⁰ překvapila mnohé odborníky, kteří se otázkami migrace a integrace zabývají. Aktuální data o legální a nelegální migraci se vymykají mnohým předchozím prognózám a předpokladům a samotná reálná péče o imigranty z válčící Ukrajiny naráží na možnosti dostupných kapacit.

V roce 2015 a letech bezprostředně následujících, se jednalo především o tzv. „nelegální migraci“, kdy migranty byli téměř výhradně mladí muži vstupující do Evropy bez identity, často i násilným způsobem a jednalo se převážně o tzv. ekonomickou migraci. V případě migrace v roce 2022, vynucené válečným konfliktem na Ukrajině, tvoří strukturu migrantů většinou ucelené rodiny a také ženy s dětmi.

Cizinci tak v současnosti tvoří více, než 10 % obyvatel České republiky. To znamená, že každý 10. obyvatel České republiky je v současnosti cizincem. Česká republika se tak v počtu legálně žijících cizinců na svém území řadí do průměru zemí Evropské unie. V přepočtu na 100 tisíc obyvatel je dokonce na prvním místě v rámci Evropy. Vývoj počtu cizinců v České republice ilustruje graf 2, který znázorňuje prudký nárůst počtu legálních migrantů na území České republiky.

Graf 2: Vývoj počtu cizinců žijících na území České republiky

Zdroj: Autor za využití statistik Ministerstva vnitra ČR

Jak je z uvedených dat patrné, počet cizinců, kteří legálně pobývají na území České republiky setrvale stoupá. K 30. 9. 2022 dosáhl podle oficiálních zdrojů počtu 1 091 098

²⁰ Viz. Ministerstvo vnitra ČR. Centrum proti hybridním hrozbám MVČR – Bezpečnostní aspekty migrace.

cizinců z toho 531 202 mužů a 550 971 žen. Současná situace vyžaduje velkou míru kreativity, empatie a přijímání nadstandardních opatření. Na tuto situaci nebylo možné se dlouhodobě připravit.

Z cizinců s evidovaným a povoleným pobytem na území České republiky podle jejich státní příslušnosti je podle údajů Statistické přílohy ke čtvrtletní zprávě o migraci za druhé čtvrtletí roku 2022 (tedy k 30. 9. 2022) nejvíce občanů původem z Ukrajiny, a to 615 616 osob, následují občané Slovenska, Vietnamu a dalších zemí, viz. tabulka 2. Z uvedených údajů je zřejmé, že ve sledovaném období přibýlo nejvíce cizinců se státní příslušností Ukrajiny, následně Ruska. V případě ostatních zemí jde o kontinuální růst. Celkově se občané Ukrajiny podíleli k 30. 9. 2022 z 56,42 % na celkovém počtu cizinců, kteří pobývali na území České republiky legálně.²¹

Uvedené údaje je ovšem potřeba interpretovat s jistou mírou obecnosti, protože uvnitř schengenského prostoru mohou osoby s uděleným vízem k pobytu nad 90 dnů za účelem strpění pobytu na území státu podle § 33 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, cestovat bez záznamů v cestovních dokladech, a tak čísla o pobytu konkrétních osob mohou být vzhledem k jejich pohybu někdy ne zcela přesná.

Tabulka 6: Počet legálně pobývajících cizinců v ČR podle státní příslušnosti a procentuální podíl na celkovém počtu legálně pobývajících cizinců

Stát	Počet osob k 30.09.2022	Nárůst oproti 30. 6. 2022	Podíl na celkovém počtu cizinců %
Ukrajina	615 616	+ 21 450	56,42
Slovensko	116 716	+ 362	10,70
Vietnam	65 938	+ 249	6,04
Rusko	44 059	+ 1 791	4,04
Rumunsko	19 512	+ 169	1,79

Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. Čtvrtletní zpráva o migraci za II. čtvrtletí 2022.

Vybráno a upraveno autory

3.1 Legální migrace uprchlíků z Ukrajiny

V důsledku rozpoutání a trvání válečného konfliktu na území Ukrajiny je zřetelné, že dominantní skupinou legálně migrujících osob jsou obyvatelé Ukrajiny, kteří migrují ze své země primárně za účelem zajištění vlastní bezpečnosti a před válkou.

Podle údajů úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) uvedených v jeho datové bázi (k 1. 11. 2022) uprchlo z Ukrajiny za devět měsíců od začátků ruské invaze celkem 7 785 514 osob. Celkem 4 460 847 osob bylo registrovaných v systému dočasné ochrany nebo obdobných vnitrostátních systémech ochrany evropských zemí. Tento úřad předpokládá, že dalších asi 6,9 milionu osob bylo vzhledem k válečnému konfliktu vnitřně vysídlených.

Podle téže databáze bylo od 24. 2. 2022 uskutečněno celkem 14 853 082 přechodů hranic směrem z Ukrajiny a od 28. 2. 2022 celkem 7 359 216 přechodů hranic směrem na Ukrajinu. Tento údaj odráží počty přechodů, nikoliv počty osob.²²

Nejvíce ukrajinských uprchlíků, co se týká absolutního počtu, registruje Polsko, kde jich je podle UNHCR evidováno 1 469 032 uprchlíků. Německé úřady evidují 815 134 uprchlíků z Ukrajiny, Česko 455 539. Přes 100 000 lidí z Ukrajiny dorazilo také do Itálie, Velké Británie, Turecka, Španělska a Francie.²³

²¹ Viz. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistiky. Cizinci s povoleným pobytem.

²² UNHCR (2022): Situace ukrajinských uprchlíků.

²³ Tamtéž.

Pokud jde o počet přijatých uprchlíků v přepočtu na 100 obyvatel, potom nejvíce uprchlíků přijalo Česko a to 3 646 uprchlíků. Následuje Polsko 3 157, Estonsko 2 181. Slovensko přijalo v přepočtu na 100 tisíc obyvatel celkem 1 472 osob.²⁴ Tyto údaje se samozřejmě průběžně mění. Podle údajů Ministerstva vnitra ČR mělo na území České republiky ke 30. 9. 2022 povolený pobyt už 615 615 osob z Ukrajiny.²⁵

Vzhledem k dynamice událostí a pohybů je třeba upozornit na skutečnost, že uváděné hodnoty jsou v podstatě jen kvalifikovaným odhadem skutečnosti na základě triangulace dostupných informací a zdrojů, které jsou průběžně upřesňovány. Cizinci, kteří jsou uživateli dočasné ochrany se mohou pohybovat po celém schengenském prostoru, a tak údaje se mohou podle metodiky a zdrojů zjišťování lišit.

Podle dosud nepublikovaných údajů Cizinecké policie ČR od začátku ruské invaze na Ukrajinu český stát k 17. 10. 2022 udělil celkem 447 940 víz k pobytu nad 90 dnů za účelem strpění pobytu na území České republiky a víz k dočasné ochraně.

Osoby, které získaly před 22. 3. 2022 speciální dlouhodobé vízum za účelem strpění budou převedeny automaticky do systému dočasné ochrany, takže se bude uvádět jen jeden údaj pro uprchlíky s dočasnou ochranou. Vyplývá to u údajů, které uveřejňuje na svém twitterovém účtu Ministerstvo vnitra ČR.

Poznání objektivního stavu a vnímání vlastní situace samotnými uprchlíky z Ukrajiny je důležitou informací pro plánování procesu jejich postupné integrace do života v České republice. Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) v České republice prováděla v období od 15. 6. do 29. 7. 2022 mezi válečnými uprchlíky z Ukrajiny průzkum, který se zaměřil na jejich plánování budoucnosti a na potřeby, které jsou pro ně aktuálně nejdůležitější.

Průzkumu se zúčastnilo celkem 1006 uprchlíků, což lze považovat za běžný statistický vzorek. Výsledky výzkumu nazvaného Displacement Tracking Matrix (DTM) ukázaly na mnohé zajímavé souvislosti.²⁶

Z dotázaných respondentů, 49 % uvedlo, že nemá dostatečné prostředky k pokrytí životních nákladů. 64 % oslovených požádalo o humanitární dávku a obdrželo ji, 24 % z dotázaných o tuto dávku nežádalo. Zdrojem jejich obživy jsou kromě podpory úřadů především osobní úspory a pomoc rodiny nebo komunity v místě současného bydliště.

Dále 49 % dotázaných uvedlo úmysl zůstat v České republice a 47 % uvedlo, že se chtějí vrátit na Ukrajinu, jakmile to bude bezpečné. 68 % respondentů uvedlo, že cestují ve skupině, kterou tvoří nejbližší rodinní příslušníci. 86 % respondentů vlastnilo v době průzkumu biometrický pas, 53 % občanský průkaz a 41 % potřebné doklady k prokázání pracovní kvalifikace. Zajímavou skutečností je také ta, že v domácnosti používalo jako hlavní jazyk 54 % ukrajinštinu a 44 % ruštinu. 31 % respondentů se domluví anglicky a 17 % česky.

Jako hlavní důvod svého pobytu v České republice respondenti uváděli z 54 % přítomnost přátel nebo rodiny a příbuzných 36 %. Ostatní a podrobnější údaje zájemci najdou v citovaném dokumentu.

4 Vybrané ekonomické souvislosti legální migrace

Legální migrace je doprovázena celou řadou problémů s dopady na ekonomické systémy a jejich kapacity, které nebyly připravovány na situace, v nichž bude nezbytné vytvářet podmínky pro důstojnou existenci velkého počtu uprchlíků.

Podle údajů Ministerstva financí ČR, zveřejněných Českou tiskovou kanceláří dne 13. 10. 2022, výdaje státního rozpočtu a samospráv na ukrajinskou uprchlickou krizi činily ke konci

²⁴ Viz. KLIMEČOVÁ, M. – ŠATAVA, J. – ONDRUŠKA, M. (2022): Analýza situace uprchlíků Analýza Ministerstva práce a sociálních věcí. s. 4-5.

²⁵ Viz. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistika počtu cizinců ze třetích zemí s evidovaným povoleným pobytem v ČR.

²⁶ IOM CZ (2022): Zpráva o situaci, potřebách a záměrech uprchlíků. Průzkum k vysídlení.

září 2022 16,9 miliard korun. Původně stanovený odhad Ministerstvem financí z dubna 2022, na zajištění zdrojů pro rok 2022 asi ve výši 25 miliard korun se ukázal jako mírně nadhodnocený.

Většinu nákladů nesl státní rozpočet, ze kterého šlo na pomoc uprchlíkům 13,9 miliard korun. Nejvyšší položku v nákladech tvoří sociální dávky, na kterých Česko zatím (k 25. 10. 2022) vyplatilo necelých 7 miliard korun. Výdaje na zdravotnictví spojené s ukrajinskými uprchlíky činily 3, 5 miliardy korun a náklady na ubytování 2,4 miliardy korun.²⁷

Ohledně celkových nákladů, vynaložených na zabezpečení pobytu ukrajinských uprchlíků v rámci zemí Evropské unie, se zatím pracuje pouze s kvalifikovanými odhady. V tabulce 7 jsou uvedeny údaje o odhadu nákladů v miliardách eur.²⁸ Nejvyšší je odhad pro Polsko, následované Německem a Českem.

Tabulka 7: Odhadované celkové náklady na ukrajinské uprchlíky ve vybraných zemích od konce února 2022 do počátku září 2022

Země	objem v miliardách Euro
Polsko	4,27
Německo	2,99
Česko	1,33
Itálie	0,51
Španělsko	0,44
Turecko	0,44

Zdroj: Statista.com. Upraveno autory

4.1 Humanitární dávky pro uprchlíky z Ukrajiny

Jedním ze základních nástrojů pomoci uprchlíkům z Ukrajiny, kteří pobývají na území České republiky je výplata tzv. humanitárních dávek jako formy první pomoci pro uprchlíky v nouzi. Humanitární dávka slouží k zajištění základních životních potřeb pro uprchlíky a je vyplácená v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí.

Ve smyslu zákona č. 198/2022 Sb., kterým se mění zákon č. 65/2022 Sb., ze dne 17. 5. 2022 o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny, vyvolaným invazí vojsk Ruské federace je určeno, že první dávka ve výši 5 000 Kč je poskytována poskytnuta automaticky v prvním měsíci všem uprchlíkům, kteří jsou držiteli dočasné ochrany. Dávku lze získat i opakovaně v závislosti na příjmech a sociálních poměrech. Ve výši 5 000 Kč měsíčně ji lze vyplatit opakovaně celkem až šestkrát. Od 7. dávky se její výše mění. Sledují se opět příjmy, majetek a sociální poměry. Pro držitele dočasné ochrany od 18 let činí 4 620 Kč (výše odpovídá životnímu minimu, pro dítě do 18 let je 3 320 Kč (shodně s částkou životního minima nezaopatřeného dítěte od 15 do 26 let věku).

Podle tiskové zprávy Ministerstva práce a sociálních věcí²⁹ se celková suma na humanitární dávky pro uprchlíky z Ukrajiny snižuje, viz Graf 3. Zatím co v prvních měsících jí pobíralo 237 000 Ukrajinců, v září to bylo už jen 141 000 vyplacených dávek. V srpnu bylo podpořeno 165 tisíc osob celkovou částkou 824,5 milionů korun, v září už to bylo jen 141,4 tisíc osob celkovou částkou 616,1 milionu korun. Na podporu uprchlíků z Ukrajiny je nasměrována jen malá část celkové pomoci, kterou Česká republika vyplácí prostřednictvím tzv. nepojistných dávek. Např. v srpnu 2022 činily náklady na humanitární dávku necelých 8 % z celkových nákladů na nepojistné dávky (patří mezi ně např. příspěvek na bydlení, příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek apod.) Dlouhodobě tvoří 40 – 45 % všech příjemců humanitární

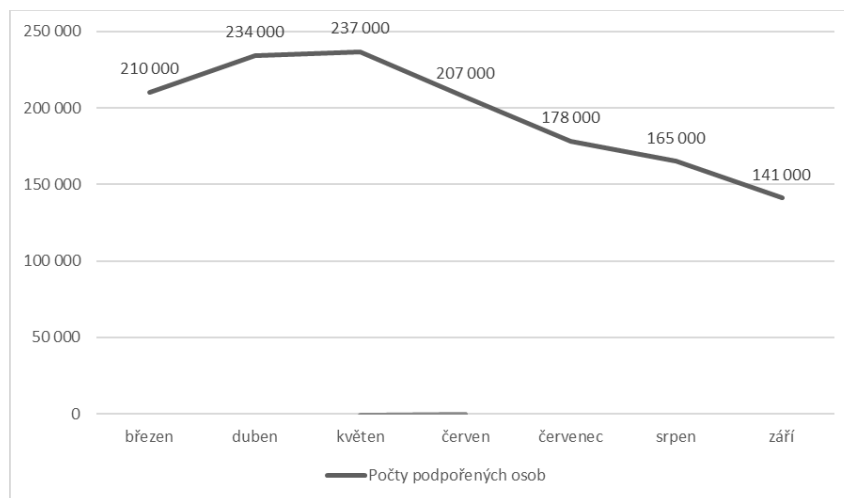
²⁷ Viz. i-Dnes (2022) Méně než se čekalo. Česko zatím vydalo na ukrajinské uprchlíky 17 miliard.

²⁸ Viz. Datová databáze Statista.com (2022)

²⁹ Viz. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (2022): Tisková zpráva MPSV ze dne 11. října 2022.

dávky děti do 18 let věku. Uvedená čísla svědčí o tom, že uprchlíkům postupně daří zbavovat závislosti na pomoci českého státu, že se stále více osob zapojuje do aktivit na trhu práce.

Graf 3: Počet podpořených osob a náklady na humanitární dávky v České republice (ke 13. 10. 2022)

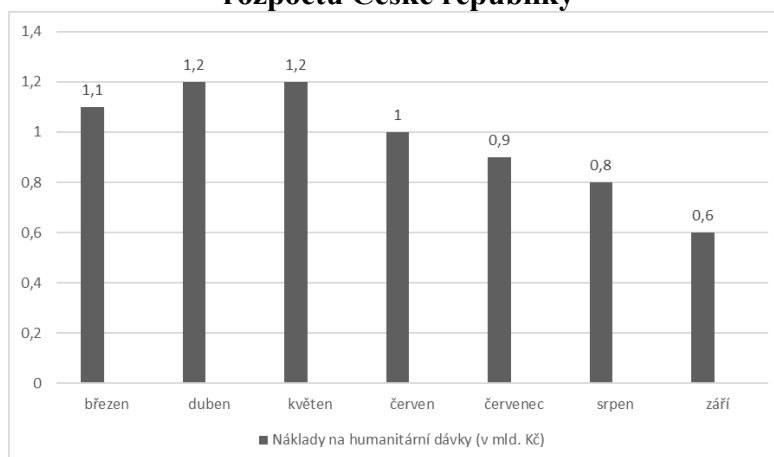
Zdroj: Tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 11. října 2022. Upraveno autory

Objem výplaty dávek humanitární pomoci uprchlíkům s dočasnou ochranou z prostředků státního rozpočtu v této souvislosti také zaznamenal v době od března 2022 z počátku nárůst, kdy bylo v květnu vyplaceno celkem 1,2 miliardy korun na humanitární dávky a od měsíce června (jak je patrné z grafu 4) postupně částka klesala až na úroveň 0,6 miliardy korun vyplacených v měsíci září 2022.

Důvodem bylo patrně několik skutečností. Především, že některé osoby začaly pracovat a nebyly odkázány na výplatu humanitárních dávek. Jiné osoby se přesunuli do jiných zemí v rámci migrace a někteří se vrátili zpět na Ukrajinu.

Vzhledem k poměrně dynamické situaci a platným pravidlům pro volný pohyb osob s uděleným vízem dočasné ochrany po zemích tzv. schengenského prostoru není vedena zcela přesná evidence v této oblasti. Proto jsou použité údaje a hodnoty převzaty z evidence příslušného ministerstva, které dávky spravuje a vyplácí a také o této skutečnosti periodicky informuje.

Graf 4: Náklady na výplatu humanitárních dávek uprchlíkům z Ukrajiny ze státního rozpočtu České republiky

Zdroj: Tisková zpráva MPSV ČR ze dne 11. října 2022. Upraveno autory

4.2 Příspěvek na ubytování uprchlíků

Dalším z nástrojů, které mají napomoci uprchlíkům ve zvládnání jejich neobvyklé životní situace je příspěvek na jejich ubytování. Jeho prostřednictvím se sleduje řešení základní životní situace i motivace potenciálních ubytovatelů, takovou pomoc nabídnout. Slouží alespoň k částečné úhradě nákladů nezbytných pro zajištění důstojného ubytování. V současnosti se tento příspěvek pro ubytování v ubytovnách, penzionech, hotelích a dalších soukromých ubytovatelů, týká asi 70 tisíc uprchlíků, kteří jej využívají. Ubytovaní ale zajišťují svými kapacitami také orgány státní a veřejné správy, kraje a obce.

Ministerstvo vnitra navrhlo vládě od listopadu 2022 tento příspěvek zvýšit kvůli inflaci a zvyšování cen energií. Krajským či obecním zařízením by stát mohl posílat na osobu a den 300 korun, místo dosud platných 200 korun, soukromým provozovatelům pak 350 korun na ubytovanou osobu a noc. Jen v měsíci červenci 2022 kraje žádaly na příspěvek celkovou sumu 411,46 milionů korun.

Ubytovaní od počátku nabízely domácnosti. Lidé přijali uprchlíky u sebe doma, jiní poskytli své volné byty. Stát jim za to vyplácel solidární příspěvky. Dosud jich poslal 100 200 za 846 milionů korun. Podporu je možné žádat na ubytování, které má prostor na odpočinek, pro přípravu jídla a osobní hygienu, záchod a přístup k pitné vodě. Ubytovaní ho museli poskytnout nejméně na 16 dnů v měsíci. Do konce června mohli měsíčně získat na osobu 3000 korun, nejvýš ale 12 000 korun. Částka za pokoj a celý byt se nelišila. Od července se podpora za poskytnutí celého bytu zvedla. Na jednoho ubytovaného člověka dosahuje 5000 korun, na dvě osoby 9000 korun, na tři osoby 12 000 korun, na čtyři osoby 14 000 korun a na pět a více osob 15 000 korun.³⁰

V současné době je připravena novela zákona upravujícího pobyt běženců z Ukrajiny v Česku. Jedním z opatření je prodloužení systému dočasné ochrany do března 2024, tedy o jeden rok v závislosti na vývoji situace na Ukrajině. Dále jde o úpravu týkající se právě poskytování bezplatného ubytování uprchlíkům, kdy by jim měl stát přestat platit ubytování.

Ministerstvo vnitra navrhuje časové omezení dosud bezplatně poskytovaného ubytování. Po uplynutí pevně stanovené doby zákoně, se bude muset uprchlík s provozovatelem ubytování dohodnout na ceně nájmu, nebo si najít jiné bydlení. „Cílem je motivovat uprchlíky, jejichž osobní poměry to umožňují, zapojit se do pracovního procesu a integrovat se do společnosti. Je zřejmé, že ne všechny osoby, které nyní využívají systém bezplatného ubytování, si budou moci najít práci, proto by měl být vytvořen systém podpůrných dávek,“ píše se v předkládací zprávě zákona.³¹

Prodloužení platnosti dosud udělených víz by bylo spjato také s registrační povinností, která by umožnila zrealizovat přehled o počtu osob pobývajících na území České republiky. Prodloužení dočasné ochrany spočívá ve vylepení tzv. vízového štítku, je tedy nutná osobní přítomnost cizince na pracovišti ministerstva vnitra. Cizinci, kteří mají nadále zájem pobývat na území České republiky za účelem dočasné ochrany, budou mít povinnost elektronické registrace, a to do 31. 3. 2023. Následně, po registraci, bude uprchlíkovi přidělen termín, kdy se bude muset znovu dostavit na pracoviště ministerstva vnitra, kde mu vystaví nový vízový štítek. Nejpozději se budou muset uprchlíci dostavit do konce září 2023.

Při druhé variantě by běženci museli jen vyplnit elektronický formulář, po kterém by dostali potvrzení o prodloužení ochrany, a to by bylo zároveň zavedeno v centrálním informačním systému cizinců. Nemuseli by se tak fyzicky dostavovat k přelepení vízového štítku.

³⁰ Viz. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (2022): Informace k žádosti o solidární příspěvek.

³¹ Blíže viz. PRCHALOVÁ, B. (2022): Vnitro chystá změny u bydlení běženců.

4.3 Zaměstnání a pracovní aktivity uprchlíků v České republice

Jedním z posuzovaných parametrů ekonomického hodnocení nákladovosti pobytu uprchlíků z Ukrajiny, který je potřeba brát v úvahu je také skutečnost, v jaké míře se uprchlíci v rámci jejich celkové integrace zapojují do pracovních aktivit. Samozřejmě v hodnocení konkrétních čísel je potřeba vzít v úvahu složení uprchlíků, kde převažují ženy s dětmi a jejich pracovní integrace je, vzhledem k nezbytné péči o neplnoleté děti, obtížná. Kolem 5 % uprchlíků je starších, než 65 let. Lidé s vízem k ochraně mohou získat práci bez překážek, pracovní povolení nepotřebují. Zaměstnavatelé jejich přijetí musí ale oznámit úřadu práce stejně jako u ostatních cizinců.

V červenci 2022 podle statistiky úřadů práce mělo v ČR zaměstnání celkem 248 920 lidí z Ukrajiny. Žen bylo 126 308 a mužů 122 612. S povolením pracovalo už jen 5539 osob. Zaměstnaneckou kartu mělo 76 866 lidí a modrou kartu 225. Povolení nepotřebovalo 166 236 ukrajinských pracovních sil.

V Česku podle vyjádření mluvčí generálního ředitelství Úřadu práce pro Českou tiskovou kancelář, na konci září pracovalo přes 88 900 lidí z Ukrajiny s uprchlickým vízem k dočasné ochraně. Ke stejnému datu úřady práce evidovaly 13.500 uchazečů a zájemců o práci s vízem k ochraně. Od počátku ruské invaze na Ukrajinu v České republice získalo práci přes 131 700 uprchlíků v režimu dočasné ochrany.

Většinou tyto osoby pracují v dělnických a pomocných profesích vzhledem k trvajícím jazykové bariéře. V odborných rekvalifikacích se uprchlíci pak nejčastěji školí pro práci v sociálních službách, na sanitáře a svářeče. Část z nich se však vrátila zpět do své vlasti, nebo ze zaměstnání odešla.³²

4.4 Podnikání cizinců v České republice

Vedle osob, které legálně pobývají na území České republiky a jsou zaměstnaní v pracovním poměru, existuje také velká skupina cizinců, kteří v české republice podnikají ať už jako vlastníci obchodních společností nebo podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání.

Podle údajů společnosti Dun & Bradstreet, která analyzuje obchodní data ve více než 120 zemích světa, tedy i v České republice zveřejněných dne 14. 12. 2021, mají podnikatelé z různých koutů světa majetkový podíl v 98 181 kapitálových firmách (akciové společnosti a společnosti s ručením omezeným) působících v České republice..

Nejvíce českých společností, jak je uvedeno v tab. 8, přitom vlastní majitelé na východ od našich hranic, Slovenska, Ukrajiny a Ruska. Slovenští podnikatelé na českém trhu ovládají 14 670 společností, nicméně nejčastějšími zahraničními vlastníky jsou teprve poslední dva roky. Ještě v roce 2019 prvenství patřilo Rusům, kteří se ale v posledních dvou letech v žebříčku nejčastějších zahraničních vlastníků našich firem propadly až na třetí příčku.

Na druhém místě jsou aktuálně Ukrajinci s 12 517 ovládanými firmami, zatímco Rusové jich kontrolují 12 116. S výraznějším odstupem následují vlastníci z Německa (8 639), kteří však celkově ovládají 5x vyšší kapitál v základním jmění kontrolovaných firem než Slováci, Ukrajinci a Rusové dohromady.³³

³² Zpráva ČTK (2022): V Česku na konci září pracovalo přes 88 900 lidí z Ukrajiny s uprchlickým vízem.

³³ Viz. ŠTĚPÁNOVÁ, P. (2021): V ČR podniká skoro sto tisíc cizinců.

Tabulka 8: Obchodní společnosti na území České republiky ve vlastnictví cizinců

Země původu vlastníka obchodní společnosti	Počet obchodních společností
Slovensko	14 670
Ukrajina	12 517
Rusko	12 116
Německo	8 639

Zdroj: ŠTĚPÁNOVÁ, P. V ČR podniká skoro sto tisíc cizinců.

Další cizinci podnikají v České republice podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Na základě usnesení vlády České republiky č. 344 ze dne 10. května 2010, zveřejňuje Ministerstvo průmyslu a obchodu statistické údaje týkající se působení cizinců podnikajících podle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání v rozdělení podle státního občanství.³⁴

Z uvedených údajů je sestavena tab. 9, která obsahuje vývoj počtu cizinců, kteří na území České republiky podnikají podle živnostenského zákona za posledních pět let. Poslední údaj je vztažen k datu 30. 9. 2022. Z uvedeného je patrné, jak počet podnikajících subjektů v této formě podnikatelských aktivit kontinuálně roste.

Tabulka 9: Počet cizinců podnikajících podle zákona č. 455/1991 Sb.

Stav evidence k datu	Počet podnikajících cizinců
31.12.2018	89 843
31.12.2019	93 781
31.12.2020	97 803
31.12.2021	102 422
30.09.2022	108942

Zdroj: Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR

Počty podnikajících cizinců podle zákona o živnostenském podnikání podle jejich státního občanství uvedené v tabulce 10 ukazují, že z celkového počtu 108 942 podnikajících subjektů jich k datu 30. 9. 2022 pochází nejvíce z Ukrajiny, následuje Slovensko a Vietnam. Tabulka uvádí pořadí prvních deseti zemí. Nejvíce podnikatelských subjektů ve výši 44 994 má Praha, ve Středočeském kraji je evidováno 8 221 podnikatelských subjektů.

V následujícím období lze oprávněně očekávat další růst podílu cizinců na této formě podnikání. Z nově příchozích občanů Ukrajiny, kteří hledají pracovní uplatnění na trhu práce v podobě zaměstnaneckých poměrů jistě najde celá řada dalších uchazečů, kteří své uplatnění na trhu práce naleznou v této formě podnikání.

Tabulka 10: Počty podnikatelských subjektů podle jejich státní příslušnosti.

Ukrajina	29 158
Slovensko	22 686
Vietnam	20 721
Rusko	4 513
Německo	3 150
Polsko	3 014
Rumunsko	2 727
Bulharsko	2003

³⁴ Ministerstvo průmyslu a obchodu (2022): Počty podnikatelů dle občanství podnikajících v České republice.

USA	1 774
Velká Británie	1 680
Celkem cizinců	108 942

Zdroj: Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky

5 Vybrané bezpečnostní aspekty pobytu cizinců na území České republiky

Migrace je přirozeným a trvalým historickým jevem. Bývá často považována za příležitost pro imigranty, pro přijímací zemi i pro zemi původu. Avšak i regulovaná legální migrace jako každý jiný společenský jev může přinášet určitá bezpečnostní rizika, spočívající v hrozbě propojení s nelegální migrací a zneužívání forem legálního vstupu k aktivitám organizovaného zločinu. „Hrozbu mohou ve specifických případech představovat konkrétní imigranti anebo jejich masy. Tato dílčí hrozba může mít podobu terorismu, organizovaného zločinu, ale i šíření infekční nákazy, kulturních zvyklostí neslučitelných s naším právním pořádkem nebo snížené ochoty k integraci.“³⁵

Z širšího bezpečnostního pohledu nelze migraci chápat odděleně od logiky mezinárodního vývoje. Považujeme proto za potřebné pojmenovat současná a zároveň predikovat možná budoucí rizika plynoucí z fenoménu migrace, která mají potenciál ohrozit stabilní bezpečnostní systém:

- V centru pozornosti bezpečnostních složek schengenského prostoru musí být ochrana jeho hranic spočívající v hledání účinných forem a metod prevence a represe převaděčství s cílem účinně zabraňovat nelegální migraci.
- Za významný bezpečnostní aspekt je třeba považovat schopnost politické odvahy administrativy EU a vládních reprezentací členských států k hledání účinných opatření napomáhajících k návratu nelegálních migrantů do zemí jejich původu a poskytování cílené, kontrolované hospodářské rozvojové pomoci zemím jejich původu.
- V případě zdrojů legální migrace (probíhající válečný konflikt, dlouhodobý společenský a ekonomický rozvrat v zemi původu) je nezbytné s ohledem na proměnné podmínky kontinuálně vyhodnocovat a dále rozvíjet systém sociálních, ekonomických, vzdělávacích, kulturně osvětových, bezpečnostních a dalších opatření napomáhajících k integraci cizinců do společnosti hostitelského státu. Skrytým a potenciálním bezpečnostním rizikem integračního procesu hodným zřetele může být postupný vznik relativně uzavřených oblastí osídlených migranty, charakteristickými vznikem paralelních společenských struktur, které mohou být ohniskem budoucích sociálních střetů s populací hostitelské země.
- Významným bezpečnostním aspektem mohou být tzv. sociální remitence, kdy migranti přenášejí některé vzorce chování do nového prostředí, čímž vznikají reziduální bezpečnostní rizika. Typicky se může jednat o transmisi aplikace násilného chování při prosazování osobních nebo úzce skupinových zájmů, které se vyvinuly u jedinců v průběhu hlubokých společenských a ekonomických krizí nebo v průběhu válečných konfliktů, nebo jsou důsledkem vlivu tradic a kultury panujících v zemi původu.

K bezpečnostním souvislostem migrace náleží sledování podílu cizinců na páchání kriminality. V tabulce 11 předkládáme údaje Policie České republiky o podílu cizinců žijících na území České republiky na páchání kriminální trestné činnosti. Údaje za rok 2022 jsou ve stavu ke dni 30. 9. 2022.

Po období růstu registrovaných trestných činů v letech 2018 až 2019 došlo k postupnému poklesu hodnot v následujících letech. Zde se patrně projevil i vliv mimořádných společenských opatření v rámci pandemie COVID 19. Od roku 2020 počet registrovaných trestných činů vykazuje klesající tendenci, která ovšem v roce 2022, podle údajů k 30. 9. 2022

³⁵ Ministerstvo vnitra ČR (2022): Bezpečnostní aspekty migrace.

nebude dále výrazně pokračovat. Podíl cizinců na objasněných trestných činech se pohyboval kolem přibližně 9 %, tato hodnota se pro rok 2022 patrně zvýší.

Tabulka 11: Vývoj kriminality v jednotlivých letech v rámci České republiky a podíl cizinců na kriminalitě celkem

Rok	Spáchané trestné činy	Objasněné trestné činy	Z toho cizinci	Podíl cizinců v %
2018	192 425	105 710	9 127	8,6
2019	199 221	105 994	9 441	8,9
2020	165 525	93 149	7 708	8,3
2021	153 233	87 744	7 834	8,9
2022*	139 838	71 929	7 402	10,9

*Stav ke dni 30.09.2022

Zdroj: Ministerstvo vnitra ČR. Statistické přehledy kriminality.

Cizinci se v roce 2021 na celkovém počtu registrovaných skutků podíleli 8,9 %, nejčastěji páchané trestné činy jsou ohrožení pod vlivem návykové látky a opilství, maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání, krádeže, trestné činy spáchané v souvislosti s dopravními silničními nehodami z nedbalosti a zanedbání povinné výživy. Trestná činnost cizích státních příslušníků vykazuje stejné znaky jako v minulých letech, mezi pachateli dominují občané Slovenska (34,2 %) a Ukrajiny (26,9 %).³⁶

Z hlediska klasifikace kriminality cizinců podle takticko-statistické kvalifikace trestných činů bylo cizinci ke dni 30. 9. 2022 objasněno celkem 7 402 trestných činů. Jednotlivé typy kriminální činnosti jsou uvedeny v tabulce 12.

Tabulka 12: Kriminalita cizinců na území České republiky podle takticko statistické kvalifikace za období od 1. 1. do 30. 9. 2022

Klasifikace trestných	Počet objasněných trestných činů spáchaných cizinci
Vražda	15
Násilná kriminalita	765
Mravnostní kriminalita	127
Krádeže vloupáním	445
Krádeže prosté	724
Ostatní majetková kriminalita	657
Majetková kriminalita	1 826
Ostatní kriminalita	1 720
Obecná kriminalita	4 438
Zbývající kriminalita	2 058
Hospodářská kriminalita	905
Vojenské a protiústavní činy	1
Celkem objasněno	7 402

Zdroj: Ministerstvo vnitra. Statistické přehledy criminality

Statistickým zachycením kriminality cizinců páchané na území České republiky se zabývá také Český statistický úřad ve svých analytických zprávách. Poslední dostupné údaje však zveřejnil za rok 2020.³⁷

³⁶ Ministerstvo vnitra ČR (2022): Vývoj registrované kriminality v roce 2021.

³⁷ Viz. Český statistický úřad (2022): Data – kriminalita cizinců.

5.1 Návratová politika

Nedílnou součástí migrační politiky jako je i návratová politika, jejíž snahou je prevence nebo snížení a vypořádání se s následky nelegální migrace prostřednictvím úzké spolupráce se třetími zeměmi v rámci readmisní politiky. V České republice je vždy upřednostňována možnost realizace vycestování formou dobrovolnou před návratem nuceným. Dobrovolný návrat je bezplatná služba pro lidi, kteří uvažují o návratu do země původu. Je k dispozici pro občany zemí mimo Evropskou unii.

Realizaci dobrovolných návratů zabezpečují v rámci návratové politiky následující instituce:

- Odbor azylové a migrační politiky (OAMP). Ministerstvo vnitra České republiky organizuje program dobrovolných návratů, v rámci kterého osobám oprávněným na základě ustanovení paragrafu 123a zákona č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců umožňuje vycestovat zpět do země původu.
- Správa uprchlických zařízení (SUZ) prostřednictvím svého programu poskytuje pomoc s dobrovolným vycestováním do země původu bývalým žadatelům o mezinárodní ochranu. Problematika je upravena zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu,
- Mezinárodní organizace pro migraci (IOM). Program asistovaných dobrovolných návratů realizuje také Mezinárodní organizace pro migraci.

Žádat o dobrovolný návrat mohou zejména cizinci s vydaným rozhodnutím o správním vyhoštění nebo rozhodnutím o povinnosti opustit území a území členských států EU, pokud jim byla stanovena doba k vycestování, a cizinci zajištění za účelem správního vyhoštění. Žádost může podat také cizinec, který v České republice dlouhodobě nebo trvale pobývá například za účelem zaměstnání nebo studia a tento pobyt byl zrušen nebo mu nebyl ze strany českých úřadů prodloužen.

K realizaci návratu musí cizinec disponovat platným cestovním dokladem. Pokud platný cestovní doklad osoba nemá, Ministerstvo vnitra jí může poskytnout pomoc s vyřízením nového dokladu (laissez-passer). Ministerstvo vnitra zajistí cizinci dopravu z České republiky do země původu. Je-li to nezbytné, poskytne pomoc také s vyřízením tranzitního povolení. Asistenci v otázce dobrovolných návratů cizinců do místa původu poskytují také Správa uprchlických zařízení a Mezinárodní organizace pro migraci (IOM).

V rámci aktivit těchto tří subjektů bylo za rok 2022 realizováno celkem 314 dobrovolných návratů do místa původu. Tabulka 13 ilustruje počty dobrovolných navrátilců do cílových zemí a asistující instituci. Jak je patrné. Nejvíce dobrovolných návratů proběhlo za asistence Mezinárodní organizace pro migraci v České republice, a to celkem ve 165 případech, u 143 dobrovolných návratů asistoval Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra a v 6 případech byla poskytnuta asistence dobrovolným navrátilcům poskytnuta ze strany Správy účelových zařízení.³⁸

Tabulka 13: Dobrovolné návraty za rok 2022 (stav do 30.6.2022)

Stát	Dobrovolné návraty v počtu osob	Asistence
Kyrgyzstán	82	IOM
Ukrajina	38	OAMP, IOM
Moldavsko	36	OAMP, IOM
Gruzie	28	OAMP, IOM, SUZ
Vietnam	27	OAMP, IOM
Uzbekistán	19	OAMP, IOM
Kazachstán	16	OAMP, IOM
Albánie	14	IOM
Celkem	314	

Zdroj: Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky (OAMP).
Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci, II. 2022. Upraveno autory

³⁸ Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci, II. 2022.

Druhou variantou realizovanou v rámci návratové politiky jsou nucené návraty cizinců do místa původu. Za nucený návrat považujeme „nucené vycestování cizince z území České republiky do země původu; nucené návraty provádí Policie České republiky.“³⁹

V dokumentu Evropské migrační sítě je přiložen výkladový slovník, ve kterém je nucený návrat definován jako: „Akt návratu jednotlivce proti jeho vůli do země původu, tranzitu nebo do třetí země, která s tím souhlasí k přijetí osoby, obvykle prováděné na základě správního nebo soudního aktu nebo rozhodnutí.“⁴⁰

Za rok 2022 (do 30. 6. 2022) bylo v rámci nucených návratů navraceno celkem 197 osob. V tabulce 14 je uvedeno deset zemí, s nejvyšším počtem realizovaných nucených návratů.⁴¹ Tabulka obsahuje 8 nejvíce zastoupených nucených návratů podle státní příslušnosti cizinců. Ostatní cizinci s nižším počtem nucených návratů jsou zahrnuti do celkového počtu.

Tabulka 14: Nucené návraty za rok 2022

Stav do 30. 06. 2022	
Moldavsko	26
Slovensko	24
Ukrajina	21
Rumunsko	13
Turecko	12
Vietnam	11
Albánie	9
Alžírsko	9
Celkem	197

Zdroj: Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky (OAMP).
Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci, II. 2022. Upraveno autory.

Závěr

Fenomén migrace doprovází vývoj lidské civilizace od samého počátku. Lidé vždy hledali co nejlepší podmínky pro svůj život i budoucnost svých dětí. Lidská civilizace se nikdy nevyvíjela kontinuálně a rovnoměrně a zpravidla osoby ze zaostalejších zemí, nebo zemí, kde byly dočasně zhoršené podmínky pro standardní život, jako variantu volili odchod na území, které nabízelo řešení jejich problémů.

Důvodů a příčin migrace je celá řada. Války a ozbrojené konflikty na původně domácím teritoriu, nepříznivé klimatické změny spojené třeba s neúrodou, přírodní katastrofy, náboženské a etnické konflikty a mnohé další. Pokud těmto událostem neumí čelit v zemích svého původu, volí alternativu odchodu na jiné území, kde tato nebezpečí nehrozí.

Z toho vyplývá také právě složitost definovat migraci jako takovou a profilovat typologii migrantů, protože existuje mnoho typů migrace (z hlediska příčin, způsobu realizace i důsledků). Proto se objevuje v souvislosti s pojmy migrace a migrant tolik přívlastků, kterými se autoři snaží tak diferencovanou materii alespoň nějak rozčlenit a definovat.

V našem příspěvku jsme se zaměřili na problematiku legální migrace, která tvoří jeden z typů migrace, který v současnosti řeší České úřady a kompetentní orgány. Vzhledem k válečné situaci na území Ukrajiny se dynamicky měnil počet uprchlíků a tím i požadavky na všestranné zajištění jejich pobytu na území České republiky. Dá se očekávat, že stávající situace nemusí být nikterak konečnou. Vzhledem k situaci na Ukrajině a pokračování likvidace energetické struktury Ukrajiny, lze očekávat další příliv migrantů, kteří budou v odchodu ze

³⁹ Ministerstvo vnitra ČR. Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci, II. 2022 Slovník pojmů.

⁴⁰ Viz. European Migration Network (2014): European Migrační síť Azyl a migrační slovník 3.0.

⁴¹ Ministerstvo vnitra ČR. Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci, II. 2022.

své země hledat řešení problémů nedostatku energií k zajištění běžného života. Tedy bude větší tlak na ekonomické zdroje státu, které bude muset do pomoci uprchlíkům alokovat. A to i za relativně nepříznivé ekonomické situace v tuzemsku poznamenané především energetickou situací a rostoucí inflací.

Průběžně se pro situaci integrace uprchlíků připravují legislativní dokumenty, protože válečnou situaci nebylo možno reálně předvídat. Svou činnost upravují také orgány a organizace uvnitř státu. Ve struktuře Ministerstva vnitra jsou vytvořeny orgány, které mají kompetence ke zvládnutí situací tohoto typu – Odbor azylové a migrační politiky, Správa uprchlických zařízení nebo Ředitelství cizinecké policie.

Problém je v tom, zda mají dostatečné kompetence, materiální a finanční prostředky, aby mohly úspěšně zvládnout nápor legálních migrantů a zda jsou k této aktivitě dostupné odborně připravené a proškolené personální zdroje. Získáváme a drazí platíme zkušenosti, bylo by tedy dobré, abychom se z nich uměli poučit a připravit se tak, abychom uměli zajistit v rámci zákonů přijetí, selekci a pobyt osob, vytvořit legislativní rámec ke korekcím jejich integrace a připravit odpovídající aparát k realizaci takových aktivit.

Kromě legální migrace, kde se ukazuje, že jí sice nazýváme „státem řízeným procesem“, vidíme, že zdaleka ne všechno v jejím rámci ne zcela řídíme a že o pohybu uprchlíků nemáme vždy potřebný přehled. Že nám mezi zeměmi putují velké skupiny osob, které nepodléhají reálné a žádoucí evidenci. Aby mohla být pomoc racionální a cílená, musí mít stát přesná data o adresátech finančních a věcných zdrojů.

K tomu směřovala podstata tohoto příspěvku, tedy na jednom místě shrnout ověřené číselné údaje a data o legální migraci tak, aby se dal projektovat další vývoj a analyzovat souvislosti na těchto datech. Problémem je, že tato data se průběžně mění a verifikují podle legislativních norem, které jsou průběžně přijímány a novelizovány.

Byly uvedeny základní souvislosti v oblasti ekonomických aspektů legální migrace i vybrané souvislosti v bezpečnostní oblasti. Tyto souvislosti budou nadále zkoumány.

Použitá literatura:

1. DRBOHLAV, D. (2015): *Ukrajinská pracovní migrace v Česku*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2995-7
2. LEVITT, P. – JAWORSKY, B. N. (2007): Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends. In: *Annual Review of Sociology*, 2007, č. 33, s. 129-156.
3. MASSEY, D. S. (1988): Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. In: *Population and Development Review*, 1988, č. 3, s. 383-413.
4. TILLY, C. (2007): Trust Networks in Transnational Migration. In: *Sociological Forum*, 2007, roč. 22, č. 1, s. 3-25.
5. Český statistický úřad (2022): Data-počet cizinců. [online]. In: CZSO, 2022. [Citováno 26. 10. 2022]. Dostupné na internetu: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr.
6. I-Dnes (2022): Méně než se čekalo. Česko zatím vydalo na uprchlíky 17 miliard [online]. In: *I-Dnes.cz zpravodajství*, 13.10.2022. [Citováno 26.10.2022]. Dostupné na internetu: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/valka-ukrajina-uprchlici-vydaje.A221013_100139_ekonomika_akp.
7. Česká tisková kancelář (2022): V Česku na konci září pracovalo 88 900 lidí z Ukrajiny s uprchlickým vízem. [online]. In: *Eurozprávy.cz*, 13. 10. 2022. [Citováno 27. 10. 2022]. Dostupné na internetu: <https://eurozpravy.cz/domaci/zivot/v-cesku-na-konci-zari-pracovalo-pres-88-900-lidi-z-ukrajiny-s-uprchlickym-vizem.16c98c30>.
8. DUMONT, J. C. – LAUREN, A. (2022) The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. [online]. In: *OECD*, 27. 7. 2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/>

- policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/.
9. European Commission (2014): EMN Asylum and Migration Glossary. [online] In: *Migration and Home Affairs*, 2014. [Citováno 26. 10. 2022]. Dostupné na internetu: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary_en.
 10. European Commission (2015): Managing migration better in all aspects: A European Agenda on Migration [online] In: *Press release*, 13. 5. 2015. [Citováno 27. 10. 2022.] Dostupné na internetu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_4956.
 11. Eurostat (2022): Migration and migrant population statistic. [online] In: *Statistic Explained* 2022. [Citováno 6. 11. 2022]. Dostupné na internetu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics.
 12. International Organization for Migration (2019): Glossary on Migration. [online] In: *International Migration Law*, 2019. [Citováno 25.10.2022.] Dostupné na internetu: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf.
 13. International Organization for Migration (2021): World Migration Report 2022. [online]. In: *Publications Platforms IOM*, 1. 12. 2021. ISBN 978-92-9268-076-3 [Citováno 25. 10. 2022.] Dostupné na internetu: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
 14. International Organization for Migration Czechia (2022): Zpráva z průzkumu o situaci, potřebách a záměrech vysídlené populace. [online]. In: *Pomoc Ukrajině*, 17. 8. 2022. [Citováno 21. 10. 2022] Dostupné na internetu: https://czechia.iom.int/sites/g/files/tmzbd136/files/press_release/file/IOM_DTM_CZE_Surveys_UKR%20response_Jun-July%202022%20cs__1.pdf
 15. KLIMEŠOVÁ, M. – ŠATAVA, J. – ONDRUŠKA, M. (2022): Situace uprchlíků z Ukrajiny. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR*, 14. 7. 2022. [Citováno 28. 10. 2022.] Dostupné na internetu: https://www.mpsv.cz/documents/20142/2786931/Analyza_situace_uprchliku_CENSUS_14072022.pdf/1650e3f6-8c1f-a2af-5f3a-b1acdb0bd0ee.
 16. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR (2022). [online]. Počty podnikatelů dle občanství podnikajících v České republice. [online]. In: *Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR*, 20. 10. 2022. [Citováno 4. 11. 2022.] Dostupné na internetu: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/statisticke-udaje-o-podnikatelich/pocty-podnikatelu-dle-obcanstvi-podnikajicich-v-ceske-republice--151024>.
 17. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (2022): První pomoc pro uprchlíky v podobě humanitární dávky klesá. [online]. In: *Tisková zpráva MPSV*, 11. 10. 2022 [Citováno 18. 10. 2022]. Dostupné na internetu: https://www.mpsv.cz/documents/20142/2786931/TZ_humanit%C3%A1rn%C3%AD+d%C3%A1vka111022_final.pdf/402579ae-c160-af9b-f0c2-f6368977cc6f.
 18. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. (2022): Informace k žádosti o solidární příspěvek. [online]. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR*, 2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: https://www.mpsv.cz/documents/20142/2786931/manual_solidarni_prispevek_A4_CERVEN_2022.pdf.
 19. Ministerstvo vnitra ČR (2015): Strategie migrační politiky. In: *Ministerstvo vnitra ČR*, 2015. ISBN 978-80-86466-83-5. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/strategie-migracni-politiky-ceske-republiky.aspx>
 20. Ministerstvo vnitra ČR. Odbor azylové a migrační politiky (2022): Statistická příloha ke čtvrtletní zprávě o migraci za 2. čtvrtletí 2022. [online]. In: *Ministerstvo vnitra ČR*,

2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/ctvrtletni-zprava-o-migraci-za-2-ctvrtleti-2022.aspx>.
21. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistiky, cizinci se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky. [online]. In: *Ministerstvo vnitra ČR*, 2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>.
22. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Bezpečnostní aspekty migrace. [online]. In: *Ministerstvo vnitra ČR*, 2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.mvcr.cz/chh/clanek/bezpecnostni-aspekty-migrace.aspx>.
23. Ministerstvo vnitra ČR (2022): Statistické přehledy kriminality. [online]. In: *Ministerstvo vnitra ČR*, 2022. [Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>.
24. OECD (2022): The potential Contribution of Ukrainian refugees to the Labour Force in European host Countries. [online]. In: *oecd*, 27. 6. 2022. [Citováno 24. 10. 2022] Dostupné na internetu: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/>
25. PRCHALOVÁ, B. (2022): Vnitro chystá změny u bydlení běženců. [online]. In: *Novinky.cz*, 24. 10. 2022.[Citováno 2. 11. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.novinky.cz/clanek/domaci-vnitro-chysta-zmeny-u-bydleni-bezencu-40412510>.
26. Statista (2022). Ukrainian refugee cost 2022, by country. [online]. In: *Statista Research Department*, 11. 10. 2022. [Citováno 28. 10. 2022]. Dostupné na internetu: <https://www.statista.com/statistics/1312602/ukrainian-refugee-cost-by-country/>.
27. ŠTĚPÁNOVÁ, P. (2021): V ČR podniká skoro sto tisíc cizinců. [online] In: *Časopis iProsperita.cz*, 14. 12. 2021. [Citováno 1. 11. 2022.] Dostupné na internetu: <https://www.iprosperita.cz/analyzy/11101-v-cr-podnika-skoro-sto-tisic->.
28. UNHCR (2022): Ukraine Refugee Situation. [online]. In: *Operational Data Portal*, 1. 11. 2022. [Citováno 3. 11. 2022.] Dostupné na internetu: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Kontakt:

Dr. Jindřich Nový, PhD.

Fakulta bezpečnostního managementu
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7
P.O. Box 54
143 01 Praha 4
Česká republika
e-mail: novy@polac.cz

JUDr. Zdeněk Kropáč, PhD.

Fakulta bezpečnostního managementu
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7
P.O. Box 54
143 01 Praha 4
Česká republika
e-mail: kropac@polac.cz

INOVÁCIE A NOVÉ TECHNOLOGIE V OBLASTI POISTENIA V EÚ¹

INNOVATIONS AND NEW TECHNOLOGIES IN THE INSURANCE SECTOR IN THE EU

Tomáš Ondruška^a – Erika Pastoráková^b

^a Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.ondruska@euba.sk

^b Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: erika.pastorakova@euba.sk.

Abstrakt: Inovácie a technologické zmeny ovplyvnili sektor poisťovníctva v Európskej únii, vrátane slovenského poisťného trhu. Digitalizácia v poisťovníctve prináša nielen technologický pokrok otvárajúci nové možnosti poistenia rizík, ale aj inovatívne formy distribúcie a dodávky produktov na mieru pre klientov. V príspevku poukazujeme okrem významných oblastí digitalizácie na sektor poisťovníctva a špecifikovaní príležitostí a hrozieb aj na to, že hoci subjekty na poisťnom, zaistnom a dôchodkovom trhu patria k významne inovatívnejším podnikom v porovnaní s ostatnými odvetviami, tak tento sektor bude musieť aj naďalej čeliť novým výzvam na transformáciu v oblasti produktov a procesov.

Kľúčové slová: digitalizácia, poisťovníctvo, inovácie v poistení, InsurTech, on-demand poistenie

JEL: G22

Abstract: Innovations and technological changes affected the insurance sector in European Union. Digitization in the insurance industry brings not only technological progress, which opens up new possibilities for risk insurability, but also innovative forms of distribution and the supply of tailor-made products for clients. The aim of the article is to point out the significant areas of digitization for the insurance sector and to specify the opportunities and threats that new technologies bring in Slovak Republic compared to EU insurance markets.

Keywords: digitisation, insurance industry, insurance innovations, InsurTech, on-demand insurance

JEL: G22

Úvod

Inovácie a technologické zmeny významne ovplyvnili v ostatnom desaťročí sektor poisťovníctva v krajinách Európskej únie, vrátane slovenského poisťného trhu. Očakáva sa, že budú zohrávať určujúcu úlohu aj v najbližšom období plnom neistoty, rastúceho počtu katastrofických udalostí a neistého ekonomického vývoja.

Digitalizácia v poisťovníctve prináša nielen pozitívne zmeny, ktoré reprezentujú technologický pokrok a inovácie a ktoré otvárajú nové možnosti poistenia doteraz známych i novovznikajúcich rizík, ale aj inovatívne formy distribúcie a ponuky poisťných produktov

¹ Príspevok je výstupom grantu Agentúry na podporu výskumu a vývoja č. APVV-20-0338 s názvom Hybné sily ekonomického rastu a prežitie firiem v šiestej K-vlne, ako aj grantu MŠVVaŠ SR VEGA č. 1/0466/19 s názvom Príčiny a dôsledky suboptimálnych finančných rozhodnutí jednotlivcov s akcentom na oblasť poistenia a tiež grantu MŠVVaŠ v SR KEGA č. 017EU-4/2021 s názvom Implementácia experimentálnej ekonómie ako inovatívnej pedagogickej metódy pre rozvoj nových zručností v rámci ekonomického vzdelávania, riešenom na Národohospodárskej fakulte EU v Bratislave.

zohľadňujúce skutočné potreby klientov. Technologický pokrok prináša na druhej strane aj hrozby pre sektor poistenia, a to najmä z titulu vstupu nových konkurentov, ktorým už poisťovne pracujúce na tradičných princípoch nemusia stačiť, ak nepristúpia k využívaniu nových technológií v dostatočnej miere. Cieľom článku je poukázať na významné oblasti digitalizácie pre sektor poisťovníctva a špecifikovať príležitosti a hrozby, ktoré nové technológie prinášajú na Slovensku a to aj v porovnaní s poisťnými trhmi krajín Európskej únie.

1 InsurTech a priestor na inovácie v poisťnom sektore

Technologický pokrok, vzostup využívania digitálnych technológií a ich presahov do sektora financií, podpora disruptívnej ekonomie a nové možnosti spracovania a využívania obrovského objemu dostupných dát v ostatných rokoch viedli k rozvoju sektora FinTech.² Finančné služby tak poskytujú okrem tradičných subjektov finančného trhu aj noví poskytovatelia prinášajúci riešenia na základe analýzy veľkých dát, umelej inteligencie a blockchainových technológií. Výnimkou nie je ani oblasť poisťovníctva, kde vývoj v oblasti technológií vedie k využívaniu nových metód poskytovania služieb, ako aj k väčším príležitostiam na zber údajov vedúcim k lepšej identifikácii rizík a k prijímaniu opatrení na zmiernenie následkov rizík, ktoré sa označujú ako InsurTech.³ Tieto východiská majú za následok aj novú definíciu klientskej skúsenosti prostredníctvom zavádzania inovácií do mnohých procesov v sektore poisťných služieb, ako je upisovanie a oceňovanie rizík, distribúcia a dostupnosť poisťných produktov, ale aj likvidácia poisťných udalostí.

InsurTech spoločnosti vyvíjajú obchodné modely, ktoré môžu prispieť k zvýšeniu poisťiteľnosti klientov využívaním technológií na zjednodušenie procesov obstarávania poistenia a prispôbením poisťných produktov tak, aby boli šité na mieru klientov. Vytvára sa tiež priestor na to, aby sa poistenie prispôbilo širším zmenám v hospodárstve, ktoré predstavujú zdieľaná ekonomika a široká základňa „mileniálov“, ktorí vstupujú na poisťný trh.⁴ Nezanedbateľnou oblasťou sú aj sociálne a environmentálne aspekty, na ktoré reflektujú obchodné modely InsurTech spoločnosti. Mnohé z InsurTech spoločností sa snažia zvýšiť transparentnosť uzatvárania a správy poisťných zmlúv (vrátane prostriedkov poisťného), ako aj procesu likvidácie poisťných udalostí a odhaľovania poisťovacích podvodov, čo by mohlo mať v konečnom dôsledku dosah na celý poisťovací priemysel. Tieto technológie majú potenciál priniesť adresnejšie poisťné krytia väčšiemu množstvu ľudí, vrátane ľudí s nízkymi príjmami, a priniesť tak väčšiu finančnú ochranu a stabilitu celej spoločnosti.

Zavádzanie nových technológií však so sebou neprináša len príležitosti, ale aj hrozby s ktorými sa bude musieť poisťný sektor a aj samotný regulátor vysporiadať. Ide predovšetkým o vznik nových druhov rizík (predovšetkým kybernetických rizík), ktoré môžu mať vplyv na ochranu spotrebiteľov, investorov, ako aj na finančnú stabilitu, v dôsledku ktorých môže dôjsť k neoprávneným prístupom resp. k úniku citlivých údajov a dát. Vzhľadom na objem dát, ktorými InsurTech spoločnosti o svojich klientoch disponujú, narastá potreba ich adekvátneho uskladnenia, spracovania a vyhodnocovania.

Potreba digitálnej gramotnosti v ostatných rokoch významne narastá, čo len umocňuje potrebu systematického vzdelávania v tejto oblasti. Kľúčovým problémom je tiež určenie potrebnej úrovne kompromisu medzi inovačnými stimulmi zavádzanými v poisťovníctve na jednej strane a ich reguláciou a ochranou spotrebiteľa na strane druhej.⁵ Orgány dohľadu sa budú musieť zamerať aj na InsurTech spoločnosti, ktoré budú musieť dodržiavať pravidlá poisťovacej činnosti, ako aj širšie požiadavky na ochranu údajov a kybernetickú bezpečnosť.

² PÉLIOVÁ, J. (2021): Technické inovácie vo financiách a ich regulácia – priestor pre spoluprácu akadémie a regulačných orgánov.

³ OECD (2017): Technology and Innovation in the Insurance Sector.

⁴ OECD (2017): Technology and Innovation in the Insurance Sector.

⁵ NEALE, F. R. et al. (2020): InsurTech and the Disruption of the Insurance Industry.

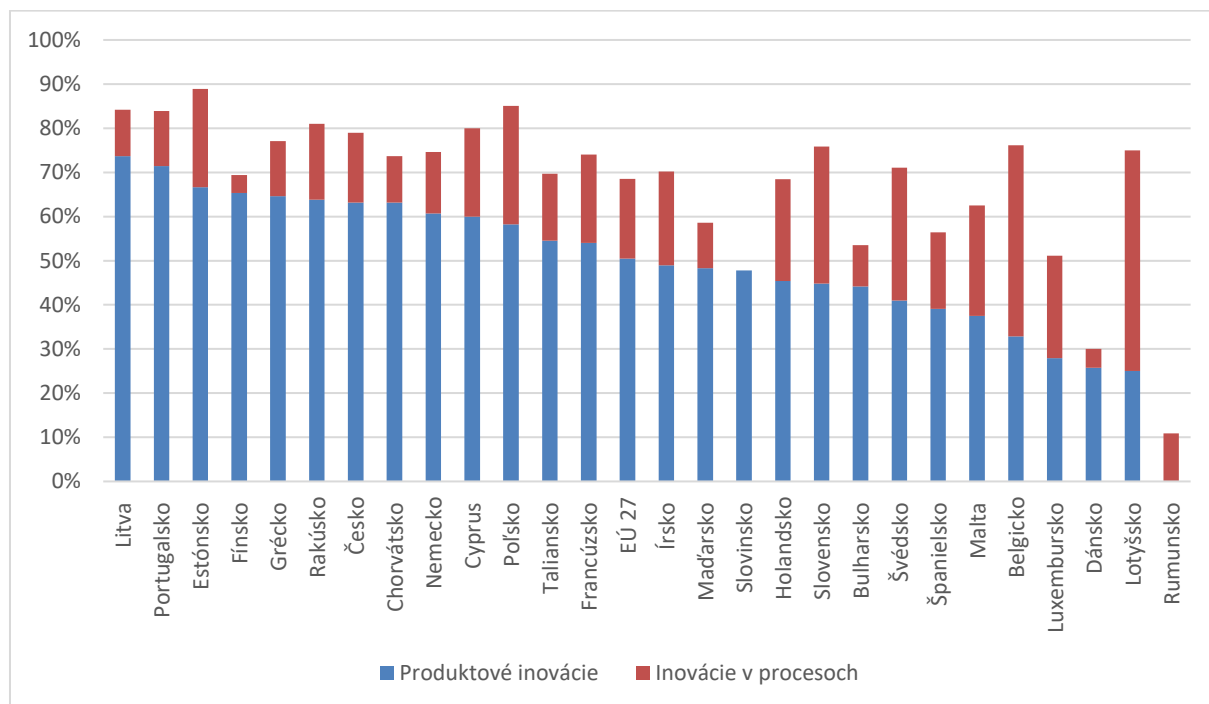
Pri neustálom rozširovaní tejto oblasti bude potrebné zabezpečiť nielen pozitívnu skúsenosť klientov, ale aj to aby boli splnené aj pravidlá ochrany spotrebiteľa a bezpečnosti investícií, čo bude výzvou nielen pre nové spoločnosti, ale aj pre regulátorov.

Uvedené procesy budú v nasledujúcich rokoch významnými determinantmi zmien na finančných trhoch, poisťné trhy nevynímajúc. Kľúčové bude, ako zareaguje poisťovací sektor na tieto na ekonomické a celospoločenské technologické inovácie a či bude schopný poskytovať poisťné produkty a s nimi súvisiace služby integrujúce uvedené zmeny.

2 Inovácie v poisťovniach, zaisťovniach a dôchodkových spoločnostiach v Európskej únii

Inovácie a digitalizácia procesov si vyžadujú dostatočné investície do výskumu a vývoja. Najnovší prieskum Community Innovation Survey prináša pohľad na dva druhy inovácií a to na inováciu produktov a tiež na inováciu obchodných procesov⁶. Podnikateľské inovácie sa týkajú širokého spektra činností, pri ktorých spoločnosti vykonávajú rôzne činnosti s cieľom implementovať inovačné procesy, resp. vyvinúť nové tovary alebo služby a uviesť ich na trh. Najnovšie výsledky poukazujú na nie veľmi lichotivé štatistiky v prípade Slovenska, kedy len niečo viac ako tretina podnikateľov zavádzala v období rokov 2018 – 2020 nejakú formu inovácií. V prípade všetkých krajín EÚ tento ukazovateľ dosahuje až 53 %⁷. Nasledujúca tabuľka prináša prehľad o inováciách v spoločnostiach so zameraním na poistenie, zaistenie a dôchodkové zabezpečenie (okrem povinného sociálneho poistenia).

Graf 1: Inovácie v spoločnostiach so zameraním na poistenie, zaistenie a dôchodkové zabezpečenie v rokoch 2018-2020

Prameň: vlastné spracovanie podľa EUROSTAT. (2022): Community Innovation Survey.

Spoločnosti zamerané na poistenie, zaistenie a dôchodkové zabezpečenie v porovnaní s celým podnikateľským sektorom inovujú vo väčšej miere, pričom priemer krajín EÚ

⁶ EUROSTAT (2022): Community Innovation Survey.

⁷ EUROSTAT (2022): Community Innovation Survey.

dosahoval približne 70 %. Dominovali pritom produktové inovácie, ktorých podiel dosiahol 50 % a zvyšný podiel zodpovedal inováciám v obchodných procesoch. Optimisticky vyzerajú výsledky v prípade Slovenska, kde inovácie zavádzalo takmer 76 % spoločností z oblasti poistenia, zaistenia a dôchodkového zabezpečenia čo je aj vo veľkom kontraste s tretinovým podielom v prípade všetkých podnikateľov. Je tento výsledok pre Slovensko naozaj taký optimistický a skutočne patríme medzi lídrov v inováciách v oblasti poisťovníctva?

Vzhľadom na skutočnosť, že toto obdobie bolo významne poznačené pandémiou covid-19 sa poisťovne z dôvodu rôznych opatrení museli adaptovať na nové podmienky, čím boli nútené hľadať riešenia pre digitalizáciu mnohých procesov a inovácie aj keď sa v minulosti tomu bránili. Nasvedčovala by tomu aj skutočnosť, že Slovensko sa zaradilo za Lotyšsko a Belgicko medzi tri krajiny s najvyšším podielom spoločností z oblasti poistenia, zaistenia a dôchodkového zabezpečenia, ktoré zavádzali inovácie v obchodných procesoch. Mnohé procesy v rámci poistenia (napr. likvidácia, správa poisťných zmlúv, upisovanie rizík) boli na poisťnom trhu digitalizované aj v období pred pandémiou covid-19, no k ich masívnejšiemu využívaniu došlo práve v tomto období, kedy boli tak poisťovne ako aj ich klienti nútení viac využívať digitalizované procesy. Horšie na tom boli produktové inovácie. Tam už Slovensko nedosahuje ani priemer krajín Európskej únie, pretože produktové inovácie zavádzalo menej ako 45 % spoločností z oblasti poistenia, zaistenia a dôchodkového zabezpečenia. Na slovenskom poisťnom trhu doteraz chýbajú inovatívne produkty, ktoré sú už na vyspelých poisťných trhoch samozrejmosťou. Priestor na inovácie v týchto oblastiach je teda zrejmý a je len na poisťovateľoch, či využijú tieto príležitosti, ktoré im digitalizácia a inovácie prinášajú.

3 Inovácie v produktoch a on-demand poistenie

Digitalizácia a využívanie moderných technologických riešení mení nielen očakávania klientov a spôsoby, akými môžu byť poisťné produkty distribuované, ale aj riziká spojené s využívaním týchto technológií. Digitalizácia jednak významne mení životný štýl a spôsob práce, na druhej strane ale vytvára priestor na zmeny v riadení rizík a spôsoby ich poistenia. Hoci sa zvyky a preferencie klientov časom postupne menia, potreba riadenia rizík prostredníctvom poistenia naďalej pretrváva.⁸ Poisťovatelia však musia pružne reagovať na tieto nové podmienky a zmeny v preferenciách klientov. Kolektív autorov Stoeckli et al.⁹ dokonca uvádza, že vo svete rastúcej neistoty a dynamiky má poistenie nespornú dôležitosť, ba dokonca má stále väčší ekonomický a sociálny význam pre spoločnosť.

Motorové vozidlá, rôzna elektronika, ale tiež celé domácnosti stávajúce sa čoraz inteligentnejšími a prepojenejšími. To všetko sú východiská, na ktoré poisťný sektor musí reagovať. Rovnako aj prechod zo súkromného vlastníctva rôzneho druhu majetku na zdieľanú ekonomiku vytvárajú nové druhy nastavení pre poisťný sektor. Aj z toho dôvodu sa čoraz viac dostáva do popredia tzv. on-demand poistenie, ktoré môžeme charakterizovať ako poistenie na „požiadanie“ resp. založené na určitej situácii, kedy je žiadúce využiť takúto službu okamžite a to bezprostredne v čase jej potreby. Vznik on-demand poistenia má korene vo vzájomne prepojených trendoch digitalizácie a individualizácie. Základné charakteristiky on-demand poistenia a jeho porovnanie s konvenčným poistením môžeme zhrnúť v nasledujúcej tabuľke.

⁸ RÖSCHMANN, A. Z. et al. (2022): On the (future) role of on-demand insurance: market landscape, business model and customer perception.

⁹ STOECKLI, E. et al. (2018): Exploring characteristics and transformational capabilities of InsurTech innovations to understand insurance value creation in a digital world.

Tabuľka 1: Porovnanie princípov a fungovania konvenčného a on-demand poistenie

	Klasické poistenie	On-demand poistenie
Čas spracovania ponuky poistenia	variabilný od okamžiku po niekoľko dní	Okamžitý
Rozsah krytia	veľké možnosti krytia, vychádzajúc z poistiteľného záujmu alebo vlastníctva, či zodpovednosti, krytie viacerých rizík v rámci jednej poistnej zmluvy (produktu)	užšie možnosti krytia, vychádzajúc z konkrétnej aktivity alebo vlastníctva, krytie spravidla jedného konkrétneho rizika, udalosti
Trvanie poistenia	štandardizované, zväčša na ročnej báze, s automatickou prolongáciou, vypovedanie zmluvy na základe zákonom stanovených lehôt	flexibilný dátum začiatku, ako aj zániku poistenia
Distribúcia a predaj poistenia	všetky možnosti – kamenná pobočka, finančný sprostredkovateľ, finančný poradca, online a iné.	iba online
Spôsob platby poistného	mesačné / štvrťročné / ročné	podľa využitia a potreby
Sadzba poistného	pevne stanovená sadzba na základe minulých informácií o škodovom priebehu, vyššie splátky poistného	dynamická sadzba meniac sa na dennej báze, nižšie splátky poistného

Prameň: vlastné spracovanie podľa autorov REJDA A MCNAMARA (2017): Principles of Risk Management and Insurance, a WAGNER (2017): Gabler Versicherungslexikon.

Neustále prebiehajúci technologický pokrok a čoraz širšia dostupnosť údajov, ktoré môžeme získať z mnohých elektronických prístrojov otvárajú pre poistný sektor nové príležitosti. Tieto poistenia sú charakteristické svojou jednoduchosťou a okamžitou dostupnosťou, pričom záujemca o poistenie má možnosť vybrať si krytie podľa toho, ako mu to vyhovuje.¹⁰ V praxi, predovšetkým v zahraničí, sa už teraz môžeme stretnúť s inováciami v poistenia, ktoré ponúkajú poistenie motorových vozidiel prispôbené správaniu vodiča a frekvencii používania motorového vozidla. Iným príkladom sú rôzne produkty životného alebo súkromného zdravotného poistenia, kedy môžu klienti na základe dodržiavania zdravého životného štýlu a zdieľania dát o svojom správaní získať zľavu na poistnom.

V nadväznosti na tieto východiská sú poistné produkty, ich distribúcia a propagácia viac personalizovanejšie, hoci tým vzniká tlak na zmeny vo výške poistného, ktoré klienti platia za takúto službu.¹¹ Pre poisťovateľov tak vzniká výhoda v tom, že údaje z nositeľných zariadení a rôznych telematických zariadení reálne umožňujú získavať dôležité informácie o prípadných rizikách, čím je možné ich lepšie predvídať a dynamickejšie na ne reagovať. Samozrejme, za predpokladu, že klient s poisťovňou bude tieto dáta zdieľať. No na druhej strane to otvorilo diskusiu o možnej diskriminácii určitých klientov (viď napríklad Landes¹²). Segmentáciou klientov, kedy na základe získaných informácií je možné rozlišovať mimoriadne exponované riziká (tzv. zlé riziká), ktoré vzhľadom na vyššiu rizikovosť budú musieť poisťovatelia premietnuť klientom do vyššieho poistného, zatiaľ čo menej rizikovní klienti môžu profitovať zo zliav, či nižšieho poistného.¹³ Hoci v prípade on-demand poistenia ide o nový fenomén, tak

¹⁰ RÖSCHMANN, A. Z. et al. (2022): On the (future) role of on-demand insurance: market landscape, business model and customer perception.

¹¹ MCFALL, L. – MOOR, L. (2018): Who, or What, Is Insurtech Personalizing? Persons, Prices and the historical classifications of risk.

¹² LANDES (2015): How Fair is Actuarial Fairness?

¹³ ELING, M. – LEHMANN, M. (2018): The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks.

mnohé parametre sa stále doladujú tak, aby klientom mohli priniesť služby, ktoré sú jednak výhodné pre klienta, predstavujú ale aj ziskový obchodný model pre poisťovateľov.

Záver

Digitalizácia a informačné technológie sa stali súčasťou každodenných činností poisťovateľov. Príspevok mal za cieľ priniesť stručné predstavenie kľúčových vplyvov, ktoré mali v ostatnom období vplyv na digitálnu transformáciu poisťného sektora na poisťovníctvo 4.0. Tieto zmeny vo fungovaní poisťného sektora neprinášajú len hrozby, ale sú predovšetkým príležitosťou na rast a zvyšovanie penetrácie poistenia. Poisťovatelia by tak mali byť otvorení novým príležitostiam, ktoré pre nich prinášajú nielen možnosť ďalšieho rastu, ale aj získanie konkurenčnej výhody. Tento príspevok poukázal na to, že hoci subjekty na poisťnom, zaistnom a dôchodkovom trhu patria k významne inovatívnejším podnikom v porovnaní s ostatnými odvetviami, tak aj naďalej tento sektor bude musieť čeliť novým výzvam na transformáciu v oblasti produktov a procesov.

Použitá literatúra:

1. EIOPA (2019): *Big Data Analytics in Motor and Health Insurance: A Thematic Review*.
2. ELING, M. – LEHMANN, M. (2018): The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks. In: *The Geneva Papers on Risk and Insurance—Issues and Practice*, roč. 43, č. 3, s. 359–396.
3. EUROSTAT (2022): *More than half of EU businesses innovate*.
4. LANDES, X. (2015): How Fair is Actuarial Fairness? In: *Journal of Business Ethics*, roč. 128, č. 3, s. 519–533.
5. MCFALL, L. – MOOR, L. (2018): Who, or What, Is Insurtech Personalizing?: Persons, Prices and the historical classifications of risk. In: *Distinktion: Journal of Social Theory*, roč. 19, č. 2, s. 193–213.
6. NEALE, F. R. – DRAKE, P. P. – KONSTANTOPOULOS, T. (2020): InsurTech and the Disruption of the Insurance Industry. In: *Journal of Insurance Issues*, roč. 43, č. 2, s. 64–96.
7. NICOLETTI, B. (2021): *Insurance 4.0: Benefits and Challenges of Digital Transformation*. Palgrave Macmillan: Cham. 542 s. ISBN: 978-3-030-58428-3
8. OECD (2017): *Technology and Innovation in the Insurance Sector*. 48 s.
9. PÉLIOVÁ, J. (2021): Technické inovácie vo financiách a ich regulácia – priestor pre spoluprácu akadémie a regulačných orgánov. In: *Monitor hospodárskej politiky*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, roč. 2021, č. 1, s. 39-42. ISSN 2453-9287
10. REJDA, G. – MCNAMARA, M. (2017): *Principles of Risk Management and Insurance*. 13th edition, global edition. Harlow: Pearson, 2017. 721 s. ISBN 978-0-13-408257-8.
11. RÖSCHMANN, A. Z. – ERNY, M. – WAGNER, J. (2022): On the (future) role of on-demand insurance: market landscape, business model and customer perception. In: *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, roč. 47, s. 603–642.
12. STOECKLI, E. – DREMEL, C. – UEBERNICKEL, F. (2018): Exploring characteristics and transformational capabilities of InsurTech innovations to understand insurance value creation in a digital world. In: *Electronic Markets*, roč. 28, č. 3, s.287–305.
13. WAGNER, F. (2017): *Gabler Versicherungslexikon*. Wiesbaden: Springer Fachmedien. ISBN: 978-3-8349-4625-6.

Kontakt:

Ing. Tomáš Ondruška, PhD.

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tomas.ondruska@euba.sk

prof. Ing. Erika Pastoráková, PhD.

Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: erika.pastorakova@euba.sk

POPULIZMUS AKO DETERMINANT SÚČASNÉHO POLITICKÉHO SMEROVANIA ARGENTÍNY

POPULISM AS A DETERMINING FACTOR IN ARGENTINA'S CONTEMPORARY POLITICAL DIRECTION

Sofia Orlovská

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: sofia.orlovska@euba.sk

Abstrakt: Tento príspevok sa zaoberá populizmom ako determinantom súčasného politického smerovania Argentíny. Cieľom príspevku je popísať typy populizmu charakteristické pre región Latinskej Ameriky a preskúmať historický charakter tejto ideológie a jej moderné verzie 21. storočia. V druhej časti článku je kirchnerizmus predstretý ako moderný neoliberalný populizmus, ktorý bol natoľko úspešný, že stúpencov má medzi obyvateľmi dodnes. Článok končí súčasným prezidentom a jeho nie úplným peronistickým prístupom a jeho možným následníkom v ďalších prezidentských voľbách.

Kľúčové slová: populizmus, Perón, peronizmus, Argentína, kirchnerizmus

JEL: M19, O54, P40

Abstract: This article examines populism as a determinant of Argentina's current political direction. The aim of the paper is to describe the types of populism characteristic of the Latin American region and to explore the historical nature of this ideology and its modern 21st century versions. In the second part of the article, Kirchnerism is presented as a modern neoliberal populism that has been so successful that it still has supporters among the population today. The article ends with the current president and his not entirely Peronist approach and his possible successor in the next presidential election.

Keywords: populism, Perón, Peronism, Argentina, Kirchnerism

JEL: M19, O54, P40

Úvod

Tento príspevok sa zaoberá populizmom ako politickou ideológiou, ktorá dlhodobo determinuje súčasné politické smerovanie Argentíny. Opiera sa o jeho historický charakter a ukazuje ako sa klasický populizmus adaptuje na svojho predstaviteľa a jeho populistickú rétoriku. Od 30. a 40. rokov 20. storočia až po súčasnosť dominujú politickej scéne v Argentíne populistickí lídri. Článok poukazuje na to, že populizmus vznikol s cieľom zmeniť a zaviesť rýchle a jednoduché riešenia problémov, ktoré trápili spoločnosť v danom období, a tento prvok pretrváva dodnes. V prvej časti sa článok zaoberá tým, čo populizmus je a využíva všeobecnú teoretickú metódu komparácie typov populizmu v regióne Latinskej Ameriky. V druhej časti článok poukazuje na to, ako populizmus prevzal moderný prístup v podobe kirchnerizmu v 21. storočí a uvádza súčasný stav krajiny a jeho možný smer pri najbližších prezidentských voľbách. Článok poukazuje na to, že populizmus má talent na rozpoznanie požiadaviek robotníckych vrstiev a zraniteľných skupín a dať im pocit ocenenia, po ktorom túžia. Nebude tomu inak ani pri nasledovných prezidentských voľbách v roku 2023.

1 Populizmus a jeho vlny v Argentíne

Populizmus je politická ideológia, ktorá podporuje práva obyčajných ľudí proti elite. Pre populizmus neexistuje všeobecná zhoda a platí to najmä pre Latinskú Ameriku, kde sa populizmus považuje za opakujúcu sa charakteristiku politiky a skúma sa už desaťročia. Napriek nejasnostiam ako definovať populizmus sa v nedávnej dobe dosiahol značný pokrok pri jasnej identifikácii charakteristických znakov populizmu. V roku 2004 Mudde stanovil definíciu populizmu pod pojmom tenká ideológia s dvoma zložkami: ideou čistého ľudu, ktorý stojí proti skorumpovanej elite, a presvedčením, že politika by mala byť vyjadrením vôle ľudu. Tvrdí, že populizmus nemá víziu v tom ako by mala byť politika, ekonomika a spoločnosť organizovaná. Taktiež tvrdí, že populizmus síce obhajuje zvrhnutie politického zriadenia, ale nemá pripravenú odpoveď na to, čo by ho malo nahradiť. Keďže populizmu chýba konkrétny názor na to, ako by sa mala organizovať politika, hospodárstvo a spoločnosť, môže sa spájať s rôznymi politikami a ideológiami vrátane pravicových aj ľavicových variantov. Súčasťou pretrvávajúceho významu populizmu v priebehu času a v rôznych krajinách je skutočne jeho premenlivosť v rôznych kontextoch.¹

Historici spájajú fenomén populizmu s caudillismom v koloniálnych a postkoloniálnych časoch, kedy na týchto územiach vládli vojenský velitelia alebo vodcovia. Historická kultúra Latinskej Ameriky je v tomto kontexte dôležitá, pretože sa často považuje za domov populizmu a pre mnohých to vyplýva z populárnych príbehov o Simónovi Bolívarovi, venezuelskom vojenskom a politickom vodcovi, ktorý je známy ako osloboditeľ. Viedol odtrhnutie dnešnej Venezuely, Bolívie, Kolumbie a mnohých ďalších latinskoamerických štátov od španielskeho kráľovstva. Odkaz jeho úspechov umožňuje, aby sa politická predstavivosť priklonila k myšlienke jediného vodcu, ktorý dokáže nielen oslobodiť národ, ale ho aj brániť pred elitami a vonkajším svetom. Populizmus je často formou mobilizácie zhora nadol, t. j. vychádza od politického vodcu, a to sa dostáva do rozporu s formami mobilizácie zdola nahor.²

Populizmus sa od obdobia 19. storočia pomaly formoval a v dvadsiatom storočí už boli za populistov v tomto regióne označovaní politici ako Getúlio Vargas v Brazílii, José Ibarra v Ekvádore, Lázaro Cárdenas v Mexiku a Juan Domingo Perón v Argentíne. Títo politici využívali populizmus ako nástroj na získanie moci a vplyvu, najmä v období pred voľbami ale aj v každodennom politickom živote. Populistické hnutia a vlády boli prítomné pri vzniku demokracie v mnohých krajinách Latinskej Ameriky, čo vytvorilo hlboký politický diskurz, ktorý do istej miery pretrváva dodnes. V prvom rade je potreba si uvedomiť, že pojem populizmus nemožno chápať v presne určených negatívnych či pozitívnych súvislostiach a toto tvrdenie platí najmä pre región Latinskej Ameriky, kde bol populizmus odjakživa vnímaný skôr v pozitívnom svetle naproti Európe, kde väčšina obyvateľov vníma túto politickú filozofiu v negatívnom zmysle. Príliš často sa nálepka populizmu hádže na politických oponentov, namiesto toho, aby sa používala na dôkladné porovnanie a pochopenie politických hnutí.

Politici, ktorých som spomenula formovali prvú éru klasického populizmu, ktorý predstavoval začlenenie predtým vylúčených ľudí do národného spoločenstva prostredníctvom rozšírenia volebného práva a vo vyspelejších krajinách presadzoval politiku substitúcie dovozu domácou výrobou, čo často končilo s katastrofálnymi dôsledkami. Po dopadoch Veľkej hospodárskej krízy a industrializácie sa urobil priestor v spoločnosti pre vznik populistických vodcov. Predstavitelia klasického populizmu bojovali proti volebným podvodom, rozširovali volebné právo a boli vyzdvihovaní ako stelesnenie neskazených hodnôt národa proti elitám orientovaných na zahraničie. Boli známi tým, že stigmy chudobných premenili na cnosti. Jedným z hlavných odkazov klasického populizmu bol jeho hlboký rozkol voči liberálnej

¹ MUDDE, C. – ROVIRA KALTWASSER, C. (2013): Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*. 2013, roč. 48, č. 2, s. 147-174.

² WELP, Y. (2022): *Democracy in Times of Upheaval*. Berlin: Walter de Gruyter, 2022, s. 38.

demokracii. V praxi to znamenalo, že tento typ populizmu bol demokratický do tej miery, že do politického systému sa dostali predtým vylúčené skupiny. Zároveň však lídri odmietali prijať obmedzenia a limitácie liberálnych ústavných princípov, ktoré slúžili na obmedzenie štátnej moci a garantovali politickú autonómiu občianskej spoločnosti.³

Ďalšou vlnou je neoliberálny populizmus, ktorý využíva diskurzy namierené proti politickým stranám a vykresľuje ich ako oligarchické elity. Tieto politické strany a elity boli vykresľované nielen ako osoby, ktoré nemajú kontakt s potrebami a túžbami voličov, ale aj ako nepriatelia obyčajného obyvateľstva. Medzi neopopulistov, ktorí kombinujú populizmus s neoliberálnou politikou môžeme radiť prezidentov Fernanda Collor de Mella v Brazílii, Alberta Fujimoriho v Peru a Carlosa Menema v Argentíne. Politika neoliberálnych populistov upúšťala od presadzovania nacionalizmu, otvárala ekonomiky svojich krajín medzinárodným trhom po neúspechu industrializácie nahrádzajúcej dovoz, čo viedlo k hospodárskym katastrofám, keďže inflácia dosahovala úroveň 30 % až 50 % mesačne. Neoliberálni populistí obviňovali tých klasických, že priviedli svoje krajiny do hospodárskeho kolapsu. V mnohých prípadoch privatizovali to, čo ich predchodcovia znárodnili. Menemova transformácia Perónovej identity viedla k neoliberálnemu populizmu, ktorý je kompatibilnejší s liberálnou demokraciou.

Posledným typom je radikálny populizmus, ktorý je podobný klasickému populizmu v ich politizácii sociálneho a ekonomického vylúčenia. Vo všetkých vlnách alebo typoch populizmov sa opakujú určité podobnosti s tými predošlými. Radikálny populizmus vzniká na základe presvedčenia, že politické strany sú opäť na stranách elít, teraz už nielen miestnych ale aj zahraničných a politici tohto smeru sľubujú likvidáciu skorumpovaných politikov. Namiesto násilia títo lídri však presadzovali revolučnú úlohu ústavodarnej moci. Za účasti sociálnych hnutí a bežných občanov sa vypracovali nové ústavy, ktoré opäť rozšírili práva občanov.⁴ Podobne ako v predchádzajúcich vlnách je však radikálny populizmus nestabilný. Skutočnosť, že populistí všetkých vyššie uvedených vln boli na strane demokracie proti oligarchickým elitám tým, že vytvorili jednotnú vôľu ľudu proti oligarchom, neznamená, že sú nevyhnutne spojencom sociálnych hnutí, pôvodných obyvateľov a robotníckej triedy.

2 Peronizmus a jeho nástupca kirchnerizmus

Vo väčšine krajín Latinskej Ameriky sa konali slobodné, demokratické voľby, o tom, či boli skorumpované alebo nie, sa dá diskutovať, ale napriek tomu existuje dlhá história volieb, v ktorých populistí vyhrávajú tieto voľby tým, že oslovujú masy a riešia určité sociálno-ekonomické problémy, ktoré môžu mať obyčajní ľudia. Vo väčšine prípadov, keď sa chopia moci, chopia sa moci v mene ľudu. Populistickí vodcovia idú ruka v ruku s nacionalistickým extrémnym zmyslom pre vlastenectvo a hrdosťou na svoju domovskú krajinu. Za príklad par excellence populizmu môžeme považovať Argentínu, kde pôsobila najvýznamnejšia politická osobnosť Juan Domingo Perón v období od 40. do 70. rokov 20. storočia.

Jeho politický vzostup sa začal vojenským prevratom v roku 1943. Vojenská diktatúra sledovala nacionalistickú hospodársku politiku a Perón v rámci vojenskej diktatúry zaviedol niektoré zlepšenia pre pracujúcich, ako napríklad vyššie mzdy, sociálne zabezpečenie a minimálnu mzdu. Po kandidatúre na prezidenta a výhre vo voľbách v roku 1946 založil peronistické hnutie, ktoré odvtedy polarizovalo a dominovalo argentínskej politike. Chrbticu peronizmu tvorili organizovaní robotníci a odbory. Počas jeho vládnutia sa z aktivistov odborov stali ministri, kongresmani a veľvyslanci. Priemerný kalorický príjem argentínskeho robotníka bol približne 3 000 kalórií a masívne projekty zmenili infraštruktúru krajiny. Pracovníci si užívali materskú dovolenku, platenú dovolenku, bezplatnú zdravotnú starostlivosť a

³ DE LA TORRE, C. (2017): Populism in Latin America. The Oxford Handbook of Populism. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 2-3.

⁴ Ibid., s. 4-5.

vzdelávanie. Mnohé z týchto zmien sa v Argentíne stále uplatňujú. Od prvých mesiacov svojej prvej vlády Perón prijímal opatrenia, ktoré sa riadili silnou štátnou logikou a ktorých cieľom bolo vytvoriť sociálny štát, ktorý v Argentíne nemal obdobu. V roku 1955 bol v dôsledku štátneho prevratu, ktorý nasledoval po dlhom období krízy a nepokojov v spoločenských kruhoch, ktoré ho pôvodne podporovali, donútený odísť do exilu, ktorý trval až do roku 1972. Následne sa vrátil a zúčastnil sa vo voľbách v roku 1973, ktoré vyhral so silnou podporou ľudu. Avšak zomrel rok na to a vládu zveril do rúk svojej tretej manželky Isabelity, ktorá nebola dostatočne skúsená a tak sa jej vláda tragicky skončila vojenským prevratom v roku 1976.

Peronizmus bol jedným z prvých medzinárodných populistických fenoménov, ktorý sa stal príkladom pre neskoršie prípady v Latinskej Amerike i mimo nej. Vplyv Peróna na verejnú mienku bol od jeho prvého vystúpenia neuveriteľne silný. V skutočnosti bol však peronizmus vnímaný ako pokračovanie fašizmu po druhej svetovej vojne. Hoci neobsahoval úplné atribúty typické pre fašizmus, vyjadroval koncentráciu osobnej moci, aká tu nikdy predtým nebola.⁵ Peronizmus sa následne stal vzorom pre ďalšie formy argentínskeho a celkovo latinskoamerického populizmu, ako je uvedené v prvej kapitole. Odvtedy sa v krajine vystriedalo mnoho politikov, ktorí sa nazývali Peronistami. A dnes je to jediná najpopulárnejšia politická identifikácia v krajine. Mohli by sme si myslieť, že sa môžeme pozrieť na niektorých peronistických politikov a identifikovať niektoré spoločné prvky, ale nie je to také jednoduché. Peronistov je toľko, že si často navzájom konkurujú. Peronizmus sa od Perónovej smrti veľmi zmenil.

Aj v prípade Néstora Kirchnera išlo o voľby Peronista vs. Peronista, kde bojoval s Carlosom Menenom, ktorý sa snažil znova uchádzať o prezidentské kreslo. Zo začiatku vnímaný ako slabý prezident, nakoľko prezidentské voľby vyhral len preto, že Menem nakoniec z volieb odstúpil. V tom čase trpela ekonomika Argentíny rokmi krízy, no napriek tomu sa Kirchnerovi podarilo chytiť moc do svojich rúk. Začala sa tak nová éra peronizmu s názvom Kirchnerizmus. Krajina opäť pociťovala dôsledky neoliberálnej hospodárskej krízy, ktorá spôsobila obrovský dlh Argentíny voči Medzinárodnému menovému fondu, a celkovo bola Argentína pripravená vyskúšať niečo nové. Kircher odmietol pokračovať v spolupráci s MMF, namiesto toho rokoval o znížení dlhu a jeho splatení v priebehu niekoľkých rokov. Urobil veľa pre to, aby zvrátil privatizáciu základných služieb, napríklad vody. Presadzoval hospodársku politiku rozvojového štátu, ktorá sa spoliehala na komoditný boom. Upravil hospodárske vzťahy Argentíny s USA tak, aby boli miernejšie a priaznivejšie pre Argentínu. Hovoril o nerovnosti a zaviedol opatrenia na jej odstránenie, pričom bol prvým prezidentom, ktorý tak urobil po skončení diktatúry.⁶

Ďalším dôležitým faktorom bolo zrušenie imunity pre štátny terorizmus z čias diktatúry, ktorý väčšinou páchali príslušníci ozbrojených síl. Desaťročia po skončení vojenskej diktatúry neboli potrestané najbrutálnejšie porušenia ľudských práv. Zrušil zákony o amnestii a Najvyšší súd toto rozhodnutie podporil a do marca 2017 bolo odsúdených 755 obvinených. Okrem toho podriadil armádu oveľa prísnejšej civilnej kontrole, čo boli dva kroky, ktoré mu spôsobili značnú nepopularitu. Perón bol sám vojenským generálom, takže od niekoho, kto nasledoval jeho príklad, to bol neočakávaný krok.⁷ V roku 2007 sa rozhodol nekandidovať na druhé funkčné obdobie, ale s jeho podporou kandidovala jeho manželka Cristina Fernández Kirchner, ktorá je tiež významnou političkou.

Vo voľbách jednoznačne zvíťazila už v prvom kole. V roku 2011 jej prezidentovanie pokračovalo podľa vzoru jej manžela, ale bolo o niečo menej pragmatické a oveľa viac konfrontačné. Išla po tradičnej elite tým, že prijala reformy, ktoré obmedzili koncentráciu

⁵ ANSELM, M. (2017): *Populism: An introduction (Key Ideas)*. London: Routledge, 2017, s. 55-56.

⁶ MUNO, W. (2019): *Populism in Argentina: A comparative Perspective*. *Populism Around the World*. Zurich: Springer Cham., 2019.

⁷ *Ibid.*, s. 17.

vlastníctva médií. V roku 2010 tiež uzákonila rovnosť manželstiev, umožnila ľuďom zmeniť si zákonné pohlavie a rozšírila sexuálnu výchovu. V ekonomickej oblasti zašla ďalej ako Kirchner. Napríklad výrazne rozšírila programy sociálneho zabezpečenia, pričom najvýraznejším príkladom bol systém univerzálneho prídeltu na dieťa - ktorý na rozdiel od Perónovho zvýhodňovania formálnych pracovníkov v skutočnosti zvýhodňoval neformálnych pracovníkov, keďže išlo o sociálnu dávku dostupnú len rodinám, ktoré nemali pravidelný formálny príjem. Ako však bolo uvedené, kirchnerovská ekonomika a sociálne programy sa stále veľmi líšia od programov samotného Peróna. Perón čerpal podporu od formálnych, odborovo organizovaných pracovníkov a neformálnych pracovníkov do týchto sektorov nútil. Projekt Kirchnerovcov bol oveľa inkluzívnejší. Celkovo bola ich politika veľmi zameraná na okamžité zlepšenie materiálnej situácie nad makroekonomickou. Kirchnerovci namiesto toho prijali populistickú vieru v kolektívny blahobyť, nezamestnanosť a nerovnosť sa počas ich troch funkčných období výrazne znížili. Predovšetkým však mali populistický šiesty zmysel pre rozpoznanie požiadaviek zraniteľných skupín a ich transformáciu do práv a politík od rodovej rovnosti až po ocenenie dedičstva pôvodných obyvateľov.⁸ Obdobie Kirchnerovcov teda skončilo v roku 2015, ale Cristina Kirchner zostáva aj tak naďalej významnou političkou, ktorá pri aktuálnom prezidentovi úraduje ako viceprezidentka.

3 Súčasný stav a budúcnosť Argentíny

Aktuálnym prezidentom je Alberto Fernández a Argentína sa momentálne zmieta vo vysokej inflácii, ktorá dosahuje 100 %. Opakujúcim sa problémom je samozrejme aj politická polarizácia, ktorá sa deje zakaždým keď nastúpi nová administratíva. Fernández vyhral voľby v roku 2019 ako peronistický protikandidát Macriho. Ako Fernández rád uvádza, je hrdý Peronista a keď sa vyskytne problém, postaví sa mu čelom. Rád taktiež uvádza, že počas jeho pôsobenia sa znížila miera nezamestnanosti a pracuje na tom, aby sa v Argentíne obnovila platová rovnosť.⁹ V prvých mesiacoch jeho prezidentovania však nebolo isté, či má politickú vôľu alebo schopnosť čeliť obrovským výzvam, ktoré ho čakajú. Kedysi pôsobil ako šéf štábu Nestora Kirchnera, než sa pohádal s jeho manželkou, keď sa prvýkrát stala prezidentkou. Avšak potom ako sa stal prezidentom, sa Kirchner rozhodla kandidovať ako viceprezidentka. Fernández bol od začiatku vnímaný ako umiernený politik, ale v posledných rokoch sa ukázal ako veľmi obratný a rozhodný prezident. Prijal včasné a rázne opatrenia na zastavenie šírenia pandémie COVID-19. A po počiatkových obavách zaujal konštruktívny postoj k reštrukturalizácii časti neudržateľného argentínskeho dlhu. Krajina formálne nespĺnila svoje záväzky, keď nedodržala termín splatnosti úrokov vo výške 503 miliónov dolárov, rokovania s držiteľmi dlhopisov naďalej prebiehajú. Išlo o deviatu platobnú neschopnosť v histórii Argentíny a tretiu v tomto storočí. Fernándezovu ochotu čeliť tejto dlhovej kríze uľahčujú tentoraz zmenené politické okolnosti. Na rozdiel od roku 2001, keď obyvatelia podporovali nesplácanie ochromujúceho dlhu krajiny, sú teraz Argentínčania unavení sociálno-ekonomickými dôsledkami nesplácania dlhu a väčšinou podporujú dohodu.¹⁰

Argentína čelí náročnému cieľu zostaviť program hospodárskej obnovy, aby vôbec tieto dlhy mohla splácať. Fernández sa chystá kandidovať aj v budúcich voľbách v roku 2023 a vo svojich aktuálnych prejavoch spomína ako nikto neurobil pre jednotu národa viac ako on a nikto si túto jednotu neváži viac ako on. Avšak vyhliadky Argentíny na rast sa vďaka prehlbujúcej recesii stále znižujú. Vláda už má teraz problém poskytovať sociálne dávky, ktoré obyvateľom

⁸ WYLDE, CH. (2016): Post-neoliberal developmental regimes in Latin America: Argentina under Cristina Fernandez de Kirchner, *New Political Economy*, 2016, roč. 21, č. 3, s. 326

⁹ ÁMBITO (2022): Alberto po výrokoch Máxima Kirchnera: "Ak kamarát hovorí zle o inom, prestáva byť peronistom". [online]. In: *Ámbito*, 6. 11. 2022

¹⁰ CLAVIJO, J. (2020): Once the 'Country of the Future,' Can Argentina Free Itself From Its Past? [online]. In: *World Politics Review*, 30. 6. 2020.

sľúbila. Argentína potrebuje reformu v každej sfére a potrebuje si hľadať komparatívne výhody, ktoré jej zabezpečia dodatočné príjmy z vývozu. Všetky tieto reformy si však budú vyžadovať drastickú zmenu v myslení argentínskej politickej triedy a jej obyvateľov. Zefektívniť systém by však znamenalo ísť zakorenenej politike Peronistov zameranej dovnútra krajiny, ktorí väčšinou uprednostňujú ochranu domáceho priemyslu. Dokonca aj samotný Fernández obhajoval protekcionistické opatrenia na podporu miestneho priemyslu, čo je odrazom toho, ako hlboko je v populistickom hnutí zakorenený inštinkt chrániť si to svoje.¹¹ Všetky problémy vytvárajú v spoločnosti nepokoje, ktoré môžu obyvateľov viesť voliť si opäť populistické rýchle, zlepené riešenia, ktoré sa z dlhodobého hľadiska nemajú šancu udržať. Nahnevaná spoločnosť sa snaží hľadať vinníkov a obracia sa na ďalších iných populistických politikov a Peronistov, čakajúc, že problém vyriešia.

V súčasnosti je takouto postavou ekonóm Javier Milei, ktorý by mal v ľuďoch skôr vyvolávať znepokojenie, avšak jeho vystúpenia a výroky mu umožnili získať verných stúpencov a sledovateľov na sociálnych sieťach. Často podnecuje na rozpad ťažko dosiahnutej ako-takej politickej rovnováhy, vo svojich prejavoch tvrdí, že práve politici sú tí, ktorí ožobracujú ľudí. Hoci netvrdí, že zastupuje ľud, zdá sa, že svoju základňu podpory hľadá v strednej triede vyčerpanej ekonomickým tlakom a nestabilitou. Milei a jeho spojenci získali v Buenos Aires v priebežných voľbách na jeseň minulého roka 17 % hlasov, čím pomohli opozícii získať požadovanú väčšinu. Následne na to Milei vyhlásil, že sa bude v roku 2023 uchádzať o prezidentský úrad a niektorí analytici si myslia, že má šancu na víťazstvo. Odkloňuje sa od klasického peronizmu a nie je ani stúpencom Kirchnerovcov, avšak to neznamená, že jeho prejavy nehrajú na populistické struny. Jeho hlasy majú tendenciu pochádzať najmä z nižších sociálnych vrstiev, čo je opakovaný charakter každého nastupujúceho populistického smeru v Argentíne.¹² Otázka samozrejme nástava, či má Milei šancu stať sa v roku 2023 prezidentom.

Odpoveď na túto otázku závisí od súčasnej vládnej koalície. Ak sa jej podarí udržať krehkú politickú rovnováhu a koalícia zostane pohromade, jeho vplyv bude pravdepodobnejší prostredníctvom väčšieho zastúpenia v Kongrese. Ak by však došlo k situácii podobnej z roku 2003, kedy v spoločnosti prevládala hnev z nezvládnuteľnej krízy, Milei by mal vysoké šance zasadiť na prezidentské kreslo, nakoľko aj vtedy Argentína hľadala niečo nové a to nové momentálne Milei ponúka. Populizmus bol základným prvkom argentínskej politiky a je veľmi pravdepodobné, že si tento status udrží vzhľadom na historické, sociálne, politické, hospodárske a inštitucionálne prostredie v Argentíne. Budúcnosť Argentíny teda naďalej zostáva neistá. Politické hnutie nedefinujú jeho vodcovia, ktorí môžu mať skryté motívy alebo ktorí môžu klamať, ale skôr ľudia, ktorí veria ich posolstvu a týmto im poskytujú legitimitu. A je značné, že jednoduché, pozitívne posolstvo nejakého oslobodenia sa od momentálnej situácie je posolstvom, ktoré zostane v Argentíne populárne, či už ho budú hlásať Peronisti alebo iní.

Záver

Argentína bývala krajinou budúcnosti, no našla záľubu v politickej ideológii, ktorá svojimi čiastkovými a nepremyslenými reformami premrhala jej počiatkový potenciál. Krajina však naďalej preukazuje schopnosť znovu vstať a skúšať to, dokým nenatrafi na taký politický konsenzus, ktorý by Argentíne priviedol úľavu a dlho zaslúžený blahobyť, ktorý by netrval len jedno alebo dve volebné obdobia. Pre Argentínu je ťažké žiť bez peronizmu, pretože je to stále silne žijúce hnutie. Je hlboko zakorenený v štruktúrach a nie je politik, ktorý vo svojej podstate nie je Peronista. Pretože Peronisti sú si podobní v tom, že všetci majú tendenciu vysielat' podobný, ale jasný signál, čo je ich cieľom.

¹¹ CLAVIJO, J. (2020): Once the 'Country of the Future,' Can Argentina Free Itself From Its Past? [online]. In: World Politics Review, 30. 6. 2020.

¹² BURNS, N. (2022): Javier Milei's Unexpected Rise. [online]. In: Americas Quarterly, 11. 4. 2022.

Použitá literatúra:

1. ANSELMINI, M. (2017): *Populism: An introduction (Key Ideas)*. London. Routledge. 2017. ISBN 978-1138287167
2. ÁMBITO (2022) Alberto po výrokoch Máxima Kirchnera: "Ak kamarát hovorí zle o inom, prestáva byť peronistom". [online]. In: *Ámbito*, 6. 11. 2022. [Citované 28. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ambito.com/politica/alberto-fernandez/alberto-los-dichos-maximo-kirchner-si-un-companero-habla-mal-otro-deja-ser-peronista-n5577092>
3. BURNS, N. (2022): Javier Milei's Unexpected Rise. [online]. In: *Americas Quarterly*, 11. 4. 2022. [Citované 28. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.americasquarterly.org/article/javier-mileis-unexpected-rise/>
4. CLAVIJO, J. (2020): Once the 'Country of the Future,' Can Argentina Free Itself From Its Past? [online]. In: *World Politics Review*, 30. 6. 2020. [Citované 28. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.worldpoliticsreview.com/in-the-wake-of-default-argentina-struggles-to-break-from-its-past/?one-time-read-code=51863167061768559889>
5. DE LA TORRE, C. (2017): *Populism in Latin America*. The Oxford Hndbook of Populism. Oxford: Oxford University Press, 2017. [Citované 22. 11. 2022.] Dostupné na internete: 10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.8
6. MUDDE, C. – ROVIRA KALTWASSER, C. (2013): Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. In: *Government and Opposition*, 2013, roč. 48, č. 2, s. 147-174. [Citované 3. 12. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/exclusionary-vs-inclusionary-populism-comparing-contemporary-europe-and-latin-america/AAB33C1316BE16B8E4DE229519362E27>
7. MUNO, W. (2019): *Populism in Argentina: A comparative Perspective*. *Populism Around the World*. Zurich: Springer Cham., 2019. ISBN 978-3-319-96757-8
8. WELP, Y. (2022): *Democracy in Times of Upheaval*. Berlin: Walter de Gruyter, 2022. ISBN 978-3-11-073734-9.
9. WYLDE, CH. (2016): Post-neoliberal developmental regimes in Latin America: Argentina under Cristina Fernandez de Kirchner. In: *New Political Economy*, 2016, roč. 21, č. 3, s. 322-341

Kontakt:

Ing. Sofia Orlovská

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: sofia.orlovska@euba.sk

PODPORA SÚKROMNÝCH ÚSPOR NA DÔCHODOK AKO JEDEN Z CIEĽOV EURÓPSKEJ ÚNIE¹

SUPPORT OF PRIVATE RETIREMENT SAVINGS AS ONE OF THE OBJECTIVES OF THE EUROPEAN UNION

Erika Pastoráková

Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: erika.pastorakova@euba.sk

Abstrakt: V oblasti dôchodkových systémov patrí medzi ciele Európskej únie (EÚ) čo najväčšia diverzifikácia zdrojov slúžiacich sa na výplatu dôchodkov. Od nej sa očakáva zabezpečenie primeraných, bezpečných a udržateľných dôchodkov pre obyvateľov v členských krajinách EÚ. Nakoľko ide o nehomogénnu ekonomickú oblasť, kdeže v dôchodkovej oblasti nedošlo k harmonizácii predpisov ani nastavení systémov, nemožno využiť rovnaký postup či jednotné pravidlá pre tvorbu individuálnych úspor na dôchodok. V príspevku poukazujeme na odlišnosti v súčasných nastaveniach dôchodkových systémov, a to aj na príklade Českej a Slovenskej republiky. Chceme tiež akcentovať, že nemožno používať rovnaké stimuly pre rôzne príjmové a vekové skupiny, pretože majú rozdielnu citlivosť na zvyšovanie daňových úľav a tým je ich dopad na rôzne príjmové skupiny obyvateľov.

Kľúčové slová: súkromné úspory na dôchodok, finančné nástroje podporujúce tvorbu súkromných úspor na dôchodok, odlišnosti v nastaveniach dôchodkových systémov v krajinách EÚ

JEL: J32, D14

Abstract: One of the objectives of the European Union (EU) in the area of pension systems is to diversify the resources used for the payment of pensions as much as possible. This objective is expected to ensure adequate, safe and sustainable pensions for the residents of EU member countries. The pension systems are considered a non-homogenous economic area within EU countries since regulations or system settings have not been harmonised. Therefore, we cannot apply the same procedures or uniform rules to create retirement savings for individuals. In the paper, we point out the differences in the current settings of the pension systems, including the example of the Czech Republic and the Slovak Republic. We also disseminate research findings from this area, though which we would like to show that the same incentives cannot be applicable for different incomes and age groups, as different socio-economic and demographic groups show different sensitivity to increasing tax credit/relief.

Keywords: private retirement savings, financial instruments supporting the creation of private retirement savings, differences in pension system settings in EU countries

JEL: J32, D14

Úvod

V oblasti dôchodkových systémov nedošlo v Európskej únii doteraz k harmonizácii a tak máme možnosť v krajinách Európskej únie analyzovať fungovanie viacerých druhov nastavení (Krebs et al., 2015). Rozdiely sú pozorovateľné najmä v základných koncepciách

¹ Príspevok je výstupom riešenia grantu MŠVVaŠ v SR KEGA č. 017EU-4/2021 s názvom Implementácia experimentálnej ekonómie ako inovatívnej pedagogickej metódy pre rozvoj nových zručností v rámci ekonomického vzdelávania, riešenom na Národohospodárskej fakulte EU v Bratislave.

cieľov (podpora príjmu vs. prevencia chudoby), vo forme dávok (závislé na príjme vs plošné), oprávneniach na poberanie (podmienky príspevkov vs pobyt alebo potreba), pokrytí (zamestnanci vs. celá populácia) a financovaní (príspevky vs zdanenie) (Arcanjo, 2006). Zrejme sú aj rozdiely vo využívaných systémoch. Spravidla všetky systémy využívajú tzv. zákonné systémy, tieto bývajú dopĺňané o prvok podnikových podsystemov (môžu mať formu povinnú pre zamestnávateľa napr. v Belgicku, Holandsku, Švédsku alebo ako zmluvné vo Francúzsku či Veľkej Británii) a ďalej dopĺňané o individuálne podsystemy (v podobe dobrovoľných individuálnych systémov alebo individuálnych zmlúv s penzijnými fondmi, životnými poisťovňami či inštitúciami ponúkajúcimi dôchodkové sporenie) (The Social Protection Committee, 2008). Z právneho hľadiska to znamená, že piliere resp. prvky nadväzujúce na zákonné systémy sú podriadené výlučne národnej právnej úprave. Ide však o problematiku úzko prepojenú s mobilitou pracovnej sily na jednotnom trhu Európskej únie a nezanedbateľný je aj aspekt udržateľnosti verejných financií. Preto snaha o podporu súkromných úspor na dôchodok v krajinách Európskej únie potrebuje riešenia prekonávajúce uvedené ekonomické a právne nastavenia.

Cieľom príspevku je zhodnotiť súčasné nástroje používané ako podpora súkromných úspor na dôchodok z pohľadu ich prínosov a limitácií, ako aj poukázať na empirické zistenia k téme motivácie tvorby súkromných dôchodkových úspor. Pre analýzu a zhodnotenie sme použili údaje z Eurostatu, z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny v SR a v ČR.

1 Východiská a ciele EÚ v oblasti podpory súkromných úspor na dôchodok

Európska komisia uverejňuje strategické dokumenty, prostredníctvom ktorých je možné posúdiť zámery EÚ v oblasti dôchodkov. Kľúčovými sú jej správy o starnutí obyvateľstva (prvá takáto správa bola zverejnená v rok 2009), Zelená kniha (júl 2010) – Snaha o primerané, trvalo udržateľné a bezpečné európske dôchodkové systémy² a Biela kniha (február 2012) – Program pre primerané, bezpečné a udržateľné dôchodky.³ Z indikátorov publikovaných Eurostatom⁴ je zrejme, že v mnohých krajinách EÚ nie je zabezpečenie jednotlivcov na dôchodok dostatočné a tento trend sa vplyvom demografického vývoja bude ešte viac zhoršovať.

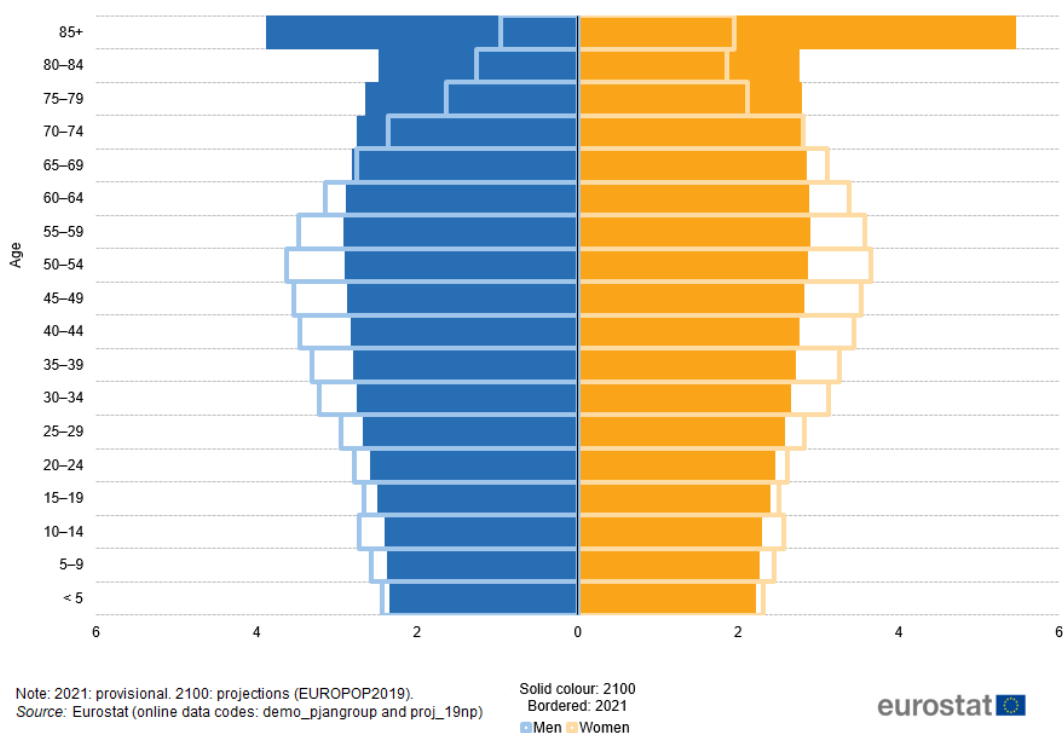
Z prezentovaných údajov je zřejmý významný posun populačných ročníkov v krajinách EÚ smerom nahor, tzn. medzi rokmi 2021 a 2100 dôjde k zásadnej zmene v rozložení populačných kohort a vznikne potreba financovania starobných dôchodkov v takej miere, akej doteraz krajiny EÚ nikdy nečelili. Súčasne sa očakáva pokles počtu obyvateľov v produktívnom veku, čo financovanie dôchodkov ešte viac sťaží. Krajiny EÚ pristupujú k priebežným zmenám v nastavení parametrov – najmä v podobe zvyšovania veku odchodu do dôchodku a k zmenám v indexácii dôchodkov, tieto sú však iba prekrývaním nedostatočnosti zdrojov.

² Towards adequate, sustainable and safe European pension systems.

³ WHITE PAPER - An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions.

⁴ Ageing Europe - statistics on pensions, income and expenditure, október 2022.

Population pyramids, EU, 2021 and 2100
(% of the total population)

Zlepšenie by mohlo priniesť rozšírenie existujúcich dôchodkových produktov, a to v podobe zvýšenia ponuky súkromných dôchodkových produktov, zlepšenie zrozumiteľnosti a atraktívnosti dobrovoľného sporenia na dôchodok a vytvorením podmienok na cezhraničné podnikanie v tomto segmente.

Najďalej sa v ponuke dôchodkového produktu podporujúceho dobrovoľné sporenie na dôchodok dostalo Slovensko. V septembri 2022 prezentovala súkromná spoločnosť podnikajúca na finančnom trhu,⁵ že uvádza takýto dôchodkový produkt do svojho portfólia produktov. Ide o osobný dôchodkový produkt, na Slovensku označovaný ako celoeurópsky, ktorý má slúžiť na tvorbu súkromných dôchodkových úspor prostredníctvom jedného účtu v ktorejkoľvek krajine EÚ počas celého produktívneho obdobia jednotlivca.⁶ Umožňuje teda prenášať dôchodkové úspory z krajiny do krajiny všetkým, ktorí pracujú resp. budú počas svojho ekonomicky aktívneho života pracovať či podnikat postupne vo viacerých krajinách Európskej únie.

Dôchodkový produkt zavedený v podmienkach SR by teda mohol byť súčasťou podnikových podsystemov realizovaných na zmluvnom princípe ponúkanom zamestnávateľom, očakávame však ich najčastejšie využívanie v rámci individuálnych systémov dôchodkového zabezpečenia. Je teda zrejmé, že pre to, aby jednotlivci sporili prostredníctvom celoeurópskeho dôchodkového produktu, je potrebné aj ich vlastné

⁵ Prvý celoeurópsky dôchodkový produkt je zo Slovenska. Forbes, 20. september 2022.

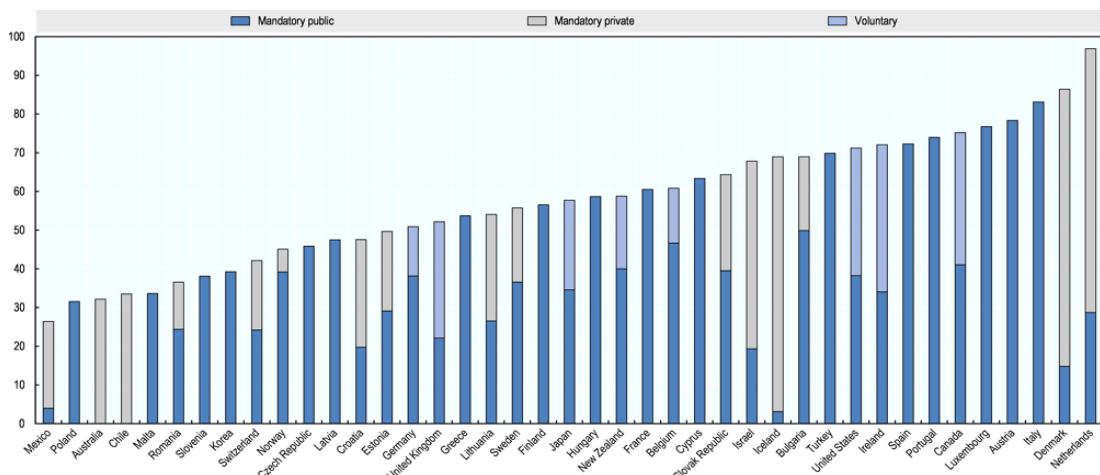
⁶ Na úrovni orgánov a inštitúcií Európskej únie je tento produkt označovaný ako Paneurópsky osobný dôchodkový produkt (Pan-European Personal Pension Product – PEPP) a nie je žiadnou novinkou tohoto či minulého roka. Jeho vznik sa spája s rokom 2012, kedy Európska komisia poverila Európsky orgán pre poisťovníctvo a dôchodkové poistenie zamestnancov (EIOPA) úlohou pripraviť taký systém, v ktorom bude popri zložke štátom garantovaného dôchodku zakomponovaný aj prvok generovaný z individuálnych príspevkov jednotlivcov. Už v tom čase, tzn. pred 10 rokmi, sa uvažovalo o vytvorení tzv. druhého režimu, ktorý by existoval paralelne s národnou právnou úpravou, nevyžadujúci transpozíciu, a ktorý by poskytoval finančným inštitúciám možnosť cezhranične ponúkať vysoko harmonizovaný dôchodkový produkt.

rozhodnutie odložiť súčasnú spotrebu v prospech tvorby úspor pre svoje postproduktívne obdobie. Nástroj sa teda už ponúka. Pre jeho úspešné využívanie však bude nutná motivácia jednotlivcov pre jeho využívanie.

2 Teoretické východiská a empirické zistenia k téme motivácie tvorby súkromných dôchodkových úspor

Diverzifikácia zdrojov znamenajúca presun časti zodpovednosti za príjem v dôchodkovom veku na jednotlivcov otvára otázky týkajúce sa pripravenosti jednotlivcov realizovať finančné rozhodnutia, ktorých dosah sa do ich životnej úrovne premietne až časovým odstupom, a to v období poberania starobného dôchodku. Téma sa preto neviaže len k národohospodárskym rozhodnutiam o nastavení nástrojov a dizajnu dôchodkových systémov, má byť spájaná aj s osobnou motiváciou, solidaritou a zodpovednosťou (Šimková et al., 2016). Mnoho štúdií poukazuje na nízku motiváciu jednotlivcov aktívne rozhodovať v otázkach úspor na dôchodok (Benartzi, Thaler, 1999; Hedesstrom et al., 2007). Vo svojich publikovaných prácach Lusardi (1998, 2002) opakovane preukázala, že ani tí, ktorým do odchodu do dôchodku chýba iba pár rokov, sa tejto otázke nevenujú. Dostupné sú ale aj štúdie poukazujúce na aktívne zapojenie sa jednotlivcov. V praxi sa ukazuje, že výskumy hovoriace o nízkom zapojení jednotlivcov zobrazujú realitu vernejšie, čo možno dokumentovať údajmi prezentovaným v nasledujúcom obrázku.

Obrázok 2 Hrubé miery náhrady dôchodkov z povinných verejných, povinných súkromných a dobrovoľných súkromných dôchodkových systémov (vyjadrené ako percento z individuálneho zárobku priemerne zarábajúce jednotlivca v príslušnej krajine)

Zdroj: OECD (2017) Pensions at a Glance, 2017: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, dostupné na http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en

Je potrebné poukázať aj na to, že úspory na obdobie staroby majú svoje špecifiká viažuce sa k časovému horizontu ich tvorby – spravidla ide o dlhodobé zmluvy v trvaní 20 až 40 rokov. Preto, kým sú úspory na kratšie obdobie flexibilné a dostupné spravidla na požiadanie, úspory na dôchodok sú považované za typicky nelikvidné aktívum (Hubbard, 1986). Na druhej strane majú úspory na dôchodok vyššie očakávané výnosy, určitú mieru daňového zvýhodnenia, prípadne môže sporiteľom prispievať aj zamestnávateľ, čo v globále sporenie na dôchodok zatraktívňuje (Hubbard, 1986). Štúdie zaoberajúce sa zabezpečením jednotlivcov na obdobie staroby poukazujú na to, že vek (Bassett et al., 1998; Glass, Kilpatrick, 1998b), rodinný stav (Cohn et al., 1975; Glass, Kilpatrick, 1998a; Henkens, 1999) a pohlavie (Behling et al., 1983; Hurd, Wise, 1989; Quick, Moen, 1998) vplyvajú na rozhodovanie sa jednotlivcov.

2.1 Využívané formy motivácie pre tvorbu súkromných dôchodkových úspor vo vybraných krajinách EÚ

Nástroje a uplatňované formy motivácie pre tvorbu súkromných dôchodkových úspor sa v jednotlivých krajinách EÚ líšia v nadväznosti na štátom nastavený model dôchodkového systému a tiež v nadväznosti na uplatňovanú daňovo – odvodovú politiku. Medzi najčastejšie využívaný nástroj patrí daňová úľava, ktorá môže byť určená pre prispievateľa a tiež jeho zamestnávateľa, v závislosti od príspevkov do dobrovoľných doplnkových dôchodkových schém. Štát môže dobrovoľné sporenie na dôchodok podporovať aj prostredníctvom príspevku pre sporiteľov – v tomto prípade ide o tzv. priamu metódu. Podľa štúdie Carbonnier, Direr a Slimani Houti (2014) nemožno používať rovnaké stimuly pre rôzne príjmové a vekové skupiny, pretože majú rozdielnú citlivosť na zvyšovanie daňových úľav. Poukazujú na to, že nízko príjmové skupiny sporiteľov vo veku 45 – 55 rokov výrazne nezvýšili svoje príspevky do dobrovoľných dôchodkových schém po zavedení či zvýšení daňových úľav. Naopak, v prípade zavedenia priamej podpory dobrovoľného sporenia bola pozitívna korelácia najmä s príspevkami nízko príjmovej skupiny obyvateľstva. Príkladom môže byť Veľká Británia, kde v roku 2011 zvýšili priamu podporu pre účastníkov dobrovoľných dôchodkových schém, čím sa zvýšila participácia nízko príjmových skupín viac ako u iných príjmových skupín populácie. Podobné výsledky boli pozorované aj vo Fínsku.⁷

Podľa štúdie OECD (2017)⁸ je vďaka daňovým zvýhodneniam pre sporiteľa efektívnejšia účasť v štátom podporovaných dôchodkových schémach ako v tradičnom sporení. Krajiny s najväčšími súkromne spravovanými dôchodkovými trhmi ako sú napríklad Dánsko, Holandsko, Kanada, Veľká Británia, Švajčiarsko, USA, poskytujú celkové daňové úľavy medzi 24 % až 34 % hodnoty príspevkov. A ako sme už spomenuli, účinok daňového zvýhodnenia môže byť odlišný pre jednotlivé príjmové skupiny. Krajiny ako Čile, Dánsko, Japonsko, Kanada, Kórea, Švajčiarsko, USA uplatňujú degresívnu politiku daňových úľav, to znamená, že vyššie príjmové skupiny participujú na vyššom daňovom zvýhodnení ako stredno alebo nízko príjmové osoby. Naopak vyššia priama podpora pre nízko príjmové skupiny prispievateľov je v Českej republike, v Estónsku, Írsku, na Novom Zélande alebo Slovinsku. Mexiko alebo Litva uplatňujú jednotnú výšku podpory pre všetkých prispievateľov. Ďalšiu skupinu tvoria krajiny, ktoré podporu cieľia na skupiny prispievateľov s priemernou mzdou ako Austrália, Holandsko, Island, Taliansko či Veľká Británia.⁹

3 Komparácia tvorby dôchodkových úspor v Slovenskej republike a Českej republike

Pre komparáciu sme zvolili Českú republiku a Slovenskú republiku. Na príklade odlišností týchto krajín chceme poukázať na veľké rozdiely v rámci krajín Európskej únie, pretože napriek spoločnej historickej minulosti sú dôchodkové systémy v SR a ČR nastavené odlišne. Pôvodne mali obe krajiny trojpilierový dôchodkový systém. V našej komparácii chceme zmieniť najmä udalosti, resp. javy, ktoré ovplyvnili súčasnú podobu týchto dôchodkových systémov.

Úvodom možno konštatovať, že odlišnosti nachádzame okrem legislatívnych nastavení a používaných nástrojov aj v príkladoch rozhodnutí jednotlivcov žijúcich v SR a ČR v otázkach prípravy na financovanie postproduktívneho obdobia života v rámci dôchodkového systému. V podmienkach SR prekvapil dobrovoľný vstup do druhého piliera aj samotných tvorcov dôchodkovej reformy (Rievajová et al., 2012). Očakávalo sa, že do druhého piliera dobrovoľne vstúpi 40 % poistencov, v skutočnosti to bola až 65 % účasť z celkového počtu poistencov.

⁷ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Dôchodkový systém. Analýzy. (2018).

⁸ OECD. Pension market in Focus 2017.

⁹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Dôchodkový systém. Analýzy. (2018).

V Českej republike je skúsenosť so záujmom o vstup do druhého piliera odlišná. Celkovo doň vstúpilo iba 84 000 občanov. Následne, v roku 2016 došlo v ČR k zrušeniu druhého piliera.

Čo sa týka tretieho piliera, tzn. doplnkového dôchodkového sporenia, na Slovensku evidujú doplnkové dôchodkové spoločnosti (DDS) k 31. 12. 2021 904 987 účastníkov a spravujú majetok vo výške 3 070,11 mil eur.¹⁰ Možno teda konštatovať, že v SR si v sporí len približne 29 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva, aj títo často nepravidelne. Priemerná nasporená suma účastníka DDS je okolo 2500 eur.

V Českej republike je dôchodkový systém dvojpilierový, skladá sa z prvého a tretieho piliera. Celkový počet účastníkov tretieho piliera v Česku dosahuje 4,4 milióna z približne 4,8 milióna pracujúcich (90 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva).¹¹ Počet účastníkov, ktorým prispieva na túto formu sporenia aj ich zamestnávateľ je vyšší ako 1,3 milióna. Znamená to teda, že v treťom pilieri v ČR sporí 3-krát väčšie percento populácie ako na Slovensku.

Ak sa pozrieme na uplatňované nástroje, podobnosť nachádzame iba v samotnej možnosti zníženia základu dane. Ďalšie nastavenia sa však už významne odlišujú. V ČR je platba zamestnávateľa v prospech zamestnanca v treťom pilieri daňovo oslobodená až do výšky 50 000 Kč (cca 1 950 eur). Zamestnancovi je umožnené znížiť si základ dane až do výšky 24 000 Kč (cca 935,75 eur). Účastníci tretieho piliera v ČR môžu participovať aj na štátnom príspevku na úrovni 230 Kč (cca 8,97 eur) mesačne a na jeho získanie je potrebné splniť podmienku mesačného vkladu na úrovni 1 000 Kč (cca 38,98 eur). Minimálna suma, ktorú musí účastník vložiť, aby získal štátny príspevok je 300 Kč (cca 11,69 eur), suma štátneho príspevku je v tomto prípade v prepočte 3,51 eur. Uvedená výška podpory je v tomto prípade výraznejšie motivujúca pre zamestnancov, ale aj zamestnávateľov.

V Slovenskej republike sa regulácia maximálnej výšky daňového zvýhodnenia v treťom pilieri vyvíjala od 1. 7. 1996 od možnosti znížiť základ dane z príjmu pre jednotlivca bez obmedzení tzn. bola možnosť zníženia základu dane o celú sumu zaplatenú ako sporenie v treťom pilieri, cez stanovené limity (napr. od 1. 1. 2001 do 10 % príjmu max 24 000 Sk, od 1. 1. 2005 do max 12 000 Sk, až po žiadne daňové úľavy zavedené od 1. 1. 2011). V súčasnosti je možné znížiť základ dane z príjmu pre jednotlivca o max 180 eur. Môžeme teda konštatovať nízku motiváciu zo strany štátu pre tvorbu individuálnych dôchodkových úspor. Negatívne hodnotíme aj prostredie druhého a tretieho piliera, ktoré sú vzhľadom na neustále zmeny v nastaveniach mimoriadne nestabilné a nedávajú perspektívu predvídateľnosti pre jednotlivcov.

Záver

V jednotlivých krajinách EÚ sa nástroje a uplatňované formy motivácie pre tvorbu súkromných dôchodkových úspor líšia v nadväznosti na štátom nastavený model dôchodkového systému a tiež v nadväznosti na uplatňovanú daňovo – odvodovú politiku. V krajinách so silnejším postavením priebežného systému je motivácia k doplnkovému dôchodkovému sporeniu slabšia ako v krajinách s nižšou mierou náhrady z priebežného systému. Daňová úľava patrí medzi najčastejšie využívaný nástroj na podporu úspor. Štát môže dobrovoľné sporenie na dôchodok podporovať aj prostredníctvom príspevku pre sporiteľov. Z empirických výskumov je ale zrejmé, že nemožno používať rovnaké stimuly pre rôzne príjmové a vekové skupiny, pretože majú rozdielnú citlivosť na zvyšovanie daňových úľav. Čo sa týka výšky daňového zvýhodnenia, na ňu má vplyv aj úroveň daňového zaťaženia v konkrétnej krajine. V ekonomikách s vyššou daňou z príjmu fyzických a právnických osôb je priestor pre akékoľvek daňové zvýhodnenie vyšší ako v krajinách s priemerným alebo podpriemerným daňovým zaťažením.

¹⁰ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Doplnkové dôchodkové sporenie. (2022).

¹¹ Ministerstvo financií ČR. Doplnkové penzijní sporení. (2022).

Európska komisia si uvedomuje odlišnosti medzi jednotlivými krajinami a tiež to, že pre dlhodobú udržateľnosť dôchodkov je nutné postupne zvyšovať individuálne úspory jednotlivcov. Očakáva sa od nich diverzifikácia príjmov v starobe, čím by mali byť jednotlivci lepšie chránení pred prudkým poklesom životnej úrovne v čase odchodu do dôchodku. Príjem z týchto nástrojov má posilniť príjem dôchodcov, a to nad rámec dôchodku pobieraného z priebežného dôchodkového systému. Tieto druhy nástrojov prispievajú aj k odľahčeniu verejných financií v strednodobom a dlhodobom horizonte. Vyššia úroveň súkromných dôchodkových úspor dokáže zlepšiť aj finančnú udržateľnosť priebežného systému. Nezanedbateľným efektom je aj rast úspor v hospodárstve a tým aj posilnenie ekonomického rastu s pozitívnym dopadom na príjmovú časť štátneho rozpočtu.

Použitá literatúra:

1. Ageing Europe - statistics on pensions, income and expenditure, október 2022, dostupné na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_pensions,_income_and_expenditure
2. ARCANJO, M. (2006): Ideal (and Real) Types of Welfare State. Technical University of Lisbon: CISEP, s. 21. Dostupné na <http://pascal.iseg.utl.pt/~depeco/wp/wp062006.pdf>.
3. BASSETT, W. F. – FLEMING M. J. – RODRIGUES, A. P. (1998): How Workers Use 401(k) Plans: The Participation, Contribution, and Withdrawal Decisions. *National Tax Journal*, 51(2), 263-289.
4. BEHLING, J. H. – KILTY, K. M. – FOSTER, S. A. (1983): Scarce Resources for Retirement Planning: a Dilemma for Professional Women. *Journal of Gerontological Social Work*, 5(3), 49-60, https://doi.org/10.1300/j083v05n03_05
5. BENARTZI, S. – THALER, R. H. (1999): Risk Aversion or Myopia? Choices in Repeated Gambles and Retirement Investments. *Management Science*, 45(3), 364-381, <https://doi.org/10.1287/mnsc.45.3.364>
6. CARBONNIER, C. – A. DIRER – SLIMANI HOUTI, I. (2014): „Do savers respond to tax incentives? The case of retirement savings.“ *Annals of Economics and Statistics*, Vol. 113-114, pp. 225-256.
7. COHN, R. A. – LEWELLEN, W. G. – LEASE, R. C. – SCHLARBAUM, G. G. (1975): Individual Investor Risk Aversion and Investment Portfolio Composition. *Journal of Finance*, 30(2), 605-620, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1975.tb01834.x>
8. EURÓPSKA KOMISIA. *The pan-European personal pension product (PEPP)*. Dostupné na https://finance.ec.europa.eu/insurance-and-pension-funds/pension-funds/personal-pension-products_en
9. FORBES, 20. september 2022, dostupné na <https://www.forbes.sk/prvy-celoeuropsky-dochodkovy-produkt-je-zo-slovenska-ako-funguje/>
10. GLASS, J. C. – KILPATRICK, B. B. (1998a): Financial Planning for Retirement: an Imperative for Baby Boomer Women. *Educational Gerontology*, 24(6), 595-617, <https://doi.org/10.1080/0360127980240606>
11. GLASS, J. C. – KILPATRICK, B. B. (1998b): Gender Comparisons of Baby Boomers and Financial Preparation for Retirement. *Educational Gerontology*, 24(8), 719-745, <https://doi.org/10.1080/0360127980240802>
12. HEDESSTROM, T. M. – SVEDSATER, H. – GARLING, T. (2007): Determinants of the Use of Heuristic Choice Rules in the Swedish Premium Pension Scheme: An Internet-based Survey. *Journal of Economic Psychology*, 28(1), 113-126, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2006.04.002>

13. HENKENS, K. (1999): Retirement Intentions and Spousal Support: a Multi-actor Approach. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 54B, S63-S73, <https://doi.org/10.1093/geronb/54b.2.s63>
14. HUBBARD, R. G. (1986): Pension Wealth and Individual Saving. *Journal of Money, Credit and Banking*, 18(2), 167-178, <https://doi.org/10.2307/1992200>
15. HURD, M. D. – WISE, D. A. (1989): The Wealth and Poverty of Widows: Assets Before and after the Husband's Death. In WISE, D. A. (ed.): *The Economics of Aging*. Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 151-157.
16. KREBS, V. a kol., 2015. *Sociální politika*. 6. prepracované a aktualizované vydanie. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
17. QUICK, H. E. – MOEN, P. (1998): Gender, Employment and Retirement Quality: a Life Course Approach to the Differential Experiences of Men and Women. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(1), 44-64, <https://doi.org/10.1037//1076-8998.3.1.44>
18. LUSARDI, A. (1998): On the Importance of the Precautionary Saving Motive. *American Economic Review Papers and Proceeding*, 88, 449-453.
19. LUSARDI, A. (2002):. Preparing for Retirement: The Importance of Planning Costs. *National Tax Association Proceedings*, 148-154.
20. Ministerstvo financí ČR (2022) dostupné na <https://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/soukrome-penzijni-systemy/iii-pilir-doplnekove-penzijni-sporeni-a-p>
21. Ministerstvo práce, sociálních vecí a rodiny, 2022. *Návrh zákona o celoeurópskom osobnom dôchodkovom produkte*. Dostupné na <https://www.employment.gov.sk/sk/uvodna-stranka/informacie-media/aktuality/navrh-zakona-celoeuropskom-osobnom-dochodkovom-produkte.html>
22. Ministerstvo práce, sociálních vecí a rodiny (2018) dostupné na <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/analyzy/analyza-opatreni-podporujucich-efektivnejšie-rozloženie-úspor-medzi-triedami-aktiv-ii-iii-pilieri-dochodkoveho-sporenia.pdf>
23. Ministerstvo práce, sociálních vecí a rodiny (2022) dostupné na <https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/iii-pilier-doplnekove-dochodkove-sporenie/zhodnotenie-majetku/>
24. OECD Pensions Outlook 2018. Dostupné na https://www.oecd-ilibrary.org/sites/pens_outlook-2018-4-en/index.html?itemId=/content/component/pens_outlook-2018-4-en#wrapper
25. OECD (2017): Pensions at a Glance, 2017: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, dostupné na http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en
26. PASTORÁKOVÁ, E. – BROKEŠOVÁ, Z. – PÉLIOVÁ, J. (2017): Proaktívny prístup k tvorbe súkromných dôchodkových úspor: kľúčové determinanty. In *Politická ekonomie*, 2017, 65(6), ISSN 0032-323, s. 709-727.
27. OECD (2017): Pension market in Focus 2017. Dostupné na <http://www.oecd.org/finance/privatepensions/pensionmarketsinfofocus.htm>
28. Pensions at a Glance (2019): *OECD AND G20 INDICATORS*, dostupné na <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b6d3dcfcen.pdf?expires=1664293416&id=id&accname=guest&checksum=AF63182D277A56A872CCDF8823EF483B>
29. RIEVAJOVÁ, E. – SIKÁ, P. – HUSÁKOVÁ, M. (2012): Dôchodkový systém v zmenených sociálnoekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*, 44(4), 456-477.
30. ŠIMKOVÁ, M. – SIXTA, J. – LANGHAMROVÁ, J. (2016): Penzijní závazky stárnoucí populace České republiky. *Politická ekonomie*, 64(5), 591-607, <https://doi.org/10.18267/j.polek.1090>

31. The 2021 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070). ISSN 2443-8014 (online) dostupné na https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip148_en.pdf
32. The Social Protection Committee: *Privately managed funded pension provision and their contribution to adequate and sustainable pensions*, 2008.
33. The 2021 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070). ISSN 2443-8014 (online) dostupné na https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip148_en.pdf
34. Towards adequate, sustainable and safe European pension systems, dostupné na <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a02f57c6-a1bd-48d5-84b4-4032ee2635ec>
35. WHITE PAPER - An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions, dostupné na <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/32eda60f-d102-4292-bd01-ea7ac726b731/language-en>

Kontakt:

prof. Ing. Erika Pastoráková, PhD.

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: erika.pastorakova@euba.sk

ANALÝZA VÝVOJA ROZVOJOVEJ A HUMANITÁRNEJ POMOCI POČAS PANDÉMIE COVID-19

ANALYSIS OF DEVELOPMENT AND HUMANITARIAN AID DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Jakub Pernický

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jakub.pernicky@euba.sk

Abstrakt: Práca predstavuje analýzu dostupných štatistických údajov a základných ukazovateľov v oblasti zahraničnej pomoci smerujúcej do rozvojových regiónov, pričom sa zameriava na obdobie pred a počas pandémie Covid-19. Skúma dopad korona krízy na rozvojové krajiny z hľadiska rozvojových finančných tokov a zmeny v ukazovateľoch životnej úrovne podľa HDI. Základným centrom skúmania je vplyv pandémie na zahraničnú pomoc a zmeny v prístupoch k pomoci v rámci krajín a jednotlivých medzinárodných organizácií. V závere vyhodnocuje a sumarizuje údaje pričom poukazuje na pozitívne a negatívne implikácie danej analýzy štatistik.

Kľúčové slová: rozvojové krajiny, rozvojová pomoc, medzinárodné organizácie, koronavírus

JEL: F35, O10, F53

Abstract: This paper presents an analysis of available statistical data and basic indicators in the field of foreign aid directed to developing regions, focusing on the period before and during the Covid-19 pandemic. It examines the impact of the corona crisis on developing countries in terms of financial development flows and changes in the indicators of the of living standard according to the HDI. Key focus of the paper is the impact of the pandemic on foreign aid and changes in approaches to aid within countries and individual international organizations. In the end, it evaluates and summarizes the data while pointing out the positive and negative implications of the given statistical analysis.

Keywords: developing countries, development aid, international organizations, coronavirus

JEL: F35, O10, F53

Úvod

Obdobie pandémie Covid-19 prinieslo množstvo nových neznámych s ktorými sa spoločnosť musela vysporiadať. Odhliadnuc od výrazného vplyvu na základné makroekonomické ukazovatele, najmä v dôsledku nutnosti uzatvárania určitých odvetví ekonomík za účelom zabránenia akútnemu šíreniu vírusu, sa neľahké obdobie podpísalo aj na toku zahraničnej pomoci. V určitých oblastiach sme mohli pozorovať nárast podpory zo strany medzinárodných organizácií, ktorá bola nevyhnutná za účelom stabilizácie základných ekonomických ukazovateľov. Táto analýza sa bude snažiť objasniť či presun zahraničnej pomoci, na stabilizáciu (aj) rozvinutých ekonomík v čase krízy obmedzili finančné dotácie a humanitárnu pomoc smerujúcu do rozvojových krajín, a ak áno, do akej miery. Vzhľadom na to, že množstvo rozvojových krajín je priamo závislých na zahraničnej pomoci, môžeme predpokladať (v prípade, že sa zníženie tokov zahraničnej pomoci do rozvojových krajín potvrdí) značný pokles v ekonomickom raste a životnej úrovni v krátkodobom horizonte.

Z tohto určenia, môžeme zdefinovať, že analýza sa bude zakladať na dvoch protichodných predpokladoch :

a) finančné toky rozvojovej pomoci smerujúcej do rozvojových krajín poklesli, pretože rozvinuté krajiny museli presmerovať určitú časť pôvodne pričlenenú pre rozvojové krajiny na stabilizáciu vlastných ekonomík a životnej úrovne, resp. zdravotníctva

b) finančné toky si zachovali svoju pôvodnú štruktúru (alebo zaznamenali nárast) a rozvinuté krajiny dokázali napriek kritickej situácii v domácej ekonomike vyčleniť dostatočné množstvo zdrojov na účely rozvojovej pomoci

V spojitosti s rozvojovou pomocou budeme sledovať aj vývoj životnej úrovne a to najmä na základe indexu HDI

Na preukázanie zmeny fluktuácie zahraničnej pomoci bude táto analýza využívať štatistické údaje medzinárodných organizácií ako sú napríklad Medzinárodný menový fond (skr. MMF), Svetová banka (skr. SB), Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (skr. OECD) a Európska únia (skr. EÚ). Ďalej bude využívať dostupnú literatúru najmä vo forme vedeckých článkov z ktorých bude čerpať aktuálne informácie.

1 Zahraničná pomoc a rozdiely v definíciách rozvojových krajín

Globálne úsilie za účelom ekonomickej konvergencie, odstraňovania chudoby a nespravodlivosti či zlepšovania životnej úrovne, je dlhodobým cieľom množstva medzinárodných organizácií. Aby sa tieto ciele darilo dosahovať, skupina rozvinutejších krajín musí vytvárať aktivitu, ktorá smeruje k rôznym formám podpory smerujúcej do menej rozvinutých krajín. Túto podporu následne definujeme ako zahraničnú pomoc.

Zahraničná pomoc sa môže vyskytovať v rôznych formách a nemá jednotný charakter pričom významnú časť z nej tvorí aj humanitárna pomoc. I keď základná idea rozvojovej a humanitárnej pomoci je veľmi podobná (zlepšenie životnej úrovne), majú niekoľko odlišných charakteristík. Rozvojová pomoc má takmer vždy dlhodobý charakter, je smerovaná do rozvojových krajín, zameriava sa na systematické problémy a ekonomický, sociálny a politický rozvoj. Humanitárna pomoc je na druhej strane zväčša krátkodobá a reaguje na kritické situácie, pričom je smerovaná do oblastí postihnutých katastrofou a jej hlavným účelom je ochrana zdravia a záchrana života.¹ Humanitárna pomoc môže byť navyše určená aj pre rozvinuté krajiny v špecifických prípadoch akútneho ohrozenia.

V rámci distribúcie a zaznamenávania globálnej rozvojovej pomoci považujeme za kľúčovú Organizáciu pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (skr. OECD), ktorá každoročne reviduje krajiny spôsobilé na príjemcov rozvojovej pomoci. Rozvojová pomoc môže byť základne; bilaterálna, ktorá predstavuje toky z oficiálnych (vládných) zdrojov priamo do prijímajúcej krajiny; alebo multilaterálna, ktorá predstavuje základné príspevky z oficiálnych (vládných) zdrojov multilaterálnym agentúram, ktoré ich využívajú na financovanie svojich vlastných rozvojových programov.²

Medzinárodné organizácie sa pri definíciách rozvojových krajín mierne odlišujú. OSN ktorá priamo poukazuje na pojem „rozvojových krajín“ zaraďovala v roku 2022 do tejto kategórie 126 krajín v 11 rôznych regiónoch, pričom až 46 tvorili tzv. LDC (Najmenej rozvinuté krajiny).³ Pri určovaní štádia rozvoja sú pritom pri OSN kľúčové nie len ekonomické ukazovatele ako napríklad HDP alebo industrializácia, ale najmä index HDI, ktorý sleduje tri základné aspekty v jednotlivých krajinách.⁴ Jeden z aspektov nadväzuje práve na uvádzané HDP avšak vo forme HND per capita. Aby však určovanie rozvoja nebolo naviazané iba na

¹ HUMANITARIAN COALITION (2022): From Humanitarian to Development Aid.

² OECD (2022): Official development assistance (ODA).

³ UNITED NATIONS (2022): World Economic Situation and Prospects 2022.

⁴ ZHANG Y. (2020): Measuring development progress beyond income.

jeden ukazovateľ, HDI k nemu pridáva aj dimenziu zdravia a dĺžky života, ktorá je meraná najmä na základe priemernej dĺžky života obyvateľstva, a úrovne vzdelania, ktorá je meraná na základe očakávaných rokov strávených vzdelávaním sa a reálnych priemerných rokov strávených vzdelávaním sa obyvateľstva.⁵

Kategorizácia rozvojových krajín podľa Svetovej banky zohľadňuje iba jednu z troch uvedených častí v porovnaní s OSN. Svetová banka rozdeľuje krajiny do 4 základných skupín, ktoré definujú príjmy (podľa HND) per capita v jednotlivých krajinách. Konkrétne hovoríme o skupinách, resp. krajinách s – Nízkym príjmom, Stredne nízkym príjmom, stredne vysokým príjmom a vysokým príjmom.⁶ Napriek tomu, že množstvo medzinárodných organizácií (vrátane SB) sa usiluje o odklon od pojmu „rozvojové krajiny“ a definujú ekonomický rozvoj špecifickejšími pojmami, pri Svetovej banke by klasické rozvojové krajiny (ako ich dlhodobý konsenzus v literatúre definuje) predstavovali prvé tri skupiny a teda krajiny s nižším, stredne nižším a stredne vyšším príjmom.⁷ Jednotlivé kategórie a ich príjmový rozsah sú revidované každoročne, pričom v roku 2022 ich v porovnaní s 2021 stanovila Svetová banka nasledovne:

Tabuľka 1: Klasifikácia príjmových skupín podľa Svetovej banky

Skupina (podľa HND p.c.)	Klasifikácia pre rok 2023	Klasifikácia pre rok 2022
Nízky príjem	< 1.085 \$	< 1.045 \$
Stredne-nízky príjem	1.086 \$ - 4.255 \$	1.046 \$ - 4.095 \$
Stredne-vysoký príjem	4.256 \$ - 13.205 \$	4.096 \$ - 12.695 \$
Vysoký príjem	> 13.205 \$	> 12.695 \$

(pozn. Uvedené rozmedzie sa stanovuje na nasledujúci kalendárny rok; v tomto prípade bolo rozpätie v roku 2022 [v ľavom stĺpci] stanovené na rok 2023)

Zdroj : World Bank

Celkovo môžeme teda z hľadiska Svetovej banky považovať za rozvojové krajiny všetky krajiny, ktorých ročný príjem p.c. podľa HND nepresahoval 13.205 \$. Na základe týchto podmienok by sme mohli stanoviť, že Svetová banka a tým pádom aj Medzinárodný menový fond (MMF) zaraďujú do skupiny rozvojových krajín podľa najaktuálnejších štatistík HND p.c. celkovo 134 krajín.⁸

2 Vývoj tokov zahraničnej pomoci pred a počas pandémie Covid-19

Na príklade aktuálnych štatistík ktoré zoskupuje organizácia OECD, možno sledovať vývoj finančných tokov v rámci zahraničnej pomoci zaznamenananej touto organizáciou až do konca roku 2021. Daná štatistika analyzuje a vyjadruje dve základné skupiny tokov, konkrétne ODA (Official Development Assistance, resp. Oficiálnu rozvojovú pomoc) a OOF (Other Official Flows, resp. Ostatné oficiálne toky), pochádzajúce od všetkých oficiálnych prispievateľov evidovaných OECD.

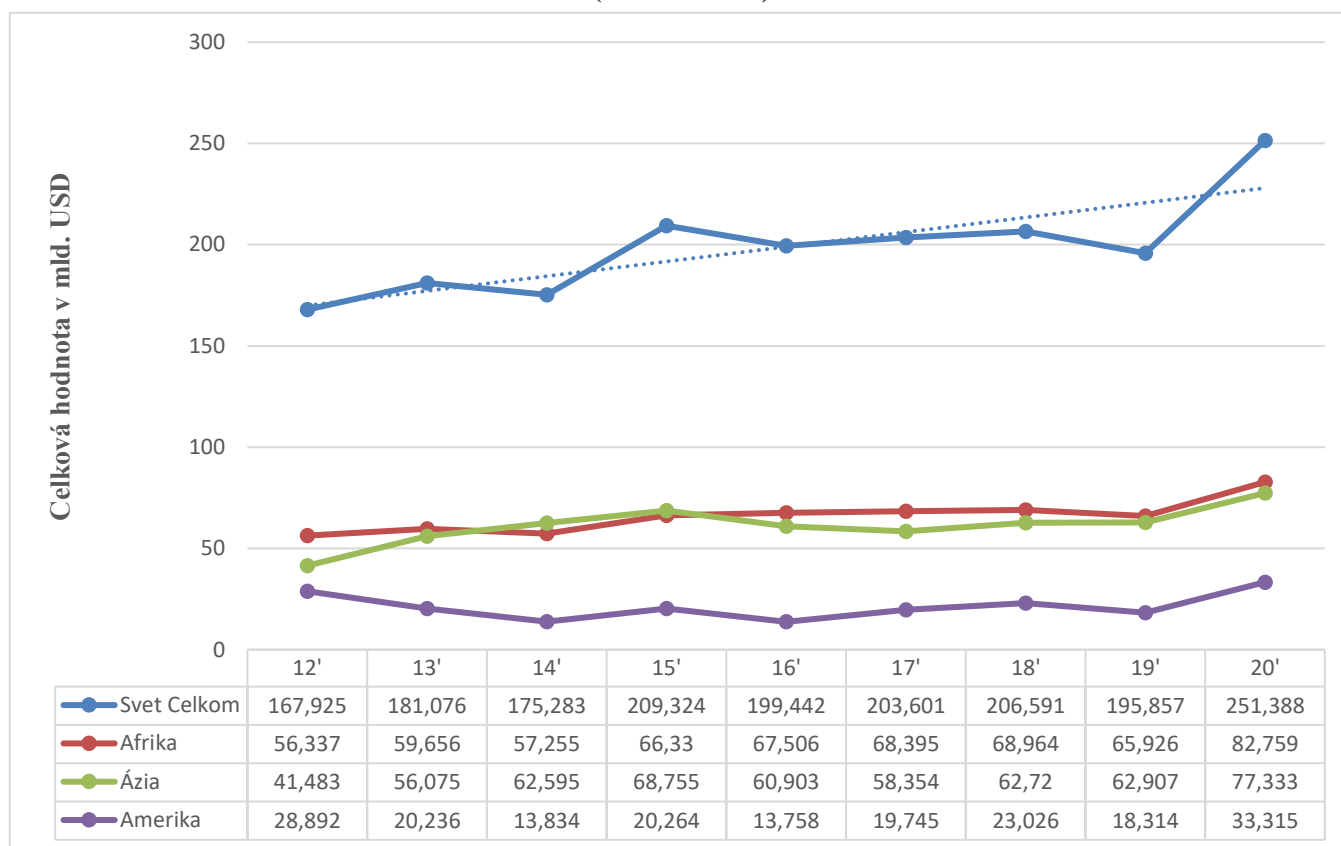
⁵ UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2022): Human Development Index (HDI).

⁶ WORLD BANK (2022): How does the World Bank classify countries?

⁷ KHOKHAR, T. – SERAJUDDIN, U. (2015): Should we continue to use the term “developing world”?

⁸ WORLD BANK (2022): GNI per capita, Atlas method (current US\$).

**Graf 1. Vývoj tokov rozvojevej pomoci vo vybraných regiónoch (v mld. USD)
(2012 – 2020)**

(pozn. finančné toky sú uvádzané v reálnych cenách – (constant prices))

Zdroj : Organisation for Economic Co-operation and Development -
Total official flows by country and region (ODA+OOF)

Na uvedenom grafe môžeme sledovať vývoj celkovej zahraničnej pomoci od roku 2012 do roku 2020 v regiónoch najväčších recipientov. Globálny vývoj zoskupenej celosvetovej pomoci zo všetkých krajín a organizácií uvádza modrá čiara, ktorá má dlhodobu rastúci trend. Poukazuje na výrazný nárast tokov zahraničnej pomoci medzi rokmi 2019 a 2020, resp. po vypuknutí pandémie Covid-19. Tento trend potvrdzuje pozitívnu skutočnosť, že aj napriek značne kritickej situácii prebiehajúcej v rozvinutých krajinách, ktoré tvoria skupinu donorov, boli tieto krajiny schopné naďalej vymedziť dané financie za účelom ochrany zdravia, zabezpečenia udržateľnosti a neprerušovania ustálených štrukturálnych zmien v rozvojových, resp. recipientských krajinách.

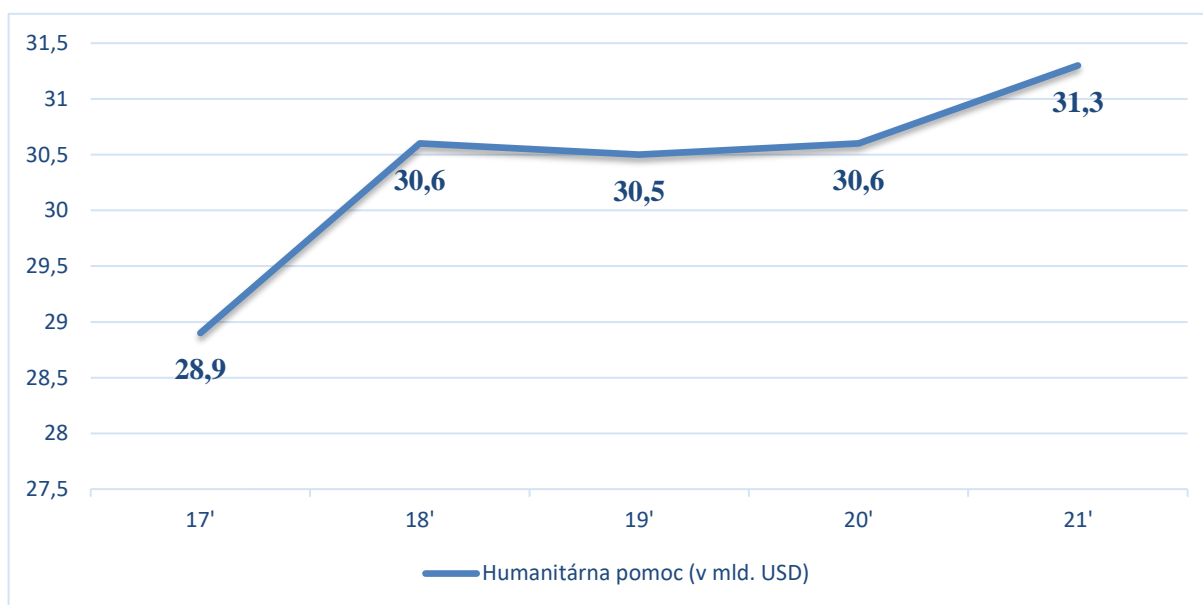
Aj napriek sledovanému nárastu však väčšina predbežných štatistík poukazuje na to, že celkové výdavky na rozvojovú pomoc neboli dostatočné na to, aby sa zamedzilo rozsiahlejším dopadom pandémie na najviac ohrozené obyvateľstvo v krajinách s nízkou úrovňou zdravotnej starostlivosti.

Afrika spoločne s Áziou dlhodobo disponujú najväčšími príjmami z celkového objemu, pričom na Africký kontinent smerovalo celkom 82,759 mld. USD, čo predstavuje takmer 34 % celkových tokov. Ak by sme kontinent rozdelili na Subsaharskú Afriku a Maghreb, štatistiky poukázali na to, že veľká väčšina zahraničnej pomoci smerovala práve do Subsaharskej Afriky. Na druhom mieste figuruje Ázijský kontinent, ktorý prijal v roku 2021 až 32 %, resp. 77,333 mld. USD. V rámci Ázie je rozvojová pomoc distribuovaná v relatívne vysokom pomere takmer vo všetkých regiónoch (Ďaleký východ, Južná a Stredná Ázia a Blízky východ), pričom región Južnej a Strednej Ázie bol najväčším recipientom so 47 %. V neposlednom rade

zaznamenávame vysoké toky pomoci aj na Americkom kontinente, špecificky v Strednej Amerike a Karibiku, a Južnej Amerike. Celkové príjmy tohto regiónu boli v roku 2020 na úrovni 25,762 mld. USD a boli rovnomerne rozdelené medzi oba regióny. Táto oblasť tiež zaznamenala najvyšší nárast v príjmoch rozvojovej pomoci v porovnaní s rokom 2019.

Na základe údajov spracovaných globálnou organizáciou Development Initiatives (DI), ktorá zoskupuje dostupné štatistické údaje v oblasti rozvojovej pomoci a spracúva ich, môžeme sledovať jej vývoj a definovať tak jej celkový podiel na rozvojovej pomoci. Nasledujúci graf vyjadruje globálne účelové finančné toky humanitárnej pomoci od roku 2017 do roku 2021, pričom posledné dva roky poukazujú na zmenu v období pandémie Covid-19.

**Graf 2: Podiel humanitárnej pomoci na celkovej rozvojovej pomoci
(v číselnom vyjadrení/mld. USD)**

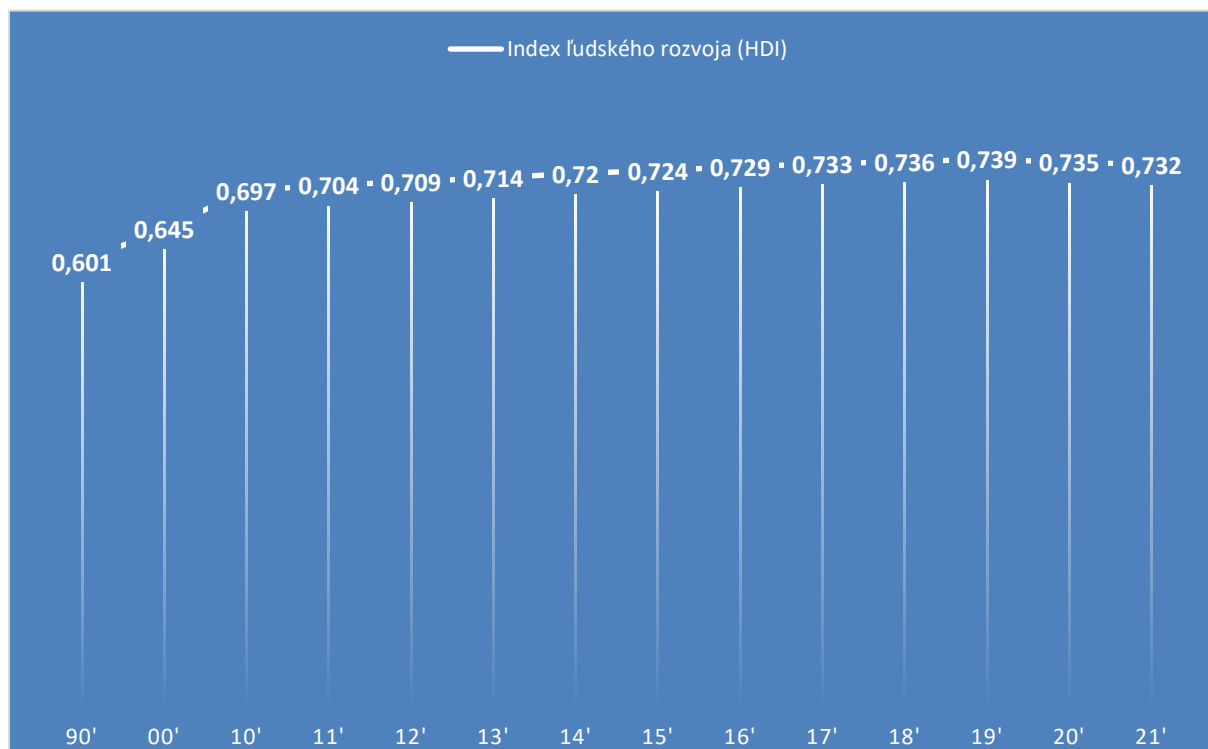
Zdroj : Development Initiatives (2022): Global Humanitarian Assistance Report 2022: Executive summary

I keď sa v daných štatistikách môže vyskytnúť mierna odchýlka (pri komparácii so štatistikami OECD), vzhľadom na to, že Development Initiative využívajú pri štatistickom skúmaní humanitárnej pomoci dodatočné ukazovatele (najmä vlastný dataset, resp. súbor údajov na skúmanie súkromných príspevkov), poskytujú vysoko realistický odhad podielu humanitárnej pomoci na celkovej rozvojovej pomoci. Na základe grafu môžeme zhodnotiť že humanitárna pomoc zaznamenala výraznejší nárast až v roku 2021, pričom v roku 2020 stagnovala na úrovni z predchádzajúcich rokov. Tento jav mohol vzniknúť z dôvodu pomalšej reakcie rozvinutých krajín, v dôsledku nového druhu (v podobe pandémie Covid-19) medzinárodnej krízy a ich prvotného zamerania na stabilizáciu vlastného zdravotníctva a ekonomiky (vo forme vakcinácie a iných zdravotníckych prostriedkov). Ak by sme porovnali dané ukazovatele humanitárnej pomoci voči celkovým štatistikám rozvojovej pomoci definovaných OECD (v roku 2020), je možné určiť že približne 10,85 % zahraničnej pomoci (v tomto prípade tvorenej iba rozvojovou a humanitárnou pomocou) tvorila humanitárna pomoc.

Podobne ako pri celkovej rozvojovej pomoci, treba zdôrazniť, že aj napriek relatívne vyššiemu nárastu v objeme, humanitárna pomoc stále nedosiahla dopytovanú úroveň a svetová situácia v spojitosti s pandemiou zvýšila aj problém potravinovej bezpečnosti. Na tomto efekte sa podieľal aj ukrajinsko-ruský konflikt, ktorý zapríčinil výrazný nárast cien potravín. V roku

2020 vzrástol až o tretinu celkový počet osôb ktoré postihuje nedostatočná výživa až o jednu tretinu v porovnaní s rokom 2019 na celkový počet 160.4 milióna.⁹

Graf 3: Vývoj globálneho priemerného Indexu ľudského rozvoja (HDI)

Zdroj: United Nations Development Programme (2022): Human Development Index (HDI)

Negatívne vplyvy pandémie zapríčinili, že štatistiky UNDP zaznamenali prvý krát od začiatku merania (v roku 1990) pokles globálneho HDI a to o 0,007 bodov v roku 2021, v porovnaní s rokom 2019, čo vrátilo rozvojové štádium sveta (podľa HDI) na úroveň z roku 2017. Na základe toho, že jedným z hlavných aspektov HDI je zdravotný stav obyvateľstva, treba zdôrazniť, že na tomto poklese sa podieľala najmä kategória očakávanej dĺžky života ktorá poklesla až o 1,6 v roku 2021 (71,4 r) v porovnaní s rokom 2019 (73 r.) Časť ktorú tvorí HND p.c. poklesla v roku 2020 v porovnaní s rokom 2019 zo 16.653 USD na 15.964 USD a opäť vzrástla v roku 2021 na 16.752 USD, čím mierne prekonala pred-pandemickú úroveň. Priemerná dĺžka vzdelávania zaznamenala mierny nárast z 12,7 rokov v roku 2019 na 12,8 v roku 2021.

Štúdie skúmajúce spojitosť HDI so stavom krajiny počas pandémie, prvotne poukázali na koreláciu medzi HDI, počtom infikovaných a mortalitou. Pozorovali, že v krajinách s vyšším HDI (*rozvinutými*) bolo zaznamenaných viac prípadov nákazy s vyšším počtom úmrtí. Rovnako však spozorovali aj výrazný nepomer testovania a dôveryhodnosti spôsobu testovania v porovnaní s krajinami s nižším HDI (*rozvojovými*), čo poukázalo na predpoklad, že zvýšený nárast prípadov a úmrtí v krajinách s vyšším HDI, je spôsobený najmä horším systémom dohľadu a spôsobom zaznamenávania jednotlivých prípadov v krajinách s menej rozvinutým zdravotným systémom. Tieto výsledky ďalej potvrdzujú, že predpokladaný počet nezaznamenaných prípadov nákazy a úmrtí v rozvojových krajinách značne mení oficiálne štatistiky, ktoré definujeme v spojitosti s odhadovanými štatistikami v druhej časti tejto analýzy. V spojitosti s HDI možno zhodnotiť, že prvotné predpoklady ktoré naznačovali

⁹ DEVELOPMENT INITIATIVES (2022): Global Humanitarian Assistance Report 2022: Executive summary.

pozitívnu tendenciu vývoja pandémie z hľadiska počtov prípadov a úmrtí v rozvojových krajinách, nemali dostatočne spoľahlivý výpovedný charakter vzhľadom na menej spoľahlivé štatistické údaje ktoré poskytovali.¹⁰

Záver

V závere možno zhodnotiť, že pozitívnou skutočnosťou, bola relatívne rýchla reakcia rozvinutých krajín a medzinárodných organizácií v podobe nárastu rozvojovej pomoci registrovanej v OECD. Dodatočne poukázala pandémia aj na schopnosť rozvinutých krajín naďalej zabezpečovať finančné toky v oblasti rozvojovej pomoci aj v časoch humanitárnej krízy. V neposlednom rade môžeme medzi pozitívny výsledok tejto analýzy zaradiť aj fakt, že prvotné predikcie v oblasti vplyvu pandémie na rozvojovú pomoc, životnú úroveň či makroekonomické ukazovatele rozvojových krajín, boli v aktuálnejších štúdiách (2022) upravené na realistickejšiu úroveň, ktorá nepredpokladala negatívne dopady až v tak vysokom rozsahu, ako ich predpokladali odhady tesne po vypuknutí pandémie.

Pri analýze globálneho HDI však v období pandémie pozorujeme negatívny vývoj, na ktorý poukazuje medziročný pokles globálneho HDI v roku 2020 a 2021, ktorý sa vyskytol prvýkrát od roku 1990, resp. od začiatku evidencie daného indexu. Pokles odzrkadľuje najmä rastúcu mieru mortality a ľudí žijúcich v extrémnej chudobe.

Je teda zreteľné, že pandémia spôsobila otras svetovým hospodárstvom počas ktorého trpeli ekonomiky ako rozvinutých tak aj rozvojových krajín. Napriek tomu, že štatistiky zahraničnej pomoci poukázali na prvotne stanovenú pozitívnu alternatívu b), ktorá hovorila o ich náraste, je nutné zdôrazniť, že množstvo štúdií odhaľuje dodatočné problémy v rozvojových krajinách, ktoré by mohli implikovať, že tento nárast nebol dostatočný na zabezpečenie dostatočného množstva zdrojov pre stabilizáciu ich ekonomík z dlhodobého hľadiska.

Z hľadiska ďalšieho vývoja zahraničnej pomoci môžeme na základe vývoja pandémie a ostatných globálnych udalostí predpokladať, že štatistické údaje za rok 2021 poukážu na mierny nárast alebo ustálenú hladinu zahraničnej pomoci. Predikcia na štatistické údaje pre rok 2022 zahŕňa množstvo premenných, vzhľadom na to, že prebiehajúci konflikt na území Ukrajiny destabilizoval ekonomickú situáciu najmä v rozvinutých krajinách, ktoré opätovne museli alokovať väčšie množstvo finančných zdrojov na stabilizáciu svojich ekonomík a adaptáciu na globálny vývoj. I keď zahraničná pomoc (najmä humanitárna) môže zaznamenať mierny nárast v dôsledku výrazných finančných tokov na Ukrajinu, možno očakávať stagnáciu, prípadne mierny pokles v tokoch celkovej zahraničnej pomoci.

Použitá literatúra:

1. CUMMINGS, M. (2021): Pandemic erodes living standards in developing countries, study shows [online] (dostupné na: <https://news.yale.edu/2021/02/05/pandemic-erodes-living-standards-developing-countries-study-shows>)
2. DEVELOPMENT INITIATIVES (2022): *Global Humanitarian Assistance Report 2022: Executive summary* [online] [Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2022/executive-summary/>)
3. GILL, I. – SCHELLEKENS, P. (2021): COVID-19 is a developing country pandemic [online] [Citované 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/05/27/covid-19-is-a-developing-country-pandemic/>)
4. HAMADEH, N. – ROMPAEY, C. – MATREAU, E. – EAPEN, S. G. (2022): *New World Bank country classifications by income level: 2022-2023*. [online] (dostupné na:

¹⁰ MIRAHMADIZADEH, A. et. al. (2022): Correlation between human development index and its components with COVID-19 indices: a global level ecologic study.

- <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2022-2023>
5. HUMANITARIAN COALITION (2022): *From Humanitarian to Development Aid* [online] [Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.humanitariancoalition.ca/from-humanitarian-to-development-aid>)
 6. KHOKHAR, T. – SERAJUDDIN, U. (2015): Should we continue to use the term “developing world”? [online] In: *World Bank Data Blog* [Citované 12. 11. 2022] (dostupné na: <https://blogs.worldbank.org/opendata/should-we-continue-use-term-developing-world>)
 7. MIRAHMADIZADEH, A. et. al. (2022): Correlation between human development index and its components with COVID-19 indices: a global level ecologic study [online] In: *YaleNews*, (dostupné na: <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-022-13698-5>)
 8. OECD (2022): Official development assistance (ODA) [online] [Citované: 14. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>)
 9. ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD.Stat) (2022): *Total official flows by country and region (ODA+OOF)*, (dostupné na: <https://stats.oecd.org/>)
 10. OXFAM (2022): PANDEMIC OF GREED A wake-up call for vaccine equity at a grim milestone [online] [Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2022-03/Pandemic%20of%20greed-Oxfam%20media%20briefing-March2022.pdf>)
 11. SCHELLEKENS, P. – SOURROUILLE, D. (2020): COVID-19 Mortality in Rich and Poor Countries A Tale of Two Pandemics? [online] (dostupné na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/559181590712052524/pdf/COVID-19-Mortality-in-Rich-and-Poor-Countries-A-Tale-of-Two-Pandemics.pdf>)
 12. THE ECONOMIST (2021): There have been 7m-13m excess deaths worldwide during the pandemic [online] In: *The Economist* [Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.economist.com/briefing/2021/05/15/there-have-been-7m-13m-excess-deaths-worldwide-during-the-pandemic?src=core-app-economist>)
 13. UNITED NATIONS (2022): *World Economic Situation and Prospects 2022*, (dostupné na: https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP_2022_ANNEX.pdf)
 14. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2022): *Human Development Index (HDI)* [online] [Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>)
 15. WANG, H. et. al. (2022): Estimating excess mortality due to the COVID-19 pandemic: a systematic analysis of COVID-19-related mortality, 2020–21 [online] In: *The Lancet* [Citované: 15. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673621027963?via%3Dihub>), ISSN: 0140-6736
 16. WORLD BANK NATIONAL ACCOUNTS DATA AND OECD NATIONAL ACCOUNTS DATA FILES (2022): *GNI per capita, Atlas method (current US\$)* [online] (dostupné na: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?most_recent_value_desc=false)
 17. WORLD BANK: *How does the World Bank classify countries?* [online] [Citované: 12. 11. 2022] (dostupné na: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378834-how-does-the-world-bank-classify-countries>)

18. ZHANG Y. (2020): *Measuring development progress beyond income* [online]
[Citované: 13. 11. 2022] (dostupné na: <https://www.undp.org/blog/measuring-development-progress-beyond-income>)

Kontakt:

Ing. Jakub Pernický

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: jakub.pernicky@euba.sk

PROBLEMATIKA TRANSFORMÁCIE EKONOMIKY EURÓPSKEJ ÚNIE NA UHLÍKOVO NEUTRÁLNE HOSPODÁRSTVO¹

THE ISSUE OF THE EU'S TRANSFORMATION INTO A CARBON-NEUTRAL ECONOMY

Viktória Peštová

Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: viktoria.pestova@euba.sk

Abstrakt: Hlavným cieľom článku je poskytnúť analýzu problematiky stratégií smerom k transformácii EÚ na uhlíkovo neutrálne hospodárstvo ako ambiciózneho plánu, ktorý sa EÚ usiluje dosiahnuť do roku 2050. Pri procese spracovania vedeckého článku sme na základe využitia vedeckých metód postupovali v prvom kroku spracovaním prehľadu literatúry a dát. Pri procese spracovania prehľadu literatúry sme využívali oficiálne dokumenty vypracované a publikované Európskou Komisiou a oficiálne publikácie a články vedeckých databáz Science Direct, Web of Science, Research Gate. Pri procese vytvárania databáz sme postupovali zberom dát prostredníctvom online knižnice Eurostat. K naplneniu hlavného cieľa sme si určili podporné ciele. Prvým podporným cieľom sme pomocou metódy generalizácie poukázali na plnenie medzinárodných záväzkov EÚ v oblasti ekologickej transformácie na uhlíkovo neutrálne hospodárstvo. Druhým podporným cieľom sme analyzovali stratégie financovania ekologickej transformácie EÚ. A napokon tretím podporným cieľom sme poukázali na využitie príjmov členských štátov z obchodovania s emisnými kvótami v rámci jednej z finančných stratégií podporovaným systémom EÚ ETS.

Kľúčové slová: Európska Únia, uhlíková neutralita, klimatická zmena, emisie

JEL: Q52, Q58, R58

Abstract: The main goal of the article is to provide an analysis of the issue of strategies towards EU transformations to a carbon-neutral economy as an ambitious plan that the EU aims to achieve by 2050. In the process of processing a scientific article, we proceeded in the first processing of the literature and data review based on the use of scientific methods. In the process of processing the literature review, we used official documents prepared and published by the European Commission and official publications and articles of the scientific databases Science Direct, Web of Science, Research Gate. In the database creation process, we proceeded by collecting data through the Eurostat online library. In the scientific article, we determined supporting goals to fulfil the main goal. The first supporting goal is the method of generalization of international obligations to achieve the fulfilment of the EU in the field of ecological transformation based on a carbon-neutral economy. As a second supporting objective, we analysed the financing strategies of the ecological transformation of the EU. Finally, with the third supporting goal, we arrived at the use of member states' income from trading emission quotas within one of the financial strategies supported by the EU ETS system.

Keywords: European Union, carbon neutrality, climate change, emissions

JEL: Q52, Q58, R58

¹ Tento príspevok je súčasťou výskumného projektu VEGA: 1/0812/19 „Spoločenské Tipping Points a udržateľný ekonomický rast.“

Úvod

Nachádzame sa v období, kedy musíme myslieť na to, aby ekonomický rozvoj už viac nebol nekontrolovaný, ale bol prispôsobiteľný v rámci možností a limitov našej planéty. Na základe kľúčového dokumentu, ktorým je Parížska klimatická dohoda, ku ktorej sa pripojila prakticky každá krajina, vyzýva na udržanie globálnej teploty do 1,5 stupňa Celzia nad úrovňou z pred industriálnej éry (United Nations, Climate and Environment, 2020).²

Hrozba globálneho otepľovania a závažné klimatické zmeny môžu byť zvrátené len ak zmeníme spôsob života. Je potrebné najmä znižovať emisie skleníkových plynov, ktorých nadmerná tvorba zrýchľuje globálne otepľovanie. Takáto transformácia je však spojená s mnohými aspektmi či už ekonomickými, technologickými alebo sociálnymi. Je to spôsobené najmä tým, že prechod na hospodárstvo uhlíkovej neutrality si bude vyžadovať veľké investície a zároveň je potrebné implementovať stále nové technológie. Takisto táto transformácia do veľkej miery ovplyvní každého jedného človeka. Aj bez transformácie na klimatickú neutralitu bude európske hospodárstvo a spoločnosť v roku 2050 vyzerat' podstatne inak ako dnes. Ekonomické dopady hlbokkej transformácie sú celkovo pozitívne napriek významným dodatočným investíciám požadovaným vo všetkých odvetviach našej ekonomiky. Európska komisia zavádza nevyhnutné reformy, ktoré majú motivovať finančný sektor k tomu, aby prispieval k ekologickej transformácii. Vyjadrenia Fransa Timmermansa, výkonného podpredsedu Európskej komisie pre Európsku zelenú dohodu hovorí že: „toto je prelomové desaťročie v boji proti klimatickým krízam a kríze biodiverzity. Deväť z desiatich Európanov súhlasí s tým, že by sa mali prijať opatrenia na zníženie emisií a dosiahnuť stav klimaticky neutrálnej Európskej únie do roku 2050. EÚ si stanovila ambiciózne ciele a návrhy Komisie, ktoré ukazujú ako sa môžeme ku cieľu priblížiť. Zabezpečenie zelenej budúcnosti si bude vyžadovať značné úsilie v každom sektore a každom členskom štáte. Prechod Európy na uhlíkovo neutrálny kontinent bude spravodlivý, ekologický a konkurencieschopný.“³

V dôsledku uvádzaných problémov sa však EÚ v Parížskej klimatickej dohode zaviazala ambicióznym plánom, stať sa uhlíkovo neutrálnou ekonomikou a spoločnosťou do roku 2050. Na základe vyhláseného ambiciózneho plánu, EÚ do konca roka 2020 predložila dlhodobú stratégiu znižovania emisií aj aktualizované plány v oblasti klímy. EÚ sa zaviazala znížiť emisie do roku 2030 minimálne o 55 % v porovnaní s úrovňami v roku 1990. Konkrétne opatrenia sú vypracované v dokumente Európskej zelenej dohody (European Green Deal), ktorá sa skladá z politických iniciatív Európskej komisie.⁴

1 Podstata ekologických stratégií EÚ pri transformácii na uhlíkovo neutrálné hospodárstvo

V kontexte dosahovania efektu uhlíkovo-neutrálneho hospodárstva je dekarbonizácia skutočne konsolidovanou hlavnou stratégiou globálneho obmedzenia produkcie skleníkových plynov. V snahe dosiahnuť požadovaný efekt sa objavujú kombinované politické stratégie, ktoré sa snažia prekonať zložité krízy ovplyvňujúce udržateľnosť a môžu viesť k hladším prechodom. V dôsledku potreby prístupu k riešeniu odolnosti voči klimatickej zmene, ktorá má mnohostranný efekt, svetový lídri navrhujú dôležité stratégie a riešenia smerom k trvalo udržateľnému rozvoju a hospodáreniu s prírodnými zdrojmi.⁵

Súčasne vo svete narastajúcej klimatickej zmeny, ktorá so sebou prináša sociálno-ekonomické a environmentálne výzvy na zmiernenie jej dopadov alebo adaptácie sa na ňu, je

² UNITED NATIONS (2015). Paris Agreement, s. 3.

³ FOUNDATION FOR ROBERT SHUMAN (2019): European Issues: Carbon neutrality in Europe: how can it be achieved?

⁴ EUROPEAN COMMISSION (2019): European Green Deal, s. 2.

⁵ PANARELLO, D. – GATTO, A. (2022). Decarbonizing Europe- EU citizens' perception of renewable energy transition amidst the European Green Deal, s. 113-272.

zo strany EÚ ako ambiciózneho lídra, premeniť naliehavú situáciu na príležitosť a vytvoriť Európu odolnou a pripravenou na klimatické výzvy.

Odolnosť voči klimatickej zmene v ambíciách strategických plánov EÚ zahŕňa tri základné a vzájomne súvisiace rozmery a zásady, ktoré smerujú k úspešnosti na dosiahnutie plánu.

1. Odolnosť environmentálnych systémov so záväzkom k dlhodobej udržateľnosti, v rámci ktorej sú zásady predbežnej opatrnosti a princípu nepoškodzovania životného prostredia zakomponované do úsilia o regeneráciu kritických sektorov najviac postihnutých dopadmi klimatických zmien. Cieľom je odhodlanosť podporovať všeobecné ciele Európskej zelenej dohody, ako je dosiahnutie klimatickej neutrality, prijatie zásad obehového hospodárstva, ochranu biodiverzity a životného prostredia.
2. Odolnosť sociálnych a hospodárskych systémov so záväzkom k spravodlivosti, sociálnej a rodovej spravodlivosti, k zapájaniu detí a mládeže a širšej verejnosti do ekologických iniciatív pre podporu kvalitného životného prostredia. Prístup k transformácii spoločnosti preniká do všetkých komunitných systémov a zahŕňa zmeny v sociálnej, ekonomickej a kultúrnej hodnote. Zníženie zraniteľnosti spoločností vedie cestou k vytváraniu nových noriem, postupov a návykov, ktoré chránia životné prostredie, zvyšujú blahobyt a prechádzajú od rámca určujúceho trh k rámcu formujúcemu trh, ktorý má snahu pretransformovať význam verejnej hodnoty.
3. Odolnosť politických systémov so záväzkom k inkluzívnosti, rozvahe, spoločným hodnotám a solidarite. Potreba podpory spoločenskej transformácie spôsobom, ktorý vo všetkých fázach zapojí všetkých aktérov vrátane občanov, organizácií občianskej spoločnosti, verejných orgánov, obchodu a priemyslu, akademickej obce, výskumu a inovácií a ďalších relevantných zainteresovaných strán. Ciele dosiahnutia klimatickej odolnosti tiež zaväzujú k spoločnému učeniu a zdieľaniu poznatkov, za pomoci vzdelávacích spoločenstiev a spoločenstiev praktizujúcich, mobilizácii finančných prostriedkov a zdrojov, viacúrovňovému riadeniu a podpore najzraniteľnejších osôb.

Pri dosahovaní odolnosti voči klimatickej zmene je potrebné pre každý členský štát, región alebo konkrétnu komunitu, budovať svoje vlastné vízie na zmiernenie klimatickej zmeny a adaptácie na ňu, ktoré by boli priamo určené miestnym a kontextovo špecifickým výzvam a klimatickým rizikám. Regióny a komunity pri voľbe stratégií, by sa mali zameriavať predovšetkým na možné spoločenské, ekonomické, kultúrne a behaviorálne zmeny, ktoré hrajú dôležitú súčasť pri budovaní klimatickej odolnosti.⁶

2 Plnenie medzinárodných záväzkov EÚ v oblasti ekologickej transformácie

Ako bolo spomínané v úvode, v súlade s Parížskou dohodou si EÚ v decembri 2019 stanovila cieľ dosiahnuť uhlíkovú neutralitu do roku 2050. EÚ tiež prijala Európsku zelenú dohodu, svoj viac sektorový plán pre ekologickú a spravodlivú transformáciu, v rámci ktorej technológie zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu pri zmiernení zmeny klímy a prispôbovaní sa jej. Ako pre mnohé západné krajiny, aj v Európskej únii bola Zelená dohoda vítaná ako nový balík politických intervencií, ktorých hlavným cieľom je podporovať stratégie trvalo udržateľného rozvoja so zameraním na energetický sektor a zmiernenie klimatickej zmeny.⁷

⁶ EUROPEAN COMMISSION (2020): Proposed Mission: A Climate Resilient Europe Prepare Europe for climate disruptions and accelerate the transformation to a climate resilient and just Europe by 2030. Report of the Mission Board for Adaptation to Climate Change, including Societal Transformation, s. 46.

⁷ KEDWARD, R. – COLLINS, J. (2022): A green new deal: opportunities and constraints Economic Policies for Sustainability and Resilience, s. 269-317.

V decembri 2020 Európska rada schválila ambicióznejší cieľ do roku 2030, ktorým je zníženie čistých emisií aspoň o 55 % (predtým o 40 % skleníkových plynov). To viedlo jednotlivé členské štáty k tomu, aby v decembri 2020 predložili aktualizované národné stanovené príspevky v súvislosti s opatreniami na zmiernenie klimatických zmien. Do októbra 2021 predložila EÚ svoje dlhodobé stratégie 20 členských štátov, pričom vyzýva členské štáty, aby zväžili aktualizáciu svojich stratégií a ak je to možné zvýšiť svoje ambície.⁸

Aby sa zabezpečilo, že politický rámec EÚ bude zodpovedať novému cieľu v oblasti klímy do roku 2030, Európska Komisia v júli 2021 navrhla najkomplexnejší balík právnych predpisov v oblasti klímy a energetiky aký kedy existoval. Ide konkrétne o Balík „fit for 55“, ktorý sa snaží zavádzať strategické ciele postupne a navrhovať nástroje tak, aby boli spoločensky aj ekonomicky zvládnuteľné. Pokiaľ ide o emisie skleníkových plynov v balíku sa navrhuje sprísniť existujúci systém obchodovania s emisnými kvótami (EU ETS), ktorý zavádza daň z uhlíkových emisií pre podporu transformácie priemyselných odvetví na uhlíkovo neutrálne hospodárstvo v roku 2005 a rozšíriť systém stanovovania uhlíkovej dane na sektor námornej dopravy. Navrhuje tiež spôsoby, ako podporiť používanie udržateľných alternatívnych palív v námornom a leteckom sektore. Okrem toho balík navrhuje samostatný systém obchodovania s emisiami pre palivá používané v cestnej doprave a budovách, vyšší cieľ zníženia emisií CO₂ z automobilovej dopravy a rýchlejšie modernizovanie infraštruktúry pre alternatívne palivá. Balík obsahuje taktiež stratégie pre efektívnejšie využívanie obnoviteľných zdrojov, opatrenia na urýchlenie ich zavádzania vo všetkých sektoroch a na podporu integrácie energetických systémov. Stanovuje tiež významný krok vpred, ktorý spočíva vo vybudovaní mechanizmu modelových projektovaných emisií a ich záchytoch v časovom období 2020 – 2050, čím by napomohlo k zefektívneniu cieľov energetickej účinnosti, ktoré budú vyžadovať širšie opatrenia na úsporu energie, vrátane vyššie miery renovácie verejných budov. V rámci tohto bodu sa navrhuje zdaniť využívanie zdrojov energie v súlade s klimatickými cieľmi a navrhuje opatrenia na zabránenie úniku uhlíka.⁹

Vzhľadom na to, že členské štáty sa líšia vo svojich východiskových bodoch a ekologická transformácia ovplyvní jednotlivú ekonomickú ale aj sociálnu situáciu je nevyhnutné, aby bola táto transformácia na uhlíkovo neutrálne hospodárstvo dôkladne prepracovaná a spravodlivo nastavená. Ciele znižovania emisií každého členského štátu sú založené na ich HDP na obyvateľa s úpravami, ktoré zohľadňujú nákladovú efektívnosť a špecifické vnútroštátne podmienky. S cieľom riešiť distribučné a sociálne účinky ekologickej transformácie medzi členskými štátmi a v rámci vnútroštátneho priestoru sa v novom balíku opatrení navrhuje zvýšiť objem modernizačného fondu a nasmerovať časť príjmov z nového systému obchodovania s emisiami EU ETS pre cestnú dopravu a budovy prostredníctvom nového sociálneho klimatického fondu do zraniteľných sektorov, mikropodnikov a dopravy.

Pri plnení medzinárodných záväzkov, ktoré si EÚ stanovila je potrebné preukázať, že EÚ prekročila svoj cieľ pri znižovaní emisií skleníkových plynov do roku 2020, pričom v roku 2020 bol zaznamenaný rekordný pokles v dôsledku pandémie COVID-19. V porovnaní s rokom 2019 klesli emisie skleníkových plynov takmer o 10 %, čo je bezprecedentný dočasný pokles emisií v dôsledku pandémie. V roku 2020 sa domáce emisie skleníkových plynov v rámci členských štátov EÚ vrátane medzinárodnej leteckej dopravy znížili o 31 % v porovnaní s úrovňou v roku 1990 dosiahli najnižšiu úroveň za posledných 30 rokov. Od zavedenia systému obchodovania s emisiami EU ETS sa emisie v príslušných sektoroch (výroba energie, prevažná časť priemyselnej výroby a letecká preprava v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru)

⁸ BROUWER, K.M. – BERGKAMP, L. (2020): Road to EU carbon neutrality by 2050, s. 56-60.

⁹ BRANGER, F. et al. (2015): EU ETS, Free Allocations, and Activity Level Thresholds: The Devil Lies in the Details, s. 401-437.

znížili o približne 43 %. V odvetviach, na ktoré sa nevzťahuje systém ako je doprava, budovy, poľnohospodárstvo a odpad, sa emisie znížili o 16 % v porovnaní s rokom 2005.¹⁰

3 Stratégia financovania ekologickej transformácie EÚ

Ekologická transformácia hospodárstva si v nadchádzajúcich rokoch vyžiada bezprecedentné investície do inovácií a nových technológií. EÚ bude potrebovať v porovnaní s obdobím 2011 – 2020 na splnenie svojho cieľa zníženia emisií do roku 2030 dodatočné investície v odhadovaných 390 miliárd EUR spolu so 130 miliardami EUR ročne na ostaté plánované environmentálne ciele. Na naplnenie ambícií financovania ekologických cieľov bude potrebné zosúladiť všetky zdroje financovania – verejné a súkromné, národné a medzinárodné. Nový viacročný finančný rámec, Plán obnovy EÚ, regulačné a verejno-súkromné iniciatívy a balík „fit for 55“ navrhujú podstatné zvýšenie financovania opatrení v oblasti klímy.¹¹

S cieľom pomôcť uvoľniť súkromné investície bola v roku 2021 prijatá obnovená stratégia trvalo udržateľného financovania. S cieľom preorientovať súkromný kapitál, Európska Komisia prijala nariadenie o taxonómii udržateľných financií, ktoré stanovuje rámec pre taxonómiu EÚ – klasifikáciu environmentálne udržateľných ekonomických aktivít pre spoločnosti, investorov a tvorcov politik. Jeho prvá časť sa zameriava na zmiernenie zmeny klímy a adaptáciu na ňu v určitých sektoroch. Ďalšie environmentálne a sociálne dimenzie budú dokončené v roku 2022. Do konca roka 2021 Európska Komisia zverejnila správu popisujúcu ustanovenia potrebné na pokrytie ekonomických aktivít, ktoré nemajú významný vplyv na udržateľnosť životného prostredia a taktiež tých, ktoré výrazne poškodzujú udržateľnosť životného prostredia. EÚ naďalej spolupracuje so svojimi kľúčovými partnermi v Medzinárodnej platforme pre udržateľné financie na tom, ako uľahčiť cezhraničné udržateľné investície najmä prostredníctvom potenciálnej taxonómie spoločného základu. Okrem toho Európska komisia navrhla smernicu o podnikovom výkazníctve, ktorá by zmenila existujúce požiadavky na nefinančné výkazníctvo, rozšírila rozsah výkazníctva na všetky veľké spoločnosti a všetky podniky kótované na regulovaných trhoch okrem kótovaných mikropodnikov a zároveň predpokladá audit vykazovaných transakcií. Tento mechanizmus by výrazne zvýšil transparentnosť v oblasti financovania zelenej ekonomiky. V EÚ sú priemyselné aliancie súčasťou súboru nástrojov politiky na mobilizáciu investícií v kľúčových sektoroch. Medzi nich patrí Európska aliancia pre batérie, Aliancia čistého vodíka a Európska aliancia pre suroviny.¹²

Najmenej 30 % – vôbec najvyšší podiel – z budúceho viacročného finančného rámca EÚ (2021 – 2027) je vyčlenených na opatrenia v oblasti klímy (nárast z 20 % v rokoch 2014 – 2020). To predstavuje približne 625 miliárd EUR v porovnaní s 210 miliardami EUR v predchádzajúcom období. Špecifické výdavkové programy majú vyššie ambície v oblasti klímy (Horizont Európa – 35 %, Kohézny fond – 37 %, Spoločná poľnohospodárska politika – 40 %, Nástroj na prepájanie Európy – 60 %, LIFE – 61 %, Fond spravodlivej transformácie – 100 %), čo prispieva ešte väčším podielom k celkovým rozpočtovým ambíciám.¹³

Aby mohli členské štáty využívať prostriedky poskytované z Viacročného finančného rámca EÚ 2021 – 2027, ktoré sú vyčlenené na financovanie zelenej ekonomiky, jednotlivo

¹⁰ RIVAS, S. et al. (2021): Towards the EU Green Deal: Local Key factors to achieve ambitious 2030 climate targets, s. 52. .

¹¹ EURÓPSKA KOMISIA (2020): NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, ktorým sa stanovuje rámec na dosiahnutie klimateckej neutrality a mení nariadenie (EÚ) 2018/1999 (európsky klimatický predpis), s. 48.

¹² KNODT, M. – SCHOENEFELD, J. J. (2020): Harder soft governance in European climate and energy policy: exploring a new trend in public policy. In Journal of Environmental Policy & Planning. Abingdon: Routledge, s. 761-773.

¹³ EURÓPSKA KOMISIA (2020): NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, ktorým sa stanovuje rámec na dosiahnutie klimateckej neutrality a mení nariadenie (EÚ) 2018/1999 (európsky klimatický predpis), s. 48.

vypracovali v roku 2021 rozpočty pre poskytnuté finančné prostriedky vyčlenené z fondu Plán obnovy a odolnosti. Tieto finančné plány zahŕňajú investície a reformné iniciatívy, ktoré majú pridanú hodnotu pre EÚ ako celok, ako napríklad rozvoj a využívanie obnoviteľných zdrojov energie vrátane vodíka, renováciu budov a energetickú účinnosť a zavádzanie infraštruktúry pre alternatívne palivá alebo železničnú dopravu. Približne 43 % sumy pridelenej na opatrenia v oblasti klímy sa zameria na obnoviteľnú energiu a siete a energetickú účinnosť a 35 % na udržateľnú mobilitu. Plány odolnosti a obnovy jednotlivých členských štátov tak už teraz môžu pomôcť dosiahnuť ambicióznejšie ciele do roka 2030. Na zaručenie transparentnosti čerpania finančných prostriedkov, Európska Komisia začlenila technické skríningové kritériá zahrnuté v taxonómii EÚ tam, kde je to efektívne a preukázateľné a to práve na sledovanie výdavkov na zelenú ekonomiku v rámci Viacročného finančného rámca a štrukturálnych fondov. Rámec zelených dlhopisov Plánu obnovy EÚ prijatý v septembri 2021 poskytuje potrebné záruky, ktoré zaručujú že výnosy budú financovať zelené a klimatické investície v rámci Viacročného finančného rámca 2021 – 2027.

Očakáva sa, že mechanizmus spravodlivej transformácie zmobilizuje investície vo výške približne 55 miliárd EUR (2021 – 2027) a pozostáva z troch pilierov:

1. Fond pre spravodlivú transformáciu (Just Transition Fund) – investovať najmenej 25 miliárd eur do zelenej ekonomiky.
2. Schéma InvestEU pre spravodlivú transformáciu - rozpočtová záruka v rámci programu InvestEU na mobilizáciu súkromných investícií do zelenej ekonomiky.
3. Nástroj na pôžičky pre verejný sektor, ktorý bude spájať granty vo výške 1,5 miliardy EUR z rozpočtu EÚ s pôžičkami vo výške 10 miliárd EUR od Európskej investičnej banky, aby sa zmobilizovalo približne 18 miliárd EUR verejných investícií.

Od roku 2021 sú časti rôznych programov EÚ, ktoré prispievajú k Európskej zelenej dohode, ako napríklad Nástroj na prepájanie Európy CEF, program Horizont Európa, Inovačný fond, program LIFE atď. riadený jediným subjektom – Európskym výkonným orgánom pre klímu, infraštruktúru a životné prostredie.¹⁴

4 Využitie príjmov členských štátov z mechanizmu EÚ ETS ako jedného z nástrojov financovania ekologickej transformácie

Systém obchodovania s emisiami EU ETS v súčasnosti pokrýva približne 36 % celkových emisií skleníkových plynov v EÚ. Systém funguje na princípe „cap and trade“ to znamená, že limit (cap) je stanovený pre celkové množstvo určitých skleníkových plynov, ktoré môžu emitovať zariadenia zahrnuté v systéme. Limit sa časom znižuje, takže celkové emisie klesajú. V rámci limitu podniky nakupujú alebo znižujú emisné kvóty, s ktorými môžu podľa potreby obchodovať. Limit na celkový počet dostupných kvót zaručuje, že majú hodnotu. Po každom roku musí podnik odovzdať dostatok kvót na úplné pokrytie svojich emisií inak sú uložené vysoké pokuty. Ak podnik zníži svoje emisie môže si ponechať rezervné kvóty na pokrytie svojich budúcich potrieb alebo ich predať inému zariadeniu, v ktorom chýbajú kvóty. Obchodovanie prináša flexibilitu, ktorá zaisťuje zníženie emisií tam, kde je to najmenej nákladné. Vysoká sadzba uhlíkovej dane podporuje aj investície do inovátnych nízko-uhlíkových technológií.¹⁵

S výrazným zvýšením uhlíkových daní od čias zavedenia systému EU ETS sa primerane zvýšili aj príjmy z aukcií rezervných kvót – z 3,1 miliardy EUR v roku 2013 na 14,4 miliardy EUR v roku 2020. Na základe ročných správ sa odhaduje, že 75 % celkových príjmov (56,5

¹⁴ EUROPEAN COMMISSION (2019): European Green Deal, s. 45.

¹⁵ ACWORTH, W. et al. (2020): Emission trading in regulated electricity markets. Climate Policy, s. 60-70.

miliardy EUR) sa použilo na klimatické a energetické účely počas obdobia 2013 – 2020 a ešte ďalších 72 % konkrétne v roku 2020. V praxi to znamená, že členské štáty vynakladajú viac zdrojov na zefektívnenie životného prostredia a obnoviteľnú energiu, ako sú ich príjmy z aukcií emisných kvót.¹⁶

Počas obdobia 2013 – 2020 sa dodatočné ročné príjmy z rastúcich cien uhlíka mínali najmä na domácom trhu, zatiaľ čo vykazované ročné medzinárodné výdavky boli pomerne stabilné (cca 100 – 200 miliónov EUR ročne). Výdavky boli väčšinou smerované do rozvojových krajín prostredníctvom multilaterálnych fondov a konkrétnych záujmových inštitúcií.¹⁷

Záver

Transformácia na klimaticky neutrálne hospodárstvo môže mať pozitívny vplyv na ekonomický vývoj EÚ, na druhej strane by to však mohlo zvýšiť sociálne a regionálne rozdiely. Z tohto dôvodu bude potrebné nastaviť efektívne riadenie procesu smerom k modernizácii najzraniteľnejších sektorov, aby sa zabezpečil spravodlivý a spoločensky prijateľný prechod v duchu inkluzívnosti a solidarity. Správne nastavené ciele hospodárskej, sociálnej a kohéznej politiky môžu pomôcť túto výzvu zvládnuť. Zelená ekonomika svojím transformačným procesom má potenciál vytvoriť množstvo nových pracovných miest, ktoré si však budú vyžadovať nové štandardy zručností. EÚ je aktuálne na čele boja proti klimatickým zmenám a zároveň globálnym tvorcom noriem a stimulantom ambícií v oblasti opatrení proti negatívnym dopadom spôsobenými klimatickou zmenou globálneho rozmeru.

Použitá literatúra:

1. ACWORTH, W. – MONTES de Oca, M. – BOUTE, A. – PIANTRIERI, C. – MATTHES, F. CH. (2020): Emission trading in regulated electricity markets. In: *Climate Policy*, 2020, roč. 20, č. 1, s. 60-70.
2. BRANGER, F. – PONSSARD, J. P. – SANTOR, O. – SATO, M. (2015): EU ETS, Free Allocations, and Activity Level Thresholds: The Devil Lies in the Details. In: *Journal of the association of environmental and resource economists*, 2015, roč. 2, č. 3, s. 401-437.
3. BROUWER, K. M. – dr. BERGKAMP, L. (2021): *Road to EU carbon neutrality by 2050*. [online]. Dostupné na: https://roadtoclimateutrality.eu/Energy_Study_Full.pdf
4. EUROPEAN COMMISSION (2019). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION. European Green Deal*. [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
5. EURÓPSKA KOMISIA (2019). *European Green Deal*. [online]. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF
6. EURÓPSKA KOMISIA (2020). *NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, ktorým sa stanovuje rámec na dosiahnutie klimatickej neutrality a mení nariadenie (EÚ) 2018/1999 (európsky klimatický predpis)*. [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0080&from=EN>
7. EURÓPSKA ENVIRONMETÁLNA AGENTÚRA (2020): *Životné prostredie Európy, stav a perspektíva*. 1. vyd. Luxemburg: Úrad pre publikácie Európskej únie, 2019. s. 499. Dostupné na: <https://www.eea.europa.eu/publications/soer-2020>

¹⁶ EUROPEAN COMMISSION (2020): Development of EU ETS.

¹⁷ FEINDT, S. et.al. (2021): Understanding regressivity: Challenges and opportunities of European carbon pricing. Energy economics.

8. EUROPEAN COMMISSION (2020): *Proposed Mission: A Climate Resilient Europe Prepare Europe for climate disruptions and accelerate the transformation to a climate resilient and just Europe by 2030. Report of the Mission Board for Adaptation to Climate Change, including Societal Transformation*. European Comission: Brussels, september 2020, s. 46.
9. EUROPEAN COMMISSION (2020): *Development of EU ETS*. [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/clima/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/development-eu-ets-2005-2020_en
10. EUROPEAN COMMISSION (2021): *Speeding up European climate action towards a green, air and prosperous future*. EU Climate Action Progress Report. [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/clima/system/files/2021-11/policy_strategies_progress_com_2021_960_en.pdf
11. FEINDT, S. – KORNEK, U. – LABEAGA, J. – STERNER, T. – WARD, H. (2021): *Understanding regressivity: Challenges and opportunities of European carbon pricing*. Energy economics. [online]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988321004266>
12. FOUNDATION FOR ROBERT SCHUMAN (2019): *European Issues: Carbon neutrality in Europe: how can it be achieved?* [online]. Dostupné na: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0519-carbon-neutrality-in-europe-how-can-it-be-achieved>
13. KNODT, M. – SCHOENEFELD, J. J. (2020): Harder soft governance in European climate and energy policy: exploring a new trend in public policy. In: *Journal of Environmental Policy & Planning*. Abingdon: Routledge, 2020, roč. 22, č. 6, s. 761-773.
14. RIVASI, S. – URRECA, R. – BERTOLDI, P. – THIEL, CH. (2021): *Towards the EU Green Deal: Local Key factors to achieve ambitious 2030 climate targets*. [online]. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652621030730>

Kontakt:

Ing. Viktória Peštová

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: viktor.pestova@euba.sk

THE FUNCTION OF EDUCATION DISCOURSE IN DEVELOPMENT¹

Tomáš Imrich Profant

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tomas.profant@euba.sk

Abstract: Education is crucial in our society and in many other societies. But in which way is it so crucial? What is its function? The aim of this essay is to offer a brief answer to this question. This paper will explore two functions of the education discourse in development: the depoliticizing function and hierarchizing function. Overall, the paper argues that that education serves the elites in depoliticizing unequal power relations as well as in hierarchizing unequal actors in accordance with the global racial discourses. It does so by employing Foucault's Archeology of Knowledge as its way of perceiving a society.

Keywords: development, education, discourse, power, depoliticization, hierarchization

JEL: I24

Introduction

Education is crucial in our society and in many other societies. But in which way is it so crucial? What is its function? The aim of this essay is to offer a brief answer to this question. The approach used here will however refrain from perceiving education as something that allows individuals or whole cohorts from achieving particular goals. I will focus on the so called formation of strategies as developed in *Archaeology of Knowledge*.² The most important aspect of a discourse is the function "that the discourse under study must carry out in a field of non-discursive practices."³ This paper will explore two functions of the education discourse in development: the depoliticizing function and hierarchizing function. 'Depoliticization denotes (political) attempts to suppress or disavow conflicting issues with clearly defined or potential enemies'.⁴ Hierarchization refers to the process of putting one social actor above the other.

1 Depoliticizing function

The first and most important function of education is depoliticization. According to Bowles and Gintis, "[e]ducation plays a major role in hiding or justifying the exploitative nature of the U.S. Economy".⁵ Their argument is fairly simple and is based on quantitative evidence. It shows the persistent inequality in American society and the incapacity of education to alter this inequality. The problem with the education system then is that it "legitimizes economic

¹ This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-19-0314.

² FOUCAULT, M. (2002): *Archaeology of Knowledge*, 2002.

³ FOUCAULT, M. (2002): *Archaeology of Knowledge*, 2002, s. 53.

⁴ PROFANT, T. (2021): *New Donors on the Postcolonial Crossroads*. *Eastern Europe and Western Aid*, 2021, s. 101.

⁵ BOWLES, S. – GINTIS, H. (1976): *Schooling in Capitalist America. Educational Reform and the Contradictions of Economic Life*. For a later confirmation of their research see BOWLES, S. – GINTIS, H. (2002): *Schooling in Capitalist America Revisited*. *Sociology of Education*.

inequality by providing an open, objective, and ostensibly meritocratic mechanism for assigning individuals to unequal economic positions. The educational system fosters and reinforces the belief that economic success depends essentially on the possession of technical and cognitive skills...”.⁶ Let me briefly reproduce their argument, for it is crucial for the functioning of the education discourse in relation to the global South.

The main question is concerned with “the way in which test scores affect the economic productivity of education”.⁷ “[A]lthough higher levels of schooling and economic success tend to go together, the intellectual abilities developed or certified in school make little causal contribution to getting ahead economically”.⁸ Their statistical figures show that an individual with 10 years of schooling is much more likely to end up in the top fifth of the income distribution than an individual with 1 year of schooling. In as schooled society as the American is, this cannot be a surprising finding. However, the same applies to an individual with an average cognitive test score at the same level. That means that an individual with an average cognitive test score has the same probability of being in the top fifth of the income distribution as the best or the worst individual at the same level of schooling. One would expect two individuals with the same test scores, but different levels of education to have the same expected incomes. Schooling should bring better cognitive skills. Bowles’ and Gintis’ work shows that there have to be other variables, which could cause the difference in the expected income. Here it is the years of schooling that matter, but not the cognitive skills. They show that neither IQ influences the likelihood of achieving the top fifth of the income distribution. It is the socioeconomic background that is decisive.⁹ Thus “[t]he failure of egalitarian school reforms reflects the fact that inequality under capitalism is rooted not in individual deficiencies but in the structure of production and property relations”.¹⁰

This quantitative study disqualifies in a fairly straightforward way that either schooling could lead to better chances in life due to the cognitive skills students and pupil acquire, or that higher IQ could cause better income expectation. The whole hypothesis that education is the way to better life because it educates thus does not correspond to this statistical reality. If it is the socio-economic background, which is the most important, apparently then education serves the ideological function of covering this simple fact. Such ideological mechanism has then important implication for the policy, which aims at either expanding the reach of education or improving (whatever that might mean) the existing educational practices. The relations of power which are at the basis for the reproduction of income expectation are thus depoliticized. As people (are made to) believe that more education gives them better prospects for success in life, they direct their energy to learning at various levels of the educational system rather than to fighting directly the powers that prevent them from achieving better life. Education thus helps with the reproduction of unequal power relations in a society.

A similar pattern is decipherable in the education discourse in “development” at the time of globalization. Spitzl shows that almost as if by magic education becomes the “central instrument to changing the world... and the reduction of poverty as well”.¹¹ Thus the leading metaphor of education discourse is the “key”.¹² Education becomes “the key that gives access

⁶ Ibid., s. 103.

⁷ Ibid., s. 107.

⁸ Ibid., s. 110.

⁹ Ibid., s. 121.

¹⁰ Ibid., s. 123.

¹¹ SPITZL, K. (2008): “Die Funktion von Bildung und Erziehung im Raum Tanzania von der Kolonisierung zur Globalisierung. Eine Kritische Diskursanalyse öffentlicher Texte”. s. 135.

¹² Ibid., s. 144.

to the twenty-first century”,¹³ “the key to bridging the widening gulf between rich and poor”¹⁴ or “the key to unlocking the cage of human misery”.¹⁵ At other points, education becomes the “passport to life”,¹⁶ “the cornerstone [upon which] freedom, democracy and sustainable human development [rest]”¹⁷ or “the pillar of national development [of Tanzania]”.¹⁸ The importance of education is further highlighted by intensification as the education becomes “investment in the education of girls is the single most valuable development intervention”¹⁹ or “[e]ducation emerges as the most crucial and basic factor in... achieving sustainable human development”.²⁰

The importance of education is so great that next to the dominant actors such as the international financial institutions or UNESCO, education itself becomes the instrument and the agent of change. It has “immense power to transform”.²¹

Education has a function in relation to the central discursive knots of the development discourse in the three dimensions already mentioned concerning the colonial discourse – the ethical-moral, the political-administrative and the socio-economic dimensions. In the ethical-moral dimension, it leads to poverty alleviation as it helps “the poorest people to climb out of poverty”,²² it leads to freedom and peace as there is an “integral role of literacy in our vision and hopes for equity, justice, peace and development in the world”²³ and as most quotes show, education is supposed to lead to “development”. In the political-administrative dimension education is connected to the discursive knots or the buzzwords of the current development discourse as its function is related to “democracy”, “good governance”, “participation” or “empowerment”. Education is thus “the most crucial and basic factor in establishing good governance”,²⁴ it “prepares children to participate in their society”²⁵ and is recognized as “a prerequisite for the empowerment of Africans...”.²⁶ In the socio-economic dimension education is functionally connected to “asset[s]”, “human capital”, “private initiative” and “knowledge economy”. It is an “indispensable asset”²⁷ and as part of the human capital can help “increase productivity of a country”.²⁸ “Education for the Knowledge Economy is aimed at helping countries adapt their entire education systems to the new challenges ...”.²⁹

There is thus a clear pattern of ascribing education a great if not the most important role in the process of “development”. This allows the dominant actors to turn away the attention from unequal power relations in the global as well as the local settings and focus the population on their educational aspiration. The discourse is so powerful in that it makes people desire education as their “passport” to a better life or to a better life of their children. This theme will be elaborated below.

¹³ UNESCO (1996): 50 Years of Education. In Spitzl, 2008, s. 152.

¹⁴ WORLD EDUCATION FORUM (2000): The Dakar Framework for Action. In *ibid.*

¹⁵ ANNAN, K. (2003): Secretary General’s remarks to mark the launch of the United Nations Literacy Decade, s. 135.

¹⁶ UNESCO (1996): 50 Years of Education. In Spitzl, 2008, s. 152.

¹⁷ ANNAN, K. (1999): The state of world’s children 1999: Education, s. 134.

¹⁸ TANZANIA (2008): Education, s. 142.

¹⁹ BLAIR, T. (2000): We must not let the children down, s. 136.

²⁰ MANALO, R. (2008): Reflections on the role of education in good governance, s. 138.

²¹ ANNAN, K. (1999): Education for All, s. 134.

²² WORLD BANK (1988): Education in Sub-Saharan Africa, s. 134.

²³ UNESCO (2003): To mark the launch of United Nations Literacy Decade In *ibid.*, s. 138.

²⁴ MANALO, R. (2008): Reflections on the role of education in good governance, s. 138.

²⁵ WB (2007): Online Atlas of the MDGs, s. 147.

²⁶ UNESCO (1999): Education for All, s. 142.

²⁷ UNESCO (1996): 50 Years of Education. In Spitzl, 2008, s. 138.

²⁸ WB (2005): Education Sector Strategy Update, s. 147.

²⁹ WB (2008): Education for the Knowledge Economy, s. 152.

The question that arises is what is the reality that education disguises. If education is not the “great equalizer” or “the pillar of national development” what is this equalizer or this pillar? What is it that brings about equality among people and what does “development” bring about?

The pattern is similar to the one presented by Bowles and Gintis, which I already briefly reproduced. The functioning of the capitalist system makes it impossible for education to become the “great equalizer”. The world-economy does not function according to the educational level reached by the people, but depends to a great extent on the capacity to secure monopolizations of the markets. Monopolies are secured through patents, protectionism, state subsidies or tax reliefs. The states on the periphery are not able to change their position within the capitalist world-economy by supporting their educational systems, but by engaging in the fierce competition over the production of the leading products, i.e. the products, the production of which is monopolized. This was the path undertaken by the countries in East Asia (and before them by e.g. Germany) and some of them were to a great extent successful (within the classical development paradigm thinking). They managed to change their position either from peripheral to semi-peripheral or from semi-peripheral to central.

The point is not that knowledge would be unimportant. Quite the contrary, the cutting edge technologies require the capacity to learn and copy the latest technological advances, but this learning would have to be accompanied by other and more important state policies. Most important would probably be the possibility to selectively open one’s economy. Whereas this helped South Korea and Taiwan in protecting their infant industries, countries with liberal trade policies will not be able to start the process of modernization of production no matter how much do they invest into education. There are of course other problems connected to the theory. Can we really call the rise of the Asian Tigers a “development” or are they just following the dead end of the earlier leaders in industrialization? At the same time the methodological nationalism does not allow to show that even if nations as units can actually move within the world-system, this does not apply to the whole of their populations. Here the argument by Bowles and Gintis is of use again. Is e.g. the society in South Korea substantially more meritocratic than the American society or is the socio-economic background there just as important for the future of particular individuals?

2 Hierarchizin function

Just as one of the functions of the development discourse is to hierarchize social actors, the same pattern is identifiable in the discourse of education. There are two types of hierarchization. The first is connected to the formation of enunciative modalities and the question who speaks. There are dominant and dominated actors within the discourse. The verbs and nouns connected to the dominant actors include “pioneer”, “expand”, “launch” or “vision”, “passion”, “success” and those connected to the dominated actors (“ignorance”, “burdens”, “stagnation”, “a/waiting”...). There are more discursive practices within the discourse, which further strengthen the position of the dominant actors (World Bank, IMF, UNESCO and bilateral donors) and weaken the position of the dominated actors (the poorest and the girls) or which disguise the socio-economic distance between them.

The first discursive practice is depersonalization. Within the education discourse, there are e.g. “the poorer segments of society”³⁰ or “the world”.³¹ This way as the actors are represented in a vague manner, their socio-economic distance is not expressed and therefore remains more or less covered. This is advantageous to the dominant actors who seem thus to be

³⁰ WORLD BANK (2005): Education Sector Strategy Update In Spitzl 2008, s. 142.

³¹ UNESCO (1996): 50 Years of Education. In Spitzl, 2008, s. 134.

just ordinary actors at the same level as others. An assumed consensus is thus easier to achieve and seems to be among equals rather than unequals.³²

Another form of keeping the hierarchies is through personal weakening at the lexicogrammatical level as the noun (men) is replaced by an adjective (human) in e.g. “human resources” or “human capital”. The dominated actors are thus less visible.³³

On the other hand, the use of emotions can have the effect of positive self-representation as in Tony Blair’s “We must not let the world’s children down”³⁴ or in expressions such as “a whole lost generation”³⁵ or “we all love children”.³⁶ At the same time there is often a concrete naming of social actors when the possibility of a positive self-representation appears as when Laura Bush states that: “*The American people* are giving more than 200 million USD... and my husband... has proposed doubling that funding”.³⁷ In opposite to it one may read in the discourse that there is “the widening gulf between rich and poor”.³⁸ Not only is the question of the reasons for the existence of this gulf excluded but “[n]obody would think of the idea to concretely speak of *we, the rich* and *you/they, the poor*”.³⁹

Furthermore, the representation of education as the universal instrument for reaching prosperity shows that there is dominance in the discourse. Other voices and opinions are not heard. As education is represented as universal, a cultural critique of education is delegitimized. This allows to construct the discourse around the linear way of educational level reached by nations: “No country has succeeded without educating its people”.⁴⁰

At the same time naturalization is present within the discourse. Whereas “the poorest” act rarely, here the activity of the dominant actors is naturalized as a natural phenomenon, thus “societies and economies are affected by rapid globalization”.⁴¹ What are the causes of globalisation and who are its agents? Who is responsible for the negative impacts of globalization? All these question remained disguised by the discursive practice of naturalization and thus do not deal with the hierarchical difference within the discourse, which is at the basis of unequal power relation.

On the other hand, often, when the dominated actors are supposed to act, it is something they *must* do as in “Governments must put in place regular mechanisms for dialogue”⁴² or they act after they have been given the necessary instrument as in “Give them [i.e. the people] an education, and they will change the world”.⁴³ Again the hierarchical difference here is visible, the dominated actors can act on their own only when they must or when they are given (from outside) something, which enables them to act. Otherwise they don’t act. And at the same time it is the dominant actors who express the “must” or who give the education.

And finally the leading metaphor “key” (that opens doors) contains two contradictory functions. On the one hand as the metaphor implicates that it is the dominant actors who hold the key to the closed area of better future or who are the doorkeepers, their position within the discourse is confirmed and thus strengthened. At the same time, as it is the key which is the actor here, the power of the dominant actors is shifted from the actor to the key and thus

³² SPITZL, K. (2008): Die Funktion von Bildung und Erziehung im Raum Tanzania, s. 145-146.

³³ Ibid., s. 147.

³⁴ Ibid. s. 149

³⁵ WOLFOWITZ, P. (2007): Remarks at the Brussels Education Conference.

³⁶ BUSH, L. In Spitzl, 2008, s. 148.

³⁷ Ibid.

³⁸ WORLD EDUCATION FORUM (2000), s. 147.

³⁹ Ibid., s. 146-147.

⁴⁰ WOLFENSOHN, J. (2000): A Time for Action, s. 150.

⁴¹ UNESCO (2000): The Dakar Framework for Action, s. 146.

⁴² Ibid., s. 151.

⁴³ WB (1999): Education Sector Strategy, s. 151.

disguised.⁴⁴ Such a discursive practice is possible only when the dominant actor is in fact much more powerful than the dominated actor.

Hierarchization does not happen only through the discursive practices, but is also a result of education itself as it divides people into more and less educated or uneducated. This has been mentioned in relation to the formation of objects. It creates the division of educated and uneducated nations. Nations are made visible as uneducated and are thus constructed as in need of education, i.e. of an intervention from the outside.

Of equal importance is the differentiation which education achieves among students. This differentiation (and hierarchization) is a typical feature of the American schooling system analyzed by Gintis and Bowles as well as of the schooling systems in the global South analyzed by Illich. As their aim is also to understand “how the school system changes”,⁴⁵ they use a corresponding principle, i.e. the explanation that the organization of education “has evolved in response to political and economic struggles associated with the process of capital accumulation”.⁴⁶ The change from schooling as the “great equalizer” to schooling which differentiates and hierarchizes future workers thus reflected the changes in the form of capitalism. Gintis and Bowles speak of three historical tendencies: “the vastly expanded demand for technical, clerical and other white collar skills..., the proletarianization of white-collar labor... and the demand for expanded access to higher education by minority- and working-class youth”.⁴⁷ These demands have “rendered the traditional university structure inadequate”⁴⁸ and resulted among other things in the spread of community colleges. The stratification of higher education with Ivy League institutions and the great state universities at the top, the less prestigious state universities and state colleges in the middle and community colleges at the bottom of the system “reflects both the social status of the families of the student and the hierarchy of work relationship into which each type of student will move after graduation”.⁴⁹ Just as the primary and secondary schooling should serve the need to give every child an equal chance in life and thus legitimize the current system of production, higher education is supposed to stratify students into the stratified society. In a sense, they have been given an equal chance based on meritocratic criteria, but as the system requires labor stratified according to cognitive skills, they end up in an institution within the system of higher education, which will determine their future prospects for a better life. However, as has been shown, it is not the cognitive skills which determine these future prospects, but rather the socio-economic family background.

There is a similar pattern of exclusion in the global South most forcefully presented by Illich. In his graduation speech at the University of Puerto Rico he claims that “three of every ten students drop out of school before finishing the sixth grade”.⁵⁰ Therefore rather than equalizing, schooling has the opposite effect (and function) on the society. “Schools grade and therefore they degrade. They make the degraded accept his own submission. Social seniority is bestowed according to the level of schooling achieved”.⁵¹ Schooling in Latin America similarly to the USA contains higher education. But “[t]he resulting steep educational pyramid defines a rationale for the corresponding levels of social status. Citizens are ‘schooled’ into their places”.⁵² It does not matter whether the student drops out of a school at the age of ten or at the

⁴⁴ SPITZL, K. (2008): Die Funktion von Bildung und Erziehung im Raum Tanzania, s. 152-153.

⁴⁵ BOWLES, S. – GINTIS, H. (1976): Schooling in Capitalist America, s. 151.

⁴⁶ Ibid., s. 13.

⁴⁷ Ibid., s. 202.

⁴⁸ Ibid., s. 205.

⁴⁹ Ibid., s. 209.

⁵⁰ ILLICH, I. (1973): Celebration of Awareness, s. 111.

⁵¹ Ibid., s. 97.

⁵² Ibid.

age of eighteen. The schooling s/he achieved strongly influences the position s/he will be holding in the society and corresponds to the social position of his or her parents.

Two patterns are thus decipherable at “the evolutionary ladder to development”. Either there is something like an equal schooling system as is (not only) the American primary and secondary system – even though its goal is to give every child an equal chance, empirical findings support the thesis that in practice equally talented and industrious children achieve socio-economic positions depending on their socio-economic background; or there is a stratified system, which hierarchizes children according to the level of schooling they achieve and the sooner one drops out of a school, the worse the position in the society s/he will have in the future. Such a system is, according to the mantra of the discourse of education in international “development”, supposed to be expanded to reach the levels of the system of the rich countries of the global North. That it does not lead to “development” but merely serves the stratifying need of the capitalist form of production remains disguised within this discourse.

Conclusion

The aim of this paper was to analyze the function of the education discourse in development. One may conclude that the education discourse disguises the fact that it is not the cognitive skills but socio-economic background that secure good life. Educational discourse also hierarchizes people and thereby fulfills its hierarchizing function in the society. In general education is problematic and needs a much deeper reevaluation. Such a reevaluation needs to go beyond an idea that education serves the needs of personal development or that it complements the national economy. It seems that education serves the elites in depoliticizing unequal power relations as well as in hierarchizing unequal actors in accordance with the global racial discourses.

References:

1. ANNAN, KOFI (1999): The state of world’s children 1999: Education, UNICEF.
2. ANNAN, KOFI/UN (2003): Secretary-General’s remarks to mark the launch of the United Nations Literacy Decade. New York. <http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp?nid=257>
3. BLAIR, T. (2000): We must not let the children down. In: *The Guardian*. London. <https://www.theguardian.com/education/specialreports/readtheworld/story/0,,155522,00.html>
4. BOWLES, S. – GINTIS, H. (1976): *Schooling in Capitalist America. Educational Reform and the Contradictions of Economic Life*. London and Henley: Routledge and Kegan Paul. ISBN 978-0465097180
5. BOWLES, S. – GINTIS, H. (2002): Schooling in Capitalist America Revisited. *Sociology of Education*, Vol. 75, No. 1, s. 1-18.
6. FOUCAULT, M. (2002): *Archaeology of Knowledge*. London: Routledge. ISBN 978-0415287531.
7. ILLICH, I. (1973): *Celebration of Awareness. A Call for Institutional Revolution*. Penguin: Harmondsworth. ISBN 978-0140803563
8. ILLICH, I. (2001): *Odškolnění společnosti. Polemický spis*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-96-6
9. MANALO, R. (2008): Reflections on the role of education in good governance and human development. Paris. <http://www.unesco.org/delegates/philippines/html/r12.htm>
10. PROFANT, T. (2019): New donors on the postcolonial crossroads. Eastern Europe and Western Aid. London and New York: Routledge. ISBN 978-0367786779

11. SPITZL, K. (2008) "Die Funktion von Bildung und Erziehung im Raum Tanzania von der Kolonisierung zur Globalisierung. Eine Kritische Diskursanalyse öffentlicher Texte". Mag. phil., Universität Wien.
12. TANZANIA, UNITED REPUBLIC OF (2008c): Education. <http://www.tanzania.go.tz/educationf.html>
13. UNESCO (1999): Education for All. A Framework for Action in Sub-Saharan Africa: Education for African Renaissance in the Twenty-first Century. Paris. http://www.unesco.org/education/efa/wef_2000/regional_frameworks/frame_africa.shtml
14. UNESCO (1996): 50 Years for Education. Paris. <http://www.unesco.org/education/educprog/50y/brochure/index.htm>
15. UNESCO (2000): The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf>
16. UNESCO (2003): To mark the launch of the United Nations Literacy Decade (2003-2012). Message from the DirectorGeneral of UNESCO, Koïchiro Matsuura. Paris. http://portal.unesco.org/education/en/ev.phpURL_ID=12872&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
17. WHITE HOUSE, THE (2005): Mrs. Bush's Remarks at Kiembesamaki Teacher's Center in Tanzania. Washington, D.C. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/07/20050714-12.html>
18. WOLFENSOHN, J. (2000): A Time for Action. Placing Education at the Core of Development. Speech at the World Education Forum. Dakar. http://www.unesco.org/education/efa/wef_2000/speeches/wolfen.shtml
19. WOLFOWITZ, P. (2007): Remarks at the Brussels Education Conference. Washington, D. C. <http://go.worldbank.org/QU9MMTP6M0>
20. WORLD BANK (1988): Education in Sub-Saharan Africa: Adjustment, Revitalization, And Expansion. Washington, D.C.
21. WORLD BANK (1999): Education Sector Strategy. Washington, D.C. <http://go.worldbank.org/R52SXJL6X0>
22. WORLD BANK (2005): Education Sector Strategy Update (ESSU). Achieving Education For All, Broadening our Perspective, Maximizing our Effectiveness. Washinton D.C. http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/ESSU/Education_Sector_Strategy_Update.pdf
23. WORLD BANK (2007): Online Atlas of the Millennium Development Goals. <http://devdata.worldbank.org/atlas-mdg/>
24. WORLD BANK (2008): Education for the Knowledge Economy. Washington, D. C. <http://go.worldbank.org/I8T7C0VPV0>
25. WORLD EDUCATION FORUM / EDUCATION FOR ALL (2000a): The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. Dakar. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf>

Contact:

doc. Dr. Tomáš Imrich Profant

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: tomas.profant@euba.sk

ZMENY V ŠTRUKTÚRE PRACOVNEJ SILY V DÔSLEDKU TECHNICKÉHO POKROKU⁵³

CHANGES IN THE STRUCTURE OF THE WORKFORCE AS A RESULT OF TECHNOLOGICAL PROGRESS

Júlia Rakovská

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: julia.rakovska@euba.sk

Abstrakt: Výrobný proces je ovplyvňovaný technickým a technologickým vývojom, či celosvetovými trendami, v dôsledku čoho v súčasnosti môžeme sledovať aj zmeny na trhu práce. Cieľom príspevku bolo analyzovať vplyv nových technológií na štruktúru pracovnej sily predovšetkým vo výrobe. Hlavné závery: Zavádzanie nových technológií do výroby má za následok znižovanie počtu nízko kvalifikovanej pracovnej sily. Nahrádzanie pracovnej sily prvkami automatizácie má však za následok vyššiu potrebu odborníkov. Čo sa týka zmien v požadovaných zručnostiach pracovnej sily, budúcnosti môžeme očakávať nárast vyšších kognitívnych, sociálnych a emocionálnych zručností, ako aj technologických zručností. Naopak, pokles zaznamenajú fyzické a manuálne, a tiež základné kognitívne zručnosti.

Kľúčové slová: pracovná sila, technický pokrok, výroba, zamestnanosť

JEL: M11, M21

Abstract: The production process is influenced by technical and technological developments or global trends, and as a result, we can currently observe changes in the labour market. The aim of this paper was to analyse the impact of new technologies on the structure of the workforce, especially in manufacturing. Main conclusions. However, the replacement of the workforce by automation elements results in a higher need for professionals. In terms of changes in the skills required by the workforce, we can expect an increase in higher cognitive, social and emotional skills as well as technological skills in the future. Conversely, physical and manual skills, as well as basic cognitive skills, will see a decline.

Keywords: workforce, technical progress, production, employment

JEL: M11, M21

Úvod

V súčasnosti sa objavuje ďalšia vlna technologického pokroku v podobe digitálnych technológií, umelej inteligencie, automatizácie a robotizácie. Je v poradí štvrtou vlnou priemyselnej revolúcie označovaná pojmom Industry 4.0. Nastáva otázka, ako táto vlna ovplyvnila priemyselný vývoj? A tiež, aký bude mať dopad na štruktúru pracovnej sily v podnikoch? Ktoré pracovné miesta zaniknú a ktoré naopak v dôsledku novej priemyselnej revolúcie vzniknú? V predložennom príspevku sme sa pokúsili analyzovať uvedený vplyv nových technológií na štruktúru pracovnej sily predovšetkým vo výrobe v podmienkach Slovenskej republiky. Pri koncipovaní príspevku sme vychádzali z dostupnej domácej aj zahraničnej literatúry, spomedzi metód skúmania sme využili dotazníkový prieskum.

⁵³ VEGA MŠ SR č. 1/0375/20 „Nová dimenzia rozvoja manažmentu výroby a logistiky pod vplyvom Industry 4.0 v podnikoch na Slovensku“

Súčasnú obdobie charakterizuje nárast podielu zamestnaných osôb v priemysle, ktoré dosiahli vysokoškolské vzdelanie 2. stupňa. Naopak, pokles je možné sledovať u zamestnancov s nižším dosiahnutým vzdelaním. Zavádzanie nových inovačných a technologických prvkov do výroby má za následok znižovanie počtu nízko kvalifikovanej pracovnej sily. Práve tá má byť v najbližších rokoch najohrozenejšou skupinou zamestnancov vo väčšine vyspelých krajín. Nahrádzanie nízko kvalifikovanej pracovnej sily automatizovanými a robotizovanými prvkami však so sebou prináša vyššiu potrebu odborníkov a špecialistov jednak v procese zavádzania týchto prvkov do výroby, ako aj pre účely ich využívania po implementácii. V podmienkach súčasného rozvoja výroby teda dochádza k niektorým zmenám postavenia a úlohy pracovnej sily. Skúmanie týchto zmien je zámerom aj predmetného príspevku.

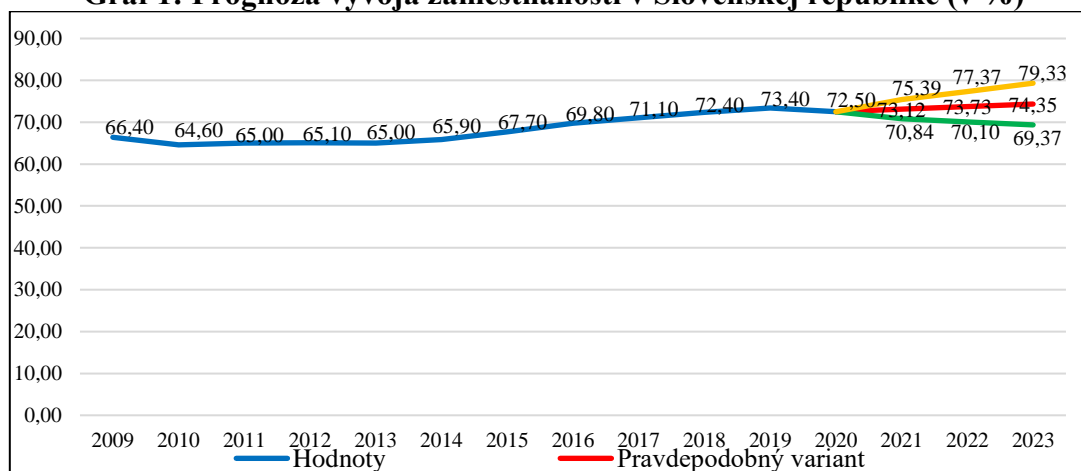
1 Postavenie pracovnej sily v súčasnom rozvoji výroby

Napriek miernemu oživeniu v posledných rokoch je ekonomický rast v takmer všetkých svetových rozvinutých ekonomikách, počas prvých dvoch desaťročí 21. storočia oveľa nižší, ako v celej druhej polovici 20. storočia. Od roku 2000 vyspelé ekonomiky rástli len o necelé 2 % ročne. Otvorenie globálnej ekonomiky malo za následok vážnu stratu konkurencieschopnosti väčšiny rozvinutých ekonomik, najmä tých, ktoré sú slabé v odvetviach hospodárstva s vyspelými technológiami a s vysokým rastom. Integrácia mnohých rozvíjajúcich sa trhov do globálnej ekonomiky v 80. a 90. rokoch 20. storočia viedla v 21. storočí k dramatickému prenosu ekonomickej sily na rozvíjajúce sa trhy. Tento posun vo výrobe viedol k zvýšeniu miezd na mnohých rozvíjajúcich sa trhoch, čo im umožnilo tvoriť vlastný spotrebiteľský trh, a tým zvýšiť vlastnú úroveň hospodárskeho rozvoja.

Vo väčšine najväčších ekonomik sveta populácia v produktívnom veku buď stagnuje alebo už klesá. V mnohých oblastiach Európy, vrátane Slovenska, bola alebo je dramaticky nízka pôrodnosť, čo vedie k súčasnému nedostatku pracovnej sily. Klesajúca pôrodnosť vedie zároveň k nižšej miere rastu populácie v produktívnom veku a znižovaniu miery nezamestnanosti. Bez dostupnej pracovnej sily sú podniky nútené viac automatizovať s cieľom udržania vlastnej produktivity, čo je trend, ktorý by v nasledujúcich rokoch mohol dominovať v mnohých sektoroch hospodárstva.

Na nasledujúcom grafe uvádzame tri očakávané scenáre vývoja zamestnanosti na Slovensku. Najočakávanejším scenárom vývoja je pravdepodobný variant, kde miera zamestnanosti bude v roku 2023 na úrovni 74,35 %. V prípade priaznivejšieho hospodárskeho vývoja krajiny by bolo možné uvažovať s optimistickým variantom, ktorý by mal oproti pravdepodobnému scenáru o 4,98 % vyššiu hodnotu. Naopak pri pretrvávajúcej pandemickej situácii a ekonomickej kríze by zamestnanosť na Slovensku klesla na úroveň 69,37 %, čo znázorňuje pesimistický scenár.⁵⁴

Graf 1: Prognóza vývoja zamestnanosti v Slovenskej republike (v %)

Prameň: EUROSTAT. (2020): Employment: Annual Statistics.

⁵⁴ EUROSTAT (2020): Employment: Annual Statistics. [online].

V posledných rokoch je hnacou silou slovenskej ekonomiky predovšetkým automobilový priemysel. Slovensko patrí v počte vyrobených automobilov na 1000 obyvateľov medzi svetovú špičku. Je to najmä vďaka otvorenosti slovenskej ekonomike. Napriek tomu za posledných 10 rokov priemysel stráca svoje dominantné postavenie. Ešte výraznejší pokles zamestnanosti v období posledných 20 rokov zaznamenávame v poľnohospodárskom priemysle. Naopak výrazne sa darí obchodu, v ktorom sa za posledných 20 rokov počet zamestnancov takmer zdvojnásobil. Zamestnanosť na trhu práce je v oblasti služieb najpriaznivejšia. Dôsledkom rastúcich príjmov sa zmenilo správanie spotrebiteľov, čo ovplyvnilo štruktúru trhu práce od poľnohospodárstva, priemyslu a ťažby smerom k službám. Okrem iného technologický pokrok a globalizácia sú práve tými faktormi, ktoré urýchlia prechod od ekonomiky založenej na priemysle k službám. Tieto faktory ovplyvňujú aj štruktúru zamestnanosti. Nekvalifikovaná, resp. nevhodne kvalifikovaná pracovná sila bude postupne vytlačená z trhu práce.

2 Zmeny v požadovaných zručnostiach pracovnej sily

Nová technologická revolúcia – Industry 4.0 prenikla do každodenných podnikateľských činností, od výroby produktov až po samotnú obsluhu zákazníkov. Podľa výskumu Svetového ekonomického fóra do roku 2022, v dôsledku štvrtej priemyselnej revolúcie, zanikne 75 miliónov pracovných miest. Do roku 2030 roboty nahradia až 800 miliónov pracovníkov na celom svete. Rovnaký prieskum však poukázal aj na skutočnosť, že počas odhadovaného obdobia sa zároveň vytvorí 133 miliónov nových pracovných miest.⁵⁵

Na základe týchto skutočností je možné pozorovať meniace sa požiadavky na zručnosti pracovnej sily. Tie si budú vyžadovať hlavne kreativitu zamestnancov, prácu v tíme, kritické myslenie, či emocionálnu inteligenciu. V súvislosti s rastom vyspelej techniky klesá potreba manuálnej práce vo výrobe a kontrola kvality výstupov za pomoci ľudskej sily. Na vykonávanie jednotlivých pracovných činností budú čoraz viac potrebné vyššie technologické, kognitívne a v neposlednom rade aj sociálne a emocionálne schopnosti. Tieto parametre skúmal aj globálny inštitút McKinsey. Nasledujúca tabuľka porovnáva zmenu zručnosti pracovnej sily vplyvom automatizácie v dvoch sledovaných obdobiach, v roku 2016 s výhľadom do roku 2030.⁵⁶

Tabuľka 1: Zmeny v požadovaných zručnostiach pracovnej sily (v %)

<i>Porovnávané zručnosti</i>	<i>Rok 2016</i>	<i>Rok 2030</i>	<i>Pokles / Nárast</i>
Fyzické a manuálne zručnosti	48	35	↓ 27
Základné kognitívne zručnosti	12	10	↓ 17
Vyššie kognitívne zručnosti	17	21	↑ 24
Sociálne a emocionálne zručnosti	12	16	↑ 33
Technologické zručnosti	12	19	↑ 58

Prameň: ELLINGRUD, K. (2020): Building the vital skills for the future of work in operations.

⁵⁵ BLUEVISION (2019): What is Industry 4.0 and how can it affect your job? [online].

⁵⁶ JURIGA, J. (2018): Človek 4.0 v centre pozornosti technológií, s. 38-40.

Z uvedeného možno predpokladať, že ťažká manuálna práca sa bude pomocou robotov postupne automatizovať. Vo výrobných priestoroch budú prevažovať automatické a programové výrobné zariadenia. Ľudia budú tí, ktorí prevezmú riadiacu a kontrolnú činnosť nad nimi. Pre človeka je to náročná intelektuálna činnosť, pomocou ktorej bude hľadať spôsoby na zjednodušenie ovládania strojov. Na ľudí bude doliehať tlak kladený na zvládnutie požadovanej kvality a neustáleho vzdelávania. Môže sa stať, že modernizovaný podnik, nebude mať dostatočne kvalifikovaných zamestnancov.

V budúcnosti sa podniky nevyhnú dvom typom zmien v štruktúre pracovnej sily:

1. zvýšeniu kvalifikácie, prostredníctvom ktorej získa pracovná sila nové zručnosti na zvládnutie súčasných úloh,
2. zabezpečeniu rekvalifikácie, v rámci ktorej potrebujú zamestnanci získať nové schopnosti na to, aby mohli zvládať úplne nové úlohy.

Rekvalifikácia zamestnancov bude najnutnejšia vo výrobe, logistike, maloobchode a v sektoroch prepojených na prevádzku, ako je údržba, pracovisko na spracovanie reklamácií a v skladoch. Spoločnosti budú musieť zamestnať ľudí, ktorí budú vykonávať úlohy určené na vývoj, riadenie a údržbu automatizovaných zariadení a digitálnych procesov. Takúto pracovnú silu nedokážu nahradiť stroje.

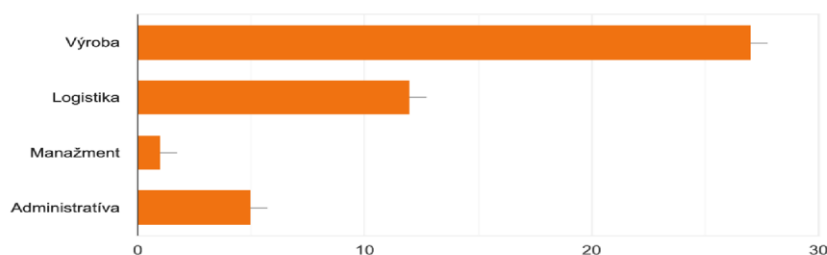
3 Očakávané zmeny v oblastiach pôsobenia pracovnej sily

Digitálne technológie nielen určujú zánik alebo vytvorenie pracovných miest, ale tiež zmenu toho, čo ľudia v práci robia a ako to robia, čím formujú obsah a metódy práce. Profily pracovných miest by sa mohli podstatne zmeniť, a to pridaním nových úloh alebo úpravou tých existujúcich. Táto zmena by si vyžadovala prispôsobenie sa pracovníkov novým pracovným miestam, organizácii práce a pracovným nástrojom. Technologické transformácie prispievajú k zmenám úloh, ktoré sú súčasťou pracovných miest. Údaje Eurostatu ukazujú, že u 21 % osôb, ktorých práca zahŕňala používanie akéhokoľvek typu počítača, prenosného zariadenia alebo inej počítačovej techniky, sa hlavné pracovné úlohy v dôsledku zavedenia nového softvéru alebo počítačového vybavenia zmenili.

Od pracovníkov sa vo všeobecnosti žiada, aby sa v rámci zložitých výrobných procesov vedeli vyrovnávať s nestálosťou v práci, prispievali vlastnou tvorivosťou a spolupracovali s ostatnými. Všetky tieto aspekty práce si vyžadujú kľúčové atribúty ľudskej práce, ako je samostatnosť a spoločnosť, ktoré sú nad súčasné možnosti pokročilých strojov vybavených umelou inteligenciou.

Prieskum sme zrealizovali pomocou dotazníka. Dotazník sme odoslali rôznym respondentom cez sociálne siete, pričom sme dostali 80 odpovedí. Dotazník bol anonymný a skladal sa z dvoch častí. Prvá časť obsahovala základné otázky o respondentoch, ako vek, pohlavie, miesto bydliska (mesto alebo vidiek) a najvyššie dosiahnuté vzdelanie. Druhá časť obsahovala povinné uzavreté otázky s jednou možnosťou odpovede, ako aj nepovinné uzavreté otázky s viacerými možnosťami odpovede. Dotazník bol vytvorený pomocou bežne dostupnej služby formulárov od spoločnosti Google.

Graf 2: Očakávané zmeny v oblastiach pôsobenia pracovnej sily (v %)

Prameň: vlastné spracovanie

V sledovanom grafe môžeme vidieť, že najviac očakávané zmeny sa týkajú výroby, keďže prvky technického pokroku sa značne dotýkajú riadenia a vykonávania výrobných procesov. Hneď za výrobou nasleduje logistika. Respondenti vnímajú túto problematiku aj ako hrozbu redukcie pracovných miest, ale nemusí to byť celkom tak. Cieľom automatizácie, robotizácie a digitalizácie je predovšetkým spresniť a zefektívniť výrobu. Viacero z existujúcich výrobných procesov je v súčasnosti možné uskutočňovať len za pomoci automatizácie. Dnes je už skoro každý vyrobený produkt aspoň z časti spracovaný určitým automatizovaným procesom, ktorý bol kedysi vykonávaný výlučne za pomoci ľudskej sily. V uvedenom grafe taktiež môžeme vidieť oblasť manažmentu a administratívy. Tieto pracovné pozície sú viac-menej nahradené po softvérovej stránke, ktorá stále potrebuje značnú kontrolu človeka. V administratíve sa veľa úkonov presunulo na počítače a rôzne programy, ktoré túto prácu veľmi uľahčujú. Tým, že sa množstvo dát zmesť na harddisk v počítači, aj archivovanie dokumentov sa stalo jednoduchším.

Záver

Cieľom príspevku bolo analyzovať vplyv nových technológií na štruktúru pracovnej sily predovšetkým vo výrobe. Kým ešte v pomerne nedávnej minulosti prevládalo vo výrobe prevažne manuálne vykonávanie výrobných procesov a riadiacich činností, v súčasných podmienkach sa výrobné podniky nezaobídu bez moderných technológií či zariadení. Výrobný proces je ovplyvňovaný technickým a technologickým vývojom, resp. celosvetovými trendami, ktoré sú predmetom digitálnej transformácie. Za novodobé trendy manažmentu výroby možno považovať najmä dôraz na zvyšovanie kvality produktov, znižovanie nákladov, zvyšovanie produktivity, skracovanie priebežného času výroby, zvyšovanie pružnosti reagovania na potreby zákazníkov, a v neposlednom rade znižovanie negatívnych vplyvov na životné prostredie. Aby podniky vedeli obstáť v silnom konkurenčnom boji, sú nútené neustále hľadať nové metódy či spôsoby, ako zefektívniť svoju podnikateľskú činnosť.

Čo sa týka zmien v požadovaných zručnostiach pracovnej sily, v budúcnosti môžeme očakávať nárast vyšších kognitívnych, sociálnych a emocionálnych zručností, ako aj technologických zručností. Naopak, pokles zaznamenajú fyzické a manuálne, a tiež základné kognitívne zručnosti. Najväčší vplyv technického pokroku na pracovnú silu sa očakáva v oblasti výroby, následnej logistiky a administratívy. Manuálna práca sa bude pomocou robotov postupne automatizovať. Vo výrobných priestoroch budú prevažovať automatické a programové výrobné zariadenia. Ľudia budú tí, ktorí prevezmú riadiacu a kontrolnú činnosť nad nimi. Technický pokrok bude mať za následok zvyšovanie počtu kvalifikovaných pracovníkov s vyšším vzdelaním v kombinácii so zvyšujúcou sa produktivitou práce, pričom pre tých nižšie kvalifikovaných sa budú musieť hľadať iné možnosti uplatnenia na trhu práce.

Použitá literatúra:

1. ARMSTRONG, M. – TAYLOR, S. (2015): *Řízení lidských zdrojů: Moderní pojetí a postupy*. 13. vydání. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5258-7.
2. BLUEVISION (2019): What is Industry 4.0 and how can it affect your job? [online]. 2019. [Citované 10. 11. 2022]. Dostupné na internete: <https://bluevisionbraskem.com/en/innovation/what-is-industry-4-0-and-how-can-it-affect-your-job/>.
3. ELLINGRUD, K. (2020): *Building the vital skills for the future of work in operations*. [Citované 10. 11. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/building-the-vital-skills-for-the-future-of-work-in-operations>.
4. EMPLOYMENT (2020): *Prognózy vývoja na trhu práce v SR II.: Komplexná analýza zamestnanosti a verifikácia prognóz v roku 2019*. [online]. 2020. [Citované 10. 11. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/praca->

zamestnanost/podpora-zamestnanosti/manazerske%20zhrnutia%202020/man_zhrn_zamestnanost.pdf.

5. EUROSTAT (2020): *Employment: Annual Statistics*. [online]. 2020. [Citované 10. 11. 2022]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Archive:Zamestnanos%C5%A5_%E2%80%93_ro%C4%8Dn%C3%A1_%C5%A1tastika&oldid=497049.
6. GRANT, B. D. – TRAUTRIMS, A. – WONG, Ch. Y. (2017): *Sustainable Logistics and Supply Chain Management*. 2nd edition. New York: Kogan Page, 2017. ISBN 978-0-7494-7827-8.
7. JURIGA, J. (2018): Človek 4.0 v centre pozornosti technológií. In: *Revue priemyslu: ľudia, manažment a hospodárstvo*, Bratislava: SON MEDIA, 2018, č. 5, s. 38-40, ISSN ISSN 1336-9857.
8. LORENZ, M. – RÜßMANN, M. – STRACK, R. (2015). *How Will Technology Transform the Industrial Workforce Through 2025?* [online]. 2015. [Citované 10. 11. 2022]. Dostupné na internete: <https://www.bcg.com/publications/2015/technology-business-transformation-engineered-products-infrastructure-man-machine-industry-4>.
9. RICHNÁK, P. – FANČOVIČ, F. (2020): Analytical View of Industry 4.0. In: *Acta Logistica Moravica: periodický internetový časopis v oboru logistiky*. Přerov: Vysoká škola logistiky, 2020. 10 (2), s. 37-44. ISSN 1804-8315.

Kontakt:

Ing. Mgr. Júlia Rakovská, PhD.

Fakulta podnikového manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: julia.rakovska@euba.sk

GLOBALNE VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU V POSTKOLONIÁLNYCH SÚVISLOSTIACH¹

GLOBAL EDUCATION IN SLOVAKIA FROM THE POSTCOLONIAL PERSPECTIVES

Kristína Rankovová

Fakulta sociálnych a ekonomických vzťahov, Univerzita Komenského v Bratislave, Mlynské luhy 4,
821 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: kristina.rankovova@fses.uniba.sk.

Abstrakt: Cieľom príspevku je prispieť do existujúcich debát o globálnom vzdelávaní, ktorého cieľom je adresovať globálne výzvy a problémy. Práca poukazuje na to, že postkoloniálne perspektívy sú komplementárne s cieľmi globálneho vzdelávania. Keď sa postkolonializmus aplikuje na tento typ vzdelávania, môže prispieť k efektívnejšiemu napĺňaniu jeho cieľov tak, aby viac nereprodukoval predsudky a neumocňoval existujúce nerovnosti medzi ľuďmi a krajinami. Na druhú stranu však existujúce analýzy globálneho vzdelávania, ktoré používajú postkoloniálne perspektívy na analýzu jeho obsahu, upozorňujú len na škodlivé reprezentácie v rámci binárnych konceptov My-Oni, globálny Sever-globálny Juh či bohatý-chudobný. V príspevku argumentujem, že v kontexte Slovenska, ako reprezentatívnej krajiny globálneho Východu, tieto koncepty strácajú na svojej aplikovateľnosti, lebo realita na Slovensku je viac hybridná.

Kľúčové slová: globálne vzdelávanie, postkolonializmus, Globálny Východ

JEL: F54, I21

Abstract: The aim of the paper is to contribute to the existing debates on global education, which aims to address global challenges and problems. The work points out that postcolonial perspectives are complementary to the goals of global education. When postcolonialism is applied to this type of education, it can contribute to a more effective fulfillment of its goals so that it no longer reproduces various prejudices and does not reinforce existing inequalities. On the other hand, however, existing analyses of global education, which use postcolonial perspectives to analyze its content, draw attention only to harmful representations within the binary concepts of Us-Them, global North-global South, or rich-poor. In this paper, I argue that in the context of Slovakia, which is a representative country of the global East, these concepts lose their applicability, because the reality of Slovakia is more hybrid.

Keywords: global education, postcolonialism, Global East

JEL: F54, I21

Úvod

Prevláda názor, že žijeme v globalizovanom svete. Nielen ekonomiky štátov sú čoraz viac vzájomne prepojené, ale to isté platí pre populácie a kultúry, ktoré spája obchod s tovarom, službami a technológiami, ako aj pre tok ľudí a financií, investícií či informácií. Svet sa neustále mení ako reakcia na fenomén globalizácie. Súčasný stav globalizácie možno charakterizovať

¹ Príspevok bol napísaný v rámci výskumného projektu s názvom Critical Analysis of the Slovak Global Education Discourse financovaného cez Sylff Fellowship Program z Tokyo Foundation for Policy Research a v rámci Grantov mladých UK č. UK/434/2022.

jej bezprecedentnou priestorovosťou a rozsiahlosťou (globálnych sietí), pravidelnosťou (globálnych interakcií), rýchlosťou (globálnych tokov) a hĺbkou (vplyvu globálnych prepojení na kvalitu života).² Na oplátku to znamená, že zmeny vo svete sú čoraz dynamickejšie a vzájomne závislé. Každý deň si uvedomujeme, že svet je prepojený celok a že aj malý problém na „druhej strane“ sveta nás ovplyvňuje a naopak. Nedávne krízy ako napríklad pandémie Covid-19, environmentálna kríza či vojna na Ukrajine, túto realitu ešte viac podčiarkujú. Vzájomná závislosť sa prejavuje na všetkých úrovniach toho, čo sa nazýva globálna spoločnosť.

Či sa jedná o pozitívne alebo negatívne zmeny, ktoré sú spôsobené globalizáciou, tak či onak existuje „globálny imperatív“,³ akýsi pocit naliehavosti venovať sa globálnym problémom. Vlády na celom svete, ale aj (medzi)národné organizácie, si uvedomujú súčasnú situáciu a okrem toho, že konajú globálne, napríklad prostredníctvom programov rozvojovej spolupráce, zaviedli nový pedagogický prístup s názvom *globálne vzdelávanie*,⁴ ktorý pojednáva o meniacej sa realite a snaží sa adresovať výzvy prepojeného sveta ako napríklad chudoba a nerovnosti, klimatická kríza a dlhodobý udržateľný rozvoj, problematika ľudských práv a rovnosť pohlaví, či sociálna spravodlivosť ako taká.

Na jednej strane je takéto vzdelávanie nutné, aby študenti vedeli nielen chápať globálne problémy okolo seba, ale aj konať tak, aby ich adresovali. Ako hovorí Rada Európy, ktorá je jedným z vplyvných hráčov a dlhodobý nastavuje agendu v súvislosti s globálnym vzdelávaním, globálne vzdelávanie „je pedagogický prístup, ktorý podporuje viaceré perspektívy a dekonštrukciu stereotypov a stavia na prístupe zameranom na študenta s cieľom podporiť kritické povedomie o globálnych výzvach a angažovanosť pre trvalo udržateľný životný štýl“.⁵

Na druhej strane, aby globálne vzdelávanie mohlo byť efektívne, je potrebné, aby bolo dobre nastavené aj v praxi. To je dôležité z toho dôvodu, že viacero kritických a postkoloniálnych analýz upozorňuje na to, že keď sa obsah globálneho vzdelávania neskúma, často potom reprodukuje rôzne druhy stereotypov o ľuďoch či krajinách alebo ponúka len jeden druh perspektívy, ktorú predstavuje ako univerzálnu pre všetkých ľudí, čo je následne v kontraste s tým, ako by malo globálne vzdelávanie vyzerat'.⁶

Z tohto dôvodu je dôležité pri skúmaní globálneho vzdelávania zapájať aj kritické a postkoloniálne perspektívy, ktoré mu nastavujú zrkadlo. Globálne vzdelávanie a takéto perspektívy majú totiž v praxi toho veľa podobného – v prvom rade podobné strategické ciele ako napríklad ponúkajú rôznych (marginalizovaných) perspektív učiacim sa tak, aby kriticky pristupovali ku globálnym problémom a uvedomovali si ich socio-historické korene, či

² HELD, D. a kol. (1999): Contents and Introduction, s. 17.

³ PASHBY, K. (2016): Global, Citizenship, and Education as Discursive Fields: Towards Disrupting the Reproduction of Colonial Systems of Power, s 5.

⁴ Príspevok používa pojem „globálne vzdelávanie“, avšak je potrebné poznamenať, že v iných kontextoch a krajinách sa rovnako používajú aj pojmy vzdelávanie/výchova ku globálnemu občianstvu, (globálne) rozvojové vzdelávanie alebo vzdelávanie pre udržateľný rozvoj, ktoré sú viac-menej synonymické s pojmom globálne vzdelávanie. Aj keď tieto pojmy figurujú aj na slovenskej úrovni, nachádzajú sa len v oficiálnych legislatívnych a strategických dokumentoch, avšak v praxi sa nevyužívajú. Keďže na Slovensku sú hlavným aktérmi v oblasti globálneho vzdelávania mimovládne organizácie, príspevok používa pojem, s ktorým aj oni operujú.

⁵ RADA EURÓPY (bez dátumu): Global Education.

⁶ ANDREOTTI, V. (2011): Actionable Postcolonial Theory in Education. BRYAN, A. – BRACKEN, M. (2011): Learning to Read the World? Teaching and Learning about Global Citizenship and International Development in Post-Primary Schools. ANDREOTTI, V. – SOUZA, L. (2011): Postcolonial Perspectives on Global Citizenship Education. KIM, Y. (2019): Global citizenship education in South Korea: ideologies, inequalities, and teacher voices.

odbúrať stereotypy, z ktorých mnoho má pôvod v koloniálnych, imperiálnych a rasistických diskurzoch.⁷

Avšak, ako ukazuje tento príspevok, existujúce postkoloniálne analýzy globálneho vzdelávania, z ktorých väčšina pochádza zo Západu, majú len obmedzenú aplikovateľnosť na globálne vzdelávanie na Slovensku. Je tomu tak kvôli tomu, že tieto štúdie pracujú len s binárnymi konceptami globálny Sever-globálny Juh, kolonizátor-kolonizovaný alebo rozvinutý-rozvojový. Tieto koncepty však často nedokážu zachytiť špecifickú situáciu krajín strednej Európy, vrátane Slovenska.

Tento príspevok najprv predstavuje, čo je globálne vzdelávanie a ako sa globálne vzdelávanie chápe v existujúcich postkoloniálnych súvislostiach, demonštrujúc tak obmedzenú aplikovateľnosť na slovenský kontext. V poslednej časti text zdôvodňuje, v čom je slovenský kontext iný a ako sa dá obohatiť postkoloniálna analýza globálneho vzdelávania o koncept globálneho Východu. Tento koncept vie lepšie zachytiť reality regiónu a s tým spojené špecificity diskurzu, ktorý prevláda v slovenskom globálnom vzdelávaní.

1 Globálne vzdelávanie – definícia, ciele, vývoj a aktuálne problémy

Vo všeobecnosti sa pod pojmom globálne vzdelávanie chápe taký druh vzdelávania, ktorý má adresovať globálne problémy a výzvy. Podľa definície Global Education Network Europe, sa jedná o taký typ vzdelávania, ktorý „umožňuje ľuďom kriticky reflektovať svet a svoje miesto v ňom; aby otvorili svoje oči, srdcia a mysle realite sveta na miestnej a globálnej úrovni. Umožňuje ľuďom pochopiť, predstaviť si, dúfať a konať tak, aby nastolili svet sociálnej a klimatickej spravodlivosti, mieru, solidarity, rovnosti a rovnosti, planetárnej udržateľnosti a medzinárodného porozumenia. Zahŕňa rešpektovanie ľudských práv a rozmanitosti, začlenenie a slušný život pre všetkých, teraz aj v budúcnosti“.⁸

Čo sa týka cieľov globálneho vzdelávania, globálne vzdelávanie sa ako pedagogický prístup ponúka ako reakcia na globalizáciu a jeho cieľom je poskytnúť študentom a iným cieľovým skupinám vhodné kognitívne schopnosti, ktoré uľahčia pochopenie sveta a vzájomnú prepojenosť ekonomických, politických, environmentálnych alebo sociálnych procesov. To zahŕňa pochopenie globálnych štruktúr, globálnych a lokálnych systémov a ich prepojenosti a závislosti. V neposlednom rade je cieľom globálneho vzdelávania aj rozvíjať kritické myslenie a kritické uvedomenie si globálnych problémov a vedenie učiacich sa k tomu, aby sami seba začali vnímať ako „globálnych občanov“.⁹ Z tohto pramení aj uvedomenie si vlastnej úlohy vo svete a zodpovednosti, práv a povinností vyplývajúcich z takejto pozície. S tým spojená je aj dekonštrukcia rôznych stereotypov a skúmanie presvedčení a hodnôt o svete ponúkaním viacerých prístupov a perspektív.¹⁰ Výsledkom by mala byť podpora formovania uvedomelejších, zodpovednejších a pohotovejších globálnych (študentov) občanov, ktorí sa môžu podieľať na riešení globálnych problémov a výziev na globálnej a lokálnej úrovni.¹¹ Z toho vyplýva, že globálne vzdelávanie si zakladá aj na podpore hodnôt tolerancie, rovnosti, sociálnej spravodlivosti a férovosti. Veľký dôraz sa kladie na to, že k rozmanitosti a rozdielom medzi ľuďmi, krajinami, históriou, kultúrami či identitami treba pristupovať s rešpektom, empatiou a ocenením, než cez vopred vytvorené predsudky.¹²

⁷ KHOO, S. – JØRGENSEN, N. J. (2021): Intersections and collaborative potentials between global citizenship education and education for sustainable development.

⁸ GENE (2015): The European Declaration on Global Education to 2050, s. 2.

⁹ PASHBY, K. (2011): Cultivating global citizens: planting new seeds or pruning the perennials? Looking for the citizen-subject in global citizenship education theory.

¹⁰ PASHBY, K. – ANDREOTTI, V. (2015): Critical Global Citizenship in Theory and Practice - Rationales and Approaches for an Emerging Agenda.

¹¹ UNESCO (2015): Global citizenship education: topics and learning objectives.

¹² NÁRODNÁ STRATÉGIA PRE GLOBÁLNE VZDELÁVANIE NA ROKY 2012-2016 (2012).

Takáto koncepcia globálneho vzdelávania znie veľmi lákavo hlavne preto, že odpovedá na dlhodobé kritiky rôznych pedagógov a iných zainteresovaných osôb, ktoré upozorňujú na to, že tradičné frontálne vzdelávacie systémy sú neschopné reflektovať vývoj globalizovaného sveta a teda ani poskytovať študentom relevantné nástroje na to, aby takéto reality chápali.¹³ Spolu s rastúcou advokáciou za globálne vzdelávanie zo strany vplyvných medzinárodných organizácií ako napríklad OSN so svojou Agendou 2030 (hlavne cieľ 4.7.),¹⁴ UNESCO, Rada Európy a jej agentúra Centrum Sever-Juh či Global Education Network Europe (GENE), sa globálne vzdelávanie javí ako vysoko žiadaná odpoveď na globálne výzvy.

Avšak ako mnohé kritické hlasy tvrdia, kvôli tomu, že globálne vzdelávanie má dobré ciele – adresovať globálne problémy – často krát sa prehliada obsah toho, čo sa učiacim sa naozaj podáva. Podľa týchto štúdií sa kvôli akejsi predpokladanej normativite globálneho vzdelávania prehliada, že globálne vzdelávanie často reprodukuje rôzne predsudky a stereotypy a propaguje len jeden typ života – ten západný – ako univerzálny spôsob života.¹⁵

Tieto zistenia však nie sú prekvapivé, ak sa pozrieme na to, ako sa globálne vzdelávanie formovalo od začiatku. Korene takéhoto typu vzdelávania siahajú do 60. a 70. rokov 20. storočia, kedy bolo prvýkrát predstavené západnými vládami najmä pod pojmom „rozvojové vzdelávanie“. Bolo to práve v rokoch po dekolonizačných procesoch, keď bol tento typ vzdelávacieho prístupu predstavený ako doplnkový komponent k rozvojovej pomoci s cieľom zvýšiť povedomie o realite globálneho Juhu a povzbudiť ľudí k tomu, aby pomáhali ľuďom z vtedajších bývalých kolónií.¹⁶ Toto prvotné vzdelávanie bolo kritikmi často vnímané ako neokoloniálny projekt, bolo kritizované za to, že sa spolieha na dedičstvo kolonializmu a hierarchií pri vytváraní „vedomosti“ o „tých druhých“, aby si udržalo navrch vo vzťahoch s globálnym Juhom a podporilo hierarchické rozdelenie sveta na tých, ktorí sú „My“ a tých, ktorí sú „Oni“.¹⁷ A zatiaľ čo väčšina krajín opustila pojem rozvojové vzdelávanie práve kvôli kritike, ktorá ho obklopovala, a nahradili ho pojmom globálne vzdelávanie, kvôli už spomínanému mainstreamovému normatívnemu vnímaniu globálneho vzdelávania, stále toto vzdelávanie obsahuje určité problematické aspekty.

Okrem toho je dôležité poznamenať aj to, že vzdelávanie samo o sebe bolo vždy určitým nástrojom na podporu špecifických koncepcii štátu a často krát si zakladalo práve na presadzovaní určitých ideológií a určovaní toho, kto patrí a kto nepatrí do národnostných alebo iných projektov, vytvárajúc tak nerovnosti medzi ľuďmi.¹⁸ Z tohto pohľadu je teda možné konštatovať, že globálne vzdelávanie môže mať rovnako pozitívne transformačné efekty, ako môže mať škodlivé následky, keďže môže reprodukovat' dominantné ideológie.¹⁹

Sú to práve postkoloniálne prístupy ku globálnemu vzdelávaniu, ktoré sú schopné takéto dominantné a škodlivé ideológie odhaliť. Toto budem demonštrovať v ďalšej časti príspevku.

¹³ BOURN, D. (2012): Development Education: From Margins to the Mainstream.

¹⁴ OSN (2015): Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.

¹⁵ PASHBY, K. (2016): Global, Citizenship, and Education as Discursive Fields: Towards Disrupting the Reproduction of Colonial Systems of Power. ANDREOTTI, V. (2011): Actionable Postcolonial Theory in Education. BENDIX, D. – DANIELZIK, C. – KIESEL, T. (2015): Education for sustainable inequality? A postcolonial analysis of materials for Development Education in Germany. SWANSON, D. L. – GAMAL, M. (2021): Global Citizenship Education / Learning for Sustainability: tensions, 'flaws', and contradictions as critical moments of possibility and radical hope in educating for alternative futures.

¹⁶ BOURN, D. (2012): Development Education: From Margins to the Mainstream. BOURN, D. (2015): The Theory and Practice of Development Education: A Pedagogy for Global Social Justice.

¹⁷ KRAUSE, J. (2016): NGOs in global education: From promoting aid towards global citizen empowerment for change.

¹⁸ PASHBY, K. (2016): Global, Citizenship, and Education as Discursive Fields: Towards Disrupting the Reproduction of Colonial Systems of Power.

¹⁹ Tamže.

2 Globálne vzdelávanie v postkoloniálnych súvislostiach

Predtým, ako príspevok predstaví, aký prínos majú postkoloniálne perspektívy pre analýzy globálneho vzdelávania, príspevok v krátkosti prezentuje, aké sú hlavné myšlienky postkolonializmu. Následne sa budem venovať tomu, ako sa používali postkoloniálne perspektívy pri analýzach globálneho vzdelávania doteraz.

2.1 Postkolonializmus

Postkolonializmus ako politický a teoretický prístup spochybňuje eurocentrizmus, eurocentrické reprezentácie globálneho Juhu a eurocentrické chápanie dejín sveta, ktoré sa objavili približne v rovnakom čase ako vzostup kapitalizmu a imperializmu v Európe a európske „objavy“ iných národov.²⁰ Vo všeobecnosti sa snaží destabilizovať dominantné západné diskurzy prítomné napríklad v histórii, filozofii alebo lingvistiky. Postkolonializmus poukazuje na to, že takéto diskurzy sú „nevedomky etnocentrické“,²¹ keďže odrážajú dominantný západný svetonázor. V tomto zmysle sa postkoloniálne prístupy pokúšajú spochybníť a problematizovať úplne základné predpoklady o svete, ktoré sú často nepreskúmané a brané ako „prirodzené“, no sú necitlivé a ignorujúce hodnoty, praktiky a významy iných kultúr.

Postkolonializmus sa takisto snaží problematizovať produkciu vedomosti a jej efekty. Ako zdôraznil Foucault,²² poznanie je moc. Vedomosti – ako schopnosť pomenovať, teoretizovať alebo reprezentovať – sa vo veľkej miere stále „vyrábajú“ na globálnom Severe. Napríklad výraz „tretí svet“ bol poznamenaný negatívnymi a homogenizujúcimi konotáciami o krajinách a národoch; napríklad to, že sa nedokážu „rozvinúť“ alebo že sú ekonomicky zaostalé. Takéto reprezentácie len prispievajú k binárnemu rozdeleniu „my“ verus „oni“, kde „my“ sme zastúpení v idealizovanej forme, zatiaľ čo „oni“ sú vnímaní ako náš zlý opak.²³ Cieľom postkolonializmu je narušiť takéto „vedomosti“ a reprezentácie globálneho Juhu.²⁴

A napokon, postkolonializmus sa pokúša obnoviť histórie, identity a hlasy z globálneho Juhu, ktoré boli umlčané, zdiskreditované alebo inak marginalizované. To sa má uskutočniť radikálnou rekonštrukciou histórie a produkcie vedomostí.²⁵

Z tohto pohľadu je postkolonializmus v skutočnosti viac než komplementárny s globálnym vzdelávaním, ktoré sa snaží študentov naučiť o globálnych výzvach a podporiť ich ku kritickému rozmyšľaniu o problémoch, ich postavení v rámci sveta, povzbudzujúc ich tak k tomu, aby dekonštruovali rôzne stereotypy tak, aby odbúravali (štrukturálne) nerovnosti vo svete. I preto sú postkoloniálne analýzy globálneho vzdelávania vitálne pre efektívne aplikovanie tohto pedagogického prístupu, aby nespôsobil ďalšie reprodukovanie nerovností a škodlivých ideológií.

Tieto analýzy sú potrebné hlavne kvôli tomu, že doterajšie výskumy, kde sa aplikovali postkoloniálne prístupy na globálne vzdelávanie, naozaj potvrdili, že globálne vzdelávanie obsahuje veľa stereotypných zobrazení a mnohokrát (ne)vedomky vyvyšuje ľudí z globálneho Severu nad ľudí z globálneho Juhu.²⁶ O tomto pojednáva ďalšia časť.

²⁰ ABBATTISTA, G. (2011): *European Encounters in the Age of Expansion*.

²¹ McEWAN, C. (2018): *Postcolonialism, Decoloniality and Development*, s. 34.

²² FOUCAULT, M. (1995): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, s. 27.

²³ McEWAN, C. (2018): *Postcolonialism, Decoloniality and Development*.

²⁴ MARTIN, F. – GRIFFITHS, H. (2012): *Power and Representation: A Postcolonial Reading of Global Partnerships and Teacher Development through North–South Study Visits*.

²⁵ McEWAN, C. (2018): *Postcolonialism, Decoloniality and Development*.

²⁶ Vid' napr.: ANDREOTTI, V. (2011): *Actionable Postcolonial Theory in Education*. BRYAN, A. – BRACKEN, M. (2011): *Learning to Read the World? Teaching and Learning about Global Citizenship and International Development in Post-Primary Schools*. KIM, Y. (2019): *Global citizenship education in South Korea: ideologies, inequalities, and teacher voices*

2.2 Postkoloniálne perspektívy v globálnom vzdelávaní na Západe

Postkoloniálne a kritické analýzy ukazujú, že v diskurzoch globálneho vzdelávania existuje hierarchizácia aktérov a je možné určiť, kto patrí ku globálnemu Severu a kto ku globálnemu Juhu, keďže práve okolo týchto dvoch množín sa zbiehajú rôzne druhy stereotypných reprezentácií. Napríklad v nemeckom globálnom vzdelávaní sa mocenské vzťahy reprodukovujú cez rozdelenie sveta na tých, ktorí poznajú cestu k rozvoju a tých, ktorí rozvoj potrebujú. Toto bolo často krát umocnené tým, že relatívna chudoba globálneho Juhu a relatívne bohatstvo globálneho Severu neboli diskutované ako vzájomne prepojené a vzájomne závislé javy. To znamenalo, že mocenské vzťahy a chudoba ako dôsledky kolonializmu boli ignorované a bola reprodukovávaná hegemonická eurocentrická historiografia.²⁷

Podobne v Spojenom kráľovstve postkoloniálna analýza vykonaná Andreotti²⁸ ukázala, že globálne vzdelávanie prezentovalo chudobu skôr ako nedostatok modernizácie globálneho Juhu a postavilo britských študentov do pozície „záchrancov“ tých, ktorí sú chudobní. Toto posilňovala aj myšlienka, že „my“ sme modernizovaní a máme vedomosti, ktoré môžeme odovzdať, zatiaľ čo „oni“ sú vo svojej chudobe bezmocní a čakajú na to, kedy ich niekto zachráni. Okrem toho analýza preukázala i to, že mnohokrát sú „tí druhí“ reprezentovaní ako pasívni trpitelia a je im odobratá akákoľvek schopnosť konať a ovplyvňovať ich vlastný život. Takéto reprezentácie ďalej zobrazovali toho druhého z globálneho Juhu ako toho, čo má len tradície a zvyky, zatiaľ čo my máme vedomosti a technológie. Toto ešte viac umocňovalo dojem, že „oni“ sú zaostalí a žijú v minulosti a majú ďaleko od rozvojových krajín a modernizácie.

Celkovo sa teda jednalo o také vykreslenie „nás“ a „ich“, v ktorom prevládali binárne reprezentácie opierajúce sa o hierarchizáciu. Ako tomu vraví Edward Said v jeho vplyvnom diele *Orientalizmus*, takáto hierarchizácia vzťahov sa operia o tzv. „flexibilnú pozičnú nadradenosť“.²⁹ Tá umožňuje Západu alebo globálnemu Severu udržať si nadradenosť v každej reprezentácii a v každom vzťahu s „tým druhým“. Je to práve Loomba, ktorá zachytáva realitu binárnych reprezentácií:

(A)k sú ľudia [z globálneho Juhu] iracionálni, Európania sú racionálni; ak sú tí prví barbarskí, zmyselní a leniví, Európa je civilizovaná; so svojimi sexuálnymi chůtkami pod kontrolou a dominantnou etikou tvrdej práce; ak je [globálny Juh] statický, [globálny Sever] možno vnímať ako rozvíjajúci sa a kráčajúci vpred; [globálny Juh] musí byť ženský, aby Európa mohla byť mužská.³⁰

Znakom analýzy globálneho vzdelávania, ktoré využívajú postkoloniálne perspektívy sú teda dve veci. Po prvé, prevažne o analýzy, ktoré boli publikované v krajinách západnej Európy, respektíve v iných západných krajinách ako napríklad Kanada či Spojené štáty americké. A po druhé, tieto analýzy – aj keď sú kritické a kritizujú práve to, ako je zobrazený globálny Sever a globálny Juh – reprodukovujú toto rozdelenie sveta, pretože sa pozerajú len na to, ako sú tieto dve entity zobrazené (napr. rozvinutý-rozvojový, chudobný-bohatý, pasívny-aktívny, kolonizátor-kolonizovaný, schopný-bezmocný, bezprávie a chaos-demokracia). Samotné analýzy teda operujú v binárnom nastavení.

Na jednej strane sú takéto postkoloniálne analýzy globálneho vzdelávania veľmi dôležité, keďže poukazujú na to, že tento typ vzdelávania je ozaj plný stereotypov a reprodukuje nerovnosti, ktoré sa dajú objaviť a na leveli diskurzu aj opraviť. Na druhej strane však postkoloniálna analýza, ktorá sa opiera len o analýzu globálneho Severu a Juhu stráca na svojej

²⁷ BENDIX, D. – DANIELZIK, C. – KIESEL, T. (2015): Education for sustainable inequality? A postcolonial analysis of materials for Development Education in Germany.

²⁸ ANDREOTTI, V. (2011): Actionable Postcolonial Theory in Education.

²⁹ SAID, E. (1978): Orientalism, s. 7.

³⁰ LOOMBA, A. (2015): Colonialism/Postcolonialism, s. 63-64.

aplikovateľnosti, pokiaľ ide o krajiny, ktoré majú problém sa do týchto metaforických pojmov zmestiť. Jednou z takýchto krajín je napríklad Slovensko, ako príklad krajiny z tzv. globálneho Východu, ktorý je typický tým, že sa nachádza na akomsi pomedzí. Tomuto sa venuje posledná časť príspevku.

3 (Ne)použitelnosť doterajších postkoloniálnych perspektív na slovenský kontext

Doterajšie analýzy globálneho vzdelávania majú len limitovanú použiteľnosť na slovenský kontext. Je to práve kvôli tomu, že Slovensko má iný spoločensko-historický kontext a často kráča sa nachádza na pomyselnom pomedzí. Oproti iným krajinám, kde sa robili analýzy globálneho vzdelávania, tu existuje viacero dôležitých rozdielov. Slovensko nikdy nebolo kolonizátorom avšak ani nikdy nebolo kolóniou tak, ako veľa iných regiónov sveta, čo sa vymyká spod existujúcich konceptov, cez ktoré sa nahliada na krajiny. Okrem toho sa Slovensko po rozpade socialistického režimu v roku 1989 ocitlo na strane beneficienta, čo sa týkalo rozvojovej pomoci a až neskôr sa znovu stalo donorom,³¹ takže ani binárne rozdelenie na „záchrancovia“ a „tí, ktorým je pomáhané“, nevedia úplne zachytiť realitu Slovenska. Takisto ani rozdelenie chudobný-bohatý a rozvinutý-nerozvinutý, ktoré sa často kritizujú postkoloniálnymi analýzami globálneho vzdelávania, nie je úplne aplikovateľné. Je to preto, že na Slovensku jednak existuje určitá nevoľa pomáhať chudobným, pretože panuje názor, že Slováci takisto vlastne nie sú takí bohatí, aby mohli posilať peniaze inam.³² Takisto ruka v ruke s týmto tvrdením kráča aj realita, ktorá vraví, že Slovensko je objektívne menej bohaté ako iné krajiny západnej Európy.³³

V praxi to znamená, že na samo-zobrazenie Slovenska v diskurze globálneho vzdelávania nájdeme tzv. hybridné reprezentácie. Tieto hybridné reprezentácie v učebniciach globálneho vzdelávania napríklad poukazujú na to, že Slovensko síce môže byť bohaté v porovnaní s určitým nízkopříjmovými krajinami. Na druhej strane však vystupuje ako podradený aktér, ak sú na scéne krajiny západnej Európy.³⁴

Z tohto hľadiska je potom náročné aplikovať koncepty a analytické rámce, ktoré sú vhodné len pre analýzu prítomnosti binárnych reprezentácií v súvislosti s globálnym Severom a Juhom, na analýzu slovenského globálneho vzdelávania. A aj keď na jednej strane je možné pozorovať určitú totalitu toho, ako sa pristupuje k analýze reprezentácií (t. j. cez binárne nahliadanie), na druhej strane je potrebné poznamenať, že je to práve postkolonializmus, ktorý odmieta škatuľkovanie a predpisovanie univerzalistických rol.

Aby sa dalo efektívne analyzovať diskurz na Slovensku, je potrebné dekolonizovať to, ako nahliadame na reprezentácie a kontexty krajín. Prvým krokom k takejto dekolonizácii, je uvedomenie si toho, že značky globálny Sever a globálny Juh, nesedia na situáciu na Slovensku. Je to práve preto, že Slovensko je krajina na pomedzí oboch pojmov. I preto je dôležité otvoriť

³¹ Československo, a teda aj Slovensko, bolo donorom (Profant, 2018).

³² Aj keď existujú dáta, ktoré poukazujú na to, že Slováci sú ochotní pomáhať (viď Profant, 2018), najväčšia platforma pre globálne vzdelávanie na Slovensku prezentuje takéto uchopenie reality, čo v konečnom dôsledku poukazuje na ďalšiu rozpoltenosť Slovenska v rámci diskurzu – Slováci sú aj nie sú ochotní pomáhať. GLOBALNEVZDELAVANIE.SK (bez dátumu): Čo je globálne vzdelávanie.

³³ GLOBALNEVZDELAVANIE.SK (bez dátumu): Čo je globálne vzdelávanie. PROFANT, T. (2018): The Social Construction of Slovakia as a Donor and its Power Effects.

³⁴ ČLOVEK V OHROZENÍ (2020a): Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete etická výchova. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020a. ČLOVEK V OHROZENÍ. (2020b): Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete geografia. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020b. ČLOVEK V OHROZENÍ. (2020c): Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete slovenský jazyk a literatúra. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020c. ČLOVEK V OHROZENÍ. (2020d): Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete matematika. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020d.

priestor pre ďalšie kategórie analýzy. Jednou z nich by mala byť práve kategória globálny Východ, ktorý vie vystihnúť realitu slovenského kontextu. Podľa Müllera³⁵ je globálny Východ „príliš bohatý na to, aby bol náležitou súčasťou Juhu, ale príliš chudobný na to, aby bol súčasťou Severu. Je príliš silný na to, aby bol perifériou, ale príliš slabý na to, aby bol centrom“.

Je to práve táto rozpoltenosť, ktorá je unikátna pre krajiny strednej Európy, ktorá vystihuje realitu Slovenska a toho, prečo tradičné postkoloniálne nahliadanie na reprezentácie nestačí a prečo je potrebné pracovať s novou kategóriou. Práve tá môže teoreticky aj analyticky posilniť nazerania na slovenský diskurz globálneho vzdelávania cez rámec postkolonializmu a podporiť odolnosť voči určitému druhu univerzalizácie, ktorý pohltí doterajšie analýzy.

Záver

Príspevok sa teoreticky zaoberal aplikovateľnosťou postkoloniálnych perspektív na globálne vzdelávanie. Aj keď globálne vzdelávanie a postkolonializmus sú komplementárne, pri analýze slovenského diskurzu doteraz chýbali potrebné nástroje na uchopenie reality Slovenska. Je to práve preto, že doterajšie analýzy skúmali reprezentácie prítomné v diskurzoch globálneho vzdelávania len cez prizmu binárnych identít. Keby sa tieto analytické nástroje aplikovali na analýzu slovenského diskurzu globálneho vzdelávania, hrozilo by riziko skresľovania reality. I preto je navrhovaná kategória globálneho Východu nápomocná a môže obohatiť existujúce analýzy o nový, komplexnejší pohľad na realitu strednej Európy, ktorá bola doteraz v diskusiách o globálnom vzdelávaní virtuálne neexistujúca.

Použitá literatúra:

1. ABBATTISTA, G. (2011): *European Encounters in the Age of Expansion* [online]. [Citované 9.11.2022.] Dostupné na internete: <http://ieg-ego.eu/en/threads/backgrounds/european-encounters/guido-abbattista-european-encounters-in-the-age-of-expansion>.
2. ANDREOTTI, V. (2011): *Actionable Postcolonial Theory in Education*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
3. ANDREOTTI, V. – SOUZA, L. (2011): *Postcolonial Perspectives on Global Citizenship Education*. New York: Routledge, 2011.
4. BENDIX, D. – DANIELZIK, C. – KIESEL, T. (2015): Education for sustainable inequality? A postcolonial analysis of materials for Development Education in Germany. In: *Critical Literacy: Theories and Practices*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 47-63.
5. BOURN, D. (2012): Development Education: From Margins to the Mainstream. In: *The International Journal for Global and Development Education Research*, 2012, č. 1, s. 25-39.
6. BOURN, D. (2015): *The Theory and Practice of Development Education: A Pedagogy for Global Social Justice*. Londýn: Routledge, 2015.
7. BRYAN, A. – BRACKEN, M. (2011): *Learning to Read the World? Teaching and Learning about Global Citizenship and International Development in Post-Primary Schools*. Dublin: Irish Aid/Identikit, 2011.
8. ČLOVEK V OHROZENÍ (2020a): *Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete etická výchova*. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020a.
9. ČLOVEK V OHROZENÍ (2020b): *Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete geografia*. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020b.
10. ČLOVEK V OHROZENÍ (2020c): *Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete slovenský jazyk a literatúra*. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020c.

³⁵ MÜLLER, M. (2020): In Search of the Global East: Thinking between North and South, s. 735-736.

11. ČLOVEK V OHROZENÍ (2020d): *Učíme (sa) v globálnych súvislostiach. Globálne vzdelávanie v predmete matematika*. Bratislava: Človek v ohrození n.o., 2020d.
12. FOUCAULT, M. (1995): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books, 1995.
13. GENE. (2015): The European Declaration on Global Education to 2050. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://static1.squarespace.com/static/5f6decace4ff425352eddb4a/t/636d0eb7a86f6419e3421770/1668091577585/GE-2050-declaration.pdf>
14. GLOBALNEVZDELAVANIE.SK (bez dátumu): *Čo je globálne vzdelávanie*. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://globalnevzdelavanie.sk/co-je-gv/>.
15. HELD, D. – MCGREW, A. – GLODBLATT, D. – PERRATON, J. (1999): Contents and Introduction. In: *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Stanford: Stanford University Press, 1999.
16. KHOO, S. – JØRGENSEN, N. J. (2021): Intersections and collaborative potentials between global citizenship education and education for sustainable development. In: *Globalisation, Societies and Education*, 2021, roč. 19, č. 4, s. 470-481.
17. KIM, Y. (2019): Global citizenship education in South Korea: ideologies, inequalities, and teacher voices. In: *Globalisation, Societies and Education*, 2019, roč. 17, č. 2, s. 177-193.
18. KRAUSE, J. (2016): NGOs in global education: From promoting aid towards global citizen empowerment for change. In: H. HARTMEYER – L. WEGIMONT (eds.) (2016): *Global Education in Europe Revisited: Strategies and structures, policy, practice and challenges*, s. 49–59. Munster, New York: Waxmann, 2016.
19. LOOMBA, A. (2015): *Colonialism/Postcolonialism* (3rd Ed.). London and New York: Routledge, 2015.
20. MARTIN, F. – GRIFFITHS, H. (2012): Power and Representation: A Postcolonial Reading of Global Partnerships and Teacher Development through North–South Study Visits. In: *British Educational Research Journal*, 2012, roč. 38, č. 6, s. 907-927.
21. McEWAN, C. (2018): *Postcolonialism, Decoloniality and Development* (2nd Ed.). London and New York: Routledge, 2018.
22. MÜLLER, M. (2020): In Search of the Global East: Thinking between North and South. In: *Geopolitics*, 2020, roč. 25, č. 3, s. 734-755.
23. NÁRODNÁ STRATÉGIA PRE GLOBÁLNE VZDELÁVANIE NA ROKY 2012-2016 (2012). [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://globalnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2019/09/National-Strategy-for-Global-Education-for-2012-2016.pdf>.
24. OSN (2015): *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://sdgs.un.org/2030agenda> <http://sport.sme.sk/c/7223885/do-brazilie-si-zoberte-dve-penazkenky-a-nediskutujte.html>.
25. PASHBY, K. (2011): Cultivating global citizens: planting new seeds or pruning the perennials? Looking for the citizen-subject in global citizenship education theory. In: *Globalisation, Societies and Education*, 2011, roč. 9, č. 3-4, s. 427-442.
26. PASHBY, K. (2016): Global, Citizenship, and Education as Discursive Fields: Towards Disrupting the Reproduction of Colonial Systems of Power. In: I. LANGRAN – T. BIRK (eds.) (2016): *Globalization and Global Citizenship: Interdisciplinary Approaches*, s. 1-34. New York: Routledge, 2016.
27. PASHBY, K. – ANDREOTTI, V. (2015): Critical Global Citizenship in Theory and Practice – Rationales and Approaches for an Emerging Agenda. In J. HARSHMAN –

- T. AUGUSTINE – M. M. MERRYFIELD (eds.) (2015): *Research in Global Citizenship Education*, s. 9-34. Charlotte: Information Age Publishing, 2015.
28. PROFANT, T. (2018): The Social Construction of Slovakia as a Donor and its Power Effects. In: *Europe-Asia Studies*, 2018, roč. 40, č. 3, s. 365-387.
29. RADA EURÓPY (2002): *Maastricht Global Education Declaration*. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/168070e540>
<http://sport.sme.sk/c/7223885/do-brazilie-si-zoberte-dve-penazenky-a-nediskutujte.html>.
30. RADA EURÓPY (bez dátumu): *Global Education*. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.coe.int/en/web/north-south-centre/global-education>
<http://sport.sme.sk/c/7223885/do-brazilie-si-zoberte-dve-penazenky-a-nediskutujte.html>.
31. SAID, E. (1978): *Orientalism*. London,: Penguin Books, 1978.
32. SWANSON, D. L. – GAMAL, M. (2021): Global Citizenship Education / Learning for Sustainability: tensions, ‘flaws’, and contradictions as critical moments of possibility and radical hope in educating for alternative futures. In: *Globalisation, Societies and Education*, 2021, roč. 19, č. 4, s. 456-469.
33. UNESCO (2015): *Global citizenship education: topics and learning objectives*. [online]. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993>

Kontakt:

Mgr. Kristína Rankovová

Fakulta sociálnych a ekonomických vied

Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynské luhy 4

821 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail:kristina.rankovova@fses.uniba.sk

RUSKÝ EXODUS V KONTEXTE VOJNY NA UKRAJINE

THE RUSSIAN EXODUS IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Terézia Seresová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: terezia.seresova@euba.sk.

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na odchod ruského obyvateľstva z územia Ruskej federácie po začatí vojny na Ukrajine. Odchod ruského obyvateľstva príspevok rozdeľuje do dvoch vln, po začatí vojny a po ohlásení mobilizácie ruských mužov. V poslednej časti, príspevok za pomoci prieskumu vykonaného po začatí vojny analyzuje socioekonomický status odídených osôb z Ruskej federácie. Cieľom príspevku je priblížiť a porovnať dve vlny, počas ktorých ruskí občania opustili Ruskú federáciu.

Kľúčová slová: Rusi, exodus, vojna, mobilizácia

JEL: F22

Abstract: The paper focuses on the departure of the Russian population from the territory of the Russian Federation after the start of the war in Ukraine. The contribution divides the departure of the Russian population into two waves, after the start of the war and after the announcement of the mobilization of Russian men. In the last part, the paper analyzes the socio-economic status of people who left the Russian Federation with the help of a survey conducted after the start of the war. The aim of the paper is to approach and compare two waves during which Russian citizens left the Russian Federation.

Keywords: Russians, exodus, war, mobilization

JEL: F22

Úvod

Emigrácia ako reakcia na nesúhlas s politickými zriadeniami, respektíve s krokmi, ktoré prijímali jednotlivé osoby, ktoré stáli na čele Ruska, bola na území Ruskej federácie prítomná už od nepamäti. Intelektuálna elita, vzdelanci ale aj ľudia, ktorí si mohli dovoliť odísť z krajiny, emigrovali na Západ, respektíve do vyspelejších štátov v období cárskeho, ale aj totalitného režimu počas Sovietskeho zväzu. Medzi dôvodmi, respektíve „push“ faktormi, ktoré vplývali na rozhodnutie ľudí opustiť ich rodnú krajinu v minulosti môžeme vidieť podobnosti aj v súčasnosti. Po stáročia opúšťali obyvatelia ruského územia svoju krajinu, či už z politických dôvodov, ekonomických, sociálnych alebo národnostných a etnických. V krajinách, ktoré ruských emigrantov prijali sa formovala ruská diaspora, v ktorej pôsobila literárna, umelecká, vedecká elita spoločne s ostatnými ruskými emigrantami.

Od rozpadu Sovietskeho zväzu, čelí Ruská federácia početnej emigrácii. V roku 1991 bol prijatý Zákon o vstupe a odchode z krajiny a slobodné cestovanie spoločne s migráciou boli po desaťročiach zákazu povolené. V 90. rokoch Ruská federácia zaznamenala nárast emigrácie a roky po rozpade Sovietskeho zväzu boli pre Ruskú federáciu známe ako emigrácia do blízkych krajín a to najmä do bývalých krajín ZSSR. Počas rokov 1991-2014 emigrovalo z RF 4,9 milióna občanov, z toho približne 67 % tvorili emigranti do krajín bývalého ZSSR.¹ V 90. rokoch však zároveň emigrovalo ruské obyvateľstvo aj do krajín ako Nemecko, Spojené štáty

¹ SERESOVÁ, T. (2021): Russian emigration to EU and its potential, s. 560-562.

americké či Izrael, ktoré v rámci proimigračnej politiky, prijímali ľudí na základe národnostnej príslušnosti.² Podľa ruskej vedeckej obce bolo obdobie 1990 – 2000 ruskej emigrácie nestále, bez konkrétnej štruktúry a neustále sa vyvíjalo.³

Vorobjova et al.⁴ rozdeľuje ruskú emigráciu do nasledovných kategórií: utečenci, etnickí migranti, vedecká komunita, emigrácia za zamestnaním, emigrácia pre podnikateľské účely, študenti, emigrácia strednej triedy, emigrácia za účelom manželstva, emigrácia pre opätovné zjednotenie rodiny. Emigračná nálada nasledujúcich rokov prevládala väčšinou medzi sociálnymi skupinami v Rusku, ktoré využili príležitosti na slobodné opustenie krajiny, aby si našli kvalifikované a lepšie platené zamestnanie, jednoduchšie a bezpečnejšie podmienky pre podnikanie a život v cieľovej krajine. Avšak práve pre aktuálnu situáciu v podobe vojny, ktorú Rusko začalo na Ukrajine sa vyššie uvedené kategórie doplnili o iné dôvody pre opustenie krajiny. Tento príspevok si dáva za cieľ priblížiť uvedené dôvody a poskytnúť približný obraz ruského občana, ktorý opúšťa RF. Od začatia vojny vo februári 2022, opustilo Ruskú federáciu za šesť mesiacov približne 419 tisíc ruských občanov. Približne 368 tisíc odišlo do krajín SNŠ a 294 tisíc sa vrátilo naspäť do Ruskej federácie. O niečo viac ako 50 000 ľudí odišlo do krajín ostatných krajín a 27 tisíc sa vrátilo. Predstavuje to prirodzený prírastok mínus 22 tisíc za šesť mesiacov.⁵ Tieto čísla však nie sú presné a neustále sa menia vplyvom rôznych vstupujúcich faktorov. Podľa údajov zozbieraných Pohraničnou strážou Ruskej federácie došlo v prvom štvrtroku 2022 k 46 % nárastu počtu ruských občanov cestujúcich do zahraničia.⁶

Tento príspevok si dáva za cieľ priblížiť faktory, ktoré vplývajú na odchod ruského obyvateľstva od februára 2022, kedy začala vojna na Ukrajine a priblížiť zloženie ruských občanov ktorí odišli z územia RF po februári 2022. Prvá kapitola približuje problematiku identifikácie ruských občanov samotnými ruskými úradmi. Druhá kapitola identifikuje dve vlny ruského exodu a porovnáva ich. Príspevok sa opiera o výsledky sociologického prieskumu ruskej mimovládnej organizácii *OK Russians*, ktorý sa uskutočnil v rámci rozhovorov s ruskými občanmi, ktorí v čase od 24. februára až do 31. mája opustili územie Ruskej federácie z dôvodu nesúhlasu s vojnou na Ukrajine. V rámci prieskumu bolo oslovených vyše 1500 respondentov, ktorí odišli z Ruskej federácie po vypuknutí vojny. Za pomoci uvedených výsledkov sa snažíme doceliť čiastkový obraz zloženia odídených osôb, ktorí opúšťajú Ruskú federáciu, ako aj faktory, ktoré na toto rozhodnutie vplývali.

1 Problematika identifikácie presného počtu ruských emigrantov

Získať presné čísla ruských občanov, ktorí odišli zo svojej krajiny je nemožné, nakoľko ruské úrady neuvádzajú presné čísla. Dôvodom je v prvom rade fakt, že ruský štatistický úrad Rosstat pokladá osoby za emigrantov v prípade, keď ruskí občania oficiálne zrušia svoj trvalý pobyt na území Ruskej federácie.⁷

² STRATFOR (2019): Russia Takes on its Demographic Decline.

³ ALEŠKOVSKIJ, I. (2011): Tendenciji međunarodnoj migraciji naselenija v sovremennoj Rossiji v uslovijach globalizaciji, s. 159-181; ALEŠKOVSKIJ, I. – BOČAROVA, Ž. (2014): Rossija v global'nyh migracionnyh potokach: istorija i sovremennost', s. 3-24; DENISENKO, M. (2003): Emigracija iz Rossiji po dannym zarubežnoj statistiki, s. 157-169; IONCEV, V. (1999): Meždunarodnaja migracija: teorija i istorija izučeniya; IONCEV, V. et al. (2001): Emigracija i repatriacija v Rossiji; LOKOSOV, V. (2014): Migracionnyje processy v Rossiji; RJAZANCEV, S. – GREBEŇJUK, A. (2014): "Naši" za granicej. Russkije, rossijane, rusko-govorjaščije, sootečestvenniki: rasselenije, integracija i vozvratnaja migracija v Rossiji; UŠKALOV, I. – MALACHA, A. (1999): Brain Drain: the Scale, Reasons, and Consequences; ZAJONČKOVSKAJA, Ž. (2001): Emigracija v daľneje zarubežje.

⁴ VOROBYOVA, O. et al. (2018): Russian Emigration at the Turn of 21st Century, s. 108-117.

⁵ KYIV POST (2022): Twice as Many People Left Russia in the First Half of 2022 as in the First Half of 2021.

⁶ EMISS (2022): Vyjezd graždan Rossiji. <https://www.fedstat.ru/indicator/38480>.

⁷ Vitrina statističeskikh dannyx (2019):

Ruskí sociológovia Vorobjova, Aleškovskij a Grebeňjuk sú toho názoru, že údaje z Rosstatu by mali byť navýšené minimálne tri až štyri razy, aby sme sa priblížili k reálnym číslam ľudí, ktorí emigrujú z Ruskej federácie. Avšak poukazujú na to, že by to nemalo byť robené automaticky a vedci, respektíve autori by mali reflektovať aj čísla krajín, do ktorých emigrácia prichádza ako aj udalosti, ktoré na emigráciu vplývajú.⁸ Získať presné čísla emigrantov je pre každú krajinu zložitá a Ruská federácia pre svoju rozlohu, štátne usporiadanie a etnickú rôznorodosť predstavuje značnú výzvu pre dosiahnutie adekvátnych údajov. Ruská federácia sleduje pohyb svojho obyvateľstva aj v rámci vnútorných hraníc jednotlivých subjektov, aj v prípade že ide o vycestovanie na pár dní. Pre každú krajinu je jednoduchšie získať počet imigrantov ako emigrantov, nakoľko prichádzajúca migrácia je reflektovaná cudzineckou políciou, prípadne hraničnou políciou a ministerstvom vnútra, prípadne ministerstvom práce, pod ktoré spadajú, nakoľko každý migrant, prechádzajúci hranicou potrebuje vybaviť nevyhnutné doklady aby mohol byť ekonomicky aktívni, respektíve rozhodnú sa ostať v danej krajine žiť. Oficiálne záznamy o emigrácii z Ruskej federácie čelia už od vzniku samostatnej RF ďalšej výzve: mnohí emigranti svoj odchod nenahlásia, a preto ich ruský štatistický úrad nezaznamenáva. Určitý počet emigrujúcich ruských občanov opustí rodnú krajinu, žijú a pracujú po dobu niekoľkých rokov v inej krajine, avšak trvalý pobyt majú stále ponechaný v Ruskej federácii.⁹

2 Ruský exodus v kontexte vojny na Ukrajine

Vojna na Ukrajine začala 24. februára, kedy ruské vojská vstúpili na územie suverénneho štátu Ukrajina a začali vojnu (špeciálnu vojenskú operáciu, ako je označovaná ruskou vládou, prezidentom, ale aj ruskými médiami).¹⁰ Obdobie ôsmich mesiacov, počas ktorých vojna bola vedená môžeme v kontexte odchodu ruského obyvateľstva rozdeliť do dvoch emigračných vln. Prvú vlnu zadefinoval samotný začiatok vojny. V marci 2022 ruská nezisková organizácia OK Russians, ktorá pomáha Rusom, ktorí nesúhlasia s režimom Vladimíra Putina a rovnako sa vyhradzuje alebo negatívne stavajú voči vojne na Ukrajine zverejnila čísla, v ktorých vyše 300 tisíc Rusov odišlo z RF z dôvodu začatia vojny s ktorou nesúhlasili.¹¹ Väčšina ruského obyvateľstva smerovalo do susedných krajín, najmä krajín, ktoré sú súčasťou Spoločenstva nezávislých štátov (bývalé štáty Sovietskeho zväzu). Medzi cieľové krajiny s najpočetnejšou ruskou emigráciou ihneď po začatí vojny patrili Arménsko a Kazachstan. Medzi ostatné cieľové krajiny pre ruských občanov patrili Gruzínsko, Azerbajdžan, Kirgizsko, Uzbekistan, ale aj Turecko, Izrael, Pobaltské štáty, Fínsko, Nórsko a Poľsko.¹² Jedná sa o krajiny, v ktorých žije významná ruská diaspora, ale aj krajiny geograficky blízke Ruskej federácii. Samotné ministerstvo vnútra potvrdilo, že v prvom štvrtroku 2022 vydalo 1,2 milióna medzinárodných cestovných pasov. Oproti prvému štvrtroku 2021 to predstavuje 87 % ročný nárast objemu vydania zahraničných pasov ruským občanom.¹³ Doložiť údaje o návrate ruských občanov, ktorí odišli z dôvodu nesúhlasu s vojnou je náročnejšie, avšak

⁸ VOROBYOVA, O. – ALEŠKOVSKIJ, I. – GREBEŇJUK, A. (2018): Russian emigration in 21.

⁹ Osobné rozhovory s ruskými občanmi na území Slovenskej republiky.

¹⁰ BRITANNICA (2022): Russia-Ukraine war 2022.

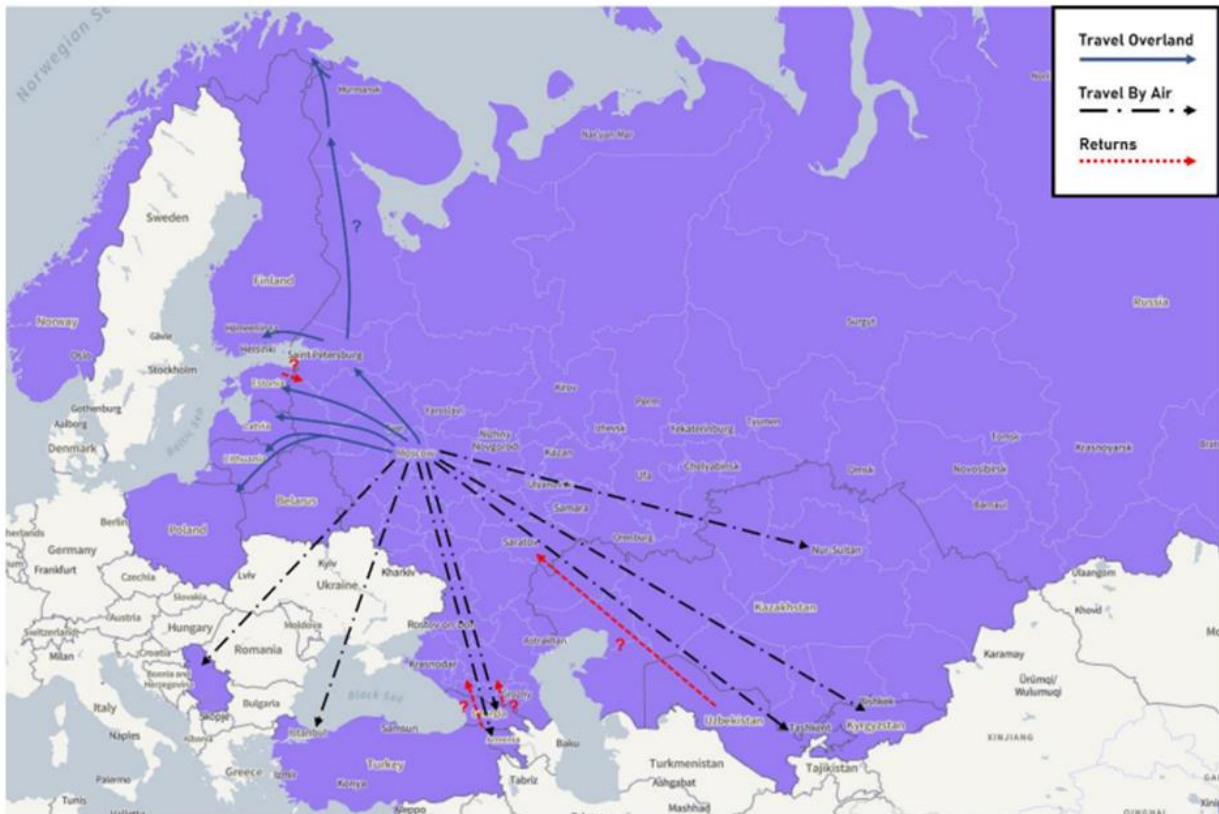
¹¹ OK RUSSIANS (2022): Evakuacija 2022. Kto i počemy ujechal iz Rossiji iz-za vojny v Ukrajine.

¹² SIBIR REALIJI (2022): Vlasti Rosiji podščitali čislo ujechavšich iz strany v pjervom kvartale 2022 goda; Associated Press (2022): As Russia sees tech brain drain, other nations hope to gain, 31 March 2022; LEHTO, E. (2022): Russians crowd trains to Helsinki as passage to EU narrows; Schengen Visa Info (2022): Russians use border crossing point in Norway to reach Europe; JONES, D. (2022): The escaping Russians finding a better life in Turkey; VOROBYOV, N. – OSTERLUND, P. B. (2022): Ukrainian refugees, Russian exiles seek shelter in Turkey.

¹³ Ministerstvo vnútra RF (2022): Svodka osnovnyh pokazatelej dejatel'nosti po migracionnoj situacii v Rossijskoj Federacii za janvar-mart 2022 goda. 19 April 2022, accessed 13 May 2022.

v správach niektorých médií práve osoby, ktoré sa vrátili naspäť do RF uviedli, že sa rozhodli vrátiť do RF z dôvodu neschopnosti nájsť si prácu, prípadne pre ťažkosti prístupu do svojich bankových účtov, či problému integrovať sa do autochtónnej spoločnosti, pre sociálne väzby, ktoré mali v Ruskej federácii. Existujú aj prípady, kedy ide iba o dočasný návrat a plánujú natrvalo opustiť Ruskú federáciu.¹⁴

Obrázok č. 1: Emigračné toky ruského obyvateľstva po vypuknutí vojny na Ukrajine.

Zdroj: EUAA, s. 4.

Druhá vlna ruského exodu začala po ohlásení mobilizácie ruského mužského obyvateľstva z dôvodu nepriaznivo vyvíjajúcej sa situácie pre ruskú armádu na Ukrajine. Ruský prezident Vladimir Putin vyhlásil 21. septembra "čiastočnú mobilizáciu" 300 tisíc záložníkov po sérii vojenských porážok, pri ktorých boli ruské sily vytlačené z východoukrajinského Charkova a zostali pod rastúcim tlakom v južnom Chersonskom regióne.¹⁵ Uvedená vlna odchodu sa v najväčšej miere týkala mužského obyvateľstva a aj z tohto dôvodu sa jednalo prevažne o homogénnu vzorku.

Aj v druhej vlne predstavovali cieľové krajiny najmä susediace štáty ako Fínsko, Gruzínsko, Kazachstan a Mongolsko. Druhá vlna bola späta najmä pozemnou dopravou, nakoľko každá z uvedených krajín reportovala o kolónach áut, čakajúcich na hraniciach s Ruskom.¹⁶ Ďalším faktorom, ktorý vplýval na výber pozemnej dopravy boli sankcie v podobe

¹⁴ ŠČERBAKOVA, I. (2022): 'Unprepared' emigres trickle back to Russia as war drags on; The Village (2022): "I tried – I didn't succeed": Stories of people who returned to Russia.

¹⁵ PICHETA, R. (2022): Russia says its chaotic military draft is starting to wind down. Has it actually helped Putin?

¹⁶ WATSON, I. – LOMASHVILI, M. – MCCARTHY, S. – LISTER, T. – PAVLOVA, U. (2022): Traffic jams and desperation at the border as Russians flee Putin's 'partial mobilization' mobilization.

uzavretia vzdušného priestoru pre ruskú leteckú dopravu zo strany západných krajín ale aj krajín, nesúhlasiacich a odsudzujúcich vojnu na Ukrajine.¹⁷

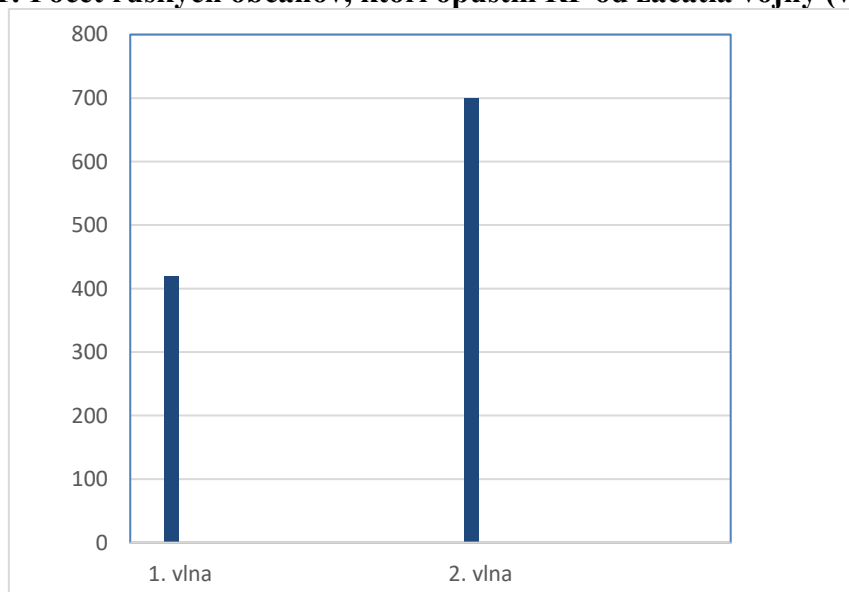
Dlhé rady áut stojacich v rade na ruských hraniciach s Fínskom, Gruzínskom a Mongolskom ukazujú, že tisíce ruských mužov, s povinnosťou vojenskej služby sa rozhodli opustiť krajinu z dôvodu odmietania narukovať do armády v rámci čiastočnej mobilizácie na územi Ruskej federácie.

Kazašský výbor pre národnú bezpečnosť pár dní po vyhlásení čiastočnej mobilizácie vydal vyhlásenie, v ktorom sa uvádza, že hranice sú „pod osobitnou kontrolou“, ale fungujú normálne v dôsledku „nárastu počtu cudzích občanov“ vstupujúcich do krajiny. Počet osobných vozidiel vstupujúcich do Kazachstanu z Ruska sa od 21. septembra zvýšil o 20 %, uviedol štátny daňový výbor krajiny v samostatnom vyhlásení.¹⁸

Na východnej hranici Fínska s Ruskom sa podľa fínskej pohraničnej stráže po vyhlásení čiastočnej mobilizácie zintenzívnila doprava a Fínsko následne podniklo kroky a hranice uzavrelo pre ruských občanov.¹⁹

Stránky cestovných kancelárií tiež ukázali dramatický nárast dopytu po letenkách do miest, kde Rusi nepotrebujú víza. Webové stránky s predajom letov uvádzajú, že priame lety do takýchto krajín boli vypredané po ohlásení čiastočnej mobilizácie, zatiaľ čo neoficiálne správy naznačovali, že ľudia mali problém nájsť spôsoby, ako odísť z RF.²⁰

Graf č. 1: Počet ruských občanov, ktorí opustili RF od začatia vojny (v tisícoch).

Zdroj: Forbes Russia, Le Monde.

Ako vyplýva z údajov z uvedeného grafu, ohlásenie čiastočnej mobilizácie prezidentom Vladimírom Putinom malo väčší vplyv na ruských občanov opustiť krajinu, ako samotný nesúhlas s vojnou v prvých mesiacoch od začiatku vojny na Ukrajine. Samotný strach z odvedenia na front predstavuje v súčasnosti najsilnejší faktor na opustenie krajiny ruskými občanmi.

¹⁷ TUNNICLIFFE, A. (2022): How have sanctions against Russia impacted aviation?

¹⁸ OISPMORK (2022): Separate lanes for unimpeded transit of people from Kazakhstan allocated at Russian border.

¹⁹ AP (2022): Finland bans entry to Russian tourists starting at midnight.

²⁰ WATSON, I. – LOMASHVILI, M. – MCCARTHY, S. – LISTER, T. – PAVLOVA, U. (2022): Traffic jams and desperation at the border as Russians flee Putin's 'partial mobilization' mobilization.

3 Špecifiká aktuálnych ruských migračných tokov

Ruská organizácia OK Russians oslovila počas svojho prieskumu na prelome marca a apríla vyše 1500 osôb ruského občianstva, ktorí opustili Ruskú federáciu po začatí vojny na Ukrajine. Cieľom prieskumu bolo získať všeobecný prehľad o ľuďoch, ktorí opustili RF, zistiť dôvody, pre ktoré tak urobili a ich ďalšie aktivity v cieľovej krajine, prípadné zváženie návratu do domovskej krajiny. Z uvedeného prieskumu vyplýva, že priemerný vek ľudí, ktorí opustili Ruskú federáciu bol 32 rokov. V rámci položených otázok iba 3 % respondentov uviedlo, že by sa vrátilo naspäť do RF, 18 % respondentov vycestovalo do krajín, ktoré chcú časom opustiť a za cieľovú krajinu uviedlo prevažne západné (vyspelé) krajiny. Z opýtaných približne 40 % má v pláne ostať v krajine, do ktorej odišli a 58 % respondentov uviedlo že v „dočasnej“ krajine do ktorej odišli, nemajú sociálne väzby a vycestovali do nej z dôvodu nízkych cestovných nákladov a bezvízového vstupu. V rámci časti vzdelania až 80 % respondentov uviedlo absolvované vysokoškolské vzdelanie a približne 60 % tvorili partnerské páry a 23 % oslovených respondentov tvorili neplnoleté deti.

V prieskume bola pozornosť venovaná aj finančnej situácii odídencov, kde 1 % opýtaných uviedlo, že už v Ruskej federácii im nestačili peniaze na obživu, až 46 % opýtaných uviedlo, že si pred odchodom vedeli dopriať drahú elektroniku a oblečenie a 15 % malo finančné prostriedky na nákup nového auta. Polovica opýtaných uviedla, že bude v cieľovej krajine po odchode z RF pokračovať s prácou na diaľku v takzvanom homeoffice nastavení. Druhá polovica, ktorá nebude pokračovať v práci na diaľku uviedla nasledujúce dôvody: neochotu platiť Rusku dane, možné prepúšťanie, či znehodnotenie rubľa. V oblasti ovládania jazyka až 93 % respondentov uviedlo, že ovládajú anglický jazyk, 21 % uviedlo aj druhý cudzí jazyk a 5 % respondentov ovláda jazyk svojej cieľovej krajiny. Nakoľko ovládanie jazyka autochtónnej spoločnosti je jedným z kľúčových faktorov správnej integrácie do spoločnosti, približne 60 % respondentov sa chce naučiť jazyk autochtónnej spoločnosti, do ktorej prišli. Približne 55 % sa plánuje vzdelávať v oblasti programovania, 27 % reklame, 26 % uviedlo že sú ochotní sa naučiť čokoľvek, aby sa zamestnali.

Jednu tretinu z opýtaných predstavovali IT špecialisti a druhú tretinu manažéri, do poslednej tretiny patrili povolania ako právnik, psychológ, dizajnér, bloger, zamestnanec mimovládnej organizácie, novinár, konzultant a iné. Z uvedeného môžeme konštatovať, že prvá vlna sa týkala najmä ruských špecialistov a vysokoškolsky vzdelaných ľudí a išlo o takzvaný „braindrain“, unik mozgov.

Nakoľko samotný prieskum sa týkal prvej vlny ruského exodu a to osôb, ktoré opustili RF z dôvodu nesúhlasu začatia vojny na Ukrajine, prieskum potvrdil, že až 90 % respondentov sa zaujíma o politickú situáciu vo svojej krajine. Približne 50 % uviedlo že bolo občiansky aktívnych a to v podobe podpisovania rôznych petícií, otvorených listov smerujúcich politickým aktérom a 70 % uviedlo, že do 24. februára 2022 darovalo peniaze do rôznych neziskových a mimovládnych organizácií. Polovica opýtaných čelila do začiatku vojny politickým nátlakom v podobe vypočúvania v práci, škole, na úradoch či hrozbám od provládných aktivistov.

So začatím vojny a nastavením spoločnosti, ktorá sa v názore na ruských občanov polarizuje po celom svete, až 74 % respondentov sa obáva doskriminalácie v cieľovej krajine pre svoj ruský pôvod, na druhej strane rovnaký počet respondentov ešte nepocítil diskrimináciu voči svojej osobe.

V prípade návratu do Ruskej federácie sa až polovica opýtaných obáva prenasledovania a z toho vyplývajúcich následkov z dôvodu rozširovania informácii po odchode z RF.

Z uvedeného vyplýva, že tak ako definuje akademická obec, ktorá sa zaoberá migráciou a remitenciami, emigrovať, respektíve opustiť krajinu môžu všetci, avšak tí najchudobnejší nemajú dostatočné finančné prostriedky aby tak uskutočnili. Aj z uvedeného prieskumu vyplýva, že emigrovali vzdelaní ľudia a špecialisti, ktorí ovládajú v prevažnej väčšine anglický

jazyk a sú ochotní sa v blízkom čase ďalej vzdelávať s cieľom zamestnať sa v krajine, do ktorej odišli. Naopak v druhej vlne odišli prevažne muži, nakoľko táto vlna bola úzko spätá s vyhlásením mobilizácie do ruskej armády s cieľom prečkať čiastočnú mobilizáciu a vrátiť sa naspäť do Ruska. Iní respondenti uviedli, že plánujú v cieľovej krajine ostať aj keď mobilizácia bude ukončená. V Turecku sa však v dôsledku sankcií zo strany Západu skomplikovala situácia pre Rusov, nakoľko sa sprísnilo zákony o pobyte a tým pádom sa sťažili aj možnosti na legálny život a prácu. Ďalším problémom boli peniaze nakoľko turecké banky čelili tlaku a hrozbám sekundárnych sankcií zo strany Západu a pozastavili platobný systém Mir – ruskú verziu kariet Mastercard a Visa – čo sťažilo ruským občanom disponovať financiami v Turecku.²¹

Záver

Vojna na Ukrajine, ktorú začala Ruská federácia ovplyvnila značné množstvo svojho obyvateľstva pri rozhodovaní sa opustiť svoju krajinu. Od začiatku vojny sme identifikovali dve vlny emigrácie a to z politického dôvodu hneď po začatí a druhú vlnu po vyhlásení čiastočnej mobilizácie, kedy utekali najmä muži zo strachu pred aktívnou účasťou na fronte.

Koľko osôb, ktoré opustili Ruskú federáciu sa do nej aj vrátia bude závisieť od viacerých faktorov a väčšina z nich súvisí s ukončením vojny na Ukrajine. Samotná dočasná mobilizácia bola ukončená a môže vplývať na návrat ruských občanov do domovskej krajiny, avšak jeden z ďalších faktorov ktorí môže vstupovať do rozhodnutia samotných osôb je strach z ďalšej mobilizácie pokiaľ vojna nebude ukončená a ruská armáda nebude dosahovať ďalšie straty na životoch svojich vojakov. Medzi ďalšie faktory nevrátiť sa do krajiny je pokračovanie režimu prezidenta Vladimíra Putina s ktorým odídené osoby nesúhlasia a samozrejme socio-ekonomický faktor a to zlepšenie životnej úrovne v cieľovej krajine, ktorý aj podľa vedeckej komunity patrí medzi najsilnejšie faktory, ktoré vplývajú na osoby pri rozhodovaní sa vrátiť sa do domovskej krajiny, alebo ostať žiť v cieľovej. Samotná problematika odchodu ruských občanov z RF v kontexte vojny na Ukrajine si vyžaduje mnohonásobne väčší výskum. Pre hlbšie pochopenie problematiky ruského exodu je potrebný systematický dlhodobý výskum, nakoľko vojna naďalej pokračuje a samotné sankcie, ktoré boli uvalené na RF budú pravdepodobne vplývať na socio-ekonomický status samotných obyvateľov, čo môže byť rovnako faktor, vplývajúci na rozhodnutie opustiť krajinu.

Použitá literatúra:

1. ALEŠKOVSKIJ, I. (2011): Tendenciji meždunarodnoj migraciji naselenija v sovremennoj Rossiji v uslovijach globalizaciji. In: *Vek globalizaciji*, č.1. s. 159-181.
2. ALEŠKOVSKIJ, I. – BOČAROVA, Z. (2014): Rossija v globalnych migracionnych potokach: istorija i sovremennost'. In: *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 27 Globalistika i geopolitika*, č. 3-4, s. 3-24.
3. Associated Press (2022): As Russia sees tech brain drain, other nations hope to gain. [online]. In: *AP*, 31. 3. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-immigration-kazakhstan-technology-c041eb0b7472668087bb94207de2f71d>.
4. Associated Press (2022): Finland bans entry to Russian tourists starting at midnight. [online]. In: *AP*, 29. 9. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-travel-finland-pekka-haavisto-f7aa89aae9ae2b0b962538ba0be43f91>.
5. Britannica (2022): Russia-Ukraine war 2022. [online]. In: *Britannica*, [citované 31. 10.2022.] Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/war/Social-theories>.

²¹ NPR (2022): Thousands of Russians continue to arrive in Turkey, fleeing conscription.

6. DENISENKO, M. (2003): Emigracija iz Rossiji po dannym zarubežnoj statistiki. In: *Mir Rossiji*, č. 3, s. 157-169.
7. European Union Agency for Asylum (2022): Russia as a Country of Origin. [online]. In: *EUAA*, [citované 31. 10.2022.] Dostupné na: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2022-06/2022_06_CIR_Russia_Origin_EN.pdf.
8. IONCEV, V. (1999): *Meždunarodnaja migracija: teorija i istorija izučenija. Serija Meždunarodnaja migracija naselenija: Rossiá i sovremennyj mir*. Vypusk 3. Moskva: Dialog-MGU, 1999.
9. IONCEV, V. et al. (2001): *Emigracija i repatriacija v Rossiji*. Moskva: Popečitel'stvo v nuždach rossijskich repatriantov, 2001.
10. JONES, D. (2022): The escaping Russians finding a better life in Turkey. [online]. In: *RFI*, 7. 5. 2022. [citované 31. 10. 2022.] Dostupné na: <https://www.rfi.fr/en/podcasts/international-report/20220507-the-escaping-russians-finding-a-better-life-in-turkey-ukraine>.
11. Kyiv Post (2022): Twice as Many People Left Russia in the First Half of 2022 as in the First Half of 2021. [online]. In: *Kyiv Post*, 8. 9. 2022. [citované 31. 10. 2022.] Dostupné na: <https://www.kyivpost.com/russia/twice-as-many-people-left-russia-in-the-first-half-of-2022-as-in-the-first-half-of-2021.html>.
12. LEHTO, E. (2022): Russians crowd trains to Helsinki as passage to EU narrows. [online]. In: *Reuters*, 8. 3. 2022. [citované 31. 10. 2022.] Dostupné na: <https://www.reuters.com/world/europe/russians-crowd-trains-helsinki-passage-eu-narrows-2022-03-08/>.
13. LOKOSOV, V. (2014): *Migracionnyje processy v Rossiji*. Moskva: Ekon-inform, 2014.
14. MANDRAUD, I. (2022): We are all Putin's emigrants: The exodus of Russian war opponents. [online]. In: *Le Monde*, 2. 11. 2022. [citované 12. 11. 2022.] Dostupné na: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/11/02/we-are-all-putin-s-emigrants-the-exodus-of-russian-war-opponents_6002717_4.html.
15. Ministerstvo vnútra RF (2022): Svodka osnovnyh pokazatelej dejatel'nosti po migracionnoj situacii v Rossijskoj Federacii za janvar-mart 2022 goda. 19 April 2022, accessed 13 May 2022. Stránku nie je možné otvoriť.
16. NPR (2022): Thousands of Russians continue to arrive in Turkey, fleeing conscription. [online]. In: *NPR*, 9. 10. 2022. [cit. 9. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.npr.org/2022/10/09/1127274054/thousands-of-russians-continue-to-arrive-in-turkey-fleeing-conscription>.
17. OISPMORK (2022): Separate lanes for unimpeded transit of people from Kazakhstan allocated at Russian border. [online]. In: *Official Information Source of the Prime Ministry of the Republic of Kazakhstan*. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://primeminister.kz/en/news/separate-lanes-for-unimpeded-transit-of-people-from-kazakhstan-allocated-at-russian-border-395346>.
18. OK Russians (2022): Evakuacija 2022. Kto i počemy ujechal iz Rossiji iz-za vojny v Ukrajine. [online]. In: *OK Russians*, [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://research1.okrussians.org/>.
19. PICHETA, R. (2022): Russia says its chaotic military draft is starting to wind down. Has it actually helped Putin? [online]. In: *CNN*, 19. 10. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://edition.cnn.com/2022/10/19/europe/russia-mobilization-ending-ukraine-intl/index.html>.
20. RJAZANCEV, S. – GREBEŇJUK, A. (2014): *"Naši" za granicej. Russkije, rossijane, rusško-govorjaščije, sootečestvenniki: rasselenije, integracija i vozvratnaja migracija v Rossije*. Moskva: Editorijal URSS, 2014.

21. SERESOVÁ, T. (2020): Russian Migration to EU and Its Potential. In: *EDAMBA 2020* : International Scientific Conference for Doctoral Students and Post-Doctoral Scholars : From Better Economics to Better Economy : Conference Proceedings, s. 560-567.
22. Schengen Visa Info (2022): Russians use border crossing point in Norway to reach Europe. [online]. In: *Schengen Visa Info*, [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.schengenvisainfo.com/news/russians-use-border-crossing-point-in-norway-to-reach-europe/>.
23. Sibir Realiji (2022): Vlasti Rosiji podsčitali čislo ujechavšich iz strany v pjervom kvartale 2022 goda. [online]. In: *Sibir Realiji*, 12. 4. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.sibreal.org/a/chislo-uehavshih-iz-strany/31830593.html>.
24. STRATFOR (2019): Russia Takes on its Demographic Decline. [online]. In: *Stratfor*, 27. 3. 2019 [citované 31.10.2022.] Dostupné na: <https://worldview.stratfor.com/article/russia-takes-its-demographic-decline>.
25. ŠČERBAKOVA, I. (2022): 'Unprepared' emigres trickle back to Russia as war drags on. [online]. In: *Moscow Times*, 19. 4. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.themoscowtimes.com/2022/04/15/unprepared-emigres-trickle-back-to-russia-as-war-drags-on-a77369>.
26. The Village (2022): "I tried – I didn't succeed": Stories of people who returned to Russia. [online]. In: *The Village*, 11. 4. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: https://www.the-village.ru/people/people-about/rossiyane-kotorye-vernulis?from=infinite_scroll.
27. TOFAŇJUK, E. – SPARONOVA, J. (2022): Rossiju posle 21 sent'abrja pokinuli okolo 700 000 grazdan. [online]. In: *Forbes Russia*, 4. 10. 2022. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.forbes.ru/society/478827-rossiu-posle-21-sentabra-pokinuli-okolo-700-000-grazdan>.
28. TUNNICLIFFE, A. (2022): How have sanctions against Russia impacted aviation? [online]. In: *Airport Technology*. [cit. 5. 11. 2022.] Dostupné na: <https://www.airport-technology.com/analysis/how-have-sanctions-against-russia-impacted-aviation/>.
29. UŠKALOV, I. – MALACHA, A. (1999): *Brain Drain: the Scale, Reasons, and Consequences*. Moscow: Editorial URSS, 1999.
30. Vitrina statisticheskikh dannyykh. (2019): [online]. [cit. 1. 11.2022.] Dostupné na: <https://showdata.gks.ru/report/278006/>.
31. VOROBOJV, N. – OSTERLUND, P. B. (2022): Ukrainian refugees, Russian exiles seek shelter in Turkey. [online]. In: *Aljazeera*, 21. 3. 2022. [cit. 1. 11.2022.] Dostupné na: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/21/ukrainian-refugees-and-russians-seeking-shelter-in-turkey>.
32. VOROBOVA, O. et al. (2018): Russian Emigration at the Turn of 21st Century. In: *Filosofija Sociologija*, roč. 29, č. 2, s. 108-117.
33. WATSON, I. – LOMASHVILI, M. – MCCARTHY, S. – LISTER, T. – PAVLOVA, U. (2022): Traffic jams and desperation at the border as Russians flee Putin's 'partial mobilization' mobilization. [online]. In: *CNN*, 23. 9. 2022. [citované 31. 10. 2022.] Dostupné na: <https://edition.cnn.com/2022/09/23/europe/russians-flee-putin-partial-mobilization-draft-intl-hnk/index.html>.
34. ZAJONČKOVSKAJA, Ž. (2001): Emigracija v daľneje zarubežje. In: *Demoskop Weekly*, č. 27-28.

Kontakt:

Mgr. Terézia Seresová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: terezia.seresova@euba.sk

POLITICKÝ REŽIM NIKARAGUJSKÉ REPUBLIKY V OBDOBÍ PO ROCE 2007

POLITICAL REGIME OF THE REPUBLIC OF NICARAGUA IN THE PERIOD AFTER 2007

Josef Smolík

Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie ČR v Praze, Lhotecká 559/7, P.O.Box 54,
143 01 Praha 4, Česká republika, e-mail: smolik@polac.cz

Abstrakt: Tento příspěvek popisuje vývoj nikaragujského politického režimu po roce 2007, kdy se do čela země opět postavil současný prezident Daniel Ortega. Nikaragua se vyvíjí a mění, snaží se modernizovat, vstupovat do mezinárodních organizací a kooperovat s dalšími zeměmi Střední a Jižní Ameriky. Nikaragua také bývá popisována jako specifický autoritativní režim, který se potýká s hospodářskými a společenskými problémy. Stejně jako jiné země se Nikaragua musela vyrovnat v minulých letech s pandemií Covid-19, ale i s protesty proti změnám v oblasti sociální politiky. Cílem příspěvku je diskutovat změny a problémy nikaragujského politického režimu, přičemž pozornost bude věnována významným událostem posledních 15 let. Nikaragujský politický režim bude představen na základě relevantních pramenů a statistických informací, ale i pozorování a nestrukturovaných rozhovorů realizovaných v rámci pracovních pobytů v letech 2014 a 2017. Text je deskriptivně-analytického charakteru s využitím etnografického přístupu. K hlavním závěrům patří skutečnost, že Nikaragua zažívá hospodářskou i společenskou stagnaci.

Klíčová slova: Nikaragua, hospodářský vývoj, mezinárodní vztahy, socialismus

JEL: O54, P30, Q17

Abstract: This paper describes the developments of the Nicaraguan political regime after 2007 when the current president, Daniel Ortega, once again became the head of the country. Nicaragua is developing and changing, trying to modernize, join international organizations and cooperate with other Central and South American countries. Nicaragua is also often described as a specific authoritarian regime that is struggling with economic and social problems. Like other countries, Nicaragua has had to deal with the Covid-19 pandemic in recent years, but also with protests against changes in social policy. The aim of the paper is to discuss the changes and problems of the Nicaraguan political regime, paying attention to the significant events of the last 15 years. The Nicaraguan political regime will be presented on the basis of relevant sources and statistical information, as well as observations and unstructured interviews carried out as part of working stays in 2014 and 2017. The text is descriptive-analytical in nature using an ethnographic approach. The main conclusions include the fact that Nicaragua is experiencing economic and social stagnation.

Keywords: Nicaragua, economic development, foreign relations, socialism

JEL: O54, P30, Q17

Úvod

Nikaragujská republika (*República de Nicaragua*, dále jen Nikaragua) je středoamerickým státem (Mezoamerika¹), který byl významně ovlivněn kolonizačními a následně dekolonizačními procesy, které významně ovlivnily hospodářský, sociální, kulturní, bezpečnostní a politický vývoj. Nikaragua je také státem Latinské Ameriky², který je spjatý se socialismem, protože od roku 1979, kdy zvítězila Sandinovská³ fronta národního osvobození (*Frente Sandinista de Liberación Nacional*, dále jen FSLN) je v jeho čele (s výjimkou let 1990 – 2006) Daniel Ortega.⁴

Tento text se zaměří na stručné představení Nikaragui, jejího vývoje ve 20. století, a bude sledovat významné změny za posledních 15 let v hospodářské a politické oblasti. Představena bude i rovina mezinárodních vztahů, popsány budou mezinárodní organizace, kterých je Nikaragua členem. Diskutovány budou i dopady pandemie Covid-19 na hospodářský a společenský vývoj.

1 Nikaragua: základní charakteristika a historický exkurz

Z hlediska politologické teorie a poznatků mezinárodních vztahů lze Nikaraguu považovat za socialistický stát, kde sehrála významnou (i symbolickou) roli tzv. Sandinistická revoluce, která v roce 1979 svrhla diktátorský režim rodu Somozů, v jehož čele byl Anasio Somoza García.⁵

Nikaragua je stát ve Střední Americe, který se nachází mezi Karibským mořem a Tichým oceánem. Na severu sousedí s Hondurasem, společná hranice je 922 kilometrů dlouhá, a na jihu sousedí s Kostarikou, kde společná hranice je 309 kilometrů. Délka pobřeží je 910 kilometrů. Osu tohoto státu tvoří horská pásma Středoamerických Kordiller s příčnými hřebeny (Cordillera Isabella, Montes de Huapí), přičemž na východě země pohoří přechází do široké Karibské nížiny. Vysočinu rozděluje Nikaragujský tektonický příkop, zčásti vyplněný velkými jezery (Nikaragua, Managua) a činnými sopkami. Říční síť je poměrně hustá, přičemž k větším tokům patří řeky Coco, Rio Grande de Matagalpa, Escondio a San Juan. Podnebí je tropické a vlhké, východní část země ovlivňují výrazně i pasáty. Vliv mají i častá zemětřesení spojená s vulkanickou činností, ale i časté tropické bouře či přímo hurikány.

Nikaragujská populace (o celkovém počtu přibližně 6,7 milionů⁶) je složena převážně z mesticů a indiánů (Misquitové, Sumové a Ramové), kteří se vyskytují na východě země. Anglofonní černoši a jejich míšenci obývají především severovýchodní pobřeží Moskytů.

¹ Blíže viz KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 30.

² Pojem „Latinská Amerika“ použil poprvé francouzský císař Napoleon III. pro ty oblasti Severní, Střední a Jižní Ameriky, kde se hovoří románskými (neolatinskými) jazyky, tj. španělsky, portugalsky nebo francouzsky, respektive, kde se tyto jazyky používají jako jazyky úřední. Viz KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 13. V literatuře se lze setkat též s termíny Iberoamerika či Hispanoamerika. Tyto termíny se však od termínu Latinská Amerika liší. Iberoamerika je termín pro státy s kulturním dědictvím Iberského poloostrova – tedy Španělska a Portugalska. Hispanoamerika je pak termín užívaný pro státy, které byly dříve kolonizovány Španělskem. Viz HRABÁLEK, M. (2019): Latinská Amerika a její rozvojové problémy: nesnadná cesta vpřed?, s. 13; von BENNEWITZ ÁLVAREZ, E. (2014): Rozvojové problémy v Latinské Americe, s. 19-20.

³ Tato guerillová skupina byla pojmenována po Augustovi Césarovi Sandinovi (1895 – 1934), který je i v současnosti hodnocen především jako vlastenec a bojovník proti americkému imperialismu. Podrobněji viz KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 101-109; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 574-575.

⁴ KOUBA, K. (2009): Opposition in Nicaragua: between pack-making nad confrontation, s. 78.

⁵ KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 52; VELECKÁ, S. (2018): Vnímání USA v Nikaragui, s. 17.

⁶ Obecně je Nikaragua v kontextu zemí Střední a Jižní Ameriky považována za zemi s nízkou populací, přestože za posledních 20 let se počet obyvatel výrazně zvyšuje. Srov. The World Bank (2022): Population , total –

Hospodářství patří k nejslabším v kontinentální Latinské Americe, přičemž významným příjmem jsou remittance ze Spojených států amerických (dále jen USA), především od členů diaspory v Miami. Pěstování je zaměřeno na kukuřici, rýži, kávovník, cukrovou třtinu, tabákovník a ovoce.⁷ Typický je i chov skotu, koní, drůbeže a prasat. Pro přímořské regiony je typický i rybolov, lov krabů a langust. V Nikaragui se také těží zlato, stříbro a vápence. Problémem jsou komunikace, které jsou jen výjimečně zpevněné (přibližně 10 %). 60 % populace žije především ve městech (Managua, León, Granada, Chinandega, Estelí, Masaya, Matagalpa, Jinotepe atd.).⁸

Z politického hlediska se jedná o republiku s prezidentským systémem vlády. Prezident je volen všelidovým hlasováním, stojí nejenom v čele vlády, ale je také vrchním velitelem ozbrojených sil a policie.⁹ V současnosti tuto funkci vykonává Daniel Ortega¹⁰ (od roku 2006). Zákonodárným orgánem je jednokomorové Národní shromáždění.¹¹ Převážná část obyvatel je římskokatolického vyznání (73 %), nicméně přibližně 22 % patří k evangelickým církvím.¹²

Zajímavá je přítomnost tzv. Moravské církve (*Jednota bratrská*) na atlantickém pobřeží.¹³ Hlavním městem je Managua, úředním jazykem je španělština a měnou je córdoba. Nejvyšším bodem Nikaragui je Mogoton s výškou 2 438 metrů nad mořem.¹⁴

Nikaragua se do popředí zájmu v posledních letech dostala především v souvislosti s uvažovanou výstavou Nikaragujského průplavu (zahájena 2014), který by měl být přímou konkurencí Panamského průplavu.¹⁵ Kanál by měl spojit přístavní města Punta Gorda a Brita. Tato výstavba také vyvolala zájem ochránců přírody o faunu (např. sladkovodní Žralok bělavý/*Carcharhinus Leucas*) a floru této země. Uvažovaný kanál není novým tématem, protože se řešil již od doby Clayton-Bulwerovy smlouvy z 19. 4. 1850 podepsané ve Washingtonu.¹⁶

Geografické umístění Nikaragui na šíji oddělující Atlantský a Tichý oceán a spojující obě části amerického kontinentu – Jižní Ameriku a Severní Ameriku – ve všech obdobích ovlivňovalo osudy jejích obyvatel. V předkolumbovské době zde bylo rozhraní dvou významných kulturních regionů, tzv. Mezoameriky (tj. oblasti zahrnující střední a jižní Mexiko, Guatemala a Honduras) a jihoamerických And. Už v té době byla Nikaragua průchozím prostorem.¹⁷

Název současného státu je odvozen od indiánského kmene Nicaraů či Niqiaranů – či přímo od náčelníka, který ve španělských kronikách figuruje pod jménem Nicrao – kteří byli výrazněji ovlivněni mezoamerickou kulturní tradicí. Nicraové praktikovali lidské oběti, rituální kanibalismus, což tento prostor řadí k mezoamerickému kulturnímu areálu.¹⁸

Nicaragua [on-line]; MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 387; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 571; KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 17-18; srov. KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 44.

⁷ SMOLÍK, J. (2018): Cukrová třtina a produkce cukru v Nikaragujské republice, s. 377-380.

⁸ MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 387.

⁹ Blíže viz KUNC, J., DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 54-56.

¹⁰ Celé jméno je José Daniel Ortega Saavedra, nicméně se běžně používá pouze Daniel Ortega. S tímto jménem bude nadále pracovat i tento text.

¹¹ BERÁNEK, T. a kol. (2010): Zeměpis světa: Ottova encyklopedie, s. 650-651.

¹² Viz MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 387; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 571-572.

¹³ KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nicaragua. Stručná historie států, s. 128.

¹⁴ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 571; BERÁNEK, T. a kol. (2010): Zeměpis světa: Ottova encyklopedie, s. 651; KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nicaragua. Stručná historie států, s. 127.

¹⁵ MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 383.

¹⁶ KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 239; KUNC, J., DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 10; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 573.

¹⁷ KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nicaragua. Stručná historie států, s. 7.

¹⁸ KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nicaragua. Stručná historie států, s. 9.

Toto území jako první důkladněji prozkoumal roku 1506 Diego de Nicueas, jenž dospěl podél pobřeží až k mysu Gracias a Dios.¹⁹ Celkově se první španělští dobyvatelé chovali k původnímu obyvatelstvu vykořisťovatelsky, přičemž jejich hlavní snahou byl zisk vzácných kovů, především stříbra a zlata.²⁰

Důležitou úlohu hrálo již v tomto období zemědělství, především chov dobytka a pěstování kukuřice. V tomto období vznikla dvoutřídní společnost, ve které velmi úzká skupina ovládala široké masy lidí. Výlučné podřízení jedné vesnice konkrétnímu statkáři se v této situaci stávalo příliš nepružným, proto byla *encomienda* postupně nahrazena *repartimientem* (ze španělského repartir, tj. rozdělit), což byl systém vstřícnější k domorodému obyvatelstvu.²¹ Indiáni byli v tomto systému vždy na několik měsíců přidělováni soukromníkům, případně pracovali za minimální mzdu na veřejných stavbách. Přitom se dostávali do úzkého kontaktu jak se Španěly, tak s příslušníky jiných etnik, a soudržnost komunit a tradiční kultura se tak významně narušovaly. Po zbytek koloniální doby se tedy základní hospodářskou jednotkou ve Střední Americe stal zemědělský či dobytkářský statek (*hacienda*), prostřídávaný zbytky indiánských občin a drobnými farmami (*chacra*), jejichž bílí nebo indiánští obyvatelé pěstovali potraviny hlavně pro vlastní obživu a místní trh – kukuřici, fazole, drůbež.²²

Nikaragua dlouhodobě patřila ke státům, které se v koloniálním období spojovaly do Spojených středoamerických provincií, případně se snažily o utvoření určité formy federace. Pro hospodářský i politický vývoj země v 19. i 20. století jsou významnými faktory především silné politické osobnosti často spjaté s armádou a nerovnoměrné rozdělení půdy a bohatství ve společnosti obecně.²³ Bezpečnostní složky, především policie a armáda, mají i v současnosti významnou mocensko-společenskou pozici, která je dána již od válek za nezávislost zemí Střední Ameriky. Armáda je využívána kromě zajištění národní bezpečnosti proti vnějším hrozbám i pro zajištění vnitřního pořádku, její nasazení je často při demonstracích a masových protestech.²⁴

2 Metodologie: obtíže výzkumu a etnografický přístup

Tento text má deskriptivně-analytický charakter (vychází především z poznatků mezinárodních vztahů, politologie, etnografie a ekonomie), přičemž část informací vychází z terénního výzkumu (realizované pobyty proběhly 6. 4. – 19. 4. 2014 a 20. 9. – 19. 10. 2017).²⁵

V rámci terénního výzkumu docházelo k opakovanému nestandardizovanému zúčastněnému pozorování. Jednotlivá pozorování a fotografování (v celkovém počtu asi 1 100 fotografií) byla realizována převážně v hlavním městě Managua a regionech Carazo, Granada a León.²⁶

Zpracovány jsou relevantní dostupné zdroje a statistické údaje od domácích i zahraničních autorů zabývajících se popisovanou tematikou. Základním cílem tohoto příspěvku je zachytit vývoj a změny v nikaragujské společnosti, které nastaly s návratem Daniela Ortegy do funkce prezidenta v lednu 2007.

¹⁹ KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nikaragua. Stručná historie států, s. 11.

²⁰ HRABÁLEK, M. (2014): Aktuální rozvojové problémy Latinské Ameriky, s. 17.

²¹ Srov. KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nikaragua. Stručná historie států; HRABÁLEK, M. (2014): Aktuální rozvojové problémy Latinské Ameriky.

²² KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nikaragua. Stručná historie států, s. 21.

²³ von BENNEWITZ ÁLVAREZ, E. (2014): Rozvojové problémy v Latinské Americe, s. 77-78; HRABÁLEK, M. (2014): Aktuální rozvojové problémy Latinské Ameriky, s. 22-23.

²⁴ Viz HRABÁLEK, M. (2019): Latinská Amerika a její rozvojové problémy: nesnadná cesta vpřed?, s. 13.

²⁵ Srov. SMOLÍK, J. – TRÁVNÍČKOVÁ, B. P. (2018): Aktivity FRRMS v Nikaragujské republice, s. 44-45.

²⁶ Srov. ONDREJKOVIČ, P. (2017): Kapitoly z metodologie výzkumu v sociálních vědách, s. 158; SOUKUP, M. (2014): Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii, s. 92-97.

Metodologicky se jedná o jednopřípadovou studii, která se zaměří na vývoj politického režimu a souvisejících aspektů nikaragujské společnosti.²⁷ Studie se zaměřuje na analýzu podstatných událostí od roku 1979, přičemž důraz bude kladen na vývoj (institucionální, personální, makroekonomický, politický, společenský) po roce 2007.²⁸ Text se zaměří na představení politických, hospodářských a mezinárodních aspektů Nikaragujské republiky.

3 Nikaragua po roce 1979

Nikaragua jako jeden ze socialistických režimů měl významnější pozici v období studené války, což bylo zdůrazněno i samotnou Sandinistickou revolucí, která se stala na dlouhá desetiletí symbolem vítězství nikaragujského lidu proti autoritářskému systému Somoza²⁹ politického klanu (1936 – 1979).³⁰

V tomto období se také utváří specifická mentalita, která je směsí nacionalismu, socialismu, ale i kultu mužství a vytrvalosti. Kulturně se projevuje i tradiční vztah sociální patronáže (patron-klient) umožňující rozšířenou korupci.³¹

Tak jako v jiných státech Latinské Ameriky je revoluční násilí vnímáno jako očištění, které má často vliv na kolektivní (národní) identitu.³² K vítězství nikaragujské revoluce výrazně přispěly situace z let 1972 (zemětřesení, které způsobilo smrt 10 tisíc lidí a částečné zničení Managuy; následně i zpronevěry mezinárodní humanitární pomoci) a 1973 (zvýšení daní, ale i neférové podnikání Somoza klanu). V období před vítězstvím revoluce také přibylo brutálních činů ze strany Národní gardy (dále jen NG, *Guardia Nacional*), která se podílela na neoprávněném věznění, mučení a v důsledku i tisíců mrtvých rolníků. Akce NG tak v důsledku přispěly k vyšší podpoře pro FSLN.³³

FSLN se chopila moci po dlouhodobém partyzánském boji (od roku 1961³⁴) v červnu 1979,³⁵ aby se vládnutí v zemi ujala tzv. vládní junta národní rekonstrukce (*Junta de Gobierno de Reconstrucción Nacional*) pod vedením Daniela Ortegy, Moisese Hassana, Sergio Ramireze, Alfonsa Robela a Violety Chamorro.³⁶

²⁷ Srov. DRULÁK, P. (2019): Interpretativní případové studie, s. 83.

²⁸ HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace, s. 105.

²⁹ Krátce po převzetí politické moci v Nikaragujské republice Anastasiem Somozou došlo k upevnění vztahů s USA. Vztah k Somozovi shrnul americký prezident Franklin D. Roosevelt slovy: „Somoza is a son of a bitch, but is our son of a bitch“. Viz RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaraguense, s. 7.

³⁰ Srov. RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaraguense, s. 7; MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 384; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 575.

³¹ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 388.

³² Srov. NĚMEC, J. a kol. (2010): Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky, s. 15.

³³ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 579.

³⁴ FSLN založili mladí radikálové Carlos Fonseca, Tomás Borge a Silvio Mayorga na konci července 1961. Zamýšlení povstání rozvíjené ve městech i na venkově v roce 1962 narazilo na připravené ozbrojené složky, a tak se zdecimovaní partyzáni FSLN stáhli do Hondurasu. Blíže viz KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblasti, regionů a států, s. 373; podrobněji viz RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976-2016, s. 150-158.

³⁵ Zajímavý je především fakt, že dvě třetiny příslušníků povstaleckého vojska (složeného ze studentů a mladých lidí z větších měst) nedosahovalo 25 let věku. Velmi často se do vojenských operací zapojovaly i děti ve věku 10-15 let. Viz KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 137-138; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 577.

³⁶ PEČÍNKA, P. (1998): Od Guevary k Zapatistům: přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky, s. 175; SMOLÍK, J., TRÁVNÍČKOVÁ, B. P. (2018): Aktivity FRRMS v Nikaragujské republice, s. 44.

Na vývoj reagovaly USA, které po diplomatickém selhání logisticky a materiálně začaly podporovat protirevoluční jednotky, tzv. *contras*, které proti sandinistům začaly bojovat. Tyto jednotky byly schopny způsobit značné ekonomické škody, nicméně nikdy nepředstavovaly seriózní hrozbu režimu. Podpora USA však dokázala prodlužovat vnitřní konflikt v zemi.³⁷ Z důvodu podpory *contras* ze strany USA se zahraniční politika Nikaragujské republiky začala orientovat na spolupráci s Kubou (do jisté míry vzorem z hlediska revolučního étosu v oblasti) a Sovětským svazem (dále jen SSSR).³⁸

V tomto období se také výrazně projevila podstatná politická štěpící linie (*cleavage*) mezi sandinistickými a proti-sandinistickými silami. To se projevilo i na úrovni polarizace stranického systému v Nikaragui.³⁹

Výbor národní obnovy (1979 – 1985) v čele s Tomášem Borgem zahájil sandinistickou revoluci ideologicky vyzbrojenou socialismem, komunismem, marxismem a teologií osvobození. Konfiskace půdy rodiny Somozů a pozemkové oligarchie umožnila provést agrární reformu, začala alfabetizační kampaň (50 % populace bylo negramotné) zajišťovaná kubánskými učiteli, vláda také investovala do zdravotnictví atd.

Taková socialistická opatření a otevřená podpora revolučního režimu ze strany Kuby a SSSR byly pro USA nepřijatelné. Sandinisté budovali svůj režim podle kubánského a sovětského vzoru. V květnu 1980 sandinisté umožnili vznik Státní rady, orgánu zastupujícího všechny politické síly, nicméně neumožnili Violetě Chamorrové a dalším představitelům nemarxistické opozice prosadit jejich názor. Názvy „Sandinistická policie“ (PSN, *Policia Sandinista Nacional*) a „Sandinistická lidová armáda“ (EPS, *Ejército Popular Sandinista*) dokumentovaly monopol moci, vyjimečný stav v letech 1982 – 1986 využili její držitelé k perzekuci svých oponentů.⁴⁰

Proti takovému vývoji se postavila nová republikánská administrativa Ronalda Reagana v USA. Kolem zbytků Národní gardy zformovali severoameričtí poradci kontrarevoluční vojsko nazývané oficiální Nikaragujský odpor (*Resistencia Nicaragüense*), neoficiálně *contras*. Začala otevřená válka doprovázená ekonomickou blokadou, tlakem mezinárodních finančníků a koordinovanou spoluprací všech středoamerických států s úsilím USA svrhnout sandinisty. V průběhu roku 1983 přetvořila americká CIA nikaragujskou kontrarevoluční armádu v Nikaragujskou demokratickou sílu (*Fuerza Democrática Nicaragüense*, FDN) pod vedením Adolfa Calera.⁴¹ Nikaragua se stala dalším „bojištěm“ mezi USA a SSSR.

Sandinisté stabilizovali svou vládu prezidentskými volbami v listopadu 1984,⁴² které vyhrál Daniel Ortega (1985 – 1990). Příliš vážné překážky však nedokázali překonat, navíc nevybudovali účinné institucionální vazby mezi svou vládou a lidovými vrstvami, které hodlali povznést. Namísto rozvoje se země jen bránila. V globálním soupeření mezi USA a SSSR hrála Nikaragua také důležitou roli tím, že zkompromitovala vládu USA. V listopadu 1986 vypukla aféra Irangate⁴³ – zisky z tajných dodávek amerických zbraní do nepřátelského Íránu

³⁷ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 384; HRABÁLEK, M. (2019): Latinská Amerika a její rozvojové problémy: nesnadná cesta vpřed?, s. 34; SMOLÍK, J. (2018): Cukrová třtina a produkce cukru v Nikaragujské republice, s. 388.

³⁸ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 385; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 577.

³⁹ KOUBA, K. (2009): Opposition in Nicaragua: between pack-making nad confrontation, s. 78.

⁴⁰ Podrobněji viz KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 61-71.

⁴¹ KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 155.

⁴² Zajímavostí je, že Daniel Ortega v letech 1984 a 1985 navštívil Československo. V tomto období také probíhaly velmi aktivní diplomatické styky, které se týkaly i bezplatné materiální pomoci v podobě potravin, spotřebního zboží, léčiv atp. Podrobněji viz KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 234-236.

⁴³ Blíže viz KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): Nikaragujská republika, s. 156.

podporovaly nikaragujské *contras*. Ani vyšetřování táhnoucí se rokem 1987 však na politice USA nic nezměnilo.

Sandinisté sice roku 1987 vydali novou ústavu zakotvující revoluční změny, ale nedokázali pozemkovou reformou či zřizováním družstev zajistit hmotný dostatek, což vedlo k nespokojenosti mezi Nikaragujci. V té době ukázala sovětská perestrojka bezvýhodnost marxismu. Vyčerpání vedlo sandinistickou vládu v roce 1988 k přijetí tržní ekonomiky a k přijetí principů demokratických voleb.

Volební kampaň v roce 1990 postavila proti sandinistům Národní opoziční svaz (UNO, složený ze 14 politických subjektů) jako koalici stran usilujících o změnu režimu. Ta skutečně nastala, když prezidentské volby vyhrála kandidátka UNO Violeta Barrios de Chamorro, která se stala první prezidentkou v Latinské Americe.⁴⁴ Ta po úspěchu ve volbách radikálně snížila počet vojáků z více než 80 tisíc na pouhých 15 tisíc, a snažila se o stabilitaci země.⁴⁵ Její snahy však nebyly úspěšné, Nikaragua se dál potýkala s velkou mírou občanského násilí, ale i s korupcí.⁴⁶

S rozpadem sovětského bloku se na začátku 90. let projevilo i v Nikaragui určité uvolnění plynoucí z ukončení globální studené války. Tato skutečnost se projevila například politicko-ekonomickou komplementaritou mezi pravicí a levicí, což se však neprojevilo ve zmíněné ostré sociální diferenciaci, ale ani ve zlepšených podmínkách pro hospodářství či v nových možnostech kooperace mezi státy Střední Ameriky.⁴⁷

Přesto probíhající vnitrostátní konflikt ekonomiku výrazně ovlivnil, HDP roku 1990 bylo poloviční oproti roku 1980. Zrušení Státních zemědělských a chovatelských podniků zbavilo stálého zaměstnání 72 % venkovanů. Neuspokojivá situace se projevila ve stagnujícím hospodářství, ale i v astronomické inflaci (30 000 % inflace ve stálých cenách v roce 1988).⁴⁸ Sociální smír zajistila jen realizace požadavku FSLN odevzdat 25 % znárodněných a státních podniků zaměstnancům reprezentovaným odbory. Zbytek se privatizoval, mnohdy podezřelým způsobem. Při obtížném zavádění demokracie se štěpily, vznikaly a zanikaly politické strany. Drastická úsporná opatření přinesla makroekonomické úspěchy, v roce 1994 vzrostla ekonomika o 3,2 %, roku 1995 o 4 %. Cena však byla vysoká: zadlužení státu, omezení sociálních programů včetně příspěvků na základní potraviny, vzrůst majetkové nerovnosti, neklid na venkově a 56,4 % chudých. V tomto období se však podařilo demilitarizovat společnost a respektovat svobodu tisku.⁴⁹

Mimo ekonomických neúspěchů se projevovala také snižující se míra vnitřní (sociální) bezpečnosti (např. zvýšená kriminalita, nárůst drogových zásilek atp.). Na počátku 90. let se také vrátilo mnoho uprchlíků ze zahraničí. Od druhé půle 90. let se také zvyšovala korupce, která byla spjata s představiteli Liberální strany. Bohužel se ani

⁴⁴ Viz MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 385; KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 374-375; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 167.

⁴⁵ V rámci demilitarizace nikaragujské společnosti došlo ke snížení ozbrojených sil o 65 000, nicméně pouze 11 331 odešlo do civilu s důchodem. V rámci demilitarizace také proběhlo odzbrojení 22 412 *Contras*. Na tento proces dohlížela Mezinárodní komise pro podporu a ověřování Organizace amerických států (Comisión Internacional de Apoyo y Verificación de la Organización de Estados Americanos, CIAV-OAS). Viz RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976 – 2016, s. 161.

⁴⁶ VELECKÁ, S. (2018): Vnímání USA v Nikaragui, s. 19.

⁴⁷ Srov. von BENNEWITZ ÁLVAREZ, E. (2014): Rozvojové problémy v Latinské Americe, s. 83; KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 427.

⁴⁸ MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 385.

⁴⁹ KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 441.

prezidentovi Bolañosovi po roce 2001 nepodařilo realizovat jeho hlavní prioritu, kterou byl boj s masivně rozšířenou korupcí.⁵⁰

4 Nikaragua po roce 2006

Demokratický vývoj od počátku 90. let nebyl schopen řešit mnoho problémů (viz předchozí kapitola), což nakonec vedlo k výraznému úspěchu představitelů FSLN, kdy ve volbách do Národního shromáždění v roce 2006 získali 38 z 92 poslanců (PLC 25 poslanců, ALN 23).⁵¹ Změny naznačily však už komunální volby v roce 2005, kdy se FSLN podařilo získat 84 starostů (z celkových 152 územních jednotek, *municipios*), a ze 17 vyšších územních celků (*departamentos*) získalo moc ve 14.⁵²

Významnou událostí v novodobých dějinách Nikaragujské republiky však bylo opětovné znovuzvolení sandinisty Daniela Ortegy za prezidenta v roce 2006, kdy vystřídal v úřadu Enrique Bolañose⁵³, který měl výraznou podporu USA.⁵⁴

K vítězství Daniela Ortegy výrazně přispěla zhoršující se situace v sociální oblasti, nezaměstnanosti a neefektivní liberální ekonomická politika. Bývalý revolucionářský vůdce se dostal do čela Nikaragui po 16 letech pravicové dominance.⁵⁵ Tímto vítězstvím bylo ukončeno 16 let liberálních vlád (*periodo de gobiernos liberales*).⁵⁶

Ortegovo vítězství v prezidentských volbách se odehrálo v napjaté atmosféře, kdy se projevila nespokojenost s liberálními (ekonomickými⁵⁷) reformami, ale i rozsáhlou korupcí a narůstající chudobou. Důraz byl z jeho strany také kladen na vzdělání, sociální a hospodářské reformy, včetně zajištění zahraničních investic a zvýšení zájmu o cestovní ruch.⁵⁸ Jako strategická se ukázala i kooperace mezi FSLN a katolickou církví, která v důsledku znamenala zpřísnění protipotravní politiky.⁵⁹

⁵⁰ KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 167.

⁵¹ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 615.

⁵² RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaragüense, s. 15.

⁵³ Bolaños a jeho neefektivní administrativa měla v tomto období podporu pouhých 23 % obyvatel Nikaragujské republiky. Blíže viz KOUBA, K. (2009): Opposition in Nicaragua: between pack-making nad confrontation, s. 80; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 168.

⁵⁴ Představitelé administrativy tehdejšího prezidenta George W. Bushe (např. Colin Powell) Ortegu přímo spojovali s terorismem. Ortega pro změnu kontroval výroky, že se případného konfliktu s USA neobává, protože je důrazný zastánce levicové politiky jako Hugo Chávez, Fidel Castro a Evo Morales. Viz KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 177; RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaragüense, s. 39.

⁵⁵ Daniel Ortega byl neúspěšným prezidentským kandidátem v roce 1990 se ziskem 40,8 %, v roce 1996 se ziskem 37,8 % a v roce 2001, kdy získal 42,3 %. Blíže viz RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976 – 2016, s. 164; KOUBA, K. (2009): Opposition in Nicaragua: between pack-making nad confrontation, s. 79-80; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 167.

⁵⁶ RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976-2016, s. 148.

⁵⁷ Jak uvádí Kouba, ze sociologického šetření v tomto období pouze 6 % obyvatel Nikaragui vnímalo ekonomickou situaci jako dobrou nebo velmi dobrou. KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 168.

⁵⁸ SMOLÍK, J. – TRÁVNÍČKOVÁ, B. P. (2018): Aktivity FRRMS v Nikaragujské republice, s. 44-45.

⁵⁹ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 585; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 170; PUERTA RIERA, M. I. (2021): Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela, s. 3.

Vítězství Daniela Ortegy jen doložilo posun celého kontinentu „doleva“, kdy i v jiných státech Střední a Jižní Ameriky zvítězily levicové politické strany či prezidentské kandidáty.⁶⁰ Sandinistický kandidát Daniel Ortega dostal 5. 11. 2006 v krizové situaci 38 % hlasů a spolu s FSLN začal plnit sliby usmíření a rozvoje. Vláda nejprve zrušila školné a poplatky ve státním zdravotnictví. Zatímco v zahraniční politice Ortega netlumil svoji levicovou rétoriku, ve vnitřní politice zachoval demokratický pořádek, kterému dal sociální rozměr. Také proto dostala FSLN v komunálních volbách v roce 2008 celkem 48,8 % hlasů těsně před opoziční PLC se 45,9 %. Ideologická rivalita v zemi zůstala, ale občasné přehmaty levicové vlády usměrňoval domácí svobodný tisk a ostrá kritika ze zahraničí. Objevily se nové problémy. Intenzivní hospodaření plantážnických firem způsobilo odlesnění a z něho vyplývající sucho a ubývání biodiverzity.

Human Development Index (HDI) v tomto období řadil Nikaraguu na 124. místo ze 182 zkoumaných států (index se skládal z ukazatelů jako průměrná délka dožití, úroveň vzdělání, gramotnost, životní standardy atp.).⁶¹

Morální i politickou metlou se od počátku nového tisíciletí stalo pašování drog, což vedlo ke zhoršení bezpečnostní situace. V prezidentských volbách 6. 11. 2011 nicméně Daniel Ortega znovu uspěl, když dostal 62,46 %. Trvání bipartijního systému moci potvrdila druhá pozice, kterou obhájil tentokrát kandidát Nezávislé liberální strany (PLI) Fabio Gade Mantilla s 31 %, zatímco po štěpení v PLC se kandidát této strany José Arnaldo Alemán Lacayo ocitl až na třetím místě s 5,9 % hlasů.⁶²

Vítězství ve volbách z roku 2011 bylo potvrzeno i v komunálních volbách v roce 2012, kdy FSLN získala politickou moc ve většině větších měst. FSLN má také pod kontrolou většinu zaměstnaneckých (odborových) a zemědělských (i ekologických) organizací a iniciativ. U FSLN lze rovněž pozorovat určitou modifikaci marxistické revoluční ideologie, kdy dochází k hledání umírněnější identity, kterou lze označit jako orientující se na kořeny dělnického hnutí, sociální politiku a nezávislou zahraniční politiku.⁶³

Tato umírněnost se začala projevovat již od 90. let 20. století, kdy došlo ke zhroucení socialistického bloku ve státech střední a východní Evropy.⁶⁴ Od roku 2011 se opět nastartovaly sociální programy, za výrazné podpory Venezuely se zlepšila i hospodářská situace (v podobě dodávek ropy), výrazným úspěchem byla lepší dostupnost lékařské péče, což se projevilo v poklesu úmrtnosti, ale i ve zvýšené míře porodnosti.⁶⁵ Významné posuny se odehrávaly i z hlediska agendy ženských práv a LGBT komunity, pracovního práva, ale i rozvoji drobných zemědělských komunit.⁶⁶

Zlepšené životní podmínky nikaragujské populace se projevily v roce 2016, kdy FSLN v Národním shromáždění získala 72 poslanců z celkových 92. Od roku 2017 Ortega také upevnil svoji politickou pozici, když se jeho manželka Rosaria Murilla stala viceprezidentkou.

⁶⁰ NĚMEC, J. a kol. (2010): Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky, s. 15; Viz HRABÁLEK, M. (2019): Latinská Amerika a její rozvojové problémy: nesnadná cesta vpřed?, s. 33.

⁶¹ Srov. GRITZNER, CH. F. (2010): Nicaragua, s. 78; RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaragüense, s. 3.

⁶² KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblastí, regionů a států, s. 443.

⁶³ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 386-390; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 586; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 171.

⁶⁴ KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 171.

⁶⁵ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 385; NĚMEC, J. a kol. (2010): Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky, s. 22; PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 586.

⁶⁶ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 589-593.

Ekonomicky se začala rozvíjet spolupráce s Čínskou lidovou republikou (dále jen ČLR), což se projevilo při stavebních pracích uvažovaného průplavu.⁶⁷ Na celém projektu měl zájem miliardář Wang Jing z Honkongu. Po roce 2018 však byl projekt (po)zastaven, což bylo mj. v důsledku ekologických protestů a náročného financování celého projektu.⁶⁸

V oblasti informačních technologií Nikaragua rozšiřuje využívání sítě Internet, velká města jsou pokryta veřejnými datovými sítěmi. Z hlediska dopravní obslužnosti fungují dálkové i lokální autobusové spoje, přestože - jak již bylo poznamenáno - jsou silnice často neudržované.

Přibližně od roku 2014 lze také zaznamenat změny v oblasti vnitřní bezpečnosti, kdy nikaragujská armáda hraje významnější roli, což se projevilo i v nejvýraznějších protestech na jaře roku 2018. Při střetech mezi příznivci Daniela Ortegy a odpůrci penzijní reformy zahynulo odhadem (údaje se často liší) až 300 osob. Protesty koordinovala Občanská aliance pro spravedlnost a demokracii, která byla tvořena studenty, rolníky, podnikateli, ale i představiteli občanské společnosti. V důsledku represí bylo uvězněno více než 500 demonstrantů, zprávy lidskoprávních organizací také upozorňovaly na mučení, omezování svobody atp.⁶⁹

V tomto kontextu lze také konstatovat, že nikaragujský soudní systém je často neefektivní, a pod vlivem politických a mocenských zájmů. Důsledkem jsou i přeplněná vězení, která nesplňují minimální požadavky mezinárodních standardů.

V posledních letech můžeme pozorovat další upevňování moci FSLN. Tento trend byl patrný již při prezidentských volbách v roce 2016, kdy se Ortega stal počtvrté v řadě prezidentem, když porazil Maxima Rodrigueze z PLC se ziskem 72,5 % hlasů. Při těchto volbách byla znemožněna účast mezinárodním pozorovatelům.⁷⁰

Dalším faktorem podílejícím se na vývoji Nikaragui byla pandemie Covid-19, která se projevila ochromením v oblasti hospodářské a zdravotnické. Ortegaův režim se snažil pandemii bagatelizovat, statistické údaje byly falšovány, což do jisté míry vedlo k minimálním protipandemickým opatřením (i nadále se konaly například sportovní zápasy, kulturní akce atp.). Skutečný rozsah pandemie byl fatálnější, což média dokladovala tzv. nočními pohřby. Před nekontrolovatelným průběhem pandemie Covid-19 Nikaraguu varovala i Panamerická zdravotnická organizace (OPS).⁷¹ Pandemie Covid-19 ukázala slabost nejenom zdravotnického systému, ale vyvolala i další persekuce proti odpůrcům režimu Daniela Ortegy.

Covid-19 a z něj vyplývající omezení byla zneužita jako preventivní opatření proti odpůrcům a jejich mobilizačním tendencím.⁷² Někteří odborníci dokonce hovoří o zpětném posunu („backsliding“) od demokracie, případně o regresi či demokratické erozi. Období od roku 2020 je také hodnoceno jako upevňování autokratické agendy, které se projevilo ve zhoršující se ekonomické situaci země.⁷³

Nikaragua se potýká s problémy v oblasti zpracování nerostných surovin, zastaralou dopravní infrastrukturou (velká část silnic je nezpevněných⁷⁴), ale i nezaměstnaností, která se

⁶⁷ Srov. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 386.

⁶⁸ AFP (2019): Incertidumbres financieras desvanecen sueño de canal en Nicaragua. [on-line].

⁶⁹ Srov. ČERNOTOVÁ, N. (2022): Násilné potlačení protestů v Nikaragui. [online]; PUERTA RIERA, M. I. (2021): Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela, s. 4.

⁷⁰ PUERTA RIERA, M. I. (2021): Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela, s. 4.

⁷¹ EUROZPRAVY.CZ (2020): Nikaragua tají skutečný rozsah epidemie covid-19, pohřbívá v noci. [on-line].

⁷² PUERTA RIERA, M. I. (2021): Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela, s. 2.

⁷³ PUERTA RIERA, M. I. (2021): Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela, s. 8.

⁷⁴ GRITZNER, CH. F. (2010): Nicaragua, s. 88.

(podle oficiálních statistik) pohybuje v poslední dekádě mezi 6 až 8 %.⁷⁵ Přestože v roce 2021 vzrostlo HDP o 14 %, je Nikaragua i nadále druhou nejchudší zemí v regionu. Polovina obyvatel žije pod hranicí chudoby, čtvrtina dokonce pod hranicí extrémní chudoby.⁷⁶ Obchodní bilance Nikaragujské republiky je výrazně deficitní, což je zapříčiněno vývozem produktů s převážně nízkou přidanou hodnotou (jedná se zejména o oblečení, kávu atp.) a naopak dovozem spotřebního zboží, technologií a ropy.⁷⁷

5 Nikaragua jako aktér regionální integrace a mezinárodní kooperace

Nikaragujská republika je v současnosti členem mnoha mezinárodních organizací. Jedná se například o Organizaci pro výživu a zemědělství (FAO, od 1982), Organizaci spojených národů (OSN, zakládající člen), Organizaci OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO, od 1952), Světovou obchodní organizaci (WTO, od roku 1995) či Světovou zdravotnickou organizaci (WHO).⁷⁸

Nikaragua se však podílí i na procesu tzv. regionální integrace a kooperace, jejímž cílem je posílení jednotlivých aktérů při mezinárodních jednáních a spolupráci.⁷⁹

Jednou z platforem je Bolívarský svaz pro lid naší Ameriky (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*, ALBA), který byl určitou opozicí vůči dohodám Zóny volného obchodu v Americe (FTAA). Venezuela jako hegemon v této organizaci také navrhla vznik nové finanční instituce, Banky Jihu (*Banco del Sur*), s ambiciózním očekáváním, že tato banka by se mohla stát regionální alternativou Mezinárodní měnové banky a Mezinárodní rozvojové banky a poskytnout tak autonomní prostor pro financování regionálních projektů.⁸⁰

Cílem ALBA bylo vytvořit společenství států Latinské Ameriky a Karibiku založené na vzájemné spolupráci mezi jejími členskými státy s cílem vytvoření zóny volného obchodu a tím efektivnější využití komparativních výhod, což mělo vést ke snížení nezaměstnanosti a chudoby a zvýšení produktivity práce a HDP.⁸¹ Organizace ALBA také financovala program „Nulový hlad“ (*Hambre Cero*) v letech 2007 – 2011, který měl eliminovat nedostatek potravin u nejchudší vrstvy Nikaragujců.⁸²

Další výraznou organizací je Organizace amerických států (OAS), která byla původně založena proti rozšiřování komunismu, nicméně přetrvala rozklad světové bipolarity, a dostala nový význam. OAS se zaměřila na podporu demokracie, boj proti teroru a drogám, podporu volného obchodu a organizování mírových misí při regionálních konfliktech.

Roku 1993 byl založen Systém středoamerické integrace (SICA), uvnitř něhož se vyprofilovala těsněji spolupracující skupina CA-4 složená z Guatemaly, Salvadoru, Hondurasu a Nikaragui. Nikaragua také participovala v organizaci *Petrocaribe*, která byla zaměřena na spolupráci států, které využívají venezuelskou ropu. Nikaragua je také členem Společenství latinoamerických a karibských států (CELAC), Sdružení karibských států (ACS) atp.⁸³

⁷⁵ MacroTrends (2022): Nicaragua Unemployment Rate 1991 – 2022 [on-line].

⁷⁶ Nejchudší zemí v regionu střední Ameriky je Honduras. Blíže viz MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 393.

⁷⁷ BusinessInfo.CZ (2022): Nikaragua – souhrnná teritoriální informace. [on-line].

⁷⁸ Srov. KRÍŽOVÁ, M. (2011): Nikaragua. Stručná historie států, s. 133-135.

⁷⁹ Srov. NĚMEC, J. a kol. (2010): Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky, s. 19.

⁸⁰ PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua, s. 595; NĚMEC, J. a kol. (2010): Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky, s. 20; KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy?, s. 178.

⁸¹ Viz URBANCOVÁ, D. (2019): Analýza změn ve Venezuele po předání moci mezi prezidentem Hugo Chávezem a Nicolásem Madurem, s. 64; MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: Latin American Politics and Development, s. 391.

⁸² RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976-2016, s. 166.

⁸³ Viz KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblasti, regionů a států, s. 428-429.

Z hlediska mezinárodní politiky je Nikaragua vnímána problematičticky především ze strany USA, což se vztahuje především k probíhající masivní migrační vlně ze států Jižní a Střední Ameriky (včetně významné migrace z Kuby⁸⁴).

Zároveň je vhodné konstatovat, že občané (především starší generace) Nikaragujské republiky negativně vnímají vládu USA, což je ovlivněno především historickými zkušenostmi, ale základem těchto postojů může být i propaganda režimu Daniela Ortegy.⁸⁵

Zcela opačný vztah má Nikaragujská republika s RF, což bylo patrné i při nedávném hlasování o rezoluci odsuzující „nezákonná referenda“ v Doněcké, Luhanské, Chersonské a Záporožské oblasti. Nikaragua jako jeden ze čtyř států (společně s Běloruskem, KLDR a Sýrií) hlasovala proti rezoluci.⁸⁶

Závěr

Současná Nikaragua je stát, který spíše stagnuje, socialistická ideologie je pouhou kulisou v politických proklamacích, zatímco hospodářsky i bezpečnostně se situace výrazně nelepší. Nikaragua je i nadále zemí politicky a sociálně rozdělenou, HDP je druhé nejnížší v Latinské Americe. Politicky je moc rozdělena mezi levicovou FSLN a pravici sjednocenou v PLI. Další štěpení lze spatřovat mezi městy a rurálním venkovem. Sociální štěpení vychází i z etnického složení a nízkého národního uvědomění.⁸⁷

Tento příspěvek se zaměřil především na popis a analýzu vývoje nikaragujského politického režimu s důrazem na období po roce 2006, kdy se do prezidentské funkce navrátil Daniel Ortega (prezident v období 1985 – 1990). Diskutován byl nejenom politický, ale i hospodářský vývoj země, včetně negativních projevů v posledních letech (masové demonstrace proti reformám, zhoršená bezpečnostní situace, vliv pandemie Covid-19 atp.).

Text vychází nejenom z relevantní literatury a zdrojů, ale i z etnografických pozorování realizovaných v letech 2014 a 2017. K hlavním závěrům patří skutečnost, že ačkoliv se Nikaragua snaží nastartovat hospodářský rozvoj a profitovat z cestovního ruchu, ale i nerostných surovin, nedaří se jí to. Důvodem je i zastaralá dopravní infrastruktura⁸⁸ (nezpevněné silnice), chybějící inovace ve strojírenském, energetickém, zemědělském i chemickém průmyslu. Lze se ztotožnit se závěrem Richarda L. Milletta o problematičtém vývoji Nikaragujské republiky, který však upozorňuje na snahy o zlepšení ekonomických podmínek za několik posledních let, což však bylo problematizováno masivními protesty v roce 2018 a následnou pandemií Covid-19.

Použité zkratky:

- ACS – Sdružení karibských států
- ALBA – Bolívarský svaz pro lid naší Ameriky
- ALN – Konstituční liberální strana
- CELAC – Společenství latinoamerických a karibských států
- CIA – Ústřední zpravodajská služba
- ČLR – Čínská lidová republika
- FAO – Organizace pro výživu a zemědělství
- FDN – Nikaraguská demokratická síla
- FSLN – Sandinovská fronta národního osvobození
- FTAA – Zóna volného obchodu v Americe

⁸⁴ SMOLÍK, J. (2022): Cuba libre: protesty a apatie, s. 65.

⁸⁵ Podrobněji viz VELECKÁ, S. (2018): Vnímání USA v Nikaragui.

⁸⁶ DRAKE, D. – TROUSILOVÁ, A. (2022): Valné shromáždění OSN odsoudilo anexi části Ukrajiny. S Ruskem hlasovaly čtyři země, [on-line].

⁸⁷ Srov. KLÍMA, J. (2015): Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblasti, regionů a států, s. 443.

⁸⁸ GRITZNER, CH. F. (2010): Nicaragua, s. 88.

HDI – Human Development Index
HDP – Hrubý domácí produkt
KLDR – Korejská lidově demokratická republika
OAS – Organizace amerických států
OPS - Panamerická zdravotnická organizace
OSN – Organizace spojených národů
PLC – Ústavní liberální strana
PLI - Nezávislá liberální strana
PSN - Sandinistická policie
SICA - Systém středoamerické integrace
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
UNESCO – Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
UNO – Národní opoziční svaz
USA - Spojené státy americké
WHO – Světová zdravotnická organizace
WTO – Světová obchodní organizace

Použitá literatura:

1. AFP (2019): *Incertidumbres financieras desvanecen sueño de canal en Nicaragua* [online]. El Financiero [cit. 2022-09-15]. <https://www.elfinancierocr.com/economia-y-politica/incertidumbres-financieras-desvanecen-sueno-de-7HFF44CY3RBVVE7BR3YRKJ3XZY/story/>
2. BERÁNEK, T. a kol. (2010): *Zeměpis světa: Ottova encyklopedie*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7360-961-0.
3. BusinessInfo.CZ (2022): *Nikaragua – souhrnná teritoriální informace* [on-line]. BusinessInfo.CZ. [cit. 2022-11-29]. <https://www.businessinfo.cz/navody/nikaragua-souhrnna-teritorialni-informace/2/>
4. ČERNOTOVÁ, N. (2022): *Násilné potlačení protestů v Nikaragui*. [online]. *Centrum pro lidská práva a demokracii*. [cit. 2022-09-15]. <https://www.centrumlidskaprava.cz/blog/nasilne-potlaceni-protestu-v-nikaragui>
5. DRAKE, D. – TROUSILOVÁ, A. (2022): *Valné shromáždění OSN odsoudilo anexi části Ukrajiny. S Ruskem hlasovaly čtyři země*, [on-line]. Novinky.cz. [cit. 2022-10-13]. <https://www.novinky.cz/clanek/valka-na-ukrajine-valne-shromazdeni-osn-odsoudilo-ruskou-anexi-ctyr-ukrajinskych-regionu-40411434>
6. EUROZPRAVY.CZ (2020): *Nikaragua tají skutečný rozsah epidemie covid-19, pohřbívá v noci*. [on-line]. Eurozpravy.cz. [cit. 2022-09-15]. <https://eurozpravy.cz/zahranicni/amerika/nikaragua-taji-skutecny-rozsah-epidemie-covid-19-pohrbiva-v-noci.ea6a768a/>
7. GRITZNER, CH. F. (2010): *Nicaragua. (Modern world nations)*. New York: Chelsea House, 2010. ISBN 978-1-60-413619-7.
8. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
9. HRABÁLEK, M. (2014): *Aktuální rozvojové problémy Latinské Ameriky*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2014. ISBN 978-80-7509-035-5.
10. HRABÁLEK, M. (2019): *Latinská Amerika a její rozvojové problémy: nesnadná cesta vpřed?* Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2019. ISBN 978-80-7509-666-1.
11. KLÍMA, J. (2015): *Dějiny Latinské Ameriky. Vývoj oblasti, regionů a států*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-368-6.
12. KOUBA, K. (2008): Does the sandinista return to power threaten Nicaragua's democracy? In: *Election year 2006: Latin America at the Crossroads?* Praha:

- Association for International Affairs, 2008, s. 165-185. ISBN 978-80-87092-03-3.
13. KOUBA, K. (2009): Opposition in Nicaragua: between pack-making nad confrontation. In: *Journal of Ibero-American Studies*, 2009, roč. 1, č. 1, s. 77-94.
 14. KŘÍŽOVÁ, M. (2011): *Nikaragua. Stručná historie států*. Praha: Libri, 2011. ISBN 978-80-7277-484-5.
 15. KUNC, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. (1990): *Nikaragujská republika*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0074-X.
 16. MacroTrends (2022): *Nicaragua Unemployment Rate 1991-2022* [on-line]. MacroTrends. [cit. 2022-11-29]. <https://www.macrotrends.net/countries/NIC/nicaragua/unemployment-rate>
 17. MILLET, R. L. (2017): Nicaragua: an uncertain future. In: *Latin American Politics and Development*. New York: Westview Press, 2017, 9th ed., s. 383-394. ISBN 978-0-8133-5050-9.
 18. NĚMEC, J. a kol. (2010): *Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky*, 2010. ISBN 978-80-1740-7.
 19. ONDREJKOVIČ, P. (2017): *Kapitoly z metodologie výskumu v sociálních vědách*. Levice: KlientService, 2017. ISBN 978-80-972661-0-3.
 20. PEČÍNKA, P. (1998): *Od Guevary k Zapatistům: přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*. Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-85765-96-9.
 21. PREVOST, G. – VANDEN, H. E. (2015): Nicaragua. In: *Politics of Latin America. The Power Game*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 5th ed., s. 571-599. ISBN 978-0-19-934025-5.
 22. PUERTA RIERA, M. I. (2021): *Democratic backsliding and autocratization: the political effects of the COVID-19 pandemic in Nicaragua and Venezuela*. Veracruz: Gobierno Y Análisis Politico AC, 2021. Bez ISBN.
 23. RUEDA ESTRADA, V. (2017): Sandinismo y pragmatismo político. Generaciones militantes en Nicaragua 1976-2016. *Polimpesto*, 2017, roč. VIII., č. 11, s. 147-171.
 24. RUIZ SEISDEDOS, S. – BLÁZQUEZ VILAPLANA, B. (2007): *Nicaragua en la encrucijada: el liderazgo de Daniel Ortega y su influencia en el sistema político nicaragüense*. Barcelona, Institut de Ciències Politiques i Socials, 2007. Bez ISBN.
 25. SMOLÍK, J. (2018): Cukrová třtina a produkce cukru v Nikaragujské republice. In: *Listy cukrovarnické a řepařské: odborný časopis pro obor cukrovka-cukr-láh*, 2018, roč. 134, č. 11, s. 377-380.
 26. SMOLÍK, J. (2022): Cuba libre: protesty a apatie. In: *Listy – dvoměsíčník pro kulturu a dialog*, 2022, roč. 52, č. 5, s. 63-66.
 27. SMOLÍK, J. – TRÁVNÍČKOVÁ, B. P. (2018): Aktivity FRRMS v Nikaragujské republice. In: *Mendel green: časopis Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně*, 2018, roč. 10, č. 1, s. 44-45.
 28. SOUKUP, M. (2014): *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2567-6.
 29. The World Bank (2022): *Population, total – Nicaragua* [on-line]. The World Bank. [cit. 2022-11-29]. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?Locations=NI>
 30. URBANCOVÁ, D. (2019): *Analýza změn ve Venezuele po předání moci mezi prezidentem Hugo Chávezem a Nicolásem Madurem*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2019. (diplomová práce)
 31. VELECKÁ, S. (2018): *Vnímání USA v Nikaragui*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2018 (bakalářská práce).

32. von BENNEWITZ ÁLVAREZ, E. (2014): *Rozvojové problémy v Latinské Americe*.
Brno: Mendelova univerzita, 2014. ISBN 978-80-7509-031-7.

Kontakt:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., MSc.

Fakulta bezpečnostního managementu

Policejní akademie ČR v Praze

Lhotecká 559/7, P.O.Box 54

143 01 Praha 4

Česká republika

e-mail: smolik@polac.cz

VPLYV VOJNY NA UKRAJINE NA OBNOVENIE IRÁNSKEJ JADROVEJ DOHODY

IMPACT OF THE WAR IN UKRAINE ON REVIVAL OF THE IRAN NUCLEAR DEAL

Juraj Sýkora

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: juraj.sykora@euba.sk

Abstrakt: Cieľom príspevku je prispieť do debaty o efektívnosti Iránskej jadrovej dohody, okolnostiam jej zlyhania a vplyvu vojny na Ukrajinu na jej opätovné obnovenie. Článok poukazuje na to, že dohoda fungovala efektívne a zvýšila úroveň regionálnej a medzinárodnej bezpečnosti keďže obmedzila iránsky jadrový program výlučne na mierové účely. Zároveň však poukazuje na okolnosti zlyhania dohody v kontexte väčšinou nepodložených tvrdení Trumpovej administratívy. V neposlednom rade sa článok bude venovať vplyvu vojny na Ukrajinu na dohodu JCPOA, keďže existujú priame aj nepriame kroky Iránu a Ruska, ktoré proces uzavretia dohody komplikujú.

Kľúčové slová: Irán, Ukrajina, JCPOA, jadrové zbrane, nešírenie jadrových zbraní,

JEL: Z00, F10

Abstract: The goal of the article is to contribute to the debate about the effectiveness of the Iran nuclear deal, the circumstances of its fall and the influence of war in Ukraine on its revival. The article points out the effective functioning of the treaty and its contribution to regional, as well as international security since it regulated Iran's nuclear program only for peaceful purposes. However, the article also examines the circumstances of the fall of the treaty by analysing mostly unsupported claims of Trump's administration. Last but not least, the article analyses the influence of the war in Ukraine on the revival of JCPOA, since both countries undertake significant direct and indirect steps which complicate the process of negotiations.

Keywords: Iran, Ukraine, JCPOA, Nuclear Weapons, Nuclear Non-Proliferation

JEL: Z00, F10

Úvod

Iránska jadrová dohoda (JCPOA) predstavovala jeden z posledných pilierov jadrovej bezpečnosti až do roku 2018, kedy od nej Spojené štáty americké unilaterálne odstúpili a de facto znemožnili jej ďalšie efektívne fungovanie. V súčasnosti sa väčšina pôvodných signatárov snaží dohodu obnoviť. Táto snaha je však sprevádzaná mnohými úskaliami a externými faktormi, medzi ktoré patrí aj ruská invázia Ukrajiny.

Cieľom predloženého príspevku je analyzovať a evaluovať efektívnosť dohody JCPOA a taktiež okolnosti jej zlyhania, keďže relevancia argumentov USA je relatívne kontroverzná. Taktiež je cieľom dokázať, že vojna na Ukrajinu vplyva na proces uzatvorenia dohody JCPOA a to priamymi aj nepriamymi krokmi Ruska a Iránu.

Tento príspevok teda v prvej kapitole hovorí o dôvodoch a procese uzavretia iránskej jadrovej dohody, jej vplyv na iránsku ekonomiku ale aj na medzinárodnú bezpečnosť. V druhej časti budú analyzované dôvody odstúpenia Spojených štátov amerických od dohody JCPOA, evaluovaná ich relevantnosť a vplyv na iránsky režim. Posledná časť bude pojednávať najmä

o vplyve ruskej invázie na Ukrajinu na iránsku jadrovú dohodu, menovite priamym a nepriamym krokom Ruska a Iránu voči Ukrajine a ich vplyvom na proces uzavretia dohody.

1 Okolnosti vedúce k uzavretiu dohody JCPOA a jej fungovanie

Súčasná podoba iránskej jadrovej dohody bola podpísaná v roku 2015 medzi Iránom, Veľkou Britániou, Francúzskom a Nemeckom (E3), Európskou úniou, Ruskom, Čínou a Spojenými štátmi americkými. Táto dohoda, okrem iného, značila aj zníženie napätia medzi USA a Iránom a to po viac ako 30 rokoch napätých vzťahov, ktoré sa zhoršili v roku 1979 Islamskou revolúciou a zvrhnutím Mohammad Reza Pahlaviho, ktorý udržiaval so Spojenými štátmi americkými blízke vzťahy.¹ Začiatkom milénia sa napätie ešte väčšmi eskalovalo, keď americká CIA deklarovala, že Irán sa snaží získať technológie potrebné na výrobu zakázaných zbraní. Tieto aktivity Iránu potvrdila o rok neskôr aj iránska disidentská skupina, Národná rada odporu, ktorá zverejnila informácie o budovaní zariadení na obohacovanie uránu a výrobu ťažkej vody.² Spojené štáty americké spoločne s Európskou úniou začali uvažovať na iránsku ekonomiku primárne a sekundárne sankcie a extrateritoriálne nástroje, ktoré spôsobovali stagnáciu iránskej ekonomiky. Sankcie na iránsku ropu zo strany Spojených štátov a odstavenie Iránu od medzinárodného elektronického systému platieb SWIFT spôsobilo po roku 2011 kontinuálny prepád iránskej ekonomiky až do roku 2016, kedy vošiel do platnosti Spoločný komplexný akčný plán (JCPOA).³

Prvá dočasná dohoda bola podpísaná medzi Iránom a 6 signatárskymi krajinami už v roku 2013 a zaväzovala Irán zastaviť svoj jadrový program na 6 mesiacov. Signatárske krajiny, primárne však USA, sa na druhej strane zaviazali uvoľniť sankcie voči Iránu a taktiež postupné uvoľňovanie aktív v približnej hodnote 4,2 miliárd dolárov, ktoré západné banky začali uvoľňovať na mesačnej báze.⁴ Uzavretie dohody bolo nevyhnutné pre udržanie medzinárodnej bezpečnosti, keďže Irán mal podľa Federation of American Scientists (FAS) dostatočné množstvo nízko obohateného uránu na to, aby bol schopný, pri pokračovaní obohacovania, vyrobiť 8 jadrových hlavíc. Možno konštatovať, že Irán svoje záväzky plynúce z dočasnej dohody dodržal a transformoval časť obohateného uránu na jadrové palivo, ktoré následne využil v teheránskom jadrovom reaktore. Taktiež degradoval zvyšný urán pod úroveň 5 %, ktorá je kompatibilná s mierovým používaním.⁵ Toto konštatovanie možno podložiť aj správou IAEA, ktorá v deklarovala, že Irán v žiadnom zariadení neobohatil urán nad 5 %, degradoval 108,4 kg uránu obohateného na 20 % naspäť na 5 % a úplne obmedzil snahy o ďalšie obohacovanie.⁶

Ďalším krokom k udržaniu regionálnej a svetovej bezpečnosti bolo uzavretie dohody JCPOA vo forme 159 stranového plánu, podľa ktorého mal Irán obmedziť svoj jadrový program výlučne na mierové účely výmenou za postupné uvoľňovanie sankcií proti iránskemu režimu. Jedná sa o mimoriadne technickú dohodu, ktorá obsahuje detailné časti o tom, že za akých okolností môže nastať ďalšie uvoľnenie sankcií spoločne s časovým rámcom na 15 rokov a dlhšie.⁷

Po analýze správ IAEA publikovaných medzi rokom 2016, kedy bola dohoda implementovaná do praxe a rokom 2018, kedy USA od zmluvy odstúpilo, možno konštatovať,

¹ MARANDI, M. (2016): America and Securitization of Iran after the Islamic revolution 1979 till 2013; continuation or change, s. 95.

² OGILVIE-WHITE, T. (2007): International Responses to Iranian Nuclear Defiance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance, s. 1.

³ CARNEGIE (2021): How Disastrous Would Disconnection From SWIFT Be for Russia.

⁴ THE ECONOMIST (2014): A big gap to close.

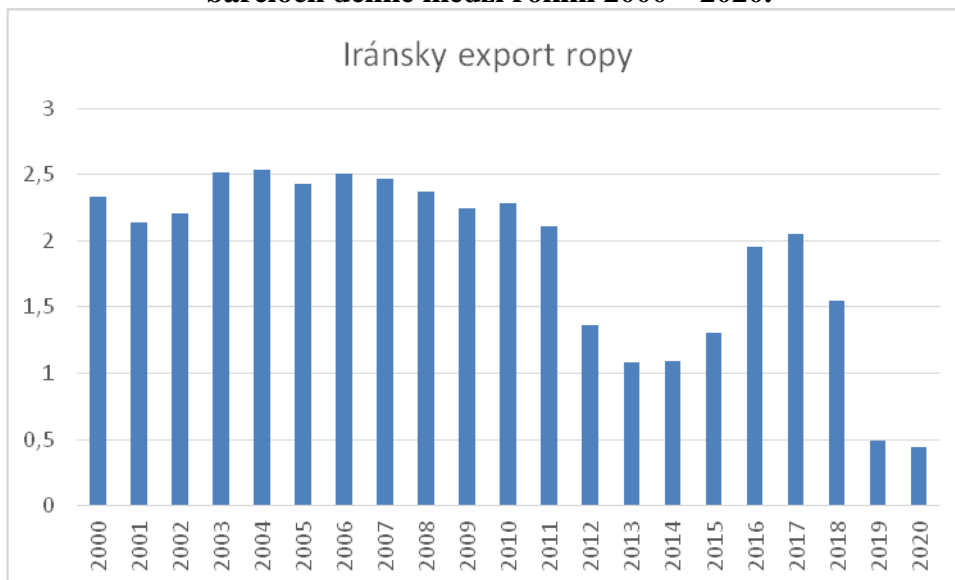
⁵ CRS (2018): Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit.

⁶ IAEA (2014): Status of Iran's Nuclear Programme in relation to the Joint Plan of Action.

⁷ Full text of Joint Comprehensive Plan of Action (2015).

že zmluva fungovala efektívne a všetky zmluvné strany si plnili povinnosti vyplývajúce z JCPOA.⁸ Keď bolo dokázané, že Irán dodržiava svoje záväzky, Európska únia, Spojené štáty americké a aj OSN zrušili sankcie vyplývajúce z JCPOA, čo malo pozitívny efekt na Iránsku ekonomiku.⁹

Graf 1 Vlastné spracovanie iránskeho exportu ropy v miliónoch bareloch denne medzi rokmi 2000 – 2020.

Zdroj: Medzinárodný menový fond.¹⁰

Ako možno vidieť na grafe číslo 1, kombinované sankcie spôsobovali pokles exportu iránskej ropy, ktorá sa podieľa na iránskom HDP 18 %.¹¹ Po roku 2014, kedy bola aktívna dočasná dohoda JPA, možno sledovať kontinuálne zvyšovanie exportu až do roku 2018, kedy v máji odstúpil od dohody Donald Trump.

2 Okolnosti pádu iránskej jadrovej dohody

Iránska jadrová dohoda de facto prestala byť aktívna v roku 2018, kedy od zmluvy odstúpil prezident USA, Donald Trump. Irán a aj ďalšie zmluvné strany od dohody neodstúpili ale opätovné uvalenie sankcií zo strany USA prakticky znemožňovalo ďalšie efektívne fungovanie zmluvy, keďže jeho následkom kleslo HDP Iránu medzi rokmi 2017 a 2020 o 55 %, ¹² a export ropy klesol o 76,249 %. Tento ekonomický pokles bol ďalej sprevádzaný pandemiou COVID-19, keďže počas nej klesal celkový dopyt po rope, čo opäť oslabilo iránsku ekonomiku.¹³ Irán však vo veľkej miere dodržiaval záväzky dohody ešte rok po odstúpení USA, avšak po 8. máji 2019 začal, podľa vlastných slov ale aj potvrdenia IAEA, s opätovným obohacovaním uránu a zvyšovaním kvantity ťažkej vody.¹⁴

⁸ Správy IAEA medzi 2016 – 2018.

⁹ Európska rada (2016): Iran: Council lifts all nuclear-related economic and financial EU sanctions; Ministerstvo financií USA (2016): Guidance relating to the lifting of certain U.S. sanction pursuant to the Joint Comprehensive Plan of Action on Implementation Day; OSN (2016): UN welcomes report on Iran completing required nuclear measures, calling it 'significant milestone'.

¹⁰ MMF (2020): Total Oil Exports of Iran in millions of barrels per day.

¹¹ KHAJEHPOUR, B. (2020): Anatomy of the Iranian Economy, s. 18.

¹² SVETOVÁ BANKA (2022): GDP of Iran.

¹³ Trading Economics (2022): Crude Oil.

¹⁴ ACA (2019): Iran Announces Countermoves on Nuclear Deal | P4+1 and Iran Nuclear Deal Alert.

Odstúpenie USA od JCPOA sa však aj s odstupom času môže zdať založené viac na konfrontačnom spôsobe tvorby zahraničnej politiky Donalda Trumpa a kritike rozhodnutí jeho predchodcu, ako na skutočných a relevantných dôvodoch. Trumpova administratíva totiž vzniesla množstvo bodov kritiky, proti ktorým sa však ohradil nie len Teherán, ale aj riaditeľ IAEA Yukia Amano, ktorý označil Irán za krajinu s najrobustnejším systémom jadrovej verifikácie.¹⁵ Aj napriek tomu USA obviňovali Irán, okrem iného, že prekračuje povolené množstvo ťažkej vody. Prekročenie množstva sa dokázateľne udialo 2-krát, ale len o 0,7 % a o 0,08 %, pričom takéto navýšenie nie je v kontexte dohody významné a Irán sa týchto 19 ton ťažkej vody snažil predať. Ani USA a ani IAEA však Irán v tejto veci neobviňovala z nedodržiavania dohody. Ďalšie nepotvrdené tvrdenie sa týkalo centrifúg IR-6, o ktorých existencii hovorila len Trumpova administratíva a Irán to popieral. Aj samotná IAEA však deklarovala, že jej Irán sprístupňuje všetky relevantné zariadenia a o nových 13 výskumných centrifúgach nemajú vedomosť.¹⁶ Ďalšie obvinenia USA pojednávajú o nedodržiavaní ducha dohody a o záväzku nepodnikať aktivity smerujúce k nadobudnutiu jadrových zbraní. Pri technickej zmluve, akou je JCPOA, je náročné čo i len definovať čo presne znamenal z pohľadu Trumpovej administratívy zmienený duch zmluvy, ale v prípade aktivít smerujúcich k nadobudnutiu jadrových zbraní možno deklarovať, že išlo opäť o nepodložené tvrdenie zo strany USA, keďže IAEA takéto aktivity nezistila. Zaujímavá je však obvinenie Spojených štátov, ktoré hovorí o tom, že Irán vyvíja svoj balistický program. Toto obvinenie je dokázateľné a nerozporuplné, ale Irán tým neporušuje zmluvu JCPOA. Porušuje paragraf 3 prílohy B rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN 2231 z roku 2015, ale takéto jednanie nemá meritórne nič spoločné s dohodou obmedzujúcou iránsky jadrový program.¹⁷

Na základe uvedených podnetov a ich analýzy možno deklarovať, že rozhodnutie Donalda Trumpa sa nezakladalo na reálnych dôvodoch a bolo dodatočne odsúdené všetkými zmluvnými stranami. Je pravdepodobné, že Trumpovým skutočným zámerom bolo ďalšie upevňovanie vzťahov s jeho regionálnymi partnermi, a teda s Izraelom a Saudskou Arábiou, ktorých vzťahy s Iránom možno označiť ako nepriateľské. Obe zmienené krajiny totižto odsudzovali podpísanie dohody a akýkoľvek typ spolupráce s Iránom.¹⁸ Iniciatíva odstúpiť od dohody teda mohla prameniť zo snahy USA o posilňovanie partnerstiev na Blízkom východe, ktorý považoval za nadmerne dôležitý. Ako zaujímavú však možno označiť reakciu Ruskej federácie, ktorá bola pomerne strohá. Kremľ vyjadril znepokojenie nad krokmi USA voči Iránu, zmluve JCPOA ale aj IAEA.¹⁹ V súčasnosti sú však kroky Ruska značne markantnejšie.

3 Vplyv ukrajinskej vojny na iránsku jadrovú dohodu

Dohoda JCPOA je v čase písania tohto článku stále neaktívna, keďže USA sa k dohode nevrátilo a Irán naďalej nedodržuje jej záväzky. Ešte pred začiatkom vojny na Ukrajine boli negociácie o obnovení dohody komplikované rôznymi aktivitami Iránu. Jednou z nich bol raketový útok na Spojené arabské emiráty, ktorý bol však zneškodnený protiraketovým systémom Patriot.²⁰ Rokovania taktiež komplikoval fakt, že Irán zadržoval amerických rukojemníkov, čo komplikovalo rokovania s USA. Aj keď americkí predstavitelia dlhodobo deklarovali, že rukojemnícky problém nesúvisí s JCPOA, po ich prepustení špeciálny

¹⁵ OSN (2016): Iran deal represents 'significant verification gain' – UN atomic energy chief; OSN (2016): Iran deal represents 'significant verification gain' – UN atomic energy chief.

¹⁶ MEDZINÁRODNÁ AGENTÚRA PRE ATÓMOVÚ ENERGIU (2019): Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015).

¹⁷ OSN (2015): Resolution 2231 (2015).

¹⁸ AL JAZEERA. Why Saudi Arabia and Israel oppose Iran nuclear deal (2014).

¹⁹ AA (2018): Russia slams US decision to withdraw from Iran deal.

²⁰ FINANCIAL TIMES (2022): Missile attack on UAE shows Iran is unwilling to compromise.

vyjednávač Robert Malley spojil tieto dve udalosti ako interdependentné v svojom statuse na sociálnej sieti Twitter.²¹

Ruská invázia na Ukrajinu však mohla priniesť ďalšie komplikácie, ktoré sú spojené s dosiahnutím dohody medzi jednotlivými signatármi. Aj keď Rusko nie je v dohode signatárom zaväzujúcim sa k významným zmluvným aktivitám, krátko po invázii zablokovala dosiahnutie dohody, ktoré bolo, podľa slov vyjednávačov, na dosah. Rusko totiž požadovalo od Spojených štátov amerických garancie, že sankcie západu sa nebudú vzťahovať na ekonomickú a vojenskú kooperáciu medzi Ruskou federáciou a Iránom.²² Tieto garancie boli Rusku poskytnuté, avšak dohoda po jej pozastavení nebola uzavretá, keďže sa zintenzívnili debaty o ďalších úskaliach, ako napríklad o problematike Iránskej revolučnej gardy. Na jednej strane možno usúdiť, že Rusko využilo dohodu JCPOA najmä pre dosiahnutie svojich záujmov v kontexte Ukrajiny, keďže obchodná bilancia s Iránom predstavovala menej ako 1 miliardu dolárov.²³ Na druhej strane sa nedá s jasnosťou určiť, či boli vyjednávači naozaj blízko k dosiahnutiu dohody, keďže garancie boli poskytnuté o pár dní neskôr ale dohoda uzavretá nebola.

Približne v rovnakom čase sa konalo taktiež zasadnutie OSN, kde sa prijala rezolúcia o odsúdení ruskej invázie, kde sa Irán zdržal spoločne s ďalšími 35 krajinami.²⁴ Podobný vzorec správania možno sledovať aj pri hlasovaní o rezolúcii o humanitárnych dôsledkov agresie na Ukrajine, o obraňovaní princípov Charty OSN v kontexte Ukrajiny alebo pri hlasovaní o suspendovaní hlasovacích práv Ruska v Rade pre ľudské práva.²⁵ Irán sa vo väčšine prípadov zdržal hlasovania alebo nehlasoval, s výnimkou poslednej zmienenej rezolúcie, kedy hlasoval proti. Z tejto nejednoznačnosti možno vyčítať rovnaký vzorec, aký používa množstvo iných krajín a teda oficiálne neprikláňanie sa ani k jednej strane za účelom zachovania priestoru na manévrovanie pri budúcich situáciách. Irán však v kontexte dohody potrebuje uzavrieť dohodu najmä so západom, keďže práve západné štáty a organizácie môžu uvoľniť sankcie, ktoré poškodzujú iránsku ekonomiku. Napriek tomu však Irán naďalej spolupracuje s Ruskom a v stave, kedy západ a najmä sankcionujúci signatári dohody podporujú Ukrajinu, Irán dodáva Rusku bojové bezpilotné lietadlá. Teherán priznáva, že drony Mohajer-6 do Ruska exportoval, ale stalo sa tak ešte pred začiatkom invázie.²⁶ V konflikte však Rusko používa aj iránske drony Shahed-136, ktorými útočí na civilné ciele.²⁷ Tento typ bezpilotného lietadla sa využíva najmä v type útoku *swarming*, teda krdlenie, kedy sa viac kusov dronov komunikujúcich medzi sebou spojí a zaútočí na vybraný cieľ. Pri takejto formácii je náročnejšie zachytiť všetky drony protivzdušnou obranou.²⁸ Zo situácie, kedy Irán zásobuje Rusko zbraňami, ktoré sú ďalej využívané pre útoky na vojenské a civilné ciele na Ukrajine, možno dedukovať, že západní signatári nebudú inklinovať k podpisu dohody, ktorá má odbremeniť Iránsku ekonomiku.

Na základe uvedeného možno deklarovat', že ruská invázia na Ukrajinu má markantný vplyv na obnovenie dohody JCPOA a to či už priamo, podmienkami vznášanými Moskvou pre ďalšie pokračovanie rokovaní, ale aj nepriame vyplývajúce z nejasných až nepriateľských

²¹ TWITTER (2022): Príspevok špeciálneho vyslanca Spojených štátov amerických Roberta Malleyho.

²² DW (2022): Is Russia sabotaging the Iran nuclear deal?.

²³ OEC (2019): Obchod medzi Ruskom a Iránom.

²⁴ OSN (2022): Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly,

²⁵ OSN (2019): Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council: resolution / adopted by the General Assembly; Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations : resolution / adopted by the General Assembly; Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly.

²⁶ The Guardian (2022): Iran says it supplied drones to Russia before Ukraine war began.

²⁷ The Guardian (2022): Kamikaze' drones hit Kyiv despite Putin's claim of no further strikes.

²⁸ KALLENBORN, Z. (2019): Swarming destruction: drone swarms and chemical, biological, radiological, and nuclear weapons, s. 2.

krokov Iránu. Taktiež je možné anticipovať, že pokiaľ bude Rusko pomáhať Iránu nadobúdať jadrový materiál, v dohode sa bude musieť zmeniť štruktúra signatárov.²⁹

Záver

Iránska jadrová dohoda bola jedným z posledných pilierov držiacich systém medzinárodnej jadrovej bezpečnosti. Bola podpísaná za účelom obmedzenia iránskeho jadrového programu výhradne na mierové účely výmenou za uvoľnenie ekonomických sankcií a ako bolo dokázané v prvej kapitole článku, tento zámer sa efektívne podarilo pretaviť do praxe. Administratíva Donalda Trumpa však rozhodla o terminácii dohody JCPOA podobne ako v prípade ďalších: Zmluve o otvorenom nebi a Zmluve o likvidácii rakiet stredného a krátkého doletu a nebyť výmeny v Bielom dome, pravdepodobne by tak bolo aj v prípade zmluvy New START. Ako bolo dokázané v tomto článku, odstúpenie od zmluvy nebolo založené na relevantných dôvodoch, ale skôr na spochybňovaní rozhodnutí svojho predchodcu a tzv. krízy multilaterizmu, ktorou možno označiť obdobie Trumpovej administratívy a jej odstupovanie od dohôd a oslabovanie spojenectiev. V súčasnosti platí, že zmluvu je omnoho jednoduchšie udržať ako sa k nej vrátiť. Pôvodní signatári sa stále nedokážu dohodnúť na finálnej podobe zmluvy a negociácie sú sprevádzané mnohými incidentami a úskaliami. Joe Biden však iniciatívu obnoviť Iránsku jadrovú dohodu deklaroval ešte pred nástupom do funkcie a jeho kroky signalizujú snahu o čo najrýchlejšie dosiahnutie dohody v spolupráci s EÚ, ktorá zohráva v negociačnom procese dôležitú úlohu. V texte bolo dokázané, že ruská invázia na Ukrajinu má výrazný vplyv na proces uzavretia dohody JCPOA. Existuje silný predpoklad, že pokiaľ bude Irán vojensky a diplomaticky podporovať v konflikte Ruskú federáciu, dohoda so západnými štátmi nebude môcť byť dosiahnutá. Na druhú stranu by však vojna na Ukrajine mohla spôsobiť Iránu obavy, keďže Ukrajina sa dobrovoľne vzdala jadrových zbraní prostredníctvom Budapeštianskeho memoranda a tým znížila úroveň svojho odstrašenia výmenou za bezpečnostné záruky, okrem iných mocností aj od Ruskej federácie. Zmluva by však mala byť obnovená čo najskôr, keďže iránska administratíva môže oprávnené skladať otázky, či dohoda vydrží dlhšie ako jedno prezidentské obdobie v Bielom dome. Prezident Joe Biden síce má iniciatívu dohodnúť sa s Iránom, avšak jeho volebné obdobie je v čase písania článku za polovicou a podľa prieskumov nie je pravdepodobné, že sa opäť dostane k moci. Administratíva sa však menila aj v Iráne a Hassana Rúháního vymenil Ebráhím Raisí, ktorý uzavretie dohody svojho predchodcu kritizoval. Teraz musí tento konzervatívnejší politik priniesť dohodu, ktorá bude pre iránsku spoločnosť atraktívna a, snáď, zároveň zabezpečujúca regionálnu a medzinárodnú bezpečnosť.

Použitá literatúra:

1. A big gap to close [online]. In: *The Economist*, 16. 1. 2014. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2014/01/16/a-big-gap-to-close>.
2. AA (2018): Russia slams US decision to withdraw from Iran deal [online]. In: AA, 2018 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.aa.com.tr/en/energy/nuclear/russia-slams-us-decision-to-withdraw-from-iran-deal/19967>.
3. BERTRAND, N. (2022): Exclusive: Iran is seeking Russia's help to bolster its nuclear program, US intel officials believe [online]. In: *CNN*, 11. 4. 2022. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://edition.cnn.com/2022/11/04/politics/iran-russia-nuclearprogram/index.html>.

²⁹ CNN (2022): Exclusive: Iran is seeking Russia's help to bolster its nuclear program, US intel officials believe.

4. CONGRESSIONAL RESEARCH SERVICE (2018): Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit [online]. In: *CRS*, 20. 7. 2018. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R43333.pdf>.
5. DAVENPORT, K. – KIMBALL, D. (2019): Iran Announces Countermoves on Nuclear Deal | P4+1 and Iran Nuclear Deal Alert [online]. USA: *Arms Control Association* [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.armscontrol.org/blog/2019-05-10/iran-announces-countermoves-nuclear-deal-p41-iran-nuclear-deal-alert>.
6. EURÓPSKA RADA (2016): Iran: Council lifts all nuclear-related economic and financial EU sanctions [online]. In: *Európska rada*, 16. 1. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/01/16/iran-council-lifts-all-nuclear-related-eu-sanctions/>.
7. GARDNER, D. (2022): Missile attack on UAE shows Iran is unwilling to compromise [online]. In: *Financial Times*, 3. 2. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/ef587b34-186e-414f-878d-a4d156ed0f08>.
8. GUARDIAN (2022): Iran says it supplied drones to Russia before Ukraine war began [online]. 5. 11. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/05/iran-says-it-supplied-drones-to-russia-before-ukraine-war-began>.
9. HEIN, Sh. (2022): Is Russia sabotaging the Iran nuclear deal? [online]. In: *DW*, 3. 9. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.dw.com/en/is-russia-sabotaging-the-iran-nuclear-deal-over-ukraine-sanctions/a-61064382>.
10. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly Assembly [online]. In: *OSN*, 24. 3. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://digitallibrary.un.org/record/3965954?ln=en>.
11. KALLENBORN, Z. (2019): Swarming destruction: drone swarms and chemical, biological, radiological, and nuclear weapons. In: *The Nonproliferation Review*, 2019, s. 523-543 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www-1scopus-1com-1szibz7io02a6.erproxy.cvtisr.sk/redirect/linking.uri?targetURL=https%3a%2f%2fdoi.org%2f10.1080%2f10736700.2018.1546902&locationID=1&categoryID=4&eid=2-s2.0-85060546572&issn=10736700&linkType=ViewAtPublisher&year=2018&origin=recordpage&dig=b7f9fad12a0b177e5b41f85e6a058329>.
12. KHAJEHPUR, B.: *Anatomy of the Iranian Economy* [online]. Švédsko: SWEDISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no.-6-2020.pdf>.
13. MALLEY, R. (2022): Status na sociálnej sieti Twitter [online]. In: *TWITTER*, 19. 9. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: https://twitter.com/USEnvoyIran/status/1570898800608444417?s=20&t=DUEGv30hQq9J_Y4zLK90JQ.
14. MARANDI, M. – HALALKHOR, M. (2016): America and Securitization of Iran after the Islamic revolution 1979 till 2013; continuation or change. In: *Geopolitics Quarterly*, 2016, s. 85-116. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: http://journal.iag.ir/article_55816_95f05e9c8ae9c48f6b8ac0e94c9d47b6.pdf.
15. MEDZINÁRODNÁ AGENTÚRA PRE ATÓMOVÚ ENERGIU (2014): *Status of Iran's Nuclear Programme in relation to the Joint Plan of Action*. In: *IAEA*, 10. 9. 2015. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-inf-2014-29.pdf>.

16. MEDZINÁRODNÁ AGENTÚRA PRE ATÓMOVÚ ENERGIU (2016): Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015) [online]. In: *IAEA*, 26. 2. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-2016-8-derestricted.pdf>.
17. MEDZINÁRODNÁ AGENTÚRA PRE ATÓMOVÚ ENERGIU (2016): Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015) [online]. In: *IAEA*, 9. 11. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/sites/default/files/16/11/gov2016-55.pdf>.
18. MEDZINÁRODNÁ AGENTÚRA PRE ATÓMOVÚ ENERGIU: Board Reports. [online]. In *IAEA*, 2016-2018. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/newscenter/focus/iran/iaea-and-iran-iaea-board-reports>.
19. Ministerstvo financií USA (2016): Guidance relating to the lifting of certain U.S. sanction pursuant to the Joint Comprehensive Plan of Action on Implementation Day [online]. In: *Ministerstvo financií USA*, 16. 1. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.steamshipmutual.com/sites/default/files/downloads/sanctions/US%20GUIDANCE%20LIFTING%20OF%20SANCTIONS%202016%20JANUARY%202016.pdf>.
20. MMF (2020): Total Oil Exports of Iran in millions of barrels per day. [online]. In: *Medzinárodný menový fond*, 16. 1. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: https://data.imf.org/?sk=d636b0aa-bc51-46e5-98b4-d25c9c867b24&hide_uv=1.
21. OEC (2019): Trade between Iran and Russia? [online]. In: *OECD*, 2019 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/irn>.
22. OGILVIE-WHITE, T. (2007): International Responses to Iranian Nuclear Defiance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance [online]. In: *The European Journal of International Law*, 2007, roč. 18, č. 3, s. 453-476. Dostupné na internete: <http://www.ejil.org/pdfs/18/3/137.pdf>.
23. OSN (2015): Resolution 2231 (2015) on Iran Nuclear Issue. [online]. In: *OSN*, 2015 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.un.org/securitycouncil/content/2231/background>.
24. OSN (2016): UN welcomes report on Iran completing required nuclear measures, calling it 'significant milestone' [online]. In: *OSN*, 16. 1. 2016. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2016/01/520152>.
25. OSN (2018): Iran deal represents 'significant verification gain' – UN atomic energy chief [online]. In: *OSN*, 9. 5. 2018. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://news.un.org/en/story/2018/05/1009252>.
26. OSN (2022): Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council : resolution / adopted by the General Assembly [online]. In: *OSN*, 7. 4. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://digitallibrary.un.org/record/3967778?ln=en>.
27. SABBAGH, D. – HIGGINS, Ch. (2022): Kamikaze' drones hit Kyiv despite Putin's claim of no further strikes [online]. In: *Guardian*, 17. 10. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/05/iran-says-it-supplied-drones-to-russia-before-ukraine-war-began>.
28. SHAGINA, M. (2021): How Disastrous Would Disconnection From SWIFT Be for Russia? [online]. In: *Carnegie*, 28. 5. 2021. [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://carnegiemoscow.org/commentary/84634>.

29. SVETOVÁ BANKA (2022): GDP of Iran [online]. In: *Svetová banka*, 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IR>.
30. Territorial integrity of Ukraine : defending the principles of the Charter of the United Nations : resolution / adopted by the General Assembly [online]. In: *OSN*, 10. 12. 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://digitallibrary.un.org/record/3990400?ln=en>.
31. TRADING ECONOMICS (2022): Crude oil. [online]. In: *Trading economics*, 2022 [Citované 7. 7. 2022.] Dostupné na internete: <https://tradingeconomics.com/commodity/crude-oil>.
32. World leaders react to US withdrawal from Iranian nuclear deal [online]. In: *Al Jazeera*, 9. 5. 2018. [Citované 18. 12. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2018/5/9/world-leaders-react-to-us-withdrawal-from-iranian-nuclear-deal>.

Kontakt:

Ing. Juraj Sýkora

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: juraj.sykora@euba.sk

ECONOMIC SENTIMENT SYNCHRONIZATION IN A TIME-FREQUENCY DOMAIN: ENDOGENEITY WITHIN THE EUROPEAN MONETARY UNION?¹

Jakub Szabó

Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: jakub.szabo@euba.sk.

Abstract: This article examines the economic sentiment synchronization of the European Monetary Union Member States vis-à-vis the EA12 weighted aggregate in a time-frequency domain. Our goal is to verify the *endogeneity hypothesis* of the Optimum Currency Area (OCA) theory using a case of the European Monetary Union (EMU). This article is structured as follows. Firstly, we lay down foundations of the specialization vs. endogeneity hypothesis debate regarding the EMU. Secondly, we review the literature regarding the business cycle synchronization within the EMU. Thirdly, we present nuts and bolts of the wavelet analysis with a special emphasis on the Wavelet Power Spectrum, Wavelet Coherency and Phase-Difference and describe our data sample. Lastly, we present our empirical findings. Our results suggest that the coherency and synchronization in economic sentiments between the 17 EMU Member States and the EA12 weighted average increased over time, although we notice certain discrepancies when it comes to peripheral euro countries, such as Greece. Our main argument regarding the support for the endogeneity hypothesis is that despite the beforementioned discrepancies, we still observe augmenting coherence and increased synchronization in the case of countries entering the EMU past 2009 (Estonia, Latvia, Lithuania and Slovakia).

Keywords: cyclical synchronization, economic sentiment indicator, optimum currency area, endogeneity hypothesis, wavelet analysis, European Monetary Union

JEL: E32, F44, C49

Introduction

It is generally accepted the European Monetary Union (EMU), a decision to share a common currency across multiple European Union (EU) countries, was first and foremost a political project.² According to the neofunctionalist argument, deeper integration in technically demanding realm of the currency sharing and transfer of the decisions on monetary issues on technocratic body, the European Central Bank (ECB), will spill-over into other, possibly even non-economic aspects of the European integration.³ Besides integrational motives, several strands of the literature, such as the theory of the Optimum Currency Area (OCA), argue that the monetary integration in the form of the EMU can bring about endogenous economic effects. That being said, the introduction of a new single currency, the euro, might set market forces free and bring EMU Member States closer together. Theoretically speaking, this hypothesis sounds plausible, even though opinions, and more importantly, empirics, diverge in their conclusions.

¹This article was written under the project of young teachers, researchers and PhD students named "Synchronization as a Necessary Condition for the Effective Functioning of Monetary Union" (Synchronizácia ako nutná podmienka efektívneho fungovania menovej únie) no. I-22-105-00.

² E.g. PADOA-SCHIOPPA, T. (1994): The Road to Monetary Union in Europe.

³ NIEMANN, A. (2020): Neofunctionalism, p. 115-133.

The OCA theory argues that countries exposed to symmetric economic shocks or countries possessing mechanism for the absorption of asymmetric shocks, such as unhampered factor mobility, might find it optimal to adapt a common currency.⁴ The argument goes as follows: since regions constituting the OCA face the same economic shocks or dispose over tools that allow them to deal with asymmetric shocks, there would be no economic benefit in changing relative prices between them.⁵ Given the perfect factor mobility, no cluster of unemployed can spring out of nowhere since even in the case of the occurrence of the asymmetric shock, the labor can easily move from the regions with high unemployment to the regions with low unemployment. Among multiple criteria, Frankel and Rose pinpoint two crucial ones that have to be fulfilled in order to gain benefits out of the currency sharing.⁶ Firstly, openness or the intensity of trade among the potential members of the currency union. Secondly, the extent to which domestic business cycles are correlated.⁷ Important theoretical question is how the characteristics of the OCA evolve in time. There are basically two antagonistic arguments on this matter. Firstly, there is Krugman's hypothesis that deeper economic integration facilitates increased specialization according to the country's comparative advantage and possibly even a divergence of business cycles in the EMU due to economies of scales.⁸ Secondly, Frankel and Rose suggest that their two criteria for the OCA – the degree of trade openness and the synchronization of the business cycles – are *endogenous*. Frankel and Rose argue that the creation of the common currency area will gradually lead into the removal of trade barriers.⁹ Furthermore, the authors suggest that closer trade relations result in a convergence of business cycles.¹⁰ It is argued that common currency creates a long-lasting relation between countries, contributing into the deeper linkages in production chains and political integration. Increased trust further enhances mutual investment, intra-OCA trade and production diversification. Frankel and Rose basically argue that countries entering a currency union can achieve the criteria of the OCA theory *ex post*, even if these criteria had not been met upon entering the currency union.¹¹

This article aims to examine the *endogeneity hypothesis* of the OCA using a case of the EMU, currency union with rather ambiguous track record regarding the fulfilment of the OCA theory criteria.¹² We aim to find out whether the synchronization of business cycles of the EMU Member States, economic sentiment cycles in our case, increased in the process of the sharing of the common euro currency, or not. In order to do that, we make use of the still relatively underutilized wavelet analysis in macroeconomics, and we investigate the synchronization of the economic sentiment cycles in a time-frequency domain so we can study the co-movement in spectral characteristics of the economic sentiment time series as well.

This article is structured as follows. Firstly, we review the literature regarding the cyclical synchronization within the EMU, synchronization of the economic sentiments in particular as well as the utilization of the wavelet analysis in examining the cyclical

⁴ MUNDELL, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas; MCKINNON, R. I. (1936): Optimum Currency Areas; KENEN, P. B. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View.

⁵ EICHENGREEN, B. (1992): Is Europe an Optimum Currency Area?

⁶ For other criteria see e.g. FIDRMUC, J. (2004): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intra-Industry Trade, and Emu Enlargement, pp. 2-3.

⁷ FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1997): Is EMU More Justifiable Ex Post than Ex Ante?; FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1998): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria.

⁸ KRUGMAN, P. R. (1993): Lessons of Massachusetts for EMU. See also EICHENGREEN, B. (1992): Is Europe an Optimum Currency Area ?

⁹ Empirical papers tend to support the argument that one currency area leads into the increase in mutual trade and openness. E.g. DE GRAUWE, P. (2020): Economics of Monetary Union.

¹⁰ FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1998): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria.

¹¹ FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1997): Is EMU More Justifiable Ex Post than Ex Ante?

¹² FIDRMUC, J. – KORHONEN, I. (2006): Meta-analysis of the business cycle correlation between the euro area and the ceecs.

synchronization within the Euro Area. Secondly, we present nuts and bolts of the wavelet analysis, selected tools of the wavelet analysis we use to investigate the cyclical synchronization within the EMU, such as Wavelet Power Spectrum, Wavelet Coherency and Phase-Difference, and we also provide basic description of our data sample. Lastly, we present our empirical results and confront our findings with findings of other authors in the literature within the discussion. In a nutshell, our findings suggest that endogeneity of the OCA applies to the EMU although there are few exceptions, namely Greece, peripheral countries that had been struggling with centrifugal tendencies ever since the European Sovereign Bond Crisis (ESBC).

1 Literature Review

Cyclical synchronization across the EU countries has been systematically researched by many authors, yielding mixed evidence depending on the proxy variable for economic cycle, selected time period, data frequency or econometric tools and country sample. Clark and Wincoop show that U.S. business cycle are substantially more synchronized than those of European countries.¹³ When considering Europe alone, Camacho et al. find no evidence of common business cycle in Europe arguing that the length, depth and shape of cycles differ across European countries and that these differences have no tendency to decrease over time.¹⁴ Artis et al., on the other hand, document a relatively strong common component governing European business cycle.¹⁵ The authors use univariate Markov switching autoregression for individual countries to detect changes in the mean growth rate of industrial production. Various authors also show that there is a common cycle even among the “old” EU Member States and the “new” EU Member States. Jiménez-Rodríguez et al. examine the co-movement in real output, growth, real consumption growth and real investment growth between EMU-8 and five Central Eastern European (CEE) countries from 1995 to 2011 arguing that most CEE countries, with the sole exception of the Czech Republic, have a strong correlation with the European business cycle.¹⁶ Evaluating the patterns of cyclical convergence within the EMU between 1960 and 2008, Crespo-Cuaresma and Fernández-Amador conclude that the inclusion of the new EU Member States would not lead into a decrease in the optimality of the EMU.¹⁷

Our article follows up a strand of literature that studies business cycle synchronization using a wavelet analysis, a method that appears to be well suited for the study of cyclical synchronization because it allows us to estimate the spectral characteristics of a time-series as a function of time, plus it helps us to decompose how the different periodic features of a particular time-series evolve over time. In compliance with Aguiar-Conraria and Soares, we are subsequently able to compare the wavelet spectra of two countries and check whether the contribution of cycles at each period to the total variance is similar between countries that are being compared.¹⁸ In their 2011 paper, Aguiar-Conraria and Soares study the business cycle synchronization using the industrial production index of EMU-12 countries. The authors show that the business cycles within the EMU-12 countries are synchronized, whilst the synchronization is highly correlated with territorial proximity.¹⁹ Wavelet analysis to examine

¹³ CLARK, T. E. – WINCOOP, E. (2001): Borders and business cycles.

¹⁴ CAMACHO, M. – PEREZ-QUIROS, G. – SAIZ, L. (2008): Do European business cycles look like one?

¹⁵ ARTIS, M. – KROLZIG, H.-M. – TORO, J. (2004): The European business cycle.

¹⁶ JIMÉNEZ-RODRÍGUEZ, R. – MORALES-ZUMAQUERO, A. – ÉGERT, B. (2013): Business cycle synchronization between euro area and central and eastern european countries.

¹⁷ CRESPO-CUARESMA, J. – FERNÁNDEZ-AMADOR, O. (2013): Business cycle convergence in emu: A first look at the second moment.

¹⁸ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2011): Business Cycle Synchronization and the Euro: A Wavelet Analysis, p. 478.

¹⁹ Ibidem.

the business cycle was also employed by Bednář and Bechný²⁰ or Hanus and Vácha.²¹ Aguiar-Conraria et al. also investigate business cycle synchronization within the EMU relying on economic sentiment indicator this time. The authors unambiguously conclude that the creation of the EMU led to a significant increase in the synchronization of the economic sentiment across the EMU.²² It is argued in their paper that the economic sentiment indicator is an ideal business cycle proxy in case of the wavelet analysis because it is very accurate in mimicking the growth rate of real GDP and at the same time the indicators is available on monthly basis. The monthly periodicity appears to be quite handy in the case of data-consuming econometric techniques such as the wavelet analysis. As a result, we also opt for the economic sentiment when analyzing the business cycle within the EMU employing selected tools of the wavelet analysis.²³

2 Methodology & Data

Macroeconomic synchronization tends to be studied via numerous orthodox econometric tools, namely vector autoregression (VAR) models. In spite of their undoubted significance, traditional VAR models do not allow us to estimate spectral characteristics of a time series as a function of time, nor to reveal how hidden periodic components of a particular time series temporarily influence the time series and evolve over time. Examination of the time series can be carried out using the wavelet transform, recently widely popularized within the realm of macroeconomics by Aguiar-Conraria and Soares.²⁴ Another important advantage of the wavelet analysis is that it allows us to handle nonstationary time series as well.²⁵ In this chapter, we present nuts and bolts of the selected tools of the wavelet analysis as well as data we used to examine cyclical synchronization within the EMU.

2.1 Methodology

As was already mentioned, to examine the cyclical synchronization in economic sentiments in this article, we employ a wavelet analysis, which, despite its recent popularization within the realm of macroeconomics, still remains relatively underutilized. We rely on three wavelet outputs, namely *Wavelet Power Spectrum* (WPS), *Wavelet Coherency* (WC) and *Phase-Difference* (PD).

Wavelet $\psi(t)$ represents a function that oscillates around the t -axis, and as it approaches zero, it resembles a wave-like shape losing its momentum as it moves away from the center. In this article, we follow up numerous Aguiar-Conraria and Soares works, and we make use of the *Morlet wavelet*,²⁶ which can take a following form: $\psi_{\omega_0}(t) = \pi^{-\frac{1}{4}} e^{i\omega_0 t} e^{-\frac{t^2}{2}}$.²⁷ Assuming $\omega_0 = 6$, there is subsequently an inverse relation between wavelet scales and frequencies $f \approx \frac{1}{s}$. Next, given a time-series x_t , its *continuous wavelet transform* (CWT) with respect to the predefined wavelet is a function of two variables, $W_{x,\psi}(\tau, s)$:

²⁰ BEDNÁŘ, M. – BECHNÝ, J. (2020): Cyclical Synchronization of the Czech Republic and the Euro Area: A Case of Structural Discrepancies in a Time-Frequency Domain.

²¹ HANUS, L. – VÁCHA, L. (2020): Growth Cycle Synchronization of the Visegrad Four and the European Union.

²² AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. M. F. – SOARES, M. J. (2013): Convergence of the Economic Sentiment Cycles in the Eurozone: A Time-frequency Analysis.

²³ Economic sentiment indicator was used by numerous authors to successfully proxy the business cycle. Take a look at the 2.1 subchapter.

²⁴ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2014): The continuous wavelet transform: Moving beyond uni- and bivariate analysis.

²⁵ DURAI, S. R. S. – BHADURI, N. S. (2009): Stock Prices, Inflation and Output: Evidence from Wavelet Analysis.

²⁶ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2011): Business Cycle Synchronization and the Euro: A Wavelet Analysis.

²⁷ Ibidem, p. 479.

$$W_x(\tau, s) := \frac{1}{\sqrt{|s|}} \int_{-\infty}^{\infty} x(t) \psi^* \left(\frac{t - \tau}{s} \right) dt, \quad (1)$$

where s denotes a scaling factor controlling the width of the wavelet and τ is a translation parameter controlling its location. First important wavelet analysis output is the (local) WPS depicting the dominant frequency (inversely period) for each time:

$$WPS_x(\tau, s) = |W_x(\tau, s)|^2. \quad (2)$$

Since we are mostly interested in the cyclical synchronization within the EMU, it is also crucial to define the WC. Wavelet coherency being analogous to the correlation coefficient between time series x_t and y_t can be depicted as:

$$R_{xy} = \frac{|S(W_{xy})|}{[S(|W_x|^2)S(|W_y|^2)]^{1/2}}, \quad (3)$$

in which case $0 \leq R_{xy}(\tau, s) \leq 1$ and S denotes a smoothing operator in both time and scale. According to Aguiar-Conraria and Soares, the complex WC can be written in polar form, as $\varrho_{xy} = |\varrho_{xy}|e^{i\Phi_{xy}}$; where the angle Φ_{xy} is called the *phase-difference*.²⁸ A phase-difference can appear in one of four quadrants of the arctan or be equal to zero, which indicates the degree of synchronization between x_t and y_t :

$$\Phi_{xy} \begin{cases} \Phi_{xy} = 0, & \text{Time series move together} \\ \Phi_{xy} \in \left(0, \frac{\pi}{2}\right), & \text{In-phase, x leads y} \\ \Phi_{xy} \in \left(-\frac{\pi}{2}, 0\right), & \text{In-phase, y leads x} \\ \Phi_{xy} \in \left(\frac{\pi}{2}, \pi\right), & \text{Out-of-phase, y leads x} \\ \Phi_{xy} \in \left(-\pi, -\frac{\pi}{2}\right), & \text{Out-of-phase, x leads y} \end{cases} \quad (4)$$

Since every wavelet measure is basically a function of two parameters, *time* and *frequency* (period), the WPS and WC can be plotted as two-dimensional heat-maps, with the colors ranging from cold blue (low volatility/low coherency) to hot red (high volatility/high coherency). Each time a CWT is computed, distortions are created at the two extremes of the series, thus a cone-of-influence in the form of a black line in a shape of a parabola is depicted, which delineates distorted areas under the influence of the edge effects. The regions on the heat-maps behind the COI are not utterly meaningless, they should, however, always be interpreted with more carefulness. PD between x_t and y_t , where the latter represents the anchor EA value in our case, is displayed on the right-hand side of the WC (red line). For the PD, mean values at each point in time are displayed corresponding to the pre-selected frequency bands, periods between low filter periods and up filter periods. Each mean phase is calculated as a circular mean since phases are angular measures.²⁹

²⁸ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2014): The continuous wavelet transform: Moving beyond uni- and bivariate analysis, p. 355.

²⁹ AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. – SOARES, M. (2018): Estimating the Taylor Rule in the Time-Frequency Domain, pp. 133-134.

All statistical tests of the significance are based on Monte Carlo (MC) simulations. We fit an ARMA(1,1) model to each of the time series, creating new samples by drawing errors from a Gaussian distribution with a variance equal to that of the estimated errors. For each set of time series, we perform 10 000 simulations (*n_sur*) and then extract the critical values. In the plots with the WPS and WC, the 5% are identified with a black contour. All the computations with regards to the wavelet analysis are conducted using toolbox developed by Soares and Aguiar-Conraria in Matlab. We make use of the newer 2018 toolbox (ASToolbox2018).³⁰ In order to make our heat-maps look like the ones from the 2014 version, we make use of the *colormap(jet)* function.

2.2 Data Sample

In this article, we examine monthly time of economic sentiments ranging from 2000 to 2020 for 17 EA Member States. We decided to omit two peripheral island euro economies, Malta and Cyprus, due to their relative economic insignificance. The monthly, seasonally adjusted data was retrieved from the Eurostat. The economic sentiment indicator (ESI) represents a weighted average of five confidence indicators (construction, industry, retail, consumers and services). We rely on the data for economic sentiments due to their highly appealing feature of mimicking the growth rate of product at a monthly frequency with surprising accuracy,³¹ which is especially useful when analyzing the time series in time-frequency domain. The ESI was already relied on by numerous other authors in the literature to study the multi-faced essence of the business cycles.³²

As the synthetic “anchor value”, we consider Euro Area (EA) aggregate of the 12 EU countries that “founded” the EMU and adopted the euro as their official currency by January 2002 (Austria, Belgium, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Portugal and Spain). The EA12 aggregate represents a weighted average of the 12 countries’ ESI, where the weight for each country in the aggregate is its share on the aggregate EA12 GDP.³³ The real GDP data in 2010 prices on yearly basis was also retrieved from Eurostat in order to keep the consistency. We calculate weights for each country for each year making an assumption that the weights remained the same for every month in that particular year the weights were calculated for. Review of the descriptive statistics of our data sample can be found in Table 1.

Table 1: Descriptive Statistics of our Data Sample

	<i>n</i>	<i>mean</i>	<i>sd</i>	<i>median</i>	<i>trimmed</i>	<i>mad</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>range</i>	<i>skew</i>	<i>kurtosis</i>	<i>se</i>
Austria	252	99.48	9.68	100.05	100.09	8.75	58.30	119.30	61.00	-0.89	1.90	0.61
Belgium	252	99.55	9.93	100.80	100.41	8.45	57.70	116.70	59.00	-1.19	2.43	0.63
Estonia	252	99.79	10.15	100.00	100.70	7.04	64.90	119.30	54.40	-1.12	2.24	0.64
Finland	252	99.63	9.93	100.75	100.14	11.27	66.60	118.60	52.00	-0.52	0.01	0.63
France	252	99.72	9.99	101.05	100.19	8.30	63.40	121.30	57.90	-0.66	1.21	0.63
Germany	252	99.56	9.89	102.50	100.58	8.82	68.10	114.30	46.20	-0.86	0.07	0.62
Greece	252	99.78	10.07	101.95	99.98	10.53	79.00	119.90	40.90	-0.24	-0.90	0.63

³⁰ SOARES, M. J. – AGUIAR-CONRARIA, L. (2018). Wavelets, economics and politics.

³¹ AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. M. F. – SOARES, M. J. (2013): Convergence of the Economic Sentiment Cycles in the Eurozone: A Time-frequency Analysis, p. 378.

³² E.g. THOMAKOS, D. – PAPAILAS, F. (2014): “Out of Sync”: The Breakdown of Economic Sentiment Cycles in the EU; MICHIS, A. (2021): Wavelet multidimensional scaling analysis of european economic sentiment indicators; SORIĆ, P. et al. (2022): Economic Sentiment and Aggregate Activity: A Tale of Two European Cycles.

³³ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2011): Business Cycle Synchronization and the Euro: A Wavelet Analysis.

Ireland	252	99.80	10.09	100.35	100.63	9.86	61.70	121.40	59.70	-0.84	1.09	0.64
Italy	252	99.46	9.95	100.95	100.17	7.71	60.20	122.60	62.40	-0.73	0.81	0.63
Latvia	252	100.05	10.18	101.70	101.48	5.93	62.60	117.50	54.90	-1.47	2.50	0.64
Lithuania	252	99.62	10.13	100.05	100.62	8.45	62.20	117.80	55.60	-1.15	2.01	0.64
Luxembourg	252	99.41	9.79	100.45	99.86	11.05	71.70	124.60	52.90	-0.36	-0.23	0.62
Netherlands	252	99.73	10.09	100.75	100.36	9.71	62.40	117.50	55.10	-0.74	0.76	0.64
Portugal	252	99.89	10.11	101.10	100.82	9.71	59.20	114.80	55.60	-0.88	0.66	0.64
Slovakia	252	100.28	10.08	101.65	100.98	6.89	50.30	122.00	71.70	-1.32	4.13	0.63
Slovenia	252	99.92	10.19	102.80	101.03	8.67	62.20	115.30	53.10	-1.08	1.11	0.64
Spain	252	99.83	10.14	104.10	100.82	5.63	69.30	115.30	46.00	-0.96	0.21	0.64
EA12	252	99.68	8.59	100.33	100.27	7.60	66.81	115.46	48.66	-0.94	1.77	0.54

Source: Own elaboration based on Eurostat data.

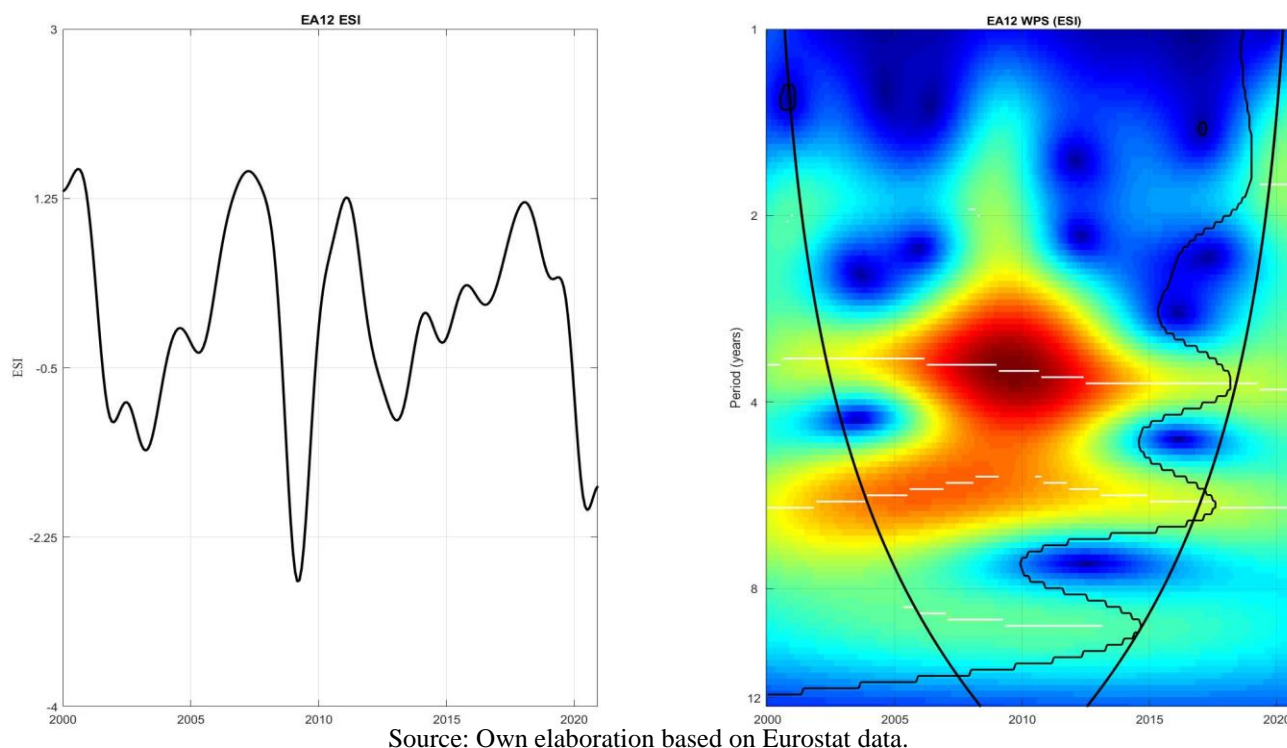
3 Empirical Results & Discussion

Let us firstly take a look at the overall development of the ESI for the whole EA12 bloc. Figure 1 contains WPS of the ESI for the EA12 (right-hand side) and the ESI time series which was adjusted by wavelet band-pass filter (left-hand side).³⁴ We can immediately notice a significant slump around the Global Financial Crisis (GFC) around 2008-2009 and an incoming indication of the Covid-19 induced recession beginning in 2020, although this period is influenced by edge effects (behind COI). Variability of the signal seems to be, with the exception of the beforementioned crises, fairly constant. Taking look at the WPS on the right-hand side, we are able to detect the prevailing period in the observed time periods in order to explain the signal variability. The WPS heat-map portrays one big cycle (the hot red area) starting with the GFC and continuing well into the ESBC at short and mid periods (3-6 years), indicating the most prevalent variability in the analyzed signal. None of this information could be revealed if only were we to interpret the time series solely in time domain (Appendix 1). The parabola-shaped COI curve separates areas that ought to be interpreted more carefully since they appear to be influenced by edge effects, whereas white lines represent local maxima in particular periods best explaining the variability in examined signal.

Appendix 2 contains the ESI WPS and wavelet band-pass filter adjusted ESI time series for the 17 analyzed EMU Member States. Their structure of the WPS is very similar. There are few interesting deviations from the EA12 WPS though. Although most countries tend to share the same prevalent cycle around the GFC, the cycle of Finland, Ireland, Germany or the Netherlands appear to achieve higher variance of the signals even before and after the GFC at longer periods. The prevalent cycle of Greece and Portugal seems to be split between low-mid periods and long periods, with no variance around 5 to 6-year periods throughout the whole observed time span.

³⁴ Filtering is done by first decomposing time series using a wavelet transform with default parameter and then reconstructing it in a selected band of frequencies (WaveletBPF function in Aguiar-Conraria and Soares's 2014 toolbox used in examples - JCMS).

Figure 1: EA12 Economic Sentiment Indicator & Wavelet Power Spectrum 2000-2020

Source: Own elaboration based on Eurostat data.

WPS alone has limited information regarding the synchronization of the business cycles across the EMU. As a result, we must also take a look at the beforementioned WC and PD that allow us to study the co-movements between two time series. WC approximates quasi-correlation between the time series (the redder the cycle is, the more coherent the two analyzed time series are). PD provides us information regarding the co-movement. If PD mean appears between $-\frac{\pi}{2}$ and $\frac{\pi}{2}$, then we can talk about the two time series being in-sync. Since we managed to identify one major cycle around the GFC across all the EMU and the cycle stretches from mid-low to long periods, we further analyze the synchronization (PD) of the ESI through the lens of both low and long frequency bands.

Figure 2 contains charts of the 17 EMU Member States' WC vis-à-vis the EA12 aggregate as well as PD at both short (0.5-4.5 years) and long (4.5-8 years) frequency bands. Most of the “old” EMU Member States are coherent with the EA12 through out the whole observed period at both high and low frequencies, especially around the GFC. The only exceptions appear to be so called peripheral economies, harshly hit by the ESBC, namely Greece, Ireland and Portugal. Greece and Portugal lack coherency at longer 4+ year periods, whereas Ireland, on contrary, at lower 0–2 year periods. This finding seems to be in line with Aguiar-Conraria and Soares, although the authors put into this group Finland as well. On the other hand, they emphasized already in 2013 that “One should also note that Finland has been converging to the Eurocore”.³⁵ The WC of Luxembourg, paradoxically, seems to be less continuous as well, especially at higher frequencies. Another economies with a relatively weaker coherency are new EMU Member States, such as the Baltic countries – Estonia, Latvia, and Lithuania – but also the Slovak republic. The Baltic states along with Slovakia, however, appear to have increased their coherency in economic sentiments with the EA12 following the

³⁵ AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2011): Business Cycle Synchronization and the Euro: A Wavelet Analysis, p. 489.

introduction of the euro as their official currencies, which implicitly supports the endogeneity hypothesis. This can be also supported by the results regarding the PD at lower frequency band (0.5-4.5 years), where we can notice short periods of desynchronization in the early 2000s. Once the countries entered the EMU, the coherency as well as the synchronization ameliorated. The question now is whether the increased coherency and co-movement was a result of the trans-European response to the shock stemming from the GFC and ESBC or an internal economic law of the endogeneity as envisaged by Frankel and Rose since the coherency gets dispersed between 2015 and 2020 and the PD gets more volatile at both short and long frequency bands. We tend to tilt towards the latter explanation as the coherency and PD is almost non-existent for these countries before entering the EMU, whereas following the time periods with lower coherency (2015-2020), there are still hints of the coherency at all frequencies, although not continuous. Moreover, the PD do not get desynchronized anymore at neither of the two frequency bands, even though they get more volatile. This is not the case of Greece though, an economy that got into the periods of lower coherency and desynchronization following the GFC and ESBC, at both short and long frequency bands. Other EMU Member States appear in-phase vis-à-vis the EA12 throughout the whole observed period.

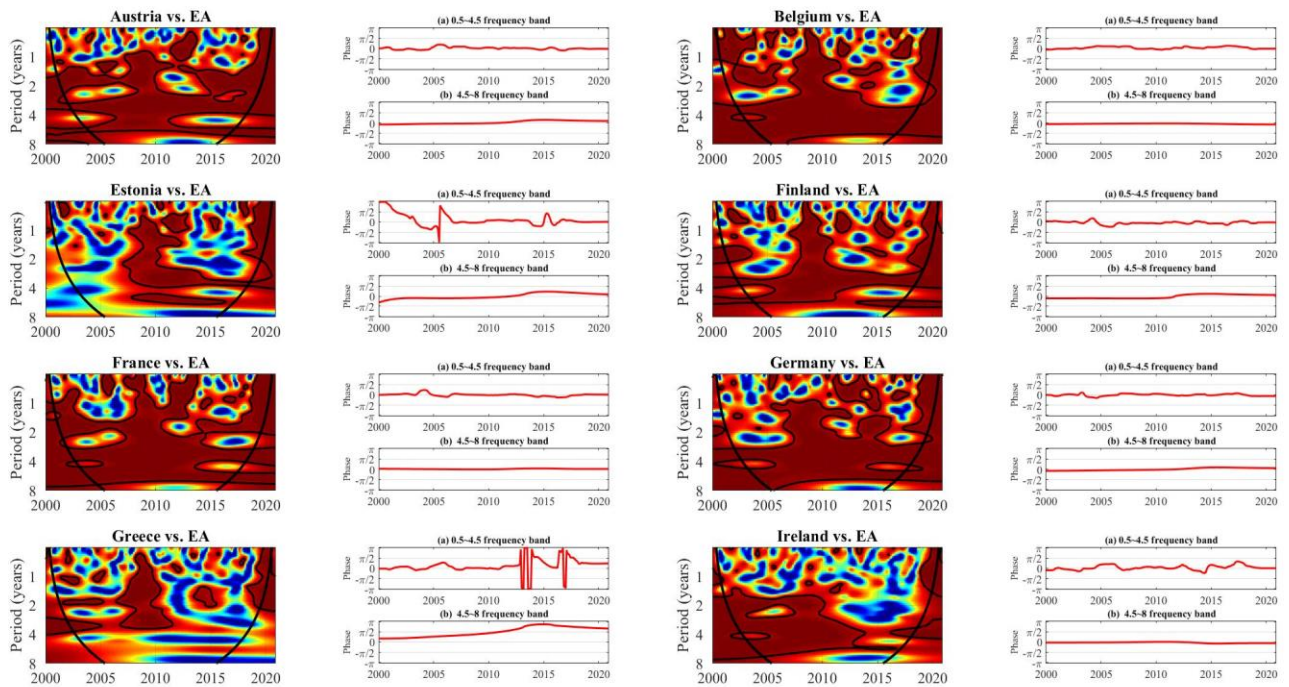
Taking a look at the evolution of the economic sentiment cycles within the EMU vis-à-vis the EA12 anchor, we can conclude that the cycles of the EMU Member States converge towards the EA12 weighted average. By this account, it can be argued that the endogeneity hypothesis of the OCA theory is plausible, although the evidence regarding the peripheral EMU economies, namely Greece, makes our argument less convincing. Our results regarding the rising coherency and synchronization within the EMU therefore seems to adequately complement the already existing literature regarding the synchronization of the economic sentiments among the EMU Member States,³⁶ and contributes to the strand of literature supporting the endogeneity hypothesis.³⁷ Our main argument regarding the support for the endogeneity hypothesis is that we observe augmenting coherence and increased phase-difference in the case of countries entering the EMU past 2009 (Estonia, Latvia, Lithuania and Slovakia), which is also finding that already has some backing in the literature.³⁸

³⁶ AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. M. F. – SOARES, M. J. (2013): Convergence of the Economic Sentiment Cycles in the Eurozone: A Time-frequency Analysis

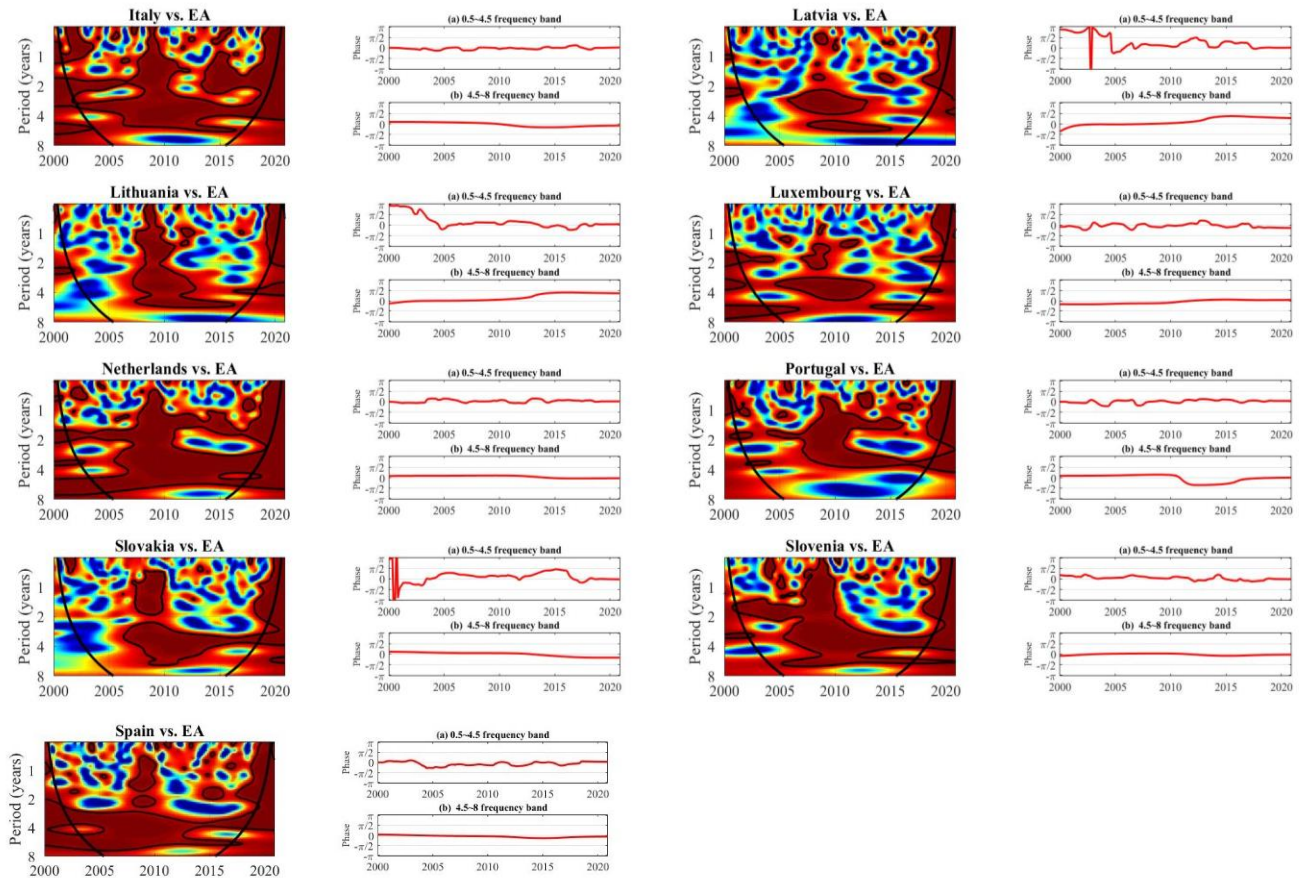
³⁷ E.g. FIDRMUC, J. (2004): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intra-Industry Trade, and Emu Enlargement; ARESTIS, P. – PHELPS, P. (2015): Endogeneity Analysis of Output Synchronization in the Current and Prospective EMU.

³⁸ E.g. HANUS, L. – VÁCHA, L. (2020): Growth Cycle Synchronization of the Visegrad Four and the European Union.

Figure 2: Wavelet Coherency and Phase-Difference of the EMU Member States

vis-à-vis EA12 weighted average in Economic Sentiment Indicator 2000-2020

Source: Own elaboration based on Eurostat data.

3 Conclusion

Paul Krugman's *specialization hypothesis* and Frankel and Rose's *endogeneity hypothesis* have been occupying minds of numerous economists ever since the EMU was created. Numerous pros and cons for each of the two hypotheses have been presented, with far from unambiguous results. Since the issue still remains to be unsettled, this article attempted to contribute to the discussion by investigating the synchronization of the economic sentiments of the EMU 17 Member States vis-à-vis the EA12 weighted aggregate in a time-frequency domain. By attempting to answer the dilemma whether a membership in the currency area leads to ex-post increase in the business cycle synchronization or not, we might be able to provide some directions for policy makers from the non-EMU EU Member States still balancing pros and cons of entering the Euro Area. Our analysis tilts towards affirmative answer – the membership within the EMU contributes to the increase in convergence of business cycles.

This article was structured as follows. Firstly, we presented basic argumentation behind the specialization hypothesis vs. endogeneity hypothesis. Secondly, we reviewed the literature regarding the business cycle synchronization with a special emphasis on the EMU. Thirdly, methodology and data were described. We made use of the selected tools of wavelet analysis allowing us to study the spectral characteristics of our time series in time as well as frequency. As a proxy for the business cycle, we relied on the economic sentiment indicator which is very useful due to its feature of very accurately mimicking the real GDP growth on monthly basis. Thirdly, we presented our empirical results. Our results suggest that the coherency and synchronization in economic sentiments between the 17 EMU Member States and the EA12 weighted average increased over time, although we notice certain discrepancies when it comes to peripheral euro countries, such as Greece. The most promising results came for countries entering the EMU past 2009 – Baltic states and Slovakia, which showed improved coherency and synchronization towards the EA12 following their accession to the EMU.

References:

1. AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. – SOARES, M. (2013): Convergence of the Economic Sentiment Cycles in the Eurozone: A Time-frequency Analysis. In *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 3, pp- 377-398.
2. AGUIAR-CONRARIA, L. – MARTINS, M. – SOARES, M. (2018): Estimating the Taylor Rule in the Time-Frequency Domain. In *Journal of Macroeconomics*, Vol. 57, pp. 122-137.
3. AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2011): Business Cycle Synchronization and the Euro: A Wavelet Analysis. In *Journal of Macroeconomics*, Vol. 33, No. 3, pp. 477-489.
4. AGUIAR-CONRARIA, L. – SOARES, M. J. (2014): The continuous wavelet transform: Moving beyond uni- and bivariate analysis. In *Journal of Economic Surveys*, Vol. 28, No. 2, pp. 344-375.
5. ARESTIS, P. – PHELPS, P. (2015): Endogeneity Analysis of Output Synchronization in the Current and Prospective EMU. In *Journal of Common Market Studies*, Vol. 54, No. 3, pp. 525-543.
6. ARTIS, M. – KROLZIG, H.-M. – TORO, J. (2004): The European business cycle. In *Oxford Economic Papers*, Vol. 56, No. 1, pp. 1-44.
7. BEDNÁŘ, M. – BECHNÝ, J. (2020): Cyclical Synchronization of the Czech Republic and the Euro Area: A Case of Structural Discrepancies in a Time-Frequency Domain. In *Eastern European Economics*, Vol. 58, No. 5, pp. 383-414.
8. CAMACHO, M. – PEREZ-QUIROS, G. – SAIZ, L. (2008). Do European business cycles look like one? In *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 32, No. 7, pp. 2165-2190.

9. CLARK, T. E. – WINCOOP, E. (2001): Borders and business cycles. In *Journal of International Economics*, Vol. 55, No. 1, pp. 59-85.
10. CRESPO-CUARESMA, J. – FERNÁNDEZ-AMADOR, O. (2013). Business cycle convergence in emu: A first look at the second moment. In *Journal of Macroeconomics*, Vol. 37, pp. 265-284.
11. DE GRAUWE, P. (2020): *Economics of Monetary Union*. Oxford: Oxford, UK University Press. 13th edition. ISBN 978-0-19-884954-4.
12. DURAI, S. R. S. – BHADURI, N. S. (2009): Stock Prices, Inflation and Output: Evidence from Wavelet Analysis. In *Economic Modelling*, Vol. 26, No. 5, p. 1089-1092.
13. EICHENGREEN, B. (1992): Is Europe an Optimum Currency Area ? In BORNER, S. – GRUBEL, H. (eds.). *The European Community after 1992*, pp. 138-161.
14. FIDRMUC, J. (2004): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intra-Industry Trade, and Emu Enlargement. In *Contemporary Economic Policy*, Vol. 22, No. 1, pp. 1-12.
15. FIDRMUC, J. – KORHONEN, I. (2006): Meta-analysis of the business cycle correlation between the euro area and the ceecs. In *Journal of Comparative Economics*, Vol. 34, No. 3, pp. 518-537.
16. FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1997): Is EMU More Justifiable Ex Post than Ex Ante? In *European Economic Review*, Vol. 41, No. 3-5, pp. 753-760.
17. FRANKEL, J. A. – ROSE, A. K. (1998): The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria. In *The Economic Journal*, Vol. 108, No. 449, pp. 1009-1025.
18. HANUS, L. – VÁCHA, L. (2020): Growth Cycle Synchronization of the Visegrad Four and the European Union. In *Empirical Economics*, Vol. 58, No. 4, pp. 1779-1795.
19. JIMÉNEZ-RODRÍGUEZ, R. – MORALES-ZUMAQUERO, A. – ÉGERT, B. (2013). Business cycle synchronization between euro area and central and eastern european countries. In *Review of Development Economics*, Vol. 17, No. 2, pp. 379-395.
20. KENEN, P. B. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. On MUDENLL, R. A. – SWOBODA, A. K. (eds.). *Monetary Problems of the International Economy*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0226550657.
21. KRUGMAN, P. R. (1993): Lessons of Massachusetts for EMU. In TORRES, F. – GIAVAZZI, F. (eds.). *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*. Cambridge University Press. ISBN 9780521440196.
22. MCKINNON, R. I. (1936): Optimum Currency Areas. In *American Economic Review*, Vol. 53, pp. 717-25 .
23. MUNDELL, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas. In *The American Economic Review*, Vol. 51, pp. 509-517.
24. NIEMANN, A. (2020): Neofunctionalism. In RIDDERVOLD, M. – TRONDAL, J. – NEWSOME, A. (eds.): *The Palgrave Handbook of EU Crisis*. Palgrave Macmillan. pp. 115-133.
25. PADOA-SCHIOPPA, Tommaso. (1994): *The Road to Monetary Union in Europe: The Emperor, the Kings, and the Genies*. Oxford: Clarendon Press Oxford. ISBN 9780198288435.
26. SOARES, M. J. – AGUIAR-CONRARIA, L. (2018). Wavelets, economics and politics. [online]. In: *Soares and Aguiar-Conraria*, June 2018. [Cited 11. 11. 2022.] Available online: <https://sites.google.com/site/aguiarconraria/joanasoares-wavelets>.
27. SORIĆ, P. et al. (2022): Economic Sentiment and Aggregate Activity: A Tale of Two European Cycles. In *Journal of Common Market Studies*, Vol. 60, No. 2, pp. 445-462.

28. THOMAKOS, D. – PAPAILAS, F. (2014): “Out of Sync”: The Breakdown of Economic Sentiment Cycles in the EU. In Review of International Economics, Vol. 22, No. 1, pp. 131-150.

Contact:

Ing. Jakub Szabó, PhD.

Faculty of National Economy

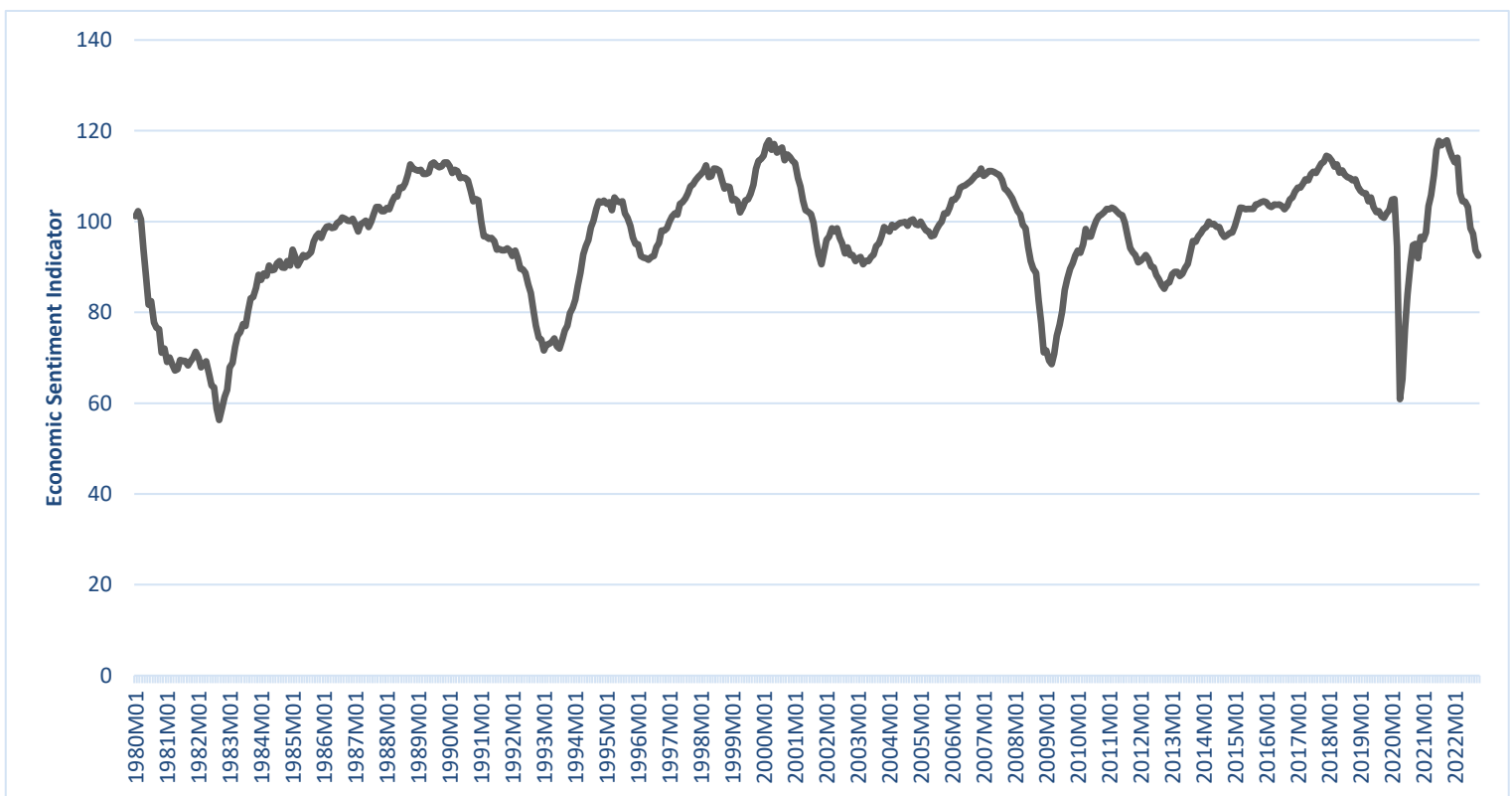
University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

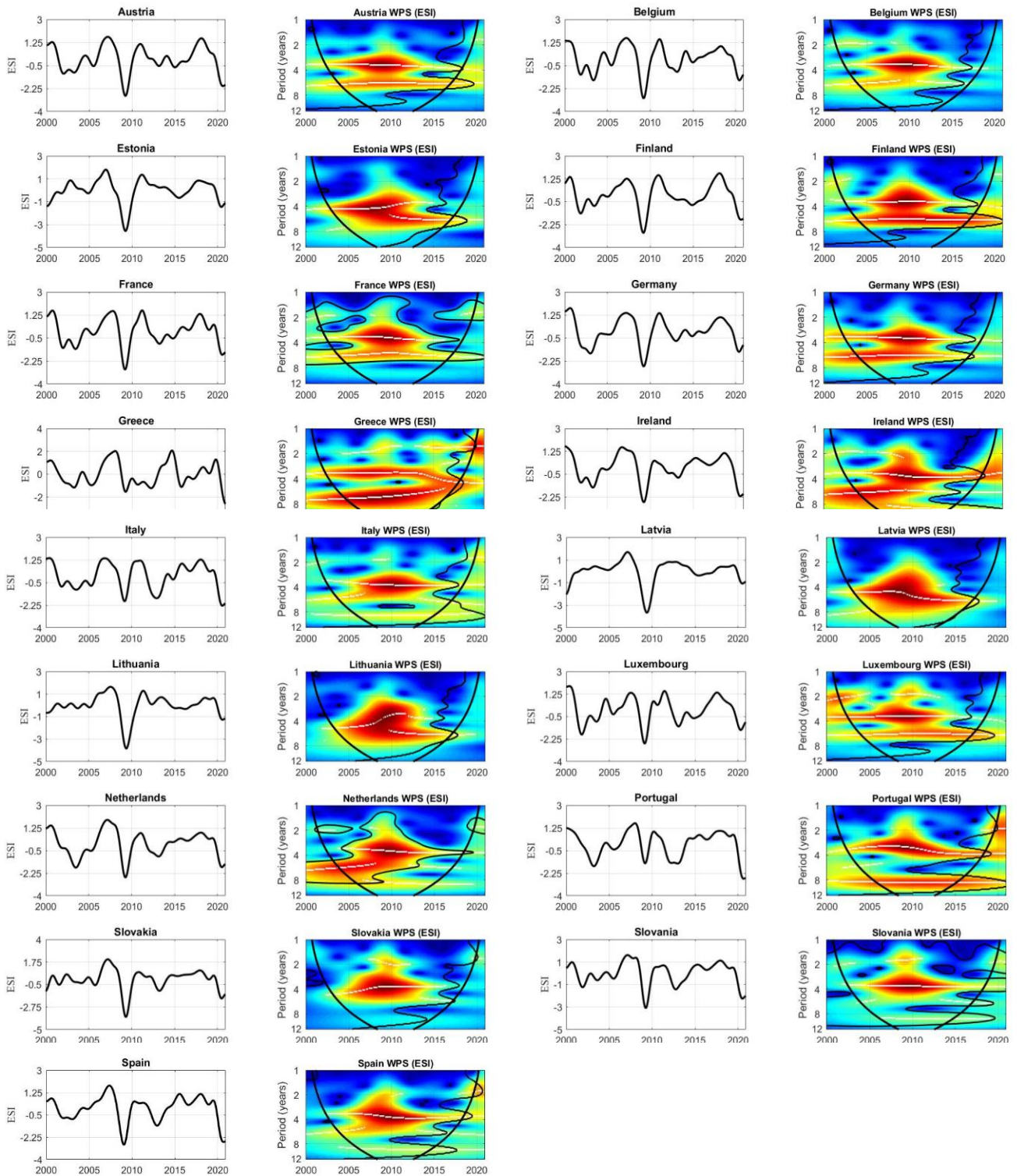
852 35 Bratislava, Slovak Republic

e-mail: jakub.szabo@euba.sk

Appendix 1: Economic Sentiment Indicator of the EA19, 1980M1-2022M10

Appendix 2: Economic Sentiment Indicator & Wavelet Power Spectrum of the EMU Member State 2000-2020

Source: Own elaboration based on Eurostat data.

ANTICKÁ EKONOMIKA. PRIMITIVISTICKÝ VS. MODERNISTICKÝ EXPLANAČNÝ MODEL

ANCIENT ECONOMICS. PRIMITIVISTIC VS. MODERNISTIC EXPLANATORY MODEL

František Škvrnda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava, e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

Abstrakt: Príspevok analyzuje základné charakteristiky dvoch explanačných rámcov a modelov historiografie antickej ekonomiky, ktoré sa konštitovali v priebehu 19. storočia, a ktoré predstavujú teoretické východiská súčasných interpretácií. Prvá časť príspevku načrtáva modely primitivizmu a modernizmu cez prizmu odborných diskusií v nemeckej historiografii ekonomiky. Druhá časť príspevku približuje dielo a myšlienky Mosesa I. Finleyho, najvýznamnejšieho historiografa antickej ekonomiky 20. storočia, ktorý sa pokúsil o syntézu predchádzajúcich modelov a formuloval tzv. „novú ortodoxiu“ v prístupe k skúmaniu antickej ekonomiky a ekonomických inštitúcií. V záverečnej časti príspevku mapujeme aktuálne otázky a prístupy, ktorými odborníci analyzujú vybrané otázky a problémy antickej ekonomiky.

Kľúčové slová: Klasický starovek, Ekonomická história, Primitivizmus, Modernizmus, Moses I. Finley, Nová ortodoxia

JEL: B11, N01

Abstract: The paper analyzes basic characteristics of two explanatory frameworks and models of the historiography of the ancient economy, which were constituted during the 19th century, and which represent the theoretical starting points of current interpretations. The first part outlines the models of primitivism and modernism through the prism of academic discussions between German scholars of the historiography of the economy. The second part of the paper approaches the work and ideas of Moses I. Finley, the most important historiographer of the ancient economy of the 20th century, who tried to synthesize previous models and formulated the so-called "new orthodoxy" in the domain of the study of the ancient economy and economic institutions. In the final part of the paper, we map the current issues and approaches by which experts analyze selected issues and problems of the ancient economy.

Keywords: Classical Antiquity, Economic History, Primitivism, Modernism, Moses I. Finley, New Orthodoxy

JEL: B11, N01

Úvod

Antické ekonomické myslenie predstavovalo dôležitý základ a východisko formovania nielen stredovekého kresťanského a islamského ekonomického myslenia, ale aj moderného. Aká však bola povaha antickej ekonomiky a ekonomického myslenia? Táto otázka rozdeľovala moderných historiografov antickej ekonomiky už od 19. storočia na dva tábory: na tzv. primitivistov a modernistov. V predkladanom príspevku sa pokúsime priblížiť spory o výkladový rámec antickej ekonomiky. V prvej časti príspevku popíšeme základné východiskové interpretačné pozície primitivistov a modernistov a v nasledujúcich častiach poukážeme na pokusy historikov o syntézu týchto dvoch prístupov cez dielo

najvýznamnejšieho historika antickej ekonomiky v anglosaskej tradícii myslenia, Mosesa I. Finleyho (1912 – 1986) a jeho žiakov. Z metodologického hľadiska vychádzame v príspevku primárne z analýzy prác moderných autorov, ktorú doplníme odkazmi na primárnu textovú evidenciu z diel grécko-rímskych autorov. Cieľom príspevku je podať charakteristiku antického ekonomického modelu prostredníctvom zhrnutia a syntézy moderných interpretačných a explanačných modelov, ktoré sú v súčasnosti považované v akademickej obci za *communis opinio*.

1 Primitivistický a modernistický model

Antická ekonomika a ekonomické myslenie boli pevne vrastené do európskej kultúry a vedy. Univerzitní profesori ešte v 18. storočí klasifikovali predmet ekonómie cez prizmu Xenofónových a Aristotelových konceptov a teórií, ako o tom svedčí práca škótskeho filozofa Francisa Hutchesona.¹ Pod vplyvom priemyselnej revolúcie a dynamiky spoločenských zmien stratilo antické ekonomické myslenie v 19. storočí svoje postavenie a stalo sa antikvárnym predmetom historiografie ekonomického myslenia. Priekopníkom modernej historiografie ekonomického myslenia bol nemecký klasický filológ August Böckh, ktorý napísal prácu venovanú aténskej politickej ekonómii.² Najdôležitejšími ranými dielami modernej historiografie antickej ekonomiky boli práce Karla Büchera a Eduarda Meyera.

Karl Bücher popísal ako prvý komplexný obraz antickej ekonomiky v zmysle uzavretého hospodárskeho systému, ktorému dominovali jednoduché a malé hospodárske celky – antické domácnosti.³ Antická domácnosť (*oikos*) sa odlišovala od modernej západnej domácnosti jednak v počte členov (antické domácnosti tvorili rozšírené, nie jadrové rodiny) a jednak v ich sociálnej hierarchii (súčasťou antických domácností boli aj otroci). Antické domácnosti zväčša tvorili desiatky členov, ktorí sa sústreďovali na výrobu jedného alebo dvoch typov produktov, od poľnohospodárskych produktov (typické skôr pre rurálne domácnosti) až po remeselnícke produkty (typické pre urbánne domácnosti). Každý mestský štát (*polis*) sa usiloval dosiahnuť hospodársku autarkiu v najvyššej možnej miere a obchod medzi jednotlivými štátmi prebiehal v obmedzenej miere. Antickú ekonomiku tak podľa Büchera charakterizovala stagnácia a absencia komplexnejších ekonomických štruktúr a bola principiálne neporovnateľná s nasledujúcimi historickými epochami stredoveku, novoveku a moderny. Primitivistický model antickej ekonomiky tak predpokladá, že antická ekonomika sa nachádzala na nižšom, jednoduchšom vývojom stupni.

Proti Bücherovmu „primitivistickému“ interpretačnému modelu vystúpil Eduard Meyer so štúdiou o hospodárskom rozvoji v staroveku.⁴ Podľa Meyera sa antický typ hospodárstva kvalitatívne v ničom neodlišoval od nasledujúcich modelov. Rozdiel bol podľa neho len kvantitatívny. Výkonnosť ekonomiky starovekého Grécka v 7. a 6. storočí pred Kr. zhruba korešpondovala obdobiu 14. a 15. storočia v Európe, zatiaľ čo ekonomika 5. storočia pred Kr. v Grécku dosahovala úroveň ekonomiky 16. storočia v Európe. Po námorských objavoch, kolonizácii a priemyselnej revolúcii sa moderná európska ekonomika dostala do takého rozvojového štádia, ktoré v antike z objektívnych príčin jednoducho nemohlo existovať. Bránili tomu jednak demografické faktory (malá populácia, slabá urbanizácia a hustota osídlenia), jednak kultúrne špecifiká (stav vedeckého poznania, zvyky, tradície a hodnoty).

¹ Por. HUTCHESON, F. (1753): A Short Introduction to Moral Philosophy.

² BÖCKH, A. (1851): Die Staatshaushaltung der Athener.

³ BÜCHER, K. (1910): Die Entstehung der Volkswirtschaft.

⁴ MEYER, E. (1910): Kleine Schriften, s. 79-168.

Na diskusiu o povahe antickej ekonomiky nadviazal Moses I. Finley, ktorý venoval sporu Büchera s Meyerom samostatnú prácu.⁵ Finley sa zameril predovšetkým na vzťah antickej ekonomiky a spoločenských hodnôt a noriem, ktoré ju determinovali. Spoločenské elity v staroveku nedokázali a ani nechceli realizovať ekonomické aktivity, ktoré by presahovali rámec konkrétnych historicky podmienených konvenčných hodnôt a spoločenských noriem. Hodnotový konzervativizmus podľa neho brzdil rozvoj starovekých trhov a obchodu kapitálu, technologickú inováciu v postupoch výroby, ako aj vznik nových foriem pracovných vzťahov. Príjmy z pozemkových dôchodkov boli silno idealizované a v porovnaní s živobytím zakladajúcim sa na trhovom hospodárstve a obchode sa vnímali aj ako spravodlivé zdroje bohatstva. Nakoľko väčšina obyvateľstva starovekého sveta žila na vidieku, antickú ekonomiku charakterizuje predovšetkým domáca ekonomika a poľnohospodársky typ produkcie. Väčšinu ľudí zamestnávala starosť o polia a ovocné sady, o rastlinnú a živočíšnu výrobu a drobné remeslá. Len zlomok obyvateľstva sa venoval iným činnostiam, ako napríklad obchodovaniu alebo finančníctvu. Obchod a financovanie sa redukovali len na väčšie urbánne centrá, ktorých bolo v celom období trvania klasického staroveku (700 pred Kr. – 500 n. l.) sotva niekoľko desiatok.⁶ Finley upozorňoval tiež na to, že grécke a rímske mestá boli spotrebiteľskými mestami, ktoré využívali vidiek prevažne na zdaňovanie, platenie tribútov a na prenajímanie pozemkov. Mestská výroba neexpandovala a výrobky sa neexportovali vidieckym spotrebiteľom. Až na vzácné výnimky, aké predstavoval napríklad luxusný tovar (zlato, drahokamy, rudy a špecifické druhy konzumného tovaru), neprebíhal export ani do iných miest. Štátne príjmy neurčovala obchodná politika, ale kontinuálne vojny a imperializmus.

Spor „primitivistov“ a „modernistov“ nemal jednoznačného víťaza, pretože obidva prístupy sa v priebehu 20. storočia ukázali ako čiastočne opodstatnené a čiastočne anachronistické.⁷ Ako napovedá zameranie polemiky medzi primitivistami a modernistami, štúdiám antickej ekonomiky dominovala analýza ekonomického rastu, výkonnosti a výkonnostných faktorov ekonomiky. Tento trend bol nepochybne podmienený dobovým kontextom, ktorý na začiatku 20. storočia charakterizovalo obdobie tzv. prvej globalizácie, teda obdobie nevídaného rastu medzinárodného obchodu a priemyselnej výroby. Kategória ekonomickej výkonnosti sa považuje za kľúčový faktor nielen v súčasnej ekonomike, ale aj vo všetkých jej historických podobách. Ide o univerzálne platné kritérium, ktorým možno pristupovať k skúmaniu akýchkoľvek ekonomických formácií bez ohľadu na miesto a čas. Systémové štúdium antickej ekonomiky sa v 20. storočí v zhode s duchom doby začalo čoraz viac zameriavať na systematické štúdium dvoch hlavných ekonomických faktorov, ktorými boli (a) výkonnosť a (b) štruktúra. Z hľadiska výkonnosti ekonomiky sa štúdium a výskum antickej ekonomiky zameriavali na formy, objem a stabilitu celkovej produkcie, ďalej tiež na stratifikáciu príjmov a výdajov a na ich rozdelenie podľa jednotlivých spoločenských tried

⁵ FINLEY, M. I. (1979): *The Bücher-Meyer Controversy*. New York: Arno Press 1979. Túto kontroverziu popisujú v úvodných častiach svojich prác takmer všetci moderní bádatelia, ktorí sa venujú skúmaniu antickej ekonomiky. Por. bližšie AUSTIN, M. M. – VIDAL-NAQUET, P. (1977): *Economic and Social History of Ancient Greece*, s. 3-8.

⁶ Por. SCHEIDEL, W. (2007): *Demography*, s. 78, ktorý stanovuje ako najvyššiu možnú hornú hranicu obyvateľov Ríma v epoche jeho najväčšieho rozmachu (1. – 2. stor. n. l.) 1 milión ľudí. Perikleovské Athény mohli mať podľa odhadov tohto autora len niečo okolo 350 000 ľudí. Z hľadiska celkového počtu obyvateľov mohla Rímu a Athénam konkurovať ptolemaiovská Alexandria, ktorá mohla mať v dobe svojho najväčšieho rozkvetu (2. stor. pred Kr. – 2. stor. n. l.) okolo pol milióna obyvateľov. Por. HADAS-LEBEL M. (2019): *Filón Alexandrijský*, s. 28.

⁷ Ku kritike modernistického prístupu v širšom kontexte neoklasickej teórie, ktorý zahŕňa analýzu Aristotelových ekonomických myšlienok a konceptov, pozri bližšie MEIKLE, S. (1995): *Aristotle's Economic Thought*, s. 147-179.

a vrstiev. V rámci štúdia starovekých ekonomických štruktúr sa stanovili ako základné predmety výskumu determinanty ekonomického výkonu, ktoré vplyvajú na celkovú efektívnosť – sem bádatelia zaraďujú rôzne sociálno-politické faktory, akými sú napríklad ideológia a formy politických a ekonomických inštitúcií, úroveň technologického rozvoja a demografické ukazovatele.⁸

2 Moses I. Finley a nová ortodoxia

V priebehu druhej svetovej vojny sa ťažisko štúdií a výskumu antickej ekonomiky presúva z Nemecka do Veľkej Británie a Spojených štátov amerických. Najvýraznejšou postavou prvých dvoch dekád po druhej svetovej vojne bol Polanyiho žiak Moses I. Finley. Finley sa spočiatku intenzívne zaoberal štrukturálnymi aspektmi antickej ekonomiky v duchu Polanyiho a Webera, avšak názory svojich predchodcov výrazne skritizoval a detailne prepracoval. Finley sa väčšinu svojej odbornej kariéry sústreďoval na ekonomiku starovekého Grécka, čím sa mu na rozdiel od jeho predchodcov podarilo vytvoriť omnoho väčší a komplexnejší korpus odborných prác so špecifickým zameraním. Jeho prístup charakterizuje odmietavé stanovisko voči formalistickým interpretáciám antickej ekonomiky a modernistického konsenzu. Finley argumentoval, že v epoche medzi rokmi 1000 pred Kr. – 500 n. l. bol záujem o občiansky status determinujúcim faktorom všetkých foriem ekonomických aktivít. Snaha porozumieť antickej ekonómii je preto podmienená poznaním hodnotového systému kultúry, v ktorej fungovala. Ak chceme porozumieť antickej ekonomike a interpretovať ju z historického hľadiska čo možno najobjektívnejšie, mali by sme podľa Finleyho pristupovať k štúdiu antického staroveku skôr z pohľadu vied o klasickom staroveku, ako z pozícií modernej vedy o ekonómii: „Ekonomický žargón a pojmy, s ktorými sme všetci – vrátane laikov medzi nami – dobre oboznámení, »princípy« Alfreda Marshalla alebo Paula Samuelsona a modely, s ktorými pracujeme, majú tendenciu zväzdať nás k mylným výkladom.“⁹ V 80-tych a 90-tych rokoch 20. storočia nasledovalo Finleyho mnoho historikov ekonomického myslenia. Do popredia sa dostávali témy rekonštrukcie modelu spotrebiteľských miest a potrieb ich obyvateľov, racionalita ekonomických aktérov a ich správanie sa, podstata a fungovanie antických trhov. Produkcia, distribúcia a spotreba sa interpretovali čoraz častejšie v komplexnom systéme mocenských vzťahov a inštitucionálnych rámcov jednotlivých *poleis* (najmä Athén).

Finleyho prístup a model antickej ekonomiky označil jeho žiak Keith Hopkins za „novú ortodoxiu“, ktorá predstavuje doposiaľ najlepší dostupný teoretický rámec pre interpretáciu štruktúr a celkovej povahy antickej ekonomiky. Jej nevýhodou bola z historiografického hľadiska prílišná uniformita a statickosť, keďže sa snažila explikovať štruktúry antickej ekonomiky na príliš rozsiahlej chronologickej škále zaberajúcej približne 1500 rokov, akoby šlo o jednoliaty a nemenný sociálny priestor s rigidnými inštitúciami, ktoré nepodliehali žiadnym výraznejším zmenám. Finleyho teoretický model si preto vyžadoval dodatočné úpravy a detailnejšie rozpracovanie, ktoré by rozčlenilo dlhé obdobie klasického staroveku na viacero chronologických epoch. Cieľom detailnejšieho výskumu sa javí byť potreba zohľadnenia počiatočného mierneho ekonomického rastu a následného úpadku v súlade so všeobecným vývojom dejín klasického staroveku. Spoločnosť a hospodárstvo v regióne Stredozemného mora sa totiž v roku 1000 pred Kr. diametrálne líšili od spoločnosti a hospodárstva „klasického“ staroveku 5. storočia pred Kr., ktoré sa opäť odlišovali od obdobia rímskeho imperializmu z prvých storočí n. l. Celková produkcia a objem tovaru v Stredozemnej oblasti počas posledného milénia pred Kr. a prvých dvoch storočí n. l. pozvoľne stúpali, pričom „rast

⁸ Por. NORTH, D. C. (1981): Structure and Change in Economic History, s. 3.

⁹ FINLEY, M. I. (1999): The Ancient Economy, s. 23.

vyprodukovaného a vydobytého nadbytku bol výsledkom dvoch faktorov, a to politických zmien a rozšírenia technologických a spoločenských inovácií.¹⁰

Hospodársky rast v staroveku artikuloval Hopkins pomocou siedmych téz. Tie zároveň konkretizovali aj oblasti, v ktorých bolo možné sledovať jeho príčiny: 1) rast celkovej poľnohospodárskej produkcie kvôli kultivácii väčšieho územia na ornú pôdu; 2) od obdobia 1000 – 500 pred Kr. došlo k výraznému rastu celkovej populácie Rímom kontrolovaného územia; 3) nárast tej časti z celkovej starovekej populácie Stredozemného regiónu, ktorá sa zaoberala službami a výrobou mimo sektora poľnohospodárstva; 4) rast produkcie a výrobkov mimo sektora poľnohospodárstva v dôsledku zvýšenej del'by práce; 5) rast priemernej produktivity *per capita*, t. j. rast priemerného množstva výrobkov vyrobených každou osobou v sektore poľnohospodárstva aj mimo neho; 6) nárast celkového množstva prostriedkov vyzbieraných od primárnych producentov na daniach a nájmoch; 7) rast spotreby v 1. a 2. storočí n. l., ktorý podmienila daňová politika Rímskeho impéria a prerozdeľovanie peňažných prostriedkov a rast celkového objemu tovaru, s ktorým sa obchodovalo na veľké vzdialenosti (v dôsledku rímskej vojenskej ekonomiky).¹¹

Skúmanie problematiky hospodárskeho rastu a stagnácie viedlo niektorých autorov k rozlíšeniu medzi agregátnym alebo extenzívnym rastom a rastom *per capita*.¹² Prvý typ rastu bol podmienený predovšetkým skutočnosťou, že staroveké štáty kolonizáciou a vojenskými výbojmi zaberali čoraz väčšie územie, na ktorom sa mohlo kultivovať obilie a plodiny, ťažiť ruda alebo rozširovať remeselnícka výroba budovaním nových štvrtí a dielní. Predpokladom rozvoja viacerých regiónov tak bola potreba rozširovať agrikultúrnu produkciu a ťažbu prírodných surovín. Tento typ rastu umožňoval kontinuálny prílev novej pracovnej sily, ktorú v starovekom svete predstavovali otroci. Agregátny rast sa prejavoval hlavne v extenzívnej urbanizácii – v existujúcich mestách rástol celkový počet obyvateľstva a v nových provinciách a územiach vznikali nové mestá, v ktorých boli alokované vojenské posádky, obchodné trhy alebo prístavy.

Na druhej strane je otázne, či môžeme v antickej ekonomike identifikovať aj významný rast *per capita*. Technologický rozvoj v antike existoval len v obmedzenej miere a hoci je nepochybné, že v ojedinelých prípadoch viedol k uľahčeniu a zefektívneniu výrobných procesov, ako aj k čiastočnému zmechanizovaniu pracovných postupov, vo všeobecnosti charakterizuje antickú ekonomiku skôr ručný spôsob výroby a práca v malých remeselných dielnach, ktoré boli späté s individuálnymi domácnosťami alebo rodinnými klanmi. Zatiaľ čo industriálnu spoločnosť charakterizuje tzv. vertikálna špecializácia, v ktorej je výrobný proces rozdelený do čo najväčšieho množstva izolovaných pracovných úkonov, tak v antike sa kládol dôraz skôr na tzv. horizontálnu špecializáciu, ktorá predpokladala „agregáciu rozličných foriem užitočného poznania“.¹³ To znamená, že špecializácia výrobného procesu neprebíhala v jednej manufaktúre, ako napríklad vo Fordových automobilových dielnach, kde robotníci na začiatku výrobného procesu netušili, čo sa deje na jeho konci a nemali ani žiadne technické zručnosti, aby mohli ovládať celkový proces výroby. Antickú ekonomiku naopak charakterizuje komplexná špecializácia remeselníkov, ktorí ovládali celý výrobný postup a tieto vedomosti si odovzdávali z generácie na generáciu, často ako rodinné alebo rodové tajomstvo. Spoločenské elity v staroveku si mimoriadne cenili tento typ výroby a snažili sa vytvárať optimálne podmienky pre zvyšovanie produktivity skrze zlepšovanie pracovného prostredia.

¹⁰ HOPKINS, K. (1983): Introduction, s. xiv.

¹¹ HOPKINS, K. (1983): Introduction, s. xv-xx.

¹² SCHNEIDER, H.: Technology, s. 167.

¹³ OBER, J. (2015): The Rise and Fall of Classical Greece, s. 14.

Záver

Na začiatku druhého milénia tak čelili odborníci výzvam a otázkam, ktoré možno rozdeliť do troch hlavných okruhov: 1) potreba hľadania spoľahlivých spôsobov, ako fakticky zdokumentovať a doložiť celkovú výkonnosť antickej ekonomiky aj so všetkými jej parametrami; 2) potreba hlbšieho porozumenia inštitúciám a ideológii, ktoré vytvárali a determinovali vzťahy medzi ekonomickými štruktúrami a výkonnosťou ekonomiky na pozadí poznatkov zo špeciálnych sociálnych vied (rozvojová ekonómia, inštitucionálna ekonómia, ľudský kapitál, ekonomická sociológia); 3) potreba komparatívno-analytických štúdií a výskumov zameraných na zodpovedanie a identifikovanie príčin úpadku hospodárstva klasického staroveku.¹⁴

S rozdelením oblasti štúdií klasického staroveku do viacerých vývojových etáp nastala aj väčšia špecializácia v rámci celého odboru. Bádania sa venujú otázkam mykénsko-minojskej ekonomiky, ekonomiky doby železnej (obdobie temna), klasickým Athénam, helenistických kráľovstiev, Rímskej republiky, Rímskeho cisárstva až po úpadkové obdobie klasického staroveku. Nové poznatky a rozširujúca sa archeologická evidencia umožňujú stále viac konkretizovať a určovať kvantitatívne aspekty antickej ekonomiky. Z metodologického hľadiska dominuje posledným desaťročiam pluralistický prístup, kombinujúci „primitivistické“ aj „modernistické“, „formalistické“ aj „substantivistické“ perspektívy s cieľom čo najobjektívnejšie vysvetliť otázky a problémy vyplývajúce zo starších teórií a metodologických prístupov. Súčasné štúdie antickej ekonomiky tak charakterizuje snaha čo najkomplexnejšie uchopiť skúmaný fenomén v jeho socio-kultúrnom a politickom prostredí a zohľadniť vnútornú dynamiku vývoja starovekých dejín bez anachronistického vnášania moderných kategórií a konceptov. Antická ekonomika nikdy nedosiahla taký stupeň rozvoja a rastu, ako moderná ekonomika po období priemyselnej revolúcie. Antická ekonomika však predstavovala špecifický systém, ktorý necharakterizuje lineárna a rigidná stagnácia, ale striedajúce sa fázy stagnácie a rastu.

Použitá literatúra:

1. AUSTIN, M. M. – VIDAL-NAQUET, P. (1977): *Economic and Social History of Ancient Greece*. Berkeley: University of California Press. ISBN 0520042670.
2. BÖCKH, A. (1851): *Die Staatshaushaltung der Athener*. Berlin: G. Reimer. Bez ISBN. Dostupné na internete: https://archive.org/details/bub_gb_wqwoAAAAIAAJ
3. BÜCHER, K. (1910): *Die Entstehung der Volkswirtschaft*. Tübingen: H. Laupp'sche Buchhandlung. Bez ISBN. Dostupné na internete: <https://archive.org/details/dieentstehungde00bcgoog/page/n8/mode/2up>
4. FINLEY, M. I. (ed.) (1979): *The Bücher-Meyer Controversy*. New York: Arno Press. ISBN 978-04-051234-67.
5. FINLEY, M. (1999): *The Ancient Economy*. Berkeley: University of California Press. ISBN 978-05-202194-65.
6. HADAS-LEBEL, M. (2019): *Filón Alexandrijský*. Praha: Oikoymenh 2019. ISBN 978-80-729849-23.
7. HOPKINS, K. (1983): Introduction. In: GARNSEY, P. – HOPKINS, K. – WHITTAKER, C. R. (eds.): *Trade in the Ancient Economy*. Berkeley: University of California Press, s. ix-xxv.
8. HUTCHESON, F. (1753): *A Short Introduction to Moral Philosophy*. Glasgow: Glasgow University. Bez ISBN. Dostupné na internete: <https://archive.org/details/shortintroduction00hutc/page/n17/mode/2up>

¹⁴ MORRIS, I. – SALLER, P. R. – SCHEIDEL, W. (2007): Introduction, s. 7.

9. MEIKLE, S. (1995): *Aristotle's Economic Thought*. Cambridge: Clarendon Press. ISBN 978-0-198-15002-2.
10. MEYER, E. (1910): *Kleine Schriften*. Halle: Max Niemeyer Verlag. Bez ISBN. Dostupné na internete: <https://archive.org/details/kleineschriften00meyegoog/mode/2up>
11. MORRIS, I. – SALLER, R. – SCHEIDEL, W. (2007): Introduction. In: SCHEIDEL, W. – MORRIS, I. – SALLER, P. R. (eds.): *The Cambridge Economic History of the Graeco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 1-12. ISBN 978-1-107-67307-6.
12. NORTH, D. C. (1981): *Structure and Change in Economic History*. New York: W. W. Norton. ISBN 978-0-393-95241-4.
13. OBER, J. (2015): *The Rise and Fall of Classical Greece*. Princeton, Oxford: Princeton University Press 2015
14. SCHEIDEL, W. (2007): Demography. In: SCHEIDEL, W., MORRIS, I., SALLER, P. R. (eds.): *The Cambridge Economic History of the Graeco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 38-86. ISBN 978-1-107-67307-6.
15. SCHNEIDER, H. (2007): Technology. In: SCHEIDEL, W., MORRIS, I., SALLER, P. R. (eds.): *The Cambridge Economic History of the Graeco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 144-171. ISBN 978-1-107-67307-6.

Kontakt:

Mgr. František Škvrnda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

INDIKÁTORY VEKOVÉHO MANAŽMENTU NA MAKRO ÚROVNI: KORELAČNÁ ANALÝZA RÔZNYCH ROKOV V KRAJINÁCH EU – 27

AGE MANAGEMENT INDICATORS ON THE MACRO LEVEL: CORRELATION ANALYSIS IN EU-27 COUNTRIES IN DIFFERENT YEARS¹

Pavol Štuller

Obchodná fakulta , Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava, e-mail: pavol.stuller@euba.sk

Abstrakt: Článok rieši empirické nadväznosti rôznych úrovní aplikácií vekového manažmentu na makro úrovni. Na základe teoretických formulácií popísaných v odbornej literatúre sme naformulovali a otestovali hypotézy o pozitívnych koreláciách medzi vybranými makro- ekonomickými parametrami a niektorými indikátormi aplikácie vekového manažmentu na úrovni štátu. Skúmané makro- ekonomické parametre boli – úroveň zamestnanosti, HDP per capita, hrubý verejný dlh a pozícia krajiny v rebríčku konkurencieschopnosti. Zvolená korelačná analýza použila hodnoty sledovaných indikátorov členských krajín EÚ v rokoch 2006 – 2019, a analyzovala korelačné zmeny zvolených parametrov v uvedených rokoch. Z pohľadu najčastejšie definovaných parametrov sme úspešne verifikovali výskumné hypotézy a opak bol potvrdený vo výsledku korelačnej analýzy celkových zmien sledovaných indikátorov v rokoch 2006 – 2019.

Kľúčové slová: Vekový manažment, Indikátory na makro úrovni, korelačná analýza

JEL Classification: J 01, J 21, M54

Abstract: This article focuses on empirical connections of different levels of age management application at the macro level. Based on the theoretical formulation described in literature, we have formulated and tested a hypothesis of positive correlations among selected macro-economic parameters and some indicators of the age management application level at the national level. Researched macro-economic parameters were – employment level, GDP per capita, gross public debt and position of the country and country's competitiveness ranking. Selected correlation analysis has used values of the observed indicators of EU member countries in 2006 – 2019, and we have analysed also change correlations of selected parameters in these years. From the point of view of most of defined parameters, we successfully verified the research hypothesis, and the opposite was confirmed in the results of the correlation analysis of total changes of observed indicators in years 2006 – 2019

Keywords: Age management Indicators on the Macro-level, Correlation Analysis

JEL: J 01, J 21, M54

¹ KEGA 029EU-4/2022 Inovatívny prístup tvorby responzívnych mediálnych formátov marketingovej komunikácie firmami zameraných na internetového spotrebiteľa v prostredí digitálnych médií.

Úvod

Vekový manažment predstavuje oblasť riadenia ľudských zdrojov, ktorá berie do úvahy vek zamestnancov, resp. predstavuje vytvorenie podmienok zohľadňujúcich vek na úrovni politickej, organizačnej, v riadení pracovných procesov v oblasti fyzického a sociálneho prostredia². Základné princípy vekového manažmentu zahŕňajú i) dôraz na prevenciu namiesto reaktívneho riešenia problémov; ii) zameranie na celú dobu pracovnej aktivity a všetky vekové skupiny (t. j. nielen na starších pracovníkov), a iii) holistický prístup zahŕňajúci všetky dimenzie prospievajúce k efektívnemu vekovému manažmentu.

Walker³ definuje vekový manažment ako opatrenia eliminujúce vekové bariéry a naopak povzbudzujúce vekovú diverzitu. Podľa rovnakého autora, vekový manažment je v širšom zmysle slova zameraný na snahu udržať možnosť zamestnania a pracovnú schopnosť (angl. „work ability“) ľudí počas celého životného cyklu, pričom hlavné nástroje vekového manažmentu zahŕňajú nábor a prepúšťanie zamestnancov, vzdelávanie a tréning zamestnancov, osobnostný rozvoj a pracovný postup, flexibilné pracovné podmienky, ergonómiu a vhodné definovanie pracovnej náplne. Koncept pracovnej schopnosti je jedným z ústredných pojmov vekového manažmentu. Wallin⁴ definuje pracovnú schopnosť ako dynamický vzťah medzi zdrojmi a potrebami jednotlivca, ako aj zdrojmi dostupnými na pracovisku. Z doterajších výskumov vyplýva, že pracovná schopnosť sa v priebehu života jednotlivca mení, pričom s pribúdajúcim vekom má tendenciu klesať⁵, čo je do značnej miery dané z biologickej podstaty, avšak cieľom aplikácie vekového manažmentu je pokles pracovnej schopnosti jednotlivca oddialiť a spomaliť.

Ďalej je potrebné zdôrazniť, že vekový manažment by mal brať do úvahy schopnosti a potreby všetkých vekových skupín a zosúladiť ich s potrebami jednotlivcov, organizácií a v širšom kontexte aj trhu práce. Inak povedané, nie je žiaduce aby sa vekový manažment zaoberal výlučne potrebami starších pracovníkov, čo by mohlo viesť k nežiaducim medzigeneračným konfliktom.

Z uvedeného stručného prehľadu definícií vekového manažmentu je zrejmé, že tento pojem má v teoretickej aj praktickej rovine tri úrovne:

- a) Úroveň jednotlivcov (individuálna úroveň)
- b) Úroveň podnikov a organizácií verejného sektora (organizačná úroveň)
- c) Makro- úroveň, t. j. úroveň štátu a verejných politik.

Princípy vekového manažmentu je možné (a vzhľadom na prebiehajúce demografické zmeny aj potrebné) aplikovať na všetkých jeho úrovniach. Následne je žiaduce aj v praxi vyhodnotiť, do akej miery došlo na konkrétnej úrovni k aplikácii princípov vekového manažmentu a v nadväznosti na to aj, aké benefity to na danej úrovni prinieslo. V literatúre sa možno stretnúť s nasledovnými možnými benefítmi aplikácie vekového manažmentu na jeho troch úrovniach:

- a) Individuálna úroveň: zachovanie čo najvyššej pracovnej schopnosti jednotlivca do čo najvyššieho veku, čo prináša benefity nielen jednotlivcovi, ale aj celej spoločnosti v dôsledku zvýšenia celkovej ponuky práce a miery kvalifikácie pracovníkov.
- b) Organizačná úroveň:

² CIMBÁLNIKOVÁ, L. et. al. (2012): Age Management pro práci s cílovou skupinou 50+, s. 33

³ WALKER, A. (1999): Managing an Ageing Workforce. A Guide to Good Practice. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

⁴ WALLIN, M. (2015): Age Management at Workplaces. *African Newsletter on Occupational Health and Safety*.

⁵ ILMARINEN, J. (2001): Ageing workers, s. 546-552.

- Nižšia fluktuácia zamestnancov, nižšia miera pracovnej neschopnosti zamestnancov a celkovo rast produktivity podniku.⁶
 - Vyššia motivácia a miera uspokojenia zamestnancov.
 - Efektívny transfer zručností a know-how medzi zamestnancami rôznych generácií.
 - Budovanie reputácie podniku ako atraktívneho zamestnávateľa, jednoduchší nábor zamestnancov a kvalitnejší krízový manažment.⁷
 - Maximalizácia využitia existujúcich a disponibilných ľudských zdrojov podniku.⁸
 - V konečnom dôsledku dosiahnutie konkurenčnej výhody podniku bez ohľadu na jeho veľkosť a odvetvie, v ktorom pôsobí.⁹
- c) Makro- úroveň:
- Dostatok pracovných príležitostí pre všetky vekové kategórie.
 - Rast miery participácie obyvateľstva na trhu práce, rast pracovnej aktivity a celkovej ponuky práce v ekonomike prostredníctvom udržania pracovnej schopnosti širších skupín obyvateľstva aj vo vyššom veku.
 - Zvýšenie udržateľnosti verejných financií prostredníctvom zvýšenia príjmov z daní a odvodov a nižších výdavkov.
 - Udržateľný ekonomický rast a celková sociálna kohézia.
 - Pracovná sila s vyváženým zastúpením rôznych generácií má najviac schopností reagovať na rýchlo sa meniace podmienky v súvislosti s globalizáciou.¹⁰

2 Miera aplikácie vekového manažmentu a jeho benefity na makro- úrovni

V rámci článku bude pomocou korelačnej analýzy na vzorke 27 členských krajín EÚ preskúmaná súvislosť medzi indikátormi miery aplikácie vekového manažmentu na jednej strane a makro veličinami, ktoré na základe vyššie uvedeného zoznamu majú potenciál reflektovať na mieru aplikácie vekového manažmentu. Spomedzi dostupných indikátorov miery aplikácie vekového manažmentu na makro- úrovni boli do korelačnej analýzy zaradené nasledovné, ďalej v texte s označením *indikátory skupiny (1)*:

- Miera zamestnanosti vekových skupín na oboch koncoch vzorky obyvateľstva v produktívnom veku (15 až 64 rokov) t. j. miera zamestnanosti najmladších a najstarších participantov na trhu práce. V ďalšom texte bude tento indikátor označený ako $ER_{(15-24)}$ pre mieru zamestnanosti najmladších participantov na trhu práce a $ER_{(55-64)}$ pre mieru zamestnanosti občanov v pred dôchodkovom veku.¹¹ Krajiny s relatívne vyššou mierou zamestnanosti vekových skupín 15 až 24, a najmä 55 až 64 možno považovať za úspešnejšie v aplikácii princípov vekového manažmentu, nakoľko ponúkajú dostatok príležitostí pre všetky vekové kategórie.

- Miera zamestnanosti obyvateľov v dôchodkovom veku (65 až 74 rokov), pričom vychádzame z analogickej úvahy ako v predošlom bode, t. j. vyššiu mieru aplikácie vekového manažmentu v krajinách s vyššou mierou zamestnanosti najstarších pracovníkov. Tento indikátor bude ďalej označený ako $ER_{(65-74)}$.

⁶ OECD (2022).

⁷ URBANCOVÁ, H. (2019): Impact of Age Management on Sustainability in Czech Organisations. Sustainability 2020, s. 598.

⁸ NAEGELKE, G. – WALKER, A. (2006): A Guide to Good Practice in Age Management. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, s. 2.

⁹ URBANCOVÁ, H. et al. (2020): Impact of Age Management on Sustainability in Czech Organisations. Sustainability 2020), s. 599.

¹⁰ NAEGELKE, G. – WALKER, A. (2006): A Guide to Good Practice in Age Management. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, s. 2.

¹¹ ER = skr. z angl. „Employment Rate“.

- Podiel pracujúcich na čiastočný úväzok na celkovej zamestnanosti – vychádzame z predpokladu, že vyšší podiel „part-time“ úväzkov znamená, že ponuka pracovných príležitostí vo vyššej miere reflektuje odlišné potreby pracujúcich v rôznych fázach ich života, t. j. vyššiu mieru aplikácie vekového manažmentu. Podiel pracujúcich na čiastočný úväzok je očistený o časť pracujúcich na čiastočný úväzok z dôvodu, že si nenašli plný úväzok.¹² Pri tomto ukazovateli sme sa už špeciálne nezamerali na jednotlivé vekové skupiny, ale na celé obyvateľstvo v produktívnom veku, nakoľko jedným z princípov vekového manažmentu je jeho zameranie na všetky vekové skupiny. Takto definovaný ukazovateľ bude v ďalšom texte označený symbolom ER_(PT).¹³

- Miera participácie dospelých na vzdelávaní a tréningu, pričom vychádzame z údajov na vzorke populácie vo veku 25 až 64 rokov. Mladší dospelí neboli braní do úvahy, aby sa vylúčil vplyv rozdielov vo vzdelávacích systémoch krajín EÚ. Vychádzame z predpokladu, že vyšší podiel participácie dospelých na vzdelávaní a tréningu je prejavom intenzívnejšej aplikácie zásad vekového manažmentu v danej krajine, nakoľko dochádza k udržiavaniu, prípadne rozvoju pracovnej schopnosti jednotlivca v rôznych fázach jeho života. Tento indikátor bude ďalej označený ako PR ET₍₂₅₋₆₄₎.¹⁴

- Miera participácie pracujúcich v pred dôchodkovom veku (t. j. veková skupina 55 až 64 rokov) na vzdelávaní a tréningu. Analogicky ako pri predošlom indikátore vychádzame z predpokladu, že vyšší podiel participácie starších pracujúcich na vzdelávaní a tréningu je prejavom intenzívnejšej aplikácie zásad vekového manažmentu v danej krajine, nakoľko dochádza k udržiavaniu, prípadne rozvoju pracovnej schopnosti jednotlivca aj v neskoršej fáze kariéry. Tento indikátor bude ďalej označený ako PR ET₍₅₅₋₆₄₎.

- Očakávaný počet rokov zdravého života vo veku 50 rokov (ďalej len HLY₅₀, skr. z angl. „Healthy life years“). Tento ukazovateľ je nazývaný tiež očakávaný vek dožitia bez zdravotného hendikepu (angl. „disability-free life expectancy“ – DFLE) a glosár Eurostat-u¹⁵ ho definuje ako očakávaný počet rokov, ktoré človek prežije v zdraví (angl. healthy condition), pričom zdravie je definované ako stav bez zdravotných ťažkostí obmedzujúcich funkčnosť človeka a bez zdravotného postihnutia.¹⁶ Eurostat publikuje ukazovateľ HLY pre rôzne vekové skupiny: v čase narodenia, pre skupinu 50 ročných a 65 ročných. V tomto článku sme použili hodnoty HLY občanov vo veku 50 rokov, nakoľko sa jedná o vekovú skupinu v produktívnom veku vstupujúcu do neskoršej fázy pracovného života. Vychádzame pritom z predpokladu, že vyššia hodnota HLY₅₀ je prejavom intenzívnejšej aplikácie vekového manažmentu, a to na všetkých jeho úrovniach: na individuálnej úrovni je prejavom starostlivosti občanov o svoje zdravie, na organizačnej úrovni je prejavom vhodného pracovného prostredia a rozdelenia pracovných úloh a na národnej úrovni je prejavom efektívneho zdravotného systému. Inak povedané, s rastom hodnoty HLY₅₀ potenciálne narastá aj obdobie, počas ktorého si jednotlivec zachová dostatočné pracovné schopnosti.

Na druhej strane bola vytipovaná skupina makro- indikátorov, prostredníctvom ktorých by sa mali prejavovať benefity aplikácie vekového manažmentu v zmysle stručného teoretického prehľadu prezentovaného v úvode tohto článku. Ďalej v texte budeme pracovať

¹² Zahrnutí sú len „part-time“ pracujúci z nasledovných dôvodov: 1) starostlivosť o člena rodiny; 2) vzdelávanie a/alebo tréning popri zamestnaní; 3) ostatné rodinné alebo osobné dôvody; 4) vlastná choroba alebo zdravotné postihnutie; 5) iný dôvod.

¹³ PT = skr. z angl. „Part Time“

¹⁴ PR ET = skr. z angl. „Participation Rate on Education and Training“.

¹⁵ Eurostat Glossary.

¹⁶ Ukazovateľ vychádza z podielu populácie bez a so zdravotnými ťažkosťami v jednotlivých vekových skupinách, a tiež z údajov o úmrtnosti. Jeho výhodou je jednoduchá interpretovateľnosť, dostupnosť vstupných dát a tiež to, že výsledok nie je závislý od veľkosti a štruktúry populácie. Istým rizikom je skutočnosť, že v rôznych spoločnostiach môže byť rozdielny prah rozoznania zdravotných ťažkostí.

s označením tejto skupiny indikátorov ako *indikátory skupiny (2)*. Medzi tieto makroekonomické indikátory patria nasledovné:

- Miera zamestnanosti obyvateľstva v produktívnom veku (15 až 64 rokov) ako prejav dostatku pracovných príležitostí pre všetky vekové kategórie. Tento indikátor bude označovaný ako $ER_{(15-64)}$. Očakávaná je pozitívna korelácia s indikátormi skupiny (1).

- Hrubý verejný dlh v pomere k HDP ako vyjadrenie udržateľnosti verejných financií, ďalej skrátene označený ako CGPD.¹⁷ Vychádzame z konštatovanej premisy, že aplikácia vekového manažmentu má pozitívny vplyv na verejné financie prostredníctvom vyšších príjmov z daní a odvodov a nižších výdavkov na sociálne dávky a dôchodky. Teda krajiny s vyššími hodnotami indikátorov skupiny (1) by mali dosahovať nižšie hodnoty CGPD.

- HDP na obyvateľa (per capita) ako vyjadrenie produktivity práce a konkurencieschopnosti krajiny. Tento indikátor bude v ďalšom texte označený ako GDP_{PC} , pričom očakávame pozitívnu koreláciu s indikátormi skupiny (1).

- Postavenie krajiny v rebríčku konkurencieschopnosti Svetového ekonomického fóra (World Economic Forum = WEF) ako komplexnejší ukazovateľ konkurencieschopnosti krajiny v porovnaní s GDP_{PC} .¹⁸ Vychádzame pritom z konštatovanej premisy, že pracovná sila s vyváženým zastúpením rôznych generácií má najviac schopností reagovať na rýchlo sa meniace podmienky v súvislosti s globalizáciou, čoho vyjadrením je aj vysoká konkurenčná schopnosť danej krajiny. Inak povedané, dá sa očakávať pozitívna hodnota korelačného koeficientu s indikátormi skupiny (1). Ďalej v texte bude tento indikátor označený ako C_{WEF} .

- HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (ďalej len GDP_{PCP}) ako doplnok k indikátoru GDP_{PC} , ktorý navyše zohľadňuje rozdiely v cenových hladinách jednotlivých krajín. Tento rozdiel do istej miery umožňuje prostredníctvom ukazovateľa GDP_{PCP} (v porovnaní s GDP_{PC}) lepšie reflektovať rozdiely v životnej úrovni občanov. Vychádzame pritom z argumentácie Ketelsa (2016) inšpirovanou makroekonomickou analýzou produkčných faktorov a technológií, kedy vyššia životná úroveň občanov je vyjadrením produktivity a v konečnom dôsledku aj konkurencieschopnosti, pričom predpokladaný vzťah medzi mierou aplikácie vekového manažmentu a konkurencieschopnosťou bol vymedzený v predošlom bode. Analogicky ako pri GDP_{PC} očakávame pozitívnu koreláciu s indikátormi skupiny (1).

Vychádzajúc u uvedených konštatovaní o vzťahu indikátorov skupiny 1 a indikátorov skupiny 2 bola formulovaná výskumná hypotéza o pozitívnej korelácii medzi indikátormi oboch skupín. Túto výskumnú hypotézu je možné znázorniť prostredníctvom korelačnej matice zobrazenej v tabuľke č. 1, spolu s uvedením očakávaného znamienka korelačného koeficientu.

Tabuľka 1: Znázornenie výskumnej hypotézy prostredníctvom korelačnej matice

		Indikátory skupiny 1						
		$ER_{(15-24)}$	$ER_{(55-64)}$	$ER_{(65-74)}$	$ER_{(PT)}$	$PR ET_{(25-64)}$	$PR ET_{(55-64)}$	HLY_{50}
Indikátory skupiny 2	$ER_{(15-64)}$	+	+	+	+	+	+	+
	GDP_{PC}	+	+	+	+	+	+	+
	C_{WEF}	+	+	+	+	+	+	+
	CGPD	+	+	+	+	+	+	+
	GDP_{PCP}	+	+	+	+	+	+	+

Zdroj: vlastné spracovanie autora

¹⁷ CGPD = skr. z angl. „Consolidated Gross Public Debt“.

¹⁸ Rebríček konkurencieschopnosti WEF vychádza z hodnotenia dosahovaných výsledkov krajín v rámci 12 pilierov konkurencieschopnosti: inštitúcie; infraštruktúra; miera adopcie informačných a komunikačných technológií; makroekonomická stabilita; zdravotníctvo; zručnosti pracovnej sily; štruktúra trhu produktov; trh práce; finančný systém; veľkosť trhu; dynamika podnikateľského prostredia; inovačná schopnosť.

3 Údaje a použitá metodológia

Článok nadväzuje na uskutočnený empirický výskum autora Štuller (2022), v rámci ktorej pri uskutočnenej korelačnej analýze boli použité údaje za členské krajiny EÚ za rok 2019. V tomto článku je navyše pridaná:

1. Korelačná analýza údajov za rok 2006, a to z dôvodu, aby bolo možné overiť vcelku robustné výsledky korelačnej analýzy údajov za rok 2019 aj na inej vzorke údajov, resp. v inom čase.
2. Korelačná analýza zmien údajov medzi rokmi 2006 a 2019 s cieľom zakomponovať do analýzy dynamizujúci faktor, t. j. ako sú korelované zmeny sledovaných premenných v priebehu času.
3. Do korelačnej analýzy boli pridané dva indikátory, a to HLY₅₀ a GDP_{PCP}.

Zdôvodnenie zahrnutia týchto indikátorov je uvedené v predošlom texte.

Pri niektorých údajoch boli v čase tvorby tohto článku dostupné aj novšie údaje, avšak rok 2019 bol vybraný zámerné, nakoľko sa jedná o posledný ucelený rok pred nástupom pandémie Covid-19. Cieľom tohto postupu bolo eliminovať možné vplyvy jednorazových výkyvov v dátach v dôsledku mimoriadnych okolností a následkov, ktoré so sebou pandémie priniesla. Podobne, náhodne nebol zvolený ani rok 2006, nakoľko ide o rok predchádzajúci globálnej finančnej kríze, po ktorej nasledovalo niekoľko rokov turbulentných zmien v ekonomických premenných. Zdrojom údajov pre indikátory ER₍₁₅₋₆₄₎, ER₍₅₅₋₆₄₎, ER₍₆₅₋₇₄₎, ER_(PT), PR ET₍₂₅₋₆₄₎, PR ET₍₅₅₋₆₄₎, CGPD, GDP_{PC}, HLY₅₀ a GDP_{PCP} za roky 2006 aj 2019 je databáza Eurostat. Pri korelačnej analýze bola braná do úvahy aj agregovaná hodnota za EÚ, t. j. spolu bol počet pozorovaní 28 pre väčšinu uvedených indikátorov. Za rok 2006 neboli dostupné hodnoty nasledovných indikátorov: ER₍₆₅₋₇₄₎ za Luxembursko, PR ET₍₂₅₋₆₄₎ za Bulharsko, Chorvátsko, Litvu a Rumunsko a HLY₅₀ za Chorvátsko a Rumunsko. Za rok 2019 nebola k dispozícii hodnota ukazovateľa PR ET₍₅₅₋₆₄₎ za Bulharsko.

Zdrojom údajov za indikátor C_{WEF} je správa WEF o konkurencieschopnosti za roky 2006 – 2007¹⁹ a za rok 2019,²⁰ pričom počet pozorovaní je v oboch prípadoch 27, t. j. všetky členské krajiny EÚ bez agregovanej hodnoty EÚ. Z poradia rebríčka WEF boli vylúčené krajiny mimo EÚ, t. j. najvyššie postavenej členskej krajine EÚ v rebríčku konkurencieschopnosti WEF bolo priradené poradie 1 a poslednej členskej krajine EÚ poradie 27. Hodnoty zmeny indikátorov medzi rokmi 2006 a 2019 boli vypočítané ako rozdiel hodnôt daného indikátora v roku 2019 a zodpovedajúcej hodnoty v roku 2006. Hodnoty všetkých indikátorov, ako aj priradené poradie²¹ sú uvedené za rok 2006 v *Prílohe 1*, za rok 2019 v *Prílohe 2* a za zmenu medzi rokmi 2006 a 2019 v *Prílohe 3*.

Medzi každou dvojicou indikátorov za bola vypočítaná miera korelácie s využitím Spearmanovho korelačného koeficientu r_S , inak povedané s využitím koeficientu korelácie poradií sledovaných hodnôt. Medzi krokom k výpočtu r_S teda bolo priradenie poradia každej krajine za každý indikátor (s výnimkou C_{WEF}, kde už bolo poradie členských krajín EÚ získané vyššie opísaným postupom). Dôvodov využitia r_S namiesto „klasického“ Pearsonovho koeficientu korelácie bolo niekoľko:

- Voľnejšie predpoklady tzv. monotónnej závislosti premenných namiesto striktných predpokladov lineárnej závislosti zisťovanej pomocou Pearsonovho koeficientu korelácie. Motiváciou k využitiu voľnejších predpokladov monotónnej závislosti premenných bola aj fundamentálna rôznorodosť skúmaných indikátorov.

¹⁹ SCHWAB, K. – PORTER, M. E. (2006): The Global Competitiveness Report 2006-2007. World Economic Forum.

²⁰ SCHWAB, K. (2019): The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum.

²¹ Poradia boli hodnotám pridelené za účelom výpočtu Spearmanovho korelačného koeficientu, viď text nižšie.

- Eliminácia vplyvu extrémnych hodnôt indikátorov v niektorých krajinách (tzv. „outliers“)

Vychádzajúc z podstaty sledovaných indikátorov, pre všetky indikátory s výnimkou CGPD bolo krajine s najvyššou hodnotou indikátora priradené poradie 1, naopak krajina s najnižšou hodnotou indikátora sa umiestnila ako posledná v poradí. Analogicky pri zmenách sledovaných indikátorov medzi rokmi 2006 až 2019: krajine s najvýraznejším absolútnym nárastom hodnoty daného indikátora v rokoch 2006 až 2019 bolo priradené poradie 1, s klesajúcou hodnotou zmeny klesalo aj pridelené poradie danej krajiny. Pri indikátore CGPD bol zvolený opačný postup, nakoľko krajiny s najvyššou hodnotou hrubého verejného dlhu v tomto ohľade dosahujú najhoršie hodnoty. Štatistická významnosť vypočítaných hodnôt koeficientu korelácie r_s bola následne overená prostredníctvom p -hodnoty na hladine významnosti $\alpha = 0,05$.

4 Záver

Závery uskutočnenej korelačnej analýzy sú zhrnuté v tabuľkách č. 2 až 4. Celkovo bola počítaná hodnota koeficientu korelácie r_s pre 35 dvojíc sledovaných premenných pre tri rôzne súbory sledovaných indikátorov: stav roku 2006, stav roku 2019 a zmena v rokoch 2006 až 2019, t. j. spolu je prezentovaných 105 výsledkov korelačnej analýzy.

Z prezentovaných výsledkov za rok 2006 vyplýva, že v trinástich z celkovo 35 prípadov sa korelačný koeficient ukázal ako štatisticky nevýznamný, a teda nebolo možné zamietnuť nulovú hypotézu o neexistencii vzťahu medzi skúmanými veličinami. V ostatných prípadoch sa všade potvrdila formulovaná výskumná hypotéza o pozitívnej korelácii medzi indikátormi miery aplikácie vekového manažmentu na makro- úrovni (Indikátory skupiny 1) a makroekonomickými indikátormi s potenciálom reflektovania miery aplikácie vekového manažmentu (Indikátory skupiny 2).

Spomedzi Indikátorov skupiny 2 sa korelačné koeficienty v prípade CGPD ukázali prevažne ako štatisticky nevýznamné. Pri ostatných Indikátoroch skupiny 2 sa naopak v prevažnej miere potvrdila štatisticky významná súvislosť s indikátormi miery aplikácie vekového manažmentu (Indikátory skupiny 1). Spomedzi novo pridaných indikátorov do korelačnej analýzy sa pozitívna korelácia HLY₅₀ potvrdila v prípade oboch alternatívnych vyjadreniach HDP na obyvateľa.

Z uvedeného jednoznačne vyplývajú benefity implementácie nástrojov vekového manažmentu pre zvýšenie počtu rokov zdravého života ako parametra dôležitého z pohľadu dostupnej pracovnej sily v danom ekonomickom prostredí štátu. Výsledky ďalej potvrdzujú pozitívny efekt aplikácie vekového manažmentu na makroekonomickej úrovni štátu

Tabuľka 2: Výsledky korelačnej analýzy sledovaných indikátorov za rok 2006

		Indikátory skupiny 1						
		ER ₍₁₅₋₂₄₎	ER ₍₅₅₋₆₄₎	ER ₍₆₅₋₇₄₎	ER _(PT)	PR ET ₍₂₅₋₆₄₎	PR ET ₍₅₅₋₆₄₎	HLY ₅₀
Indikátory skupiny 2	ER ₍₁₅₋₆₄₎	0,71	0,75	0,42	0,50	0,73	0,67	0,05
	GDP _{PC}	0,60	0,24	-0,05	0,83	0,79	0,71	0,45
	C _{WEF}	0,69	0,38	-0,09	0,79	0,85	0,79	0,09
	CGPD	-0,13	0,33	0,41	-0,26	0,01	0,24	-0,23
	GDP _{PCP}	0,58	0,18	-0,10	0,83	0,78	0,69	0,44

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Pozn.: podfarbené polia označujú výsledky, ktoré sa ukázali ako štatisticky nevýznamné.
P-hodnota jednotlivých korelačných koeficientov je uvedená v prílohe 2.

Z prezentovaných výsledkov za rok 2019 (tabuľka č. 3) vyplýva, že 24 z 35 prípadoch vyšla pozitívna a štatisticky významná korelácia medzi indikátormi miery aplikácie vekového manažmentu na makro- úrovni (Indikátory skupiny 1) a makroekonomickými indikátormi s potenciálom reflektovania miery aplikácie vekového manažmentu (Indikátory skupiny 2), čo je o 2 viac ako v prípade stavu v roku 2006 (pribudli štatisticky významné hodnoty r_s pri analýze vzťahu HLY_{50} a C_{WEF} , ako aj $ER_{(55-64)}$ a $CGPD$. Naopak v 11 z celkovo 35 prípadov sa korelačný koeficient ukázal ako štatisticky nevýznamný, a teda nebolo možné zamietnuť nulovú hypotézu o neexistencii vzťahu medzi skúmanými veličinami. Podobne ako v prípade analýzy stavu v roku 2006, aj o 13 rokov neskôr sa prevažne nepodarilo preukázať štatisticky významnú pozitívnu koreláciu $CGPD$ s Indikátormi skupiny 1.

Tabuľka 3: Výsledky korelačnej analýzy sledovaných indikátorov za rok 2019

		Indikátory skupiny 1						
		$ER_{(15-24)}$	$ER_{(55-64)}$	$ER_{(65-74)}$	$ER_{(PT)}$	$PR ET_{(25-64)}$	$PR ET_{(55-64)}$	HLY_{50}
Indikátory skupiny 2	$ER_{(15-64)}$	0,78	0,78	0,63	0,45	0,48	0,46	-0,05
	GDP_{PC}	0,61	0,26	0,05	0,88	0,83	0,79	0,56
	C_{WEF}	0,59	0,43	0,13	0,89	0,85	0,8	0,50
	$CGPD$	0,3	0,4	0,42	0,04	0,11	0,21	-0,12
	GDP_{PCP}	0,65	0,27	0,06	0,90	0,79	0,74	0,53

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Pozn.: podfarbené polia označujú výsledky, ktoré sa ukázali ako štatisticky nevýznamné.

P-hodnota jednotlivých korelačných koeficientov je uvedená v prílohe 2.

Pri syntéze výsledkov korelačnej analýzy „stavových“ veličín za oba sledované roky vychádza, že poradie krajín v miere zamestnanosti obyvateľstva v produktívnom veku ($ER_{(15-64)}$) sa ukázalo ako pozitívne korelované so všetkými skúmanými Indikátormi skupiny, s výnimkou HLY_{50} . Na tomto mieste je však nutné poznamenať, že výpovedná schopnosť korelácie indikátorov $ER_{(15-64)}$, $ER_{(15-24)}$ a $ER_{(55-64)}$ je obmedzená, nakoľko miera zamestnanosti najmladších a najstarších osôb v produktívnom veku prispieva k celkovej miere zamestnanosti obyvateľstva v produktívnom veku (inak povedané, ide o „integrované“ indikátory).

Najvyššia miera korelácia (zaokrúhlene spravidla 0,8 a viac) sa potvrdila medzi Indikátormi skupiny 2 GDP_{PC} , C_{WEF} a GDP_{PCP} na jednej strane a indikátormi skupiny (1) $ER_{(PT)}$, $PR ET_{(25-64)}$ a $PR ET_{(55-64)}$ na strane druhej. Na základe uvedeného možno konštatovať, že krajiny s vyšším podielom práce na čiastočný úväzok a vyššou mierou participácie dospelých na vzdelávaní a tréningu dosahujú vyššiu konkurencieschopnosť a vyššiu produktivitu práce, čo možno nepriamo stotožniť aj s predpokladom vyššej životnou úrovňou občanov týchto krajín. Toto konštatovanie môže mať vysokú výpovednú hodnotu nielen pre tvorcov hospodárskej politiky (t. j. na makro- úrovni), ale predstavuje aj dôležitú indíciu pre podnikových manažérov, nakoľko flexibilné pracovné úväzky a investície do vzdelávania a tréningu zamestnancov majú potenciál prispieť k rastu produktivity práce aj na úrovni jednotlivých organizácií. Zároveň možno konštatovať, že pri porovnaní výsledkov korelačnej analýzy „stavových“ hodnôt indikátorov v rokoch 2006 a 2019, výsledky analýzy s použitou metodológiou boli v rôznych obdobiach vysoko konzistentné.

Tabuľka 4: Výsledky korelačnej analýzy poradia zmien sledovaných indikátorov v rokoch 2006 až 2019

		Indikátory skupiny 1						
		ER ₍₁₅₋₂₄₎	ER ₍₅₅₋₆₄₎	ER ₍₆₅₋₇₄₎	ER _(PT)	PR ET ₍₂₅₋₆₄₎	PR ET ₍₅₅₋₆₄₎	HLY ₅₀
Indikátory skupiny 2	ER ₍₁₅₋₆₄₎	0,72	0,60	0,27	0,18	-0,03	0,05	0,20
	GDP _{PC}	0,38	0,19	0,60	0,66	0,32	0,25	0,25
	C _{WEF}	0,13	0,20	0,07	-0,30	0,08	0,11	0,04
	CGPD	0,61	0,55	0,61	0,43	0,15	0,10	0,17
	GDP _{PCP}	0,53	0,14	0,40	0,32	0,18	0,20	0,31

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Pozn.: podfarbené polia označujú výsledky, ktoré sa ukázali ako štatisticky nevýznamné.

P-hodnota jednotlivých korelačných koeficientov je uvedená v prílohe 2.

Naopak korelačná analýza zmien hodnôt sledovaných indikátorov v priebehu času ukázala, že metodológia použitá v tomto článku pravdepodobne nie je príliš vhodný nástroj na analýzu dynamických efektov aplikácie vekového manažmentu v priebehu času (to však nevyhnutne nemusí znamenať, že intenzívnejšia aplikácia princípov vekového manažmentu sa časom neprejaví v zlepšení makroekonomických veličín). Z 35 realizovaných výpočtov sa korelačný koeficient ukázal ako štatisticky významný len v 11 prípadoch (pričom ako je uvedené v predošlom texte, výpovedná hodnota korelácie ER₍₁₅₋₆₄₎ s indikátormi ER₍₁₅₋₂₄₎ a ER₍₅₅₋₆₄₎ je diskutabilná). Vo všetkých 11 uvedených prípadoch sa však potvrdila predpokladaná pozitívna hodnota r_s , z toho najvýraznejšie v prípade korelácie CGPD s mierou zamestnanosti vekových skupín „na okrajoch“ obyvateľstva v produktívnom veku a podielom pracujúcich na čiastočný úväzok.

Použitá literatúra:

1. CIMBÁLNÍKOVÁ, L. et al. (2012): *Age Management pro práci s cílovou skupinou 50+*. Metodická príručka. Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR. ISBN 978-80-904531-5-9.
2. ILMARINEN, J. (2001): Aging Workers. *Occupational and Environmental Medicine (London, England)*, 58(8), 546–552. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1136/oem.58.8.546>
3. EUROSTAT DATABASE. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Citované 12. 6. 2022).
4. KETELS, CH. (2016): Review of Competitiveness Frameworks. An Analysis Conducted for the National Competitiveness Council. National Competitiveness Council, Dublin. Dostupné na internete: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/Review%20of%20Competitiveness%20Frameworks%20_3905ca5f-c5e6-419b-8915-5770a2494381.pdf.
5. NAEGELE, G. – WALKER, A. (2006): *A Guide to Good Practice in Age Management*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. ISBN 92-897-0934-0.
6. OECD. *Promoting an Age-Inclusive Workforce: Living, Learning and Earning Longer*. OECD Publishing, Paris 2020. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/59752153-en> (Citované 12. 6. 2022).
7. SCHWAB, K. (2019): *The Global Competitiveness Report 2019*. World Economic Forum. Dostupné na internete: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Citované 12. 8. 2022).

8. SCHWAB, K. – PORTER, M. E. (2006): *The Global Competitiveness Report 2006-2007*. World Economic Forum (2006). Dostupné na internete: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2006-07.pdf (Citované 12. 8. 2022).
9. URBANCOVÁ, H. (2019): Benefits of Age Management in Agribusiness. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(2), 597-607. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.11118/actaun201967020597>.
10. URBANCOVÁ, H. – VNOUCKOVÁ, L. – LINHART, Z. – PETRU, G. J. – ZUZÁK, R. – HOLECKOVÁ, L. – PROSTEJOVSKÁ, Z. (2020): Impact of age management on sustainability in Czech organisations. *Sustainability* (Basel, Switzerland), 12(3), 1064–1084. Dostupné na internete: <file:///C:/Users/EU/Downloads/sustainability-12-01064.pdf>
11. ŠTULLER, P. (2021): Age Management application and its anticipated advantages in the Slovak Republic. In: *EDAMBA 2021 – 24th International Scientific Conference for Doctoral Students and Post-Doctoral Scholars*, Bratislava, 16 November 2021. Bratislava: Ekonóm, s. 518-529. ISBN 978-80-225-4930-1.
12. WALKER, A. (1999): *Managing an Ageing Workforce. A Guide to Good Practice*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 9282855856.
13. WALLIN, M. (2015): Age Management at Workplaces. *African Newsletter on Occupational Health and Safety*, Vol. 25, No. 2, pp. 32-36.

Kontakt:

Pavol Štuller, MBA

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: pavol.stuller@euba.sk

Príloha 1:
Indikátory skupiny 1: rok 2006

	ER ₍₁₅₋₂₄₎		ER ₍₅₅₋₆₄₎		ER ₍₆₅₋₇₄₎		ER _(PT)		PR ET ₍₂₅₋₆₄₎		PR ET ₍₅₅₋₆₄₎		HLY ₅₀	
	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R
EU-27	33,7	14	41,2	16	6,5	15	12,1	9	7,6	10	3,3	10	17,6	14
Belgium	27,6	18	32	26	2,5	25	18,7	5	7,8	9	3,6	8	19,4	8
Bulgaria	23,2	27	39,6	17	4,1	21	0,6	28	1,6	27			23,2	3
Czechia	27,7	17	45,2	11	6,1	16	3,6	23	5,8	18	2	16	15,7	18
Denmark	64,6	1	60,7	2	9,3	9	19,5	2	29,2	1	21,8	1	23,3	2
Germany	43,5	6	48,1	10	5,1	19	19,4	3	7,5	11	2,5	13	15,6	19
Estonia	31,4	15	58,4	3	19,2	3	5,4	19	6,5	15	2	16	10,7	26
Ireland	50,3	4	53,1	7	12,5	6	14,6	8	7,5	11	3,6	8	19,4	8
Greece	24,2	22	42,5	14	6,8	14	3,0	25	2,1	26	0,1	24	21,1	5
Spain	39,6	9	44,1	12	3,4	22	7,7	13	10,7	7	4,7	7	19,5	7
France	30	16	38,1	18	1,8	26	11,8	10	6,4	16	2,2	15	19,1	11
Croatia	25,5	20	34,3	19	9,1	10	5,3	20	3,1	25			:	
Italy	25,3	21	32,4	25	5,3	18	8,1	12	6,1	17	1,8	19	19,2	10
Cyprus	37,4	10	53,6	5	13,7	5	4,1	21	7,4	13	2,7	12	18	12
Latvia	35,3	11	53,4	6	17,6	4	3,5	24	7,3	14	2	16	11,1	25
Lithuania	23,7	25	49,7	9	7,1	13	6,4	16	5	20			12,6	22
Luxembourg	23,3	26	33,2	20	:		15,4	7	8,3	8	3,2	11	18	12
Hungary	21,6	28	33,2	20	2,7	23	2,7	26	4	24	0,3	23	12,3	23
Malta	44,8	5	30,7	27	2,7	23	7,6	14	5,5	19	2,3	14	21,6	4
Netherlands	60,5	2	44	13	8,0	11	42,2	1	15,7	4	7,1	4	20,7	6
Austria	52,3	3	33	23	5,0	20	18,9	4	13,2	6	6,4	5	15,9	17
Poland	24	23	28,1	28	7,3	12	6,2	17	4,7	21	0,8	21	16,2	16
Portugal	34,8	13	50,1	8	23,4	1	5,4	18	4,2	23	0,7	22	14,5	21
Romania	24	23	41,7	15	23,0	2	3,8	22	1,5	28				
Slovenia	35	12	32,6	24	10,1	7	7,5	15	15,2	5	5,4	6	17,3	15
Slovakia	25,9	19	33,1	22	1,8	26	2,2	27	4,3	22	1,8	19	11,3	24
Finland	42,1	7	54,5	4	6,0	17	9,4	11	23,1	2	13,5	2	14,7	20
Sweden	40,3	8	69,6	1	10,0	8	18,2	6	18,8	3	11,9	3	23,7	1

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %
R = poradie (ranking) v zozname krajín

Indikátory skupiny 1: rok 2019

	ER ₍₁₅₋₂₄₎		ER ₍₅₅₋₆₄₎		ER ₍₆₅₋₇₄₎		ER _(PT)		PR ET ₍₂₅₋₆₄₎		PR ET ₍₅₅₋₆₄₎		HLY ₅₀	
	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R
EU-27	33,4	10	59,1	14	9,6	15	13,6	9	10,8	12	6,2	10	20,0	8
Belgium	26,6	22	52,1	21	4,3	26	23,5	4	8,2	15	4	18	19,4	12
Bulgaria	21,8	26	64,4	10	10,6	14	0,9	28	2	27			20,0	8
Czechia	28	19	66,7	9	10,8	13	5,9	18	8,1	17	4,3	16	17,2	18
Denmark	55	2	71,3	4	15,0	7	21,6	5	25,3	3	18,3	3	19,5	10
Germany	48,5	5	72,7	2	13,8	9	24,7	3	8,2	15	3,3	20	21,7	6
Estonia	38,4	9	71,9	3	27,2	1	10,6	13	19,6	4	10,6	6	14,7	25
Ireland	41,2	8	61,8	11	17,8	3	16,5	7	12,6	9	8,6	7	24,3	3
Greece	14,6	28	43,2	27	6,9	22	3,1	26	3,9	24	0,8	25	19,0	13
Spain	22,3	25	53,8	19	4,3	26	6,6	15	10,6	13	4,8	14	23,3	4
France	29,6	16	53,1	20	5,4	23	10,9	11	19,5	5	14,3	4	20,6	7
Croatia	27,7	21	43,9	26	5,4	23	3,4	24	3,5	26	0,5	26	12,7	26
Italy	18,5	27	54,3	18	8,9	16	6,4	17	8,1	17	4,8	14	21,8	5
Cyprus	32,4	13	61,1	12	13,4	10	4,4	22	5,9	21	2,6	21	17,2	18
Latvia	31,8	14	67,3	7	20,3	2	6,6	16	7,4	19	3,4	19	11,4	28
Lithuania	32,9	12	68,4	6	17,2	5	4,9	20	7	20	4,1	17	14,9	24
Luxembourg	28,7	17	43,1	28	2,8	28	14,8	8	19,1	7	7,8	8	19,5	10
Hungary	28,5	18	56,7	16	7,0	19	3,5	23	5,8	22	2,5	22	16,2	20
Malta	50,7	4	51,1	22	8,3	17	11,2	10	11,9	10	5,6	12	26,6	2
Netherlands	65,3	1	69,7	5	13,9	8	47,5	1	19,5	5	12,4	5	18,7	14
Austria	51,6	3	54,5	17	7,0	19	24,8	2	14,7	8	7,6	9	15,9	22
Poland	31,7	15	49,5	23	8,3	17	5,2	19	4,8	23	1,7	23	17,8	15
Portugal	28	19	60,4	13	17,0	6	4,6	21	10,5	14	5,4	13	16,0	21
Romania	24,7	24	47,8	25	13,3	11	2,7	27	1,3	28	0,3	27	15,3	23
Slovenia	33,3	11	48,6	24	4,7	25	8,0	14	11,2	11	6	11	17,3	17
Slovakia	24,9	23	57	15	7,0	19	3,3	25	3,6	25	1,5	24	12,3	27
Finland	44,6	6	66,8	8	11,2	12	10,7	12	29	2	19,3	2	17,8	15
Sweden	43,9	7	77,7	1	17,5	4	17,3	6	34,3	1	24,9	1	27,8	1

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %
R = poradie (ranking) v zozname krajín

Indikátory skupiny 1: Zmena 2019 v porovnaní s rokom 2006

	ER ₍₁₅₋₂₄₎		ER ₍₅₅₋₆₄₎		ER ₍₆₅₋₇₄₎		ER _(PT)		PR ET ₍₂₅₋₆₄₎		PR ET ₍₅₅₋₆₄₎		HLY ₅₀	
	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R
EU-27	33,7	14	41,2	16	6,5	15	12,1	9	7,6	10	3,3	10	17,6	14
Belgium	27,6	18	32	26	2,5	25	18,7	5	7,8	9	3,6	8	19,4	8
Bulgaria	23,2	27	39,6	17	4,1	21	0,6	28	1,6	27			23,2	3
Czechia	27,7	17	45,2	11	6,1	16	3,6	23	5,8	18	2	16	15,7	18
Denmark	64,6	1	60,7	2	9,3	9	19,5	2	29,2	1	21,8	1	23,3	2
Germany	43,5	6	48,1	10	5,1	19	19,4	3	7,5	11	2,5	13	15,6	19
Estonia	31,4	15	58,4	3	19,2	3	5,4	19	6,5	15	2	16	10,7	26
Ireland	50,3	4	53,1	7	12,5	6	14,6	8	7,5	11	3,6	8	19,4	8
Greece	24,2	22	42,5	14	6,8	14	3,0	25	2,1	26	0,1	24	21,1	5
Spain	39,6	9	44,1	12	3,4	22	7,7	13	10,7	7	4,7	7	19,5	7
France	30	16	38,1	18	1,8	26	11,8	10	6,4	16	2,2	15	19,1	11
Croatia	25,5	20	34,3	19	9,1	10	5,3	20	3,1	25			:	
Italy	25,3	21	32,4	25	5,3	18	8,1	12	6,1	17	1,8	19	19,2	10
Cyprus	37,4	10	53,6	5	13,7	5	4,1	21	7,4	13	2,7	12	18	12
Latvia	35,3	11	53,4	6	17,6	4	3,5	24	7,3	14	2	16	11,1	25
Lithuania	23,7	25	49,7	9	7,1	13	6,4	16	5	20			12,6	22
Luxembourg	23,3	26	33,2	20	:		15,4	7	8,3	8	3,2	11	18	12
Hungary	21,6	28	33,2	20	2,7	23	2,7	26	4	24	0,3	23	12,3	23
Malta	44,8	5	30,7	27	2,7	23	7,6	14	5,5	19	2,3	14	21,6	4
Netherlands	60,5	2	44	13	8,0	11	42,2	1	15,7	4	7,1	4	20,7	6
Austria	52,3	3	33	23	5,0	20	18,9	4	13,2	6	6,4	5	15,9	17
Poland	24	23	28,1	28	7,3	12	6,2	17	4,7	21	0,8	21	16,2	16
Portugal	34,8	13	50,1	8	23,4	1	5,4	18	4,2	23	0,7	22	14,5	21
Romania	24	23	41,7	15	23,0	2	3,8	22	1,5	28				
Slovenia	35	12	32,6	24	10,1	7	7,5	15	15,2	5	5,4	6	17,3	15
Slovakia	25,9	19	33,1	22	1,8	26	2,2	27	4,3	22	1,8	19	11,3	24
Finland	42,1	7	54,5	4	6,0	17	9,4	11	23,1	2	13,5	2	14,7	20
Sweden	40,3	8	69,6	1	10,0	8	18,2	6	18,8	3	11,9	3	23,7	1

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %
R = poradie (ranking) v zozname krajín

Indikátory skupiny 2: Rok 2006

	ER ₍₁₅₋₆₄₎		GDP _{PC}		C _{WEF}	CGPD		GDP _{PCP}	
	V	R	V*	R	R	V**	R	V*	R
EU-27	63,2	18	23 200	12	8	64,9	22	23 202	14
Belgium	61	19	30 830	8	27	91,5	26	28 024	7
Bulgaria	58,6	23	3 560	27	13	20,9	6	8 952	28
Czechia	65,3	13	12 130	18	3	27,6	9	18 964	18
Denmark	77,4	1	41 480	3	4	31,5	11	29 675	6
Germany	67,2	10	29 380	9	11	66,9	23	27 554	8
Estonia	68,4	8	10 050	19	9	4,6	1	15 332	20
Ireland	68,7	6	43 310	2	23	23,6	7	35 188	2
Greece	60,6	20	19 770	14	12	103,6	27	22 691	15
Spain	65	14	22 630	12	7	39,1	14	24 437	12
France	63,7	15	29 050	10	25	64,6	21	25 811	10
Croatia	55,6	26	9 400	20	21	38,5	13	13 980	23
Italy	58,3	24	26 590	11	22	106,7	28	25 681	11
Cyprus	69,6	4	21 660	13	16	59,3	18	23 857	13
Latvia	65,9	12	7 830	23	19	10,0	3	12 604	25
Lithuania	63,6	16	7 360	24	10	17,3	5	13 102	24
Luxembourg	63,6	16	72 260	1	20	8,2	2	62 656	1
Hungary	57,4	25	9 150	21	18	64,4	20	14 616	22
Malta	53,9	28	13 330	17	5	64,3	19	18 538	19
Netherlands	71,6	3	35 760	5	6	45,2	16	32 598	3
Austria	68,6	7	32 390	7	24	67,3	24	29 937	5
Poland	54,5	27	7 200	25	15	47,3	17	12 046	26
Portugal	67,6	9	15 800	15	26	73,7	25	19 618	17
Romania	58,8	22	4 590	26	14	12,4	4	9 185	27
Slovenia	66,6	11	15 680	16	17	26,1	8	20 433	16
Slovakia	59,4	21	8 460	22	1	31,4	10	14 983	21
Finland	69,3	5	32 830	6	2	38,1	12	27 385	9
Sweden	73,1	2	37 150	4		43,6	15	29 988	4

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %

V* = hodnota (value) v EUR

V** = hodnota (value) v % HDP príslušného roku

R = poradie (ranking) v zozname krajín

Indikátory skupiny 2: Rok 2019

	ER ₍₁₅₋₆₄₎		GDP _{PC}		C _{WEF}	CGPD		GDP _{PCP}	
	V	R	V*	R	R	V**	R	V*	R
EU-27	68,4	18	31 310	11		77,5	21	31 302	12
Belgium	65,3	24	41 630	9	9	97,7	24	36 925	8
Bulgaria	70,1	15	8 820	28	24	20	2	16 666	28
Czechia	75,1	4	21 140	17	14	30,1	4	29 161	14
Denmark	75	5	53 370	3	4	33,6	5	39 794	4
Germany	76,7	3	41 800	8	2	58,9	15	37 859	6
Estonia	74,8	6	20 930	18	13	8,6	1	25 790	19
Ireland	69,5	17	72 360	2	11	57,2	14	59 560	2
Greece	56,5	28	17 090	22	26	181	28	20 651	27
Spain	63,3	25	26 420	14	10	98,3	25	28 383	16
France	65,6	23	36 050	10	6	97,4	23	33 131	10
Croatia	62,1	26	13 660	26	27	71,1	20	20 769	26
Italy	59	27	30 080	12	12	134	27	30 189	13
Cyprus	70,5	13	26 090	15	22	91,1	22	28 803	15
Latvia	72,3	11	16 020	23	20	36,7	9	21 697	24
Lithuania	73	9	17 490	20	19	35,9	8	26 219	18
Luxembourg	67,9	21	100 890	1	7	22,3	3	79 635	1
Hungary	70,1	15	14 950	24	23	65,5	17	22 800	21
Malta	73,1	8	27 830	13	18	40,7	10	32 219	11
Netherlands	78,2	1	46 880	4	1	48,5	13	40 140	3
Austria	73,6	7	44 780	6	8	70,6	19	39 519	5
Poland	68,2	20	13 900	25	17	45,6	11	22 741	22
Portugal	70,5	13	20 840	19	15	117	26	24 608	20
Romania	65,8	22	11 520	27	25	35,3	7	21 675	25
Slovenia	71,8	12	23 170	16	16	65,6	18	27 660	17
Slovakia	68,4	18	17 250	21	21	48,1	12	21 750	23
Finland	72,9	10	43 440	7	5	59,6	16	34 234	9
Sweden	77,1	2	46390	5	3	35	6	37 143	7

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %

V* = hodnota (value) v EUR

V** = hodnota (value) v % HDP príslušného roku

R = poradie (ranking) v zozname krajín

Indikátory skupiny 2: Zmena 2019 v porovnaní s rokom 2006

	ER ₍₁₅₋₆₄₎		GDP _{PC}		C _{WEF}		CGPD		GDP _{PCP}	
	V	R	V*	R	V***	R	V**	R	V*	R
EU-27	5,2	14	8 110	16	- 1	14	12,6	13	8 100	15
Belgium	4,3	18	10 800	9	3	4	6,2	12	8 901	13
Bulgaria	11,5	4	5 260	21	- 1	14	-0,9	5	7 714	16
Czechia	9,8	5	9 010	13	- 1	14	2,5	8	10 198	9
Denmark	-2,4	27	11 890	6	2	6	2,1	7	10 119	10
Germany	9,5	6	12 420	4	- 2	18	-8	3	10 306	8
Estonia	6,4	12	10 880	8	- 2	18	4	11	10 458	7
Ireland	0,8	24	29 050	1	- 3	23	33,6	24	24 373	1
Greece	-4,1	28	- 2 680	27	2	6	77,1	28	- 2 040	28
Spain	-1,7	26	3 790	25	1	8	59,2	27	3 946	27
France	1,9	22	7 000	17	- 2	18	32,8	23	7 320	18
Croatia	6,5	11	4 260	24	9	1	32,6	22	6 789	22
Italy	0,7	25	3 490	26	-	10	27,4	20	4 507	26
Cyprus	0,9	23	4 430	23	- 4	25	31,8	21	4 946	25
Latvia	6,4	12	8 190	15	-	10	26,7	19	9 094	12
Lithuania	9,4	7	10 130	11	3	4	18,6	16	13 117	4
Luxembourg	4,3	17	28 630	2	- 3	23	14,1	14	16 979	2
Hungary	12,7	3	5 800	20	-	10	1,1	6	8 184	14
Malta	19,2	1	14 500	3	4	3	-24	1	13 681	3
Netherlands	6,6	10	11 120	7	- 2	18	3,3	9	7 542	17
Austria	5	16	12 390	5	7	2	3,3	9	9 582	11
Poland	13,7	2	6 700	19	-	10	-1,7	4	10 694	6
Portugal	2,9	21	5 040	22	1	8	42,9	26	4 990	24
Romania	7	9	6 930	18	- 2	18	22,9	18	12 489	5
Slovenia	5,2	14	7 490	16	- 4	25	39,5	25	7 227	19
Slovakia	9	8	8 790	14	- 4	25	16,7	15	6 767	23
Finland	3,6	20	10 610	10	- 1	14	21,5	17	6 849	21
Sweden	4	19	9 240	12			-8,7	2	7 155	20

Zdroj: vlastné spracovanie autora

V = hodnota (value) v %

V* = hodnota (value) v EUR

V** = hodnota (value) v % HDP

V*** = zmena poradia krajiny v rebríčku WEF

R = poradie (ranking) v zozname krajín

**Príloha 2: Výsledky korelačnej analýzy
Rok 2006**

			Indikátory skupiny 1						
			ER ₍₁₅₋₂₄₎	ER ₍₅₅₋₆₄₎	ER ₍₆₅₋₇₄₎	ER _(PT)	PR ET ₍₂₅₋₆₄₎	PR ET ₍₅₅₋₆₄₎	HLY ₅₀
Indikátory skupiny 2	ER ₍₁₅₋₆₄₎	rs	0,713	0,745	0,421	0,502	0,732	0,670	0,048
		t-statistic	5,179	5,703	2,319	2,961	5,478	4,229	0,235
		P-hodnota	0,000	0,000	0,029	0,006	0,000	0,000	0,816
	GDP _{PC}	rs	0,596	0,236	-0,048	0,829	0,785	0,711	0,451
		t-statistic	3,789	1,240	-0,243	7,545	6,463	4,739	2,475
		P-hodnota	0,001	0,226	0,810	0,000	0,000	0,000	0,021
	C _{WEF}	rs	0,687	0,384	-0,094	0,788	0,853	0,788	0,091
		t-statistic	4,825	2,122	-0,470	6,534	8,320	6,010	0,447
		P-hodnota	0,000	0,044	0,642	0,000	0,000	0,000	0,659
	CGPD	rs	-0,131	0,334	0,410	-0,259	0,007	0,239	-0,229
		t-statistic	-0,675	1,808	2,248	-1,370	0,035	1,154	-1,153
		P-hodnota	0,506	0,082	0,034	0,182	0,972	0,261	0,260
	GDP _{PCP}	rs	0,578	0,183	-0,099	0,834	0,779	0,693	0,437
		t-statistic	3,615	0,947	-0,498	7,712	6,334	4,509	2,381
		P-hodnota	0,001	0,352	0,623	0,000	0,000	0,000	0,026

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Rok 2019

			Indikátory skupiny 1						
			ER ₍₁₅₋₂₄₎	ER ₍₅₅₋₆₄₎	ER ₍₆₅₋₇₄₎	ER _(PT)	PR ET ₍₂₅₋₆₄₎	PR ET ₍₅₅₋₆₄₎	HLY ₅₀
Indikátory skupiny 2	ER ₍₁₅₋₆₄₎	rs	0,781	0,777	0,628	0,452	0,479	0,458	-0,046
		t-statistic	6,367	6,296	4,120	2,582	2,779	2,577	-0,234
		P-hodnota	0,000	0,000	0,000	0,016	0,010	0,016	0,816
	GDP _{PC}	rs	0,604	0,262	0,047	0,878	0,836	0,792	0,558
		t-statistic	3,862	1,385	0,240	9,369	7,756	6,493	3,432
		P-hodnota	0,001	0,178	0,812	0,000	0,000	0,000	0,002
	C _{WEF}	rs	0,595	0,433	0,128	0,889	0,849	0,795	0,500
		t-statistic	3,771	2,449	0,657	9,880	8,209	6,561	2,947
		P-hodnota	0,001	0,021	0,517	0,000	0,000	0,000	0,007
	CGPD	rs	0,296	0,395	0,422	0,044	0,112	0,213	-0,120
		t-statistic	1,581	2,194	2,371	0,223	0,576	1,088	-0,617
		P-hodnota	0,126	0,037	0,025	0,825	0,570	0,287	0,543
	GDP _{PCP}	rs	0,652	0,268	0,058	0,903	0,792	0,740	0,533
		t-statistic	4,388	1,420	0,295	10,690	6,623	5,494	3,215
		P-hodnota	0,000	0,168	0,771	0,000	0,000	0,000	0,003

Zdroj: vlastné spracovanie autora

Zmena 2019 v porovnaní s rokom 2006

		Indikátory skupiny 1							
		ER ₍₁₅₋₂₄₎	ER ₍₅₅₋₆₄₎	ER ₍₆₅₋₇₄₎	ER _(PT)	PR ET ₍₂₅₋₆₄₎	PR ET ₍₅₅₋₆₄₎	HLY ₅₀	
Indikátory skupiny 2	ER ₍₁₅₋₆₄₎	r _s	0,721	0,600	0,272	0,177	-0,030	0,045	0,195
		t-statistic	5,305	3,824	1,411	0,915	-0,153	0,213	0,974
		P-hodnota	0,000	0,001	0,171	0,369	0,880	0,833	0,340
	GDP _{PC}	r _s	0,377	0,194	0,603	0,662	0,315	0,250	0,249
		t-statistic	2,076	1,008	3,777	4,500	1,693	1,212	1,259
		P-hodnota	0,048	0,323	0,001	0,000	0,102	0,238	0,220
	C _{WEF}	r _s	0,126	0,198	0,075	-0,295	0,079	0,114	0,041
		t-statistic	0,650	1,028	0,376	-1,577	0,402	0,537	0,200
		P-hodnota	0,521	0,314	0,710	0,127	0,691	0,597	0,843
	CGPD	r _s	0,609	0,554	0,606	0,434	0,147	0,097	0,175
		t-statistic	3,910	3,394	3,807	2,458	0,760	0,458	0,869
		P-hodnota	0,001	0,002	0,001	0,021	0,454	0,651	0,393
	GDP _{PCP}	r _s	0,535	0,141	0,400	0,322	0,178	0,199	0,307
		t-statistic	3,227	0,726	2,185	1,737	0,921	0,951	1,582
		P-hodnota	0,003	0,474	0,039	0,094	0,365	0,352	0,127

Zdroj: vlastné spracovanie autora

ZÁMECKÉ BROWNFIELDY: PŘÍČINY JEJICH VZNIKU V KONTEXTU HISTORICKÝCH SPECIFIK ČESKÉ REPUBLIKY¹

CHATEAU BROWNFIELDS: CAUSES OF THEIR FORMATION IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL SPECIFICITIES OF THE CZECH REPUBLIC

Kamila Turečková ^a – Lubomír Nenička ^b – Karin Glacová ^c

^a Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3,
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: tureckova@opf.slu.cz

^b Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3,
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: nenicka@opf.slu.cz

^c Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3,
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: O180203@opf.slu.cz

Abstrakt: Zámecké brownfieldy představují specifické nemovitosti, kterým se doposud vědecké bádání vyhýbalo. V zemích, kde nebyla kontinuita vlastnictví a využívání zámeckých sídel narušena, nevznikl ze zámeckých brownfieldů takový fenomén a stavebně-krajinná zvláštnost, jako tomu bylo v České republice, potažmo také v zemích bývalého Východního bloku. Odkazujeme se zde na procesy související s přerušением vlastnicko-majetkových vztahů formou znárodnění či konfiskace v první polovině 20. století, které následně vystřídal restituci a vlastnické spory aj., které stály za vznikem těchto specifických brownfieldů snad ještě více než obvyklé příčiny tržního charakteru spojené zejména s ekonomickou efektivitou. Cílem tohoto vědeckého článku je pilotně identifikovat původní příčiny vzniku zámeckých brownfieldů na území České republiky a kategorizovat je na pozadí syntézy teoretických poznatků a konkrétních příkladů zámeckých sídel ve třech okresech Moravskoslezského kraje.

Klíčová slova: Zámecký brownfield, Česká republika, historické aspekty, vznik

JEL: N94, O18, R58

Abstract: Chateau (castle) brownfields are specific properties that scientific research has avoided so far. In countries where the continuity of ownership and use of chateau residences has not been disrupted, chateau brownfields have not developed such a phenomenon and architectural and landscape peculiarity, as was the case in the Czech Republic, and therefore also in the countries of the former Eastern Bloc. We refer here to the processes related to the interruption of property relations in the form of nationalization and expropriation in the first half of the 20th century, which subsequently alternated with restitution and ownership disputes etc., which were behind the creation of these specific brownfields, perhaps even more than the usual causes of a market nature connected mainly with economic efficiency. The aim of this article is to pilot identify the original causes of chateau brownfields in the Czech Republic and to categorize them against the background of a synthesis of theoretical knowledge and specific examples of chateau settlements in three regions of the Moravian-Silesian Region.

Keywords: Chateau brownfield, Czech Republic, historical aspects, origin

JEL: N94, O18, R58

¹ Článek vznikl za podpory projektu SGS/25/2022 „Regenerační potenciál brownfieldů v České republice se zaměřením na zámecká a panská sídla.“

Úvod

Brownfieldy jsou důsledkem antropogenních aktivit v krajině a označujeme jimi opuštěné budovy, areály a pozemky, které přestaly sloužit původnímu účelu a jsou zcela, případně pouze z části bez smysluplného užití.² Alker et al. (2000)³ nebo Yount (2003)⁴ definují brownfield jako nemovitost, která je nedostatečně využívána, zanedbaná, případně i kontaminovaná, která vzniká jako pozůstatek průmyslových, zemědělských, rezidenčních, vojenských či jiných činností, které ztratily svou původní funkci,⁵ ⁶ aniž by byla u nich v delším časovém horizontu nalezena nová.⁷ Brownfieldy představují nedílnou součástí urbánního i rurálního prostoru, a proto jsou vnímány jako významný, byť specifický prvek územního rozvoje a prostorového uspořádání lidských aktivit.¹

Diskuze o brownfieldech a jejich odborná i laická povaha reflektuje zejména momentální ekonomicko-environmentální naléhavost dané doby, přičemž na pozadí vědecké, multidisciplinární společnosti se problematika opuštěných a nevyužívaných objektů a areálů řeší kontinuálně, s větší či menší aktuálností. Pro vazba problematiky brownfieldů na různé vědní obory je tak široká, že se jí věnují urbanisté, sociogeografové, právníci, historici, ekonomové, památkáři, ekologové a jiní. Přijít tedy v oblasti bádání brownfieldů s něčím zcela novým je značně obtížné. Jedním z doposud zcela opomíjených témat jsou zámecké brownfieldy, tedy zámecká sídla, která byla úplně nebo po nějakou dobu bez jakéhokoli využití a zcela prázdnou. Vysvětlit je to možné právě politicko-historickými a geografickými skutečnostmi, kdy se fenomén zámeckých brownfieldů týká povětšinou evropských zemí bývalého východního bloku, kde jednak (1) byla hustota zámeků a zámeckých dvorů co do množství skutečně významná, (2) došlo k „násilnému“ přerušení jejich přirozené funkčnosti vyplývající z vlastnických tradic, (3) nová rozhodnutí o využití nereflektovala specifika samotných staveb zámeků (zejména prostorové dispozice vnitřních místností či ekonomickou nákladnost údržby těchto objektů) a nakonec (4) dosazená správa zámeckých budov a areálů nebyla nikterak subjektivně zainteresována na péči o tento svěřený majetek, jak tomu bylo v případě původních vlastníků. A právě tyto „násilné“ procesy umožnily vznik zámeckých brownfieldů v takovém množství, že z vědeckého úhlu pohledu i v rámci teorie brownfieldů, je žádoucí se jimi v teoretické i praktické rovině podrobněji zabývat.

Cílem tohoto vědeckého článku je identifikovat prvotní příčiny vzniku zámeckých brownfieldů na území České republiky a kategorizovat je na pozadí syntézy teoretických poznatků a konkrétních příkladech zámeckých sídel ve třech okresech Moravskoslezského kraje. Tento článek navazuje na náš první konferenční příspěvek, ve kterém byl teoretický koncept zámeckých brownfieldů pilotně zpracován, a to s odkazem na dějinné události vztahující se k nuceným majetkovým změnám (znárodnění, konfiskace) zámeckých sídel a areálů na českém území a procesům, které v následujících letech následovaly. Tento text je jedním z mnoha následujících, kdy zde prezentovanými poznatky bude samotný koncept zámeckých brownfieldů postupně doplňován a zpřesňován.

Text článku je rozdělen do pěti částí, přičemž čtvrtá část je z pohledu významu článku rozhodující. Na Úvod navazuje kapitola, ve které definujeme zámecký brownfield a konkrétně se odkazujeme na historicko-politické události první poloviny 20. století v České republice, které přímo či nepřímo stály za ztrátou užitných funkcí zámeckých sídel a byly tak příčinou

² TUREČKOVÁ, K. – DUDA, D. (2020): Existence brownfieldů jako příčina nižšího výnosu daně z nemovitých věcí v obecních rozpočtech: případová studie na Českou republiku.

³ ALKER, S. – JOY, V. – ROBERTS, P. – SMITH, N. (2000): The definition of brownfield.

⁴ YOUNT, K. R. (2003): What are brownfields? Finding a conceptual definition.

⁵ KRZYSZTOFIK, R. – KANTOR-PIETRAGA, I. – SPORNA, T. (2013): A dynamic approach to the typology of functional derelict areas (Sosnowiec, Poland).

⁶ TUREČKOVÁ, K. – VARADZIN, F. – NEVIMA, J. (2018): Public administration and problematics of brownfield in the Czech Republic.

⁷ TUREČKOVÁ, K. (2021): Specific types and categorizations of brownfields: synthesis of individual approaches.

jejich opuštění. Na tuto část navazuje třetí kapitola věnující se metodice a charakteristice použitých dat. V následující kapitole jsou již konkrétně determinovány původní příčiny, které lze identifikovat za vznikem zámeckých brownfieldů v České republice. Poslední část je věnována shrnutí poznatků vyplývajících z podstaty příspěvku a odkazuje se na další směry výzkumu v rámci námi řešeného tématu.

1 Teoretický koncept zámeckých brownfieldů

Zámky a zámecké areály jsou v našich podmínkách České republiky běžnou součástí vesnických a městských sídel a představují významný historický, urbanistický a společenský prvek české kulturní krajiny.⁸ Zámek obecně představuje novověké sídlo feudálního původu s potlačenou obrannou funkcí,⁹ u kterého můžeme akcentovat jeho rezidentní, reprezentativní a/nebo hospodářskou povahu. Jinak řečeno se jedná, v obecné rovině, o výstavní a umělecky zdobné obydlí novodobé šlechty ve kterém se doráží změny jednotlivých uměleckých slohů a s nimi i životní styl.^{10,11} V konečném důsledku můžeme tvrdit, že obytná a hospodářská funkce byla rozhodující. Charakteristické pro zámecké objekty je jejich umělecko-historická a architektonická hodnota. Dodejme, že samotná budova zámeckého objektu je standardně prostorově rozsáhlejší s výrazně větším počtem komfortních pokojů a místností i prostorovou dispozicí, než je tomu u klasického obytného domu, a je obvykle součástí areálu, které mimo hlavní budovu zámku tvoří i zázemí ve formě hospodářských budov, parku, užitných a okrasných zahrad apod.⁷

V českém prostředí se zámky začaly budovat zhruba od 16. století, kdy v době nastupujícího novověku začaly nahrazovat hrady, jež měly primárně zajišťovat bezpečnost vlastněného území. V důsledku změn společenského vývoje a životního stylu tato bezpečnostní a militární funkce začala ustupovat do pozadí, což ovlivnilo také novou podobu vrchnostenských rezidencí.¹²

K postupnému poklesu významu zámků jako šlechtických sídel přispěly modernizační změny 18. a 19. století, zahrnující také nastupující industrializaci. Na měnící se přístup k zámeckým rezidencím vedle ekonomických vlivů působily také faktory politické. Propojení ekonomických a politických zásahů se projevilo po založení samostatného Československa přijetím pozemkové reformy, v jejímž průběhu měly být zabráněny a přerozděleny velkostatky (nejen) šlechtických majitelů. Snaha potlačit šlechtické výsady byla v rámci prvorepublikové pozemkové reformy výrazně přítomná i otevřeně přiznávána, což bylo dáno značným rozsahem pozemkového vlastnictví šlechty i převažujícím vnímáním jejího privilegovaného postavení v Habsburské monarchii.¹³ Jak ukazují předběžné výsledky reformy z roku 1928, součástí zabraného majetku v českých zemích se stalo také 214 zámků – většina z nich zůstala v záboru, 10 z nich bylo zestátněno a 15 bylo odprodáno novým vlastníkům. Přístup k historickým objektům, jichž se dotkla pozemková reforma, poznamenala tehdejší absence památkového zákona¹⁴. Zásahy proti šlechtickému vlastnictví pokračovaly i v době nacistické okupace, kdy

⁸ TUREČKOVÁ, K. – NENIČKA, L. – PŘIKRYLOVÁ, K. (2022): Teoretický koncept zámeckých a panských brownfieldů v České republice.

⁹ DAVID, P. – SOUKUP, V. (2013): Dějiny zámků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

¹⁰ DVOŘÁČEK, P. (2007): Hrady a zámky.

¹¹ MUSIL, F. – PLAČEK, M. (2003): Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska.

¹² MUSIL, F. – PLAČEK, M. – ÚLOVEC, J. (2005): Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945.

¹³ PRŮCHA, V. et al. (2004): Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, Období 1918 – 1945.

¹⁴ KAUCKÁ, K. (2018): „Taková tlačeničky na jednom dvorečku“ aneb první pozemková reforma na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (191 – 1938).

zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich krátce před svou smrtí rozhodl o uvalení nucené správy na majetky hlavních představitelů české šlechty.¹⁵

Vznik zámeckých brownfieldů v Československu je však především důsledkem vlastnických změn, které byly spojeny s nuceným vysídlením německého obyvatelstva po II. světové válce a s pozdějším nástupem komunistického režimu. Součástí těchto vlastnických změn bylo znárodnění ve smyslu zestátnění, které lze chápat jako vyvlastnění určitého typu majetku ve prospěch státu za náhradu. Zámeckých objektů se však bezprostředněji týkala konfiskace majetku jako nucená vyvlastnění bez náhrady postihující majetek vybraných kategorií osob definovaných zákony – v československém kontextu se jednalo o dekrety prezidenta republiky.¹⁶ V případě zámeckých objektů šlo především o dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945, podle něhož měl být zabaven veškerý zemědělský majetek Němců, Maďarů a kolaborantů. Na základě uvedeného dekretu bylo rovněž zabaveno 496 hradů a zámků, které převzal do správy nově zřízený Národní pozemkový fond při Ministerstvu zemědělství.¹⁷ Další majetkové změny přinesl dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945, na jehož základě měl být bez náhrady vyvlastněn majetek mj. obyvatelstva německé i maďarské národnosti – s výjimkou osob, které prokazatelně zachovaly věrnost Československé republice. Konfiskace majetku se podle tohoto dekretu měla týkat rovněž osob československé národnosti, jež svou činností ohrožovaly „státní svrchovanost, samostatnost, demokraticko-republikánskou formu státu, či jeho bezpečnost a obranu.“¹ Zmíněný dekret byl primárně směřován proti německým a kolaborujícím vlastníkům.

Po nástupu komunistického režimu byly vyvlastněny i majetky českých šlechticů – včetně těch, kteří se v době války v různé míře zapojili do protinacistického odboje.¹⁵ V průběhu 50. let 20. století postupně zaniklo soukromé vlastnictví ve všech ekonomicko-sociálních sférách veřejného života. V této době proběhla (či doběhla) poslední vlna znárodnění a konfiskace soukromého majetku, tedy i všech zbylých zámeckých budov a areálů. V případě České republiky (a jiných postsocialistických zemí bývalého východního bloku) stály za vznikem zámeckých brownfieldů převážně exogenní faktory procesu jejich znárodnění (zestátnění, vyvlastnění) a konfiskace a případně jejich následné nevhodné a nepatřičné používání vedoucí k jejich chátrání, případně k devastaci. Tento postup postihl zejména zámky tzv. II. kategorie, zatímco zámky I. kategorie, sloužící ke kulturním účelům a rozvoji turismu, zůstaly povětšinou v relativně dobrém stavu a měly zajištěnu minimálně základní památkovou péči.⁸

Historické milníky představující původní příčiny vzniku zámeckých brownfieldů na území České republiky shrnuje tabulka 1.

Česká republika disponuje skutečně hustou sítí zámků a zámeckých areálů, a tak se dá říci, že v mezinárodním srovnání se řadí Česko mezi „zámecké“ velmoci. Národní památkový ústav (NPU)¹⁸ v současné době (2022) eviduje 250 zámeckých objektů a areálů na území České republiky, přičemž naše odhady trvalých zámeckých sídel se blíží číslu 744.

S odkazem na výše uvedené, odbornou znalost problematiky a syntézu poznatků z teorie brownfieldů a charakteristických rysů zámeckých sídel jsme definovali zámecký brownfield v užším a širším pojetí. Užší pojetí se vztahuje toliko k samotné hlavní budově zámku, která tvoří jádro celého zámeckého areálu, zatímco širší definice by reflektovala právě i zámecké zázemí, tj. celý zámecký areál. Zámecký brownfield tak můžeme považovat za specifický typ

¹⁵ HAZDRA, Z. (2009): Česká šlechta v časech nacistické okupace (malé zamyšlení).

¹⁶ KUKLÍK, J. (2010): Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě.

¹⁷ BADUROVÁ, P. – PAVELKOVÁ, I. (2018): Osudy zámeckých objektů a jejich mobiliáře po roce 1945 na území Těšínského Slezska – nástin problematiky.

¹⁸ NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV (2022).

brownfieldu, který představuje zcela nebo částečně opuštěnou chátrající nemovitost původně sloužící jako zámecké sídlo (trvale osídlené původní výstavní feudální sídlo novověku typické svou reprezentativní, rezidentní, hospodářskou a/nebo správní funkcí), pro kterou nebylo ve stanoveném období nalezeno smysluplné funkční využití. Obnova tohoto brownfieldu je vzhledem k jeho architektonickým specifikům časově i ekonomicky náročnější, naproti tomu pravděpodobnost kontaminace je dosti nízká až žádná. Překážkou obnovy může být také statut kulturní památky, který byl objektu přidělen.^{7,19}

Tabulka 1: Koncepční teoretické schéma geneze a vývoje zámeckých (panských) brownfieldů s odkazem na dějinné události minulého století na území České republiky

Období	do 1918	1919-1920	1945	1948	od roku 1989
Historický milník	vznik samostatné Republiky Československé a rozpad Rakouska-Uherska	prvorepubli- i-ková pozemková reforma (zábor)	dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a dekret č. 108/1945 Sb.; znárodnění, konfiskace	nástup komunistického režimu, poslední vlna znárodnění a konfiskace majetku, zánik soukromého vlastnictví zámeckých sídel	rozpad východního bloku, vznik samostatné České republiky, restituční řízení a navracení majetku soukromému sektoru
Vlastnictví objektů	soukromé	specifické, veřejné (státní), soukromé	veřejné (státní), v malé míře soukromé	veřejné (zejména státní), minimálně soukromé	nevyjasněné vlastnické spory, veřejné (státní, municipální), soukromé
Obvyklé využití objektů	bydlení, reprezentace, rezidenční zázemí pro hospodářské (zemědělské či průmyslové) aktivity na daném území		neúspěšné snahy navázat na původní využití, hledání nových forem (kultura, bydlení, turismus)	většinou zcela nové formy užití: kultura a turismus, bydlení, zemědělství, školství, sociální služby (domovy), sklady, archivy, věznice aj.	kultura a turismus, návrat k původním funkcím zámeckých sídel nebo hledání funkcí zcela nových, spojených zejména s rozvojem cestovního ruchu, volnočasových aktivit a lokálních komunitních činností
Hlavní problémy ve využití objektů	přirozeně ekonomické, spojené s péčí a správou objektu	ztráta funkční jistoty v případě záboru, exogenní narušení vlastnické kontinuity správy objektů (znárodnění, vyvlastnění, konfiskace), přirozeně ekonomické		ztráta funkčnosti, podfinancování správy objektů, opuštění objektu, chátrání, devastace, odstranění stavby	dlouhá restituční řízení, nevyjasněné majetkové a vlastnická práva, primární zajištění nemovitostí před úplným zchátráním, vysoké finanční a ekonomické náklady na úplnou regeneraci, nerentabilita provozu, změny majitelů, statut kulturní památky
Existence zámeckých brownfieldů	spíše žádná nebo sporadická		progresivní nárůst zámeckých brownfieldů		probíhající regenerační procesy a postupný pokles zámeckých brownfieldů

Pramen: Turečková, Nenička a Přikrylová., 2022

2 Použité metody a datový soubor

Předložený příspěvek se opírá jednak o obecnou rešerši zdrojů k problematice brownfieldů doplněnou o odborné informace k pojetí zámeckých objektů s akcentem na historické milníky první poloviny 20. století týkající se narušení přirozené funkčnosti těchto specifických nemovitostí. Obecná definice příčin vzniku brownfieldů je dále v textu

¹⁹ VITÁLIŠOVÁ, K. – THURIOT, F. – VAŇOVÁ, A. – URAMOVÁ, M. – MEŠKOVÁ, E. – ČAPKOVÁ, S. – BORSEKOVÁ, K. – CÔME, T. – HÉLIE, T. (2019): Creative potential in the cities and its exploitation in sustainable development.

kombinována s reálnými a relevantními informacemi o vybraných zámcích ve třech okresech Moravskoslezského kraje se specifickými sociálně-hospodářskými charakteristikami (Karviná, Frýdek-Místek a Ostrava-město)²⁰. Za tímto účelem byla vytvořena databáze zámeckých objektů ve vybraných okresech. Snahou bylo nalézt na pozadí syntézy více veřejně dostupných zdrojů všechny zámecké objekty v území, které splňovaly stanovená kritéria, a dohledat k nim potřebné a požadované vlastnosti a charakteristiky. Ne každý objekt, který nese ve svém názvu „zámek“ fakticky zámekem v pravém slova smyslu je. V našem případě se jednalo k stavby (hlavní budovu zámku), které jsou zcela nebo částečně fyzicky zachovány a byly původně určeny k trvalému užití (zejména ke správě okolních nemovitostí a bydlení).

Celkem jsme zkoumali 30 objektů, 11 v okrese Karviná, 12 v okrese Frýdek-Místek a 7 v okrese Ostrava-město. Zámky zahrnuté do našeho zkoumání jsou uvedeny v Tabulce 2. Na pozadí teoretického vymezení příčin vzniku brownfieldů je pak v následující kapitole představena jejich kategorizace a tato je pak dále konfrontována se zjištěními u našeho souboru zámků. Kombinací sekundárních dat tak bude formulován primární teoretický poznatek.

Tabulka 2: Identifikované zámecké objekty ve vybraných okresech Moravskoslezského kraje

okres Karviná	okres Frýdek-Místek	okres Ostrava-město
Zámeček Petrovice u Karviné	Zámek Frýdek	Rothschildův zámek v Ostravě Vítkovicích
Zámek Chotěbuz	Zámek Kanská, Třinec	Zámek Zábřeh, Ostrava-Jih
Zámek Fryštát	Třinecký zámek	Zámek Poruba, Ostrava – Poruba
Zámek Doubrava	Zámek Paskov	Zámek Polanka nad Odrou
Larischův zámeček Těrlicko	Zámek Hukvaldy	Zámek Stará Ves nad Ondřejnicí
Nový zámek Horní Suchá	Zámek Ropice	Zámek Klimkovice
Zámek Dolní Lutyně	Zámek Hnojník	Zámek Hošťálkovice (Ostrava)
Zámek Rychvald	Zámek Horní Tošanovice	-
Zámek Dolní Bludovice	Zámek Dolní Tošanovice	-
Zámek Šumbark	Zámek Bílá	-
Zámek Životice	Zámeček Střítež	-
-	Zámeček Hartisov	-

Pramen: vlastní

3 Příčiny vzniku zámeckých brownfieldů

Existence zámeckých a panských brownfieldů podléhá v České republice (s odkazem na politicko-systémové změny ve 20. století) specifickým faktorům, které stojí jednak za jejich vznikem, tak i jejich obnovou.

Obecně za vznikem brownfieldu stojí opuštění objektu či areálu zejména pro jeho ekonomickou neefektivitu spojenou s jeho využíváním, kontaminace areálu, problémy na straně vlastnictví (dědictví, obstavení či exekuce, nevyjasněné majetkové vztahy, vlastnické soudní spory, opuštění objektu vlastníky aj.), nevratné poškození nemovitosti (požár, povodeň, vybydlení apod.), nepromyšlený nákup či prodej ve smyslu odhadu potřeb subjektů na jedné straně a správy majetku na straně druhé, případně jiné důvody a jejich vzájemné kombinace. Důležité je, že tyto procesy, související se vznikem brownfieldů, podléhají přirozeným zákonitostem evoluce staveb a svobodnému a racionálnímu rozhodnutí zainteresovaných subjektů. Ne jinak tomu je v případě zámeckých brownfieldů v kontinuálně demokratických zemích uplatňující ekonomiku na tržních principech.

V případě České republiky (a jiných postsocialistických zemí bývalého východního bloku) byly tyto přirozené tendence narušeny a za původním vznikem zámeckých brownfieldů stojí převážně exogenní faktory procesu jejich znárodnění (zestátnění, vyvlastnění) a konfiskace a případně jejich následné nevhodné a nepatřičné používání vedoucí k jejich chátrání, případně k devastaci. Tento postup postihl zejména zámky tzv. II. kategorie, zatímco

²⁰ SUCHÁČEK, J. (2019): The Benefit of Failure: On the Development of Ostrava's Culture.

zámky I. kategorie, sloužící ke kulturním účelům a rozvoji turismu, zůstaly povětšinou v relativně dobrém stavu a měly zajištěnu minimálně základní památkovou péči.

Vědecké články týkající se všeobecně determinovaným příčinám vzniku brownfieldů jsou dosti omezené a spíše buďto jsou specifikovány v kontextu analýzy konkrétního brownfieldu či skupiny brownfieldů nebo se jedná jen o akcentaci jednoho dílčího faktoru. Zmiňme například názor, že vznik brownfieldů je především důsledkem restrukturalizace ekonomik²¹, přičemž tyto jsou odrazem zásadních změn sociálně-ekonomické struktury daných útlumem tradičních odvětví primárního a sekundárního sektoru a provázených přesunem pracovních sil zejména do terciárního sektoru národního hospodářství²², což má zásadní vliv na životní cyklus daného území.²³ Paralelu, konkrétně zaměřenou na průmyslové brownfieldy, nabídl také Kunc a Tonev (2015).²⁴ Příčinné faktory vzniku brownfieldů na makroúrovni souvisí zejména se změnami průmyslové (a sektorové) struktury, vyčerpáním zdrojů, zrychlenou urbanizací a orientací národních, resp. regionálních politik.²⁵ Autoři Kadeřábková, Piecha a kol. (2009)²⁶ odkazují na faktory ovlivňující vznik brownfieldů členěné na přímé a nepřímé, přičemž přímé souvisejí s koncentrací ekonomických aktivit v prostoru a působením aglomeračních úspor, zatímco ty nepřímé korespondují se změnami vysvětlovanými v rámci teorie ekonomických cyklů. Přirozeně lze pozorovat i dopad jevů a krizí typu COVID-19 na řešení problematika brownfieldů s ohledem na jejich potencionální využití např. pro turismus a ubytovací průmysl.²⁷

Na pozadí hledání původních příčin vzniku zámeckých brownfieldů v České republice byly logicky identifikovány 2 základní skupiny: jedná se o (1) příčinné faktory tržního charakteru (zejména ekonomické důvody související s ekonomickou efektivností provozu těchto objektů nebo problém interakce nabídky a poptávky) a příčinné faktory netržního charakteru (převážně politická rozhodnutí a přírodní katastrofy aj.). Obě tyto původní příčiny přímo či nepřímo vedly ke konkrétním příčinám, které jsme rozdělili do čtyř kategorií: (1) nevhodný účel; (2) problém s vlastnictvím; (3) provozní (investiční) neefektivnost a (4) mimořádné.

Mimořádné příčiny vzniku zámeckých brownfieldů souvisejí s neočekávanými událostmi jednorázového, avšak zásadního charakteru mající původ mimo samotný objekt zámku. Jedná se především o výbuch, požár, povodeň aj. a následné opuštění nemovitosti. Opuštění zámku pro nevhodný účel využívání je nejčastější důvod pro vznik brownfieldu. Tato příčina vznikne, pokud jsou do zámku umístěny takové aktivity, které se vzhledem k architektuře, dispozici, orientaci a dostupnosti pokojů, velikosti místností, základní technické infrastruktury (rozvody tepla, vody, elektřiny, sanity) do něj vůbec nehodí. Kumulace nastalých problémů spojených s nevhodně realizovanými aktivitami (účelem) spolu s neochotou do těchto budov investovat vede k jejich devastaci a chátrání. Právě tento důvod vzniku zámeckých brownfieldů souvisí s majetkovo-vlastnickými změnami první poloviny 20. století, které byly zmíněny dříve. Třetí důvod vzniku zámeckého brownfieldu je spojen s vlastnicko-majetkovými spory, které se nejčastěji objevily po roce 1989 v rámci restitučních procesů, kdy objekt připadl více vlastníkům. Tyto objekty mohou také často střídat majitele, protože jsou předmětem spekulací a finančních intrik. Posledním důvodem je provozní, resp. investiční neefektivnost, která stojí za vznikem brownfieldů v momentě, kdy ekonomické náklady převýší ekonomické

²¹ HURNÍKOVÁ, J. (2009): Brownfieldy a územní rozvoj.

²² Brownfields pod lupou (2007). Dostupné na internete: <https://www.enviweb.cz/61972>.

²³ VAŇOVÁ A. – PETŘÍKOVÁ K. (2012): Influences of the economic cycle on the product life cycle of a territory.

²⁴ KUNC, J. – TONEV, P. (2015): Průmyslová brownfields v České republice: vznik, vývoj, odvětvové a regionální rozdíly.

²⁵ ZHANG, X. – SONG, Y. – QIAN, S. – WANG, S. – WU, D. (2022): Exploring Spatial Distributions and Formation Factors of Brownfields in China: From Macro-Scales.

²⁶ KADEŘÁBKOVÁ, B. – PIECHA, M. a kol. (2009): Brownfields: Jak vznikají a co s nimi.

²⁷ MACGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. – CVIK, E. D. – MACGREGOR, R. K. (2021): Addressing the COVID-19 Challenges By SMEs in the Hotel Industry – A Czech Sustainability Message For Emerging Economies.

přínosy a samotný provoz zámku je z pohledu zdrojů a jejich návratnosti neufinancovatelný. Jinak řečeno, z pohledu cost-benefit analysis je dané řešení, ať už je v kontextu využití zámku jakékoli, neefektivní, neekonomické a není smysluplné. V některých případech není snadné určit, zda za vznikem zámeckého brownfieldu stojí nevhodný účel využití objektu nebo provozní neefektivnost, resp. je problematické stanovit vzájemnou kauzalitu mezi těmito dvěma kategoriemi příčin a určit, která předcházela té druhé.

Pilotně zpracovaná kategorizace příčin zámeckých brownfieldů na vzorku zámků ze tří okresů Moravskoslezského kraje je uvedena v tabulce 3. Doplňme, že v okrese Frýdek Místek bylo z celkem 12 zámků jen 5 opuštěno, na Karvinsku bylo identifikováno 7 zámeckých brownfieldů a na Ostravsku také 7. Ostatní zámecká sídla byla funkčně využívána kontinuálně po celé období.

Tabulka 3: Kategorizace příčin vzniku zámeckých brownfieldů (pilot)

příčinné faktory netržního charakteru	konkrétní příčina	kategorie	původní činnost	„pravděpodobný“ rok opuštění	zámek
-	ukončení činnosti	provozní neefektivnost	zdravotní a sociální služby	2004	Zámek Paskov
-	podfinancování provozu budovy	provozní neefektivnost	vzdělávání	1980	Zámek Hukvaldy
1945 zestátnění	postupná devastace	nevhodný účel	vzdělání, bydlení	1972	Zámek Ropice
1945–1948 konfiskace	postupná devastace	nevhodný účel	JZD	1960	Zámek Hnojník
1945 zestátnění	zhoršující se technický stav	provozní neefektivnost	bydlení	1977	Zámeček Střítež
-	vlastnické neshody	problém s vlastnictvím	cestovní ruch	2008	Zámek Petrovice u Karviné
-	požár	mimořádné	veřejné služby	1970	Zámek Chotěbuz
1945–1948 konfiskace	postupná devastace	nevhodný účel	veřejné služby	1989	Zámek Doubrava
1919 zábor	postupná devastace	nevhodný účel	JZD	1962	Zámek Rychvald
1945 zestátnění	postupná devastace	nevhodný účel	bydlení	2008	Zámek Dolní Lutyně
1945 zestátnění	postupná devastace	nevhodný účel	bydlení	1970	Zámek Šumbark
1945 zestátnění	postupná devastace	nevhodný účel	veřejné služby	1984	Zámek Životice
1939 konfiskace	ztráta účelu	nevhodný účel	ředitelství železárén	1945	Rothschildův empírový zámek
-	ztráta účelu	nevhodný účel	průmysl, bydlení	1990	Zámek Zábřeh
1945 zestátnění	postupná devastace	nevhodný účel	vzdělání	1985	Zámek Poruba
1945–1948 konfiskace	ztráta účelu	nevhodný účel	zemědělství	1989	Zámek Polanka nad Odrou
-	poničena během války	mimořádné	bydlení	1948	Zámek Stará Ves na Ondřejnici
1919 zábor	požár	mimořádné	bydlení, správa	1945	Zámek Klimkovice
-	postupná devastace	nevhodný účel	bydlení, zemědělství	1970	Zámek Hošťálkovice

Pramen: vlastní

Na základě dostupných, různě interpretovaných, informací jsme na našem souboru 19 zámeckých brownfieldů identifikovali příčiny jejich vzniku a ty rozdělili do námi stanovených kategorií a skupin. Není pochyb o tom, že v řadě případů stály za následným opuštěním zámků historické skutečnosti spadající do období let 1919–1948, které měly politický motiv a netržní charakter. Konkrétní důvody vzniku zámeckých brownfieldů souvisí s postupnou devastací těchto objektů, protože tyto byly nevhodně účelově využívány pro ekonomické činnosti, pro které se dané prostory nehodily. Časem tak byly tyto ekonomické činnosti přemístěny do nových budov a zámecká sídla již nenašla další využití (zejména z důvodů provozní, resp. investiční neefektivity a předchozího vybydlení).

Závěr

Cílem tohoto konferenčního příspěvku bylo pilotně identifikovat původní příčiny vzniku zámeckých brownfieldů na území České republiky a kategorizovat je na pozadí syntézy teoretických poznatků a konkrétních příkladů zámeckých sídel ve třech okresech Moravskoslezského kraje. Pro naše účely jsme vytvořili dvě skupiny původních příčinných faktorů, které jsme rozdělily podle tržního a netržního charakteru a čtyři dílčí skupiny kategorií vztahující se přímo k příčině opuštění zámeckého sídla. Jednalo se o příčiny spojené se ztrátou účelu využívání daného zámku, příčiny na straně určení vlastnictví, příčiny v hospodářské rovině související s provozní (nebo investiční) efektivitou a příčiny mimořádné povahy. Identifikace příčin a jejich zařazení do stanovených kategorií u konkrétních zámků bylo vzhledem k ne vždy relevantním veřejně dostupným informacím velmi obtížné.

Vzhledem k absenci syntetizovaných dat o příčinách vzniku zámeckých brownfieldů v rámci Evropy se lze domnívat, že v rámci zemí bývalého Východního bloku byla situace obdobná a zámecké objekty povětšinou chátraly a z funkčního hlediska byly postupně opuštěny. Je logickým předpokladem, že v současné době i tyto objekty našly v řadě případů nové smysluplné využití a jsou opět významným prvkem evropské kulturní krajiny.

Další bádání bude směřovat k ověření naší kategorizaci příčinných faktorů vzniku zámeckých brownfieldů na objektech v dalších regionech, případně k jejich lepší interpretaci. Také se nabízí srovnání délky opuštění objektů mající svůj původ v původních příčinách tržního a netržního charakteru, případně v účelu, který jejich opuštění předcházela apod. a zda toto vše má nějakou paralelu v úspěšnosti jejich regenerace a současném využití. Velmi žádoucí se také jeví určení hmotných a nehmotných přínosů regenerovaných zámeckých objektů a areálů pro regionální rozvoj a společnost jako celek.

Použitá literatura:

1. ALKER, S. – JOY, V. – ROBERTS, P. – SMITH, N. (2000): The definition of brownfield. In: *Journal of Environmental Planning and Management*, 2000, roč. 43, č. 1, s. 49-69.
2. BADUROVÁ P. – PAVELKOVÁ, I. (2018): Osudy zámeckých objektů a jejich mobiliáře po roce 1945 na území Těšínského Slezska – nástin problematiky. In: *Těšínský muzejní sborník*, roč. 6, s. 287-300.
3. Brownfields pod lupou (2007): *Revitalizace a opětovné využití tzv. brownfields představují v posledních letech hojně diskutované téma.* [online]. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.enviweb.cz/61972>.
4. DAVID, P. – SOUKUP, V. (2013): *Dějiny zámků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha: Euromedia Group – Knižní klub. ISBN 978-80-242-4226-2.
5. DVOŘÁČEK, P. (2007): *Hrady a zámky.* Olomouc: Rubico. ISBN 978-80-7346-071-6.
6. HAZDRA, Z. (2009): Česká šlechta v časech nacistické okupace (malé zamyšlení). In: *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací. Sborník*

- příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů. ISBN 978-80-87211-38-0.
7. HURNÍKOVÁ, J. (2009): Brownfieldy a územní rozvoj. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, 2009, roč. 12, č. 6.
 8. KADERÁBKOVÁ, B. – PIECHA, M, a kol. (2009): *Brownfields: Jak vznikají a co 162s nimi*. Praha: C. H. BECK.
 9. KAUCKÁ, K. (2018): *Taková tlačeničky na jednom dvorečku Aneb první pozemková reforma na velkostatkách Křivoklát, Plasy a Radnice (1918-1938)*. Praha: Národní zemědělské muzeum. ISBN 978-80-86874-94-4.
 10. KRZYSZTOFIK, R. – KANTOR-PIETRAGA, I. – SPORNA, T. (2013): A dynamic approach to the typology of functional derelict areas (Sosnowiec, Poland). In: *Moravian Geographical Reports*, 2013, roč. 20, č. 4, s. 39-54.
 11. KUKLÍK, J. (2010): *Znárodně Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium. ISBN 978-80-87284-12-4.
 12. KUNC, J. – TONEV, P. (2015): Průmyslová brownfields v České republice: vznik, vývoj, odvětvové a regionální rozdíly. In: *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: MU ESF Brno, s. 540-545. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015_72.
 13. MACGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. – CVIK, E. D. – MACGREGOR, R. K. (2021): Addressing the COVID-19 Challenges By SMEs in the Hotel Industry – A Czech Sustainability Message For Emerging Economies. In: *Journal of Entrepreneurship In Emerging Economies*, roč. 13, č. 4, s. 525-546.
 14. MUSIL, F. – PLAČEK, M. – ÚLOVEC, J. (2005): *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska po roce 1945*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-285-6.
 15. MUSIL, F. – PLAČEK, M. (2003): *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-154-X.
 16. NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV (2022): Památkový fond. [online]. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internetu: <https://www.npu.cz/pamatkovy-fond>.
 17. PRŮCHA, V. et al. (2004): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, Období 1918-1945*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-147-X.
 18. SUCHÁČEK, J. (2019): The Benefit of Failure: On the Development of Ostrava's Culture. *Sustainability*, 2019, roč. 11, č. 9, 2592, DOI 10.3390/su11092592.
 19. TUREČKOVÁ, K. – DUDA, D. (2020): Existence brownfieldů jako příčina nižšího výnosu daně z nemovitých věcí v obecních rozpočtech: případová studie na Českou republiku. In: *Mezinárodní vztahy 2020: Aktuální otázky světové ekonomiky a politiky*. Bratislava: Ekonóm, s. 706-720. ISBN 978-80-225-4786-4.
 20. TUREČKOVÁ, K. – NENIČKA, L. – PŘIKRYLOVÁ, K. (2022): Teoretický koncept zámeckých a panských brownfieldů v České republice. In: *XXV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: MU ESF Brno, s. 173-178. ISBN 978-80-280-0068-4. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P280-0068-2022.
 21. TUREČKOVÁ, K. – VARADZIN, F. – NEVIMA, J. (2018): Public administration and problematics of brownfield in the Czech Republic. In: *Proceedings of the 12th International Scientific Conference. Pardubice: Univerzita Pardubice*, s. 205-2015. ISBN 978-80-7560-161-2.
 22. TUREČKOVÁ, K. (2021): Specific types and categorizations of brownfields: synthesis of individual approaches. In: *Geographia Technica*, 2021, roč. 17, č. 2, s. 29-39. DOI: 10.21163/GT_2021.162.03
 23. Ústav pro ekopolitiku (2003): *Revitalizace „brownfields“ v obcích ČR, metodika monitorování a nové využívání ploch a objektů*. [online]. [Citované 11. 9. 2022.]

Dostupné na internete: http://www.ekopolitika.cz/images/stories/brownfields/metodika_brownfields.pdf

24. VAŇOVÁ A. – PETŘÍKOVÁ K. (2012): Influences of the economic cycle on the product life cycle of a territory. *International Review on Public Nonprofit Marketing*, roč. 9, s. 97-104. DOI 10.1007/s12208-011-0079-4.
25. VITÁLIŠOVÁ, K. – THURIOT, F. – VAŇOVÁ, A. – URAMOVÁ, M. – MEŠKOVÁ, L. – ČAPKOVÁ, S. – BORSEKOVÁ, K. – CÔME, T. – HÉLIE, T. (2019): *Creative potential in the cities and its exploitation in sustainable development*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1661-9.
26. YOUNT, K. R. (2003): What are brownfields? Finding a conceptual definition. In: *Environmental Practice*, 2003, roč. 5, č. 1, s. 25-33.
27. ZHANG, X. – SONG, Y. – QIAN, S. – WANG, S. – WU, D. (2022): Exploring Spatial Distributions and Formation Factors of Brownfields in China: From Macro-Scales. In: *Frontiers in Environmental Science*, 2022, roč. 10. DOI=10.3389/fenvs.2022.918621

Kontakt:

Ing. Kamila Turečková, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: tureckova@opf.slu.cz

Mgr. Lubomír Nenička, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: nenicka@opf.slu.cz

Bc. Karin Glacová

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: O180203@opf.slu.cz

SMART LAVIČKA MLADÝM LIDEM NIC NEŘÍKÁ: PŘÍPADOVÁ STUDIE NA ČESKÉ REPUBLICE¹

SMART BENCH SAY NOTHING TO YOUNG PEOPLE: A CASE STUDY IN THE CZECH REPUBLIC

Kamila Turečková ^a – Jan Nevima ^b – František Varadzin ^c

^a Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: tureckova@opf.slu.cz

^b Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: nevima@opf.slu.cz

^c Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: varadzin@opf.slu.cz

Abstrakt: Jednou z obecných forem aplikace konceptu Smart city do reálného prostředí městských a vesnických sídel je realizovaná nabídka tzv. smart veřejných statků. Není neobvyklé se v dnešních dnech setkat se smart informačními tabulemi, senzory na měření lokálního stavu ovzduší, chytrým parkováním či odpadovým hospodářstvím. V našem příspěvku jsme se zaměřili na smart lavičky, které stále častěji doplňují ty klasické a pomalu „osidlují“ veřejný prostor českých obcí. Na pozadí dotazníkového šetření jsme zjišťovali, jaké je o jejich existenci povědomí mezi mladými lidmi ve věku 19–25 let a zda tento konkrétní veřejný statek vnímají pozitivně ve smyslu poptávky po funkcích, kterými smart lavičky navíc disponují. Tato zkušenost je klíčová s ohledem na pořizovací cenu smart laviček, kdy jejich nákup může vyvolat diskusi o hospodárnosti využití veřejných prostředků a efektivitě hospodaření s veřejnými financemi vůbec.

Klíčová slova: Smart city, smart lavička, dotazníkové šetření, Česká republika

JEL: H41, O39, R53

Abstract: One of the general forms of application of the Smart city concept to the real environment of urban and rural settlements is the realized offer of so-called smart public goods. It is not uncommon these days to encounter smart information boards, sensors for measuring the local state of the air, smart parking or waste management. In our article, we focused on smart benches, which increasingly complement the classic ones and are slowly "settling" the public space of Czech municipalities. Against the background of the questionnaire survey, we found out what is the awareness of their existence among young people aged 19-25 and whether they perceive this particular public good positively in terms of demand for the features that smart benches also have. This experience is crucial with regard to the purchase price of smart benches, where their purchase can provoke a discussion about the economy of the use of public funds and the efficiency of public finances in general.

Keywords: Smart city, smart bench, questionnaire survey, Czech Republic.

JEL: H41, O39, R53

¹ Článek vznikl za podpory projektu CZ.02.1.01/0.0/0.0/17_049/0008452 „SMART technologie pro zvyšování kvality života ve městech a regionech“. Tento projekt je spolufinancován Evropskou unií v rámci programu Výzkum, vývoj a vzdělávání.

Úvod

Obec je bezpochyby nejvýznamnějším veřejným prostorem, na kterém se koncentruje nejvíce veřejných statků poskytovaných veřejným sektorem s odkazem na snahu zvýšit svým občanům kvalitu života a zlepšit úroveň individuálního i společenského bytí. Veřejné statky jsou jedním z nosných prvků pojetí Smart City. Koncept Smart City v sobě integruje prvky konceptů inteligentních a inovativních měst, cirkulární ekonomiky, sdílené ekonomiky, Průmyslu 4.0 (více také Lom et al., 2016²; Caragliu, Del Bo a Nijkamp 2011³ nebo Mahizhnan, 1999⁴) a konceptu trvale udržitelného rozvoje (MacGregor Pelikánová et al., 2021⁵ a Turečková a Nevima, 2018⁶), jehož nosným účelem je společenská odpovědnost (Pakšiová, 2016⁷) s cílem prohlubovat blahobyt a spokojenost občanů při zachování kulturních, historických a společenských tradic a vazeb (Turečková a Nevima, 2019⁸) a konceptu odolnosti např. v souvislosti s ekonomickými, klimatickými, technologickými, bezpečnostními, zdravotními a migračními riziky (Vaňová, 2021⁹), přičemž cílem je zabezpečení konkurenceschopnosti samotného města (Borseková, Vaňová a Vitálišová, 2017¹⁰).

Veřejné statky tak vytvářejí přesně ten typ statků a služeb poskytovaný nejčastěji veřejným sektorem, který může disponovat atributy definující podstatu konceptu Smart City a rozšířit tak funkčnost a účelnost standardního veřejného statku o dodatečnou, uživatelsky přívětivou, dimenzi. Za Smart veřejný statek lze tedy považovat takový veřejný statek, „*který je dostupný všem, kteří jej subjektivně chtějí nebo objektivně potřebují, a to v racionálním množství okamžitě nebo v dostatečném počtu v delším časové horizontu a který disponuje (oproti standardnímu veřejnému statku) dodatečnými externalitními, inovativními a funkčními aspekty nabízenými a spotřebovávanými odpovědným způsobem a s pozitivním dopadem na společnost*“ (Turečková et al., 2022¹¹). Jedním ze smart veřejných statků, se kterými se můžeme ve veřejném prostoru měst a obcí setkat, jsou smart lavičky, o kterých pojednává tento konferenční příspěvek.

Smart veřejné lavičky se oproti těm standardním liší v dodatečných funkcích, obnovitelném využití energetických zdrojů, materiálem, designem a cenou a jsou určeny obecné veřejnosti (vyšší užitek však pravděpodobně nabídnout těm, kteří využijí dodatečné služby). Mimo možnosti se posadit, tedy základní funkce sezení, smart lavičky většinou disponují inovativními prvky jako jsou solární panely a akumulátorem, díky němuž lze nabíjet přes USB telefon či tablet, běžnými zásuvkami, disponují hotspotem pro lokální Wi-Fi, jsou osvětleny LED osvětlením (zejména stmívacím a reagujícím na pohyb), mohou obsahovat malou meteostanici (měřící teplotu, vlhkost, tlak vzduchu apod.), stanici pro zaznamenávání úrovně hluku, specifických zvuků (střelby, rozbíječícího se skla, volání o pomoc aj.) či koncentrace polévatého prachu nebo CO². Dále mohou mít senzory k měření užívání veřejného prostoru a počtu osob, mít vestavěné LCD displeje pro reklamu či různé informace (např. skrze QR kódy), součástí těchto laviček mohou být stojany na kola pro cyklisty, vzduchové

² LOM, M. – PŘIBYL, O. – SVÍTEK, M. (2016): Industry 4.0 as a Part of Smart Cities.

³ CARAGLIU, A. – DEL BO, C. – NIJKAMP, P. (2011): Smart cities in Europe.

⁴ MAHIZHNAN, A. (1999): Smart Cities: The Singapore Case.

⁵ MACGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. – MACGREGOR, R. K. – ČERNEK, M. (2021): New Trends In Codes Of Ethics: Czech Business Ethics Preferences By The Dawn Of Covid-19.

⁶ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2018): SMART approach in regional development.

⁷ PAKŠIOVÁ, R. (2016): CSR reporting in Slovakia.

⁸ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2019): SMART CITY concept in the Czech Republic.

⁹ VAŇOVÁ, A. (2021): Trendy v rozvoji miest.

¹⁰ BORSEKOVÁ, K. – VAŇOVÁ, A. – VITÁLIŠOVÁ, K. (2017): Smart Specialization for Smart Spatial Development: Innovative Strategies for Building Competitive Advantages in Tourism in Slovakia.

¹¹ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – VARADZIN, F. (2022): SMART public goods: the effectiveness of public benches on the example of the Czech Republic.

kompresory, případně také nabíječky k jejich dobíjení. Některé lavičky disponují také tepelně regulovatelnými sedadly nebo bezdrátovým dobíjecím systémem. Snahou je, aby byly smart lavičky energeticky samostatné skrze zabudované solární panely a baterie, které umožňují jejich fungování i ve dnech bez slunečního svitu, byly zhotoveny z odolných materiálů, disponují snadnou údržbou, jejich provoz byl ekologický a naplňoval principy společenské odpovědnosti, podporoval místní designový charakter a svým umístěním reflektoval urbanistické aspekty dané metropole. Často se uvádí, že smart lavičky tvoří 100 % samostatný systém fungující 24 hodin 7 dnů v týdnu za všech povětrnostních podmínek a situací. Ceny smart laviček se pohybují od 100 tis. CZK (4.000 EUR) výše (obvyklá je jejich cena kolem 200 tis. CZK, tedy kolem 8.000 EUR). Cena tradičních laviček se pohybuje mezi 5.000 – 10.000 CZK (200 EUR – 400 EUR). Velmi zjednodušeně tak lze říci, že smart lavičky jsou dvacetkrát dražší než ty běžné (Turečková et al., 2022¹²).

Není to jen cena, která může budít u smart laviček rozpaky, ale také návratnost investice ve vztahu k produkci solární energie či poskytování lokální Wi-fi sítě. Tento příspěvek rozšiřuje kritický pohled na současnou instalaci smart laviček do veřejného prostoru českých měst a obcí, který odkazuje na provedený dotazníkový průzkum a zhodnocení postojů respondentů k využití smart laviček a jejich všeobecné publicitě. Konkrétně zde prezentujeme závěry výzkumu mezi mladými lidmi ve věku 19 – 25 let k jejich povědomí o existenci smart laviček a funkcím, kterými smart lavičky dodatečně disponují. Ještě dodejme, že smart lavičky lze nalézt ve většině krajských měst České republiky, výjimečně v jiných městech. Přesto jsou inovativním prvkem veřejného prostoru municipalit u nás i v zahraničí. Zde však chybí vlastní studie k této problematice, proto mezinárodní srovnání v tuto chvíli nemožné.

1 Použité metody a postupy

Z metodologického hlediska se náš příspěvek opírá o rešerši odborné literatury ke konceptu Smart city a smart veřejným statkům, kterou doplňuje primární výzkum realizovaný formou dotazníkového šetření. V úvodní, teoretické, části je tradičně využita metoda deskripce, zatímco v analytické části se jedná zejména o metody analýzy, komparace a indukce. Doplňme, že co se týče odborných publikací a studií ke smart veřejným statkům, je jejich počet dosud značně limitován, a proto budeme vycházet zejména z vlastní vědecké zkušenosti, kterou v této oblasti máme.

Dotazníkové šetření bylo realizováno on-line formou přes Google Forms v období od listopadu 2021 po duben 2022 a primárně bylo určeno mladým lidem ve věku 19 – 25 let. Dotazníkem byli v úvodu osloveni studenti vysokých škol napříč celou Českou republikou. Toto kritérium bylo zvoleno záměrně, protože se jedná o věkovou skupinu, která se v oblasti moderních technologií, smart produktů a inovativních funkcí orientuje nejlépe a tyto statky přirozeně vyhledává (MacGregor Pelikánová a Hála, 2021¹³). Celkem dotazník vyplnilo 390 respondentů, přičemž v podmíněné skupině bylo 246 dotazovaných. Reakce této skupiny malých lidí ve věku 19 – 25 let bude v textu tohoto příspěvku analyzována na pozadí klasického vyhodnocení dotazníkového šetření bez využití statistického aparátu. Dodejme, že dotazník obsahoval celkem 10 otázek, přičemž jedna otázka byla zcela otevřená a u tří otázek měli respondenti možnost dopsat, v rámci odpovědi „jiné“, svůj názor. Identifikační otázka byla pouze jedna a týkala se věku respondentů.

¹² TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – VARADZIN, F. (2022): SMART public goods: the effectiveness of public benches on the example of the Czech Republic.

¹³ MACGREGOR PĚLIKÁNOVÁ, R. – HÁLA, M. (2021): CSR Unconscious Consumption By Generation Z In The Covid-19 Era – Responsible Heretics Not Paying CSR Bonus?

2 SMART veřejné statky

Veřejné statky jsou v rámci teorie veřejné ekonomie poměrně jasně definovány. Jedná se tedy o typ statku, který spotřebou jednoho subjektu nevylučuje ze spotřeby jiný subjekt a nesnižuje mu užitek ze spotřeby takového statku. Jejich dopad na všechny členy společnosti je stejný, a proto zde jsou nulové mezní náklady. Veřejné statky jsou tedy charakteristické dvěma klíčovými vlastnostmi: (1) nevylučitelností (nerivalitou) a (2) nezměnitelností (nedělitelností). Tyto statky pak představují tzv. „čisté“ veřejné statky, kdy mimo tuto kategorii rozlišujeme dále statky smíšené či klubové (např. Sandler, 1998¹⁴ nebo Varadzin, 2017¹⁵). Doplňme ještě, že většina veřejných statků je financována z veřejných rozpočtů, jsou „nabízeny“ ve veřejném prostoru a přinášejí užitek celé společnosti. Vylučitelnost (nevylučitelnost) je spjata s různými podmínkami vyjádřených vlastnickými právy. Ta jsou důsledkem různých příčin, které vyplývají z ekonomických, normativních, technických a institucionálních příčin. Rivalita, zmenšitelnost (nerivalita, nezmenšitelnost) znamená, že spotřeba statku zmenšuje užitek jiného subjektu ze spotřeby a nerivalita je základním znakem čistých veřejných statků. Soukromé statky jsou protikladem, panuje zde jak vylučitelnost, tak i rivalita. Pro klubové statky platí, že rivalita je rovna nule, ale pro nečleny platí vylučitelnost, např. placení, zakódované televizní vysílání. Pro neúplné veřejné statky (commons) platí nevylučitelnost a rivalita. V praxi potom platí, že míra vylučitelnosti a rivality je u různých statků různá (Varadzin, 2016¹⁶ nebo Buchholz a Sandler, 2021¹⁷) a samo uchopení veřejných statků v reálném životě je problematické a nejednoznačné. Vrátime-li se k naší definici veřejného statku, pak podmínka nevylučitelnosti je obsažena v „dostupná všem“ a nezmenšitelnost v „racionálním množství ... nebo v dostatečném počtu ...“. S odkazem na uvedené si dovolueme nabídnout naše pojetí veřejných statků, které reflektuje vědecký přístup a kombinuje ho se zkušenostmi, které nám mnohaletá odborná praxe přinesla: „*veřejný statek je takový produkt či služba, která je dostupná všem, kteří ji subjektivně chtějí nebo objektivně potřebují, a to v racionálním množství okamžitě nebo v dostatečném počtu v delším časové horizontu*“ (také Turečková a Nevima, 2022¹⁸).

Vzhledem k tomu, že náš příspěvek pojednává o SMART veřejných statcích, rozvedeme nakonec ještě vlastnosti veřejného statku, které mu mají předurčit být SMART. Jak již bylo řečeno, nejčastěji je dnes akcentováno spojení termínu SMART s městem, tj. v rámci konceptu Smart City (Bárta et al., 2015¹⁹). Tento koncept se začal rozvíjet na konci 80. let minulého století a postupně se dočkal významného úspěchu (Anthopoulos a Vakali, 2012²⁰). Je podmínkou, že inteligentní řešení musí činit města více lidskými (přívětivými pro společnost), nejen technologicky pokročilými (Bastelaer, 1998²¹ či Slavík, 2017²²). Smart město – inteligentní město tvoří převážně lidé, které obklopují další smart oblasti, kterými jsou inteligentní ekonomika, mobilita, vládnutí, prostředí a život (Giffinger et al. 2007²³). Odtud vzniklo propojení termínu SMART k dalším objektům zájmu – slovem SMART tak zdůrazníme promyšlený a inovativní přístup, který je všeobecně charakteristický využitím

¹⁴ SANDLER, T. (1998): Global and Regional Public Goods: A Prognosis for Collective Action.

¹⁵ VARADZIN, F. (2017): Public Goods, On Some Issues of the Theory.

¹⁶ VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration.

¹⁷ BUCHHOLZ, W. – SANDLER, T. (2021): Global Public Goods: A Survey.

¹⁸ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2022): Concept of Smart City: Smart Public Goods in Czech Republic.

¹⁹ BÁRTA, D. et al. (2015): Metodika Konceptu inteligentních měst.

²⁰ ANTHOPOULOS, L.G. – VAKALI, A. (2012): Urban planning and smart cities: Interrelations and reciprocities.

²¹ BASTELAER Van, B. (1998): Digital cities and transferability of results.

²² SLAVÍK, J. (2017): Smart city v praxi: jak pomocí moderních technologií vytvářet město příjemné k životu a přátelské k podnikání.

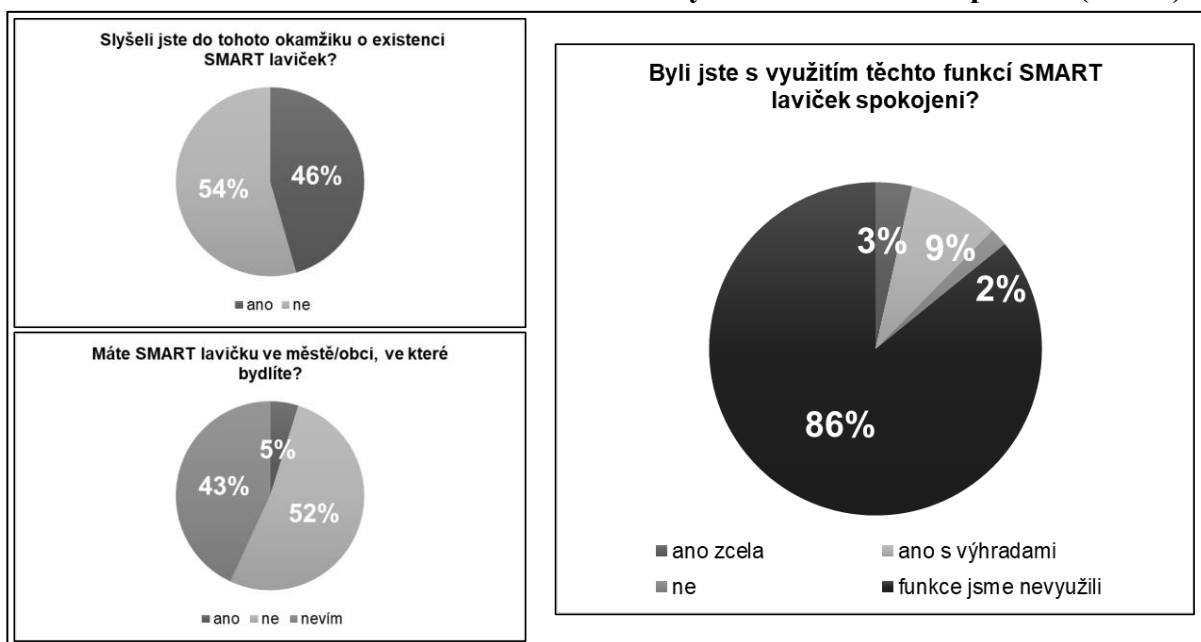
²³ GIFFINGER, R. – FERTNER, C. – KRAMAR, H. – MEIJERS, E. – PICHLER-MILANOVIĆ, N. (2007): Smart Cities: Ranking of European medium-sized cities.

vysoce sofistikovaných analytických metod, postupů, komunikace a technik pro navrhování cílů, postupů a plánování a týká se celé oblasti transferu chytrých řešení do hmotných i nehmotných inovací (Nevima et al., 2018²⁴ nebo Angelidou, 2014²⁵). Toto se týká také analyzovaného předmětu zkoumání – smart laviček, které lze zařadit do sféry smart prostředí a život. Co dnes považujeme za „SMART“, se za nějakou dobu stane standardem. V kontextu veřejných statků a výše uvedeného budeme za SMART považovat takový veřejný statek, který mimo svou klasickou a všeobecně očekávanou funkci bude nabízet „něco navíc“, co má reflexi v technologických a technických inovacích, nabízí přidanou hodnotu v oblasti ekologie, udržitelnosti či užitku a/nebo má vlastnosti podporující vznik dodatečných pozitivních externalit. Kombinací výše uvedeného přispívají SMART veřejné statky k růstu kvality života místních obyvatel a současně zvyšují spokojenost nerezidentů a návštěvníků (Turečková et al., 2022²⁶). Tento teoretický koncept SMART veřejných statků je uplatnitelný v mezinárodním měřítku a má všeobecnou aplikaci.

3 Smart lavička z pohledu mladých lidí – zhodnocení dotazníkového šetření

Provedené dotazníkové šetření mělo objasnit, zda mladí lidé ve věku 19 – 25 let v České republice o existenci smart laviček vědí a znají i dodatečné funkce, které nabízejí. Chtěli jsme si ověřit osobní zkušenost, že tomuto smart prvku veřejného prostoru chybí dostatečná publicita a ani mladí lidé ve větší míře neví, jak smart lavičku využít.

Graf 1: Povědomí o smart lavičkách mezi mladými lidmi v České republice (n=246)

Zdroj: vlastní (2022)

První zjištění z dotazníkového šetření bylo (viz Graf 1), že 133 respondentů (54 %) vůbec nikdy o smart lavičkách neslyšelo, a tedy buď o jejich existenci v místě bydliště neví nebo ví, že ji nemají. Pouze 5 % respondentů uvedlo, že smart lavičku v městě či obci, ve které bydlí, mají. V kontextu těchto dvou odpovědí se nabízí reflexe ve špatné publicitě tohoto smart prvku ze strany místní samosprávy či veřejného sektoru jako takového, a to právě s ohledem na

²⁴ NEVIMA et al. (2018): Vybrané kapitoly z veřejné správy a regionálního rozvoje.

²⁵ ANGELIDOU, M. (2014): Smart city policies: A spatial approach.

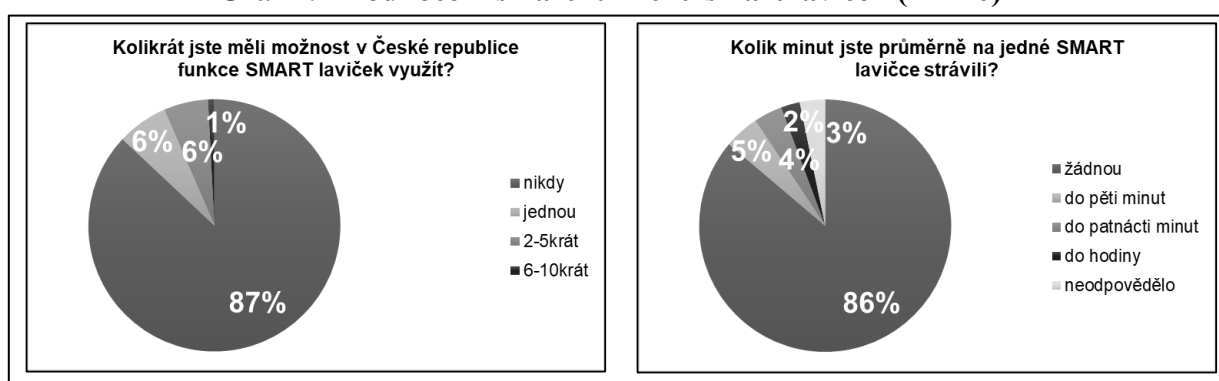
²⁶ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – VARADZIN, F. (2022): SMART public goods: the effectiveness of public benches on the example of the Czech Republic.

nemalé finanční prostředky, které pořízení smart laviček „veřejnost“ stojí. Pokud toto dáme ještě do kontextu dodatečných funkcí, které by měly obhájit finanční nákladnost smart laviček, pak jen 14 % respondentů (34 osob) funkce nějakým způsobem využili, a jen 7 občanů (3 %) bylo s nimi zcela spokojeno.

Další reakce dotazovaných korespondují se závěry uvedenými výše (viz Graf 2). 87 % respondentů (214 osob), smart lavičku nikdy nepoužilo a jen 7 % respondentů (17 dotazovaných) nabízené funkce využilo opakovaně. Maximálně 15 minut tráví na smart lavičkách 9 % respondentů, když využívá nabízené dodatečné funkce, 5 osob (2 %) se zde zdrží déle (do jedné hodiny).

Poslední množina odpovědí se týkala konkrétních funkcí, které respondenti využili a akcentaci kladů a záporů spojených s existencí smart laviček. Ve všech těchto otázkách mohli respondenti zvolit nula až tři odpovědi, a proto celkový počet odpovědí nekorresponduje s celkovým počtem respondentů (viz Tabulka 1 a Graf 3).

Graf 2: Zhodnocení smart funkcí u smart laviček (n=246)

Zdroj: vlastní (2022)

Co se týče dodatečných funkcí, které byly respondenty využity, tak převládá dobítí telefonu (zvolilo 22 respondentů; 9 %) a připojení se na Wi-Fi včetně stahování dat (20 respondentů; 8 %). 194 respondentů (76 %) uvedlo, že nevyužilo žádné funkce.

Tabulka 1: Postoje respondentů ke smart lavičkám v České republice

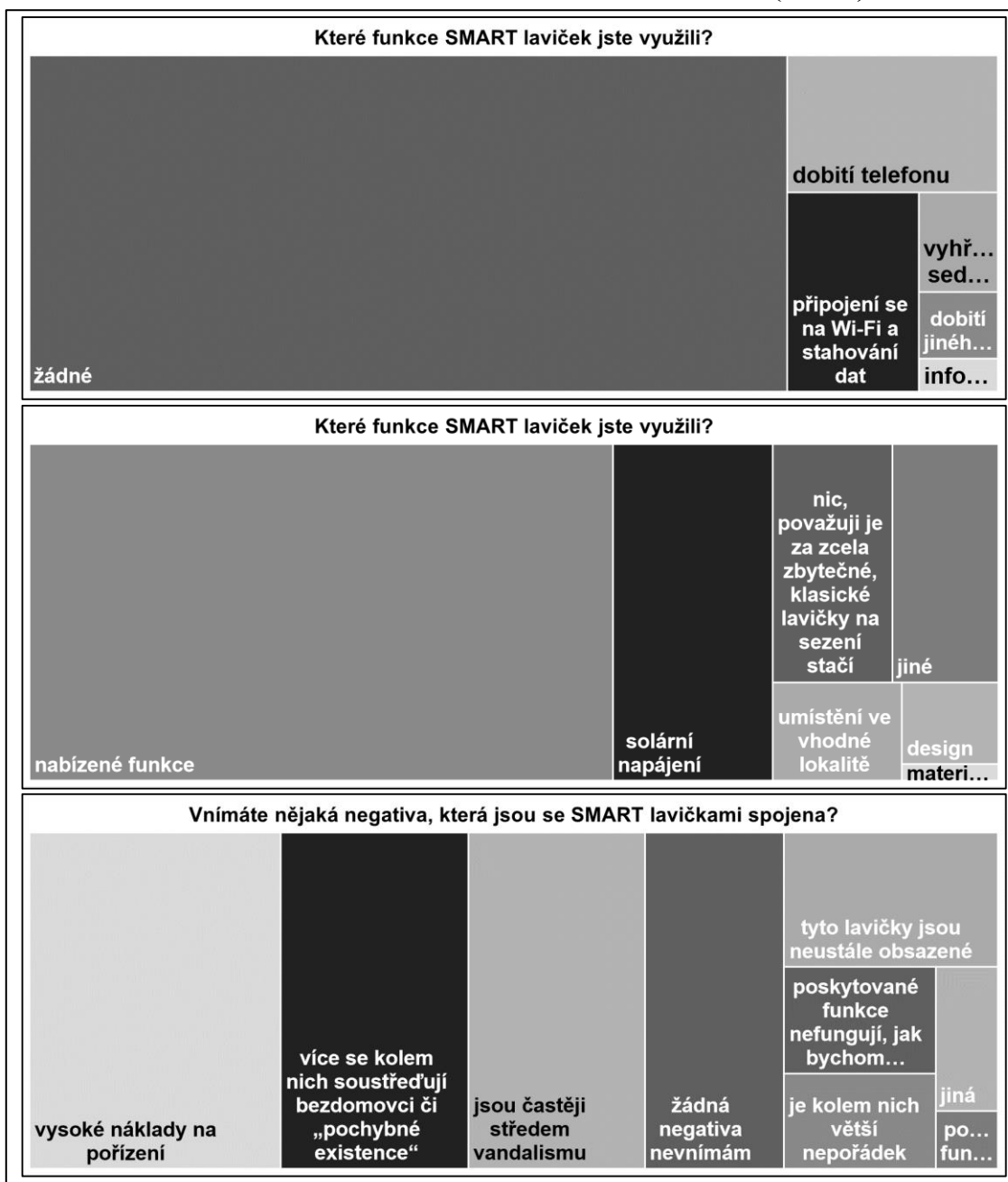
Které funkce SMART laviček jste využili?		Co Vám je na SMART lavičkách nejvíce „sympatické“?		Vnímáte nějaká negativa, která jsou se SMART lavičkami spojena?	
žádné	76 %	nic, považují je za zcela zbytečné, klasické lavičky na sezení stačí	9 %	žádná negativa nevnímám	14 %
dobítí telefonu	9 %	design	2 %	jsou častěji středem vandalismu	18 %
dobítí jiného mobilního zařízení	2 %	nabízené funkce	60 %	je kolem nich větší nepořádek	4 %
připojení se na Wi-Fi a stahování dat	8 %	solární napájení	17 %	více se kolem nich soustřeďují bezdomovci či „pochybné existence“	19 %
informace o znečištění ovzduší	1 %	materiálové provedení	0 %	vysoké náklady na pořízení	26 %
vyhřívání sedadla	2 %	umístění ve vhodné lokalitě	4 %	tyto lavičky jsou neustále obsazené	9 %
		jiné	8 %	poskytované funkce vůbec nefungují	1 %
				poskytované funkce nefungují, jak bychom potřebovali	5 %
				jiná	3 %

Zdroj: vlastní (2022)

Poté, co respondenti během vyplňování dotazníku byli blíže obeznámeni s vlastním pojetím smart laviček, zvolili jako jejich největší pozitivum právě skutečnost, že tyto nabízejí dodatečné funkce (124 respondentů, 60 %). Solární nabíjení bylo kladně hodnoceno u 34 respondentů. 9 % respondentů (18 osob) má ke smart lavičkám obecné výhrady a považuje je za zcela zbytečné.

Posledním dílčím závěrem dotazníkového výzkumu je, že pouze u 14 % odpovědí nejsou žádná negativa s existencí smart laviček uvedena, tj. celých 86 % respondentů z České republiky není plně s existencí smart laviček z různých důvodů spokojeno. 26 % odpovědí bylo spojeno s nežádoucími vysokými náklady, které jsou s pořízením smart lavičky spojeny. Velkým problémem je také koncentrace sociopalotologických jevů, pro které jsou smart lavičky vyhledávaným místem (zvoleno v 19 % případů), a s tím související projevy vandalismu (18 % odpovědí).

Graf 3: Zhodnocení smart funkcí u smart laviček (n=246)

Zdroj: vlastní (2022)

Shrneme-li výsledky dotazníkového šetření k postojům a názorům respondentů na smart lavičky v prostoru českých měst a obcí, lze konstatovat, že tento smart prvek je mezi mladými lidmi více neznámý než známý, a že jen 32 respondentů (13 %) mělo se smart lavičkou vlastní zkušenost, která ne vždy byla pozitivní.

Závěr

Předložený článek se věnoval smart veřejným statkům, jejichž používání by mělo zvýšit komfort uživatelů tím, že kombinuje větší množství jinak oddělených funkcí nebo je přátelské k životnímu prostředí. Tyto Smart veřejné statky a jejich poskytování by mělo být nosným prvkem konceptu Smart City, který však musí být limitován požadavkem na hospodárnost při jejich pořízení a veřejnou potřebou tyto veřejné statky reálně využívat.

Cílem příspěvku bylo prezentovat výsledky dotazníkového šetření k zjištění postojů a zkušeností mladých lidí ve věku 19 – 25 let ke smart lavičkám, které se nyní postupně „zabydlují“ ve veřejném prostoru měst a obcí napříč celou Českou republikou. Tento příspěvek navázal na předchozí konferenční text (Turečková et al., 2022²⁷), kde byly na příkladu smart laviček demonstrovány přínosy i negativa, které jsou s jejich pořízením spojeny. Efektivnost jejich nákupu a provozování byla analyzována na pozadí zjednodušené Cost-Benefit analýzy s odkazem na kritické hodnocení účelnosti vynaložených veřejných prostředků, které je s nimi spojeno. Zde analyzovaný dotazníkový průzkum akcentoval a podpořil negativa, které jsou v současné době s pořízením smart laviček spojena, zejména s ohledem na jejich velmi vysokou pořizovací cenu, neinformovanost a „nepřipravenost“ občanů jejich nabízené dodatečné funkce využívat a cíleně je tak v municipalitách vyhledávat. Smart lavičky jsou tak spíše módní záležitostí, která se do budoucna jeví (z našeho úhlu pohledu) dosti nejistě vzhledem k technologickým inovacím, které se promítají např. do technických parametrů mobilních zařízení.

Vzhledem k tomu, že prezentovaný příspěvek reflektoval výsledky pilotního výzkumu, bude v následující fázi podobné šetření provedeno v konkrétním městě České republiky a výsledky doplní následnou cost-benefit analýzu pro zjištění efektivnosti realizace smart laviček v tomto městě. Současně se nabízí provést obdobný výzkum ve vybraných evropských zemích s cílem zjistit podobnosti a rozdíly v přístupu občanů k těmto typům veřejných statků.

Použitá literatura:

1. ANGELIDOU, M. (2014): Smart city policies: A spatial approach. *Cities*, 2014, roč. 41, s. S3-S11. DOI: 10.1016/j.cities.2014.06.007.
2. ANTHOPOULOS, L. G. – VAKALI, A. (2012): Urban planning and smart cities: Interrelations and reciprocities. *The Future Internet: Future Internet Assembly*, 2012, 7281, s. 178-189. DOI: 10.1007/978-3-642-30241-1_16.
3. BÁRTA, D. et al. (2015): *Metodika Konceptu inteligentních měst*. [online]. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: https://www.mmr.cz/getmedia/b6b19c98-5b08-48bd-bb99-756194f6531d/TB930MMR001_Metodika-konceptu-Inteligentnich-mest-2015.pdf
4. BASTELAER VAN, B. (1998): Digital cities and transferability of results. In: *Proceedings of the 4th EDC Conference on Digital Cities*. Salzburg, s. 61-70.
5. BORSEKOVÁ, K. – VAŇOVÁ, A. – VITÁLIŠOVÁ, K. (2017): Smart Specialization for Smart Spatial Development: Innovative Strategies for Building Competitive Advantages in Tourism in Slovakia. *Socio-Economic Planning Sciences*, 2017, roč. 58, č. C, s. 39-50. DOI: 10.1016/j.seps.2016.10.004

²⁷ TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – VARADZIN, F. (2022): SMART public goods: the effectiveness of public benches on the example of the Czech Republic.

6. BUCHHOLZ, W. – SANDLER, T. (2021): Global Public Goods: A Survey. *Journal of economic literature*, 2021, roč. 59, č. 2, s. 488-545. DOI: 10.1257/jel.20191546.
7. CARAGLIU, A. – DEL BO, C. – NIJKAMP, P. (2011): Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 2011, roč. 18, č. 2, s. 65-82. ISSN 1063-0732. DOI: /10.1080/10630732.2011.601117.
8. GIFFINGER, R. – FERTNER, C. – KRAMAR, H. – MEIJERS, E. – PICHLER-MILANOVIĆ, N. (2007): *Smart Cities: Ranking of European medium-sized cities*. Vienna. [online]. [Citované 22. 5. 2022.] Dostupné na internete: http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf
9. LOM, M. – PŘIBYL, O. – SVÍTEK, M. (2016): *Industry 4.0 as a Part of Smart Cities*. Praha: Smart Cities Symposium Prague (SCSP).
10. MACGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. – HÁLA, M. (2021): CSR Unconscious Consumption By Generation Z In The Covid-19 Era – Responsible Heretics Not Paying CSR Bonus? *Journal Of Risk And Financial Management*, 2021, roč. 14, č. 8. DOI: 10.3390/jrfm14080390.
11. MACGREGOR PELIKÁNOVÁ, R. – MACGREGOR, R. K. – ČERNEK, M. (2021): New Trends In Codes Of Ethics: Czech Business Ethics Preferences By The Dawn Of Covid-19. *Oeconomia Copernicana*, 2021, roč. 12, č. 4, s. 973-1009. DOI: 10.24136/OC.2021.032.
12. MAHIZHNAN, A. (1999): Smart Cities: The Singapore Case. *Cities*, 1999, roč. 16, č. 1, s. 13-18. DOI:10.1016/S0264-2751(98)00050-X.
13. NEVIMA, J. et al. (2018): *Vybrané kapitoly z veřejné správy a regionálního rozvoje*. Praha: Professional Publishing, s. 284. ISBN 978-80-88260-19-6.
14. PAKŠIOVÁ, R. (2016): CSR reporting in Slovakia. In: *Proceedings of the 3rd International Conference on European Integration 2016*. Ostrava: Ostrava: VŠB-TU Ostrava, s. 698-707.
15. SANDLER, T. (1998): Global and Regional Public Goods: A Prognosis for Collective Action. *Fiscal Studies*, 1998, roč. 19, č. 3, s. 221-247.
16. SLAVÍK, J. (2017): *Smart city v praxi: jak pomocí moderních technologií vytvářet město příjemné k životu a přátelské k podnikání*. Praha: Profi Press.
17. TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. – VARADZIN, F. (2021): SMART public goods: the effectiveness of public benches on the example of the Czech Republic. In: *Proceedings of 38th Eurasian Studies in Business and Economics Conference*. Warsaw: Eurasia Business and Economics Society, s. 841-848. ISBN 978-605-80042-8-3.
18. TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2018): SMART approach in regional development. In: *Proceedings of 16th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: SU OPF Karviná, s. 386-394. ISBN 978-80-7510-289-8.
19. TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2019): SMART CITY concept in the Czech Republic. In: *Proceedings of 29th Eurasian Studies in Business and Economics Conference*. Lisbon: Eurasia Business and Economics Society, s. 1039-1048. ISBN 978-605-67622-9-1.
20. TUREČKOVÁ, K. – NEVIMA, J. (2022): Concept of Smart City: Smart Public Goods in Czech Republic. In: *Proceedings of the 6th International Conference on European Integration 2022*. Ostrava: Ostrava: VŠB-TU Ostrava, s. 766-775. ISBN 978-80-248-4605-7. DOI: 10.31490/9788024846057.
21. VAŇOVÁ, A. (2021): *Trendy v rozvoji miest*. Banská Bystrica: Belianum, 2021, s. 202. ISBN 978-80-557-1884-2.

22. VARADZIN, F. (2016): Global Public Goods and Integration. In: *Proceedings of 3rd International Conference on European Integration (ICEI)*. Ostrava: VSB Tech Univ Ostrava, s. 1052-1059. ISBN 978-80-248-3911-0.
23. VARADZIN, F. (2017): Public Goods, On Some Issues of the Theory. In: *Proceedings of 12th Annual International Scientific Conference on Public Economics and Administration*. Ostrava: VSB Tech Univ Ostrava, s. 353-357. ISSN1805-9090.

Kontakt:

Ing. Kamila Turečková, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: tureckova@opf.slu.cz

doc. Ing. Jan Nevima, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: nevima@opf.slu.cz

prof. PhDr. František Varadzin, CSc.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Katedra ekonomie a veřejné správy
73340 Karviná
Česká republika
e-mail: varadzin@opf.slu.cz

DEMOGRAPHIC CHANGES AS A CHALLENGE FOR THE ELECTORAL MARKET IN EUROPE

Agnieszka Turska-Kawa

Institute of Political Science, University of Silesia in Katowice, Bankowa 11, 40-007 Katowice,
Poland, e-mail: agnieszka.turska-kawa@us.edu.pl

Abstract: Classic studies confronted with the observed demographic trends give rise to new questions about the consequences of those changes for the electoral market. Some forecast trends, expert observations and results of past research are available that make it possible to put forward certain hypotheses. But we do not know how stable today's findings from studies on grey voters will remain as new citizens keep joining this segment. From a research point of view, this opens up a new field for empirical explorations; from a policy standpoint, on the other hand, it definitely becomes a huge challenge. The aim of the article is to express and discuss ten future challenges concerning changes in the electoral market as a consequence of demographic changes. The paper is a part of the research model in the project funded by the National Science Centre, Poland (grant no 2020/39/I/HS5/00176).

Keywords: ageing population, ageing Europe, Grey Voters, demographic changes, elections

JEL: D72

Introduction

Over the last two decades, many discussions have addressed the prospect of an aging population. Researchers have been seeking to capture the trends looking at several decades, particularly with regard to the multifaceted implications for states, societies, citizens, as well as individual sectors of the economy or public policy. These implications are interesting not only in terms of the cognitive aspects of the demographic changes. In fact, they represent in themselves extremely important challenges for nearly all areas of functioning of societies. They entail important changes of an economic, social, psychological, as well as political nature, which governments as well as entire societies will have to face. The aim of the article is to express and discuss ten future challenges concerning changes in the electoral market as a consequence of demographic changes. These will be framed in 10 interdisciplinary questions to encourage discussion. They will be preceded by outlining forecasts regarding demographic changes and observed changes in the area of political behaviors (including electoral ones).

1 Forecasts

World Health Organization¹ analyses suggest that the size of the over-60 segment will increase from 1 billion in 2020 to 1.4 billion in 2030. By 2050, this group will have doubled, reaching 2.1 billion. The number of persons aged 80 years or older is expected to triple between 2020 and 2050 to reach 426 million². Other studies sharing the proposition concerning the rapidly advancing processes of aging of societies show that in 2050, 25.1% of the total population in OECD countries will be over 65³, while life expectancy will increase from 69 in 2005 – 2010, to 76 in 2045 – 2050, and to 82 in 2095 – 2100⁴. Other predictions clearly show

¹ “World Populations Ageing 2019. Highlights” (2019), p. 1.

² Ageing and Health (2022): <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>.

³ OECD, *Ageing in Cities* (2015), p. 11.

⁴ “World Population Prospects: The 2012 Revision, Key Findings and Advance Tables (2013), p. 17.

that the number of people aged 80 and over will have tripled by 2050, and by that time one in six people in the world will be over 65.

The process involving an increase in the share of the oldest persons is accompanied by a number of changes in the behaviors and attitudes of individuals, signifying a certain new quality of this stage of life. The features of this “new old age” are particularly clearly present when the demographic processes associated with the increased participation of elderly people in society overlap with the very rapid transformations of the economy, social life, value systems and intergenerational relations.

Classic works on aging processes largely assumed a link between this stage of life and broadly perceived loss and threat. This was reflected in many theories that dominated the approach to old age in the 20th century. *Exclusion (withdrawal, deactivation) theory*⁵ analyzes the aging process in relation to the assumptions underlying social life organization, according to which both individuals and the society at large benefit when older people lose their roles characteristic of middle age. This withdrawal provides protection for the key social roles that middle-aged people should perform. Indirectly, however, the theory highlights how older people need withdrawal from public life and activity to achieve balance, but also to rest and prepare for death. *Subculture theory*⁶ points to the specific way in which the senior population is treated by the society at large, including marginalization and exclusion of older people. As a consequence, senior citizens engage in more intensive contacts within the oldest segment, which deepens their exclusion and creates space for the formation of separate norms, attitudes, and interests expressed only by that group. *Social stigma theory*⁷ describes the social breakdown syndrome characterizing older people as particularly vulnerable to the social stigmatization mechanism. This phenomenon is related to the loss of social roles by the elderly individual and the absence of reference groups, resulting in the disappearance of feedback in social interactions.

Contemporary research on the oldest segment outlines a significant shift in focus of analyses from aging being perceived as a threat or loss towards an approach emphasizing the opportunities which the process brings. Illustrating this with reference to Eric Erikson’s theory of stages of psychosocial development⁸ – in the final stage, integrity increasingly often wins over despair. Integrity is an increasingly socially-supported period. Individuals experience a sense of fullness for longer and pass it on to others through many groups (bonds, interactions) in which they function, thus alleviating the feeling of despair and helplessness appearing towards the end of one’s life. Integrity spreads out in time, opening up new possibilities for researchers to explore this period.

2 Observations and facts

The question concerning the impact of the observed demographic trends on the political market, both in the quantitative and in the qualitative area, has been gaining greater significance in the context of research conducted in recent years. In fact, the growing importance of grey voters in political elections has been recognized in many countries, leading to an increased interest among researchers in the role of older citizens in the electoral market. The 2016 Brexit referendum in the UK determined a key aspect for the country’s functioning, namely whether or not it was to remain within the structures of the European Union. Older voters delivered the narrow majority to leave the EU against the preference to remain on the part of most younger

⁵ HENRY, W.E. – CUMMING, E. (1959): Personality Development in Adulthood and Old Age, p. 383-390.

⁶ ROSE, A.M. (1962): The Subculture of the Aging: A Topic for Sociological Research, p. 123.

⁷ PETRUNIK, M. (1980): The Rise and Fall of ‘Labelling Theory’: The Construction and Destruction of a Sociological Strawman, p. 215.

⁸ WEILAND, S. (1993): Erik Erikson: Ages, Stages, and Stories, p. 18.

voters⁹. The YouGov portal¹⁰ published the results of a poll showing that under-25s were more than twice as likely to vote Remain (71%) than Leave (29%). Among over-65s, the picture is almost the exact opposite, as 64% of over-65s voted to Leave while only 36% voted to Remain. Among the other age groups, voters aged 24 to 49 narrowly opted for Remain (54%) over Leave (46%) while 60% of voters between the ages of 50 and 64 went for Leave. The 2017 political elections in the UK highlighted a clear division of the electorate along age lines. Exit polls and a post-election survey suggested that 55 – 58 percent of voters over 65 voted for the Conservative Party, while 57 – 62 per cent of young people under 35 voted for the Labour Party¹¹.

In Germany, we are witnesses to a peculiar situation, as in all Bundestag elections from 1953 to 2009, people aged 60 and over continued to be the most active group of voters in terms of percentage share. However, we have been observing upward trends in this country too. In the 2013 election, approx. 80 percent of people from that group went to the polls, and in the 2017 election as many as 81 percent, which is a record result so far. These results are a consequence of the huge demographic predominance of older people. In Germany, assertions were made already back in 2003 pointing to “an impending demographic crisis... after 2016, Germany will be a gerontocracy”¹².

A similar electoral situation can be found in Poland. Research and analyses carried out after the elections in the last cycle (2018 – 2020) show the growing importance of voters in late maturity for the election result, especially for ensuring the victory of PiS [Law and Justice] in the elections to the Polish Sejm and of Andrzej Duda in the presidential election. Without significant support among the oldest voters, the Law and Justice party’s victory would not have been so impressive, and the re-election of Andrzej Duda would have been impossible. In the parliamentary elections, PiS won in every age group, but the party won the most support among voters aged 60 and over. In this group, 55.6 percent voted PiS. As far as the support among older voters for the other parties was concerned, KO [Civic Coalition] received 25.3 percent, SLD [Democratic Left Alliance] 10 per cent, PSL [Polish People’s Party] 7.4 per cent, and Konfederacja [Confederation] 1.1 per cent. In turn, in the 2020 presidential election, Andrzej Duda, who narrowly defeated Rafał Trzaskowski, had an advantage in the over-50 age groups, which secured his victory.

Research into the political activity of the oldest voters also notes their increased involvement in other non-electoral areas. Studies by Fredrica Nyqvist et al.¹³ demonstrated a significant increase in the level of political participation of older citizens between 2005 and 2016. Political participation was conceptualized through the lens of activities such as contact with a politician or an official, appeal against a decision, writing a letter to the press, signing a petition, participating in a demonstration, and participating in a boycott. The study was carried out in a group of 65/66- and 75/76-year-olds in northern Sweden and western Finland. Data were retrieved from a repeated cross-sectional survey. One likely explanation for the higher level of political participation in 2016 is Internet use, as this reduces participation costs between elections. Consistent with this explanation is the second important finding noted by the authors, namely that social contacts decreased over the period analyzed. Internet use and social interaction online may also be among the factors contributing to the observed decline in social contacts.

⁹ CHRISP, J. – PEARCE, N. (2019): *Grey Power: Towards a Political Economy of Older Voters in the UK*, p. 747.

¹⁰ MOORE, P. (2016): *How Britain Voted at the EU Referendum* | YouGov: <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2016/06/27/how-britain-voted>.

¹¹ TILLEY, J. – EVANS, G. (2017): *The New Politics of Class after the 2017 General Election*, p. 711-715.

¹² SINN H.-W. – UEBELMESSER, S. (2003): *Pensions and the Path to Gerontocracy in Germany*, p. 155.

¹³ NYQVIST, F. – NYGÅRD, M. – SNELLMAN, F. (2022): *Changes in Active Ageing in a Nordic Regional Context: Results Based on the GERDA Study in 2005 and 2016*, p. 15.

Another interesting example of political activity is the Yayoflautas movement formed in Spain in 2011. Their name derives from the words “yayo” or “yaya”, which is the Spanish equivalent for “grandpa” or “grandma”, and “flauta”, which means “flute”. The word refers to the pejorative term “perroflauta”, the way in which many journalists and talk show guests call activists. The initiative stems from the 15-M movement, known as the “Indignados”. 15-M refers to 15 May to commemorate the demonstrations followed by a wave of protests criticizing austerity measures, the bank bailout policy, political corruption, and youth unemployment, but also expressing expectations regarding real democracy, decent working conditions, and environmental protection. 15-M started mostly as a youth movement¹⁴, but gradually became an intergenerational one¹⁵. As such, the Yayoflautas gained public notoriety in what was popularly recognized as 15-M’s older adults’ wing. Blanche-T. D. and Fernández-Ardèvol M.¹⁶ conducted in-depth interviews with 15 activists from the movement. Their findings revealed the prevalent role of the latter in the construction of its members’ identities. The group provides a strong sense of collective identity based on intergenerational solidarity, and makes it possible to counteract the cultural devaluation of the identity of older and retired people.

The impact of demographic changes on the election market is beyond discussion. It is interesting, however, in what direction these changes will go – can we talk about a silver tsunami or rather a developing age-friendly approach? Features of the political activity of the segment of the oldest citizens may carry great potential for political actors, including a greater probability of voting due to previous experience or greater likelihood of voting as a result of following social norms; but also some disadvantages, e.g. underrepresentation of other demographic segments, narrowing down groups of values, and problems of social discussions.

3 Challenges

Predictions related to demographic change generate extremely important discussions and social issues. The specificity of these changes analyzed from the point of view of the political market also makes it possible to assume that these transformations will have a significant impact on the electoral competition sphere. Classic studies confronted with the observed demographic trends give rise to new questions, the answers to which will only be sought in the coming years. It is impossible to make clear predictions about what politics will look like 20 or 30 years from now. Some forecast trends, expert observations and results of past research are available that make it possible to put forward certain hypotheses. However, many of these are overlapped by questions that remain unanswered today. Above all, we do not know how stable today’s findings from studies on grey voters will remain as new citizens keep joining this segment. From a research point of view, this opens up a new field for empirical explorations; from a policy standpoint, on the other hand, it definitely becomes a huge challenge. This is expressed below as ten questions/individual challenges, contributing to the research and to the discussion.

What will be the direction of the changes in political communication forced by the demographic changes?

It is beyond any doubt that today’s grey voter segment has weaker digital competences than the youngest generations, who in a way grew up naturally with unrestricted Internet access. At the same time, it can be assumed that at a certain point, as more demographic segments naturally become part of the grey voters group, this will generate an improvement in digital

¹⁴ CASTELLS, M. (2013): *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*, p. 296.

¹⁵ MENA, J.C. – SÁNCHEZ, D.M. – COLLADO, A.C. (2018): Discourses and Practices of Radical Democracy. The 15M Movement as a Space of Mobilization.

¹⁶ BLANCHE-T. D. – FERNÁNDEZ-ARDÈVOL, M. (2022): (Non-)Politicized Ageism: Exploring the Multiple Identities of Older Activists, p. 10-13.

competences and thus transform the political communication. However, in parallel to this, further generation of young people will be again a step ahead, so the oldest segment of the electorate will always display lower adaptation to technological developments than other voter segments.

Bearing in mind the predicted demographic changes, primarily in terms of numbers, and the desire to reach the most numerous groups of voters, it seems natural for political communication to be adjusted to older voters. This seems to be slightly out of line with the trend, observed almost since the beginning of the 21st century, and involving the increasingly innovative use of the Internet in successive election campaigns.

How will the demographic changes influence election campaign themes?

The issues older citizens are interested in definitely differ substantially from those younger generations focus on. This is naturally linked to other expectations regarding campaign promises, to the difference in values, as well as to the difference in the aspects that take priority among everyday concerns.

A prerequisite for political activity is the recognition of politics as a sphere of value to the individual, one in which they can pursue their personal motives. The issue addressed in the discussions, related to engaging the individual, should be perceived subjectively as the latter's own interest. In the case of active conversion (i.e., the process of common interest being transformed into subjective interest), the citizen attaches more importance to political behaviors, including electoral ones, focused on realization of the respective interest.

Will younger citizens' problems be neglected as a consequence of focusing on the expectations and needs of the oldest segment? Will political actors in election campaigns care as much about the issues of education and technological development as they do about the pension system, healthcare or the financing of medicines?

Which values will prevail in the public space?

Older people are distinguished by a distinct set of both core values and political values. Polish research¹⁷ shows that the top values of older people include health, family, physical and mental fitness, but also religious engagement. In turn, work, social position, education, and wealth are least valued. Zofia Szarota¹⁸ indicated a similar set of values. For the oldest generation, the most important things were health, family, love, and religious faith. People aged 65+ are most favorably inclined towards the presence of religion and of the Church in public space in Poland¹⁹. On the other hand, a commonly recognized characteristic of older people is the shift towards the right in their views and attitudes. The resulting value stems from the stronger attachment to tradition, national values, and figures of authority.

Analyses clearly show that older people display a markedly different value system compared to younger voter segments. Polish studies have shown that even different generations living under one roof do not develop a homogeneous value system, but follow to the greatest extent the trends outlined in the research²⁰. According to Modernization Theory, the variation in basic value orientations between generations is due to cultural changes resulting from economic development²¹, with more rational and self-expression values among the younger compared to more traditional and survival values among the oldest.

¹⁷ CIBOR, R. (2008): *Wartości życiowe i ich bilans u osób starszych*, p. 104.

¹⁸ SZAROTA, Z. (2013): *Wartości służące pomyślnemu starzeniu się*, p. 46-48.

¹⁹ GRABOWSKA, M. (2022): *Postawy Wobec Obecności Religii i Kościoła w Przestrzeni Publicznej*, p. 4.

²⁰ SZAROTA, Z. (2013): *Wartości służące pomyślnemu starzeniu się*, p. 46-48.

²¹ INGLEHART, R. – BAKER, W.E. (2000): *Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values*, p. 20.

The question is not easy to answer. On the one hand, it would be easiest to say that the values of the dominant groups of potential voters will prevail in the public space and that the election campaign will definitely be saturated with them. However, it is interesting to look at this point at the determinants of preferences for these value groups: in the case of the quantitative and qualitative demographic changes observed, this makes the problem ambiguous. Could the greater activity and empowerment of grey voters consequently neutralize the value conservatism attributed to them in the literature? Will older voters open themselves up to new values, or rather be confirmed in those they already display?

How will the increase in the percentage share of grey voters influence the state's economic policy?

Different expectations and values, but also a more restricted investment horizon and less occupational flexibility can lead to diverse economic preferences. These preferences will also be linked to attitudes towards central decisions aimed at public money distribution. The available research quite consistently shows the differences between individuals belonging to different demographic cohorts. A cross-sectional study of survey data for 22 countries by Rune J. Sørensen²² proved that older people preferred lower spending on education and expressed a preference for financial support for healthcare and pensions. These lifecycle effects vary considerably from country to country, but are generally quite small.

Risk and uncertainty play an important role in economic decision-making and in the preferences shaped. Studies prove that the inclination to engage in risky behaviors decreases with age²³. This is clearly reflected in the research. Thomas Dohmen et al.²⁴ demonstrated that older people were less willing to take financial risks. This correlation reaches a plateau around the age of 65. Chris Brooks et al.²⁵, relying on data recorded after meetings of clients with financial advisers, suggested that age had little impact on risk aversion compared to other factors such as retirement or investment horizon length. However, the variables indicated by the researchers are clearly age-related. Eric Bonsang and Thomas Dohmen²⁶ argue that changes in risk propensity may be a consequence of the cognitive decline in old age. Among other causes, James Banks et al.²⁷ mention exit from the labor force, increased dependence on pension and annuity incomes, as well as changes in household composition and family ties. They may also include limiting health conditions²⁸.

As a consequence of thus oriented economic preferences, clearly different from the interests and expectations of other demographic cohorts, the potential implications of following the expectations of the most numerous demographic segment may be long-term and difficult to reverse. For example, their effects can involve non-subsidization of the educational system, not spending additional resources on the latter, whether financial or psychological, related to the time devoted to strategies and programs modernizing education and supporting the

²² SØRENSEN, R.J. (2013): Does Aging Affect Preferences for Welfare Spending? A Study of Peoples' Spending Preferences in 22 Countries, 1985 – 2006, p. 267-268.

²³ BANKS, J. – BASSOLI, E. – MAMMI, I. (2020): Changing Attitudes to Risk at Older Ages: The Role of Health and Other Life Events, p. 102208.

²⁴ DOHMEN, T. – FALK, A. – HUFFMAN, D. – SUNDE, U. – SCHUPP, J. – WAGNER, G.G. (2011): Individual Risk Attitudes: Measurement, Determinants, and Behavioral Consequences, p. 529.

²⁵ BROOKS, C. – SANGIORGI, I. – HILLENBRAND, C. – MONEY, K. (2018): Why Are Older Investors Less Willing to Take Financial Risks?, p. 55.

²⁶ BONSAANG, E. – DOHMEN, T. (2015): Risk Attitude and Cognitive Aging, p. 117.

²⁷ BANKS, J. – BASSOLI, E. – MAMMI, I. (2020): Changing Attitudes to Risk at Older Ages: The Role of Health and Other Life Events, p. 102208.

²⁸ CEN, X. – JOHNSTON, D.W. – KUNG, C.S. – SHIELDS, M.S. (2021): The Link between Health and Economic Preferences: Evidence from 22 OECD Countries, p. 415-420.

development of younger generations in this manner. Other implications may include transformation of state policy with a shift towards welfare, meaning above all protection against basic life risks such as illness, disability, and unemployment. This can minimize economic initiatives, limit private ownership associated with greater financial risks in the market, and reduce individual responsibility of citizens for their decisions.

Who will represent citizens on the political scene as a consequence of the demographic processes?

Age can also be an important electoral heuristic, generating a specific voting direction for the oldest segment of voters. This proposition has been validated by a number of studies. Members of the electorate prefer to vote for co-partisan candidates who are closest to themselves in age²⁹. Research by Kirstie L. Dobbs³⁰ establishes that most Tunisians do not use age as a heuristic cue when evaluating political candidates running for office with the exception of the oldest voters who tend to prefer a candidate that is in their 50s. Those members of the electorate who are more educated are better able to use age as a heuristic³¹.

Age can be the foundation of a voter's perception of similarity between him or her and a politician. This principle can be applied to both cognitive similarity and broad trait similarities between a leader and their supporters. Such perceived similarity becomes the basis underlying judgments about similar values, goals, and needs expressed. Thus, it makes it possible to naturally direct political sympathies towards individuals whose similarity to oneself has been recognized in this manner.

Already the classic research by Milton Rokeach³² demonstrates that specific political actors and political ideologies are attractive to people whose value system is consistent with the core values contained in the respective ideology and in the program of the politician representing it. Casting a vote for a leader whose program and image are in line with one's own hierarchy of values gives hope that the elected actor will pursue goals consistent with the values followed by the voter, protecting and promoting such values. The voter will also attempt to reconstruct the politicians' value system on the basis of their behavior³³. In a number of other empirical explorations concerning the criteria voters use when choosing a presidential candidate, an important role turned out to be played by the assessment of the similarity between the politician's views and the voter's views³⁴, as well as the similar perception of the sociopolitical reality. As indicated, the perceived trait similarity is also important in the process of building the relationship between a leader and their followers. Gian V. Caprara et al. demonstrated that listeners often tended to judge speakers through the lens of their perceived personality traits³⁵. In other studies of grey voters by Caprara et al., a comparison of voters' and candidates' personalities showed that politicians and their voters were similar in terms of personality, and voters correctly perceived politicians representing their preferred option as

²⁹ WEBSTER, S.W. – PIERCE, A.W. (2019): Older, Younger, or More Similar? The Use of Age as a Voting Heuristic, p. 648.

³⁰ DOOBS, K.L. (2020): Youth Quotas and 'Jurassic Park' Politicians: Age as a Heuristic for Vote Choice in Tunisia's New Democracy, p. 1001.

³¹ WEBSTER, W.S. – PIERCE, A.W. (2019): Older, Younger, or More Similar?, p. 648.

³² ROKEACH, M. (1979), The Two-Value Model of Political Ideology and British Politics, p. 169-172.

³³ TURSKA-KAWA, A. – PILCH, I. (2015), Voters' Personalities and Ideal Party Personality. Evidence from Poland, p. 180.

³⁴ CAPRARA, G.V. – VECCHIONE, M. – BARBARANELLI, C. – FRALEY, R.Ch. (2007): When Likeness Goes with Liking: The Case of Political Preference, 609-632.

³⁵ CAPRARA, G.V. – BARBARANELLI, C. – ZIMBARDO, P.G. (2002): When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians' Personality, p. 90.

similar to themselves. Ravi Iyer et al.³⁶ even indicate that such traits act as a kind of “human glue”, with a clear impact on the emotional and cognitive evaluations of the candidates.

This policy is in line with the congruence principle³⁷, widely used in commercial marketing and stating that consumers are inclined to choose brands whose characteristics, as perceived by the consumers themselves, are compatible with their own. Studies conducted in Italy and Spain showed that the similarity between the traits of the voter and the political entity elected was greater when it concerned traits characteristic of the leader and his or her party³⁸.

Bearing the above in mind, the question arises as to whether also politicians, and not only societies, might age as a consequence of the demographic processes. In this case, the political scene may become increasingly conservative not only because programs will be targeted at the most numerous (i.e., oldest) segments, but also because of the average age of the politicians elected, following the trend of the demographic changes.

Will depoliticization processes intensify as people who are currently young and increasingly less interested in politics start joining the grey voter generation?

Analyses of depoliticized societies indeed stress more strongly the apathy of the younger generation³⁹. The delegitimization of entities of authority such as school, government, political parties and church, consolidates distanced attitudes towards politics. The generation born after 1989 in Poland treats the democratic political system as something natural, and do not see any need to strive or fight for it. It can therefore be assumed that this is a factor making responsibility for the state an alien notion to young people, as it were, while depoliticization is in a way an expected response to such attitudes. Polish research confirms weak interest in politics on the part of young people, and their certain political alienation. The INDICATOR Marketing Research Center, as part of a project carried out by the Konrad Adenauer Foundation and political scientist Adam Kądziała, drafted a report entitled “Political portrait of young Poles in 2019”⁴⁰. The study shows that 90.7 percent of young Poles (aged 18 – 30) rate their level of interest in politics as low or very low. The main factors influencing young people’s lack of engagement in political life are the following: a negative image of political life (32.9 percent), the lack of a sense of influence on the reality (25.1 percent), and the low quality of public debate (23.9 percent). Furthermore, 60.1 percent of young Poles do not have clearly defined political views. A negative image of politicians in the eyes of the younger generation also emerges from the report. Politicians’ actions are viewed negatively by 63.5 percent of young people, and are not in line with the expectations of 74.1 percent of respondents. Despite this negative view and low political empowerment, young people mostly want to take part in political elections, with as many as 62.2 percent of respondents declaring this direction of behavior.

The continuing low interest in politics does not mean at all that politicians are elected by a minority of informed citizens. The poor format of the promises they make, and the fears that “those in the know” will eventually be held to account for their actions make them focus their efforts rather on drawing the interest of larger group of apolitical citizens. This latter

³⁶ IYER, R. – GRAHAM, J. – KOLEVA, S. – DITTO, P. – HAIDT, J. (2017): Beyond Identity Politics: Moral Psychology and the 2008 Democratic Primary.

³⁷ KRESSMANN, F. – SIRGY, M.J. HERRMANN, A. – HUBER, F. – HUBER, S. – LEE, D.J. (2006): Direct and Indirect Effects of Self-Image Congruence on Brand Loyalty, p. 955-964.

³⁸ VECCHIONE, M. – CASTRO, J.L.G. – CAPRARA, G.V. (2011): Voters and Leaders in the Mirror of Politics: Similarity in Personality and Voting Choice in Italy and Spain, p. 259-270.

³⁹ TYYSKÄ, V. (2014): *Youth and Society: The Long and Winding Road*, p. 151.

⁴⁰ Survey conducted on 5 – 23 September using the CATI method by the INDICATOR Marketing Research Center as part of a project carried out by the Konrad Adenauer Foundation and political scientist Adam Kądziała on a nationwide group of people aged 18–30. 1,200 respondents participated in the research. The sample was representative in terms of variables such as gender, age group, province of Poland, and size of the place of residence.

group, as they lack knowledge about the basic political phenomena and processes, will rely in their electoral decisions on aspects other than substantive content. They will be far more interested in welfare programs in the form of handouts, rather than show concern for the condition of the state economy in a few years' time. They will also support politicians whose communication is clear, rather than those who use ratios and concepts obscure to the common person. Finally, they will support politicians who seem closer to them in line with the similarity principle, rather than those who have, in their opinion, built some distance, for instance on the basis of higher education, experience gained abroad, or material prosperity. All of this means that a message addressed to the majority of citizens – in order to be received in the politically expected direction – should be kept as separate from politics as possible. This knowledge makes politics increasingly depoliticized, not so much by its nature, but more due to strategy. It becomes its purpose in itself to reach the citizens, treated directly as voters, rather than to look after the state's development in various areas (economic, social, welfare, education, etc.).

What direction will the situation described above develop in? Will these apolitical attitudes become more consolidated with every passing year as they move with the individuals displaying them to successive demographic segments? Will the policy following the most numerous segments and seeking to fit within the public expectations follow suit and simplify its format? Will this simplification also mean its depoliticization?

Will depoliticization processes be evident also among actors on the political scene?

Another aspect is that there is an increasing number of people in the field of active politics who have neither formal education in the field nor any political experience. These people neither professionalize politics nor enrich it with content. The aims of their presence are different. Firstly, they bring politics closer to the citizens, as politicians who speak a comprehensible language, without political pathos, and do not refer to the complex planes of the state's functioning, including the economy, international affairs, and legal matters. Thus, serving as a link between politics as such and the citizens/voters, they perform their task in the way expected by the majority, as they represent politics which is simple, clear, and thus closer to the citizens. Secondly, citizens ostensibly (!) involved in politics feel empowered and valued. A sense of being present in the political system is associated with strengthened feelings such as a sense of meaning, a sense of influence, a decrease in frustration, lower anomie, and perceived self-efficacy⁴¹. Regardless of the extent to which such feelings are actually justified, they fill the individual with strength and make the political actor who activated them responsible for this strength. Thirdly and finally, bearing in mind the research showing not only a low level of political interest, but also poor political knowledge among citizens, supporting a politician who does not present much political experience and perceives politics in simple terms understandable for the average citizen triggers mechanisms based on the principle of similarity described above.

One could obviously predict that power will be delegated or that experts supporting the politicians to be elected will be invited to take part in the decision-making process. However, this seems too idealistic. Power is actually more likely to be taken over either by people who are not politicians, or by ones whose political refinement, knowledge and experience are extremely poor. However, their appeal will be generated precisely by being outside the system, which is rather uninteresting and incomprehensible for a substantial part of the general public. They make citizens feel that they are included in politics, that they understand it, and that the politician understands them. This peculiar sense of inclusion gives the individual the conviction that they create events and meanings in the sociopolitical space that conform to their standards.

⁴¹ KORZENIOWSKI, K. (1991): Poczucie podmiotowości-alienacji politycznej: uwarunkowania psychospołeczne, p. 88; TURSKA-KAWA, A. (2012): Poczucie alienacji jako zmienna różnicująca zachowania wyborcze obywateli w wyborach do Sejmu 2011 roku, p. 149.

Will the political space be an effective field for implementing empowerment among the oldest voters?

Ali Pirannejad and Marijn Janssen⁴² conceptualize empowerment in terms of the interaction between developing citizens' abilities and the operationalization of those abilities in sociopolitical actions. "Political empowerment" involves the citizens' ability to analyze sociopolitical aspects (on a local, national, and international level) and to organize and mobilize communities to shape the society at large and to make decisions. The researchers emphasize the goal-oriented element of political empowerment, and identify "political efficiency" as a critical factor of political empowerment, referring to the belief that the individual has the necessary abilities to influence the political system⁴³. If the sphere of politics is subjectively experienced as a plane in which the individual can pursue their personal motives, and if they subjectively estimate that they are achieving their goals through their activity, the respective actions will definitely be perpetuated.

Two forecast directions clash in the search for an answer to this question. On the one hand, there are the increasingly intense depoliticization processes and the decreasing interest among the younger generation in the political sphere. After all, they will be joining the grey voter segment over time. This may mean that the search for influence, control and agency will be pursued in other areas of social activity. On the other hand, a possible change in campaign strategies in the areas of communication, themes, and values, targeting the most numerous segment of voters, can consequently involve them and the system, and nurture their sense of political empowerment.

How will grey voters' political subjectivity evolve?

As noted, empowerment is not a sufficient factor for political activity. It can be implemented through other non-political activities and give satisfaction to the individual. From the perspective of electoral activity, empowerment is a necessary feature for lasting conscious involvement, but certainly not sufficient. Empowerment can be pictured as a specific basis of political behaviours. However, a motivation system is also necessary for their intentional activation, giving the right direction to the internal need to act. Citizens should feel part of the political system to implement their energy.

The impact of motivational factors and communication addressed to grey voters (based on the indicated system of values, needs, and expectations of the oldest segment of voters) is undoubtedly difficult to unequivocal assessment. On the one hand, it can be assumed that in the case of people with solid empowerment, they may encourage the exploration of the political space. Consequently, citizens may feel that this is a space where their empowerment can be effectively expressed. If they receive positive feedback, the self-reinforcing mechanism will work towards building political subjectivity. Such units will seek political knowledge and will become active participants in the public debate and observers of current events because it will make their empowerment in the political space more and more space for implementation. Thus, the shared space of interaction in the form of a political agency will expand. On the other hand, such activities can effectively stimulate the need for influence. Citizens receive a signal that they can not only be a part of the system but can fulfil themselves in it, and it interacts with them. However, the dilemmas of such interactions are primarily in the dimension of their durability. Indeed, the pro-turnout impact is of a short-term nature. Its goals are most often focused solely on the next election. However, if such reinforcements are multi-faceted and,

⁴² PIRANNEJAD, A. – JANSSEN, M. (2019): Internet and Political Empowerment: Towards a Taxonomy for Online Political Empowerment, p. 80.

⁴³ COLE, E.R. – ZUCKER, A.N. – OSTROVE, J.M. (1998): Political Participation and Feminist Consciousness Among Women Activists of the 1960s, p. 364.

above all, permanent, then in the perspective of such influences, they may bring sound reinforcements, which, combined with empowerment, may generate more vital political subjectivity, consequently broadening the common ground – political agency.

Will the most important conflict in politics in the future be generational in its nature? (e.g., instead of left wing vs. right wing)

Belonging to different generations is a source of different views and attitudes. In electoral practice, this translates into different needs, which in turn lead to growing expectations towards political actors and the directions of their decisions. These differences may result, for example, from different determinants of social and political socialization (occurring in different periods), other social roles (family and professional) or a different time perspective of the postulates supported (for the elderly more temporary, for the young also long-term). The classic sociopolitical divisions constituting party electorates in liberal democracies were not based on demographic dispositions. Whether someone identified as right-wing or left-wing, at least in a fundamental way, was not determined by age. The main factors influencing party identifications were the attitude to the free market, the secular nature of the state, the state system or the preferred type of political culture. Expanding the grey voters' segment creates the possibility of another strong determinant in segmenting the electoral market – age. Suppose it becomes an essential disposition of electoral decisions. In that case, it may expand the existing circle of decision-making determinants and marginalize the remaining ones over time. Considering the concept of the emergence of sociopolitical divisions by Stephano Bartolini and Peter Mair⁴⁴, it seems that the first (empirical) level has already been reached. It is possible to identify competing segments of the electorate (young/old), who may begin to orientate themselves electorally based on it. For its eternal existence, however, it is necessary to achieve two successive stages: normative, which will create a specific system of values for both segments and the need for its politicization, and organizational, which will transfer the implementation of their interests to the level of electoral competition. Perhaps we are witnessing the process of creating new foundations of electoral rivalry, an essential determinant of which will be age.

Conclusion

Previous research on electoral segments yielded a fairly consistent picture of the electoral engagement of grey voters. It was argued that the specific behavior of the oldest voters was primarily based on their stability compared to younger voters⁴⁵, as well as on their more strongly conservative views⁴⁶. The determinants of these traits would most often be linked to the characteristics of aging processes, further stressing the universal nature of the findings. As indicated above, the characteristics of political activity in the oldest citizens' segment may carry great potential for political actors, but the demographic changes associated with the expansion of the grey voters' segment also entail risks for the balance of the democratic system. The questions posed above are open-ended and rather encourage discussion and exploration than definite answers today. At the same time, they show that the problem addressed is extremely

⁴⁴ BARTOLINI, S. – MAIR, P. (2007): *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*, p. 89.

⁴⁵ BROOKER, R. (2011): *Youth Federal Election Voting Intentions: A Statistical and Graphical Analysis of Newspoll Quarterly Data 1996-2010*, p. 67; MORENO, A. (2013): *Campaign Awareness and Voting in the 1997 Mexican Congressional Election*, p. 189.

⁴⁶ DENNIS, N.A. – HAYES, S.M. – PRINCE, S.E. – MADDEN, D.J. – HUETTEL, S.A. – CABEZA, R. (2008): *Effects of Aging on the Neural Correlates of Successful Item and Source Memory Encoding*, p. 791-808; JOST, J.T. – NAPIER, J.L. – THORISDOTTIR, H. – GOSLING, S.D. – PALFAI, T.P. – OSTAFIN, B. (2007): *Are Needs to Manage Uncertainty and Threat Associated With Political Conservatism or Ideological Extremity?* p. 989–1007.

important, as it points to potential threats to electoral competition processes in a situation of permanent dominance of one of the groups in the electoral outcomes.

References:

1. "Ageing and Health." World Health Organization, (2021). [Cited 3.11.2022.] Available online: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>.
2. BANKS, J. – BASSOLI, E. – MAMMI, I. (2020): Changing Attitudes to Risk at Older Ages: The Role of Health and Other Life Events. In: *Journal of Economic Psychology* Vol. 79 (2020). [Cited 03.11.2022]. Available online: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102208>.
3. BARTOLINI, S. – MAIR, P. (2007): *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. ECPR Press, 2007.
4. BLANCHE-T., D. – FERNÁNDEZ-ARDEVOL, M. (2022): (Non-)Politicized Ageism: Exploring the Multiple Identities of Older Activists. In: *Societies*, 2022, Vol. 12, No. 2, pp. 40.
5. BONSAANG, E. – DOHMEN, T. (2015): Risk Attitude and Cognitive Aging. In: *Journal of Economic Behavior & Organization*, 2015, Vol. 112 (April 1), pp. 112-126.
6. BROOKER, R. (2011): *Youth Federal Election Voting Intentions: A Statistical and Graphical Analysis of Newspoll Quarterly Data 1996-2010*. Sydney: Whitlam Institute, 2011.
7. BROOKS, Ch. – SANGIORGI, I. – HILLENBRAND, C. – MONEY, K. (2018): Why Are Older Investors Less Willing to Take Financial Risks? *International Review of Financial Analysis*, 2018, Vol. 56 (March 1), pp. 52-72.
8. CANDÓN, M.J. – SÁNCHEZ, D.M. – COLLADO, A.C. (2018): Discourses and Practices of Radical Democracy. The 15M Movement as a Space of Mobilization. In: *Partecipazione e Conflitto*, 2018, Vo. 11, Np. 2, pp. 571-98.
9. CAPRARA, G.V. – BARBARANELLI, C. – ZIMBARDO, P.G. (2002): When Parsimony Subdues Distinctiveness: Simplified Public Perceptions of Politicians' Personality. In: *Political Psychology*, 2002, Vol. 23, No. 1, pp. 77-95.
10. CAPRARA, G.V. – VECCHIONE, M. – BARBARANELLI, C. – FRALEY, R.C. (2007): When Likeness Goes with Liking: The Case of Political Preference. In: *Political Psychology*, 2007, Vol. 28, No. 5, pp. 609-632.
11. CASTELLS, M. (2013): *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. John Wiley & Sons, 2013.
12. CEN, X. – JOHNSTON, D.W. – KUNG, C.S. – SHIELDS, M.S. (2021): The Link between Health and Economic Preferences: Evidence from 22 OECD Countries. In: *Health Economics (United Kingdom)*, 2021, Vol. 30, No. 4, pp. 915-920.
13. CHRISP, J. – PEARCE, N. (2019): Grey Power: Towards a Political Economy of Older Voters in the UK. In: *The Political Quarterly*, 2019, Vol. 90, No. 4, pp. 743-56.
14. CIBOR, R. (2008): Wartości życiowe i ich bilans u osób starszych. In: *Chowanna*, 2008, Vol. 1, pp. 97-110.
15. COLE, E.R. – ZUCKER, A.N. – OSTROVE, J.M. (1998): Political Participation and Feminist Consciousness Among Women Activists of the 1960s. In: *Political Psychology*, 1998, Vol. 19, No. 2, pp. 349-371.
16. DENNIS, N.A. – HAYES, S.M. – PRINCE, S.E. – MADDEN, D.J. – HUETTEL, S.A. – CABEZA, R. (2008): Effects of Aging on the Neural Correlates of Successful Item and Source Memory Encoding. In: *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 2008, Vol. 34, No. 4, pp. 791-808.
17. DOBBS, K.L. (2020): Youth Quotas and 'Jurassic Park' Politicians: Age as a Heuristic for Vote Choice in Tunisia's New Democracy. In: *Democratization*, 2020, Vol. 27, No. 6, pp. 990-1005.

18. DOHMEN, T. – FALK, A. – HUFFMAN, D. – SUNDE, U. – SCHUPP, J. – WAGNER, G.G. (2011): Individual Risk Attitudes: Measurement, Determinants, and Behavioral Consequences. In: *Journal of the European Economic Association*, 2011, Vol. 9, No. 3 (June 1), pp. 522-550.
19. GRABOWSKA, M. (2022): *Postawy Wobec Obecności Religii i Kościoła w Przestrzeni Publicznej*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej, 2022.
20. HENRY, W.E. – CUMMING, E. (1959): Personality Development in Adulthood and Old Age. In: *Journal of Projective Techniques*, 1959, Vol. 23, No. 4 (December 1), pp. 383-390.
21. INGLEHART, R. – BAKER W.E. (2000): Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. In: *American Sociological Review*, 2000, Vol. 65, No. 1, pp. 19-51.
22. IYER, R. – GRAHAM, J. – KOLEVA, S. – DITTO, P. – HAIDT, J. (2017): Beyond Identity Politics: Moral Psychology and the 2008 Democratic Primary. In: *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 2017, June 18, Vol. 10, No. 1, pp. 293-306.
23. JOST, J.T. – NAPIER, J.L. – THORISDOTTIR, H. – GOSLING, S.D. – PALFAI, T.P. – OSTAFIN, B. (2007): Are Needs to Manage Uncertainty and Threat Associated With Political Conservatism or Ideological Extremity? In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2007, Vo. 33, No. 7 (July 1), pp. 989-1007.
24. KORZENIOWSKI, K. (1991): *Poczucie podmiotowości-alienacji politycznej: uwarunkowania psychospołeczne*. Warszawa: NAKOM, 1991.
25. KRESSMANN, F.M. – SIRGY, J. – HERRMANN, A. – HUBER, F. – HUBER, S. – LEE, D.J. (2006): Direct and Indirect Effects of Self-Image Congruence on Brand Loyalty. In: *Journal of Business Research*, 2006, Vol. 59, No. 9 (September 1), pp. 955-964.
26. MOORE, P. (2016): How Britain Voted at the EU Referendum | YouGov.” YouGov, June 27, 2016. [Cited 3.11.2022.] Available online: <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2016/06/27/how-britain-voted>.
27. MORENO, A. (2013): Campaign Awareness and Voting in the 1997 Mexican Congressional Election. In: *Towards Mexico’s Democratization: Parties, Campaigns, Elections and Public Opinion*, edited by Jorge Domínguez and Alejandro Poire. New York, London: Routledge, 2013.
28. NYQVIST, F. – NYGÅRD, M. – SNELLMAN, F. (2022): Changes in Active Ageing in a Nordic Regional Context: Results Based on the GERDA Study in 2005 and 2016. In: *International Journal of Social Welfare*, 2022, Vol. 31, No. 1, pp. 8-21.
29. OECD. *Ageing in Cities* (2015): Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015. [Cited 3.11.2022.] Available online: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/ageing-in-cities_9789264231160-en.
30. PETRUNIK, M. (1980): The Rise and Fall of ‘Labelling Theory’: The Construction and Destruction of a Sociological Strawman. In: *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 1980, Vol. 5, No. 3, pp. 213-233.
31. PIRANNEJAD, A. – JANSSEN, M. (2019): Internet and Political Empowerment: Towards a Taxonomy for Online Political Empowerment. In: *Information Development*, 2019, Vol. 35, No. 1 (January 1): p. 80-95.
32. ROKEACH, M. (1973): *The Nature of Human Values*. The Nature of Human Values. New York, NY, US: Free Press, 1973.
33. ROKEACH, M. (1979): The Two-Value Model of Political Ideology and British Politics. In: *British Journal of Social & Clinical Psychology*, 1979, Vol. 18: 169-172.
34. ROSE, A.M. (1962): The Subculture of the Aging: A Topic for Sociological Research1.” *The Gerontologist* 2, no. 3 (September 1, 1962): 123-27.

35. SINN, H.-W. – UEBELMESSER, S. (2003): Pensions and the Path to Gerontocracy in Germany. In: *European Journal of Political Economy*, 2003, Vol. 19, No. 1, pp. 153-158.
36. SØRENSEN, R.J. (2013): Does Aging Affect Preferences for Welfare Spending? A Study of Peoples' Spending Preferences in 22 Countries, 1985-2006. In: *European Journal of Political Economy*, 2013, Vol. 29 (March 1), pp. 259-271.
37. ST. JACQUES, P. – DOLCOS, F. – CABEZA, R. (2010): Effects of Aging on Functional Connectivity of the Amygdala during Negative Evaluation: A Network Analysis of fMRI Data. In: *Neurobiology of Aging*, 2010, Vol. 31, No. 2 (February 1), pp. 315-327.
38. SZAROTA, Z. (2013): Wartości służące pomyślnemu starzeniu się. In *Wartości w teorii i praktyce edukacyjnej*, edited by Irena Adamek, Zofia Szarota, and Ewa Żmijewska, 33-49. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2013.
39. TILLEY, J. – EVANS, G. (2017): The New Politics of Class after the 2017 General Election. In: *The Political Quarterly*, 2017, Vol. 88, No. 4, pp. 710-715.
40. TURSKA-KAWA, A. (2012): Poczucie alienacji jako zmienna różnicująca zachowania wyborcze obywateli w wyborach do sejmu 2011 roku. In: *Political Preferences*, 2012, 3, pp. 145-158.
41. TURSKA-KAWA, A. – PILCH, I. (2015): Voters' Personalities and Ideal Party Personality. Evidence from Poland. In: *Romanian Journal of Political Sciences*, 2015, Vol. 15, No. 01, pp. 159-184.
42. TYYSKÄ, V. (2014): *Youth and Society: The Long and Winding Road, Third Edition*. Canadian Scholars' Press, 2014.
43. VECCHIONE, M.L. – CASTRO, J.L.G. – CAPRARA, G.V. (2011): Voters and Leaders in the Mirror of Politics: Similarity in Personality and Voting Choice in Italy and Spain. In: *International Journal of Psychology*, 2011, Vol. 46, No. 4 (August 1), pp. 259-70.
44. WEBSTER, S.W. – PIERCE, A.W. (2019): Older, Younger, or More Similar? The Use of Age as a Voting Heuristic. In: *Social Science Quarterly*, 2019, Vol. 100, No. 3, pp. 635-652.
45. WEILAND, S. (1993): Erik Erikson: Ages, Stages, and Stories. In: *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 1993, Vol 17, no. 2, pp. 17-22.
46. "World Population Prospects: The 2012 Revision, Key Findings and Advance Tables." 2013: Working paper No. ESA/P/WP.227. United Nations, New York: United Nations (Un), Department of Economic and Social Affairs, Population Division. [Cited 3. 11. 2022.] Available online: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2012_HIGHLIGHTS.pdf.
47. "World Populations Ageing 2019. (2019): Highlights." New York: United Nations. Available online: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>.

Contact:

dr hab. Agnieszka Turska-Kawa, prof. UŚ

Institute of Political Science

University of Silesia in Katowice

40-007 Katowice

Poland

Bankowa 11

e-mail. Agnieszka.turska-kawa@us.edu.pl

INTERNATIONALIZATION OF SLOVAK STARTUPS

Branislav Zagoršek

Faculty of Business Management, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: branislav.zagorsek@euba.sk

Abstract: In our paper, we study the internationalization of Slovak startups. Our research was conducted over a three-year period during which we regularly met for an in-person interviews with the startups' founders. We described the internationalization properties of studied startups and applied ordered logistic regression of difference in differences approach to study the causal effect. In this study, we tested whether the funding stage, customer identification, or investors' support has a causal impact on the internationalization level. However, the reported results were not statistically significant.¹

Keywords: internationalization, startups, causality, funding stage, customer, investors' support

JEL: F23, F64, M13

Introduction

Startup business is a globally trending way of conducting business. Young people especially find this form of entrepreneurship very attractive, as it gives them independence and a promise of a fast-track to success. In this paper, we will describe internationalization of Slovak startups based on a sample of startups that we regularly interviewed in in-person meetings over a period of three years. To describe the present state we used descriptive statistical methods. To test hypotheses, we used ordered logistic regression on difference in differences approach.

Startup is a modern interpretation of the traditional word meaning. In a broad, traditional sense, it is a freshly founded business. The modern interpretation is that a startup is a newly founded business with a higher-than-usual level of unpredictability and scaling ability which is reflected in the potential for exponential growth. Ries² stresses the newness of the product or service and the highly uncertain environment as factors for startup recognition.

Business internationalization means crossing national borders. At the current time of globalization, it occupies a special space because in an open economy businesses are competing against global competition whether they want or not. Gallo and Pont³ identified three groups of factors influencing internationalization. External factors were associated with competitiveness and the environment, internal factors were associated with the organization, and a third group which consisted of top management attitude. Onetti et al.⁴ wrote that growing complexity and globalization are characterizing current business environment. Nafarida et al.⁵ argue that among external motives for business internationalization are limited domestic market, competition, distance to customers, distance to suppliers, business environment, governmental barriers, and sociocultural barriers.

¹ This research is a part of VEGA n. 1/0006/22

² RIES, E. (2011): The lean startup, p 25-36.

³ GALLO, M. A. – PONT, C. G. (1996): Important factors in family business internationalization, pp. 45-59.

⁴ ONETTI, A. – ZUCHELLA, A. – JONES, M. V. – MCDUGALL-COVIN, P. P. (2012): Internationalization, innovation and entrepreneurship: business models for new technology-based firms, pp 337-368.

⁵ NURFARIDA, I. N. – MUKHLIS, I. – MURWANI, F. D. (2022): The Internationalization of SMEs: Motives and Barriers, pp. 1749-1756.

Another view is one from a growth perspective of a startup. That is, not only whether the startup is on the receiving end, bearing the global competition, but also whether it needs or wants to grow beyond national borders. The perspective of global growth does not really need an explanation. An apparent justification for such an endeavor is the opportunity in the form of a large global market and all the billions of potential customers. One caveat that requires a mention at this place is that conducting business abroad is always more difficult than domestic entrepreneurship for reasons like the provenance paradox⁶, limited knowledge of local factors, or limited ability to gain feedback due to limited presence. The other perspective comes from a need to build a customer base. Coming from a state with limited populations, companies with big ambitions exhaust the potential of their home state very fast and then need to grow outside the national borders. This is very true for startup businesses as they by definition conduct their business in a new or niche field. Operating in a niche within a rather small state does not keep many other options open than to enter foreign markets. Also, an a priori fact coming just from the character of a startup business is that a new company does not really take advantage of economies of scale or economies of scope, and so it has to differentiate itself what leaves it again more differentiated with higher costs and smaller market. Such a company has an existential need to grow beyond the national border. While this is not the focus of this paper, the internationalization to global markets is a common goal of startups in European Union and across the world, as exponential growth and scalability mostly need a global market.

1 Objective and methods

The objective of this paper is to describe the current state of internationalization efforts among Slovak startups.

The research of presented results was conducted over a three-year period during which we met in-person with startup founders regularly to an approximately two-hour interview, studying their progress and startup development. The interview was structured and followed a questionnaire with both closed and open-ended questions. The questionnaire covered general information about the startups, the business idea development, business model development, team, ecosystem, and strategy. The issues specific to internationalization were covered in the general information, idea development, business model development, and in the strategy section. While we started with a sample of more than 75 startups, we ended up with 48 as part of researched startups ceased to exist during the research period.

A typical startup at the beginning of our research was between one and two years old ($M=1,8$, $SD=0,9$). Approximately one-third (35%) was manufacturing products, and two-thirds (65%) were in the service industry, including software development. At the beginning, it had between 5 and 6 team members ($M=5,8$, $SD=3,0$), and during our research period, the average number of team members grew to between 7 and 8 ($M=7,5$, $SD=5,9$).

⁶ DESHPANDÉ, R. (2010): Why you aren't buying Venezuelan chocolate, pp. 25-27.

Table 1: Exogenous variable description

Question	first meeting		Last meeting	
Startup funding stage	n = 45	%	N=45	%
Pre-seed funding	4	9	0	0
Seed funding	19	42	15	33
Series A or B funding	18	40	17	38
Series C funding	3	7	12	27
IPO	1	2	1	2
Customer identification	n=45	%	n=45	%
None	0	0	0	0
First idea	2	4	1	2
Conceptual	7	16	3	7
Contact development	16	36	17	38
Customers are fully identified	20	44	24	53
Investors' support	n=45	%	n=45	%
Minimal	11	24	7	16
Low	6	13	5	11
Sufficient	11	24	12	27
Satisfactory	9	20	13	29
Great	8	18	8	18

Source: Own research

Our research design allowed us to gather panel data what fits well with our causality modeling effort. First, to describe the current state we use descriptive statistics. To test our hypothesis we created causality models using ordered logistic regression and difference in differences approach combination. We considered the results to be statistically significant on $p < 0,05$ level. The data analysis was conducted in Stata 16.

In our paper, we tested the following hypotheses:

H1: The funding stage will impact the level of internationalization. We expected that the new round of investment would be directly mirrored in a qualitatively higher level of internationalization.

H2: The level of internationalization will be impacted by the knowledge level of who the customer is. We expected that if the customer has been identified, this will help speed up the process of entering foreign markets and will be manifested in a higher level of internationalization.

H3: The increase in investors' support will increase the internationalization level. We hypothesized that startups that are on their way to entering the foreign market would receive an increase in investors' support before the actual move.

2 Results and discussion

We describe the current state of internationalization in Table 1. As it can be seen, more than three-quarters of the startups are already in foreign markets, while we can also observe an increase in internationalization level from the beginning of our research. The most preferred form of entering foreign markets is direct export. This is understandable as for example, software companies are based in Slovakia and provide their services abroad.

Table 2: Description of internationalization state of startups in the research sample, showing the state at first and last meeting

Question	first meeting		Last meeting		
	n = 45	%	N=45	%	
What is the internationalization scope of your business?	Local	3	7	4	9
	National	7	16	5	11
	Central European	10	22	9	20
	European	6	13	5	11
	Global	19	42	21	47
What is the expected form of entering the foreign market?	n=43		n=40		
	Indirect export	8	19	6	15
	Direct export	27	63	27	68
	Franchising network	1	2	1	3
	Licenses	7	16	6	15

Source: Own research

In the next part, we will investigate hypothesis H1, that the funding stage will impact the internationalization level. We expected that the new round of investment would be directly mirrored in a qualitatively higher level of internationalization. We build the model to isolate the possible causal effect of the funding stage. The model consists of the time effect, treatment effect, and causal effect of the funding stage on the internationalization level. We tested whether an increase in funding level will manifest itself in an increased internationalization level. The ordered logistic regression model can be seen in Table 3.

Table 3: Results of regression analysis of funding stage on internationalization level.

Internationalization level			
	Coefficients (Standard Error)	Odds Ratio (Standard Error)	P-value
Post	0,3977 (0,5549)	1,4884 (0,8259)	0,474
Treat (funding stage)	-0,8103 (0,5679)	0,4447 (0,2526)	0,154
Treat x Post	0,4065 (0,8096)	0,6659 (0,5392)	0,616
Likelihood ratio χ^2	6,65		0,0838
Pseudo R Square	0,0271		
Observations	86		

Source: Own research

Our analysis did not show a significant effect of the funding stage increase on internationalization.

We further tested hypothesis H2, that a deep understanding of who the customer is will impact the level of internationalization. We expect that if the customer is identified, this will help speed up the process of entering foreign markets and will be manifested in a higher level of internationalization. To test this hypothesis, we build an ordered logistic regression model isolating the causal effect of customers' identification on the internationalization level. The model is shown in Table 4.

Table 4: Results of regression analysis of customers' identification on internationalization level.

Internationalization level			
	Coefficients (Standard Error)	Odds Ratio (Standard Error)	P-value
Post	0,4176 (0,5189)	1,5183 (0,7880)	0,421
Treat (customers' identification)	-0,3263 (0,6269)	0,7216 (0,4524)	0,603
Treat x Post	-0,9774 (0,9032)	0,3763 (0,3399)	0,279
Likelihood ratio χ^2	4,40		0,2212
Pseudo R Square	0,0198		
Observations	76		

Source: Own research

As can be seen in Table 4, we were not able to confirm our hypothesis.

Finally, we tested hypothesis H3, that an increase in investors' support will increase the internationalization level. We hypothesized that startups, which are on their way to entering the foreign markets, will receive an increase of investors' support before the actual move to help them overcome their hurdles. The ordered logistic regression model is shown in Table 5, where we modeled the causal effect of investors' support to impact the internationalization level.

Table 5: Results of regression analysis of investors' support on internationalization level.

Internationalization level			
	Coefficients (Standard Error)	Odds Ratio (Standard Error)	P-value
Post	0,1077 (0,6119)	1,1137 (0,6815)	0,860
Treat (investor's support)	0,3088 (0,6413)	1,3618 (0,8734)	0,630
Treat x Post	-0,1719 (0,9086)	0,8419 (0,7651)	0,850
Likelihood ratio χ^2	0,29		0,9622
Pseudo R Square	0,0016		
Observations	68		

Source: Own research

The regression analysis did not show a statistically significant effect.

Conclusion

As the results of our research show, Slovak startups are reaching for the internationalization of their business. However, they prefer to stay based in Slovakia and provide their services and products from here.

While none of the hypotheses we tested was confirmed, we consider this paper a valuable addition to the international business management theory as the nonsignificant results

need to be communicated as well, so there is no future bias in reporting false positives. We also added value by describing the internationalization environment of Slovak startups.

Of course, we are aware of some limitations in our study. For example, there is a possibility of selection bias as the startups in our sample had to self-select for cooperation. Also, the small sample size may have kept some relationships hidden.

Finally, startups are an exciting and vital part of the national economy and should be the focus of future research. Also, the attempt to model the causality should be used more often in economic research as it is necessary for true understanding of the world.

References:

1. DESHPANDÉ, R. (2010): Why you aren't buying Venezuelan chocolate. In: *Harvard Business Review*, 2010, Vol. 88, No 12, pp 25-27.
2. GALLO, M. A. – PONT, C. G. (1996): Important factors in family business internationalization. In: *Family Business Review*, 1996, Vol. 9, No. 1, 45-59.
3. NURFARIDA, I. N. – MUKHLIS, I. – MURWANI, F. D. (2022): The Internationalization of SMEs: Motives and Barriers. In: *International Journal of Current Science Research and Review*, 2022, Vol. 5, pp. 1749-1756.
4. ONETTI, A. – ZUCHELLA, A. – JONES, M. V. – MCDUGALL-COVIN, P. P. (2012): Internationalization, innovation and entrepreneurship: business models for new technology-based firms. In: *Journal of Management & Governance*, 2012, Vol. 16, No. 3, pp 337-368.
5. RIES, E. (2011): *The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses*. London: Penguin Group, 2011. ISBN 978-1524762407.

Contact:

Ing. Branislav Zagoršek, PhD.

Faculty of Business Management
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovak Republic
e-mail: branislav.zagorsek@euba.sk

POSTOJE NOVÝCH EURÓPSKYCH VLÁD K IMIGRÁCIÍ¹

NEW EUROPEAN GOVERNMENTS' STANCE ON IMMIGRATION

Natália Zagoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

Abstrakt: Migrácia v posledných rokoch ustúpila z hlavnej agendy v Európskej únii, už niekoľko týždňov však rastú počty imigrantov. Cieľom príspevku je zistiť, či dochádza k zmenám v migračnej politike krajín Európskej únie, resp. k zmene rétoriky v tejto oblasti, a či sú prípadné zmeny smerom k zjednodušovaniu pravidiel, alebo k ich sprísňovaniu. Z krajín Európskej únie, ktoré majú nové vlády sa politika významnejšie zmenila v troch z nich. V Slovinsku nová vláda zmierňuje podmienky pre migrantov, kým v Taliansku a Švédsku sa pod vplyvom krajne pravicových strán politika stáva výrazne viac proti imigračnou.

Kľúčové slová: migrácia, voľby, Európska únia

JEL: F22, K37

Abstract: Migration has receded from the main agenda in the European Union in recent years, but the number of immigrants has been increasing for several weeks now. The aim of the paper is to find out whether there are changes in the migration policy of the countries of the European Union, or in the rhetoric about this issue, and whether the possible changes are in the direction of simplifying the rules or tightening them. Of the countries of the European Union that have new governments, the policy has changed more significantly in three of them. In Slovenia, the new government eases conditions for migrants, while in Italy and Sweden, under the influence of far-right parties, immigration policies are becoming significantly more anti-immigration.

Keywords: migration, elections, European Union

JEL: F22, K37

Úvod

Téma migrácie sa v Európskej únii v posledných dvoch rokoch dostala mierne do úzadia, čo bolo spôsobené novými páľčivými problémami s pandémiou a vojnou na Ukrajine. A hoci vojna na Ukrajine pokračuje a prináša aj mnoho dodatočných problémov, téma migrácie sa znovu dostáva do centra pozornosti. Po migračnej vlne z Ukrajiny v prvých mesiacoch roka 2022 začínajú znova stúpať aj počty migrantov v jednotlivých krajinách Európskej únie. Množia sa správy o lodiach so žiadateľmi o azyl zachránenými v Stredozemnom mori, či správy o zavádzaní kontrol na hraniciach medzi štátmi, ktoré sú súčasťou Schengenského priestoru.

Nová migračná vlna do Európskej únie však prichádza za zmenených podmienok. Vojna na hraniciach s Európskou úniou prispela k zmene rétoriky týkajúcej sa migrantov, ale tiež zhoršila budúce vyhliadky ekonomík Európskej únie. V tomto príspevku sa venujeme otázke, ako sa zmenila migračná politika krajín, ktoré si v tomto roku volili novú vládu, a to bez ohľadu na to, či došlo na najvyšších miestach v exekutive k výmene strán a predstaviteľov, alebo nie.

¹ Príspevok získal podporu z fondu Európskej únie Horizont H2020 výskumného a inovačného programu, MAGYC - GA No. 822806.

Cieľom príspevku je zistiť, či dochádza k zmenám v migračnej politike krajín Európskej únie, resp. k zmene rétoriky v tejto oblasti, a či sú prípadné zmeny smerom k zjednodušovaniu pravidiel, alebo k ich sprísňovaniu. Pri hodnotení politík nových vlád vychádzame z programov nových vlád, prípadne z verejných prejavov a vyjadrení ich kľúčových predstaviteľov.

1 Imigračné politiky v Európskej únii

Právomoci jednotlivých orgánov Európskej únie, ako aj právomoci členských štátov Európskej únie v otázkach imigračnej politiky sú určené na základe článku 79 a článku 80 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Hoci podľa ZFEÚ² tvorí Európska únia tzv. spoločnú prísťahovaleckú politiku, štáty si zachovávajú právomoc rozhodovať o určitých aspektoch, napríklad o počtoch „prijímaných štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí prichádzajú na ich územie z tretích krajín s cieľom nájsť si prácu“. Priestor na rozdielnu interpretáciu zo strany členských štátov dáva najmä článok 80, ktorý hovorí o zásade „solidarity a spravodlivého rozdelenia zodpovednosti medzi členskými štátmi vrátane finančných dôsledkov“. Práve otázky spravodlivého rozdelenia zodpovednosti medzi štátmi sa prenášajú do rozhodovacieho procesu jednotlivých orgánov Európskej únie.

Na základe štúdia imigračných a integračných politík členských štátov Európskej únie od roku 1973 konštatujú Doomernik a Bruquetas-Callejo³ silnú mieru konvergencie spôsobenú prenosom právomocí na Európsku úniu. Napriek tomu však existujú lokálne špecifiká. Najviac odlišné medzi štátmi sú integračné politiky, ktoré sú dokonca často prenesené z národnej úrovne na lokálne inštitúcie, čo čiastočne oslabuje dôležitosť postojov národných vlád k týmto otázkam. Podľa štúdie vypracovanej pre Európsky parlament sa odlišnosti v imigračných politikách štátov EÚ týkajú najmä povolení na dlhodobý pobyt či spájania rodín.⁴

Najmä od migračnej krízy v Európe v roku 2014 sa otázky migračnej politiky dostávali viac do popredia aj v národných politických debatách a stali sa predmetom mnohých predvolebných kampaní. S týmto vývojom súvisí aj zvýšený záujem o výskum vplyvu strán s proti imigračnou rétorikou na postoje tradičných strán a programy vlád.

Akkerman⁵ konštatuje, že vplyv volebného úspechu radikálnej pravice má iba mierny vplyv na radikalizáciu pozícií ostatných pravicových strán, čo však pripisuje aj faktu, že radikálnejšie pozície sa u pravicových strán v ostatných rokoch vyskytujú bez ohľadu na volebné úspechy radikálnej pravice v danej krajine. Tento výskum spracovala Akkerman na základe siedmich západoeurópskych štátov, medzi ktorými sa zo vzorky štátov skúmaných v našom príspevku objavilo Francúzsko, pričom za predstaviteľa radikálnej pravice bola označená strana Národný front.

V kontexte témy tohto príspevku je zaujímavé zistenie Givens a Luedtkeho,⁶ že v prípade Francúzska, Spojeného kráľovstva a Nemecka neboli medzi pravicovými a ľavicovými stranami rozdiely v imigračnej politike, ale iba v politike integrácie. Na reštriktívnosť imigračnej politiky naprieč politickým spektrom však vplývala prominentnosť otázky migrácie v mediálnom priestore.

Green-Pedersen a Otjes⁷ skúmali dôraz na imigráciu v programoch politických strán zo siedmich západoeurópskych štátov a zistili, že rast počtu imigrantov a rast preferencií radikálnej pravice zvýšil dôraz na imigráciu v politických programoch politických strán.

² Zmluva o fungovaní Európskej únie

³ DOOMERNIK, J. – BRUQUETAS-CALLEJO, M. (2016): National Immigration and Integration Policies in Europe Since, 1973.

⁴ ADAM, C. – DEVILLARD, A. (2009): Laws for Legal Immigration in the 27 EU Member States.

⁵ AKKERMAN, T. (2015): Immigration policy and electoral competition in Western Europe: A fine-grained analysis of party positions over the past two decades.

⁶ GIVENS, T. – LUEDTKE, A. (2005): European immigration policies in comparative perspective: Issue salience, partisanship and immigrant rights.

⁷ GREEN-PEDERSEN, C. – OTJES, S. (2019): A hot topic? Immigration on the agenda in Western Europe.

Pretavenie reštriktívnych postojov k imigrácii do prijatých politických opatrení bolo však značne obmedzené koalíčným potenciálom radikálnej pravice a v sledovanom období sa odrazilo iba na politike Dánska a Holandska. Zo štátov skúmaných v tretej druhej a tretej časti nášho príspevku skúmali Green-Pedersen a Otjes Francúzsko a Švédsko, pričom za radikálnu pravicu označili Národný front vo Francúzsku a vo Švédsku strany Švédski demokrati a Nová demokracia (strana zanikla v roku 2000).

2 Zmeny vlád v štátoch Európskej únie

V roku 2022 sa uskutočnili parlamentné voľby v deviatich členských štátoch Európskej únie. Volebný rok odštartovali predčasné parlamentné voľby v Portugalsku 30. januára. Na Malte sa konali voľby 26. marca. V apríli sa konali parlamentné voľby v dvoch členských štátoch, 3. apríla v Maďarsku a 24. apríla v Slovinsku. Po dvojkolových prezidentských voľbách v apríli sa v júni konali vo Francúzsku aj parlamentné voľby, pre zloženie vlády sú však kľúčové predovšetkým prezidentské voľby. Vo Švédsku a v Taliansku sa parlamentné voľby uskutočnili v septembri, konkrétne 11. septembra vo Švédsku a 25. septembra v Taliansku. Volebný rok na parlamentnej úrovni sa v EÚ uzatvoril v októbri, a síce 1. októbra voľbami v Lotyšsku a 2. októbra predčasnými voľbami v Bulharsku.⁸

Politický systém v Portugalsku vznikol v dnešnej podobe ústavou z roku 1976 po páde Salazarovho režimu Nového štátu (Estado Novo), odvtedy bol systém niekoľkokrát mierne pozmenený zmenami ústavy. Zákonodarná moc je v rukách jednokomorového parlamentu, Snemovne republiky, ktorý je volený na štvorročné obdobie.⁹ V predčasných voľbách v januári 2022 zvíťazila Socialistická strana (119 mandátov), nasledovali Sociálnodemokratická strana (73 mandátov), Unitárna demokratická koalícia (6 mandátov) a ďalšie menšie strany. Premiérom Portugalska je od roku 2015 António Costa zo Socialistickej strany, ktorý momentálne pôsobí na čele už tretej vlády, pričom jeho strana získala v Snemovni republiky absolútnu väčšinu a nepotrebovala vytvoriť koalíciu.

Na Malte má zákonodarnú moc parlament, ktorý je volený priamo na 5 rokov. Počet členov parlamentu je minimálne 65 a maximálne 69. V maltskom politickom systéme dominujú dve strany a voľby sú založené na systéme jedného prenosného hlasu. Malta má však 13 volebných obvodov, pričom v každom sa volí päť poslancov. Táto kombinácia môže znamenať, že strana, ktorá získa najvyšší podiel prvých preferenčných hlasov nemusí získať aj najviac poslaneckých mandátov. Z tohto dôvodu sú k dispozícii ďalšie štyri mandáty, ktoré sú pridelené víťaznej strane tak, aby v parlamente získala prevahu minimálne o jedného poslanca. Dodatočné mandáty sa môžu priradiť aj nevítanej strane tak, aby sa výsledný pomer mandátov čo najviac priblížil výsledku jednotlivých strán vo voľbách.¹⁰ Po parlamentných voľbách v roku 2022 má maltský parlament 67 poslancov, 38 mandátov má Strana práce premiéra Roberta Abelu,¹¹ Nacionalistická strana získala 29 mandátov. Robert Abela viedol aj predchádzajúcu vládu, a to od roku 2020, kedy odstúpil dovtedajší premiér.

Maďarsko má jednokomorový parlament, ktorý je od reformy volieb z roku 2011 zložený zo 199 poslancov. Poslanci sú volení kombináciou proporčného systému (93 poslancov) a systému jednomandátových obvodov (106 poslancov) na štyri roky.¹² Vo voľbách v apríli 2022 získala strana Fidesz 135 mandátov a tým znovu aj absolútnu väčšinu

⁸ Politico (2022): Poll of Polls.

⁹ ŘÍCHOVÁ, B. a kol. (2009): Západoevropské politické systémy, s. 137-170.

¹⁰ SIAROFF, A. (2000): Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945, s. 352.

¹¹ Politico (2022): Poll of Polls.

¹² Hungarian National Assembly (2011): Electing Members of the National Assembly.

v parlamente. Premiérom je predseda strany Fidesz Viktor Orbán, ktorý je na tomto poste od roku 2010.

Hlavným zákonodarným orgánom v Slovinskej republike je Národné zhromaždenie, čiastočne sa však o túto funkciu delí s Národnou radou. Tento systém sa označuje ako neúplný bikameralizmus. Národné zhromaždenie je zložené z 90 poslancov volených na 4 roky. V ôsmich 11-mandátových obvodoch je zvolených 88 poslancov, dve miesta v parlamente patria zástupcom maďarskej a talianskej menšiny.¹³ V tomto roku sa v apríli uskutočnili práve voľby do Národného zhromaždenia. Na základe výsledkov volieb v roku 2022 je v Národnom zhromaždení Slovinska 5 politických strán, víťazné Hnutie Sloboda získalo 41 mandátov a porazilo tak stranu dovtedajšieho premiéra Janeza Janšu. Na čelo koaličnej vlády sa postavil predseda Hnutia Sloboda, Robert Golob.

Francúzska republika je unitárny štát s polo prezidentským systémom. Francúzska zákonodarná moc je v rukách dvojkomorového parlamentu. Horná komora parlamentu, Senát, ktorý je volený nepriamo zástupcami jednotlivých samosprávnych jednotiek v metropolitnom Francúzsku a jeho zámorských územiach. Senát má 348 členov, ktorí sú volení na 6 rokov.¹⁴ Dolná komora parlamentu, Národné zhromaždenie, má 577 poslancov volených na 5 rokov v priamych voľbách. V ostatných voľbách sa koalícii prezidenta Macrona nepodarilo získať v parlamente väčšinu, významne posilnil ľavicový blok NUPES, a tiež strana neúspešnej prezidentskej kandidátky Marine Le Penová.¹⁵ Na čele výkonnej moci však stojí prezident, od roku 2017 je prezidentom Francúzska Emmanuel Macron, ktorý bol tento rok opätovne zvolený a za premiérku vymenoval Élisabeth Borneovú.

Od roku 1970 je švédsky parlament jednokomorový a má 349 členov.¹⁶ Parlament, ktorý vzišiel z volieb v roku 2022 sa skladá zo zástupcov ôsmich politických strán. Voľby vyhrala Švédka sociálnodemokratická strana (108 poslancov), avšak väčšinu získal pravicový blok na čele s Umiernenými (67 poslancov).¹⁷ Tí vytvorili koalíciu s Kresťanskými demokratmi a Liberálmi, s externou podporou Švédskych demokratov, ktorí sú označovaní za extrémne pravicovú stranu. Premiérom sa stal líder Umiernených, Ulf Kristersson.

Po strate dôvery v parlamente po menej ako dvoch rokoch vlády podal taliansky premiér Mario Draghi v júli 2022 demisiu. V septembrových voľbách vyhrala strana Bratia Talianska, ktorá vytvorila stredo-pravú koalíciu so stranami Liga, na čele s Matteom Salvinim, a Vpred Taliansko bývalého premiéra Silvia Berlusconiho. Premiérkou Talianska a prvou ženou na tomto poste sa stala Georgia Meloniová. Jej vláda je 68. vládou od roku 1946, čo znamená, že v Taliansku sa vlády udržiavajú pri moci v priemere len niečo viac ako rok.

Lotyšský parlament (Saeima)¹⁸ má 100 členov a je volený na štyri roky pomerným systémom v piatich volebných obvodoch. Víťazom októbrových volieb bola strana Nová jednota doterajšieho premiéra Artursa Krišjānisa Kariņša, ktorý je synom lotyšských emigrantov a má aj americké občianstvo.¹⁹ Rokovania o novej koalícii stále prebiehajú medzi stranou Nová jednota, koalíciou Zjednotená kandidátka a stranou Národná aliancia.²⁰

Politická situácia v Bulharsku je v posledných rokoch mimoriadne zložitá. Od roku 2021 sa v Bulharsku konali parlamentné voľby už štvrtýkrát, po minuloročných voľbách v apríli, v júli a v novembri si tento rok v októbri Bulhari znova volili nový parlament. Vo

¹³ Republic of Slovenia (2022): State Authorities.

¹⁴ Sénat (2018): The Essentials.

¹⁵ Assemblée nationale (2022): Vos députés.

¹⁶ ŘÍCHOVÁ, B. a kol. (2009): Západoevropské politické systémy, s. 244-253.

¹⁷ Politico (2022): Poll of Polls.

¹⁸ AUERS, D. (2015): Comparative Politics and Government of the Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century.

¹⁹ Cabinet of Ministers Republic of Latvia (2022): Prime Minister.

²⁰ LETA (2022): Skeleton of Latvia's new government coming along as parties prepare to take charge.

voľbách zvíťazila strana bývalého premiéra Bojka Borisova Občania za európsky rozvoj Bulharska (GERB). Koaličné rokovania však nepostupujú, pretože pre podozrenia s korupcie viaceré strany odmietajú s touto stranou rokovať. Ďalšie voľby preto nie sú vylúčené.²¹

3 Migračné politiky nových vlád v EÚ

Z deviatich štátov, v ktorých sa konali voľby v roku 2022 došlo k významným zmenám vo vláдах troch štátov, v Slovinsku, Švédsku a Taliansku. V prípade štyroch štátov došlo síce k personálnym zmenám na niektorých vládných postoch, avšak nezmenilo sa to, ktorá politická strana má exekutívnu moc v krajine. Týmito štyrmi štátmi sú Portugalsko, Malta, Maďarsko a Francúzsko. V Lotyšsku a Bulharsku sa voľby konali až v októbri a rokovania o prípadných koalíciách nie sú zatiaľ ukončené.

V predvolebných kampaniach a programoch staronových vlád zohrávala migrácia v porovnaní s inými aktuálnymi problémami menej významnú úlohu, ako tomu bolo pred pár rokmi. Medzi krajinami sú však významné rozdiely. Program portugalskej vlády sa venuje migrácii v pozitívnom zmysle, vyzdvihuje potrebu imigrácie ako riešenia demografických problémov a príspevku k ekonomickému rastu krajiny. V programe sa tiež objavujú opatrenia na efektívnu integráciu migrantov a prilákanie migrantov do oblastí Portugalska najviac zasiahnutých demografickou krízou.²² Programom novej maltskej vlády je preklopenie 1 000 návrhov z predvolebnej kampane víťaznej Strany práce. Migráciou sa zaoberá iba návrh na zriadenie úradu, ktorého úlohou bude návratová migrácia pre ľudí, ktorí sú na Malte ilegálne. Medzi návrhy sa tiež dostalo odoberanie licencie pracovným agentúram, ktoré takýchto migrantov zamestnávajú.²³ Pozíciu maltskej vlády k migrácii však dokumentujú viaceré kroky a vyjadrenia jej predstaviteľov. Premiér Robert Abela a ďalší ministri v jeho vláde sa vyjadrujú, že Malta je preplnená migrantmi, ktorí sú v krajine nelegálne a hovoria o nekompromisnej návratovej politike. Na trase medzi Afrikou a Maltou sa aj naďalej potápajú lode s migrantmi, pričom viaceré mimovládne organizácie kritizujú Maltu, že ignoruje tiesňové volania týchto plavidiel.²⁴ V septembri mimovládne organizácie dokonca obvinili Maltu z porušenia Ženevskej konvencie, keď obchodnú loď, ktorá zachránila na mori migrantov, odklonila do Egypta.²⁵ V Maďarsku sa po voľbách Viktor Orbán stal premiérom už v piatej vláde a jeho strana Fidesz znovu získala absolútnu väčšinu. Vo svojom príhovore po menovaní do funkcie premiéra Orbán nevynechal ani otázku migrácie, a znovu potvrdil svoju protiimigračnú politiku, v kombinácii s kritikou európskeho postupu a nutnosťou bojovať za maďarské záujmy. Príhovor obsahoval aj zmienky o snahe západu nahrádzať pokles počtu kresťanských európskych detí migrantmi a prísľub, že plot na hraniciach Maďarska zostane a migrantov do krajiny nepustí.²⁶ Program novej francúzskej vlády v oblasti migrácie predpokladá dve hlavné opatrenia, zjednodušenie administratívy pri žiadostiach o azyl, ale na druhej strane opatrenia k tomu, aby zamietnutie žiadosti o azyl automaticky znamenalo pre žiadateľa príkaz opustiť územie Francúzska.²⁷

Nová slovinská vláda pod vedením Roberta Goloba priniesla vo viacerých oblastiach významné zmeny v porovnaní s predchádzajúcou vládou Janeza Janšu. V oblasti zahraničnej politiky sa podľa novej ministerky zahraničných vecí Slovinsko bude snažiť odpútať od V4 a priblížiť sa k jadru Európskej únie. Migračná politika by mala v prvom rade budovať na

²¹ TASR (2022): Bulharsko: Vo voľbách zrejme zvíťazila strana expremiéra Borisova.

²² Programa do XIII Governo Constitucional.

²³ DELIA, J. (2022): The largest manifesto on record, stripped of the fluff: the essence of Labour's proposals.

²⁴ BALZAN, J. (2022): PM urges courts to send 'strong message' on street violence.

²⁵ Al Jazeera (2022): NGOs say Malta broke the law by directing asylum seekers to Egypt.

²⁶ Speech given by Prime Minister Viktor Orbán after swearing his prime ministerial oath.

²⁷ Le Figaro (2022): Présidentielle 2022 : le programme d'Emmanuel Macron.

spolupráci na európskej úrovni v boji proti nelegálnej migrácii a uľahčiť proces legálnej migrácie.²⁸

Zmena vlády vo Švédsku je v oblasti migrácie, naopak, prísnejšia ako predchádzajúca. Švédsko patrí v oblasti migrácie v rámci EÚ k najotvorenejším krajinám, nová vláda mení rétoriku vo viacerých oblastiach, konkrétne prejavy v podobe zmeny legislatívny zrejme prídu čoskoro. Vláda zatiaľ oznámila, že z oficiálnej zahraničnej politiky zmizne označenie feministická, ktoré zaviedlo Švédsko ako prvé na svete a tento prívlastok znamenal zvažovanie rovnosti pohlaví v každom zahraničnopolitickom rozhodnutí.²⁹ Nový premiér Ulf Kristersson v jednom z prvých prejavov po vzniku koalície označil imigráciu za zdroj väčšiny ekonomických a sociálnych problémov Švédska a súčasný model označil za neudržateľný.³⁰ Podľa komentátorov sa v novej politike výrazne odráža vplyv krajne pravicových Švédskych demokratov, ktorí podporujú vládnu koalíciu.³¹

Z pohľadu migračnej politiky Európskej únie je mimoriadne dôležitá zmena vlády v Taliansku. Taliansko je jednou z najviac zasiahnutých krajín, pokiaľ ide o príviv migrantov cez Stredozemné more. Doterajšie vlády pristupovali rôzne najmä k otvoreniu prístavov pre lode mimovládnych organizácií zachraňujúcich ľudí v Stredozemnom mori. Taliansko však dlhodobo žiada zvyšok Európskej únie o zmenu pravidiel migračnej politiky v prospech najzasiahnutejších krajín. Nová pravicová vláda Georgie Meloniovej, a najmä jej strana Bratia Talianska, vyhrala voľby s výrazne proti imigračnou rétorikou, ktorá sa už začína prejavovať.³² Záchrané lode môžu v talianskych prístavoch napríklad vyložiť iba ženy, deti, prípadne ľudí v zlom zdravotnom stave. Niektorým lodiam bolo tiež odopreté právo zakotviť. Taliansko sa však svojou novou sprísnenou politikou dostáva nielen do sporu s inými členskými štátmi³³ EÚ, ale potenciálne aj s pravidlami medzinárodného práva.³⁴

Záver

Téma migrácie sa v Európskej únii sa znovu dostáva do pozornosti, aj napriek tomu, že bola v posledných rokoch zatienená témami pandémie a vojny na Ukrajine. V tomto príspevku sme sa venovali otázke, ako sa zmenila migračná politika krajín, ktoré si v tomto roku volili novú vládu, a to bez ohľadu na to, či došlo na najvyšších miestach v exekutive k výmene strán a predstaviteľov, alebo nie. Cieľom príspevku bolo zistiť, či dochádza k zmenám v migračnej politike krajín Európskej únie, resp. k zmene rétoriky v tejto oblasti, a či sú prípadné zmeny smerom k zjednodušovaniu pravidiel, alebo k ich sprísňovaniu.

V deviatich členských krajinách Európskej únie sa v roku 2022 uskutočnili parlamentné voľby, pričom v Lotyšsku a v Bulharsku po nich zatiaľ nedošlo k dohode o vytvorení novej vlády. V štyroch štátoch sa po voľbách vládnuce strany nezmenili. V migračnej politike teda nenastali významné zmeny, či už bola pred voľbami politika naklonená podpore migrácie (Portugalsko), alebo silne proti imigračná (Maďarsko).

K zmene vlády aj migračnej politiky došlo v troch krajinách. V Slovinsku sa po nástupe novej vlády zmenilo smerovanie krajiny a nová vláda sa chce zamerať viac na spoluprácu s tzv. jadrom EÚ, čo znamená aj užšiu spoluprácu v oblasti migrácie a zdieľania problémov vyplývajúcich z nelegálnej migrácie.

Opačná zmena nastala vo Švédsku a v Taliansku, kde sa na čelo štátu dostali pravicové vlády. Vo Švédsku je vláda externe podporovaná krajne pravicovou stranou Švédski demokrati.

²⁸ MAČEK, S. R. (2022): Foreign minister: Slovenia to rejoin orbit of 'core' EU countries./

²⁹ WALFRISSE, H. (2022): Sweden's New Government Abandons Feminist Foreign Policy.

³⁰ Statement of Government Policy.

³¹ GAVLAK, D. (2022): New Swedish Government to Tighten Migration Policy.

³² BBC (2022): Giorgia Meloni: Italy's new PM takes aim at migrant boats in debut speech.

³³ BEARDSLEY, E. (2022): France accepts a migrant rescue ship as relations sour with Italy.

³⁴ TONDO, L. (2022): Italy's migration policy is in breach of international law, say legal experts.

V Taliansku je samotná najsilnejšia vládna strana Bratia Talianska označovaná za krajne pravicovú. V oboch krajinách táto zmena viedla k významným zmenám rétoriky v oblasti migrácie a konkrétne legislatívne opatrenia budú zrejme nasledovať čoskoro, keďže vlády sa dostali moci iba nedávno.

Ako vyplynulo z prehľadu literatúry, krajne pravicové strany prispievajú k prísnejšej imigračnej politike nielen svojim podielom na moci, ale aj prítomnosťou v mediálnom priestore, čo sa na príklade Švédska a Talianska potvrdilo. Bude však zaujímavé sledovať, či sa tieto tendencie prejavia aj v ďalších štátoch a pri iných politických stranách, a to najmä v prípade, ak bude tlak nelegálnej migrácie naďalej posilňovať, ako to vidíme v uplynulých týždňoch v krajinách Európskej únie.

Použitá literatúra:

1. ADAM, C. – DEVILLARD, A. (2009): Laws for Legal Immigration in the 27 EU Member States. In: *International Migration Law Series*, 16.
2. AKKERMAN, T. (2015): Immigration policy and electoral competition in Western Europe: A fine-grained analysis of party positions over the past two decades. In: *Party Politics*, 2015, roč. 21, č. 1, s. 54-67.
3. Al Jazeera (2022): NGOs say Malta broke the law by directing asylum seekers to Egypt. [online]. In: *Al Jazeera*, 20. 10. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.aljazeera.com/news/2022/10/20/ngos-accuse-malta-of-breaking-law-by-directing-migrants-to-egypt>.
4. Assemblée nationale (2022): Vos députés. [online]. In: *Assemblée nationale*, 2022. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/vos-deputes>.
5. AUERS, D. (2015): *Comparative Politics and Government of the Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 978-1-137-36997-0.
6. BALZAN, J. (2022): PM urges courts to send 'strong message' on street violence. [online]. In: *Newsbook*, 20. 8. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://newsbook.com.mt/en/pm-urges-courts-to-send-strong-message-on-street-violence/>.
7. BBC (2022): Giorgia Meloni: Italy's new PM takes aim at migrant boats in debut speech. [online]. In: *BBC*, 25. 10. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63383608>.
8. BEARDSLEY, E. (2022): France accepts a migrant rescue ship as relations sour with Italy. [online]. In: *NPR*, 11. 11. 2022. [Citované 12. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.npr.org/2022/11/11/1136030142/france-italy-migrants-ocean-viking#:~:text=Press-,France%20accepts%20a%20migrant%20rescue%20ship%20as%20relations%20sour%20with,migrants%20were%20aboard%20the%20ship>.
9. Cabinet of Ministers Republic of Latvia (2022): Prime Minister. [online]. In: *Ministru kabinets*, 2022. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.mk.gov.lv/en/employee/krisjanis-karins>.
10. DELIA, J. (2022): The largest manifesto on record, stripped of the fluff: the essence of Labour's proposals. [online]. In: *The Shift*, 16. 3. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://theshiftnews.com/2022/03/16/the-largest-manifesto-on-record-stripped-of-the-fluff-the-essence-of-labours-proposals>.
11. DOOMERNIK, J. – BRUQUETAS-CALLEJO, M. (2016): National Immigration and Integration Policies in Europe Since 1973. In: GARCÉS-MASCAREÑAS, B. – PENNINX, R.: *Integration Processes and Policies in Europe*. Springer, 2016. ISBN 978-3-319-21674-4, s. 57-76.

12. GAVLAK, D. (2022): New Swedish Government to Tighten Migration Policy. [online]. In: *VOA*, 27. 10. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.voanews.com/a/new-swedish-government-to-tighten-migration-policy-/6808370.html>.
13. GIVENS, T. – LUEDTKE, A. (2005): European immigration policies in comparative perspective: Issue salience, partisanship and immigrant rights. In: *Comparative European Politics*, 2005, roč. 3, č. 1, s. 1-22.
14. GREEN-PEDERSEN, C. – OTJES, S. (2019): A hot topic? Immigration on the agenda in Western Europe. In: *Party Politics*, 2019, roč. 25, č. 3, s. 424-434.
15. Hungarian National Assembly (2022): Electing Members of the National Assembly. [online]. In: *Parlament.hu*, 2022. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.parlament.hu/en/web/house-of-the-national-assembly/election-of-the-members-of-parliament>.
16. Le Figaro (2022): Présidentielle 2022 : le programme d'Emmanuel Macron. [online]. In: *Politique*, 22. 4. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.lefigaro.fr/elections/presidentielles/presidentielle-2022-emmanuel-macron-candidat-20220303>.
17. LETA (2022): Skeleton of Latvia's new government coming along as parties prepare to take charge. [online]. In: *Baltic News Network*, 26. 10. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://bnn-news.com/skeleton-of-latvias-new-government-coming-along-as-parties-prepare-to-take-charge-239554>.
18. MAČEK, S. R. (2022): Foreign minister: Slovenia to rejoin orbit of 'core' EU countries. [online]. In: *Euractiv*, 31. 5. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/foreign-minister-slovenia-to-rejoin-orbit-of-core-eu-countries/.
19. Politico (2022): Poll of Polls. [online]. In: *Politico*, 8. 11. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/>.
20. Programa do XIII Governo Constitucional. [online]. In: *portugal.gov.pt*, 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.parlamento.pt/Documents/2022/marco/programaXXIIIIGC.pdf>.
21. Republic of Slovenia (2022): State Authorities. [online]. In: *GOV.si*, 2022. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.gov.si/en/state-authorities/>.
22. ŘÍCHOVÁ, B. a kol. (2009): *Západoevropské politické systémy*. Praha: Oeconomica, 2009. ISBN 9788024515168.
23. Sénat (2018): The Essentials. [online]. In: *Senat.fr*, apríl 2018. [Citované 10. 9. 2022.] Dostupné na internete: https://www.senat.fr/fileadmin/Fichiers/Images/visite/Essentiel/Essentiel_Brochure070918_EN.pdf.
24. SIAROFF, A. (2000): *Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945*. New York: Routledge, 2000. ISBN 9780203900307.
25. Speech given by Prime Minister Viktor Orbán after swearing his prime ministerial oath. [online]. In: *About Hungary*, 17. 5. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/speech-given-by-prime-minister-viktor-orban-after-swearing-his-prime-ministerial-oath>.
26. Statement of Government Policy. [online]. In: *Government Offices of Sweden*, 18. 10. 2022. [Citované 9. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.government.se/speeches/2022/10/statement-of-government-policy/>.
27. TASR (2022): Bulharsko: Voľbách zrejme zvíťazila strana premiéra Borisova. [online]. In: *RTVS*, 2. 10. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://spravy.rtv.s.sk/2022/10/bulharsko-vo-volbach-zrejme-zvitazila-strana-expremiera-borisova/>.

28. TONDO, L. (2022): Italy's migration policy is in breach of international law, say legal experts. [online]. In: *The Guardian*, 8. 11. 2022. [Citované 12. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/08/italy-far-right-government-enacts-anti-migration-plan>.
29. WALFRISSE, H. (2022): Sweden's New Government Abandons Feminist Foreign Policy. [online]. In: *Human Rights Watch*, 31. 10. 2022. [Citované 8. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.hrw.org/news/2022/10/31/swedens-new-government-abandons-feminist-foreign-policy>.
30. Zmluva o fungovaní Európskej únie.

Kontakt:

Ing. Natália Zagoršková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: natalia.zagorsekova@euba.sk

VNÍMANIE KRAJÍN V4 V RÁMCI CESTOVNÉHO RUCHU V STREDOEURÓPSKOM PRIESTORE¹

TOURISM PERCEPTION OF THE V4 COUNTRIES IN THE CENTRAL EUROPEAN AREA

Lenka Zemanová ^a – Samuel Chlpek ^b

^a Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lenka.zemanova@euba.sk

^b Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: samuel.chlpek@euba.sk

Abstrakt: Cieľom predkladaného príspevku je preskúmať cestovný ruch krajín V4 v stredoeurópskom priestore s prihliadnutím na medzinárodný kontext. V odvetví cestovného ruchu sa krajiny spoločnými marketingovými aktivitami prezentujú ako jeden celok pre geograficky vzdialené trhy pod značkou Discover Central Europe. Článok porovnáva vnímanie stredoeurópskeho regiónu z pohľadu vedných disciplín a z pohľadu cestovného ruchu. Výsledky ukazujú, že percepcia vnímania stredoeurópskeho priestoru je rozdielna. Z pohľadu vedných disciplín sú krajiny V4 predmetom skúmania v najväčšom rozsahu v ekonomických, politických a environmentálnych vedách. Pod pojmom stredná Európa je vnímaných 16 krajín. Z pohľadu touroperátorov ponúkajúcich zájazdy do strednej Európy ide len o krajiny V4, Nemecko a Rakúsko. Analýza produktového portfólia ukazuje, že ponuka itinerárov touroperátorov je nerovnomerná z pohľadu dĺžky pobytu v destináciách V4, pričom Slovensko predstavuje skôr tranzitnú krajinu.

Kľúčové slová: stredná Európa, Vyšehradské krajiny, Discover Central Europe, destinácia
JEL: Z30, Z33

Abstract: The aim of this paper is to examine the tourism of the V4 countries in the Central European area, taking into account the international context. In the tourism industry, the countries present themselves as a single unit for geographically distant markets under the Discover Central Europe brand through joint marketing activities. This article compares the perception of the Central European region from the point of view of scientific disciplines and from the point of view of tourism. The results show that the perception of Central European space is different. From the point of view of scientific disciplines, V4 countries are the subject of research to the greatest extent in economic, political, and environmental sciences. 16 countries are perceived under the term Central Europe. From the point of view of tour operators offering tours to Central Europe, only the V4 countries, Germany and Austria are concerned. The analysis of the product portfolio shows that the offer of tour operators' itineraries is uneven in terms of length of stay in V4 destinations, while Slovakia is more of a transit country.

Keywords: Central Europe, Visegrad countries, Discover Central Europe, destination
JEL: Z30, Z33

¹ Tento príspevok je súčasťou výskumného projektu: PMVP I-22-102-00 "Marketingové aktivity rodinných podnikov ako nástroj zvyšovania ich konkurencieschopnosti"

Úvod

Predkladaný článok sa zaoberá identifikáciou krajín stredoeurópskeho priestoru s dôrazom na krajiny Vyšehradského regiónu v oblasti cestovného ruchu. Stredoeurópsky priestor je vnímaný rôzne pričom podľa viacerých autorov a klasifikácií sú krajiny vyšehradského regiónu jeho súčasťou. Krajiny vyšehradskej štvorky (Česko, Slovensko, Maďarsko, Poľsko) spolupracujú už vyše 30 rokov, kedy v roku 1991 v severomaďarskom meste Vyšehrad podpísali Deklaráciu o úzkej spolupráci. Vtedajším cieľom skupiny bolo zintenzívniť spoluprácu na rozvoji demokratických národných štruktúr a trhového hospodárstva a dlhodobo participovať na európskom integračnom procese.² Vzájomná spolupráca krajín V4 hrala významnú úlohu po páde komunistických režimov pri prechode od totalitného režimu k demokratickej spoločnosti. Vstupom krajín vyšehradského regiónu do EÚ a NATO v roku 2004 boli splnené ciele stanovené Vyšehradskou deklaráciou z roku 1991, ktorými bola integrácia do najdôležitejších euroatlantických štruktúr.³ Zoskupenie krajín V4 má v súčasnosti politický význam. Predstavitelia jednotlivých členských krajín sa spolu pravidelne stretávajú a rokujú o spoločnom postupe pri presadzovaní spoločných európskych záujmov. Krajiny V4 spolupracujú vo viacerých oblastiach ako hospodárstvo, infraštruktúra, energetika, digitalizácia a inovácie, cezhraničná spolupráca a kultúrny aspekt formou štipendijných výmen či oblastí cestovného ruchu.⁴ Hoci cestovný ruch nepredstavuje prioritnú oblasť v rámci spolupráce V4, jeho význam v ekonomikách krajín je nezastupiteľný. Pôsobí ako generátor príjmov v podobe devízových výdavkov turistov, prostredníctvom exportu cestovného ruchu prispieva k vyrovnaní aktívneho salda platobnej bilancie a v neposlednom rade vytvára nové pracovné miesta a vyrovnáva regionálne rozdiely v krajine. V rámci krajín V4 v oblasti cestovného ruchu existuje platforma Discover Central Europe, prostredníctvom ktorej krajiny V4 vystupujú na vybraných zahraničných trhoch ako jedna destinácia cestovného ruchu. Krajiny V4 sa prezentujú ako jeden marketingový celok pre pôvodné zdrojové trhy platformy ako USA, Čína, Japonsko, Rusko, Brazília a India, ale aj pre nové zdrojové trhy. Cieľom spolupráce je presadzovať spoločné záujmy cestovného ruchu v rámci kľúčových politik štátov rovnako ako aj aktívne marketingové a propagačné pôsobenie krajín V4 na zámorských trhoch za účelom zvýšenia návštevnosti krajín strednej Európy návštevníkmi pôvodne z USA, Japonska, Číny, Indie a Ruska. Spolupráca krajín V4 bola pôvodne iniciovaná projektom European Quartet, pričom išlo o propagačný názov pre spoločné marketingové aktivity národných turistických centrál členských krajín V4. Sloganom spoločnej propagácie bolo Európske kvarteto – Jedna melódia. Pre ciele zahraničné trhy boli v rámci tejto iniciatívy zabezpečené štatistické prehľady a organizované marketingové kampane s tematikou orientovanou na cestovný ruch v regióne krajín V4 v príslušných jazykových mutáciách.

Pôvodným zámerom a zároveň hlavnými benefitmi destinačnej značky Discover Central Europe je zdieľanie nákladov a efektívnejšia propagácia na vzdialených trhoch. Vzhľadom k pretrvávajúcej pandemickej situácii sa spoločná propagácia posúva na geograficky bližšie európske trhy, a to z dôvodu rýchlejšej reakcie na otvorenie hraníc a nezávislosti na leteckých spojeniach.⁵ Produktovo je značka orientovaná na tradičné témy ako stredoeurópske mestá, kultúra a história, pamiatky UNESCO, kúpele, zdravotný cestovný ruch, gastronómia, zážitková dovolenka a MICE.⁶

Potreba spolupráce pre stanovené trhy vyplýva aj z praxe zahraničných partnerov z uvedených krajín. Zástupcovia z geograficky vzdialených krajín prichádzajú do jednej krajiny len v ojedinelých prípadoch. Väčšinou majú záujem navštíviť viacero krajín v krátkom

² STUZIENECKI, T. (2016): Promotion of The Visegrad Group's Cross-Border Tourist Products, s. 482-490.

³ VISEGRAD GROUP (2018): About Visegrad Group.

⁴ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKYCH ZÁLEŽITOSTÍ, SR (2022): Vyšehradská skupina.

⁵ NOVACKÁ, L. (2013): Cestovný ruch, udržateľnosť a zodpovednosť na medzinárodnom trhu.

⁶ CZECH TOURISM (2021): Země V4 přijaly společný marketingový plán podpory cestovního ruchu na rok 2021.

časovom intervale. Spolupráca medzi skúmanými krajinami a vytváranie tzv. destinačného partnerstva prináša so sebou množstvo výhod akými je prístup na nové trhy, lepšie plnenie potrieb účastníkov v cestovnom ruchu a zlepšovanie ich vnímania, zvyšovanie spoločenskej zodpovednosti prostredníctvom implementácie pravidiel trvalo udržateľného cestovného ruchu a v neposlednom rade zvýšenie rozpočtu prostredníctvom združovania finančných prostriedkov.

Vzájomná spolupráca posilňuje konkurencieschopnosť destinácie na svetovom trhu. Pri skúmaní spolupráce krajín V4 sa môžeme na skúmaný región pozeráť ako na spoločne prepojenú destináciu, ktorá sa spoločnými marketingovými aktivitami propaguje v medzinárodnom priestore s dôrazom na long-hall destinácie. Pre určenie rastu destinácie na trhu cestovného ruchu možno hovoriť o internom alebo externom raste destinácie, pričom interný alebo externý rast destinácie je podmienený zdrojovými trhmi dopytu. Ak chce destinácia získať klientelu zo vzdialených krajín, musí zväžiť ekonomické nároky na komunikáciu s týmito zdrojovými trhmi. Penetrácia na vzdialené long-hall trhy je preto možná a finančne únosná len formou spolupráce, ktorá sa rozvíja práve prostredníctvom spolupráce krajín V4.⁷

Hoci sa spolupráca v oblasti cestovného ruchu vo vyšehradskom regióne rozvíja od roku 2004, počet vedeckých štúdií zaoberajúcich sa medzivládnu spoluprácou v cestovnom ruchu medzi v týchto krajinách je výrazne limitovaný. Práve táto skutočnosť nás priviedla k tomu, aby sme bližšie preskúmali vnímanie stredoeurópskeho priestoru z interdisciplinárneho pohľadu a z pohľadu cestovného ruchu.

Prehľad literatúry

Vymedziť stredoeurópsky priestor je pomerne zložitá záležitosť. Nie vždy sa v súvislosti s týmto geografickým priestorom uvádzajú všetky krajiny Vyšehradskej štvorky. Z pohľadu cestovného ruchu stredoeurópsky priestor nie je exaktne zadefinovaný. Svetová organizácia cestovného ruchu UNWTO klasifikuje regióny na viaceré kategórie – regióny a subregióny. Krajiny vyšehradskej štvorky sú začlenené do subregiónu Stredná v Východná Európa, pričom celkovo do tejto kategórie spadá 21 krajín. Podľa uvedeného delenia sú následne vykonávané aj každoročné štatistiky v globálnom meradle.⁸

Svetové globálne fórum pri hodnotení konkurencieschopnosti cestovného ruchu z geografického hľadiska v hodnotení indexu konkurencieschopnosti diverzifikuje krajiny Vyšehradskej štvorky do rozdielnych kategórií. Slovensko je zaradené medzi krajiny severnej Európy spolu s Poľskom a Maďarskom, Česko je začlenené medzi krajiny západnej Európy.⁹ Medzinárodná organizácia civilnej leteckej dopravy International Civil Aviation organisation (ICAO) za Strednú Európu považuje krajiny ako Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvátsko, Maďarsko, Macedónsko, Srbsko, Slovensko, Rumunsko.¹⁰ Medzinárodná asociácia leteckej dopravy (International Air Traffic Association IATA, 2022) prezentuje v rámci 5 svetových regiónov Európu ako celok. Skúmaním stredoeurópskeho priestoru v súvislosti s cestovným ruchom je predmetom viacerých akademických domácich i zahraničných štúdií. Novacká (2016) za stredoeurópsky priestor považuje krajiny V4 a Rakúsko v rámci ktorých skúma ekonomické impakty cestovného ruchu v stredoeurópskom priestore. Z výsledkov jej výskumu vyplýva, že najvyššiu silu ma cestovný ruch v Rakúsko z pohľadu priameho a celkového podielu cestovného ruchu na HDP krajiny, priamej a celkovej zamestnanosti, výdavkov turistov a investícií. V kontexte problematiky stredoeurópskych krajín považujeme za potrebné

⁷ NOVACKÁ, E. (2013): Cestovný ruch, udržateľnosť a zodpovednosť na medzinárodnom trhu.

⁸ UNWTO (2021): International Tourism Highlights 2020.

⁹ WORLD ECONOMIC FORUM (2022): Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future.

¹⁰ EUROCONTROL (2021): Four-Year Forecast 2021-2024: REGION DEFINITION.

spomenúť, že viacerí autori porovnávajú krajiny V4 s Rakúskom. Aj keď Rakúsko nie je členom Vyšehradskej štvorky, nachádza sa v stredoeurópskom priestore a patrí medzi turisticky najvyspelejšie krajiny.

V rámci spolupráce v cestovnom ruchu Studzieniecki¹¹ vyzdvihuje v stredoeurópskom priestore Vyšehradsnú štvorku, pričom prioritne ho vymedzuje ako politický región, ktorý zároveň zohráva aj úlohu regiónu cestovného ruchu pod značkou Discover Central Europe. Vo svojej vedeckej štúdií sa zaoberá vymedzením stredoeurópskeho priestoru z 2 uhlov pohľadu. Krajiny stredoeurópskeho priestoru skúma na základe vedeckých štúdií, pričom ide o interdisciplinárne vnímanie tohto priestoru. Následne skúma krajiny stredoeurópskeho priestoru z pohľadu tour operátorov, a to z pohľadu jednotlivých touroperátorov ponúkajúcich zájazdy do strednej Európy. Výsledky jeho práce ukazujú, že Vyšehradsná štvorka je súčasťou stredoeurópskeho priestoru rovnako z pohľadu cestovného ruchu ako aj z interdisciplinárneho uhla pohľadu. Práve jeho publikácia nám bola inšpiráciou pri zostavovaní metodiky a postupov riešenia predkladaného príspevku, čo sme aplikovali na zbere dát potrebných pre predkladaný výskum, ktoré interpretujeme vo výsledkoch práce. Z vyššie uvedených vedeckých štúdií a medzinárodných databáz môžeme pozorovať určitú odlišnosť vo vnímaní stredoeurópskeho priestoru. V tejto súvislosti je pri skúmaní konceptu stredoeurópskeho priestoru vo vedeckých štúdiách dôležité vždy identifikovať konkrétne krajiny, ktoré sú skúmané.

1 Metodika práce

Hlavným cieľom predkladaného príspevku je preskúmať cestovný ruch krajín V4 v stredoeurópskom priestore s prihliadnutím na medzinárodný kontext. V príspevku identifikujeme vnímanie z pohľadu vedných disciplín a tiež z pohľadu cestovného ruchu – touroperátorov poskytujúcich zájazdy do krajín strednej Európy. Pre dosiahnutie výsledkov sme využili viacero vedeckých metód. Nosnú metódu predstavovala komparatívna analýza prostredníctvom ktorej sme zbierali dáta a grafická metóda prostredníctvom ktorej sme interpretovali výsledky. Predstavovaný výskum bol realizovaný zberom sekundárnych dát. Pre dosiahnutie hlavného cieľa sme si stanovili viacero čiastkových cieľov:

- preskúmať postavenie vyšehradskeho regiónu v cestovnom ruchu na základe vybraných ukazovateľov,
- kvantifikovať priemernú dĺžku pobytu v rámci krajín V4 z pohľadu ponuky zájazdov jednotlivých touroperátorov,
- identifikovať najčastejšie sa vyskytujúce destinácie krajín V4 z ponuky zájazdov jednotlivých touroperátorov.

V súvislosti s cestovným ruchom v krajinách V4 sme si vytýčili aj výskumné otázky:

VO1: Aké rozdiely existujú vo vnímaní stredoeurópskeho priestoru z pohľadu cestovného ruchu a z interdisciplinárneho pohľadu?

VO2: V ktorých vedných disciplínach je skúmaný región strednej Európy zastúpený v najväčšom rozsahu?

VO3: V ktorej krajine je najvyšší podiel počtu prenocovaní zahraničných návštevníkov v rámci krajín V4?

Pre konkretizovanie stredoeurópskeho priestoru z pohľadu vedných disciplín sme využili vedeckú databázu Web of Science ponúkajúcu široké portfólio recenzovaných akademických štúdií. Zber dát, konkrétne verejne dostupných publikácií vo vedeckej databáze prebiehal od 7. októbra do 10. októbra, kedy sme prostredníctvom kľúčového slova „Central Europe countries“ vyhľadávali príspevky, ktoré tento výraz obsahujú v názve, kľúčových

¹¹ STUDZIENECKI, T. (2016): Promotion of The Visegrad Group's Cross-Border Tourist Products, s. 482-490.

slovách či v abstrakte publikácie. Pre preskúmanie turistického pohľadu sme využili aktuálne ponuky zájazdov z webového portálu Tour Radar, ktorý ponúka cestovné zájazdy do krajín strednej Európy.

Výsledky práce

Aby sme získali komplexný prehľad o vývoji cestovného ruchu v krajinách V4, je potrebné kvantifikovať význam cestovného ruchu. Ekonomický význam tohto odvetvia je zaznamenaný vo viacerých ukazovateľoch – prispieva k tvorbe HDP, vytvára nové pracovné miesta, prispieva k vytváraniu aktívneho salda platobnej bilancie prostredníctvom devízových príjmov turistov a tiež vyrovnáva regionálne rozdiely v rámci krajiny. Tabuľka 1 zobrazuje význam cestovného ruchu v ekonomike krajín cestovného ruchu v roku 2019, nakoľko v ostatnom období existencia pandémie COVID-19 znížila význam cestovného ruchu v predkladaných ukazovateľoch. Z Tabuľky 1 môžeme pozorovať, že najvyšším podielom sa cestovný ruch pričínal na tvorbe HDP v Maďarsku, ktoré súčasne zaznamenáva aj najvyšší percentuálny podiel zamestnaných osôb v tomto odvetví. Z pohľadu výdavkov turistov v krajinách V4 dominuje domáci cestovný ruch v Poľsku, kedy výdavky Poliakov prevyšovali výdavky zahraničných turistov takmer dvojnásobne. Na Slovensku boli výdavky zahraničných a domácich turistov vyrovnané.

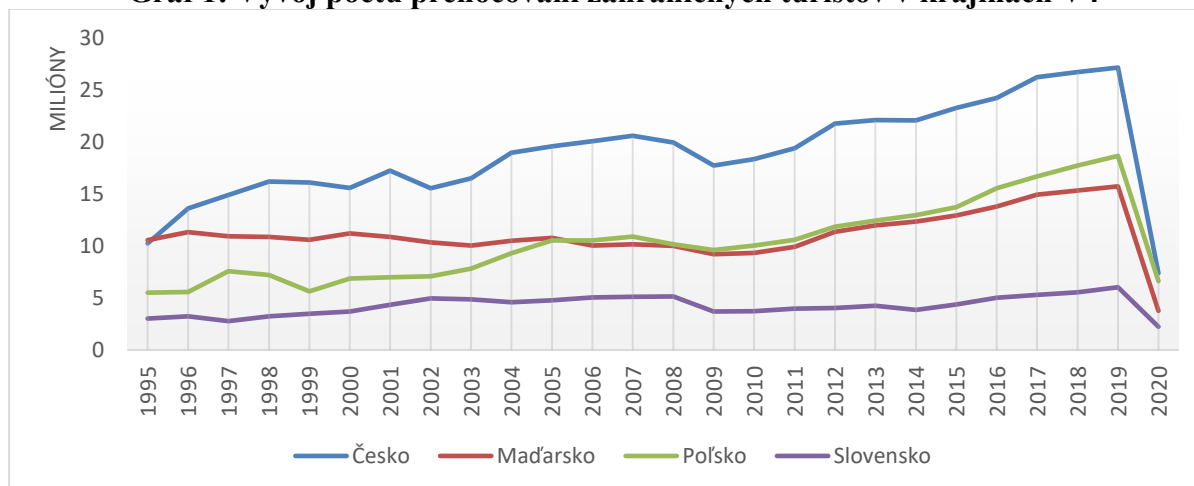
Tabuľka 1: Význam cestovného ruchu v ekonomike krajín V4 v roku 2019

	Príspevok cestovného ruchu k HDP krajine (v USD)		Príspevok cestovného ruchu k zamestnanosti v krajine (v USD)		Výdavky turistov v cestovnom ruchu (v USD)	
	Relatívne vyjadrenie	Absolútne vyjadrenie	Relatívne vyjadrenie	Absolútne vyjadrenie	Zahraníční návštevníci	Domáci návštevníci
Česko	6,2 %	18 mld.	8,2 %	420,4	8,9 mld.	6,9 mld.
Poľsko	4,8 %	31 mld.	5,2 %	845,9	16,2 mld.	30,1 mld.
Maďarsko	8,3 %	14 mld.	9,3 %	430,9	10,4 mld.	2,7 mld.
Slovensko	6,4 %	6 mld.	6,2 %	160,9	3,1 mld.	3 mld.

Zdroj: WTTC, 2022

Zámerom platformy Discover Central Europe je prilákať zahraničných návštevníkov, pričom turisti prichádzajúci z hlavných zdrojových trhov na ktoré sa značka zameriava strávia obvykle v stredoeurópskom priestore niekoľko dní. Nejde o jednodňových návštevníkov. Z tohto dôvodu prezentujeme vývoj počtu prenocovaní zahraničných turistov v ubytovacích zariadeniach krajín V4 v Grafe 1.

Graf 1: Vývoj počtu prenocovaní zahraničných turistov v krajinách V4

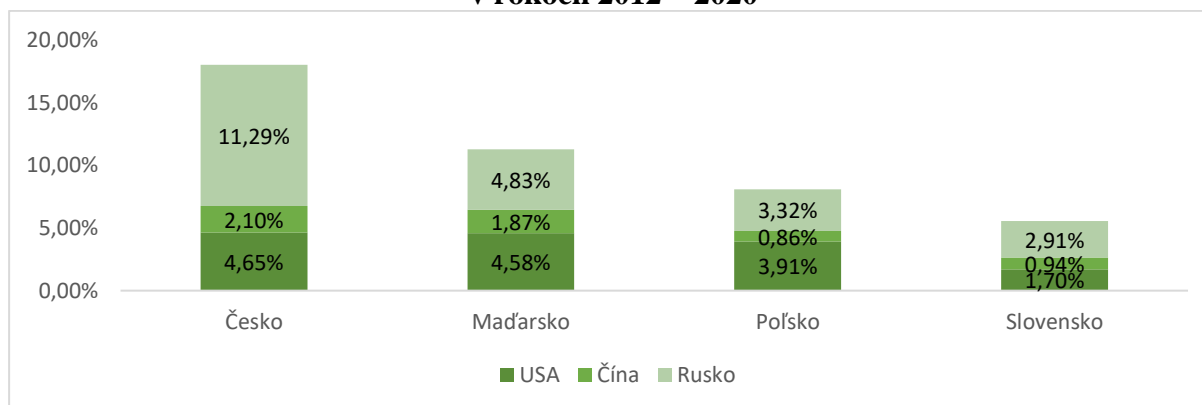

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Eurostat, 2022

Z uvedených údajov môžeme pozorovať, že dlhodobo najvyšší počet prenocovaní strávia zahraniční turisti v Česku. Výrazný zlom údajov nastáva vo všetkých krajinách v roku 2020 v dôsledku celosvetovej pandémie, kedy bolo odvetvie cestovného ruchu výrazne zdecimované. Práve v tomto období bola úloha domáceho cestovného ruchu obzvlášť dôležitá, keďže ľudia mali obavy cestovať do iných štátov a v uvedenom období boli výrazné obmedzenia na hraniciach.

Keďže hlavnými zdrojovými trhmi značky Discover Central Europe sú geograficky vzdialenejšie trhy ako USA, Čína, Rusko, Japonsko, Brazília a India, na základe dostupných dát sme kvantifikovali percentuálny priemer prenocovaní Američanov, Číňanov a Rusov na celkových prenocovaniach turistov v hotelových zariadeniach v rokoch 2012 – 2020. Výsledky interpretuje Graf 2. Najvyšší percentuálny podiel prenocovaní predstavuje vo všetkých krajinách vyšehradského regiónu Rusko. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že orientácia značky Discover Central Europe sa mení aj v dôsledku geopolitických zmien. Práve rusko-ukrajinský konflikt spôsobil, že propagačné aktivity krajín V4 sa na túto krajinu v súčasnom období nezameriavajú. V dôsledku globálnej krízy sa orientácia platformy presunula na nové trhy, a to geograficky bližšie krajiny z dôvodu blízkosti hraníc ako napríklad Nemecko, Holandsko, Rakúsko, Škandinávské krajiny či Izrael.¹²

Graf 2: Priemer prenocovaní zdrojových trhov značky na celkových prenocovaniach v rokoch 2012 – 2020

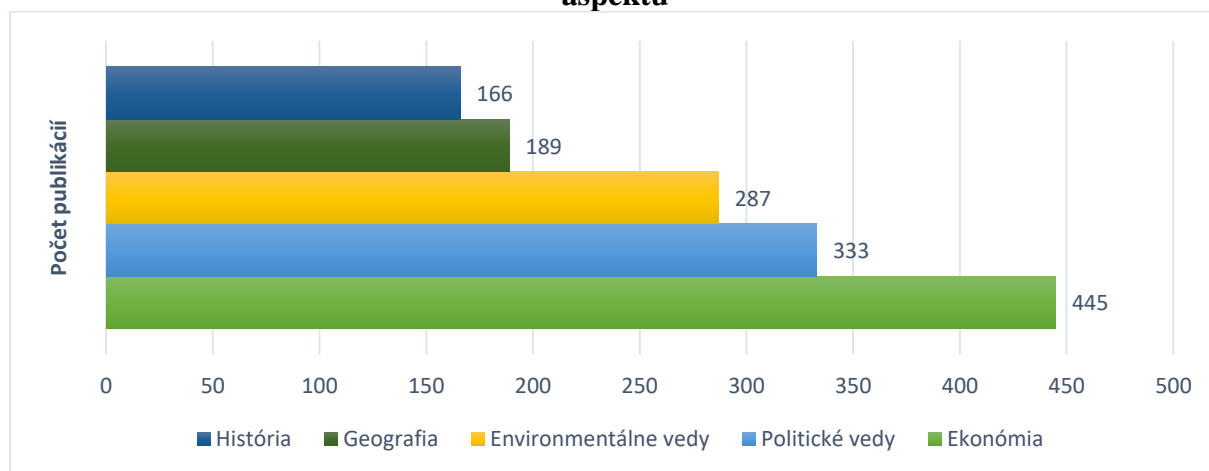
Zdroj: vlastné výpočty na základe dát zo ŠÚ SR (interné dáta), 2022

¹² CZECH TOURISM (2022): Země V4 přijaly společný marketingový plán podpory cestovního ruchu na rok 2021.

Vymedzenie stredoeurópskeho priestoru z pohľadu vedných disciplín

Ako sme už naznačili vyššie, vo vnímaní krajín V4 ako súčasti stredoeurópskeho priestoru existujú značné rozdiely. V nasledujúcej analýze sa zameriame na identifikáciu stredoeurópskeho priestoru z pohľadu vedných disciplín. Ako filtračné kritérium sme vo vedeckej databáze Web of Science zadali kľúčové slovo, a to „Central Europe countries (krajiny strednej Európy),“ ktoré nám vyseletovalo len tie vedecké štúdie, ktoré obsahujú v nadpise, abstrakte alebo v kľúčových slovách uvedený výraz. Prvých TOP 5 vedeckých disciplín, ktoré obsahujú najväčší počet publikácií situovaných do skúmaného regiónu zobrazuje Graf 3. Na základe uvedeného kritéria bolo identifikovaných celkovo 2115 príspevkov z 10 vedných disciplín. Najvyššie zastúpenie stredoeurópskeho priestoru sa nachádza práve v ekonomických, politických a environmentálnych vedách.

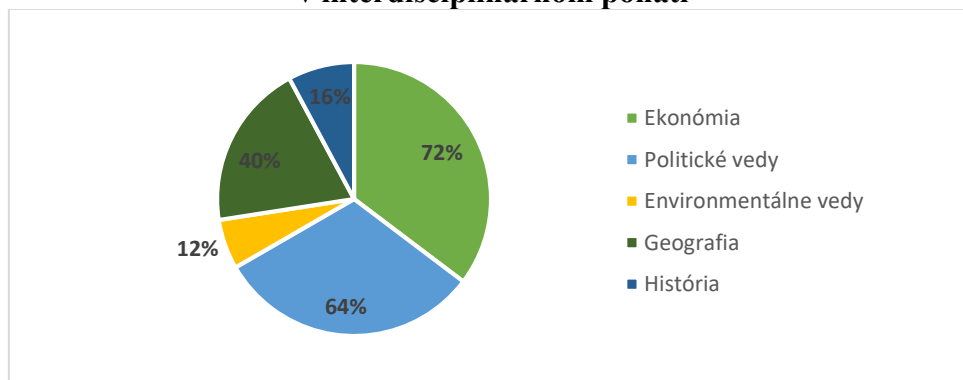
Graf 3: Vymedzenie konceptu stredoeurópskeho priestoru z interdisciplinárneho aspektu

Zdroj: vlastné spracovanie, Web of Science, október 2022

Aby sme vedeli identifikovať, ktoré krajiny sú považované v uvedených akademických publikáciách za stredoeurópsky priestor, metódou náhodného výberu sme vybrali 25 verejne dostupných príspevkov z každej vednej disciplíny, ktoré konkretizovali identifikovali geografický priestor, ktorý vo svojom výskume analyzujú, a to konkrétne krajiny. Z analyzovaných 125 príspevkov bolo len 51 príspevkov aplikovaných na krajiny V4. Ostatné publikácie brali do úvahy aj ďalšie krajiny, resp. vynechali z vymedzenia strednej Európy vyšehradský región. Nasledujúci Graf 4 vyjadruje percentuálny podiel publikácií, ktoré vymedzujú pre stredoeurópsky región len krajiny V4.

Graf 4: Vymedzenie krajín V4 ako súčasti stredoeurópskeho regiónu v interdisciplinárnom počítaní

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z Web of Science, 2022

Medzi ďalšie krajiny, ktoré boli považované za súčasť stredoeurópskeho priestoru zaraďujú jednotliví akademici Rakúsko (29,6 %), Nemecko (26,4 %), Slovinsko (16,8 %), Švajčiarsko (4 %), Rumunsko (7,2 %), Bulharsko (4 %), Taliansko (3,2 %), Litvu (1,6 %), Moldavu (1,6 %), Srbsko (2,4 %), Bosnu a Hercegovinu (0,8 %), Chorvátsko (5,6 %), Čiernu Horu (0,8 %), Macedónsko (0,8 %), Albánsko (0,8 %), a Ukrajinu (0,8 %). Viacerí akademici označujú krajiny centrálnej Európy ako východné krajiny, čo je dôsledkom spoločnej histórie týchto krajín, ktoré sú dodnes vnímané ako postkomunistické krajiny.

Z uvedeného grafu si možno všimnúť, že najvyšší konsenzus v chápaní stredoeurópskeho priestoru ako priestoru krajín V4 nastal v ekonomických, politických a historických vedách. Spracované výsledky ukazujú, že práve vyšehradský región je častokrát vnímaný ako politický región.

1.1 Vnímanie stredoeurópskeho priestoru z pohľadu cestovného ruchu

Rozdielne vnímanie konceptu stredoeurópskeho priestoru nastáva z pohľadu cestovného ruchu. Vyšehradský región je zahraničným tour operátorom propagovaný pod spoločnou značkou Discover Central Europe. V rámci organizovaného cestovného ruchu by mal byť zahraničným turistom ponúkaný jeden balíček služieb v rámci ktorého budú mať možnosť navštíviť všetky krajiny vyšehradského regiónu. Aktuálne ponuky produktov cestovného ruchu v rámci zájazdov do stredoeurópskeho regiónu „Central Europe“ zobrazuje nasledujúca Tabuľka 2.

Tabuľka 2: Interpretácia konceptu strednej Európy v turistickom poňatí

	TOUOPERÁTOR	SÍDLLO	SR	PL	CZ	HU	AT	DE
1.	Cosmos	USA	+		+	+	+	+
2.	Europa mundo	Japonsko		+	+	+	+	+
4.	Intrepid	Austrália	+	+	+	+	+	
5.	Gate1Travel	USA			+	+	+	
6.	Global Journeys	Austrália	+	+	+	+	+	+
7.	Costsaver	USA		+	+	+	+	+
8.	Wingbuddy	Kanada			+	+	+	
11.	Ziggy tours	USA		+	+	+	+	
11.	Tour4fun	USA		+	+	+	+	
12.	AmaWaterways	USA		+	+	+	+	
13.	Jayway Travel	USA			+	+	+	
14.	Great Value Vacations	USA	+	+	+	+	+	+
15.	Luxury Gold	USA	+	+	+	+	+	
	SPOLU		5	9	15	15	15	5

Zdroj: Vlastné spracovanie, skratky v súlade s ISO 3166

Z tabuľky vyplýva, že pri skúmaní aktuálnej ponuky zájazdov pre región strednej Európy jednotlivých touroperátorov možno pozorovať značné rozdiely. Zo skúmanej ponuky 15 touroperátorov je vyšehradský región v koncepte vnímania stredoeurópskeho priestoru vymedzený len v 5 ponukách spolu s Nemeckom alebo Rakúskom. Z krajín Vyšehradskej štvorky je v ponuke balíčka služieb zahraničných agentúr Slovensko veľmi značne limitované, nachádza sa len v 8 ponukách.

**Obr. 1: Vymedzenie strednej Európy
v interdisciplinárnom poňatí**

**Obr. 2: Vymedzenie Európy
v turistickom**

Zdroj: vlastné spracovanie

Analýza spoločného produktového portfólia krajín V4 v rámci značky Discover Central Europe

Hlavným cieľom krajín V4 pod spoločnými marketingovými aktivitami v cestovnom ruchu v rámci značky Discover Central Europe je predovšetkým zvýšiť príjazdový cestovný ruch zo vzdialených destinácií. V tomto kontexte ide o organizovaný cestovný ruch, pričom vybrané produkty cestovného ruchu krajín V4 sú ponúkané v rámci jedného balíčka služieb. Predchádzajúca analýza ukazuje, že z pohľadu vedných disciplín a touroperátorov ponúkajúcich zájazdy do týchto krajín existuje rozdiel vo vnímaní krajín strednej Európy.

Viacerí tour operatori zahŕňajú do balíčka služieb aj ďalšie krajiny ako napríklad Nemecko či Rakúsko. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli analyzovať súčasnú ponuku produktového portfólia zahraničných touroperátorov, ktorí v rámci jedného balíčka služieb ponúkajú produkty v každej krajine vyšehradského regiónu. Uvedené ponuky boli vyhľadávané prostredníctvom portálu Tour Radar, pričom filtračné kritériá predstavovali krajiny V4. Celkový počet ponúknutých zájazdov je 22. Filtračným kritériom bol počet dní, pričom analyzované maximum predstavuje 15 dní. Do úvahy sme brali štandardné zájazdy, ktoré možno absolvovať počas celého roka. Na základe uvedených kritérií sa počet zájazdov obmedzil na 9. Tabuľka 3 približuje aktuálnu ponuku zájazdov pre stredoeurópsky priestor. Všetky uvedené zájazdy prebiehajú v anglickom jazyku pre súčasné a budúce obdobie (rok 2023).

Tab. 3: Aktuálna cenová ponuka touroperátorov v stredoeurópskom priestore (2022 – 2023)

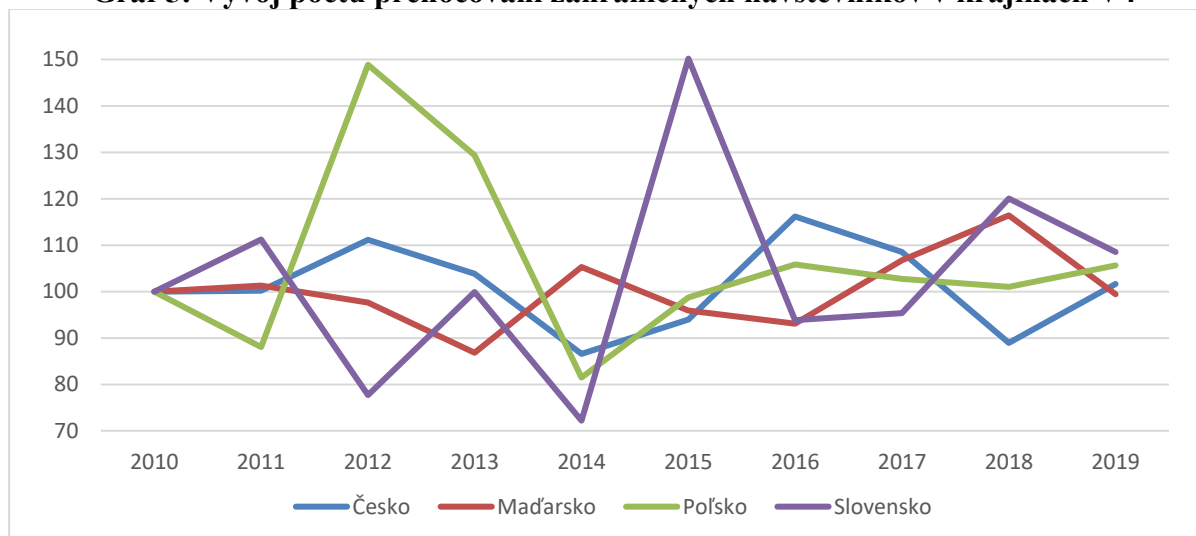
	Názov touroperátora	Dĺžka zájazdu	Názov tour	Celková výška	Cena na deň	Cieľová skupina
1.	Insight Vacations	14 dní	Highlights of Eastern Europe	3 398 €	243 €	5 – 99 rokov
3.	Cosmos	15 dní	Central Europe	2 130 €	142 €	5 – 99 rokov
4.	Globus	14 dní	The Best of Eastern Europe	3 190 €	228 €	5 – 80 rokov
5.	Contiki	13 dní	Eastern Road	1 729 €	133 €	18 – 35 rokov
6.	Insight Vacations	9 dní	The Bohemian	2 025 €	225 €	5 – 99 rokov
7.	Luxury Gold	13 dní	Harmony of Central Europe	5 795 €	446 €	5 – 99 rokov
8.	Intrepid Premium	15 dní	Premium Central Europe	5 620 €	375 €	5 – 99 rokov
9.	Travel Marvel	10 dní	Eastern Europe	2 300 €	230 €	12 – 99 rokov
	Priemerná dĺžka pobytu		Priemerná cena	3 274 €	253 €	

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Tour Radar 2022; prepočítané podľa kurzu NBS

Ako vidieť z Tabuľky 3, cenové ponuky zájazdov sú navzájom odlišné, pričom cena za deň sa pohybuje v cenovom rozmedzí od 142 – 446 eur. V cene jednotlivých zájazdov sú zahrnuté základné služby cestovného ruchu ako ubytovanie a doprava a tiež doplnkové služby v podobe vstupov do niektorých múzeí a prehliadky vybraných miest. Vymedzenie regiónu strednej Európy podľa uvedených touroperátorov sa líši, čoho dôkazom sú aj samotné názvy zájazdov, ktoré uvádzajú krajiny Vyšehradskej štvorky ako krajiny východnej Európy. Jednotlivé zájazdy okrem krajín V4 zahŕňajú aj ďalšie krajiny, a to Nemecko a Rakúsko.

Nakoľko cieľom krajín V4 v rámci destinačnej značky Discover Central Europe je zviditeľniť stredoeurópsky priestor v zahraničí. Prostredníctvom spoločných marketingových aktivít krajín V4 by sa zviditeľnenie V4 malo prejavovať v prílive zahraničných návštevníkov a tiež zvýšením dĺžky prenocovania. Nakoľko priemerná dĺžka pobytu vo vyššie skúmaných zájazdoch zahraničných touroperátorov predstavuje X dní, rozhodli sme sa preskúmať priemernú dĺžku prenocovania turistov, ktorí sa v destinácii V4 zdržali od 8 do 14 dní. Nasledujúci graf zobrazuje percentuálny podiel zmeny dĺžky prenocovaní zahraničných návštevníkov v porovnaní s rokom 2010. Dáta zobrazujú len počet prenocovaní turistov, ktorí cestovali z osobných dôvodov, abstrahuje od služobne cestujúcich.

Graf 5: Vývoj počtu prenocovaní zahraničných návštevníkov v krajinách V4

Zdroj: Eurostat, 2022

Z grafu 5 si môžeme všimnúť, že dĺžka prenocovania (8 – 14 dní) zahraničných turistov sa počas skúmaného obdobia dynamicky menila. V absolútnom vyjadrení zaznamenáva priemernú dĺžku prenocovania počas skúmaného obdobia Poľsko, pričom ide o 77 387 037 strávených nocí v krajine. Nasleduje Česko (30 022 922 nocí), Maďarsko (12 312 653 nocí) a Slovensko (9 812 917).

V súvislosti s dĺžkou pobytu ostáva otáznou, koľko dní v rámci plánovaných itinerárov tour operátorov je venovaných práve skúmaným krajinám a tiež ktoré mestá a atraktivity cestovného ruchu môžu vidieť potenciálni turisti v rámci V4. Na základe vyššie uvedených cestovných zájazdov do krajín strednej Európy, ktoré zahŕňajú okrem vyšehradského regiónu aj Nemecko a Rakúsko sme na základe dostupných itinerárov zájazdov identifikovali hlavné a vedľajšie miesta návštevy v ponukách zahraničných touroperátorov. Následne sme preskúmali a kvantifikovali priemernú dĺžku pobytu v každej navštívenej krajine. Výsledky analýzy portfólií itinerárov jednotlivých touroperátorov zobrazuje Tabuľka 4.

Z ponúkaných zájazdov môžeme skonštatovať, že hlavnými navštívenými lokalitami sú predovšetkým hlavné mestá krajín V4. Uvedené zájazdy majú kultúrno – poznávací charakter. Pri porovnaní oblastí produktových línií na ktoré sa značka Discover Central Europe orientuje môžeme skonštatovať, že skúmané itineráry zájazdov sa stotožňujú s produktovými líniami skúmaných touroperátorov. Ide o nasledujúce oblasti:

- UNESCO pamiatky,
- gastronómické zážitky (ochutnávka tradičných jedál krajín V4),
- mestá a historické pamiatky,
- kúpele.

Tabuľka 4: Diverzifikácia miesta pobytu jednotlivých zájazdov v krajinách V4

Krajina	Destinácie	Prítomnosť v tour packages	Priemerná dĺžka pobytu
Slovensko	Bratislava	38 %	0,5
	Nízke Tatry	50 %	0,8
	Oravský hrad	25 %	0,2
	Donovaly	25 %	0,2
	Priemerná dĺžka strávených dní		1,7
Česko	Praha	100 %	2
	Český Krumlov	50 %	0,9
	České Budejovice	13 %	0,2
	Priemerná dĺžka strávených dní		3,1
Maďarsko	Budapešť	100 %	1,9
	Priemerná dĺžka strávených dní		1,9
Poľsko	Varšava	75 %	2
	Poznan	25 %	0,2
	Krakov	100 %	2,1
	Nowa Huta	25 %	0,2
	Czenstochowa	38 %	0,2
	Auschwitz	63 %	0,5
	Wroclav	13 %	1
	Priemerná dĺžka strávených dní		6,2

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Tour Radar, 2022

Dĺžka pobytu v jednotlivých krajinách je v jednotlivých zájazdoch odlišná. V uvedenej Tabuľke č. 4 je priemerná dĺžka pobytu v destinácii vypočítaná ako časť 24 hodinového dňa (ktorú sa účastník na danom mieste nachádza), a to na základe dostupných dát z itinerárov jednotlivých zájazdov dostupných na základe Tour Radar 2022. Z 9 analyzovaných zájazdov je pobyt na Slovensku s prenocovaním uvedený len v jednom. Po preštudovaní jednotlivých itinerárov cesty môžeme konštatovať, že Slovensko predstavuje v uvedených zájazdoch prevažne tranzitnú krajinu, pričom pozornosť je sústredená najmä na ostatné destinácie a atraktivity cestovného ruchu vo zvyšných krajinách V4.

Najvyššiu priemernú dĺžku pobytu naopak zaznamenávame v Poľsku, pričom zo skúmaných itinerárov ide približne o 6,2 dní, počas ktorých zahraniční turisti navštevujú aj najširšie portfólio miest a atraktivít cestovného ruchu spomedzi všetkých krajín V4. Identifikovaný počet strávených dní v jednotlivých destináciách je totožný aj s celkovým počtom prenocovaní v dĺžke 8-14 dní, ktoré sme analyzovali na základe údajov Eurostatu. Tie uvádzajú, že práve Poľsko predstavuje destináciu, v ktorej trávili priemerne turisti najdlhší počet nocí v porovnaní so zvyšnými krajinami vyšehradského regiónu. Z pohľadu dĺžky strávených dní v krajinách V4 na základe analyzovaných itinerárov za Poľskom nasleduje Česko, Maďarsko a Slovensko čo je totožné aj s priemerným počtom nocí strávených v týchto destináciách.

Záver

Cestovný ruch má v ekonomike krajín Vyšehradskej štvorky dôležité postavenie. V roku 2019 prispieval v najvyššej miere k podielu na HDP a zamestnanosti v Maďarsku. Silný domáci cestovný ruch dominoval v Poľsku, kde výdavky domácich turistov prevyšovali výdavky zahraničných turistov. Z pohľadu počtu prenocovaní zahraničných turistov dlhodobo dominuje Česko. Na Slovensku boli výdavky zahraničných a domácich turistov vyvážené.

V zrealizovanom výskume sme na základe stanoveného cieľa dospeli k viacerým záverom. Z geografického hľadiska je potrebné stredoeurópsky priestor teritoriálne vymedziť. Na základe stanovených výskumných otázok môžeme zhrnúť, že vo vymedzení stredoeurópskeho priestoru existujú v interdisciplinárnom a turistickom poňatí značné rozdiely. Z pohľadu vedných disciplín je cestovný ruch charakterizovaný v širšom rozsahu v zmysle viacerých krajín. Teritoriálne je stredoeurópsky priestor vymedzený v rámci 16 krajín. Z turistického uhla pohľadu v zmysle touroperátorov ponúkajúcich zájazdy do strednej Európy je stredoeurópsky priestor vymedzený v užšom poňatí. Ide len o 6 krajín, a to V4, Rakúsko a Nemecko. Z pohľadu akademických štúdií je stredoeurópsky priestor v najväčšej miere predmetom výskumu v ekonomických, environmentálnych a politických vedách. Pri identifikovaní súčasnej ponuky zájazdov do stredoeurópskeho priestoru zahraničných touroperátorov môžeme zhodnotiť, že najčastejšie vyskytujúcimi sa destináciami v rámci V4 sú hlavné mestá týchto krajín. V rámci Slovenska sú plánované destinácie v jednotlivých itinerároch predovšetkým Oravský hrad, Nízke Tatry a Donovaly. V Poľsku to je Krakov, Osvienčim, či Auschwitz. V Česku turisti navštevujú okrem Prahy aj Český Krumlov či České Budejovice. V rámci dĺžky pobytu je v nami skúmaných itinerároch najviac priestoru vyčleneného Poľsko. Strávenú dĺžku dní v destináciách krajín V4 sme okrem itinerárov zahraničných touroperátorov identifikovali aj na základe najaktuálnejších údajov databázy Eurostatu. Na základe vývojového grafu sme identifikovali ako sa v porovnaní s rokom 2010 menil počet prenocovaní turistov, ktorí v destináciách V4 strávili 8 – 14 nocí. V absolútnom prevedení zaznamenáva identicky najdlhší počet prenocovaní strávených v destinácii Poľsko, nasleduje Česko, Maďarsko a Slovensko. Ide teda o totožné poradie strávenej dĺžky pobytu ako v itinerároch zájazdov.

Z pohľadu zdrojových trhov značky Discover Central Europe sme preskúmali percentuálny podiel prenocovaní Rusov, Američanov a Číňanov na celkových prenocovaniach zahraničných návštevníkov. Výsledky ukazujú, že najväčší percentuálny podiel vo všetkých krajinách vyšehradskeho regiónu zaznamenáva Rusko. Najvyššiu mieru zdrojových trhov značky Discover Central Europe zaznamenávame v Česku, pričom ide až o približne 20 % z celkových prenocovaní. Najnižší podiel zdrojových trhov zaznamenáva Slovensko, v ktorom turisti v rámci ponúk skúmaných zájazdov trávia aj najmenej času. Pre zvýšenie počtu prenocovaní a priemernej dĺžky pobytu navrhujeme v rámci spoločných marketingových aktivít krajín V4 v cestovnom ruchu zviditeľniť v rámci V4 aj slovenský priestor a možnosti atraktivít ako aj kvalitnej ubytovacej infraštruktúry. V rámci budúceho výskumu plánujeme rozšíriť predkladaný výskum o analýzu marketingových aktivít krajín V4 z pohľadu komunikácie v online prostredí. Nakoľko súčasný výskum je obmedzený limitovaným množstvom informácií a dát o spoločnej propagácii krajín v rámci cestovného ruchu, plánujeme naďalej pokračovať v skúmaní tejto problematiky. Nakoľko sa trh cestovného ruchu dynamicky mení, postupne sa mení aj orientácia destinačnej značky Discover Central Europe. Vplyvom celosvetovej pandémie a rusko-ukrajinského konfliktu sa začali krajiny orientovať aj na nové trhy. V súčasnosti ide o krajiny ako Blízky Východ, Izrael či Saudská Arábia. Naším cieľom v budúcom výskume bude identifikovať ako sa menia medzinárodné príchody turistov do krajín V4 v rámci nových zdrojových trhov. Limitou výskumu zostáva nedostupnosť dát. Štatistiky jednotlivých krajín v rámci ich zdrojových trhov mnohokrát nemajú k dispozícii. Rovnako nie je k dispozícii ani výška rozpočtu spoločných marketingových aktivít v cestovnom ruchu krajín V4, čo nám bráni k vykonaniu finančnej analýzy týchto aktivít. Nedostupnosť informácií o spoločných marketingových aktivitách v cestovnom ruchu pozorujeme nielen vo vedeckých publikáciách ale aj z pohľadu komunikácie krajín V4 k týmto aktivitám. Napriek obmedzenosti dát naďalej vnímame túto značku ako dôležitú pre zvýšenie povedomia o potenciáli krajín V4 v cestovnom ruchu v zahraničí.

Použitá literatúra:

1. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ SR. (2022): *Vyšehradská skupina*. [online]. [Citované 3. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/diplomacia/regionalna-spolupraca/slovensko-a-v4/vysehradska-skupina>
2. STUDZIENIECKI, T. – MEYER, B. – WANAGOS, M. (2018): Discover Central Europe – Promotion of The Visegrad Group’s Cross-Border Tourist Products. XXI. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. In: *Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, 482-490.
3. VISEGRAD GROUP (2018): About Visegrad Group. [online]. [Citované 3. 11. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.visegradgroup.eu/about>
4. UNWTO (2021): International Tourism Highlights 2020. [online]. [Citované 31. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.eunwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>
5. EUROCONTROL (2021): EUROCONTROL Four-Year Forecast 2021-2024: REGION DEFINITION. [online]. [Citované 31. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2021-05/eurocontrol-four-year-forecast-2021-2024-region-definition.pdf>
6. IATA (2022): IATA Economics. [online]. [Citované 14. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iata.org/en/publications/economics/>
7. NOVACKÁ, Ľ. (2013): Cestovný ruch, udržateľnosť a zodpovednosť na medzinárodnom trhu. Vydavateľstvo EKONÓM.
8. NOVACKÁ, Ľ. (2016): Aktuálne témy cestovného ruchu v stredoeurópskom priestore: Contemporary issues of the travel and tourism in the Central European area. *Geografické informácie: príspevky z 24. medzinárodnej geografickej konferencie "Geografické aspekty stredoeurópskeho priestoru – nové výzvy pre rozvoj"*: 12. – 13. 10. 2016, Nitra, Slovenská republika. Nitra: Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 20(2), 263-273.
9. EUROSTAT (2022): Nights spent by residents and non-residents. [online]. [Citované 21. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
10. WTTC (2021): Economic impact. Countries & Regions. [online]. [Citované 11. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://wtcc.org/research/economic-impact>
11. CZECH TOURISM (2022): Země V4 přijaly společný marketingový plán podpory cestovního ruchu na rok 2021. [online]. [Citované 18. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.czechtourism.cz/cs-CZ/Novinky/Archiv/2021/04/Zeme-V4-prijaly-spolecny-marketingovy-plan-podpory>
12. WEB OF SCIENCE (2022): Central Europe Countries. [online]. [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/analyze-results/9500558c-2979-46c2-8312-2cdce7dde468-5c7d3b86>
13. TOUR RADAR (2022): Central Europe Tours. [online]. [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.tourradar.com/b/central-europe>
14. ZEMANOVÁ, L. – HARMAN, J. (2022): Komparácia exportu služieb krajín V4 so zameraním na cestovný ruch. *Studia commercialia Bratislavensia: Scientific Journal of Faculty of Commerce, University of Economics in Bratislava*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 15(1), 34-53.
15. WORLD ECONOMIC FORUM (2022): Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. [online]. [Citované 10. 10. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/>

Kontakt:**Ing. Lenka Zemanová**

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lenka.zemanova@euba.sk

Ing. Samuel Chlpek

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: samuel.chlpek@euba.sk

ZAHRANIČNÁ POLITIKA ŠTÁTU: CIELE A NÁSTROJE

FOREIGN POLICY OF THE STATE: GOALS AND TOOLS

Tetyana Zubro^a – Rudolf Kucharčík^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá z teoretického hľadiska problematikou zahraničnej politiky štátu ako jedným z ústredných smerov výskumu pôsobenia štátu ako významného aktéra medzinárodných vzťahov. Vzhľadom na existenciu viacerých definícií zahraničnej politiky, cieľom práce je rozbor tých najpodstatnejších teoretických prístupov a vybraných aspektov k štúdiu zahraničnej politiky, a generalizácia definície zahraničnej politiky s prihliadnutím na osobitosti súčasného vývoja medzinárodných vzťahov. Pozornosť je venovaná cieľom a nástrojom zahraničnej politiky, ktoré vystupujú ako neoddeliteľná súčasť analýzy.

Kľúčové slová: štát, zahraničná politika, diplomacia

JEL: F50, F59, H79

Abstract: From a theoretical point of view, the paper deals with the issue of the state's foreign policy as one of the central directions of research into the state's action as an important actor in international relations. Considering the existence of several definitions of foreign policy, the aim of the work is the analysis of the most important theoretical approaches and selected aspects to the study of foreign policy, and the generalization of the definition of foreign policy, taking into account the peculiarities of the current development of international relations. Attention is paid to the goals and instruments of foreign policy, which appear as an integral part of the analysis.

Keywords: state, foreign policy, diplomacy

JEL: F50, F59, H79

Úvod

Interakcia štátov na svetovej scéne je dlhodobou predmetom výskumu. V súvislosti s fungovaním štátov ako aktérov v medzinárodných vzťahoch ústrednými kategóriami, o ktorých najčastejšie diskutujú nielen teoretici, ale aj politici a odborná verejnosť, sú pojmy zahraničná politika a jej ciele a nástroje. K tvorbe zahraničnej politiky dochádza vtedy, keď sú sformované objektívne potreby spoločnosti alebo štátu vstúpiť do určitých vzťahov s inými spoločnosťami alebo štátmi. V článku vychádzame z toho, že štát ako politicko-právna jednotka s vymedzeným územím, obyvateľstvom a vládou, ktorá je schopná zabezpečiť suverenitu, zostáva hlavným aktérom medzinárodných vzťahov. Z hľadiska medzinárodného systému práve štáty vystupujú ako komponenty, ktorých usporiadanie a vzťahy formujú základné charakteristiky tohto systému.¹ Každý štát vo výkonnej zložke moci vytvára ministerstvo zahraničných vecí, ktoré patrí k tým najdôležitejším.

Cieľom článku je rozbor najpodstatnejších teoretických prístupov k štúdiu zahraničnej politiky a generalizácia definície zahraničnej politiky s prihliadnutím na osobitosti súčasného vývoja medzinárodných vzťahov, ako aj predmetu skúmania v rámci medzinárodnej politiky.

¹ KREJČÍ, O. (2010): Mezinárodní politika, s. 185-187.

Pozornosť je venovaná cieľom a nástrojom zahraničnej politiky, ktoré vystupujú ako neoddeliteľná súčasť analýzy. Jednou z podmienok efektívnej a úspešnej zahraničnej politiky štátu je teoreticky výskum a prehľad poznatkov o vzťahoch medzi zahraničnou politikou a inými relevantnými faktormi. Analýza zahraničnej politiky vystupuje ako jeden z dôležitých aspektov, nielen z hľadiska teoretického charakteru, ale aj praktického a metodologického.

1 Zahraničná politika

Odborné publikácie obsahujú rôzne definície pojmu zahraničná politika. Rozdiely v definíciách a prístupoch sú nepatrné z hľadiska obsahu. Menia sa ale v súvislosti s tým, cez prizmu ktorého odboru autori na problematiku nazerajú. Množstvo prístupov teoretického skúmania v rámci medzinárodných vzťahov svedčí o pretrvávajúcom zaujme o zahraničnú politiku. Je ale možné vymedziť základné prístupy: keď zahraničnú politiku skúmajú ako koncept či pojem pre teoretickú analýzu, alebo ako činnosť konkrétneho subjektu medzinárodných vzťahov za hranicami svojho územia, ktorá obsahuje mnoho dimenzií. Čiže „zahraničná politika je súčasne tak pojmom pre činnosť ako aj pre analýzu“.²

Klasický pohľad na zahraničnú politiku je prezentovaný predovšetkým predstaviteľmi politického realizmu a vníma ju ako „správanie sa“ štátu. Najrozšírenejšia definícia zahraničnej politiky súvisí s činnosťou štátu a je chápaná ako súhrn činností štátu a jeho inštitúcií mimo jeho suverénneho územia na realizáciu národných záujmov. Pričom: „za ústredný problém zahraničnej politiky štátu sa považuje spravidla národný záujem.“³ Čiže zahraničnú politiku je možné chápať ako súbor oficiálnych akcií formulovaných a realizovaných oprávnenými zástupcami suverénnych štátov, a tato činnosť je zameraná na prostredie mimo štátov.⁴ Ďalšia definícia znie, že zahraničná politika je systém priorít, princípov a činností, ktoré realizuje vláda suverénneho štátu vo vzťahoch za hranicami štátu.⁵ Všeobecne môžeme označiť zahraničnú politiku aj ako činnosť štátu, ktorá je zameraná na realizácia cieľov a záujmov v praxi vo vzťahoch s inými štátnymi celkami, medzinárodnými organizáciami a neštátnymi aktérmi medzinárodnej politiky.

Každý štát realizuje určitý smer zahraničnej politiky, vstupuje do interakcie s inými subjektmi zahraničnopolitickej činnosti a reguluje svoje vzťahy s nimi. V súčasnom globalizovanom svetovom politickom systéme štáty nemôžu byť úplne izolované, preto ich postavenie zaväzuje vytvárať vzťahy s partnermi na medzinárodnej úrovni. Zahraničná politika je považovaná za integrálnu súčasť všeobecnej politiky štátu. Každý štát formuje určitú stratégiu zahraničnej politiky na základe svojich záujmov a iných objektívnych a subjektívnych faktorov.

Treba zdôrazniť, že zahraničná politika sa prejavuje v prvom rade činnosťou inštitúcií štátnej moci. Ide o oblasť činnosti ústredných štátnych orgánov, predovšetkým vo výkonnej zložke moci s cieľom realizácie zahraničnopolitických úloh a uplatnenia určitého vplyvu na účastníkov medzinárodných vzťahov. Významnú úlohu v tomto procese zohráva hlava štátu a vláda, kľúčovým vystupuje ministerstvo zahraničných vecí s jeho zložitou štruktúrou a zastupiteľskými orgánmi v zahraničí.⁶ V niektorých zahraničnopolitických otázkach podstatné funkcie prebrali na seba iné orgány, napríklad právomoci vyhlásenie vojny alebo schvaľovanie medzinárodných zmlúv často prináležia zákonodarným zborom alebo otázkami bezpečnosti sa zaoberá Rada bezpečnosti či ministerstvo obrany.⁷ Osobitný význam má zefektívnenie fungovania štátnych orgánov vybavených zahraničnopolitickými právomocami v oblasti

² RUSIŇÁK, P. (2005): K teoretickým prístupom skúmania zahraničnej politiky, s. 31.

³ ŠKVRNDA, F. (2007): O zahraničnej politike štátu v podmienkach postmodernej spoločnosti, s. 113.

⁴ TAYFUR M. F. (1994): Main approaches to the study of foreign policy: A review, p. 115.

⁵ KOSOV, Y. (2012): Mirovaja politika i meždunarodnyje otnošenija, s. 357.

⁶ FELTHAM, R.G. (2003): Příručka diplomata, s. 24.

⁷ KREJČÍ, O. (2010): Mezinárodní politika, s. 295.

zahraničnej politiky, jasné rozdelenie právomocí medzi nimi, zlepšenie právnej úpravy v tejto oblasti, súdržnosť fungovania celého mechanizmu na realizáciu zahraničnej politiky štátu.

Samotná zahraničná politika je tvorená jednotlivými akciami štátu na medzinárodnej scéne a každá takáto akcia je výsledkom procesov prebiehajúcich v súlade s určitými postupmi a strategickými dokumentami. Prijímanie rozhodnutí v zahraničnej politike má aj svoje špecifiká. Zároveň je dôležité poznamenať, že politici musia prijímať rozhodnutia v oblasti zahraničnej politiky s vedomím, že nemôžu plne kontrolovať ani výsledok, ani dlhodobé dôsledky, ktoré z týchto rozhodnutí vyplývajú.⁸

Zahraničná politika štátu je úzko prepojená s vnútornou politikou štátu a mala by odrážať jeho charakter a spoločenský systém. V tomto prípade spája národné záujmy a hodnoty s univerzálnymi záujmami a hodnotami, najmä v otázkach bezpečnosti, spolupráce a upevňovania mieru, pri riešení globálnych medzinárodných problémov, ktoré vznikajú na ceste sociálneho pokroku. Je potrebné zdôrazniť, že formovanie zahraničnej politiky závisí od iných faktorov. Najdôležitejším je potenciál štátu, ktorý označujeme ako vlastníctvo materiálnych a duchovných prostriedkov na presadzovanie či obhajobu vlastných záujmov a cieľov.⁹ Medzi tieto faktory patrí:

- geografická poloha štátu, ekonomická sila a priemyselný potenciál;
- prírodné zdroje;
- vojensko-technické zabezpečenie;
- počet obyvateľstva;
- charakter, resp. typ politického systému;
- kvalita politickej elity vrátane individuálnych osobitostí politických lídrov;
- tradície a skúsenosti pri plánovaní a uskutočňovaní zahraničnej politiky;
- miera vnútropolitického konsenzu pri definovaní národných záujmov;
- úroveň diplomacie a inštitucionálne zabezpečenie;
- úroveň prípravy ľudských zdrojov vrátane vedeckých a vojenských odborníkov.

Vývoj zahraničnej politiky štátu závisí nielen od charakteristík vnútropolitického procesu v krajine, ale aj od konkrétneho historického momentu a parametrov medzinárodného systému, čiže charakteru medzinárodného prostredia. Úspešnosť zahraničnej politiky závisí aj od rešpektovania objektívneho charakteru prostredia, ktoré pri rozhodovaní majú brať do úvahy politici.¹⁰ V kontexte globalizácie nemôže štát existovať úplne izolovane, pretože na zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja potrebuje neustále vstupovať do rôznych typov interakcií s ostatnými aktérmi v systéme medzinárodných vzťahov. Špecifiká zahraničnopolitickej činnosti štátu sú teda neoddeliteľne spojené so znakmi systému medzinárodných vzťahov, v ktorom sa táto činnosť vykonáva. Medzinárodné vzťahy sa formujú zo súhrnu zahraničnopolitických aktivít štátov, samozrejme ako aj iných neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov.

Zahraničná politika predstavuje zložitý, viacúrovňový proces, a preto pre jej hlbšie pochopenie je potrebné analyzovať každú z úrovní, ktoré môže obsahovať vysvetľujúce premenné. Množstvo výskumníkov v oblasti medzinárodných vzťahov rozvíjalo rôzne úrovne analýzy zahraničnej politiky. J. Lantis a R. Beasley vymedzujú úrovne analýzy, ktoré ponúkajú rámec na kategorizáciu vplyvu faktorov súvisiacich so zahraničnou politikou. Po prvé ide o dynamiku medzinárodného systému, ktorá môže pomôcť vysvetliť vývoj zahraničnej politiky štátu (ako napríklad organizácia medzinárodného systému, charakteristika súčasných medzinárodných vzťahov a konanie iných aktérov). Autori tvrdia, že tieto faktory môžu

⁸ HUDSON, V.M., DAY, B.S. (2020): Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory, p. 5.

⁹ KREJČÍ, O. (2010): Mezinárodní politika, s. 188.

¹⁰ KREJČÍ, O. (2010): Mezinárodní politika, s. 265.

spôsobiť, že štát bude určitým spôsobom reagovať. Druhá kategória poukazuje na vnútorné faktory, ako sú charakteristiky politického systému štátu, čiže ide o inštitúcie a skupiny, ktoré môžu formovať zahraničnú politiku štátu. Tretia kategória skúma vplyv jednotlivých lídrov a ponúka pohľad zameraný na tých, ktorí tvoria zahraničnú politiku.¹¹

2 Ciele a nástroje štátu v zahraničnej politike

Dôležitými aspektami zahraničnej politiky štátov sú ciele a princípy, ktorými sa riadia aktivity jedného štátu v jeho interakciách s inými štátmi. Zahraničná politika upravuje vzťahy štátu s inými krajinami a národmi práve v súlade so svojimi cieľmi a princípmi, dosahovanými rôznymi prostriedkami, ale najmä diplomaciou. Ako ukazujeme v Tabuľke č. 1, medzi najdôležitejšie patria zaistenie bezpečnosti štátu, posilnenie potenciálu, čiže túžba zvýšiť materiálny, politický, vojenský, intelektuálny a iný potenciál krajiny. S týmto je spojený aj ďalší cieľ, a to upevnenie prestíže štátu v medzinárodných vzťahoch. V súčasnom globalizovanom svete pragmatickú spoluprácu štátov v svetovom politickom systéme považujeme za ďalší nevyhnutný cieľ každého štátu. Lebo činnosť štátu v zahraničnej politike zároveň musí zohľadňovať ciele, záujmy a aktivity iných štátov, inak sa ukáže ako neefektívna a môže sa stať brzdou na ceste spoločenského pokroku. Realizácia týchto cieľov je daná určitou etapou vývoja medzinárodných vzťahov a špecifickou situáciou vo svete.

Tabuľka 1: Zahraničná politika štátu

Zahraničná politika štátu			
<i>Obsah zahraničnej politiky: realizácia národných záujmov</i>			
Ciele	Funkcie	Princípy	Nástroje
zaistenie bezpečnosti	obranná a bezpečnostná	rešpektovanie suverenity a celistvosti štátu	politicko-právne (diplomacia)
posilnenie potenciálu	Informačná	vzájomná výhoda	ekonomické
rast prestíže v medzinárodných vzťahoch	koordinácia úsilia v riešení globálnych problémov	vzájomné rešpektovanie národných záujmov	vojenské
upevnenie medzinárodnej pozície štátu	organizačná	reciprocita a solidarita	informačné
pragmatická spolupráca		Rovnosť	ideologické

Prameň: vlastné spracovanie

Aktivity zahraničnej politiky sa na dosiahnutie stanovených cieľov realizujú rôznymi nástrojmi a spôsobmi. Nástroje, ktoré štáty používajú pri implementácii zahraničnej politiky môžeme rozdeliť na politické, právne, ekonomické, vojenské, informačné a ideologické (Tab. 1). K politicko-právnym nástrojom zahraničnej politiky tradične zaraďujú diplomáciu ako kľúčový politický prostriedok, ktorý slúži na vytvorenie a riadenie vzťahov medzi národmi. Ide o umenie vyjednávania a nadviazovania vzťahov prostredníctvom komunikácie, rokovaní a dohôd. Diplomacia ako hlavný spôsob dosiahnutia zahraničnopolitických cieľov štátu má osobitný význam vzhľadom na súčasné geopolitické premeny. Treba podčiarknuť, že jedným z hlavných cieľov diplomacie ako určitého systému politického dialógu so zahraničím je umenie riešiť medzinárodné krízy a konflikty mierovou cestou, dosiahnuť konsenzus, ako aj

¹¹ LANTIS J. – BEASLEY, R. (2017): Comparative Foreign Policy Analysis, s. 4.

udržiavať vzťahy medzi suverénnymi štátmi prostredníctvom akreditovaných zastupiteľských úradov a jej hlavnou funkciou je vstup do medzinárodných vzťahov prostredníctvom rokovaní.¹² Diplomacia pomáha nadväzovať kontakty s predstaviteľmi iných krajín s cieľom na jednej strane spoznať ich názor a zároveň deklarovať a presadzovať svoje predstavy a hodnoty.

Diplomati rokujú aj s predstaviteľmi biznisu a predstaviteľmi mimovládnych organizácií. Napriek tomu, že médiá zvyčajne informujú o najdôležitejších diplomatických stretnutiach, mnohé diplomatické rozhodnutia sa prijímajú v zákulisí, prostredníctvom súkromných diskusií a rokovaní. Treba poznamenať, že existujú rôzne druhy diplomacie (bilaterálna, multilaterálna, parlamentná, vojenská, verejná, ekonomická, kultúrna, športová).¹³

S využitím ekonomického potenciálu krajiny je tesne spojená hospodárska diplomacia, ktorá predstavuje jednu z najstarších foriem spolupráce medzi štátnymi celkami. Ako tvrdí M. Kunychka hospodárska diplomacia sa stala „neoddeliteľnou súčasťou klasickej diplomacie štátu, i keď klasická diplomacia sa zaoberá otázkami zahraničnej politiky, zatiaľ čo poslaním hospodárskej diplomacie je dohliadať nad zahranično-ekonomickými záležitosťami štátu. Jedným zo znakov, ktorý odlišuje hospodársku diplomáciu je jej snaha dosiahnuť ekonomickú výhodu prostredníctvom uplatňovania akýchkoľvek prostriedkov“.¹⁴ Hlavný cieľ hospodárskej diplomacie spočíva v zabezpečení zahranično-ekonomických záujmov štátu a „je určovaný mierou potreby zapájania ich národohospodárskych komplexov do medzinárodnej deľby práce“.¹⁵

Ďalším vplyvným nástrojom v súčasnom globalizovanom svete sú ekonomické opatrenia, ktoré využívajú na ovplyvňovanie pozícií jednotlivých štátov. Tento druh nástrojov je obzvlášť vplyvný vzhľadom na skutočnosť, že ekonomicky všetky štáty do určitej miery sú na sebe závislé. Zapojenie sa do svetového obchodu dáva štátu súbor nástrojov, ktoré môže využívať vo svojej zahraničnej politike s cieľom chrániť svoje národné záujmy. S rastom medzinárodného obchodu mnohé štáty, predovšetkým tie ekonomicky najsilnejšie ako napríklad USA, získali príležitosť ovplyvňovať politiku iných štátov. Sebavedomie Spojených štátov pre nich výhodného vysporiadania sa s mocou nie je ničím novým. Aj preto niekedy pociťovať silnú túžbu európskych krajín o vzájomne prospešnú spoluprácu s USA.¹⁶ Podporovaním alebo naopak obmedzovaním účasti na svetových ekonomických procesoch majú ekonomicky vysoko rozvinuté krajiny k dispozícii silný nástroj, ktorý často umožňuje riešiť zahraničnopolitické úlohy bez toho, aby sa štáty museli uchýľovať k vojenskej sile alebo k diplomatickým metódam v medzinárodných vzťahoch. Medzi ekonomické nástroje zahraničnej politiky je možné zaradiť podporu medzinárodného obchodu, jeho obmedzovanie (sankcie), vytváranie regionálnych obchodno-hospodárskych zoskupení, riadenie medzinárodných finančných tokov, ekonomickú a humanitárnu pomoc, využívanie zahraničného dlhu a priamych zahraničných investícií, ako aj možnosti medzinárodných finančných organizácií.

Treba zdôrazniť, že využitie ekonomických nástrojov zahraničnej politiky je dostupné prevažne vplyvným aktérom medzinárodných vzťahov, ktorí obhajujú svoje záujmy v súčasnom svete. Ekonomicky slabé krajiny majú obmedzené možnosti a nedokážu využiť svoju silu na presadzovanie svojich ekonomických záujmov.

Koniec studenej vojny a globálny poriadok, ktorý bol založený na princípoch medzinárodného práva a fungovaní medzinárodných inštitúcií viedol k zníženiu počtu priamych ozbrojených konfliktov medzi štátmi. Avšak svetové vojenské výdavky sa od roku

¹² LEBEDEVA, M. (2015): *Publičnaja diplomatia v uregulirovanii konfliktov*, s. 46, 53.

¹³ JUNGBAUER, R. (2011): *Druhy soudobé diplomacie*.

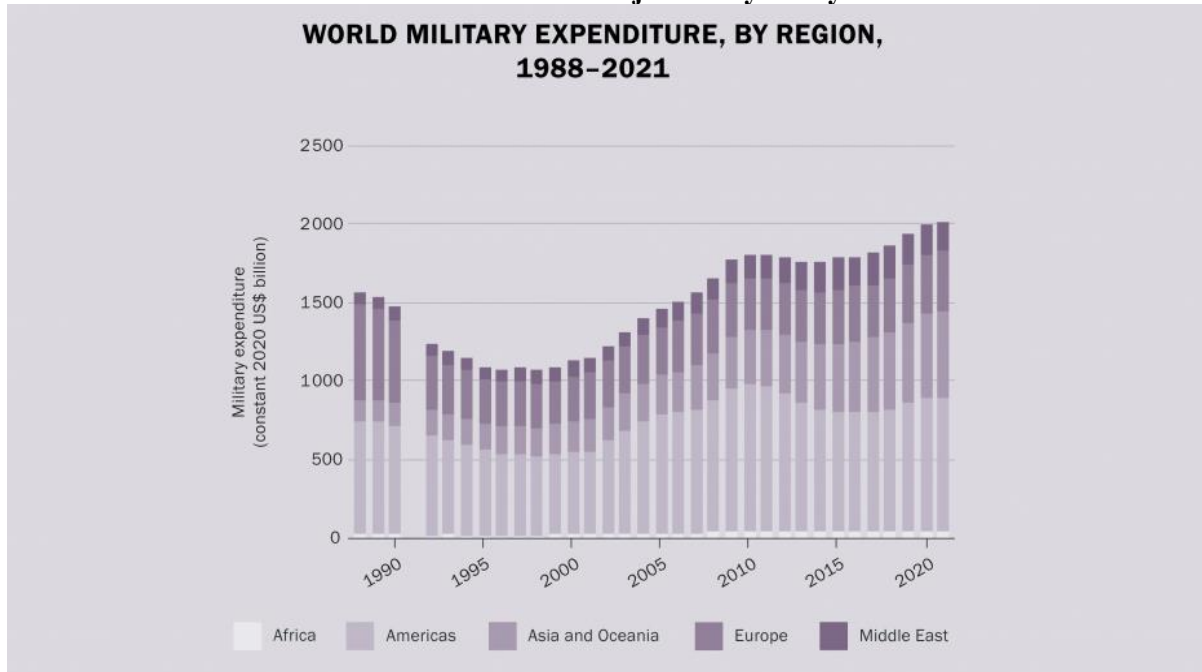
¹⁴ KUNYCHKA, M. (2013): *Historický vývoj hospodárskej diplomacie*, s. 101.

¹⁵ TÓTH, L. – HORVÁTHOVÁ, K. (2006): *Hospodárska diplomacia*, s. 22.

¹⁶ CSANYI, P. (2014): *Future Perspectives of Transatlantic Alliances*, s. 220.

2000 zvyšovali (Graf 1.) a vo výzbroji mnohých štátov sa objavili moderné zbrane a vojenská technika. To svedčí o tom, že v súčasnom svete sa vojenská sila stále berie do úvahy a používa sa ako prostriedok na dosiahnutie cieľov. Vojenská sila zahŕňa použitie donucovacej diplomacie (Coercive Diplomacy), vojny alebo hrozby použitia sily za účelom donútenia, zastrašovania či ochrany.

Graf 1: Svetové vojenské výdavky

Prameň: SIPRI (2021): World military expenditure passes \$2 trillion for first time.

Vzhľadom na dynamicky sa meniace prostredie nových výziev a hrozieb, k vojenským nástrojom zahraničnej politiky je možné zaradiť nielen priamu vojenskú intervenciu, ale aj použitie iných metód vojenskej spolupráce, ako sú:

- poskytnutie finančných prostriedkov na nákup vojenskej techniky;
- vyslanie vojenských poradcov, inštruktorov a iných špecialistov;
- predaj a prenájom zbraní a vojenského materiálu;
- umiestnenie vojenských kontingentov a techniky v zahraničí, budovanie a rozširovanie vlastných (ako aj využívanie cudzích) vojenských základní na území iných štátov;
- zapojenie tzv. súkromných vojenských a bezpečnostných spoločností (private military and security companies – PMSC), ktoré vykonávajú najrizikovejšie operácie;
- používanie spravodajských služieb, organizovanie a uskutočňovanie štátnych prevratov, tajných a špeciálnych operácií v iných krajinách;
- vytváranie vojenských blokov a využívanie síl a prostriedkov spojencov;
- vzdelávanie a výcvik jednotiek ozbrojených a policajných síl iného štátu.

Keďže jedným z cieľov zahraničnej politiky je vo všeobecnosti realizovať svoje národné záujmy zmenou alebo ovplyvňovaním názorov, činov a politik iných krajín, dôležitú úlohu zohrávajú informačné a ideologické nástroje zahraničnej politiky, ku ktorým patrí aj propaganda.¹⁷ Ich význam značne vzrástol v 20. storočí s nárastom gramotnosti obyvateľstva a rastúcimi možnosťami masmediálnych prostriedkov.¹⁸ Rozvoj nových technológií (televízia, rozhlas, internet a sociálne siete) sa stal kľúčovým prostriedkom v informačnej a ideologickej

¹⁷ OBSE (2015): Propaganda a sloboda masovej informácie, s. 31-33.

¹⁸ KREJČÍ, O. (2010): Mezinárodní politika, s. 191.

diplomatickej sfére. Verejná mienka má významný vplyv na medzinárodnopolitické dianie a štátnici sú nútení brať do úvahy názor občanov a mimovládnych inštitúcií o rôznych problémoch v medzinárodnej politike. Stupeň rozvoja informačných systémov určuje úspešnosť štátnej politiky a realizáciu projektov na svetovej scéne, ako aj riešenie jednej z kľúčových úloh v informačnej sfére, a to vytvárania pozitívneho obrazu krajiny a upevnenie prestíže štátu v medzinárodných vzťahoch.

Ideologický komponent zahraničnej politiky, ktorý vystupuje ako súbor ideológií a princípov, na ktorých je postavená zahraničnopolitická stratégia štátu, existuje vo všetkých krajinách. Nezávisí to od toho, či uznávajú jeho existenciu a či je to uvedené v oficiálnych strategických dokumentoch. Súbor princípov určuje smer správania štátu na medzinárodnej scéne a je tesne spojený s informačnou zložkou. V podmienkach globalizácie modernej spoločnosti neustály vývoj technológií vedie k procesu prepojenia spoločnosti a informácií do jedného celku. Formovanie a vývoj tohto procesu ovplyvňuje mnohé oblasti moderného života vrátane medzinárodných vzťahov. Proces globalizácie v oblasti informácií zahŕňa zjednotenie informačného priestoru. Udalostí, ktoré sa odohrávajú v reálnom čase je možné sledovať v rôznych krajinách. Informácie sa stávajú čoraz dôležitejšou súčasťou života spoločnosti, preto štáty v zahraničnopolitickej sfére aktívne využívajú aj tieto nástroje.

Informačné a ideologické nástroje zahraničnej politiky pôsobia v rámci konceptu „mäkkej sily“, vrátane formovania pozitívneho imidžu politických vodcov alebo pridania „správneho“ významu akémukoľvek rozhodnutiu, procesu, udalosti či upevnenie prestíže štátu v medzinárodných vzťahoch. Niektoré kroky, činy, vyjadrenia či smerovania úsilí dokážu vzbudiť podporu občanov, alebo naopak, môžu byť kritizované verejnou mienkou. Každá krajina sa snaží vytvoriť mechanizmy na podporu zahraničnej politiky svojho štátu. Preto informačná sféra sa dnes veľmi tesne prelína so zahraničnou politikou. Každá krajina sveta má svoj vlastný informačný potenciál. V súlade s rozsahom informačnej infraštruktúry sa vyvíjajú špecifické úsilia v oblasti šírenia určitého posolstva v rámci štátnych informačných stratégií.

Záver

Na záver je možné konštatovať, že úloha štátu v systéme medzinárodných vzťahov bude v najbližšej budúcnosti zaujímať ústredné miesto pri skúmaní kategórie zahraničná politika. Pri analýze pozícií štátu v súčasnom svetovom politickom systéme považujeme za potrebné poznamenať, že napriek existencii určitých predpokladov pre oslabenie štátu ako hlavného subjektu svetovej politiky a pre rast vplyvu nadnárodných štruktúr štát bude aj naďalej hlavným regulátorom architektúry svetového poriadku a bude môcť relatívne slobodne realizovať svoju zahraničnú politiku v zložitých podmienkach medzinárodného systému.

Využitie nástrojov na realizáciu zahraničnopolitických cieľov závisí najmä od potenciálu štátu a od zahraničnopolitickej agendy. Súčasnú svetovú problémy sú mnohostranné, a preto si vyžadujú použitie kombinácie rôznych nástrojov zahraničnej politiky, ktoré boli charakterizované (politické, právne, ekonomické, vojenské, informačné a ideologické). Je potrebné zdôrazniť, že výber nástroja záleží nielen od sledovaných cieľov, ale aj od dostupných zdrojov. Na základe analýzy vedeckej literatúry je možné konštatovať, že zahraničná politika štátov je faktorom formovania medzinárodnej politiky, ktorý tvorí osobitný druh politického vplyvu zameraného na zabezpečenie spolužitia národov.

Použitá literatúra:

1. CSANYI, P. (2014): *Future Perspectives of Transatlantic Alliances*. In: ROY, S. – COOPER, D. – Murphy, B. M. (eds.): *Transatlantic Relations and Modern Diplomacy: An Interdisciplinary Examination*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2014. ISBN 978-0-415-70837-1.

2. FELTHAM, R. G. (2003): *Průručka diplomata*. Praha: studijní texty, 2003. ISBN 80-86429-13-X.
3. HUDSON, V. M. – DAY, B. S. (2020): *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. The Rowman & Littlefield Publishing Group, 2020. 289 p.
4. JUNGBAUER, R. (2011): *Druhy soudobé diplomacie*. [online]. In: *Mezinárodní politika*, 29. 4. 2011. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.iir.cz/druhy-soudobe-diplomacie>
5. KOSOV, Y. (2012): *Mirovaja politika i meždunarodnyje otnošenja*. SPb.: Piter, 2012. ISBN 978-5-459-00904-0.
6. KREJČÍ, O. (2010): *Mezinárodní politika*. 4 rozšířené vydání. EKOPRESS 2010. ISBN: 978-80-86929-60-6.
7. KUNYCHKA, M. (2013): *Historický vývoj hospodárskej diplomacie*. [online]. In: *Almanach (Actual Issues in World Economics and Politics)*, 2013, vol. 8, issue 1, s. 99-117. Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2013-1.pdf>
8. LANTIS, J. – BEASLEY, R. (2017): *Comparative foreign policy analysis*. [online]. In: Thompson W. R. (Ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Politics* (Oxford Research Encyclopedias). Oxford: University Press. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/17405/Oxford_CFP_Analysis_Lantis_Beasley_AM.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. LEBEDEVA, M. (2015): *Publičnaja diplomacia v uregulirovanii konfliktov*. In: *Meždunarodnyje procesy*, Tom 13, № 4, s. 45-56.
10. OBSE (2015): *Propaganda a sloboda masovej informácie*. Nonpaper Kancelárie Predstaviteľa OBSE pre otázky slobody médií. [online]. In: OBSE, Viedeň, 2015. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/c/356391.pdf>
11. RUSIŇÁK, P. (2005): *K teoretickým prístupom skúmania zahraničnej politiky*. [online]. In: *Mezinárodné vzťahy*, 2/2005, ročník III. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/mezinarodne-vztahy/archiv/2005/MV2005-2.pdf
12. SIPRI (2022): *World military expenditure passes \$2 trillion for first time*. [online]. In: SIPRI, 25. 4. 2022. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/world-military-expenditure-passes-2-trillion-first-time>
13. ŠKVRNDA, F. (2007): *O zahraničnej politike štátu v podmienkach postmodernej spoločnosti*. [online]. In: *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*. Zborník z vedeckej konferencie, s. 101-116. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/konferencie/zborniky/Zbornik_2007_Zahranicna_politika_a_diplomacia_SR.pdf
14. TAYFUR M. F. (1994): *Main approaches to the study of foreign policy: A review*. [online]. In: *METU Studies in Development*, 21 (1), 1994, p.113-141. [Citované 30. 5. 2022.] Dostupné na internete: http://users.metu.edu.tr/tayfur/reading/main_approaches.pdf
15. TÓTH, L. – HORVÁTHOVÁ, K. (2006): *Hospodárska diplomacia*. Bratislava: SPRINT, 2006. ISBN 80-89085-61-X

Kontakt:

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

doc. PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

Názov/Title: **Medzinárodné vzťahy 2022: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky**
Zborník príspevkov z 23. Medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 1. – 2. decembra 2022

International Relations 2022: Current Issues of World Economy and Politics
Conference Proceedings 23rd International Scientific Conference 1st – 2nd December 2022

Zostavovatelia/Editors: Ing. Ján Dančo, Ing. Zuzana Duda, Ing. Jakub Pernický, Ing. Sofia Orlovska, Ing. Juraj Sýlora, Mgr. Eva Vlková

Vydavateľ/Publisher: Vydavateľstvo Ekonóm, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5

Vychádza/Published: jedenkrát za rok/Annually

Rok vydania/Year: 2022

Počet strán/Pages: 670

ISBN 978-80-225-5034-5
ISSN 2585-9412